
3 1761 08117062 3

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
Jan Laichter.

Redaktor:
Prof. Dr. Frant. Drtina.

ROČNÍK XXV.

1917–1918.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH,
U RIEGROVÝCH SADŮ Č. 4.

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku pětadvacátého.

Články.

Rozhledy.

Veřejné právo.

Veřejné hospodářství.

Věci sociální.

Národní škola.

Střední škola.

Školství vysoké.

Výchovná péče o mládež.

Lidová výchova.

Literatura.

Krásná.

Poučná.

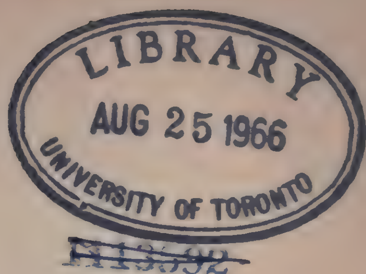
Po životě náboženském a církevním.

Ženské hnutí.

Divadlo.

Hudba.

Zprávy.

Praha.

Více snad než u kteréhokoli jiného národa, jest nám Čechům drahé naše hlavní město. Opravdu královské město svou polohou, svou krásou, starobylostí i mohutnými událostmi, jež se k němu pojí. Slyšíte cizince, s nímž se setkáváte ve vídeňském rychlíku, když s jistým zklamáním odjíždí z Vídně, že Praha prý jest překrásná. Jdeť o tom pověst cizinou. Vidíte údiv rakouského Němce, když po prvé zavítá do Prahy a pozná její pohledové poklady, údiv netajený přes veškerou závist a nepřízeň k tomuto městu. A což teprve náš lid z království, z Moravy, Slezska a uvědomělejší části Slovenska. Čím dále se vzdalujete, tím více slyšíte slov lásky k tomuto našemu srdci, tím více se vám zdá, že mluví-li uvědomělý prostý člověk o Praze, mluví téměř s utajeným dechem, jakoby o něčem tajemném a posvátném. Ve všech radostech i bolestech, jež národ pociťuje, vzhlédá ku Praze, slyšíte dotazy! Co tomu říkají v Praze? Co budou dělat v Praze? Ozve se Praha? A tak podobně. A nyní za války! Co tu bylo obav o tu krásnou, drahou Prahu! Nejzmatenější pověsti, bez všeho věcného podkladu, pověsti, které měřily cenu tohoto města pro jiné měrou vlastní naší lásky! Nesmyslné obavy o záhubu tohoto města, nesmyslné, ale drahé tím, že z nich čišela bezmezná oddanost ku Praze, k té Praze, jež má býti duší celého českého těla.

Duší a vzorem má a musí býti toto město celému národu. Věříme, že náš národ bude míti svůj stát a Praha — ta bude jeho hlavním městem. Má a musí býti vzorem celému národu, vzorem mužnosti, vzorem všech občanských ctností. Její zřízení musí v sobě zobrazovati to, co jest obsahem a vyvrcholením české práce a české myšlenky.

Prodělali jsme právě dobu nad míru těžkou. Snad těžší doby nás ještě čekají. Zodpovězme si napřed otázku: byli jsme zde v Praze vzorem celému národu v době těžkých protivenství za prvních tří let války?

Cítíme to sami, že nikoli, vyciťuje to však ještě hlouběji český lid, bydlící v nejrůznějších končinách našich vlastí. Cítí to, a vidíte těžkou chmuru na tváři poctivého českého člověka, když o tom přemýšlí. Ti, kteří byli povoláni na místa význačná, postaveni na místa, o něž se sami ucházeli, a jež jim ukládala nejtěžší zodpovědnost v dobách pro národ tak rozhodných, selhali v některých směrech téměř úplně. Po celé téměř tři roky války nejednali tito zákonní zástupcové města plně ve shodě se smýšlením většiny obyvatelstva. Vidíme a slyšíme, že dnes se myslící lidé odvracejí až s nechutí, zavzní-li z těchto zodpovědných míst projevy, které jsou sice bližší českému srdci, ale v příkrém rozporu s tím, co bylo prohlašováno a jak bylo jednáno před rokem, dvěma a třemi lety!

Než to jsou věci, jež nelze již odčiniti. Obraťme zrak k věcem budoucím. Musíme svou budoucnost připravovati. Nespadne nám přece jen tak zhola do klína. Spousta otázek doléhá tu na myslící lidi a žádá důtklivě svého rozřešení. Nebo alespoň přípravy k takovému řešení.

A co podnikají činitelé, kteří nikoli z donucení, ale ze své vlastní vůle (stvrzené jen hlasem voličů) stojí na místech tak zodpovědných? Budoucí hlavní město, naše chlouba, naše Praha, má býti vzorem. Vzorem především svým zřízením. I když dnes tlukou na dveře Staroměstské radnice neodkladné otázky jiné, na jejichž šťastném rozřešení závisí zdraví, ba život tisíců obyvatel města, nelze odkládati ani přípravu věcí budoucích. Vždyť nás může překvapiti spád událostí tak rychlý, že takřka přes noc můžeme se ocitnouti tváří v tvář otázce, jak upraviti a spravovati své vlastní věci!

Jen jednu otázku vezměme. Dosud platný řád obce jest příliš zastaralý, nehovící již změněným hospodářským poměrům, ale nevyhovující ani změnám, jež se zatím staly v nazírání většiny, ba velké většiny všeho obyvatelstva na poměr jednotlivců k obci, na poměr jednotlivých tříd obyvatelstva navzájem, na nutnou nejmenší míru politických práv obyvatelů obce a j. Již léta před válkou bylo to patrno, ale neučiněno nic na odstranění tohoto rozporu. Když výbuch ruské revoluce otřásl ovzduším, a projevy z Vídně ukázaly, že mluviti o demokracii není již nesrovnatelno s dobrými mravy, učiněno i zde prohlášení velmi slavnostní. A hned učiněny také přípravy úměrné tak slavnému projevu. Zvolena komise širší, pak užší a snad dále ještě užší, najmenováni referenti, pozváni někteří věhlasní úředníci (kteří se nikdy otázkami obecních zřízení nezabývali), a tak harašeno, že se tentokrát již zdálo, že to půjde do tu-

ného. Skoro se již zdálo, že při nejbližší příležitosti zavlají z obecních budov vedle černožlutých (podle prohlášení z 30. května 1917) a červenobílých prapory barvy rudé. Měl-li kdo ještě radost z demokratického projevu zástupců obce, zarazil se velmi, když četl v Národních Listech, tehdy tělesném listu radnice, následující bližší podrobnosti: »Avšak obecní volební řád pražský má hlavně také vynikající význam národní; jeho reforma přece bude musit řešiti otázku německé menšiny pražské. Jak těžký jest celý národní spor českoněmecký, tak nesnadná jest i jeho pražská součást, která ovšem přímo s ním souvisí.« I když se dále slibuje řešení v duchu českém, přece jen jsou nápadny dvě věci. Především jest jasno, kam se touto pečlivou starostí o osmiprocentní německou menšinu míří, za druhé pak zaráží vůbec, že my sami máme ještě nadbíhat tam, kde druhá strana jest dosti silná a bezpečná oporou vlády, aby se uplatňovala sama, a kdy na př. naše daleko silnější menšina vídeňská nesmí takřka ani česky dýchat. Než to jen mimochodem!

V poradách, jež se brzy potom konaly, byly již vytčeny stěžejní zásady pro nový obecní řád volební. Základní myšlenkou jest zde prý rozdělení dle okresů a dle sborů. Obé lze i při demokratisaci zachovat. Víme, jaké zlo se natropí právě zastupováním malicherných místních zájmů, a víme také, že volební sbory dle censu nejsou spravedlivé. Omlazení obce a její správy, užší připoutání zájmů i nejširších vrstev k tomuto městu, jež všichni milujeme, může přinésti pouze takový volební řád, jenž dělá z volených spíše zástupce celého města než jednotlivých malých místních obvodů, a jenž dále snaží se rovností politickou přispěti k vyrovnání sociálních nerovností. Proto nutno trvati na důsledném a úplném provedení obou těchto směrnic posléze uvedených!

Než není obavy, že věc bude nepříznivě vyřešena. Zájem o ni pohasl. Komise se nescházejí. A přece by mělo býti vše to připraveno. A nejen volební řád, i jiné, ostatní části obecního zřízení by měly býti přizpůsobeny novému nazírání! Mělo by se tak státi za účasti odborníků i otevřených hlav ze všech vrstev občanstva.

Dotkli jsme se pouze jediné naléhavé otázky, která by měla býti rozřešena. Jest mnoho jiných. Na př. spojení s předměstími, otázka úřednická a dělnická. Vždyť na př. v úpravě dělnických poměrů jest dosud zmatek a nejednotnost. Šťastný výsledek války pro nás může míti v zápětí rychlý, ba netušený vzrůst hospodářského i jiného ruchu v našem hlavním městě. Bude nutno přemýšleti o tom, jak ochrániti některé části města, jejichž starý ráz musí býti

bezpodmínečně zachován, aby se nestaly kořistí bezohledné ziskuchtivosti nebo bezmyšlenkovitého řešení komunikací. To jsou jen namátkou uvedené otázky. Co otázek sociálních a kulturních těžce dolehne po válce na obec!

I v obou těchto směrech musíme připravovati budoucnost. Musíme ji připravovat propracováním zásad, jimiž by se měl ubírati vývoj obce a její správy v oboru kulturním i sociálním tak, aby nebylo vymoženosti na tomto poli lidského dychtění, kterou by se naše Praha nesnažila uskutečniti.

Praha má a musí býti vzorem celému národu. Musí k sobě opět připoutati ty, kteří se snad od ní odvrátili, ztrativše víru v ni. Když národ žil svým životem, rozšířilo se odtud světlo svobody, z jehož ovoce však nebylo nám dopřáno těšiti se plně a trvale. Budeme míti příležitost ukázati světu, zda jsme hodni svých předků. Nezapomeňme, že národ náš byl největším vždy tehdy, kdy měl lásku k svobodě, kdy cítil demokraticky a dovedl pro tyto obě myšlenky pracovat.

Jest to úkol velký, jenž nás čeká, a úmorná a obtížná cesta k němu vede. Nutno k ní spojiti všechny lidi dobré vůle a otevřených hlav a jíti za ní vytrvale. Naše Praha musí býti vzorem, chloubou a musí kráčeti v čele celého národa. *-er.*

Lutherova reformace.

Napsal F. Žilka.

Den 31. měsíce října roku 1517 jest hraničním kamenem v dějinách církevních, v dějinách duchovního vývoje především národa německého a potom i celé střední, západní a severní Evropy. Přibití Lutherových 95 kritických a útočných tésí na dvéře kostela ve Wittenberku není sice ještě plný a vědomý rozlom se středověkou církví, ale v důsledcích jest jistě mílový krok k tomu. Církev na rozhraní 15. a 16. věku byla jako ohromný kolos, stojící jednou nohou pevně na trvalém podkladě, ale druhou se opírající o zvětralou skálu. Moc církve byla posud ohromná. Vrchol dosažený v etapách za Řehoře VII. na konci století 11., za Inocence III. začátkem a za Bonifáce VIII. koncem stol. 13. byl sice již překročen, »babylonským zajetím« papežů byl sice vliv církve oslaben po stránce světské moci a mravní váhy, ale ve vědě na příklad a ve zbožnosti rozdávala církev posud nezkráceně z pokladů nashromážděných Petrem Lombardským, Tomášem Akvinským, Dunsem Scotem ve scholastice a Tomášem Kempenským v mystice. Konkurence humanismu mezi vzdělanci a kacířských proudů mezi lidem hlodala sice na kořenech, ale kmen církve čněl pořád neotřesený: humanismus se spokojoval činností na vysokých školách a v literatuře, tedy v kruhu sice váženém, ale prakticky nedosti vlivném, z kacířství pak nejnebezpečnější, hnutí české, bylo zeměpisně a jazykově lokalisováno a tak učiněno neškodným pro církev jako celek.

V tomto prostředí účinkovalo vystoupení Lutherovo jako výbušný podkop svou vehemencí, svou selskou robustností, silou osobnosti, jež stála za ním a nesla je, elementárností duchovního hladu, jehož bylo výkřikem.

Narozen dne 10. listopadu 1483 v Eislebenu, vyrostlý ve tvrdé kázni a stísněném prostředí otcovského domu, vychován humanismem a vyškolen scholastikou vstoupil Martin Luther z důvodů nevysvětlitelných neočekávaně do augustiniánského kláštera v Er-

furtu, kde od roku 1505 byl vysvěceným knězem. Jako velmi mladý muž byl pro své vědecké schopnosti již r. 1508 svým řádem vyslán za docenta teologie na universitu ve Wittenberku, kde s přestávkami — mezi nimi nejplodnější byla cesta v zájmu řádu do Říma roku 1511/12 — působil, od roku 1512 jako doktor teologie — na profesorské stolici až do svého v důsledcích tehdy nezměřitelného útočného vystoupení proti teorii i praksi náboženského života současné církve. Wittenberské desetiletí jest období vědecké práce, při níž v jeho duši se dál pozvolný vývoj i přerod. Hlavním rysem tohoto rostu a přetvoření byl boj mezi neuspokojivou praksí askéze a »záslužných skutků«, jak je předpisovala církev, a mezi druhým pólem křesťanské zbožnosti, jenž má svůj kořen v biblickém pavlinismu, který postavil do popředí vážného zájmu duše »víru«. Tímto bojem se propracovává Luther k názoru, který se stal podkladem a páteří jeho náboženského a teologického systému: »spasení z milosti boží vírou beze skutků«.

Jest nesnadno analysovati a vystopovati procesy tak jemné a složité, jako jsou procesy víry a svědomí. Celý postup není tak jednoduchý, aby mohl býti prohlédnut do posledního kořene. Mimo to jest v něm vždycky velice mnoho čistě individuálních sil. Ale v celku myslím, že se nemýlíme, když ve zmíněném duševním boji spatřujeme zdroj samostatného vystoupení Lutherova, podnět k odboji a zároveň zárodek positivního dalšího vývoje.

Pro srovnání a jak doufám k lepšímu pochopení poslouží upozorniti na odlišnou cestu, po které šel Hus. Mohla by sváděti ku ztotožňování ta zevnější okolnost, že i Lutherovi jako Husovi před stoletím bezprostředním podnětem ku protestu byla odpustková prakse a zneužívání myšlenky odpustkové. A přece ve vystoupení obou mužů po stránce ideové, v jejich cílech jest rozdíl velice podstatný: Husovi šlo o opravu zlořádů, o nápravu církve v hlavě i v údech, jak znělo tehdejší okřídlené slovo. Lutherovým cílem touhy byl život duše v Bohu, klid a jistota duše, pokoj svědomí. Hus viděl s lítostí a svatým hněvem, že odpustková prakse utvrzuje lidi v mravní laksnosti a zavádí církev hloub v mravní poruchu. Luther cítil, že mechaničnost odpustků a celkový ráz náboženského života nedovede duši do přístavu bezpečného klidu.

Je nebezpečno operovati otřelými slovy, při nichž si skoro každý myslí něco jiného, ale ve velkých rysech by se smělo říci, že Husovi šlo víc o mravní stav celku, církve, Lutherovi především o mravní a náboženský život jednotlivé duše. Tento psychologický

moment jest odlišnou zvláštností Lutherovou a zůstává směrodatným a rozhodným činitelem pro celé jeho dílo.

Léta od vystoupení roku 1517 až do říšského sněmu ve Wormsu 1521 jsou bouřlivá léta boje a ovšem léta zrání, vyvozování a uvědomování důsledků. Z této doby nás jako Čechy zajímá pochopení a ocenění Husa Lutherem. Z této doby pocházejí heroldovské spisy bojovné: »An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung«, »De captivitate babylonica ecclesiae«, »Von der Freiheit des Christenmenschen«.

Nedobrovolný pobyt na hradě Wartburgu 1521/2 daruje německému národu velkolepý překlad Bible. Po něm pak jdou nejúspěšnější, ale časem též nejtrpčí léta bojů vítězných i trudných, z části bojů s duchy, jež sám mimovolně vyvolal: proti přemrštěnostem spiritualistických blouznivců a proti nezkrotnému radikalismu selských bouřliváků.

Od roku 1525 může se Luther arci při stálých zápasech věnovati vnitřnímu vybudování nové nauky — (katechismy velký a malý) — a organisace nové církve, až do své smrti 18. února 1556. Luther se dožil toho, že jeho dílo se ujalo ve všech skoro částech Německa pod ochranou vznešených a vládnoucích stavů, a nad to i v Dánsku, Sedmihradsku a jinde.

Lutherův počin a další soustavné jeho vybudování jde v dějinách lidského ducha pod věcným názvem reformace. Nechybělo a nechybí posuzovatelů, kteří je stíhají přezviskem revoluce, a nelze zastírati oči před skutečností, že v jeho podnětech a důsledcích opravdu jest mnoho revolučního, převratného.

Reformace Lutherova znamená skutečně revoluci ve světě náboženském, ovšem revoluci ne ve smyslu podvratu, nýbrž převratu. Víru v pozvolný zdárný vývoj myšlenky opravné v církvi vyhubily důkladně předchozí reformní koncily, tedy církev sama. Zní protimyslně, ale obsahuje pravdu, že jako u Husa tak i u Luthera všecken odpor proti církvi prýští z lásky k církvi, z náboženské přesvědčenosti a nadšenosti, která se nerada, ale nuceně vzdala naděje v úspěšnost kompromisního řešení. Reformaci bylo náboženství víc než církev; především náboženství, totiž křesťanství ovšem, něco jiného než církev. Kde podle vnitřního přesvědčení reformátorů stála církev spíše v cestě pravému křesťanství, nešetřili církve. Návrat k původním pramenům přirozeně znamenal přečasto zasypání a zanedbání církevních napajedel. Luther jest konečně ze všech re-

formátorů rozhodně nejkonservativnější. Doklad na příklad učení o Večeři Páně, církevní zřízení, poměr církve a státu, bohoslužba.

Reformace vůbec a v ní reformace Lutherova též jest hnutí především náboženské. Jako takové vytvořilo nové větve křesťanského náboženství, z nichž lutherská jest jen jednou z menších vedle typu »reformovaného«, kalvínského, ve světě silnějšího a vlivnějšího. Protestantism — to jest jeho bojovný název od říšského sněmu ve Špýru 1529 — vytvořil obnovený, od katolického odlišný typ křesťanské zbožnosti a mravnosti. V oboru náboženském a mravním jest přirozeně jeho největší význam a nejmohutnější síla. Vedle toho pak lze patrně stopovati zúrodňující vliv tohoto náboženského hnutí v různých oborech moderního života: literatura a školství a kultura vůbec, stát a život sociální — do všech těchto odvětví života společnosti zasahují jeho účinky, přirozeně již proto, že náboženství jest jednou z ústředních složek lidské duše. Již to, že reformace znamená odtržení velké části Evropy od jednoty s Římem a tím ze sféry vlivu západní církve k náboženskému a mravnímu osamostatnění, které přirozeně ukládalo množství myšlenkové práce a úsilného hledání, jest samo sebou pokrokem a k dalšímu pokroku plodným podnětem. Obsahuje totiž toto odtržení alespoň osamostatnění národních duchů a umožnění národních kultur, a v důsledcích toho též volnější rozvoj politický a národnostní. Církevní decentralisace podporovala vzrůst politické a sociální demokratisace. Ve vlasti reformace Lutherovy, v Německu samém, arci právě tato stránka reformačních důsledků rozvinula se nejméně. Všude jinde měla reformace za následek pronikavé změny ve státní správě ve směru demokratickém, ve smyslu přímé účasti lidu ve vládě. Klasický doklad toho jest Anglie a Skotsko, kde boj za svobodu náboženskou byl zároveň bojem za práva politická, a dobytí svobody svědomí znamenalo také již rozšíření svobod politických. V Německu se vyvinuly poměry jinak: průběh a úspěch Lutherových snah byl více než kdekoli jinde spiat s účastí a podporou šlechtických stavů. To mělo přirozeně dalekosáhlý vliv na úpravu vztahů mezi církví a vládní mocí. V církvi samé pak Lutherův konservatismus dal lidu, »laikům«, pramalý vliv na správu církve. Kdežto kalvínský typ reformovaného protestantismu vytvořil církve v podstatě laické, presbyterní s naprostou převahou lidu v zákonodárství církevním a ve správě sborů, zachovalo lutherství se svými konsistořemi, patronátem a zeměpanskou supremacií nové církvi velký kus aristokratismu. Co je v lutherství lidového, presbyterního,

pochází z kalvínského vlivu. Kde nešla církev protestantská v demokratisaci napřed, zůstal v ní protestantský stát pozadu.

V poměru církve a státu vůbec vytvořilo německé lutherství na rozdíl od ostatních útvarů reformačních vztah těsnější: jediný ještě anglikanismus — zase zvláštním historickým vývojem — vybudoval státní církevnictví jako lutherství, všecky ostatní církve reformační dospěly nebo spějí principiálně k samostatnosti a odluce obou útvarů. Je-li principem i praksí katolicismu nadvláda církve nad státem, lutherský typ protestantismu vytvořil svým teritorialismem a caesaropapismem obrácený poměr: podřízení církve státu, sice za cenu právních a finančních výhod a výsad, ale přece na velikou újmu církevní samostatnosti.

V jiných oborech stal se protestantismus i lutherský mocným činitelem osvobození. Uvolnění neb aspoň přenesení náboženské a mravní autority s absolutního rozhodování papežství na Bibli a tak v poslední příčině na svědomí otevřelo bránu individualismu nejen v náboženství, ale ve všech oborech práce a myšlení. Netvrdím, že svoboda vědy na příklad jest plodem protestantismu, ale principy protestantismu především náboženské nezůstaly bez vlivu i na toto pole všeobecně kulturní.

Protestantismus — lutherský právě tak jako kalvínský — jest zjev mnohotvarý. Lutherský sice nejméně, ale přece také. Mnohotvarý ve zřízení, ale i v oboru daleko životnějším: v dogmatice. V tom jest jeho slabost i síla. Ku protestantismu se počítají směry nejortodoxnější, a musí se k němu počítati i proudy nejkritičtější a nejliberálnější: všecky, které přímo nebo nepřímo vyšly z náboženského hnutí 15. a 16. století a které na tom základě, na těch principech pěstují náboženský a mravní život bez autority papežství, u vědomém budování na základech křesťanských, na základech evangelia cestou vlastního svědomí, které pěstují křesťanství osobní naproti náboženství hotovému, církevnímu. I lutherství — forma ze všech nejkonservativnější — není zjev hotový, nýbrž síla a princip náboženského pokroku. —

Český národ měl své reformační hnutí samostatné a starší, ale jest přirozeno, že proud o tolik silnější, jako byla reformace wittenberská, k tomu zeměpisně tak blízký a ovšem vnitřně příbuzný, nezůstal bez patrného vlivu na vytváření náboženských a církevních poměrů mezi Čechy. Z důvodů vnitřně náboženských i zevně politických zasahovalo lutherství do Čech zúrodňujícími podněty ve století 16. a 17. takovou měrou, že větší církevní útvar v Čechách,

utrakvismus, v celku přejal lutherský typus náboženského obsahu i jeho forem. Když pak toleranční patent císaře Josefa II. na podkladě náboženského míru augsburského z r. 1555 povolil částečnou náboženskou svobodu ve formě Melanchtonovy Augsburské konfese vedle Bulingerovy Helvetské druhé, přijala menší část českých evangelíků v Čechách a na Moravě také vyznání lutherské. Ale nikdy, ani ve století 16. a 17., ani ve století 18. a 19. nebylo toto přijetí mechanické a absolutní: právě mocí svých reformačních principů přizpůsobil se lutherský protestantismus v Čechách, jako se přizpůsobil ve Švédsku a ve Francii národnímu duchu.

Formy protestantismu ve zřízení a pod., myšlenkový výraz náboženského obsahu v dogmatech jsou zjevy dočasné, potřebující další reformy. Protestantism uznává její potřebu a provádí ji. Reformační princip jako princip a duch křesťanského náboženství zůstává života schopným a jest životodárný.

Literatura:

1. Životopisy (z mnohých nejdůležitější): Julius Köstlin, Martin Luther 4. vyd. 1903 opatřil Kawerau, který jest pokládán za jednoho z nejlepších, snad vůbec nejlepšího znalce lutherovského. Th. Kolde, M. L. 1884. Martin Rade, 2. vyd. 1901. — Populární: Albrecht Thoma, D. M. Luthers Leben; Stuttgart, Verlag für Volkskunst, 1917. — Se stanoviska katolického: J. Jensen v Geschichte des deutschen Volkes 1893. H. Denifle, Luther und Luthertum 1905. 2. vyd. H. Grisar, Luther 1911.

2. Celkové posouzení teologické a kulturní: E. Tröltsch, Protestantisches Christentum und Kirche in der neuen Zeit ve sbírce Kultur der Gegenwart, 1909. O. Zurhellen, Die Wiederentdeckung der persönlichen Religion durch Luther, 1907. A. Harnack, Dr. M. L. 1917. — V jubilejním roce 1917 vyšla řada spisů skoro nepřehledná. Ku krátké orientaci, jak cení Luthera a reformaci dnešní Němec a protestant, stačí Hermann Scholz, Was wir der Reformation zu verdanken haben. Verlag des Evangelischen Bundes, Berlin 1917.

3. Vydání spisů: Weimarské od r. 1883 ve 38 svazcích (Kawerau). — Výběr ze spisů s německým překladem latinských: Brunšvické v 8 svazcích r. 1905. »Lutherworte« vydal M. Rade.

Německý humanista a české kacířství.

Poměr Oldřicha Huttena k husitství.[1]

Napsal Jaroslav Prokeš.

Vystoupení M. Jana na obranu knih Wyclifových v památném řečnickém turnaji z konce července a počátku srpna 1410, jeho prudký útok na papežskou bulu odpustkovou z r. 1412 znamená vyvrcholení krise mladého hnutí husitského v jeho poměru k Římu. Hnutí husitské jest ovšem data daleko staršího. Jestliže generaci Milíčově jest shromaždištěm Jerusalem, mladší přátelé reformy soustřeďují se kolem Betléma. Milíč stal se pokračovatelem rakouského augustiniána Konráda Waldhausera. Káže netoliko v jeho duchu, nýbrž shromažďuje kolem sebe i jeho německé posluchače. Založení Betléma ukazuje na pokročilejší vývoj. Tíživou a ponižující cítí se okolnost, že české kázání nemá pro sebe důstojného místa.[2] Toto národnostní ostří se v příští době víc a více obnažuje. Tak v universitní schůzi 28. května 1403, jež se stala první veřejnou manifestací wyclifismu, byli to předáci českého národa, kteří se neohroženě stavějí na obranu knih a zásad Wyclifových. Vyvrcholením tohoto pochodu na půdě universitní jest Dekret Kutnohorský. Boj o tři hlasy soustředil naposledy v této době obě české strany, konservativní i pokrokovou, ke společné akci. Konservativní Ondřej z Brodu i Jan Eliášův stejně cítí nedůstojné postavení českého národa na universitě jako vůdcové strany reformní, Hus a Jeroným. Uplyne sotva půl století, a humanista-papež Eneáš Sylvius spojuje lásku českých mistrů ke knihám Wyclifovým s nenávistí protiněmeckou.[3]

---

[1] Článek tento vznikl při pátrání po českých husitských traktátech v Huttenově knihovně. Stal se odbočkou v mé práci o husitské eschatologii, jež vznikla v semináři p. prof. V. Novotného. Jemu vděčím za duševní vůdcovství v ideové podstatě husitství a spolu vzdávám díky za všestrannou podporu při mé práci. — Článek tento jest myšlen jako reminiscence na letošní jubileum německé reformace.

[2] Srov. zakládací listinu kaple betlémské u Pelzla, Lebensgeschichte des Königs Wenzeslaus I, 103.

[3] Eneáš Sylvius, Kronika česká k r. 1409.

V Kostnici stihl Čechy nářek kacířství. Milovaný mistr přes Sigmundův glejt, přes protestace českých průvodců uvržen do těžkého vězení a posléze upálen. Přes slavný protest české šlechty z 2. září 1415 jako na výsměch českému národu 30. května 1416 byl upálen Jeroným. Otcové kostničtí projevili naprostou neznalost českých poměrů. Jejich zakročení v české otázce ukazuje přeceňování vlastních sil a nedocenění nového protivníka. Koncil stanul tváří v tvář národu, jenž byl uražen nedůstojným nakládáním s oblíbeným kazatelem. Ale co více: většina českého národa cítila nesnesitelnost dosavadních církevních poměrů a šla jako jeden muž za svými předáky. Udivení otcové seznají, že úplně selhala netoliko jejich autorita, — již stavěli i nad autoritu papežskou, — nýbrž i meče křižáckých vojsk. Obě strany — ovšem za poměrů značně změněných — se sejdou opět v Basileji. Změnily se obě strany. Čechové nepředstavují již jednolitou, nerozbornou hradbu. Straně Rokycanově jsou nepohodlní radikální Táboři, kteří této doby stali se pravými dědici Husovými — jako později Jednota —, kteří nechtějí vlézti v ohlávku Palomarovu, aby se pak římští nepřátelé opájeli laciným vítězstvím nad kacířskými Čechy. A Rokycana — více politik a diplomat než náboženský reformátor — není neochoten ke kompromisu i za cenu zřeknutí se Táborů. Kompaktáta jsou dokumentem toho, jak na vůdčích místech stáli mužové, jichž nadšení pro biblické poměry církevní značně ochladlo. Nelze jim toho namnoze vytýkati, neboť země byla dlouhou válkou seslabena a vyčerpána. Ale zda tito politikové sesílili svoji vlast dlouhými spory po smrti Sigmundově a zejména Albrechtově . . .

Starý antagonismus mezi češstvím a němectvím byl hnutím husitským značně přiostřen. Porážky německých křižáckých vojsk — namnoze tak potupné — a táborské »rejzy« dovedly vznítiti fanatismus proti všemu českému. Čech byl synonymem pro kacíře. Přijde však chvíle, kdy přes hluboké protivy nalezne se společná idea, jež stane se — ovšem jen na čas — pojící páskou mezi oběma sousedy. Jest to n ě m e c k á r e f o r m a c e. Fakt tento jest psychologicky snadno pochopitelný. Čechové viděli v Lutherovi mravní oporu ve svém boji proti Římu, jenž ukázal již nadbytečně svoji obojakost a nemožnost poctivého smíru. A naopak Luther od lipské disputace vidí ve svém vystoupení pokračování odporu, zahájeného Husem.

Jednatřicátý říjen r. 1517 jest začátek náboženské změny veliké části německého národa. Ovšem není to hnutí, jehož by se

účastnili výlučně Němci, a jemuž byl by pouze Luther v čele. Záhy v polemických spisech mezi stranou Lutherovou a římskou ozve se i jméno Husovo. Lutherovi jako mnichu erfurtskému byl Hus odsouzeným kacířem. Rozhodné slovo bylo proneseno na lipské disputaci. Zde prohlásil Dr. Eck učení Lutherovo za husitské.[1] Luther nejprve i tu obracel se proti českému schismatu.[2] Ale přece přiznal, že mezi Husovými články některé jsou zcela křesťanské a evangelické. Vývoj událostí vedl Luthera k rozhodné roztržce s Římem. Tehdy, na počátku r. 1520, neostýchá se již nazvati sebe a své stoupence Husity.[3] Seznamuje se s Husovým traktátem De ecclesia, o němž Dětřich Niem na koncilu kostnickém pravil, že je pro papežskou moc právě tak nebezpečným jako koran pro křesťanskou nauku. Ještě r. 1520 vychází v Německu zmíněný traktát tiskem. Ve svých spisech prohlašuje Luther Husa za světce a schvaluje žádost Čechů za kalich.

Disputace lipská znamená důležitý mezník ve vývoji německé reformace. Bylo jasno, že nejde tu snad pouze o teologický spor, o problém ospravedlnění. Luther zcela otevřeně se vyslovil proti papežskému primátu, že by byl dílem božským. Jemu primát jest výsledkem papežské politiky, vznik jeho dlužno přičítati právu lidskému. Dotýká se již neomylnosti koncilu. Obratný jeho protivník, bystrý a učený dialektik, profesor university ingolštadtské Dr. Eck, vytýkal neustále Lutherovi, — jako již dříve v písemných polemikách, — že obnovuje české kacířství.[4] Luther snažil se tuto výtku odmítnouti, ač omezeně se prohlásil pro některé články Husovy. Uprostřed parných dní červencových skončila památná disputace. Následujícího roku vydána papežská bula, jíž Luther byl exkomunikován. Mezi jiným objevuje se tu výtka, že prý obnovuje stará kacířství Wyclifovců, Husitů a Čechů.[5] Není pochyby, že zásluhu o toto připomenutí má Dr. Eck. Máme to výslovně potvrzeno. Známý německý humanista, erfurtský spolužák Lutherův a přítel Huttenův Crotus Rubianus,[6] píše někdy po 16. říjnu 1519 z Bononie Lutherovi: »Eck v Římě jest oslavován jako vítěz lipské dispu-

---

[1] O poměru Lutherově k Husovi pojednal Goll v ČČM. 1880, 60—80 a Čihula v ČČH. 1897 (III.), 274 a d., 329 a d. Poměr Lutherův k Bratřím probral Čihula ve Věst. Uč. Spol. 1897, IV.

[2] Goll, l. c. 66.

[3] breviter sumus Hussitae ignorantes: Goll, l. c. 69.

[4] Podrobně o tom pojednává Čihula v ČČH. 1897, 279—284.

[5] Goll, ČČM. 1880, 71; bude o tom ještě řeč níže.

[6] Vlastně Jäger z Dornheimu.

tace . . .[1] Poslal do Říma list . . ., jemuž, když byl v největší tajnosti čten, naslouchal jakýsi přítel náš (t. humanistů) . . . List obsahoval mnoho kapitol, líčících pořad lipské disputace, pak způsob, jakým má papež postupovati; ustanoven jest určitý počet biskupů k tvému odsouzení . . . Jsi v nenávisti jmenovitě pro *české* náboženství a pro souhlas s husitským učením.[2] Obžalováni humanisté (poetae et policioris literaturae studiosi), jmenovitě také Hutten, jehož některé básně o lsti florentské[3] byly citovány. Připojena stížnost na hrozící nebezpečí církvi denně rostoucím novým studiem řečtiny a latiny . . . Eck na počátku jako odměnu za disputaci žádal udělení úřadu inkvisitorského s jurisdikcí tří biskupů; nyní naproti tomu se uchází o faru ingolštadtskou . . .«[4] Crotus měl zprávu patrně z první ruky, neboť meškal krátce před tím v Římě.[5]

Toto akcentování českého kacířství Lutherova nebylo jistě náhodné. Hus byl odsouzen koncilem kostnickým, autoritou to, jež se stavěla i nad papeže. Jestliže bylo možno dokázati Lutherovi, že jeho tese byly již i tesemi Husovými, eo ipso byl i Luther odsouzen. Odsouzení toto mělo býti zásadní. Proto papežský legát na sněmu

---

[1] Obě strany, jak známo, si po disputaci přičítaly vítězství.

[2] Tractus es ad invidiam imprimis propter Bohemicam religionem atque approbacionem Hussaici dogmatis: Böcking, Hutteni oppera I. 308; na tuto věc naráží i Intimatio Erphurdiana pro Martino Luthero (Böcking V. 335—340), jež praví: Decernentes omnes illos insectandos, qui maxima ducti impudentia seu Pharisaica victoria (quorum mos est, quod, cum veritati resistere haud possint, denigrare tamen cum versutia conantur) de publico suggesto clamarunt Lutherum haereticum fore Hussitarum quoque erroris propagatorem, uti mentitus est impius Eccius et Augustinus Alfeldianus . . ., qui nec semel ausi in disputacione publica, de sacro sancto Christi evangelio . . . umquam rite disputare (l. c. 339, 340; česky: prohlašujíce, že všickni ti mají býti stíháni, kteří, vedeni největší nestoudností jako by vítězstvím Farisejským (jejichž jest obyčejem, ježto by pravdě sotva mohli odporovati, aspoň s drzostí očerňovati), veřejně vykřikovali Luthera za kacíře a šiřitele bludu husitského, jako lhal bezbožný Eck a Augustin Alfeld, kteří se ani jednou neodvážili veřejně o sv. evangeliu Christově disputovati). — Podobně čteme i v listě Rafaele Musea z r. 1521: Meditantur enim [t. teologové], quomodo articulis Hussio falso impositis, Luthero laqueum iinciant. Sed frustra iacitur rete ante oculos pennatorum (Böcking II. 99; přemýšlejí, jak by na Luthera vrhli osidlo z artikulů křivě Husovi přičtených. Ale síť marně jest vrhána před očima skřítků).

[3] De fraude florentina; jest to narážka na Lva X., jenž pocházel z florentského rodu Medici. Hutten praví na př. v básni z r. 1516 »Epistola ad Maximilianum Caesarem. Italiae ficticia . . .« (Böcking I. 106—113): Thuscus honoratam tenet usurarius urbem, tota Fluentino est prodita Roma dolo (verš 65, 66; Toskánský lichvář drží uctívané město, Řím jest celý zrazen tekutou lstí. Fluentino m. Florentino).

[4] Celý list otištěn u Böckinga I. 307—309: o datování srov. Reindell, Luther, Crotus und Hutten, str. 25, 26 a 30.

[5] Dum his diebus Rhomae essem . . . Böcking I. 308.

wormském Hieronymus Aleander v tříhodinné řeči snažil se přesvědčiti mladého císaře a sněm, že Lutherovo předvolání a slyšení jest zbytečné. Výslovně akcentoval, že Luther vyvolává z pekla Husa a Jeronýma, kteří jako kacíři byli v Kostnici odsouzeni a upáleni. Stavům byl předložen návrh ediktu, jímž se Luther odsuzoval jako zjevný kacíř a papežská bula měla v celém Německu vstoupiti v platnost. Jest to podobné stanovisko, na němž v zásadě stál koncil kostnický. Než Lutherovi bylo slyšení přece povoleno, a ve dnech 16.—26. dubna dlel ve Wormsu. Ale již měsíc po jeho odchodu byl na něho vydán říšský acht.

Crotus Rubianus v citovaném již listě z konce r. 1519 připomíná, že vedle Luthera výslovně byl jmenován v Eckově denunciačním dopise i Hutten. Jméno Huttenovo není bez zajímavosti i pro jeho poměr k husitským Čechům. Hutten byl typem humanisty své doby.[1] Narozen z nebohaté rytířské rodiny po pětiletém pobytu v klášteře fuldském prchá, aby další svůj život — značně krátký — prošel v neklidu a často v trpké bídě. Studiemi v Erfurtě, Kolíně nad Rýnem a Frankfurtě nad Odrou a stykem s Crotem Rubianem, Rhagiem Aesticampianem a j. stává se humanistou. R. 1511 v naprostém nedostatku jde z Wittenberka, kde dokončil knihu, často potom otiskovanou, De arte versificandi liber unus,[2] přes Čechy a Moravu do Vídně. Vídeňský humanista ve svém listě z 12. ledna 1512[3] přirovnává jej k Odysseovi, oplikuje naň verš Aeneidy »terris iactatus et alto vi superum«. Na Moravě se ho ujal Dr. Augustin (Käsebrot), známý protivník Bratří a přítel Konráda Celtesa, a uvedl zuboženého humanistu k olo-

---

[1] O Huttenovi pojednává obšírná monografie D. F. Strausze: Ulrich von Hutten, 2. vyd. v Lipsku 1871 (II díly); o poměru Lutherově k Huttenovi pojednává W. Reindell: Luther, Crotus und Hutten, Marburg 1890; o německých spisech Huttenových viz spis Siegfrieda Szamatólskiho: Ulrich's von Hutten Deutsche Schriften, Strassburg 1891. Jubilejní skizu napsal 1888 (Hutten se narodil 1488) Max Lenz: Dem Andenken Ulrichs von Hutten v Kleine historische Schriften, München u. Berlin 1910, str. 109—122; informační jest článek Truhlářův v O. S. N. a Ullmannův v Realenc. f. prot. Theol. u. Kirche VIII3 (1900), str. 491—496. Nejlepší vydání Huttenových spisů pořídil Eduard Böcking o VII svazcích v Lipsku (v l. 1859—1870). Do češtiny přeloženy Huttenovy »Dialogy« A. Novákem ve Světové knihovně r. 1901 (č. 199 200) a opatřeny striktním úvodem. V době, kdy již článek tento byl odevzdán redakci, vyšla kniha Krausova, Husitství v literatuře zejména německé, která se našeho tématu místy dotýká: užiti jí nebylo již možno.

[2] Otiskl Böcking III. 89—106.

[3] Böcking I. 22—24.

mouckému biskupovi Stanislavu Turzovi.[1] I tento — stejně jako jeho bratr biskup vratislavský — byl přítelem humanismu. Přijal Huttena velice vlídně a s hojnými dary jej propustil. To jest první styk Huttenův s Čechy.

Nelze se tu šířiti o podrobnostech dalšího života Huttenova. Dlel dvakráte v Italii, účastnil se perem a později i mečem rodového a stavovského boje proti vévodovi Oldřichovi Würtenberskému. Jeho péro bylo neúnavné, jeho temperament ohnivý a prudký. Byl humanistou a spolu vlastencem.[2] S tohoto stanoviska dlužno posuzovati jeho boj s Římem. Ten počíná záhy. Již r. 1512 píše satyrickou báseň »Oratio ad Christum pro Julio secundo«.[3] Zejména druhá cesta italská naplnila jej vášnivým hněvem proti Římu. Německého patriotu pálí poznání, že za zlato jeho vlasti římští preláti opatřují si život rozmařilý a rozkošnický.

Právě animosita proti Římu byla mostem, po němž mohli přecházeti humanisté do tábora reformace. Kde nebylo tohoto mostu, tu mezi humanismem a reformací zela hluboká, nepřeklenutelná propast. A tu stojí za povšimnutí, že protiřímská nálada, která arci nebyla zjevem řídkým, mohla býti posilována i vlivy z Čech. Pro možnost pozdějšího spojení Huttenova s Lutherem jest zajímavo srovnání Huttenových epigramat se spisy Mikuláše z Drážďan.

Tak čteme v Mikulášových »Fabulae veteris et novi coloris«:[4]

Curia vult marcas, bursas exhaurit et archas;
si bursae parcas, fuge papas et patriarchas;
si dederis marcas et eis impleveris archas,
culpa solveris, quacunque ligatus eris.
Intus quis: Tu quis? Ego cum. Quid quaeris?
Ut intrem.
Fers aliquid? Non. Ita foris! Fero. Quid? Satis. Intra![5]

---

[1] O Turzovi a Käsebrotovi v. J. Truhlář, Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II., 1894 passim.

[2] At suasit hoc veritatis studium, suasit patriae amor — praví ve svém provolání k svobodným Němcům; Böcking I. 412 (radilo k tomu studium pravdy, radila láska k vlasti).

[3] Böcking IV. 459—464.

[4] Univ. rkp. IV G 15, f. 239a; otiskl též Sedlák, Hlídka 1914, 205 pozn. 1. V českém překladu: Kurie chce hřivny, vyprazdňuje měšce i truhly; šetříš-li měšce, chraň se papeže i patriarchů; dáš-li hřivny a naplníš-li jim truhly, budeš zbaven viny, ať jakoukoli jsi stížen.

[5] Tytéž verše čteme i v Jakoubkově Anatomii Antichristi, vyd. Brunfelsovo sv. I., f. 41b; po česku: Kdosi uvnitř: Kdo jsi? Já jsem! Čeho žádáš? Abych vstoupil! Neseš něco? Ne! Zůstaň venku! Nesu! Co? Dosti! Vstup!

K tomu přiléhavým pendantem jsou verše Huttenovy:

Vendit Roma deum, vendit sacra, vendit honores,
ipsaque, quod mirum est dicere, Roma venit:[1]
Usque a deo nihil est quod non ibi comparet aurum,
scilicet, ut fiat aurea Roma iterum.[2]

Jindy: Aurum quisquis ferat Romam virtutis abunde est,
summa fuerit Romae, qui bona nescit emi,
quinetiam, ut facias, emis auro turpia Romae.[3]

Podobně praví Mikuláš z Drážďan:[4]

Roma manus rodit; quem rodere non valet, odit.
Dantes exaudit, non dantibus ostia claudit.
Curia curarum genitrix nutrixque malorum etc.

K tomu Hutten:[5]

Liquit Aventinas arces Tarpeiaque saxa
et debellata caetera in urbe Petrus,
proque Petro subit ille Symon regnatque per aras
et debellata regnat in urbe Symon.
Nescio quo captiva ratis, ecclesia quo se
proripuit: Romae est tale videre nihil.
Vendit sacra Symon venditque profana perinde,
atque, ita me Christus, omnia vendit, amet.
Non tutum est emere ista tamen: licet emeris auro,
redditur a plumbi stemmate bulla gravis.

---

[1] vēneo, īre = vendor; vēnit = venditur, jest prodejný.

[2] Böcking III. 278, 279; zde přirovnávány verše Baptisty Mantovského (česky: Řím prodává Boha, prodává svátosti, prodává pocty, a sám, což div říci, došel tak daleko, že není, čeho by tam zlato nezískalo, totiž aby se opět Řím stal zlatým).

[3] Böcking III. 279.

[4] Tabulae veteris et novi coloris, IV G 15, f. 239a; česky: Řím hlodá ruce, koho nemůže hlodati, toho nenávidí; vyslyší ty, kdo dávají, před těmi, kdo nedávají, zavírá dvéře. Kurie rodička starostí a živitelka špatností.

[5] Böcking III. 279, 280: Petr opustil hrad Aventinus a skálu Tarpejskou a vše v přemoženém městě [Římě], a na místo Petrovo vstoupil onen Simon [pravzor simonistů = svatokupců] a kraluje na oltářích a kraluje v přemoženém městě. Nevím, kam se poděla zajatá lodička, církev; v Římě nic z toho není viděti. Simon prodává věci posvátné, prodává i světské a, jak mi bůh milý, prodává všecko. Ale není bezpečné kupovati to: ačkoli koupíš za zlato, dostane se ti listiny obtěžkané olověnou pečetí [bully papežské]. Ó těch bul, ó Říma a krále Simona! V Římě jest dovoleno kupovati i prodávati věci svaté.

O bullas atque o Roman regemque Symonem!
Sacra emere et Romae vendere sacra licet.[1]

Ve spisech Huttenových mihne se upomínka na kacířské Čechy častěji. Není však tak příkrého rozporu mezi Huttenem humanistou a Huttenem stoupencem Lutherovým, jako mezi Lutherem mnichem a Lutherem reformátorem. Jest tu zcela patrný rozdíl mezi teologem a humanistou. Tak v předmluvě k vydání spisu Nemo z roku 1518, jenž jest dedikován Crotovi Rubianovi,[2] mluví Hutten o současném kněžstvu, o jeho řevnivosti a násilnosti. Zaznamenává anekdotu o papeži Alexandrovi VI., jenž prý chtěl raději vésti válku s nejmocnějším králem neb knížetem než s jedním mnichem z řehole žebravé, a dodává: »Kněží tak krutě jednají s těmi, jež nazývají heretiky! . . . Není u nich milosrdenství. Ačkoli pak jeví se tak krutými, dorážejíce na nás, z jejichž statků se živí, přece žádný mezi nimi se nenalezne, jenž by šel z náboženského zápalu hlásati víru Kristovu mezi Turky, *nebo aspoň poučil ony Čechy, žijící téměř v našem středu, o nichž papež Pius II. obzvláště ne nezřetelně si stěžuje*, že jejich (= kněží) vinou od církve jsou odděleni. Vůbec kde není toho potřeba, vedou si násilně; kde však nutno podstoupiti nebezpečí, tu se obezřelí válečníci vzdalují . . .«[3]

---

[1] Velice zajímavé jest srovnání traktátů Tabulae veteris et novi coloris a Consuetudo et ritus primitivae ecclesiae et modernae sive dirivativae (rkp. univ. knih. IV G 15, f. 240b—249b) s Huttenovým »Vergleichung der Baepſt ſatzung gegen der leer Christi Jesu« (Böcking V. 386—395). Myšlenka antites života Krista a apoštolů na jedné straně a papeže Antikrista se sesvětštělou hierarchií na straně druhé. I technika provedení jest podobná. Při Kristovi uvádí se citát z Písma, u papeže citát z Dekretalií. Dialogické antitesy byly v literatuře husitské rozšířeny již od doby Matěje z Janova (srov. Regulae veteris et novi Testamenti, ed. Kybal sv. III. 30, 31). Užil jich i Wyclif. Byly vyjádřeny i štětcem. Zajímavým dokumentem — mimo jiné — jest rkp. jenský (opis a fotografické snímky ilustrací v knihovně Čes. Musea IV A 29). — Touto paralelou však nechceme tvrditi, že by Hutten musil vzíti myšlenku antites z českého prostředí. Ale možnost toho jest zcela dovoleno připustiti. Když Hutten psal své »Vergleichung«, měl pravděpodobně ve svých rukou Jakoubkovu Anatomii, zaslanou mu z Čech, kde v kapitole 43 jsou účinné antitesy Krista a Antikrista-papeže, a není nemožné, že již tenkrát měl i Tabulae Mikulášovy, jejichž užití prozrazuje i známý Processus consistorialis, Huttenovi blízký. Co vše české provenience Hutten měl ve své knihovně, dnes bohužel nevíme. Bylo toho však rozhodně více, než vydal v třísvazkové své edici Brunfels r. 1524. Jmenované traktáty české jsou namířeny ostře proti kurii. Z edice Brunfelsovy jde na jevo, že Čechové poslali Huttenovi asi většinou spisy rázu útočného a polemického. Není tedy nemožno, že Hutten napodobuje myšlenku českou. Musíme si při tom též uvědomiti, že Hutten si velice dialogy oblíbil. Zejména jeho útočné, protiřímské spisy jako Vadiscus, Bullicida, Monitor a j. jsou psány dialogicky.

[2] Dedikace otištěna u Böckinga I. 175—184, spis sám l. c. III. 107—118.

[3] Quid enim crudelius unquam sensisti, quam ubi quempiam arripuerint eorum, quos haereticos vocant? Tunc quippe omnia Christo, praeter unam

Jsme v době, kdy Hutten Lutherův spor považoval ještě za obyčejnou mnišskou svádu. Stanovisko jeho jest zřejmé. Nejde tu o křížovou výpravu proti Čechům, nýbrž o jejich poučení. Pramenem informace Huttenovy jest Eneáš Sylvius. Pramen to sice dosti kalný, jímž však se Hutten nedává strhnouti k podrážděným invektivám. Zajímavá jest též zmínka o Turcích. Jest známo, jak téhož roku 1518 na říšském sněmu v Augšburce projednávala se otázka nebezpečí tureckého. Tehdy píše Hutten svá obsáhlá »Exhortatoria«.[1] Zde akcentuje tři momenty, pro něž Říše musí vésti válku s Turky: na ochranu majetku, pro čest a zachování života.[2] Turci jsou nebezpečným nepřítelem, jejich říše se prostírá ve třech dílech světa, jejich vyzbrojení jest dokonalé. Není tu ani zmínky o motivu náboženském. Animosita Huttenova se obrací spíše proti Římu, jenž pod záminkou tureckého nebezpečí vybíral v Německu peníze, jichž však užito jinak.

(Pokračování.)

---

misericordiam concedunt . . . Quinetiam adeo insolentes se gerunt, ut nemo non damnari malit, quam ab his consequi veniam. Qui cum oppugnandis nobis, quorum patrimoniis aluntur, ventricosi hypocritae adeo feroces se exhibeant, nullus tamen reperitur, qui religionis zelo in Turcas eat fidem. Christi praedicaturus, aut illos saltem in medio nostrum Bohemos ut erudiat, quos illorum vitio secretos ab ecclesia Pius secundus pontifex maxime non obscure queritur. Profecto ubi nihil opus est ferociunt; ubi faciendum periculum, ibi se subtrahunt providi pugnatores . . . Böcking I. 183.

[1] Ulrichi de Hutten equitis ad principes Germanos, ut bellum in Turcas concorditer suscipiant Exhortatoria, ed. Böcking V. 97—136.

[2] Tria certe, quae tuenda omnino sunt, nisi et geritis bellum et mox geritis, amittentur: de fortunis vobis vestris, de dignitate, de ipsa denique salute certandum est: quorum primum illud si negligitis, calamitatem; secundum, turpitudinem; tertium exitium adferet: ergo erit hoc bellum utile, quia sic rebus vestris consuletis; idem erit honestum, quia pro dignitate tuenda vitam exponetis; eritque necessarium, quod nisi geratis, vos esse non poteritis: Böcking V. 103.

Co je to Slovensko?

Napsal Stanislav **Klíma**.

Státoprávní prohlášení »Českého svazu«, učiněné 30. května t. r. na říšské radě ve Vídni, obsahuje tuto konečnou větu: »Budeme se v čele svého lidu domáhati sloučení všech větví československého národa v demokratický český stát, při čemž nelze opominouti větve slovenské, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou.« Slovensko bylo tu reklamováno jako součást budoucího českého státu.

Avšak o tom, co je to Slovensko, nejsou u nás představy zcela jasné, přes to, že vyšly v poslední době u nás dosti podrobná díla o Slovensku, ať jmenujeme jenom Slovenskou čítanku, vyšlou redakcí Frant. Bílého u Šolce v Karlíně, a Scota Viatora Národnostní otázku v Uhrách, vyšlou v překladu Josefa Úlehly u Píši v Brně. Nebude snad proto na škodu, podáme-li českému čtenáři v přítomném článku obraz Slovenska po stránce národnostní a náboženské statistiky, sestavené dle jednotlivých stolic, a přidáme-li ke každé stolici poznámky o zemědělství (výnos půdy), průmyslu a obchodu (továrny, doly, lázně, banky, domácí průmysl), dále poznámky místopisné, zejména historické a kulturní (číslo alfabetů střední školy a počet slovenských škol).

Slovensko není dnes zemí samostatnou. Samostatným bylo za časů říše velkomoravské, zejména za vlády knížete Svatopluka (871—891) před příchodem Maďarů do Evropy (896). Od porážky nesvorných synů Svatoplukových u Prešpurku (907) bylo pod panstvím maďarským až do roku 955, kdy po porážce Maďarů na řece Lechu v Německu Boleslav I. připojil je opět k Čechám. Po smrti Boleslava III. (1002) připojil je Boleslav Chrabrý k Polsku, od něhož roku 1031 chtěl je připojiti Břetislav, syn českého knížete Oldřicha, k Čechám, avšak musil se spokojiti s Moravou a Slovensko připojeno bylo knížetem Štěpánem k Uhrám. Ale ještě dvakráte bylo samostatné: Po vymření rodu Arpádovského v letech

1301—1321 držel je Matouš Čák Trenčanský a potom Jan Jiskra z Brandýsa a čeští Husité 1440—1460.

Slovensko je souhrn 16 stolic čili krajů hornouherských (celé Uhry mají 63 stolice). V těch jsou souvislá sídla Slováků, vedle nichž tvoří Slováci i četné národnostní ostrovy v jiných částech Uher. Z těchto 16 stolic v 7 stolicích sídlí Slováci sami, bez Maďarů (kromě několika úředníků a židů). Tyto čistě slovenské stolice jsou: Trenčín, Turec (kromě $^1/_5$ Němců), Orava, Liptov, Zvolen, Spiš (kromě $^1/_5$ Němců) a Šaryš (kromě $^1/_3$ Rusů). Kromě toho mají většinu ve 3 stolicích: Nitra (71%), Těkov (55%) a Hont (55%). Polovinu (relativní většinu) tvoří v Prešpurku (50%). V menšině jsou v Gemeru (38%), v Zemplíně (27%), v Novohradě (22%), v Ungu (22%) a v Abauji (19%).

Výměra všech těchto stolic činí 56.283 km², tedy více než království České. Avšak tuto výměru nelze přičísti všecku oblasti slovenské, neboť jak již z čísel zde uvedených je patrno, je účastna na této výměře i oblast maďarská a na východním Slovensku i ruská. Na druhé straně oblast souvislých sídel slovenských přechází ze stolice těkovské i do severní části stolice komárenské a ostřihomské, a to ve skutečnosti mnohem více, nežli vykazuje poslední sčítání maďarské z roku 1910. Jest proto nutno severní části těchto obou stolic až k řece Dunaji počítati k území slovenskému. Naproti tomu je potřebí ze 16 stolic slovenských vyloučiti: Z Hontské stolice: okres sobský (ačkoliv v něm tvoří ostrůvek slovenská obec Maria Nostra) a mikulský a 9 obcí z okresu šiažského (jižně od řeky Ipelu). Z Novohradské stolice: jižní polovici okresu ďarmotského, okres filakovský (bez 3 obcí), 2 obce z okresu lučeneckého, okres novohradský (se slovenským ostrůvkem Bankou), okres sečanský (kromě 5 maďarských a 2 slovenských obcí severně od Ipelu, avšak se slovenským ostrůvkem Lucinou) a okres sirácký (se slovenskými ostrůvky Bukrou a Gutou). Z Gemerské stolice: okres putnocký, siačský (kromě 4 slovenských a 3 maďarských obcí) a okres tornalský. Z Abaujské stolice: okres čerehátský (bez 8 obcí), 18 obcí okresu fizerského (se slovenským ostrůvkem Hutou), okres gencský, 7 maďarských obcí na jihu okresu košického, okres siksovský a okres turňanský (bez slovenské obce Viesky). Ze Zemplínské stolice: okres bodrogský, potocký, ujhelský (bez 12 obcí), serenčský a tokajský jako maďarské a okres laborcský, stropkovský (bez 12 obcí) a sninský (bez

6 obcí) jako ruské. Z Ungské stolice konečně třeba vyloučiti ruské okresy: berezňanský, perečínský a seredňanský a maďarský okres: kapušanský (bez 8 obcí). Z ungvárského okresu 16 obcí je slovenských, 8 ruských a 20 maďarských.

Na základě tohoto ohraničení, o němž podrobně pojednává se při jednotlivých stolicích, jeví se pak výměra Slovenska následovně:

Stolice	Abauj	($^1/_3$ ze 3223)	1070 km²
»	Gemer	($^3/_5$ ze 4279)	2565 »
»	Hont	($^3/_5$ ze 2545)	1545 »
»	Komárno	($^1/_2$ ze 2802)	1400 »
»	Liptov		2246 »
»	Nitra		5519 »
»	Novohrad	($^1/_3$ ze 4128)	1370 »
»	Orava		2019 »
»	Ostřihom	(menší $^1/_2$ z 1077)	500 »
»	Prešpurk		4295 »
»	Spiš		3654 »
»	Šaryš		3652 »
»	Těkov		2724 »
»	Trenčín		4456 »
»	Turec		1123 »
»	Ung	($^2/_5$ ze 3230)	1280 »
»	Zemplín	($^1/_3$ ze 6282)	2090 »
»	Zvolen		2634 »
		Celkem měří Slovensko	44.122 km²

Dle toho je Slovensko dvakráte tak velké jako Morava, a větší než Chorvatsko.

Přehled Slovenska dle národnosti:

Stolice	obyvatelů	Slováků	Maďarů	Němců	Rusů
Abauj	52.178	28.576	20.019	2.588	
m. Košice	44.211	6.547	33.350	3.189	
Gemer	123.258	77.477	40.870	1.688	
Hont	74.958	43.741	30.334		
m. Šťávnice	15.185	15.185			
Komárno	81.747	3.051	78.379		
m. Komárno	22.337	768	19.924		
Liptov	86.906	86.906			
Nitra	457.455	356.240	82.338	13.719	
Novohrad	81.260	52.171	28.511		
Orava	78.745	78.745			
Ostřihom	37.092	908	36.075		
Prešpurk	311.527	177.229	119.814	11.047	
m. Prešpurk	78.223	11.673	31.705	32.790	
Spiš	172.867	114.643		41.036	12.327
Šaryš	174.620	131.045			39.835

Těkov	178.500	105.155	52.277	17.832	
Trenčín	310.437	310.437			
Turec	55.703	46.194		9.290	
Ung	64.578	48.878	13.590		
Zemplín	126.757	122.514	4.143		
Zvolen	133.653	133.653			
Celkem	2,762.197	1,951 736	581.329	133.179	52.162
		72%	21%	5%	2%

Přehled Slovenska dle náboženství:

	katol.	řeckokat.	evang. a v.	ref.	židů
Abauj	34.751	5.573	2.715	4.987	2.099
m. Košice	27.863	3.333	2.382	3.591	6.723
Gemer	52.543	3.719	52.877	9.375	2.804
Hont	50.052		20.965	667	1.964
m. Šťávnice	12.375		2.102		527
Komárno	81.219			20.175	2.397
Liptov	47.772		35.169		3.237
Nitra	369.225		56.676	8.238	22.942
Novohrad	42.171		36.035		2.854
Orava	69.788		6.674		2.205
Ostřihom	29.099		462	6.380	1.132
Prešpurk	272.067		17.514	7.409	14.329
m. Prešpurk	59.198		8.994	1.515	8.207
Spiš	117.497	19.638	26.459		7.475
Šaryš	94.223	52.938	14.224		12.323
Trenčín	271.233		27.421		10.809
Turec	25.607		27.651		1.981
Těkov	153.286		3.253	16.795	4.969
Ung	21.572	27.184		7.235	9.854
Zemplín	63.440	39.051	4.511	8.305	10.008
Zvolen	87.036		42.405		3.080
Celkem	1,976.017	151.636	388 489	94.672	131.917

Naproti 581.329 Maďarům, kteří obývají slovenské území, je zase dosti Slováků, kteří sídlí v ostatních Uhrách mimo vlastní Slovensko. Dle maďarské statistiky z roku 1910 jest jich následující počet:

Stolice	Arad	5 174	Slováků	
»	Báčka	28.501	»	
Město	Nový Sad	1.453	»	
Stolice	Békéš	66.770	»	(22%!)
»	Stol. Bělehrad	4.278	»	
»	Bereg	1.123	»	
»	Bihar	8.178	»	
»	Boršod	3.366	»	
Město	Miškovec	749	»	

Stolice Čanád	17.133	Slováků
» Hont (maď. část)	1.146	»
» Huňad	1.024	»
» Komárno (jižní)	4.326	»
» Krašov-Seréň	2.908	»
» Novohrad (maď. část)	8.156	»
» Ostřihom (jižní)	6.612	»
» Pešť	26.681	»
Město Pešť	58.048[1]	»
Stolice Sabolč	1.117	»
» Siláď	3.727	»
» Temeš	2.6 2	»
» Torontál	15.899	»
Celkem	268.981	Slováků

V časopise »Národ« ze dne 9. srpna 1917 uveřejněn byl článek dra V. Dvorského o hranicích budoucího státu českého na základě přirozených, zeměpisných sídel národa československého. Pro Slovensko navrhuje se tam za jižní hranici Dunaj, jakožto řeka, která tvoří hranici mnoha národů (Bulharsko a Rumunsko, Uhry a Srbsko atd.), což úplně souhlasí i s článkem naším. Za východní hranici Slovenska uznávají se tam hory Novohradské, Matra ve stolici hevešské nedaleko hranic stolice novohradské u řeky Zaďvy, pohoří Býk, tvořící hranici mezi stolicí hevešskou a boršodskou nedaleko Miškovce. Východní hranice Slovenska stanovena je pohořím Heďalským na hranici stolice abaujské a zemplínské a Slánskými Horami na hranici stolice šaryšské a zemplínské. Tím liší se poněkud článek dra Dvorského od hranic Slovenska, v našem článku popisovaných, který drží se tu přiléhavě národnostních hranic slovenskomaďarských a slovenskoruských, takže je tu rozhraním v Hontě a Novohradě řeka Ipel, na východě sahá oblast slovenská do stolice zemplínské a ungské, jejichž horní části jsou ruské.

Slovensko, jak je zeměpisně vymezeno v článku dra Dvorského, bylo by na východě menší o slovenskou část Zemplínu a Ungu a o ruský okres hornosvídnický ze stolice šaryšské. Tato nejvýchodnější část Slovenska, v níž jsou slovenské osady zhusta řeckokatolické a tedy nejen zeměpisně, ale i nábožensky náleží do oblasti ruské, čítá 207.586 obyvatel, 172.559 Slováků, 17.733 Maďarů a 15.084 Rusů.

[1] Číslo, jež zjistil J. Párička dle počtu narozených v slovenských stolicích v Prúdech 1913, str. 213; maďarská statistika udává pouze 20.359.

Naproti tomu bylo by Slovensko větší o kraje sahající až k horám Novohradským, k Matře a k pohoří Býku nedaleko Miškovce. Obsahovalo by celý Hont, celý Novohrad, celý Gemer a celý Abauj a kromě toho ještě tři okresy z Boršodu, totiž Edeléň, Ozd a Svatý Petr. Celé toto území čítá 474.906 obyvatel, 451.473 Maďarů, 12.908 Slováků a 5522 Němců (v Hontě u Dunaje). Slovensko o toto území zvětšené a zmenšené o kraje východní čítalo by 3,029.517 obyvatel, mezi nimi 1,792.085 Slováků (60%), 1,015.069 Maďarů (33%), 135.972 Němců (4%) a 37.078 Rusů (1%). Slovensko měřilo by 48.522 km².

Literatura:

A magyar szent korona országainak 1910. évi Népszámlálása. Budapest 1912. (Sčítání lidu roku 1910 v zemích svaté koruny uherské.)

Dr. Lubor Niederle: Národopisná mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu z roku 1900. Praha 1903.

Dr. Emil Stodola: Statistika Slovenska Turč. Sv. Martin 1912. (Agrární statistika str. 111 a 138.)

St. Klíma Slovenská otázka národohospodářská. Slovanský přehled 1913, str. 15 a 115. (Průmysl a obchod.)

St. Klíma: Vlakem přes Slovensko. Slovenská čítanka. Praha 1911. (Místopis.)

St Klíma: Školství na Slovensku. Pedagogické rozhledy 1909.

Fedor Houdek: Školstvo na Slovensku v čísliciach. Hlas 1901. Str. 321—347.

Přehled Slovenska dle jednotlivých stolic.

Stolice *Abauj.*

	obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres Čerehát (8 obcí)	9.186	1.582	4.989	2.588
» Turňa (1 obec)	661	601	37	
» Fizer (bez 17 obcí maď. a 1 slov.)	18.693	9.535	9.156	
» Košice (bez 7 obcí maď.)	23.638	16.878	5.837	
Celkem	52.178	28.576	20.019	2.588
Město Košice	44.211	6.547	33.350	3.189
Úhrnem	96.389	35.122	53.369	6.777

Sčítání roku 1910 bylo ve stolici abaujské pro Slováky krajně nepříznivé. Roku 1900 měli v okrese fizerském většinu ve 30 obcích, roku 1910 pouze ve 23, v okrese košickém roku 1900 ve 45 obcích, roku 1910 pouze ve 39. V celé stolici (bez Košic) bylo roku 1900 napočteno 35.828 Slováků (v Košicích 9244), roku 1910 pouze 29.520 (v Košicích 6547). Počet Slováků je tedy nepochybně i dnes

ještě mnohem vyšší a počet Maďarů daleko nižší, než udávají čísla nahoře uvedená dle sčítání roku 1910.

Z okresu čerehátského náleží do slovenské oblasti německé obce (na hranici spišské stolice sousedící s německým ostrovem gelnickým): Štós, Vyšný a Nižní Medzev, maďarské obce Jásov a Podzámok a slovenské obce: Poproč, Rudno a Novočany. Z turňanského okresu přiléhá k nim slovenská obec Vieska. Z fizerského okresu náleží do slovenské oblasti 38 obcí: Nádošť, Rákoš (maď.), Nižný Čaj, Nižní Hutky, Nižná Kamenica, Nižná Myšla, Bolog, Bačkovík, Eskaroš, Vyšný Čaj (maď.), Vyšné Hutky, Vyšná Kamenica, Vyšná Myšla, Fizer, Trstěné, Garbovce-Bohdanovce, Ďurďošík, Ďurkov (maď.), Čaňa (maď.), Giňov, Ždaná (maď.), Holoház, Kalša, Klačanov, Salančík (maď.), Bídovce (maď.), Salánc (maď.), Olšovany, Čakanovce, Svinica, Pustafalu (maď.), Rankovce, Herlany, Ruskov, Šalancká Huta, Ujvároš, Ujsaláš a Žirovce. Maďarské obce tvoří ostrovy uprostřed slovenské oblasti a mají kromě Pustafaly a Bídovců vesměs slovenské menšiny téměř 50%.

Z okresu košického náleží 44 slovenské obce do slovenské oblasti: Séplak, Chrastné, Sokolany, Nižný a Vyšný Olčvár, Nižný a Vyšný Tejkeš, Opátka, Aranidka, Barca, Baškov, Beňakovce, Bernátovce, Byster, Bočár, Belža, Buzice, Bužinka, Kosťany, Haniska, Hodkovce, Geča, Ťahanovce, Hylov, Bukovce, Zdoba, Košická Belá, Hámre, Nová Ves, Mindsent, Královce, Kokšov, Polanka, Myslava, Polov, Hrašovík, Rozhanovce, Šaca, Šemša, Lorinčík, Opačka, Opatovce, Valkovce a Žebeš.

Dle náboženství je ve slovenské části stolice abaujské 34.751 katolíků, 5573 řeckokatolíci, 4987 reformovaných, 2715 evangelíků a. v. a 2099 židů. V Košicích je 27.863 katolíků, 3533 řeckokatolíci, 3591 reformovaný, 2382 evangelíků a. v. a 6723 židů. Úhrnem 63.314 katolíků, 8906 řeckokatolíků, 8578 reformovaných, 5097 evangelíků a. v. a 8822 židů.

Průmysl a obchod: V Medzevu (na hranici Spiše) doly na železo. V Košicích je továrna na sukna a pivovar.

Místopis: V Košicích je nejkrásnější gotická stavba na Slovensku: chrám z roku 1382—1417. Pohřbeny jsou tu kosti Františka Rákócyho II. převezené roku 1896 z Cařihradu. Hornouherské museum.

Vzdělanost: 73% zná číst a psát (v Košicích 84%). V Košicích je gymnasium a reálka, vyšší průmyslová škola a škola

hospodářská, právnická akademie, obchodní akademie. Lidových škol bylo roku 1900 13 slovenskomaďarských.

Stolice *Gemer*.

	obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres Pohronský	**14.341**	**14.341**		
» **Revúca**	**12.015**	**7.842**	**3.688**	
» **Ratková**	**8.624**	**8.624**		
» **Rimavská Siač** (7 obcí)	**2.732**	**1.108**	**1.572**	
» **Rimavská Sobota**	**32.038**	**23.754**	**7.267**	
» **Rožňava**	**30.231**	**14.660**	**14.519**	
Město Dobšina	**5.029**	**1.503**	**1.739**	**1.688**
» **Jelšava**	**2.846**	**2.846**		
» **Revúca**	**1.925**	**1.925**		
» **Rimavská Sobota**	**6.912**	**468**	**6.199**	
» **Rožňava**	**6.565**	**406**	**5.886**	
Celkem	**123.258**	**77.477**	**40.870**	**1.688**

Okres pohronský a ratkovský jsou čistě slovenské, proto v nich Maďarů nečítáme právě tak, jako ve městech Jelšavě a Revúci, ležících uprostřed slovenské oblasti, třeba že v nich maďarská statistika při posledním sčítání roku 1910 našla po prvé dokonce maďarské většiny (2289 a 1000 Maďarů vedle 449 a 884 Slováků). V celé stolici gemerské napočetla maďarská statistika roku 1910 188.098 obyvatel, z toho 72.232 Slováků, 109.994 Maďarů a 2930 Němců. Vedle okresu pohronského a ratkovského náleží ke slovenské části Gemeru ještě okres revúcký, kde jsou na národnostní hranici i 4 obce většinou maďarské (Mikolčany, Novačany, Hucín a Licince). Okres rimavskosobotský tvoří uzavřený zeměpisný celek, dolinu rimavskou, ke které přiléhá i 7 obcí okresu siačského a sice 4 slovenské: Hostišovce, Budikovany, Meleghed (rodiště básníka Ivana Kraska) a Drienčany a 3 maďarské: Husiná, Dúžava a Padarovce. Také rožňavský okres s městem Rožňavou tvoří uzavřený zeměpisný celek a kromě toho u Plešivce vyúsťuje do doliny řeky Slané dolina Štítnická a o něco dále Muráňská a z obou dolin připojují se tu železniční trati ke trati, vedoucí přes Rožňavu do Dobšiné.

Dle n á b o ž e n s t v í je ve slovenské části stolice gemerské nejvíce evangelíků a. v. 52.877, katolíků 52.543, řeckokatolíků 3719, reformovaných (maďarských) 9375 a židů 2804.

K maďarské oblasti stolice gemerské čítáme okres putnocký, kde je mezi 14.895 obyvatel 14.782 Maďarů, okres tomalský, který má ze 20.288 obyvatel 20.026 Maďarů a okres rimavskosiačský

(bez 7 obcí), čítající ze 29.657 obyvatel 29.163 Maďarů, celkem 64.840 obyvatel, 63.971 Maďarů.

Z e m ě d ě l s t v í: Vyrábí se tu ovčí sýr (brynza) a uzené »oštiepky«.

P r ů m y s l a o b c h o d: V Tisovci je papírna. V Hnúšti jsou železné doly. Tamtéž a v Likéru vysoké pece a slévárny. Celkem je v Gemeru 14 železných hutí. V Tisovci láme se magnesiový vápenec. V Dobšiné dobývá se měď.

M í s t o p i s: Nedaleko Dobšiné je Kobeljarovo, rodiště spisovatele »Slovanského Národopisu« Pavla Josefa Šafaříka (1795). U Revúce je Chyžné, působiště ev. faráře Sama Tomašíka, skladatele hymny »Hej Slované«. V Revúci měli Slováci 1862—1874 jediné slovenské vyšší gymnasium. Nedaleko Revúce zříceniny Muráňského zámku, založeného Husity. Pod ním Dlhá Luka, osada, založená Husity. Všichni obyvatelé mají příjmení »Čech«. Tisovec je jedno z nejuvědomělejších slovenských měst působením slovenské rodiny Daxnerů. V rimavské dolině jsou památky po českých Husitech, husitské ohrazené kostelíky v Rimavské Bani, Teriakovcích a jinde.

V z d ě l a n o s t: Číst a psát zná 81%. Gymnasium je v Rimavské Sobotě a v Rožňavě. Lidových škol bylo roku 1900 8 slovenských a 95 slovenskomaďarských.

(Pokračování.)

Problém dvojníka v literatuře.

Napsal **Otokar Fischer.**

V několika výpravných dílech našeho nejnovějšího písemnictví vystupuje jako hybná síla dějová námět dvojníka, t. j. psychologické vylíčení, kterak člověk se setkává ve skutečnosti anebo v obrazivosti své s kýmsi, kdo má rysy jeho těla a znaky související s jeho duševním životem a kdo mu svou naprostou podobností fysickou stejně jako svou záhadností povahovou působí kruté utrpení. V Karáskově Románu Manfreda Macmillena (1907) titulní hrdina je mučen představou, že jakýsi Walter Mora má s ním totožné nejenom vnější podobu, nýbrž i myšlení; za pomoci přítele, k němuž ho víže láska i umění, vyláká tajemného dvojníka až před svůj letohrádek na Bílé Hoře a zmizí beze stopy, byv patrně zničen svým záhadným démonickým soupeřem. Weinerova povídka Dvojníci (v Líticích, 1916) vypravuje o setkání dvou důstojníků, nápadně si podobných, třeba že jeden je příjemný a druhý ošklivý; také mezi jejich mravním životem jest vztah protikladu a spolu vzájemného doplňování se, neboť zrůdný Sánkory má vyvinuty pudy a chtíče, které v ušlechtilejším Spajdanovi jsou leda skrytými zárodky. Přitažlivost a odpuzování, určující jejich styk, ustupuje ponenáhlu nenávisti; Spajdan, náhodou ochráněn vražedného úkladu svého druha, přežije ho a souží se přemítáním o smyslu našeho podvojného života. V závěrné kapitole Šaldových Dělníků i loutek božích (1917) setkává se po dvakráte se svým dvojníkem za ponižujícího nočního dobrodružství mladý, rozvrácený historik, jenž po té, v horečce se rozpomínaje na svůj přízrak, děkuje bohu, že podržev mu zrcadlo nejvěrnější, dal mu pohlédnouti na sebe sama a pomohl mu tak vybřednouti z duševního úpadku.

Čeští autoři v těchto výjevech, zde episodických, tam ústředních, neklamně se jeví zpracovateli a obměňovateli slavného motivu světové literatury. Román o Macmillenovi, jehož autor v lyrické

básni »Návštěva« (v Hovorech se smrtí, 1904) se zpovídá ze setkání se svým druhým já v osamělém pokoji, zjevně svým artismem, dandysmem a nejedním znakem chorobnosti přiřazuje se k tradici Wildeova Obrazu Doriana Graye; při halucinacích Šaldova úředníka nelze nevzpomenouti utkvělé představy pana Goljadkina z Dostojevského; Weinerovy postavy samy si vzpomínají na literární užití obdobných námětů tělesné a duševní podobnosti u Shakespeara i v novější anglické a německé novelistice a v staré báji platonské. Jistě že každý ze tří spisovatelů vložil do psychologického motivu kus svého vlastního pojetí: básník Endymiona svůj neplodný stesk po kráse, mladý novelista svou problémovost, plachou a bezradnou před složitými otázkami mravnosti, zřejmě doloženou i povídkou Netečný divák ve stejnojmenné sbírce, autor Duše a díla svou důslednou snahu o prokreslení vývoje vnitřního: leč zájem, vzbuzený moderním zpracováním tří autorů domácích, obrací se zpět, k jich literárním předchůdcům, a hloub, k psychologickému podkladu jich problému.

1.

Nejprostší předpoklad víry v dvojníka je dán skutečností, že mezi dvěma osobami doopravdy jest taková podobnost, že jsou zaměňovány i svými nejbližšími příbuznými a přáteli. Příbuznost tělesného tvaru bývá stupňována až ke zdánlivé shodnosti u pokrevných blíženců. Neschopnost rozeznání bývá uměle vyvolána tím, že se někdo úmyslně svým celým habitem připodobí tomu, za nějž se neprávem vydává. Konfrontací obou osob zaměňovaných a klamajících se vznikají tragikomické situace, schopné jak veselého tak vážnějšího využití základního zmatku. Od nepaměti po naše dni lákaly takovéto okamžiky množství zpracovatelů ke zbásnění dramatického napětí, šprýmovného nedorozumění, tápavého hledání, jež v nich mělo svůj vznik. Od starověku podnes obměňují se náměty, podle antických vzorů vížící se ke jmenům M e n a e c h m ů a A m f i t r y o n a.

Dioskurové Kastor a Pollux skví se na obloze, hlásajíce soulad bratrského snažení. Hloub nežli poesie sourozenecké lásky vžily se však v obrazivost lidstva představy o nevraživosti pokrevenců, usilujících druh druha skolit. Eteokles a Polyneikes, synové Oidipovi, v souboji se usmrtili navzájem, podle židovského podání smrt přišla na svět Kainovou bratrovraždou, kterou starý zákon doplnil nesnášelivostí Ezaua a Jakuba i záštím bratří proti Josefovi. Řím-

ským protějškem k povídce o Adamových synech jest pověst o Romulovi a Removi, dětech vestálky a boha, dvojčatech odkojených jednou vlčicí a přece soupeřících a znepřátelených. Co jest podkladem mytu o zavraždění Remově, to se udrželo v německém dramatu kolem r. 1800 v několika hrách o blížencích, o nepřátelských bratřích: totiž nenávist proti tomu, jehož tělesná i duševní blízkost je pociťována trapně, skoro jako krádež na vlastním já, cit, že pro dva lidi takřka totožné není místa pod sluncem, a že jeden z nich má ustoupiti druhému. Toť vážné pozadí problému. To však pro Menaechmy, starší i novější, jako by neeksistovalo. Neboť lze zcela odloučiti od námětu podobnosti všechno, co sužuje, a soustřediti pozornost k veselým nedopatřením, jež vznikají z blíženeckého vnějšího vzhledu.

Na rozhraní třetího a druhého století před Kristem dostalo se tomuto veseloherními nápadu prvého nám známého zpracování, a to u starořímského autora Plauta. T. Maccius Plautus (asi 254 až 184), jenž filologům je neocenitelný zvlášť po stránce jazykové a metrické, dal modernímu písemnictví, kromě látek o dvojníkovi, předlohu pro postavy lakomce a chlubného vojína, povznesené později až k výtvoru Molièrovu a k Shakespearovu Falstaffovi. Plautova zásluha nebyla ovšem v invenci, Menaechmi se zakládají na řeckém vzoru, pro nás ztraceném, snad na Poseidippových Didymoi, jiné veselohry psal podle Menandra, vůbec záležela jeho činnost v romanisování atické komedie, a v tomto směru jsou jeho práce, oplývající karakteristikami římského života, drsnostmi i hrubostmi, velevýznamné pro poznání společnosti i kultury. Také v Menaechmech i v Amphitruonovi choulostivé náměty zpracoval rukama obhroublýma, způsobem necitelným pro jemnější záchvěvy duševní. V Menaechmech, kde vystupují typické osoby římské komedie jako cizopasník a nevěstka, humorně se zaměňují Menaechmus usedlý v Epidamnu a jeho blíženec Menaechmus ze Syrakus, hledající domněle ztraceného bratra, podle něhož a jemuž na počest byl svým dědem obdařen stejným jmenem. Neméně než osmkrát se předvádí záměna obou na vlas si podobných bratří, jichž ani otrok ani milenka ani choť nedovede rozeznati. V prologu, jenž epicky vysvětluje předpoklad děje, i v posledním aktu (scéna 6.), kdy si bratří stojí tváří v tvář, opisuje se jich podobnost typickými vazbami, že ani matka se v nich nevyznala, že jeden je jako zrcadlo, jako obraz druhého, že jsou si podobni jako voda vodě a jako mléko mléku. Otrok, prvý ze všech, se dovtípí, že zázrak podobnosti dá se vysvět-

liti skutečností, že páni jsou dvojčata, z nichž jeden se v mládí ztratil; nikdo však z rodiny nejeví pravé radosti z toho poznání a sblížení, konec komedie, na němž by nám záleželo především, je vůbec slabší předcházejících partií, tak že zde bylo volné pole ponecháno zjemňujícímu pojetí Plautových pokračovatelů.[1]

Starořímská veselohra zapustila kořeny v Italii, kde za doby renesance náležela k nejoblíbenějším látkám. Zaměňování podobných blíženců oživovalo se novými rysy. Ne jen bratr a bratr, i bratr a přestrojená sestra byli (po prvé kardinálem Bibbienou, r. 1508) voleni za předmět veselých situací. Vedle přesných imitací římského vzoru (na př. v Trissinových I Simillimi, 1547/8) vznikly zcela volné variace tematu; tak udává se anonymní komedie Gl'Ingannati (kolem r. 1530) za prvou hru, v níž bylo užito situace, že dívka, přestrojená za páže, slouží svému milenci: odtud vede cesta k blížencům Sebastianovi a Viole v Shakespearově Večeru tříkrálovém, oklikou též k moderní veselohře situační, na př. ke scénám přestrojení a záměn ve Vrchlického Noci na Karlštejně; za nejpodařenější a původní z renesančních Menaechmů, mezi jichž autory se setkáváme též s frivolním Pietrem Aretinem, jest uznávána veselohra La Moglie Florentana G. M. Cecchiho, u něhož, stejně jako u jiných zpracovatelů, scénická obtíž znázornění dvou nerozeznatelně si podobných sourozenců byla upravena tak, že bratři v žádné scéně nevystupovali současně a mohli tudíž býti interpretováni jedním a týmže hercem. Nepřetržitá linie, vedoucí až k veselohernímu klasikovi 18. století Goldonimu, je vyznačena hojností titulů, napovídajících závislost obsahu na starých vzorech i stupňování veselého námětu: I fratelli simili; Gli schiavi gemelli; Le due sorelle simili; I duo Lelii simili; La somiglianza; I quatro simili; a j. v.

Z Italie rozšířila se látka do jiných písemnictví: do Francie, kde po epigonství Rotrouově a Regnardově ožili Menaechmové koncem 18. století ve hře Picardově, známé ze zpracování Schillerova (Der Neffe als Onkel, 1803); do Německa, kde námět je spojen se jmeny Albrechta v. Eybe, Hanse Sachse, Jakuba Ayrera; a zvláště do Anglie, kde Shakespearovou mladistvou Comedy of Errors dostalo se Plautově hře obnovení, svěže působícího i s dnešních jevišť. Ani Shakespeare se nespokojil jedinou předlohou Menaechmů. Z jiné Plautovy hry, z Amphitruona totiž, přišel mu po-

---

[1] K tomu i k následujícímu srv. kapitoly o Menaechmech a Amphitruonovi u K. v. Reinharstoettnera: Plautus. Spätere Bearbeitungen plautinischer Lustspiele (1886).

pud ke zpestření a zdvojení komiky: dvěma bliženců pánům, Antifolovi ze Syrakus a Antifolovi z Efesa, přidružil v obou Dromiech dvojici bliženců otrockých. Vážné zarámování, jen z části upomínající na Plauta, je z dokladů Shakespearova podvojného stylu, misícího tragiku i do nejveselejšího obsahu, románové rozuzlení je, snad ve slohu italské novelistiky, velmi tklivé, citem daleko předstihujíc neúčastnost veselohry římské, nad niž pokračovatel vyniká též jemností povahokresby. Konfrontace obou párů bliženců (v posledním výjevu) je však zpracována zcela běžně, bez prohloubení motivu, s obvyklými nápady a se známou již terminologii (I see two husbands, or mine eyes deceive me: One of these men is Genius to the other: Methinks you are my glass, and not my brother). I tato scéna je ještě plna »omylů«, jež pány jsou přijímány s mlčením, otroky pak vtipně glosovány.

I novější literatura vrací se k veselým záměnám, vyvolaným podobností, ba zdánlivou totožností dvou osob, zvlášť v rozpustilých, namnoze bezcenných fraškách i povídkách, někdy ve výtvorech literárnějších. Parodista německé romantiky, jež si vytvořila tak bohatou psychologii dvojníka, Klemens Brentano, v trefné humoresce (Die mehreren Wehmüller) vypravuje, jak obchodník s obrazy byl zaměňován se svou přestrojenou manželkou a se svým konkurentem; dánský romantik Oehlenschlaeger Plautova dvojčata nahradil trojčaty (Trillingbrödrene fra Damask); námět poklesl k látce operety, kdysi oblíbené, Giroflé-Giroflà (tekst od Vanlooa a Leterriera, hudba Lecocquova), kde bliženky se rozeznávají modrou a rudou stuhou; »pikantně« ho využil Catulle Mendès; do veselohry ušlechtilejšího typu zaveden byl duchaplnou »Dvojníkovskou komedií« Švéda Adolfa Paula (1903), kde omezený král je zaměňován s houslistou bohem nadaným, i Fuldovou veselohrou Die Zwillingsschwester (1901), jež přivádí novou variaci: mladá choť se vydává za svou bliženku a je svým manželem i všemi (kromě dítěte a prostné jedné osoby) pokládána za tu, v jejíž úloze vystupuje.

Na rozdíl od veselých Menaechmů látka amfitryonská nejednou se stýká s pojetím nejvážnějším. Ba snad i její kořeny, v době před Plautem, byly zapuštěny do půdy helenské tragedie. Že símě pochází z oblastí vznešených, je nesporno, byť ovšem i pověst o Herakleovi, Amfitryonově to domnělém synovi, byla již sama opatřována nejedním rysem komiky. Snad náleží báj o Amfitryonovi, v jehož podobě nejvyšší bůh se přiblížil smrtelné ženě, do okruhu oněch

mytů o zrození hrdinově, jež, zanechavše znatelné stopy ještě v podáních židovských a křesťanských, odvozovaly původ velkého heroa od otce pozemského a současně od pána nebes. Víme, že Sofokles napsal drama o Amfitryonovi, Euripides, mistr ženské povahokresby, o Alkmeně; obsahu ztracených her můžeme se však jen dohadovati podle žalostných zlomků a podle různých znázornění na starověkých vásách. Lze se domnívati, že u Euripida Amfitryon, poznav, že byl podveden, chtěl Alkmenu na hranici upáliti, že však nevinná nevěrnice byla zachráněna zakročením svého svůdce, boha Dia. Z tragedie dostala se látka patrně do nějaké atické komedie, rovněž ztracené, a z ní asi čerpal Plautus děj své neúplně zachované veselohry Amphitruo (kolem r. 200), kterou sám nazývá tragikomedií, protože tam běží o směsici dějů božských a lidských. Zatím co thébský vojevůdce Amphitruo dlí v poli, požívá Juppiter v jeho podobě lásky jeho choti Alcumeny, dav se k ní doprovoditi poslem bohů Mercuriem, jenž vzal na se podobu sluhy Sosie. Hru zahajuje veselá scéna mezi dvojníky Mercuriem a Sosiou, kdežto druhá dvojice dvojníků, Juppiter a Amphitruo, teprve na konci si stojí tváří v tvář; osou děje jsou scény mezi Alcumenou, jež během kusu stává se těhotnou a posléze porodí dvojčata, a jejími oběma milenci, nebeským i pozemským, o jichž podvojné eksistenci podvedená žena ovšem nemá potuchy. Choulostivé téma je zpracováno bez delikátnosti, jejíž nedostatek se projevuje zvlášť závěrem, kdy Amphitruo se spokojuje ujištěním Jovišovým, že aspoň jeden z obou právě narozených hochů jest jeho synem, a že druhý (Hercules) mu zjedná čest a slávu.

Nekarakterističtější komikou jsou vyznačeny výsměšné dialogy Mercuriovy s otrokem Sosiou. K nim v prvé řadě se připínají pozdější obměny amfitryonského motivu, jimi chtěl koncem 12. století Vital de Blois ve svém »Getovi«, příznačně pojmenovaném podle sluhy (t. j. podle někdejšího Sosie), dokázati, že ten, jemuž byla uloupena podoba, přestal eksistovati, je pouhým nic. Filosofické žerty, mířící na tehdejší scholastiku, měly svůj pozdní ozvuk u těch básníků amfitryonských her, kteří do rozmluv mezi Sosiou a Merkuriem vplétali učené parodistické výklady o »já« a »ne já«. Novější dějiny této látky, zajímavé jak situačně tak psychologicky, jsou hojně doloženy zvlášť z románských literatur, byť se i filiace nerozrostla tak bujně jako rod Menaechmů, což lze asi vysvětliti nepřístupností bájeslovného aparátu. Z velkých zjevů světového písemnictví setkáváme se s klasikem portugalské poesie Camoensem,

jenž dvě stě let po té měl zajímavého pokračovatele v židovském »kacíři« donu Antoniu José da Silva. Pro moderní divadlo nejvýznačnější jsou zpracování Molièrovo a Kleistovo, jež zatlačila klasicistické i operní pokusy Rotroua (zpracovatele Menaechmů), Grétryho, Heywooda, Drydena a j. M o l i è r e, jenž skvěle přizpůsobil starověkou látku dvorské náladě své doby a přelil Plautovu bajku originálním způsobem do volných rýmů svých tří dějství, založil zpracování ryze komicky a docílil jak v předehře Noci, tak ve filosofii svůdnictví, v líčení přihlouplého manžela i v manželských scénách mezi Mercurem a Cléanthis účinků odvážné a bravurní parodie. K l e i s t svou veselohru »podle Molièra« oživil novým, hlubokým smyslem, narážel, stejně jako kdysi před ním již jiný německý zpracovatel, na příbuznost bájeslovného námětu s legendou o zrození Ježíšově a soustředil dramatický zájem na osud Alkmeny zmatené ve svých citech. Osvobozujícího účinku nemá však ani zpracování francouzského klasika, u něhož grandseigneur Jupiter triumfuje nad pokořeným pozemšťanem, tím méně ovšem hybridní báseň německého romantika, jež osten pochyb vbodává do hrudi Alkmeniny a vyznívá spíše mučivě než veseloherně. Problém dvojníka však tu i tam jest pojat lehce a bez problémovosti, což nezaráží v bezstarostném slohu Molièrově, spíše překvapuje u Kleista, který i jinde letmo se dotýká romantického motivu hrůzy, vyvolávané pohledem na vlastní podobu, ať v zrcadle, ať ve skutečnosti.

(Pokračování.)

Dětské knihovny a čítárny v Novém Yorku.

Píše K. Velemínský.

Snad nikde na světě nevidí v četbě takovou moc jako ve Spojených státech severoamerických. Veřejné instituce činí všechno, aby se četba vžila, aby knihy pronikaly do nejširších vrstev a byly co nejsnáze přístupny. Američané jsou přesvědčeni, že lidovýchově — která posiluje státní celek — zajištěn jest trvalý úspěch teprve tehdy, bude-li získána četbou mládež, stanou-li se jí knihy nutností, nezbytným pramenem sebevzdělání v životě.

Veřejné knihovny americké hemží se dětmi. V hodinách večerních, kdy poslední čtenáři probírají se svazky příruční knihovny, naiezneme mezi nimi jistě několik hochů. Ve velikých městech vyznají se děti v lístkovém katalogu, v časopisech, v otevřených policích knihoven, jsou majiteli trvalé legitimace výpůjční. Běžný názor americký jest, že veřejná knihovna doplňuje vyučování školní, že mezi oběma má býti co možná těsná vzájemnost. Proto konají se místy hromadné vycházky školní do veřejné knihovny, kde knihovnice poučují děti o tom, jak hledati a vypůjčovati si knihy, jak užívati slovníků a jiných pomůcek a p. Knihovny leckde rozdávají seznamy dobré četby dětské, tříděné podle oborů a určené na prázdninový pobyt a p.

Američanům zdá se býti neznáma jakákoliv nedůvěra ke knihám. Jsou vůbec lidé optimističtí, málo hloubající o nebezpečích nevhodné četby: však dobrý vliv na konec přece zvítězí — dobromyslně namítli by pochybovačům. A možná, že blahodárně reguluje četbu amerických dětí přítomnost žen v knihovnách. Knihovnictví jest ve Spojených státech zaměstnáním skoro výlučně ženským. Tyto ženy nejen jsou odborně vzdělány v přesné úřednice, osvědčují se často jako horlivé rádkyně — jistě se mnohý hoch zastydí z jejich rukou přijmouti knihu závadnou.

Američané také nepochybují o poctivosti čtenářů. Skoro v každé knihovně sta a tisíce knih v otevřených policích pokrývá stěny čitáren; a snad právě proto, že neobcházejí tu dozorcové, lidé učí se ctíti veřejný majetek. V pokročilejších školách bývá knihovna ústavu současně čítárnou; v pausách a volných hodinách jsou žákům přístupny časopisy a knihy, vyrovnané v regálech podle oborů. Knihy půjčují se ve veřejných knihovnách bezplatně a co možná bez záruk. Bývá sice stanoven nejvyšší počet svazků, 4 najednou, ale i tu úřednice jednají liberálně. Kdo potřebuje pomůcky za určitým účelem, dostane až 12 knih, nejdéle na 6 měsíců. Na dotaz, zda se neztrácí mnoho knih, úředník novoyorské knihovny veřejné odpověděl mi po americku: »Máme asi 10 procent nespolehlivých čtenářů. Čím větší svoboda, tím méně se knih ztrácí. Přidělujeme jisté procento reservních peněz na ztráty, ale přesvědčili jsme se, že ta suma jest menší, než bychom platili dozorcům.«

Vzájemnost mezi školami a veřejnými knihovnami jest dána také tím, že obojí ústavy vzdělavací bývají vydržovány obcí. Místy školy kupovaly jen knihovničky třídní, kdežto jinak odkazovaly žáky do knihoven veřejných. Poslední dobou stav žákovských knihoven školních rychle se zlepšil, dosud však učitelské knihovny bývají tak nepatrné, že učitelé spoléhají na přímou pomoc veřejných knihoven.

Za takových poměrů není divu, že právě v Americe vyskytla se myšlenka zařizovati dětem ve veřejných knihovnách zvláštní místnosti, přizpůsobené potřebám jejich i nábytkem. První místo náleží městu Novému Yorku. V ústřední budově knihovní od r. 1911 vyhradili dětem několik přízemních síní, postarali se o čítárny mládeže také v četných knihovnách pobočních. Výroční zpráva veřejné knihovny novoyorské z r. 1911 — z ní vzaty jsou i další údaje — vykazuje mimo centrálu dětské síně v 15 pobočkách, kde za rok kolovalo 214.273 svazků o 2,859.888 výpůjčkách. Této obrovské činnosti věnovala své síly zvláštní ředitelka dětského oddělení a 24 knihovnic specialisovaných pro četbu mládeže. Knihovna dětská v hlavní budově stala se vůbec ústřednou, poradnou pro rodiče i odborníky knihovní. Tu můžeme si opatřiti přehled o zařízení a činnosti poboček.

Vedle dětí přicházejí sem dospělí, aby si vyžádali informace pro vlastní činnost. Rodiče radí se o knihách, které chtějí dětem koupiti neb opatřiti na prázdniny, učitelé, sociální pracovníci neb osoby činné ve veřejných a dobročinných ústavech dotazují se na

vhodné knihy pro děti a na pohádky, které by mohly vypráveti. Spisovatelé, ilustrátoři, nakladatelé konají tu srovnávací studie na cizích publikacích a informují se, jakého obsahu byly psány knihy pro mládež. Zpravodajové novinářští v několika jazycích popsali zařízení dětské čítárny, stejně jako přišla řada evropských návštěvníků poznati »novou myšlenku«. Ze Spojených států a Kanady přijíždějí knihovníci nebo členové knihovních výborů, aby si prohlédli knihovnu jako vzor zařízení a pod.

Dětské čítárně v hlavní budově vyhradili tři prostorné místnosti, architekturou a dekorativními předměty půvabně vypravené. Uprostřed je sál obrázkových knih s nízkými stolky a křesly, jakož i s prostornými sedadly na okenních výklencích, kde občas otec nebo matka čte svým dětem. V této síni byla, vedle moderních knih volně rozložených, za sklem vystavena sbírka starých obrázkových knih anglických i amerických z 18. a 19. století; mají se tu střídati časté výstavy předmětů zajímavých. Mimo prostřední místnost upravena jest čítárna obsahující na 3000 svazků. Nových knih přibývá rychle podle potřeby. Roztříděny jsou dle oborů, které označují nápisy na jednotlivých policích: knihy přírodovědecké, technické, zeměpisné, dějepisné, cestopisné, povídky, básně, slovníky atd. Zde byly vystaveny také české knihy ilustrované, později ruské a skandinávské, jejichž výzdoba (ilustrace Bilibinovy, Scheinerovy a Kašparovy) došla pochvaly až neočekávané. Příruční knihovna obsahuje mimo anglické knihy také cizojazyčné, zejména francouzské a německé. Učitelky cizích jazyků docházejí sem se žáky čísti z nich, rovněž děti cizojazyčných rodičů rády je vyhledávají. Zařazeny jsou také mnohé knihy pro dospělé, zajímavé snímky a p., prospějí-li mladým čtenářům aneb odpovídají-li na dotazy návštěvníků, zapisované do knihy přání. V čítárně je přítomna úřednice znalá věci, která dětem radí, dává poučení odborné a pod. V třetí síni děti si vypůjčují knihy domů. Není-li nával, i tu postaví pohodlná křesla, v nichž si čtenáři rádi hoví. Každý vypůjčovatel dostane roční legitimaci bez jakýchkoli záruk a poplatků; legitimace platí pro všechny dětské knihovny novoyorské.

Zařízení dětské čítárny v hlavní knihovně vyniká nade všechny ostatní místnosti nádherné budovy. Široká okna propouštějí do síní proudy světla, stěny jsou ozdobeny originály obrazů ze života indiánského, keramikami, staroanglickými výjevy, lepty, obrázkovými vložkami nad přístěnnými sedadly a pod. Masivní nábytek,

řezaný v úhledných formách lomených, poskytuje pohodlí: jako v klubovnách stojí tu rozložitá křesla, pohovky v zákoutí, stoličky všeho druhu, police a pod.

Podobně, v menších rozměrech ovšem, bývají zařízeny dětské síně pobočních knihoven novovorských. Často jim vyhradili celé poschodí, účelně upravené a hostící proto zástupy mládeže z okolní čtvrti. Ze 214.000 knih pro mládež přes 24.000 jest dáno na volné používání do příručních knihoven: 15.000 nových svazků bylo přikoupeno za rok 1911. Čítárny dětské navštívilo za ten rok 1,121.000 čtenářů.

Agitačním prostředkem zvláštního půvabu jsou dětským knihovnám pohádkové a vypravěčí hodinky. Knihovnice cvičí se v umění vypravovati pohádky nebo předčítati, tvoří dětské kluby, čtenářské kroužky, které mají pravidelné schůzky. Tak jsou děti pevně připoutány ke své knihovně, nalézají v ní zábavu jako v druhém domově, knihovnice pak stává se jim milou družkou, zná mnohé z malých podle jména. Záhy postřehli znalci, že hoši mají jiné záliby než dívky: zřizují tedy zvláštní kroužky chlapecké a dívčí. Kdežto hoši milují dobrodružství, cestopisy, historická díla, děvčata libují si v dramatisaci. Knihovny opatřují četné duplikáty, aby co nejvíce čtenářů najednou dostalo knihu, pro niž byl vzbuzen zájem přečtenou ukázkou. Výroční zpráva z r. 1911 uvádí 20 klubů chlapeckých a 16 dívčích. Děvčata od 11 do 16 let na př. obírala se Shakespearem, společně četla Sen noci svatojanské, Romea a Julii, Kupce benátského, Komedii plnou omylů a Maeterlinckova Modrého ptáka. Ředitelé škol zvali knihovnice dětské, aby přišly do škol vypravovati, nebo posílali děti hromadně do knihoven. V 36 pobočních knihovnách bylo konáno za rok 1366 hodinek vyprávěcích za přítomnosti 33.873 osob. Knihovnice-vypravěčky ze všech knihoven scházejí se k měsíčním diskusím a poradám, sestavují si společný program, soupis vhodných knih, činnost tato nabývá trvalého významu i pro veřejnost.

Hlavní kancelář uveřejňuje v drobných brožurkách bezplatně seznamy dobré četby pro mládež: na př. svazeček knih dějepisných a zeměpisných pro žáky vyšších tříd škol obecných, svazeček příjemné četby prázdninové a pod. Je zvykem americkým tříditi spisy v takovém soupisu podle oborů, každou skupinku označiti populárním nápisem. Pro prázdniny se doporučují na př. tyto skupiny knih: o táboření a myslivectví, o hrách a sportu v přírodě, o zahrad-

nictví, zvířecí povídky a obrázky z přírody (o domácích a divokých zvířatech, o hmyzu a ptácích, o stromech, bylinách a květinách, o vodstvu a obloze); o věcech, které možno dělati za deštivého počasí, o domácích hrách a zábavách, ručních pracích, vaření a j. Soupis knih dějepisných a zeměpisných vznikl v souvislosti se šestipřednáškovým cyklem v přírodovědeckém museu novoyorském. Uvádí knihy o dávných objevitelích, o Indiánech severoamerických, o koloniálním období v Nové Anglii, o území města Nového Yorku před revolucí a po ní, jakož i poučení o městské správě novoyorské. Vidíme tedy, že tyto brožurky sestavují praktičtěji a také dětštěji, než bývá u nás zvykem; zejména všimněme si, jak přihlížejí k prostředí, rodnému kraji čtenářovu, jak poučení specialisují pro jeho nejvlastnější domov a poměry. Mimo to Američané nemilují zbytečné zevrubnosti bibliografické, nýbrž omezují se úmyslně na úzký kruh knih nejznámějších, prakticky vyzkoušených. Na černém prkně škol oznamují nejbližší knihovny čtenářům novinky své a touto agitací rovněž zvyšují zájem o četbu.

Vypůjčovati si knihy v amerických knihovnách jest celkem jednoduché, ale nutno se v manipulaci vyznati. Jako v jiných ústavech, Američané ani v knihovnách nemají nadbytečných sluhů a p., jichž by se dotazovalo obecenstvo; proto jest první ctností občanskou za mořem: pomoz si sám. Školy vidí jeden ze svých úkolů v tom, aby záhy děti zasvětily do knihovní prakse. Ve shodě se školami přejímají tento úkol knihovnice. I v některých pobočkách novoyorských knihoven úřednice celým třídám školním soustavně vykládají, jak hledati knihy v lístkovém katalogu — který v knihovně americké jest přístupen obecenstvu —, jak se orientovati v přihrádkách knih, příručkách, ve slovnících, časopisech, jak si půjčovati knihy domů. Při jednotném zařízení knihoven po celých Spojených státech je takové vyučování užitečno na celý život. Ve středních školách velikých, které mívají vlastní odbornou knihovnici (placenou) v čítárně ústavu, vyučuje knihovnictví tato dáma. V pokročilejších městech ostatně najdeme málo dětí desetiletých, které by se v knihovně již volně nepohybovaly.

Těsný styk mezi školou a veřejnou knihovnou působí také na zvláštní ráz vyučování severoamerického. Výklady učitelovy nebývají přeplněny, paměť není zbytečně obtěžována, protože škola chce poskytovati jen podněty, buditi zájem, další poučení však má dospívající a dospělý člověk hledati v knihách. K literární svépomoci

vychovává již škola tím, že odkazuje žáky, aby si bližší výklad o nějaké události, o zjevu přírodním opatřili z příruček. Příručních spisů výborně psaných mají americké děti po ruce nadbytek. Nejvíce ovšem jsou zastoupeny modní druhy knih technických (vynálezy, objevy), cestopisných, ale vedle nich vychází hojně dějepisných, přírodovědeckých, zdravotnických čítanek, celých encyklopedií pro mládež, ilustrovaných časopisů lehce píšících o vážných věcech atd. V tom jsou Američané mistry, pečují o celé skupiny u nás zanedbávané. Hlavní věc pak jest, že čítárnou pro mládež rozumí se bohatá sbírka příručních knih, kterých může si každý vybrati z přihrádek podle libosti a přečísti hned v knihovně.

Novoyorské knihovny dodávají učitelským sborům také odborné knihy. Pravidelně dostává každý učitel bezplatně měsíčník veřejné knihovny, oznamující přírůstky, novinky. Jsou tu uváděny knihy v těchto skupinách: filosofie s etikou, náboženství, sociologie s pedagogikou a státovědou, vědy přírodní a matematické, technika, dějiny umění (i zábavy), hudba (skladby), dějiny literární, dějepis, životopisy, cestopisy a zeměpis, beletrie, zvláštnosti cizojazyčné a pod. Kde knihovna má po ruce bližší informace, otiskuje také obsah nebo stručné doporučení díla. Kteroukoliv knihu možno objednati v nejbližší knihovně pobočni, dva nákladní automobily převážejí svazky z knihovny do knihovny.

Dokud školy nemívaly vlastních knihoven žákovských, veřejné bibliotéky sestavovaly pro ně knihovny putovní. Bylo úkolem jejich v Novém Yorku půjčovati četbu do škol asi pro 18.000 tříd o 800.000 žácích. Poslední dobou přejala značnou část této agendy městská školní rada, veřejné knihovně zůstalo na starosti asi 500 tříd, za to mnoho tisíc svazků četby pro mládež rozpůjčí se školám soukromým, církevním, odborným, prázdninovým osadám a j. Novoyorské knihovny zaznamenávají 872 stanic, na nichž r. 1911 kolovalo 1,113.458 svazků: putovních knihoven užívají hromadně městští hasiči, strážníci, zdravotní orgány, námořníci, zřízenci pojišťoven, továren a p. Církevní a soukromé školy vystřídaly za rok na 150.000 svazků takto půjčených, řemeslnické (výchovny) na 300.000, nedělní školy na 8000, asyly 7000. Prázdninové kolonie a hřiště dostávaly rovněž mnoho tisíc svazků, poslední dobou opatřuje tam knihovny školní rada novoyorská. V mrtvé sezoně letní může si ostatně každý žák — jako dospělý — vypůjčiti až 8 knih na celé prázdniny. Několik pobočních knihoven novoyorských poskytuje v horkých měsících čtenářům příjemné čtení na střechách.

Nejsouce tísněny školními úřady ani zvyklostmi, veřejné knihovny vymýšlejí tedy nejrozmanitější způsoby, aby čtenáře na duševní stravu upozorňovaly, jej přivábily do svých místností a ke knihám upoutaly. Jako jiné instituce veřejné ve Spojených státech, knihovny nečekají, až je obecenstvo vyhledá, nýbrž samy služby nabízejí, tiskem oznamují přírůstky své, vydávají praktické soupisy četby, zřizují pobočky, putovní knihovny, odborné kolekce, jen aby obsáhly co největší okruh obyvatelstva a trvale prospěly. Dětské knihovny a čítárny znamenají nový útvar nejen svým zařízením, nábytkem a j., nýbrž hlavně pomocí a požitkem, který dětem poskytuje odbornice neúředně s nimi jednající, radící jim a předčítající. Úřednice stala se přítelkyní-vychovatelkou, starší sestrou, čítárna změnila se v útulek, pohádkový nebo divadelní koutek.

Tento útvar je přirozeným vzorem školním čítárnám a knihovnám. Snad budoucnost také nám přinese zvýšenou péči o četbu mládeže.

Ze školských úkolů poválečných.

Napsal Dr. O. Wagner.

Každý učitel středoškolský jest přirozeně z duše zvědav na úpravu poměrů na školách po válce, až se zase vrátí kolegové-vojáci, z nichž mnozí ovšem, jak ani jinak nemůže býti, pozbyli zatím bývalé svěžesti a dřívější síly, jiní pak dokonce dlouhým pobytem v poli nebo v jiné službě vojenské odcizili se nejen svému vědeckému oboru, nýbrž také svému povolání učitelskému. V nemenší míře napíná zvědavost učitelovu návrat žáků odvedených, kteří namnoze jako nedospělí hoši opustili školní lavice, aby se vrátili jako dospělí mužové, znalí vážných stránek života, mužové velkých a cenných zkušeností životních, jakých nemá ani mnohý z jich vychovatelů. Vždyť ti, kdož r. 1915 odešli ze sexty střední školy, vstoupili r. 1917 do oktávy. Plná dvě, tři léta konali vojenskou povinnost — pak jim bude navázati ve studiu tam, kdež byli přestali přede dvěma-třemi roky. Kolik ti dobří hoši za ta dvě-tři léta zameškali a kolik ze staršího učiva ještě mimo to zapomněli, toho netřeba ani zvláště poznamenávati. Že nebude právě ani snadno, ba snad ani příliš výhodno mladé ty muže vésti přísně dle kázeňského řádu středoškolského, a že dojista bude těžkou úlohou připraviti je náležitě v předepsaný čas ke zkoušce dospělosti, leží na bíledni. Bude to prvou a nejsvětější povinností učitelovou umožniti jim po jich návratu, aby co nejdříve a nejsnáze dosáhli svého cíle a záhy šťastně mohli opustiti školní lavice, jež jim po dvou-tříletém pobytu v poli přece jen budou poněkud těsny. Nastanou tu tedy poměry zvláštní a úchylné od doby normální a budou vyžadovati po učitelstvu obětovnosti a lásky nevšední.

Úspěšný a rychlý postup školské práce poválečné za uvedených okolností vyžaduje dnes již řádné přípravy našeho učitelstva středoškolského po každé stránce, i činí tedy nutnou předběžnou činnost organisační. Vždyť bude to přímo zkušebná doba učitelské zdatnosti a dovednosti, až místy sejde se učitelstvo, jednak fysicky poněkud vyčerpané, jednak trochu také školské a vědecké práci odvyklé, se

žactvem rovněž jiným poměrům uvyklým za účelem společné práce, která musí dosíci výsledků co nejkrásnějších v době nejbližší. Bude to ovšem věcí učitelstva středoškolského, jež, zatím co jiní konali svou povinnost před nepřítelem, v úřadě svém pracovalo, aby se i kolegům z pole se navrátivším usnadnilo pensum školské, i žákům, ztrávivším mimo školu dobu tak dlouhou, umožnilo se vplynouti co nejrychleji do proudu středoškolského života a ukončiti s úspěchem studia.

Věc ta ukládá důkladnou přípravu všemu učitelstvu, a to jak v oboru vědeckém, tak i po stránce metodické. Příprava ta ovšem musí býti diktována jediné potřebami střední školy. Jest míti totiž o to péči, aby mobilisované učitelstvo středoškolské, jakmile se navrátí z pole, mělo hojně příležitosti rychle se vpraviti do povinností svých úředních jak po stránce odborné, tak i metodické. Tu bude záhodno konati řadu přednášek pro učitele-vojíny, a to jednak přednášky vědecké, k nimž by bylo ovšem voliti látkou z různých disciplin ony stati, jež by pro učitele středoškolského mohly míti praktický význam — a jež by odborníku na čas předmětům výjimečnými poměry odcizenému mohly po případě působiti při výkladu snad i poněkud obtíže, jednak by se dobře doporučovalo v přednáškách těch všeliké praktiky a zkušenosti rázu didaktického oživiti a osvěžiti v myslích těch, kteří konali své povinnosti ve zcela jiném oboru lidské činnosti.

Takové výklady metodické — praktické ukázky řádného postupu v hodině školní — konané ovšem tak zkušenými a dovednými učiteli, jako vynikajícími odborníky, měly by, dle soudu mého, značný význam také pro učitelstvo ostatní, které nebylo v poli, zvláště pro mladé a málo ještě zkušené i pro dorost učitelský. Stalyť by se kursy ty jakýmisi didaktickými semináři ryze praktického rázu, na zkušenosti založenými. Poměry poválečné budou dojista po všech učitelích vyžadovati zvýšené dovednosti praktické, i bylo by jen věci na prospěch seznámiti se se všelikými praktikami, osvojiti si všechny zkušenosti starších vynikajících metodiků, aby jim pak bylo lze ve škole co nejúspěšněji působiti, co nejobratněji si vésti. Vždyť žáci-vojíni, kteří tak dlouho dleli mimo školu za svou povinností, budou dojista v míře nejvyšší potřebni obzvláště praktických výkladů, spojujících s největší stručností také naprostou jasnost a srozumitelnost — a pokud možno i největší důkladnost. Poměry, jež po válce nastanou na mnohých školách, zvýší značně všeliké požadavky na dovednost učitelovu, především po stránce

praktické. Lepší praktická příprava pro úřad učitelský tedy bude pro veškeré učitelstvo záhodna. Sbory dobrých školských praktiků bude nutno rozmnožovati stále co nejvíce, aby časové úkoly doby poválečné mohly býti řešeny co nejrychleji a nejsprávněji. Ať již pak se zvolí pro další výchovu žáků-vojáků systém zvláštních kursů anebo tříd společných s ostatními žáky, učitelstvo buď připraveno jak náleží na povinnosti, jež je očekávají v blízké, dozírné době.

Přípravy té lze dobře dosíci pravidelnými kursy přednáškovými, jak jsem je výše již naznačil. A byla by to věru krásná úloha jak stavovských tak i pedagogických a ovšem i vědeckých korporací (na př. Spolku profesorského, ředitelského, Pedagogického Musea Komenského, Jednoty českých filologů, Jednoty českých matematiků, Historického klubu, Přírodovědeckého klubu, Filosofické jednoty atd. atd.), kdyby pořádaly jednak pravidelná odborná repetitoria, snad ve lhůtách týdenních po večerech, se zvláštním zřetelem k potřebám středoškolským pro učitele-vojáky i pro dorost učitelstva středoškolského, neboť i nejnadanější hlava za tak dlouhé odloučení od svého úřadu ledacos zapomene. Jak pěkná by to byla snaha odborných spolků a jednot, umožniti takým způsobem učitelům-vojínům po válce, aby se mohli co nejdříve vpraviti do povinností svého úřadu!

Vedle těchto pravidelných repetitorií odborných byly by ovšem také nutny kursy jiné, kursy rázu metodického v jednotlivých předmětech se zvláštním zřetelem k potřebám vyšších tříd středoškolských, ve kterých se objeví žáci-vojáci, praktické demonstrace zpracování látky učebné ve škole. Takové kursy byly by arci velmi významné pro školskou praksi. Vynikající odborník a zkušený i osvědčený praktik — jiný by ani nemohl konati těch kursů — probíral by před učiteli ať vojíny nebo nevojíny učebnou látku posledních tříd, akcentuje ovšem partie nejvýznamnější a nejdůležitější, k nimž by pak ze tříd nižších přibíraly se jen ty problémy, jichž nezbytně je potřebí k výkladu nové látky, tedy pouze otázky základního významu, na němž spočívá učivo nové. Takovým způsobem by se mnozí mladí učitelé naučili vymezovati látku, ovládati ji, vybírati partie jen nutné, ty pak procvičiti co nejdůkladněji. Tu by jim bylo lze slyšeti jasný výklad, srozumitelný, tu by bylo lze se naučiti zajímavě a poutavě mluviti k žactvu, jakož i obratně zopakovati dřívější látku, pokud jest jí potřebí k výkladům novým.

Kursy ty ať odborné ať metodické bylo by již nyní připraviti co nejpilněji a nejpečlivěji. Střediskem jich přirozeně byla by Praha,

než i venkovská města školská, j. Plzeň, Budějovice, Hradec, Jičín, mohla by po dohodě s Prahou míti vlastní kursy, kde by týdně konaly se příslušné přednášky. Podnět k takové akci by snad nejlépe slušel naší organisaci středoškolského učitelstva nebo Pedagogickému Museu Komenského. I bylo by věci na prospěch, kdyby — ač-li se tak již neděje — j i ž n y n í se konaly porady v kruzích odborných za tím účelem, aby se sebral materiál pro kursy ty, a to jak s hlediska odborného, tak také metodického. S přípravou metodických kursů bylo by lze spojiti také úrady o vypracování jakési osnovy pro žáky-vojáky, dojednati se rozsahu látky, již by jim bylo si osvojiti, stanoviti pro ně jakési sumum požadavků. Ač není pochyby, že našim vojínům-studentům nejvyšší správou školskou bude poskytnuto všelikých úlev, přece nezbytno s tím počítati, že bude nutno s nimi pracovati ve třídě, zaměstnávati je s ostatními žáky přes to, že budou míti, jak jinak ani nelze, značné, velmi značné mezery ve vědomostech. A proto je dnes záhodno připraviti učitelstvo co nejpečlivěji na úkoly, jež je čekají po válce, a to jak odborně, tak především metodicky. Poslouží se tak nejen kolegům-vojínům a žákům-vojákům, ale také i literatura odborná i didaktická mohla by míti z věci zisk. Vždyť z přednáškových kursů těch bylo by lze dojista učiniti pěkný výběr pro časopisectvo odborné, výběr, který by i výborně knižně mohl působiti a tím způsobem učitelstvu středoškolskému býti po každé stránce na prospěch. Nelze ovšem upříti, že by akce ta neméně dobré služby prokazovala praktické výchově dorostu středoškolského učitelstva, a té jest opravdu věnovati pozornost co nejbystřejší, neboť zvýšení a zlepšení výchovy té po stránce praktické jest opravdu vážným požadavkem střední školy, které po válce bude si ještě pečlivěji a bedlivěji hleděti, ježto se ve vážných dobách válečných dobře byla osvědčila. Korporace stavovské a vědecké by mohly veliké tyto úkoly zdolati ovšem jen za stálé a značné mravní i hmotné podpory správy vyučovací, jež by problémům těmto měla záhy věnovati velmi bedlivý a promyšlený zřetel.

Snahám o zvýšení metodické úrovně na středních školách posloužil by dobře ještě jiný podnik. Bylo by totiž záhodno, aby naše odborné listy, až po válce opět budou vycházeti v plné dřívější síle, věnovaly školské praksi ještě více pozornosti. Tak by snad mohl »Věstník českých profesorů« anebo »Pedagogické rozhledy« zříditi zvláštní oddíl »Hlídka školské prakse«, oddíl, který by sloužil čistě jen praktickým otázkám výchovy a výuky. Tu by nebylo potřebí

dlouhých článku, nýbrž obsahem by byly kratičké zprávy, týkající se metodiky, sbírek, nábytku, hygienických otázek atd., věci vesměs jen ze zkušenosti čerpané a zkušeností osvědčené. Tolik je zajímavých a cenných svérázných zkušeností jak po jednotlivých ústavech, tak i u jednotlivých učitelů, zkušeností, které zaniknou s jednotlivci na velkou škodu školské práce vůbec. Mají totiž učitelé mnozí své zvláštní metodicky cenné způsoby podání, velmi praktické, naprosto účelné, ale výborné ty výklady po stránce didaktické stanou se majetkem nejvýše některého zkušebného kandidáta, náhodou snad učiteli onomu přiděleného, dále však nepůsobí. Jiný učitel jich nepozná, nezíská jimi na svém vzdělání na škodu školy i žactva. Dlouholetí správcové sbírek mívají dokonce četné své patenty, velice zajímavá a levná zařízení, vynikající někdy úžasnou až praktičností. Jsou mezi nimi i lidé, kteří si sami snadno a levně zhotovují řadu různých potřebných přístrojů, nářadí a jiných předmětů. Jsou odborníci, kteří výborně dovedou konservovati předměty svých sbírek, kteří mají zvláštní své úpravy nábytkové. A což teprve úpravy sbírek umělecké výzdoby školy, opatření hygienická, co tu různých a vysoce zajímavých a znamenitých prostředků, jež by se dojista s prospěchem uplatnily ve školství vůbec, kdyby byly jen šíře známy.

Takovým způsobem přichází škola o mnohý dobrý praktický vynález, mnohý znamenitý prostředek i pomůcku. Procházíme-li se školami středními, všudy na každé škole nalezneme nějakou zvláštnost, hodnou následování pro účelnost její, ať již je to úprava obrazů, skříní, stojanů, nebo některé pomůcky, knihy atd. Ano ústavy mají i své zvláštní praktické tiskopisy, velmi dobře se osvědčující. Na jiných zase se zhotovují krásné diagramy, o jakých na školách druhých vůbec se neví. Mezi našimi středními školami jsou některé apartně a nejvýš moderně zařízené — jako na př. 2. reálka na Královských Vinohradech — jsou však školy také zase vynikající jednoduchostí a prostotou. Slovem, každá škola má své cenné zvláštnosti, jimž třeba vzdáti všelikou chválu, o kterých však nutno také věděti šíře, aby každá dobrá myšlenka nabyla významu pro školství vůbec a nezhynula na jednotlivém ústavě.

Tak jako kdysi Listy filologické měly svůj zvláštní oddíl »Klasobraní po rukopisech«, jako se kdysi v Časopise pro moderní filologii navrhovala »Hlídka pramenů«, tak v listech našich škole věnovaných dobře by působila výše navržená hlídka, oddíl věnovaný čistě praktickým otázkám školy.

Takovým způsobem bylo by možno zachovati zkušenosti všech školských pracovníků, i takových, kteří za celý svůj život slova nenapsali k tisku — a těch je dosti —, ač přece výborně působili v rámci svého povolání. A bude toho potřebí, aby škole v době poválečné všemožně se po této stránce přispívalo a šlo na ruku nejen z důvodů výše uvedených, že totiž bude toho vyžadovati zájem učitelstva a prospěch žactva, nýbrž také z příčin jiných — *úsporných.*

Po válce bude se šetřiti jistě všude, jak jinak ani možno není. Všeliké tovary budou však dojista značně drahé. Tu bude záhodno při sestavování rozpočtů k tomu míti zřetel, aby se pořizovaly jen věci opravdu významem svým znamenité, jinde dobře osvědčené, jakož i aby se vše, co lze opatřiti doma, také doma zhotovilo. I budou opravdu tak ředitelům, jako správcům sbírek, mnohé z pokynů prakticky dobře osvědčených dojista vítány — a škole mohou býti na prospěch.

Snad by i tato hlídka časem mohla se státi — podobně jako přednášky navrhovaných kursů — jakousi l i t e r á r n í p o r a d n o u s t ř e d o š k o l s k é h o u č i t e l s t v a, tím, že by na př. řídila svůj obsah přáními a otázkami učitelstva, na něž by zase v odborných kruzích zkušených praktiků opatřovala odpovědi. Časem bylo by lze nashromážděný a pečlivě roztříděný materiál uveřejňovati i knižně, čímž by se rovněž velice prospělo práci učitelově na střední škole. Škoda dobré myšlenky lidské, jež zajde s jedinou lebkou a nemůže se vštípiti jiným. Škoda dobrého pracovníka, jenž svých zkušeností nemohl sděliti s jinými!

Takové sbírky praktických rad a zkušeností staly by se také dobrou pomůckou při výchově učitelstva. Výborně by se osvědčovaly i při cvičeních seminárních, jak v odborných, tak i v semináři pedagogickém. I tu by bylo dobře přihlížeti ještě víc a více k praksi středoškolské, do níž pak většina kandidátů vstupuje.

Bylo by záhodno dnes, kdy poměry poválečné v době dozírné sotva umožní uskutečniti velice pěkné a cenné plány projektovaného rozšířeného zkušebného roku, aby se alespoň v mezích možnosti zvýšila a zdůraznila snaha o praktickou výchovu pro učitelství středoškolské. Zde k tomu dvě skrovné rady.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Něco ze státní myšlenky Severoamerické Unie.

V minulém ročníku bylo na tomto místě vícekráte promluveno o tom, jaká jest státní myšlenka některých demokracií světa. Demokracie tyto vyznačují se také zvláštním poměrem k náboženským církvím. Nejvýznačnějším jeho rázem jest rozluka státu a církve. V čem záleží takový poměr mezi státem a církvemi? Nejprostěji řečeno v tom, že stát ze svého veřejného práva vypouští otázky organisací církevních a neuznává svazky jednotlivců k účelům náboženským za svazky veřejnoprávni. Nejstarší typus takovéto rozluky jest způsob anglosaský, původu severoamerického. Bude tedy účelno ukázati, jak si rozřešila tuto důležitou otázku velká demokracie Spojených států Severoamerických.

Základní myšlenky, jež tu uskutečňuje zákonodárství Unie i jednotlivých států spolkových, jsou celkem tyto: především svoboda svědomí a vyznání. Důsledkem toho jest, že nikomu jeho náboženství nesmí býti překážkou v dosažení veřejných úřadů. Druhou stěžejní zásadou jest, že stát nesmí učiniti žádné náboženství státním náboženstvím: Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof (kongres nesmí vydati zákon, jímž by se zavádělo některé náboženství nebo zakazovalo jeho vykonávání). Vidíme již z těchto dvou zásad, že pro americké poměry musíme přesně rozlišovati mezi náboženstvím a církvemi, čili mezi svědomím jednotlivce a mezi vnější stránkou, to jest organisací stejně nábožensky cítících jednotlivců.

Všimněme si nejprve prvého, tedy určitého náboženského cítění nebo vyznání. V této otázce dopřává stát jednotlivcům především úplné svobody. To by však byla pouze jediná stránka poměru severoamerického zákonodárství k náboženství. Státy Unie jdou zde dále, a to dále ve směru dalekosáhlé blahovůle k náboženskému vyznání státních občanů. Náboženství jest tu sice potřebou citů jednotlivcových a svoboda této potřeby všelidským právem, nezávislým na státním uznání, ale většina států vychází přece jen z náboženství křesťanského, a to ze všeobecně křesťanského náboženství. Již ústavy jednotlivých států mluví o zbožnosti jako nejlepším základu státu, o povinnosti člověka uctívati Boha, a zasedání kongresu Spojených států zahajuje se modlitbou zvláště k tomuto účelu placených státních kaplanů.

Ohledy na náboženské cítění jdou však v jednotlivostech ještě dále. Osoby, jimž náboženské vyznání nedovoluje přísahati, mohou učiniti pouze slavnostní prohlášení. V některých státech se mohly osoby, jimž jejich vyznání nedovoluje vojenskou službu, vykoupiti z ní. Stát pečuje o to, aby osoby, jež jsou ve státních ústavech, jako nemocnicích, kasárnách, věznicích a p., mohly ukojiti své náboženské potřeby. Dokonce sňatek uzavřený podle toho kterého náboženství před jeho knězem jest i státně uznán, a to bez dalších formalit. Také naprostý nedělní klid úředně nařízený lze si vysvětliti v jeho původu jen ohledem na křesťanský zákon o svěcení neděle. I trestně se chrání náboženské cítění a náboženské obřady, neboť jsou stanoveny tresty na rouhání a jakékoli rušení náboženských shromáždění. Jak viděti, jest blahovůle státu k náboženskému přesvědčení a jeho osvědčování velmi značná.

Na druhé straně nepodléhá náboženství a jeho výkon jiným omezením než těm, že nesmějí býti porušeny zákony a rušen veřejný pořádek nebo mravnost.

Důležitá jest otázka školství. Byla dlouho ponechána úplná volnost. Později přikročeno k vybudování jednotné základní školy, která měla občanstvo složené z nejrůznorodějších přistěhovaleckých živlů jednotiti a vychovávati v jednotné státní občanstvo. Toto školství jest bez vyznání. V některých státech se vykládala bible, aby učení to bylo přístupno všem křesťanským vyznáním. Proti tomu se však stavila katolická hierarchie, poněvadž katolíkům jest dovolen jen určitý překlad bible, a to ještě jen překlad poznámkovaný, a skutečně dosáhla úspěchu. Vykládá se tedy namnoze pouze jakási všeobecná mravouka, která se nábožensky zdůvodňuje. Vedle veřejných škol jsou připuštěny školy soukromé, jejichž návštěvou jest dosti učiněno školní povinnosti a které jsou zpravidla konfesijní.

Takto se nám tedy jeví poměr státu k náboženství. A nyní přicházíme k vlastní otázce, jak jest upraven poměr Spojených států i jednotlivých spolkových států k církvím, to jest k organisovaným náboženským svazkům. A právě ráz tohoto poměru jest zde význačný. Základní pravidlo bylo uvedeno již s počátku: stát nesmí zavésti určité náboženství, nesmí se tedy ztotožniti ani s určitou církví. A skutečně nezná také státní zákonodárství organisací církevních, nezná souhrn veškerenstva vyznavačů určitého vyznání v jeho celku, nýbrž pouze svazky jednotlivců spojených podle občanského práva ve spolky sloužící náboženství. Tak na př. katolická církev ve svém celku, vrcholící v papeži jako své hlavě, jest zákonodárství Unie i jejích spolkových států neznámá, není pro ně vůbec.

Jak tedy žijí náboženské společnosti, jak se spolčují vyznavači téhož náboženství ve Spojených státech Severoamerických? Musíme tu opět rozeznávati dvojí. Pro stát jsou tu pouze náboženské spolky: r e l i g i o u s s o c i e t y nebo r e l i g i o u s c o r p o r a t i o n s (corporation jest označení pro society, která se stala právnickou osobou). Ty mohou nabývati jmění, ustanovovati kněze, zřizovati školy atd. Vedle toho pak jsou svazky osob zvané c h u r c h — asi tolik, co církev, — jež však nejsou svazkem dle práva občanského, nýbrž organisací církevní, platnou jen podle církevního práva, kterou stát pro obor svého práva nezná. Členy těchto church mohou býti tytéž osoby, které jsou členy náboženských corporation, avšak nemusejí býti

tytéž. Church nemůže míti jmění, uzavírati smlouvy, zkrátka pro obor státního práva neeksistuje. Její úkoly jsou pouze náboženského, jaksi vnitřního rázu. Její jsoucnost má však přece jen jistý, byť jen nepřímý účinek i pro obor tohoto státního práva. Dojde-li totiž před občanskými soudy ke sporu, jehož základem jest poměr mezi osobami, které jsou členy takovéto church, a to poměr, o němž bylo již rozhodnuto podle církevního práva příslušného vyznání, tu občanské soudy toto rozhodnutí ponechávají v platnosti, následkem kteréžto svobody se může církevní právo volně rozvíjeti a i uplatňovati. Tak na př. nemůže býti dle některých státních zákonodárství členem představenstva (trustee) náboženské korporace, kdo byl vyloučen z příslušné church. Jest v takovém případě tedy i pro obor občanského práva rozhodným vylučující čin takovéto církve (church). Podobně je-li církevním zřízením propuštěn kněz, uznává to i občanský soud a zamítá jeho žalobu za další poukazování platu. Musíme však upozorniti k vyvarování omylu, že k výkonu usnesení církevních, k zjednání platnosti usnesením církevním vůči jednotlivcům, tedy k nějakému donucování se stát vůbec nepropůjčuje. Ovšem vyloučení člena z náboženské společnosti jest následkem toho, co bylo již řečeno, dosti mocnou zbraní v rukách církevních organisací (může tím na př. ztratiti různé platy nebo podpory, jichž dosud požíval z fondů příslušné náboženské společnosti a p.).

Náboženské spolky (religious societies) mohou vstoupiti v život jako akciové společnosti. Formy této užívá se však pouze zřídka. Spíše se tak děje v podobě inkorporace. Téměř všechny spolkové státy obsahují ve svém občanském právu všeobecné podmínky, za nichž se religious society stává státem uznaným spolkem způsobilým míti a nabývati jmění. Stačí k tomu zpravidla oznámení o utvoření se spolku nebo zaznamenání jména spolku a jeho představenstva (trustee) do seznamu spolků, nebo konečně oznámení k soudu. Náboženský spolek řídí se pak svými stanovami, jejichž obsah jest některými zákonodárstvími předepsán. Tyto zákonné stanovy nejsou však jakýmsi vymyšleným normováním církevních organisací, nýbrž jen vyslovením a ustálením toho, co se desetiletí zachovávalo, tedy pouze uzákonění práva obyčejového.

Nejde-li o spojení osob stejně nábožensky smýšlejících, nýbrž pouze o věnování jmění náboženskému účelu, může se tak státi v podobě trusty, to jest svěření jmění určité osobě (třebas i právnické), aby ho užívala k určenému účelu. Jinou formou takového věnování jest tak zvaná corporation sole. Záleží v tom, že se jmění k náboženským účelům odevzdá spolku pouze pomyslnému, jehož členy jsou osoba přijimatelova a osoby všech jeho potomků nebo nástupců v úřadě. A těchto druhých dvou forem užívá právě katolická církev, které se nehodí ani religious corporation ani church pro její církevní organisaci. A nutno hned poznamenati, že katolická církev v tomto původně protestantském soustátí velmi zmohutněla a těší se následkem toho i dosti výjimečnému postavení. Kněžstvo na př. jest úplně závislo na biskupech, kteří tvoříce takovouto corporation sole sami dosazují i sesazují kněžstvo. Dle církevních předpisů katolických není přípustno volení nebo jmenování kněze laickým představenstvem náboženského spolku, a není přípustno také uzavírání smluv mezi knězem a ustanovujícím ho církevním orgánem. Jest zde pouze poměr

nadřazenosti biskupovy a podřízenosti a poslušnosti kněžovy. A tomu všemu napomohlo zákonodárství i prakse tím, že připouští organisaci katolické církve právě těmito corporation sole. Tak na př. veškeré katolické církevní jmění ze sedmi států (mezi nimi Kalifornie, Ohio, Illinois atd.) jest soustředěno v rukou biskupa chikagského, jenž tvoří takovouto korporaci pod označením: »The catholic bishop of Chicago a corporation sole«. Ostatní církve většinou volí své kněze výborem náboženského spolku a platí je, stejně jako katolická církev ze svého jmění.

V nabývání jmění, při čemž jsou odkázány na soukromé sbírky a dary, jsou náboženské spolky omezeny určitými účely. Mohou nabývati kostelů a kaplí, kupovati spolkové domy, misijní budovy, školní budovy, stavěti a kupovati obydlí pro kněžstvo, učitele, pro své úředníky a zřízence, opatřovati si peníze k podporám chudinským a konečně získávati pozemky na hřbitovy. Naproti tomu podléhají opět jistým omezením v nakládání s tímto jměním. Tak nesmí býti ve státu New York nemovité jmění církevní společnosti zcizeno nebo ztíženo závadou bez svolení soudního, nebo jsou vydány t. zv. zákony amortisační. Dle těchto zákonů nesmí jmění náboženského spolku překročiti jistou mez nebo se omezuje volnost odkazovati jmění k náboženským účelům. Pozoruhodné jest však, že téměř ve všech státech požívá jmění církevních spolků a nadací osvobození od veškerých veřejných dávek. Lze si to vysvětliti právě jen onou velkou blahovůlí, s kterou se stát chová k náboženství (tedy nikoli přímo k církvím, jež z toho těží pouze nepřímo). Sem zapadá také, a jen stejným způsobem dá se vysvětliti, osvobození kněží od úřadu porotců a od konání služby vojenské.

Mimo omezení v nabývání jmění a jeho užívání, kteréžto omezení ovšem vyžaduje jisté kontroly občanskými úřady, jež však dosud nezavdala důvodu k stížnostem, nezasahuje stát svými orgány nijak do vnitřního života náboženských spolků a vůbec náboženských organisací. Nevykonává tedy ve Spojených státech Severoamerických stát jakoukoli policii náboženskou.

Původní zásada, že stát nesmí ze svých peněz podporovati účely náboženské, byla částečně prolomena. V mnohých státech se z veřejných peněz skutečně udělují podpory zejména dobročinným ústavům církevním, avšak také konfesijním školám.

Ještě další důležitá věc zasluhuje tu zmínky. V americké Unii není klerikální strana. Lze si to vysvětliti jednak náboženskou svobodou, a to i v tom smyslu, že se nikomu nebrání vyznávati cokoli a organisovati se dle toho, jen když to nečelí proti zákonům, veřejnému pořádku a mravnosti, a na druhé straně opět není nikdo nucen býti příslušníkem náboženského vyznání vůbec nebo účastniti se jakýchkoli náboženských úkonů. Konečně nelze ani to opomenouti, že i ten vliv, který úřady, — jak jsme viděli — mají a mohou tu vykonávati, děje se v zemi svobody způsobem tak vhodným a šetrným, že se jím nevzbuzuje odpor. Vždyť již úvaha o tom, které vyznání neruší veřejný pořádek a mravnost, mnohde jinde by vedla k úředním výkladům a činům velmi roztrpčujícím dotčené jím občanstvo.

Zajímavo jest, že teoretikové zabývající se otázkou poměru státu k církvím jsou toho mínění, že řešení, jež jsme právě vypsali, jest přiměřeno pouze zvláštním poměrům severoamerické Unie

(podkladem byla půda svobodnějšího protestantismu, později přibývání obyvatelstva různých vyznání, z nichž žádné nemělo převahu a z nichž žádné nesmělo býti jednotlivými státy odpuzováno, poněvadž by odvracelo vítané ještě v minulosti vystěhovalce atd.). V zemích, kde dosud oficielní katolická církev měla převahu a přímo nadvládu, by se prý neosvědčilo. To však uvedeno jen pro úplnost. *Dr. F.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Státní rozpočet království a zemí v říšské radě zastoupených ve čtvrtém roce války. — Vzrůst válečných dluhů monarchie. — Zhoršení rakousko-uherské měny. — Nesnadné pokusy o nápravu. — Ztížený provoz státní.

Podzimní zasedání říšské rady konečně dalo našemu občanstvu trochu nahlédnouti do válečného finančního hospodářství dunajské monarchie. Lze říci, že zprávy ty nejsou příliš utěšené. Těžko je si představiti, jak se těžce postižení národové zotaví z hrozných útrap i škod, které jim dosavadní válka způsobila, a které ještě vzrostou, prodlouží-li se hrůzy válečné.

Komise pro kontrolu státního dluhu podala říšské radě zprávu o stavu válečného dluhu dne 25. května 1917, tedy po 34 měsících války. Za tu dobu válčení přibylo rakouských státních dluhů 42·15 miliardy K, t. j. průměrně měsíčně asi 1240 mil. K, čili přes 40¾ mil. K denně. (Válka ke dni 25. května 1917 trvala totiž 1034 dní.) Ministr financí podal pak koncem září rozpočet na rok 1917/18, kterým se stanoví státní vydání (válečné i mimořádné) na 22·17 miliardy K, proti němuž lze se naditi sotva čtyři miliardy K příjmů. Zbývá tedy neukrytých více než 18 miliard K, které bude nutno opatřiti úvěrem dalším. Kdybychom kurs válečných půjček vzali průměrně 92%, bylo by nutno na uhrazení těchto vydání vydati přes 19½ miliardy K, čili udělati dluhů nových průměrně denně téměř 54 mil. K. To nám také ukazuje, jak průměrná denní vydání válečná neustále vzrůstají. [Na počátku války se odhadovala denní válečná vydání pro naši část monarchie asi na 26 mil. K — pro celou monarchii na 40 mil. K — tedy se ve čtvrtém roce války denní vydání válečná proti počátečním skoro zdvojnásobila.]

Pro nynější dobu (koncem října 1917) možno páčiti celkové válečné dluhy rakouské (království a zemí v říšské radě zastoupených) přes 50 miliard K. Kdybychom dle kvotového příspěvku uherského (36·4% z vydání společných) odhadovali válečné dluhy zemí uherské koruny asi na 29 miliard K, dostali bychom brzy, snad již pro první dni listopadové, 80 miliard K válečných dluhů celé monarchie. Všech dluhů s předválečnými má monarchie tedy již nyní dobrých 100 miliard K. [Předválečné státní dluhy rakouskouherské páčily se na 22 miliard K.]

Sluší však vytknouti, že ministr financí Wimmer udával státní dluhy válečné podstatně níže nežli komise pro kontrolu státního dluhu. Podle něho byly dluhy ty koncem června 1917 (tedy o 36 dní později nežli

jak to udávala komise kontrolní) pouze 41·265 miliard K. Tím by se válečný dluh naší části monarchie koncem října letošního roku jevil asi o 2½ miliardy K menší, nežli jak byl tu odhadován a pro celou monarchii byl by asi o 4 miliardy K menší, tedy koncem října asi něco přes 75 miliard K. Na výši 80 miliard K dospěl by však jistě i podle tohoto udání ministra financí koncem roku 1917 a od nového roku by ho denně přibývalo jistě přes 80 mil. K.

Udání ministra financí se i jinak značně lišila od zprávy kontrolní komise. Kontrolní komise státního dluhu udávala pro 25. květen 1917, že ze 42·15 miliardy K bylo 23·153 miliard K válečných půjček rakouských, 10·24 miliard K dluh rakouskouherské bance, 6·184 miliard K rakouským bankám a 2·572 miliardy K bylo dluhů uzavřených v cizině ke zlepšení kursu našich papírových peněz (t. zv. půjček valutových).

Proti tomu ministr financí pro dobu pozdější, totiž ke dni 30. června 1917, udával, že válečných půjček bylo 23·228 miliard K, domácím bankám stát byl dlužen 6·943 miliard K, na valutových půjčkách 2·405 miliard K a jen 8·679 miliard K bance rakouskouherské. Největši úchylka jest udávána u banky rakouskouherské, kde podle ministra financí byl 30. června 1917 dluh o 1·562 miliard K menší, nežli podle kontrolní komise dne 25. května toho roku. Zdá se, že kontrolní komise správněji dluh ten udala nežli finanční ministr.

Válečný dluh 42 miliard K vyžadoval dosud poměrně nízkého úroku, ani ne celých 1800 mil. K ročně, to bylo by průměrné zúročení něco málo nad 4% ročně. Protože při nynějším válečném dluhu skoro na 50 miliard K vzrostlém se odhaduje v rozpočtu úrokové vydání něco přes 2200 mil. K ročně, je vidět, že i příště finanční správa nedoufá uhradit většinu válečných dluhů půjčkami válečnými. Pro konec října 1917 válečné půjčky byly sotva 23¼ miliardy K, mnohem méně než polovice všech za války vzniklých rakouských dluhů. Kdyby zbytek těchto dluhů asi 27 miliard měl býti uhrazen válečnými půjčkami, musilo by jich býti vydáno (podle dosavadních kursů asi 92½%) nejméně ještě 29 miliard K, což by činilo koncem října s dosavadními válečnými půjčkami přes 52 miliard K válečných půjček, na které by roční vydání úrokové bylo nutné téměř 2900 milionů K. K tomu z dalších dluhů po říjnu 1917 nutných by se musilo přičísti ještě nejméně asi 300 mil. K úroků (za poměrnou část rozpočtového roku). Tedy by vydání úrokové na válečné dluhy musilo býti rozpočteno pro rok 1917/18 aspoň o 1000 mil. K větší, nežli jak jest obsaženo ve skutečném rozpočtu říšské radě podaném.

Poměrně nízké úrokování válečných dluhů vysvětluje se tím, že zálohy bank — ale zvláště záloha poskytovaná bankou rakouskouherskou — jsou velmi mírně úrokovány. Rakouskouherská banka dostává sotva 1% ročně ze svých záloh. Toto nízké procento uspoří státu asi ½ miliardy K ročně; ale jinak se vydařilo na velikou zhoubu nejen pro stát, nýbrž i pro všecko naše občanstvo. Zálohy banky rakousko-uherské mohou býti poskytovány jenom tak, že vydávají se za ně bankovky. Poněvadž do 25. května 1917 přijala naše část říše těchto záloh asi 10¼ miliardy K a podle kvotového klíče Uhry asi 6 miliard K, patrně banka v prvých třech rocích války poskytla oběma státům přes 16 miliard K záloh. Tyto zálohy se jistě stále

zvětšují, když většina válečných dluhů zůstává neukryta válečnými půjčkami. Na jich krytí vydává cedulová banka papírové peníze. Ale také veliké válečné půjčky a zálohy bank, spořitelen, pojišťoven a jiných ústavů jsou možny jenom lombardováním (zastavením) státních dlužních úpisů u banky rakouskouherské, která tyto půjčky zástavní poskytuje zase v papírových penězích. Je jasno, že tím oběh bankovek hrozně se rozmnožil. Určité cifry nelze udati, jelikož naše cedulová banka byla zproštěna povinnosti vydávati zprávy o svém jmění a o oběhu svých bankovek.

Ano rakouskouherská banka sama nabízí za zlaté desetikoruny 22½ K. Ve volném obchodě s ryzím zlatem, který je dosud dovolen, počítá se 1 kg ryzího zlata za více než 15.000 K (kdežto v míru stál jen 3280 K). Tím se vysvětluje všeobecné zdražení i těch věcí, kterých není nedostatek. Ale následkem toho stát sám musí platiti všecko mnohonásob dráže, a ušetří-li tedy nějaké půl miliardy K úroků ročně, zaplatí to mnohonásobně nepoměrně vysokými cenami za všecko, co sám kupuje. Když denní vydání na válku se páčí na 80 mil. K, je kupní síla těchto korun nyní jen zlomkem dřívější jich platnosti a tím celá monarchie zabředá do hrozných závazků, které bude těžko, ne-li nemožno, v budoucnosti v plné dřívější hodnotě peněžité splniti.

Považme, že dosavadní dluhy celé monarchie již se blíží, nebo brzy převýší 100 miliard K. Prodlouží-li se válka nebo jenom válečná pohotovost o rok, vzrostou dluhy ty ještě asi o 30 miliard K, tak že by ke konci roku 1918 byly přes 130 miliard K. Na tolik někteří odborníci odhadovali veškeré jmění celého občanstva naší říše (tak to odhadoval prof. Fellner v Budapešti). Takové odhady byly ovšem úplně libovolné a nespolehlivé, ale je patrno, že prodloužená válka hrozí pohltiti všecko jmění jak veřejné tak soukromé, které by pak patřilo pouze státním věřitelům.

Pro státní věřitele ovšem ani tento výsledek nebyl by žádoucí. Stát by jim musil ovšem úrokové důchody zmenšiti zdaněním nebo, kdyby tak váhal učiniti, nemohl by jim platit. Státní dluhy 130 miliard K pro celou monarchii vyžadovaly by asi 7 miliard ročních úroků, nepoměrně více nežli činily všecky příjmy obou států říše v dobách mírových. (Státní příjmy po srážce provozních vydání v obou státech monarchie činily před válkou snad jen asi 3½ miliard K čistých!)

A jak se dají státní finance zlepšiti, kdyby hned nyní byl uzavřen mír a nebylo už dalších vydání válečných? — Za války samé na nějaké vydatné zlepšení nelze nijak pomýšleti! — Posavadní dluhy státní, kdyby se zkonsolidovaly, vyžadovaly by již ročního vydání asi **5 miliard K. To znamená na jedinou hlavu ročního vydání 100 K a tedy na rodinnou domácnost prostředního rozsahu** (rodiče a tři dítky jenom bez jakýchkoli jiných příslušníků!) 500 K ročně. To je břímě, které se dá těžko snésti. A to ještě, kdyby vydání a dluhy státní už nerostly!

Není nad moudrost některých našich parlamentních zástupců, jakou vůči těmto nesnázím osvědčují. Známý odborník finanční mezi poslanci dr. Steinwender navrhuje šetřiti, zejména aby zrušeny byly zbytečné školy střední! Dejme tomu, že by stát se odhodlal jich zrušiti snad až dvě stovky; tím by ušetřil ročně asi 10 mil. K (pro počátek by úspora ta byla i menší, jelikož by se musily platiti pense profesorům zbaveným místa). Toto ušetření by nečinilo ani tolik, kolik je nutno vydati asi za 5 hodin války! Těch 10 mil. K nevydaných na vzdělání dorostu našeho stačilo by zúrokovati kapitál, který je nutno vydlužiti za kratší dobu nežli za čtyři dni války! Zdali pak si přemoudrý dr. Steinwender uvědomil, co by takové nevčasné skrblení státu pomohlo? Podobně i všecka jiná omezení státních vydání nevydala by téměř zhola nic, když za jedinou hodinu válečné doby nutno si vypůjčovati asi 2¼ mil. K (pro celou monarchii přes 3½ mil. K!) a platit o $^1/_8$ mil. K více úroků nežli před hodinou! [Pro celou monarchii asi o 200.000 K úroků více za každou hodinu!] Proti tomu nezbude nežli zmenšiti důchody věřitelů ať zdaněním, ať jinými způsoby.

Také prostředek radikálnější dr. Steinwendrem navrhovaný, aby se najednou zavedla velmi vysoká daň ze jmění, by nevedl k cíli, pokud válka trvá. Považme, že veškeré jmění v monarchii bylo odhadováno na 135 miliard K před válkou. Za války se jistě zmenšilo; neboť byly vyčerpány různé zásoby, opotřebovaly se dopravní podniky a jiná zařízení, zpustošena byla území válkou postižená (Bukovina, skoro celá Halič a značné části Uher), zanedbáno zemědělství a jiná povolání. Ovšem následkem drahoty, čili poklesnutím hodnoty peněz, by nyní odhad jmění v korunách byl namnoze mnohem vyšší! Dejme tomu, že by se dalo k účelům zdanění vzíti za základ jmění soukromé (veřejné jmění zdaňovati bylo by bezúčelným počínáním, protože by to bylo pouhým přendáváním peněz z jedné veřejné pokladny do druhé) — třebas i 120 miliardami korun! Konfiskace celé třetiny tohoto jmění dala by se těžko provésti, ale vynesla by stěží 40 miliard korun, nestačila by tedy ani k unrazení poloviny dosavadních válečných dluhů. Ale podobnou konfiskací jmění by si státy zničily další úvěr. Neboť by musily konfiskovati také třetinu kapitálů vydlužených, a tím by noví věřitelé se musili obávati, že také jim budou jich důchody příště stejně ztenčovány. Podobně by se zmenšily všechny daňové důchody z majetku! A při tom by se oba státy nezbavily než asi 40% svých dosavadních dluhů a musily by se dále tím více zadlužovati, pokud válka trvá, aniž při tom lze zmenšiti obrovská vydání válečná.

Nezbývá tedy než vyčkati s podobnými daněmi až po válce, po případě, kdy už bude jisto, že válka brzy skončí. V podobném smyslu odpověděl také ministr financí na úmysly zavésti tak tuhé daně ze jmění. Válka je těžká nemoc, jejíž zhoubné následky lze odklizovati teprve, až bude choroba aspoň zastavena, až bude lze přehlédnouti všecka zla, jež natropila.

Podobně je dosti bezúčelným podnikáním, aby se za války hleděla zlepšiti hodnota našich peněz papírových. Všecky léky k tomu volené, jako umělé zvyšování vývozu nebo půjčky valutové v cizině uzavírané, mohou pomoci leč na chvilku, ale celkem zlou situaci jen pohoršují. Zvláště vynucovaný vývoz životních potřeb zostřuje pouze nedostatky válečné a bude

zvětšovati jen potřebu velikého dovozu příštího, a stejně půjčky v cizině budou vyžadovati stálých úroků, které nutno platiti v cizích penězích. Tím se vlastně tedy příčiny ke zhoršování papírových peněz jen znásobují. Dosti by bylo, kdyby se hledělo k tomu, aby se nejen papírové peníze nerozmnožovaly, nýbrž aby se raději jich oběh zmenšoval. Tu by nutno bylo nejen nežádati nových záloh a půjček od cedulové banky, nýbrž ponenáhlu staré zálohy ty spláceti. Rada ta sice se snadněji dává, nežli je lze prakticky ji provésti.

Vůbec hluboko pokleslou měnu chtíti zase povznésti po delší době na bývalou její hodnotu jest úkolem velmi nesnadným, ale také záhubným. Pochopí se to snadno, když povážíme, že stát (i jiní dlužníci soukromí) za uvěřené znehodnocené peníze může nabývati jen málo zboží, ale při zlepšené hodnotě peněz musil by vraceti pak několikanásobné množství jeho. To tím více váží, čím jsou státní dluhy větší. O jiných zhoubných účincích, když silně pokleslá měna se chce uvésti na nepoměrně vysokou hodnotu dřívější, bude nutno promluviti až budoucně (pro nedostatek místa).

Jak státní provozy za války se zhoršily, toho velmi zřejmým dokladem jsou státní dráhy. Vydání na provoz státních drah byla v rozpočtovém roku 1913/14 691 mil. K a odhadují se po čtyřech letech na rozpočtový rok 1917/18 na 1184 mil. K, tedy o 493 mil. K výše. Proti tomu příjmy byly v rozpočtovém roce 1913/14 887 mil. K, kdežto po všeobecném silném zvýšení všech cen dopravních příjmy stoupnou podle rozpočtu na rok 1917/18 pouze na 1081 mil. K. Je tedy provozní deficit státních železnic rozpočten ve čtvrtém roce války na 103 mil. K, kdežto před válkou byl provozní přebytek 197 mil. K. A při tom je provoz ten nedostatečný, a oprava drah bude vyžadovati po válce ohromných kapitálů!

Že podobné poměry jsou také v jiných válčících státech, na př. v Rusku, jest jen dokladem, jak válka všeobecně poškodila blahobyt a ohrozila všecky výtěžky moderní kultury. *R.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Vysoké školy varšavské opětně zavřeny. — Nová opatření pro akademiky ve vojenských službách. — Otázka cizinců. — K reformě universit a technik. — Nový spis o dějinách rakouských universit.

Sensací dne jest opětné zavření všech vysokých škol varšavských, jež z příčin politických otevřeny byly na podzim r. 1915 (srv. ND. XXIII. 227) s vyučovacím jazykem polským, aby tak dokázána byla blahovůle ústředních mocností vůči Polákům, kteří poruštění vysokých škol varšavských nesli, jak je pochopitelno, vždy velmi těžce a provozovali proto v poslední době před válkou dokonce pasivní resistenci tak, že počet posluchačů varšavské university byl 1. ledna 1914 jen 2600. Když v červenci 1915 blížili se Němci k Varšavě, vláda ruská přeložila universitu do Rostova na Donu, techniku do Moskvy (a odtud do Nižního Novgorodu), konečně vysokou školu zvěrolékařskou do Novočerkasku a odvezla také všecky sbírky a knihovny. K přání

Poláků byla otevřena ihned po okupaci Varšavy nová universita polská zatím o 3 fakultách (právnické, filologicko-historické a matematicko-přírodovědecké s přípravkou medicinskou), a technika o 4 odděleních (stavitelství, strojnictví, chemii a architektuře), ale již po roce zřízena samostatná fakulta medicinská, obě sekce filosofické fakulty sloučeny v jedno a spolu nově upraveny podmínky imatrikulační. Kdežto v I. semestru nové university bylo zapsáno jen 1138 posluchačů, stoupl počet ten v zimě 1917 již na 1727 (v tom 149 žen), z nichž téměř polovice (800) bylo mediků, na 400 filosofů a zbytek (přes 500) právníků; z celkového počtu zapsaných bylo hned v prvním roce trvání téměř polovice (46%) židů. Technika měla s počátku necelých 600, v zimě 1917 již asi 1200 studentů.

Z kusých a censurovaných zpráv časopiseckých nelze se dosud dobrati plné pravdy o tom, jak došlo ku konfliktu vysokých škol se správou německou. Jisto jest tolik, že při pouliční srážce jakési zachovala se policie (německá) k studentstvu nepěkně a nedala jim zadostiučinění, pročež posluchači všech vysokých škol zahájili v květnu 1917 stávku, tak že do letního semestru dalo se zapsati všeho všudy jen — osm posluchačů; okupační vláda po marném vyjednávání v červnu vysoké školy vůbec zavřela a všecky akademiky, kteří do Varšavy nepatřili domovským právem, vypověděla z města. Nutno nyní vyčkati, jak události se vyvinou za nové úpravy politických poměrů polských:[1] že konflikt vlády s universitou nepřispěl k vyjasnění poměru Němců k Polákům, beztoho již napiatého, jest ovšem na bíledni.

*

V popředí úvah i na dále u nás a v Německu je otázka, jak umožniti další studia akademikům konajícím službu vojenskou: poslední známá statistika udává jich pro německé university 85% (t. j. asi 45.000), pro techniky dokonce přes 90% (na 10.000!); nebýti zvýšeného počtu žen zapsaných na vysoké školy, jistě by mnohé musily býti vůbec zavřeny pro minimální návštěvu. O rakouských školách vysokých nemáme v té příčině spolehlivých údajů a musíme souditi jen z poklesu celkového počtu zapsaných, který jest vskutku velice zredukován (vídeňská universita na př. klesla hned v prvním roce války o 30%, pražská česká o čtvrtinu a v daším roce zas ještě aspoň o třetinu); také u nás proto procento zapsaných žen stouplo značně v poměru k počtu posluchačů, neboť dle poslední statistiky (z 31. května 1917) na filosofické fakultě české proti 300 mužům bylo již 288 žen, na fakultě lékařské proti 344 posluchačům 237 žen!

Je pochopitelno, že posluchači, kteří jsou třeba již tři léta vázáni službou vojenskou a tak vůbec vytrženi ze studií, jsou čím dále tím ve větší nevýhodě proti kolegům, kteří pro tělesné vady neb slabost nebyli schopni vojny, ovšem také proti ženám, jichž konkurence zvláště v oboru lékařství opravdu hrozí býti více než citelnou. Vyskytly se u nás i v Německu proto hlasy, aby vojínům akademikům byla zkrácena doba studijní a sníženy požadavky zkušební; ježto však je dosud v rozhodujících kruzích odpor proti takovým opatřením, jimiž by se snižovala úroveň vysokoškolského vzdělání na škodu celé společnosti — uvažme jen, že na př. nedostatečně vzdělaný lékař může

[1] Dle zpráv denních listů budou prý vysoké školy varšavské znovu otevřeny 1. listopadu t. r.

na svém místě bezděčně a nevinně způsobiti mnoho obtíží — pomýšlí se aspoň na to, aby akademikům po vstupu do státní služby jejich vojenská doba byla plně započtena a aby tak dostali v úřadě a postupu přednost před nevojáky.[1] Jinak nelze upříti mnoho pravdy námitkám, že řešení otázky té nemůže se státi jednostranně, a že jsou stejně, ne-li hůře, postiženi také příslušníci jiných stavů, kteří by měli podobný nárok na odškodnění. Známý filosof a pedagog německý Theobald Ziegler pronesl návrh na pohled docela přijatelný (Akademische Rundschau V., 311 sl.), aby se za rok místo dvou semestrů studijních absolvovaly tři, ježto ve skutečnosti dnes různé prázdniny zaberou asi polovici času, totiž plných 26 neděl (skutečná délka zimního semestru, který úředně se začíná 1. října a končívá v březnu, bývá 13—14 neděl!), a ježto čím dále (také u nás!) tím později přednášky se začínají a tím dříve končí.

U nás o věci pěkný článek poslal z jižní fronty nejmenovaný akademik do »Národních Listů« 21. srpna 1917. Vyslovuje se v něm vůbec skepticky o návrhu, aby akademikům vojínům byly započteny semestry, neboť určenou látku studijní nutno přece odposlouchati a prakticky si osvojiti, což nebude lze provésti ihned: »nebude přece možno jeden den z fronty přijíti, druhý pak již otevříti knihu na té stránce, kde jsme před válkou přestali, a pokračovati ve studiu.« Nejhůře jsou na tom ti, kdož byli před nastoupením vojenské služby již na konci studií a v plné přípravě ke zkouškám, kdežto poměrně nejlépe jest těm, kdož »válečnou maturitou šťastně se přehoupli ze střední školy k nám«, jak trefně praví nejmenovaný pisatel. Také on konec konců pronáší přesvědčení, že se situace postižených může zlepšiti až v praktickém životě usnadněním postupu a ulehčením eksistence. Je zajímavo, že hned na počátku svého článku je pisatel proti tomu, aby akademici ve větším počtu vstupovali do aktivního důstojnictva, ježto prý subalterní důstojník v míru nemůže býti důstojně živ bez pomoci z domova!

Lze jen schvalovati, že si Němci nyní utvořili i sdružení, jehož úkolem jest radou i pomocí hmotnou podporovati všecky akademiky bez rozdílu povolání, postavení a vyznání, kteří byli ve válce poraněni neb zmrzačeni; sdružení udílí jim porady o dalším povolání, sprostředkuje postavení, opatřuje ošetření v ústavech a lázních atd. Podobná instituce neškodila by jistě ani u nás.

Protože tedy válka již nyní tak hrozně zdecimovala řady inteligence, v Německu dějí se zavčas vážné porady, jak veliké mezery rychle doplnit a jak umožnit po válce lidem nadaným, aby se mohli vzdělat a vyvinout k prospěchu národního celku. Dobrým příspěvkem k této otázce jest spis profesora filosofie a pedagogiky na universitě lipské. Eduarda Sprangera, Begabung und Studium (Leipzig, Teubner. 1917). Rozlišiv správně vědecké nadání od speciálního nadání pro určité povolání (Berufs- oder Anwendungsbegabung), tvrdí, že žádné z obou nepoznává a nepěstuje se na universitě v čas a vydatně. University jsou plny teorie a učenosti, ale nejsou vypraveny tak, aby se nadání posluchačovo mohlo vskutku bezpečně zjistit

[1] Vskutku dle pragmatiky středoškolského učitelstva právě uzákoněné bude kandidátům, jimž válečná služba překazila vykonati zkoušky způsobilosti, doba služby válečné započítána po zkoušce tak, jako by byli zkoušky vykonali včas.

a pěstovat (po stránce teoretické nejlépe se k tomu hodí práce v seminářích, po stránce praktické není vlastně kriteria spolehlivého vůbec). Proto chce míti Spranger i na universitách zvláštní poradny, kde by mladí docenti posluchačům udíleli rady o úpravě studií, chce míti i pokusy praktické na zkoušku, chce zlepšit systém zkoušek a změnit udílení stipendií tak, aby přestala býti almužnou a stala se vskutku odměnou prací cenných, chce také řešit otázku docentskou atd., zkrátka přispět k reformě universit, o níž se prý dosud málo uvažuje. »Denn das ist vielleicht ein Schaden für die Entwicklung unserer Universität, dass sie zu wenig Gegenstand der Kritik und öffentlichen Besprechung wird.« Je zajímavo, že svým místem ukazuje Spranger také k vadám maturit a vykládá, že se ani touto cestou nedá zjistit speciální nadání žákovské, ale v celku přece maturit hájí jako nutné přípravy pro universitní studium a v laksním jich provádění vidí největší bídu (das grösste Elend) německých universit. Jak by asi zněl úsudek jeho o maturitách našich?

*

Z otázek organisačních opětně se v Německu uvažuje, jak regulovati po válce počet cizinců zapsaných na školách vysokých (srv. ND. XXIV., 65), neboť počet jich před válkou dostoupil již úctyhodné číslice 7250! Mínění také tu se rozcházejí: s jedné strany na př. inženýr Niemann (v Akad. Rundschau V. 324 sl.) ukazuje k tomu, že Německo samo tak živilo konkurenci ciziny a že by se proto rozhodně měl i po válce zakázat přístup k studiu věd přírodních a technických všem cizincům přicházejícím ze států nyní nepřátelských. Ale s druhé strany dobře namítá Rieser (tamže 322), že se potom Rusové a Japonci obrátí do škol francouzských, které nejsou horší německých (die in nichts den deutschen nachstehen) a budou pak doma šířiti ducha francouzské kultury, a že by o zajaté Němce v Rusku dnes ještě hůře bylo postaráno, kdyby nebylo tam lékařů vzdělaných ve školách německých. Doufejme, že i tu po válce se uplatní zdravý názor, že nepřátelství přece nemůže trvati věčně a jmenovitě již ne na poli kulturním; ostatně lze souditi, že nová vláda ruská zlepší podstatně také neblahou situaci vysokých škol tamních a postará se tak o to, aby nemusili Rusové v tak enormním počtu odcházeti na vysoké školy cizí.

*

Z nových problémů vysokoškolského vzdělání (srv. ND. XXIV., 541) uvažuje se na ten čas zvláště o vzdělání politiků z povolání, pro něž dosud jen některé discipliny podávaly vysoké školy obchodní a sociální, ovšem také fakulty právnické. S tím souvisí i problém, jak vychovati dostatečný počet vzdělaných úředníků správních (otázky této bylo dotčeno u nás také v komisi pro reformu správní r. 1911); protože fakulty právnické nemohou věnovati se jen této úloze a trpí vůbec mnohostranností svého určení, má býti v Detmoldě péčí panujícího knížete Leopolda IV. zur Lippe otevřena akademie pro vědy správní, aby vypěstěn byl nový stav správních techniků (městských tajemníků, policejních ředitelů, archivářů, syndiků atd.). Spolu se má tak zlepšiti postavení vojenských invalidů, ježto přednost obdrží z přihlášených bývalí důstojníci, služby vojenské neschopní.

Konečně je potěšující, že se nezapomíná ani v pohnutých těchto dobách na reformu technik. Dobře tu vyložil nejnověji zase W. Franz z Charlottenburku (Akad. Rundschau V., 328 sl.), že jen reformou vzdělání povznese se také společenská vážnost techniků, která jest ve skutečnosti stále menší než u stavů vzdělaných na universitě, přes to, že techniky samé si lidé obecně váží. Vytýká, že se na technikách učení příliš specialisuje a tříští, že se vůbec zanedbávají vědy duchové, že se posluchačům nedostává výcviku v slově i písmě, zkrátka publicistice, že se nedbá potřeb správních atd. — chce tedy vzdělání technické rozšířit a vyprostit z pout jednostranného odbornictví. Tím přirozeně dostáváme se k známému problému, jak sloučit vůbec techniky s universitou v jediný celek, jehož absolventi měli by pak ve světě stejnou vážnost. Dr. E. Uetrecht v článku: »Die Vereinigung der deutschen Hochschulen« v Akademische Rundschau V., 198 sl. vřele se přimlouvá za úplné sloučení university s technikou, ba i s ústavy veterinářskými, hornickými a lesnickými, pod jediným rektorem a »velikým senátem« tak, že by k společnému středisku věd obecných a přírodních (Allgemeine Wissenschaften und Naturwissenschaften) družily se s jedné strany vědy universitní, s druhé technické. Také tuto otázku bude lze řešiti ovšem až po válce.

*

Periodou vývoje našich universit, jež patří k nejzajímavějším, obírá se profesor vídeňské právnické fakulty Dr. Sigmund Adler ve spise právě vydaném: **Die Unterrichtsverfassung Kaiser Leopolds II. und die finanzielle Fundierung der österreichischen Universitäten nach den Anträgen Martinis.** Kdežto Josef II., jak známo, nepřál vůbec svobodě universit a chtěl z nich míti jen ústavy pro přípravu státních úředníků, Leopold II. pomýšlel vážně již tehdy na to, co provedeno bylo teprv skoro o 60 let později: chtěl míti z universit vskutku místa svobody učení a celky autonomní i finančně zabezpečené. Rádcem jeho byl svob. pán Martini (žil 1726—1800), jenž již za vlády Marie Teresie i Josefa II. marně se pokoušel proraziti se svými plány opravnými a teprv na sklonku věku dočkal se na krátko zadostučinění tím, že jmenován předsedou nové studijní komise a že k jeho návrhu poprvé uplatněna u nás samospráva ve formě studijních konsesů (jakýchs zemských školních rad, v nichž za předsednictví rektorova zasedali zástupci university, škol středních i hlavních). Právem dí Adler, že ani v Německu nenacházíme tehdy státního opatření, jež by se velikostí koncepce a principiální důležitostí mohlo měřiti s touto institucí. Bohužel po krátké vládě Leopoldově nastoupila tuhá reakce za Františka I., jenž osobně nepřál Martinimu, a záhy zrušil všecky jeho opravy a podrobil školství dozoru policejnímu, jehož stopy, jak dí dobře Adler ke konci spisu, znamenati můžeme dodnes. — Celkem spis Adlerův, doložený výtahy z přehojných aktů státního archivu, ač má na zřeteli hlavně finanční stránku reforem Martiniových (zabezpečení důchodů universit), vrhl také na pedagogickou stránku oprav namnoze nové světlo. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná.

Ondřej Přikryl: Z vojne. Přerov 1917. — *V. Martínek:* Zahrada. Nakladatel Fr. Borový v Praze. — *Jaromír John:* U táborového ohně. Lidová knihovna, nákl. Ústř. dělnického knihkupectví a nakladatelství 1917.

Dva milé svazečky básní z východu naší oblasti přinesla poslední doba. Oba vypravil vkusně a nevtíravě Jar. Votruba. Přikrylovu sbírku jasnějšími barvami, Martínkův svazek v ponuřejší, sušší tón, výpravy poněkud chudé a šedivé proti živému a rozjásanému tónu básní.

A přece celá propast zeje mezi objektivním lidovým popisem Přikrylovým a vášnivou subjektivní zpovědí mladého nitra Martínkova. Rozpor generace, osobnosti, látky i pojetí zračí se zřetelně v obou těchto knihách. Jak již nápis ukazuje, vybral Přikryl obrázky z dnešní veliké války. Hanáckým rázovitým dialektem vypsány jsou v prostých lidových veršících osudy válečné, jak je prožívá Hanák v poli, na pustých pláních a rozježděných cestách blížících se k bojišti, v nemocnicích a doma na Hané, kdysi tak bohaté a oplývající. Tato knížka válečné poesie připsána jest vojínům hanáckých pluků. Knížka válečné poesie! V mysli se nám mihne řada patetických veršů německých, řinčících železem a nadšením, jak je nám přinášely v prvních letech války všecky časopisy. Z toho druhu knížka hanácké vojny není. A vzpomeneme několika rytmických, prochvělých ukázek současné poesie francouzské, které k nám ukázkou zabloudily z velikých listů německých. Ani z jejich rodu nejsou naivní, uzoučké veršíky Hanákovy. V nich nestaví se výmluvný patriot propagačně k svým rodákům, aby bardickým zpěvem burcoval a rozohňoval; ani tu nevystupuje studený soudce a myslitel, který by do sevřených, nápovědí zhuštěných slov sevřel lítost, stud a smutek rozbouřeného nitra. V básních Přikrylových ozývá se lidový, prostonárodní tón, všední den, jak zachvátil široké vrstvy moravského lidu. Tedy světové otřesy a krise viděné, cítěné a řešené průměrnýma očima postiženého venkovana. Vidím v tomto potlačení veškeré subjektivity kus resignace, jaká zachvátila zvláště v prvních dobách válečných nejen lid hanácký, nýbrž všecek lid český, a tato resignace, toto vyrovnávání se života s děsnou skutečností jest elegickým základním akordem celé sbírky.

Zato jednotlivé verše v širokém nářečí znějí ku podivu svěže a rázně. Naši zdraví statní chlapci se dobře bijí; jako luňáci klovají do kuřat, tak ženou se za nepřítelem, a mladý dragoun s kokardou na červené čapce vidí vojnu veselou a lehkou. To jsou však jenom letmé poznámky. Jinak zůstává Přikrylův Hanák týmž dobrosrdečným, prostě otevřeným, vroucně rodinným tvorem, jako byl v míru. Nutně srovnáváme tu se slavnými Čelakovského Ohlasy, hlavně písní ruských. I zde je pozorován a zobrazen prostý člověk v nejrozmanitějších vztazích: nade vše proniká dojemně cit rodinný, láska rodičů, manželů, milenců; vlastenectví našeho Hanáka je v první řadě úzké, je to rodná ves se školou, alejí topolů, za nimiž se měkce táhnou úrodné lány, svatý nad můstkem, jenž hlídá dědinu; pak pokrevnost bratří Hanáků v společném šiku a nebezpečí. Jasného mravního vědomí příslušnosti české

marně hledáš v tomto kmenovitém celku; tkví jistě hluboko v duši, ale nebylo možnosti šíře je vysloviti. Zato dobrý člověk (jenž nikdy neplakal!) hluboce se rozlítostní nad zpustošenou, zkrvavenou Polskou a rozumí symbolu posvátného Wawelu. Je tu příroda viděná očima lidí z širokých bohatých lánů. Voják teskní a vzpomíná za deště v zákopech, raduje se ze sluníčka, hledá za blátivých pochodů stranu, kde leží rodná Haná, hovoří s měsícem v dětinské prostotě.

Vnitřní tón většiny čísel jest tedy veskrze neválečný; lidé i v poli a v ohni, v tváři před nepřítelem zůstali prostými venkovany, dobrými syny, starostlivými otci, něžnými milenci. Toto pokojné stanovisko ostatně vidíme i u zvířat. Když vzdorovitý hanácký kůň nechce táhnout dělo, zapřáhnou jej na oko k pluhu a oklamané zvíře statečně si hned vykračuje. Vedle celkové folie válečných situací, scenerií, jeví se válečný ráz těchto básniček v tisíci přirovnání, obrazů, metafor z vojenského života. Jakoby byla duše těchto venkovských hochů přeplněna, napěchována dojmy a výrazy z vojenského života, tak se do krotce mírných, pokojných těchto dopisů a hovorů tlačí obrazy, termíny vojenské. Čteme tu trefné, opravdu lidové termíny a postřehy (aeroplán vidí rolnický synek a vzpomíná skřivánka nad hanáckou nivou), mnoho však těchto obrazů vojenských je nelidově, násilně přitaženo. v jejich záplavě kmitne se mnohdy zřetelný nevkus a příliš laciná všednost, až i vulgárnost, kterých se každá poesie, i nejlidovější, musí vystříhat.

Celkem však jest Přikrylova jadrná a svérázná kniha velmi srdečná a milá; těšíme se z ní jako z rozmilého památníku těžkých dob, těžších a těžších, než v jakých byly první její verše napsány. Snad dnes, snad na konci této hrozné metly všeho lidstva přibylo by těch groteskních, baladických obrazů, jaké tvoří nejlepší čísla sbírky (Kaprál), a dobrodušná veselost, naivní statečnost ustupovaly by víc a více refleksi bolestné a vzdorné.

V. Martínka nová, již čtvrtá, kniha veršů, Zahrada, jest zevně přirozeným pendantem básnické sbírky předešlé. Obsahuje lyrické verše z let 1911—1916, jak básník sám v přípise praví, verše nejtěžších životních krisí a nového vzeplání. Měli jsme již příležitost sympaticky se vysloviti o některých starších sbírkách mladého básníka, z nichž i do nové si Martínek přinesl jasný, nemlžný výraz a vyspělost formální, zejména smysl pro duševní harmonický rytmus. Kdežto však ve starších sbírkách karakterisovali jsme tohoto nadaného žáka Macharova jako epického básníka objektivního a cenili jsme v jeho číslech, leckdy suchých a šedivě realistických, vzácnou u našich moderních básníků notu objektivní, vystupuje v této knize živá osobitá struna básníkova plně do popředí. I starší básnické vzory, ač reminiscence mihnou se tu a tam Martínkovými verši, jsou osobitěji, plněji zažity a překonány. V některých obratech, termínech nově se hlásí studium O. Březiny, v konkrétnějším, výraznějším, individuálním podání. Také ohlasy nové pluralistické, kladné a hymnické poesie světové nalezly tu své místo, poctivě dobyté a spravedlivé. Je vůbec nejsympatičtější stránkou Martínkovou otevřená poctivost a přímý boj bez falše a licoměrnosti. Duch jasný a toužící, který sice nekráčí po nejvyšších vrcholech lidského vzepětí citového, vyslovil se výbornými prostředky skromně s náležitou sebekázní. A tak čteme básníkovo přisvědčení životu a věříme jeho veršům, minulým

krisím, bolestem a novému zakotvení v přístavu radosti, naivně požehnané prostoty, která vidí v božím světě krásu, ji chápe a sdílí.

Nová radost životní ozývá se programově v úvodních básních. Proti tmám minulosti, zmatkům neuvědomělého jinošství přichází básníkova doba, kdy poznává, že život jest dar bohů, kdy chápe, že ve světě je roztroušeno nesmírně krásy pro toho, kdo čistým srdcem dovede ji obejmout a vidět. Hledá člověka silného, jenž cítě zátopu slunce nad hlavou dovede bez bázně pohlédnouti dolů do propasti. Cítí velkolepý rytmus života a práce kolem sebe a jedinou disonancí v jasném jeho akordu je stesk, pochybnost, dovede-li básník platně obraziti ve svém díle kus té vnější moci a slávy. Přejeme našemu básníkovi, aby dalším zdárným dílem rozplašil tyto své pochybnosti.

S karakteristickou Martínkovou jasnou výrazností souvisí též zušlechtěný prostonárodní tón tradice Erbenovy, do něhož šťastně dovede se vžíti. Všimněte si hluboké a jadrné básně »Sám« s verši jako z kamene vytesanými:

Můj život? Kdo jej vyvolal?
To sedraný strom prostřed skal,
to kámen, který do vody
byl vhozen z divné náhody.

Proti mučivým pochybám, stesku, osamělosti, nenávisti studeného mládí nachází teplejší vztah k životu, vroucnější tóny v lásce, v rodině. A básník cítí též pokrevní souvislost s rodným krajem bezkydských hor, jichž táhlé šumění i v cizině při hlase hudby vyvolává vzrušené pocity. A jindy jako jižní jeho sousedé na Slovensku vida oheň západu chvíti se na bocích Radhoště, touží zříti veliký oheň vzdoru a bouře, jenž by očistil a rázem osvobodil ujařmený kraj. Ohlas válečný čteme v jediné, tím vroucnější a krásnější básni. Jako hnízdo za noční bouře, v níž velikáni lesní se vyvracejí a plochy pralesa jsou ničeny, bezmocně, v tiché důvěře hřeje svá ptáčata, a jen slyšeti praskot padajících větví, svist vichřice a hlomozný chod bouře; a tiché ptáče zachvěje se úzkostí o ty, kdož drazí, o své, celý les!

To jsou základní tóny jednotné, vyspělé již a poctivě osobité sbírky Martínkovy. Doplňkem nalezneš básně inspirace složitější, nitro básníkovo reaguje na dojmy hudební, výtvarné, přírodní, literární. Jako úponky révy nejvýše se vinou čisté písně jasného veselí, leckde podobné jásavým básnickým výkřikům mladého Vrchlického z prvních jeho sbírek; tímto přirovnáním dána jest již Martínkovým schopnostem vysoká chvála. Té však náš nadaný, pracovitý a poctivý básník plně za novou sbírku zasluhuje.

Stilem a rázem jednotlivých čísel jest významný drobný sešitek J a r o m í r a J o h n a U táborového ohně. Až bude v několika letech česká literatura zaplavena rozličnými vzpomínkami, líčeními a obrazy z bojů a táborů, nepozbude skromná knížka velmi ušlechtilého a výrazného vypravěče ceny. Poznal rozčilení a těžkou bolest rozloučení, únavu nekonečné jízdy vlakem k neznámým cílům, viděl kolony dělostřelecké, boje v Srbsku, byl mezi prvními, kteří vešli do dobytého Bělehradu, prošel sněhovými pláněmi a ledným vrchy velehor albánských. Ale kouzlo jeho sdělení netkví v obsahu, nýbrž ve formě, tak naléhavé, vroucí, v níž cítíte hluboko za povrchem

zdrželivých zvlněných slov nekonečné hřmící moře rozbouřeného člověka, inteligentního Čecha, vzdělance s jeho názorem k celé té ukrutné hrůze. Je to knížka, jejíž celý stil je v prudkém odporu proti konvenci starších našich dob. Málo našich spisovatelů podalo z nitra tak přeplněného a rozechvěného odrazy té životnosti, sugestivní výraznosti a náladovosti, jako se podařilo autoru v milé a vzácné jeho knížce. Bylo by potřebí rozebrat jeho konstrukci vět, techniku zkratek a nápovědí, stil jeho obrazů, motivy vzpomínek a dějového pásma, bylo by potřebí položit vedle těchto sympatických, prostě lidských, mlčky volajících, resignovaně mužných obrázků válečnou literaturu našich sousedů, povídky feuiletonistů vídeňských a berlínských žurnálů, lidí, kteří s protekcí nejvyšších úřadů a osobností vyšli do pole pro dojmy a povzbuzení jiných — a vysvitne smysl, proč se zamlčelo české slovesné umění, proč nevykvetla na ráz i u nás řinčivá a chřestivá poesie polnic, děl a strojních pušek. Jako jest knížka Johnova, takovým směrem půjdou nejlepší obrázky a romány českých lidí o dnešní válce. Bez zbytečné sentimentality, vtíravé ironie, prostě, lidsky, ač hořce a těžce, se zbystřeným objektivním smyslem pro okolí, pro právo a čest. Toto hledisko přinese i umělecky nemalý prospěch našemu písemnictví. *K. H.*

Poučná.

Dr. Fr. Krejčí: Psychologie V. Spisů »Dědictví Komenského« č. 168. Praha 1916. Stran 396 + rejstřík autorů. Cena K 7·20.

Pátý díl Krejčího velké psychologie pojednává o cítění, jež je jednou ze tří stránek každého samostatného duševního jevu. Netvoří tedy samostatné části duševního života, neeksistuje jako zvláštní úkaz vedle představy a snahy, nýbrž vyskytuje se vždy s těmito pohromadě a časem nad ně vyniká. Úkazy, při nichž stránka citová převládá, zoveme pak city. S tohoto stanoviska lze také smířiti antagonismus mezi rozumem a citem hlásaný starší psychologií a udržující se v běžném názoru (»cit příčí se rozumu«). Nejsouť cit a rozum samostatnými mohutnostmi duše, nýbrž stránkami téhož dění duševního, dělícími se střídavě o nadvládu. Možno také říci, že cítění je uvědomování si libosti nebo nelibosti dojmu (§ 3). Co je libost nebo nelibost, nelze ovšem říci, ale jest jisto, že libý je ten dojem, jenž působí změnu organismu prospěšnou; nelibý pak je ten dojem, jenž působí změnu organismu neprospěšnou. V tom záleží teleologický význam citu, a z tohoto plyne jeho pudovost. Nemůžeme cítiti nebo necítiti libost (nelibost) kdekoliv a kdykoliv chceme, cit si nedá poroučeti, vzniká proti vůli naší, a vznik jeho záleží jen na zevních okolnostech a na poměru našem k nim. Tak stává se cit strážcem organismu, ale pro poznání významu nemá. Noetický význam citu rovná se nule (str. 12). Teleologický význam citu je patrný ovšem pouze při citech nižších (elementárních), při citech vyšších (na př. estetických) je setřen, ježto

je nemožno libost (nelibost) dojmu u těchto citů měřiti prospěšností (neprospěšností) dojmu pro organismus.

Které jsou podmínky libosti a nelibosti? Krejčí uvádí a kritisuje řadu závažných náhledů rozmanitých psychologů (Dumonta, Meynerta, Ribota, Jamesa, Münsterberga a j.) a odvozuje z četných pokusů a pozorování Mossoa, Ferréa, Langeho a j. důležitý výsledek, že fysiologické změny při libosti a nelibosti jsou vůbec různy, že však změny spojené s libostmi mají cosi společného a podobně změny spojené s nelibostmi. Fysiologický korelát libostí na jedné a nelibostí na druhé straně vyplývá ze známých zákonů Lehmannových (str. 25). V dalším obrací spisovatel pozornost ku přístrojům, pokusům a diagramům vztahujícím se k této teorii. Pěkné obrázky přístrojů a diagramů jsou předností knihy.

V poznámce pak dotýká se známého sporu Lehmann contra Wundt, kritisuje oba náhledy, ale staví se, jako většina psychologů dnešních dnů, na stanovisko Lehmannovo.

Libostí a nelibostí je veliké množství, a první rozdělení jich, jež se samo sebou nabízí, je rozdělení na libosti (nelibosti) tělesné a duševní, dle toho, je-li dojmem dotčen více organismus než mysl anebo naopak.

Vedle kvality má každý cit jistou intensitu, již možno považovati za kvantitativní stránku citu. Libost (nelibost) může se zvětšovati i zmenšovati. Stoupání libosti může vésti k nelibosti, ubývání nelibosti pociťujeme jako libost. Nesmíme ovšem hledati ve vzájemném poměru libosti a nelibosti analogii poměru veličin kladných a záporných; analogie taková by v nejednom případě selhala (str. 40 a n.).

V dalším (§ 10.) zabývá se autor výrazem citu, při čemž se opírá důsledně o zákony Lehmannovy.

Pozornosti zasluhuje zde zvláště výklad smíchu a pláče, jenž se obecně pokládává za velmi obtížný a bývá i v lepších knihách opomenut.

Následuje obšírná úvaha o afektech (vášních), z níž vyjímáme toto: Libosti a nelibosti duševní (nikoli tělesné) mohou se stupňovati ve vášně, jež se od citů liší znepravidelněním činnosti duševní a tělesné. Toto znepravidelnění jest ovšem jiné u vášní libých, jiné u nelibých. U libých zove se výbuchem, u nelibých záchvatem. Po způsobu Durdíkově zove Krejčí vášněmi jarými libosti stupňované ve výbuch, chabými pak nelibosti duševní stupňované v záchvat. (Na str. 66, 1. ř. shora scházejí právě slova »ve výbuch«!) Leknutí není Krejčimu zvláštním druhem citu nebo afektu, jak se často myslívá, nýbrž mechanický následek příliš silného dojmu (hlavně smyslového) a může býti radostné i děsivé. Charakteristické je pro afekt, že má za podnět představu, pročež předpokládá jistý stupeň duševního vývoje (dítě není schopno vášně). Znepravidelnění veškeré činnosti při afektu vysvětliti lze rozlitím se energie do center vegetativních. Je-li však pohotově množství drah, po nichž se energie může rozlíti, aniž přejde v centra jiná, krátce: je-li tu vyšší inteligence, je tu i možnost vášeň ukrotiti (str. 62).

Z řady afektů, jež se obyčejně uvádějí, vylučuje Krejčí leknutí, stud, hněv a podržuje jen radost a žal, na něž lze ostatní afekty převésti; tím přibližuje se zajímavým způsobem rozdělení Spinozovu.

Trvání citu má vliv na kvalitu citu: dlouho trvající libost přechází posléze v nelibost, dlouho trvající nelibost přechází buď v bolest nebo se otupuje.

City, jichž delší trvání dodává veškeré duševní činnosti zvláštního rázu, zove Krejčí náladami. Od afektu liší se tím, že při nich schází úplně znepravidelnění činnosti duševní a tělesné, ač ve vědomí je neustále přítomen cit libosti nebo nelibosti jako složka jeho obsahu.

Nálada předpokládá tedy trvalou změnu organismu tělesného i duševního (mysli) a může býti způsobena buď četnými, slabými popudy různorodými, ale téhož přízvuku, nebo jediným popudem silným.

Pojednávaje o třídění citů (§ 18. a n.), kritisuje autor nejprve různé pokusy o klasifikaci citů, zejména klasifikaci Wundtovu, jíž vytýká neorganičnost, Herbartovu, jež jest neempirická, Kramářovu (křížení různých dělidel), Bainovu (nahodilost a empirickou povrchnost) a j. Sám přiznává se v zásadě k dělení Ribotovu a rozeznává city tělové, smyslové a hnutí mysli či emoce, při čemž je mu dělidlem poměr citového popudu k tělesnému organismu a mysli. Vedle Ribotova probírá též dělení Lippsovo.

Dle vývoje dělí city na nižší a vyšší, dle toho, jaký stupeň inteligence vznik jejich předpokládá.

Kapitola druhá jedná o zákonech asociačních při cítění. Reprodukce citů, zvláště tělových, je vlastně nemožna, leč vcítíme-li se zpět do předchozích stavů, jež oněmi city byly provázeny. Autor v poznámkách uvádí a kritisuje odchylná mínění jiných psychologů o této věci.

S otázkou reprodukce citů souvisí přirozeně otázka jejich vzájemné asociace a asociace s jinými úkazy duševními. Vlastní asociace citů není, leč prostřednictvím těch představ, k nimž se city druží. Od reprodukce citů lišiti dlužno sugesci. Při ní nejde totiž o to, aby vzbuzený cit byl totožný s citem dřívějším, nýbrž aby byl takový, jaký navoditi chci nebo jaký mám sám. Ovšem v tom shoduje se s reprodukcí, že vzniká na jiný popud, než jaký vzbudil dojem původní. Autor vypočítává způsoby, jimiž se sugesce děje (slovy a výrazovými pohyby; kontrastem; mechanicky).

Následující kapitoly věnovány jsou rozboru citů dle rozdělení dříve uvedeného. Tělové city jsou zajisté dřívější než všechny ostatní; i smyslové dojmy měly s počátku ráz tělový nevyjímaje ani dojmů sluchových a zrakových, u nichž na vyšším stupni vývoje vztah k sebezáchově je málo zřetelný. Vývojová teorie, fysiologie, chemie i fysika mluví pro náhled autorův. Na počátku života splývá množství rozmanitých tělových pocitů v chaotický pocit životní, jenž se jeví rozmanitými náladami tělesnými (na př. náladou zdravosti, ochablosti atd.). Určitějšího obsahu jsou hlad a žízeň. Tělovým citem je též cit hnusu a únavy, z nezaměstnanosti čidel pak vzniká smyslový hlad, z něhož se rodí záliba ve hře, jedna ze základních podmínek činnosti estetické. I zálibu v rytmu a pozornostní napětí Krejčí právem považuje za city tělové.

City smyslové vznikají z dojmů, při nichž organismus tělesný i mysl jsou stejně účastny. Tím, že smyslový dojem jen rozvlní duševní hladinu, aniž dojde k určitému vybavení, vznikne »resonance mysli«, jež dodává smyslovému dojmu zvláštního rázu, zvaného estetickým zbarvením.

V něm sluší hledati základ estetické záliby. Estetické zbarvení je nejmenší u chuti a hmatu, mocnější u čichu, nejmocnější a sluchu a zraku.

Specificky estetický ráz barev, tónů, jejž Wundt a j. psychologové rádi přisuzují každému požitku světla, zvuku, vysvětluje Krejčí asociací. Také konsonanci a disonanci nelze vyložiti určitými poměry popudů nebo zvláště podmínkami fysickými nebo fysiologickými, nýbrž jedině zvykem; v tom, myslím, dá mu každý estetik za pravdu.

Výklady o barvě, tónu, harmonii, melodii, rytmu náleží k nejzajímavějším úvahám knihy, stejně jako krásné úvahy o libosti barvy tónů, harmonii barev a libosti tvarů.

V kapitole čtvrté seznamujeme se blíže s emocemi formálními či úsobními, t. j. emocemi, při nichž obsah představ nepadá na váhu. Takovou emocí je na př. naděje, strach, jež jsou vždy stejné, ať se odnášejí k čemukoliv. Autor výstižně charakterisuje a líčí naději, obavu, nejistotu, netrpělivost, překvapení, zklamání, ulehčení, jež zahrnuje všechny pod cit očekávání.

Jiná skupina formálních citů vzniká při asociaci; jsou to cit zajímavosti (novosti), všednosti, nudy, dále cit známosti (uvědomujeme-li si totožnost přítomného vjemu s představou dojmu dřívějšího), záliba ve hře fantasie, jež vede k náladě snivosti. O té se autor zvláště pěkně rozhovořil. Protivou citu zajímavosti jest d l o u h á c h v í l e, jež vzniká ze smyslového hladu.

Důkladným rozborem vyniká úvaha o v t i p u, o němž se často jen povrchně a jednostranně mluvívá.

Další kapitola věnována jest e m o c í m o b s a ž n ý m, při nichž je rozhodujícím o b s a h představy. City tyto dělí se na egoistické, altruistické, společenské, idejné a náboženské. Nelze několika řádky vystihnouti bohatý a zajímavý materiál tuto snesený. Upozorňujeme jen na klasické pojednání o sebecitu, bázni a studu a na jevy s nimi souvisící (cit vznešena, trému), jakož i na ostrovtipnou analysu citů pokoření, křivdy, urážky, zisku a ztráty, hněvu. Stejně zasluhují pozornosti city altruistické, společenské a vlastenecké.

Přesvědčivými slovy promlouvá spisovatel o státní a dynastické loyalitě a o citu solidarity.

Rozvoj citů idejných založen je na ideálu, t. j. na myšleném vzoru jakožto předmětu snažení a touhy, jinak: na pojmu dokonalosti v určitém oboru lidské činnosti. Všechny ideály vyplynuly ze základní snahy sebezachování. Poněvadž libost je vědomým cílem jednání ve všech případech, jest b l a h o původním ideálem a ostatní (krása, dobro, pravda) jsou jeho složky. Ideály krásy, dobra a pravdy jsou tři nejvyšší cíle všeho kulturního vývoje a určují tři kategorie citů idejných, totiž city estetické, etické a logické. Poutavé úvahy estetické a etické, jimž tu popřáno hojně místa, budou s povděkem uvítány těmi, kdož se chtějí seznámiti se základními problémy estetiky a etiky.

Vyličuje vývoj citů náboženských vychází spisovatel z citu zbožnosti jakožto citu závislosti na nadpřirozených bytostech, jenž se projevil nejprve citem bázně. V dalším výkladu setkáváme se v podstatě s názory Spencerovými. Spor rozumu s vírou náboženskou vede k t o u z e p o n e s m r t e l-

nosti, odtud k víře v nesmrtelnost, jíž dostává se každému náboženství působivého mystického elementu. U lidí nizkého vzdělání zvrhají se snadno tyto city v pověrčivost a pobožnůstkářství. Představou Boha dána je též podmínka poměru jednotlivcova k ostatním jednotlivcům a k společenskému celku. Odtud podnět ku sblížení pojmů »zbožnosti« a »mravnosti«, v němž kotví etický význam náboženství. Tím určen je také směr dalšího vývoje náboženství od monoteismu ku panteismu.

Poslední stránky věnovány jsou výchově citu, jež se děje u citů tělových otužováním, u smyslových uměním, u emocí sugestivním poučováním.

Kniha Krejčího má všechny přednosti vážné práce vědecké: důslednost, přesnost, svědomitost, objektivnost. Spisovatel staví důsledně na dvou principech: na trojstránkovitosti jevů duševních a na názoru, že duševní děje jsou uvědomené reakce organismu tělesného. Jsa bystrým pozorovatelem všímá si nejjemnějších záchvěvů lidské psychy, analysuje ostrovtipně nejsložitější jevy duševní, přesně je definuje a třídí. Tím, že uvádí a kritisuje nestranně náhledy i jiných psychologů, usnadňuje čtenáři orientaci ve sporných otázkách psychologie a filosofie.

Poutavé líčení, jasná, jímavá, mnohdy až básnická mluva zvyšují cenu této knihy. Podrobná bibliografie na konci spisu poslouží znamenitě těm, kdož se psychologií zvláště obírají.

Krejčího nový svazek psychologie stojí na výši svazků předchozích a jest si jen přáti, aby spisovatel v brzku zakončil svoje veliké a záslužné dílo, jež bude jistě přední ozdobou naší filosofické literatury a jež se vyrovná objemem i obsahem podobným spisům literatur cizích.

Dr. *Fahoun.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Památka německé reformace.

Ještě před rokem, kdy důvěra v konec války před koncem roku 1916 měla jisté oprávnění, chystalo se protestantské Německo k velkolepým a okázalým oslavám události nejdůležitější pro veškerý novodobý vývoj myšlenkového života nejen německého národa, ale celé Evropy, totiž Lutherovy reformace roku 1517. Dělaly se plány, podle kterých celý rok 1917 měl býti zasvěcen památce tohoto velikého činu. Asi tak, jako český národ roku 1914, kdy nikdo ještě nedovedl pochopit a uvěřit, že by válka mohla přetrvati rok svého začátku, se připravoval na slavný a krásný rok Husův. Obě reformační jubilea stihl stejný nepříznivý a rušivý osud: myšlenky duchovního hnutí jsou přehlušeny lomozem zbraní, vzpomínky na minulost jsou zatlačeny do pozadí starostmi o přítomnost a obavami o budoucnost. Skutečnost není přízniva ideálům. Kde jde o eksistenci národního byti a života neb aspoň samostatnosti a svobody, tam jednotlivosti historie sebe významnější mají malou váhu. Jednotlivé složky života duševního přirozeně mizejí za otázkou života samého.

České i německé reformační jubileum stíhá tedy stejná nepřízeň okolností zevnějších. O to jest arci v Německu lépe, že aspoň vnitřní poměry nestlačují nálady a nekladou překážek, jako bylo u nás roku 1915, kdy veřejné projevy byly potlačeny vůbec, kdy policie a censura o závod zakazovaly a škrtaly vše, co bylo jen poněkud volnější. Uvěřil by někdo dnes, že roku 1916 bylo zakázáno vytisknouti, že Jeroným přinesl Wiklefovy spisy z Anglie, roku 1915 říci, že Hus se vzepřel vševládné autoritě papežské a církevní? Toho ovšem v Německu nebude. O to jest památka reformace Lutherovy přece šťastnější a volnější. Myslím, že by se dnes v Čechách smělo napsati a říci o Lutherovi kacířského mnohem více, než se smělo přede dvěma lety říci o Husovi. Vzpomínáme a ptáme se: proč to bylo? Bylo toho třeba? K čemu? Byla by tím trpěla pohotovost válečná? Zdatnost vojenská. V čím zájmu to vše bylo? — To jsou otázky dnes sice zbytečné již, ale nezodpovídané, a přijde doba, kdy zase budou kladeny, a kdy bude žádána odpověď. Všecko totiž nasvědčuje tomu, že tu nerozhodovaly zájmy politické a motivy vojenské, nýbrž že jiná moc zneužila tísně situace.

Také se arci z Německa ojediněle hlásí zjevy trochu příbuzné: v Allensteinu měly se konati tři přednášky královeckých universitních profesorů o Lutherovi jakožto příprava na vlastní slavnosti, a vojenské komando je zakázalo, poněvadž prý by se tím mohl porušiti mezikonfesijní »mír uvnitř hradeb«, »Burgfriede« zavedený mlčky, via facti mezi konfesemi pod tlakem války v zájmu jednotnosti národa. Přednášky se pak konaly v kostelích, při čemž je dosti divno, že právomoc vojenských úřadů nesahá i tam, ale ani před tím nesměly býti veřejně plakátovány, ani potom v novinách diskutovány. To jsou však jistě zjevy jen ojedinělé. Když na příklad z katolického Porýnska došla na vojenské komando žádost, aby bylo zakázáno knihkupecky šířiti spis prof. Preusse »Unser Luther«, odmítlo velitelství zasáhnouti, poněvadž prý neshledalo důvodů k zákazu.

Po této stránce tedy bude Lutherovo jubileum slaveno volně a ovšem za přímé účasti vládních a vůbec úředních kruhů: ministerstva vydávají nařízení k oslavám školním, před tím již k tomu, aby při vyučování dějin byl letos brán zvláštní zřetel na hnutí reformační a na osobu Lutherovu a na její význam; slavnostní výbory se skládají ze státních ministrů, dvorní divadla mají slavnostní večery, představení na památku reformace — na příklad v Brunšviku se bude hráti na rozkaz vévodův Lienhardův Festspiel »Luther auf der Wartburg«, ve Štutgartě Kochův »Luther«, — pruská vláda dovoluje Evang. Pressverbandu veřejnou sbírku k účelům obrany a zachování náboženských a mravních hodnot ve veřejném životě vlasti tištěným slovem. I král země převahou katolické, Bavorska, schválil školní bohoslužby a den 31. října prohlásil za svátek pro všecky úředníky a zřízence evangelického vyznání.

Před rokem vydal Der deutsche evangelische Kirchenausschuss, oficiální sdružení církevních úřadů ze všech jednotlivých států německých, tedy ne sice představitel církví zemských v našem demokratičtějším smyslu, ale představitel jejich vlád, což se musí i v Německu rozlišovati — programové provolání k celkové všenárodní oslavě reformační památky ve Wittenbergu, její kolébce, a na hradě Wartburgu, její tvrzi, jakož i v Eisenachu, kde Luther studoval. Tyto oslavy měly

býti representační ve všech směrech. Rozumí se, že jádro jejich mělo býti církevní: bohoslužby, přednášky v sálech a na náměstích ve dne i večer, ale k tomu se měly pojiti slavnostni podniky zvláštního rázu: festival hudební projektovala berlínská Singakademie s Filharmonickým orchestrem a Bachovou hudební společností na Wartburgu.

Vedle této slavnosti ústřední chystaly se oslavy dílčí po jednotlivých zemích také ve velkém měřitku, tak na příklad ve skupině států durinských měl býti celý poslední týden v říjnu slavnostní a věnován oslavám a pracovním sjezdům spolků a svazů církevních s vyvrcholením na Wartburgu.

Z těchto velkých, celonárodních representačních slavností sejde za souhlasu císařova podle vynesení evang. vrchní církevní rady berlínské, když na začátku roku 1917 se stalo patrným, že válka skončena nebude, že za války poměry dopravní, obtíže stravovací a ubytovací by učinily velký sjezd lidstva nemožným. Všemi hlasy súčastněných církevních úřadů bylo usneseno odložiti tuto ústřední slavnost na rok 1918. To ovšem neznamená, že se má upustiti od místních, církevních slavností. Právě naopak bylo zdůrazněno, že jest žádoucí a nutné, aby přes nedohledné ještě trvání války evangelické Německo všude a všeobecně oslavilo památku reformace způsobem přiměřeným k jejímu významu pro celý národ.

Takového usnesení a výzvy jistě ani nebylo třeba. I bez nich by se bylo stalo, co se děje a co se stane: podle souhlasných zpráv se všech stran bude den 31. října velkým svátkem církevním a následující neděle 4. listopadu jeho dozvukem, za účasti škol, státních a městských úřadů a korporací, se zvláštní obohacenou liturgií.

Předcházejících měsíců bylo užíváno k tomu, aby se vzbudila přiměřená nálada a připravila půda: z pokladu starých Lutherových a vůbec reformačních písní a melodií čerpaly se skvosty posud nezužitkované, temata kázání měla býti vybírána se zřetelem na nastávající jubileum, ovšem rozumně a střízlivě tak, aby brzy nenastala únava a přesycení. Zdá se dokonce, že leckde horlivost v tomto směru zacházela příliš daleko za hranice toho, co jest radno. Alespoň »Reichsbote« pokládal na potřebno varovati před »nebezpečenstvím jubilejního roku 1917«. Pisatel měl dojem, že na kazatelnách neslyšet než o Lutherovi, Luther že bývá přímo předmětem kázání, tak že dokonce slovo Písma ustupuje za slovo Lutherovo, a osoba Lutherova stojí před osobou Kristovou.

To jsou jistě výstřelky, ale že takové výjimky byly, dovedeme si snadno představiti již z toho, co víme o způsobu, jakým převážná část Němectva vzhlížela k této centrální postavě svých dějin, a ze způsobu, jímž němectví, německé křesťanství nebo šíře německé náboženství zabíralo a opojovalo mysli jistých kruhů.

Církevní časopisy populární i vědecké uveřejňovaly po celý rok návrhy a ukázky jednotlivých kázání a cyklů kázání a přednášek. Z těch je patrno, jak byl německému lidu ukazován a ujasňován význam reformace po stránce náboženské, kulturní a národní.

Nejen kostely byly místem poučení o reformaci, nýbrž k tomu cíli se spojily též všecky spolky a každého druhu organisace a konaly před-

náškami jednak totéž, co činila církev, jednak rozšiřovaly ještě a doplňovaly její práci, tak že dnes, když vezmeme v úvahu také ještě práci školy národní, pokračovací a nedělní, a když přibereme k tomu práci tisku, jest jisto, že i v době tak nepříznivé a tísnivé vykonalo se pro pochopení reformačního hnutí a místa Lutherova v něm velice mnoho. Vzhledem k důležitosti ideových podnětů a duševní a duchovní stravy vůbec pro život národní zvláště v dobách tak těžkých a duševně pustých, jako jest přítomný čas, obnovuje se v člověku lítost z toho, že náš národ byl o to vše ochuzen nepřízní okolností. Němcům to právě může býti protiváhou a protilékem ve ztrátách kulturních hodnot.

Co jen literatura o Lutherovi může vykonati dobrého! Jest nemožno i jen nejdůležitějších zjevů se dotknouti. Pouhý výčet jmen spisovatelů a titulů knih by zabral stránky. Pěkný informativní přehled se stručnou charakteristikou sestavila »Die deutsche Zentralstelle zur Förderung der Volks- und Jugendlektüre«. V Berlíně-Dahlem, Altensteinerstrasse 51: »Uebersicht über die Luther- und Reformationsliteratur« za 10 feniků.

O jiných způsobech oslavy reformačního jubilea, na příklad o výstavách, zmíníme se ještě příště. Rovněž zaznamenáme budoucně, jak pozdravila 400. výročí reformace mimoněmecká cizina, jak se k němu stavějí katolíci.

Dnes jen ještě maličkost, která se týká nejblíže nás jako Čechů: lutherská, »augsburská« forma reformace našla kdysi značný ohlas v Čechách, a po tolerančním patentu se k ní přihlásila menší část tajných evangelíků. Na Slovensku uherském pak jest lutherství silnou více než půlmilionovou větví, a pokládá se za národní slovenské evangelictví naproti maďarskému kalvinismu. Jest přirozeno, že také čeští a slovenští evangelíci augsburské konfese vzpomínají památky Lutherovy, jako jí může a musí vzpomínati každý evangelík, ať jest jeho konfese jakákoliv a jeho vztah k osobě a dílu Lutherovu jakýkoli. Arci dnes jest oslava Lutherova ztížena. »Církevník« v říjnovém čísle dává tomu výraz, když s velkým uznáním cituje oceňující slova prof. Flajšhanse, a dodává: Ani mnozí čeští evangelíci netroufali by si dnes tak krásně o Lutherovi se vysloviti, ba někteří podivnou válečnou nevraživostí svedeni neváhali vysloviti se o Lutherovi tak příkře, že ani jeho zásadní nepřátelé by nemohli učiniti to příkřeji. Aneb alespoň vyhledávají při Lutherovi jen to, co jim není sympatické, a netroufají si ani Luthera vděčně a slavnostně vzpomenouti, zapomínajíce na to všecko veliké a krásné při Lutherovi, před čím se sklání celý svět a z čeho čerpali i naši otcové i my.

Na začátku tohoto roku psali čeští lutheráni o slavnostech v Humpolci, ale nyní o nich neslyšet. I literární žeň jest dosti chudá. Patrně to hlavní musí být odloženo jako při Husovi, ač z důvodů jiných. O čem jsme se dověděli, jest: Hrejsova knížka »Luther a čeští evangelíci« za 10 hal. a Matoulkův spisek »Knížka o Dru M. L. pro mládež a lid« za 50 hal. Na Slovensku vydal spolek »Tranoscius« v Lipt. sv. Mikuláši nevelkou publikaci Dra L. Z. Szeberényiho »Dr. M. L.«. Myslíme, že i zde budoucí volnější doba nahradí, co zamezila válka.

DIVADLO.

Činohra.

Sklonek letošního období zimního a léto byly dost bohaty původními novinkami českými, a kdo by chtěl, mohl by si z nich utvořit slušný pojem, čeho se lze od našeho dnešního dramatu nadít. V popředí skoro všude stojí žena, jako by se byla do ní shrnula všecka dramatičnost světa. Pravda, žena musila v posledních třech letech rozvinout vskutku velkou sílu dramatickou. Na ni vloženo mnohem více nežli jindy břímě obchodů, řemeslnických a rolnických živností, jí vyplněny mezery v úřadech, školách, na železnicích a tramvajích. Představme si třeba jenom novotu služby tramvajové: řídit obecenstvo, které se řídit dává tak nerado, hádat se o lístky, zápasit s náhodami cesty, skákat do rozjetého vozu a z něho, vpravit se v desateré nové a mrzuté zvyky, — to vymahá značného napětí a uvádí bytost ve přerodný vzruch, o jehož dramatické mohutnosti není pochybnosti. Celá etika této bytosti se mění, celá její povaha se převrací, rozšiřuje, prohlubuje a tuží. Ano, drama tu je a jaké! Ale dramatikové jakoby o něm nevěděli, žena vystupuje u nich jen ve svých nejhorších a nejvšednějších podobách, tvor bez povinností a zásad, bez vážných snah a cílů, zahálečka, rozmazlené a vrtošné dítě, ješitná žvanilka, požívačná smyslnice. Kdyby moudrá část žen měla pro to pochopení, musila by se vší mocí vzepřít a ohradit proti způsobu, jak se s nimi na jevišti zachází.

Vezměme Abigail H. Horákovou, která je přece sama také ženou. Její Hela Jašková ve veselohře Na pevné půdě (v Městském vinohradském) dělá si právo k názvu spisovatelky, obsahuje patrně »vlastní podobiznu« a zakládá všecku svou dramatickou jsoucnost na opojení samolibé ješitnosti. Přijela do svého rodiště, aby se dala oslavovat od pánů a dam, a aby zjistila, jak nebetyčně duchem i osudem vyniká nad ženský svět usedlého, zaopatřeného měšťanstva. Kdykoli otevře ústa, vyroní perlu osvobozující filosofické útěchy; kdykoli se usměje, zavoní růží štěstí po celém okolí; lehká jako pták (hlavně mozkem), povznáší se hrdě a pyšně nad těžkými dušemi úřednic a inženýrských žen: jen chtít a kdekterý muž, neženatý, ženatý, bude ležet u jejích nohou. Divme se pak, když muž pojme ženu tak, jak pojal Vilém Skoch svou historickou Kunhutu Královnina omylu (v Uranii)! Zatím co Přemysl Otakar jako tolik dnešních manželů bojuje a umírá na válečném poli, Kunhuta v umných verších deklamuje proti jeho velkosti. Nechce muže, který své služby zasvěcuje národu a myšlence, odmítá duševního obra, jejž by musila nejen milovat, nýbrž také ctít, a hledá si pokorného troubadoura, který uzná její ženské panství nad sebou. Ta, která věří ještě v hrdinné a důležité poslání mužovo, je vedle ní pouhou — abatyší (Anežkou), chmurnou a obtížnou nepřítelkou života, utlačovatelkou radosti. A tak může Karel Jonáš Filištínskou komedií (v Městském vinohradském) jít o několik kroků dál a učinit ze své mladé Lotagy smělou nestoudnici, která chce mít milence před očima a s vědomím svého starého manžela. Nebojí se už plesnivých starochů, jako se bály četné její předchůdkyně, a nebojí se žádného muže, všecky si je troufá zdolat chytrou a výsměšnou drzostí, aby nepře-

káželi jejím choutkám. Stát, kněžství, umění, veřejný řád, k čemu by to bylo, kdyby toho žena nedovedla užit, aby výsměšně krotila podvedeného manžela? Je přímo veselé, že odvážná vládychtivost zachvátila až i pohádkovou princeznu V e s n i n a h ř í c h u (v Národním), jejž pro mládež velenudně napsala Antonína Fischerová: panovat bez konce je touhou té romantické holčičky a natropit hodně svévolného zla! Zákony vesmíru mají poslouchat jí, ne ona jich!

Mohlo by se zdát, že čestnou výjimkou je válečná nevěrnice paní Jarina Suková z Hilbertova nejnovějšího H n í z d a v b o u ř i (v Národním); ta aspoň po krátkém poblouzení válečném vrací se pokorně k manželskému úvazku a pomáhá prokázat, že v době všeobecného rozkotání naše potřeba trvalosti může se ukojit jen starým neporušitelným útvarem manželství a rodiny. Ale výjimka je právě toliko zdánlivá. Jarina Suková je stejně zaměstnána jen svou osobivou bytostí jako všechny ty Lotagy, Kunhuty a Hely, a manžel znamená u ní málo víc nežli hra v šachy a valčíkový tanec: pouhé vyplnění životní prázdnoty. Dupala by hněvem, že na její pokyn neuteče z fronty a neběží k ní, která si ho přeje mít zcela pro sebe, ke svému laskání. Kdyby běželo o výjimku, snad by opravdu nezbylo jmenovat nežli obě aktovky Marie Haunerové-Votrubové, S e n o s e č (v Národním) a M a r t i č k u p i a n i s t k u (v Městském vinohradském), přes to, že »Martička« vzbudila tak prudký odpor prázdninové kritiky pražské. Votrubová přináší si aspoň pozorovací smysl pro nové psychologické otázky dnešního ženství. Umí vylíčit dceru, která, ač teprve zraje ke vdavkám, je v záležitostech lásky prozíravější, realističtější i rozumnější nežli její matka-vdova; umí vylíčit devatenáctiletou dívku, která už nechce být pokládána za dítě a ze všeho nejdříve hlásí se k svému právu na mateřství. Za chybu vytýkáno Votrubové zrovna to, co jest u ní nejhezčího, že proti půvabnému, bojovnému mateřství mladé dívky s bujnou zábavností staví hloupé a nesmyslné předsudky staré panny, její úděs nad zjevem a řečmi porodního lékaře.

Ovšem tedy ani aktovky Marie Votrubové nemohou zmenšit zklamání, jež se pocítí nad slepotou a obmezeností našich dramatiků k dramatickému vzepětí dnešní ženy. Proto jako oása oddechu zakmitly se v běžném repertoaru dvě začátečnické hry, jejichž spisovatelé nezapomněli, že je na světě také ještě něco jiného nežli žena zvířené a sobecké pohlavnosti. Otakar Theer vzlétl svým klasicistickým F a ë t h o n t e m (v Národním) do mytologických výšin boha slunce a zpracoval jednak podle Ovidia, jednak samostatně nejen pohnutou scénu, kde junný smělec vymůže si od otce na den sluneční vůz, nýbrž dokonce také celou jeho zběsilou jízdu nebeskou drahou. Není to jako ve zlomcích Euripidových chlubný ženich, který chce nevěstě dokázat svůj vznešený původ, je to goethovsko-prometheovský titanský buřič demokratického věku, který si troufá srazit despotické bohy s jejich trůnu: Prometheus, Tyfón, Eurymedón přicházejí mu přizvukovat. M. B. Böhnel zůstal svým P a n e m T r i k o l e t e m (v divadle Švandově) na půdě denní všednosti a rozvinul hybný obraz moderního ruchu hotelového, kde hemží se směsice rozmanitých postav, podnikavců, sluhů, panských, kuchařek, pikantních párků, rozjařených společností, vymahačných stálých hostí. Středem je hlouček smluvených taškářů, kteří předstíraným bohatstvím páně Trikoletovým těží

z lidské slabosti a poníženosti k penězům. S básnickou podstatou obou her nelze souhlasit. Theer nejkrásnější opravné snahy dnešní přičtl nezletilému ztřeštěnci, jenž je jako cáry na plano rozhazuje v divokých výkřicích. Böhnel dal hlavní slovo chmurným duševním ubožákům, kteří úpěnlivě volají o zachování spásné lži. Ale Theer i Böhnel měli odvahu nebezpečných pokusů, nebáli se vstoupit na nevychozené cesty, a Theer kul zvučné, mužné verše, jež svědčí, že řeckých tragiků nečetl bez porozumění. V menší míře druží se k těm dvěma Jiří Mahen Uličkou odvahy (v Uranii, s vystoupením brněnské činohry). Je žalostno, že nebylo postřehnuto, jak pěkné jádro má ta svěží, humorná prácička. Vždyť, kromě zestřídmělé divadelnosti — jaký pak rozdíl od Janošíka? Zde jako tam lidé odpuzení společností uchylují se kamsi nahoru do svobodnějších pásem a zakládají společnost novou, čistší, volnější, šťastnější. Setkávají se většinou po prvé v tom pokojíku, kam se skáče oknem, a navazují styky, prosté, přímé, nezatížené ještě ustálenými společenskými měrami. Jen ryzí, původní cit je sbližuje a řídí, a nemůže být hned tak nikde radostno a do žertu jako mezi nimi.

Dramatická a divadelní technika obyčejně není o mnoho lepší nežli obsah. Naši dramatičtí spisovatelé jsou skoro všichni v tomto oboru pouhými diletanty, kteří věří, že dramatická výstavba je cosi, co přijde samo sebou: píší rychle, zběžně, z jedné vody na čisto a podle oka, bez dlouhého přemýšlení, odvažování a předělávání. Jeden, na př. Horáková, upřádá si jakýs takýs děj teprve cestou a nadrobí ho po kouscích kamkoli mezi libovolné hemžení postaviček. Druhý, jako Jonáš, oslabí dvě tři živé a silné scény, které má, satirickou tvrdošíjností, se kterou vnucuje divákovi umělé stvůry potouchlého škůdnictví a kněžského kupčení. Třetí, jako Hilbert, přestane na vnější, realistické úpravě rodinných nebo přátelských schůzek nebo návštěv a vlastní drama niterné chce odbýt jediným některým vzrušeným výlevem v předposledním dějství. Čtvrtý, jako Böhnel, podává místo dramatu pestré průvody osob, které po pořádku přeběhnou jeviště, zmizejí a po případě zase někde v příhodnou chvíli se objeví. Pátý, jako Theer, zcela nedbá, nepříčí-li se věc podmínkám jeviště a nepokazí-li jí rušivost strojního a scénického zařízení. Atd. Časová vlna způsobila, že vytažena do světla ramp (v Městském vinohradském) Tylova Fidlovačka, ve které po prvé zazněla naše národní píseň o českém domově. Vzorem byl Tylovi ve psychologii národních slavností vídeňský Bäuerlův »Leopoldstag«. Minulo třiaosmdesát let od prvního provedení »Fidlovačky«, a za ten čas nepošinuli jsme se o mnoho dál v divadelní technice: pořád týž nedostatek pevného, semknutého a mohutného celku, který zná jasně cíl i směr a umí lišit možné od nemožného, účinné od neúčinného, jadrné od planého. A jestliže jsme příliš nepokročili technikou, poklesli jsme tím víc v nalézání pravých zdrojů dramatických. Tyl věděl ještě, že drama hodné toho jména může vyplynout jen ze samého lůna národního bytí, z nejvyšších národních tužeb, nadějí, úzkostí, snah; v lidu že nutno hledat drama, v tom, co se z jeho duše dere ku projevu a činu.

Máme se v dramatě učit téměř ještě všemu a nebylo by horší chyby, nežli odmítat prospěšnou příležitost k učení. Ozývají se skutečně den ze dne hlasy, které chtí cizí tvorbu z našich divadel co nejvíc vypudit a vyhradit je tvorbě původní. A přece každý cizí kus, jenž se k nám dostane, má

vždy některou vlastnost, jíž jsme posud nedostihli. Jsou za posledního půlletí tuctové a podprostřední kusy, jichž by nebylo třeba ani připomínati: Mitchellovy Dcery Eviny s americkou, sportovní Cypriennou a s podnikavou, cvičenou dobrodružkou; Rittnerovi německo-polští Vlci v noci se soudní sensací záhadné vraždy; Stärkova-Eislerova Causa Král s dědickou záležitostí, advokátskými praktikami a celým přelíčením; francouzská prasečina Svůdce Panufle (vše v Městském vinohradském) s nadbytkem kluzkosti v noční a ranní míchanině. Snadno na takových výrobcích vykonat kritickou popravu a nasadit si k nim pohrdavou tvář. Ale lépe by bylo, kdybychom uměli až do drobností prohlédnout a osvojit si jejich obratnost, důvtip, všímavost, duševní čilost a zkušenou znalost řemesla. Ve Flersově a Caillavetově Panu Brotonneauovi (z Městského vinohr.) stojí v popředí postava vzorného úředníka, poddajného dobráka, jenž pro samou vzornost je nucen, opustit něžnou milenku a smířit se s nevěrnou, štěkavou ženou. Všude jinde byl by trpnou osobou, ale ve francouzské komedii je pořád při dramatické síle, vyjednává, zakročuje, útočí, zdá se hýbat sám celým dramatickým strojem. A čerstvý repertoár přinesl hry ještě mnohem poučnější a významnější. Viděli jsme Strindbergovy Velikonoce (v karlínském divadle Fenclově) rozložené po třech posledních dnech týdne pašijového. Utrpení Kristovo nahrazeno v nich rovnomocným utrpením moderního neurastenika, stálými jeho dusivými strachy a úzkostmi, ale zároveň zvěstuje se spása v překrásné postavě šestnáctileté Eleonory: z neurastenie rodí se u ní nebývalá citlivá schopnost, postihnout a vytušit z daleka každou cizí strast, oblévat cizí bolest útěchou, chvět se sdílnou láskou, vést lidská srdce k dobru pouhým nátlakem myšlenky. Viděli jsme první Shawovu »nepříjemnou« hru Domácího pána (Domy vdovcovy, v Národním). Na jevišti bouří se náhončí proti pánovi, konají se obchodní porady, ujednává se výhodný sňatek dvojice, jež se seznámila na břehu rýnském, a za dialogem, hravým nebo diplomatickým nebo prudkým, otevírá se pohled do chudinských čtvrtí londýnských, kde ze špinavých, zanedbaných děr krutě a nepovolně se vymahá lichvářské nájemné. Viděli jsme Rosničku Gabriely Zapolské (v div. Švandově). Také jako »Pan Trikolet« obhajuje lži proti přísným apoštolům pravdy, ale lež je zde jediným a svrchovaným štěstím hodného ženatého úředníčka, který ke své rozkošné, smavé, lehounké Heleně vzhlížel jako k božstvu; vezměte mu ji a vzali jste mu zbytečně jeho náboženství. Viděli jsme ještě dále Tatíka Crainquebille (v Městském vinohr.), jejž Anatole France zpracoval ze své povídky. Pařížská ulice táhla jevištěm, vyvolavači levného zboží, zelináři, kaštanáři, hokynářky, prodavači novin, policajti (»krávy«), a ze všední srážky mezi zelinářem a policajtem byla obžaloba soudního zřízení, u něhož výpověď a čepice zlostného policajta váží více nežli čest a život starého, chudého poctivce.

Jistě že proti každé z těch dramatických prací mohou být ty a ony pochybnosti, proti »Tatíkovi Crainquebillovi« zejména; vždycky však cizí spisovatel vyniká nad našeho tím, jak umí sáhnout hluboce do ledví přítomnosti, zpytovat svědomí své doby a svého národa, burcovat, osvěcovat, rozšiřovat říši lidské družnosti a spravedlnosti. Mohli bychom k tomu uvést i některé kusy, pro něž se šlo do dávnější minulosti. Tak třeba se hrála (v div. Švandově) Schillerova Turandot, princezna čínská, jež

rozumářství osmnáctého století dle Gozziho půvabně ztělesnila ve svévolné hrdopyšce; jen břitký, pronikavý rozum, který zdolá sebe těžší hádanku, smí se posadit na trůn vedle ní, a pokud nevládne, je země plna karikaturních bláznů a troupů. Nebo se hrál vedle Turgeněvovy scribovské Venkovanky (jak vyzraje na petrohradského hraběte) jeho dvouaktový Chléb z milosti (obé v Městském vinohr.) se zchudlým šlechticem, jenž s pláčem a odprošováním prozrazuje bohaté dědičce statkářské, že jest jejím otcem, poněvadž byl milencem její matky: sídla zhýralé šlechty ruské oživují před námi s černými tragédiemi pod řáděním divoké surovosti. A hrál se (v Národním) Mussetův proverb Se srdcem divno hrát, první jeho práce po návratu od Sandové z Benátek. Musset měnil scénu a pohyboval se volně jako Shakespeare, vysmíval se zastaralým vychovatelům mládeže jako Rabelais, ale hlavně věděl již r. 1834, že musí přijít mladší Dumas, a že příští drama bude vycházet od vzdělaných, bojovných, statečných žen, které na prahu manželství budou klást rozhodné otázky frivolním světákům; konec s hezkými, krotkými a nevinnými bytůstkami, které oddaně a bez výminek schylují šíji pod mužské jho! Dnes tedy aby došlo — na ty ženy z tramvajů? či ne?

O našich divadlech nesmí se říci, že by jim bylo všecko to množství her nadělalo nějakých zvláštních obtíží. Naše divadla a režiséři mají každé a každý k nastudování her svůj hotový, uvyklý způsob a od toho se málokdy uchylují; mohli by studovat padesát her po sobě a všecky by studovali v témž postupu, s týmž rázem scén, dle týchž pravidel a zásad. Lze obyčejně mluvit jen o větší či menší dbalosti, bedlivosti, pozornosti. Od Molièrova »Dona Juana« v Městském divadle vinohradském nebylo představení, jež by něčím památným vystoupilo z průměrné čáry. Válečná drahota a nedostatek omezily náklad na dekorace a ostatní výpravu, válečné ovzduší ochromilo tvořivost i chuť k dílu, a tak musíme se často spokojit povzdechem, že by mohlo být snad ještě hůře, nežli jest. Kdo zná Stroupežnického Naše furianty, jak se hráli kdysi za Šmahova květu, a kdo je viděl v Národním teď, jak se dostali znovu na jeviště řízením Želenského, mohl mít kormutlivý dojem, že nepokračujeme, nýbrž spíše klesáme. Naděje v divadelní budoucnost udržuje se jen jednotlivými hereckými výkony a jednotlivými herci, kteří se věrně starají, aby své umění pozdvihli výš. Na Vinohradech p. Zakopal po rozhýbaném, rozvířeném a clownovském Sganarellovi v »Donu Juanu« hrál několik starochů, nejlépe zchudlého šlechtice Kuzovkina a tatíka Crainquebille; prvý byl poněkud divadelní, ale druhý se svým vlavým chmýřím, tenkým nosem, dobráckými větami a ochotnými náklony byl dokonalým typem staříka z lidu: v davu takřka nepozorovatelný, sám pro sebe, skromný, prostý, kamarádský, nevinný. Pí. Iblová ku podivu oživla v Hele Jaškové a ještě více v Lotaze, hra se proohnila a zjařila, tělo, oči, pohyby se vznítily chutí a požitkem ženského sebevědomí. P. Sedláček za krátký čas, co vstoupil do vinohradského divadla, zmohl důkladný kus práce a sype postavu za postavou, všecky hbité, mrštné, ohebné, rychlého jazyka, všecky náchylné ke karikujícím šprýmům mimiky i mluvy a všecky střižené trochu do jedné manýry. Z jiných přírůstků osvědčili se také p. Karen v úlohách horoucích milenců, p. Jičinský v klidné, podrobné a zkušené i uhlazené charakteristice

řádného muže Brotonneaua a pí. Micková, pokud ze svých paniček a starých panen nedělá nestvůr.

V Národním p. Deyl podstoupil obětavě všecky četné svízele Theerova Faëthonta a dal postavě tvrdé, vyzývavé zápasnické postoje odbojníka i prudké, jásavě chvatné věty a napiaté držení zpupného vozataje nebeského: vše se pádnými tepy žene ku předu. V Shawově Sartoriu vyznamenal se p. Nový postavou krutého a urputného vykořisťovatele: pán z některé naší správní rady, elegantní, škrablavého, chladného hlasu, ostrých velitelských vět, zvídavých a zpytavých pohledů, dramatické tváře. I p. Viesnerovi podařil se vedle něho v realistických rysech rozezlený náhončí, jenž se promění v tlustého, osměleného zbohatlíka s židovskou důvěrností. Hilbertův Suk poskytl p. Steimarovi příležitosti ukázat, jak chodí naši mladí záložní důstojníci na frontu a z fronty: vážná, zdrželivá salonnost odstíní se ve znervoznělou mračnost, která vyčítá temnými, chraplavými větami. Pro Mussetovu Kamilu vybrána pí. Dostalová, poněvadž hrává nejvíc emancipační role, ale na Kamilu byla příliš vyspělá, rozvážná, zralé a utvrzené ironie, bez mladé jiskřivosti a unáhlenosti. K vůli pí. Dostalové schválně vřazena do repertoáru Scribova Adrienna Lecouvreurová, a milenka Mořice Saského byla tu milenkou, která uměla sice zasazovat břitké, těžké a vyměřené rány i pomateně blabolit, ale ne něžně a měkce se lísat a okouzlovat půvabem dvou líbezných holoubků. Válečnou trpitelku, hříšnici a kajícnici Hilbertovu podala pí. Sedláčková tak, aby se musila líbit všem dámám v parketu i slečinkám na galeriích: uslzená bolest v lehounkých módních šatech a s běloplavým hladkým účesem, zachmuřená sebeobžaloba s hlubokým výstřihem a nahými pažemi. Z mladších mimo pí. Vrchlickou v Mussetově Růžence možno jmenovat sl. Odstrčilovou se zřejmými pokroky uměleckými, které je znát na její princezně Vesně a na Evě v nově nastudované Gazdině robě: nemohla-li tato Eva duševní povýšeností a ucelenosti dostihnout svých předchůdkyň, měla za to mnohé přednosti dívčí svěžesti a pravdivosti. Rozhodně byla lepší nežli Mánek nebo Samko. *jv.*

ZPRÁVY.

Dvorní rada Král a český život vědecký. Pro českou vědu a organisaci české práce vědecké velmi významné jest postavení, jež v nich zaujímal zvěčnělý prof. Král. Zvláště horlivou a neúnavnou činnost vyvíjel v Jednotě českých filologů, v České Akademii a Král. České Společnosti nauk. Jednotě českých filologů náležel od let studentských, zásluhy Královy o ni jsou veliké, možno jej zváti jedním ze zakladatelů jejích. Členem Akademie a Učené Společnosti stal se Král v době, která leží dosti daleko za dobou, v níž by toho byl žádal jeho veliký význam v našem vědeckém životě. Příčiny toho náleží do minulosti; ale podivení nad tím bude se v budoucnosti ozývati vždy, kdy bude řeč o dějinách české vědy naší doby. Neprospěch, který tím vzešel, nejeví se ovšem ve vědecké činnosti Královĕ, jehož silná individualita pracím svým dovedla nalézti místo: ale stalo se tak, že ve spisech našich největších vědeckých společností scházejí nejdůležitější práce Královy, které by byly zůstávaly jejich trvalou ozdobou. Scházejí tam jeho práce o české prosodii s výkladem o trvání hlásek a slabik dle objektivné míry, tímto v světové literatuře odborné průkopnickým hledáním nových dnes tak důležitých metod, jež podnikl Král s prof. Marešem, scházejí tam jeho práce o řecké a římské rytmice a metrice, abych pomlčel o jiných.

Když se Král stal členem Akademie a Společnosti, provedl sám nejzřetelnější důkaz, jak důležitým článkem v jejich působení již dávno mohl i měl býti. Filologická třída České Akademie v něm našla člena, nad něhož nebylo horlivějšího ani činnějšího. Nebylo otázky poněkud důležitější, do jejíhož řešení by nebyl zasahoval svou vždy zralou a promyšlenou radou. Veliký je počet spisů, o jejichž způsobilosti k uveřejnění on pronášel mínění rozhodující, o jejichž zdokonalení on se staral úsilím nejpoctivějším. I vlastními pracemi zapsal Král své jméno do dějin Akademie: připomínám zde jeho mistrovské překlady básníků antických, z nichž poslední, překlad Terentiova Kleštěnce tiskem byl dokončen v době, kdy již stíny blížící se smrti mu bránily, aby nad ním mohl pocítiti plné radosti. Po smrti předsedy prof. Nováka chtěla třída své úkoly svěřiti jeho vedení: Král, jemuž podobná uznání jeho zásluh a jeho významu posud tak ráda se vyhýbala, volby této nepřijal, protože před tím se stal předsedou Král. České Společnosti nauk, a jeho mysli se příčilo hromaditi podobné hodnosti na jedné osobě.

A stejný obraz vidíme i v Královské Společnosti. Nechci o jeho horlivosti členské a předsednické zde zvláště mluviti; musil bych opakovati, co jsem řekl o jeho působení v Akademii. Ale aspoň jedné věci pominouti nesmím. Bohatá, po některých stránkách v Rakousku jediná knihovna této Společnosti stala se předmětem zvláštní lásky a píle jejího předsedy, a po dobu delší celého roku věnoval jí Král i o prázdninách skoro všechen svůj

volný čas s vytrvalostí a s úsilím, jakým málo kdo jiný se mu dovedl vyrovnati, aby knihovna mohla sloužiti úkolům svým tou měrou, jakou jí ukládá bohatost a vzácnost pokladů nahromaděných v ní za dobu blížící se 1½ stoletím.

Obě tyto naše nejvýznamnější vědecké společnosti těžce se loučí se zvěčnělým. Těžce budou přivykati nutnosti, že se jim nadále nemá dostávati velikých služeb, které jim prokazovala činnost a rada Králova. Tyto naše ústavy se řadí tím k ostatním, kteří se dnes cítí osiřelými, ač dnes teprv tušíme tíhu, jakou na ně tato osiřelost bude doléhati v době další. A jak veliká je řada nás osiřelých! Patří do ní — mimo osoby zvěčnělému nejbližší — staroslavné pražské vysoké učení Karlovo, jehož ozdobou byl Král, i Jednota českých filologů, jejíž vůdčím duchem do smrti nepřestával býti. Patří do řady osiřelých jeho žáci, kteří, ať již se teprv bohdá vraceti budou z bojiště či v malém hloučku zůstali v domově, marně se budou ohlédati po věrném učiteli, který od nich žádal poctivé práce, ale při ní jim byl jednak vůdcem nad jiné povolaným, jednak světlým vzorem neúnavného, ani sobě samému nic neodpouštějícího vědomí a plnění povinnosti.

Do této řady patří i přátelé zvěčnělého. Kruh mužů, kteří dovedli oceniti vzácné vlastnosti ducha a srdce, jež Krále povznášely nad všední míru životní, byl dosti četný. Také oni osiřeli, také oni s bolestí budou vzpomínati přítele, u kterého ani nehledali ani nenalézali prázdných slov povrchního lichocení, ale vždy, kdy potřebovali věrné a sdílné duše přátelské, ať šlo o radu, ať o pomoc, ať o účast v radosti či v žalosti a v starosti, nacházeli srdce otevřené, hotové sdíleti se ať slovem, v němž nikdy nebylo lži, ať skutkem, v němž nikdy nebylo lsti. *J. Zubatý.*

Zprávy knižní a literární. Ve službách české kultury. Přehled činnosti Jednoty »Máj« v letech 1904—1914. Ve Vídni 1916. Str. 102. Sociálně demokratický spolek »Máj« předkládá zde svoje účty z desítileté práce ve Vídni. Registruje všechno, co během posledních desíti let vykonal pro vídeňské Čechy ve službách české kultury. Je to dlouhá řada různých večerů poučných i zábavných, divadel, přednášek a koncertů, jimiž je sycena duchovní potřeba českého dělníka v cizí a nepřátelské Vídni. Tak jako na českém severu, jest i ve Vídni český dělník spolehlivou a poctivou podporou našich ohrožených menšin. Zprávě statistické jsou předeslány krátké vzpomínky nejrůznějších literátů a umělců: Šuberta, Foerstera, Vikové-Kunětické a j. — Vladimír Helfert, Smetanovské kapitoly. V Praze 1917. Str. 98. K 2·50. Vedle oslavných kapitol o mistrově nedostižném umění jest veliký díl spisu tohoto věnován známým sporům o Smetanu a Dvořáka v našem hudebním světě českém. Až na dvě vyšly již všecky tyto stati v Lidových Novinách. — JUDr. Frant. Kubec, Úvod do zemědělské statistiky. Str. 240. Praha 1917. K 4·—. V úvodních slovech poučuje nejprve autor čtenáře o tom, jak se sestavuje statistika a do jaké míry lze těžiti z jejích resultátů. Vymeziv si úkol pro statistiku zemědělskou, prochází všemi obory, které jsou ve vztahu k zemědělství (půda, výroba rostlinná a živočišná, obchod a průmysl v zemědělství, lesnictví, lovectví a rybářství, družstevnictví a pojišťování) a sestavuje všechny mu přístupné údaje číselné nejenom z Čech a Rakousko-Uherska, nýbrž i ze zemí cizích. *J. H.*

Politická persekuce.

Rakouské vlády i rakouští politikové německého jazyka nevidí zpravidla dále než na hranice Vídně. Pouze několik nejvzdělanějších z nich dohlédá přece jen poněkud dále, avšak pouze na hranice země, v níž jest nynější říšské sídelní město, nebo nejdále na hranice alpských zemí. A z tohoto omezeného obzoru řídí se také veškerá politika vídeňských vlád i německorakouských vůdců, z tohoto obzoru řídí Vídeň osudy rakouských národů. Sníží-li se někdy výjimkou rakouské vlády k tomu, aby se dovolávaly smýšlení obyvatelstva a tímto smýšlením vykládaly a opíraly své počiny, pak jest to vždy opět jen obyvatelstvo říšského sídelního města nebo nejvýše obyvatelstvo korunních zemí starorakouských, ke kterému se zde výhradně přihlíží. Příznačným dokladem této krátkozrakosti jest na př. muž jinak velmi vzdělaný a bystrý, jeden z předáků německorakouské sociální demokracie. Dr. Karel Renner, jenž pojednávaje ve svém třísvazkovém díle o obnovení Rakouska (Oesterreichs Erneuerung), naříká na nedostatek místní správy v Rakousku, poněvadž tu mezi obcemi a zemí vůbec není samosprávných svazků, které by byly jedině způsobilé tuto místní správu obstarávati. Při tom úplně přehlédl, že jsou na př. v Čechách samosprávné okresy. Zapomíná na to prostě z toho důvodu, poněvadž jemu nejbližší Dolní Rakousy takových okresů nemají. Uvádíme příklad tento, poněvadž nám vysvětluje mnoho nebo lépe řečeno téměř všechno, co se v této říši podniká. Jen jde-li o břemena berní a nyní ovšem i rekvisice potravin a jiných předmětů denní potřeby, rozjasňuje se náhle v hlavách vídeňských vlád a přehlížejíce vznešeně to nejbližší, upírají své zraky daleko za hranice nejbližší země až k horám sudetským.

Zcela ve shodě s tímto obzorem a z něho vyplývajícím duchem bylo prohlášeno na počátku války silným hlasem a hrozivým gestem, že nebudou strpěny projevy smýšlení odchylujícího se od oficiál-

ního nazírání, a že stát má dosti síly, aby každé takové odchýlení se od oficiálního smýšlení potlačil. Již tenkráte se mnohé hlavy nad tím zamyslily. Co jest to ono oficiální nazírání, a kdo jest to vlastně onen stát, jenž mu má zjednati naprostou všeobecnost potlačením každé odchylky? Avšak bolest nad tím, co následovalo a co rázem srazilo všechny myšlenky lidskosti, překonala a zapudila klidné úvahy i přemýšlení. Poznali jsme, jak daleko může jíti a co vše může zasáhnouti a zničiti politická persekuce.

A dnes již opět proskakují pověsti, že se chystá nová persekuce. Přinesly takovou zprávu listy jihoslovanské, a také naším tiskem prošla již podobná pověst. Dokonce se již dostavila skutečně první známka politického obratu. Nejen že censura denních i jiných listů počíná opět přituhovati; došlo dokonce již k potlačení českého týdenníku, vydávaného pode jmenem »Česká Demokracie«.

Z odůvodnění, jež přinesl úřední list a i české a německé denní listy, bylo lze seznati, že důvodem tohoto krajního kroku proti českému listu bylo hájení a šíření myšlenky českého státu, jakožto jednání »státu«, tedy patrně Rakousku nebo Rakousko-Uhersku nebezpečné. Díl tohoto kroku musíme přičísti na vrub naléhání maďarské vlády, aby snahy o český stát se Slovenskem byly potírány jako velezráda na uherském státu (požadavek přivtělení Dalmacie a snad i Bukoviny k Uhrám ovšem není velezrádou, nýbrž děje se po právu), částečně si jej však musíme vykládati jako novou vídeňskou orientaci, vzniklou změnou nebo zdánlivou změnou zahraniční situace. Bylo tolik vytýkáno českým poslancům, že se řídí zahraniční situací, — a co činí vídeňské vlády? Každá změna v této zahraniční situaci má svůj odlesk ve vnitřní politice vlády! Jenže odvozuje vláda z úspěchů zahraničních takové nové orientace pro své vnitřní, domácí, jednání, že by nebylo divu,

a jemuž má sloužiti. Ostatně má pro nás toto státnické umění vídeňských vlád i jistou výhodu. Zažene do oposičního tábora i ty poslední jednotlivce, kteří ještě důvěřovali Vídni, a přispěje tak k úplnému sjednocení národa.

Děje se to konečně také po přání rakouských Němců. Liberálních i méně liberálních směrů, — v nepřátelství ke všemu českému jsou za jedno. Žádáme prý to, co nám nabízejí nepřátelé říše. Jak jsou páni v německém táboře prostomyslní! Boj o český stát jest námi veden od dob našeho probuzení, a heslo sebeurčení

národů a tedy i sebeurčení našeho národa, jest právě naším heslem, heslem malého národa po celá desetiletí. Že tato obrozující myšlenka malých národů

vítáme jako procitnutí lidstva z mrákot dob nelidských, ovládaných hrubou mocí a hrubým násilím. Jako věříme ve vítězství myšlenky, lidskosti a práva nad hmotou a násilnictvím, tak věříme věříme v uskutečnění českého státu. I terminologie dnešní doby byla nám známa a našimi národními vůdci užívána již před desetiletími. Náš velký Palacký mluví v doslovu k Radhostu v roce 1872 o »osvobozených národech«, maje na mysli osvobození Čechů a jiných rakouských národů z područí Němců a Maďarů, a také slovo »sebeurčení národa« nalezáme na př. již v jeho řečech a spisech. Palacký a Rieger je užívají na př. ve svém listu z roku 1874, jímž vykládají, proč nevstoupili do českého sněmu a kde mimo jiné praví: »Kdo... státní právo české, ono historické a přirozené právo sebeurčení národa českého, podrobuje usnesení sboru cizího...[1] ten zajisté vydává v šanc netoliko právo od otců poděděné a od více než tisíce let, co trvá stát český a koruna česká, nepopírané a nezadané, ale zároveň také národnost českou a všecku budoucnost národa českého...«

Ostatně kdo nás zpravoval o tom, co zamýšlejí učiniti nepřátelé této říše? Byly to zprávy c. k. korespondenční kanceláře a byly to články vnucované českým listům c. k. policejním ředitelstvím.

Ale nyní jest tato říše pojednou ohrožena námi, ohrožena naším sebeurčením. Jest prý ohrožen stát. Kdo jest to tento stát? Jest si nutno pod státem představovati pouze c. k. vládu nebo dokonce snad jen c. k. policejní ředitelství? Není vymožeností věků již zašlých, úspěchem vykoupeným velkými bědami i drahou krví lidskou, že stát jest určitý svazek občanů, kteří na jeho území obývají? Stát jest přece určitě utvářená a určitou moc vyvinující lidská společnost, veškerenstvo občanstva. Nikoli tedy jen malá část tohoto veškerenstva nebo dokonce jen několik jednotlivců. Není však dle moderních pojmů státem ani dynastie.

---

[1] Palacký tu má na mysli vídeňský parlament.

Názor našich oficiálních kruhů na stát kryje se s obzorem, který jsme na počátku těchto řádků vyličili. My jsme také přece součástí tohoto státu, a hlas náš spolutvoří hlas tohoto státu, také nám přísluší rozhodovati, jaké má býti oficiální nazírání jeho a přísluší nám neméně spolurozhodovati o osudu říše. Z malé francouzské příručky pro mládež poučíme se o tom, že demokratický stát není ani symbolem, ani něčím pomyšleným (fikcí), nýbrž jest skutečností (une réalité). Od francouzské revoluce není demokratický stát nic jiného, než národ sám jako svazek politický (l' état n' est plus autre chose que la nation elle même envisagée somme association politique). Vláda pak »v duchu opravdové demokracie« byla nám slíbena při zahájení vídeňského parlamentu novým rakouským panovníkem. Chce tedy i Rakousko býti demokratickým státem. Rozhodují, vlastně mají rozhodovati národové a nikoli vlády, vlády mají vykonávati pouze vůli národů.

Kroky vládních orgánů, směřující k tomu, aby potlačeno bylo naše hnutí za sebeurčení českého národa, musí nás vlastně překvapiti tím více, když současně tatáž vláda jest ochotna dopřáti toho sebeurčení v nejplnější míře jednomu z rakouských národů, to jest národu polskému. A opět opomíjí při tom všechna slavná prohlášení o demokracii a demokratickém duchu státní správy a bez vědomí národů říše, takřka za jejich zády vyjednává o odloučení jedné části říše a připojení její k novému státu polskému. Přejeme bratřím polským jejich úspěchy a budeme ještě více jásati, dojde-li k tomu, že svoboda jejich bude nejen zdánlivá, nýbrž i skutečná, ale nemůžeme se při tom ubrániti trpkého srovnávání. Vůle celého českého národa neváží pranic, nestává se složkou »oficiální« vůle státu, plány pak a přání několika jednotlivců, třebas zástupců vlády, směřující neústavně a tedy protizákonně k odloučení části státního území, jsou v plném souhlasu »s oficiálním nazíráním státu«. To jest tedy duch demokracie vídeňské! Nebo snad odvrhla nová orientace, způsobená zahraničními úspěchy, i tuto demokratickou směrnici?

Blíží se doba delegací. Od českých poslanců žádá národ jednomyslně mohutný projev pro český stát, pro český stát, jak jej chápe a přeje si i každý prostý český člověk, a pro demokracii. Myšlenka sebeurčení národů jest nezadržitelně na postupu, ukazují to jasně i poměry v Rusku. Pokud jde o pronásledování českých

snah, tu doufejme, že vláda v něm nebude pokračovati a zejména, že se nebudou opakovati utrpení z prvních let války. Největším nepřítelem státu je ten, kdo celé národy pronásleduje. Napadají nám ostatně ve spojení s tím slova Palackého z článku »Také české memorandum«, pocházejícího z roku 1870: »Čechové podali již od paměti dost a dost důkazův své loyálnosti, přes to všecko v Rakousku před očima vlády dráždí, tupí a hanobí se ustavičně, jejich národní čest považují ve Vídni za psance, a dostává se jim vyznamenání především tím, že se s nimi nepřátelsky zachází. Nicméně doufali až do poslední hodiny, že konečně přijde se k poznání, že spravedlnost a rovné právo všem jest pro Rakousko nejlepší politikou. Když však vyprázdnili kalich zklamaných nadějí až na dno, bylo by divu, kdyby konečně přihlíželi k nebezpečenství, ve které stát sám se vrhá, zcela lhostejně, a kdyby po jeho zahynutí ani slzy neuronili?« Tak psáno a vytištěno již v roce 1870! *-er.*

Co je to Slovensko?

Napsal Stanislav Klíma.

(Dokončení.)

Stolice *Hont.*

		obyv.	Slováků	Maďarů
Okres	Bátovce	16.058	12.825	2.864
»	Nekyje	17.034	4.694	12.096
»	Ipelné Šiahy (bez 9 obcí)	20.429	4.785	15.374
»	Krupina	17.421	17.421	
Město	Krupina	4.016	4.016	
	Celkem	74.958	43.741	30.334
»	Šťávnice	15.185	15.185	
	Úhrnem	90.143	58.926	30.334

Maďarská statistika napočetla roku 1910 ve stolici hontské 117.256 obyvatelů (bez Šťávnice) a sice: 43.181 Slováka, 66.875 Maďarů a 5964 Němce. Jižní okresy Soba na Dunaji a Mikula na Ipelu jsou téměř čistě maďarské. Okres sobský má 17.888 obyvatelů, z toho 12.681 Maďar, 3925 Němců a 1146 Slováků (obec Mariá Nostra). Okres mikulský má 16.844 obyvatelů, z čehož je 15.124 Maďarů, 1597 Němců a pouze 78 Slováků. Proto tyto okresy, jež čítají dohromady 34.732 obyvatelů, ke Slovensku nečítáme. Z okresu Ipelné Šiahy náleží ke Slovensku pouze obce, ležící na severním břehu řeky Ipelu (14 obcí slovenských a 19 maďarských a stoliční město Ipelné Šiahy). Okres nekyjský je celý rozložen severně od řeky Iplu a má vedle 9 obcí slovenských 23 obce maďarské. Okres krupinský je celý čistě slovenský, ač v něm maďarská statistika našla 795 Maďarů. Ve městě Krupině a Šťávnici, ležících uprostřed slovenské oblasti, není pravých Maďarů (maďarská statistika jich tu našla 484 a 6340).

Dle n á b o ž e n s t v í je ve slovenské části stolice hontské 50.052 katolíků, 20.965 evangelíků a. v., 1964 židů a 667 reformovaných, ve Šťávnici 12.375 katolíků, 2102 evangelíků a. v. a 527 židů. Úhrnem 62.427 katolíků, 23.067 evangelíků a. v., 667 reformovaných a 2491 žid.

Z e m ě d ě l s t v í: Orné půdy je 41%, luk a pastvin 20%, lesů 31%. Výnos půdy roku 1901 činil 20,060.000 K.

P r ů m y s l a o b c h o d: Ve Šťávnici dobývá se stříbro (v ceně 1,200.000 K ročně). Tamže továrna na sukna.

M í s t o p i s: Ve Šťávnici, ve starém zámku jest museum a archiv. Jižně od Šťávnice je vrch Sitno (= peklo), o kterém Slováci báji podobné pověsti jako Češi o Blaníku. Pod Sitnem v Prenčově býval katol. farářem Andrej Kmeť, archeolog a botanik, předseda Slovenské Museální Společnosti, pohřbený v Turč. Sv. Martině.

V z d ě l a n o s t: Čísť a psát zná 81% (ve Šťávnici též 81%). V Šťávnici jsou 2 gymnasia (evang. a katol.), lesnická a hornická akademie. Lidových škol bylo roku 1900 11 slovenských a 69 slovenskomaďarských.

Stolice *Komárno.*

	obyv.	Slováků	Maďarů
Okres Udvard	**45.436**	**3.011**	**42.187**
» Žitný ostrov	**36.311**	**40**	**36.192**
Celkem	**81.747**	**3.051**	**78.379**
Město Komárno	**22.337**	**768**	**19.924**
Úhrnem	**104.084**	**3.819**	**98.303**

Souvislá sídla Slováků sahají sem ze stolice těkovské od severu. Slovenské obce jsou: Čehy (596 ob., 481 Slov.), Semer (1128 ob., 977 Slov.). Roku 1900 byla ještě slovenská Nová Ďala v maďarské oblasti (1036 ob., 718 Slov.).

Hranicí na jihu je tu řeka Dunaj.

Dle n á b o ž e n s t v í je 81.219 katolíků, 20.175 (maďarští) reformovaní a 2397 židů.

Stolice *Liptov.*

	obyv.	Slováků
Okres Liptov. Sv. Mikuláš	**20.662**	**20.662**
» Hrádek	**20.807**	**20.807**
» Něm. Lupča	**17.421**	**17.421**
» Ružomberk	**15.767**	**15.767**
Město Ružomberk	**12.249**	**12.249**
Celkem	**86.906**	**86.906**

V Liptovské stolici není souvislých sídel Maďarů a Němců, ačkoliv jich maďarská statistika čítá 4365 a 2591 a Slováků napočítala pouze 78.098. Čítáme tudíž veškero obyvatelstvo *86.906* za slovenské.

Dle n á b o ž e n s t v í je v Liptově 47.772 katolíků a 35.169 evang. a. v. vedle 3237 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 16%, luk a pastvin 28%, lesů 50%. Výnos půdy roku 1901 činil 12,480.000 K.

Vyrábí se tu ovčí sýr »brynza« (liptovský sýr) a uzené »oštiepky« (Makovický v Ružomberku).

Průmysl a obchod: Lipt. Sv. Mikuláš je probudilé město se středními vrstvami slovenskými, proslulé kožešnictvím a koželužstvím. Jsou tam i velké továrny na kůže v rukou slovenských a tiskárna a barvírna látek. V Ružomberku je továrna na sukna (největší v Rakousku-Uhersku). Také je tu tiskárna a barvírna látek, dvě velké továrny na celulosu a slovenská továrna na zápalky. V Ružomberku i Mikuláši jsou elektrárny. Slovenské tiskárny jsou v Ružomberku (Párička) a v Mikuláši (Klimeš). V Liptově jsou lázně: Štrbské pleso, Lúčky, Železno, Korytnica a Lubochňa. Největší banka slovenská je Úvěrní banka v Ružomberku (akciový kapitál 3 miliony korun).

Místopis: Lipt. Sv. Mikuláš je středisko slovenských evangelíků. V kostele na náměstí pochován tu Slezan Jiří Tranovský, který zprvu působil jako učitel v Praze na Malé Straně u sv. Mikuláše, a složil evangelickým Slovákům zpěvník »Cithara sanctorum«, tištěný po prvé 1635 v Levoči. Roku 1713 oběšen tu Jiří Janošík, zbojník, trestající tehdejší panské křivdy na lidu poddaném. 10. května 1848 konáno tu prvé politické shromáždění slovenské, jehož »žiadosti« žádaly sněm národa slovenského. Lipt. Sv. Mikuláš je rodištěm slovenského básníka Janka Krála a působištěm ev. faráře Michala Mil. Hodži, jednoho z původců literární slovenštiny. Nyní je tu ev. farářem Jur Janoška. Jižně 2 hodiny je Děmanovská jeskyně ledová a krápníková. Štrbské pleso je východiskem výletů na Tatry.

Vzdělanost: Číst a psát zná 79%. V Ružomberku je gymnasium. Lidových škol bylo roku 1900 38 slovenských a 47 slovenskomaďarských a 17 maďarských(!).

Stolice *Nitra*.

	obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres Nové Zámky	34.492	20.600	13.149	
» Hlohovec	37.792	37.792		
» Myjava	26.381	26.381		
» Topolčany	39.541	39.541		
» Nitra	46.415	26.586	18.584	
» Žabokreky	22.185	22.185		
» Píšťany	27.129	27.129		
» Prievidza	47.811	33.752		13.719

Čísla značí stolice slovenské dle abecedy, a sice: 1. Abauj. 2. Gemer. 3. Hont. 4. Komárno. 5. Liptov. 6. Nitra. 7. Novohrad. 8. Orava. 9. Ostřihom. 10. Prešpurk. 11. Spiš. 12. Šaryš. 13. Těkov. 14. Trenčín. 15. Turec. 16. Ung. 17. Zemplín. 18. Zvolen.

	obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres Skalica	26.650	26.650		
» Senica	32.726	32.726		
» Šaly	37.600	10.995	26.013	
» Nové Město n. V.	40.992	40.992		
Město Nové Zámky	16.228	964	14.838	
» Nitra	16.419	4.929	9.754	
» Skalica	5.018	5.018		
Celkem	457.445	356.240	82.338	13.719

Souvislá sídla Maďarů jsou pouze v okrese novozámeckém a šalském. V okrese nitranském tvoří Maďaři ostrov uprostřed slovenské oblasti. V ostatních okresích není Maďarů a Němců kromě několika úředníků a židů. Tak jsme napočetli v celé nitranské stolici 356.240 Slováků, kdežto maďarská statistika jich udává pouze 324.664. Maďarů napočetli jsme 82.338, kdežto maďarská statistika 100.324. Němci sídlí v okrese prievidzském na hranici stolice turčanské.

Dle náboženství je ve stolici nitranské 369.225 katolíků, 56.676 evangelíků a. v., 8238 maďarských reformovaných a 22.942 židé.

Zemědělství: Orné půdy je 56%, luk a pastvin 15%, lesů 22%. Výnos půdy roku 1901 činil 72,990.000 K.

Průmysl a obchod: V Lopašově je výšivkářská dílna. Ve Skalici je Slovenské družstvo pro obchod s výšivkami. V Novém Městě nad Váhem a v Prievidzi jsou tkalcovny. Ve Velkých Uhercích je továrna na nábytek z ohýbaného dřeva. V Nitře je pivovar. V Brezové továrna na kůže. V Píšťanech jsou proslulé lázně s koupelemi proti reumatismu. V Tovarnikách je cukrovar, v Senici slovenský rolnický lihovar. Na Myjavě je slovenská tiskárna (Pažického), rovněž v Senici (Bežova) a ve Skalici (Teslíkova). V Novém Městě nad Váhem Ludová banka (akc. kapitál 1 milion korun).

Místopis. Ve Skalici byl po bitvě bělohorské sbor Českých Bratří, kteří sem přišli na panství Žerotínů. V Hlubokém u Senice působil jako evang. farář Josef Mil. Hurban (1843—1888), původce literární slovenštiny. V Nitře na vysoké skále nad řekou býval hrad Svatoplukův a později sídlo slovanského apoštola Metoděje, dnes biskupská residence. V Novém Městě nad Váhem vznikl roku 1522 první evangelický sbor slovenský, reformace nalezla tu proto půdu, poněvadž zde měli Husité jednu z nejsilnějších svých posádek.

V z d ě l a n o s t: Číst a psát zná 76%. V Nitře je gymnasium a reálka, katol. bohoslovecký seminář, ve Skalici gymnasium. Lidových škol bylo roku 1900 138 slovenských a 99 slovenskomaďarských.

Stolice *Novohrad.*

	obyv.	Slováků	Maďarů
Okres Balažové Ďarmoty (20 obcí sev. od Iplu)	11.979	7.291	4.466
» Filakovo (3 obce)	1.439	29	1.409
» Gáč	21.643	21.643	
» Lučenec (bez 2 obcí jižně od Iplu)	30.935	20.992	9.152
» Sečany (7 obcí západně od Iplu)	3.325	4.541	2.850
Město Lučenec	12.939	1.675	10.634
Celkem	81.260	52.171	28.511

Z okresu ďarmotského náleží ke slovenské části Novohradu severní polovice: 20 obcí, ležících severně od Iplu, z nichž je 13 slovenských a 7 maďarských, jižní polovice, 20 obcí, je ryze maďarská (28.388 obyv., 27.884 Maďarů a 278 Slováků, v čemž je zahrnuto i město Balažové Ďarmoty, čítající 10.887 obyv., z čehož je 10.539 Maďarů). Okres filakovský bez 3 obcí (Nitra, Galša a Perša) je rovněž maďarský (54.795 obyv., 51.651 Maďarů, 1860 Slováků). Z okresu lučeneckého 2 obce jižně od Iplu náleží do oblasti maďarské (Piliš a Mučiň: 1117 ob., 1077 Maď. a 27 Slov.). Okres novohradský je většinou maďarský (29.480 ob., 24.731 Maď. a 3264 Slov.). Je v něm dnes jediná slovenská obec Banka (roku 1900 bylo v něm ještě jiných 5 obcí slovenských: Dolný a Horný Šápov, Sátok, Nežovce a Novohrad). Z okresu sečanského náleží ke slovenské oblasti 7 obcí západně od Iplu (2 slovenské a 5 maďarských), ostatních 28 obcí je maďarských kromě jediného slovenského ostrůvku Luciné (29.900 ob., 28.436 Maď., 786 Slov.). Okres sirácký je maďarský až na 2 obce slovenské uprostřed maďarské oblasti na jihu Bukru a Gutu (roku 1900 byly slovenské ještě další 3 obce: Bír, Kirť a Vaňarec). Má 35.511 ob., 33.423 Maďarů a 1861 Slováků. Okres gáčský je ryze slovenský, ačkoliv v samém Gáči našla maďarská statistika roku 1910 většinu maďarskou (1251 ob., 637 Maď. a 560 Slov.). Maďarská část stolice novohradské čítá celkem 179.191 obyvatelů a sice 167.208 Maďarů a 8156 Slováků. Roku 1910 napočítala maďarská statistika v celé stolici 261.517 obyvatelů, z čehož bylo 58.337 Slováků a 197.670 Maďarů.

Dle n á b o ž e n s t v í je ve slovenské části stolice novohradské 42.171 katolíků, 36.035 evangelíků a. v. a 2854 židé.

Průmysl a obchod: V Lučenci je šamotárna, továrna na sukna. V Gáči továrna na sukna. V Lučenci je slovenská Všeobecná banka (akc. kapitál přes 1 mil. korun).

Místopis: U Lučence porazil roku 1451 Jan Jiskra z Brandýsa Jana Huňáda (Viz Jiráskovo Bratrstvo I. díl.). V okolí České Brezovo, založené českými vystěhovalci.

Vzdělanost: Číst a psát zná 76%. V Lučenci je učitelský ústav. Lidové školy byly roku 1900 3 slovenské a 74 slovensko-maďarské.

Stolice *Orava*.

	obyv.	Slováků
Okres Dolní Kubín	15.722	15.722
» Námestov	27.469	27.469
» Trstená	23.077	23.077
» Podzámok	12.477	12.477
Celkem	78.745	78.745

Maďarská statistika našla v Oravě 2000 Maďarů a 1518 Němců. V Oravě nejsou však souvislá sídla Maďarů a Němců. Poláci v okresu trstenském (dle maďarské statistiky 15.675) nejsou praví Poláci, mluví pouze podřečím polskému jazyku blízkým a sami se pokládají za Slováky a název »Polák« považují za urážku. Kromě těchto 14 obcí domněle polských není v celé stolici ani jedna obec s většinou jinou, než slovenskou. Čítáme proto veškero obyvatelstvo oravské za Slováky (78.745).

Dle náboženství čítá Orava katolíků 69.788, evangelíků a. v. 6.674 a židů 2205.

Zemědělství: Orné půdy je 41%, luk a pastvin 23%, lesů 33%. Výnos půdy roku 1901 činil 13,200.000 K. Vyrábí se tu ovčí sýr »brynza« a uzené oštiepky.

Průmysl a obchod: V okolí Námestova tká se domáci oravské plátno. V Námestově je tkalcovna. Tiskárny a barvírny látek jsou v Námestově a v Dolním Kubíně. V Trstěné je petrolejová raffinerie v rukou slovenských. Lázně jsou v Polhoře.

Místopis: Severně od stoličního města Dolního Kubína je nejkrásnější, zachovalý hrad slovenský: Oravský zámek, na skále vysoké 110 metrů. Držel jej v letech 1556—1574 slovenský šlechtic František Thurzo, jehož syn Jiří (1574—1617) svolal roku 1610 slovenské evangelíky na synodu do Žiliny. Vyšní Kubín je rodiště básníka Hviezdoslava. V Dolním Kubíně je stará Čaplovičova knihovna.

Vzdělanost: Číst a psát zná 68%. Lidových škol bylo

roku 1900 55 slovenských, 42 slovenskomaďarských a 11 maďarských (!).

Stolice *Ostřihom.*

Okres Párkáň (severně od Dunaje) 37.092 obyv., 908 Slováků, 36.075 Maďarů.

Na severu stolice ležící čistě slovenská obec Kural (803 obyv., 698 Slováků) stýká se se souvislými sídly slovenskými ve stolici těkovské. Kromě toho probíhá okresem tímto železniční trať z Prešpurka a Nových Zámků a v Parkáni připojuje se k ní trať dráhy pohronské přes Levice a Novou Baňu do Zvolena.

Dle náboženství je tu 29.099 katolíků, 6380 maďarských reformovaných a 1132 židů.

Stolice *Prešpurk.*

		obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres	Galanta	48.211	3.741	43.727	
»	Malacka	49.162	49.162		
»	Trnava	56.649	56.649		
»	Prešpurk	36.190	22.905	4.919	6.429
»	Senec	28.664	15.921	10.411	2.024
»	Dunaserdahel	33.885	88	33.538	
»	Šomorín	30.327	324	27.219	2.729
Město	Pezinek	4.809	4.809		
»	Modra	5.009	5.009		
»	Trnava	15.163	15.163		
»	Sv. Jur	3.458	3.458		
	Celkem	311.527	177.229	119.814	11.047
Město	Prešpurk	78.223	11.673	31.705	32.790
	Úhrnem	389.750	188.902	151.519	43.837

Mimo okresy dunaserdahelský a šomorínský, galantský, prešpurský a senecký není souvislých sídel Maďarů (v okrese malackém a trnavském), také města Pezinek, Modra, Trnava a Sv. Jur leží uprostřed oblasti slovenské, takže v nich není skutečných Maďarů. (V Trnavě napočítala maďarská statistika 8.032 Slováků, 4593 Maďarů a 2280 Němců.) Je tedy 177.229 Slováků v celé stolici, kdežto maďarská statistika jich našla 154.344 a Maďarů je pouze 119.814.

Dle náboženství je v prešpurské stolici 281.799 katol., 16.186 evang. a. v., 2875 reform. a 10.431 židů, v městě Prešpurku 59.198 katol., 8.994 evang. a. v., 1515 reform. a 8.207 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 58%, luk a pastvin 14%, lesů 20%. Výnos půdy roku 1901 činil 56,600.000 K.

Průmysl a obchod: V Levárech i jinde bývala proslulá výroba hrnčířská (habánská). V Modře je nově založená dílna hrn-

čířská. V okolí Modry jsou krásné vinice. V Cíferu a v Zavarech jsou výšivkářské dílny. V Prešpurku je pivovar, rovněž v Malackách. Cukrovary jsou v Prešpurku, Trnavě, Šelpicích, Uherské Vsi a v Diószegu. U Stupavy jsou mramorové doly. V Modře je slovenská tiskárna (Roháčkova).

Místopis: Prešpurk je bývalé hlavní a korunovační město uherské (1526—1848). Ve starobylé radnici je museum. Dóm sv. Martina vystavěn byl v létech 1204—1445. Zde působil jako profesor na lyceu (1829—1844) a později jako vydavatel »Slovenských národních novin« Ludevít Štúr, zakladatel spisovné slovenštiny (pochován v Modře). V Pezinku narodil se roku 1667 z českých rodičů, vystěhovalých pro víru z Mladé Boleslavi, český slavný malíř Jan Kupecký. V Trnavě byla v létech 1634—1777 katolická universita.

Vzdělanost: Číst a psát zná 81% (v Prešpurku městě 90%). V Prešpurku jsou dvě gymnasia a reálka, vinařská škola, obchodní akademie, evang. bohoslovecká fakulta, právnická akademie, v Trnavě je gymnasium, v Modře je učitelský ústav. Lidových škol bylo roku 1900 33 slovenských a 72 slovenskomaďarských.

Stolice *Spiš.*

	obyv.	Slováků	Němců	Rusů
Okres Gelnica	19.608	11.210	6.688	1.021
» Nová Ves	16.867	12.567	1.907	1.588
» Kežmark	15.576	6.295	8.106	548
» Levoča	8.908	7.785	704	
» Stará Lubovňa	16.933	7.514	3.071	5.876
» Stará Ves	18.229	15.941		2.288
» Spišská Sobota	18.560	13.760	3.853	
» Spišské Podhradie	16.482	13.703	1.245	
Město Gelnica	3.833	1.098	2.701	
» Nová Ves	10.525	8.597	1.786	
» Kežmark	6.317	1.606	4.556	
» Lubica	2.782	1.524	1.135	
» Levoča	7.428	5.504	1.377	
» Poprad	2.283	758	1.507	
» Belá	2.894	1.603	1.247	
» Spišské Vlachy	2.413	1.953	440	
» Spišské Podhradie	3.129	2.398	713	
Celkem	172.867	114.643	41.036	12.327

Ve Spiši není souvislých sídel Maďarů, pročež jich tu nevykazujeme, ačkoliv jich maďarská statistika roku 1910 našla 18.658. Číslo Maďarů přičetli jsme dle okresů a měst buď Slovákům nebo Němcům, podle toho, kteří mají v nich většinu, neboť patrně ti byli

o ono číslo zkráceni. Tak nabyli jsme čísla 114.643 Slováků a 41.036 Němců, kdežto maďarská statistika jich našla pouze 97.077 a 38.434.

Dle náboženství je ve Spiši 117.497 katolíků, 19.638 řeckokatolíků, 26.459 evangelíků a. v. a 7.475 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 33%, luk a pastvin 19%, lesů 42%. Výnos půdy roku 1901 činil 28,750.000 K.

Průmysl a obchod: Levoča je proslulá rukodělným tkalcovstvím. V Kežmarku je tiskárna a barvírna látek. Na jihu Spiše (ve Slovince u Gelnice) doluje se železná ruda, kterou zpracovává 13 železných hutí. V Krompachu vyrábí se drát, hřebíky a šrouby. Ve Spišské Bělé je pivovar. Ve Spiši je 9 lázenských míst: Smokovce, Baldovce, Čarnohurské kúpele, Vyšné Ružbachy, Gánovce, Novoveské kúpele, Lubické kúpele, Luboveň a Lučivná.

Místopis: Poprad a Smokovce jsou východiskem výletů na Tatry a do Dobšinské ledové jeskyně (v Gemeru). Levoča má ráz velice starobylý. Gotický kostel sv. Jakuba je museem středověkého umění, rovněž gotická radnice.

Vzdělanost: Čísti a psát zná 70%. Gymnasium je v Levoči, Kežmarku a Nové Vsi. V Nové Vsi též učitelský ústav. Lidových škol bylo roku 1900 14 slovenských, 115 slovenskomaďarských, 19 maďarských (!), 18 ruskomaďarských a 79 německomaďarských.

Stolice *Šaryš.*

		obyv.	Slováků	Rusů
Okres	Bardiov	29.899	17.404	11.446
»	Prešov	25.363	25.363	
»	Horní Svídník	16.251	1.167	15.084
»	Giráltovce	16.945	14.109	1.568
»	Lipiany	23.733	13.889	9.151
»	Sabinov	19.963	16.647	2.586
»	Lemešany	16.277	16.277	
Město	Bardiov	6.578	6.578	
»	Prešov	16.323	16.323	
»	Sabinov	3.288	3.288	
	Celkem	174.620	131.045	39.835

V Šaryši není souvislých sídel Maďarů ani Němců, proto jich nevykazujeme, ačkoliv maďarská statistika čítá tu 18.088 Maďarů (v Prešově mají dokonce většinu, totiž 7976 Maďarů vedle 6494 Slováků). Němci (9447) jsou židé, kteří umějí však zcela dobře slovensky, jinak by nemohli uprostřed slovenského lidu žíti a s ním obchodovati. Proto jsme čísla Maďarů a Němců přičetli k počtu

Slováků, v okrese svídnickém k počtu Rusů. Okres svídnický je čistě ruský, je to poříčí řeky Ondavy, která teče na východ do stolice zemplínské. V celé stolici napočetli jsme 131.045 Slováků a 39.835 Rusů (maďarská statistika pouze 101.855 a 38.500).

Dle náboženství je v Šaryši 94.223 katolíků, 52.938 řeckokatolíků, 14.224 evangelíků a. v. a 12.323 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 41%, luk a pastvin 18%, lesů 35%. Výnos půdy roku 1901 činil 29,250.000 K.

Průmysl a obchod: V Prešově je tkalcovna. V okolí Prešova u Šóváru se vyvařuje sůl, v Šaryši je naleziště opálů. V Prešově a v Bardiově jsou pivovary. U Bardiova jsou lázně Bardiovské.

Místopis: Bardiov je město velmi starobylé. Zejména vyniká na náměstí gotická radnice s museem a gotický kostel. V archivu chovají se dva listy husitské. V okolí městečka Šaryše je dle Czambelova spisu »Slovenská reč« nejryzejší východoslovenské nářečí. V Prešově roku 1685 popraveni byli nejlepší mužové slovenské evangelické církve na čele s Jiřím Radvanským.

Vzdělanost: Číst a psát zná 59%. Gymnasium je v Prešově a v Bardiově. V Prešově je evang. bohoslovecká fakulta, právnická akademie, učitelský ústav. Lidových škol bylo roku 1900 24 slovenských, 93 slovenskomaďarských, 74 maďarských (!), 31 ruských, 51 ruskomaďarských.

Stolice *Těkov.*

		obyv.	Slováků	Maďarů	Němců
Okres	Zlaté Moravce	33.523	32.072	794	
»	Hronský Svatý Kříž	44.275	32.804		11.174
»	Levice	36.966	9.460	27.083	
»	Oslany	15.597	10.759		3.643
»	Vráble	29.136	13.077	15.648	
Město	Kremnice	4.515	1.482		3.015
»	Levice	9.675	688	8.752	
»	Nová Baňa	4.813	4.813		
	Celkem	178.500	105.154	52.277	17.832

V okrese moraveckém není kromě Ladic (794 Maďarů) obce maďarské. Stoliční město Zlaté Moravce leží v čistě slovenském území. Maďarská statistika napočetla v něm sice ze 3227 obyvatel 2127 Maďarů a 941 Slováků, avšak pravých Maďarů tu není. Čítáme proto v celém okrese na místě 6035 Maďarů, jak udává maďarská statistika, pouze 794. Rovněž tak v okresích oslanském a krížském není souvislých sídel Maďarů a nečítáme jich. Město Kremnice leží v jazykovém území německém, Nová Baňa ve slo-

venském, nelze nám proto ani zde Maďarů vykázati. Tak shledáváme ve stolici těkovské 105.155 Slováků a 52.277 Maďarů (maďarská statistika jich našla 97.824 a 62.022). A ještě i tento počet Maďarů neodpovídá zcela pravdě, neboť v okrese vrábelském pomaďarštilo se v maďarské statistice za poslední desetiletí 6 obcí, které však ve skutečnosti nejsou dnes o nic méně slovenské, než byly roku 1900.

Dle náboženství je v těkovské stolici katolíků 153.28(. maďarských reformovaných 16.795 (v Levickém okrese 12.090), evangelíků a. v. 3253 a židů 4969.

Zemědělství: Orné půdy je 43%, luk a pastvin 15%, lesů 35%. Výnos půdy roku 1901 činil 27.400.000 K.

Průmysl a obchod: Zlaté doly jsou v Kremnici. Roční výroba činí 850.000 K. Rovněž mincovna je v Kremnici. Lázně jsou ve Vyhních a ve Skleném.

Místopis: Kremnice je město starobylé. V radnici je museum a archiv, chovající 2 listy Jana Jiskry z Brandýsa. Nad náměstím na vrchu zvedá se zámek, dvojitými hradbami obehnaný.

Vzdělanost: Číst a psát zná 76%. Gymnasium a reálka je v Kremnici. Lidové školy jsou 3 slovenské, 83 slovensko-maďarských.

Stolice *Trenčín.*

	obyv.	Slováků
Okres Bánovce	29.606	29.606
» Čaca	33.968	33.968
» Ilava	29.014	29.014
» Kysucké Nové Město	32.366	32.366
» Bytča	28.243	28.243
» Púchov	30.765	30.765
» Trenčín	40.071	40.071
» Žilina	41.045	41.045
Město Trenčín	7.805	7.805
» Žilina	9.179	9.179
Celkem	310.437	310.437

Maďarská statistika našla sice v Trenčíně ještě 13.204 Maďarů a 9029 Němců, ale v celé stolici není ani jediné maďarské, ani německé obce, pročež jich nečítáme.

Dle náboženství je 271.233 katol., 27.421 evang. a. v. a 10.809 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 34%, luk a pastvin 24%, lesů 34%. Výnos půdy roku 1901 činil 38,450.000 K.

Průmysl a obchod: Žilina proslula svým truhlářstvím. V okolí Čace hotoví se výrobky drátenické. V Dubnici a Podhradí jsou dílny výšivkářské. Továrny na sukna jsou v Žilině, Čaci a Trenčíně. V Chocholné je továrna na nábytek z ohýbaného dřeva. V Žilině továrna na celulosu. V Bytči je továrna hospodářských strojů a pivovar. Také v Ilavě je pivovar. V Bytči a Rájci jsou továrny na kůže. V Trenčanské Teplé je cukrovar. V Trenčanských Teplicích jsou proslulé lázně, kromě toho i v Rajeckých Teplicích.

Místopis: V Trenčíně jsou rozsáhlé zříceniny hradu, jehož pánem byl 1275—1321 pán Váhu a Tater Matouš Čák Trenčanský. Roku 1439 jej držel Jan Jiskra z Brandýsa, ale největšího lesku nabyl za panství Štěpána a Jana Zápolského 1475—1528. V Zemanském Podhradí byl evang. farářem p. L. Holuby, archeolog a botanik, a učitelem Lud. Rízner, jehož »Slovenskou bibliografii« vydá Česká Akademie. V Púchově a v Lednici byly po bitvě bělohorské sbory Českobratrské. V Žilině konána byla roku 1610 synoda slovenských evangelíků, svolaná palatínem (místodržitelem) Jiřím Thurzou, na které zvoleni byli pro 10 stolic slovenských 3 superintendenti. Ze Žiliny do Vrútek jede dráha malebným údolím považským kolem hradu Strečna, nedaleko v horách je Ťarchová, rodiště Janošíkovo.

Vzdělanost: Číst a psát zná 62%. Gymnasium je v Trenčíně a Žilině. Lidových škol bylo roku 1900 112 slovenských, 153 slovenskomaďarských a 117 maďarských (!).

Stolice *Turec.*

	obyv.	Slováků	Němců
Okres Štubňanské Teplice	**24.008**	**14.499**	**9.290**
» Turč. Sv. Martin	**31.695**	**31.695**	
Celkem	55.703	46.194	9.290

Maďarská statistika čítá v Turci 5560 Maďarů, ale to jsou železniční zřízenci ve Vrútkách, kteří se musili přiznati za Maďary a několik úředníků a židů. Proto jich tu nečítáme.

Dle náboženství je 25.607 katolíků, 27.651 evang. a. v. (většina) a 1981 židů.

Zemědělství: Orné půdy je 28%, luk a pastvin 21%, lesů 47%. Výnos půdy roku 1901 činil 7,520.000 K.

Průmysl a obchod: V Turč. Sv. Martině je továrna na nábytek z ohýbaného dřeva, továrna na celulosu a pivovar. Také

je tu slovenská tiskárna a spolek »Lipa« pro obchod s výšivkami. Mimo to je papírna v Něcpalech. V Štubňanských Teplicích jsou lázně. V Turč. Sv. Martině je banka »Tatra« (akc. kapitál 1 mil. korun) a Spořitelna. Ve Vrútkách důležitý uzel železniční.

M í s t o p i s: V Turč. Sv. Martině je slovenské museum. Před evang. kostelem konalo se roku 1861 národní shromáždění, jež podalo pak králi »memorandum« a žádalo samosprávné »slovenské okolí«. Tu působil roku 1916 zemřelý slovenský básník Svetozar Hurban Vajanský jako redaktor Národních Novin. Nedaleko Štubňanských Teplic jsou Mošovce, rodiště pěvce »Slávy dcery«, evang. faráře Jana Kollára (1793).

V z d ě l a n o s t: Číst a psát zná 77%. Učitelský ústav je v Kláštore pod Zniovem. Lidových škol bylo roku 1900 27 slovenských, 26 slovenskomaďarských a 24 maďarských (!).

Stolice *Ung.*

	obyv.	Slováků	Maďarů
Okres Kapušany (8 obcí)	**7.058**	**7.058**	
» Sobrance	**29.262**	**29.262**	
» Ungvár (16 obcí)	**11.339**	**11.339**	
Město Ungvár	**16.919**	**1.219**	**13.590**
Celkem	**64.578**	**48.878**	**13.590**

Maďarská statistika napočetla roku 1910 ve stolici ungské mezi 162.089 obyvateli 61.711 Rusínů, 53.824 Maďarů, 36.364 Slováků a 8383 Němce. Odečteme-li však od úhrnného počtu obyvatelstva počet obyvatelstva části slovenské (64.578) a části ruské, skládající se ze tří okresů: Berezna (25.273), Perečín (21.379) a Seredné (13.815) a z ruských obcí okresů ungvárského (5520), celkem 65.987 Rusů, zbude nám pro skutečné Maďary v okrese kapušanském a ungvárském pouze 31.524, což s počtem Maďarů v městě Ungváru dává dohromady 45.114. V okrese Kapušanském jsou slovenské obce: Stretava, Stretavka, Kráska, Palín, Rebrín a Senné na sever od řeky Ungu, která tu tvoří hranici. Jižně od Ungu jsou pouze dvě větší obce slovenské: Vysoká a Pavlovce. V okrese ungvárském jsou slovenské obce: Domanince, Nižné a Vyšné Německé, Bežovce, Onakovce, Jenkovce, Krčava, Koromla, Lakart, Sejkov, Tašola, Huta, Husák, Petrovce, Pinkovce a Záhor. V okrese sobraneckém našla maďarská statistika 6406 Rusů, ale těchto 12 obcí přechodného nářečí bylo při sčítání roku 1900 slovenských a kromě toho horstvo Vihorlátu tvoří

tu přirozené hranice slovenskoruské, takže všecky obce okresu sobraneckého čítáme za slovenské.

Dle náboženství je ve slovenské části stolice ungské 21.572 katolíků, 27.184 řeckokatolíků, 7235 reformovaných a 9854 židů (v Ungváru 5305). Z reformovaných jsou 6298 Slováků (obce Stretava a Pálin v okrese kapušanském, Vyšné a Nižné Revišče, Lúčka, Závadka, Kristy, Polanka, Nižné Remety a Sentuš v okrese sobraneckém, Bežovce, Jenkovce, Tašola, Pinkovce a Záhor v okrese ungvárském).

Vzdělanost: Číst a psát umí 53% (v celých Uhrách 69%). Gymnasium je v Ungváru. Lidových škol bylo roku 1900 pouze 33 slovenskomaďarských.

Stolice *Zemplín*.

	obyv.	Slováků	Maďarů
Okres Sečovce	29.765	29.765	
» Humenné	20.840	20.840	
» Michalovce	35.628	32 804	2.724
» Újhel (12 obcí)	7.446	6.027	1.419
» Snina (6 obcí)	7.084	7.084	
» Stropkov (12 obcí)	2.570	2.570	
» Vranov	23.424	23.424	
Celkem	126.757	122.514	4.143

Maďarská statistika našla roku 1910 v celé stolici zemplínské 343.194 obyvatel, z toho 193.794 Maďarů, 92.943 Slováků a 39.033 Rusů. Odečteme-li však od úhrnného počtu obyvatelstva stolice zemplínské obyvatelstvo části slovenské (126.757) a části ruské (okres Medzilaborce 18.254, okres Stropkov 9400 — v čemž je zahrnuto 3025 Slováků v městě Stropkově a v Hoče, Brežnici, Dolné Olšavě a v Turanech — a okres Snina, bez 6 obcí, 21.418) úhrnem 49.072, zbude pro maďarskou část stolice zemplínské číslo 167.265, které odpovídá asi skutečnému počtu Maďarů (okresy bodrogský, potocký, ujhelský, serenčský a tokajský, v okrese ujhelském slovenská obec Baňačka 640 ob., 569 Slov.). Že maďarská statistika nalezla místo 167.265 vlastně 171.408 Maďarů 193.794 lze vysvětliti jedině tím, že za Maďary zapisovala i Slováky. Tak v čistě slovenském okrese sečovském našla 8791 Maďarů (v Sečovcích ze 3284 obyvatelů 1442 Maď. a 1416 Slov., v Trebišově ze 4708 ob. 2323 Maď. a 2181 Slov.). Také v Humenném napočítáno ze 4508 obyvatelů 1724 Maďarů a jen 1389 Slováků, v Michalovcích ze 6120 obyvatel 3792 Maďarů a 1586 Slováků, ve Vranově

ze 2145 ob. 1417 Maďarů a jen 589 Slováků. Z okresu michalovického náleží ke slovenské oblasti i 5 obcí maďarských, poněvadž hranici tvoří tu řeka Laborca (Kopčany, Drahňov, Malé a Velké Ražkovce a Oborín). Z ujhelského okresu náleží do slovenské oblasti 12 obcí (slovenské Baranč, Ujlak, Garaň, Byšta, Malý a Velký Kazmír, Kysta, Kolbáša, Lastovce, Gerčel; maďarské: Velaty a Michalany). Zde u Michalan připojuje se ke trati, vedoucí z Košic trať, vedoucí do Michalovců, Humenného a Mezilaborců. Z okresu sninského náleží ke slovenské obci 6 obcí: slovenské obce: Cirocká Belá, Cirocké Dlhé, Snina, Papín a Zubné a v horách zapadlá obec Valaškovec, která je vlastně ruská. Ze stropkovského okresu náleží do slovenské oblasti 12 obcí: Pakostov, Vyšná a Nižná Šitnica, Ruské Petrovce, Ďapalovce, Kelča, Rafajovce, Košiarovce, Holčikovce, Velká Domáša, Girovce a Giglovce. Samo město Stropkov s okolím tvoří slovenský (katolický) ostrov v oblasti ruské, do které náleží.

Dle náboženství je ve slovenské části Zemplína 63.440 katolíků, 39.051 řeckokatolíků, 4511 evangelíků a. v., 8305 reformovaných (z nich 5036 Slováků) a 10.008 židů.

Vzdělanost: Číst a psát umí 62%. Lidových škol bylo roku 1900 7 slovenských, 91 slovenskomaďarských.

Stolice *Zvolen*.

	obyv.	Slováků
Okres Báňská Bystrica	33.324	33.324
» Brezno	29.896	29.896
» Slatina	28.816	28.816
» Zvolen	17.863	17.863
Město Báňská Bystrica	10.776	10.776
» Brezno	4.179	4.179
» Zvolen	8.799	8.799
Celkem	133.653	133.653

V Báňské Bystrici našla maďarská statistika více Maďarů (5261), než Slováků (4388), podobně i ve Zvoleni (4973 Maďarů a 3579 Slováků). Avšak města tato leží v čistě slovenském území a vůbec v celé stolici není souvislých sídel Maďarů, takže veškero obyvatelstvo čítáme za slovenské přes to, že maďarská statistika našla 16.509 Maďarů a 2124 Němců a 113.294 Slováků.

Dle náboženství je tu 87.036 katolíků, 42.405 evang. a. v. a 3080 židů.

Z e m ě d ě l s t v í: Orné půdy je 17%, luk a pastvin 24%, l e s ů 56%! Výnos půdy roku 1901 činil 16,630.000 K. Vyrábí se tu ovčí sýr »brynza« a uzené »oštiepky«.

P r ů m y s l a o b c h o d: Báňská Bystřice, Lubětová a Radvaň vynikají výrobou hřebenů a nožů, Radvaň také výrobou klobouků. V Báňské Bystřici je továrna na sukna, tiskárna a barvírna látek, továrna na nábytek z ohýbaného dřeva, továrna na kůže a pivovar. V Harmanci je papírna. V Rybárech dobývá se síra. Ve Zvoleni je továrna na plech. V Selnici jsou doly na železo, v Brezně Pomocnica (záložna).

M í s t o p i s: Ve Zvoleni mohutný, čtverhranný zámek, vystavěný roku 1351 králem Ludvíkem. Byl roku 1439 v držení Jana Jiskry z Brandýsa. Báňská Bystřice dle pořekadla i skutečnosti jest nejkrásnější město slovenské. V zámku, sídle biskupském, jsou dva starobylé gotické kostely. Na náměstí dům s arkýřem, kde byl roku 1620 zvolen za krále Gabriel Bethlen. Na evang. hřbitově je hrob Jána Botty, pěvce »Smrti Jánošíkovy«. Báňská Bystřice je též rodištěm univ. prof. dra. Jaroslava Vlčka. Za biskupa Štefana Moysesa byla Bystřice (1851—1869) středem národního ruchu slovenského. U Bystřice městečko Radvaň, kde na hřbitově pochován je básník Andrej Sládkovič, pěvec »Dětvana«, býv. evang. farář zdejší. V Horní Lehotě u Brezna působil jako evang. farář básník Samo Chalúpka, kterého tu navštívila Božena Němcová. V Brezně byl učitelem Adolf Petr Záturecký, spisovatel Slovenských příslovi, vydaných Českou akademií. Brezno je také rodištěm Karla Kuzmányho, evang. superintendenta, pohřbeného v Turč. Sv. Martině, skladatele písně »Kdo za pravdu horí«. V Dětvě je nejrázovitější lid slovenský a nosí nejkrásnější kroj. Je to osada, založená roku 1638, čítající 7339 obyvatelů (katolíků), roztratěná po kopcích (lazích).

V z d ě l a n o s t: Číst a psát zná 79%. Gymnasium je v Báňské Bystřici. Tamže katolický bohoslovecký seminář. Lidových škol bylo roku 1900 45 slovenských, 84 slovenskomaďarských a 42 maďarské (!).

Zemědělské poměry Slovenska.

Napsali **Petr Kompiš** ml. a prof. Ing. **Edvard Reich.**

Slovensko zaujímá 15 stolic v horních Uhrách (všech stolic v Uhrách jest 63). K západnímu Slovensku patří stolice: Prešpurk, Nitra, Tekov, Hont, Novohrad, Trenčín, Turec, Orava, Liptov, Zvolen. Východní Slovensko zaujímá stolice: Spiš, Šaryš, Gemer, Abauj a Zemplín. Tyto stolice měří 53.053 km^2 a dle statistiky z roku 1900 mají obyvatelů 3,016.760, z čehož na Slováky připadá 1,706.539. V Uhrách arciť žije Slováků daleko více, ježto roztroušeni jsou i v ostatních stolicích. Četné osady slovenské jsou ve Sriému (Slavonie), v Banátě a v dolnozemských župách (Čanávské, Aradské, Peštské). Počet všech Slováků v Uhrách, dle úřední statistiky jim krajně nepříznivé počítá se okolo 2 mil.

Poměry přírodní, půdní a zeměd. obyvatelstva. Klimaticky jest Slovensko velmi rozdílné. Nejteplejší kraje Slovenska najdeme v malé uherské nížině ve stolici Prešpurské a značné části stolice Nitranské. Kraj ten charakteristický jest značnými extrémy v teplotě a menším množstvím srážek (500—700 mm ročně). Je to oblast révy vinné. Velmi rozmanité poměry klimatické vykazuje vysočina mezi Velikou Uherskou Nížinou a severní hornatinou Karpatskou. Role nachází se tu ve výšce 150—350 m nad mořem a dle druhů hornin jeví různé složení. Převládají tu písčité a hlinité v různých variacích. Jižní část s průměrnou roční teplotou 9—11° C hodí se ještě k pěstování vína a kukuřice, zatím co severní pás této vysočiny s průměrnou roční teplotou 6—7° C náleží k pásmu ozimin. Nejsevernější část Slovenska jest pro polní hospodářství málo vhodná. Pozemky leží tu ve výši 300—500 m, průměrná teplota roční klesá na 5·6 stupňů, roční srážky stoupají na 1000—2000 mm. Kraj ten patří do oblasti jařin a pastvin. V důsledku toho jest i hospodaření na Slovensku velmi nestejné a také intensita ohospodařovací řídí se dle velikosti podniku zemědělského. Celkem jsou poměry půdní příznivé, neboť přirozený sklon země od Karpat k Du-

naji způsobil náplav horských písků a hlíny i humusu do rovin a dolin podél řek vlastního Slovenska.

Z veškerého obyvatelstva Slovenska zabývá se zemědělstvím 65·7%. V čistě slovenských stolicích jest toto procento značně vyšší (v Nitranské 70%, Šaryské 72%, v Trenčanské 75%, Oravské 82%. Půda na Slovensku s hlediska právního je buď vázaná (fidejkomisní, státní, obecní a statek mrtvé ruky), na kterou připadá asi ⅓, kdežto na půdu svobodnou, volně zcizovatelnou připadají ²/₃. Na panství o výměře přes 1000 katastrálních jiter připadá na Slovensku 32% veškeré půdy. Skoro polovičku zemědělské půdy na Slovensku připadá na statky střední a velké a teprve druhá polovička připadá na statky selské a drobné. Tato polovička jest příliš rozdrobena a nestačí k výživě obyvatelstva. Jest tedy Slovensko typickým krajem latifundií a drobných statků. Všechny lesy a pastviny patří velkostatkům, kdežto drobní majitelé vlastní většinou pole a louky. Z orné půdy Slovenska připadá na drobné držitele 69·3%, z luk 75·6%, z pastvin pouze 43·7% a z lesů pouze 2%. Připadá tudíž z celkového výnosu půdy rolné na zemědělce drobné (5—100jitrové) a malé (pod 5 jiter) asi ²/₃. Nepoměr mezi půdou selskou a velkostatkářskou na Slovensku mírní tak zv. komposesoráty. Jsou to společné statky bývalých urbarialistů, k nimž přikupovalo se časem mnoho statků zemanských. Jsou to pak statky společně spravované. Uherská statistika vykazuje je mezi statky vázanými, ačkoliv vlastně svou povahou jsou to statky převážně posilující majetek drobný a malý, ježto komposesoráty zemanské jsou v značné menšině. Celková výměra komposesorátů na Slovensku obnáší 670 tisíc katastrálních jiter. (Uherské kat. jitro = 1600 sáhů, čili 3 měřice, aneb 2 korce.)

Jak jsou rozděleny podniky zemědělské dle velikosti v jednotlivých stolicích na Slovensku, ukazuje následující přehledná tabulka:

Stolice	Z počtu všech hospodářství připadalo % na malá (1-20 jiter)	střední (20-100 jiter)	velká (přes 100 jiter)	Z plochy všech hospodářství připadalo % na malá (1-20 jiter)	střední (20-100 jiter)	velká přes 100 jiter)
Orava	97·78	0·20	0·02	71·21	2·63	26·16
Těkov	99·24	0·60	0·16	50·21	14·87	34·92
Hont	95·89	0·91	0·20	47·38	17·85	34·77
Liptov	99·08	0·82	0·10	59·74	17·02	23·24
Novohrad	98·35	1·32	0·33	35·02	24·57	40·41
Prešpurk	99·09	0·75	0·16	47·74	13·28	38·98

Trenčín	99·19	0·70	0·11	57·25	13·96	28·79
Turec	98·50	1·36	0·14	49·67	19·26	31·01
Zvolen	99·52	0·41	0·07	61·—	10·15	28·85
Abauj	98·52	1·27	0·25	42·20	23·49	34·31
Gemer	98·72	1·08	0·20	37·98	16·39	45·03
Šaryš	98·66	1·08	0·26	48·07	21·71	30·22
Nitra	96·30	2·70	1·—	57·36	16·22	26·42
Spiš	99·28	0·61	0·11	56·72	13·09	30·19
Zemplín	98·62	1·01	0·37	33·59	16·01	50·40

Jakou plochu zaujímá půda vázaná v jednotlivých stolicích slovenských, ukazuje nejlépe následující přehledná tabulka o jedenácti stolicích čistě slovenských, nebo se slovenskou většinou.

Stolice	Statků erárních	Statků obecních městských stoličních	Statků církve řím.-kat.	Statků církve ev. a. v.	Fideikomisních	Komposesorátů a býv. urb.	jiných statků vázaných	spolu	v % celé plochy stolice
	k a t a s t r á l n í c h j i t e r								
Hont	12.387	44.333	53.397	1.210	31.863	33.700	1.646	178 536	39·2
Orava	—	22.484	2.015	13	—	112.156	81	136.749	39·0
Těkov	4.613	30.344	61.767	175	5.476	33.925	1.771	181.671	38 5
Liptov	115.871	24.746	2.312	551	1.837	76.624	333	222.174	57·0
Nitra	36	61.247	52.462	346	66.571	59.655	2.111	243.428	25·5
Prešpurk	565	48.278	19.749	312	91.899	33.420	3.399	197.622	26·3
Trenčín	6	39.823	13.398	523	10.693	107.047	962	172.452	22·3
Turec	1.460	26.947	11.136	170	5.476	20.026	486	65.701	33·5
Zvolen	158.262	69.433	5 377	646	—	31.730	531	265.979	57·3
Šaryš	13.628	23.039	6.143	472	2.410	78.753	8.626	133.071	21·0
Spiš	21.103	104.062	33.847	1.203	11.344	80.850	6.523	258.932	41·6
úhrnem	**370.931**	**296.336**	**269.603**	**5.621**	**227.569**	**667.786**	**26.469**	**2,056.315**	**34%**

Půda vázaná a podobně i velkostatky jsou na Slovensku většinou v cizích rukách, hlavně Maďarů, Židů a Němců. V celých Uhrách drží Židé 37½% veškeré vzdělávatelné půdy, buď vlastní nebo najaté a na zbývající ploše jest zajištěn ještě veliký židovský kapitál. V Uhrách a zvláště na Slovensku pokračuje v poslední době parcelace velkostatků, většinou prováděná prostřednictvím peněžních ústavů neslovenských a kapitálu židovského, čímž se tato půda pro slovenské malorolníky, kteří jsou hlavními kupci, nepoměrně zdražuje. V slovenské veřejnosti hospodářské stále volá se po zřízení slovenské banky parcelační, která měla by za úkol vytvořiti a chrániti silný stav selský. Zakupování panských statků slovenskými rolníky za účelem parcelace v některých stolicích opírá se

o americké vystěhovalectví. Slovenští Amerikáni vrátice se z úspo- rami domů, splácejí dluhy na svých statcích a přikupují půdy. Na př. v Šaryšské stolici v okrese Giráltovském zakoupili již tolik půdy panské, že tamější sedláci mají zde dnes více usedlostí kuriálních (bývalých panských), nežli urbarialních (selských). Volné přecházení půdy na Slovensku do spolehlivých rukou českých a slovenských bude úplně znemožněno »reformou« min. orby Mezössyho,

Dne 28. října 1917 vyšlo toto nařízení ve vládních novinách, prozatím s platností po dobu válečnou, po- čínaje 1. listopadem 1917. Nařízením oním má půda v pohraničních stolicích přecházeti jen do »spolehlivých« rukou. K prodeji větších statků bude třeba zvláštního povolení min. orby, k převodům men- ších statků budou dávati povolení ministerské expozitury. Stát vy- hražuje si právo koupiti statek sám, když to bude odpovídati jeho agrární politice, při čemž cenu stanoví soudním odhadem. Nařízení toto vztahuje se i na nájmy přes 10 let. Ze slovenských stolic má platnost pro Oravu, Liptov, Gemer, Nitru, Šaryš, Spiš, Trenčín, Turec, Ung, Zemplín a Zvolen.

Pokrok hospodářský na Slovensku brzdí nedostatečná kapitá- lová síla rolnictva a nedostatečné jeho vzdělání odborné. Tím lze si vysvětliti, že průměrné sklizně různých plodin z katastrálního jitra nevzrůstají. Osevní plocha značně se zvětšila, protože se pře- stalo úhořiti, mnoho lesů a pastvin se zornilo, ale výnosy po jed- notce plochy zůstaly stejné, ba spíše poklesly. Velikou překážkou intensivního hospodaření jest přílišné rozdrobení selské půdy. Zce- lování v Uhrách a zvláště na Slovensku pokračuje příliš zvolna. Koncem let šedesátých a v letech sedmdesátých byla komasace na Slovensku prováděna, avšak ne všude a nebyla dosti spravedlivou, ježto bývalí zemané dosáhli na úkor sedláků četné výhody, jednak přidělením pozemků výhodnějších, jednak zařaděním do nižších tříd a tím i do nižšího zdanění. Vláda rovněž dlouho zanedbávala podporu meliorací, takže rolníci často odvodňovali pozemky na svou pěst bez plánů a bez rozpočtů. Nyní jest meliorování výhradně v ru- kách úřadů státních a subvence obdrží pouze obce. Řízení komasační jest zdlouhavé a těžkopádné, rolníci nemají k němu důvěry a tak přílišná rozkouskovanost statků bude ještě dlouho trvati.

K studiu historie a národopisu slovenského venkova a zeměd. poslouží nejlépe bohaté sbírky a knihovna (50.000 sv.) Slovenského Národního musea v Turč. Sv. Martině.

Hospodářství polní. Na Slovensku pěstuje se hlavně p š e n i c e: ve stolicích Prešpurk, Nitra, Abauj, Zemplín, Těkov, Trenčín a Novohrad. Nejlepší jest v Prešpurku, Zemplíně a Novohradě. R e ž hlavně ve stolicích: Nitra, Prešpurk, Novohrad, Trenčín a Turec. Kvalitou vynikají hlavně první tři stolice. J e č m e n: Nitra, Prešpurk, Trenčín, Spiš, Šaryš, Tekov. Nejlepší jest ve stolicích Nitranské a Těkovské. O v e s daří se nejlépe v Trenčíně, Oravě, Spiši, Šaryči. K u k u ř i c e hlavně v Prešpurku a Nitře. B r a m b o r y ve stolicích: Nitra, Prešpurk, Novohrad, Gemer, Spiš. C u k r o v á ř e p a v Prešpurku, Nitře, Trenčíně, Zemplíně. Nejlepší jest kvalitou v Nitře. Celkem daří se i na Slovensku tytéž rostliny jako v ostatních zemích českých.

»Bídná« půda na Slovensku nevykazuje výnos o nic menší, než živná půda maďarská, chorvatská atd. Výnosy dle krajů jsou arciť nestejné, závislé dle sklizní a dle cen, ale nezůstávají pozadu za jinými stolicemi Uher. Na celé Slovensko (bez měst Prešpurka a Báňské Šťávnice) připadá totiž výnosu půdy 342 mil. korun ročně, takže na 1 kat. jitro připadá 53·5 korun, na duši 162·5 kor. Ve stolicích maďarských jest poměr poněkud příznivější, 59·2 kor. na kat. jitro, 175 kor. na duši. Avšak naprosto nevyjádřuje rozdíl mezi úrodností Slovenska a Dolní Země dostatečně. Zkoumáme-li však výnos orné půdy (tedy výlučně polí), objeví se poměr pro Slovensko ještě příznivější. Na Slovensku připadá totiž na 1 kat. jitro polí 106 kor. ročního výnosu, na maďarských nížinách však pouze 92·4 kor. Výnos luk činí na Slovensku 76·5 kor., u Maďarů pak 71·2 kor. na kat. jitře ročně (rozumějí se všude ceny předválečné).

Tímto jest vyvráceno ono velice rozšířené mínění o neúrodnosti Slovenska. Často zapomíná se i u nás, že Slovensko obsahuje kromě neúrodného Turce, Oravy, Liptova, Zvolena, Spiše, Horního Trenčanska také Těkov, Nitru, Prešpurk, Hont, Novohrad, Šaryš, Gemer, Dolní Trenčansko, kraje to vesměs úrodné a oněch neúrodných mnohem rozsáhlejší.

Neplodné půdy je na Slovensku 4·7% (v Čechách 3·25%), orné půdy má Slovensko 40% (Čechy 50·2%, Morava 54·8%), lesů je na Slovensku 34·5% (v Čechách 29%, na Moravě 26%), luk má Slovensko 8·1%, pastvin 11·2%.

Plocha půdy zemědělsky používané na Slovensku čítá 7,130.300 katastrálních jiter, jež dělí se dle různých kultur dle statistiky z roku 1900 takto:

Stolice	Počet hospodářství	Pole	zahrady	louky	vinohrady vysázené	vinohrady ladem	pastviny	lesy	rákosiště	Půda neplodná	úhrnem
				katastrálních jiter							
Orava	16.660	139.136	1.623	33.226	4	5	29.274	73.417	12	4.925	281 622
Těkov	25.802	209.443	6.400	39.318	2184	1.394	14.250	76.196	44	6.209	355.432
Hont	20.207	178.685	6.264	37.628	2085	3.366	28.436	93.608	54	9.956	360.082
Liptov	12.624	60.387	1.672	36.036	1	8	20.404	41.630	13	5.357	165.508
Novohrad	32.930	297.910	8.770	62.074	1100	4.109	66.596	169.875	832	16.653	627.919
Nitra	56.435	513.608	15.207	58.319	5653	979	43.227	160.910	340	16.643	814.886
Prešpurk	42.595	430.875	17.521	51.071	7157	405	33.200	130.273	1085	19.959	681.646
Trenčín	41.285	261.293	8.444	33.423	50	53	95.768	187.794	36	13.001	599.866
Turec	6.978	52.549	1.121	15.967	3	9	14.555	49.541	4	1.459	135.208
Zvolen	19.963	76.005	3.551	62.068	19	11	12.823	56.443	2	3.878	214.800
Abauj	23.936	226.724	8.484	36.833	225	1.935	32.044	108.703	64	7.959	422.969
Gemer	28.268	183.993	8.302	80.132	369	991	43.827	273.458	140	9.746	600.958
Šaryš	24.868	248.680	10.801	30.198	—	94	41.262	145.702	131	11.684	488.568
Spiš	27.446	204.473	3.234	57.417	—	33	21.955	120.315	23	13.136	420.679
Zemplín	43.410	403.614	15.670	98 903	--	6.296	121.346	262.236	589	29.428	940.367
Košice	1.120	3.257	410	502	—	32	188	523	—	161	5.106
Šťávnice	1.787	1.557	692	3.189	—	1	1.184	7.615	—	438	14.678
Úhrnem	426.839	3,492.293	108.166	736.304		19.721	620.319	1,858.239	9369	170.592	7,130.300

Výkaz sklizně celkem i po hektaru půdy dle statistiky z roku 1900:

Stolice	Celková sklizeň pšenice	žito	ječmen	oves	kukuřice	zemáky	Průměrná sklizeň 1 ha pšenice	žito	ječmen	oves	kukuřice	zemáky
	v metrických centech											
Orava	2.426	11.142	43.286	157.209	—	720.336	8·5	7 1	6·6	5·5	—	44·8
Těkov	324.427	87.061	282.325	65.287	55.002	286.857	12 1	8·9	11·4	9·7	12·6	63·1
Hont	268.220	85.805	124.832	77.179	31.774	281.484	10·3	8·7	10·5	10·2	9·4	81·0
Liptov	2.230	24.529	80.831	73.668	—	709.595	10·8	9·8	11·0	9·5	—	89·5
Novohrad	534.570	272.578	248.527	127.735	113.265	754.037	13·6	10·5	12 2	12·8	13·2	96·5
Nitra	460.260	567.740	1,012.531	189 053	208 170	1,794.224	12·8	12·4	13·7	11·9	14·8	111 4
Prešpurk	533.100	397.530	796.815	124.827	306.908	1,461.376	12·9	12·0	13·6	13·6	16·5	85·2
Trenčín	113.928	138.063	426.024	286 776	872	2,568 469	12·0	10·5	12·7	12·2	8·2	91·3
Turec	11.990	60.739	38.992	55.476	—	436.850	11·7	8·7	9·3	12·0	—	81·3
Zvolen	67.081	51.412	47 183	80.721	—	401.534	11·7	9·6	9·0	9·7	—	50·3
Abauj	463.313	186.099	263.263	138.078	50.993	579.684	13·4	10·5	12·0	9·5	10·8	84·6
Gemer	230.361	108.706	82.755	154.825	38.250	873.108	10·5	8·6	10·2	9·2	11·4	102·9
Šaryš	96.654	162.273	215.379	324.139	3.750	1,739.452	11·1	10·6	10·2	19·8	14·3	75·8
Spiš	3.096	131.599	315.050	270.367	15	2,331.170	10 7	11·5	12·4	9·1	7 5	97·5
Zemplín	634.288	265.949	295.275	239.166	153.833	1,276.161	12·3	9·9	11·0	10·1	10·7	91·1

(Pokračování.)

Německý humanista a české kacířství.

Poměr Oldřicha Huttena k husitství.

Napsal Jaroslav Prokeš.

(Pokračování.)

V této době zajímá též Huttena vojenská sláva a zdatnost Čechů, která dochází u něho plné pochvaly. Hutten nikdy nezapře, že jeho kolébka stála ve středověkém rytířském hradu. V básni »In annum MDXVI prognosticon ad Leonem X. Pont. Max.«, jež jest obsažena ve sbírce Epigramat, věnovaných císaři Maxmiliánovi, vypočítává národy, s nimiž rozhněvaný císař stane před hradbami Verony. Po výpočtu obrací se apostrofou i na »nepřemožitelné« Čechy, kteří budou též tvořiti družinu císařskou:

Et te, Beme, armis invictum, equitemque Polonum . . .[1]

Ještě před spojením Huttenovým s Lutherem dostalo se Čechům od něho chvály. Hutten vystoupil též v proslulém sporu Reuchlinistů s kolínskými dominikány, jehožto plodem jsou Epistulae obscurorum virorum.[2] Kolínští scholastikové se bránili, a jeden z nejvíce interesovaných této strany, inkvisitor Hochstraten, vydal r. 1518 obranný spis.[3] Huttenovu kritiku této obrany i jejího původce známe z jeho listu hraběti Hermanovi de Newenar, jenž mu zmíněnou knihu poslal.[4] Zde propuká nenávist osvíceného Huttena proti reakcionářským a svárlivým papežencům. Tito jsou mu »pessimi homines«, jejich skutky »facinora«. Typem jest frank-

---

[1] Böcking III. 254; v dialogu Phalarismus (Böcking IV. 1—25), jenž má úzký vztah k vraždě Jana Huttena z r. 1515 (o události Strausz l. c. 84 ad.), radí Falaris svému žáku Tyranovi (t. j. vévoda Oldřich Würtenberský) rozmanité tyranské recepty. Mezi jiným jest i prostředek, jejž »sousedé tvoji Čechové vynalezli: do děla nabíjeti a jako kouli vymršťovati« (Böcking IV. 18, 19, čes. překlad Novákův l. c. 34).

[2] Vydal Böcking ve 2 sv. jako Supplement ke spisům Huttenovým; průběh sporu u Strausze, l. c. 141 ad.

[3] Apologia R. P. Jac. Hochstraten contra dialogum Geo. Benigno Archiep. Nar. in causa Jo. Reuchlin ascriptum etc. Coloniae 1518.

[4] List Huttenův u Böckinga I. 164—168.

furtský farář Petr Mayer, »nejhloupější ze všech«, »smělý však a nesmírně drzý«. A trpkými slovy — jako i jinde a jindy — si Hutten stěžuje, že Německo má takové apoštoly, takové hlasatele evangelia, kteří z pouhé libovůle, komukoliv chtějí, zlořečí, kteří neháji evangelia z náboženské horlivosti, kteří na místo slova božího rozsévají hádky. »Když toto vše činí s pýchou, ukrutností, nemírností a bez ustání, co bude překážeti, abychom jednou takové pokrytce ve zmatek uvedli holemi a kameny.« Takové lidi máme ve svém středu a připravujeme se na válku s Turky. »Či snad jest neznámo, kdo odvrátil statečný národ český od církve...«[1] — Vidíme, kam Huttena vedlo vlastenecké rozhořčení proti Římu a jeho nástrojům. On chápal, proč Čechové se odtrhli od církve, od té »římské nevěstky«, jak ji zval v svatém rozhořčení Petr Chelčický. Ani slůvka kaceřování, jež tehdy bylo ještě běžné, nečteme u Huttena. Oposiční proticírkevní duch podal ruku přes národnostní protivy, přes stará zášti.

Za to nenalezl u Huttena milosti císař Karel IV. O něm mluví zcela pohrdlivě pro jeho povolnost k Římu, pro nedůstojné chování před papežem. Karel dle něho se zachoval »gantz weibiſch«, když dal Inocencovi slib, že ihned po korunovaci odjede z Italie a nikdy více do Říma nepřijde. Vytýká mu, že papeži postoupil některá místa z území říšského, a že s ním »vil ander unzymliche uneerliche compact und büntnuß jngegangen«. Spolu ovšem jedním dechem obrací se proti hrabivým a po moci toužícím kuriálům. Karel velice brzy si vysluhuje epiteton »Pfaffenkönig«.[2]

---

[1] Nisi vero obscurum est, quis ab ecclesia strenuam gentem Bohemos abduxerit, Böcking I. 166; podobné místo nalezneme v dialogu Vadiscus (z r. 1519), jenž ostrým a bezohledným tónem nese se proti kurii. Vypočítávají se všechny neřesti papežského dvora. Quis miratur Boemos igitur aliquid ausos, cum huiuscemodi dent hodie hi [kněží] invadendi sui occasiones: Böcking IV. 220. (A kdož se tedy podiví, že se Čechové něčeho odvážili, když tito [kněži] dávají nyní takovou příležitost k napadání.)

[2] Wir allwegen ſich die Roemiſchen Biſchoeff, oder Baepſt gegen den teütſchen kayßeren gehalten haben . . ., Böcking V. 363—384; jest to týž vlastenecký duch, tatáž oposice proti Římu, jež vede k těmto ostrým výrokům proti Karlovi. Podobných výroků nalezneme u Huttena více. Tak obrací se proti Karlovi již v Panaegyricu na svého mecenáše kurfirsta mohučského Albrechta r. 1515 (Böcking III. 353—400) a ještě ostřeji v dialogu Vadiscus, kde o Karlovi praví: O minime vita dignum hominem, nedum imperio Romano, qui haec [t. j. insinuace papežovy] sustinuerit (Böcking IV. 176: Ó člověka, který pramálo zaslouží, aby žil, tím méně, aby byl císařem, když to snesl). Též o Sigmundovi nalezneme u Huttena zmínky. Ale portrét tohoto jest kreslen mírněji (srov. v cit. Panaegyricu, Böcking III. 391). V »Aule« (Böcking IV. 43—74) cituje o něm zajímavou a charakteristickou anekdotu: plurima enim oportet simulare ac dissimulare reges: unde non imperite solebat dicere Germanus imperator Segimundus, qui nesciat simulare,

Tak se nám rýsuje Hutten ve svém poměru k Čechům před svým ztotožněním s věcí reformace. Horlivý humanista, jenž v trudných poměrech prošel Čechy a Moravu, chová v sobě nezvyklou tehdy toleranci proti nenáviděným jinak kacířům. A je to na první pohled paradoxní, že právě jeho německý patriotismus dovedl býti spravedliv k sousedním Čechům. Vášnivý odpor proti Římu, proti světským intencím papežství spojuje Huttena s Čechy. A týž moment to byl, jenž spojil Huttena s Lutherem.

Pro správné pochopení poměru Huttenova k Lutherovi nutno si povšimnouti toho, co Hutten ke konci života praví ve své polemice s Erasmem Rotterdamským:[1] »Tážeš se mne, proč se míchám do této věci [záležitosti Lutherovy] já, kterého jsi nikdy neměl za Lutherána. Já sám nenazývám se Lutheránem a neslyším rád, když mne tak jiní nazývají. Ale povím ti, proč jsem tím dotčen, odpovíš-li mi dříve, co jest u Luthera, co mu nejvíce vytýká římský papež a proč by ho tak rád viděl zahlazena. I když něco můžeš přičísti mamnému zdání, to přece připustíš, že on [Luther] ne sice první, ale nejmocněji vzepřel se ukrutnosti římských papežů, vrátil evangeliu jako předtím nikdo jeho vlastní místo, odňal víru lidským ustanovením, vzal záminky lžibiskupům, zjevil světu papežské podvody, buly uvedl niveč, zahnal milosti a zavřel Německo odpustkům a jiným výmyslům toho druhu. A poněvadž já jsem se, a to dříve, než začal on, obořil na tytéž věci a podle mé váhy ustavičně až po dnešní den jsem to činil, a poněvadž mám za povinnost dobrého muže prospívati vlasti vyznáváním pravdy a mstěním spravedlnosti . . .«[2]

---

eum nescire regere (králové musí mnoho předstírati a zastírati; proto ne nezkušeně říkával německý císař Zikmund, kdo se neumí přetvařovati, že neumí královati; l. c 65).

[1] Ulrichi ab Hutten cum Erasmo Roterodamo presbytero theologo Expostulacio 1523, Böcking II, 180—248; pro poměr Huttenův k Lutherovi je též charakteristické to, co praví Hutten v listu Lutherovi 4. června 1520: Eccius me detulit ut tecum habentem [srov. výše list Crotův], in quo falsus non est: semper enim in iis, quae intellexi, tecum sensi; at nulla fuit prius consuetudo nobis: nam quod idem dixit, conspirasse prius nos, hoc mentitus est in gratiam Romani episcopi (Böcking I. 356). A jako cíl společných snah ohlašuje: Vindicemus communem libertatem, liberemus oppressam diu iam patriam (l. c.). — Ve svém provolání k národu německému zdůrazňuje Hutten, že všechno jeho počínání má dva kořeny: lásku k pravdě a k vlasti. Začíná tak samo provolání: Cum veritatis amore et patriae studio... (Böcking I. 405.) Jinde praví: At suasit hoc veritatis studium, suasit patriae amor (Böcking I. 412; srov. výše).

[2] Böcking II. 221—223: »et a me quaeris forte, cur me huic rei immisceam, quem tu pro Lutherano nunquam habueris? Neque me ipse Lutheranum dico aut ab aliis dici libenter audio. Sed

Citovaná slova Huttenova můžeme mutatis mutandis aplikovati i na poměr Huttenův k Čechům. Sympatie plynou ze společného odporu proti Římu. Možno říci, že Hutten hleděl správně na svůj poměr k Lutherovi. Moment náboženský stojí celkem v pozadí. Ale není možno též nepozorovati, jak Hutten v době svých styků s Lutherem prohlubuje svůj náboženský interes. Na místě dikce obtížené antickými obrazy vstupují věty přeplněné biblickým tónem a citáty z Písma.

Hutten do lipské disputace hleděl na Lutherův spor jako na obyčejnou mnišskou hádku. V tom smyslu píše 3. dubna 1518 zmíněnému již hraběti Hermanovi de Newenar[1] a 25. října t. r. norimberskému patriciovi Vilibaldu Pirckheimerovi.[2] Teprve v lednu 1520 navazuje styky s Lutherem prostřednictvím mladého wittenberského profesora, synovce Reuchlinova Melanchthona. Jemu nabízí ve dvou listech na počátku r. 1520[3] pomoc svého přítele Františka ze Sickingenu pro Luthera.[4]

---

dicam tibi, cur hic movear, si hoc responderis prius mihi, quid sit in Luthero, quod maxime improbet Romanus pontifex, et cur tantopere extinctum velit? Quaedam posses iactare hic ad vanam speciem, hoc esse concedis, quod is non primus quidem, sed potentissime Romanorum pontificum tyrannidi restitit, evangelium ut ante se nemo in locum restituit, humanis sanctionibus fidem abrogavit, pseudoepiscopis fucum detraxit, papisticas fraudes mundo aperuit, bullas ad nihilum redegit, gratias profligavit, indulgentiis et id genus, aliis imposturis Germaniam clausit... Quae ego quia et prius quam ille inciperet, aggressus sum, et pro mea virili pertinaciter in hunc usque diem egi, quoniamque boni viri esse duco per veritatis confessionem, aequitatis vindictam ubique et semper prodesse patriae...

[1] Böcking II. 167: iam vero, quod tu ignoras forte, Wittenbergae in Saxonibus altera adversus summi pontificis auctoritatem insurrexit factio, altera indulgentias papales adserit: magnis utriusque conatibus res agitur; magnis viribus certatur; monachorum ductu partes congrediuntur...; novissime ad scribendum quoque adiecerunt animos: factum librariis negotium... Opto enim, ut quam maxime dissideant inimici nostri et pertinacissime se conterant. (Nyní totiž, čeho snad nevíš: ve Wittenberce v Sasku jedna strana zdvihla se proti autoritě papežově, druhá zastává se odpustků: jedná se o to s velikým namáháním obou stran, zápasíce s velikými silami, strany se srážejí vedením mnichů... nedávno obrátily mysl na spisování, dostalo se práce knihkupcům... Přejí si však, aby se nepřátelé naši svářili co nejvíce a co nejurputněji se potýkali.)

[2] Böcking I. 216: en viros theologos impactis mutuo geminis se concerpentes. (Hle jak se theologové navzájem potírají dvojím míněním.)

[3] 20. ledna 1520 (Böcking I. 320, 321) a 28. února t. r. (Böcking I. 324, 325).

[4] Čihula Č. Č. H. III. 336 přeceňuje vliv Crota Rubiana. Jeho list z 28. dubna 1520, datovaný v Bamberce (Böcking I. 337—341) jest sice zajímavý pro poměr Crotův k Lutherovi, ale otázku tu nelze zde podrobněji rozebírati. Pomoc Sickingenovu nabízí Lutherovi Hutten již v lednu t. r. Crotus se Sickingenem nestál v důvěrném přátelství. Právě Hutten to byl, jenž tvoří most mezi humanisty a Lutherem, jenž pro Reuchlina a později pro Luthera získává zajímavou osobu německého condottiera. Cro-

Luther byl tehdy v obtížné situaci. Mluvilo se o jeho útěku do Čech. Crotus Rubianus ve svém dopise Lutherovi z 28. dubna 1520 vybízí tohoto, aby přijal nabízenou pomoc Sickingenovu, neboť nepřátelé usilují prý o to, aby odvrátili Bedřicha Moudrého od jeho chráněnce, ut praesidio omni exutus [t. j. Luther] tandem cogeris ad Bohemos confugere, in quo casum nominis et doctrinae tuae ponunt.[1] A Crotus připojuje k tomu charakteristickou větu, svědčící o současné nenávisti k všemu českému: Víš, do jakého povržení upadlo toto jméno (t. Čechů). Ovšem Crotus sám nesdílí nenávisti k českému kacíři. Neboť praví:[2] »Ožil Basilejskými Jan Hus, bídně zahubený nenávistí Thomistů. Co pak bude bezpečno, když spis tak svatý zasluhuje soudu? Ale nebyl zahuben, bude žíti, dokud bude žíti pravda, nechvalná však závist ochromena a odešla v jeho popel.« Zase jeden poučný příklad, jak náboženské sympatie klenuly most přes národnostní nenávist, jež dělila Němce od Čechů.

Dva momenty v době sblížení Huttena s Lutherem v jejich poměru k Husovi a ke kacířským Čechům jsou zajímavy. Jest známo, že Luther ve svých spisech nazýval Husa světcem.[3] Hutten počíná si podobně a má dokonce časovou prioritu. R. 1520 ve spise Monitor secundus[4] v souvislosti s činy Žižkovými praví onen: »Nepomstil-li statečně bídné zkázy svatého muže (sancti hominis) Husa?[5] Pod vlivem Lutherovým epiteton toto vyrůsti nemusilo, ale vane z něho změněná nálada Huttenova: interes náboženský. — Druhý moment upomíná opět na Luthera. Luther r. 1520 v slavném svém spisu »An den christlichen Adel deutscher Nation« rozvádí plán národní německé církve, vedle níž se měla zříditi též národní církev česká.[6] Hutten má poněkud jiný plán. Vyslovil jej 11. září

---

tovo přistoupení k reformaci nebylo trvalé. R. 1531 v mohučských službách píše proti reformaci. Jeho charakter není sympatický. — S druhé strany zase Melanchthon vybízel Luthera, aby vytrhl se z pasivního stanoviska vůči humanistům.

[1] Böcking I. 340; o pověstech o českém původu Lutherově, jež byly šířeny hlavně z Lipska, viz Čihula Č. Č. H. III. 333, 334; Luther se přirozeně a právem proti oběma, jež uvádí i Crotus, bránil.

[2] Böcking I. 340: Revixit per Basilienses Johannes Hussus, misere extinctus tyrannide Thomistarum. Quid tandem tutum erit, ubi tam sancta scriptura iudicium meruit? Sed non est extinctus, vivet donec vivet veritas; contabuit vero ac in suum cinerem abiit illaudata invidia.

[3] Goll, Č. Č. M. 1880, 69 poz. 27.

[4] Böcking IV. 350—362.

[5] l. c. 354, 355.

[6] Goll, l. c. 70, 71.

1520 v obšírném dopise kurfirstovi Bedřichu Moudrému.[1] Vášnivým tónem obrací se proti tyranidě Říma. Připomíná »krvavou« bulu proti Lutherovi, zkaženost papežské stolice, nečestné poddanství Říše, vykořisťování kurií, nebezpečí turecké. Vypočítává prostředky, jimiž bylo by lze všechno zlo napraviti. Výsledek této nápravy bude, že »Čechové, až to uvidí, půjdou s námi; neboť dříve bylo jim zabráněno, aby se proti lakomým kněžím opatřili; učiníc tak i Řekové... a Rusové budou s námi.[2] Hutten nejde tak daleko jako Luther. Jemu jde především o to — třebas vojenskou mocí (duce aliquo Othone) — učiniti v Římě pořádek, vyhnati špatné a jen několika málo mužům svěřiti věci duchovní, kteří by byli naprosto vyloučeni ze světské vlády.[3] Papež bude přiveden k pořádku, příjmy kněžské se zmenší, sníží se počet kněží. Řehole mnišské budou zničeny. Budeme všickni jedno v Kristu; bude trvati veřejná svornost a všickni se mezi sebou spojíme[4] — to je výsledek Huttenovy reformy.

Jest tu zcela patrno, že Hutten nezapřel svého rytířského původu. Jeho plán jest zcela v souhlase s plamenným vybídnutím říšských knížat r. 1518. Onen vůdce »aliquis Otho« jest mu mladistvý císař Karel V., v nějž — podobně jako dříve v Maxmiliána — strana reformě přející první dobu skládala své naděje. Ale sněm Wormský rozplašil rázem všechny iluse. Plán Lutherův jest reálnější. On věděl, že Řím nedá se získati pro jeho reformu. Na druhé straně nechce svoji reformu šířiti mečem. Proto pomýšlí na organisaci samostatné národní církve. Příklad český mohl tu již působiti...

(Dokončení.)

---

[1] Böcking I. 383—399.

[2] Böcking I. 397: hoc videntes Boemi, per omnia nobiscum facient: namante quod adversus avaros sacerdotes sibi consuluissent, prohibiti erat: facient et Graeci... ac Rutheni erunt nostri.

[3] eiectis malis compluribus paucos quosdam sua illic sacra curare iubebimus, imperii sedem reddemus; Romanum pontificem, ut aequalitas episcoporum sit, in ordinem redigemus etc. (l. c. 395).

[4] Böcking I. 395.

Problém dvojníka v literatuře.

Napsal Otokar Fischer.

(Pokračování.)

2.

O druhém předpokladu pro literární zpracování problému dvojníka jen několik málo slov. Volil jsem pro něj (v 1. roč. Šaldovy Noviny) jméno »osudnost zrcadla«; rozumím tím matoucí účinky, jež v duši člověka vyvolává pohled na jeho podobu, ať přirozeně se obrážející vlivem slunečních paprsků ve formě stínu a zrcadlící plochou vody nebo skla, ať uměle zdvojenou na obraze, podobizně, karikatuře. Nejpřirozenější a spolu nejdokonalejší z těchto odrazů, totiž refleks v zrcadle, mívá za určitých podmínek v zápětí pocity nejmučivější a byl umělým básnictvím vypisován nejzajímavěji, kdežto motiv stínu, opírající se o hlubokomyslné prostonárodní legendy, vedl k filosofickým výkladům o souvislosti těla s duší: vždyť primitivním národům stín jest jednou z prvých nápovědí toho, co jmenujeme vyšším, duševním životem, vždyť naivní názor o životu posmrtném vybájil si říši, kde těla, zbavená zemského života, přebývají v podobě stínů. Mohu »osudný« vliv zrcadla dotvrditi poukazem na nedávný londýnský proces, v němž vyšlo na jevo, že mladý lord svou nevěrnou milenku za trest uzavřel do pokoje se zrcadlovými stěnami, kde se za krátkou dobu zbláznila;[1] mohu ze současné beletrie, kromě básně »Děs minulosti«, v níž O. Theer líčí hrůzu z pohledu na svůj vlastní »fantom«, civící na něj ze zrcadla, uvésti autobiografickou vzpomínku malíře O. Nejedlého, který ve své knize o Indii velmi názorně líčí, jak, odvyknuv delší dobu civilisaci, byl schvácen pocitem cizoty a neznámosti, když, sám sebe nepoznávaje, uviděl se zas jednou v zrcadle. Takovéto dojmy,

[1] Cituje Freudův žák O. Rank v Imago 3. 1914, 153 ve svém pojednání »Der Doppelgänger«, které jest nejbohatěji dokumentováno z dosavadních vědeckých zpracování našeho problému.

s jichž komplikací se setkáváme v uměleckém využití víry ve skutečného »dvojníka«, zakládají se vesměs na neuvědomělé jakés představě o spojitosti mezi vnějším děním a hnutím našeho nitra. Stupňování té představy vede k pověře, že, jestliže kdo ztratil svůj hmotný obraz, svůj stín anebo schopnost zrcadlit se v řece či ve sklu, znamená to, že pozbyl, a to svévolně pozbyl, své duše, že ji prodal, že nejvyšší svůj statek vyměnil za požitek dočasný. Toť původ krásných bájí, které, založeny jsouce v lidových podáních, vytvářejí záhadné a problémově dráždivé skladby o ztrátě tělesného obrazu, jichž několik si vymyslila romantika a jichž dnes užívá technika kinematografu k svým trikům a šprýmům. Na švédské lidové tradici basuje německé epos Lenauovo (»Anna«, současně zbásněná též L. A. Franklem) o dívce, jež prodá svůj stín, aby nemusila rodit, a proto jest mužem svým zavržena; těsně souvisí s domácími i cizokrajnými podáními Chamissova slavná povídka o Petru Schlemihlovi, na němž šedý mužík vyloudil stín a jenž za trest bez klidu bloudí světem, jsa ztrátou svého lepšího já rván z náručí milenčina a vyháněn z družné společnosti; hluboce v intuitivním chápání lidské duše tkvějí legendy o zhoubné a oživující moci obrazu, jež zvláště v anglosaském písemnictví, u Američana Poea i u Ira Wildea, bývají obdařeny kouzlem rafinovaného umění.[1]

3.

O nejdůležitějším podkladu fantasií o dvojníkovi nepoučí však folklor a národopis, nýbrž psychologie individuální a zhusta i psychiatrie. Novější duševěda, zvlášť francouzská, podávala vědecké příspěvky k tomu pozorování, jež básník vystihl hlubokými slovy, že v duši lidské přebývá »dvé duší« a jež filosof Leibniz ve svých Nouveaux Essais naznačil, mluvě o dvojitosti lidského nitra. Odborníci sbírali doklady a hledali výklady, z nichž by se dala odvoditi rozpolcenost naší bytosti, vyjadřující se v myšlenkovém i náboženském dualismu, metafysicky se projevující promítáním vnitra na venek, patologicky se stupňující až ve víru v kohosi, kdo má s námi úplně totožný vzhled. Kdož se omezovali na výklad

[1] Bájeslovné analogie k legendám o stínu v Grimmově Mythologii, 4. vyd. 3. 302; detailní údaje k psychologickým účinkům stínu, obrazu, zrcadla, zvláště na obrazivost nevzdělaných kmenů: Frazer, The Belief in Immortality 1. 1913; E. L. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch 1. 1867. 59—130; K. Haberland v Zeitschrift f. Völkerpsych. 13. 1882. 324—347; J. v. Negelein v Archiv f. Religionswiss. 5. 1902. 1—37. K Lenauově »Anně«: J. Bolte v Euphorionu 4. 1897. 323—333. K Chamissovi: úvod Sydowův.

fysiologický, tvrdili (jako Angličan Wigan), že tělesná struktura lidského těla, rozděleného na pravou a levou část, a zvláště dvojice hemisfer mozku má v zápětí též dvojmé utváření života duševního. Jemnějším pozorovatelům tento materialismus ovšem nepostačoval. Pierre Janet všímal si duševních úkonů, jež nejsou řízeny vědomou činností rozumovou, nýbrž jakýmsi duševním »automatismem«; Th. Ribot, vycházeje z podnětů Tainovy analysy rozumu, studoval »choroby citu osobnostního«; v Německu Dessoir, na podkladě francouzských vzorů a s důkladnou znalostí literatury o spiritismu, probíral otázky t. zv. »dvojitého já«; ze zdejších studií vedle hojných klinických pozorování německého psychiatra Picka, jenž se specialisuje na tyto a podobné otázky, dlužno uvésti odborné práce našeho profesora Heverocha o poruchách jáství a jevech příbuzných.

Tato pozorování[1] jevů, příznačně pojmenovaných »silence d'idées« anebo »aïdéisme«, všímají si mimo jiné chorobného stavu t. zv. periodické amnese, doložené nemocí jakési Američanky, která čas od času upadala v bezvědomí a probravši se z něho ztratila vzpomínku i cit životní souvislosti, takže musila se znova učiti nejobvyklejším úkonům chůze, mluvy, psaní; na jakési Félidě X. studoval Azam r. 1856 pravidelné střídání stavu normálního, t. zv. condition prime, se stavem chorobného somnambulismu, t. zv. condition seconde; Janet popsal fantasie prosté pověrčivé selky z Cherbourgu, vdovy po uhlíři, která si říkala Léonie, byla-li však uvedena v hypnosu, přisvojovala si jméno Léontine, a, znovu uspána, jméno Léonore: s tím trojím jmenem pak byl spojen trojí životní obsah, jehož jednotlivé city ze stavu jednoho do druhého nepřecházely, takže lze říci, že její duše v jediném těle prožívala trojí eksistenci.[2] U mnoha duševních chorých životní rytmus je udán střídáním se a vzájemným prolínáním nebo potíráním jich já »prvotného« a »sekundárního«. Slavný lékař Charcot podal zprávu o jakémsi Ménardovi, jenž čas od času propadal svému bezvědomému stavu, pod jehož nátlakem měnil svůj pobyt, takže, vystřízlivěv, procitl v cizím městě, aniž věděl, jak se tam dostal. Naef v časopise pro hypnotismus vypravoval o pánovi, který v Curychu se dočtl v novinách, že jakýsi N., bydlící v Australii, beze stopy zmizel: a rázem si uvědomil svou totožnost s ním, leč teprve, jsa ošetřován profesorem

---

[1] K následujícímu srv. bohaté příspěvky P. Hennigovy v Zeitschr. f. Psychologie 1. 1908. 1—55; krom toho Dessoirův spis o »Doppel-Ich« (2. vyd. z r. 1896); Dessoirův kritik E. Lucka (Preuss. Jahrbücher 115. 1904. 54) velmi duchaplně přihlíží k dokladům z krásného písemnictví.

[2] P. Jauet, L' automatisme psychologique, 4. vyd. (1903).

Forelem, si vybavil podrobnosti svých dlouhých nevědomých cest. W. James vypravuje o misionáři, který v Americe pod přijatým jmenem založí si obchod a po dvou měsících, kdy nával pominul, se vrací domů, jakoby se nic zvláštního nebylo přihodilo.[1] Egyptolog H. Brugsch z vlastní zkušenosti popisuje, jak ve stavu náměsíčnictví nalezl rozřešení problému, jímž se v bdělém a normálním životě marně trápil. Leckterý z těchto případů duševního automatismu odvádí nás od problému dvojníka; k jeho nejvlastnější podstatě ukazují však některá pozorování jiná, rovněž zaznamenaná psychologickými odborníky.

Německý romantik Justinus Kerner, jenž drahnou dobu ošetřoval Bedřišku Hauffeovou, zaznamenal o ní ve svém arci nekritickém spise »Die Seherin von Prevorst«, že 28. května 1827 z nenadání shlédla samu sebe, jak sedí proti sobě na židli, oděna bílým rouchem, jehož chorá ve skutečnosti na sobě neměla, jež měla však uschováno; nemohla v tu chvíli ani vzkřiknout ani sebou pohnout, měla oči rozevřeny, nezřela však nežli sebe a židli, na níž seděla. Jiný případ: Vzdělaný ruský diplomat, náchylný k neurastenii, onemocněl na počátku turecké války (r. 1878) těžkým tyfem; v rekonvalescenci se mu zdávalo, že se jeho bytost rozestupuje ve dvě části, cítil, jak se cosi od něho odlučuje, jak sám ze sebe vystupuje a jak stojí proti sobě v podobě svého druhého já. Obě bytosti byly si tohoto spíš duševního než tělesného pochodu vědomy a leckdy spolu hovořily, po několika minutách halucinace mizela. Cos podobného zaznamenává Baelz[2] také o svém příteli, který po užívání předepsaného chininu trpí představou, že se rozděluje ve dvé, a takový stav rozdvojení trvává prý až celou hodinu. Častěji se podobná deliria dostavují po požití hašiše a jiných prostředků, chorobně vzněcujících obrazivost.

Některé případy takovéto t. zv. »autoskopie« požívají literární slávy. Životopisci Shelleyho vypravují, že básník spatřil kdysi svůj vlastní přízrak a použil snad této vise v básnické tvorbě.[3] Známější je místo z Goethovy autobiografie »Dichtung und Wahrheit« (ke konci 11. knihy), kterak, naposled se vraceje od své milenky v Sesenheimu, měl podivuhodný zážitek: »Jel jsem na koni po stezce

---

[1] Zcela obdobnou historku vypravovaly nedávno noviny o dánském profesorovi, jenž, sobě nepovědom, dva dni bloudil Kodaňskou Oborou.

[2] V přednášce »Über Besessenheit« z r. 1906, citované Hennigem.

[3] A. Fischerová podle Todhunterovy biografie p. 143 v progr. dívčího lycea v Hradci Král. 1911, 12. — Nepřístupny byly mi pohříchu Les phénomènes d'autoscopie P. Solliera (1903).

směrem k Drusenheimu a tu mne zachvátilo vidění, nad něž je sotva co podivuhodnějšího. Očima ne tělesnýma, leč očima ducha jsem totiž spatřil, kterak si na koni jedu vstříc, já sám sobě, a to v oděvu, jakého jsem nikdy nenosil: byl modrošedý a trochu do zlata. Sotva jsem se probral z tohoto snu, byla postava ta tam. Zvláštní je však, že jsem se po osmi letech skutečně nalézal na téže cestě, abych Bedřišku ještě jednou navštívil, a že jsem na sobě měl onen oděv, o němž se mi bylo zdálo, a to ne úmyslně, leč náhodou. Ostatně, budiž vysvětlení jakékoli, podivný onen klam v okamžicích loučení mne poněkud uklidňoval.« Zdali jiná některá místa, ne životopisná, nýbrž ryze básnická, mají podnět psychologický, může být rozhodnuto jen přibližně a se zřetelem ke zvláštním znakům doprovodným. Goethe sám v milostné písni svého Západovýchodního divanu mluví o listu japonského stromu gingobiloba, který mu připomíná jednotu v dvojici lásky a dvojnost v individualitě: »fühlst du nicht an meinen Liedern, dass ich eins und doppelt bin?« táže se, hlubokomyslně se dotýkaje dualistického rysu, jenž i u něho někdy vynikal nad přírodní monismus a pantheismus.[1] Jestliže Heine, trpící, jako všechna romantika, rozpolceností své bytosti, popisoval v milostné písni (č. 20), známé ze zhudebnění Schubertova, kterak za měsíční noci, vzpomínaje na někdejší lásku, spatří bledého svého dvojníka, nutno zdůrazniti, jak velkou úlohu představa dvojmého života měla i jinak v Heineových fantasiích a spekulacích, počínaje Ratcliffem až po Attu Trolla a Romancero; jestliže Alfred de Musset v »Prosincové noci« líčí, kterak na každém významném ohbí životní své dráhy setkával se s kýmsi »qui me ressemblait cmme un frère« a v němž posléze sezná symbol své samoty, vzpomínáme faktu doloženého Mussetovými básněmi i materiálem životopisným, že jeho myšlením se vinul bolestný motiv dualismu, a že jeho psychologie v nejednom směru již v mládí se utvářela skoro patologicky. Ale jak Heine tak Musset nalézali k vystižení svého romantického rozpolcení již nejednu předlohu literární, neboť rozdvojení duše a těla, touhy a skutečnosti, snu a života, rozdvojení každého citu tvoří takřka podstatu básnictví romantického, v němž přirozeně i námět dvojníka náležel k problémům ústředním.

4.

Moderní zpracovatelé romantického a patologického námětu dvojníka mají předchůdce v básníkovi, který nebyl čistokrevným

---

[1] Srv. Burdachův výklad této básně v Cottovu sekulárním vydání.

romantikem a který se z chorobných předpokladů propracovával k jasnému, klidnému nazírání etiky. To je J e a n P a u l, pravým jmenem Jean Paul Friedrich Richter (1763—1825), jehož literárně-historické místo jest v prostřednictví mezi německým klasicismem a romantismem; nehláse se k žádnému z obou směrů, uchovávaje si svou samostatnost i za pobytu na klasické půdě výmarské i v mnohonásobném spříznění s mladou školou romantiků, poznával Jean Paul nebezpečí, k němuž vedly jak výlučnost a umělecký individualismus Goetheova kruhu, tak subjektivismus, až solipsismus zahájený německou romantickou filosofií a poesií. Bohatství a jednostrannost romantiky vykládal ve svých příspěvcích k estetice; proti titánství, jež vyčetl z děl autora Fausta a Promethea, vztyčil jako výstražné znamení svého Titana, o němž bylo správně řečeno, že by se měl nazývati Anti-Titanem. Vyšed z osvícenství osmnáctého věku a zakořeněn zvláště v anglické literatuře satirické, spojoval se svým spisovatelstvím pravidelně tendenci výchovnou a jí i mnohými příměsky rušivé učenosti do té míry ztížil četbu svých beztoho těžkopádných a stylově žalostně beztvarých děl, že upadl v nespravedlivé zapomenutí a že i svými krajany a ctiteli (na př. H. Hessem) jest předkládán jen ve výběru, aby se stal přístupen novějšímu čtenářstvu. Co však zajišťuje jeho tak těžce stravitelným románům podnes účast a význam, to jest laskavost jeho hluboce lidského názoru a srdečnost jeho humoru, jenž objímá svět a povznáší ztýrané lidské srdce v kosmickém zanícení pod hvězdy. Svou intensitu citu stavěl vůči romantické hravosti i vůči povýšenému chladu Goetheovu, přemíra citu to jest také, z níž vyplývá jeho psychologie dualismu a jeho dvojníkovský problém, který je z nejdůležitějších součástí jeho filosofie, vědomě namířené proti Fichtovi a Schellingovi.

(Pokračování.)

Šeb. Hněvkovského „Doktor Faust".

Napsal Dr. Karel Svoboda.

Z básnického díla Hněvkovského rozebral lyriku, balady a »Děvín« Jar. Vlček,[1] hru »Jaromír« Jar. Kamper[2] a »Děvín« znovu a zevrubně Ant. Procházka.[3] Na poslední jeho báseň »Doktor Faust. Starožitná pověst v devíti zpěvích« (v Praze 1844) — nehledíme-li k stručnému rozboru Arn. Krause[4] a k poznámce Vlčkově[5] — se zcela zapomnělo, ač zajímá i slavnou svou látkou i tím, že ji skládal stařičký člen družiny buditelské v době vření a kvašení před rokem osmačtyřicátým.

O jejím účelu vykládá Hněvkovský sám v předmluvě. Když přišel r. 1782 do Prahy na studie, slyšel tu vyprávěti pověsti o bezhlavém muži, jenž jezdil v noci po ulicích, o propadnutí Drahomířině na Hradčanech, o vyšehradské soše unesené ďáblem z Říma, o doktoru Faustovi a jeho domě, cestách na kouzelném plášti, návštěvách u sličných paní atd. První tři pověsti zbásnil mladý Hněvkovský v žertovných baladách otištěných ve sbírkách Puchmajerových.[6] Již tehdy ho prý pobízeli jeho přátelé, aby také Faustův život v Praze vylíčil v komických baladách, ale nedostal se k tomu pro práce s »Děvínem« a úřední zaměstnání. Teprve když po čtyřicetiletém úřadování se odebral na odpočinek do Prahy, vrátil se k Faustu. Pověsti o něm sice již zanikaly, za to byl znám

---

[1] První novočeská škola básnická, str. 64 n. Děj. čes. lit. II, 1, str. 219 n. Lit. čes. 19. stol. I², str. 537 n.

[2] Lit. čes. 19. stol. II, str. 366 n.

[3] Listy fil. 35, 1908, str. 40 n., 37, 1910, str. 273 n.

[4] Das böhmische Puppenspiel vom Doktor Faust, ve Vratislavi 1891, str. 9 n.

[5] Děj. čes. lit. II, 1, str. 225.

[6] Sebrání básní a zpěvů I, 1795, str. 13 n. Nové básně V, 1814. str. 50 n., 80 n.

Pražanům z divadla. Tu však nevystupoval jako jejich krajan, nýbrž jen jako Němec. Proto napsal Hněvkovský svého českého »Fausta«. To praví i v motu své básně: »Ptáš se, proč za předmět doktora Fausta si volím? Dá se s látkou hrát, Praha ho za svého ctí.« Vskutku jeho Faust měl matku Češku z rodu kouzelníka Žita. Otec pocházel buď z českého Bohdanče neb z Výmarska. Faust bydlil u Prahy v romantickém údolí Šáreckém a tam i umřel.

Hněvkovský vypočítává v předmluvě též své prameny. V české literatuře nalezl prý pouze »překlad z němčiny od roku 1611«, ale »pro samé nevkusné protismyslnosti se ani čísti nedá« (str. VIII). Míní Karchesiův překlad[1] Spiessovy knížky o Faustovi z r. 1587, jež byla pramenem jiných německých lidových knih a byla překládána do různých jazyků. Hněvkovskému, jenž byl na universitě do sebe vssál ducha osvícenského,[2] nelíbily se její pravděnepodobnosti — nám spíše dlouhé poučné výklady a moralisující úvahy —, ale přes to z ní hodně čerpal. Podle ní vypráví, jak Faust uzavřel s ďáblem smlouvu na čtyřiadvacet let, jak od něho obdržel kouzelnou knihu, jak se chtěl dostati z jeho moci, jak jezdil na plášti, jak se vychloubal, že doplní hry Plautovy a Terenciovy, jak vykládal v Erfurtě o Homerovi a předvedl Kyklopa, jak oživil při hostině zabitá zvířata, jak ho chtěl napraviti lipský mnich, jak otevřel ústa opilým sedlákům, zvířata proměnil v došky, vystavěl hrad a zase zničil, překazil kouzla jiných kouzelníků, opatřil v zimě ovoce a hrozny, potrestal šlechtice, jenž se mu posmíval, byl buzen řehtáním koně, jel do měsíce, odkázal jmění sluhovi atd. Jiné, pravděnejnepodobnější Faustovy činy, jako polknutí vozu se senem, manželství s Helenou, ošizení židovo, vynechal, ale přece se o nich zmínil. Na konci básně totiž přichází k Faustovi kukátkář a ukazuje mu obrazy oněch scén; Faust se jim směje a prohlašuje je za výmysl.

Z německé literatury užil Hněvkovský pojednání o Faustovi od Kristiana Ludvíka Stieglitze. Vyšlo r. 1812 v Schlegelově »Deutsches Museum« (II. str. 312 n.) a rozšířeno r. 1834 v Raumerově »Historisches Taschenbuch« (V, str. 125 n.). Dokazuje se v něm mezi jiným, že byly na Fausta přeneseny věci vyprávěné o českém čaroději Žitovi a polském Twardowském. Podle toho

---

[1] Vydal Č. Zíbrt, Svět. knih. č. 327/9.

[2] Růž. Jelínková-Doubková, Popsání života Šeb. Hněvkovského, Čas. čes. mus. 79, 1905, str. 384.

Hněvkovského Faust je potomek Žitův a v Krakově zápasí s Tvardovským. Tam také podle pověsti zaznamenané Stieglitzem se učil magii.

Dále četl Hněvkovský »výborné práce o Faustovi . . . Goethovu, Lenauovu« (str. X). Z Goetha vzal jak základní myšlenku básně — kdo se snaží, může býti spasen —, tak i jednotlivé výjevy. Čarodějnice tančící při hostině a zapalující Vltavu, svatojánský kocour a ženy na pometlech jsou ohlasem Valpurginy noci. Spor ďáblu Fevdy a Mefista, zda jim padne Faust za kořist, připomíná »prolog v nebi«. Žertovné rady poustevníkovy o povoláních se podobají Mefistofelovým výkladům studentovi. Maskaráda starověkých bohů je slabým odvarem antických scén Goethových. Faust Hněvkovského probodne — neb aspoň se tak domnívá — svého přítele Hrbka, jako Goethův Valentina, bratra Marketčina. U Goetha vidí Faust v zrcadle obraz krásné ženy a zamiluje si ji, u Hněvkovského miluje koupený obraz neznámé dívky. U obou je zamilovaný Faust omlazován. U Goetha vyvádí Faustův sluha z poháru Homuncula, u Hněvkovského je sám uzavřen do lahvice.

Zato Faust Lenauův, básníka životním i uměleckým názorem protichůdného Hněvkovskému, nezanechal stopy v jeho díle, leda snad že i jeho Faust miluje jeptišku, a že je mu přidán přítel Hrbek jako u Lenaua Isenburg.

Hněvkovský znal též asi lidové hry loutkové o Faustovi a vytěžil odtud motiv omlazování starých bab a hry v kuželky na vodě. Místní pražská tradice se hlásí bezpečně jen v ubytování Fausta na Uhelném a Dobytčím trhu a v Sirkové ulici.

Tuto tak rozmanitou a hojnou látku básník sám ještě značně rozšířil, podle hesla »dá se s látkou hrát« zcela povoluje své neochabující obraznosti. Vypráví, že Faust měl v Šárce svou tvrz, kde žil s malířem Hrbkem. Tam ho vyhledal a oslavoval zástup Pražanů. Před spojením s ďábly ho marně varoval poustevník u sv. Matěje, který mu dal kouzelné sklíčko, ukazující vše v pravé podobě; jest to asi upomínka na brýle Mámení v Komenského »Labyrintu«, jejž byl vydal Jan Nejedlý. Jiný neznámý rádce přemluvil Fausta, aby se spojil s čerty a hleděl je oklamati; snad je to ohlas českých pohádek o ošizení čerta. Tu i jinde vystupují po romantickém způsobu neznámé bytosti; také poustevník a později jeptiška jsou oblíbenou rekvisitou romantiků. K Faustovi přišel Jan z Kutné Hory a spolu objevili knihtisk. K této kombinaci byl přiveden

básník tím, že v letech čtyřicátých byl u nás prohlašován Jan Gutenberg za krajana kutnohorského[1] a že již od 17. stol. býval ztotožňován Faust s Fustem, spoluvynálezcem tisku.[2] Proto Vocel v »Labyrintu slávy« (r. 1846) vylíčil Jana Kutnohorského jako Fausta. Oba přátele, Hrbka i Jana, odloudil ďábel Faustovi a vyzval ho na cesty. V Erfurtě vykládal Faust Homera, v Lipsku hodoval se studenty, v Krakově závodil s Tvardovským, v Benátkách ukazoval své umění císaři, v Římě chtěl činiti pokání, ale byl uvězněn. Uprchl, vrátil se do vlasti a vzdal se spolku s peklem. Aby nemohl již hřešiti a jeho duše došla spasení, srazila ho »zahalená ženská postava« (str. 185) do propasti.

Ďábel objevuje se v několika podobách: jednou jako babylonský mag, jenž vyrobí zlato i léčivý eliksír a tím vzbudí ve Faustovi víru v kouzla, po druhé jako Ital Frode, věřitel Faustův, po třetí jako Mefisto. Ten — jako Vocelův Duchamor — je spíše nízkým egoistou než skeptikem, jakým je Goethův Mefisto. Radí nedostáti slovu, zraditi přítele a býti bezcitným.

Několik je také milenek Faustových. Od svého mládí miluje Těchku, svou sousedku ze Šárky. Vnadí ho »duševní co kráska« (str. 62) a jest jeho strážným duchem jako Kollárova Mina, Vocelova Ludmila a jiné andělské ženy romantického básnictví. Nechce se s ním zasnoubiti, dokud neusmíří nebes. V Krakově, kde hledal své lásky z doby studií, zamiluje si Vandu, dceru polského šlechtice, ale postaví se mu v cestu Tvardovský na radu »cizího« poustevníka (str. 132). Přes to »nehnětla ho chotina tak ztráta, jako soka hnusné vychloubání« (str. 133). Když ho chce polský kouzelník omámiti smyslnou láskou žen, zachrání ho od pokušení neznámá žena zpívající píseň »Na bílé hoře sedláče oře«. V Benátkách miluje jeptišku a přichází k ní v podobě zemřelého milence — motiv bürgerovský —, ale když ji má unésti, je varován opět neznámou cikánkou a pošle omluvný dopis. V Římě touží po krásné zpěvačce Zantinelle, ale mluví s ní jen o básnictví a magii. Když se vrátí do Čech, nevezme si Těchky, jež byla vstoupila do kláštera; jsou již příliš staří. Tak doopravdy nikdy nemiluje. Tento rozdíl od vilného Fausta lidových knih a vášnivého milovníka u Goetha a Lenaua i důvod jeho vytkl Hněvkovský v předmluvě: »Můj hlavní záměr

---

[1] A. Kraus, uv. sp. str. 8.

[2] H. Düntzer, Die Sage vom Doctor Johannes Faust, ve Stuttgartě 1846 str. 3 n.

byl, abych mravnosti neb pozůstavajícího bytného mínění nijak neurazil, a tak jsem hrdinu této básně, ne co rozkošníka . . . vyznačil« (str. XI n.). Slova ta nepřekvapují u sedmdesátiletého starce, jenž i v dřívějších svých básních rád moralisoval.[1]

Faust ani jinak nevybočuje z dráhy řádného občana. Léčí lidi, podporuje chudé studenty, vrací peníze, které vyhrál, a proti Mefistofelovu egoismu hájí mravnosti a citu. Vedle Mefista a Fausta jsou mluvčími obou názorů ještě romantický »černý rytíř« (str. 158), hlásající záhubu a zkázu, a Ahasver — oblíbený u pozdějších romantiků a vystupující také v Nebeského »Protichůdcích«, vydaných též r. 1844, — jenž věří ve vítězství dobra. Hněvkovského Faust se také nikdy nezříká Boha, jako činí Faust v lidových knížkách, loutkových hrách, u Goetha a Lenaua. Radí se s poustevníkem, hledá v Římě pomoci u bohoslovců a talismanem zahání ďábla. Zapsal se sice peklu, sveden jsa přílišnou ctižádostí, ale stále s ním bojoval a chtěl si je podrobiti a vyrvati lidstvo z jeho moci. Proto usiloval o osvětu, proto vynalezl knihtisk, proto mu peklo strojilo úklady. Chtěl, aby vládl rozum a bylo zahnáno temno předsudků. Pak, doufal, přestane ukrutnost a otroctví, vládcové budou pečovati o poddané a »lidstvo nabude stav prvopočáteční« (str. 45). Kdo v tom nepoznává ideálů 18. století? Kdežto Faust lidových knih ukazoval nebezpečnost poznání, Goethův jeho marnost, Hněvkovského Faust je racionalista. A básník vykládá jeho názory s takovou přesvědčivostí a nadšením, že nelze pochybovati, že i on je ve svém nitru osvícencem, třebas jsou v jeho díle též prvky romantické. V nadšeném velebení volnosti splývají osvícenské, rousseauovské myšlenky se svobodomyslnými ideami předbřeznovými. Že se starý básník zajímal o soudobé poměry politické, dokazují výtky, které činí polské šlechtě pro kruté zacházení se sedláky, jež, jak známo, konečně vedlo ke krveprolití r. 1846.

Také formou svou se hlásí báseň k poesii osvícenské. Spisovatel prý pozoroval, »že se vážný sloh při nynějším vyjasnělém smeyšlení . . . nehodí« (str. X). Proto chtěl složiti komické epos, ale ježto se komičnosti ve stáří nechtělo dařiti, odhodlal se »předmět romantický s humoristickým vzhledem vypracovati« (uv. m.). Jest

[1] Básně Dvě sestry (Puchmajerovo Sebrání I, 1795, str. 84 = Hněvkovský, Básně drobné 1820, str. 37), Na ctnost (Puchmajerovy Nové básně IV, 1802, str. 95 = Hněvkovský, uv. sp. str. 115), Láska (Hněvkovský, Nové básně drobné 1841, str. 10), Na náš věk (uv. sp. str. 28).

to táž forma humoristického eposu, jaké užil v »Děvčím boji« (1795 a n.) a obou »Děvínech« (1805 a 1829) — neboť v romantickém »Děvíně« živel burleskní sice omezil, ale zcela nevyloučil — a jejímž vzorem byl zvláště Wielandův »Oberon« (1780). Ale vypravění není již tak epicky široké jako bylo v »Děvíně«: leccos jest jen naznačeno, některých motivů není náležitě využito (na př. kouzelné sklíčko), a dlouhá homerská přirovnání skoro vesměs odpadla. Básník je si toho vědom a omlouvá to humoristickým rázem skladby. Zejména ke konci již pospíchal, ani nevyložil, zda oklamal Faust peklo čili nic, a dává to čtenáři uhádnouti. Jinak se drží své epické manýry z »Děvína«. Vypočítává hojně jmen osobních a místních, aby svému vypravění dodal konkretnosti. Pro krajiny a zjevy přírodní, jež romantikové tak rádi líčili, nemá pochopení. Zná jen jako idylikové 18. století kvetoucí kraj s ovečkami, pastýřkou vinoucí věnce a milencem hrajícím na píšťalu (str. 139). O Šárce praví pouze: »Ční tam skály různé, jest to položení vábnohrůzné« (str. 1). Lépe kreslí městský život, průvody, hostiny, hru v karty, šejdířské kousky kouzelnické a p. Humor jeho neochabl, je ovšem jen episodický ve shodě s rázem básně. Záleží v popise Faustových šprýmů, pitek a po nich jdoucích rvaček, v hojných a vtipných šlezích na jednotlivé stavy, jako na lékaře, advokáty, filosofy, nesrozumitelné básníky, vojíny, v rozmarném líčení — jako v »Děvíně« — ješitných, zamilovaných, závistivých žen, v žertovném vypsání pekla, kde jsou prý různí výtečníci, a v několika parodiích antiky, jež však ani zdaleka nedosahují břitkosti Blumauerových travestií. Tak Faustovi se zjevuje »umouněný Vulkán ve zástěře z kozy« (str. 5), antičtí bozi naříkají, že vynalezením tisku a osvětou upadne jejich moc, neboť jich nikdo již nebude prositi o pomoc, a v rozsáhlém líčení osudů Odysseových se pochybuje o kráse Helenině a manželské věrnosti i pravdomluvnosti Odysseově.

S »Děvínem« se shoduje i metrum básně: je složena v trochejských strofách o osmi verších různě dlouhých a různě rýmovaných, celkem v devíti zpěvech. Od dřívějších prací liší se ke své škodě větším počtem slov nezvyklých, zastaralých a někdy i nově tvořených.[1] Mnohá z nich zavinilo hledání rýmů, jež starému básníku působilo nesnáze.

---

[1] Na př. škapa, dupa, štek, skyt, brh, žmol, mluno, chrustec, búra, poboněk, pobunkář, čudík, kadout, oklípený, deverec, temenec, vlha, strolek, styd, přáslo, šidař, pochvist, obáslo, osvit, malec, výprosa, brarba, krevnost,

Tento nepřirozený výraz byl jistě kamenem úrazu u širokých vrstev čtenářských, kdežto vzdělaným kruhům, znajícím »Fausta« Goethova a Lenauova a literaturu romantickou a mladoněmeckou, vadilo asi povrchní zpracování příliš hojné látky a zastaralá forma a z větší části i tendence básně. Tak, nehledě k pravděpodobnému působení na Vocela při skládání »Labyrintu«, zanikla bez ohlasu a splnilo se žertovné přání Havlíčkovo, jímž ji uvítal: »Kýž dá to Bůh... Hněvkovského Fausta aby, bože mne hříchy odpust! čert vzal.«[1]

---

jáství, předmilství, oslona, krásnice, tíhota, pravota, krásota, blahota, plápolnost, mravopravec, mravomluvec, bohomluvec, jaropudný, souvěk, předbyt atd.

[1] Korrespondence, vyd. Lad. Quis, str. 145, z 22. května 1844 K. Vl. Zapovi z Moskvy.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Pokleslá síla peněz následkem jich hojnosti. — Lichva a zisky bez lichvy. — Poruchy změněnou kupní silou peněz. — Škody státu i občanstva z toho.

V minulém čísle těchto rozhledů bylo poukázáno, jak působilo válečné hospodářství na měny a kupní sílu peněz všech válčících států. Zvláště však trpěla měna naše úplnou uzavřeností od ciziny, s kterou se daly udržovati styky co možná nejmenší; omezují se na nečetné neutrální země s nevelikým počtem obyvatel. Ale ani tyto styky nemohou býti trochu čilejší, jelikož tomu vadí naprostý nedostatek zboží, který bychom mohli do ciziny ještě vyvážeti, jakož i nesnáze dopravní, pro které nelze ani doma nezbytné potřeby trochu obstojně ukojovati. Proto přiostřila se všeobecná drahota, jež nutí k nuznému živobytí také ty lidi, kteří v čas míru měli obstojný blahobyt, ano i mnohé z těch, kteří podle svých peněžitých důchodů se dříve mohli považovati za zámožné.

Jediné zboží se u nás proti mírovým dobám velice rozmnožilo, totiž peníze, kterých stále více vydává rakouskouherská banka. Neznáme sice jejich plnou sumu nyní obíhající, ale jistě je jich více, nežli jak prý udával uherský ministerský předseda W e k e r l e. Bylo při tom naznačeno číslo 15½ miliard K bankovek. Ale podle stavu válečných dluhů nekrytých válečnými půjčkami nebo zálohami bank, spořitelen, pojišťoven a jiných podobných ústavů musí se předpokládati, že vydaných bankovek jistě je více v oběhu, nežli 15½ miliard K. Než i toto množství bylo by nadmíru veliké a nebylo jistě ani potřebami výrobními ani obchodními uvedeno v oběh, nýbrž pouze státní úvěr je rozmnožil. Oba státy monarchie vypůjčovaly si od rakouskouherské banky, a banka ta mohla půjčky ty hraditi jen tiskem bankovek.

Vedle toho bylo nutno uvolňovati úvěr u banky také věřitelům státním. Banka brala válečné půjčky v zástavu za velmi výhodných podmínek pro upisovatele, i musila také tyto zálohy hraditi vydejem nových bankovek.

Vůči tomuto přeplnění bankovkami proti všeobecné skrovnosti zboží není tedy divu, že obíhající peníze kvapem pozbývaly své hodnoty, že se všechno musilo zdražovati. Snad to bylo značně podporováno také umělým způsobem, zadržováním zboží od lichvářů. Ale to všeobecně může působiti

jen, když je skutečný nedostatek; jinak by se lichvářské ceny aspoň na delší doby stále nedaly udržovati.

Vyslovovány byly často náhledy, že drahota sama o sobě neškodí, že poměrné stoupnutí cen se navzájem vyrovnává. Kdo zboží směňuje za zboží, může si zrovna tak dráže ceniti to, co dává výměnou, ať si je to zboží nebo osobní výkon. Ovšem že ani při směnách není toto vzájemné vyvažování cen vždy možno. Ceny všeho zboží se stejným poměrem nezdražují, také drahota se neprosadí stejně rychle všemi směry. Proto tedy při všech větších proměnách cen zboží nutně někteří bez jakékoli možnosti náhrady mnoho ztrácejí, jiní zase beze vší zásluhy nabývají velikých zisků. To je také vysvětlením pro ohromné válečné zisky, jichž se ovšem naše finanční správa nedovedla patřičně zmocniti.

Ale působnost peněz neomezuje se na pouhé směňování jich za zboží nebo na pouhé měření všech hodnot jimi, nýbrž hlavní jejich úkol je platební a úvěrní, po případě se v nich uchovávají hodnoty do budoucích dob nebo se jimi uhrazují minulé závazky. Kapitály nadací, pojišťoven, sirotčí peníze, pohledávky a dluhy, důchody všelijakými úmluvami vymíněné, potom náhrady za škody, mzdy, platy služební a nesčíslné jiné penězi měřené povinnosti a práva nelze stále souhlasně upravovati podle změněné hodnoty peněz. Proměněná hodnota peněz projeví se pro jednu ze smluvných stran nezaviněnou ztrátou, pro druhou zase nezaslouženým ziskem. Při proměnách stálých a nepřetržitých se ani s počátku tyto poruchy dobře nepozorují, stávají se každému zjevnými teprve citelnými újmami poškozených.

Ale poškození nemají ani žádné možnosti, aby se proti křivdám proměnou hodnoty peněžité jim způsobeným obránili. Věřitel, jemuž se platí úroky nebo oplácí dluh ve znehodnocených penězích, nemůže činiti nároků na přiměřené zvýšení opláceného dluhu nebo placeného úroku. Kdo má smlouvou vymíněný pevný důchod peněžitý, musí se s ním spokojiti, třebas zaň si koupiti může jen polovici nebo třetinu, nebo ještě menší zlomek požitků dříve penězi získávaných.

Je ovšem možno u některých důchodů vymoci si vyšší peněžité sumy, na př. služné a mzda se dá zvýšiti, když se za peníze tolik nedostane koupiti (známé zvyšování mzdy a výdělků živnostenských, přiznávaní drahotních přídavků atd.). Podobně stát a jiná veřejná hospodářství zvyšují své daně, když jim staré, ani nově zavedené nepostačují.

Než všecky tyto nápravy se nedějí nikterak hladce, stojí mnoho úsilí a zápasů a neprovedou se skoro nikdy tak rychle, jak rychle hodnota peněz poklesla. Nejpodstatnějším nedostatkem těchto nápravných pokusů však jest, že se naprosto nehodí pro většinu smluvních důchodů, když jejich peněžitá suma jest neproměnná, nepošinutelná. Tak je tomu při všech pohledávkách peněžitých, při úrocích, při důchodech pevných, při kapitálech uložených v úvěrních hodnotách (v cenných papírech určité peněžní výše s pevným úrokováním atd.), ale i při některých důchodech, které by bylo lze změniti, které však z jiných důvodů se zvyšovati nedají. [Na př. bytné za válečné doby, když obyvatelů ubývá a rozsah bytů se omezuje.]

Tedy proměněnou hodnotou peněz trpí vždy široké vrstvy obyvatelstva, proti nimž ovšem zase mnozí jednotlivci sklízejí veliké zisky. Děje se to dosti často bez přičinění, ano i bez náležitého vědomí získávajících.

Nelze tedy napořád zisky ty považovati za lichvu, jsou i bezvědomým důsledkem pošinutých cen, jak všeho zboží, tak všech výkonů lidských. Lichva ovšem může při tom spolupůsobiti.

Na př. každý podnikatel, který s uvěřeným kapitálem pracuje a dodává hledané zboží, musí nutně vydělávati veliké peněžní sumy, když hodnota peněz klesá. Zvláště se jeho výhody zvyšují, když poklesávání hodnoty peněžité je způsobeno velikým oběhem rozmnožených peněz. Neboť dluhy podnikatelovy mají stále menší váhu při znehodnocení peněžitém, kdežto jeho zboží stále dráže se prodává. Při rozhojněných penězích se nad to dostává podnikatelský úvěr stále levněji. Když se platilo dříve 5—6% i více, dostává se nyní z uložených kapitálů jen 4% nebo 3%. Podnikatel zadlužený, který na př. dříve ze 100.000 K platil 6000 K ročních úroků, mohl svůj dluh zaměniti za jiný, ze kterého platí už jen 4000 K ročně. Za dřívějších 6000 K však musil prodati svého zboží dříve na př. čtyřnásobné množství (když se cena jeho poklesem peněžité hodnoty sečtyřnásobila), při zmenšeném úroku 4000 K stačí mu tedy pouhá šestina zboží k zaplacení úroků z celého uvěřeného kapitálu. Je viděti, že tento zisk plyne podnikateli bez jakéhokoli jeho působení vlastního, že je nutným důsledkem proměněných cen a rozhojnění peněžitého oběhu, a že nelze ho nazývati (za těchto okolností) — lichvou.

Podobné jsou zisky peněžité všech těch, kteří měli jakékoli zásoby zboží, jehož ceny všeobecně stouply. Podobně získávají rolníci, když mohou prodávati všecky své výtěžky mnohem dráže. Jim ovšem se zisky ty umenšují tenkrát, když se zboží rekviruje ústřednami za ceny úředně určené — (maximální, které však ve skutečnosti lze zváti minimálními, protože spotřebitelé za ty ceny vůbec nic nedostanou a skutečně platí ceny dvojnásobné, ano i trojnásobné a ještě vyšší). — Naproti tomu zadluženým rolníkům se náramně ulehčilo, jelikož úroky hravě mohou zaplatiti a kromě toho mohou i snadno zbýti se svých dluhů uplácením. To ostatně platí o všech dlužnících, kteří mohou něco dodávati ze svého majetku nebo ze svých výdělků, co nejen své hodnoty nepozbylo, nýbrž čemu naopak hodnoty přibylo. I všechny tyto zisky mohou býti bez lichvy.

Je zřetelno, že naproti tomu ztrácejí všichni ti, kteří mají nezměněné peněžité důchody jakékoli, ať si jsou to věřitelé, majitelé cenných papírů pevně úrokovaných nebo poživatelé rent, sirotci, odkázaní na úrokový výnos z uloženého jmění, poživatelé nadací, stipendií, peněžitých výměnků, důchodů starobních, nebo ze všelikého pojištění, zřízenci, kteří nemohli si vymoci zvýšení svých peněžních platů, majitelé domů, kterým se nezdaří zvýšiti činži atd. Ani tito postižení nemohou sváděti své ztráty na lichvu, když za peníze se nedostane snad ani čtvrtina nebo někdy sotva pětina nebo desetina toho množství, jako za dob mírových. Vždyť peníze nemají touž hodnotu, jejich nadbytečná hojnost zmenšila všeobecně jejich kupní sílu, kdežto všeho ostatního zboží za války úžasně ubylo a tím méně se ho může dostati kupujícím, čím více peněz přemírou vydaných se oň uchází. Arci, lichva může zlo to násobiti, ale ani bez lichvy by se nemohlo dostati za touž sumu peněz úžasně rozmnožených dosti zboží, kterého velice ubylo a kterého se pro všecky potřeby nedostává. Lichvě se právě proto daří, že nemůže býti

proti ní ani proti neodkladným potřebám dosti nebo vůbec žádné poctivé nabídky při všeobecné skrovnosti nebo nedostatku.

Pro stát a ostatní veřejné hospodářství z toho nastaly ohromné nesnáze, kterých se státy jen na okamžik zhostily stálým dlužením, po případě tiskem papírových peněz. Ale výsledek takového hospodaření hrozí těžkou budoucí zkázou. Za války stát stravuje tolik kapitálů, že žádné daně a dávky na to ani z daleka nepostačují. Dle cislajtanského rozpočtu na rok 1917—18 se požadovalo 22·2 tisíc mil. K, kteréžto požadavky dlužno zvýšiti dodatečnými vydáními na drahotní a jiné přídavky úředníkům, učitelům a železničnímu personálu i jiným od státu placeným osobám, jakož i o úroky, které v rozpočtu byly velmi skrovně počítány. Proti tomu je řádná úhrada jistě dosti optimisticky rozpočítána na 3·65 tisíc mil. korun. Deficit takto rozpočtený není jistě příliš vysoko odhadován 20 miliardami K, který podle kursu válečných půjček by se dal uhraditi výpůjčkou asi 22 miliard K. Potřebuje tu tedy stát obrovského úvěru asi 60 mil. K denně, kdežto všechny jeho hrubé výtěžky jsou pouze asi 10 mil. K denně. Sebe silněji utažený berní šroub nestačil by hraditi schodky snad ani z desetiny. Všechny daně, poplatky, cla a státní monopoly i s válečnými přirážkami a s daní z válečných zisků byly na válečný rok 1917—18 rozpočteny čistě (po srážce všech nákladů správních a provozních) něco málo přes 2.000 mil. K. Od toho by se musil odpočísti ještě provozovací schodek státních drah přes 100 mil. K. Tedy k uhražení nekrytého dluhu ročního by bylo nutno znásobiti dosavadní daně (i s válečnými přirážkami) aspoň téměř třináctkrát.

Tyto nové dluhy budou však proto tak ohromné, že se musilo všecko platiti dráže, nejen snad dvojnásobně nebo trojnásobně, ale někdy až pateronásobně nebo až desetkráte, než za dob mírových. A to by se mělo v budoucnosti opláceti zase plnými mírovými hodnotami? Považme jen, kdybychom ukončili válku do konce června 1918, že by cislajtanský válečný státní dluh vzrostl snad asi na 65 miliard K (i s různými nedoplatky a náhradami, které dosud nebyly súčtovány). K tomu dluhy předválečné činí asi 13 miliard K. Všechny tyto dluhy by vyžadovaly ročních úroků přes 4 miliardy K. Při zmenšeném obyvatelstvu po válce asi na 27 mil. hlav nebo průměrně asi 5½ mil. rodin (s počtem pět lidí na rodinu) znamenalo by to skoro *730 K* pro každou rodinu ročního vydání jenom na státní dluhy!

Je nepopíratelno, že ani největší optimisté nemohli by věřiti v možnost takového břemene při plné předválečné hodnotě našich peněz! To by rakouští občané nestačili ani svými výtěžky na státní věřitele a jiné požadavky státního hospodářství. Ostatní státní potřeby by totiž podle předválečného stavu vyžadovaly nejméně asi 2.000 mil. K — (po srážce provozních vydání, která bychom si mohli mysliti uhražena provozními příjmy). — Tedy na 6.000 mil. K čistých státních ročních vydání — (po srážce všech úhrad ze státních podniků) — by roční daňové státní berně průměrně na pětičlennou rodinu činilo asi 1100 K. A k tomu by ještě přibyla vydání ostatních veřejných hospodářství, která jest nyní těžko odhadnouti, ale která jistě malá nebudou.

Bude to také úplně spravedlivo, když za uvěřené obnosy stát (i jeho poplatníci) si mohl koupiti dnes toliko 1 kg zboží nebo 1 m látky, nebo jeden kus jistého zboží, aby nemusil pak v míru opláceti 4 až 5 kg nebo 4 až 5 m nebo 4 až 5 kusů téhož zboží. Kdybychom se totiž vrátili zase ku předválečné hodnotě peněz, musili bychom prodati čtyřnásobné až pateronásobné i větší množství zboží, abychom stržili týž počet peněz. Tížily by tedy válečné dluhy každého dlužníka snad pateronásob neb i horším ještě poměrem, kdyby je měl spláceti v plné hodnotě peněz, jakou měly před válkou.

Naše měna ovšem ani po uzavřeném míru nenabude dřívější hodnoty předválečné, aby jeden kilogram zlata měl pouze cenu 3280 K, když nyní se prodával za 15—20 tisíc K! Ano, je pravděpodobno, že v míru, až se uvolní trh se zbožím a nebude se stále rekvirovati zboží za pevně stanovené ceny, teprve náležitě vynikne a uplatní se přemíra vydaných papírových peněz. Bývalo tomu také vždy tak, po uzavřeném míru se papírové peníze ještě dále znehodnocovaly, když jich bylo vydáno přespříliš, a nemohl se oběh jejich náhle zmenšiti.

Ostatně vrácení se k dřívější hodnotě peněz předválečné nebylo by ani pro stát, ani pro jeho občanstvo nikterak výhodné. Stát (i jiné veřejné hospodářství) by nesnesl pak svých dluhových břemen, nesehnal by ani na úroky a nemohl by tedy dostáti svým závazkům. Ale ani ostatním lidem by nemohlo úplné zotavení hodnoty peněz, která po delší doby poklesla, přinésti než strašný rozvrat a hospodářskou pohromu, ano i zkázu. To však nutno odkázati k samostatným úvahám příštím. *R.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Sociálně-politický program vlády dra. šl. Seidlera. — Reforma zákona o nemocenském pojišťování. — Uznání koaličního práva dělnictva i za systému zmilitarisování. — Zvýšený počet úrazů dělnictva ve válečných letech. — Mezinárodní sjezd odborových organisací v Bernu.

V prvé schůzi poslanecké sněmovny (podzimní zasedání) dne 25. září nastínil ministerský předseda dr. šl. Seidler obsáhlý program vlády, předem již ohlášený jako program hospodářský a sociální, který by v současných hlubokých rozporech národnostně-politických byl pojítkem všech stran v parlamentě a tvořil jejich společnou bási. Program ten byl však ve sněmovně i ve veřejnosti přijat s pochybami a nedůvěrou v jeho třeba i postupné provedení, aspoň v době pokud možno brzké, jelikož každý hospodářský a sociální program vyžaduje především silné opory finanční, kteréžto pole je však na tu dobu nejstinnější stránkou naší politiky.

Pokud se týče speciálně sociálně-politického programu a nazírání vlády, uznal ministerský předseda za účelno i spravedlivo výslovně poděkovati dělnictvu a úřednictvu, jež osvědčilo se v těchto těžkých dobách plněním povinností mu uložených. Vedle díků však, zajisté že nejvýš zasloužených, přináší program vlády dělnictvu již jen přípovědi a sliby, jež splniti může teprve lepší budoucnost. Tak o sociálním pojištění, o němž pracovalo se již sedm let před válkou a kteréž válkou bylo opětně pochováno, prohlásil ministerský předseda, že návrh zákona jest

vládou podrobován opětnému zkoumání. A třeba že šéf vlády dodal ještě, že návrh zákona toho má co nejdříve státi se předmětem ústavního jednání, nelze předpokládati, že skutečně stane se tak co nejdříve, poněvadž již ohlášené jeho přezkoumávání znamená průtahy, a mimo to finanční situace státu bude zde na tu dobu překážkou nejobtížnější.

Jako přípravu k účinnější organisaci sociální politiky třeba vítati projektované zřízení dvou nových ministerstev, totiž ministerstva pro sociální péči a ministerstva pro lidové zdraví, jichž uskutečnění přiblížilo prý se již k bezprostřední blízkosti.[1] Úkolem těchto ministerstev má býti zvláště: péče ve prospěch válkou poškozených a pozůstalých po padlých, vybudování sprostředkování práce, zákonodárství na ochranu práce, sociální pojištění, péče o mládež, potírání nouze o byty a pěstování veřejného zdravotnictví. Ministerský předseda zdůraznil, že v budoucnu »nemůže machinerie našeho národního hospodářství postrádati sociálního oleje« a jest třeba to prohlášení posuzovati tak, že počíná se pracovati aspoň s reformními myšlenkami, a že doba a poměry stanou se kategorickým imperativem k realisaci myšlenek těch. Po zdevastování poměrů hospodářských, sociálních a morálních vlivy války, bude zajisté nejvýš nutno koncentrovati mnoho úsilí k provedení obnovy a dalšího pokroku, a nově zřizovaným speciálním ministerstvům připadne obtížný, avšak záslužný úkol, býti zde iniciatorem, organisatorem i exekutivou pronikavé sociálně-politické působnosti.

*

Zatím poslanecká sněmovna provedla ve schůzi dne 3. října reformu zákona o nemocenském pojišťování. Jsou to změny, obsažené v císařském nařízení ze dne 4. ledna 1917, spolu s některými dodatečnými návrhy, podanými v sociálně pojišťovacím výboru, zejména německým soc. dem. posl. Widholzem, že po dobu tří let nesmí býti zakládány žádné nové pokladny, a že osvobození od poplatků se vztahuje na všechna právní jednání mezi nemocenskými pokladnami a zaměstnavateli. Jinak důležitými reformami jest vybudování péče o matky a dítky, rozšíření podpor šestinedělkám, zavedení premií za kojení, zavedení rodinného pojištění, zavedení mzdové třídní soustavy, písemné smlouvy mezi pokladnami a lékaři a jiné. Zákon o nemocenském pojištění ovšem i v tomto svém zreformování vykazuje veliké mezery, především tu, že pojištění nerozšiřuje se ani tentokráte na dělnictvo zemědělské, které již po dvacetiletí marně se dožaduje, aby v ohledu tomto bylo postaveno na roveň dělnictvu průmyslovému. Nyní pak, kdy v zemědělství nastala taková prosperita, bylo by zajisté nejen spravedlivo, ale i nejvýš včasno, aby otázka nemocenského pojištění dělnictva zemědělského dostala se do popředí řešení úkolů sociálně politického zákonodárství. Jsou to však zajisté jiné důvody než nedostatek pochopení nebo vůle, jež jsou překážkou vybudovati nyní celé nové odvětví nemocenského pojištění, zahrnujícího tak veliký počet dělníků. Nejen že jevila by se dnes složitější otázka o formě zákona, zda má to být zase pojištění říšské, či zemské, či ještě v jiné organisační formaci, nýbrž také i uvádění

---

[1] Předloha zákona o zřízení ministerstva pro sociální péči byla již poslaneckou sněmovnou projednávána ve schůzi dne 16. listopadu a ve schůzích následujících.

v život nového nebo rozšířeného aparátu výkonného naráží na překážky téměř té doby nepřekonatelné. Proto i sociální demokraté, kteří na poli sociálního zákonodárství jsou vždy na svém místě, vedou ve sněmovně hlavní slovo a vtiskují jednání svůj ráz, tentokráte — jak prohlásil v debatě posl. dr. Winter — nenavrhli žádných dodatků, které by vyvolaly rozpory, poněvadž zástupcům dělnictva jde především o to, aby nemocenské pokladny z nynějšího vratkého základu nařízení dostaly se na pevnou půdu zákona. Týž řečník poukázal také k tomu, že dnes některé pokladny pracují i s 15 členy, takže příspěvky pohltí sama podpora rodičkám, mnohé pak pokladny že zápasí s nedostatkem úřednictva a lékařů, odjímaných jim vojenskou správou. Ve zvláštní resoluci žádal tudíž dr. Winter, aby po této stránce byl vzat zřetel na nemocenské pokladny a aby odpomoženo bylo tomuto trapnému stavu ponecháním dostatečného počtu lékařů a úředníků k vytčenému účelu.

Některá ustanovení změněného zákona nesou zřejmě známku válečné doby, jako rozšířená péče o matky a dítky, vyplývající dnes ze zvýšené starosti o populaci a budoucí pokolení. Současně se změnou zákona o nemocenském pojištění změněno též v zákon císařské nařízení o doplnění § 94. a 121. živnostenského řádu, dle něhož — v souhlasu se změnou nemocenského zákona — stanoví se též prodloužení podpůrné doby pro šestinedělky ze 4 na 6 týdnů. Rovněž tak i ustanovení o zákazu zřizovati nové nemocenské pokladny po dobu tří let vyplynulo z nynější situace. Většina nemocenských pokladen ztratila veliký počet členstva — případy pokladen s 15—20 členy jsou zajisté charakteristické — a uvedení do normálního stavu opětným oživením a stabilisací průmyslu, živnosti a obchodu bude zajisté vyžadovati delší doby.

Úsilí našeho dělnictva v posledních měsících bylo soustředěno hlavně k otázce aprovisační, k ochraně koaličního práva a morálním jeho poměrům za nynějšího stavu zmilitarisování, především v kovoprůmyslu. Nikdy snad nevystřídalo se v ministerských kancelářích vídeňských tolik dělnických deputací, nebylo provedeno tolik poslaneckých intervenci, podáno návrhů a interpelací ve věcech těchto jako právě nyní. Katastrofální poměry vyživovací vedly dělnictvo jiným směrem než jen k dožadování se zvýšení mzdy: Dělnictvo dožadovalo se ještě více zvýšení přídělů potravin. Akce tyto vedlo dělnictvo z muničních továren, kde vedle tísně vyživovací dolehl též systém zmilitarisování, ve svých jednotlivých výstřelcích působící na takové masy dělnictva, z valné části mladistvého a neznalého vojenské discipliny, velice tíživě, zvláště ještě, když se strany některých orgánů staly se i hrubé přehmaty, hraničící na libovůli a zneužívání dohlédacího a velitelského práva.

Za poměrů těchto mimořádný zájem dělnictva kovoprůmyslu upoután byl k vyjednávání ve Vídni ve dnech 2.—4. října. Asi 14tičlenná deputace dělnictva třicetipěti muničních továren pražských a mladoboleslavských, vedená zástupci Českého Svazu posl. Habermanem, Staňkem a Stříbrným, jednala s ministerským předsedou a několika resortními ministry o celém kompleksu požadavků, týkajících se nejen aktuelních otázek materiálních — aprovisace a mzdy — nýbrž též právního a morálního poměru dělnictva za nynějšího jeho zmilitarisování. Hlavní jednání vedeno dne 3. října v úřa-

dovně ministerského předsedy v parlamentě, za účasti ministra vnitra, veřejných prací, zeměbrany a výživy. Konference konala se večer a trvala od 7. přes 10. hodinu v noci. Deputaci doručena byla teprve druhého dne obšírná, 12 půlarchů čítající písemná odpověď, a to prostřednictvím předsedy Českého Svazu posl. Staňka. Odpověď podrobena pak delegáty dělnictva obsáhlé rozpravě a pro veřejnost vydána o ní tato zpráva: »Po přečtení celého vládního přípisu a obsáhlé debatě, jíž súčastnili se všichni přítomní, bylo konstatováno jednomyslně, že výsledek čtyřdenního jednání deputace s poslanci českými a členy kabinetu je té doby celkem příznivé, zejména pokud se týče sdělení ministra zeměbrany, že s dělnictvem se strany dohlédacích orgánů vojenských musí býti slušně zacházeno a že jeho organisace se strany vojenské správy se uznávají. Veškeré nepřístojnosti budou důvěrníky na příště spoluvyšetřeny a odstraněny.« Tím tedy upraveno a upevněno právní a morální postavení dělnictva vůči vojenské správě: Uznáno i za nynějšího režimu zmilitarisování koaliční právo dělnictva a systém továrních dělníků a jejich spolupůsobnost i vliv při vyšetřování vyskytnuvších se neshod a závad. Dělnictvo neslo trpce některé zjevy a případy, jež dály se za vojenského režimu v továrnách. Stěžováno si na ně i při jiných četných intervencích deputací i poslanců, a také téhož dne, kdy pražské deputaci dostalo se této ministerské odpovědi, byly závady onoho druhu předmětem diskuse ve dvou sněmovních výborech. Ve výboru ústavním posl. Vaněk žádal odstranění tajné kvalifikace dělníků, zřízenců i úředníků »p. v.« (»politisch verdächtig«) nebo »p. u.« (»politisch unverlässlich«), poukazuje k tomu, že dělnictvo již dávno domohlo se odstranění nepříznivých vysvědčení a poznámek v pracovních knížkách. Stejně tak posl. Němec ve výboru branném rozvinul tutéž otázku s doklady případů hmotné i morální újmy, vyplývající pro zaměstnance z takové podezřívavé kvalifikace, a to ponejvíce nikoli z nějakého faktického provinění, nýbrž v nesčetných případech z politické nebo i národnostní předpojatosti a nevraživosti.

*

Ve schůzi představenstva Úrazové pojišťovny dělnické pro království České, konané dne 13. července 1917, podána byla zpráva, dle níž katastr čítá 187.098 podniků. Od 1. listopadu 1889, t. j. od počátku činnosti ústavu, hlášeny byly do konce roku 1914 celkem 403.482 úrazy, v roce 1915 celkem 19.152 úrazy, v roce následujícím 23.100 úrazů a v roce 1917 za necelých 7 měsíců (do 11. července) 13.195 úrazů, celkem od počátku činnosti ústavu 458.929 úrazů. Ze zprávy vidno, že ve válečných létech počet úrazů stoupl, což lze vysvětlovati z té příčiny, že v některých odvětvích, zejménéa v kovoprůmyslu, zaměstnán je nyní veliký počet žen, mládeže a dělníků nevyučených, u nichž snadněji dochází k úrazu, než u dělníků zkušených a s výrobou a stroji dobře obeznámených. Úhrnná výše vyplaceného odškodného činila do konce roku 1914 K 107,523.756, v roce 1915 K 7,742.580, v roce 1916 K 7,934.503, v půlletě r. 1917 K 4,261.602, celkem dosud K 127,462.443. Ustálených důchodů plynulo počátkem července 1917: 3.242 důchody vdovské, 2.176 důchodů dětských, 119 ascendentních důchodů, 19.499 ustálených důchodů po-

léčebných, celkem 25.036 ustálených důchodů s nákladem K 4,576.698 ročně. Mimo to vyplácelo se vedle důchodů léčebných ještě 13.681 dočasný důchod poléčebný. Pojistného bylo přijato: Do konce roku 1914 celkem 162,080.255 K, v roce 1915 K 10,043.707, v roce 1916 K 10,536.003 a v roce 1917 (do 11. července) 5,950.810 K, úhrnem dosud 188,610.777 K.

*

Ve dnech 1.—4. října konán byl v Bernu mezinárodní sjezd odborových organisací, který však, vzhledem k válce a poměrům, vyvinuvším se následkem války v socialistické Internacionále, byl pouze sjezdem kusým. Súčastnilo se ho celkem 75 delegátů, a to z Německa, Rakousko-Uherska, Dánska, Švédska, Norska, Holandska, Bulharska a Švýcarska. Sjezd neobeslaly Veliké odbor. organisace anglické, také Francouzové a Italové nebyli zastoupeni, ač došly odtud přihlášky (Francouzům odepřeny byly pasy) a z Belgie a také i z Anglie byl přímo podán protest proti konání sjezdu v nynější době a za nynějšího rozkolu v mezinárodní dělnické organisaci. Za české odborové organisace, soustředěné v Československém odborovém sdružení, dostavilo se též pět delegátů, ač sdružení toto od sporu amsterodamského není v odborové Internacionále uznáno jako samostatné ústředí a postrádá tudíž sjezdových práv. Přes to však Československému odborovému sdružení dostalo se přímého pozvání jako hostu. Poněvadž na sjezdu dle stanoveného denního pořadu mělo se též jednati »o uspořádání životních zájmů Internacionály«, obeslala česká ústředna sjezd, aby zde znovu rozvinula též svou otázku uznání, rovnoprávnosti a rovnocennosti. Mluvčí delegátů českých, posl. Tusar, podal tudíž hned po zahájení sjezdu návrh na uznání autonomního postavení českých odborových organisací, návrh ten však proti očekávání byl opětně zamítnut, a to všemi hlasy proti hlasům českým. Čeští delegáti zůstali tedy na sjezdu opětně jen jako hosté, ale přiznáno jim, i přes protest zástupce vídeňské ústředny (Huebra), aspoň zastoupení v komisi pro projednání návrhů sociálně-politických.

Otázka tato je starým sporem rakousko-českým. Vídeňská ústředna se svými centralistickými, celorakouskými tendencemi nechce připustiti jinakého zastoupení na mezinárodních sjezdech než celorakouského, státního, nikoli národnostního, a je v tomto svém úsilí podporována Německem, kteréž má v rukou vedení odborové Internacionály. Ve smyslu vídeňských tendencí bylo také rozhodnuto na mezinárodním sjezdu v Amsterodamu r. 1903, kdy delegátům českým přiznáno jen právo hostů. Od té doby, ač nastalo zatím úplné osamostatnění českých odborových organisací od ústředí vídeňského, zůstala otázka v témže stavu, nyní pak návrhem českým rozvinuta znovu v Bernu. S týmže však výsledkem. Rozhodnutí bernské dotkne se zajisté zase nemálo dělnictva českého. V době světového proudu demokracie a vyvrcholení otázky sebeurčení národů, trvají němečtí socialisté — neboť na nich záviselo rozhodnutí — se stranickou úporností a zatvrzelostí na svém stanovisku vůči Čechům, ač zde na poměru úplné a naprosté samostatnosti a svéprávnosti Československého odborového sdružení k vídeňské centrále nemůže býti již nic změněno. Nejvýš pravděpodobno je, že kdyby sjezd bernský byl skutečným sjezdem celé odborové Internacionály, dostalo by se asi českému dělnictvu jejich dožadovaného práva.

a tak celá sporná otázka, vlekoucí se již takovou řadu let, znamená tudíž jen další její odročení. Nynější však opětné jen její provisorní rozhodnutí zlomkem Internacionály v Bernu, nijak zajisté nepřispěje k urovnání eksistujících diferencí mezi sociální demokracií českou a německou. A vytýká-li se dnes celému českému národu, že při svých osudech spoléhá též na pomoc z ciziny, jest tento spor českého dělnictva miniaturou onoho položení, v němž nalézá se celý národ. Také české dělnictvo po tomto bernském případu musí spoléhati, že na nějakém příštím sjezdu restaurované odborové Internacionály najde více porozumění pro své národní právo u dělnických organisací národů, nyní v Bernu nezastoupených, než jak projevili vůči němu zástupci organisací německých — rakouských i z říše -- kteří na sjezdu rozhodovali a udávali tón i směr. Lze také předpokládati, že rozhodnutí bernské konference jen posílí a utvrdí v sociálně demokratickém dělnictvu českému ideu státoprávní, neboť i mezinárodní spor jeho je spjat s otázkou státní samostatnosti. Němečtí odboráři i mezinárodní sjezdy řešily až dosud otázku zastoupení ve smyslu státním, nikoli ve smyslu národnostním. A tu nalézáme se před charakteristickým zjevem, že odborová Internacionála dělnictva, která po výtce má se zabývati otázkami sociálními a hospodářskými, při svých organisačních zásadách naráží na otázku eminentně politicko-národnostní, a že řeší ji ve smyslu státně-politickém.

Při vlastním svém jednání pohyboval se sjezd též v současných poměrech válečných a zřetel jeho byl koncentrován k otázce míru spolu s dělnickými otázkami mezinárodního rázu, jež na mírové konferenci měly by dojíti uplatnění. Tak sjezd se usnesl vznésti požadavek na vlády států, jež vedou nyní válku, aby v mírové smlouvě bylo dělnické třídě zajištěno minimum ochrany a práv, jež by ve všech zemích musilo býti provedeno. Tak do mírové smlouvy mají býti pojata ustanovení o právu volného stěhování a o právu koaličním, jakož i ustanovení o provedení ochrany dělnictva. Konference vyslovila také očekávání, že mírová smlouva stane se východiskem k účinnému spolupůsobení všech národů na poli sociálních reforem. Po této stránce poukazuje se mezi jiným na otázky zákazů vystěhovalectví i přistěhovalectví, aniž by se bylo dotýkáno práva států omezovati dočasně vystěhovalectví v dobách hospodářské deprese nebo kontrolovati přistěhovalectví. Naproti tomu žádá se naprostý zákaz najímání dělníků na smlouvu pro cizinu. Dělnictvu všech zemí budiž poskytnuto právo koaliční a znemožňování tohoto práva budiž trestno. V příčině sociálního pojištění se žádá, aby státy, které nemají dosud žádného pojištění proti nemoci, úrazu z povolání, invaliditě, stáří a nezaměstnanosti, byly povinny pojištění takové zavésti a to v době co nejkratší. Denní pracovní doba pro veškeré dělnictvo nemá přesahovati 10 hodin. Pracovní doba v dolech s nepřetržitou výrobou, jakož i v průmyslových závodech s výrobou zvláště zdraví škodlivou budiž stanovena maksimálně na 8 hodin denně. Dělnictvu budiž všeobecně poskytnut a zákonem zaručen nepřetržitý odpočinek nejméně 36 hodin v týdnu. Používání dětí pod 15 let k živnostenské výrobě budiž zakázáno, mládež od 15 do 18 let budiž zaměstnána nejvýše 8 hodin denně, rovněž tak i dělnice a ženské síly vůbec. Pro námořníky, jichž povolání je meziná-

rodní povahy, budiž zřízeno zvláštní mezinárodní právo a ochrana za spolupůsobení jejich organisace. K provádění ochrany dělnictva budiž ve všech státech zavedena a vybudována účinná inspekce živnostenská. Mezinárodní sdružení pro ochranu dělníků, se sídlem v Basileji, budiž v mírové smlouvě výslovně uznáno jako orgán k provádění a fedrování mezinárodní ochrany dělníků. Tímže sdružením vydržovaný mezinárodní pracovní úřad byl pověřen, aby sebral veškerý sociálně-politický materiál a ve třech hlavních řečech ho vydal. Referent sjezdové komise Janson (Německo) poukázal k tomu, že návrhy a požadavky tyto nutno považovati za minimum, a správně dovodil dále, že z nynější těžké doby vyjdou národové tak vyčerpáni a oslabeni na své životní zdatnosti, že již v zájmu dalšího moudrého hospodaření bude všeobecnou povinností, starati se účinnou ochranou dělnictva a pronikavou sociální politikou o znovunabytí ztracených a vyčerpaných sil. Jak který stát rozvine svou činnost na tomto poli, tak bude spěti k opětné své regeneraci.

V debatě bylo též vysloveno, aby mezinárodní odborové organisaci dělnictva dostalo se i přímého zastoupení při mírovém vyjednávání a organisacím všech států uloženo, aby u svých vlád působily k uskutečnění požadavků těch, jakož i aby pojaly je k mezinárodnímu řešení na konferenci mírové.

Odborový sjezd v Bernu tímto svým jednáním i projevenými požadavky z oboru sociální politiky dokumentoval také skutečnost, že socialistické hnutí i v této své organisační formě pozbylo revolučního ducha a že ubírá se klidnou evoluční cestou praktické politiky a postulátů dané doby a poměrů a že při svém mezinárodním rázu nijak neopomíjí a nepřehlíží existující organisaci dnešních států, v jichž rámci lze především sociální politiku prováděti. Sjezd také nezrestauroval nijak zborcenou Internacionálu a rozešel se s diferencemi, za nichž se scházel. Nepřítomní Angličané žádali písemně, aby sídlo mezinárodní odborové komise bylo přeloženo z Berlína do Bernu, v kterémžto požadavku byla již vyslovena nedůvěra německému vedení pro jeho stanovisko k válce, její příčinám a původu. Delegáti němečtí opřeli se ovšem tomuto přeložení vedení do Švýcar, ač prý jinak, bez oné tendence nedůvěry, jsou ochotni v zásadě o změně jednati. Sjezd v Bernu, vedle svého mezinárodního a sociálního poslání, měl tudíž také svou otázku národní a politickou, a po této stránce, vedle své skutečné práce na vlastním poli, zůstal přece jen velice jednostranným — německým.

H.

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Poměry národního školství za doby absolutistické vlády válečné. — Dotaz českých říšských poslanců na říšské radě a jeho publikace. — Horečná zabavovací prakse školních učebnic a knih ze žákovských knihoven. — Presidiální vyřizování školských záležitostí. — Uzavírání středních škol. — Útisk veřejného školství menšinového. — Pronásledování a stíhání učitelstva. — Suspense. — Pamětní spis zemských učitelských spolků o osudu postižených učitelův i po amnestii.

Dotaz českých říšských poslanců o chování se vládních kruhů k českému národu za války poodhrnul roušku také nad poměry národního škol-

ství. Učitelská práce byla během tři a půlleté doby válečné znesnadněna rozsáhlou konfiskací učebnic a to namnoze takových, které byly před 15 i 18 lety ministerstvem schváleny a po celou tu dobu v užívání. Vedle duševních a mravních škod, jež tím českou mládež postihly, utrpěli velké ztráty hmotné také četní nakladatelé učebnic. Nakladatelství Ottovo v Praze jediné ztratilo odbyt na 41 učebnic.

Přes všechna ministerská nařízení o tom, že učebnice se nemají zbytečně měniti, že zvláště s knihami pro chudé žactvo se má co nejpečlivěji hospodařiti, byli nakladatelé čeští nuceni značné zásoby natištěných učebnic mařiti a v době stále rostoucího nedostatku papíru tisknouti nebo aspoň upravovati učebnice nové a přehlédnuté. V době rostoucí tísně hmotné byli čeští rodičové nuceni opatřovati dětem knihy nové a proti starým hodně dražší!

Netušenou zabavovací praksí zbavena byla národní škola zvláště na vyšším svém stupni — ve školách měšťanských pedagogicky i didakticky nezbytné podpory školních učebnic. Celé dlouhé měsíce četly děti v národních školách jedině z biblických dějeprav, schválených konsistořemi. Žádosti zemských školních úřadů, na př. moravského, za to, aby se smělo zatímně užívati starých učebnic do doby, kdy nové vydány budou, byly ministerstvem osvěty ostře odmítány.

Censura učebnic konána byla — dle podaného dotazu — pokoutně a anonymně a namnoze zcela neodbornicky. Hlavním důvodem proti užívání starých učebnic bylo, že podporují málo rakouskou státní myšlenku, že mají málo látky o vynikajících rakouských osobnostech, vojevůdcích, národních hrdinech, že mají zřetel k užší vlasti, že však budí málo lásky a oddanosti k vlasti širší a vážnosti ke stavu vojenskému.

V každé nepatrné zmínce o slovanských národech a záležitostech byl censurou spatřován projev panslavismu a nepřátelství k válečným spojencům. Ukládalo se nakladatelům, aby nová vydání učebnic byla zabarvována náležitě duchem světové války, a aby tak čistá věcná kultura zahalena byla do roucha současných zájmů, vyvolaných přítomnou tragedií válečnou. Všechna opatření, týkající se učebnic, nevycházela z plenárních usnesení, kde mají zastoupení také kruhy samosprávné a školsky odbornické, ale z presidií školsky neodbornických.

Dotaz uvádí příznačné ukázky censorské prakse. V článku o V. M. Krameriovi v Hořčičkově České čítance pro měšť. školy chlap. shledána závadnými slova »a tak rušil vliv germanisace, která v době josefinské těžce dolehala na náš národ«. Ukázka z Čelakovského »Ohlasu písní ruských« shledána nevhodnou, protože opěvuje smrt ruských bojovníků za války francouzsko-ruské. »List Havlíčkův Palackému« mohl by buditi u dětí vedle lítosti s Havlíčkem a jeho rodinou nenávist proti vládnímu opatření. Ve článku Fr. Žákovcově »Alšův Svatý Václav« strašila slova »za zvuků husitského zpěvu Kdož jste boží bojovníci«. Macharovy »Tři prsteny« uváděly v pochybnost, je-li katolická víra pravá. V Rufrově a Hořčičkově čítance pro měšť. školy chlap. shledáno závadným Havlíčkovo heslo »Přislibujte si mně«. Paměti Al. Jiráska líčily muka dětí českých rodičů německého kraje. Z Babičky od B. Němcové slova »než bych si byla dala děti odciziti« měla se nahraditi vhodnějšími: »a zůstala jsem raději v naší

zemi a v milém Rakousku«. Interpelace českých poslanců uvádí delší šňůru podobných perel, vylovených z moře válečné prakse censorské, vytýká, jak censura postihla téměř všechny školské zpěvníky a má dojem, že prakse uvedená měla tendenci po postátnění, zmonopolisování nakladatelstev učebnic v c. k. knihoskladech.

Než úřady censorní nejen samy zabavovaly české učebnice, ony si zřídily ještě prostřednictvím školních úřadů velice rozvětvený orgán censorský v učitelských sborech národních i středních škol. Veškerému učitelstvu nařízeno pročíst veškeré knihy žákovských knihoven školských, a kde by co závadného shledalo, aby to buď odstranilo, anebo aspoň závadné věty vyškrtalo. Nastala nejhorlivější přehlídka žákovských knihoven, které byly namnoze tak okleštěny a ztenčeny, že nemohou již plniti úkol svůj, daný jim školním zákonodárstvím, aby byly totiž náležitým doplňkem školní četby.

Dotaz vytýká dále, jak důležité záležitosti, které patří do kompetence zemských školních rad, nebyly vyřizovány gremiálně, ale presidiálně, a že presidia namnoze ani o svých předběžných akcích ve schůzích sborových nereferovala a dodatečně je schvalovati nedávala. Rozhodování o nepostradatelnosti učitelstva nedostalo se na př. do gremia zemské šk. rady moravské. Na jednostranné návrhy školních inspektorů dáváni byli učitelé do pense, aniž byli vyslýcháni.

Uzavřením kyjovského gymnasia bylo nejen 300 žáků domácího kraje zbaveno střední školy, ale způsobeno i mnoho hmotných ztrát, neboť rodičové byli nuceni dávati syny, aby pokračovali ve studiích, do míst vzdálených od domova a tam na ně platiti. Trikolorovou aféru kyjovskou způsobili dva nedospělí jinoši, z nichž jeden nebyl mimo to nikdy úplně normální. Soukromému reál. gymnasiu v Orlové bylo odňato právo veřejnosti i státní subvence pro »velezrádné rejdy« sextánů.

Útisk doby dolehl silně také na české veřejné školy menšinové v Čechách. Od roku 1914 nejsou povolovány. Plenární schůze zemské školní rady, jež se mají konati podle zákona alespoň čtyřikrát do roka, se nesvolávaly, aby se žádosti za školy menšinové vyřizovati nemusily. Četná řada českých škol menšinových veřejných byla za války o mnoho tříd zkrácena, ač potřeba těchto tříd byla zápisy dlouhá léta již prokázána. Školní budova v Poštorné je zapečetěna, podobný osud stihl školu »Komenského« ve III. okresu vídeňském i přes to, že nejvyšší správní soud uznal rozhodnutí vídeňského magistrátu za nesprávné, a že magistrátu nařídil, aby školu otevřel.

Dotaz českých poslanců podal pouze ukázky osudu českého národního školství za světové války. Plně bude odhalen obraz kulturního útisku českého národa až po době, kdy světová válka doplete ke konci předivo svých krvavých činů.

Útisk doby dolehl ve válečné době přirozeně i na stav učitelský. Na české učitelstvo snesla se dlouhá řada denunciací, jež po většině vycházely z kruhů klerikálních. »Národní Listy« z 10. října podaly vysvětlení k denunciacím na české učitele. Presidium zemské školní rady vydalo v září 1915 výnos, v němž české učitelstvo činěno jest odpovědným za všechny české vojíny na ruské a srbské frontě a za všechno české obyvatelstvo. Veškeré

školní působení českých učitelů, jakož i osobní jejich mimoškolské projevy byly podrobeny nejostřejšímu dozoru ředitelů a úřadů a pohrozeno nejostřejšími tresty. V prosinci 1915 počala vycházeti v klerikálním »Čechu« řada článků, v nichž vytrhané citáty z českých učebnic měly tendenci ukazovati na nebezpečné směry jejich pro církev, stát a dynastii.

Spisovatelé učebnic, pisatelé jejich článků jako Al. Jirásek a mn. j. nařčeni v uvedených článcích »Čecha« z falšování dějin a ze svádění mládeže na scestí. Na základě těchto obvinění provedena byla v roce 1916 úřední revise českých učebnic, o níž byl podán výše uvedený dotaz českých poslanců na říšské radě. Úřední výnosy nápadně se shodovaly se články »Čechovými«. Známý pisatel tohoto orgánu z kruhu klerikálního učitelstva byl duchovním inspiratorem úředních censorů válečných, již provedli výše uvedenou moderní koniášiádu mezi českými školními učebnicemi.

Moravsko-ostravský »Duch Času« ukázal, že také české učitelstvo na Moravě bylo vystaveno denunciacím a to v míře ještě větší, než učitelstvo v Čechách. Moravský místodržitel bar. Bleileben vyjádřil se roku 1915, že čeští učitelé vychovali lid v duchu protirakouském. »A na podzim v r. 1915 — píše vzpomenutý list — všichni učitelé-vojáci, kteří následkem nedostatečného stupně zdatnosti byli služebně přiděleni ku kancelářským, neb nemocničním službám, najednou musili ke svým kádrům a po výcviku byli povoláni do pole.« Školský referent z »Čecha« pomáhal tedy přemnohým učitelům českým připravovati osud z let 1915—1916.

V důsledcích výše uvedených udavačských článků zřídil nový pražský arcibiskup hr. Huyn tajnou instituci »Vigilatorum.« Psalo o ní »Právo Lidu« ze 7. září. Nové církevní zřízení schází se každého druhého měsíce, a úkolem jeho jest, aby udávalo, co se v písemnictví proti víře objeví. Uvedená instituce věnovala dosud, dle »P. L.«, svoji pozornost české literatuře, jejíž poklady jsou ovšem vrchnímu pastýři uzavřeny na deset zámků. Odsouzena byla nejen veškerá »liberální« česká literatura, prosáklá husitismem, ale i spisovatelé čeští, kteří náležejí katolickému stavu duchovnímu jako V. B. Třebízský, Xaver Dvořák. Za účinné pomoci »Národní jednoty katolické« zahájili »Vigilatoři« akce proti čítankám a učebnicím, a to denunciacemi u zemské školní rady, u místodržitelství, a všude, kam sahá jejich vliv.

Klerikálové využili tísně doby ke hmotnému i duševnímu poškozování českého lidu. Podařilo se jim při absolutistické vládě odstraniti ze školních knihoven krásná díla beletristická i vědecká, vyvolati v život nové čítanky, které v nižádném směru nevyhovují potřebám české mládeže a slouží jedině snahám zpátečnickým.

Osud ten byl dovršen četným suspendováním českých učitelů i učitelek. Zvláště na Moravě, jak psaly »Národní Listy«, měly úřady nejhorlivější péči, aby zjistily každého učitele, ať středoškolského nebo z obecných, či měšťanských škol, který by mohl být podezřelým státním nebo vojenským úřadům. Zemské spolky učitelské podaly ministerskému předsedovi, ministru vyučování, zemské školní radě i svazu českých poslanců pamětní spis o těchto učitelích, kteří byli vyšetřováni nebo odsouzeni a školními úřady suspendováni, avšak ani po vydání císařské amnestie nebyli dosud vráceni učitelskému úřadu.

Školské úřady byly v rozpacích, jak mají proti takovým učitelským osobám postupovati, a postup tento řídil se dle větší nebo menší míry byrokratismu, jímž naše školství je ještě hodně protkáno.

Ve vzpomenutém memorandu se přesvědčivě dokazuje: 1. že právoplatně odsouzeným byla dána amnestie s prominutím následků trestu spojených po zákonu s rozsudkem, tedy také s prominutím ztráty úřadu učitelského a řízení disciplinární že bylo již konsumováno řízením trestním, v němž nastal již nejtěžší zákonitý trest disciplinární, t. j. propuštění ze školních služeb. Reaktivování těchto učitelských osob je důsledkem aktu císařské milosti, kterým také tento následek, zahrnující v sobě nejtěžší trest disciplinární, byl prominut; 2. že u obžalovaných vyšetřovanců a osob právoplatně neodsouzených byla dána abolice, že bylo zastaveno řízení jednou pro vždy, a tím že bylo také jednou pro vždy zakázáno vyšetřovati, zda se vyšetřovaný nebo obžalovaný dopustil vůbec skutků kladených mu za vinu, čímž postavení svého, jehož neztratil, v plném rozsahu nabývá, a náleží mu proto plný plat i doplněk poskytované alimentace na plné služné. Disciplinární řízení nemůže býti proti němu zavedeno, poněvadž aktem císařské milosti bylo zakázáno pátrati po tom, zdali skutků, kladených mu za vinu, se dopustil nebo nedopustil.

Citovaný pamětní spis proto vším právem se domáhá toho, aby podle uvedených zásad bylo postupováno v praksi všech školních úřadů.

LITERATURA.

Pro mládež.

Jaromír John, Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi. (Dědictví Komenského v Praze 1917). — Jaroslav Hloušek, Bedřich Smetana. Jeho život a dílo. Se 6 obrázky (Osení sv. 63., nakl. F. Topič). — A. N. Svirský, Zrzavý Saňka. Příhody tulákovy. Přeložil J. Veselovský. S. A. Pospělov, Ve sněhu východní Sibíře. (Pěkné knihy pro mládež 1916—1917, nakl. J. Laichter.) — F. S. Procházka, Popelka. Pohádková hra o třech dějstvích. — A. B. Šavrdová, Tři princové na útěku. Loutková komedie o třech dějstvích. (Nakl. Přemysl Plaček v Pacově.)

Nebude snadným úkolem psáti české mládeži o nynější válce. U jiných národů spisovatelé rádi vzbuzují v dětech bojovné pudy; proto nevyhýbají se krvavým výjevům a všemu tomu, co válka hrozného způsobuje. Nám nelíbí se takové sensace z důvodů mravních i výchovných. Dosud jsme chudi na válečná díla, čekáme, až kouř a rmut zmizí, až objeví se všelidská podstata událostí. Naše válečná literatura pro mládež bude nutně psychologickou drobnokresbou. V tom směru šťastný tón volil Jaromír John v poutavé knížce Listy z vojny. Listy ty posílal z pole inteligentní otec svému desetiletému chlapci, aby jej pobavil a poučil. Jednou načrtl mu rodinný obrázek z myslivny, ryze dětsky pointovaný, po druhé z posádkových míst podával dojemnou zprávu o smrti kanárka domácích neb o lesklém knoflíku z uniformy, kterým náš důstojník potěšil tyrolské děvče.

Nelze si mysliti vhodnějšího způsobu, jak otec může dítěti — po dětsku opět — přiblížiti svůj daleký svět. A když se octne posléze na bojišti, vybere mezi drásavými zjevy idylky, které působí na cit vnímavého synka: píše mu o psech, provázejících balkánskou armádu, o ochočeném vlku, o věrných konících, jak hynou na horských výpravách. Tato zvířecí tragika, často posilovaná andersenovskými personifikacemi, dává knize zvláštní kouzlo. Autor umí se dívati na věci očima dětskýma, vypravuje názorně, jemně odstiňuje. Zdá se, že pseudonymem kryje se nový spisovatel pro mládež, jakých nemáme mnoho. Na vrub prvotin přičítáme, že místy jde za literárními cíli, které neshodují se s naivním tónem dopisů hošíkovi určených. Druhou polovinu vyplňuje, vedle pražského obrázku, rozměrná stať V mohamedánském nebi. Vznikla z odborného studia bájesloví tureckého, podníceného autorovým pobytem v Makedonii. Ač nepostrádá pěkných momentů — John snaží se ji hochu zpříjemniti opět personifikacemi — připomíná podrobnostmi uměle snesenými práci vědeckou, která nemůže míti dramatický spád; bude tedy dobře, přesune-li ji autor ze sousedství svěžích obrázků dětských do sbírky črt pro dospělé. John snaží se jíti i v knížce pro mládež svými cestami, píše ladně a působivě. Lze očekávati, že dětem poví ještě mnoho episod z veliké doby a z vlastních pozorování.

Válka rozčlenila širý svět na ohraničené ostrovy, ale obrátila všude zrak k vlastnímu národu. Ukázala lidem teprve, jak srostli s rodnou půdou a pokud z ní čerpají životní síly. Literatura všech válčících států má společný rys, že všímá si národních tradic, původců národní velikosti a síly. Právě proto uvědomujeme si nyní nedostatek, že jen chudě můžeme informovati českou mládež o velikých osobnostech své minulosti, o buditelích, spisovatelích, skladatelích i výtvarných umělcích. Kde dorůstající Čech nalezne knihu o Palackém, Nerudovi, Mánesu, Dvořákovi, aby promluvila k jeho srdci, aby nebyla pouhou suchou kronikou? Takových potřebných děl přibývá nám po málu, ač měla by se najíti sbírka, která by si je soustavně objednávala u odborníků. Jaroslav Hloušek splatil dluh osobnosti Smetanově, k níž obrací se poslední dobou víc a více zájem vděčného národa. Dílko, opatřené několika obrázky, napsal zkušený vychovatel, který snaží se mluviti konkretně a přístupně i o předmětu tak málo postižitelném, jako jest hudba. Nezdržuje se dlouho životopisem, těžiště své práce přenáší do kapitol o skladbách Smetanových. Pokud lze školní mládeži vysvětliti vše, co souvisí se vznikem hlavních oper, Mé vlasti a kvarteta Z mého života, Hloušek se o to úspěšně pokusil. Kniha je psána s láskou, ale přirozeně naráží na překážky, má-li míti stále zřetel na mládí čtenářů. Zejména podávaje obsahy oper autor snaží se členiti je v souvislosti s proudem hudebním, čímž pomáhá sice tomu, kdo divadlo navštěvuje, ale subtilnostmi ztěžuje pochopení většině, která bude odkázána na jeho knihu. O Dvou vdovách zmiňuje se Hloušek jen zcela krátce; i s hlediska vychovatelského zdá se to býti nespravedlivé.

Nemůžeme souhlasiti s nynější módou, že životopisné detaily odsunují se jako zbytečná přítěž. Naopak, mládež potřebuje, aby se jí veliká osobnost lidsky přiblížila, aby živým zjevem bylo konkretisováno dílo, ze života osobnosti bylo odvozováno, vykládáno. Kdežto dříve dětem vypravovali o slavných mužích zcela vnějškově, nyní převládá krajnost opačná.

Hloušek volí střední cestu. Právě o Smetanovi možno ovšem čerpati z plných zásob, možno sestavovati, co jiní odborníci o něm napsali, nebo raději bádati samostatně a mládeži podati nejzajímavější, nejpodstatnější výtěžky. Smetana si zasluhuje, aby vše, co o něm uveřejníme, bylo prvořadé. A první informace mívá, jak známo, rozhodující vliv.

Není nahodilé, že belletrie pro mládež aspoň nepřímo souvisí s rázem umění pro dospělé, ač dobově se často za ním opožďuje. Upozornili jsme zde na př., jak populární u nás Čarská jde ve stopách realismu Turgeněvova, Tolstého a j. Svirský obratně přenáší do dětského světa Gorkého tuláky, »bosáky«. Zrzavý Saňka jest moderní, realistický životopis proletářského sirotka, který — podle tradic dětské literatury — přese všechna mravní nebezpečí nepropadá zkáze, nýbrž zachovává si jasnou mysl. Svirský, lehký a obratný vypravěč, tradiční rámec vyplňuje pestrými, proměnlivými obrázky, ale při tom snaží se býti prost laciné romantiky nebo nepravděpodobných umělůstek. Jeho nalezenec jest bytost z masa a krve, čilý a vtipný hoch, poněkud pasivně unášený proudem ze situace do situace. Vyrůstá pod ochranou obětavých chuďasů, nahlédne do domácnosti pánů, aby pak potuloval se »za štěstím« širou vlastí od severu k jihu, od východu na západ. Ve městech octne se ve službách řemeslných žebráků, zlodějů, eskamotérů, pravověrných židů. Všude nalézá mezi tuláky originální druhy, kteří mu odhalují svoje praktiky, vozí jej ve vlacích na slepo, jako »zajíce«, hledají mu útulek a poskytují mu životní naučení. Léta ztráví ve společnosti těchto nahodilých přátel, velikých i malých, vždy originálních a často krajně obětavých. Skrytou tendencí demokratickou, jež obrací pozornost čtenářovu na drobné lidi, otrhance lidsky cítící, kniha řadí se mezi cenná díla pro mládež. Šíří svým způsobem pevnou víru v život, v jeho mnohotvárné úkoly a otvírá bohatým dějem mladému čtenáři obzory společenských vztahů. A tak Svirský působí nabádavě, budí energii, i když vybírá si situace zdánlivě málo se hodící za příklad mládeži.

Kdežto kniha Svirského všímá si více lidí než přírody, Pospělov vynasnažuje se ve svém cestopise co nejvíce zpestřiti jednotvárnou přírodu arktickou. Jeho románek Ve sněhu východní Sibíře vznikl patrně po vlastních cestách, tolik do něho vložil podrobností zeměpisných a národopisných z málo známých krajů při Ledovém moři. Do popředí svého vypravování postavil mladého člena velrybářské výpravy americké, který opustiv s druhy zamrzlou loď v nejtužší zimě, spasí se výpravou do obydlených krajů u moře Ochotského. Američané vyhledávají pomoc a útulek u polodivokých kočovníků v nehostinných krajích, Čukčů, Korjaků a Kamčadalů, s nimiž se setkávají. Život na saních, tažených severskými psy nebo soby, v »komnatách« jurt domorodců, zvyky a slabosti jejich (alkohol!), polární lov medvědů, primitivní osady ruské v dálné Sibíři, vše to jest našim čtenářům nové a lákavé. Pospělov upravuje děj téměř bez příkras a zápletek románových, někdy konstatuje fakta přírodní suše, ale je průvodcem spolehlivým, podrobně orientovaným. A v dokumentárnosti tkví právě cena této vážné knihy. Původní ilustrace podporují fantasii čtenářovu.

Za posledních let vzrůstá u nás opět zájem o dětské hry divadelní. Minuly časy, kdy tento druh literární, milý mládeži celého světa, byl vydán na pospas veršovcům posledního řádu. I loutkářství se umělecky obrozuje

a dobývá si stále širšího pole, pokračujíc v prostonárodních tradicích, které vyznačil nám šťastně Matěj Kopecký. V Plačkově Divadelní sbírce dětských a loutkových her mají se scházeti ukázky lepší tvorby literární. Stručné zpracování pohádkových námětů střídá se s alegoriemi složitějšími. Alegorie naše málokdy, bohužel, dovedou mluviti k dětem řečí dětskou; ztrácívají se ve všeobecnostech a vzletných frázích, které dusí rozvoj děje a znesnadňují dramatický spád. Proto vítáme dílka, jež vystupují před drobné obecenstvo bez nároků, ale vyrůstají zároveň ze zdravé reality, z lidového prostředí. F. S. Procházka přesunul pohádkovou Popelku téměř do naší doby: její macecha má pokoje, jak bývají v zámožných rodinách měšťanských, princ oslovuje ji dvorně »milostpaní«, pyšná sestra dává si želízkem kadeřiti vlasy. V takové společnosti se žebračka-víla s kouzelným ořechem sotva mihne, octla by se již v denním světle přítomnosti střízlivé, nevěřící v čáry, Procházka charakterisuje jadrně postavy své hry, dává jim individuální rysy a význačnou mluvu — i tím pohádka přibližuje se naší době, přijímá ráz realistický.

Svým dětem napsala A. B. Šavrdová loutkovou hru Tři princové na útěku. Kašpárek v duchu Kopeckého má hlavní slovo, mísí šprýmy a dobré skutky, dělá přemety slovní, posmívá se a zároveň sluní se v přízni dobráckého krále i jeho vrtošivé princezny. Postavou z lidu je stará Káča, která nastrčená za princeznu pomáhá vytlačiti tři macháčkovské nápadníky, aby na trůn zasedl ženich z lidu, statečný a vzdělaný syn zahradníkův. Tak se podařila Šavrdové pravá hra loutková, vtipná, prostonárodně veršující a z nejbližší blízkosti znající své obecenstvo. *K. V.*

Poučná.

Úvod do zemědělské statistiky. Napsal JUDr. *Frant. Kubec.* (Ve sbírce »Český čtenář« kniha 37. Tiskem Pražské akciové tiskárny.) — Prof. Dr. *Karel Engliš:* Sociální politika (sbírka »Duch a svět«, číslo 20., vyd. F. Topič v Praze). — *Emil Bayer:* Praktická cvičení zoologická a biologické pokusy. Pro vyšší třídy středních škol, učitelstvo i samouky. S 222 obrazy v textu a 15 tabulkami. V Olomouci 1917. Nákl. R. Prombergrovým. Str. 400. Cena K 11·20, váz. K 12·—. — Novočeská knihovna č. I. Sebrané spisy Františka Vladislava Heka. I. Práce veršované. Vydal *Jan Jakubec.* — *Otokar Fischer:* Otázky literární psychologie. (Duch a svět. Nakladatel F. Topič.) — *F. V. Krejčí:* Branka do literatury. (Lidová knihovna. Sv. 100. Nákladem a vydáním Dělnického knihkupectví a nakladatelství.)

Úvod do zemědělské statistiky. Napsal JUDr. *Frant. Kubec.* (Ve sbírce »Český čtenář« kniha 37. Tiskem Pražské akciové tiskárny.)

Dr. Kubec podává napřed pojem statistiky vůbec a zmiňuje se při tom o »mezinárodním zemědělském ústavu v Římě«. Hodnotu statistických šetření správně oceňuje sice v poznámce, jak úmyslně se na př. zveličovaly úrody v Německu; ale pro naše odhady spíše připouští úmyslné umenšování výtěžků. Zkušenosti z doby válečné by to arci nepotvrzovaly. Všeobecně lze

toliko říci, že udání statistiky zemědělské je nutno přijímati velmi skepticky i zdrželivě. Jakkoli autor jest asi téhož názoru, přece místy příliš důvěřuje některým datům, jak pro to svědčí na př. příliš podrobně (na mnoho míst udávané) cifry. Právě nespolehlivost těchto cifer měla by nabádati statistiky, aby jimi co nejméně plýtvali.

Proto je zajisté zcela zbytečno udávati úrody obilí pro celou zemi až na jednotky *q*. Na př. se udává — mimo nesčetné jiné podobné příklady — roční průměrná úroda pšenice v Předlitavsku v desetiletí 1905—1914 na 16,143.674 *q* a v Čechách za touž dobu 4,295.866 *q*. Lze říci, že by dosti bylo, kdyby miliony nebo statisíce *q* byly spolehlivé. Ale ani toho nelze tvrditi a přece na pořád jsou tak otiskována skoro všechna data na velikou újmu řádného přehledu.

Spisovatel rozdělil statistický materiál v tyto oddíly: 1. Lidé (při zemědělství zaměstnaní), 2. Půda, jak se obdělává a kterak je rozdělena, 3. Výroba rostlinná i živočišná, 4. Spotřeba a obchod zemědělskými produkty, 5. Zemědělský průmysl, 6. Lesnictví, 7. Lovectví a rybářství, 8. Zemědělská družstva, 9. Pojišťování v zemědělství.

O vhodnosti tohoto dělení mohou býti jisté pochybnosti, zvláště lesnictví, lovectví a rybářství není již zemědělsvím v obyčejném smyslu toho slova. Ale lze připustiti dosti úzké společenství těchto oborů se zemědělstvím. Za to jistě družstevnictví a pojišťování není na základě týchž dělítek přičleněno jako odstavce dřívější a mělo býti spíše probráno v uvedených již odstavcích.

Jinak sebrán byl pilně materiál potřebný a také namnoze byl i vhodně zpracován. Mnoho dat však podáno zbytečně, aniž byla čtenářům upravena, aby z nich měli náležitý přehled a užitek. Ale to je zděděná vada všech statistických příruček, jakož i jejich zbytečná a vadná zevrubnost udání (na mnoho ciferních míst). Proto nevytýká se to spisovateli jinak, než že příliš se držel obvyklých způsobů podání. Měla by se však v tom směru učiniti již jednou náprava. Kde nelze spoléhati ani na miliony, proč udávati tisíce, sta, desítky a jednotky a snad i desetinné zlomky jednotek?

Na poučení zvláště o zemědělských poměrech v Předlitavsku a v českých zemích je tento přehled dobrý a vhodný, pokud k tomu arci stačí dosavadní namnoze kusá a nepřesná statistická šetření, na jichž vady se mělo ještě důrazněji a soustavněji poukázati, nežli se to stalo v úvodní části a porůznu také i jinde. *J.*

Prof. Dr. *Karel Engliš:* Sociální politika (sbírka »Duch a svět«, číslo 20., vyd. F. Topič v Praze).

Spis profesora národního hospodářství na české technice v Brně přichází jako na zavolanou. Nejpovolanější odborník doplňuje tu českou literaturu dílkem sice malým, ale obsažným a psaným jasně a výstižně, a to o otázce, která bude státi právě v popředí při nové úpravě našich poměrů. Autor není socialistou a vyslovuje také otevřeně své pochyby o prospěšnosti socialistické úpravy pro společnost lidskou: »Není zde místa pro podrobnou kritiku socialistické soustavy. Jisto jest, že by při rozdělování statků mohla býti spravedlivější, ale pochybno jest, jak by působila

v ohledu výrobním.« Na druhé straně nevidí ani v soustavě hospodářské svobody za nynějších poměrů záruku rovnoměrného rozdělování statků.

Své pojednání rozdělil si prof. Engliš na tři části. V první probírá úvodní pojmy, v druhé podává výklad platných společenských řádů a sociálních problémů, jež z nich vyrůstají, a v třetí, nejdelší, pojednává podrobněji o otázce dělnické. Základní pojmy vykládá autor naprosto jasně. Za úkoly sociální politiky v širším smyslu pokládá »vypěstiti a zformovati tento společenský celek (t. j. stát) co nejideálněji«, sociální politikou pak v užším a vlastním smyslu: »politiku, která pečuje o to, aby plody hmotné a duchovní kultury rozděleny byly na různé vrstvy společenského celku co nejspravedlivěji a tudíž co nejrovnoměrněji, jak toho žádá a dopouští z jedné strany trvalost společenského pokroku a na druhé straně ideální výstavba společenského tělesa.« Jádrem sociální otázky jest úprava společenského zřízení ve směru těchto požadavků. Není však »takový absolutní ideál společenského zřízení, jehož by se dalo všude užívati a který by navždy vyhovoval«, praví autor a dopouští pouze relativní řešení. Popudem k řešení sociální otázky není milosrdenství, nýbrž jedině spravedlnost a účelnost.

Třetí část spisku týká se otázky dělnické. Autor nejprve podává pojem třídy dělnické, jíž jest mu »vrstva obyvatelstva, která nemajíc vlády nad výrobními prostředky jest nucena hledati pracovní smlouvou obživy«. Otázka dělnická rozpadá se mu ve tři podřadné otázky: jak včlánkovati dělnictvo do výrobního procesu, jak upraviti obsah pracovní smlouvy a konečně jak zaopatřiti nezaměstnané a dělníky k práci nezpůsobilé. Seznáváme zde nejen jasné formulování problémů, nýmrž i přehled opatření, jež slouží k jejich rozřešení a návrhů v tom směru činěných. Ač jest zde na třiceti pěti stránkách sneseno mnoho látky, jest to vše pověděno mistrně, tak že četba není ani nezáživnou ani nepoutavou. Toto dílko českého učence lze jak pro bohatý obsah tak i pro přístupné jeho podání co nejvřeleji doporučiti. *F.*

Emil Bayer: Praktická cvičení zoologická a biologické pokusy. Pro vyšší třídy středních škol, učitelstvo i samouky. S 222 obrazy v textu a 15 tabulkami. V Olomouci 1917. Nákl. R. Prombergrovým. Str. 400. Cena K 11·20, váz. K 12·—.

Kniha prof. Bayera jest určena v prvé řadě pro toho, kdo chce prakticky studovati stavbu a úkony těla živočišného, podávajíc návod pro pitvu a pro experimenty. Vyrostla patrně z praktických cvičení přírodovědeckých, jaká se někde dějí na středních školách, ale dala si program solidnější, chtíc těmto cvičením a podobným pokusům jinde prováděným dáti pevný základ. Spisovatel probírá anatomii králíka, holuba, žáby, plotice a lína, hlemýždě, škeble, chrousta, potápníka, švába, raka, žížaly, pijavky, nezmara a mnohých jednodušších živočichů, jednaje při tom i o fysiologii a o všelikých zjevech životních; ku konci jest připojena zvláštní kapitola o studiu vodní zvířeny. Autor napřed udává, jak si jest pozorovateli vésti a potom s ním probírá ústroj za ústrojem, doplňuje výklad obrázky, veskrze, tuším, originály.

Spis Bayerův nevyšel ve vhodnou dobu; nepočítá s čtenářem válečně vzrušeným, nýbrž s klidným pozorovatelem, ponořeným v teoretické úvahy.

Škoda! Spis jest vážněji pracován než bývají podobná díla. Má pevnou metodu, důsledně prováděnou, sloh jasný, který vysoko stojí nad hantýrkou přírodovědeckou, češtinu pečlivě pilovanou; obrázky jsou propracované, názorné a hezké; látky jest probráno mnoho a přece není spis přetížen. I vnější úprava jest ještě »mírová«. Jest to svého druhu velmi pěkná učebnice zoologie a kdo má jen trochu zájem o tento obor, ať studuje tento spis opravdu vědecký, původní, opravdu český a poučný. Dr. *Em. Rádl.*

Novočeská knihovna č. I. Sebrané spisy Františka Vladislava Heka. I. Práce veršované. Vydal *Jan Jakubec.*

Třetí třída České akademie počala letos vydávati dvě souběžné významné sbírky: Staročeskou a Novočeskou knihovnu. V obou otiskovány budou s náležitým aparátem kritickým významné teksty důležité, jak pro poznání kulturního života českého, historie literární, tak i pro dějiny české řeči. Autorita Akademie a výběr vydavatelů zaručují, že obě knihovny budou přinášeti díla platné ceny literární i historické, výběr a ráz tekstů, ač pořízený na přísném podkladu vědeckém, bude jistě zajímati i čtenáře neodborné, knihovny pak samy přinesou díla, o jejichž vydání soukromí nakladatelé neradi by se pokoušeli. Bylo by si jen přáti, aby obě edice nalezly v širokých vrstvách naší inteligence hojných čtenářů a na druhé straně, aby akademie ustoupila v tomto případě z povýšené upiatosti a na obě knihovny upozorňovala; může je doporučovati plným právem.

První svazek Novočeské knihovny přináší sebrané práce veršované populárního Jiráskova hrdiny z románu F. L. Věk, Františka Vladislava Heka, v pietním, velmi poučném a výstižném vydání profesora Jakubce. Správně připsal vydavatel tuto knihu Aloisu Jiráskovi, v jehož Věkovi vidíme nejširší a nejdokonalejší belletristické zobrazení našeho národního probuzení. Postava nedostudovaného filosofa a pozdějšího dobrušského kupce dostává tu vědecký rámec, historickou folii, která poněkud přetvořuje naše názory o dobrušském buditeli, jak jsme jej poznali podle fikce básníkovy. Ale čtenáři, kteří milují velkolepý román Jiráskův, rádi doplní své představy historickým portrétem, jaký si mohou ze sebraných spisů Hekových utvořiti.

Veršované práce obsahují přízvučné epigramy Hekovy, několik epigramů jeho dcer Ludmily a Vlasty, psaných docela v duchu otcově, a Hekovy rozličné básně. Hek jeví se v těchto žertovných, leckdy parodistických verších jako poctivý Čech, přemítavý venkovan, výsměšný demokrat. S veselou jizlivostí českých sedláků obrací se proti směšným stránkám šlechticů a pánů, kteří divně lámou český jazyk a nestydí se žíti z mozolů svých poddaných. Velmi sympaticky káře všelikou dvojakost, opatrnictví, ironicky často doporučuje svým čtenářům, aby pluli s proudem, nestavěli se zbytečně se svým přesvědčením proti mocným a celému davu. Nerad vidí pyšné roztahování se našich německých sousedů, vysmívá se pohodlným břichopáskům a ješitným marnivcům. Z těchto jednotvárných, mnohdy toporných a tvrdě spiatých hexametrů volá moralisující český bratr, muž přísných zásad mravních, jemuž bohudíky nechybělo laškovného humoru, čistě lidového satirického vtipu. Zvláštní místo zaujímají dosti četné satiry a invektivy literární. Přívrženec metrických zásad školy Puchmajerovy

směje se nepřesnostem časoměrných překladatelů a hájí svá pravidla přízvučná; muž veskrze pořádný tepe v poznámkách i veršících ziskuchtivé vydavatele (míněn zejména Jan Norbert Hromádko), kteří sbírají předplatné a sytí čtenáře lichými sliby. Literárně nejcennější jsou dobrodružné parodie, v nichž se lehká obraznost satirická dobře spojuje s ostatní tuhou toporností. Obzory nejsou příliš široké, náměty nevynikají ani původností, ani rázným vyhrocením, ale z celé sbírky vystupuje před nás zajímavá individualita, sympatická a rázovitá, k jejímuž dokonalejšímu poznání vydatně přispěje druhý svazek, práce prosaické, týmž vydavatelem připravený.

Jest zásluhou Jakubcovou, že nejen nám tímto úplným, pracným a bystře kritickým souborem objevil novou osobnost literární z doby obrozenské, nýbrž i, že svým vydáním podal důležitý příspěvek k dějinám české řeči. Kritický vydavatel, jenž se tak osvědčil ve vydáních Kollára, Čelakovského, není tu pedanticky malicherný. Prostý čtenář není zatěžován úmornými odkazy a poznámkami, filolog zkonstruuje si, je-li potřeba, podle úvodu a poznámek přesné znění všech recensí. Zajímavě rozhovořil se vydavatel v úvodu zejména o svém názoru na tak řečený pravopis vnější a vnitřní. Tímto vnitřním pravopisem, vystihujícím přesně řeč starší památky, budou zajisté otiskována následující čísla Novočeské knihovny. Ostatně ukazují úvod i poznámky přehojnou měrou vydavatelův široký rozhled po časopisech obrozenských, po mluvnicích a pravopisných knihách oné důležité doby, neméně vydávají i svědectví o vzácné, trpělivé i důmyslné kritičnosti, jíž nezvratně zachránil celou řadu nepodepsaných nebo šifrovaných Hekových plodů, které by jinak v starých časopisech zapadly bez povšimnutí. *K. H.*

Otokar Fischer: Otázky literární psychologie. (Duch a svět. Nakladatel F. Topič.)

Po dvou knížkách Arneho Nováka o kritice literární, jež asi před rokem vyšly ve sbírce »Duch a svět«, dostavuje se nyní zajímavá knížka Otokara Fischera, upozorňující na vědecké snahy, jejichž cílem je vniknouti v taje uměleckého tvoření. Neběží o nic menšího než o vědu o umělecké tvorbě. Autor ukazuje na různé cesty, jimiž literární historikové a kritikové snažili se odhaliti podmínky a zákony umělecké tvořivosti, poučuje instruktivně o analytické metodě francouzské, jejímiž představiteli byli hlavně Taine, Bourget a Hennequin, o biologických výkladech umělecké tvorby, o individuální psychologii, psychografii, patografii a psychoanalyse. Své vlastní mínění projevuje v úvodě, v němž praví, že psychologie a zvláště psychologie literatury nás poučuje, kterak není úplného předělu mezi schopností uměleckou a jinými duševními schopnostmi. »Jsou přechody,« praví, »povlovné a neznatelné, jsou rozdíly v intensitě, které ovšem bývají vystupňovány do takové míry, že vzbuzují představu různosti naprostých a bytostných. Umělec sám instinktivně dovede umění rozlišit od neumění, leč v podstatě jsou to tytéž duševní zákony, jež ovládají umělce i neumělce, jest to stejná duševní látka, z níž tvoří umělec, z níž těží učenec, z níž vznikají běžné dohady a soudy. A naopak není člověka, aby v něm nežilo cosi z umělce, byť v mizivém kvantu.« Proto dle autora jedna z cest, jež vedou k poznání jevů uměleckých, usiluje se orientovati podle obdob, pravidel a zkušeností, platných pro duševní dění vůbec. *m.*

F. V. Krejčí: Branka do literatury. (Lidová knihovna. Sv. 100. Nákladem a vydáním Dělnického knihkupectví a nakladatelství.)

Není bezúčelnou tato malá knížka, zvláště v dnešní době, kdy vzrostl zájem o českou knihu a kdy rozšířil se kruh čtenářstva i ve vrstvách, jež bývaly knize dosti vzdáleny. Těm širším kruhům podává autor ve svém spisku základní pojmy o literatuře, o jejich hodnotách a formách, vysvětluje rozdíl mezi vědou a uměním, vykládá pojem obraznosti, básnické illuse (tato kapitola je zvláště hezká), rozdíl poesie a prósy, poučuje o hlavních formách básnictví, o verši, o vývoji literatury, o školách a směrech literárních, o stylu, kritice atd. Knížka je psána celkem objektivně, jen tu a tam pronikají subjektivní umělecké a kritické názory spisovatelovy. *m.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM

Oslava reformačního jubilea, další část.

Když si roku 1883 Německo připomínalo čtyřsté výročí narození Lutherova, tu vedle chvilkových a pomijitelných podniků oslavných přívrženci Lutherovi zřídili významný pomník literární: toho roku začalo vycházeti dílo souborné všech spisů reformátorových, Weimarské vydání. Jakého rozsahu podnik to byl, jest viděti z toho fakta, že dnes po více než 30 letech soubor posud není vydán ve své úplnosti. Dosud vyšlo 62 silných svazků v knihkupecké ceně za exemplář nevázaný přes 1200 marek, za exemplář vázaný přes 1700 marek. Literární badatelé o Lutherovi stýskají si, že dílo ještě není hotovo, ano vyslovují se obavy, že z nedostatku peněz celek vůbec nebude moci býti vydán docela nezkráceně, totiž že z ohromné korespondence reformátorovy mají býti vydány pouze listy jím psané a musí býti vypuštěny listy psané jemu. Badatelé navrhují, aby — je-li nedostatek peněz skutečnou příčinou, a nemůže-li navrhovaná státní podpora býti poskytnuta včas hned — souborné vydání nebylo takto zkomoleně uzavíráno, nýbrž aby se raději počkalo, až za čas by mohl býti uskutečněn původní plán edice opravdu úplné.

I letošní jubileum dá německému světu leckterý trvalý literární pomník, žádný sice v takovém rozsahu a takového významu, jako jest souborné vydání všech děl — toho také již není potřebí — ale přece také v dílech výrazných a ceny nepochybné.

Zmiňujeme se z přebohaté literatury jen o dílech jaksi oficiálních a representačních. V literatuře připojené ku článku »Lutherova reformace« v 1. čísle letošního ročníku »Naší Doby« byl uveden spis Harnackův, který byl určen k tomu, aby jím byla podělena mládež veškerých berlínských škol. Podobný propagační účel v měřítku ještě širším mají dva slavnostní spisy, objednané zmíněným církevním výborem »Deutsch-evangelischer Kirchenausschuss«: církevní rada Dr. Conrad slíbil dílo »Die Reformation und das deutsche Volk« a prof. Walther spis: o Lutherově překladu Bible.

Lidový účel ve smyslu poněkud jiném mají slavnostní hry divadelní. Je jich také celá řada. V popředí stojí svým výstižným a uměleckým rázem dramata: Adolf Bartels »Der Reformator«, trilogie velkého slohu v letošním jubilejním roce pro jednovečerní provedení upravená Albertem Köhlerem (v Mnichově u Callweye) a Davida Kocha »Luther«. Lienhartovo drama také již zmíněné prohlašují náboženské kruhy za nevýstižné a zkreslené, u Strindberga (v překladu Emila Scherlinga »Die Nachtigal von Wittenberg) jim dokonce pojetí reformátorovo připadá skresleným.

Mezi trvalé pomníky reformačního jubilea počítám musea.

Také u nás se za příležitosti 500leté památky Husovy smrti mluvilo o zřízení husovského a husitského musea. Před léty učinilo město Tábor pěkný náběh k takovému kulturnímu podniku a provedlo, co mohlo ve skrovných poměrech a následkem toho též jen ve skrovných rozměrech. Do Tábora by přirozeně náleželo dílčí museum táboritské. Husovo museum v celém rozsahu toho pojmu nemůže vzniknouti jinak, než za součinnosti národního celku, za iniciativy našich ústředních kulturních institucí: university, akademie, král. učené společnosti, společnosti zemského musea a za podpory země, hlavního města Prahy, našich bohatých finančních ústavů. To jest dluh, jejž český národ posud má na stránce svých pasiv, dluh nejen Husovi, ale sobě, národu.

V Německu ovšem analogická musea lutherovská mají. Tak v Eisenachu tak řečené Museum Durynské má skvělé sbírky lutherovské. Letos je ještě rozmnožilo a učinilo přístupnými ve výstavě od července do září obohacené ještě z wartburské bibliotéky zvláště starými a vzácnými tisky.

Z letošního jubilejního podnětu bylo zřízeno Lutherovo museum v Eislebenu.

O propagaci známosti o Lutherovi a jeho době staraly se různé výstavy, otevřené v létě a až do podzimu. Tak největší z nich asi byla výstava v Erfurtu. Pravá, velká, celková výstava v Erfurtu projektovaná byla sice odložena jako ostatní oslavné podniky z důvodů finančních a politických až na dobu po válce, ale přece v letních měsících učinilo město Erfurt přístupnou aspoň část svého velikého kulturního bohatství, které nashromáždilo již v dřívějších dobách, a to tu část, která se vztahuje na pobyt Lutherův ve městě, jmenovitě na jeho studia, zvláště jaký vliv měl humanismus na jeho vzdělání a celý vnitřní vývoj.

Podobné, ale při vší podobnosti přece vždycky speciální byly výstavy universitní v Greifswaldě a exposice velkovévodské knihovny ve Výmaru. Město Lipsko dalo své výstavě v radnici rámec lidového obrazu Lutherova života a působení, jeho rodiny a přátel i odpůrců.

Rozumí se, že z každé takové výstavy zbude trvalý výtěžek nejen okamžitého poučení, nýbrž i věcného obohacení sbírek a tudíž i přírůstek vědeckého materiálu.

Kočujícími výstavami bych nazval serie světelných obrazů, pořízené berlínskou Společností pro lidové vzdělání, obsahující ikonografii lutherovskou a k tomu celé řady ilustrací: jeho předchůdce a současníky,

města jeho pobytu a působení, výjevy ze selské a pak třicetileté války, rozšíření Lutherovy reformace za hranice Německa atd.

Z výtvarných památek přední zmínky zasluhuje dokončený pomník reformační ve Štutgartě. Obrazů a medailonů vyvolal jubilejní rok celé řady. I v Rakousku se objevil jeden: vídeňský evangelický sbor augsburského vyznání dal raziti pamětní peníz L. Prinze s obrazem reformátorovým na jedné straně a s Wartburkem na straně druhé.

Abychom měli aspoň poněkud a přibližně úplný — pokud vůbec lze mluvit o nějaké úplnosti za nynější poruchy veškerých mezinárodních styků — obraz o tom, jakým způsobem se postavila k reformačnímu jubileu cizina mimoněmecká, bude potřebí vyčkati, až dojdou zprávy po 31. říjnu. Zatím se zmíníme o tom, co je nám nejblíže: jak bylo připomenuto reformačního jubilea v Rakousku.

K tomu, co bylo referováno o přípravách a činech českých evangelíků augsburského vyznání, jest ještě doplniti: vídeňský univ. prof. Skalský sliboval překlad Lutherova spisu »O svobodě křesťanského člověka« a výběr význačných výroků z jeho děl. Pokud jest nám známo, slib dosud uskutečněn nebyl. Je opravdu divno, že z Luthera není přeloženo do češtiny skoro nic, jistě nic většího. O jeho katechismu jakožto knize školní přirozeně nemluvíme. Luther dal přeložiti do němčiny některé spisy Husovy, k některým českým náboženským spisům napsal předmluvu. Význam Lutherův si vynucuje, aby česká literatura měla i z jeho děl přiměřený výběr.

Jest zajímavo a řeknu hned: potěšitelno, že památku německé, světové reformace připomněly nejen evangelické církve v českém národě, ale že si jí všimla i širší veřejnost, a to v celku velice sympaticky. Byly obavy, že dnešní vysvětlitelné národnostní napětí udusí každý projev sympatie. Krom očekávání však skoro všecky noviny měly informativní články o Lutherovi a o významu reformace vůbec. V nich bylo zjištěno, že jako náš Hus vedle významu národního pro nás jako jeho krajany a syny má také důležitost všelidskou, tak i v Lutherovi a zvláště v jeho díle jsou kromě význačných prvků národních také nepopiratelné složky povšechně lidské. Z toho, co bylo napsáno speciálně v časopisech evangelických, mám radostný dojem, že památka letošní značně napomohla pochopení a ocenění naší domácí české reformace: vedle lutherské odlišnosti jasně vynikla její vnitřní krása, síla a hloubka.

Z rakouských jubilejních podniků nejširší a nejvýznamnější jest slavnostní týden vídeňský od 22. do 28. září. Sjeli se hosté ze všech zemí, zastoupených na říšské radě, z Uher a z Německa. V neděli byly slavnostní služby boží najednou na deseti místech, kde všude kázali cizí řečníci, pro sbory, pro mládež, pro vojsko a jako zvláštnost: pro nedoslýchavé — nač se v poslední době vůbec klade velký důraz, jmenovitě ve Švýcarsku, neboť je divno, že církev, která klade skoro výlučný přízvuk na kázání, posud zapomínala na ty, kteří pro tělesnou vadu slyšeti nemohou. Kromě kostelů byly slavnostní schůze tisícihlavé v místnostech veřejných: v Konzerthausu a dokonce i v zasedací síni parlamentu, což jistě se může zaznamenati jako událost v Rakousku svého druhu první a jediná. Mimovolně člověk zase vzpomíná na rok Husův a jeho obtíže a ne-

překonatelné překážky se strany censury, policie a vládních úřadů správních, a lituje, že nepřízní doby nebylo dopřáno Husovi a českému národu, co bez závady a pohromy bylo dovoleno jen o dva roky později jiným!

Předmětem oslav a slavnostních řečí nebyl jen Luther v nejužším smyslu. Rozumí se, že jemu a jeho hlavnímu dílu byly věnovány hlavní přednášky, jmenovitě charakteristickému dogmatu protestantismu o ospravedlnění z víry a o všeobecném kněžství věřících. Ale vedle toho se věnovaly celé večery na příklad Bibli a jejímu významu pro reformaci, pro přítomnost, ve válce a pro budoucnost náboženství, jiné schůze věnovány povinnostem k mládeži, k vojákům, ještě jiné poválečným úkolům mravním a sociálním. Vedle toho měly své výroční schůze všecky hlavní evangelické spolky — vnitřní misie, diakonie, Gustavadolfský spolek, evangelický svaz, farářský spolek, ženské spolky, a byly kursy teoretické a praktické pro pracovníky těchto spolků — v celku lze říci, že i za míru sotva by bylo možno oslaviti reformaci bohatěji.

Jaké stanovisko k památce letošní zaujali katolíci, zakončí — vedle zpráv v cizině — příště náš přehled.

HUDBA.

Křičkova Hipolyta. — Sukův druhý kvartet. — Regerův klavírní koncert. — Dvořákovy symfonie a smyčcový kvartet.

Prvou novinkou Národního divadla byla Křičkova opera »Hipolyta«. Je psána na obratný text dra. J. Munka, pracovaný dle renesanční novely anglického spisovatele Hewletta a jest to první hudebně dramatická práce mladého autora, jenž se dosud stál známým hudební veřejnosti hlavně svými skladbami písňovými, klavírními a orchestrálními, kromě toho pak cílevědomou a dobrou činností dirigentskou v Pražském Hlaholu. V řadě našich mladých nepatří Křička ke skupině těch, kdož se probojovávají svým tvořením k vyššímu lidství, kdož hledají brány k novým světům a kdož si pro nové úkoly tvoří také nové zbraně, nové prostředky výrazové. Je vědomě vůdcem konservativního křídla; předurčila ho k tomu umělecká poctivost, jež mu nedovoluje komoliti přirozené nadání a vrozený způsob vyjadřovací potřeby něčím cizím, z vlastní nutnosti nevzrostlým; a definitivně ho v jeho uměleckém vyznání víry upevnila úvaha, že absolutní hodnota nezávisí jen na umístění ve vývojové řadě, nýbrž že tato dislokace působí jedině jako polehčující či přitěžující okolnost: omluví do značné míry průkopnický nezdar, zatratí úplně poloviční jen zdar umění konservativního. Hlavní však věcí zůstane vždy velikost osobnosti, rozsah a síla cítění, schopnost výrazu. A v tomto všem se Křička projevuje ve svém veškerém umění a také v nové opeře zcela kladně. Nehledá v »Hipolytě« nových niterných světů, nestaví nových ideálů, nepovznáší svým uměním do přísné a čisté atmosféry nadlidské. Zůstává mezi lidmi, těší se z jejich blízkosti a spokojuje

se tím, podati prostě a bezprostředně jednoduchá, ale vřelá hnutí jejich srdce. Není to malý cíl, a není lehko ho dojíti. Je k tomu třeba míti sám v sobě veliké a upřímné, nijak uměle nevypěstované ani nezvyšované citové bohatství, a stejně je třeba míti ve své tvůrčí síle záruku, že onen citový fond bude lze proměniti v hudební tvar, plně ekvivalentní. Neboť nějaká ztráta, utrpěná při tomto tvůrčím pochodu by vystavovala dílo ještě většímu snad nebezpečí chudoby, nežli eventuální minus v citové základně. Hipolyta splňuje obě podmínky. Zejména ve třetím aktu, kde se rozvíjí naivně smyslná láska Hipolytina k mladému pastýři, je znáti upřímnou vřelost soucítění, jakým provázel autor své osoby; jiný sympatický prvek v hudbě »Hipolyty« je humor, nezaostřený ironií, nevinný, dobromyslně posmívačný, někdy uličnický. Vedle lyrické eksaltace s nádechem patosu je tento humor jednou z hlavních složek Křičkovy osobnosti, a svědčí to o vzácném, speciálně divadelním talentu, že si Křička dovedl hned napoprvé nalézti látku tak vhodnou svému nadání. Rovněž druhé, ryze hudební podmínce, o níž jsme nahoře mluvili, je u Křičky učiněno zadost. Křička svých hudebních myšlenek nedobývá; máte spíše dojem, jako by je snadně sbíral, dozrálé, na dosah ruky blízké. A jeho žeň je vydatná a dobrá. Má neobyčejný dar melodické invence, projevující se jak při volbě příznačných témat, jak při tvoření a zakládání rozličných uzavřených i polouzavřených čísel, tak zejména při spřádání celistvé hudební tkáně; ač je sdělána z nepravidelných, úsečných motivů, působí jeho orchestrální věta dojmem nepřetržité, pravidelně periodicky členěné, jednotné melodie. Stejně je tomu i se zpěvem, jehož samozřejmá deklamační stylisace jen ještě zvýšila výraznost a pestrost melodické linie, místo aby působila na melodický rozvoj spíše brzdícím vlivem, jak tomu občas u moderní opery bývá. Zcela výjimečně mocnou příčinou velikého úspěchu nového díla byla též Křičkova neobyčejná schopnost divadelní, projevující se jak dramatickou životností, tak bezpečným ovládnutím všech prostředků divadelní techniky. Zejména tato vlastnost byla při prvém vstupu na scénu příjemným překvapením. Provedení »Hipolyty« bylo velmi dobré, jednak zásluhou páně Kovařovicovou, jednak sólistů, mezi nimi na prvém místě sl. Aschenbrennerovy v roli titulní a pánů Buriána i Lebedy.

Z koncertních událostí bylo nejvýznačnější nové provedení Sukova druhého kvarteta v koncertech komorní hudby. Nebyla to premiéra. Dílo bylo již před léty hráno v Praze dvakráte, ještě s prof. Wihanem, České kvarteto ho provozovalo též v cizině, a v knize Waltera Niemanna »Die Musik seit Richard Wagner« vyneslo Sukovi přívlastek hudebního futuristy, hned vedle Schönberga. U nás bylo tehdy širokým obecenstvem dílo přijato sice s obdivem, ale jisté neporozumění, vzniklé novým nezvyklým zevnějškem díla, jednovětou, rozsáhlou formou, svrchovaně bohatou a důslednou polyfonií, nezvyklou, ataktickou Sukovou melodikou, nedostatkem ústřední tonality a při tom neobyčejně rychlým pohybem harmonickým, těmito všemi u Suka nově raženými a bez kompromisu užívanými prvky, jisté neporozumění, nezodpověděná otázka v onom obdivu širšího obecenstva přece byla, a kdo znal psychologii úspěchů, dovedl ji vycítiti. Bylo zajímavo letos pozorovati, poprvé již na jaře, na provedení »Asraela« a nyní opět, jak s pokračujícím vývojem hudby roste též v duších

posluchačstva, vždy snad asi o deset let opozděně, sympatické fluidum pro její vnímání. Starším se nepozorovatelně řeší samy od sebe problémy, nad jichž záhadou stáli bezradni ještě nedávno, mladší vyrůstají namnoze již tak, že jest jim samozřejmo, co včerejšku bylo hádankou; a jest patrně předurčeno, že hádankou a problémem, s nímž se těžko budou vypořádávat, jim bude něco, co přinese tvůrčí zítřek. Tak bez propagandy, bez častého hraní se ukázala dnešnímu obecenstvu jasnou hudební struktura »Asraela«, nemusilo se již, jak ještě před málo lety, namáhati, aby jí proniklo k jádru, a proto se »Asrael« setkal s tak velikým úspěchem. Kvartet je na téže cestě, jak bylo znáti z rostoucí převahy citového proniknutí nad pouhým obdivem; bylo už tentokráte daleko více lásky k dílu v posluchačstvu. Za několik let se stejně neznatelně jako dosud otevrou poslední brány, zavírající přístup. Pak poznají všichni, a hlavně to procítí, že máme v Sukově druhém kvartetu dílo úžasného citového rozvlnění, ojedinělý doklad svrchované harmonie mezi zákonnými požadavky umělecké formy a zdánlivě neomezeně volným pohybem niterných vírů i proudů, nekonečný poklad nové, k obrazu nejvýraznější mluvy stvořené melodiky, sproštěné navyklých pout taktu, jedno z nejvyšších děl našeho současného umění.

Kromě toho zasluhuje ještě zmínky krásné provedení Regerova klavírního koncertu paní Nebuškovou ve Filharmonii. Dílo není z nejšťastnějších svého autora, trpí nedostatkem pregnance hlavních myšlenek (kromě druhé věty), akordickým přetížením klavírního hlasu a vůbec jakousi nezmoženou chaotičností. Z Dvořáka provedla Filharmonie v cyklu jeho všech symfonií posud prvé tři, Dvořákem za jeho života zavrhované, neočíslované a netištěné. Jeví se v nich stále zdařilejší výsledek zápasu rozeného symfonika jednak o dosažení oné formální dokonalosti, která je tak charakteristická pro symfonie pozdější, jednak o prohloubení myšlenkového obsahu, aby úměrně odpovídal nejmohutnější formě hudební. Zejména v poslední z oněch tří symfonií, d-moll, je vítězství již tak značné, že uzavření onoho díla před veřejností se dnes jeví jako příliš krutý soud autokritický. Rovněž z rukopisu, do nedávna zapadlého, provedlo České kvarteto Dvořákův smyčcový kvartet, skládaný v 21 letech, v němž pomalá věta nejvíce prozrazuje ze vzdálených ještě perspektiv, k nimž komponista později v komorní hudbě dospěl. *V. St.*

ZPRÁVY.

Idealism prof. Fr. Mareše. Šedesátiny prof. Fr. Mareše byly oslaveny za velmi četné účasti české inteligence a studentstva dne 20. října v posluchárně ústavu fysiologického. Prof. Dr. Gustav Zába promluvil o filosofickém významu Marešově v podstatě toto: Prof. Mareš zasáhl velmi platně do českého filosofického myšleni, dotkl se samého kořene filosofie, když vynesl otázku nitra a zevnějšku, otázku kausality a vedle ní položené svobody s říší účelů a postavil záhady ty do světla noëtické kritiky.

Filosofie má špatný zvuk pro svou rozbíhavou neurčitost, neznalost konců, k nimž spěti může i pro spornost východisek, pro věčné hádky škol a systémů. Eksaktním vědám takové tápání jest jistě odstrašujícím příkladem, a není divu, že takovémuto filosofování jdou s cesty, jmenovitě když své jasně vytčené otázky a jasně vymezený postup metodický vidí ohroženy a kaženy vměšováním principů nadsmyslných.

To ovšem platí o filosofii staré, tradicionální, o filosofii věcí. Ta filosofie věcí jest ona, která chce zbádati tajemství světa, která se na př. táže: Co bylo na počátku? Atomy nebo božský tvůrči rozum? Ale filosofie, nad níž byla již zlomena hůl ode všech skeptikův, učinila také pokrok. Z filosofie věcí stala se filosofií poznání. Jest to pokrok tak veliký, jako když byla stvořena logika. Myšlení logické bylo již dávno, stály již skvělé filosofické soustavy, jako na př. byli Pythagorejci, a přec logiky jako takové nebylo. Ta povstala, když myšlení učinilo předmětem samo sebe, když počalo přemýšleti o sobě. Byla to novota, v jejíž obrozující význam nesnadno jest se nám vmýšieti, poněvadž abstrakce o svém myšlení logickém zapomněli jsme již lišiti od logického myšlení samého. A podobně jest tomu s filosofií poznání, s noëtikou. Veliký onen pokrok proti staré filosofii jest v tom, že není v popředí postavena otázka po absolutní pravdě poznání věci a hodnot, jež zakládají a tvoří svět, nýbrž otázka, jak jest poznávání samo možno, jakou poznávací hodnotu mají naše soudy a kategorie myšlení, a tím ovšem samozřejmě musí se říditi odpověď k otázkám, jež obyčejně mysl filosofická si činívá. Odpověď zní: jsme omezeni svým poznáním jen na zkušenost, poněvadž prostředky myšlení našeho nesahají dále. Zásluha o reformu tu náleží Hume-ovi a Kantovi. Není reforma ta tudíž příliš stará, aby mohla býti zevšeobecnělou. Veliké obraty žádají času, než proniknou tak, aby se staly všeobecným majetkem.

A na této základně poznatkového kriticismu jest vybudována filosofie Marešova, a jen neporozumění nebo předsudek proti filosofii mohou činiti eksaktnímu zpytateli přírodnímu výtku, je-li jeho vědecké přesvědčení

proniknuto povědomím filosofické hodnoty jeho práce. Jako jsou ozdobou literatur a universit cizích na př. německých jména Helmholtz, Wundt, Mach, myslitelé přírodníci a filosofové zároveň, jest jistě chloubou českého učení vysokoškolského v stejném smyslu jméno Marešovo, v němž můžeme plným právem viděti oživlou a dále vedenou tradici Purkyňovu. Bylť Purkyně také filosofem! Co získal Mareš tímto noëtickým stanoviskem pro filosofii přírodní?

Získal tím, že odtud odmítl materialismus jako metafysickou hypotesu a to hypotesu špatnou, neudržitelnou. Tím se ovšem neříká, že pro obor výzpytu zkušenostního neplatí hmota a zjevy na ní. Ta zůstává intaktním východiskem, jen tolik se tvrdí, že materialismu nenáleží ani první ani poslední slovo. Jistě zbytečné by bylo na tomto místě proti materialismu nějak v polemice se šířiti, ale tolik chci říci ku karakteristice Marešovy filosofie i jejích důsledků u nás, že v zaujetí tohoto noëtického stanoviska vidím šťastně vytknutý směr české filosofii přírodní. Nesmí býti zapomínáno ani se strany filosofů ani se strany přírodníků, že nelze dobře jednoho děliti od druhého: přírodní vědy bez filosofie upadají v materialismus, filosofie bez přírodních věd — jaký ta skytá obraz? Znám jest — skytá jej scholastika. Leč ta neměla prostředků k výzkumu přírodnímu. Bez věd přírodních nikdy by nebylo možno prohloubiti pojem účelnosti z faktů samotných.

I tuto velikolepou myšlenku zabral Mareš v okruh své spekulace a otevírá výhled do říše účelů, svobody a ideálů. Idealismus jeho nemá v sobě nic z idealismu německých naturfilosofů, není v něm ani stínu z romantického idealismu Schellingova ani z násilnické ideologie Heglovy.

Jest to idealismus především ten, jemuž fysiologie sama staví půdu. Co jest svit, co jest zvuk a všechny ostatní jiné pocity? Naše stavy. To znamená, že ta záře světa, jeho jas, jest jas a záře v nás. A což jest mimo nás? Starý Demokrit by řekl: Ἄτομα καὶ κενόν — atomy a prázdno. A při tomto idealistickém výkladu smyslového vnímání byl by mohl Mareš jako fysiolog se zastaviti. Ale on jde dále k promýšlení vědeckých principií, a zde počíná jeho filosofický čin, který tvoří nový rys jeho idealismu. Mareš vyzvedá tvůrčí sílu intelektu proti látce. Člověk jest tvůrcem myšlenek. I když bychom se postavili na stanovisko, že zákony jsou uloženy v přírodě, vždy jest nutno mnohost fakt chápati jednotným činem usuzovacím, a to jest pak zákon. A zákon jest tvůrčím činem člověka, naší interpretací mnohotvárné různosti. Ovšem se zatěžuje otázka zákonů pro noëtika úvahami co jest čas, prostor, příčinnost, síla, substance? Neboť abychom jaký zákon stanovili, musíme tato určení míti. Leč co jsou tato určení? Jakou hodnotu poznatkovou mají? Čili jinak řečeno, odkud jsme určení ta vzali? To jsou ony vědecké principie, jichž promýšlení každá filosofická hlava musí si ukládati, samé to úvahy vysoce obtížné, o nichž obyčejné, nefilosofické myšlení ani sníti si nedá.

A konečně třetí rys realismu Marešova opřen jest o fakta mravních postulátů, jež každý v sobě cítíme jakožto bezprostředně dané hodnoty. Nikdy neustává Mareš zdůrazňovati tyto vnitřní imponderabilní skutečnosti člověka i jeho volnost v určování cílů. A v tomto idealismu, který není již jen teoretickým výsledkem fysiologických a noetických úvah, vidím jasně utěšivou stránku jeho filosofie, kterou brání, aby člověk neklesl

do povědomí nicotnosti v dobách trudných. Nespínejmež nikdy s tímto jeho mravním idealismem význam blouznivého, nikomu zodpovědného těkání fantasie, nýbrž vážné přesvědčení o těžkých úkolech života, jež jest na sebe bráti a plniti. Někdo může býti noëtickým idealistou a přece v otázkách etických povinností a jmenovitě altruismů zůstávati chladným až do hloubi srdce, leč filosofie Marešova jest tu proniknuta hřejivým přesvědčením spravedlnosti a vyrovnávacího smíru.

Idealismus Marešův vrcholí v přesvědčení: Jsou ještě jiné a to neodbytné hodnoty než fakta vnější zkušenosti, hodnoty vnitřního života nejen intelektuálního, ale i mravnostního, a hodnoty ty jsou zaručenější než ona fakta zevní — poněvadž ten zákon, jímž chápeme ona fakta i ten, jejž sami sobě ukládáme, musí býti stvořen námi, tedy z nitra našeho, a nitro to jest ta první nerozborná jistota. A výsledek toho? Prohloubení a zvroucnění člověka.

Zprávy knižní a literární. Inž. Jos. Kubát, Úkoly a působnost důvěrníků. V Slaném 1917. Str. 14. V kratičkém referátě, předneseném na schůzi důvěrníků v okresní komisi pro péči o mládež ve Slaném, hledá Kubát cesty a metody pro kulturní a mravní vzdělání naší mládeže. Dává pokyny k zakládání knihoven, opatroven, hříšť a pěveckých kroužků a budí zájem o bedlivější a všestrannou ochranu naší mládeže. Když rozervanými poměry válečnými netušeně klesá mravní i kulturní úroveň české mládeže, není jiné pomoci, než sáhnouti k horlivé a účinné svépomoci. — Vybrané spisy Karla Sabiny. Upravil Jan Thon. V Praze 1916. Str. 512. Jako 37. svazek Laichtrovy sbírky »Čeští spisovatelé XIX. století« vydává J. Thon druhý díl Sabinových článků literárně dějepisných a Studií dějepisných. V úvodě o 32 stranách vydavatel hodnotí význam Sabinův jako literárního historika a kritika a osvětluje vystoupení jeho po boku Máchově pro nové názory a směry, pro něž se mladí nadšenci dali do boje. Proti národně buditelskému pojímání celé naší literární tvorby uplatňoval Sabina básníkovu osobnost a jeho individuálni nezávislost na ustálených a zděděných tradicích. Tato tendence vine se jako červená nit všemi jeho kritikami, referáty a povahopisy. K snadnějšímu přehledu dlouhé řady otištěných statí přičiňuje vydavatel rejstřík a poznámky. — G. Schneidemühl, Die Handschriftenbeurteilung. Leipzig 1916. Vyšlo ve sbírce »Aus Natur und Geisteswelt«. Profesor srovnávací patologie na universitě v Kielu obíral se po 34 roky studiem písma, přečetl na 100.000 různých rukopisů. Obraceje se nejprve proti běžnému názoru, jakoby se při usuzování z rukopisu o povaze člověkově vždy jednalo o pouhou hříčku, odůvodňuje vědecky souvislost rukopisu s charakterem po stránce psychologické a fysiologické a přichází k závěru, že tvářnost rukopisu nezáleží jenom na anatomické stavbě ruky, ani na učiteli atp., nýbrž jest v první řadě určována z centrálního orgánu, z mozku. Zármutek a radost, laskavost a zlobivost, slabost i síla charakteru musí se jeviti v písmu. Pořádku milovný člověk píše všechna písmenka zřetelně, interpunkci správně, mezeru na začátku a konci listu a mezi jednotlivými slovy přesně odměří; spořivý člověk využije při psaní každého místečka, písmenka i číslice těsně stlačí, ač mu ještě mnoho místa zbude, nešetrný zase naopak

napíše málo slov a málo řádků na stránku; člověk zarmoucený, zklamaný, mysli skleslé píše řádky dolů, kdežto člověk v radostné a nadějné náladě píše zpravidla řádky vzhůru. Ovšem čistě duševní vlastnosti a schopnosti se nedají zjistiti z písma, tedy je-li kdo chytrý nebo hloupý, na písmu se nepozná, ale vlastnosti povahové a rozpoložení mysli lze z písma vyčísti. — Dr. Friedr. Naumann, Die deutsche Sache. Die deutsche Seele. Berlin 1917. 56 S. M 1·—. V únoru 1917 měl posl. Naumann před norvéžskými studenty v Christianii dvě přednášky, jež vydal též knižně. V prvé z nich mluví o příčinách a cílech válečných tak, jako říšskoněmečtí politikové vůbec: Připravená čtyřdohoda vehnala do války nepřipravené Německo. V druhé pak hledá myšlenkový podklad světové války, neboť není prý možno, aby se vedla jen za účely materiálními. Francouze pohání v základě víra ve světové poslání, uskutečňovati ve světě myšlenku svobody, Angličané zase vedle svých praktických důvodů cítí velmi intensivně z náboženství prýštící vědomí povinnosti, dáti lidstvu vytouženou humanitu. Rusové pak jsou vedeni svým bezpříkladným optimismem mystického rázu ve svůj národ a svou říši. A pokud Němci teoreticky jen zpracovávali kulturní složky svého národního života, dotud jejich sousedé je trpěli a chválili, jakmile se však začali hlásiti o místo ve světovém proudu a prakticky svou teorii uplatňovati, zvedli se jeho nepřátelé, aby mu v tom zabránili. Proto moderní Německo naprosto se prý nezpronevěřilo svému krásnému idealismu 18. stol., jak to líčí Angličané, nýbrž v něm přirozenou cestou pokračuje. Naumann jest liberál, proto přiznává mnohé vady moderního Německa, jest však přesvědčen, že je Německo všechny po válce napraví, a pak se stane »kultura německá kulturou zítřka, kdežto kultura ruská snad kulturou pozítřka.« — Oprava. V 1. čísle »N. Doby« (str. 80) ve Zprávách knižních a literárních nemilým nedopatřením bylo tvrzeno, že »veliký díl spisu Dra. Vladimíra Helferta »Smetanovské kapitoly« je věnován známým sporům o Smetanu a Dvořáka v našem hudebním světě českém«. Podepsaný referent konstatuje, že o tomto sporu ve knížce ani slůvkem neděje se zmínka; jméno Dvořákovo se zde ani jednou nevyskytuje. *J. H.*

Rakouské metamorfosy.

V zahraničním výboru uherské delegace promluvil rakousko-uherský zahraniční ministr hrabě Cernín pozoruhodná slova, jimiž zdůraznil právo *státu* na sebeurčení. Těmito slovy byla ukončena řada pokusů a eskamotáží s heslem sebeurčení, jež se stalo za této války obsahem otázky mezinárodní a jež bylo již dříve hlavním obsahem a příčinou vnitřních bolestí, starostí a zmatků v Rakousko-Uhersku. Užili jsme slova eskamotáž o tom, co s tímto heslem a jeho výkladem provedly a prováděly za války vlády tohoto státu. Musíme při tom míti na paměti, že to jest pouze eufemistické vyjádření a označení pravého stavu. Čtenář nalezne si sám pravý výraz, zopakujeme-li zde soustavně i pragmaticky, co bylo v této věci prohlášeno rakouskými vládami od doby ruské revoluce, to jest od doby, kdy se konečně prolomily hráze, jimiž nezakrytý absolutismus svíral život rakouských národů, a život tento počal plynouti poněkud volněji, přísně však střežen novou a neméně nebezpečnou formou absolutismu, absolutismem zakrytým, zkrášleným zdánlivou ústavností.

Dne 14. dubna roku 1917 rozeslán byl c. k. korespondenční kanceláří denním listům následující telegram: »Vláda rakousko-uherské monarchie zvěděla o prohlášení prozatímní ruské vlády z 11. dubna t. r. Vyrozuměla z něho, že Rusko nechce ovládnouti jiné národy, nechce jim odníti jejich národní dědictví a násilně si přivlastniti cizí území, nýbrž že chce trvalý mír na základě práva národů, určovati si svůj vlastní osud. Rakousko-uherská vláda z toho seznala, že prozatímní ruská vláda sleduje cíl, který se kryje s cílem, jejž c. a k. ministr zahraničních věcí v rozmluvě z 31. března t. r. označil za cíl rakousko-uherské monarchie.«

Nikomu nebylo tenkráte nejasno, co ruská vláda míní slovy »právo národů určovati si své osudy«, a jistě to tedy také věděl náš pan zahraniční ministr. Přes to prohlásil úplný souhlas s touto myšlenkou, vyjadřovanou zkrátka heslem sebeurčení národů.

Heslo toto mělo a má dvojí smysl. První jest myšlenka *naprosté demokracie*: národové sami řídí své osudy. Znamená to odmítnutí všech absolutistických ústav, všech autokracií. *Druhá myšlenka vyplývá pragmaticky z prvé*: má-li býti národ prost všeho utlačování, vší nadvlády, má-li určovati sám své osudy, má i právo stanoviti si své státní zřízení, míti svůj stát. To všechno pan ministr jistě věděl. A přece učinil své prohlášení o shodě cílů ruských i našich.

Toto prohlášení nevedlo k žádoucímu míru.

Zatím došlo k zasedání říšské rady, a trůní řeč císaře Karla slibuje vládu »*v duchu opravdu konstitučním*«. Panovník chce býti »svým drahým národům pro všechny časy spravedlivým, láskyplným a svědomitým vladařem ve smyslu konstituční idey . . . *a v duchu opravdové demokracie* . . .« Opravdová demokracie! Konečně jsme se dočkali v Rakousku těchto drahých slov; nemůže tedy ani sebeurčení národů *jako pouhý důsledek opravdové demokracie*, býti příliš vzdáleno svého uskutečnění!

Také slova o »*dějinných zvláštnostech*« a »láskyplném zřetelu k nim«, dodávala mnohým mysli, přes to že výslovné prohlášení, že *pouze panovník* bude ujednávati mír, zdánlivě porážejo vládní slova o opravdové demokracii; omezování pak vnitřních oprav na Čechy vzbuzovalo obavy, že naprosté rozřešení české otázky v duchu sebeurčení českého kmene nelze očekávati.

Dne 12. června t. r. rozvinula vláda hraběte Clam-Martinice ve vídeňském parlamentu svůj program. Prohlášení neněmeckých národů, podaná 30. května v rakouském parlamentu, dočkala se prudkého odmítnutí se strany vlády: Národové tito nalezli zde ochrany své národní eksistence, musí se proto vzdáti »krajního národního uplatňování«. »Osvědčenými základy státu« nesmí býti vikláno, vláda se nepustí do ústavních pokusů, »není však proti účelnému a organickému vybudování toho, co zde jest«. Základní myšlenky takovéhoto vybudování státu jsou dle programu vlády: *jednota státu*, zabezpečení jeho funkcí, úcta k jeho dějinnému útvaru, jenž spočívá *v poměru státu k zemím* na jedné straně, na druhé pak *volný národní a kulturní rozvoj* rovnoprávných národů. Jak chce vláda tato hesla uskutečniti, její předseda ani slovem nenaznačil. Jest také vůbec nesnadno, učiniti si správnou představu o úmyslech vlády. Stát a země jako dvě jednotky, o jejichž poměr jde, tedy centralisace i decentralisace, současně

pak opět rovnoprávné národnosti. Zkrátka řečeno, začíná zmatek. O sjednocení jednotlivých národů se však určitě nemluví.

Ani prohlášení, jež učinila vláda den na to v panské sněmovně, nezjednalo větší jasno. Především se tu již otevřeněji zdůrazňuje stát centrální a centralistický: »Wir dürfen also ... weder das innere Wesen des Völkerstaates, noch den historischen Werdegang des Länderstaates, vor allem aber nicht die Existenznotwendigkeiten des Gesammtstaates ausserachtlassen.« (»Nesmíme ... opomenouti ani vnitřní podstatu státu národů, ani státu vyvinuvšího se ze zemí, především však podmínek ústředního státu.«) Stát národů, svazek zemí, stát centrální — opět nejasno, bezradnost, zmatek.

Vláda Clam-Martinicova padla, a nový ministrpresident sv. p. Seidler překvapil nás i svět novým výkladem o heslu sebeurčení národů. Krátce řečeno, prohlásil, »že by bylo omylem domnívati se, jakoby byla c. a k. vláda uznala sebeurčení národů za základ trvalého míru,« a poukázav na ustanovení základních státních zákonů, zdůraznil výslovně »výsostná práva koruny« uzavírati mír«. Prohlásil, že jedině c. a k. vláda jest povolána v mírovém jednání zastupovati zájmy rakouských národů. Moment opravdové demokracie tedy z programu vlády vypadl.

Prohlášení c. a k. zahraničního úřadu ze 14. dubna, výše citované, jež mluvilo o právu národů určovati si vlastní osudy, upadlo patrně již v zapomenutí. A není divu, vždyť zatím uplynulo něco přes dva měsíce!

V následujícím měsíci, totiž dne 14. července rozvinula rakouská vláda v poslanecké sněmovně program ústavní reformy. Dr. rytíř Seidler pojednou objevil, že rakouská ústava trpí konstruktivní vadou. § 19. zákl. stát. zákona o všeobecných právech státních občanů mluví sice o rovnoprávnosti všech národností, nedošlo však nikdy »k úplnému provedení tohoto programového bodu naší ústavy«. Tak tedy, konečně prohlášení z vládních úst, na něž jsme po desetiletí čekali! A co jsme se nanamáhali přesvědčiti o tom vídeňské kruhy, že národní rovnoprávnost jest něco zcela jiného než, v čem my žijeme zde v Rakousku. A nyní sám ministrpresident, aby vyvázl ze slepé uličky, do níž moudrost státníků zavedla tento stát, s radostí doznává, že v Rakousku dosud nebyla skutečná rovnoprávnost! Heslo sebeurčení správně se v tomto vládním projevu spo-

juje ještě s jednotlivými národy, když se praví, že vzpomenutý § 19. musí býti proveden tak, »aby každému národu bylo při zachování státní jednoty zachováno vlastní sebeurčení.«.

Zároveň však shledáváme, že se zde přichází již s jiným užitím označení národního sebeurčení, které jest již počátkem eskamotáže, k níž dospějeme na konci těchto řádků. Předseda ministerstva praví totiž, že cílem, za nějž bojuje Rakousko-Uhersko, jest »svaté právo jeho národů, aby si mohly samy svobodně určovati své vnitřní osudy«. Slova na pohled krásná, ale promyslíme-li je v jejich souvislosti, vidíme, že smysl slova sebeurčení učinil zde zatím obrat o 180 stupňů. Vládní projev zbavuje v této větě heslo sebeurčení národů jeho positivního, řekněme životoplodného, státotvorného obsahu, a vyjímá z něho pouze stránku více negativní, kterou nad to vztahuje na souhrn národů, obývajících určitý stát, tedy na národ spíše v politickém než přirozeném slova smyslu. Rakouským národům se nikdo nesmí plésti do toho, jak si chtějí upraviti, nikoli každý své vlastní státní zřízení, nýbrž společnou rakouskou ústavu.

Nedlouho po tomto projevu rakouské vlády, totiž dne 28. července, promluvil rakousko-uherský zahraniční ministr hrabě Černín k zástupcům tisku obou polovic říše (ovšem že jen německého a maďarského) delší řeč o politické situaci, v níž označil za požadavek doby »demokratisaci ústav«, při čemž s důrazem odmítl cizí vměšování se do vnitřních rakouských a uherských otázek. Jak si tuto demokratisaci říše představuje, blíže nenaznačil a neřekl také ničeho o otázce národnostní. Určitější byl po této stránce vládní »Fremdenblatt« z 2. srpna. Vykládá se tam o úkolech nového kabinetu, jenž se právě tehdy v Rakousku sestavoval. Jde prý o značnou změnu ústavy, o »úplně nové uspořádání státu na základě národní samosprávy s krajským rozdělením a se zachováním dosavadních hranic korunních zemí«. Dalo by se to snad jednodušeji vyjádřiti slovy: národnostní samospráva v rámci jednotlivých korunních zemí.

Nová vláda, opět v čele s ryt. Seidlerem, rozvinula svůj program dne 25. září ústy svého předsedy. Opakuje tu myšlenku rovnoprávnosti národů, jež má býti provedena v národní autonomii se zachováním státní jednoty. Mimo to sděluje předseda ministerstva, že vláda má již některé zásady pro reformu ústavy, z nichž prozatím prozrazuje pouze provedení krajského zřízení

v celém státu v rámci korunních zemí. Zůstávají tedy koruní země stále ještě základním kamenem státu.

Dualismus pokládají vládní prohlášení za nezměnitelný. Oba tyto základy říše, její dualistická úprava a nedotknutelnost korunních zemí, jsou ještě více zdůrazněny v prohlášení ministerského předsedy Seidlera ve schůzi říšské rady ze dne 24. listopadu. Každá reforma ústavy musí se zastaviti u dvou jejích pilířů: u jednoty rakouského státu a neporušitelnosti hranic jednotlivých korunních zemí. Koruní země jsou vládě útvary historicky vytvořenými a žijícími u vědomí lidu. Žádný vývoj ústavy nesmí tyto hranice zemí přehlížeti. Tolik pan ministrpresident, jenž tentokráte již nemluví o sebeurčení národů.

Také v trůní řeči pronesené v delegacích a ve výkladu zahraničního ministra nenalézáme tohoto označení. Spíše lze říci, že se mu tyto projevy přímo vyhýbají. Za to prohlašuje trůní řeč slavnostně, co již dříve bylo opakováno: »chceme zůstati pány ve svém domě«. Vrací se k tomu jak uherský ministerský předseda, tak i zahraniční ministr v zahraničním výboru uherské delegace.

Řeč zahraničního ministra, posléze zmíněná, znovu uvádí na přetřes otázku »sebeurčení«, navazujíc na zkomolené místo projevu presidenta Severoamerické Unie Wilsona. Cizí stát nesmí se vměšovati do vnitřních věcí jiného státu, dovozuje hrabě Černín a dodává: »To jsou meze sebeurčení státu s hlediska mezinárodního práva.« Pokud pak jde o poměr jednotlivých národností k státu, jejž obývají, musí býti řešen pouze oběma těmito zúčastněnými činiteli, rovněž bez cizího vměšování se, jak nám zahraniční ministr dále vykládá.

A nyní následuje věc velmi překvapující: po projevech rakouského ministerského předsedy o vadnosti a nedostatečnosti rakouské ústavy co do provedení zásady rovnoprávnosti národů, slyšíme pojednou z úst zahraničního ministra, že dokonce zásada národního sebeurčení jest již zajištěna v rámci státu a to v instituci zákonodárných sborů! »V *obou* státech rakousko-uherské monarchie mají jednotlivé národnosti v ústavních zařízeních možnost upravovati si svoje vztahy.« Tak pravil dne 6. prosince hrabě Černín a dodal, že jiný způsob řešení nemohl by uznati.

Zastavme se poněkud u těchto slov! Předně myšlenka opravdové demokracie! V tom tedy záleží její provedení, že o tom, co se

může nebo nemuže státi, rozhoduje pouze zahraniční ministr a nikoli národové sami! Dále myšlenka sebeurčení národů! Myšlenka tato vznikla z rozporu mezi určitými státy a národnostmi jimi ovládanými a znamenala právo druhých na vlastní státní život. To byl nesporně její vznik a základ. A nyní se otáčí rakousko-uherský zahraniční ministr, ne již pouze o 180, nýbrž o celých 360 stupňů, a s klidnou tváří ukazuje, v čem záleží sebeurčovaci právo státu, jakoby šlo o státy, a nikoliv o národy. Aby eskamotáž s jasnými pojmy a zmatek ve veřejném životě byly dovršeny, tvrdí směle dále, že rakouští i uherští národové již nepotřebují zvláštního sebeurčovacího práva, poněvadž je již mají. A mají je, protože mohou voliti poslance do zákonodárných sborů a mohou těmito sbory upravovati své vlastní věci a vztahy! Slovo eskamotáž jest zbytečným a přílišným eufemismem k výstižnému označení těchto vývodů. Představme si rakouský parlament a chtějme si v něm upraviti dle vlastního rozumu a vlastní vůle své potřeby. Anebo si představme zastoupení Slováků v uherském sněmu jedním nebo dvěma poslanci, úplně mizejícími v tomto sboru. A to že jest garancie, záruka sebeurčení československého kmene? Buďto pan zahraniční ministr nezná poměry, a pak jest úplně neschopný státník, nebo je zná, a pak jsou jeho prohlášení vzdálena od pravdy jako země od slunce. Nebo chce snad ve spojení s projevy již výše vzpomenutými vzbudit přesvědčení, že nejistota, zmatek a klam jsou státní myšlenkou tohoto soustátí? Nejprve sebeurčení národů, pak centrální stát, pak opět země, krajské zřízení, svobodný rozvoj národů, pak opět pouhá národní samospráva v zemích; jednou popření rovnoprávnosti národů, po druhé tvrzení, že jest již provedena; na konec pak sebeurčení státu a — sebeurčení národů v rakouském a uherském parlamentu již provedené! Možno se v tom ještě vyznati a možno dnes ještě důvěřovati Vídni?

Uvažujeme-li v tomto směru dále, připadají nám na mysl slova Palackého, napsaná a vytištěná v roce 1875: »Ostatně národ náš, co do národnosti své stál a stojí vždy ne Rakouskem, ale sám sebou; i přičiňuj se on jen o své vzdělání napotom ještě pilněji než posavad, hleď povznésti a upevniti ducha svého víc a více, a neměj pak strachu před katastrofami jakýmikoli. Konečný los jeho záviseti bude jen na něm samém.«

-er.

K problému valuty.

Napsal Dr. Fr. Fousek.

I.

Historická antitese metalismu a chartalismu.

Metalismus — tu myslím nikoliv na teorii, nýbrž na měnu s plnohodnotným kovovým oběhem peněžním — je měnou staršího, na nižším stupni vývoje se pohybujícího národního hospodářství, hospodářství malovýroby, hospodářství atomistického a liberálně individualistického.

Metalismus je projevem nedůvěry a neviry ve stát. Neboť tu přednost má metalism nesporně před chartalismem — měnou s oběhem peněz zhotovených z papíru čili z látky nehodnotné —, že méně podléhá špatné finanční státní správě. Předpokládaje jistou stabilitu hodnoty zlata — a tu je možno dosud na dlouho předpokládati — je na př. zlatá měna systémem jistějším, nezávislejším na politických bouřích, v nichž dokonce stát může i zahynouti.

Zlatý peníz je nezničitelný, jeho hodnota nezávislá na čase i na státních hranicích. Zlatý peníz je vždy a všude a všeobecně lehce zpeněžitelný. Krátce, zlatá měna v dobách politických otřesů s hlediska soukromohospodářského skytá větší jistotu a stabilitu.

Systém chartální při řádné finanční správě, při politickém klidu, při zdravém koloběhu v národním hospodářství, je takřka ideální, je pružný a lehce řiditelný, nezávislý na přírodě. Za to vadou jeho je, což arci i jeho předností, že je příliš závislý na lidských činitelích, na jejich moudrosti a na bonitě státních financí.

V praksi vlivem geometricky rostoucí řady obratů, vlivem vzrůstu populace a národního bohatství objevuje se metalism hrubým a nepostačitelným, proto přiskakuje mu na pomoc chartalism volky nevolky, aby ho takřka aspoň ve vnitrozemí úplně zatlačil. Dochází v praksi ke kompromisu. Třeba však při chartální měně je větší nebezpečí jejího znehodnocení, přece možno konstatovati, že čím stát

pevněji se organisuje, čím více spěje k velkovýrobě a socialisaci, k užšímu spjetí všech se všemi, čím tedy hmotná solidarita roste, čím konsolidace státu se upevňuje, čím politická svoboda, hospodářská demokracie a národní nezávislost se prohlubuje, čím tedy i duchovní solidarita se stupňuje, tímtéž tempem i postupuje odhmotnění a »zduchovění« peněz, tím více zatlačována je substanční hodnota peněz jejich hodnotou funkční, tím tempem nabývá půdy a obliby měna chartální.[1] Tuť jest projevem víry ve stát, v jeho sílu a moc, v jeho pevné kořeny a v jeho život.[2]

Jakmile však svazek občanský se uvolňuje, jakmile upadá jeho hospodářství, jakmile individuum a národnosti cítí se potlačenými, jakmile hmotně a mravně jde se v zad, nikoli v před, nastává reakce, v publiku vzniká potřeba individuální jistoty platidel a tím též větší potřeba, větší cenění a větší poptávka po penězích kovových plnohodnotných, tedy zlatých.

Proč tedy upírati oprávněnost některému z těchto systémů? Každá doba, každá země vyžaduje a tvoří si své zákony, ale také své jí odpovídající hospodářské pojmy (ano i hospodářské pojmy!), svazky a systémy valutní.

Kdo může hoditi po některém z nich kamenem jako po »zpátečnickém« nebo jako po »revolucionářském«?

Co je účelnější a co je lepší, nelze rozřešiti eksaktně vědecky s platností pro všechny země stejně, otázka metalismu a chartalismu je do jisté míry právě tak jako otázka liberalismu a socialismu nejen otázkou hospodářské vyspělosti, ale též otázkou citu, otázkou mocenskou a politickou.

*

Světová válka pohřbila už před ní těžko udržitelnou právnickou fikci o konstantní hodnotě peněz, učící totiž, že dnešní hodnota koruny rovná se hodnotě její před padesáti lety a za padesát let. Světová válka znova oživila myšlenku, jak docíliti stability v hodnotě

---

[1] Tyto tendence vyvoditi možno z historie měny států klasických. Proti této tendenci tedy nemluví, že často chartalism charakterisuje národy hospodářsky a politicky rozervané, které vypomáhají si převýdejem papírových peněz, tedy zneužitím papírové měny. Právě z této historické okolnosti vycházejí metalisté. To však nijak vyvrátiti nemůže fakt, že při správné bankovní politice a normálním národním hospodářství a politickém bezpečí je chartalism nejlepší soustavou valutní.

[2] V Anglii před válkou měla anglická cedulová banka poměrně malý zlatý poklad. Rusko do války vykazovalo takřka plné krytí bankovek zlatem.

peněz. Volá se po zárukách její nezměnitelnosti. Problém ten je dosud a snad i bohudíky v zájmu kultury a civilisace navždy zůstane právě tak neřešitelným, jako snaha o rozluštění kvadratury kruhu.

Zlatý peníz v době znehodnocení peněz je sice resistentnější proti znehodnocení než papírový, právě proto, že je nadán nejen směnnou, ale i užitkovou hodnotou, ale ani on neskytá absolutní záruky, že za něj na př. za 20 let obdržím totéž kvantum a kvale zboží a služeb. Zlatý peníz sice pro případ státních katastrof skytá větší záruku než papírový, ale co když nový stát jej zkonfiskuje?

Záruka stabilnosti v hodnotě peněz není ani tak hlavně a především dána látkou, z níž peníze se zhotovují, ta záleží spíše v zdravém vývoji národních sil a národního hospodářství, v přiměřeném poměru důchodovém jeho členů a v úvěrní politice, ovládající bankovnictví toho kterého státu. Na to dnes publikum zapomíná.

Krise valuty často není jen příčinou rozvrácených hospodářských poměrů té které země, ona bývá též současně pouhým následkem a peněžním refleksem jejich.

II.

Předválečná decentralisace a válečná vnitrozemská koncentrace zlata.

Jsou-li vývody v první kapitole správné, pak je jimi zodpověděna otázka, zda, kde a pokud s hlediska uvedeného je doporučitelna chartální měna, zvláště pak v imperialistické a politicky neklidné a kritické době, předcházející válku světovou.

Který jednotlivec, mající výhradně na mysli ať již svůj majetek či hodnotu svých služebních platů, mohl se pro ni nadchnouti zvláště ve státech, v nichž úvěrní systém je zcela závislý na cedulové bance? Proto zavládalo všude smýšlení více nebo méně zaujaté nepřátelsky proti »papíru«. Cedulové banky, aby uklidnily nedůvěřivé publikum, zaváděly zlatou měnu. (Rakousko-uherská banka dala do oběhu v době od r. 1901—1910 za dvě miliardy zlatých mincí.) Zavedeno t. zv. placení hotovými ve vnitrozemí, t. j. cedulová banka zavázána předložené jí bankovky směniti za zlaté peníze na týž no-

minál znějící. Cedulovým bankám uloženo pečovati o to, aby na př. za 100 korun dostalo se vždy totéž množství zlata, aby za 1 kg zlata nemusila se platiti vyšší cena než 2790 M, to jest cena stanovená v zákoně o měně. Cedulovým bankám byla uložena povinnost, aby určitá kvota vydaných bankovek byla kryta zlatem. (V Rakousku na př. $^2/_5$.) Při tom však učinil se přece jen značný ústupek chartalismu tím, že každý je ve vnitrozemském obchodu povinen přijmouti na místo placení bankovky (t. zv. princip legat-tender).

Náběhy k zavedení zlaté měny provedly i státy hospodářsky slabé a politicky nejasné, doufajíce, že tím zesílí svůj úvěr v cizině a u svých občanů. (Přehlédly však tré, jednak to, že dnes každý věřitel v cizině chladnokrevně počítá nejen s výší kovového pokladu, ale že i má zřetel k soliditě a síle národního hospodářství dlužnického státu, že je lehčí měnu zlatou zavésti, těžší je ji udržeti, že zlatá měna pro státy s pasivní obchodní bilancí přináší skoro více nevýhod než výhod se svojí bezděčnou tendencí, podporou importu a nepodporováním eksportu, a se svými dalšími bezděčnými důsledky: totiž uvedením států takových v područí států věřitelských, jiż dříve zlatou měnu zavedších.

Vypuknutí války v roce 1914 nezměnilo sice politiku cedulových bank, zesíliti co nejvíce zlatý podklad bankovek, změnilo však jejich taktiku. Místo snahy po individualistické stabilisaci valuty nastoupila v popředí směrnice po kolektivistickém zabezpečení jejím.

Kdyby byly cedulové banky nechaly po vypuknutí války nerušený oběh zlatých peněz, bylo by okamžitě došlo k disažiu papírových peněz v neprospěch majitelů jejich a ve prospěch majitelů zlata. Tomu bylo nutno zabrániti. Bylo potřebí dále zastaviti odliv zlata do ciziny, neboť v posledních týdnech předválečných nepřátelská cizina dožadovala se houfně okamžitého zaplacení svých krátkodobých tuzemí uvěřených pohledávek. Kdybychom měli vyhověti všem požadavkům ciziny, musili bychom se zbaviti všeho zlata, ale tím také zbaviti se posledního pomocného prostředku k upravování našeho směnečného kursu a bankovkám vzali bychom všechnu zlatou »přikrývku«, správněji řečeno podložku. Z těch důvodů tedy zastavena výměna bankovek za zlato, zakázán vývoz zlata, nesměnitelné bankovky staly se platidlem a měřítkem hodnot, zlato rozptýlené v publiku a v lokálních peněžních ústavech nastoupilo k výzvě cedulové banky v miliardách zpáteční imposantní pochod k ní, aby tam, soustředíc se a zesílíc zlatý poklad, předešlo úvěrním krisím. Cedulové banky mohly totiž, opírouce se o toto nové zlato, vydati nové ban-

sovky ku krytí přes noc jako lavina narostlé potřeby po platidlech státu a soukromníků. Dík právě zmíněnému přívalu zlata, mohly tak cedulové banky učiniti, aniž by zhoršily jejich krytí zlatem.

Občanstvo uneseno patriotismem vracelo cedulové bance zlato, na němž jindy při chladné kalkulaci lpělo. Tak výkaz říšské banky německé ke dni 31. července 1914 činil 1253 mil. M zlata, dne 15. listopadu 1916 půl třetí miliardy. Anglická banka vykazuje před prohlášením války 38·1 mil. liber šterlinků zlata, dne 26. srpna 1914 43 mil., v říjnu 62 mil., dnes 89·4 mil. (Tuto politiku koncentrace zlata u cedulové banky prováděla rakousko-uherská banka již několik let před válkou. Napiatá situace na Balkáně a blízké sousedství s ním ji k tomu nutily. Takže v publiku zůstalo nanejvýš za 300—400 milionů korun zlata.)

Ona zcentralisovaná masa zlata dostala tak úkol jednak učinit valutu elastičtější, jednak representovati hromadnou, generální hypotéku národní valuty, jednak včasným vývozem do ciziny zadržovati na mezinárodním trhu kurs.

III.

»Víš, s příčinami je to choulostivé. Vždyť sotva možno kdy uvésti příčinu, aniž nebylo pochybeno.«
Falk z Przybyszewského »Homo Sapiens«. I. díl.

Zlatá inflace ve státech neutrálních a zahraniční disažio měn států válčících.

Soustřeďovací proces zlata nebyl však nijak skončen jeho vnitrostátní koncentrací. Na zeměkouli utvořilo se totiž najednou několik bodů, do nichž jakoby magnetickou silou puzeno stéká zahraniční zlato, prodělavši před tím proces vnitrostátního soustředění.

Válčící státy finančně pevné a mající ve svých koloniích zlaté doly a oplývající vůbec přebytkem zlata, měly za hospodárnější namísto, aby domácí industrii, pracující dosud pro mírové potřeby, přeměňovaly na výrobny munice, nechat si válečné artikly posílati z neutrální ciziny a platiti jim přebytečným zlatem, po kterém všichni neutrálové hladověli.

Anglie rozuměla, co ztráty na kapitále, na výkonné schopnosti jeho vycvičeného kádru dělnického, jaké ochuzení národního hospodářství

znamenala by taková přeměna jeho industrie. Jaká krise z takové přeorganisace hrozila by jejímu eksportnímu průmyslu a obchodu, který dostal úkol zaplaviti německá zahraniční odbytiště, od nichž toto bylo právě anglickou blokádou isolováno.

Anglie však mohla a dovedla více.

Anglická vláda vymínila si při povolování úvěru, o který se ucházely za jejího účastenství buď v Anglii nebo přes Anglii Rusko a Francie, zaslání určitých množství zlata cedulových bank těchto zemí do Londýna.

Tak Francie hned když obdržela dne 30. dubna 1915 úvěr 1500 milionů franků v Londýně, musila zaslati do Anglie 500 milionů franků ve zlatě. Do konce roku 1915 zaslala Francie do Londýna na 1500 milionů zlatých franků. Rusko musilo již před tím poslati Anglické bance 200 milionů franků ve zlatě čili 8 milionů liber šterlinků. Tyto zásilky zlata se stupňovaly a rostou, neznámo, v jaké výši, neznámo dále, zda za účelem podpory francouzského a ruského směnečného kursu v Londýně a v New Yorku, či na základě zvláštních ujednání uzavřených při kontrahování příslušných zápůjček.

»Times« v listopadu 1916 u příležitosti dalšího jednání Anglie se čtyřdohodovými státy o dalším stažení zlatých pokladů cedulových bank ze čtyřdohodových států u Anglické banky píší: »Se 192 miliony zlata liber šterlinků z Francie, 155 miliony z ruské státní banky, 45 miliony z italské banky, přidruženými k 55 milionům banky anglické, stane se celá situace (totiž směnečných kursů — naše poznámka) uspokojivější.« Do srpna 1917 zaslala francouzská banka do Londýna za 2,037.108.000 franků zlata (při čemž zlata v pokladnách měla za 3,270.144 franků). Anglická banka, pokud toto zahraniční zlato zůstává v její disposici, započítává je do svého zlatého pokladu. Z Londýna pak vede nepřetržitá cesta čtyřdohodového zlata do neutrálních zemí, a především do Spojených Států.

Systematickým výdejem zlata do neutrálních států Anglie a tím čtyřdohoda, především ovšem Anglie, mohla a může vyrovnávati lehce jednak pasivní saldo své platební bilance, jednak dosáhnouti lehčeji a vydatněji úvěru.

Nazvati jednání Anglie vůči spojencům perfidním, nebylo by správno. V Anglii a přes Anglii kryje se největší díl finanční potřeby celé čtyřdohody. Anglie dluží se a odebírá zboží nejen pro sebe, ale také za celou čtyřdohodu, pro niž kupuje v Americe suroviny, obilí a munici.

Je přirozeno, že takovým postupem spojenci oslabují svůj vlastní zlatý poklad. Ale zlatý poklad žádné země nemůže býti fetišem nedotknutelným. Systematický a od počátku války provozovaný odliv zlata přináší především tu výhodu celé čtyřdohodě, že se jím brání stálému poklesu směnečných kursů, který by jinak bez vývozu zlata nutně pokračovati musil, jednak kdyby spojenci nepřistoupili na požadavky Anglie, nemohla by ona a nebyla by ani s to financovati všechen čtyřdohodový odběr z Ameriky, a kdyby se jednotliví její spojenci sami o úvěr v Americe ucházely, je otázka, zdali by ho všechny dosáhly a v jaké výši a za jakých podmínek.

Anglie dostavši tak značnou část zlatého pokladu čtyřdohodových států, mohla udržeti, jak jsme se již zmínili, šterlinkový kurs na mezinárodním trhu včasným vývozem zlata, když už ne vždy na paritě, tedy na výši s nepatrnou disparitou, což má životní význam pro udržení londýnského peněžního trhu jako světového centra i v době poválečné. Objednávajíc na svůj účet v cizině munici pro celou čtyřdohodu a kreditujíc muniční dodávky států čtyřdohodových ve státech neutrálních, dostává devisy na své spojence, pomocí jichž mohla a může vyrovnávati a zmirňovati své mezinárodní závazky.

K tomuto momentu, tuším, ještě nikde nebylo poukázáno.

Také centrální mocnosti posílají do neutrálních zemí zlato, ale nečiní tak systematicky, pouze výjimečně, jen když na př. kurs marky příliš poklesá, odhodlává se říšská banka německá k vývozu zlata. O tom, zda tato politika je správná, je i mezi německými národními hospodáři živý spor.

Neutrálové s počátku se radovali. Zlato teklo proudy do Ameriky, americké Federal Reserve Banks emitují ve zvýšené míře bankovky na základě tohoto přílivu, výše jich odhadovala se v srpnu 1916 už na 176·5 milionů dolarů, zlato teklo a stéká dále do severských států, do Holandska, Španělska, Švýcarska a Rumunska (rozumí se, pokud chovalo se neutrálně).

Jakmile však válečné dodávky čtyřdohodové umožnily neutrálům splatiti značným dílem své staré závazky vůči čtyřdohodě, zpozorovali, že zlatý déšť v určitém momentu přestává býti blahodárným pro jejich národní hospodářství. Konstatovali, že přes to, že bankovky jejich jsou lépe kryty zlatem než kdy jindy, přes to, že oběh zlatých peněz v nich nevídaně stoupl, ba že je přesycen, přes příznivou platební bilanci vzmáhá se u nich drahota zboží následkem jeho vývozu a následkem zpracování surovin pro účely neproduk-

tivní, že stoupají dělnické mzdy, že tedy peníze ztrácejí na ceně, že uvolnila se rigorosnost v úvěrním systému, že hrozí porucha v jejich koloběhu hospodářském. Došli k názoru, že fakticky chudnou právě následkem inflace zlata, zatím, co statků výrobních a konsumních u nich ubývá, a že zlato není posledním ekvivalentem za vyvezené suroviny a fabrikáty, neboť nelze ho zkonsumovati, že je tedy danajským darem.

Došli k tomu, že mezinárodní obchod, má-li státi na zdravých základech, je a musí býti založen především a jen na vzájemné směně zboží výrobních a obchodních zemí, tedy mouka za petrolej, bavlna za cukr, chemikalie za stroje tkalcovské atd., nikoli na poměru producenta a konsumenta, že tedy zlato v určitém stadiu je jen fiktivním bohatstvím!

Severské státy první pochopily toto základní učení, zatím co v Rumunsku — Orientálci! — radovali se nerozumně, že zlatý poklad rumunské banky roste vlivem obrovitého vývozu obilí.

Tak u norské banky konstatován je tento příliv zlata:

31. července 1914 vykazuje norská banka	2960	mil. lib. šterl. zlata
22. března 1915	3081	» » »
15. března 1916	4011	» » »
22. března 1916	4083	» » »

Švédská banka:

1. srpna 1914	5717	mil. lib. šterl. zlata
20. března 1915	6293	» » »
11. března 1916	8936	» » »

V Americe v roku 1913 převyšoval vývoz zlata dovoz o 28 milionů dolarů. V roce 1915 převyšuje dovoz vývoz však o 420·5 mil. dolarů! V roce 1916 dosáhl tento přebytek přes 600 milionů dolarů. Zlatý poklad holandské cedulové banky stoupl ze 162 milionů na 411 milionů holandských zlatých. Není tedy divu, že zákonem 1916 cedulové banky Švédska a Norska byly zbaveny do 4. února 1917 nakupovati zlata a že tak Anglii donutily platiti za švédské a norské zboží rovněž zbožím.

Válka jeví se však nejen v přesunu zlata ze států válčících do států neutrálních, ale i v poklesu ceny devis států válčících pod pa-

ritu a jejich bankovek na trhu mezinárodním a v souvislosti s tím ve vyšším cenění devis a bankovek neutrálních. Tak také naše devisy a bankovky v neutrální a spřátelené a k nám ať už kapitály či zboží eksportující cizině doznaly zhoršení.

Příčiny. Prohlášení nepřátelství na ráz přervalo jemné tkanivo světového obchodu. První rána z děla přerušila fungování tohoto systému spojitých nádob. Stará obchodní spojení byla přerušena, hledají se nové náhradní dráhy a kanály, po nichž oklikou a tedy dráže dopravují se nezbytné produkty z ciziny a vyvážejí výrobní přebytky. Tím také bylo zničeno dosavadní mezinárodní platební vyrovnávání dluhů a pohledávek a to mezi znepřátelenými zeměmi úplně, mezi spojenci a neutrály se ztížilo. Státy válčící více méně jsou nuceny omeziti svůj eksport kapitálu a zboží, nové pohledávky jim tedy rostou jen v nepatrné míře, zatím co mají hraditi platební závazky nejen za právě importované zboží, ale i ze starých úvěrních transakcí, což padá na váhu zvláště u států dlužnických.

S přerváním světového obchodu, mezinárodního platebního styku souvisí též přerušení mezinárodního úvěrního obchodu. Mezinárodní úvěr dříve všem úvěruhodným přístupný stává se privilegiem pouze několika států.

Mnohde i poslední prostředek platů do ciziny v nedostatku jiných kompensačních možností, totiž zlato selhává, když cedulová banka odpírá výdej zlata.

Konečně uzavřením všech kontinentálních burs přestaly na dlouhou dobu vůbec veřejné záznamy kursů devis, tím tvoření cen devis vymklo se vší kontrole.

Ježto pak zlato v publiku se nalezající, pokud nešlo hromadně do cedulové banky, jako u nás, zmizelo z oběhu k tesauraci, ježto pak, jako u nás cedulová banka fakticky před válkou vytvořila si monopol v obchodu devisami (při čemž většina devis zněla na státy s námi válčící), takže soukromé banky vykazovaly na počátku války jen nepatrné zásoby devis, nelze se diviti, i když bychom měli zřetel pouze k těmto po většině bankovně technickým okolnostem, že trh devis doznal úplné desorganisace, za níž v zemích, jež mají velké platební povinnosti do ciziny, došlo k velkému ažiu devis neutrálních.

(Dokončení.)

———————

Socialism a imperialism.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Kapitola závěrečná.)

Dějiny lidstva pohybují se mezi bojem a vzájemnou spoluprací, mezi mírem a válkou. Ve všech obdobích lidstva setkáváme se s válkami za různými účely podle rázu, tužeb, společenského složení té které doby.

Přehlížíme-li dnes tyto války, poznáváme jejich osudovost pro lidstvo, vidíme, že většina vyplývala z názorů rozhodujících činitelů — ať osob, nebo tříd —, přesvědčených, že válka jest nutným východiskem z dané situace, že jest jich svatým právem neb povinností k dosažení jejich cílů, že jest přirozeným zákonem, že byla a bude, a že ráz společenské organisace k dalšímu rozvoji potřebuje nutně válečného řešení.

Avšak s hlediska našich názorů a naší dnešní organisace se mnohé tyto války zdají být dějinným nedopatřením, omylem, bludem svá doby, neštěstím, proviněním, a my podobné stavy a spory řešíme již méně krutými zásahy.

I při dnešní válce světové klademe si otázku, jaká jest as její příčina? Byly války náboženské. Má tato válka v sobě prvek náboženský? Ne, i panislamism zklamal protestanty, kteří v něj doufali. Turek jde s protestantem Němcem a katolickým Rakušanem a pravoslavný Bulhar proti pravoslavnému Srbovi a Rusovi. A není větší nenávisti, než na příklad mezi mohamedánskými Araby, Turky a Peršany. Alberth Wirth, velkoněmecký imperialista, ve své monografii: »Türkei, Oesterreich und Deutschland« (brožuře nevědecké, ale politicky pro nás velmi zajímavé) píše: »Panislamism vůbec není! Teprve Němci by jej byli vynalezli!«

Jest tato válka dynastickou válkou, jako byly v historii na příklad války mezi jednotlivými rody a nápadníky německého císařského trůnu, neb o dědictví španělské? Aneb vůbec středověké

feudalisticko-dynastické války, kdy hrabě se chtěl stát knížetem, kníže králem, král císařem, kdy za panovníkem — šlechtickým pohlavárem — šel jeho dvůr a vojska jeho vasalů?

Ne, ani tyto bolesti nebouří již světem, ač momenty dynastické a jim podléhající diplomacie spoluúčinkovaly při vzniku a při běhu světové války. O válce rozhoduje monarcha a jeho jménem vyslanec vypovídá válku. Podle německé diplomatické knihy vypukla světová válka oficiálně odevzdáním diplomatické noty hrabětem Pourtalès, následujícího znění: »Jeho veličenstvo císař, můj vznešený vladař (Gebieter) přijímá jménem říše vyzvání a považuje se býti ve stavu válečném s Ruskem.«

Rovněž víme, jak důležitou úlohu hrály dynastické rodinné vztahy v této válce v balkánských státech. Jest bezesporno, že dnešní diplomacie, zejména v centrálních mocnostech jest stavovská, parlamenty neovládaná, a i ve Francii a Anglii tajná. (Vzpomeňme jen Shawovy kritiky tajné anglicko-francouzské úmluvy.) Všechny tyto momenty spíše umožnily a značně spolupůsobily při vypuknutí války, ale nejsou jedinou základní příčinou světové války. Historický význam jednotlivců ve vedoucích dnešních státech jest značně omezen. Nejpřednější činitelé jsou v určitých okamžicích pouze symbolickými nositeli anonymních mas, jak nejlépe jsme mohli viděti v Německu. Hlasování německé sociální demokracie hned na počátku války a stanoviska většiny za války vyplynula z imperialistické touhy velké části vůdců německého dělnictva po dobytí nových světových tržišť. Rovněž rakouská německá sociální demokracie se teprve po pádu Stürgkhově, tedy v pozdním podzimu r. 1916 vyslovila pro mír bez anexí. Lze přímo říci, že vlna demokratismu zesílila teprve během války a hlavně vlivem válečné taktiky.[1]

Jest to snad válka národnostní, jejíž charakteristikou a jediným účelem jest osvobodit malé národy, aneb spojit příslušníky jednoho národa v celonárodnostní státy, jako bylo cílem válek druhé polovice minulého století, aneb cílem prvé balkánské války v tomto století? V této válce jest jistě plno příčin, sporů, snah a protisnah národnostních, a nemusíme jich vypočítávat. Vyslovme jen jednu, uváděnou rakouskou oficiální červenou knihou: Velkosrbská propaganda, snaha po vytvoření jihoslovanské říše.

---

[1] Novodobý militarism není příčinou, nýbrž **následkem hospodářského imperialismu**, jak jsme v předcházejících statích vícekráte dovodili, zejména v kapitole »Boj o kolonie«.

Teprve během války, v boji proti militarismu, kdy se všechny bolesti trpící Evropy provalily, zesílily národnostní snahy. Otázka samostatného Polska a spojení všech území polských nevyvolala na příklad válku, nýbrž vyplynula ve své akutní síle teprve z válečných událostí. Stejně snaha po osvobození malých národů vyplynula z boje proti imperialismu, ne k vuli malým národům, ale za účelem seslabení panujících národů, a dnes přistupuje k tomu touha po uklidnění Evropy a vytěžení lidských momentů z nelidské války.

Lze přímo říci, že války čistě národnostně vlastenecké jsou pouze mezi národy převážně zemědělskými, kdežto u národů průmyslových vznikají zároveň hned cíle, přesahující čistě národnostní snahy, cíle světohospodářské. Vidíme, že Italie nesnaží se pouze o připojení čistě italských území — žádá též jihoslovanské země —, ale zároveň chce utvořit Adriatické moře svým hospodářsko-imperialistickým monopolem (Mare nostrum). Japonci nemají již národních potřeb vytvořit úplný národnostní stát, osvobodit své příslušníky a přece bojují. A již válka rusko-japonská byla válkou čistě moderní, světohospodářskou s obou stran. Rovněž mezi Francií a Německem nerozřešená otázka elsasko-lotrinská značně utuchla, a teprve spory koloniální, konflikt o Maroko r. 1911, kdy Německo se postavilo Francii v cestu, probudilo a rozjizvilo tuto starou národnostní ránu.

A zápas mezi Anglií a Německem, který tvoří jádro a osu dnešního gigantického zápasu, jest čistě boj o světové imperium, o světovou nadvládu, jak jsem v kapitole o světové politice podrobně vylíčil.

Dnešní válka neměla za účel úzký cíl kontinentálně evropský, jaký by byl ve středověku, na příklad anexi Německa, neb připojení Anglie k německé říši v případě úplného vítězství jedné strany, tím by se ten neb onen stát jen poškodil, vnesl by do svého těla neuhasitelnou pochodeň národnostních svárů a dále by ztížil svoji hospodářskou posici tím, že by zvětšil, rozšířením své hyperindustriální oblasti, pouze svoji průmyslovou přesycenost. Hlavní příčiny i cíle světové války — vedle silně spolupůsobících momentů národnostních a diplomaticko-tradičních — jsou problémy světohospodářské a světopolitické, boj o světopolitický primát. Proto Angličané obsadili německé kolonie, obsadili Mezopotamii, a Německo povolalo do války Turecko, třebaže akcentovalo, že boj se rozhodne na periferii střední Evropy. V prvém roce války bylo heslem Berlín—Bagdad, Střední Evropa atd. A dnes, kdy tyto

problémy jsou vyřešeny, klamou nás hesly, že se nejedná o anexe, a hovoří se pouze o náhradě a osvobození obsazených území, o otázce elsasko-lotrinské, o problémech malých národu a o vnitřní demokracii.

Hlavním podnětem moderní války jest boj o hospodářské trhy, boj o levné potraviny a suroviny, boj o moře a zámořská území, kolonie, stejně jako primitivní národové bojovali o pastviště pro svá stáda.

Když vypukla světová válka, u nás v Čechách překvapila nás příliš, nerozuměli jsme jí a nebyli jsme na ni politicky připraveni, což nejlépe dokazuje dnešní revise našeho národnostního programu. Snad tím byl vinen úplný nedostatek domácích politických spisovatelů, kteří by šířili rozhledy, takže jsme příliš ustrnuli v úzkém, třebaže veledůležitém okruhu našich vnitřních národnostních otázek. Nevšímali jsme si ani v dobách nejkritičtějších[1] dosti spojitosti problémů zahraničních s vnitřními, nevšímali jsme si dosti zájmů světového okolí, které nás mobilisovalo, které dnes rozhoduje též o našich osudech.

Rakousko-Uhersko nemělo kolonií, bylo v poměru k západní Evropě hospodářsky soběstačné, my v Čechách povahově jsme byli více nakloněni pacifistické politice a z důvodů národnostních, z naší předválečné snahy federalisovat Rakousko, čehož důsledek by byl, že by Rakousko jakožto malá Internacionála, po vzoru švýcarském, v zahraniční politice zůstalo neutrálním, byli jsme přirozeně odkloněni politice imperialistické. A tak jsme si náležitě neuvědomovali a neseznamovali se s problémy světohospodářskými a světopolitickými, aneb jsme tyto svérázné jevy posuzovali s hlediska čistě národnostní otázky. A i ve válce naše skrovná válečná literatura, zejména hospodářská, byla spíše rázu referátově deskriptivního (viz válečná čísla Národohospodářského Obzoru) a nepokoušela se vystihnouti zákonné přímo jevy a spojitosti vedoucí k válce, nezabývala se hospodářskými příčinami války.

A přece bez této předběžné práce nenajdeme léku proti válce, proti jejímu opakování. Neboť, nejsou-li pouze otázky ústavní a národnostní příčinou světové války, pak též pouhé ústavní změny a vyřešení národních bezpráví pouze zmírní, ale n e o d s t r a n í b u d o u c í c h v á l e k, v y p l ý v a j í c í c h z h o s p o d á ř s k ý c h

[1] Do války jsme vstoupili ještě ve znamení aféry Švihovy, která zabírala plně pozornost naší veřejnosti a i dnes otázka obeslání problematicky navrženého výboru dovede u nás způsobit bouři ve sklenici.

nesrovnalostí naší doby a odstranitelných pouze přestavbou naší současné hospodářské organisace.

*

V našem světopolitickém přehledu (Boj o kolonie, Akademie č. 2—6) poukázali jsme, jak státy stejným tempem se zprůmyslňovaly, počaly se zajímat o kolonie, bojovat o zámořské državy, o své světopolitické postavení, o moc mateřského území v jeho hospodářských zájmových sférách.

V kapitole o hospodářských krisích (Naše Doba XXIV, č. 5 až 7) jsme podrobně vylíčili, jak svobodná soutěž v průmyslové výrobě vede k anarchii, k průmyslové nadvýrobě v kruhu se vracející. Průmyslová výroba nekryje se s vnitřní poptávkou, nýbrž soustavně ji předstihuje, takže je stále nutno hledati mimo mateřskou zemi širšího tržiště, jinak by se průmyslové státy rdousily ve vlastních neprodaných výrobcích.

V stati »Průmyslový stát a kolonie« (Naše Doba XXIV, č. 9—11) poukázal jsem číselně, jak v západní Evropě nepoměrně rychleji roste produkce průmyslová než zemědělská, jak provází průmyslovou nadvýrobu zemědělská podvýroba. Stáváme se závislými nejen na cizích surovinách a oděvinách, ale i na cizích potravinách. Avšak státy čistě zemědělské též v zámoří, kolonie, vytvářejí vlastní průmysl, takže zpracovávají suroviny své doma, z odběratelů se stávají soutěžníci a svůj potravinový přebytek počínají spotřebovávat sami doma. Průmyslové pak státy neodhodlávají se k přeorganisování a regulování své národohospodářské výroby dle vlastních, vnitrozemských potřeb, nýbrž hledí tíseň odsunout imperialisticko-vojenskou politikou, a tak jsme došli k výbojným válkám proti lidstvu jiných barev a k světohospodářské válce mezi obyvatelstvem nejprůmyslovějších, t. zv. »nejkulturnějších« států a dobytou a možnou zemědělskou, prodejní a nákupní kořistí, a to vše z přesvědčení, z chybného předpokladu, že toho vyžadují hospodářské naše zájmy.

Většina národohospodářů a s nimi socialističtí revisionisté, zejména Bernstein, doufali, že novodobé hospodářské zpravodajství a kartely zamezí průmyslovou nadvýrobu. Poukázali jsme již, že jednotlivec sebe lépe zpravený o potřebách trhu, o přesycenosti v jeho oboru, musí jít přece s proudem a využít doby konjunktury, neboť

následky baisse by jej pak tím hůře stihly, ježto by nebyl využil před tím všech úrodných let. Ukázali jsme, jak každý průmyslový výrobce jest konkurenčním zápasem donucován vyrábět tovary pokud možno v největších masách, rozšiřovat tudíž stále svůj podnik a zvětšovat svoji výrobu, aby mohl cenovou podnabídkou co nejdéle konjunkturu prodlužovat a krisi menší závody již postihnuvši od sebe oddalovat. Tedy jednotlivý podnik, osamocený, třebaže pomocí novodobého zpravodajství vědoucí bezpečně o nebezpečí, nezadrží zel, vyplývajících z hospodářské soustavy.

K a r t e l y, syndikáty, trusty, jsou značně schopným prostředkem v boji proti nadvýrobě, ježto sloučení výrobci mohou dorozuměním výrobu omezit a zároveň cenovou politikou zabránit nebezpečí nuceného prodeje pod výrobní cenou v době baisse: vysoké ceny se podrží až do výprodeje nahromaděných tovarů, výhody to vyřazené cenové soutěže pomocí sdružení výrobců.

Ale přes to kartely a sdružení producentů vůbec nejsou s to krise p l n ě odstraniti. Ovládají sice důležité, ale n e v š e c h n y obory výroby a proto mohou pouze č á s t e č n ě nebezpečí nadvýroby zažehnat.

Problém krisí by byl vyřešen, kdybychom, pokud nám možno nejlépe, v ý r o b u p ř i z p ů s o b o v a l i k o n s u m n í m p o t ř e b á m, k d y b y c h o m n e p ř e d b í h a l i v ý r o b o u k o u p ě s c h o p n o s t s p o t ř e b i t e l s t v a. Tato regulace jest obtížná a vždy jen ve velkých rysech pravděpodobnosti a přibližnosti možna, zejména u producentů určených přímé osobní spotřebě. Ale o tuto shodu se kartely dosahující monopolu, neb téměř monopolu, n e s t a r a j í, ježto nestopují zájmu sociálního, naopak, dokud tržiště jest schopno koupě, velkoprůmysl bezstarostně vyrábí plnou silou, hledí všemožně dobu konjunktury prodloužit a v době hausse zvyšuje ceny a, je-li tržiště přesycené, omezí plánovitě výrobu, čímž se vyhne pádu cen.

A tak pomocí kapitalistické úpravy, pomocí velkokapitalistického odstranění anarchistické volné soutěže dosahuje se jakési regulace výroby a cen, příliš ostrým krisím dřívějšího katastrofálního rázu velkokapitalisté se vyhnou a přecházejí pouze v mírněji odstupňovanou depresi.

Ale je tím pomoženo celku? Ne, rozhodně ne, široké vrstvy stejně pociťují období krise, nyní maskovanější a nenáhlejší, za to však tím vleklejší. Krise nepřichází již jako náhlá panika, ale přes to přichází v hospodářském životě, třebaže jako znenáhla stoupající

a odpadávající příliv, jak jsme číselně poukázali. Německo na příklad, jakožto v poslední době stát průmyslově nejvýbušnější, stále pozorovalo svoji rapidně stoupající organisaci, rostoucí zástupy komínů, bez stejně rychlého tempa vzrůstu koupěchtivosti ovládaných tržišť a stejného vzestupu vlastního zemědělství.

V národním organismu dostoupí krise bodu varu, řada nezkoncentrovaných oborů je zachvácena, kartely pak nebezpečí krise svalí se svých beder na kruhy spotřebitelské a dělnické, na kruhy hospodářsky a sociálně slabší. Ceny neklesnou spotřebitelstvu, ani v době baisse není ulehčeno velkokapitálem, kartel levněji prodává cizině — známý »dumpink« — než vnitrozemí, a malý specialisovaný výrobce nemůže se již tak lehce propracovat, ježto suroviny, uhlí, železo a výrobní prostředky — stroje dodávají jim kartely, jichž ceny neklesají.

Dělnictvu pak v době omezení výroby jsou buď platy sníženy, pracovní hodiny omezeny, neb velká část vůbec propuštěna. Dělnictvo částečně jest chráněno, nezaměstnanost maskována vzmáhajícím se pojištěním proti nezaměstnanosti. Fakt je, že pomocí kartelů odnáší risiko nadvýroby téměř jedině nezaměstnané dělnictvo, zatím co vlastníci kartelů tyjí stále z dřívějších výtěžků a vlastní, přebytečný kapitál na jiné pole přesunou neb úvěrový jednoduše vypovědí.

A tak krise přejde, konsument a dělník, chudý člověk, který není majitelem výrobních prostředků, trpěl jí i jako výrobce i jako spotřebitel. Soukromě zmonopolisovaný kartel zůstává stejně silný, zatím co jeho okolí sesláblo, velkopodniky stanou se po krisi ještě mocnějšími. V oborech, kde se uplatní kartel, pozorujeme nejzřejmější stabilitu stoupajících cen. V době hausse zdražuje, v době baisse neslevi. Kartely nemají zájmu na výrobě pokud možno nejvíce konsumních tovarů, nýbrž na dosažení pokud možno nejvyššího výrobního zisku. Cenová politika kartelů je opakem politiky národohospodářsky doporučitelné.

Kartelům se nejedná o stupňování produkce — čím více produktů, tím úplnější může být spotřeba lidmi —, nýbrž o hromadění kapitálů za účelem potření každé konkurence.

Kartely mohly by docílit regulace výroby jedině, kdyby ovládly buď veškery neb většinu oborů v zemi a dovedly vyřadit i mezinárodní konkurenci, o což se již utvořením mezistátních kartelů staly rozsáhlé pokusy. Ovšem mezinárodní koncentrace jest hospodářsky

i technicky krajně obtížná — i rayonování obtížné — a sociálně nesnesitelná.

Ale dnešní stav není pro lidstvo výhodnější. Kartely zmocnily se hlavně průmyslu těžkého, železářského. A dnes stojí proti sobě kartely a za nimi stojící syndikáty velkobank různých států, bojujíce o hospodářské sféry, kde by nalezly monopolní zakázky železnic, lodí, strojů a vůbec výrobních nástrojů. Na těchto kartelech, na jejich prosperitě závisí opětně jejich vlastní dělnictvo a obory příbuzné. A tyto hospodářské kompleksy, kartely určují diplomatické vztahy jednotlivých států a svojí nenasytností ženou mocně ke konfliktům. Kartely uvnitř států dosáhly monopolu, v boji o světohospodářské posice stávají se pro své státy i interesované dělníky (Volání německých odborářů a dělnických politiků po koloniích) příčinou světopolitického soupeření, jež se vystupňuje v obavu, zbrojení, napjetí, konflikt, nepřátelství, válku.

*

Tedy nesouměrnost mezi výrobou a spotřebou, přebytek vyrobených a neprodaných tovarů, vrhá dělnictvo v nouzi, státy ve války. Není nezbytno tento systém změnit?

Hovoří se o veřejné kontrole diplomacie, o zdemokratisování zahraniční politiky. Není nutno též zdemokratisovat velkokapitál, který za dnešní diplomacií vězí, jehož zájmy tato obstarává, není nutno přivést pod veřejnou kontrolu sdružené výrobce, kteří za míru potřebují stálého rozšiřování tržiště, pro něž každé napjetí mezinárodní znamená velké objednávky uhlí, šatstva, munice, zbroje, strojů, železničních vozů atd. A válka jest konjunkturou válečných zisků pro jich velkozávody, státem chráněné, a osoby státu nezbytné.

Finance všech států po válce již si vynutí progresivní daně z příjmů, dědictví atd. Ale to vše pokud pramen monopolu, velkopodniky samotné nebudou v rukou neb pod kontrolou kolektivních celků, nezasáhne pramen zla, nýbrž zmenší možnosti nerušeného hromadění velkých kapitálů.

(Dokončení.)

Zemědělské poměry Slovenska.

Napsali Petr Kompiš ml. a prof. Ing. Edvard Reich.

(Pokračování.)

Mimo tyto hlavní polní plodiny pěstují se na Slovensku ještě ruzné jiné obchodní a průmyslové rostliny, poskytující asi ¼ veškerého výnosu půdy. Zvláště pozoruhodno jest v tomto směru pěstování řepy cukrovky. Jedině v stolici nitránské docílilo se za cukrovku 7¼ mil. kor. ročně, t. j. téměř celá ¼ řepného výnosu celých Uher.

Dle cen z r. 1901 činila hodnota veškeré sklizně (plodin polních, výnosu luk, pastvin, lesů, vinohradů atd.) na Slovensku přes 342 mil. kor. Chceme-li věděti, kolik asi činil výnos ten v době bezprostředně před válkou, jest nám počítati se zdražením alespoň 60procentním, t. j. výnos z r. 1913 odhadovati lze asi na 547 mil. korun, tedy značně přes půl miliardy. (V této stati celkové hodnocení sklizně a jiné produkce zemědělské na Slovensku děje se dle cen z r. 1901.)

Pro porovnání podáváme ceny různých plodin v Uhrách v dvou různých obdobích na budapeštské burse:

	1901 v říjnu	v květnu 1914
100 kg pšenice	K 15·44—16·74	K 24·70—28·30
100 » žita	K 13·25—13·85	K 20·43—21·35
100 » ječmene	K 11·50—12·70	K 15·20—16·—
100 » ovsa	K 13·67—14·27	K 15·70—17·—
100 » kukuřice	K 10·36—11·46	K 14·80—15·—
100 kg bramborů hornouherských		
k jídlu bílé	K 3·21— 3·73	K 4·20— 4·30
» » růžové	K 3·65— 3·90	K 4·70— 4·90
» » žluté	K 4·40— 4·80	K 5·75— 5·95
100 kg bramborů hornouherských k hospodářským		
a průmyslovým účelům	K 2·10— 2·36	K 3·50— 3·70
fazole		K 19·50—20·50
hrách neloupaný		K 31·00—36·00

hrách loupaný . . . . K 42·00—52·00
čočka . . . . K 30·00—78·00
proso . . . . K 31·00—36·00

Lukařství a pastvinářství Louky a pastviny zaujímají na Slovensku většinou stráně, někdy velmi příkré, porostlé lískou nebo jiným keřem, chránícím sporý porost před větry. Většina luk kosí se pouze jednou za rok (druhý týden v červenci). Seno se dává do »štále«, t. j. malých senníků a teprve v zimě vozí se domů. Která louka nemá příjezdu, uložené seno skrmuje se až v zimě ovcím sem přihnaným.

Nejvyšší výtěžek sena dávají louky ve stolici gemerské (za 10 mil. korun) a zvolenské (7 mil. korun). Sklizeň sena činí tam 42% veškerého výnosu z půdy. Naproti tomu prešpurský komitát vykazuje toliko 6%, šaryšský 8½%. O stavu luk na Slovensku před válkou informuje dostatečně následující přehled:

Stolice	Výměra luk v kat. jitrech	Sklizeň v q celkem	Sklizeň v q po kat. jitře	Hodnota sklizně v korunách
Orava	36.371	444.428	12·20	1,812.801·—
Těkov	44.962	716.665	15·90	4,128 541·—
Hont	42.941	792.969	18 50	3,417.239·—
Liptov	44.397	615.854	13·90	3,178.837·—
Nitra	67.846	1,026.295	15·10	5,425.836·—
Prešpurk	55.818	748.861	13·40	3,626.607·—
Trenčín	41.496	618.937	13·90	3,133.077·—
Turec	18.617	238.143	12·78	1,428.858·—
Zvolen	72.470	1,320.948	18·20	6,890.283·—
Šaryš	39.361	550.615	14·10	2,415.888·—
Spiš	70.912	1,311.238	18·50	5,487.257·—
Celkem	535.164	8,384.953	16·06	40,945.224·—

Na méně přístupných stráních a na kopcích jsou **pastviny**. Stáda ovcí z jara vyhání se do hor a zůstanou tam až do zimy. Vrchní pastýř nazývá se bača, jemu je podřízen valach a valachovi honebník, t. j. chlapec, který ovce nadhání. Na horách mají kolibu, v přední části přenocují, v zadní části dělají sýr. Pobliž koliby je košiar, t. j. ohrada pro ovce, která k vůli hnojení se stěhuje. Kde bylo letos košarováno, tam je příštího roku dobrá louka. Koliba a košiár jmenují se salaš.

Voli pasou se daleko od dědiny od svatodušních svátků do sv. Jakuba, vypasení ženou se dolů na svážení obilí. Jiný pasák má na starosti jalovice, které vyhání na hole brzy po jaru a zůstane tam až do podzimku. Na Slovensku nazývá se hola vysoká náhorní pláň jen travou porostlá, která se spásá.

Blízko dědiny pase krávy kraviar, kozy koziar, prasata sviniar. Brzy z rána každý vyhání dobytek zvlášť, sviniar obyčejně troubí, kraviar práská bičem a koziar hvizdá na prsty. Kozy a krávy mají na krku zvonky. Kraviaři a koziaři ženou na poledne dobytek domů, odpoledne okolo třetí vyhánějí znovu a vracejí se teprve za soumraku. V některých krajích zůstanou krávy přes celé léto na polanách (louky mezi lesy) a proto jsou tu chlévy. V poledne podojí kraviar sám, navečer přijdou děvčata z dědiny, podojí, zůstanou zde do rána a po ranním nadojení vracejí se s mlékem domů, aby pracovaly přes den na poli.

Ovocnictví. Poměry klimatické jsou ovocnictví na Slovensku příznivé. I v Oravě a Špiši pod Tatrami lze rannější druhy s úspěchem pěstovati, níže v Hontě, Zvolenu, Novohradě, Gemeru jsou pro ovocnictví půdy velmi příznivé, ale přes to ovocnictví jest všude velmi zanedbáváno. Ve stolici trenčanské, prešpurské a nitranské jsou krásné ovocné sady, poskytující značnému počtu obyvatelstva výživu. Ve Vídni napočtených 50 tisíc Slováků jsou většinou zelináři a ovocnáři z těchto stolic. Ovoce lesního: jahod, malin, ostružin, borůvek je na Slovensku hojnost. V poslední době tvoří značný zdroj příjmu místního obyvatelstva. Slovenský rolník nemá dosud náležitého porozumění pro ovocnictví, ježto chybí nejen odborné poučení, ale i možnost správného nákupu dobrých štěpů. Na podnět předsedy Matice Slovenské biskupa Stefana Moysesa vydala Matice k poučení lidu »Ovocinára« a »Včelára«. Knihu ovocnářskou napsal farář v Báňské Bystřici A. Penzel, která vyšla nákladem Matice r. 1867 a budila porozumění pro ovocnictví. Mimo to Penzel měl krásnou školku a rozesílal štěpy po celé zemi. Příčinou úpadku slovenského ovocnictví jest úplná desorganisace na tomto poli. Vláda sice stará se o povznesení ovocnářství, ale poněvadž pracuje jen maďarsky, nemá její akce na lid slovenský nejmenšího vlivu. V obecních a státních školkách vypěstí se statisíce štěpů, ale protože chybí poučení a povzbuzení, protože lid ovocnictví nerozumí, mnoho štěpů zahyne. Z ovocnictví málo se vytěží, protože rolník nedovede sklizeň zužitkovati. Obyčejně prodává se ovoce za zelena na stromech. Je-li větší úroda, ceny jsou tak nízké, že raději rolník ovoce skrmí dobytku, ježto obchod neovládá a konservování ovoce nerozumí (vyjma sušení, což jest velice primitivní, přípravy povidel a slivovice). V dřívějších letech bylo oblíbeno víno ovocné, hlavně jablečné. Následkem zákazu domácí přípravy ovocných vín rozšířila se kořalka a teprve v poslední době, kdy opětně dovoleno

v domácnosti vyráběti ovocný mošt, vzmáhá se tato výroba na Trenčansku a v Gemeru. Zpracováním na víno zpeněží se špatnější ovoce desateronásobně, než prodejem za čerstva.

V celých Uhrách připadá na 1 kat. jitro 1·57 ovocných stromů. Ve stolicích slovenských pouze asi 1. V 11 slovenských stolicích uvádí statistika asi 1 mil. jabloní, ¾ mil. hrušek, 400.000 třešní, 200.000 višní, asi 4 mil. švestek, asi 350.000 ořechů, asi 200.000 broskví a 250.000 různých jiných stromů, úhrnem přes 7 milionů stromů.

Vinařství. Od Trnavy k Prešpurku směrem j.-z. táhne se nevysoké pohoří Malé Karpaty, chránící kraj před větry s. a s.-z. Je to kraj teplý, úrodný, posázený vinohrady. Modra, Pezinek a Sv. Jiří dávají tu znamenitá vína. Modra měla v době rozkvětu asi 1000 kat. jiter. vinic a vyrobila ročně 50.000 okovů à 56 litrů vína = 2,800.000 litrů à 40 hal. = 1,120.000 K. Avšak révokaz v Modře i Pezinku úplně zničil vinohrady a dnes teprve jest zde asi $^1/_5$ té výměry, která byla před fyloxerou. Révokaz šířil se rychlostí úžasnou. Budínské Vrchy padly mu za oběť ve třech až 4 letech. V prešpurské stolici za 25 let zničeny byly vinice úplně. Révokaz objevil se po prvé v Uhrách r. 1875. Ještě r. 1881 zamořeno bylo pouze 15 vesnic. Do r. 1893 rozšířil se po celých Uhrách a zachvátil 4060 vesnic. Výsledek toho byl, že úroda vína, která r. 1881 obnášela 4.231.000 hl. v ceně 38,317.000 zl., klesla do r. 1897 na 1,305.000 hl. v ceně 12,258.000 zl. a výměra vinohradů z 361.254 ha na 248.223 ha. R. 1881 bylo na Slovensku 40.000 kat. jit. vinic, výměra ta klesla na 21.279 kat. jiter, takže 19.721 kat. jiter leží úhorem. Jen Uherská Skalice a okolí má ještě zdravé vinohrady a to proto, že je osamocena a nestýká se s kraji vinařskými. Vláda nelitovala ani peněz ani námahy, aby se vinice fyloxerou zničené znovu vysadily na americké podložce. Na př. v Modré je velká státní školka, kde se pěstuje americký druh riparia putalis a rozprodává se 1000 sazenic po 14 K. Do 1. dubna 1901 poskytla uherská vláda na obnovu vinohradů 600.609 vinařům bezúročné půjčky 24,566.050 K. Z toho připadlo 87% na vinohrady pod 4 jitra a pouze 13% na větší majitele. Tím rány révokazem zasazené znenáhla se zacelují. Slováci ode dávna vinařstvím se obírali, hlavně ze stolice prešpurské, nitranské, hontanské a novohradské. Svahy a kopce celodenně sluncem ozářené s půdou štěrkovitou a kamenitou byly již od přírody k tomu určeny. Vinohrady staly se chudé pozemky výnosnými a neúrodná krajina proměněna v bohatý a pěkný kraj.

Zelinářství jest na Slovensku značně vyvinuté. Zejména v krajích blíže velkých měst. Stolice prešpurská, nitranská, část trenčanské a tekovské, pak slovenské ostrovy okolo Pešti dodávají výbornou zeleninu, hledanou na trzích Vídně, Budapeště, Prešpurku, Berlína, Lvova, ba i Varšavy. V Oravském Praybyši a Pokryváči pěstuje se hojně mrkve, která se rozváží daleko po okolí. Pěstování léčivých a průmyslových bylin udrželo se ještě částečně ve Skalici na Čárech v Bur. Sv. Mikuláši. Proslulý je hrách špišský, jehož se vyváží mnoho do Pešti a Vídně. Fazole pěstuje Nitra, Trenčín, Gemer, Prešpurk, Novohrad, Zemplín. Hojně zelí dodává Orava, Nitra, Prešpurk, Saryš a Zemplín. Mimo slovenského západu provozuje se ještě zelinářství ve větších rozměrech v Pukanci (Hont), odkud se zásobuje zeleninou, zvláště pěknou cibulí Báňská Šťávnice a Nové Baně. Pro kremnický a šťávnický trh dodávají zeleninu Viesce a Opatovice.

Mimo to pěstuje se v dolnozemských osadách slovenských také hojně melounů, okurek a papriky.

Chmelařství pěstují Slováci hlavně na Dolní Zemi v osadách bečvanských a též i něco v banátských. Střediska chmelařská jsou Petrovec a Padiná. Veliké zásluhy o povznesení a rozšíření kultury chmele má Albert Martiš, ev. učitel v Bádiné (Banát), který v tomto směru jest i literárně velmi činný.

Rostliny přádné mají na Slovensku dosti značné rozšíření, poněvadž textilní průmysl dodnes udržel se zde v rolnických domácnostech. Největším producentem plátna jest Gemer, Novohrad a Zvolen. V okolí Detvy není téměř rolnické domácnosti, kde by nebyly 2—3 stavy přes zimu v činnosti. Domácí plátno detvanské má velmi dobrou pověst. V Liptové a Oravě jest dosud pěstování lnu a plátenictví značně rozšířeno. Turec pro značnou vlhkost půdy od přírody přímo určen jest k pěstování lnu a konopí. Mimo to pěstuje len Trenčín, Spiš a Šaryš. Konopí pěstováno jest ještě ve stolici Nitra, Novohrad, Abauj, Gemer, Šaryš, Ung a Zemplín.

Lesnictví. Střední a dolní Uhry mají málo lesů. Dřívím, obzvláště stavebním zásobeny jsou z lesů slovenských. Zejména Budapešť a města podunajská, ale i do Bělehradu a Srbska dováží se dříví ze Slovenska. Statistika lesů uvedena jest dle jednotlivých stolic v tabulce na str. 5. Úhrnem obnáší výměra lesů na Slovensku 1,858.239 kat. jiter. Albert Bedö ve své statistice z r. 1885 oceňuje výnos hrubý z 1 kat. jitra lesů v Uhrách na 6·40 K ročně. Ovšem od

té doby cena dřeva značně stoupla. R. 1886 prodávalo se dřevo z 1 kat. jitra na panství oravském za 600 K, r. 1910 obnášela tato cena 1350 K. Cena 1 m³ v Liptově r. 1900 obnášela 7·10 K, r. 1911 již K 11·—. Lesy Slovenska jsou velmi pěkné, ježto podmínky přírodní pro zdar lesů jsou znamenité, ale racionelní vedení jim chybí nejvíce. Značná rozloha lesů a chudoba obyvatelstva jsou příčinou, že domácí průmysl dřevařský jest na Slovensku neobyčejně rozšířen. Různé kuchyňské a hospodářské drobnější potřeby ze dřeva vyrábějí se v Hor. Těkově. Lopatářství je značně rozšířeno v okolí Nové Bani, na Lehotách (Těkov), kde zhotovují se lopaty »hrable«, »trlice«, »susáky«, »praslice« atd. V Novohradě vyrábí se značné množství, v obci Ozdině dřevěné obruče. Zboží bednářské četné obce novohradské dovážejí do krajin vinařských. Jinde vyrábějí kola, loukotě, žebře, obruče, kádě, koryta, lopaty, vidle, oje, vřetena, brdy atd. V Dětvě (Zvoleň) zhotovují na objednávky pěkné kolovrátky. Lopaty pekařské, vidle senné a na hnůj zhotovují kupaničáři a některé obce trenčanské. Bohužel, že obchod těmito předměty mají v rukách ve velkém židé a místnímu lidu málo vynáší. Košikářství jest všude spojeno s košinářstvím a kvete nejvíce v Novohradě a Gemeru. Z lískových větví pletou se opálky, z březového proutí dělají metly. Nejvkusnější zboží košikářské pracuje se na Devičích a Němcích (Hont), technicky velmi dokonalé. Silně zastoupeno jest košikářství na Trenčansku v okolí povážské Bystřice. Hlavně je jeho sídlo v Orlovém, kde zařízena židovským kapitálem tovární výroba košů. V Nitranské stolici pěstuje se vrba košikářská v Rakovicích, Veselém a Kostolanech. Zhotovují se zde pěkné košiny do vozů. Metly ve velkém vyrábí Brezová (Nitra). Šindelářství kvete velmi v Horní Trenčanské. Z Oravy vyváží se šindel na vorech až do Dol. Uher; za 1000 platilo se 14—16 K. Nejlepší šindel jest chlebnický, což plyne i z jeho ceny 40 K za 1000. Plťařství (vorařství) jest rozšířeno v stolicích lesnatých v okolí větších řek, zejména Váhu a Hronu, kde jde plť za pltí. V liptovské stolici chalupníci a sedláci, mající půdy málo anebo neúrodnou, chodí za výdělkem na pltnici. I chlapci 14—15letí plaví dříví na vorech dolů Váhem do Dunaje, kde starší, zkušenější vory převezmou a řídí od Komárna do Budapešti a až do Bělehradu. Dva pltníci dopravují jeden vor z Liptova do Komárna za 20—40 K, což za příznivého počasí bez nehody trvalo 5 dní. Z Pešti do Komárna platilo se 14 K, do Moháče 38 K, do Nového Sadu 50 K a až do Bělehradu 84 K. Poskytovalo tedy pltnictví výdělek velmi skrovný. Obchod dřívím jest po většině

v rukách židovských. Nejvíce slovenských obchodníků dřevařských jest v Liptově. Tovární velkoprůmysl dřevařský jest na Slovensku rovněž zastoupen. Továrny na celulosu jsou v Ružomberku (2), Žilině, Turč. Sv. Martině, papírny v Harmanci (Zvolen), Tisovci (Gemer), Bobotě, Trenčíně, Prešpurku, Kremnici, Slov. Lupči (Zvolen), Popradu (Spiš), Sabinově (Šaryš). Továrna na nábytek z ohýbaného dřeva jsou v Báňské Bystřici, Zvolenu, v Chocholné, Trenčíně, Velkých Uhercích (Těkov), Zarečově a Perčíně (Ung) a v Ungváru. V Turč. Sv. Martině eksistovala velká slovenská továrna na nábytek z ohýbaného dřeva, jež technicky pracovala znamenitě, ale obchodně dařilo se jí nevalně. Pracovala pro export, v srpnu 1914 výrobu zastavila. Továrna na hole je v Zay-Uhrovci (Trenčín). Na hračky a vyřezávané předměty ze dřeva v Bardiově (Šaryš).

Produkce živočišná. Hornaté kraje a úrodné roviny Slovenska jsou velmi vhodné pro rozvoj všeho chovu dobytka. Značná výměra luk a pastvin podporuje přirozený odchov. Poměrně na jednotku plochy nejvíce dobytka chová Orava, nejméně Zvolen, ježto zde stát a několik velkostatkářů vlastní skoro polovičku půdy. Pokroku v chovu vadí nedostatek chovatelské a obchodní zdatnosti slovenského rolníka. Velmi často opatří si sedlák krávu na směnku od žida, jemuž platí úrok z půjčky a poplatek za mléko. Při prodeji telete připadne chovateli polovice a židovi rovněž polovice. Prodá-li se kráva s výdělkem, rozdělí se rovněž na polovici, prodá-li se se ztrátou, hradí ji rolník. Na 100 jiter v Uhrách připadá 47 kusů dobytka, na Slovensku 108 kusů, čehož příčinou jest právě značný počet malých hospodářství, která drží více dobytka nežli velkostatek. Malá hospodářství v Uhrách vlastní pouze 28·6% půdy a chovají 3,049.396 kusů dobytka, kdežto velká hospodářství, mající 71·4% z celkové rozlohy, chovají pouze 2,445.231 kusů. Dle statistiky z r. 1900 byl stav dobytka v jednotlivých stolicích na Slovensku následující:

Stolice	skot	koně	osli	muli, mezci	kozy	vepři	ovce	drůbež	úly včelní
Orava	54.309	9.320	10	7	1.750	12.099	26.833	62.103	1 992
Těkov	55.675	18.017	286	15	995	32.152	62.106	243.504	6.160
Hont	41 381	12.778	531	14	910	38.612	106.251	192.271	6.386
Liptov	33 588	5.470	3	9	296	17.408	46.254	49.655	3.654
Novohrad	62.960	24.651	773	13	804	75 177	239.949	327.604	10.049
Nitra	128.733	33.824	601	27	3.765	61.279	120.943	970.205	11.942
Prešpurk	103.905	27.077	277	6	5.054	58.123	43.690	47 359	311 593
Trenčín	103 091	12.070	51	8	3.345	35.196	75.888	179.241	7.790

Turec	18.732	3.814	6	—	222	10.926	29.842	38.287	2.673
Zvolen	38.685	6.334	90	1	1.353	19.800	80.054	81.758	5.638
Abauj	66.551	20.005	276	33	97	57.468	109.804	214.587	8.831
Gemer	69.848	17.047	178	—	631	61.032	143.239	173.443	9 281
Šaryš	76.971	11.311	65	4	499	23.380	71.028	135 360	4.948
Spiš	75.8.8	13.315	30	6	390	36.385	74.986	136.805	7.362
Zemplín	129.282	34 725	285	16	2.613	100.260	80.810	321.300	13.104
Úhrnem	1,059.529	249.818	3452	159	22.724	639.297	1,311.777	3,099 606	117.403

Před zrušením roboty (1848) byl chov dobytka na Slovensku mnohem zdatnější, ježto rozloha luk a pastvin byla daleko větší. Po zrušení roboty rozmáhá se hospodářství polní, zorňují se lesy, louky i pastviny. Ježto zanedbáno pěstění rostlin picních a slabý průmysl hospodářský neposkytoval dostatek odpadků krmných, klesal chov dobytka, zejména skotu, a nedostatkem hnoje klesala i produktivita polí a to tím více, čím rozloha jejich se zvětšovala. Teprve od let šedesátých pozorovati možno větší péči o chov dobytka.

Chov skotu. Před zrušením roboty i na Slovensku převládalo domorodé, červené plemeno slovácké. Později začala vláda propagovati v krajinách hornatých plemeno pincsgavské, v dolinách světlošedého křížence plemene simenského s domácím uherským. V poslední době převládá plemeno typu simenského, kdežto staré plemeno uherské světlošedé s dlouhými lyrovitými rohy chová se jako otužilý a skromný dobytek tažný. Čistokrevné plemeno vlastní Slovensko nedochovalo. Plemena tyrolská a švýcarská vůbec importovaná jsou skřížená se skotem domácím. Nejvíce skotu činí dojem smíšeniny slovenských červinek s krví pincsgavskou, uherskou a simentálskou, při čemž červeno-strakatý dobytek převládá. A poněvadž slovenský rolník s oblibou chová skot červeno-strakatý, ustaluje se ráz tohoto dobytka červeno-strakatého. Nejlepší skot bernsko-simentálský jest v chovu novohradsko-hontském a prešpursko-nitranském. Krev pincsgavská převládá ve skotu zvolenském. Alpská plemena celkem na Slovensku dobře se osvědčila a kdyby pastvinářství bylo zvelebeno a podobně i chlévy účelněji upraveny a zimní výživa racionelněji prováděna, vyrovnal by se skot slovenských krajů horských jistě plemenům alpským. O zvelebení chovu dobytka postarala se vláda podporováním importu čistokrevných zvířat plemenných a zřízením hospodářských inspektorátů u státních stoličných úřadů, jež podřízeny jsou krajinským expositurám ministerstva orby a mají v rukách nákup a import plemen cizozemských, licentování a kontrolu plemenných býků, jakož i udělování státních subvencí obcím.

První forma subvencí byl import simentálských krav a býků, které za nepatrný obnos dostávali lepší gazdové na chov. V posledních šesti letech přestal dovoz skotu simentálského a inspektoři spokojují se zlepšováním skotu domácího býky simenskými odchovanými na královských nebo stolních velkostatcích, nebo v okruhu působnosti hospodářské akademie v Uherských Starých Hradech (Magyárovár), aneb zakupují tyto na výstavních trzích, které jsou pořádány v pokročilejších krajích maďarských a též přímo u chovatelů ve chlévích nebo na trzích. V r. 1910 vyslalo ministerstvo orby po prvé své zástupce k nákupu hanácko-bernských býků na Moravu. Pilnějšími a zdatnějšími propagátory hanácko-bernského skotu na Slovensku stali se tamější čeští nájemci. Od r. 1913 propaguje import a chov hanácko-bernského skotu ve stolici zvolenské tam usazený český nájemce Václav Bochýnek v Garamszóru. Z olomouckého kraje importoval přes 50 býčků, kteří vesměs inspektorem zvolenským byli licentováni a do obcí komitátu zvolenského přiděleni. Sám má silné stádo hanácko-bernské, kterým zdatně pracuje pro zušlechtění skotu svého okolí. Červenobílé straky hanácko-hornského skotu, silná kostra a všestranný směr užitkový odpovídají velmi chovatelským požadavkům slovenských rolníků, takže importem hanácko-bernského skotu bude možno úspěšně slovenský chov zvelebiti. Těžisko ušlechtilého skotu plemenného spočívá v rukách slovenského rolníka daleko více, nežli na velkostatcích. Panství v Pováží charakterisována jsou intensivním cukrovarstvím nebo lihovarstvím a věnují se více žíru volů nebo výdojnému směru. Velkostatky středního a severního Slovenska oplývají nadbytkem pastvin a dávají přednost více chovu ovcí, nežli skotu, nestarajíce se rovněž o jeho zušlechtění. Proto jen selský chov, podobně jako se stalo na Moravě, může i na Slovensku žádoucí zušlechtění provésti a docíliti. Největší trhy na dobytek jsou v Brezně, Zvolení a Lučenci.

Chov koní jest na Slovensku daleko zanedbanější, nežli chov skotu. Na Slovensku není řádného hřebčince, ježto ani poměry klimatické nejsou zde chovu tomu příznivé. V r. 1855 zřízena byla expositura hřebčince kisberského v Bojnicích (Nitra) o 60 hřebcích, a když r. 1859 zřízen hřebčinec v Nagy Körösu (stolice peštská), byla rovněž expositura jeho umístěna v Prešově (Šaryš). Avšak obě uvedené expositury již zanikly.

(Dokončení.)

Německý humanista a české kacířství.

Poměr Oldřicha Huttena k husitství.

Napsal Jaroslav **Prokeš**.

(Dokončení.)

Bylo již výše vzpomenuto, jak papežská bula vydaná r. 1520 proti Lutherovi obsahovala též výtku obnovování české herese. Bula poskytovala lákavou příležitost parodie. Toho užil Hutten, jenž vydal bulu se svými glosami.[1] Bula mluví o četných bludech Lutherových, — jež byly odsouzeny koncily i papeži, — obsahujících zřejmě řeckou a českou heresi. Hutten k tomu jedovatě poznamenává: Quales, o Christe, haereses.[2] — Na jiném místě chválí papež Němce, kteří se osvědčili vždy jako nejhorlivější bojovníci proti kacířství,[3] čehož svědkem vedle jiného jest odsouzení a potrestání nevěry Husitův a Wyklifistův i Jeronyma Pražského na koncilu kostnickém a dále tolikeré prolití německé krve proti Čechům.

Charakteristických glos Huttenových nelze bez porušení jejich satyrického znění přeložiti. Proto nutno je uvésti v originále. Ad vocem: concilium Constantiense. Hutten připojuje: »O praeclarum concilium, quod nulla publica (ut debuit) libertas, sed vestra (quod pudendum est) tyrannis moderabatur, ut nunc Romae nescio quid conciliabuli habes, in quo nuper statuerunt tandem copiistae tui, animam esse immortalem.« — K bojům mezi Čechy a německými Křižáky připojuje: »Cuius rei authores fuerunt scagninarii Romanae ecclesiae episcopi, non digni quibus de loquerentur amice populi Septentrionis, nedum pro quibus ultro interirent. Laudas factum, Decime [t. Lve X], et pietatem colere vis videri? et Christi esse vicarius? Certe enim singularis est haec feritas probare, quod effusus

---

[1] otiskl Böcking V. 301—331.
[2] Böcking V. 306.
[3] bula užívá tu slovní hříčky: Quos quidem G e r m a n o s, catholicae veritatis vere g e r m a n o s, constat haeresum acerrimos oppugnatores semper fuisse.

sit sanguis Christianus, cum, ut Cyprianus monet, conscientia episcopi conveniat, dare operam, ne quis ipsorum culpa pereat.[1]

Upomínku na Husovo upálení Huttenovi vzbudilo nakládání s Lutherem na sněmu Wormském. Referuje o tom 1. května 1521, tedy krátce po odchodu Lutherově z Wormsu (26. dubna) svému příteli Vilibaldu Pirckheimerovi.[2] Vypisuje tu, jak na sněmě bylo žádáno od Luthera odvolání, a jak tento třikráte odmítl to učiniti. Byl prý propuštěn s rozkazem, aby na cestě nekázal slovo boží. »Me pudere incipit patriae — začínám se styděti za svou vlast,« bolestně volá Hutten. Eck jest jistě podplacen. Někteří právníci tvrdí, že císař nemůže zachovati přísahu, danou Lutherovi (t. v příčině glejtu): »Bezbožní biskupové chtěli by napodobiti své předky, kteří dali také příklad na koncilu kostnickém, upálivše Jana Husa.«[3]

Situace Lutherova byla však jiná než Husova. Hus stál před koncilem, jenž si osoboval první místo v církvi. Luther stál před říšským sněmem, jenž vydal glejt a jehož někteří členové byli přáteli reformy. Na koncilu kostnickém představitelé církevní reformy, v jichž čele stál Gerson, stojí příkře proti českému mistru, ač obojí straně bylo společným principem heslo »reformacio in capite et in membris«. S Husem nakládáno ohavně. Nedošlo nikdy k takovému slyšení, jaké si tento ve své svaté důvěřivosti představoval. Luther byl slyšen, laskavě slyšen. Na sněmu nebylo trapných scén, nebylo okřikování a kaceřování. Trevírský arcibiskup Richard, předseda komise, jež měla jednati s Lutherem, měl laskavou rozmluvu s pronásledovaným mnichem. A bez překážky odchází 26. dubna kolem desáté hodiny dopolední Luther z Wormsu.[4] Není ovšem pochyby, že Řím stál rozhodně proti Lutherovi. Ve Wormsu se však případ Husův opakovati nemohl. Nebylo možno upáliti Husa v Praze. Říšský acht vydaný 26. května 1521 ukázal se býti ilusorním.

---

[1] Böcking V. 308, 309. (Přeslavný koncil, který řídila nikoliv, jak se slušelo, veřejná bezpečnost, nýbrž vaše — a za to jest se styděti — ukrutnost, jako také nevím, jaký to máš nyní v Římě koncílek, na kterém nedávno tvoji písaříci ustanovili, že duše jest nesmrtelná... A té věci [křížových výprav proti Čechům] původci byli krvaví biskupove římské církve, kteří nezaslouží, aby o nich národové severní mluvili přátelsky, tím méně, aby za ně samochtíc hynuli. [Lve] Desátý, ty schvaluješ čin a chceš, aby se zdálo, že pěstuješ zbožnost a jsi náměstek Kristův? Vždyť jest to zvláštní divokost schvalovati, že křesťanská krev byla vylita, když přece, jak dí Cyprián, přísluší biskupům přičiniti se, aby nikdo jejich vinou nezhynul.

[2] Böcking II. 59—62.

[3] Böcking II. 61: Vellent impii episcopi maiores suos, qui tale exemplum ediderunt in concilio Constanciensi exusto Joanne Husso, imitari.

[4] srov. Čihula, Č. Č. H. III. 345—349.

Dvojice Luther-Hutten upomíná zcela živě na českou dvojici: Hus-Jeronym. Hutten má leckterý rys společný s Jeronýmem. Oba jsou ohnivého temperamentu. Oba jsou laiky. Jeronýmovy cesty na západě a na východě připomínají bloudění Huttenovo po Německu a Italii. Jisté zlomy povahy nelze u obou nepozorovati. Agitace Jeronýmova pro Husa a jeho zásady byla stejně strhující a účinná jako spisy Huttenovy, hájící stanoviska Lutherova. — Od r. 1520 píše Hutten i německy. Překládá jednak své starší spisy latinské, jednak píše nové plamenné traktáty proti Římu. I svým neučeným krajanům staví příklad Husův před oči. R. 1520 píše obsáhlou báseň: »Clag und vormanung gegen dem übermässigen unchristlichen gewalt des Bapsts zů Rom, und der ungeistlichen geistlichen . . . dem vatterland Teütscher Nation zů nutz und gůt . . . in Reymens weyß beschrieben«.[1] Báseň jest plna příkrých invektiv proti kurii, a dává Němcům za vzor českého Husa:

Yetzt ist die zeit, zůheben an
umb freyheit kryegen, gott wils hon.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Do uns die gschrifft noch unbekandt,
do hettens alls in irer handt,
und was sye wolten was der glaub,
das volck sye machten blind und taub,
ward bald ein schlechter über redt
die warheit schmälich under tredt,
all predig was uff iren nutz,
do leidt die worheit manchen stutz.
Dann wer die sagen wolt und leert,
ward von den selben bald gefärt.
A l s H u s s e n g s c h a h i n B e h m e r l a n d t,
d e n h a b e n t s f ü r e i n K e t z e r g b r a n d t,
u m b d a s e r b l e i b b e y C h r i s t i l e e r,
u n d a c h t n i t u f f d e r p f a f f e n m e r,
S a g t v o n d e m g e y t z, u n d ü b e r m ů t,
u n k e ü s c h e i t, u n d d e r K y r c h e n g ů t,
v o m g w a l t d e s B a p s t s d e r j m n i t z i m p t,
und was er von den Christen nimpt,
und wie das geistlich recht gesetzt,
dadurch die heylig gschrifft verletzt.

[1] Böcking III. 473—526.

Solchs war die warheit, ists auch noch,
die pfaffen werden zornig doch.
Hussß ward citiert, und kam bereit,
der keiser Sigmund gab jm gleidt,
und hyelt jms als noch mancher thůt
in dem nit ist ein fürstlich můt.
Doch hyeſß jn ſolchs der Pfaffen rat,
der Chriſtum auch verdamnet hat.
Sye ſprachen, er wer ſchuldig nit,
zů teylen Ketzern glauben mit,
wiewol man den eim feynd als wol
als gůten freünden halten ſol.
Drumb wer er gweſt ein Ketzer schon,
man hett jm das unbillich gthon.
Also ist Huſßen worden glont.
Hieronymo ward nit verſchont,
umb das er hett ein gleiche ſach.
Seidthar hat niemant gwölt hjn nach,
und förchten all des fewres pen,
bitz yetzo unſer rüffen zwen...[1]

Německému lidu tragedie sousední země počíná se jeviti v jiném světle. Jako v Čechách vystupovali dva horlitelé, Hus a Jeroným, stejně v Německu objevuje se dvojice: Luther a Hutten. Od doby Husovy až do vystoupení Lutherova bylo ticho. Tak práce Lutherova a Huttenova se označuje jako pokračování snah Husových a Jeronýmových.

Huttenova sympatie k husitství byla v Německu obecně známa. Německé rýmování: Kögelſpil etc., vytištěné r. 1522, kreslí nám tento portrét Huttenův:

[1] t. j. Luther a Hutten; Böcking V. 506—508; o Husovi a Jeronýmovi zmiňuje se Hutten též v antitesách Krista a papeže (Böcking V. 386—395) výše již zmíněných. Antitesa LIII. Christus. Der apoſtel Paulus ſpricht ein Biſchoff ſoll alſo gelert ſein, das er mit geſchrifft künd uberwinden all die wider den glauben ſeindt. ad Titum I. Bapſt. Mir nit alſo. Ich will mit niemant diſputieren ſonder verbannen als ketzer und verbrennen alle die etwas ſchreiben das mir nit gefelt. Nun kunden alle die im Concilio zu Coſtentz den Huſſen nit uberwinden mit geſchrifft, auch nit ſein junger Hieronimum von Prag, und muſten dannocht brennen. Solt man erſt diſputiert haben mit der heyligen gſchrift, sie hetten uns wol all uberwunden, das wir Conciliſche ketzer und widerchriſt weren geweſen. Der hencker und das feuer ſeint unſer fürſprecher, die können ſie uberwinden (l. c. 393).

Tag unnd nacht will ich mich beſynnen
wie ich die Kugel [t. j. Písmo] well dahinnen
Schyeben krumb über die letze hand
ich wirff ſy durch alle land
Teütſch unnd welſch dem bapſt zů laid
die Kugel laufft heer auff weytter haid
Inn dem lufft gleich wie der ſtaub
auff den Huſſen ſetz ich den beſten glaub.[1]

Huttenovy styky s Čechami byly užší než povšechné sympatie se snahami Husovými. Hutten zanechal po sobě rozsáhlou knihovnu, ve které podle svědectví Brunfelsova byly spisy české provenience. Zajímavou jest otázka, jak se zmíněné knihy dostaly do rukou Huttenových. R. 1511 Hutten, jak bylo již výše řečeno, na své bludné cestě prošel i naší vlastí. O nějakých bližších stycích s Čechy nevíme však ničeho. Představitel českého humanismu Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic zemřel předešlého roku.[2]

Moravské pohostinství má ráz zcela náhodný. V té době Hutten byl horlivým adeptem moderního humanismu, a náboženský interes ještě dlouho zůstal u něho neprobuzen. Můžeme tedy téměř s plnou jistotou říci, že Hutten r. 1511 nenavázal bližších styků s představiteli české inteligence, ať to byli humanisti nebo teologové. — Vystoupení Lutherovo vzbudilo v Čechách značný zájem. Jako kdysi Wyclif znamenal mocný impuls pro mladé české hnutí náboženské, i nyní vystoupení Lutherovo znamenalo silnou morální oporu a posílení protiřímského radikalismu. Ale při tom Čechové nestali se nikdy Wyclifisty ani Luterány. Čtyři české artikuly a česká konfese, to jsou dva nejvýznačnější náboženské programy české, jichž basí jest půda a myšlenky české. Sympatie k wyclifismu a lutherství plynuly z vědomí týchž aneb aspoň podobných snah. Lipské disputace účastnili se i Čechové. Jakubovi varhanáři připadl důležitý úkol ve stycích Čech s Wittenberkem. Přednáší v Praze Lutherovo přání čísti spisy M. Jana. Horliví utrakvisté Václav Rožďalovský a Jan

[1] Böcking II. 155.

[2] Hutten zmiňuje se pochvalně o Bohuslavovi v básni Ad poetas Germanos (Querelarum liber II, elegie X): Rura Bohuslaus montoso. Bohemicus ornat, ipse decus variae nobilitatis habens; Ingenium velox et nobile stemma parentum huic dedit et pulchras sutias addit opes. (Čech Bohuslav zdobí hornaté kraje, maje sám ozdobu rozličné ušlechtilosti; vznešený rod dal mu bystré nadání a přidal krásné statky [duševní]. Böcking III. 66.) Bohuslav byl tehdy ještě na živu.

Poduška v červenci 1519 posílají Lutherovi své listy a Husův traktát De ecclesia, jenž ještě r. 1520 vyšel tiskem.[1]

Styky Lutherovy s Huttenem počínají na počátku r. 1520, a Hutten tehdy stojí celou váhou své bytosti v boji za myšlenky Lutherovy. V Čechách, kde se zajímali o každý krok Lutherův, nezůstal jistě bez povšimnutí ani jeho nový spolubojovník. A jako 1519 Čechové posílají Lutherovi traktát Husův, tak pravděpodobně r. 1520 posílají Čechové i Huttenovi spisy českých reformátorů. Že iniciativa vyšla od Čechů, tvrdí Strausz.[2] Odkud svoji zprávu čerpá, nedovedu pověděti. Ale okolnost sama není nepravděpodobná. Čechové hledali nyní zadostiučinění u těch, kteří je dříve kaceřovali.

Nevíme bohužel ani, které všechny spisy Čechové Huttenovi poslali. Určitě víme, že poslali ty traktáty, jež r. 1524 otiskl Brunfels ve třech svazcích.[3] Můžeme však tušiti, že jich bylo více. Brunfels v úvodě k prvnímu svazku aspoň praví: Vezmi to (t. Lutheře) v dar, než ti dáme více, neboť jsme ještě nevyčerpali celého pokladu.[4] Dle Brunfelsovy edice vidíme, že byly poslány spisy rázu útočného, protipapežského. Duch jejich odpovídal temperamentu Huttenovu.[5]

Zájem vzbuzený Lutherem a Huttenem v Německu pro dílo české reformace již neutuchl. V Německu vydávají se Husovy spisy, a zejména r. 1558 v Norimberce dochází k pietnímu vydání Husových spisů, o něž přední zásluhu má i Flacius Illyricus[6] a jež —

---

1 srov. Goll, Č. Č. M. 1880, 76—80; Čihula Č. Č. H. III. 329, 330. — Potthast přičítá vydání traktátu De ecclesia z r. 1520 Huttenovi [Wol von U. v. Hutten herausgegeben: Bibl. hist. medii aevi I. 629]. Nemožné to není, ač bezpečných zpráv o tom není. Tehdy Lutherovi poslán jen traktát De ecclesia. Václav Rožďalovský praví to výslovně ve svém listu: Mitto igitur... libellum quendam illius [sc. Hussi], quem et de ecclesia scripsit, atque e u m *nunc* e t n o n a l i u m... Goll, Č. Č. M. 1880, 79 (Posílám ti tedy... jistou knihu jeho [Husovu], již napsal o církve, a tu nyní, nikoli také jinak); slovíčko »nyní« (nunc) ukazuje slib do budoucnosti.

2 D. F. Strausz, Hutten 393.

3 Doufám, že k objasnění první edice spisů Husových (ovšem domněle) dostanu se jindy. Zprávy, jež o ní dosud byly podány, nejsou správné aneb aspoň ne dosti přesné. Spolu pokusím se i o rozřešení autorství sporných dosud traktátů, totiž Anatomie a Sermonum de Antichristo.

4 habe itaque donatum tibi, donec maiora donemus. Necdum enim totum dopronpsimus thesaurum.

5 Huttenova rozsáhlá knihovna po jeho předčasné smrti na ostrově curišského jezera koncem srpna 1523 byla rozchvácena. Celá sbírka dopisů, čítající 2000 kusů, byla zničena. Smíme se domnívati, že tak zašly i listy z Čech, jimiž byly doprovázeny zaslané knihy. Tak pro bohemica v knihovně Huttenově nemáme bližších zpráv, než Brunfelsovu předmluvu k prvnímu dílu citované edice.

6 Flacius praví v Catalogu testium veritatis o vydání Husových spisů: quod Norimbergae curavi edi (při životopisu Husově). Flacius měl i jiné spisy českých reformátorů jako Jakoubkovu kvestii o Antikristu z r. 1412

bohužel — i pro nás dodnes jest nepostrádatelným. A jmenovanému Flaciovi česká reformace poskytla několik »svědků pravdy«. — Po století XV. plném nenávisti mezi oběma sousedy století XVI. přemáhá starou zášt společnou náboženskou myšlenkou. Ale byla to táž reformace, jež přinesla v příští době ochlazení zájmů. Možno říci, že nenávist mezi konfesí augsburskou a helvetskou se ztělesnila v tragedii Bílé Hory. Lutherské Sasko pomáhalo katolickému Ferdinandovi pokořiti evangelické Čechy...

---

a pak zejména dílo Matěje z Janova. Mnoho zajímavého materiálu obsahuje korespondence Flaciova s Nydbruckem uveřejněná v Jahrbuch für die Geschichte des Prot. in Österreich XVII. 1—24, XVIII, 201—238 a korespondence Kollína z Chotěřiny a jeho přátel s Nydbruckem, již r. 1914 vydal Menčík.

Problém dvojníka v literatuře.

Napsal **Otokar Fischer.**

(Pokračování.)

Problém dvojníka je základem objemného románu »Siebenkäs«. V románu o Siebenkäsovi (z r. 1796/97) nejde, jak vykládají novější vydavatelé, v prvé řadě o rodinné a manželské téma: vlastní duší díla jest zvláštní poměr dvou lidí, Siebenkäsa a Leibgebera, z nichž druh přijal druhovo jméno a již jsou si k nerozeznání podobni, až na to, že Leibgeber, původně zvaný Siebenkäs, kulhá. Mezi nimi vládne blouznivé přátelství, touha přelít se do druhé bytosti, sdílet se s ní o všechny slasti a strasti, vrůsti do ní a spojit se s ní ve vyššího tvora, a nepochybíme snad, označíme-li entusiastická vyznání přátelská, jaká v životě i v literatuře osmnáctého století byla na denním pořádku, za východisko autorovy fabule. Osud člověka je podle Jean Paula, jenž zvláště na údělu drahého svého Leibgebera rozvádí svůj pesimismus, dán věčnou osamoceností; aby snesl svou samotu, vytváří si v příteli své druhé já; aby snesl svůj život, utěšuje se možností, že může v druhu shlédnouti svou duši. Proto, jak dovozuje normálnější Siebenkäs v rozmluvě s démonickým Leibgeberem, není člověku dobře býti o samotě: »wenn du auf deinen ewigen Reisen künftig immer so einsam bliebest, ich fürchte, es schadet dir. Ist doch Gott selber nicht einsam, sondern sieht sein All.« Několikeré setkání, po němž nutně následuje bolest loučení, určuje jejich přátelský poměr, bizarní konec je rozvádí zdánlivě nadobro: Siebenkäs, aby se odpoutal od šosácké své manželky, sehraje komedii, při níž se tváří mrtvým, je oplakáván a dívá se na svůj domnělý pohřeb, tajně se pak uchýlí do ciziny, kde, vydávaje se za Leibgebera (tedy vlastně sám za sebe), přijme místo bibliotekáře a dověděv se o smrti své prvé choti, ožení se znova. Tak jsou přátelé odsouzeni k tomu, aby se již nesetkali: neboť kdyby se objevil druhý Leibgeber, vyšel by na jevo podvod.

Jean Paul, zacházející ve své duchaplnosti do nevkusných krajností, nezná míry v psychologických a filologických vtipech, jimiž

vyčerpává zásadní námět o pravděpodobné podobnosti dvou lidí. Jeden je prý druhého duchem, t. j. jeho tělem; jejich dvě duše mají shodný oblek, t. j. tělo; jeden druhému ukradl jméno i podobu; je mezi ně položeno algebraické rovnítko; jsou to »sourozenci«, »Ebenbilder«, »Doppelgänger«, o kterémž slově se jednou žertuje se vztahem na význam výrazu »Gang« a po druhé se vysvětluje, že se jím míní lidé, »die sich selber sehen«; jeden druhého svým vzhledem napodobí a paroduje, jedno tělo je takřka novou edicí těla přítelova, jsou vzájemnými tautologiemi, jsou »Zwillingsduzbrüder«, a píše-li druh druhu, podepisuje se: »Dein, nicht mein Ich.« Nejpříznačnější, myšlenkově i výrazově, je scéna, kdy po domnělém pohřbu Siebenkäsově oba přátelé, z nichž jeden v kapse má klíček ke své rakvi, setkají se v pokoji a Leibgeber náhodou pohlédne do zrcadla. Obraz, jejž tam uzří, spolu s tělesným obrazem, jenž mu v těle Siebenkäsově stojí po boku, dávají mu podnět ke kuriosnímu mudrování o jeho dvojím, trojím, ba dokonce čtveru já. Nebojí se prý samoty, neboť jest v jeho moci zdvojiti si všechno, co vidí: stiskne-li ukazováčkem oční víčko, ihned vidí svět zdvojen a je ve společnosti, ihned má každá věc své »dvojče«, svého »orangutana«, »napodobitele«, svůj »duplikát«, své »živoucí faksimile«. Podklad i těchto podivností je vážný, ponurý, a autor poznamenává výslovně, že v těchto Leibgeberových řečích bylo cos příšerného, co ukazovalo na jeho příští osud.

Příšerný ten osud Leibgeberův vyplňuje se v románu »Titan« (počat již od r. 1792; vyšel ve čtyřech dílech 1800—1803). Leibgeber-Siebenkäs, vystupující tu pod jmenem Schoppe, není sice hlavní postavou, nýbrž běží tu o etický přerod mladého, bohatě nadaného Albana, uvědomujícího si na italské i německé půdě, že je zrozen k údělu knížecímu: ale základní myšlenka »Siebenkäsa« o podobnosti dvou lidí i zde má nad jiné význačnou úlohu a opakuje se v různých variacích. Podobnost je mezi prvou Albanovou milenkou Lianou a princeznou Idoinou, která vzavši na se roucho i způsoby zemřelé Liany, Albana vyhojí z trudnomyslnosti a posléze se mu stane ženou, v níž může se kořiti i prvé svojí lásce; na motivu podobnosti je vystavěna amfitryonská scéna, kdy Karel Roquairol, znepřátelený přítel Albanův, v noci se připlíží k jeho nevěstě Lindě a vydávaje se za Albana ji svede, aby po té v komedii vložené do komedie vysvětlil svůj podvod a životem odpykal za dvojnou svoji hru; na motivu podobnosti však založen je také onen motiv, známý z dřívějšího dílu, který, byť episodický, vine se celým »Titanem«.

neustále si zahrávaje se známou nám tělesnou shodou dvou od sebe odloučeně žijících přátel. Někdejší Siebenkäs-Leibgeber, jenž jindy vystupoval pode jmeny Graul nebo Löwenskiold, zde je nazván Schoppem; v úloze bibliotekáře je přidělen princi Albanovi za vychovatele a vlekle rozvádí své ztřeštěné spekulace. Jeho myšlenky zabřídají do končin nepochybně patologických. Zrcadlo, které již v »Siebenkäsovi« pomátlo mu představy, zasahuje zde do jeho duševního života co nejrušivěji. Mluví se o jakémsi magickém zrcadle, jež tomu, kdo se do něho podívá, ukáže tvář sestárlou, má tedy moc zjevovati budoucnost; líčí se, kterak Schoppe, zabloudiv v knížecím paláci do zrcadlové síně, stává se obětí svého zmatku, z něhož se nemůže zachrániti jinak než tím, že roztříská sklo. Ale tento motiv zrcadla, který jest opět filologicky i psychologicky manýrovitě rozváděn v kudrlinkách Jean Paulova slohu, doplňuje se jinou hrůzou Schoppeovy psychologie: má strach, že by jeho odraz, jímž se tolikrát polekal, mohl vystoupiti ze skla a nabýti skutečné eksistence; a tomuto přízraku dává zvláštní označení: jmenuje jej »der Ich«. Ne tedy ono fichtovské »das Ich«, »le moi«, ne filosofická abstrakce, nýbrž »já« mužského rodu, konkrétní, hmatatelný — dvojník. V zámku se mu hnusí dívati se do zrcadel na tolikeré multiplikace své vlastní bytosti, i přemítá, »kterak vlastní jeho bytost mu nutně uniká, stejně jako padělané skleněné bytosti kolemkol«; jindy, ve společnosti, pojednou pohlédne na své ruce a prohodí: »tady sedí nějaký pán a já jsem v něm, kdo pak to je?«; jindy rád se dívá na sebe do zrcadla a pouští se sám se sebou do dlouhých rozhovorů; jindy vystoupí v opuštěné místnosti na kazatelnu a sám sebe kazatelsky osloví: »můj zbožný posluchači a příteli v Kristu«; prosí svého knížecího chovance, aby ho nenechával samotna, »vis à vis de moi«: »der Ich könnte kommen«; je-li na procházce provázen psem, tu si »der Ich« netroufá k němu se přidružit, za to v samotě se mu přihází, že z žertů Fichtovy a Schellingovy filosofie se vytváří nejkrvavější skutečnost. Ještě jiný literární popud uznává: Swift, i v jiném směru Jean Paulův předchůdce a vzor, umíral prý, zblázniv se, s větou identity na rtech: »já jsem já«. Tuto větu Schoppe (či vlastně jeho ústy Jean Paul) vykládá ve smyslu krátkozrakého, neposvěceného sobectví, zavrhuje ji pro nemravnost a zvrácenost a rozhorleně dokládá: »Alles kann ich leiden, nur nicht den Mich, den reinen intellektuellen Mich, den Gott der Götter. Wie oft hab ich nicht schon meinen Namen verändert . . . und wurde jährlich ein anderer: aber noch setzt mir der reine Ich merkbar nach. Man

sieht das am besten auf Reisen, wenn man seine Beine anschauet und sie schreiten sieht und hört und dann fragt: Wer marschiert doch da unten so mit?« Hledíce k důsledkům německého romantismu a protiromantismu, můžeme, tuším, z této filosofie, mísící chorobnou psychologii s větami mravnosti, zaslechnouti základní tóninu oné polemiky, jíž dal Ibsen výmluvný výraz ve svém Peer Gyntovi (a na jeho ředitele blázince, Begriffenfeldta, vzpomínáme též, když u Jean Paula ředitel blázince prohlásí o Schoppeovi: »ein Fichtianer kann er sein, aus seinem Ich schliess ich's«): Pro Jean Paula samotna však nutno zdůrazniti, jak logicky důsledně rozvíjí a uzavírá patologický obraz Schoppeho, jehož osud vrcholí katastrofou pojatou velce a jednotně. Rozzuřiv se proti klamným podobám svého já, vyběhne Schoppe na čerstvý vzduch a potkává se — se svým bližencem tělesným. Dva lidé k nerozeznání si podobní, jeden v rudém, druhý v zeleném plášti (barvy komplementární!) setkávají se po letech rozluky. Leibgeber-Schoppe znova vidí svého drahého Siebenkäse, leč pokládá ho za fantom své obrazivosti, za svého ztělesněného »Já« a klesá mrtev. Teoretičtí vykladači, kteří mluví o vlivu nejen matoucím, nýbrž smrtícím, jímž působí vlastní podoba, nemohou se odvolávati na doklad pádnější tohoto otřásajícího výjevu, o němž Siebenkäs praví: »Schoppe zemřel mnou, zemřel naší podobou.« Nad mrtvým zapomíná se na chorobný základ jeho bludu a vyzdvihuje se vznešené jeho mravně metafysické hledání: »Etwas höheres suchtest du hinter dem Leben, nicht dein Ich, keinen Sterblichen, nicht einen Unsterblichen, sondern den Ewigen, den All-Ersten, den Gott.«

Jean Paul vypořádal se s Fichtovou filosofií, vloživ do »komického přídavku k Titanu« vedle fysiologických výkladů o dvojčatech zvláštní spisek »Clavis Fichtiana seu Leibgeberiana« (1800; v Hempelovu vydání sv. 19), kde vykládá své polemické stanovisko k otázce »Ich«, »Ichheit«, »Viel-Icherei« a p. Již v mladistvém románu »Die unsichtbare Loge« (1792), jehož dvě postavy, kaustický dr. Fenk a blouznivý Otomar, vystihují dvojmou bytost autorovu, vyskytuje se v Otomarovu dopisu fantasie, jak byl pohřben za živa a jak osloval své vlastní já, jež se od něho oddělilo a zhustilo v samostatnou eksistenci (1. 255). A další román »Hesperus« (z r. 1795), koncipovaný as rovněž ještě před seznámením s Fichtovou naukou, podává znova líčení takových stavů, příznačných pro člověka nadaného schopností a nutností rozdvojování se, jaké u Jean Paula nalézaly bizarní básnický výraz v nekrolozích mluve-

ných nad vlastním domněle mrtvým tělem. V pološíleném stavu popisuje se (7. 400) hrůza, jež se člověka zmocňuje při pokusu o analysu podstaty jeho já: »Ich seh ein Gespenst um diesen Leichnam schweben, das ein Ich ist . . . Ich! Ich! Du Abgrund, der im Spiegel des Gedankens tief ins Dunkle zurückläuft — Ich! Du Spiegel im Spiegel — Du Schauder im Schauder!« Tamtéž v předchozí partii (206) vyskytuje se líčení, které psychologicky je z nejdůležitějších doznání autora samotna: Viktor s nelibostí se dívá na to, jak se zhotovuje jeho vosková figura: »bylo mu úzko z tohoto bledě červeného stínu jeho já. Již v mládí nejvíce ze strašidelných povídek urážela ho vypravování o lidech, kteří sami sebe spatřili. Večer, než si lehl spat, častokráte se díval na své třesoucí se tělo, až je od sebe odloučil a viděl je osamoceno jako cizí postavu státi a pohybovati se vedle svého já; pak spolu s touto cizí postavou ulehal do hrobky spánku . . . I stalo se, že hluboce pociťoval odlišnost a vzdálenost mezi svým já a jeho korou, kdykoli patřil na cizí tělo, ještě hloub však, kdykoli se podíval na tělo vlastní . . . Důvod, proč nicméně snášel odlehlé zdvojení své tváře v zrcadle, nemůže být jiný než ten, že figuranta v zrcadle považoval buď za pouhý portret bez rozměru prostorového anebo za jediný pravzor, s nímž srovnáváme jiné dublety své bytosti. O těchto věcech sám nikdy nedovedu mluviti bez jakési úzkosti.«

Věříme Jean Paulovi doslova, že tyto mistrné postřehy jsou vyvozeny z pozorování sama sebe. Sám prožíval hrůzu okamžiků, kdy vlastní tělo se mu odlučovalo od jeho já (t. j. od jeho duše), kdy stoupal na lože, jakoby s kýmsi cizím, koho nemůže se zbýt. Jako jednu z nejpodivnějších vzpomínek ze svého dětství vypravuje Jean Paul, že kdysi v chlapectví, stoje v domovních vratech, náhle byl jako bleskem s nebe ozářen vnitřním viděním »ich bin ein Ich«:[1] k roku 1819 poznamenává (Wahrheit aus J. Pauls Leben, 2. 125), že v rozmluvě s přítelem byl zmrazen náhlou hrůzou ze svého já: hluboké otřesy duševní, jimiž trpělo zvlášť básníkovo mládí, zesilovaly chorobný ráz jeho fantasií. Odkud čerpal popudy literární — nehledě k anekdotám o Swiftovi a k filosofickým impulsům Fichtovým —, nelze prozatím udati, pro nás je Jean Paul prvým literátem, jenž do

---

[1] Tento a jiné záznamy u F. J. Schneidera (Jean Pauls Jugend 1905, 316), jenž o problému dvojníka u J. Paula píše nejhloub a nejobšírněji. Současně s ním zabýval se týmž problémem J. Černý v paralele mezi J. Paulem a E. T. A. Hoffmannem (progr. gymnasia ve Stříbru 1907 a 1908; Černý chystá monografii o záhadě dvojníka v literatuře). Srv. též R. H. Fife v Publications of the Mod. Langu. Assoc. of America 22. 1907, 21.

krásného písemnictví uvedl motiv dvojníka. Nepochybuji však, že se najdou jeho předchůdcové. Určitým směrem ukazuje jeho poznámka, zakončující jeho »Zpověď ďáblovu u velkého úředníka státního« (z r. 1807: sv. 31, p. 64); to je nad jiné bizarní vypravování, které má zřejmě satirickou tendenci a při němž se nám vtírá paralela s Ivanovým viděním čerta a s vypravováním o velkém inkvisitorovi u Dostojevského: Již Jean Paul pojímá ďábla pod symbolem dvojníka: státníkovi se zjeví čert, chce se mu vyzpovídat ze svých hříchů, a státník teprve po té si uvědomí, že to nebylo než jeho vlastní já, které se kálo ze svých vin. A tu, při tomto psychologickém výkladu, Jean Paul udává jeden z pramenů svých groteskních nápadů o dvojníkovi: »Moritzens und fast aller Seelenlehrer Magazine, worin die unleugbarsten Beispiele reden, dass viele kranke Menschen sich doppelt gesehen.« V »Hesperovi« tedy odvolával se na prostonárodní podání o lidech, kteří se sami uzřeli (před smrtí se to prý stává), zde cituje odbornou literaturu psychologickou. Prolistoval jsem Moritzův »Magazin zur Erfahrungsseelenkunde« (1783—1793), nenalezl však v analysách snů, vidění a jiných polochorobných stavů tam popsaných žádného dokladu skutečné »autoskopie«, na nějž by se Jean Paul mohl odvolávati. Nicméně není pochyby, že Jean Paul, neuvěřitelně sčetlý v odborné literatuře, znal ten či onen případ, který byl patrně diskutován již v psychologiích osmnáctého věku. A je karakteristické, že za hlavního inspirátora svého zpracovávání dvojníkového problému uvádí psychologického romanopisce Moritze, jemuž prvému děkoval za uznání a fedrování svých literárních počátků.

Historie se opakuje. Novelista, jejž do literatury uvedl Jean Paul, stal se nejvlivnějším zpracovatelem jeho oblíbeného motivu. Byl to E. T. A. Hoffmann (1776—1822), k jehož fantastické prvotině Jean Paul napsal bizarní předmluvu (1813) a jenž problému dvojníkovskému nedal sice novosti a hloubky, za to tvarů, schopných dalšího života ve světovém písemnictví. E. T. A. Hoffmann, spojující ve svém mnohonásobném nadání poesii s jinými romantickými sklony a sdružující ve složitém svém naturelu přesnost pruského úředníka s pověrčivou hrůzou, s demonickými záchvaty a s eksaltací neukojitelného umělce, byl, pocházeje as ze zatížené rodiny, od narození predisponován k povážlivým stavům duševním. Deníky i dopisy jeho mládí svědčí o strachu z šílenství, který ho po té provázel na jeho dobrodružné, právnické i kapelnické dráze Polskem a jižním i severním Německem. Nepravidelnosti života a lite-

rární vlivy soudobého romantismu i středověké mystiky a kabaly utvrzovaly ho v zálibě pro výjimečné typy a pro výstřednosti povah. Záhadou svého já se trápil, než ještě se oddal svým spisovatelským plánům: 6. ledna 1804 zaznamenal si do deníku za svého pobytu v Plocku: »K večeru nesmírné napětí. Všechny nervy vzrušeny kořeněným vínem. Záchvat myšlenek na smrt. Dvojník,« v kterémžto zápisu jsou naznačeny vlivy alkoholu i společenských ekscesů a spolu patrně i stopy četby; zřejměji ještě na lektyru Jean Paula (a to na popis reduty v Titanu) upomíná poznámka, pět let po té zapsaná v Bambergu, kde se činně účastnil divadelního života: »Sonderbarer Einfall auf dem Ball. Ich denke mir mein Ich durch ein Vervielfältigungsglas; alle Gestalten, die sich um mich herum bewegen, sind Ich's, und ich ärgere mich über ihr Tun und Lassen« (v. Hitzig 2, 59). A ke vzoru jeanpaulovské psychologie se hlásí též prvý jeho literární výtvor, »Phantasiestücke in Callots Manier«, k nimž mu uctívaný mistr napsal předmluvu. Rozpolcenost lidského vědomí tvoří myšlenkový základ uměleckých těch, najmě hudebnických kaprici, ať Hoffmann naznačuje tajemný vztah mezi herečkou a představovanou hrdinkou v Donu Juanovi, ať zvláště líčí podivný případ depersonalisace, jímž trpí bláznivý hudebník, sám sebe pokládající za rytíře Glucka.[1] V »Dobrodružstvích sylvestrovské noci« vypůjčuje si Hoffmann postavu Schlemihlovu, vytvořenou romantikem Chamissem a příběh o ztraceném stínu doplňuje vypravováním o nevěrném Spikherovi, který, v Italii se octnuv v osidlech svůdnice Giulietty, demonickému Daperdutovi (známému pak z Offenbachovy opery) prodá svůj odraz v zrcadle. Není to naposled, co Hoffmann představu o dvojníkovi zbarvuje legendárním pojetím ďábla. Nejkarakterističtější postava »Fantasií«, polo šílený, geniální kapelník Kreisler, zapřádá se v pozdějším, nadmíru poutavém, byť rozvráceném románu o kocouru Murrovi, do dobrodružství, která ho činí nejen dědicem hudebnických snů Wackenroderových, nýbrž i pokračovatelem v chorobných spekulacích jeanpaulovských; octnuv se na pokraji šílenství, spatří v jezeru svůj obraz, a jako kdysi Schoppe, tak i on je jat utkvělou představou, že ho pronásleduje jeho dvojník. Nejobjemnější Hoffmannův román, »Die Elixiere des Teufels«, celý je zbudován na motivu dvojníka: literárně maje as předlohu v episodě rytířského románu Fouquéova »Der Zauberring«, vypravuje Hoffmann o dvou bratrech, mnichu Medardovi a hraběti Vik-

[1] Podobně dědic romantiky K. Immerman o bláznu, jenž tvrdí, že jest autorem Goethovy Ifigenie (Reisejournal I., kap. 9.).

torinovi, kteří, druh o druhu nevědouce, jsou spiati magickou příbuzností svých duší. Viktorin, polekán náhodným příchodem Medardovým, spadne do propasti, na jejímž okraji usnul, a zešílí; v šílenství má se za Medarda, je nadpřirozeným jakýms způsobem zasvěcen do důvěrností jeho života, jeho já splývá s představou bratrovy osobnosti v chaotickou jednotu.[1] Zvlášť tajemné zvuky, jimiž se ohlašuje blízkost dvojníkova (Brüderchen, Brüderchen a p.), jsou Hoffmannem zachyceny s velkou sugestivností, psychologická záhada se však uspokojivou měrou nevysvětluje a i do mystiky zaléhá rušivý výklad střízlivého rozumářství. Jednoty vůbec není v rozeklaném díle romantikově dosaženo takřka nikde, a četné variace dvojníkovského námětu kolísají mezi abstrusní magií a ironií skeptického měšťáka. Tak tomu v satirické pohádce o Malém Zachesovi, kterému k dobru jsou počítány zásluhy jeho bližních, i v povídkách jako »Die Irrungen«, kde Hoffmann sám se setkává se svým dvojníkem, nebo »Die Doppeltgänger« (z posledních Hoffmannových prací), kde problém se rozluští způsobem, až zarážejícím svým průzračným rozumářstvím.[2]

O kletbu rozeklanosti sdílel se Hoffmann s celou německou romantikou, z jejíhož kruhu nevyšel přes realismus svého věcného pohledu, projevující se zvlášť v některých jeho posledních povídkách. Jean Paul je předzvěstí německého romantismu, Hoffmannem již doznívá. Co leží mezi nimi, je prostoupeno stejným principem neusmířeného dualismu, jemuž se na př. v Hoffmannově povídce o dolech falunských dostalo výmluvného výrazu. Motivy jako kouzelná kniha v Novalisově Heinrich von Ofterdingen, v níž uloženy jsou značky života, nebo šílenství v Tieckovu Plavém Ekbertovi nemají daleko k psychologii rozdvojeného vědomí; Kleist v Amfitryonu i Katince Heilbronnské blíží se problému dvojníka, Chamisso podává typickou rovnici mezi vědomím a stínem, Fouqué, rovněž již jmenovaný, zhušťuje záhadu do hlubokomyslných slov prologu ke svých básním: »Wenn unserm eignen Blick das eigne Selbst erschien' in sichtbarer Gestalt, — wer trüge den Schrecken wohl? Auch, wie die Sage spricht, verkündet das unrettbar nahen Tod«; Brentano užíval námětu parodisticky.

[1] O Fouquéově předloze: G. Ellinger, Hoffmann, 119; jinak k Hoffmannově psychologii: Grisebachův úvod; Klinke (1902) se stanoviska psychiatrie.

[2] O tom, jak Hoffmann sám mluví o svém dvojníku, vypravuje u nás K. Švanda ze Semčic v prvé ze svých fantastických povídek (1892; tamtéž v povídce Fantom, problém zrcadla).

stejně jako na př. protifilistrovská komedie Eichendorffa, který však do svých rytířských dramat vkládal motiv ten spíše v patetickém a legendárním smyslu; u epigonů romantiky ožíval v opakovaných a známých už podobách, kdežto její dědic, elegik a ironik Heine vyjadřoval symbolem dvojníka rozkladný svůj smutek. Tak oplývala bohatá i mučivá nálada německé romantiky hojnými variacemi problému,[1] jehož se jí však proti mocným popudům Jean Paulovým nepodařilo podstatně prohloubiti. Úděl ten připadl literatuře ruské, jejíž realismus však nejedním vláknem souvisí s předchozí německou romantikou. A byl to právě E. T. A. Hoffmann, jenž utvořil článek spojující, tak jako vůbec jeho literární postavení je vyznačeno nad jiné důležitým posláním prostředkovatelským. Hoffmannova tvorba náleží, po Goetheově Wertheru, mezi nejdůležitější práce, které »zdomácněly« v Evropě i mimo svou vlast; prostředím francouzského symbolismu, jehož magnus parens Baudelaire byl Hoffmannovým ctitelem i překladatelem, vlivem novelistiky E. A. Poeovy a působením velkých romanopisců ruských je Hoffmannova psychologie, v neposlední řadě jeho psychologie dvojníka, podnes mocná i živa, byť sama o sobě nebyla z nejpůvodnějších.[2]

(Pokračování.)

---

[1] O významu dvojníka v romantice: Brandes v Lit. 19. stol., díl II., kap. 11.; R. Huchová a j. Příspěvky k bibliografii sebral J. Minor (Göttinger Gelehrte Anzeigen 172, 1910, 101).

[2] O zprostředkovatelském postavení Hoffmannovu v. především knihu A. Sakheimovu (1908), z jejíž 3. kapitoly je vzat nejeden údaj v následujícím textu.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Církve v některých demokraciích.

V prvém sešitu tohoto ročníku bylo ukázáno, jak si demokratická státní myšlenka Spojených států Severoamerických vybudovala poměr státu k náboženství a zejména k organisacím náboženským, to jest k církvím. Tento typus odluky státu od církví, lépe řečeno církví od státu lze nazvati typem anglosaským, neboť shledáváme se s ním pouze ještě v některých anglických koloniích. Náleží sem zejména Australie, Jižní Afrika, Nový Zeeland a částečně i Kanada, ačkoli v tomto státu provincie, jež byly osídlovány Francouzy, vyvinuly poměry jiné. V těchto zemích, mimo výjimku posléze zmíněnou, nesmí býti státem zavedena žádná církev. K rozluce mezi státem a církví anglikánskou, jako státní církví, došlo v nich asi od poloviny devatenáctého století. Církve jsou tu organisovány jako spolky. Ohledy k naboženskému cítění občanů charakterisují zde státní moc právě tak, jako v Severoamerické Unii. Vývoj k této rozluce způsoben byl v těchto koloniích podobně jako v Unii hlavně ohledem na přistěhovalce jiného vyznání, než bylo právě náboženství dosud státem přijaté.

*

Jinak se již vyvinuly poměry v sousedství Spojených Států, v Mexiku. Zde důvodem a podnětem k odloučení se státu od církve byla reakce proti moci zejména vysokých a statky bohatě nadaných hodnostářů katolické církve. Církvi náležela v této zemi celá třetina půdy! Také zde dochází k prvním krokům proti státní církvi dříve, nežli v anglických koloniích. Tak došlo již v roce 1847 k částečnému zabavení církevního jmění, které bylo provedeno v té formě, že byla na církevní jmění vypsána státní výpůjčka. Roku pak 1856 bylo tu zabaveno církevní jmění vůbec. Po částečných úpravách z let následujících došlo v Mexiku ke konečné rozluce dle zákonů z let 1873 a 1874, jež mají jednotnou platnost pro celý stát (v severní Americe platí v jednotlivých státech zvláštní zákonodárství v tomto směru).

Rozluka, provedená v Mexiku právě vzpomenutými zákony, má také základním pravidlem, že stát nesmí zavésti státní náboženství. Na druhé straně však jest zaručena svoboda vyznání, ovšem pokud toto vyznání nesměřuje proti veřejnému pořádku, proti veřejné mravnosti

a nezkracuje práva jiných osob. Stát zaručuje vykonávání všech náboženských vyznání, stanoví svobodu vyučování a spolčovací, čímž se právě umožňuje vyznavačům kteréhokoli náboženství spojovati se v organisace. Na rozdíl od poměrů ve Spojených Státech Severoamerických nesetkáváme se zde však s blahovůlí k náboženstvím státních občanů. Příčina jest na snadě. Téměř veškeré občanstvo jest zde katolické, a rozluka byla tu právě odbojem proti přemoci katolické církve. Zejména projevy nebo okázalosti náboženské mimo náboženské budovy jsou zakázány. Ani odznaky své důstojnosti nesmí církevní hodnostáři nositi mimo tyto náboženské budovy.

Organisovati se mohou v Mexiku církve a tedy i církev katolická pouze ve způsobě náboženských spolků dle 15. článku zákona z roku 1874. V omezené míře mohou tyto spolky i nabývati jmění. Pouze však omezeným způsobem. Jest tedy otázka, pokud a čeho mohou nabývati. Především tedy budov pro účely výhradně náboženské. Mohou nabývati i darů. Odchylkou od obyčejných spolků mohou pořádati sbírky, což jest ovšem obzvláště důležito. Jen jim není možno darovati pozemky a hypoteky. Avšak i to lze obcházeti tak, že se takovéto věci darují jednotlivcům, ku př. knězím. Ti mají při tom povinnost, ovšem jen mravní a církevněprávní, státem však nehájenou a nevynutitelnou povinnost, pozemky a jiné dary přenésti na svého nástupce v úřadě.

Na rozdíl od poměrů v Severní Americe vykonává zde stát policejní dozor nad životem církví. Dohlíží se ke shromážděním, jež se konají v náboženských domech. Kněz jest zodpověden za činy, které by pod vlivem jeho kázání byly proti právu spáchány. Aby byl vyloučen vliv duchovních na veřejné věci, jsou vyloučeni z úřadu poslance, senatora a presidenta republiky.

Velký osten jest v Mexiku namířen proti duchovním řádům. Ustanovení zákona má cílem mnišské řády úplně potlačiti a do budoucnosti znemožniti. Zákon z roku 1874 je výslovně zakazuje a uvádí ten důvod, že stát nemůže připustiti smlouvy a úmluvy, kterými by se kdo zříkal své svobody nebo ji omezoval nebo neodvolatelně obětoval.

Pokud jde o školy, nesmí býti v Mexiku vyučováno na veřejných školách náboženství vůbec. Místo toho zaujímá jakási mravouka, jež nemá vztahu k žádnému náboženství.

*

Jinak, než v Mexiku, došlo k rozluce státu a církve v Brasilii. Více než pociťovaná potřeba nových poměrů nebo odpor proti církvi katolické, jež byla v brasilském císařství státním náboženstvím, vedla k tomu teorie. Myšlenka, že republikánské formě státní odpovídá také tento druh poměru mezi státem a církví, tu rozhodla. Příslušná ustanovení obsahuje republikánská ústava z roku 1891 a zákon spolkový z roku 1893. Povíme hned předem, že v Brasilii byly církvi ponechány její statky a vůbec církevní jmění. Poměr státu k církvím určen jest tu dvěma hlavními zásadami. Především jest to volnost svědomí a vyznání, také volnost spolčovati se k náboženským účelům a nabývati pro ně jmění. Naproti tomu stojí zásada, že stát nesmí podporo-

vati žádnou církev a žádné náboženské vyznání. Nemůže tu tedy býti ani státní církev, ani se nesmí organisace kterékoli církve státi součástí veřejného práva státního. Náboženské společnosti neboli církve organisují se zde podle práva spolkového. V těchto mezích přípustny jsou i náboženské řády. Školství, pokud jest veřejné, jest úplně posvětštěno. Ovšem dopouští svoboda vyučovací zakládání soukromých škol náboženských.

Pokud jde o poměr státu k vlastnímu náboženství, blíží se poměry brasilské poměrům Severoamerické Unie a odchylují se od příkřejších poměrů mexických. Stát chová se k náboženství, zejména katolickému, velmi blahovolně. Uznává se dokonce papež, uznávají se katolické svátky, úřady se účastní náboženských slavností atd.

Změna poměrů měla v Brasilii pro katolickou církev i jistou výhodu. Církev tato zbavila se zde tlaku, kterým působil stát, dokud byl církvi nadřízeným a dokud tato byla jako státní církev (stát platil i kněžstvo) vlastně pouhým státním ústavem.

*

Zajímavy jsou poměry mezi státem a církvemi ve Švýcarsku. Zde musíme rozeznávati mezi právem celého státu, právem švýcarského soustředění a mezi právem kantonálním. Švýcarský stát jest bezkonfesijní. Stanoví svobodu vyznání a náboženských úkonů. Jedinou hranicí svobody náboženské jest mravnost a veřejný pořádek. Naproti tomu jest náboženská svoboda chráněna také v tom směru, že nikdo nesmí býti přidržován proti své vůli k náboženským úkonům jakéhokoli druhu a nemá býti nucen platiti daně, jež by se vybíraly zvláště pro náboženské účely určité náboženské společnosti, k níž ten, o koho jde, nenáleží. Školství veřejné musí býti tak zařízeno, aby se ho mohli účastniti příslušníci všech vyznání bez újmy pro své náboženské cítění. Pro katolickou církev platí zvláštní důležitá omezení. Zřizování biskupství na švýcarské půdě podléhá schválení státu. Rovněž tak jest potřebí státního schválení, má-li býti změněna dosavadní církevní organisace. Mimo to jest činnost Jesuitů, jakož i řádů k nim přičleněných, a to jak celých řádů, tak i jednotlivců, na švýcarské půdě zakázána. Významno jest také ustanovení, že duchovní se nemohou státi členy národní rady. Ustanovení toto, směřující především proti katolické církvi, svým všeobecným pojetím postihuje všechna vyznání.

Z ustanovení těchto jest vidno, že ve Švýcarsku, to jest v jeho celostátním právu, nedošlo k rozluce mezi státem a církvemi, nýbrž, že si naopak stát vyhražuje i vliv na církevní organisaci. Také nutno zjistiti, že v jednotlivých kantonech, jež si v rámci těchto spolkových předpisů stanoví své církevní právo, jest dosud církev katolická nebo evangelická církví státní, nebo jsou obě tyto církve veřejnoprávními korporacemi, kterýžto stav tedy není rozlukou.

Ke změně těchto poměrů došlo v poslední době v Ženevě a Basileji, a to ve směru rozluky mezi kantonem a církví. Přihlédněme odděleně k zvláštním poměrům v každém z obou těchto kantonů.

*

Předrozlukové poměry měly v Ženevě tento ráz: byly tu dvě státní církve, křesťansko-katolická a protestantská, římští katolíci pak byli organisováni jako svobodná církev. Členství v obou prve jmenovaných církvích, jakož i jejich organisace, spočívaly na státních zákonech. Římští katolíci časem zmohutněli co do počtu, tak že bylo pro ně nevýhodno platiti daň, která, ač katolíků obojího druhu byla v zemi většina, šla k duhu také církvi protestantské. Proto se spojili se socialisty a radikály, aby se domohli rozluky. To se také podařilo v roce 1907. Zákon o rozluce nazvaný »Loi constitutionelle supprimant le budget des cultes« (zákon zrušující rozpočtovou položku pro náboženství) nabyl platnosti 1. lednem 1909.

Hlavní jeho ustanovení zní: Stát a obce nesmí platiti nebo podporovati jakékoli náboženské vyznání. V důsledku toho bylo zrušeno dosavadní výsadní postavení státem uznaných církví a budoucí jejich organisace připuštěna pouze v mezích všeobecného spolkového zákona (zákona o spolcích). Vykonávání pak náboženství připuštěno vedle toho ještě v mezích práva shromažďovacího. V oboru majetkového práva a způsobilosti ke jmění, nedošlo v Ženevě ke krokům, směřujícím proti církvím. Jmění, jež dosud církvím náleželo, měly převzíti a skutečně také převzaly svobodné církve, jež se podle zákona o spolcích potom utvořily. A to bylo vázáno na tu jedinou podmínku, že převzaté budovy zůstanou věnovány náboženským účelům. Způsobilosti k právům nabývají dle rozlukového zákona nové náboženské spolky v mezích obecného práva obligačního tím, že se zapíší do obchodního rejstříku. Nějaké omezení co do druhu jmění nebo co do výše jeho, zde stanoveno nebylo. Vedle spolkového práva mohou náboženské společnosti použíti také práva nadačního.

Vyučování náboženství zůstává i nadále nepovinným předmětem na veřejných školách, a musí je obstarati náboženské společnosti samy, a to jak svými duchovními, tak i svým nákladem.

*

Jinak vyvinuly se poměry v Basileji. Zde byla provedena úprava, jež se mnohými nazývá rozlukou, právnicky jí však naprosto není. Již první věta § 19. opravené ústavy, jež se týká naší otázky, nám to jasně ukazuje: »Reformovaná a křesťanskokatolická (starokatolická) církev kantonu mají veřejnoprávní osobnost«. Z dalších ustanovení vyplývá, že stát ponechává náboženským společnostem při úpravě jejich vnitřních poměrů úplnou volnost, vyjma jejich organisaci, která podléhá i nadále schválení vládní radou. Zákon však zároveň předpisuje, kdy se takové schválení nesmí odepříti. Jsou to případy, kdy organisace obou těchto církví děje se ryze demokraticky. Dodatek k paragrafu, právě citovanému, ustanovuje, že »ostatní církve se řídí zásadami soukromého práva«. Pokuď pak jde o vydání na náboženské účely, platí stát pouze duchovní pro veřejné nemocnice, asyly a podobné ústavy, jinak jest zákonem přímo zakázáno, aby stát nebo obce něčím přispívaly na vlastní náboženské účely.

Mnozí, zejména v Německu, si pochvalují tuto, ovšem jen částečnou rozluku, poněvadž jednak zaručuje církvím samostatnost, na druhé straně však zabezpečuje úplnou demokratičnost jejich zřízení a tedy jejich soulad s demokratickou myšlenkou státního zřízení: dokonce těmto církvím dávají přednost před spolkovým zřízením církví, kde pak stát nemá vlivu na vnitřní jejich organisaci. V Basileji jest členem církve katolické každý katolík a musí míti jako takový svůj hlas při volbě církevních orgánů. Má tedy každý katolík nebo evangelík již ústavou kantonální zaručen vliv na věci své církve, aniž by musil vstupovati do nějakého náboženského spolku. Mimo to mají zde církve právo zdaniti své příslušníky, což je činí nezávislými na bohatství a štědrosti jednotlivých členů, čemuž není vždy tak namnoze při spolkovém zřízení církví při plné rozluce. Zajisté jest na tom mnoho pravdy, nedá se však popírati, že jest právě úkolem úplné rozluky mezi státem a církví, aby stát se vůbec nemísil do církevních věcí, pokud se jimi neohrožují jeho zájmy, a že to musí býti přenecháno církvi, aby šla vlastní cestou, i když cesta tato není v souladu s demokratickou myšlenkou.

*

V Irsku, kde převážnou většinu měli katolíci a nikoli příslušníci státní církve anglikánské, došlo k rozluce mezi státem a církví v roce 1869 s platností od 1. ledna roku 1871. Vyvlastnění bylo provedeno tím způsobem, že chrámy byly k žádosti církevních společností těmto přenechány k bohoslužebným úkonům. Kostely, jež byly postaveny soukromníky a za něž nyní k účelům náboženským nebylo žádáno, mohly býti navráceny svým zakladatelům nebo jejich dědicům (pokud zakladatelé zemřeli po roce 1800). Ostatními kostely bylo naloženo dle rozhodnutí komise zákonem nařízené. Stejně se stalo i se hřbitovy a školami, náležejícími ke kostelům. Farní budovy a pozemky byly nové církevní společnosti přenechány za 12tinásobný obnos jejich výnosu, kterýžto obnos byl splatný ve 22 ročních lhůtách. Mimo to ponecháno ze jmění bývalé státní církve církvi dle nových poměrů vzniklé 5.000.000 Ł, začež musila převzíti odškodnění dosavadních státních duchovních. Příspěvek, jenž byl dosud placen ze státní pokladny presbyterské církvi, byl zrušen a příspěvek poskytovaný katolické koleji v Maynooth byl vykoupen 14tinásobnou částkou roční podpory. Jmění církevní, jež po těchto opatřeních zbylo v rukách státu, bylo přikázáno chudinským pokladnám.

Také pro budoucnost bylo právo církvi nabývati jmění omezeno. Nemovitosti mohly jim býti odkázány pouze tak, když poslední vůle to zařizující byla zřízena alespoň tři měsíce před smrtí pořizovatelovou. Ale nemovitosti, jež nesloužily přímo bohoslužebným účelům, musily býti převedeny ve jmění movité. Nadace k účelům církevním však nebyly omezeny. Organisace církví spočívá dle rozlukového zákona na soukromoprávních předpisech.

Organisace katolické církve za nových poměrů se nestala ve způsobě náboženských obcí, ani náboženských spolků. Děje se tak ve formě svěřenství, »trust«. Zpravidla spravují církevní jmění čtyři osoby, a to biskup, generální vikář, farář a jediný laik; toto jmění jest zapsáno jejich jmény.

Pokud toto jmění nestačí k vydržování duchovních, vypomáhá si katolická církev dobrovolnými sbírkami, které nemají povahu spolkových příspěvků nebo veřejných dávek.

V Irsku jest svoboda vyznání a svoboda obřadů. Duchovní nesmějí však mimo obřadní budovy nositi odznaků svého úřadu. Kostely jsou osvobozeny od daní a duchovní od povinnosti vojenské a úřadu poroteckého a požívají trestní ochrany; potud tedy béře stát ohled k náboženství. Na druhé straně jsou však duchovní vyloučeni z volitelnosti za poslance.

Školství jest v Irsku v zásadě neutrální. Nikdo není nucen učiti se náboženství. Ve skutečnosti však podléhá školství velmi vlivu církví, neboť učitele náboženství volí faráři a mají také právo dohledu. Také jest volnost školství soukromého, a na př. katolíci navštěvují téměř výhradně soukromé školy konfesijní. Střední školy neveřejné, pokud vyhovují jistým podmínkám, dostávají dle zákona z roku 1878 podpory z pokladny státní, čímž jest ovšem i zakládání náboženských škol značně usnadněno. *Dr. F.*

—

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Přerušení dosavadního absolutismu delegacemi. — Přímé a nepřímé válečné dluhy. — Nesnesitelná úroková břemena a nemožnost zapravovati je předválečnou hodnotou peněz. — Ústavnost a válečné dlužení. — Zálohy rakousko-uherské banky státům a oběh bankovek.

Po půl čtvrtém roce sešly se ve Vídni rakouské a uherské delegace. Jakkoli složení obou delegací je takové, že si v nich vláda může udělati většinu, jakou chce, přece ani tato zdánlivá ústavnost nebyla absolutistickému vedení naší monarchie vhod. Delegace volí se z obou parlamentů a z obou jejich sněmoven. Z panské sněmovny do nich vysílají po 20 členech, z poslanecké po 40. Protože delegáti z panské sněmovny jsou bez podmínky vládní, vládám stačí, aby z poslanecké sněmovny jen malá část delegátů nebyla oposiční. Ale ani tyto krotké sbory nehodily se dřívějšímu systému, jelikož chtěl vše udržeti v tajnosti a nedovoloval občanstvu sebeskrovnějšího nahlédnutí do zahraničního, vojenského a finančního hospodářství.

Zvláště finanční břemena válečná se měla vším možným způsobem zastříti. Konečně však, když bylo nutno svolati říšskou radu, nebylo ani již omluvy proti delegacím. Kromě jiných předloh byly podány také účetní doklady pro válečná vydání za první tři léta války a prozatímní rozpočet pro čtvrtý rok. Do konce června 1917 vydalo společné ministerstvo války a námořnictví 45½ miliardy K a na čtvrtý rok (do konce června 1918) požaduje rovných 20 miliard K. Tedy v červnu 1918 budou přímá společná vydání válečná 65½ miliard K. Z toho na Rakousko — rozpočtený dle kvoty (63·6%) — byl by podíl 41²/₃ miliardy K a na Uhry téměř 24 miliardy.

Tím však nebudou ovšem ani zdaleka vyčerpány všechny státní náklady válečné. Podle cislajtanského rozpočtu rakouský státní dluh ve válce

vzrostl na tu sumu již do června roku 1917, na které by podle společného rozpočtu byl teprve za rok, totiž v červnu roku 1918! Podle cisiajtanského rozpočtu by břemena válečná pro celou říši byla tedy koncem června 1917 již 65 miliard K a vzrostla by — soudě podle společného rozpočtu — do konce června 1918 asi o 45%. [Přímé válečné náklady v prvních třech letech byly 45½ miliardy, ve čtvrtém je společný ministr financí odhaduje na 20 miliard K, tedy o 45% více .Chceme také nepřímé náklady válečné odhadovati, jakoby jen stejným procentem zvyšovány byly, ačkoli patrně vzrůstaly rychleji.]

Lze tedy na základě těchto rozpočtů (cislajtánského i společného) přímé i nepřímé náklady válečné a zvýšení státních dluhů válečných v obou polovinách monarchie odhadovati do konce června 1918 aspoň na 95 miliard kor., ale s dodatečnými nedoplatky snad i výše, téměř na 100 miliard K. Pro přesnější určení scházejí rozpočty uherské. Tam sice říšský sněm po celou válku pravidelně se scházel, ale ani vládní ani oposiční strany v dojemné shodě nechtěly nikterak věděti, jaká břemena z války uherskému státu vznikají! Patrně se báli, aby válečné nadšení se tím nějak netlumilo. Ani »pacifista« hr. Karolyi nebyl zvědav, jaká je válečná finanční rozvaha pro uherské země.

Kdybychom tyto válečné dluhy koncem tohoto roku (1917) přepočetli podle předválečných kursů koruny, činily by asi 16 až 17 miliard dolarů a úroky z nich by se páčily na 940 milionů dolarů. Tato suma úroků rozmnožila by se s předválečnými státními dluhy na ročních 1120 milionů dolarů. Veškery daně obou států i s čistými výtěžky státních provozů (drah, pošt, dolů, továren, statků, lesů atd.) nevynesly mnohem více, než 600 mil. dolarů (3000 mil. K). Tedy pouze na uhražení úroků ze státních dluhů bylo by nutno všecky předválečné daně a výtěžky ze státních provozů téměř zdvojnásobiti! A to by nastalo, kdyby mír byl uzavřen již dne 31. prosince roku 1917, čehož ani nejlehkověrnější optimisté nečekají! Prodlouží-li se válka ještě značnější dobu přes nový rok 1918, porostou břemena ze státních dluhů ještě zrychlenou měrou.

Jakou sumu zlata by ročně vyžadovaly úroky ze všech nynějších státních dluhů rakouskouherských, kdyby koruny měly touž hodnotu jako před válkou? Úroky z dosavadních válečných i předválečných půjček, kdyby nebyly z velké části kryty bankovkami, z kterých státy skoro žádných úroků neplatí, páčily by se přes 5½ miliard K, což (při ceně 1 kg zlata = 3280 K) by činilo asi 1,700.000 kg zlata. Ale celý světový roční výtěžek zlata není větší, než 700.000 kg! Patrně k ukrytí našich dosavadních úroků ze státních dluhů na jediný rok nestačil by ani veškeren výtěžek zlata po celém světě za dvě léta a pět měsíců! Výše dosavadních státních dluhů Rakousko-Uherska (přes 105 miliard K) v předválečné ceně přesahovala by 32 mil. kg zlata. Ale všechny zásoby zlata na celém světě, ať v oběhu peněžním, ať v bankách, ať ve skvostech a v průmyslovém upotřebení odhadují se na 25 mil. kg! Tedy státní dluhy monarchie nyní koncem roku 1917 byly by o 7 mil. kg zlata vyšší, nežli všechny

zásoby zlata celého světa — ovšem, kdyby se měly splatiti v předválečné hodnotě koruny! [Toto množství zlata by vyplnilo 3.200 železničních vagonů po 100 q.]

Arci kupní síla nynějších papírových korun proti hodnotě zlata hrozně poklesla. Kdybychom i vzali za základ cenu zlata, na které zůstane po vítězstvích na italské frontě a po uzavření klidu zbraní na ruskorumunských hranicích, stál by 1 kg zlata nejméně 15.000 K. Ale byly už v této válce okamžiky, kdy se 1 kg ryzího zlata prodával až za 21.000 K. Podle těchto cen zlata by státní dluhy naší monarchie (105 miliard K) měly nyní hodnotu rovnou 5 až 7 mil. kg zlata. A koruna neměla ani proti jinému potřebnému zboží větší kupní síly! To je dalším důvodem, že nebude rozhodně možno jen tak beze všeho se vrátiti k dřívější předválečné kupní síle naší koruny.

Rakouské válečné dluhy až do sedmé válečné půjčky byly vydávány úplně bez ústavního svolení; vláda Stürghkova přímo násilným nátlakem vymohla si k nim pouhý podpis kontrolní komise státního dluhu. Ale této komisi odhlasovala poslanecká sněmovna říšské rady svou nelibost a odsoudila její svolení, že bylo patrným a těžkým porušením ústavy. Ovšem důsledků z toho poslanecká sněmovna nečinila a proto její projevy nedůvěry minuly se s účinkem a spíše jsou toliko novým dokladem úplné málomoci a bezvýznamnosti tohoto zákonodárného sboru. U nás absolutismus rozhoduje neodvolatelně při zdánlivé jakési formě ústavní, která se po celá tři léta, jak před válkou již, tak hlavně za války úplně a nepokrytě odvrhla. Nanejvýš rozhodoval o celé monarchii uherský parlament. Uhry, které přispívají na všechny válečné náklady o něco málo více, nežli třetinou, mohly jedině o nich pronésti své ústavní mínění, které bylo neodvolatelně platné také pro naši polovici říše.

Jen tak lze vysvětliti, že se naše občanstvo dosud ani nedovědělo, kolik miliard papírových korun uvedla rakouskouherská banka v oběh. V rozpočtovém výboru vídeňské poslanecké sněmovny udával poslanec K r a f t, jakožto zpravodaj, že v prvních třech letech vláda učinila u rakouskouherské banky výpůjčky průměrně po 3½ miliardy K, ale za poslední 4 měsíce že k tomu přibyly 4 miliardy K a nyní znovu žádá se 1 miliarda kor. To by činilo 15½ miliardy K, a sice podle všeho jen pro Cislajtanii! Kdybychom pro Uhry předpokládali částku na ně patřící podle kvoty, znamenalo by to celkovou zálohu rakouskouherské banky oběma státům asi 23⅓ miliard K. A k tomu by nutno bylo připočísti, co banka poskytuje úvěru soukromým podnikům! Zajisté nelze oběh bankovek pokládati za menší 25 miliard K, není-li větší. Vláda i její finanční ministr na všecky dotazy, jaká je výše obíhajících bankovek, tvrdošíjně mlčí! Tím ovšem obavy i nedůvěra občanstva vůči ohromnému množství papírových peněz se jen sesilují.

Výpočty o velikosti záloh cedulové banky pro rakouský stát lze ověřiti také jinak. Pro konec roku 1917 nutno odhadovati přírůstek státních rakouských dluhů za války jistě nad 52 miliardy K. Z toho bylo uhraženo šesti válečnými půjčkami 23¼ miliardy K, banky, spořitelny a jiné úvěrní ústavy poskytly snad asi 8 miliard K, valutní výpůjčky v cizině vydaly 2½ miliardy K a připočteme-li 15½ miliardy K zálohy od cedulové banky,

zbyly by nejméně asi 3 miliardy K dluhů menších, dosud nevyrovnaných, **které by šly již na účet sedmé válečné půjčky.**

R.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

České návrhy reformy středoškolské: anketa spolku ředitelů středních škol českých, názory Vaněčkovy, Vaňoučkovy, Maškovy a Havlasovy.

Čím více válka blíží se konci svému, tím více myšlenky upínají se k budoucnosti. I ve středním školství konečně dějí se přípravy na dílo reformní, všemi očekávané. Spolek ředitelů středních škol českých ve spojení s ústředním spolkem českých profesorů podnítil a n k e t u odborníků, která v pravidelných schůzích rokuje o reformách a shromažďuje písemná dobrozdání referentů, aby je také tiskem odevzdala veřejnosti. Dříve již Pedagogické museum Komenského uveřejnilo důležitý projev o výchově pohlavní, spolek pro reformu školy národní cykly přednáškovými a poradními schůzemi probírá problemy výchovy umělecké a tělesné, při čemž řada otázek řešených souvisí také se střední školou. Spolek architektů a inženýrů radí se na svých schůzích o reformě studia technického, žádaje zároveň účelnou přípravu budoucích techniků na reálkách. Vyskytují se posléze návrhy jednotlivců, jež odbočují s vyšlapaných cest a doporučují změny celé soustavy školské od základů.

Všechny tyto zjevy jsou potěšitelné, ba snad předzvěstí nové doby, která nebude se již netečně míti k veřejné výchově mládeže a nedá o ní rozhodovati jen v kancelářích úředních. Školství se opožďovalo za svou dobou právě proto, že budovala je uzavřená kasta odborníků a úředníků, bez zdravé podpory a korektury veřejného mínění. Příznačno, jak v nynější dskusi do popředí vystupují přání skupiny matematicko-přírodovědecké a ovšem praktiků. Střední školy, nesoucí stále stopy starého gymnasia a nadvlády filologů, mají se přizpůsobiti i potřebám techniků, t. zv. produktivních vrstev národa. Profesor pražské techniky V a n ě č e k právem vytkl, že na vývoj reálek neměla vlivu vysoká škola technická, ač reálky svým abiturientům vydávají vysvědčení pro vstup na techniku. Vskutku, techničtí odborníci nevyhledávali vlivu na nižší školství, nemají zástupců ani v zemských školních radách, ani v ministerstvu vyučování. Reformní úvahy techniků o středních školách prozrazují obyčejně také malou orientaci pedagogickou, nedostatečný rozhled po tom, jak stejné problémy rozřešily se v cizích státech. Jistý rys diletantský, bohužel, vyznačuje vůbec návrhy české; výmluvně dosvědčuje, jak málo jsme se dosud naučili o školské organisaci přemýšleti a jak málo jsme se odvažovali konkretně řešiti časové otázky.

V a n ě č e k má výhodu, že opírá se, jako bývalý učitel středoškolský, o vlastní zkušenosti. Jeho studie K reformě studia středoškolského (samo-

statný otisk z České revue 1914) navrhuje pronikavou přestavbu reálek vzhledem k potřebám technického studia. Protože vzrůstající látka speciálních, praktických předmětů na technice ubírá času teoretickým výkladům úvodním, málo oblíbeným u studentstva, prof. Vaněček chce většinu teoretické průpravy přesunouti na reálku. V plánu jeho »nové střední školy« je společná základna šestitřídní, dvě poslední třídy mění se v odbornou školu směru technického, kde všechen čas věnuje se matematice, deskriptivě, fysice, geologii, chemii a kreslení, k nim poji se ještě několik hodin češtiny (t. j. korespondence a řečnictví), tělocviku a národního hospodářství.

Do jednotné šestitřídní školy střední přijímá slovanské jazyky (po 3 hodinách ve tř. V. a VI.), latinu aspoň ve čtyřech třídách nižších, filosofii v V. a VI. třídy a základy práva ve tř. VI. Také doporučuje zřizovati školní dílny pro žáky nižších tříd. Absolventům šesté třídy by se udělilo právo jednoročnické, jakož i nárok na nižší místa úřednická. Jednotná střední škola může se státi základnou dvouletým ústavům odborným, na př. průmyslovým, obchodním, zemědělským, učitelským. Budoucí učitelé škol měšťanských by měli přípravu ze všech osmi tříd středoškolských, načež by za 2 léta odborně se vzdělali v kursu učitelském. Vaněček patrně myslí, že na studium universitní připravovali by se absolventi šestitřídní školy jednotné v odborné škole rázu gymnasijního, o její vnitřní úpravě se nevyslovuje. Maturitní zkoušku ruší, navrhuje však, aby do odborných škol směli postoupiti jen žáci dobří. Kdo ve IV. třídě závazně prohlásí, že na odbornou školu nevstoupí, tomu mohou býti dále dovoleny některé praktické modifikace (studium předmětů obchodních) neb úlevy. Úplné střední školy s odbornými byly by ve větších městech, menším stačí jednotných šest tříd. Na odborném oddělení reálném mají vyučovati profesori, kteří z vlastního studia znají potřeby techniky, vysokým školám technickým pak přísluší vědecký dozor na vyučování a učebnice ve třídách odborných.

Jak poznáme i dále, vědomě nebo bezděčně naši novotáři volí úpravu podobnou typu francouzskému, t. j. navrhují společnou základnu, z níž na nejvyšším stupni rozčleňují se kursy odborné. Studium školství francouzského by je ovšem uchránilo od ukvapeného řešení detailního. Návrhy prof. Vaněčka obsahují řadu zdravých podnětů. Ukazují opět, jak velebená kdysi dvojstupňovitost rakouských středních škol se již přežila, jak nynějšímu stavu naopak lze vytknouti nehospodárnost a neúčelnost. Vaněček na př. právem vytýká, že technik fysiku probírá třikrát, v nižších třídách střední školy, ve vyšších a znovu na technice, aniž vědomosti jeho náležitě se prohloubí. Jako profesor matematiky především upozorňuje na nedostatečnou průpravu ve svém oboru pro technika tak důležitém, již proto nedostatečnou, že vyučovací hodiny středoškolské se zkracují a látka prodělává se zběžně. V podrobnostech bylo by třeba ještě upraviti návrhy Vaněčkovy spolu s odborníky pedagogickými. Tak na př. sotva jest možno očekávati užitek z výkladů filosofických nebo právnických (občanské nauky?) pro nedospělé žáky V. a VI. třídy. Rovněž klesla by znalost české literatury, kdyby studium její končilo se 16. rokem, tedy právě v dobu, kdy krasocit se rozvijí; jakkoliv řečnictví a obchodní korespondence jsou budoucímu techniku svrchovaně užitečny, osamoceny změnily by češtinu na odborném oddělení v předmět holý, bez výchovné ceny. Za to je třeba vítati každý pokus, aby nej-

vyšší třídy soustředily se na několik málo předmětů a měly pokdy probírati je vskutku odborně, ovšem stále s ohledem na vyspělost, zájem a chápavost mladistvých žáků. Nynější stav střední školy, hodiny roztříštěné na mnoho předmětů, není zajisté zdravý. Právem může vysoká škola technická žádati zvýšený vliv na reálky; kdyby však výlučně rozhodovala o úpravě vyučování a učebnic v nejvyšších ročnících, posilovalo by se ještě více úzké odbornictví na úkor vyšších požadavků výchovných. Naše střední školy již dosti hřešily na mládeži: teplé slovo téměř vymizelo z jejich síní, neboť mysli všech obracely se k rostoucímu učivu, pod nímž svěží život se dusí. Zkracovati studia odborná, na př. učitelská, obchodní, průmyslová, do dvou ročníků po jednotné přípravě jest ovšem vábivé, hlavně pro hospodářské výhody studujících z venkova, ale při praktickém řešení teprve objeví se nesnáze. Bude dobře, když konečně jednou veřejně a věcně porokuje se o úpravě přechodů ze škol do škol, neboť v tom směru školská politika naše potřebuje nové orientace.

Při poradách spolku architektů a inženýrů navrhl jménem inženýrů zemského výboru vrchní inž. K. Vaňouček (viz referát ve Věstníku č. profesorů 1917, str. 119), aby poslední tři ročníky reálky byly přeměněny ve dvojí přípravky: přípravku pro techniku a pro veřejnou správu (službu poštovní, železniční, berní, účetní atd.). Odůvodnil požadavek tím, že polovina abiturientů reálních odchází do služby správní, ostatní na techniku. Na vysokou školu technickou mají míti přístup jen absolventi technické přípravky. Mezi odbornými předměty technické přípravky návrh uvádí stavební a strojní inženýrství, nauky obchodní, správní a j., mimo to doporučuje zříditi pro nižší třídy reálné dílny školní, aby žáci dobře seznali jednotlivá řemesla. Předměty všeobecně vzdělávací mají býti společny žákům přípravky technické i správní. Abiturienti gymnasia nebo přípravky správní mohou odborné předměty technické přípravky probrati za jediný rok.

Návrh tento narazí na odpor všech, kdo chtějí míti reálky ústavy všeobecně vzdělávacími. Změnily by se takto reálky ve školy odborné, jaké již dávno trvají: ve školy průmyslové. Je čas, aby o přístupu absolventů průmyslových škol na techniky mluvilo se konečně s jiného hlediska než stavovského. Přejí-li si inženýři, aby jejich dorost přicházel na vysoké školy s přípravou praktickou, není proč podceňovati přípravu z průmyslových škol, zajištěnou nejen profesory-inženýry, nýbrž i cvičnými dílnami. Pokus přesunouti však na naše reálky přípravné předměty inženýrské skončil by patrně fiaskem, neboť první podmínkou jsou žáci vyspělí a stálá práce v laboratořích. Nesnadno si pomysliti, co by profesor inženýr ve venkovském městě vštípil hochům 15—16letým bez současné dílenské prakse jejich. Rukodělné vyučování v nižších třídách bylo by jen primitivní pomocí. Ještě povážlivější jest požadavek změniti vyšší reálky v přípravky úřednické: tento druh vzdělání bude nutno opatřovati jinou cestou.

Návrh Vaňoučkův jde příliš daleko — praktikové snadno podceňují oprávněná hlediska pedagogická a jdou za svým cílem přímočaře, bez ohledu na potřeby jiné. Jestliže z původních reálek řemeslnických vyrostla nám užitečná, moderní škola pro všechny, nevzdáme se jí opět. Ostatně jest litovati, že k nám dosud nepronikly konkretní zprávy o americkém typu střední školy rukodělné (manual training high school), neboť tam

již dávno uskutečňuje se to, co návrh inženýrů zemského výboru měl na mysli. Vedle gymnasijního a reálního směru ve Spojených státech přistupuje totiž odstín třetí na čtyřtřídních (vyšších) školách středních. Žáci rukodělných škol přibližně polovinu svého času věnují teoretickým předmětům, ostatek pracují ve školních laboratořích a dílnách. Nejde o to, aby se vycvičili pro určité řemeslo, nýbrž poznali všeobecné základy práce ruční a technické vůbec. Ústavy tyto mívají pro studující krásné laboratoře biologické, fysikální a chemické, dílny na práce v dřevu a kovu, strojově zařízené. Obyčejně v I. ročníku přicházejí na řadu základní práce truhlářsko-tesařské, ve II. soustružnické (modely strojních součástí!), ve III. zámečnické i slévačské, ve IV. strojnické. Absolventi těchto ústavů odcházejí buď do praktického života nebo na vysoké školy, nejraději ovšem na techniky. Kde města nemohou zřizovati nákladné školy rukodělné, tam přidávají aspoň do všeobecné školy střední rozsáhlé dílny. Nový typ americký dlouho nahrazoval vyšší školy průmyslové, kterých za mořem nebylo. Máme podobný útvar školy všeobecně vzdělavací s výcvikem technickým v našich školách průmyslových; kdybychom dílenským pracem na některém ústavu dali ráz propedeutický místo vysloveně řemeslného, vznikne po americkém příkladu ideální přípravka budoucích inženýrů. Pro reálky však nutno zdůrazniti mnohem více, než dosud se stávalo, význam rukodělného vyučování, aspoň v nižších třídách a cvičení všech oborů přírodovědeckých v laboratořích.

Ze středoškolských profesorů uveřejnil pozoruhodný plán chemik Fr. Mašek (Reforma školství v Národu 1. listopadu 1917), jak upraviti od základů všechno školství naše. Vůdčí myšlenkou jest mu zásada, že vzdělání všeobecné jest přísně děliti od odborného. Základem stavby vyučovací jest osmitřídní škola obecná, zahrnující učivo nynější školy obecné, měšťanské a prvních 3 tříd střední. K jednotné škole obecné druží se jednotná škola střední, pětitřídní. Na ní probírá se upravené učivo nynějších středních škol všech typů o všedních dnech vždy od 8—12 hodin. Vyučování jazyku mateřskému, dějepisu, zeměpisu a přírodním vědám má se prohloubiti, náboženství a tělocvik vynechati. Cizím jazykům učí se první tři léta v odpoledních kursech, po skupinách 10 účastníků; volba aspoň jednoho jazyka moderního je závazna. V posledních 2 letech pak každý žák jest povinen vybrati si některý z odborných kursů (rovněž odpoledních?): filologický, přírodovědecký, historický, filosofický, pedagogický a j. Žáci na školách obecných i středních mají vykonávati »určité práce fysické«, přiměřené jejich tělesnému vývoji a přirozenému sklonu.

Svou základní myšlenku autor provádí i jinde. Na př. vedle vědecké fakulty filosofické staví praktický ústav pedagogický, kam kandidát profesury vstoupí po vykonaných zkouškách teoretických. Stejně učni živnostenští 8 měsíců roku stráví v závodě, 4 ve škole řízené odborníky a opatřené moderními dílnami.

Náčrtek Maškův, zajímavý některými detaily, trpí svou stručností, zejména plán odborných kursů potřeboval by specifikace. Mašek snaží se překonati zbytečnou mnohotvárnost školské organisace naší, dává jednotnou linii všemu vyučování na školách obecných a středních (dopoledních). Volí tedy úpravu zdomácnělou v demokratických zemích jazyka

anglického, především ve Spojených státech. Vedle jednotné školy obecné může býti jen krátká škola střední. Dosavadní zkušenosti ukázaly, že do nejvyšších oddělení osmitřídních škol obecných nesnadno vniká vědecký způsob výkladu a že v krátkodobých školách středních zároveň klesá — viz příklad americký — úroveň vědecká. Jakkoliv tedy praktické důvody mluví pro zjednodušené typy, nutno reformu podnikati tak, aby neutrpěly zájmy kulturní. Při úpravě jednotné školy obecné třeba na př. spravedlivě řešiti otázku učitelů nejvyšších tříd. Dopolední i odpolední vyučování na středních školách by, jak se zdá, nemírně zatěžovalo studující a zvyšovalo ještě nynější nesnáze v tom směru. Mašek, který dává jinak návrhům svým směr liberální, zbytečně zdůrazňuje donucovací prostředky a vůbec je na přechodu mezi starým a novým pojímáním úkolů školy; nedbá dosti volného pohybu a samostatné volby žáků, o níž sice mluví, avšak nevymezuje jí.

Budiž zde upřímně doznáno, že nižší stupeň našich škol středních jest útvar nejméně uspokojivý. Na jedné straně nepřihlíží se při volbě učiva k mládí studujících, na druhé není přirozeného připojení ke škole obecné, k předchozí přípravě žáků. Reformovaná škola obecná a měšťanská jako jednotný celek poskytovala by nepochybně přirozenější základ studiím vyšším. Dojde-li k pronikavým změnám ve školství, nutno vzíti v úvahu také myšlenku tuto.

Politickými důvody podepírá jednotnou školu obecnou také cestovatel Jan Havlasa ve svém projevu Základy demokratisace (otištěn v Rozhledu 23. listopadu 1917). Na základě zkušeností nabytých dlouhým pobytem v cizině míní, že »systém nižších středních škol byl v přímém rozporu se zásadami demokratičnosti a že velmi často mimoděk podporoval kastovnictví, nezřízenou a mělce založenou snahu vyšvihnouti se do prostředí zdánlivě vyššího spíše společensky, než kulturně, že podporoval zneuznávání a podceňování obchodu i jakékoli práce ruční; ... systém nižších středních škol nevyhovuje vychovatelsky, ani vědecky, je hlavní příčinou stálé nespokojenosti se středním školstvím vůbec.« Vyrůstá-li mládež do 14. roku společně ve škole obecné — dokládá Havlasa — tlumí se tím vznik předsudků, dává se nejlepší podklad skutečné demokratisaci státu a národní společnosti, prohlubuje se cit souručenství a odpovědnosti za čest národa. Není pochyby, že společná výchova pronikavě působí na ráz společnosti, že stává se zejména neocenitelným pojítkem demokratickým, není tedy radno předčasně rozdělovati děti do škol pro »obyčejné« lidi a pro »pány«. Ovšem je třeba zároveň, aby vyrovnávací vlivy školy byly podporovány celkovou úpravou veřejného života.

Reformní návrhy české, třeba vznikaly navzájem nezávisle, mají několik význačných rysů společných. Všechny snaží se zjednodušiti organisaci stupňů školních, utužiti vzájemnou souvislost jejich, soustřediti teoretické studium na školy střední tak, aby odborné školy mohly se věnovati svým úkolům speciálním. Většina úvah navrhuje, aby se jednotná škola střední, mající společnou základnu, v nejvyšších třídách rovněž specialisovala, přeměnila v odborná oddělení. Při tom rostoucí měrou uplatňuje se vůbec požadavek demokratisovati školství od základů. V uvedených projevech nejsou vyčerpány všechny možnosti, na př. málo se hledí k tomu, aby studující nejvyšších tříd samostatně kombinovali si předměty, t. j. volili si je, s nutným

omezením arci, jaké zná na př. vysoká škola technická, právnická, lékařská fakulta a j. Hlavně však je třeba, aby návrhy opíraly se o konkretní útvary školství domácího i světového a uvarovaly se tak zdání, že jde jen o laciné utopie. *q.*

LITERATURA.

Krásná.

J. R. Hradecký, Vant. Román. Nakl. A. Hynek, 1916. — Felix A. Vondruška, Udolání. Román. Nakl. Fr. Švejda v Praze VIII. — Jaroslav Maria, Spravedlnost. Román. Nakl. J. R. Vilímek. — Richard Weiner, Netečný divák a jiné prósy (VI. kniha Žatvy). Nakl. Fr. Borový 1917.

V dělnickém románu Hradeckého Vant zastřelí se kalič ocele Kolman, záhadný inteligent v haleně dělnické. Nesnadno věřiti, že půlstoletí po Pflegrově sociálním románu moderní autor potřebuje romantickými prostředky zpestřiti společnost dělnickou. Byly časy, kdy naši spisovatelé vážně myslili, že by se obecenstvo bez zakuklených inteligentů o románové dělníky nezajímalo. Hradecký jsa přesvědčen, že podává realistický obraz nynějších dělníků, pohybuje se rovněž na samém pomezí dělnického prostředí. Hlavní postavy jeho románu jsou dělníky dle jména: při všem nadšení pro své povolání Vant chce nejisté postavení zaměniti úřadem strojvůdcovským, způsobem života i vzděláním odcizil se již společnosti dělnické; jeho nevěsta Helena pochází sice z chudoby a poznala lopotu za mořem, ale ve styku s Vantem jest nedělnickou slečnou, užívající trvalé prázdně. Je to příznak doby či omyl spisovatelův?

Hradecký zamýšlel vytvořiti typ uvědomělého dělníka českého, rytíře práce bez bázně a hany, dobyvatele, naplněného čistým idealismem proletářským. Prozradil o Vantovi dokonce, že jako rozhodný socialista a tichý vůdce svých druhů střetl se jednou se zaměstnavateli. Helena prošla demokratickým prostředím americkým, přinesla si vnitřní svobodu a sebevědomí ženské, které povznáší ji nad pitvorné snahy našich emancipantek.

Bohužel, autor nedovedl tuto charakteristiku provésti jinak, než slovy, chvilkovými zmínkami. Marně pátráme, čím že se Vant nadprůměrně vzdělal a čím prohloubil svůj socialismus. Sotva jsme se dověděli o jeho dělnickém odboji, autor, zapomenuv na snahy socialistické, ukládá Vantovi úkoly čistě soukromé. Tento dobrosrdečný, usměvavý venkovan, městsky se vyjadřující, věru není rozeným vůdcem ani energickým dobyvatelem. Jen si nevěsta zmane — nevíme dobře proč — uložiti mu dlouhou zkoušku odjezdem do Ameriky, dá ruce v klín a čeká, až ho moudřejší osud vysvobodí. Helena vystupuje jako žena bez lidské fysiognomie, směs elegantní, pochybovačné rozumářky a poslušné hospodyňky.

Osoby Hradeckého nemají vnitřního vývoje, stejně jako nemá vnitřní souvislosti přítomný román. Autor nedovedl splniti očekávání, které vzbudil svou exposicí: sliboval něco velikého, zolovský obraz vítězné práce, a skon-

čil strojvůdcovským soukromím všedního rázu. Román nemůže vyrůsti z výjevů sebe lépe viděných, nejsou-li spojeny účelně a uvědoměle. Hradecký zkusiv síly kratšími povídkami, nebyl si patrně vědom obtíží románové komposice. Jako Vantova sestra »klubíčko«, má i on dar lehounké fabulace: skutečně, klubíčko jeho výmluvnosti se rychle rozmotává a přidává stránku za stránkou. To, bohužel, nestačí vytvořiti dílo umělecké, ba ani ztělesniti určitou tendenci. Hradecký, zdá se, chvílemi cítil nedostatečnou souvislost a zdůvodnění svého románu. Pomáhal si mnohdy prostředky pochybnými, vsouval episody, z nichž nejtrapnější jest případ Kolmanův. Vant navrhne bezdětné ženě, aby přítel stal se otcem jejího dítěte... Kolman jest moudřejší, unikne atentátu na lidský rozum výstřelem z revolveru. —

Přes to, že román Hradeckého, hlavně v druhé polovině, vykazuje povážlivé mělčiny, nelze přehlížeti sympatických vlastností autorových. Z venkova přinesl si kus zdravé přirozenosti — kde nejde za cíli sobě vzdálenými, podaří se mu půvabný, čistý obrázek uzavřený (Štěkndorf, Klubíčko). Vlastní povahou svou zdá se býti idylik rázu Hálkova, průhledný a proto marně se nutící do složitých problémů moderního života městského. Nejlépe daří se mu tam, kde spoléhá na smysly, kde pozoruje a zvroucňuje prostým idealismem svým souzvuk přírody a lidského snažení. Několik výjevů továrních prozrazuje, že mu toto prostředí není cizí. Spisovatel takových vlastností ohrožuje se lacinou nadprodukcí a nezralými pokusy o rozsáhlé celky.

Kdežto Hradecký často podobá se improvisátoru, Vondruška připravil se na svůj dělnický román Udolání pečlivými studiemi věcnými. Nejde mu o uvědomělého člena dělnické třídy, nýbrž naopak o muže, jemuž denní úkol v továrně a spokojenost zaměstnavatelů jest vším. Mistr Šabat v hutích lopotí se do úmoru, nechráně ani zraku před sálavým světlem roztavené hmoty. To stane se mu stejně osudným jako manželství s požívačnou dcerou klesající rodiny selské. Mrzáka, práce neschopného, udolá posléze neštěstí rodinné, smrt dítěte a záletná žena s panským milencem svým. Vondruška podává sytý obraz středočeského kraje průmyslového i jeho lidí. Zahalí vše do šedi, kalným ovzduším nepronikà jasnější paprsek. Autor jest informován o podrobnostech života v železárnách, ovládá i odbornou terminologii technickou. Stejně důkladně si prohlédl vesnici na Slánsku a postřehl typické zvláštnosti obyvatelstva. Každou kapitolu rozvážně, znalecky připravil, a naplnil ji zhuštěným obsahem. Šabat jest veliké dítě, silák bez znalosti lidí, vynakládající všechnu energii a vynalézavost na zamilovanou práci tovární; nic nedbá, že tráví život osamoceně, bez přátel mu plynou léta služby. Nedovede čeliti zchytralé, vypočítavé ženě, k níž připoutal opuštěnce chvilkový záchvat smyslový. Madlén chladnokrevně, jako vstupovala do manželství, opatřuje si panský lesk milostnými vztahy k inženýru.

Naturalistický obraz Vondruškův vyniká svými spolehlivými detaily: od ruchu v hutích až po domácnost mistrovu a vztahy úřednictva, vše přiléhá, zapadá v celek. Snad dokumentárním postupem tlumí se dramatický spád vypravování; pravé tragiky dosahuje výjev, kdy vyloví Šabatovo jediné dítě. Konec nemá již žádoucí síly, ač i tu dobré podrobnosti svědčí o tom, jak Vondruška látku svou ovládá.

Nevítězí-li dílo těmito přednostmi svými, tkví příčina v tom, že vůle autorova nadbytečně upravuje, pořádá. Román má žíti svým vlastním teplem, ne režií sebe účelněji promyšlenou. Kapitoly stojí jaksi každá pro sebe, čtenář nesnadno se orientuje v úmyslech autorových. Vondruška tvoří životné typy, nedostává se mu však ještě umělecké volnosti, aby je spojil v jednotný celek. Jako studie, lidský dokument Udolání vyniká nad jiná díla naše z ovzduší továrního. Kniha jest opatřena titulním obrazem, málo srozumitelným a přiléhavým.

Jaroslav Maria zvolil si látku z téhož kraje jako Vondruška. Román Spravedlnost začíná suchou zprávou o zajímavém případu právnickém: Kněz upře selskému dlužníku svému splacené peníze, uniká spravedlnosti světské zdáním společenským, avšak současně se v něm probouzejí výčitky svědomí a spravedlnost božská jej posléze zdolá. S právnickou znalostí autor stopuje vývoj věcí, sbírá podrobnosti v řetěz dokumentárně přesvědčivý a zasazuje rád ostré portréty jednotlivých osob. V druhé polovině románu zájem soustřeďuje se z vnějšku do vnitřku, víc a více zaměstnává autora přerod vinníkův, marná snaha jeho bezpráví napraviti, káti se. Na radu zpovědníkovu Košák konečně přizná před soudem svou vinu, jest odsouzen, avšak choroba, způsobená dlouhým napětím vnitřním, přinese mu vysvobození, předčasnou smrt.

Jaroslav Maria obrátil se jako dramatik k historickým látkám, aby obnovoval, modernisoval tradiční obrazy. K těmto básnickým snahám román má sotva znatelné vztahy. Vychází se skutečnosti ne příliš zastírané, blízké, má na mysli určité osoby, které patrně žily a žijí, zejména mezi advokáty a soudci. V tom směru spisovatel vystupuje jako krajní realista; před dvěma, třemi desetiletími byli by nadšeně chválili věrný obraz společenský. Naše doba, hledající tvůrčí dílo, všímá si naopak těch prvků, které autor do románu vnesl sám. Pod slabou vrstvou papírovosti skrývá se úsilí obnažiti lidské jádro Košákovo. Zdá se, jako by Mariovi bezděky vyrůstal z aktů případ všelidský, jehož si na začátku knihy nebyl ani dobře vědom. Košák poživačník a Košák kajícník jako kdyby byli dva různí lidé, lidé různých mohutností duševních. Čím více kněz tělesně upadá, tím více roste duševně. Třemi chrámovými výjevy vyvrcholuje tato světsky střízlivá kniha a přejde v tón téměř hymnický. Vedle hlavní osoby sedlák Hettner ztrácí na významu a zajímavosti. Tento odpůrce Košákův jest vůbec člověk málo sympatický, vyznačený prudkými posunky a pohyby. Škoda, že autor jej ani ostatní postavy neprohloubil, nýbrž spokojil se episodickými obrysy jejich. Vidíme tváře toliko napolo, zjevy jejich ztrnuly v postoji spisovatelem od počátku upravené. Bylo by třeba skutečné plnosti životní, abychom mohli knihu nazvati harmonickým celkem. Třeba že autor nešetří slovem, podařila se mu jednoduchá, přehledná stavba děje, která jest dílu na prospěch. Jaroslav Maria osvědčil se rutinovaným vypravěčem, který nad denní prosu povznáší se mystickými vzněty.

Nová kniha prós Richarda Weinera Netečný divák směstnává do malých rozměrů bohatý obsah. Čtenář sotva stačí sledovati všechny ty náměty, reflekse a bizarní závěry, jimiž jest svazek naplněn. Patrně autor účtuje tu se svým obdobím pařížským; tam v dáli adepti umění bohatnou pro domov a přece se zároveň domovu odcizují. Zdá se někde, jako by po-

vídky tyto neměly ani vztahu k českým lidem, jako by všechny vyrůstaly z cizího prostředí. Zejména příběhy z české vesnice jsou tak poměštěny, že stěží nalezneme souvislost s literárními tradicemi domácími. A přece mladý autor zřejmě tíhne k rodné půdě každým slovem, zvučnou češtinou svou snaží se obsáhnouti široký okruh představ. Až přejde úplně z francouzské školy do českého života, možno teprve snahy jeho spravedlivě odhadovati.

Tolik patrno již dnes, že vystupuje tu autor intensivního chtění, silných schopností tvárných. Dychtivě zmocňuje se nových námětů, jako by si přál jíti toliko cestami nevyšlapanými, vyhýbá se všemu, co literárně bylo u nás již formováno a opotřebovalo se. Líbezné melodie nenaleznete v této dobývačné knize, nic není v ní jednoduchého, ani primitivního. Nebojácně vniká pod povrch věcí, aby se dobrala jádra jejich. Nezdržuje nás však přípravnými pochody, nýbrž předstupuje s vlastní syntesou. Epická úprava jest autoru věcí podružnou, hlavně jde o to, aby vystoupilo originelní pojetí a byl nalezen přiměřený útvar námětu. Někdy zdá se čtenáři, že abstraktní myšlenka, slabě podepíraná dějem, v půli črty se shroutí, že jí dojde dech; Weiner jako by úmyslně ukládal zkoušky své invenci, nosnosti stilistické stavby. Obyčejně podaří se mu vytvořiti smělou křivku, která od počátku prudce stoupajíc a bezpečně dosahujíc vrcholného bodu, náhle klesá k rychlému konci. V začátcích povídek dovednost Weinerova vítězí daleko častěji, než v jejich závěrech. Umění seriosní nepotřebuje nepravděpodobností: kdo by se na př. nadchl tím, že elegán Jakub Ondřich přátelstvím svým ubíjel spolužáka, aby se vymstil jeho plebejskému původu?

Z Francie Weiner přinesl několik nových vzorů svým hymnům na přírodní bohatství a sílu pudů, společných všem tvorům. Není povídky, která by nás nezaujala buď námětem nebo některým detailem. Vybereme si celá bohatství z črt, jako je Netečný divák, Rovnováha, Let vrány a j., třeba že hotové útvary jejich neuspokojí bezpodmínečně. Většina vzbuzuje zdání alegorií, v nichž se zrcadlí zjevy všelidské. Ale jako domnělé alegorie ukáží se neprůhlednými, tak nevyrovnané jsou ještě črty tohoto svazku. Jedním však vynikají nad autorovy Litice, ač jsou původu staršího: protože se týkají věcí méně osobních, dovedou najíti výraz klidnější a jasnější. A tak přítomný svazek uzavírá dobu experimentování. Weiner stačí na látky závažné, jaké zralí umělci volí pro zralé lidi. *K. V.*

Poučná.

Prof. Dr. *Vilém Mathesius:* Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích. Část druhá. — *Ant. Macek:* Listy k srdci. Essaye z r. 1916. V Praze, nákladem F. Topiče. — Dr. *Edvard Babák:* Výživa rostlinami. Nákladem F. Topiče v Praze. (Sbírky duch. a svět., sv. 21.). — K dějinám slov Böhmisch a Čechisch. Napsal Dr. *Ant. Beer,* s. docent české university Karlo-Ferdinandovy v Praze. Nákladem E. Šolce s s r. o. v Praze, 1917. 70 stran.

Prof. Dr. *Vilém Mathesius:* Dějiny literatury anglické v hlavních jejích proudech a představitelích. Část druhá.

Anglicista české university podává pokračování svého díla, rozvrženého na více svazků (1. díl: »Doba anglosaská«, vyšel r. 1910). Programu

svému zůstal věren; to opravňuje naději v jednolitý ráz budoucího celku, v němž jde především o proudy, pak o představitele a kde se nehromadí učený materiál přílišným odkazováním k pročtené literatuře odborné. Dílo Mathesiovo nechce býti českým protějškem bibliografických děl cizojazyčných, jakými jsou na př. Körtingův »Grundriss der Geschichte der engl. Literatur« nebo »Cambridge History of English Literature«, nýbrž poučnou knihou středních rozměrů, odpovídající nejen potřebám studentovým, nýbrž i zájmům literárně orientovaného inteligenta, což je cíl jistě promyšlený a správný. Na celém provedení je zřejma snaha dostáti oběma povinnostem, někdy arci těžko slučitelným. Neboť milovník literatur žádá si knihy svižně psané, zkrátka literárního díla, kdežto student miluje, co pomáhá paměti, schematičnost a přehlednost, po př. i různý tisk, a sloh, jenž neukrývá důležitých poznatků ve svých záhybech a znovu nabírá dechu ke každé nové věci. Provedením svým přikláněji se dějiny Mathesiovy spíše k prvému ideálu, ba skoro litujeme, že není v našich poměrech možno vyzdobiti a rozšířiti dílo ilustracemi, faksimilii a jinými pomůckami, jež umožňují čtenáři nahlédnouti do rukopisných a uměleckých dílen dob, o nichž se mluví.

Jasná disposice a vědomé obmezení věcné činí knihu i pro studenta pomůckou vhodnou; chronologické ovládnutí látky, jež spořádána věcně, je přenecháno jeho píli. Svazek je rozdělen ve čtyři části (Dozvuky a předzvěsti, Vzrůst nové literatury, Půlstoletí Chaucerovo a V předvečer renaissance), objímaje dobu od bitvy u Hastingsu až asi po nastolení Jindřicha VII., dobu, jejíž základní úsilí je charakterisováno podtitulem jeho: »Zápas o národnost«. Každé hlavě předeslán dějinný přehled dotyčné periody, jehož obsah bývá v mnohém směru klíčem k pochopení výkladů literárních. Snad by nebylo bývalo chybou rozhovořiti se v přehledech těchto obšírněji o vzniku a uzrávání vlastní angličtiny. Autor jednal sice jen důsledně, vyloučiv toto poučení ze svého programu a odkázav na informační dílka Lindelöfova a Jespersenova, ale byl by větší sdílností usnadnil porozumění čtenáři, jenž není filologem. Jinak jsou přehledy ty velmi pěkné; z osobností, jež vystupují do popředí v kapitolách věnovaných zjevům literárním, zejména ostře se rýsuje postava Wyclifova, jehož srovnání s Husem je velmi trefné. Způsob, jak se Mathesius propracovává suchou látkou přechodní doby před Chaucerem, nestávaje se sám suchopárným a nepřenášeje těžiště zájmu s hodnocení památek na učené kontroverse o jejich vzniku atd., je hoden čestné zmínky. Všechny přednosti jeho metody, jež spoléhá na vlastní rozbor a vyslovuje osobitý soud, spojují se, když dospívá k Chaucerovi. Přednosti i vady, přechodný ráz díla básníkova, jeho osobnost i daleké vlivy naň působivší, vše to vystupuje plasticky z líčení, ač vetkáno do instruktivních kapitol o Chaucerových básních, prostě proto, že postřehy Mathesiovy jsou vždy zajímavé a bystré.

Sloh knihy, jadrný a pěkný, je zdánlivě v příkrém rozporu s překlady veršů. Při srovnání s originály ukáže se, že autor zříká se rýmů a aliterací, aby tím věrněji mohl reprodukovati obsah a rytmický spád básní. Ten pak imituje se všemi jeho mravnostmi a vadami; teprve u Chaucera přečte si čtenář pár veršů rytmicky plynných. Máme za to, že tento způsob překládání je správný, nejde-li o přebásnění a má-li se pozornost

upoutati k rytmu, jenž jest duší řeči vázané stejně jako hudby a nejlepším vůdcem k posouzení ceny překládaných památek. Jen vysvětliti to mohl autor, aby se vyhnul neporozumění. Zásady překládání jsou zajisté v mnohém věcí spornou a je vskutku otázkou, není-li leckdy vhodno obětovati třeba rým větší přesnosti věcné. —*k*.

Ant. Macek: Listy k srdci. Essaye z r. 1916. V Praze, nákladem F. Topiče.

Essaye ryze časové, z nichž ozývá se bolestné volání člověka jemné kultury estetické a hlubokého citu mravního nad hroznou tragédií, jež zmítá dnešním lidstvem, trpké zklamání nad tím, že velikolepý pokrok vědecký a politický nedovedl uchrániti národy před katastrofou, úsilné hledání nového evangelia budoucnosti a věštby příštího života, v němž se má obroditi člověk z krvavé lázně dneška. Opět a opět si klade Macek otázky, jak to, že právě nyní, kdy se lidstvo domnívalo, že dostupuje závratných vrcholů kultury, kdy příroda a její tajemné síly vstoupily do služeb člověka, propukla úžasná ničivost a negace veškeré kultury; opět a opět hledá spásu v posílení světa morálního proti převaze brutálního materialismu; opět a opět zamýšlí se nad absurdností doby a touží po vánoční písni míru, především však hledá budoucnost českého ducha a příští českého člověka. A není nahodilé, že v čelo několika těchto drobných prací položena vzpomínka na činnost Nerudy osudem tak těžce zkoušeného, jehož hluboký národní význam plně nás naučily hodnotiti teprve útrapy a zkoušky přítomnosti; pravdu má Macek, že těžké doby neodcizily nám Nerudu, ale přiblížily a že všecka jeho činnost odhaluje nám znovu veliký úkol našeho národa: zachovati to, co tvoří vnitřní hodnotu národa, před požárem, uvědomiti si, že budoucnost spočívá v nás, ve velkém, ono největším umění zvítěziti nad sebou v době, kdy ohromné sobectví musí zploditi jen velikou zášť. *P*.

Dr. *Edvard Babák:* Výživa rostlinami. Nákladem F. Topiče v Praze. (Sbírky Duch a svět, sv. 21.)

Má pravdu prof. Babák, že téma jeho práce jest časové, neboť světová válka, jež také v našich krajinách způsobila nedostatek důležitých potravin a tím i podstatné změny a omezení výživy, vedla podnikavé vědce, zvláště fysiology a chemiky, k rozmanitým pokusům a návrhům opravným, jež na konec vždy zas jen odstonal zesláblý organismus člověka. Z komplexu otázek o lidské výživě vyňal tu Babák jednu složku, obzvlášť důležitou: účast a podíl rostlinné výživy, ukázal vědecky přesně a přece přístupně, že sice výlučná potrava rostlinná jest v praxi možna — jsou vskutku celé národy, živící se téměř výlučně rostlinami, kdežto je naproti tomu málo kmenů nebo vrstev obyvatelstva, které požívají výlučně jen masa — ale že v praxi rostlinná strava vyžaduje přiměřeného směšování a náležité úpravy, ježto se tu na výkonnost lidského zažívacího ústrojí kladou požadavky nadměrné: člověk žijící jen rostlinami, nesmí jich zajisté požívati veliké množství a přirozeně proto nemůže ani požité stravy vydatně využít a zpracovat. Babák právem zamítá výstřední vegetarismus, který zve »barbarským primitivismem« a který uznává za vhodný nanejvýš jen pro život trvale klidný, zamítá také nadměrné požívání masa, obvyklé zvláště u obyvatelstva městského, a doporoučí vegetarismus umírněný, tedy potravu smíšenou, která

de facto u nás vždy byla zavedena. Doporučujeme upřímně cenné a poučné výklady, v nichž je řada detailů nejvýš pozoruhodných: Babák na př. svým místem (43) dobře ukazuje, že ostřejší vymílání obilí není praktické ani úsporné, ježto součástek otrubových, třeba jemněji rozmělněných, lidský žaludek nezpracuje; naopak pěkně vykládá úkol cukru, jenž nemá býti jmenovitě dětem odpírán ve formě pamlsků atd. *N.*

K dějinám slov Böhmisch a Čechisch. Napsal Dr. *Ant. Beer,* s. docent české university Karlo-Ferdinandovy v Praze. Nákladem E. Šolce s. s r. o. v Praze, 1917. 70 stran.

Tato objemná kniha obrací se proti článku prof. Dra. A. Krause, uveřejněnému v tomto časopise v letošním sešitě únorovém až květnovém. »Kdo by chtěl rozsuzovati, na čí straně je pravda«, praví posuzovatel v *Naší Řeči* na str. 299, »musil by se spisem Beerovým učiniti, co Beer učinil s přednáškou Krausovou: musil by celou tu otázku propracovati znovu sám.« Myslím, že této velké a nevděčné práce není třeba, stačí pročísti si v obou pracích na ukázku některé místo, na př. o Dobrovském. U Krause čteme, že »užíval slova ve své *Böhmische Literatur;* na str. 3. praví: Unsere čechischen Gelehrten..., na str. 79.: Sollen denn čechische Köpfe keine Entdeckungen machen können? Ale není důsledný, nikdy nemluví o čechische Sprache a vůbec mimo několik málo míst užívá slova *böhmisch.* Dr. Beer jedná o Dobrovském na str. 26—36 a dvakrát podškrtává: »Kde nešlo o slovanské jméno národa, užívá Dobrovský *Böhmen.*« Kde nepotřebuje slovanského znění slova, klade *Böhmen.*« Ptáme se a s námi každý nepředpojatý čtenář: K čemu potřeboval v obou uvedených případech Dobrovský slovanského znění slova? Kterak šlo tu o slovanské jméno národa? Beer se ovšem ani nepokouší to ukázat, za to zasypává čtenáře doklady na celých stranách, že — Dobrovský skutečně užívá slova *böhmisch.* Neřekl to Kraus sám? Beer sám se hrozí těch únavných citátů a podává na str. 33 »trochu statistiky«, on *böhmisch* počítal!!! K čemu? Byli bychom Krausovým slovům, že Dobrovský tak píše »mimo několik málo míst« uvěřili i tak! Nebo myslí, že ty dvě perličky, které Kraus nalezl, zmizejí, když naveze a nahází na ně všechen písek, v němž byly skryty? Což neví, že rozdíl mezi nulou a jedničkou je větší, než mezi jedničkou a bilionem? Referent měl po této obšírné ukázce logiky a vědeckosti Beerovy dost a má jen dvě poznámky ještě: Proč napsal Dr. Beer tu knihu česky? Kraus chtěl svým článkem hájiti před českým obecenstvem ty Čechy, kteří, německy píšíce nebo mluvíce, dělali Němcům ústupek, musil tedy psáti česky, ale Beer chce přesvědčiti Němce, že slovo čechisch není oprávněno, že ho užívá jen nepatrná menšina jejich (zde bychom byli bývali velmi vděčni za statistiku), kdo to má Němcům překládat? Nač ta oklika?

A za druhé: článek Krausův dotiskli jsme v sešitě, který vyšel koncem května, málo dní před historickým prohlášením českého svazu. Od toho dne naše myšlení je nově orientováno, od té chvíle máme z usnesení celého národa český stát, aspoň v duších. Ten stát má německé občany, které pro něj musíme získat; nebudeme přece nápodobit Maďarů: co Uher to Maďar (o té analogii, o jméně Čechů v jiných jazycích není v objemné

knize Beerově zmínky), dopřejeme jim býti zároveň dobrými Čechy a Němci, budeme s nimi diskutovat a to se nemůže díti, nebude-li po ruce jasných a určitých slov. O tom, co teď bude znamenati das böhmische Volk, nebo die böhmischen Völker, měl p. Beer, jehož kniha je vydána po tomto historickém dni, přemýšlet, pak snad by nebyl připustil, aby nakladatel vychvaloval jeho knihu, jako »odmítnutí pokusů snížiti a z ú ž i t i význam politického pojmu národa českého.« V tomto časopise se pokus takový jistě nestal. —*J*.—

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Ženské hnutí a eugenika.

K pojednání o Ženském hnutí a eugenice v č. 9., roč. XXIII. »Naší Doby« připojil několik kritických a polemických poznámek Jaroslav K ř í ž e n e c k ý v »Revue v neuropsychopathologii, therapii, fysikální medicíně, veřejné hygieně, lékařství sociálním, dědičnosti a eugenice«, roč. XIV., č. 1.—2., a článek svůj vydal jako zvláštní otisk.

Autor vybízí k debatě, která by vyjasnila okolnosti a stanoviska a tím prospěla by vzájemnému porozumění a sblížení k úspěšné spolupráci. Z téhož důvodu odpovídám několika poznámkami.

Autor pohlíží na eugeniku jako na něco jedinečného a charakteristického pro novou kulturu posledních dní, co jest více nápovědí snů budoucnosti, protože základy jejich dlužno hledati v samých kořenech rodící se kultury zítřka. Proto v dnešní nehotovosti eugeniky je více snah, než programovosti a proto jsou i názory o cestách za cílem různé, dle toho, jak kdo ji chápe, na který moment klade váhu, a jakých jest kdo názorů v konkrétních otázkách. Jediné, co spojuje různé směry a pojetí, jest dosud jen snaha. Z této příčiny není formulován ani poměr eugenických snah k jiným snahám lidského života. Toto uvádí autor předem, aby bylo jasno, že pod slovem eugenika neeksistuje dosud nic jednotného, že, může-li se odsuzovati eugenický směr jeden, nepadá tím eugenika vůbec, odsuzuje-li jeden směr nějaký moment sociálního života, jako něco nepřátelského, jiný směr může jej přijímati co nejsympatičtěji. Takovéto poměry máme v otázce vztahu eugeniky k ženskému hnutí. S tímto označením neurčitosti eugeniky polemisuje autor se statí v »Naší Době«, která dle něho svědčí o neporozumění problémům. Avšak názorem o neurčitosti směrů a nejednotnosti eugeniky plně opravňuje názory projevené odchylně, protože pojaté se stanoviska ženského hnutí, které může býti jednomu směru eugeniky co nejsympatičtějším, i když jinému jeví se nepřátelským eugenice. To však není správno. Nejednotnost v eugenice potvrzuje jednu věc: eugenika může být jen jedna, jejím cílem je snaha o zachování a zlepšení lidstva po stránce tělesné, mravní, duševní. Leč cesty mohou býti různé, směry odpovídají různým vůdcům a názorům, a tedy rozpory a různosti mohou být jen zdánlivé. Pravda spočívá ve středu všech, a proto jedině ten směr může být

správný, v němž sejdou se všechny snahy, všichni činitelé, který nikde nenaráží na odpor, nikde neraní. O tom směru musí všichni súčastnění se dohodnout a posílit se vzájemně. Pak bude eugenika jednotnou.

Všechno ostatní snažení je egoistné — může být i egoism směru, stavu, vrstvy i přímo osobní. A zdá se, že v poznámkách p. autora promlouvá hodně osobní stanovisko mužů, pánů eugeniků, kteří jakožto muži cítí se dotčenými uvedenými názory. Článek v »Naší Době« neobracel se nijak proti eugenice, která byla označena jako součást ženského hnutí, podstatná část ženských snah, jak o tom svědčí četná odborná literatura, ale obracel se k mužům, a mužství je, které se ohražuje domnělému neporozumění.

Autor souhlasí s ženským hnutím a uznává je, autor nesouhlasí s názorem, projeveným p. Laškem o nepřátelství ženského hnutí a eugeniky, ale obrací se ostře proti formálnímu znění, že p. Lašek nepronesl svůj názor o ženském hnutí, ale opakoval pouze slova francouzského statistika Bertillona. Ovšem opakoval, ale uvedl bez poznámky, čímž se k nim připojil. Dále opírá se autor tomu, že článek byl formulován jako rozhořčené kázání proti mužům eugenikům, krajně mužsky založeným s jejich mužskou omezeností v chápání ženy. Ale je přece jisto, že je to mužství, pohlavnost, co omezuje pochopování muže pro ženu. Tím bylo naznačeno, že ženské hnutí není proti idei eugeniky, ale proti těm mužům, kteří jsou nesprávnými podateli eugeniky, stavějí-li se proti ženskému hnutí, jež je pro eugeniku. A mluví-li se o mravní schátralosti mužství, o gonorhoidě a syfilis mezi muži, neznamená to pohanu těch mužů, jichž se netýká, avšak naopak, eugenika sama, její eksistence, potvrzuje jejich jsoucnost, jinak by eugenického hnutí nebylo tolik potřebí — tím není řečeno, že jsou jediní, kteří přivozují degeneraci, ale jsou silnou složkou — a proti těm, jakož i nemravným ženám a proti všemu, co přivozuje pokles zdatnosti lidstva, musí se obraceti eugenika, jako se obrací ryzí ženské hnutí. Pravím ryzí snahy jeho, neboť i v ženském hnutí jsou omyly a pochybení, vyvolané nesprávným a ne dosti včasným pochopením poměrů. Leč nezdravé zaniká samo nedostatkem životnosti, kdežto zdatné a pravdivé vzrůstá a působí. Opravdový eugenik, který není pouhým teoretikem, ale vidí život, který pochopuje utrpení žen a dětí, vzniklé prostopášností, zejména mužů, může ve svých ryzích snahách býti bolestně dotčen takovými výtkami, jež jsou pravdou, leč nemůže býti uražen, naopak musí je uznati a podati ruku k spolupráci i tomu, kdo mu pravdu mluví, a pak se ho poznámka o mužském, omezeném chápání ženy a o schátralém mužství nemůže týkat.

Muž, nesoucí následky své mužské prostopášnosti, na nějž poukazuje autor, trpí jimi stejně jako žena, ale přece častěji muž je přivozuje svojí slabostí pohlavní, jíž hoví v domnění, že musí tak býti, protože jeho pohlavnost je vyvinuta a mocna. Ale učte mladé muže, že tomu tak není, poučte je o správné životosprávě, nezabývejte se pouze statistikou nemocných a výstředních, ale zdravých, těch, kteří nehledají pomoci u lékařů, podejte mladíkům k zdravému životu možnost, ukažte jim na mocný účinek života duševního, idealismu, snah o uskutečnění idejí, práce pro národ, pro vzestup, pro dobro, ukažte jim vysoké cíle vedle významu zdravé fysické únavy z práce tělesné, a nebude tolik prostopášnosti a hovění pudům, jako bylo v době bezideálnosti. A dostalo-li se mužům trochu kázání, tvrdím, že ne-

škodí, právě, protože »comprende c'est pardonner«, ale stav jejich také vyžaduje nápravy, k níž bylo poukázáno. Také nejvíce milující vychovatel nezakrývá chyby svého chovance, naopak vytýkaje mu je přímo, staví mu je před oči, aby ukázal mu jejich stinné stránky a neblahé následky. Dnes už nesmí se lidé skrývat a tajit. Se vší pravdou ven!

Označení názorů, pronesených Dr. Laškem, za názory českých eugeniků, bylo zcela snadno, protože ve spise nebylo poukázáno k tomu, že jsou to názory osobní, a knížka vyšla ve sbírce vážné.

Mínění p. autora, že mezi dnešními muži nejsou venerické nemoci tolik rozšířeny, vyvrací nejen zkušenosti žen, ale vážná vědecká díla, která dokládají, že každý druhý muž byl aspoň jednou v životě svém nemocen pohlavně a to již v mladých letech. I když víme, jak nespolehlivá jsou statistická data, že zevšeobecňují a neuvádějí stav správný, lze přece činiti závěry, které uvědomělé ženě dostačují, aby měla strach ze spojení s mužem a byla opatrna zejména tam, kde nevede ji vášeň a důvěra. Nehledají-li vždy ženy samy svého manžela a otce svých dětí, je toho často vinen mrav, zvyk, výchova ženy, leč milostné pletky svědčí, že nejde vždy o pasivnost. Ale kterak chceme žádat od žen, aby v chtění rodinného života byly aktivnější, když téže vůle nenalézáme u mužů? Víme, že i muži akad. vzdělání vykazují menší sňatečnost z důvodů hospodářských, ale i z odporu k péči o rodinu.

Příčiny jsou tytéž, jako u žen akad. vzdělaných a u žen vůbec: útvar duševního života, sociální postavení, samostatnost, požadavky a hospodářská schopnost. Jde tu o zjev analogický u obou pohlaví. Ale pak nesmí se říkat, že jen ženy akad. vzdělané nekonají svou povinnost, a o tu otázku šlo. A věnují-li se studiu ženy, nemající sklon k rodinnému životu, nevzniká tím dorstu národa škoda, neboť ty by se neprovdaly i v jiných poměrech a když, tedy by jakost dorostu nebyla asi zdatnou, neboť by nebyly rády matkami. A máme-li mluvit o instinktivním odporu žen vůči mužům, tedy právě proto, že rodí se na poli citovém. Je to významno, neboť u žen cit předchází úvahu rozumovou, jíž žena akad. vzdělaná jest schopna, a potvrzuje jen správnost citů, které směřují k tomu, že žena bude ráda matkou, nalezne-li muže zdatného a ušlechtilého.

Autor shrnuje svůj názor v tom, že příčiny nesňatečnosti žen akad. vzdělaných nezáležejí tolik v odporu ku schátralému mužství, ale v momentech povahy více sociálně-citové, než etické, jako je tomu u samostatných žen širších vrstev, neboť ženy většinou se později přece provdávají. Pak je patrno, že chyba nevězí jen v ženách a jich samostatnosti, ale v poměrech, které ženám v časném sňatku zbraňují a jej oddalují. Ať je to úvaha, cit, či sebevědomí ženy neb jiné důvody, jde o rozpoznání příčin a napomáhání k jich odstranění, jsou-li škodlivy. Leč váhání žen, úvaha, ujasnění vlastních snah a cílů nemůže být na škodu, ale přispívá výchovně oběma pohlavím.

Autor uvedl zdánlivě odchylné doklady proti tomu, že příčinou nesňatečnosti akad. žen jest odpor k schátralému mužství. Ale uvedl doklady, jichž článek v »Naší Době« nepopíral, jimiž se pouze neobíral, pojednávaje o jedné stránce vztahu ženského a eugenického hnutí. Pozorováním jiných momentů došel autor k témuž konci, že ženské hnutí není přímo

příčinou nesňatečnosti akad. žen, ale že kořen otázky tkví v poměru muže a ženy, který musí být očistěn, obnoven výchovou obou pohlaví. K tomu musí pracovat ženy jako muži. Že nevidíme dosud těchto snah mezi ženami hromadně, to lze vysvětlit tím, že ženské hnutí je stále ve vývoji, kdežto eugenické snahy předpokládají ženy vyspělé. Ženské hnutí válkou nabude jiné podoby. Když žena dosáhla svého nejbližšího cíle, rovného postavení s mužem, když dosáhne rovných práv, pak teprve může začíti mezi oběma pohlavími ušlechtilé závodění, kdo v týchž poměrech dovedl více. Dnes už ženy doznávají, že v dosažení míst a práce mužské nezáleží jich štěstí, ale ve vzájemném poměru a dělbě práce v rodinném životě. A ty ženy, které dosáhly rovnosti s mužem vykonáváním jeho práce, které takto zkušeností poznaly, že to není jejich pravé místo, jinak a s porozuměním i láskou naplní své pravé poslání ženy, naleznou-li muže sobě rozumějícího. Muž musí se jim vyrovnat, sice nebude vážen a nebude než prostředkem k požitku ženy anebo k dosažení rodiny. Jest tedy nyní na mužích, aby se přičinili.

Leč tento vývoj neuskutečňuje se tak lehce a rychle, jak se jeví duševnímu nazírání. K tomu musí se napomáhati tuhou prací. Ta práce leží před námi, a v té sbližuje se hnutí ženské a eugenické, jež obojí musí podporovat vše, co přibližuje cíl. Jen je třeba se o tom dohodnouti.

DIVADLO.

Činohra.

Činoherní práce divadelní posledních dvou měsíců nevynikala čilostí, a kdybychom se měli řídit počtem skutečných novinek, musili bychom vlastně nejvíc mluvit o divadle Švandově. Věci, jež zasluhují zvláštní zmínky, jsou hlavně jen čtyry: Bartošův »Souboj«, nastudování Shakespearovy tragedie »Antonius a Kleopatra«, desítileté trvání Městského divadla vinohradského a Česká činohra.

Jan Brauner- Bartoš měl už ve veršovaném krátkém »Konci Jakuba Carranzy« starého ďábla, kterého dal zabít lokajem. Souboj, provedený v Národním, mohl by se jmenovat také »Konec Dona Juana«, a Don Juan zove se tu hrabětem Adamem Lubeckým, sídlícím na osamělém zámku polském s ovzduším Hauptmannovy »Elgy«. Bartoš, zachmuřený a popuzený tíhou doby, pokládá donjuanské zhýralství za něco, co musí být odklizeno stůj co stůj a vypleněno až do kořene. Nepadne jen starý karamazovský smyslník, padne také jeho dcera, která se otráví, odmítnuta snoubencem, a padne jeho syn, který vydráždí otce k souboji. Nad všemi vztyčuje se vítězně hraběnka Vanda, druhá choť starochova, nepřítelka, od níž vyšel první popud zkázy. Zvítězí, poněvadž je nejsmělejší a umí se bránit, a její vítězství nedává žádných povznášejících vyhlídek do budoucnosti. Právě ten nedostatek povznášejícího cíle způsobil u Bartoše skrovnost pravé dramatické zpruhy; jeho osoby v jediném výjevu vzkypí, vrhnou se prchlivě a spílavě na sebe a tím jsou hned vyčerpány, vše ostatní vleče se v únavné,

pokleslé mdlobě, jež se vytlouká jak může: řečmi lokajů, nucenými a planými dialogy. Práč, jenž zvykl řešit každý rozpor kordem a vyzve na souboj i syna, ten by byl mohl vdechnout dramatu jiný tep a život! Pustota, ve kterou drama vyznívá, zvýšena ještě provedením příliš mrtvým, nedbajícím jasnosti, upiatým a strojeným; ani Vojan nedovedl dost charakteristicky a dramaticky postihnout té karamazovštiny a donjuanštiny, jež vězí ve hraběti Adamovi, přišel jen se svými obyčejnými ostrými, naléhavými větami.

Mnoho usilovné, vymyšlivé píle vynaloženo v Městském divadle vinohradském za řízení Hilarova na Shakespearovu rozsáhlou tragedii Antonia a Kleopatru, podnik nemalé odvahy a hodnoty: aby se nemusilo zbytečně vynechávat; aby sloh egytský, mumiovější a harémovější střídal se s římským, svobodnějším a zářnějším; aby politika nenudila, nýbrž nabyla rozněcujícího vzruchu a vzletu; aby se scény staly barvitými a uladěnými obrazy, kde seskupení a polohy osob vyvstávají z dekorace jako její podstatný doplněk a účel. Celý rozlehlý Řím jakoby se soustřeďoval ke vzepiatému Octaviovi a jeho průvodcům. Hradby a strážci na nich jakoby rozpínaly samotu a smutek nad koncem Enobarbovým. Nejvíce ovšem by bylo mělo záležet na obou čelných postavách. Shakespeare nikde tak jako v této tragédii z r. 1608 nepodřídil dramatického svého úkolu podrobné, zálibné kresbě dvou portrétů, a ty dva krásné portréty nejhlubšího obsahu byly by měly vystoupit ve vší své původní pravdě. Kleopatra je v tragédii nazývána cikánkou, a popírá se, že by její chování k Antoniovi vyplývalo z »chytrosti« (»cunning« zde spíš »mazanost«). Ale z toho se nesmí vyvozovat, že je to jen drsná, příkrá, urputná a nebezpečná snědá barbarka. Naopak. U ní výslovně vše má být půvabné a dokonalé, její rozpustilost má okouzlovat i posvátné kněžstvo. Má to být veselá, bujná společnice mužských pitek a bláznivých potulek, má to být smavá osnovatelka ztřeštěných taškařin, má to být hravá koketka dětinných roztomilůstek (jak obléká Antonia do boje) a má to být vytříbená milovnice efektního strojení, umné nádhery, divadelních dojmů: antická Pařížanka, jak ji pokřtil Heine. A v Antoniovi Shakespeare zcela shodně s obšírným Plutarchem vylíčil dobrého starého rváče, jenž si u Kleopatry odpočívá, nezdolatelného rozdováděného pijáka a hýřila, pěstitele vydatných kvasů, při nichž se zpívá a rejdí, při nichž se tropí bezuzdné šprýmy (jako v Shakespearových hospodách se tropily). Je to Herkules podobou i povahou, nosí herkulovský vous, a jakožto důkladného »cpáče hrdla« zvábila ho »slavná kuchyň egyptská«, při níž Julius Caesar tak ztloustl. Zkrátka, břichatý a nachmelený věčně kumpán Enobarbus, jak ho výborně hraje p. Jičínský, je pouhým sprostším otiskem svého velitele: nebyl by měl Jičínský hrát Antonia místo Vydry? Baldová Kleopatru místo Iblové?

Paměť svého desítiletého trvání Měst. divadlo vinohradské oslavilo týdnem české činohry, k němuž úvodním představením dne 24. listopadu byla Vrchlického Godiva. Divadlo musilo za těch deset let překonat dvojí palácový převrat, jeden r. 1908 odstraněním ředitele Šuberta, druhý r. 1913 odstraněním ředitele Štecha, a po obakrát mohlo se důvodně mluvit o nešetrnosti, která se projevila k vážným mužům nejlepších úmyslů. Že by se bylo nynější období Dra. Fuksy zcela rozešlo se směrem období Štechova, toho nelze tvrdit; dosud hrají se francouzské prasečiny a německé veseloherní

škváry, dosud se roztahují v repertoaru bezcenné operety, dosud hledí se lákat obecenstvo různými sensačnostmi, ač vybranějšího druhu. Ale přece jen činoherně i operně divadlo se za posledních let velmi povzneslo, zvelebilo a zmodernisovalo repertoar i práci scénickou, může se pochlubit některými skvělými a zvláštními činy divadelními a dokázalo, že ani česká tvorba zdánlivě nevzdálenější obecnému vkusu nemusí se bát jeviště, ujme-li se jí nadaný a vzdělanější režisér. Umělecké těžiště divadla je stále v činohře, hudební část repertoaru slouží více jen potřebám pokladním a herecký soubor činoherní má síly, na které může být hrd; jednotlivé mezery podařilo se skoro vždy zase zahradit slibným přírůstkem. Arci, zrovna slavnostní »Godiva« sehrána slabě, měla lhostejného, klátivého Leofrica, měšťáckou, mělkou hraběnku a bezduchého, všedního, drnčivého Stena; jen hybný, rozcitlivělý Tom p. Tůmův a prelátský Beno p. Jičínského vynořovali se nad tu nicotnou prázdnotu. »Godiva« není drama, jež by mohlo herce nadchnout. Vrchlický nemá o ženské nahotě Godivině ušlechtilého pojmu Tennysonova, a poněvadž v Maeterlinckově »Monně Vanně« vyskytl se Prinzivalle, jenž s obětavou paní dlouze hovoří, náš básník přidal k biskupovi Benovi (Maeterlinckovu Marcovi) hned Prinzivally dva, jednoho bědnějšího než druhého, Stena a šaška Toma. Godiva nadělá se všemi třemi o svém obnažení tolik řečí, že její šlechetný, sebezapíravý čin zamění se v pouhé opovržení k předsudkům luzy. A když ještě také zradí svého manžela, je z ní namlouvačná panička, jež by se vysvlékala k jízdě městem třeba každý den.

Sdružení České činohry vstupovalo do veřejnosti reklamními ohláškami, jimiž noviny přes nedostatek papíru plašily pražské divadelníky: program, finanční účastníci, umělecké vedení, repertoar, divadelní výchova venkova. Ale pak se vytrácelo jméno za jménem, lidé se začali stydět být pomocníky a příslušníky České činohry, ředitelé (Bor, Fencl) ukázali se opět a opět špatně volenými, a posléze vyšlo ze všeho čtveré představení v Uranii, večery takřka ochotnické: Dykův »Posel«, veselohra Skružného a Vrbského »Láska si nedá poroučet«, věčná »Maryša« bratří Mrštíků a Kolárova byronovská »Monika«, žádný zisk repertoarní. I zdá se dnes, že předním, ne-li jediným, účelem České činohry bylo, aby se pí. Benoniové dostalo náhrady za výnosný loňský Théâtre Variété. Vskutku byla největší ozdobou večerů českočinoherních. Na její Anně v »Poslu« bylo lze studovat, jak se pokročilý věk v dívčí roli zastírá přichmuřeným zamyšlením, volnými, dumnými větami, selskou nadrsnělostí, a zatěžklou uzavřeností, z níž jen chvílemi vyšlehne jakýsi blesk. A Monika dokázala, že léta herečce nevadí, je-li přestrojena za mladého muže vojáka, má-li rovnou, pružnou postavu a vznáší-li se její hlas v křepkých, zvučných větách, jež umějí provolat, soudcovsky se vypnout, zahrát různými odstíny téhož slova i zajihnout přítulným citem: vzorný výcvik deklamační svého druhu, památka na dobu neklamných řečnických efektů. Zajímavo bylo srovnat při té příležitosti na šedesátiletou vzdálenost (1846—1907) »Posla« s »Monikou«. Totéž přítmí mezi večerem a raním rozbřeskem, táž tajemnost a totéž tajemnůstkářství, týž host, na nějž se obmýšlí noční vražda, týž český náboženský rozpor mezi císařským katolictvím a národní reformací, táž snaha o divadelní napětí a divadelní sensaci. Ale Kolár, evangeličtější, ještě rozhodně odsoudil před revolučním rokem násilnickou pomstu, kterou dříve dal vykonat; naproti tomu Dyk už

položil otázku, nebyl-li českobratrský Tomáš Roh národním pochybením vedle renesančního »posla«, hlásajícího bezohlednou nietzschovskou vůli k moci.

Ze čtyř novinek, jimiž se obohatilo divadlo Švandovo, dvě jsou původní, mezi nimi zase jedna od plodné Abigaili H. Horákové: Plané růže, lepší nežli »Na pevné půdě«, ač je v obou stejná ženská postava. Sluje tu Hela Jařincová, je herečkou, žije v ustavičném radostném a ješitném opojení jako její předchůdkyně, ale vyznačuje se tím, že si zakládá na svém nepovolném panenství; přinese o něm své matce a nedůvěřivým měšťákům okolkované lékařské vysvědčení. Smí vydražďovat kteréhokoli muže, smí ve všech budit prudké touhy, smí se spouštět až těsně před poslední splynutí, jen když v nejchoulostivější chvíli ještě se uhne! A Horáková se domnívá, že se může spojit ta dvojí dramatičnost: dramatičnost vydražďování s dramatičností důstojného mravního rozhorlení. Také Paní fabrikantová je od ženy, Karly Lužanské; v trojaktovém dramatě zpracován pro divadlo známý román Pflegra-Moravského, s poměrnou obratností a zdarem, poněvadž v oboru manželské nevěry ženské je tolik dokonalých vzorů. Scény jako na zakázku: žena přijde večer v elegantní toaletě do bytu milencova, milenec doléhá, a ona odpírá, milenec přestane doufati i prosit, a ona se vzdává. Je-li milenec k tomu bohatým a hezkým hrabětem, dodá to scénám třpytu, dialogu vtipnosti a příběhu románovosti, z níž se kontoaristkám v hledišti točí hlava. Johna Galsworthyho Joy, poněvadž je to kus anglický a ne český, věří ještě v nemožnou takřka vzácnost: v šestnáctiletou holčičku, jež nemá ponětí, co je pohlavní láska. Teprve osamělost, ve které se octne zamilovaností matčinou, přivede ji k poznání, že její dětské dovádění s Dickem Mertonem má hlubší důvody vniterné. Dramatický děj ryze duševní, jako ponenáhlý rozpuk poupěte; proto je celý položen do zahrady a svěřen dozoru útlocitné vychovatelky Beechové, která se ujímá i nachytaných červů. Zahradní idyla, ale idyla prodchnutá vědomím, jakou drahoceností je dívčí duše a jaké bdělé, laskavé opatrnosti vyžaduje. Odvážný pokus učinilo divadlo Švandovo Hauptmannovou »sklářskou pohádkou« A Pippa tančí, dramatem složité symboliky literární: naturalismus karbaníků, rváčů, vousatých obrů pozdvihuje se ve čtyřech dějstvích k čirým výšinám vědy a básnického umění. My však i básníka si představujeme jinak i vědce a krásu; náš básník není zmateným blouznivcem, náš vědec není tajemným černokněžníkem, naše krása nehyne dotekem davu — a naše drama nesmí být rebus k řešení. Všecky čtyři hry voleny pro pí. Švandovou, a její ohnivá, světlá i odbojná Hela Jařincová s pobledlou, skromnou, váhavou a nešťastnou Boženou Šeborovou ukazují, jaké ona dovede tvořiti různé postavy týmž ženským pudem a způsobem. Však je ve smíchovském souboru skoro sama.

Ostatek repertoární záležel v samém opakování a novém nastudování, nejvíc opakovala a nově studovala činohra Národního divadla: šlechtickou Dubrovnickou trilogii k šedesátým narozeninám Iva Vojnoviče, historické aktovky Stroupežnického Zvíkovského raráška s bohatší Paní mincmistrovou, Jiráskova Otce. Opakováním aspoň částečným byla naposledy Revoluční trilogie Viktora Dyka; její první a třetí část, Raní ropucha a Poražení, jsou známy už z dřívějšího

provedení scénického r. 1908 (na Vinohradech) a 1910, jenom prostřední dvouaktový Figaro přišel jako úplná novinka. Myšlenkového pojítka mezi jednotlivými díly trilogie není; šlechta francouzského starého režimu v nich vystupuje více nežli lid, poněvadž mohla duchaplněji a vtipněji mluvit, a z lidu jenom nejhorší část, mstivá, neurvalá, krutá a věrolomná. Trilogie Dykova souvisí s nepokrytou náklonností, kterou české drama novější mělo k rokoku a k době copu: Bozděch, Jeřábek, Šubert. »Raní ropucha« a »Poražení« jsou takřka předělány, zmodernisovaný Bozděch i s jeho zálibou v obratné břitkosti vět, a v první polovině »Figara« najdeme zřetelný odlesk ze Šubertova »Jana Výravy« v osobách i jejich poměrech. Jenže Dyk, výsměšnější, nedůvěřivější, ale též psychologičtější a zevrubnější, neposuzuje rokokové šlechty už jen podle toho, jak se chovala ke svým poddaným, nýbrž zároveň dle toho, jak byla zbabělá a ústupná k surovým svévolnostem královým a jak byla nenapravitelně malicherná ve svém cítění a myšlení. Král směl volně znásilňovati šlechtické dcery, a aristokraté mu k tomu připíjeli na zdraví! Mistr popravčí čekal u guilotiny, a aristokraté se bavili žárlivým závoděním, kdo z nich dovede účinněji promluvit k srdci své dámy! Ale Dyk změnil stejně buřiče našich divadelních revolucí (dosud většinou husitských nebo selských); on, čtenář Tainův, naplnil jeviště výkřiky zuřivých nenávistníků, nízké láje, a v jejich čelo postavil zlého žebráka mrzáka, lačného pomsty, postavil bastarda Figara, který revolucí chce se zmocnit hraběcí dcery pro svou mužskou choutku. Figaro musí být sice vyvrhnut, poněvadž revoluce Dykova nesnese rokokové smyslnosti, zlý žebrák však zůstane, aby řádil, dokud neukojí své zběsilosti. Byl tento žebrák, svým mrzáctvím sám neschopný k činu, pravou osobou pro dramatický rozmach druhého dějství? V Národním divadle, kde provedení řídil Kvapil, důrazně vytkli revoluční čerň a rozervanost proti blahobytnému, rozmařilému jasu panských zahrad a rozbujnělých, koketních komtes.

Bylo by mezerou v této kronice, abychom nezaznamenali, že na zimní období Karel Želenský založil Žižkovskou činohru; je to už po několikáté, co se chce Žižkovu poskytnout stálého divadla, a snad se to tedy jednou přece podaří. Bohužel, výběr her omezil se zatím jenom na staré, známé věci, kterých všichni divadelníci s dostatek užili. Nejčastěji vystřídaly se při tom veselohry Šamberkovy, neubývá jim patrně úspěchu. Ale že jsme se od Šamberka hezky už vzdálili, dotvrzuje vrstevník Šamberkův Josef Štolba svou novou veselohrou Zlatá rybka, kterou hrálo Městské divadlo vinohradské: dcera bohatého stavitele s třemi nápadníky, malířský atelier s vnadnou modelkou Zuzi. Modernistická slečinka, hajitelka cigaret, líčidel a naprosté volnosti, musí být už mnohem, mnohem salonější, nežli u Šamberka, na přetřes dostávají se malířské otázky a návrhy obrazů, a architekti neptají se už jenom, je-li jejich vyvolená hezká, poetická a hodná, nýbrž také, byla-li jak se patří vychována k rozumnému a pilnému životu. Nad veselohrou Štolbovou vládne starý dobrácký strýc s plácačkou, županem a červeným kapesníkem, a kde vládnou takoví povolní strýcové p. Zakopalovi, tam se každý rozpor mezi starými a mladými hladce urovná. Mladí se bez toho u Štolby sami od sebe vrátí tam, kudy šli staří.

jv.

ZPRÁVY.

Německé museum cizinecké. (Deutsches Ausland-Museum.) V Štutgartě právě chystají za protektorátu krále virtemberského založiti cizinecké museum, které však má býti spolu »ústavem pro znalost Němectva v cizině a pro podporování německých zájmů v cizině«. Oceňujíce význam krajanů svých, v cizích zemích sídlících, měrou zvýšenou právě za nynější války a jsouce si vědomi důležitosti právě těchto rodáků svých v cizině, až nadejdou doby míru a bude se jednati o obnovení nebo navázání styků nejrozmanitějších s cizinou, zakladatelé tohoto »musea cizineckého« chtějí jednak v museu vystaviti předměty, ukázkami, diagramy, obrazy a pod., vše, co může sloužiti k rychlé a dobré informaci o tom, jak kde v cizině jest rozšířeno Němectvo i jaký kde má význam a postavení, chtějí dále knihovnou a archivem, které by obsahovaly co možná úplně vše, co knihami, brožurami, záznamy atd. vyšlo o Němectvu v cizině, šířiti přesnou znalost o něm, chtějí svým členům zvláštní informační kanceláří a sprostředkovatelnou posloužiti pokyny a radou i pomocí ve všech věcech, které týkají se příslušných vztahů mezi Němectvem doma a v cizině, chtějí posléze přednáškami a publikacemi pomáhati udržovati a oživovati i posilovati styky s Němectvem v cizině. V čestném předsednictvu jsou zástupcové říšské německé vlády a nejvyšší úředníci, předsedou musea toho pak jest kom. rada a konsul Theod. G. Wanner. Členové platí 5—400 marek, podpůrci až 10.000 marek. *Č.*

Badatelský ústav pro dějiny světové války. V Jeně přeměnou sbírek válečného archivu universitní biblioteky, který od prof. Dra v. Seydlitze byl založen, má vzniknouti zvláštní ústav »Forschungsinstitut für Geschichte des Weltkrieges«. Vědecké řízení tohoto ústavu svěřeno jest historiku prof. Dru. Jiřímu Mentzovi, vydržování a správu ústavu má na starosti zvláštní předsednictvo (v čele se státním ministrem Delbrückem) a správní rada. Vlastní vědecká práce zatím ovšem může být jen chystána, zatím jen pořádají se rozsáhlé sbírky knih, spisů, časopisů, novin atd., které za války a o válce vyšly doma i v cizině, k čemuž řadí se i rozličné plakáty, letáky, lístky a psaní polní pošty atd., i umělecká vyobrazení a pod., k válce se odnášející, jakož i některé válečné tiskoviny a rukopisy. Historik bude takto míti pohromadě materiál k napsání dějin nynější války, materiál nejen obrovský rozsahem, ale nesmírně cenný i tím, jaké poučení mu poskytne, a to k pohodlnému studiu. *Č.*

Sociální akademie ženská jakožto učiliště pro vzdělání dívek a paní v sociální práci a také zejména péči o mládež byla otevřena 1. října t. r. v Düsseldorfu. Studium na této akademii má býti dvouleté a poslu-

chačky mají dokonale se vzdělati k povolání opatrovnic a výkonných pracovnic na poli sociální péče. Na konci druhého ročníku podrobí se za předsednictví státního komisaře zkoušce dospělosti a podle jejího výsledku obdrží diplom zkoušených sociálních pracovnic. *Č.*

Psychofysický seminář university lipské byl otevřen v zimním běhu 1917 a řídí jej známý psycholog prof. Dr. W. Wirth. Wirth jest žák Wundtův a byl od r. 1900 asistentem, později (od 1908) spoluředitelem Wundtova ústavu pro eksperimentální psychologii v Lipsku. Když nyní Wundt odešel do pense, Wirth obdržel učební příkaz pro »psychofysiku« a odhodlal se založiti zvláštní seminář jí věnovaný. *Č.*

Zprávy knižní a literární. Bohuslav Němec, Rostliny na úsvitě vzdělanosti. V Praze 1917. Str. 96. Prof. Němec pojednává v tomto spise o počátku zemědělství a dějinách rostlin u nás pěstovaných. Prvotní domovinu našich rostlin hledá v Mezopotamii, kde se pěstovala pšenice, ječmen a len, v Malé Asii čočka a bob, v severní Italii hrách a v střední Asii kolem moře Kaspického žito a konopí. Podle nálezů předhistorických byly jmenované rostliny zavedeny do střední Evropy, teprve na počátku mladší doby kamenné a to téměř náhle, nejprve ječmen, pšenice, hrách, čočka a později žito a oves. O zemědělství starých Slovanů soudí, že bylo na počátku historické doby již velmi pokročilé. — Dr. Tomáš Trnka, Filosofický problém války. Otázky a názory sv. 39. V Praze 1917. Str. 200. Válka jest Trnkovi organisovaným bojem mezi dvěma skupinami lidské společnosti, jest produktem rukodělné kultury lidské. Je tak stará, jako lidstvo samo a nikdy se světa nezmizí. Není ani egoismem, ani altruismem, nýbrž jest záhadou zrození lidské organisace a kultury. Běh lidského života není unikáním smrti, nýbrž neustálým tihnutím smrti vstříc. Život lidský jest vybíjení se kladného polu — života — se záporným polem — smrtí. Tato polarita jest v poměru muže a ženy v rodině, ve vzniku a umírání celého rodu i národu. A elektřina při tom nahromaděná vybíjí se válkami. Tedy sen o věčném míru náleží jenom do říše snů. — JUDr. Jan Heller, O veřejném přislíbení. Rozpr. Čes. Akad. č. 56. V Praze 1916. Str. 78. Poněvadž se namnoze zaměňuje smluvní nabídka s veřejným přislíbením, pojednává autor nejprve o uzavírání smluv a pak teprve o problému, do jaké míry mají veřejná přislíbení (nabídky v novinách a na rozích ulic, vypsání cen, slibování odměn atd.), obligační závazek, t. j. do jaké míry se vyhlašující onou vyhláškou zavazuje vůči jednotlivci neb obecenstvu, s nímž dosud nejednal. — Dr. Vojt. Birnbaum, Ravennská architektura. I. Část. Její původ a vzory. Rozpr. Čes. Akad. čís. 57. V Praze 1916. Str. 102. Město Ravenna prošlo skvělou periodou dvou set let, když se r. 402 po Kr. stalo sídelním městem západořímským, potom sídlem Odoakera, Theodoricha a eksarchů cařihradských císařů. Skvělá episoda residenčního města měla přirozeně i vliv na jeho umění. Birnbaum se zabývá otázkou, kam jest přičleniti ravennskou architekturu, zda k Římu, či k Cařihradu, k západu i k východu, a přichází k bezvýhradnému stanovisku naprosté originality a domorodosti umění ravennského. Umění ono jest poslední periodou umění římského, jest tím nejvlastnějším uměním římským, odstranivším ze starého umění římského všechny řecké i jiné vlivy v celku i v jednotlivostech. — Jan Pastej-

řík, Bakterie. V Praze 1917. Str. 144. K 2·50. — Prof. Dr. J. Seehák, Mikroby v přírodě a v domácnosti. V Praze. Str. 40. K —·40. Oba spisy vyšly v populárních knihovnách, první jako 10. sv. v Průvodci vědou a uměním, druhá jako 74. sv. v knihovně Za vzděláním, a mají za účel poučiti kupce, hospodáře, živnostníky, hospodyně a školní mládež o blahodárných a zejména škodlivých účincích bakterií v zdravotnictví, v potravinářství, v polním hospodářství, v zemi, ve vodě i ve vzduchu. V obou pak jsou předeslány kapitoly o druzích, vzniku a životních podmínkách bakterií. Spis Pastejříkův jest doplněn 58 obrázky. — Dr. Rob. Marschner, Péče o osleplé bojovníky v Čechách. V Praze 1917. Stran 68. Výbor pro péči o osleplé bojovníky podává zprávu o své činnosti za rok 1916. Do výroční zprávy jsou zahrnuta pojednání o počtu osleplých vojínů v Čechách, jejich umístění, ošetření i novém výcviku v Klárově ústavu slepců, o upotřebení jich v podnicích živnostenských, průmyslových, hospodářských a obchodních. — Dr. Bohumil Baxa, Stát. V Praze 1917. Str. 48. K —·40. Probrav teorie odůvodnění neb ospravedlnění eksistence státu, poučuje nás autor o vzniku a dějinách státu, jeho orgánech, útvarech, ústavě a ministerské zodpovědnosti, pak o svazcích, skládajících se z několika států (o alianci, konvenci, unii, spolku atd.) — Dr. Jos. Müller, Die völkerrechtliche Stellung des Papstes und die Friedenskonferenzen. Einsiedeln 1916. 250 S. M. 4·60. S velikým důrazem žádá Müller pro papeže »jako rozeného vůdce neutrálů« místo i hlas při všech diplomatických kongresech. Ode dávna chránila církev katolická světového míru a rozhodčích soudů mezinárodních. Církevní stát neztratil 20. září 1870 zcela svého světského území, papež zůstal po neúplné okupaci Cadornově světským králem ve Vatikáně. A válka konečně ukázala, jak si ho jako světského suveréna váží a jej uznávají i nekatolické státy Anglie a Holandsko, které jmenovaly vyslance u Vatikánu ne snad pro záležitosti světské, nýbrž zcela výlučně pro politické účely. — Herm. Bahr, Schwarzgelb. Berlin 1917. 216 S. M 2·—. Povahu spisu Bahrova poznáme rázem z některých citátů: »Rakousko jest ve věčném pohybu vzhůru. — Jako každá organisace, co jednomu vezme, dá mu tisíceronásobně zpět. — Jeho dějiny jsou názorným vyučováním, jak Němci umějí zacházeti s jinými národy. — Válka jest vítězstvím státní myšlenky nad principem národnostním. — Rakousko všechnu hospodářskou, duševní a mravní zdatnost a činnost každého ze svých národů k sobě pozveduje a v sobě zdokonaluje. — Rakousko jest mystické. Rakousko jest katolické. Jest pokladem, který dědic převezme a uchová. — Snad přijde opět nyní doba Rakouska. Snad jenom proto odstrčily nás dějiny pro jedno lidské pokolení do kouta, aby si nás ušetřily, až Evropě bude scházeti Rakousko. Náš okamžik je tu, hlas nás volá, nám schází jen pýcha v sebe. Kdo zřídí opět Evropu, kdo jiný, než my? To může jenom německá síla s katolickým duchem!« — R. Battaglia, Ein Zoll- und Wirtschaftsbündnis zwischen Oesterreich-Ungarn und Deutschland. Wien 1917. 839 S. K 30·—. Z popudu a usnesení nejvyššího národního komitétu polského vydán první díl široce založené příručky pro budoucí spolek Rakouska s Německem v otázkách právních, politických a hospodářských. Po historickém úvodu o hospodářsko-politickém sblížení

mezi Rakouskem a Německem od 1833—1914 jsou tu projednány všechny složky celní jednoty a hospodářského sblížení: politické, organisační, technické, obchodní atd., a to hlavně se stanoviska rakouské monarchie. Druhý svazek bude jednati o vlivu středoevropského hospodářského spolku na jednotlivá hospodářská odvětví v Rakousku a třetí svazek o významu a postavení Polska v hospodářských záležitostech Střední Evropy. Poláci chtějí tak míti po ruce úplný materiál pro hájení svých zájmů při eventuálním jednání v budoucnosti. — Alb. Hellwig, Der Krieg und die Kriminalität der Jugendlichen. Halle. 1916. 282 S. M 6·—. Velmi závažné zlo, jež nám přinesla válka, jest nebývalé poklesnutí mravnosti u mládeže. Přestupky i zločiny nejrůznějších druhů se množí denně. Příčiny jsou známy. Otcové pryč, matky před prodejnami, výchova školní zanedbána, též i snadné nabytí peněz svádí k nepravostem a celé ovzduší válečné k surovostem. A metoda, jak tomu čeliti, jest zase stará: Ne násilím, vězněním, nýbrž zvýšenou péčí a bedlivější výchovou. Tento stín, který vrhla válka do mladých srdcí lidských, bude ještě dlouhá léta po válce haliti lidskou společnost. — Otto Baumgarten, Politik und Moral. Tübingen 1916. 179 S. M 3·—. Němci se častěji zabývají otázkou poměru politiky a morálky. Před válkou dávala k tomu podnět utlačovací politika poznaňská, a válka sama vyvolala přirozeně k diskusi všechny mravní pojmy, pravdu, právo, spravedlnost, lidskost, lásku atd. Baumgarten jedná nejprve o politice a morálce u Řeků a v křesťanství, v druhém díle pak podává vlastní pojetí tohoto problému. Hájí politickou mravnost, která ve státním životě úplně absorbuje mravnost individuální. Uznává tedy dvojí mravnost, státní, a indivuální. Státní jest vyšší. než individuální. A argumentuje asi takto: Bismarck byl mravní osobností, Bismarck z politických důvodů pozměnil mnohdy pravdu, ergo i lež může býti mravní. Tak dojde křesťanský moralista k nekřesťanským zásadám: »Moc jest mravní«, totiž pro stát. Odtud pochází ten neodpustitelný zmatek, který zavedli Němci do morálky; mluvíce o Bohu, pravdě, spravedlnosti, neřeknou jinak, než deutscher Gott, deutsche Treue, deutsche Wahrheit. — Vierkandt, Machtverhältnis und Machtmoral. Berlin 1916. 64 S. M 1·60. Vierkandt dochází k témuž závěru jako Baumgarten. Rozeznává dva druhy morálky: Formální, t. j. občanskou, a obsahovou, t. j. individuální. Cílem oné jest užitek, této dokonalost. Občanská morálka jest pro společnost, nikoliv pro jednotlivce, jest často bezohledná a tvrdá vůči jednotlivci. Vierkandt pokládá za účelné děliti lidskou společnost na vedoucí a vedená individua; slabší jsou podřazeni zdatnějším, čímž mají podíl na jejich zdatnosti. Se stanoviska občanské morálky jest moc rovna právu a morálce, kdežto se stanoviska individuální morálky moc neurčuje vlastní smysl života, nýbrž jen vnější, hospodářsko společenské jeho vztahy. Vierkandt doznává, že osobní idealistická morálka dnes rozšiřuje obor své působnosti stále na větší kruh životní, který byl dříve určován výlučně morálkou kolektivní. *J. H.*

Mír.

Profesor Lammasch jest jedním z Němců, jichž si musíme vážiti po stránce ryze lidské. Napsal-li v roce 1915, kdy v Rakousku vládl nejčernější absolutismus, že nutno dopřáti parlamentům většího vlivu na uzavírání mezinárodních smluv, aby bylo při tom dbáno potřeb a zájmů zúčastněných národů,« bylo to mužné slovo v pravý čas. A k mezinárodním smlouvám náležejí i smlouvy mírové! Lammasch slibuje si od takové úpravy mnoho, neboť jest přesvědčen, že »zájmy různých národů jako národních celků budou si jen v nejřidčích případech odporovati, i když zájmy vládnoucích kast nebo jednotlivých tříd v jednom státu, t. j. velkoobchodníků, lodních podniků, velkoprůmyslníků, velkostatkářů nebo tisku jsou v rozporu se zájmy týchž tříd v jiném státu«. Slova opravdu mužná! V jiném než německém jazyku a v jiném než vědeckém časopisu nebyla by směla v roce 1915 býti pronesena a vytištěna. Cítili jsme totéž, co jest v nich vyjádřeno, také sami a snad ještě silněji jsme byli přesvědčeni, že ti, kteří mají v rukou vládu a moc, chtějí válce.

Dnes jest tomu jinak. Dnes ti, kteří mají v rukou vládu a moc tohoto státu, chtějí mír.

Došlo nejprve ke klidu zbraní na ruské frontě a potom i k mírovému jednání v Brestu Litevském. Zcela ve smyslu toho, co Lammasch tak pěkně vyjádřil, avšak z popudu úplně vlastního, navrhli naši poslanci, aby k mírovému jednání přibráni byli zástupci jednotlivých národů této říše, poněvadž jen tak může býti uzavřen mír opravdu demokratický. Vláda tento požadavek rozhodně zamítla, ačkoli prohlásila od zahájení sněmovního zasedání několikráte, že vládnouti v duchu demokracie jest jejím cílem. A také dvorní rada Lammasch přispěchal jí tentokráte na

pomoc a v článku uveřejněném v »Neue Freie Presse« prohlásil Čechy a spojené s nimi Jihoslovany za kazimíry. Pohrozil jim dokonce, že zmaří-li mírové jednání, kde kdo postaví se proti nim. Jaká to změna událostí a poměrů! V prvních třech letech války, zejména při jejím vypuknutí, kdy celá Vídeň vášnivě volala po válce, by byl každý zahrával se svou svobodou nebo i se svou hlavou, kdo by se byl u nás odvážil veřejně projeviti svou pochybnost o tom, zda válka vůbec, nebo dokonce tato válka, jest vskutku požehnáním pro lidstvo nebo alespoň pro rakouské národy.

A co jsme spáchali, čím jsme na sebe uvalili tolik hněvu? Dali jsme vznik této říši, svou krví jsme ji tolikrát obhájili v dobách největší tísně, svou pílí, svými statky a bohatstvím svých zemí udržovali jsme a udržujeme moc říšského celku; svými bohatými a krásnými zeměmi, vzácnými údy české koruny, vykoupili jsme v těžkých dobách mír zemím a národům rakouským a výsledky a přebytky naší práce zabezpečili jsme národům a zemím s námi spojeným, zabezpečili jsme zejména Vídni postavení a život tak skvělý, že by ani největší napětí vlastních sil obyvatelů těchto zemí s námi spojených nebylo bez nás postačilo přivésti je jen k přibližnému rozkvětu. Že i v této válce teče proudem česká krev ve službách této říše, a že bez přírodního bohatství českých zemí a bez české píle nebyla by říše vydržela tolik, není třeba ani připomínati. A proč tedy tolik hněvu proti nám?

Jedině proto, že myšlenka, která byla smyslem našeho života a kterou nejlepší naši muži již celá desetiletí před válkou byli vyslovili, že tato myšlenka pronikla celým světem a stala se vůdčí myšlenkou a heslem nového uspořádání světového pořádku! Byli jsme vždy proti ovládání jedněch národů národem jiným. V listopadovém sešitu tohoto časopisu bylo ukázáno, že i slova nyní užívaná, terminologie nové státovědy byla u nás známa a užívána již mnoho let před válkou. Velký náš státník Palacký, jemuž by Rakousko mělo být za mnohé vděčným, zastával vždy názor, že »zásada rovnoprávnosti národů jest rovněž tak stará, jako nauka přirozeného práva vůbec«, a že konec konců pramenem této zásady jest jednoduchá

myšlenka »čeho sobě nechceš, jinému nečiň«! A to jest, myslím, hlavní myšlenka, na kterou německý národ zapomíná. V době, kdy hlásá boj do krajnosti za svou samostatnost a volný rozvoj, jak se nyní tvrdí, odpírá se nám právo činiti totéž a zrádcuje se celý národ, protože touží po tom, o čem se domnívali dosud velcí národové, že pouze oni mají nárok, aby se jim dostalo. Správně připomenul náš Palacký Němcům již v roce 1865, že »dějinný skutek, že původně každý národ míval svou zvláštní vládu pro sebe a byl tudíž státním celkem zvláštním, měl to za následek, že právo mezistátní a mezinárodní považováno po celá století a považuje se z většího dílu až podnes za identické, za jedno a totéž«. A také na myšlenku spojení celého našeho kmene nepotřebovali jsme čekati z ciziny, jak bájí německé listy. Již v roce 1848 napsal Havlíček do »Národních Novin«: »Nejdůležitější věc pro zachování a důstojnost národnosti naší jest spojení celého národu československého ve svazek jeden, abychom tak s celou společnou silou svou státi mohli proti nepřátelům svým a proti všelikému nebezpečenství.«

Němci rakouští nepochopili velké doby, nedali se proniknouti novými myšlenkami, jež se zrodily z velkých krvavých obětí jejích; nepostřehli ani, že na troskách předválečného, starého světa povstává nový svět a s ním nový, lepší názor světový. A jako to nepostřehla, nedovedla postřehnouti německá duše Lammaschova, tak nedovedlo se přetvořiti ani nitro jiných lepších mužů německého národa. Nejnověji také bystrý učitel i praktik rakouského státního práva dr. Friedrich Tezner v »Österreichische Rundschau« s vysoka odmítl naše státoprávní snahy. České státní právo není politicky možno, poněvadž vedle Německa, na jeho hranicích, nemůže vzniknouti český »Zwangsstaat«, tedy jakýsi násilnický stát, patrně stát potlačující a utlačující Němce. Tezner nedovede si patrně představiti stát s jinonárodní menšinou, která by nebyla znásilněna a znásilňována. Německá duše, německé myšlení! Tezner vidí již dokonce občanskou válku, která by vznikla při takovém pokusu řešení rakouské otázky. Zřízení takového českého státu přesahuje síly českého národa, ale také síly dynastie, jak Tezner praví (»dass ihre Verwirklichung nicht nur über die Kräfte des tschechischen Volkes, sondern auch über die

Kräfte der doch nicht allmächtigen Dynastie hinausreicht«). Příti se o tuto otázku jest nemožno. Svou samostatnost ztratili jsme v historii několikráte. Vždy to možno vysvětlovati tím, že národ nebyl jednotný, nebo že pro myšlenku vlastního státu jeho byly zaujaty jen zlomky národa, zpravidla jen určité jeho vrstvy nebo třídy privilegované. Pan Tezner a s ním mnoho jiných učených i méně učených hlav přehlédlo, že tentokráte za myšlenkou českého státu poprvé v dějinách stojí národ celý, bez rozdílu stran a všechny jeho vrstvy bez rozdílu sociálního postavení.

Tezner nám připomíná, ne bez značné dávky zlomyslnosti a škodolibosti, že pouze dynastie povznesla nejširší naše vrstvy, zejména selský stav, k lidštějšímu životu, a že se tak stalo přes odpor tříd privilegovaných — abychom užili moderní terminologie — tedy proti vůli i českých stavů.

Uznáváme rádi, že osvícenská teorie XVIII. věku, která do říše přišla z Francie, tedy odjinud, přispěla velmi k našemu obrození, ale nesmí se zapomínati, že proti reformám nestavila se tu šlechta naše, česká, nýbrž šlechta, sestávající větším dílem z cizinců usedlých zde a užívajících statků českých pánů a zemanů, vypuzených ze země nebo ochuzených po bitvě bělohorské. Ostatně nebylo by ani úplně správné, význam Vídně a ústředních úřadů po této stránce přeceňovati. Uvedeme jen jediný příklad, který nasvědčuje tomu, že v této době předkonstituční nebyla to jen Vídeň, odkud vycházely myšlenky obrodné. Roku 1794, kdy šlo o reorganisaci zemského výboru v Čechách, zaslali sv. p. Eben a hrabě Kolovrat ke dvoru pamětní spis, v němž se stavějí proti dosavadnímu zemskému výboru a vůbec celému stavovskému zřízení v zemi, poněvadž hoví pouze vyšším stavům a umlčuje úplně a odsuzuje k politické bezvýznamnosti stav městský a selský. Žádají proto zastoupení stavu městského a selského na sněmu, přiměřené váze těchto stavů a myšlence spravedlnosti. Když se zabývali těmito návrhy ve Vídni, označili je za výstřední požadavky (excentrische Wünsche«) a neuznali je za hodny vážného projednání, »poněvadž otřásají stavovskou ústavou, jejíž rušení není v zájmu doby«. Komorní úřady sjednotily se tu dokonce v názoru, »že lidu není třeba jiného representanta, a že nikdo také nezasluhuje více důvěry lidu než panovník« (»dass kein anderer Volksrepräsentant nötig und möglich sei und keiner das Vertrauen des Volks mehr verdiene, als der Monarch«).

Ostatně těmito historickými námitkami neporazí se myšlenky, které jdou vítězně zmlazeným světem. Odpůrci naši jakoby byli hluší proti tomu, co se děje kolem nich, svádějí celý náš boj na jinou, vedlejší kolej. Nepochopili prostě, že myšlenka demokracie, která se již nedá utlumiti a která si dřív nebo později zjedná průchodu, mluví pro nás. V tom a v naší jednotě jest síla, kterou nebude možno zlomiti, zůstane-li naše vůle silná. Jako se stane nemožným takové státní zřízení, v němž by široké vrstvy národa byly ovládány hrstkou držitelů moci, právě tak nebude možno, aby jediný národ, mající nad to menšinu, chtěl udržovati v poddanství několik národů jiných!

Nejsme rušiteli míru. Nikdo si nepřeje míru toužebněji nežli my, kteří jsme nikdy nechtěli válce. Ale po útrapách a bědách, jež lidstvo za války vytrpělo, po mukách duševních, jež jsme prožívali a ještě prožíváme, když vidíme, jak mnoho nejcennějších kulturních statků lidstva denně se ničí, jsme toho názoru, že mír musí býti takový, aby znemožnil nebo alespoň do nedohledné doby odsunul nebezpečí nového válečného běsnění.

Ve své Nové státovědě (Neue Staatslehre), vydané v roce 1902, napsal Antonín Menger tato slova: »Mír na venek může vycházeti pouze od vnitřního míru. Pokud však individualistický mocenský stát, v čele s Ruskem, zadržuje celé národy proti jejich vůli ve své moci, pokud dále pokládá udržení zděděných mocenských poměrů uvnitř za svůj nejdůležitější cíl, nezmizí tento stav vzájemného ohrožování se nikdy ze života národů.«

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Napsal Jar. Werstadt.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

»Nejsme, přiznávám to, z těch, kteří se podivují národům bez dějin, šťastným a bohatnoucím. Národové jako jednotlivci vzbuzují úctu a podiv jen tenkráte, jsou-li pracující silou a školou obětování ve prospěch zítřejšího pokolení.«

Melchior de Vogüe (citovaný Eduardem Rodem v knize »Mravní názory naší doby«).

»Kdybych měl říci, přál-li bych si pro nás spíše banální existence průměrného malého národa, neprotkané žádnou tragedií,... neodvážil bych se říci: ano.«

Viktor Dyk v úvaze o Bílé Hoře (»Poznámky« v Pokrokové Revui, 1909). : :

(1. Úvod: Kalouskův poměr k Palackému a k Tomkovi.) Josef Kalousek, první učitel českých dějin na naší obnovené universitě, více než čtvrt století vykládal střídajícím se generacím o předmětě drahém svému srdci. Nezůstavil však práce, jež by podávala celkového, třebas jen přehledného vylíčení naší minulosti, a v jejímž epickém toku — podobně jako se zrcadlí polední slunce v plynoucí hladině řeky — obrážel by se zářivý mravní a politický ideál, s jehož výše historik viděl i soudil dějinný život své země a svého národa. Akademické přednášky Kalouskovy[1] mohly by ovšem býti cenným pramenem poznání jeho pojetí českých dějin, kdyby jen to

[1] Prof. dr. J. V. Šimák v posmrtné vzpomínce a úvaze »Za Josefem Kalouskem« (Časopis Musea král. Čes. 1916) zmínil se šíře o nich a z jeho zajímavého svědectví vhodno zde zaznamenati: »Kalouskovy české dějiny nejsou pouhé těžení z Palackého, Tomka a Gindelyho, nýbrž hluboké propracování vlastní, vlastním duchem, vlastní metodou, jež se arci shoduje s nimi ve mnohém, ale vždy zachovává samostatnost a svéráznost.« Toto ocenění v podstatě asi správné zvyšuje jen lítost resignace na materiál tak vzácný.

byl pramen pro nás dostupný ve své plnosti a čistotě. Než přes to najde se v Kalouskově literárním souboru — zejména v jeho hojných kritických posudcích a úvahách o naší dějepisné produkci — dosti stran, jimiž autor uvolnil tlaku svého historického a vlasteneckého svědomí (to obojí splývá u něho v jedinou instanci soudní), aby sobě i veřejné obci, na niž vždy myslil a k níž se vždy obracel se svou vědeckou prací, vytkl určitý a pevný a ovšem podle jeho zdání zdravý a správný poměr k základním zjevům naší národní historie.

Kalouskovo hodnocení českých dějin zpravidla se vymezuje poměrem jeho k dějinné filosofii Palackého a k dějinnému nazírání Tomkovu. Je to přirozeno s hlediska souvislosti vývojové i osobní. Mladšímu Kalouskovi stavěl se zajisté před oči dvojí soud o kladu a záporu, o zásluze a vině v našich tragických dějinách, — dvojí myšlenka, celou propastí od sebe oddělená a nesmiřitelná právě tak, jako dva světy, v něž roztrhla naše dějiny katastrofa bělohorská: myšlenka Palackého a Tomkova. Mezi těmito protilehlými póly hledá Kalousek svou vlastní pravdu. Při tom působí naň nejenom obojí dějinně-filosofická koncepce, vyjádřená literárně, nýbrž bezprostředně též osobnosti jejích tvůrců: v Palackém poznal z osobní blízkosti ideál Čecha i člověka a zůstal zbožným, věrným knězem kultu jeho po celý život; v Tomkovi nalezl napřed učitele a potom důvěrného druha, jemuž zachoval povždy srdečnou úctu a náklonnost. Bude věcí intimně zasvěceného životopisce,[1] aby nám, postrádajícím nezbytného základu osobních dokumentů, vedle psychologického osvětlení a přiblížení vnitřní bytosti Kalouskovy a vedle vylíčení životních podmínek jejího růstu zjistil také — pokud bude věc možná — ráz a míru dotčených osobních vlivů na směr Kalouskova názoru životního a dějinného. Nám většinou lze jen konstatovati vývojovou dráhu jeho myšlení a jeho sympatií z veřejných projevů jeho péra, aniž můžeme vždy také zahlédnouti vnitřních motivů a určujících vlivů v tomto vývoji.

Ve vztahu k Palackému, ale zejména v poměru k Tomkovi bylo Kalouskovo nazírání na české dějiny karakterisováno formulemi buď příliš povšechnými a nepřesnými, anebo přímo ne-

---

[1] Přihlásil se již ve školním radovi Otakaru Joskovi, který byl k vděčné úloze přímo designován vyznamenávající důvěrou nebožtíkovou. Naše očekávání v daném případě je povzbuzováno i vzpomínkou na životné a výstižné stránky, věnované tímto zkušeným spisovatelem V. V. Tomkovi (Osvěta 1905). Malou ukázku z připravované velké biografie, líčící Kalouskovo dětství a chlapectví, podal v Osvětě 1915.

správnými a jeho hlediska pokřivujícími.[1] To platí zvláště o dalekojdoucí identifikaci Tomkova a Kalouskova dějinného kreda na úkor pravdy a — nutno též říci: — na újmu Kalouskovy dobré pověsti v naší pokrokově národní veřejnosti a zejména mládeži, nacionálně tak rozhodné a citlivé. Neboť »tomkovství« je v Čechách bohudík již dávno špatně doporučujícím cejchem historikovy myšlenky o naší minulosti. Zde je třeba především ostrého světla. Proto bude tato úvaha o Kalouskovi jako dějinném hodnotiteli více méně stálou konfrontací a soustavnou paralelou názorů Kalouskových a Tomkových.[2]

A budiž dovoleno již zde poukázati k výslednému poznání, jež vyplyne z delšího sledu našich vývodů a dokladů: Kalouskovo hodnocení českých dějin neshoduje se s filosofií Palackého, ale není také nazíráním tomkovským; je čímsi sui generis, je hodnocením právě »kalouskovským« a hlásí se hned v nejranějším projevu historického zájmu a myšlení mladého Kalouska. Bylo pří-

---

[1] Uvedeme jen příklady nejčerstvější, z projevů učiněných nad Kalouskovým hrobem. — Prof. Šimák v citovaném již článku z Musejníka soudí o Kalouskovi, že »se shodoval celkem s Tomkem v názoru na Husa, husitství i na stavovskou politiku českou v letech potomních Ale ne ve všem a ne vždy...« — Prof. Pekař ve studii otištěné v Čes. Čas. Hist. 1916, zhuštěném a účinném nekrologu, jejž před tím přednesl v slavnostní schůzi Historického Klubu, zachází na scestí ještě dále v těchto omylných tvrzeních o Kalouskovi: »...třeba souditi, že stál celkem k názoru Tomkovu«; »Kalousek přiklonil se k tomu mínění, jež o Bílé Hoře, jejích příčinách a zejména následcích vyznával Tomek« (— třebaže k tomu podle Pekaře »bylo třeba dlouhých let a vlastně i Denisova souhlasu [???] s Tomkem«). — Jak se pochybené výroky autorit tradují dále, ukázalo se ve feuilletonech mladého historika Dra. Jana Morávka (Vídeňský Denník z 10. a 14. června 1916), spoléhajících zřejmě na studii prof. Pekaře. Zde se dočtete, že »názor Tomkův na Husa a na osudné období bělohorské stal se znenáhla i Kalouskovým duševním majetkem«. — Ke hlasům historiků druží se glosa novinářova. Jan Herben dal svému zmatenému chápání, či lépe nepochopení Kalouska tento výraz (v Novině, 26. listopadu 1915): »Studium povahy Kalouskovy poskytlo by podivný obraz muže z let 70. a 80. Vydával Dějiny Palackého a přijímal Tomkův abdikační názor o českých dějinách; politicky zarytý Staročech a nábožensky liberál; původce návrhu na revisi Husova procesu, jehož spisek o Husovi r. 1915 vydali si klerikálové.« — Nechť si čtenář laskavě připomene a zkusí ověřiti různé ty formulky na příslušných místech našeho obrazu historického souzení Kalouskova!

[2] Budeme ovšem přihlížeti zde toliko k hlavním a karakteristickým a při tom trvalým a konstantním rysům toho, čemu se říká tomkovský názor na české dějiny. Stopovati zblízka a dopodrobna jeho významný vývoj a místy i převraty, jichž si — zdá se — nebývají pravidlem vědomi ti, kdo o Tomkově názoru dějinném soudí, ponecháváme si (bude-li osud přízniv úmyslu) ke vhodnější příležitosti stých narozenin Tomkových, kterých si připomeneme v květnu příštího roku.

padně zdůrazněno,[1] že Kalousek-historik a vědec vystupuje poměrně pozdě (teprve kolem své třicítky), za to však že se jeví hned hotovou a zralou individualitou. Podobně též Kalouskovo dějinné hodnocení je svým nejzákladnějším tahem hotovo již od počátku, třebaže potom v některých konkretních a stěžejných otázkách probíhá velmi zajímavou křivkou vývojovou. I zdá se, že otázka osobního vlivu obou velkých předchůdců a učitelů Kalouskových — vznešeného idealisty, jenž se projevil »Dějinami národu Českého« a všedně realistického dějepisce města Prahy — na Kalouskův soud historický je méně důležitá, než bychom apriorně předpokládali. Interval 20 let, jenž dělí narození těchto tří dějepisců (1798,1818, 1838) není jen něčím vnějškovým a vnitřně bezdůsažným: značí zajisté, že Kalousek je synem jiné doby a bratrem jiné generace než Palacký i Tomek. To je moment doby, jejž nutno respektovati. A vedle něho vchází ve své právo vnitřní zákon osobnosti, podle něhož tato přetváří jedinečnou zkušenost světa a života v jedinečnou pravdu osobní: jako byly rozdílné životní osudy těchto historiků, jako byl různý jejich pocit a ideál štěstí a krásy v žitém životě současném, tak se rozcházejí a odstiňují jejich soudy o věcech života minulého . . .

*

(2. Ideový klíč k dějinnému nazírání Kalouskovu.) Jako u Tomka, tak i u Kalouska pojetí dramatu našich dějin je reflexem duševního vývoje historikova, podmíněného povahou osobnosti a vlivem doby, a prodělalo metamorfosu v lecčems podstatném.

Disposicí karakterovou a psychickou Kalousek je blízkým příbuzným Tomkovým (— bude to ukázáno níže —), avšak jejich ideová orientace je významně odlišná a působí řadu důsažných, principiálních rozdílů mezi Kalouskovým a Tomkovým názorem na české dějiny, i když později částečné myšlenkové sblížení obou historiků doplňuje shodu jejich povahových sklonností a vede do jisté míry k jakémusi vyrovnávání Kalouskova a Tomkova myšlení o naší minulosti, při němž však nejenom Kalousek přibližuje se Tomkovi, nýbrž i Tomek konceduje Kalouskovi. Ideový klíč ke Kalouskovu hodnocení českých dějin třeba hledati v jeho nacionalismu a v jeho liberalismu.

---

[1] Prof. Novotným v jeho bibliograficko-kritickém vypsání Kalouskova díla historického v Čas. Matice Moravské 1916, vyšlém v delším mezičasí, jež uplynulo od napsání do uveřejnění přítomné úvahy.

Již mladý Tomek jako historik zatracuje zcela v duchu liberální a konstituční víry osmačtyřicátnické jak vladařský »despotism« (ipsissimum verbum!), počínaje jeho otcem v Čechách: španělsky vychovaným Ferdinandem I., tak náboženské výboje protireformace a prokazuje všecky své sympatie těm, kdo jsou mu představiteli náboženské i politické svobody národní, — stavům protestantským. Právě takové stanovisko zaujímá o 20 let později i mladý Kalousek ve svém »Českém státním právu« z roku 1871 a v některých novinářských úvahách z let předchozích. Poznáváme jasně, že Tomek i Kalousek vyšli z obdobné myšlenkové sféry českého národně svobodomyslného hnutí, ale že nestejně daleko se mu odcizili v dalším svém vývoji.

Tomkova hlava, rozpálená na krátko revoluční horečkou, zchladla a vystřízlivěla rychle v ostrém větru reakčním a stará zaujetí vystřídána náklonnostmi právě opačnými, které již byly trvalé. Tomek stává se jedním z těch konvertitů, zbloudivších od ideálů revolučního liberalismu k ohroženým autoritám »trůnu a oltáře«, jakých historie evropské reakce po r. 1848 zná celé legie, a ve službách Lva Thuna, jehož vliv u Tomka vystřídal působení Palackého, vystupuje u nás jako intelektuální opora Rakouska padesátých let, které náhradou za vzatou ústavu dalo národům konkordát s Římem. Tomkův liberalism zdá se nám dnes jakýmsi nedorozuměním. Nad ním zvítězil v Tomkovi katolík přímo ultramontání, církevní a vládní autoritář, který je při tom českým vlastencem, ale vlastencem z pobělohorské krve, obětujícím ve své víře své češství svému římanství a málo žijícím politickými tradicemi a touhami svého národa, jak o tom všem vydávají svědectví jeho výroky se soudné stolice českého historika.

Jinak Kalousek. V něm vidíme duševního sourozence liberalistického pokolení let šedesátých a sedmdesátých u nás. Bylo to pokolení nábožensky neinteresované, leda negativně svým odporem k náboženské nesvobodě a nesnášelivosti a zvláště k obnoveným nárokům papežské a církevní katolické moci v duševním světě současném, jež svými sylaby a encyklikami prohlašoval Pius IX. Bylo to pokolení, jež optimisticky věřilo v divotvornou moc lidské svobody a vzdělanosti na půdě mravních i sociálních vztahů, a které převzalo politické dědictví ústavních a demokratických snah liberálů osmačtyřicátnických, zabavené na čas vládou reakční, ale potom přece jen uváděné v skutek obnovením ústavy a státními reformami. A bylo to posléze pokolení, naplněné vřelým idealismem národním,

jenž životu jednotlivcovu vztyčoval dostatečný cíl a smysl v práci na panenské půdě nedávno obnovené vlasti, a jenž národ, historicky i politicky uvědomělý, inspiroval k boji o důstojnější postavení politické.

O svých politických »Lehrjahre« rozhovořil se Kalousek zajímavě a mile v několika vzpomínkách, uložených do »Almanachu bývalých žáků české reálky pražské« z r. 1893. Odtud se dovídáme, že politickým učitelem a vychovatelem Kalouskovy třídy byl Havlíček, jehož spisy byly těmto skrytým mladým politikářům vedle novin pravou politickou čítankou. Ohnivé slovo nedávno odpraveného redaktora »Slovana« to tedy bylo, jež v nedýchatelném ovzduší bachovského absolutismu — absolutismu, který tyto studenty podle výpovědi Kalouskovy »tížil tíhou velikou« a jemuž se tak rozumně přizpůsobil jejich současník, universitní profesor Tomek, zkříživ nejednou ve službách vládních zbraň se samotným Havlíčkem, důvěrným druhem svého mládí — nítilo v mladickém srdci Kalouskově víru v politickou a národní svobodu. I věříme mu potom ochotně, když prozrazuje na sebe a své soudruhy: »Samo sebou se rozumí, že všichni, kdož jsme se zabývali politikou, byli jsme liberály; byltˇ liberalismus tehdáž zapovězeným zbožím.«[1] Byl to »čas za živa pohřbených« ze známé Nerudovy básně. Také Kalouskova vzpomínka naň je černá a zeje zoufalostí: »Nikde

[1] Stůjž zde celé toto zajímavé místo Kalouskovy vzpomínky, v němž se o dalekosáhlých sociálních tužbách mluví s rozmarnou ironií příznačnou pro střízlivě skeptického ducha autorova: »Jedni vyslovovali se mírně, druzí tutéž myšlénku pronášeli ostře. K radikalismu nehlásil se však, pokud pamatuji, z nás nikdo. Měli jsme sice vzletné naděje, že v budoucnosti mnoho dobrého způsobíme; špatnýť jest prý voják, který nedomnívá se nositi ve svém tlumoku hůl maršálskou, a my jsme byli dobří studenti. Ale že bychom všechny lidi na světě mohli učiniti šťastnými a spokojenými, to pokládali jsme za nemožné, a proto ani mnoho jsme o tom nepřemýšleli; a já dosud se domnívám — pravím to bez urážky našich sociasofických talentů — že bychom byli nedovedli zdokonaliti valem člověčenstvo, a následovně že dnešní špatnost světa není zaviněna naším tehdejším opominutím v tomto oboru. Také jsme tehdáž politisovali více v mysli, než v hovoru, a hlukem dokonce nic. Stadium studií pokládali jsme za přípravu k životu, nikoli již za život sám, ku kterému jsme se připravovali. Při všem tom však naše politické smýšlení lišilo se podstatně od názorů, které tehdáž byly officiálně v oběhu.« Uvědomíme-li si, že citované věty píše Kalousek v r. 1893, tedy v roce největšího rozpjetí i osudné persekuce současného pokrokového hnutí studentského, rozpoznáme snadno, nakolik jsou posílány na adresu nové mládeže, hořící pro společenské reformy od kořene, přetřásající v nekonečných debatách socialistické teorie a při tom politicky aktivní až po volební agitace, táborové výstupy a pouliční demonstrace, z nichž jedna platila kdysi též Kalouskovu společníku: vládnímu radovi Tomkovi. Hle, interesantní příspěvek k problému »otců a dětí« v památných létech 90tých, odhalující aspoň cíp z Kalouskova poměru k mladým směrům soudobým.

nebylo dovoleno volné slovo, a lidé a národové nemohli sobě ani postěžovati. Každé pomyšlení na ten způsob vlády budilo v myslícím člověku trpkost, bol nebo hněv. Mně nejtrapnějším bylo pomyšlení na její dlouholeté trvání, které zdálo se býti věčností. Blouznění o svobodě v letech 1848—9 zmizelo jako sen, a nastalý potom absolutismus zdál se býti bez pohybu a bez konce. V sklíčenosti tázali jsme se jeden druhého, zdali a kdy nastane nějaká proměna k lepšímu, dočkáme-li se jí za svého života.« Nuže tyto silné dojmy z »mrtvého domu« bachovského Rakouska vštípily Kalouskovi stejně silné přesvědčení o pravdě slova Palmerstonova, »že sebe chatrnější zastupitelstvo země jest lepší nežli vláda neobmezená, vláda beze všeho sněmu«. »To pravidlo — dodává vzpomínající padesátník r. 1893 — připadne mně vždy na mysl, když slyším někoho z omrzelosti nad našimi politickými neúspěchy tvrditi, že nežli takovýto konstitucionalismus, byl by lepší absolutismus.« — Od svědectví osobní vzpomínky přejděme k svědectví autentického dokumentu.

Třicetiletý Kaloúsek složil pozoruhodnou k o n f e s i s v é l i b e r á l n í v í r y v populárním výkladu na téma: »C o j e s t l i b e r á l n o s t?«, otištěném v »Poslu z Prahy«, zábavném a poučném kalendáři na rok 1869. Přijímá požadavky a zásady politického liberalismu v celku za své, ale ne bez kritiky: je liberálem, ale myslí po svém, soudně a kriticky o módním politickém učení evropském. Především a hlavně j e h o l i b e r a l i s m j e m o d i f i k o v á n a o v l á d á n j e h o č e s k ý m n a c i o n a l i s m e m. Klade naň se zdravým smyslem pro naši českou realitu vždycky měřítko našich zvláštních národních zájmů a potřeb a našich zvláštních politických poměrů a zkušeností v habsburské říši. Uvědomíme-li si, že Kalousek psal svůj výklad liberálního katechismu v době, kdy v Rakousku poprvé došlo k vládě parlamentární, avšak že to byla vláda liberálů německých, horujících pro všecky svobody kromě jediné: národní svobody neněmeckých národů říše, shledáme velmi přirozenými jeho vlastenecky nedůvěřivé výhrady vůči liberální ortodoksii, jakou představovali Giskrové a Herbstové, a budeme s ním živě souhlasiti v tom, co napsal nejspíše na jejich adresu: »Nám jest milejší blaho národa, nežli jakákoli politická nauka, vymyšlená v cizině a pro cizinu.« Jsa zapřisáhlým n e p ř í t e l e m s t á t n í h o c e n t r a l i s m u a b y r o k r a c i e, mladý Kalousek zdůrazňuje zde m y š l e n k u s a m o s p r á v y jako nezbytný doplněk a korektiv liberální nauky o vládě konstituční a parlamentární. K poža-

davku samosprávy národní v mnohonárodním státě podunajském ukazoval ovšem přirozený životní zájem národních individualit a jejich odpor proti státní uniformitě a hegemonii jednoho národního živlu.[1] Nutnost samosprávy občanské uznává však Kalousek všeobecně a všude, též pro státy národní, t. j. národně stejnorodé.[2] Z ostatního obsahu zajímavé úvahy ještě vytkneme, že Kalousek přibíjí častou neliberálnost liberálů k církvi, kdežto sám hlásí se k zásadě Cavourově o svobodné církvi ve svobodném státě, a že podle všeho nesrovnává se s důsledným liberálním demokratismem, který všeobecným a rovným hlasováním přiznává »rovnou politickou váhu všechněm bez rozdílu«. Svoje kladné a při tom kritické stanovisko k liberalismu vyjádřil Kalousek závěrem takto: »Vyniklo..., že jest v těch snahách mnoho dobrého, ale proto přece že člověk nemusí se vzdávati vlastního rozumu a klekati hned na kolena přede vším, co nazve se liberálným; nýbrž že jest dobře, nedati se oslepiti jmenem, přihlédnouti k věci samé, uvážiti, je-li prospěšna našemu národu, a dle toho pak zříditi skutky své.«

Liberálním názorům své mladosti zůstal Kalousek v podstatě věren až do svých mužných a kmetských let, která leda přitlumila jejich rozhodnosti a zesílila ohledy konservativní. Toliko v jednom důležitém směru Kalousek se ideově vzdálil svým počátkům: v poměru k náboženství a k církvi. Liberální indiferentism, liberální »desintéressement« ve věcech náboženských, provázené přímou nechutí k panovačnému církevnictví, přešly u Kalouska v katolicism stále určitější a v zájem vždy živější o poměry a osudy římské církve; u lidí naší starší

[1] »Konstituční nauka, tak jak jest vypěstována liberalismem, nehodí se na stát tak různorodý, jakým jest Rakousko... Národové, zvlášť je-li jich několik spojeno v jeden stát, potřebují ještě něčeho jiného, než vlády parlamentárné... Národové potřebují samosprávy...«

[2] »Ústavnost bez samosprávy patří mezi staré železo... Špalek snadno se překotí, nikoli však peň, jenž má živé kořeny a kořínky v zemi. Těmi kořeny a kořínky musejí býti ústavě samosprávná zřízení, nezávislá od parlamentu a od vlády ústředné, nýbrž vycházející z půdy národa samého.« Je zajímavo všimnouti si, jak tento moderně liberální duch občanské svobody a odporu k byrokracii proniká i Kalouskovo hodnocení vnitřního zřízení starého státu českého. Autor »Čes. stát. práva« libuje si, že »v Čechách i v Moravě znamenitou převahu měla samospráva nad vladařením panovníkovým«, že zde »shledáváme téměř úplný nedostatek úřadovlády zeměpanské, která by absolutismu mohla sloužiti za nevyhnutelný nástroj.« a že »správa všechna... nacházela se v rukou nejváženějších a nejzámožnějších i tudy neodvislých obyvatelův, kteří od sobě rovných byli ne-li zrovna voleni, aspoň navrhováni, a vždy zavázáni obci své, s níž žili a trpěli.«

svobodomyslné generace je tento vývoj dosti všední. Stárnoucí Kalousek pocítil potřebu positivní náboženské víry, pro niž byl připraven i svým filosofickým zaujetím proti materialistickému světovému názoru, a našel ji — snad vlivem výchovy mládí, snad jinými vlivy, o nichž nám poví jeho biograf — v katolictví. Ale Kalouskova víra je jiná než Tomkova. Je mu podle běžného liberálního hesla »věcí soukromou«, nikoliv — jako církevníkům rázu Tomkova — »podporou společnosti«, kterou třeba úředně držeti a opatrovati v zájmu blaha a pořádku státního a společenského. Kalousek zůstal vždy liberálem v tom, že je na hony vzdálen pokušení, svoji façonu spásy míti za jedinou a vnucovati ji druhým, že otázky náboženského přesvědčení vylučuje z areny veřejných zájmů a zápasů, a že vůbec světské hledisko národně politické zatlačuje u něho důsledně hledisko nábožensko-církevní k podřadnému významu.[1] Kalousek proti rozvádějícímu momentu náboženskému a církevnímu a nad něj staví slučující sílu myšlenky národní, jednotící moc českého nacionalismu, který je mu ve všem nejvyšším zákonem a posledním kriteriem. O něm lze jen s důrazem ještě větším a s nejširší platností opakovati, co poznamenal kdesi o římském knězi Puchmajerovi, básnícím nadšenou ódu na Žižku: že »český národovec v něm předčil nad katolíka.«.

*

(Pokračování.)

---

[1] Klasicky a se zábavnou názorností vyjádřil Kalousek svoje liberalistické pojímání náboženstvi v úvodníku »Pokroku« z 10. července 1873 nadepsaném slovem, jakoby vystihujícím esenci Kalouskovy povahy i moudrosti životní: »Varujme se výstředností!« Kalousek tu píše: »Vášeň, která zaslepuje, může zkaziti vše, věc dobrou proměniti v škodnou... Také mathematika ku př. je věc užitečná a dobrá, ale bylo by to zajisté velice pošetilé, kdyby někdo v přílišné horlivosti za tu prospěšnou vědu dal se unésti k tvrzení, že, kdo nezabývá se matematikou, jest hlupák a darebák. I hudba jest pěkné umění; ale kdyby někdo o to usiloval, aby nikdo nebyl zvolen do zastupitelstva obecního, kdo není dobrý muzikant, od toho odvrátili by se rozumní lidé jakožto od střeštěnce. A, bohužel, nemenší pošetilosti tropí se u nás ve věcech náboženských, a tropí se s obou stran; peccatur intra et extra muros! Jsou u nás lidé do jisté matematiky a do jisté muziky tak zamilovaní, že venkoncem kaceřují každého, kdo s nimi nejde v slepé vášni, a schází jim jen moc, aby hlásali vyhubovací válku všem, kdož sobě pokojně hledí jiných věcí.« Náboženství je tedy věcí disposice a záliby jako pěstování matematiky či hudby! Ale je tu také pozoruhodné positivní ocenění náboženství; Kalousek zlobí se na brožury, »které vyhlašují za pokrytce a nepoctivce každého, kdo jiným nechce bráti náboženství, za které by jim — a to jest obecný výsledek studia historie celé filosofie — nemohl dáti nic druhého, co by rovně velkému počtu lidí podobnou měrou vyhovovalo a dostačovalo.«

K problému valuty.

Napsal Dr. Fr. Fousek.

(Dokončení.)

Spočátku toto tvoření kursů nemá pravidlem aspoň očividné souvislosti s cenou valuty, předpokládala se krátká válka, — zajímavo však, že devisy a valuty některých států válčících hned od počátku doznaly prudkého poklesu — kurs devis je, nebo aspoň se zdá býti jednoduchým důsledkem nepoměru mezi momentánní nabídkou a trvalou poptávkou po cizích platidlech, lépe a přesněji řečeno mezi větším dovozem a pokleslým vývozem, mezi většími platy do ciziny a menšími příjmy z ciziny.

Vysoko znamenají devisy zemí, které mají velké pohledávky za cizinou, Anglie, Spojené Státy a neutrálové, těžící z přerušení světového obchodu a používající té příležitosti k neobyčejně výnosným obchodům, ti získávají v celém světě pohledávky a stahují je.

Že kursy devis a bankovek do značné míry mohou býti důsledkem jen zákona nabídky a poptávky, recte okolnosti, že totiž živá poptávka po nich pramení z náhodné nutnosti placení více dluhů od nás do ciziny, vidno je z toho, že francouzské bankovky ke konci září 1914 znamenaly v Berlíně ažio 3½%, belgické bankovky 1¾%, ruble měly disažio jen 4½%, kdežto italské peníze znamenaly tehdy v Berlíně níže než belgické — italské 82, belgické 82½. Po výše uvedených bankovkách panovala tehdy silná poptávka, německá armáda potřebovala papírových rublů k placení v ruském Polsku, belgické v dobyté Belgii, francouzské v okupovaných částech Francie, a to v takovém množství, že bylo je těžko všechny v celém Německu opatřiti.

V takovém případě tedy kurs nemá co dělati s cenou valuty, pro vytvoření kursu je směrodatnou jedině potřeba a poptávka po nich k účelům platebním.

Takto jedině však vykládati každý pohyb kursů devis a valut všech států válčících nelze. Bylo by to příliš jednoduché a přímočaré, za to méně pravdivé. Prakse právě, v jaké se kursy utvářejí, je popoháněna mnohostrannými popudy, na jedinou příčinu, na jediný impuls uváděti variace kursů všech devis a valut je nemožno, protože ne vždy působí tatáž příčina.

Je totiž nadmíru důležito zkoumati, proč právě dochází k nepoměru mezi nabídkou a poptávkou po devisách a valutách, nestačí k vysvětlení konstatování formálního, číselného převažování poptávky nad nabídkou.

Tak na př. při klesající důvěře v hospodářské poměry tuzemska občané dotyčného státu snaží se co nejvíce uložiti peníze jednak ve zlatě, jednak v cizozemských směnkách a valutách, majitelé jejich však právě z téže příčiny platidel takových nechtějí se zbaviti. Odtud vyvíjí se ažio zlata, devis a bankovek cizích.

Zahraniční disažio měny státu válčícího může prameniti také ze spekulace. Tak malý příklad. V říjnu 1914 počítala naše poštovní spořitelna marky 125, směnárny je účtovaly 128 až 129. Té diference použili četní soukromníci, aby se na účet státu a celku obohatili a tím mimoděk kurs koruny oslabili a kurs marky zvýšili. Složili u poštovní spořitelny ve prospěch některé říšskoněmecké banky na př. 10.000 K při kursu 125 s tím, že tato má částku tu své rakouské korespodentce kreditovat, ta jej opět připsala svému komitentu, totiž odesílateli, k dobru, přirozeně při vyšším kursu. Když pak byla poštovní spořitelna upozorněna na tento zlořád, zvýšila kurs marek.

Je také možno přičítati vinu na poklesu valuty machinacím nepřátel, ale to platí jen do jisté míry, na trvale jen bankovně technicky žádný kurs nelze ani uměle držeti ani působiti k jeho poklesu.

Stejně nelze odvozovati ustavičný pokles kursu, který je možno pozorovati u valut některých válčících států, při déle trvající válce, z nepoměru mezi převahou platů do ciziny nad příchodem platů do takových států, kdyžtě je možno přece konstatovati, že za války rok od roku import do nich se omezuje, a že přes to současně také klesá jejich valuta.

Že naproti tomu přechodně může dokonce i značně poklesnouti i kurs takové země, jakou jsou Spojené státy, ukazuje následující.

V polovině ledna 1916 jevil směnečný kurs na Amsterodam v New Yorku ažio nejprve 4·4%, pak 11·16%! (Parita je 40·14.) Na první pohled je to zjev nevysvětlitelný, uvážíme-li, že Amerika netrpí přebytkem importu z Holandska, a že Holandsko při takovém disažiu nemá zájem prodávati americké titry, že vývoz zlata z Ameriky je dovolen, a že při tomto stavu kursu je lacinější platiti do Holandska zlatem než nákupem šeku nebo telegrafické poukázky.

S disažiem devisy New York v Amsterodamě jde v Amsterodamě arci paralelně i disažio devisy Londýn a Paříž.

Dne 11. ledna 1916 obdržel kupec za 1 £ pouze 10·37 hol. zlatých místo 12·109 hol. zl., to znamená disažio pro Londýn 14·40%, v Paříži týž den stálo 100 hol. zlatých 260 franků proti 208·30 frankům při paritě, čili disažio pro frank 27·22%.

Týž den měla 1 £ proti dolaru jen 2·17% disažio, frank jen 12·88%, takže paritně 1 £ vykazovala by proti holandskému zlatému ten den disažio pouze 13·33%, frank 24·04%, čili kdyby někdo platil přímo z Londýna do Holandska, stálo by ho to o 1·07 více, z Paříže přímo do Holandska dokonce o 3·18% více, než když platil oklikou, totiž přes New York.

Právě na tomto příkladě možno konstatovati, jak právě kurs může býti komplikovaný.

Holandská Indie prodává obyčejně v Londýně nebo přes Londýn cukr z Jávy, vystavuje tedy faktury v librách šterlinků. Londýn na základě toho má poslati valutu do Holandska, Holanďané totiž jsou po většině vlastníky východoindických plantáží! Anglie však neremituje na Holandsko, disažiem netrpí Anglie, nýbrž holandská Indie, resp. její mateřská země. Poklesla-li libra šterlinků proti holandskému zlatému na čas, to nevadí Anglii příliš, protože má platiti do Holandska nikoli na svůj vlastní účet, nýbrž na účet holandských majitelů plantáží. Angličany v tu dobu zajímal více kurs New York. Kdyby Anglie chtěla, mohla by klidně poslati přes kanál zlato do Holandska a věc by byla spravena. Chtějí-li Holanďané valutu, vyplatí ji Anglie přes New York. Amerika však nemá protipohledávky v Holandsku a její entusiasm pro Anglii nejde tak daleko, aby posílala zlato do Holandska na účet Anglie, a tak musel stoupati kurs Amsterodam v New Yorku. Anglie, způsobíc pokles dolaru v Amsterodamě, uškodila tím Německu, neboť toto, kdyby chtělo prodávat přes Holandsko americké titry ke krytí svých amerických nákupů, utrpí ztrátu kursovou při výplatě valuty.

Zajímavý je pohyb kursu šterlinku v New Yorku na počátku války, který se liší od pohybu kursu valut všech jiných válčících států, že počal válku místo poklesem vzestupem. Až do války vykazoval kurs šterlinku v New Yorku tradiční pravidelnost, od srpna do prosince utvářel se směnečný kurs vždy nepříznivě pro Anglii následkem amerických importů surovin do Anglie, v ostatních měsících naproti tomu šel příznivě pro Anglii. Počátkem války se vývoj ten docela převrátil. Anglie odvolala značné síly svých pohledávek z Ameriky, a ješto newyorské banky nemohly zlikvidovat už tehdy podzimní lodní zásilky zboží do Anglie anticipačními směnkami, stoupl silně na začátku války kurs šterlinku v New Yorku, a to 1 £ stoupla na $ 5·15, pak na 6·75, parita je $ 4·87. Americké banky utvořily tehdy t. zv. zlatý pool, z něhož kryly anglickou potřebu zlata. Když pak během zimy vývoz Spojených Států do Anglie silně stoupl, změnil se obrazec. Anglie měla platiti velké sumy do New Yorku. Ježto však nezaslala dle svých mírových platebních mravů hned zlato, utrpěla anglická měna v New Yorku disažio. V září klesla 1 £ na 4·98, to ještě stále pohybovala se nad paritou, od polovice prosince 1914 do března 1915 klesl kurs šterlinku proti dolaru z 4,8435 na 4,7825.

Každá země válčící tvrdí o své protistraně, že příčinou poklesu nepřátelské valuty je vnitřní finanční bankrot a pokles důvěry ciziny v ni. Ta zase se brání a opětuje výtku zemi první, vysvětluje nepříznivý stav své valuty zahraničí buď isolací a t. zv. svérázným utvářením svého zahraničního obchodního styku za války, nebo naopak živým, nerušeným dovozem z ciziny a vzrůstem důvěry zahraničí k sobě, jevícím se v hojném poskytování úvěru se strany neutrálů.

Nesporně, čím déle válka trvá, utrpěly valuty všech válčících států na ceně v zahraničí jak nedůvěrou, tak i pasivitou svých platebních bilancí. Jenže v tom spočívá velký rozdíl, že některé trpí více důsledkem nedůvěry než převahou importu, a obráceně.

Jádro pravdy nelze upříti těm, kdož vysvětlují pokles valuty své země svérázně utvářivším se pro ně obchodním stykem za války, když takové zemi isolované od ostatního velkého světa zbývá styk jen s několika málo a to ještě malými neutrálními zeměmi.

Tak Německu zbyl styk jen s Holandskem, skandinávskými státy, Švýcary. Styk a obchod ten proti době předválečné je nesporně úzký a jednostranný. Je velký rozdíl, mohu-li platit devisami

Londýn nebo muset používat jen skandinávských neb holandských nebo švýcarských platidel. Na tomto omezeném trhu devis přirozeně i nepatrná poptávka žene značně kursy do výše. Pro takovou zemi nefunguje po tu dobu světový měřič hodnot.

Skandinavie a Holandsko lákáno vysokým ziskem na směnečném kurse k vývozu do země takové, dováží do ní více než v době mírové a musí si úbytek ten krýti dovozem z ciziny, většinou Německu nepřátelské.

K zaplacení těchto dovozů nemůže však Holandsko a Skandinavie použíti svých pohledávek vůči Německu, ty jsou tedy pro ně dočasně nerealisovatelné, ať již Německo zaslalo na př. do Holandska své bankovky nebo ať tam uzavřelo zápůjčku. Ani Anglie ani Francie ani Amerika nepřijme dnes německé marky jako platidlo. Tím ztrácí neutrálové, s Německem a s námi obchodující, na úrocích a náklady, které musí arci též připočísti při zkoumání hodnoty valuty.

Neutrální cizina nekupuje však marky a koruny nejen z toho důvodu, že nemá pro ně potřeby, ale nekupuje je ani na spekulaci. Nikdo neví, jak dlouho ještě válka potrvá, a zda by se tedy vyplácelo kupovati nyní marky a koruny při jejich nízkých a stále klesajících kursech a ztráceti při tom na úrocích a tonouti v nejistotě, zda a pokud kursy marky a koruny po válce se zlepší.

Ona nezrealisovatelnost pohledávek vůči centrálním mocnostem jde arci k dobru čtyřdohody. Odebírají-li skandinávské státy a Holandsko více zboží z ciziny než dosud, utváří se tím nepoměrně nepřízniveji jejich valuta k neněmeckým zemím, resp. obráceně, čtyřdohodové země mají nepoměrně příznivější kurs vůči neutrálům, dodávajícím do Německa, než by měly, kdyby tak tito nečinili.

Čtyřdohoda dále také proto má příznivější kursy než mocnosti centrální, protože není pro ni podvázáno vyrovnávání směnečných kursů kursy arbitrážními.

Zevní popud k desorganisaci trhu devisového je hlavně tento: Tím, že byla suspendována povinost cedulových bank vyměňovati bankovky za zlato, k čemuž kromě u států kontinentálních došlo také v Anglii, jež až do války byla centrálou světového obchodu a vyrovnávání platů, na jejíž valutu zněly takřka všechny rembourství tratty světa, přestala nejen tradiční jistota zlata anglických devis, ale co hlavnějšího od toho momentu a proto především schází pevný kurs pro oceňování valut jednotlivých států mezi sebou,

který dříve byl dán tím, že všechny státy kupovaly a prodávaly zlato za bankovky za pevný kurs. Od toho momentu nastává tedy nejistota valutních poměrů v zahraničním obchodě. Od toho momentu kursy devis nepohybují se více klidně, nýbrž podrobeny jsou enormnímu kmitání, neboť neřídí se více jen objektivními, ale i subjektivními momenty, řídí se dle vzájemných platebních bilancí, dle náhledů, nadějí, obav, strachu, fantasie bursy o jich nejbližším a dalším vývoji, o stavu a budoucích možnostech hospodářské a politické moci válčících států. Výhodně si při tom stojí státy věřitelské, postiženy jsou státy dlužnické. Dodavatelé zahraniční od toho momentu, kdy nemohou vždy, když si přejí, obdržeti zlato, jsou nuceni a musí, chtějí-li za této nejistoty dodávati, pouštěti se do oceňování valut jednotlivých válčících států.

Je na snadě, že tím otevírají se hráze subjektivnímu oceňování, zaujetí a předsudkům.

Malý doklad vlivu psychologického motivu na utváření kursu. Po průlomu u Gorlice rubl v Londýně rapidně klesal. Kdežto 1. května 1915 za 10 liber šterlinků bylo k dostání 116½ ruble, bylo možno koncem června obdržeti za ně 140 až 150 rublů. Po vyhlášení války Rumunska Rakousko-Uhersku stoupl v Paříži kurs ruble ze 180 na 202 franky, po dobytí pevností na Dunaji Rakušany klesl na 176.

K ilustraci vývoje stůjtež zde aspoň tyto kursy:

První úřední záznam berlínské bursy za války z 28. ledna 1916 předvádí následující variace kursů:

	Kurs M	Parita M	Rozdíl absol. v M	Rozdíl %
New York	544	419·8	124·2	29·5
Holandsko	236	168·7	67·3	40
Dánsko	148·62	112·5	36·1	32
Švédsko	149·75	112·5	37·2	33
Norsko	148·75	112·5	36·2	32
Švýcary	104·50	81·0	23·5	29
Rakousko-Uhersko	67·15	85·0	17·85	21
Rumunsko	84·25	81·0	3·25	4
Bulharsko	77·25	81·0	3·75	4·6

V době míru takové diference kursovní byly by nemožny, neboť poklesem kursu o ½% pod pari nastal by eksport zlata, který by automaticky kurs reguloval.

Opravdové zhoršení kursů nastalo právě od okamžiku, kdy vyhlášen byl zákaz vývozu zlata, pocházející v Německu ze dne 13. listopadu 1915.

	Kurs 7. II. 1915	Parita	Kurs 6./I 1916	Rozdíl
New York	4·94	4·19	5·51	1·32 = 31·5%
Holandsko	208	168·7	252	83·40 = 49·4%
Švédsko	132	112·5	157	44·5 = 30·6%
Švýcary	92	81·0	108	27 = 33·3%

Dne 9. srpna 1917 znamená berlínská bursa tyto kursy devis:

Holandsko	295·25
Dánsko	212
Švédsko	224·75
Norsko	213·25
Švýcary	145
Rakousko-Uhersko	64·30
Bulharsko	81½

Švýcarské směneční kursy (Curych):

	1915 koncem června	1916 3. srpna	1917 9. srpna
Berlín	108·90	94·60	62 00
Vídeň	80·50	65·60	39·50
New York	5·36	5·30	4·41
Londýn	25·55	25·26	21·00
Paříž	94·25	89·80	76·50

Amsterodamská bursa znamená cizozemské směnky:

	1915 3. srpna	1916 3. srpna	1917 9. srpna
Berlín	50·30½	43·22½	33·82½
Vídeň	37·27½	30·60	21·50
New York	?	241·75	238
Londýn	11·78½	11·53¾	11·34½
Paříž	43·27½	41	41·20

(Kursy z roku 1914 po začátku války neeksistovaly, bursy byly zavřeny vyjma londýnskou.)

Zdali pokles cen devis států válčících pod paritu lze zváti nejen v obvyklém běžném slova smyslu »disažiem«, či disažiem i ve vědeckém slova smyslu, t. j. zda tento pokles ukazuje na znehodnocení valuty jejich na mezinárodním trhu, či zda jej možno označiti pouhou t. zv. disparitou, je spor.

Že v praksi kursy následkem mocenských bojů denně na bursách se odehrávajících kolísají stále kol bodu parity dle dočasného stavu platební bilance a dle očekávaného pravděpodobného jejího nejbližšího vývoje, je jisto. Tak na př. anglická valuta v době míru, kdy nebylo nejmenší pochybnosti o její solidité, v čas velkých anglických nákupů vlny v Australii, klesala pod paritu. Brzy však poměr ten se převrátil, jakmile Anglie za své průmyslové výrobky a jiné pohledávky nabyla více nároků proti Australii. Bod parity normálně má význam především v teorii, nikoli hlavně v praksi.

V takovém, právě uvedeném případě možno jistě mluviti jen o disparitě, nikoli o disažiu. Něco jiného je však ve válce. Tu všechny válčící státy, jeden více, druhý méně, vykazují trvale pro sebe nepříznivé směnečné kursy. To mluví o znehodnocení valut všech válčících států. Nebezpečný a hrozivý je tento zjev však, když kurs některé země vykazuje jednostranně tendenci stále a stále klesající pod bod parity, jen občas doznávaje nepatrný vzestup, takže některé vzdálily se od něho do té míry, že není možno předpokládati u nich vůli a sílu k němu se brzy, nebo aspoň dohledně vrátiti. Nerozhodují jen absolutní cifry, jak dalece ta která valuta válčícího státu vzdálila se od bodu parity, ale také síla jejího hospodářství zjednati nápravu v době přibližně blízké, resp. důvěra v sílu tuto.

Válka arci způsobila, jak jsme se zmínili už, desorganisaci v mezinárodním tvoření kursů, proto nelze sice bráti na kursy ty měřítko eksaktně mírové, ale odpírati jim vůbec ceny a přecházeti je pohrdlivě, jako ničeho neznamenající, je pramálo správné. Nejsou-li dnes přesně spolehlivým, tož přece za daných poměrů s jistými korekturami, dosti spolehlivým barometrem tendence ve vývoji platebních bilancí a hospodářské a politické moci jednotlivých států.

Ukazuje-li se na to, že některá válčící země t. zv. uměle udržuje svoji valutu na dosti dobré výši, a že později po válce se její zadlužení ukáže teprve v pravém světle, pak nutno k tomu poznamenati, že o »umělosti« možno mluviti jen potud, pokud udržování to se děje nikoli vývozem zlata, nýbrž valutními výpůjčkami v cizině, a to především výpůjčkami drahými. Uvážiti však sluší dále, že kursy takových zemí jsou spolehlivějším a stabilnějším měřítkem než kursy států od světového obchodu dnes odloučených, protože země by neztratily souvislost se světovým trhem, proto také přechod do poválečného hospodářství nebude znamenati pro země ty revoluci v kursech jejich devis ani další citelné zhoršení. Ostatně

žádná válčící země, pokud může, nevzdala se »umělého« působení na příznivé utváření své valuty na neutrálních místech.

Jako bankovky ve vnitrozemském oběhu potřebují ku své plné platnosti důvěru, — obyvatelstvu nestačí věděti jen, že vydanými bankovkami může se zhostiti účtů a daní, ono musí míti také přesvědčení, že penězům zůstane aspoň přibližně dnešní a stejná kupní síla také v blízké a vzdálenější budoucnosti, a že výše uvedenými schopnostmi obdařené peníze nebude si moci v budoucnosti laciněji opatřiti — tak stejně, ba ještě větší měrou na mezinárodním trhu peněžním, a obzvláště ve válce, pokud nevyrovnáváme své závazky zlatem neb vývozem zboží, musíme míti důvěru v mezinárodní platidla, a pečovati o udržení a pozdvižení důvěry té, třeba se to leckdy popírá.

Vnitrozemská platidla a cizozemská jsou sice teoreticky různého charakteru, ony při správném systému peněžním vznikati mají na základě vnitrostátních dluhů, ony na základě našich pohledávek vůči cizině, přece však není tak docela možno popírati souvislost reflexivní a co do oceňování jich také souvislost příčinnou, když̌tě v praksi jednak výdej bankovek neděje se jen na základě tuzemských dluhů, ale též na základě dluhů ciziny — na př. když bankovky jsou kryty devisami— jednak do ciziny platíme nejen zlatem, devisami a zbožím, ale také vývozem našich bankovek — byť v posledním případě jen provisorně, neboť tím uzavíráme vlastně v cizině zápůjčku a dožadujeme se tedy důvěry ciziny — jednak pak vůbec je faktem, který nelze oddiskutovati, že cizina ať už ze správných či nesprávných teoretických hledisek oceňuje bonitu našich devis a korun na mezinárodním trhu nejen dle nějaké mechanické teorie o hodnotě devis a měny, nejen dle číselného poměru nabídky a poptávky po platidlech k nám, ale také na základě psychologickém, na základě svých názorů o našich vnitřních valutních poměrech, o síle a bohatství našeho hospodářství národního, o pravděpodobném poválečném vývoji naší platební bilance, o naší vnitropolitické konsolidaci a o našem světopolitickém a světohospodářském postavení atd.

Nelze dále vůbec oddiskutovati, že všechen obchodní svět je navyklý — ať už právem či neprávem — čísti ze směnečných kursů hodnotu valuty a finanční sílu státu. To má nesporně oprávnění v míru. Neboť země může míti jen tehdy na dlouho špatné směnečné kursy, když má trvale větší výplaty do ciziny než platy z ciziny k očekávání, když jí cizina nechce půjčiti a tak jí umožniti kom-

pensaci jejich zahraničních závazků, nebo když země možnost tu dokonce přečerpala. Ani ve válce nezašla tak naprosto oprávněnost tohoto hlediska praktického. Neboť v určitém momentě při dlouho trvající válce skrývá se v mnohých kursech devis i kurs — je lhostejno, zda a pokud oprávněné či neoprávněné — důvěry ciziny k té které valutě.

Jen v dobách klidných, jen v míru byl směnečný kurs refleksem právě se naskytající nabídky a poptávky, ta se opět řídila jen dle okamžitých poměrů a nepočítala s budoucností. Ne tak však ve válce. Tu věřitel cizozemský počítá, co dává nyní a co v budoucnosti obdrží. To poslední je však právě nejisté.

Směnečný kurs za války obsahuje stupeň víry, resp. nedůvěry v příští vývoj valuty té které země, v příští vývoj jeho platební bilance. Vedle jiných měřítek nejbezpečnějším v tom směru je srovnávání stoupnutí cenového niveau zboží té které země válčící za dobu válečnou u srovnání s cenami předválečnými a u srovnání se stoupnutím cen zboží v cizině, a konečně výše diskontní sazby té které válčící země. Lze tvrditi dokonce, že teoreticky ceteris paribus je stoupání tuzemské hladiny cenové, jak zboží tak mezd, v přímém poměru ke stoupání kursu devis. Stoupnou-li někde ceny třikrát tak vysoko, o to též má stoupnouti disažio. A pokud stoupání cen se nezastaví, nezastaví se ani stoupání devis.

V Německu, ve Švýcarech, v Holandsku ceny zboží a mezd nestouply tolik, jako na př. u nás. Obnovení staré relace výší cenových mezi námi a cizinou (nikoli tedy pouhá restituce cen předválečných) znamenati bude zase fiksní relaci naši valuty, paritu.

Poučka ta — nemylme se však — platí především a plně pro dobu mírovou, pro dobu volného, svobodného obchodu. Ve válce má jen omezenou platnost. Neboť za ní drahota a zdražení v tuzemí je větší než zdražení devis. Tak, kdežto dle směnečného kursu švýcarského ze dne 1. prosince 1916 francouzský frank utržil disažio 11·45%, jeho vnitrozemská devalvace ve Francii, souzeno dle stoupnutí cen zboží z tak zvaných indeksních čísel Casselových, činila

31·60%, marka téhož dne znamenala v Curychu disažio 25·64%, vnitrozemská devalvace její byla tu dobu 61·50%. Londýn znamenal znehodnocení proti paritě onoho dne v Curychu 2·38%, dle indeksních čísel však 12·80%. Příčina této neidentity znehodnocení peněz v tuzemí a v zahraničí, a tedy toho, že směneční kursy ukazují na lepší stav valuty, než jaký možno vyčísti z vnitrostátních cen zboží, je v tom, že jednak ve válce státům více záleží na udržení příznivých směnečných kursů, než na vnitrostátním utváření valuty, a proto všemi prostředky pečují o jejich příznivý stav, jednak, jak v předu jsme uvedli, za války mezinárodní obchod je blokádou, převozními, vývozními, dovozními zákazy a nedostatkem tonáže podvázán nepoměrně více, než následkem různých zákonů a nařízení vnitrozemský obchod, konečně aspoň dle našeho přesvědčení příčiny vnitrostátního podražení zboží jsou vedle společných momentů též samostatného a odlišného rázu, než příčiny stoupání kursů devis.

Daleko spolehlivějším vodítkem je srovnání diskontních sazeb zemí válčících. Čím soukromý diskont v některé zemi za války nižší, tím více trpí ona země devalvací vnitřní a tím oprávněnější je její disažio na mezinárodním peněžním trhu.

Jestliže snad v prvních měsících války nešlo říci s naprostou určitostí o některé měně, že zasluhuje ažio nebo disažio a že také po válce je bude míti, neboť bylo těžko prorokovati, který stát bude po válce věřitelským a který dlužnickým, tedy dnes obzory jsou již, byť ne o mnoho, tož aspoň o něco jasnější.

Dnes možno již říci, že ta neb ona měna chová nebezpečí skutečného disažia, že dnešní stav u některých valut možno považovati i po válce na delší čas za trvalý, když už před válkou jen s námahou udržovaly rovnováhu ve svých rozpočtech, když válka znamená pro ně nezadržitelně pokračující hospodářské vyčerpání, když po válce nebudou míti co vyvážeti, naopak bude jejich eksistenční otázkou dovoz surovin, když země ta nemá enormních kapitálových pohledávek z doby předválečné vůči cizině.

Je sice po vojenské stránce důležito, když některá země přes to, že od ostatního světa je odříznuta, dovede z vlastních prostředků vésti válku, po stránce hospodářské znamená však taková železná nutnost vnitřní rostoucí hospodářskou devastaci. Ty země válčící, které i v době nepřátelství zůstaly účastny světového obchodu, tuto

devastaci s výhodou pro sebe, chráníce své hospodářství pro budoucno, aspoň z části přenášejí na země nezúčastněné.

Fakt ten zůstává faktem i při pštrosí politice i přes učené teorie, snažící se pravdivost jeho oslabiti.

Definitivní úsudek o oprávněnosti ažia a disažia té které měny nutno si však zachovati pro dobu poválečnou.

Spoléhati se však, že vítězství samo sebou napraví platnost valuty státu vítězného na trhu mezinárodním a že tedy nezáleží na poklesu jejím během války, je nehledě k tomu, že je hazardním, což na finančníka se nehodí, hospodářským — budiž mi to slovo odpuštěno — primitivismem.

Zkušenosti z ruskojaponské války mluví o docela něčem jiném. Vojenské výhry v nějaké bitvě samy o sobě, i když se docílí, netvoří ještě hospodářských hodnot. Co bylo platno Japonsku vítězství, když se válkou zakrvácelo, neobdrževši válečné náhrady. Kurs rublu přes porážky jen mírně klesal a dík ohromnému přírodnímu bohatství Ruska brzy se vzpamatoval. Mluviti tedy o »vítězné valutě« musíme vyhraditi těm, kdož více jsou politiky než národními hospodáři.

Socialism a imperialism.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Kapitola závěrečná.)

(Pokračování.)

Je nutno zespolečnit doly, hutě, velké železárny. Je nutno, aby stát, má-li udržovat dráhy, sám si též vyráběl, čeho jeho drahám třeba. Zbrojení bude, doufejme, omezeno, ale jistě nevymizí, neb ani při ideálním vyřešení evropských problémů nezmizí na příklad žluté nebezpečí? Proto je nutno sestátnit zbrojovky. Hospodářství, zodpovědné demokracii, vypivší hluboký kalich strašných zármutků světové války, bude méně výbojné a omezí se spíše na vnitřní trh, nežli jednotlivci, ženoucí stát bez vlastní újmy v boje a války světohospodářské.

Velké soukromé podniky, disponující velkou hospodářskou a tím též politickou mocí, musí být postaveny pod veřejnou moc a nesmí déle zůstati čistě soukromým podnikem.[1]

Není myslitelno, aby veškeré velkopodniky byly skoncentrovány a zejména sestátněny. Stát nemůže tolik úkolů na sebe převzít, a ani státu čistě národnímu, v zájmu politické i hospodářské svobody jednotlivcovy bychom více nesvěřili, nežli je nezbytně třeba. Státy, země, obce neb jiné kolektivní celky nechť provozují ve vlastní režii pouze několik obzvláště k sestátnění vhodných oborů, jako jsou dráhy, doly, hutě, velkoželezárny atd.

---

[1] Heslo volného obchodu není ve velkých rozměrech v plném rozsahu proveditelné. Veřejná kontrola znamená hájení zájmu celku — konsumentstva — a tudíž zrušení cel, které nejsou již ochrannými. Ale při různostech zeměpisných, kulturních a hospodářských bude stále třeba řadě oborů a drobných podniků ochranných cel. Zrušení cel by omezilo sice možnost vzniku kartelů, ale zároveň by též ohrozilo řady oborů domácího průmyslu. Heslo zmezinárodnění světového obchodu pomocí úplného zrušení celních hradeb zůstane při své všeobecnosti pouze heslem.

Ostatní velkopodniky průmyslové a tím též obchodní, směnné, nechť zůstanou v rukou a vedení svých vlastníků, avšak vedení velkopodniků, jich správa, budiž podrobena kontrole a spolurozhodujícímu vlivu zástupců kolektivního celku — spotřebitelstva — a zástupců dělníků tohoto podniku. Velkopodnikateli budiž dovolen zisk nepřesahující mezí dobrých občanských mravů (opatření proti lichvě a vyhánění cen v míru), ale cenová politika velkopodniků nebyla by již řízena pouze ziskuchtivostí majitelů neb akcionářů, ředitelů — stále, i pod tímto režimem dosti, ale ne již neslýchaně vydělávajících —, nýbrž zájmy celého národního hospodářství. Nebylo by pak již možno, aby zdražením surovin a prvotovarů železářským kartelem podvázán byl veškeren ostatní náš průmysl hotových tovarů.

Takto demokraticky řízené velkopodniky, které by ve správě měly též zástupce dělnictva, při kalkulaci cen a rozvržení zisku by jistě spíše uspokojovaly dělnictvo, jež by se ve svém celku stalo spolurozhodujícím, ale zároveň lépe zasvěceným a spoluzodpovědným činitelem.

Mzdové a pracovní poměry dělnictva v těchto podnicích by se zlepšily. Úkol zastoupení dělnictva ve správě podniku by převzaly dělnické výbory podniků pod vrchním dohledem neutrálnějšího a širšího odborového sdružení příslušné kategorie. Tím by vzrostla značně vnitřní spotřeba. Řadě konsumentů méně koupěschopných při regulaci cen, při zamezení libovolného konjunkturního zvyšování cen (ceny by stále zůstaly pružnými dle zákona poptávky a nabídky, ale nebyly by již libovolně spekulační, přestalo by neoprávněné vyhánění cen) bylo by možno jich potřeby ukojit, aneb ukojit aspoň ve větší míře.

Rovněž dělnictvo těchto velkopodniků, lépe honorované — což by mělo vůbec vliv na odměny pracovníků ve všech podnicích a oborech — by stouplo ve své funkci spotřebitelské. Vždyť velkopodnikatelé nejsou s to své podnikatelské zisky osobně skonsumovat, tím hromadí kapitály a ukládají je v nových podnicích na výrobní prostředky a z konkurenčních důvodů přebytečně zvětšují tyto, čímž stále jen stoupá průmyslová disharmonie a s ní nebezpečí válek.

Vymizela by značně podkonsumce širokých vrstev, stoupla by výroba pro vnitřní trh, více rodinných domků, šatstva, obuvi, nábytku, knih bychom spotřebovali doma, výroba pro přímý, osobní vnitřní konsum by stoupla stejně s poklesem vývozu výrobních prostřed-

ků. Měli bychom méně milionářů, paláců a luksusních potřeb jich obyvatel, ale též méně podživených podeksistencí. Zdemokratisovali bychom svůj výrobní i distribuční systém. Nově bychom orientovali svá hospodářská hlediska. Naším cílem byla by poměrně rovnoměrná, hospodárná spotřeba dobře živených, šacených, bydlících a vzdělavajících se lidových vrstev a ne pouze zlatý měšec (Učeněji řečeno, méně kapitálů bychom akumulovali v spotřební tovary a více lidí bychom slušně vyživili. Pouze skrblík se stále bojí, že se sní), vězící za nezdravě se vzmáhajícím a nenasytným eksportem.

Nevzdali bychom se samozřejmě vývozu, uzavřené hospodářství není možné, cizině přijde vhod množství našich produktů a nám je nezbytně třeba množství polotropických a tropických produktů, zejména surovin tekstilních, oděvin, i speciálních výrobků kultivovaných států a přírodních monopolů z jiných zemí. Ale nevydáme-li se plně na pospas eksportu a importu, to znamená nebudeme-li slepě, úmyslně a vší mocí stavět základnu našeho národního hospodářství na vývoz výrobních prostředků, jako učinila Anglie a horečným tempem Německo od let šedesátých,[1] nebude nám stále též hrozit nebezpečí války, nebude nám třeba miliard neproduktivně používat na zbrojení na zemi, vodě, ve vzduchu a pod zemí, nebude nám třeba pomýšlet na výbojné světohospodářské války, nebudeme vydávat na zmar životy a štěstí veškerého našeho obyvatelstva. Nebude nám ciziny a moře třeba více, nežli my potřební budeme cizině a moři.

Tím není problém ani v oboru průmyslu a obchodu dosud plně vyřešen. Kořen krisí hospodářských a tím též mezistátních tkví v tom, že celé dnešní podnikání jest řízeno zájmem podnikatelského zisku a ne zájmy spotřebitelstva, že tudíž veškerému soukromohospodářskému podnikání schází plánovitá organisace výroby, regulátor pro přibližně celkovou výrobu.

[1] Statistiky ukazují, že v západní Evropě a zejména v Německu počet podniků produktů určených k přímé osobní spotřebě poměrně klesal vzhledem k rozmachu průmyslu výrobních prostředků, zejména nářadí, strojů, polotovarů a dopravních prostředků. To vše jsme probrali v kapitole »Průmyslový stát a kolonie« a proto jsme stále zdůrazňovali podprodukci zemědělskou a nadprodukci průmyslovou.

Nebezpečí a zlo tkví v předstihování spotřeby výrobou, v nadprodukci. Kartely výrobců chrání pouze sebe (cenovou politikou a omezením výroby), ne však spotřebitele před následky hospodářských krisí. Proto je nutno vytvořit kartely spotřebitelů — konsumní družstva.

Válka nás již náležitě poučila o nebezpečí velkoobchodu — — ústředen obchodníků — i maloobchodu — řetězového obchodu — pro celek a o výhodách velkonákupních, družstevních společností a družstevních konsumů, prodávajících svým členům za režijní ceny. Této jediné válečné zkušenosti, vykoupené penězi a trpkým hladověním snad široké vrstvy nezapomenou a zužitkují.

Avšak tím daleko není vyčerpán význam sdružení spotřebitelů. Svazy spotřebitelů musí přistoupit k vlastní výrobě. Stane-li se spotřebitel sám podnikatelem, bude jeho starostí, aby co nejhospodárněji, to znamená nejlevněji — otázka množství —, ale zároveň nejúplněji, což znamená nejlepší jakostí, uspokojil své potřeby.

Ovšem družstva musí zůstat věrna základním zásadám družstevnickým:

1. Členem se může stát kdokoliv, kdo složí — pokud možno nepatrný — podíl. V zájmu družstev, v zájmu rozšíření velkonákupu a krytí svých potřeb vlastní výrobou jest, aby družstva měla pokud možno nejvíce členů. Proto s hlediska čistě družstevnického, s hlediska hospodářského nejsou doporučitelná družstva, jejichž členy se může stát pouze příslušník určité politické strany, podniku neb stavu.

Ovšem vedle těchto všeobecných družstev udrží vždy v určitých případech své oprávnění družstva zřízenců určitého velkopodniku — z důvodů místních a tím časových —, aneb družstva určitého stavu, kde jednotlivé rodiny mají přibližně totožné potřeby. Družstva však, zřízená za účelem politické agitace (na příklad soc. demokratické, anarchistické, národně sociální, klerikální atd.) jsou zavržitelná, ježto jednak vylučují spotřebitele odchylných názorů a družstevnický účel jim bývá zhusta pouze prostředkem k politickým stranickým zájmům, aneb k finanční podpoře politické strany. Konsumní družstva nesmí být jiným cílům »dojnou krávou«, jak zní terminus technikus.

2. Spotřebitelská družstva smějí prodávat — i výrobky svých vlastních dílen — pouze svým členům. Jest tudíž naprosto nepřípustno, aby družstva spotřebitelů prodávala vlastní tovary nečlenům za vyšší cenu. Tím ztrácejí svůj čistě družstevnický

ráz, stávají se zároveň akciovými společnostmi, ženou se za podnikatelským ziskem. Časem by se pak jistě, stejně jako podniky soukromohospodářské, vydaly z touhy po vyšších ziscích na honbu za odběrateli, narazily by na nebezpečí nadvýroby a staly se nepotřebnými jakožto podnikatelská forma, schopná zavést harmonii mezi spotřebou a výrobou. Výroba družstev musí se omezit na přibližně odhadnutelnou spotřebu svých členů.

3. Družstva prodávají svým členům vše za téměř nákupní neb výrobní cenu. Na každém předmětu přirazí malé procento družstvo. Tyto přirážky cenové vytvoří reservní fondy, z nichž družstva založí své vlastní výrobní podniky, velkopekárny, velkomlýny, továrny na obuv, tekstilní továrny a krejčovny, nábytek, papírny, velkomlékárny, velkodrůbežárny, chov vlastního dobytka, ovocné sady, lesy atd. atd. Anglická družstva mají i vlastní plantáže v Australii a vlastní dopravní lodi. Prostě budou hledět vše si samy vyrobit a zaopatřovat, co jejich členové nezbytně potřebují.

Představme si toto vše doplněno stavebními družstvy se společnými kuchyněmi.[1] (O významu družstev v zemědělství později.)

Toto vše dělnictvo a úřednictvo u nás v malém již založilo, a vůbec celá dělnická, úřednická a zemědělská internacionála se tomu od Anglie naučila. Jedná se o to, družstevníky zásadově prohloubit, aby nehleděli pouze při denních svých výdajích ušetřit, nýbrž aby hleděli zakládat a rozšiřovat též socialisticko-družstevnickou výrobu a tím soukromý kapitalism vytlačovat, nahradit, učinit jej přežitkem.

Družstevnictví jest velikou nadějí k vyřešení sociální otázky v státech i mezi státy.

*

Dnešní západní Evropa netrpí však pouze průmyslovou nadprodukcí, trpí zároveň zemědělskou podprodukcí, jest stále více odkazována na dovoz zemědělských produktů. Toto postavení stává

[1] Co času, peněz, zbytečného topení, máchání, nakupování atd. by tím naše dělnice, úřednice, učitelky, matky atd. získaly. Společné kuchyně ve městech jsou vedle vyššího vzdělání žen prvým předpokladem sociální rovnoprávnosti mužů a žen, pro emancipaci žen dalekosáhlejšího významu, než právo aktivní i pasivní do politických zastupitelstev. Chcete-li ženu opravdu darovat muži a rodině, zrušte kuchtění v malém. Žel, dosud ani v jediném našem družstevnickém velkočinžáku tato samozřejmost nebyla zavedena. Otázce družstevnické, zejména odstranění námezdního poměru pomocí družstevnictví bude věnován chystaný spis soudr. Fr. Modráčka: »O organisaci práce«.

se tím nebezpečnějším, ježto naše dosavadní zemědělská zázemí — jak bylo uvedeno — se hospodářsky osamocují, zakládají svůj vlastní průmysl, řadu našich průmyslových tovarů si samy začínají zhotovovat a své obilí a suroviny samy časem spotřebují.

Proto boj o kolonie, o dosud panenskou půdu, neb aspoň neprůmyslnělé země mezi »kulturními« státy stával se čím dále tím urputnějším. A i kolonie v mírném pásu ležící se industrialisují. Co tedy počít?

Orientovat dle toho naše hospodářství nejen přeorganisováním výroby průmyslové, nýbrž i zemědělské.

Musíme hledět zvýšit naši výrobnost zemědělskou, abychom vyrobili více zemědělských výrobků a tím uživili více lidí doma.

Pro země méně úrodné, s drsnějším podnebím, menší výnosností půdy, řídkým obyvatelstvem jsou výhodnější větší statky, pro naše poměry, kde půda jest v celku velmi úrodná, mírné podnebí, obyvatelstvo — mimo kraje výslovně velkostatkářské — značně husté a svým všeobecným i zemědělským vzděláním přímo stvořeno pro intensivní hospodářství, statky malé, čemuž i dopravní poměry a naše vnitrozemní poloha plně odpovídá.

Pro nás jest ideálem malozemědělec, jehož stateček může být intensivně obhospodařen jím a členy jeho rodiny a poskytne jim zároveň trvalou výživu. Pro trpasličí hospodářství, vzdálená měst, bez příležitosti k čistě zelinářské kultuře, neb bez možnosti doplňkového, neb hlavního průmyslového zaměstnání znamená méně úrodný rok zadlužení, hlad, vystěhovalectví. Vzrůst rodiny pak, bez možnosti koupě půdy, bez možnosti nasycení hladu po půdě má v zápětí nucené opouštění venkova, rodného kraje. Latifundie, hromadění ohromných lánů půdy v jedněch rukou jest pak pro nás politicky, hospodářsky a populačně neštěstím, jak z čísel poznáme; není téměř ani třeba slovního doprovodu, čísla a naše zkušenosti stačí.

Předveďme si tudíž několik přehledů o rozdělení půdy v českých zemích, v Čechách, na Moravě, Slezsku a Slovácku:[1]

---

[1] Viz literaturu: Statistická příručka král. Českého 2. vyd. Horáček: Politika zemědělská, Roliček: Agrární politika, Koloušek: Zemědělství a zemědělské těžení v Rakousku a českých zemích proti zemědělství v jiných státech průmyslové Evropy (Naše Doba 1911, Obzor Národohospodářský 1910—11). Fiedler: Rozdělení pozemkového majetku v Čechách (Obzor Národoh. 1906). Auerhan: Vliv rozdělení pozemkového majetku na hustotu zemědělského obyvatelstva (O. N. 1911). R. Havlíček: Jihočeská otázka (O. N. 1915). J. Macek: Návrat k půdě (zvláštní otisk »Právnických rozhledů« 1917 v komisi Al. Srdce v Praze).

Rozdělení půdy v Č e c h á c h:

Třída velikostní	Počet případů držeb	Plocha v ha	v proc.
do ½ ha	373.088	50.439	0·99
½—1	111.737	80.764	1·59
1—2	109.148	155.748	3·07
2—5	109.544	346.794	6·84
5—10	62.963	454.136	8·95
10—20	61.346	874.668	17·24
20—30	36.119	1,013.505	19·98
50—100	2.849	188.363	3·71
100—200	772	104.406	2·06
200—500	380	116.143	2·29
500—1000	141	101.748	2·00
1000—2000	104	150.567	2·97
přes 2000	151	1,436.084	28·31
Úhrnem	868.402	5,073.401	100%

V Čechách 43%, tedy více než dvě pětiny všech vlastníků půdy má méně než ½ ha, dohromady pak ani setinu vší půdy. Čtyři pětiny všech vlastníků půdy má méně než 5 ha a zabírají pouze 12·5% celkové plochy. Naproti tomu na 776 držitelů ovládá 35·47% veškeré půdy, čili velkostatek ovládá více než $^1/_3$ Čech. Hrstka 151 držitelů latifundií drží téměř 30% české půdy, rodina Schwarzenbergů 247.736 ha, dalších 32 rodů »české« šlechty ovládá latifundie rozsáhlejší 10.000 ha, 14 velkostatkářům patří 11·3% české půdy atd.!!

Poměry na M o r a v ě: Téměř polovice všech majetností nedosahuje výměry ani ½ ha, skoro dvě třetiny (64·7%) nepřesahují 1 ha, tři čtvrtiny nepřesahují 2 ha a zabírají pouze 8·8% veškeré půdy. Majetnosti do 5 ha půdy zabírají 85·8% všech držav, ale jen 16·6% veškeré moravské půdy. Naproti tomu 73 država s výměrou přes 2000 ha zabírá čtvrtinu celé Moravy. 11ti největším velkostatkářům patří 10·8% veškeré půdy. Jan II. Maria Placidus, suverení kníže a vládce domu Liechtensteinů a na Lichtensteině, vévoda Opavský a Krňovský, hrabě na Rietbergu jest majitelem 4·9% veškeré moravské půdy, v Čechách pak mimo jiné země vlastní pouze 37.212 ha a řady průmyslových podniků. — Tedy rozdělení půdy na Moravě jest ještě horší rozdělení v Čechách.

S l e z s k o: Majetnosti do 2 ha tvoří tři pětiny všech držav a zaujímají pouze 4·8% slezské půdy, majetnosti do 5 ha tvoří

pouze čtyři pětiny všech držav, ale jen 13·5 proc. půdy. Naproti tomu majetnosti přes 200 ha zabírají přes 40% půdy a majetnosti přes 2000 ha jednu čtvrtinu celé země. Největším držitelem jest arcivévoda Bedřich.

V zemích českých náleží z deskových statků — procent:

	Čechy	Morava	Slezsko
Členům císařského rodu	2·1	2·82	40·73
Knížatům	37·1	27·09	6·61
Hrabatům	31·5	34·38	5·01
Svobodným pánům	5·53	8·62	3·17
Jiné šlechtě	3·29	4·59	1·12
Církevním korporacím	6·36	13·34	30·60
Církevním fondům	0·62	0·61	—
Šlechtě a církvi úhrnem	**86·50%**	**91·45%**	**87·24%**

	Čechy		Morava	Slezsko
Městům	3·81		2·52	6·14
Státu	0·31	4·18%	—	—
Zemím	0·06		—	—
Ostatním	8·54		6·04	6·64

Promyslíme-li tato pobuřující čísla, vidíme, že veškeré pokusy o česko-německé vyrovnání, ústavní výbory, boj o menšiny a proti vystěhovalectví jsou sudem beze dna, dokud neprovedeme rozdělení půdy. A nyní se podívejme na Slovácko, odkud odcházejí bosí drátaři do všech koutů světa, zemědělští pracovníci na žně za babku vypomáhat našim a prusko-slezským velkostatkářům a statisíce navždy za moře do Ameriky!

(Dokončení.)

Zemědělské poměry Slovenska.

Napsali Petr Kompiš ml. a prof. Ing. Edvard Reich.

(Dokončení.)

Na Slovensku *chov ovcí* jest velmi starý. Do konce 18. století převládala obyčejná ovce selská. Zušlechťování začíná ve století 17. zásluhou Jiří Szelepcsényia, arcibiskupa ostřihomského a Eugena prince Savojského, ale bezvýsledně. Ovce merino zavedena ve století 18. a 19. a udržuje se do dnes. Proslulým stal se císařský velkostatek Holič (Nitra) na hranicích moravských, nedaleko Hodonína, odkud ušlechtilí berani šířeni po celé říši a prodáváni veřejnými dražbami za velmi vysoké ceny. I na Slovensku upadlo ovčáctví konkurencí zámořskou a následkem nemocí, zejména motolice, která r. 1863 chov ovcí na Slovensku velmi zdecimovala. Než vlivem poměrů klimatických a hospodářských udržel se chov ovcí na Slovensku v daleko silnější míře, nežli v ostatních zemích českých.

Chov vepřů a koz jest poměrně slabě zastoupen. Statistika vykazuje v jednotlivých stolicích následující živou váhu:

Stolice	Vepři	Kozy
Orava	5.059 q	334 q
Těkov	14.805 q	246 q
Hont	15.735 q	262 q
Liptov	9.160 q	117 q
Nitra	33.002 q	1.103 q
Prešpurk	28.979 q	2.102 q
Trenčín	16.821 q	846 q
Turec	5.399 q	104 q
Zvolen	14.660 q	486 q
Šaryš	11.305 q	122 q
Spiš	19.223 q	105 q

Ani chov vepřů, tím méně koz nedosahuje žádoucí úrovně. Převládá způsob odchovu a výživy na pastvě. V poslední době zaváděním cizích plemenníků usiluje se s nevalným zdarem o zvelebení.

Včelařství. V celých Uhrách jest 653.664 úlů. Z toho na Slovensku 117.403, z nichž s dílem nerozběrným jest 92.846, s dílem pohyblivým 24.846. Převládají tedy úly klátové a slaměné. Mnoho včel chová Prešpurk, Nitra, Abauj a Gemer. Roční produkce včelařská na Slovensku odhaduje se na 4782 q medu a 258 q vosku. Med slovenský jest lesní a velmi hledaný.

Zemědělské vzdělání. Slováci nemají ani jediné zemědělské školy odborné. Maďarská akademie hospodářská nachází se v Košicích, dvouletá střední škola hospodářská jest v Rimavské Sobotě. Dvouletá nižší škola rolnická v Brezně (Zvolen) a šestiměsíční nižší škola hospodářská jest v Široké u Oravského Podzámku, kde vyučuje se slovensky podle českých knížek hospodářských, aby čelilo se návštěvě českých škol hospodářských slovenskou mládeží rolnickou. Škola v Brezně vychovává především išpány (nižší úředníky hospodářské), takže pro šíření vědomostí odborných v kruzích rolnických nemá mnoho významu. Všechny hospodářské školy v Uhrách jsou státní. V dobách dřívějších národní školy slovenské vyučovaly odrostlejší mládež naukám hospodářským, zejména ovocnictví a štěpařství. Následkem přetížení učebné osnovy maďarskou řečí nezbývá na tuto činnost více času. Hospodářské spolky jsou maďarské, slovenským činily se všemožné překážky a odpírala každá podpora. Dopisování s úřady musí se díti výhradně maďarsky. Inteligence slovenská o pokrok zemědělský doposud starala se nedostatečně a tak spolkový život hospodářský slovenských rolníků až na malé výjimky zůstal nevyvinut. Z popudu vládního pořádáno jest na Slovensku každoročně asi 80 několikanedělních kursů a hospodářští učitelé kočovní vykonají ročně asi 500 přednášek. Kursy navštěvuje asi 3000 rolníků, což jest sotva 0·22 procenta slovenských zemědělců. Kursy a přednášky jsou nedostatečně organisovány, vyučují všemu možnému a tak za 1 až 2 měsíce, často však jen za 2—3 neděle nemůže kurs poskytnouti dokonalého poučení pro přílišnou rozptýlenost látky a nesystematický výklad. Mimo to přednáška nikdy nepostačí nahraditi hospodářskou školu, odborný časopis a populární literaturu zemědělskou, která má dáti rolníkům patřičný základ a uzpůsobiti ho, aby přednáškám a vůbec odbornému poučení slovem stal se přístupnější. Pro vzdělání slovenské hospodyně nestalo se dosud ničeho. »Živena«, spolek slovenských žen v Turčan-

ském Sv. Martině, domáhá se od r. 1872 marně dívčí školy. Žádost o povolení domácko-hospodářské školy pro děvčata byla podána spolkem r. 1899, ale vládou zamítnuta, ač ve stanovách má právo »Živena« podobné školy zřizovati. Na valné hromadě r. 1909 opětně usneseno žádost obnoviti, ale doposud spolek vyřízení neobdržel. Zásluhou odborné učitelky Eleny Sollarikové navštěvují selské dcery ze Slovenska hojně naše české školy hospodyňské.

Slovenská literatura hospodářská jest velmi skrovná. Největší význam pro slovenské zemědělství měly spisy Daniela Licharda, vydávané v letech 1850—1870, zvláště jeho časopis »Obzor«, jím založený a redigovaný (1863—1877). Život a činnost tohoto znamenitého pracovníka, který o slovenské zemědělství a literaturu má podobné zásluhy jako Dr. Filip Stanislav Kodym, jehož byl současníkem, pro poměry naše vylíčil obšírně Ing. Štefan Janšák (Uh. Skalice 1912). Lichardův »Obzor« vydávali a redigovali Romuald Saymus, pak J. M. Hodža, později Karel Salva, Ludevít V. Riezner, Juraj Babka. V letech 90. Obzor zanikl. Od r. 1899 do r. 1904 vydávali Petr Kompiš st. měsíčník »Hospodářské Noviny« s přílohou »Kupecký a Priemyselný Obzor«, od r. 1900 pak Petr Kompiš ml. »Kupecké priemyselné a hospodárské noviny«, Elenér Bežo Domáci radca pre hospodárov« a Vitor Sekey »Rolnickű čitanku«, Dr. Medvecký ve Zvolenu vydával před válkou pěknou hospodárskou přílohu ke svým »Zvolenským Novinám«. Současně vydává Josef Teslík v Uh. Skalici populární hospodářský kalendář, který rediguje poslanec Blaho, »Nová domová pokladnice«, a Jan Párička v Ružomberku jest nakladatelem dobře redigovaného »Hospodárského kalendára« a »Hospodárské knižnice«. Knihtlačiarský úč. spolek v Turčanském Sv. Martině vydal knihu »Hospodárská čitanka«. — V nejnovější době vydává nejvíce slovenských populárních spisů hospodárských budapeštské nakladatelství Franklin Aársulat. Z dob starších velmi dobré dílo bylo Andreje Kmetě »Hospodár na Slovensku« (jediné dílo hospodářského obsahu vydané Slovenskou Maticí) a Ant. Penzela »Ovocinár na Slovensku«. Pěkný populární časopis »Včelár a Ovocinár« začal r. 1893 v Turčanském Sv. Martině vydávati L. Soltész (redaktor Andrey Černianský), avšak zanikl již r. 1896, ježto neměl ani 200 abonentů, ačkoliv ku uhražení výloh potřeboval pouze 400 předplatitelů. Nedostatkům slovenské literatury zemědělské odpomáhají spisy české, hlavně z nakladatelství Rainwartova, a zemědělského knihkupectví Neubertova v Praze. Mezi rolnictvem na Slovensku nejvíce jest

rozšířen »Milotický Hospodář«, inteligentní slovenští zemědělci čtou zde hospodářský časopis »Kodym«. O zemědělství a poměrech slovenského venkova četné statě v různých časopisech a revuích otiskli redaktoři Votruba a Štefánek.

Zemědělská organisace a družstevnictví. Hospodářské spolky na Slovensku živoří anebo vůbec žádné činnosti nevyvíjejí. V každé stolici existuje sice úředně spolek hospodářský, ale jen na papíře. Funkcionáři jeho jsou župní úředníci, členy výboru »spolehliví« zemané, tedy maďaróni. Spolek přijímá a rozděluje subvence, přiděluje osivo a stará se o poskytování výhod svému členstvu. Rolníci o této práci ničeho neví a z členství žádného prospěchu nemají. Vstoupí-li do stoličního spolku, marně volají po činnosti. Podžupan jim ani svolání valné hromady nepovolí. Založení spolku neúředního se nepovolí z obavy, že by pěstoval činnost politickou, »panslávskou«. Proto slovenští rolníci zakládají spolky na základě zákona družstevního, ale i tato družstva pracují s velikou nepřízní se strany úřadů. Jedině prešpurský hospodářský spolek stoliční vydává od několika let dobrý slovenský župní kalendář hospodářský. Pro každou stolici ustanoven jest aspoň jeden hospodářský inspektor. Jeho úkolem je podávati ministerstvu zprávu o stavu osení a sklizně, pečovati o zvelebení chovu dobytka, v čemž značného úspěchu již dosáhli. Organisátory slovenského rolnictva na podkladě myšlenky agrární jsou skalický poslanec Dr. Blaho a děkan Dr. Okáník. Poměrně novou hospodářskou institucí na Slovensku jest horno-uherská expositura ministerstva orby (Felvidéki miniszteri kirendeltség) se sídlem v Žilině, jejíž činnost vztahuje se na stolice Trenčín, Turec, Orava, Zvolen. Zakládá místní hospodářské spolky, zvané »kruhy«, jež existují ovšem pouze na papíře. Expositura tato stojí ročně uherský stát slušnou sumu, ale výsledky jsou dosud skrovné. Pečuje, aby na Slovensku používány byly stroje a jiné potřeby v zemědělství výhradně původu maďarského. S větším zdarem pracuje v popularisaci používání strojených hnojiv, hlavně superfosfátů, ježto uherská industrie chemická vyrábí doposud pouze superfosfát. Se slušným výsledkem stará se o zlepšení luk a pastvin, což podařilo se již několika obcím stolice Zvolenské. Zasazuje se o reorganisaci domácího průmyslu, hlavně plátenictví horno-oravského. Slovenské družstevnictví jest data ještě mladého. Jako u nás v Čechách nebo na Moravě byly ústřední organisace družstevní zakládány, jako vyvrcholení akce družstevní, bylo na Slovensku založeno 18. února 1912 »Ústředné družstvo pro hospodárov a ob-

chod« v Budapešti s 1000 podíly po 25 K. Od té doby družstevní kapitál zdvojnásoben. Ústřední družstvo před válkou na jaře 1914 soustřeďovalo 32 různých družstev, která jsou hlavně ve stolicích Turec, Liptov a v Báčce. O propagování družstevnictví na Slovensku největších zásluh získal si slovenský redaktor a býv. poslanec Milan Hodža a pracovníci skaličtí, hlavně slovenský lékař posl. Dr. Pavel Blaho. Myšlenka družstevnictví největší porozumění našla mezi menšími rolníky na Slovensku, zatím co většina inteligence přihlížela nečinně. »Ustredné družstvo« zabývalo se hlavně sprostředkováním nákupu umělých hnojiv a hospodářských strojů, při čemž doporučovalo především osvědčené české výrobky. Vydávalo také svůj list, výborně redigovaný 14denník »Hospodářský Obzor«, který však za války zanikl.

O slovenských podnicích společenstevních a peněžních podrobně informuje »Slovenský Kompas« pro r. 1911. Jak vidět, není Slovensko tak chudé a neuvědomělé, jak se všeobecně za to má. Hospodářská síla Slováků vzrůstá utěšeně a s ní i národní uvědomění. Na slovenském území bylo r. 1910 asi 190 maďarských peněžních ústavů asi se 300 mil. K vkladů, z čehož nejméně 100 mil. K bylo vkladů slovenských. Tou dobou působilo na Slovensku slovenských peněžních ústavů na 54 místech. Akciových bank měli Slováci 40 s 18 filiálkami a akciový kapitál bez malých spořitelen (pomocnic) obnášel asi 9 mil. K. Vklady dosáhly již r. 1910 asi 47 mil. K. To dokázali Slováci úplně sami, do r. 1909 úplně bez české pomoci. Nyní jest rozmach slovenského peněžnictví daleko větší a spočívá na solidních základech.

Hospodářský průmysl na Slovensku vzrůstá a jest v utěšených počátcích. Z primitivní formy průmyslu domácího nastává přerod ve velkoprůmysl fabrický.

C u k r o v a r s t v í jest nejúspěšnější průmysl zemědělský na Slovensku. Většina cukrovarů patří kartelu, financovanému maďarskými velkobankami v Budapešti. Největší cukrovary na Slovensku jsou v Trnavě (Prešpurk), Uherské Vsi (Prešpurk), Teplé (Trenčín), Trebišově a Serenči (Zemplín). Menší cukrovary jsou v Oreské (Těkov), Prešpurku a ve Velkých Šuranech (Nitra). Cukrovka pěstuje se nejvíce v údolí řeky Váhu ve stolici Prešpurské, Nitranské a Trenčanské. V jiných stolicích pokusy selhaly. Slovenští řepaři vytvořili silnou organisaci, jejíž sídlo jest v Uh. Skalici. Organisátory slovenských řepařů jsou Josef Bránecký a Michal Tomík, rolníci v Uh. Skalici, kteří zorganisovali nejen řepaře svého okresu,

nýbrž i v blízkých pohraničních obcích moravských. Rolnický cukrovar na Slovensku není ani jediný.

L i h o v a r s t v í na Slovensku jest původu velmi starého. Lih pálí se z bramborů (jimž na Slovensku říkají švábky, někde krumple) a za jich neúrody z kukuřice. Ve Spiši vlivem tamního obyvatelstva německého vyrábí a pije se jemnější kořalka režná. Za účelem exportním pálí se na Slovensku mnoho borovičky a slivovice. Vynikající jméno v tom směru má stolice trenčanská

P i v o v a r s t v í nestačí vlastní potřebě. Mnoho piva dováží se z Budapešti a z Moravy. Ve slovenských rukách jest jediný pivovar v Turčanském Sv. Martině s akciovým kapitálem 240.000 K. Větší pivovary jsou v rukách cizích a jsou spojeny pravidelně se sladovnami. Větší samostatné sladovny jsou v Prešpurku, v Trnavě a Nitře. Na Slovensku vypilo se před válkou lihových nápojů asi za 80 mil. korun.

M l y n á ř s t v í bylo podporováno na Slovensku hojností řek. Dnes i pro Slovensko melou budapeštské velkomlýny. Původní slovenské mlýny vodní chopily se i jiného zaměstnání, a tak mlynářství stalo se jen vedlejším výdělkem. Větší mlýny na Slovensku jsou v Prešpurku, Trnavě, Štubňanské Teplici, Sučanech, Senci, Karlovicích, Nitře, Báňské Bystřici, Likavci, Kežmarku, Košicích atd. Slovenské mlýny vodní roztroušeny jsou po celém Slovensku, ale jejich význam jest pouze místní. Mlynářů je v stolici Oravské asi 140, Těkově 200, Hontě 180, Novohradě 140, Liptově 100, Zvolenu 90, Prešpurku 202, Nitře 427, Trenčíně 314, Turci 57.

M l é k a ř s t v í a s ý r a ř s t v í již v dávné minulosti těšilo se nejlepší pověsti, zejména sýrařství ovčí. Dle svědectví statistiky Martina Schwartnera vyvezlo se již r. 1780 přes Rěku 193 centů a r. 1802 vývoz obnáší do různých krajů 13.075 centů. Schwartner uvádí, jako centra bryndzařství Klenovec (Gemer), Brezno (Zvolen). Dnes v celém mocnářství vyniká výrobou bryndzy stolice Liptovská. Ovčí sýr od rolníků kupuje velkoprůmysl a rozesílá do světa. Roční vývoz odhaduje se přes 13 tisíc q. Také jiné stolice, jako Liptov, Spiš, Zvolen, Gemer, Nitra, Prešpurk, Orava a Turec vyrábí bryndzu liptovskou. Největší slovenský závod pověsti světové jest Petra Makovického v Ružomberku, který v dobách mírových zpracoval asi 2000 q v ceně okolo 320.000 K. Z této bryndzy zhotovují se znamenité syrečky. Menší slovenské bryndzárny jsou Karel Kordoš v Lipt. Sv. Mikuláši, Fedor Jesenský, Josef Fábry v Turč. Sv. Martině, Andrej Hručka v Sučanech (Turec). Z ne-

slovenských závodů největší jest Filip Pewny v Lip. Sv. Mikuláši, Jan Bruoth ml. v Brezně (Zvolen), Zigmund a Kornel Burkarth ve Vigléši (Zvolen), jež vyrábějí sýr roquefort a trapistský. Velký závod bryndzářský jest v Kežmarce. Produkce ovčího sýra odhaduje se ročně:

v Liptově	330.000	kg
Spiši	300.000	»
Turci	120.000	»
Zvolenu	250.000	»
Oravě	200.000	»

Dolno-oravské syrečky možno přirovnati k tvrdým sýrům švýcarským. Nejhledanější jsou syrečky ze Široké, Jasenové a Zázrivé. V Oravě a Liptově vyrábí se pověstné oštiepky, t. j. sýr tvrdý uzený, velmi chutný. Mléko kravské spracuje se na sýry hlavně na Spiši (ročně asi 100 kg), Abauji 80 tisíc kg a Ungu 90 tisíc kg. V Gemeru jsou proslulé sýrce klenovské, podobné holandským. Ve Spiši a Zemplíně vyrábějí sýry groyerské a romadury. Slovenské mlékařství organisoval hlavně farář Jan Slavík v Dobronivé (Zvolen) a poslanec Dr. Blaho v Uh. Skalici. Větší slovenské mlékárny jsou v Prešpurku, Dobré Vodě (Prešpurk), Vel. Bošanech, Uh. Skalici, Staré Turé (Nitra), Dohnanech, Vel. Stankovcích, Vel. Stryci, Vel. Udiči, Zarieči (Trenčín), Andrejovci, Čifárech (Těkov), Bátovci, Hor. Dačalomi (Hont), Trhanové, Bercelu, Sedlčanech (Novohraď), Dobronivé, Dětvě, Pliešovcích, Badinu, Očové, Lubietové, Dětvanské Huti, Slatině, Slatinské Kopanici, Slovenské Lupči (Zvolen).

Vápenictví a cihlářství. Ačkoliv na Slovensku jest vápence hojnost, dováží se hojně vápna ze Slezska. Největší vápenice jest Soberkova u Vrůtek (Turec), pak u Kralovan (Orava), založená slovenskou akc. společností s kapitálem 240.000 K, vyrábějící též břidlici, která za války přešla do rukou maďarských. Dále v Ladmovcích (Zemplín), Nadaši a Biksárdě (Prešpurk), Turanech (Turec) a Žilině (Trenčansko). Slovensko jest bohato na hlínu cihlářskou a hrnčířskou. Slovenská keramika jest proslulá a výrobky lidové velmi hledané, zejména slovenská majolika.

Prameny.

»Statistika Slovenska«, napsal Dr. Emil Stodola. Turčianský Sv. Martin 1912.

»Slovenská Čitanka«, vydala Moravsko-Slezská Beseda v Praze.

Alex Fényes: »Magyarország leirása« (Popis Uher).

Johan v. Csaplovics: »Gemälde von Ungarn«.

Bielek: »Geographische-ethnographische Statistik des Königreiches Ungarn«.

Martin v. Schwartner: »Statistik des Königreich Ungarn.«

Keleti Károly: »A mezögazdasági termelés 1869«. (Produkce polnohospodářská.)

»Slovensko«. (»Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému«, premie Umělecké Besedy na r. 1901.)

L. Niederle: »Národopisná mapa uherských Slováků«.

Karel Kálal: »Jděte na Slovensko«.

Karel Kálal: »Slovensko a Slováci«, Praha 1905.

Vojtěch Grünwald: »Felvidék« 1878. (Horňáky.)

»Naše Slovensko«, Praha, roč. I.—III. (1908—1910.)

»Magyarország tiszti czim-és névtára 1914«. (Adresář Uher.)

»Magyarország mezögazdasági Statistikája 1900«. (»Polnohospodářská statistika Uher«.)

»Magyar Statisztikai Évkönyv« 1912. (Budapest 1914.)

»Magyarország Földmívelése 1896«, (»Uherské zemědělství 1896«) vydalo minist. orby.

»Gazdasági téli népies elöadások és gazdasági háziipari tanfolyamok 1909«, (»Hospodářské zimní lidové přednášky a hospodářské kursy domácího průmyslu«) publikace minist. orby.

Dániel Arnold: »A többtermélés«, (»O zvýšení polno-hospodářské produkce v Uhrách«).

Slovenské časopisy: Hlas, Slovenské Pohlady, Národný Hlásník, Obzor, Prúdy, Slovenský Obzor, Ludové Noviny, Kupecký a Priemysolný Obzor, Slovenský Peňažník, Slovenský Dennik, Slovenský Týždenník, Hospodárský Obzor.

»Slovenský kompas«, sestavil Fedor Jesenský.

»Výroční zprávy Československé Jednoty v Praze«.

»Národní otázka v Uhrách«, napsal Scotus Viator. Z anglického přeložil Josef Úlehla.

Dr. Jenö von Czettler: »Landwirtschaftliches Gesinde in Ungarn«, Berlin 1910.

Problém dvojníka v literatuře.

Napsal Otokar Fischer.

(Pokračování.)

5.

Věrna sestra Marfiňka vypravuje Rajskému o své lektyře. Zná Žukovského poesii, Puškin se jí nevalně líbí; za to Swiftova Gullivera pročetla sedmkráte, a ze všeho nejraději má Kocoura Murra, Bratry serapiontské, Pískaře[1] — povídky Hoffmannovy tedy. Toto místo Gončarovovy Strže nekarakterisuje jen osobních zálib roztomilé naivní dívky, nýbrž svědčí o tom, jaké známosti a pověsti požíval na Rusi německý novelista. Jsou však pro jeho rozšíření v tamní literatuře i přímější doklady. Šestnáct let po Hoffmannově smrti byly jeho sebrané spisy již přeloženy do ruštiny, některé práce byly přístupny i ve zvláštních vydáních a v několikerém převodu. R. 1834 uveřejnil mladý A. J. Hercen v Teleskopu znamenitou kritiku Hoffmanna, založenou na důkladné znalosti všech jeho děl. Tenkráte byl Hoffmann již i přímo napodoben ruskými literáty, a byl to právě motiv dvojníka, jenž jedné z těchto imitací, zajímavé ovšem pouze pro historika, určil titul a ráz. A. A. Perovskij totiž, jenž rok před tím vykonal ve Výmaru návštěvu Goetheovi, vydal r. 1828 dvojdílnou povídku »Dvojnik, ili Moj večera v Malorossij«, v níž literární historici jednomyslně spatřují odraz Hoffmannovy novelistiky, nenadhazujíce otázek souvislosti s povídkami Goetheovými a se spekulacemi Jung-Stillinga. Je to naivní, začátečnické, psychologicky zcela nemožné vypravování o tom, kterak autor si krátí samotářské své večery literárními a filosofickými besedami se svým dvojníkem, jenž mu vykládá anekdoty o svých cestách, o jednom pražském bibliotekáři a p., ba jenž mu i ze svých rukopisů

---

[1] V českém překladu (1, 197) jeden z mnoha dokladů, jak nedbale se z ruského tekstu přejímají vlastní jména beze změn: »A ještě ‚Kota Mura‘ jsem četla, ‚Bratry Serapiony‘ (!), ‚Člověka z písku‘ (!!).«

předčítá pokusy spisovatelské a navzájem kritisuje pokusy autorovy. Etymologicky zajímavá je poznámka (p. 18[1]), jíž se autorův dvojník představuje: je prý tím, čemu v Německu říkají »Doppelgänger« a pro co, aby se vystříhal zbytečných cizomluvů, navrhuje ruské označení »dvojník«.

Pod tímto heslem vyšla r. 1846 povídka pětadvacetiletého tenkráte autora, s jehož mladistvou i pozdější tvorbou splynula záhada dvojníka tak těsně, že byla takřka životním jeho motivem, a že autor sám stal se nejhlubším zpracovatelem dvojníkovského problému. Znal-li tento ruský a světový klasik, znal-li F. M. Dostojevskij (1821—1881) svého neumělého ruského předchůdce, nevím, a je to celkem lhostejné; dojista však znal a to dobře znal a uctíval svého předchůdce romantického. R. 1838 psal svému bratru Michajlovi, že přečetl celého Hoffmanna rusky i německy, dvě léta po té vzpomíná v dopise témuž adresátovi na horlivé debaty literární, zvl. o Hoffmannovi, kterého tak horlivě čítali a o němž se tolik nahovořili.[2] Nejeden stylistický obrat i fabulační rys jeho povídek bývá příznačně hoffmannovský, při líčení stihomamu v Dvojníkovi lze citovati vzdálenou obdobu s Malým Zachesem. Ale větší úlohy vliv Hoffmannův u Dostojevského ovšem nemá. Nejhlubší psycholog novějšího písemnictví mohl četbou německého romantika být upozorněn na tu či onu tajemnou stránku jevů, takže obsahu své vlastní chaotické a demonické duše dával tu onde výraz poloromantický; za význam, novost a mistrovství svého dušezpytného rozboru neděkoval však nižádnému literárnímu vzoru, nýbrž jediné sužujícímu bohatství a propastným vírům svého vnitřního života. Je mi upustiti od řešení otázky, na kolik bylo chorobného v Dostojevského viděních a vzrušeních, do jaké míry se uplatňovalo duševní zatížení a jak na jeho slovesnou tvorbu působil epileptický ráz jeho nemoci. Tyto a jiné problémy, vyžadující spolupráce psychiatrovy, vnukají nám přesvědčení, že o pravé podstatě ruského myslitele víme dosud málo, a že jest nám spokojiti se několika záznamy literárními a dohady psychologickými, které dna nedočerpají se stejně, jako rozbory filosofické a sociologické vždy znova a znova nutně zjišťují, že pod povrchem Dostojevského prací tají se cosi nezbádaného dosud a snad rozumem vůbec nepostižitelného.

---

[1] V 2. svazku Perovského spisů, vydaných pod pseudonymem Ant. Pogoreljskij (ed. A. Smirdin).

[2] Srv. též A. Kirpičnikovův článek o Dostojevském v ruském Encyklop. Slovaru.

Hrdina petrohradského poematu »Dvojník«,[1] titulární rada Jakub Petrovič Goljadkin, ráno vstane, pohlédne do zrcadla, za pomoci sluhy Petrušky se ustrojí, přepočítá peníze, najme vůz, potkává známé, jimiž se domnívá být stihán, zajede k doktorovi, aby si mu postěžoval na rozrušení a nejasně cos nadhodil o milostném dobrodružství, nakupuje drahé věci a nezaplatí jich, zavítá do domu svého představeného, neprávem předstíraje, že je tam pozván na oběd, není tam přijat, ale přece se tajně vplíží do společnosti a je odtamtud vyveden do zimy a vánice a tu po prvé vidí jakéhos neznámého člověka, který ho pronásleduje. Pozná posléze k svému zděšení, že to není nikdo jiný než on sám, kdo se za ním vedral do jeho bytu. Druhý den najde svého dvojníka v kanceláři, vezme ho s sebou domů na noc a chce s ním žíti v přátelství. Leč dvojník postupně ho okrádá o přízeň i důvěru představených. Goljadkin mu píše dopisy, je přesvědčen, že »pan Goljadkin mladší« ho chce vypíchnout u dívky, o které si namlouvá, že mu psala, aby ji unesl. Vezme znova kočár, zajede k ekscelenci postěžovat si na samozvaného, dotěrného soupeře, je vyhozen a vplíží se na dvůr do paláce, kde bydlí milovaná dívka. Tam ho najdou, uvedou do sálu (též Goljadkin mladší ho vede), přivolají lékaře a za pomoci dvojníkovy ho vsadí do vozu, jenž ho odváží do blázince. »Náš hrdina vykřikl a chopil se za hlavu. Och, on to už dávno předvídal.«

Tato závěrečná věta prvá a jediná vypadává z rámce, jediná dává hrdinovi nahlédnouti do chorobného stavu jeho duše. Jinak celá povídka, zachovávající ráz jakéhosi epického monologu, je psána se stanoviska chorého, jenž neví o tom, že trpí a čím trpí; a přece je ze sledu jeho halucinací spolu patrný i postup událostí vnějších. Je úmyslně ponecháno nerozřešeno, zda Goljadkin vidí pouhý přízrak či zda ztotožňuje konkrétní cizí osoby sám se sebou. Bystrost psychologického líčení je doložena několika typickými rysy, vyznačujícími i jinaké tradice dvojníkovské; tak je zvláštní důležitost přisouzena motivu zrcadla, jímž se povídka zahajuje a jenž se po té dvakrát na význačných místech opětuje s podotčením, že dvéře, za nimiž z nenadání zjevuje se dvojník, byly nebohým chorým zprvu pokládány za zrcadlící plochu; významný podíl na halucinacích má sen — ve snovém předráždění zjevuje se Goljadkinovi (jako kdys Schoppeovi v zrcadlové síni) nejenom dvojník, ale dlouhý řetěz lidí na vlas mu podobných, za sebou běžících a klopý-

[1] Přel. J. Hrubý v 6. svazku Spisů Dostojevského (Ruská knihovna 25, 1897).

tajících jak řada husí; šerosvit a polotón, jenž udává základní ráz karakteristiky i fabule, je zachován také v diskrétních a nejasných narážkách na Goljadkinovu posedlost erotickými fantasiemi, jež tvoří patrně psychologický podklad jeho víry v dvojníka.[1] Největší však umění Dostojevského psychologa je dokumentováno scénami, kdy dává před očima svého hrdiny, bdícího a trnoucího hrůzou, vyvstávati přízraku zdvojené vlastní podoby; kdy vytváří tento fantom jako duševní osud, ba skoro jako logickou nutnost; kdy popisuje úzkost a rozpaky i uvažování pana Goljadkina, jenž se brání proti klamu svých smyslů a přece musí doznati, že neuniknutelně propadl svému záhadnému bludu. Nejenom primitivní předchůdce Dostojevského na Rusi, i sám Hoffmann přejímal postavu dvojníka jako hotovou, již jinými vytvořenou, dotvořenou figuru, jako ztrnulý rekvisit romantického básnictví, jako zděděný motiv, jehož není nutno znova vytvářet, nýbrž při němž běží jen o vhodné umístění a efektní osvětlení. Dostojevský nepřejímá, nýbrž tvoří. Prožívá se svým hrdinou a dává s ním prožívat i nám všechna muka zmatku a bránění se proti výslednému, drtivému poznání. Nedostižitelné v jemnosti svých psychologických obratů, v popisování toho, jak se Goljadkin zdráhá a vzpírá uvěřit své ilusi, jsou momenty, jež následují po jeho prvém společenském neúspěchu, kdy v sněhové metelici po prvé je zastižen přeludem, že vedle něho je tu kdos jiný:

»Náhle . . . náhle se otřásl celým tělem a nevolky uskočil dva kroky stranou. S nevysvětlitelným nepokojem počal se ohlížeti kolem sebe; ale nikdo tu nebyl, nic zvláštního se nepřihodilo, — ale přece . . . přece se mu zdálo, že nyní, právě v tento okamžik někdo stál zde u něho, zrovna vedle něho a také se opíral o nábřežní zábradlí, a — divná věc! — mluvil něco, cosi mu řekl na rychlo, úsečně, ne zcela srozumitelně, ale něco takového, co mu bylo blízké, co se ho týkalo.

. . . .

(Náhle) pan Goljadkin spatřil před sebou člověka, jenž mu šel vstříc a jenž patrně také jako on se někde opozdil. Zdálo by se, že je to věc nepatrná, nahodilá; ale neznámo proč, pan Goljadkin se zarazil, ba i strach na něho padl. Ne, že by se bál špatného člověka, ale tak, možná . . . »kdož ví, kdo je ten opozdilý člověk«, mihnulo se hlavou pana Goljadkina; »může být, že právě on snad je tu nejdůležitější, že nejde jen náhodou, že má určitý cíl, že křižuje mou cestu, mne se dotýká!«

Ostatně dosti možná, že myšlenky pana Goljadkina nebyly právě takové, nýbrž že jen pocítil okamžitě cosi podobného a velice nepří-

---

[1] Na Goljadkinovu erotomanii důrazně upozorňuje O. Rank (n. m. u 117 nn.) v obšírném rozboru Dostojevského povídky.

jemného. Nebylo však času dlouho přemýšleti a pocitovati. Příchozí byl už na dva kroky od pana Goljadkina. Pan Goljadkin ze zvyku si pospíšil vzíti na sebe zvláštní tvářnost, kterou vyjadřoval, že on, pan Goljadkin, jde svou cestou, že mu do nikoho nic není, že cesta je pro všechny dosti široká a že on, Goljadkin, nikomu nepřekáží.

Náhle však se zarazil, jakoby přimražený, jakoby bleskem poražený a potom se rychle obrátil nazpět za mimojdoucím, jedva že tento ho minul; obrátil se s takovým vzezřením, jakoby bylo něco ze zadu do něho strčilo, jakoby byl vítr obrátil jeho větrnou korouhvičku. Mimojdoucí rychle mizel ve sněhové metelici. Také chvátal, byl taktéž, jako pan Goljadkin, oděn a zahalen od hlavy do paty, a taktéž, jako on, cupal drobnými, rychlými krůčky po chodníku Fontánky, trochu při tom poklusávaje.

»Co, co je to!« šeptal pan Goljadkin, nedůvěřivě se usmívaje, při tom však se otřásl celým tělem. Mráz mu přeběhl po zádech.

Zatím mimojdoucí zmizel úplně, už nebylo slyšeti ani jeho kroků a pan Goljadkin pořád ještě stál a hleděl za ním. Nicméně i on se konečně vzpamatoval. »Nu, co to vlastně je,« pomyslil si rozmrzele; »co pak jsem opravdu pozbyl rozumu?« Při tom se obrátil a šel dále svou cestou, čím dál, tím více urychluje kroky a snaže se raději o ničem nepřemýšleti. Zavřel za tím účelem dokonce i oči. Náhle ve skučícím větru a hluku nepohody doletěl k jeho sluchu opětně zvuk něčích, velice už blízkých kroků. Škubnul sebou a otevřel oči.

Před ním ve vzdálenosti asi dvaceti kroků černal se opět jakýsi rychle k němu se blížící člověk. Člověk tento chvátal, šel drobnými, rychlými kroky; mezera se bystře zmenšovala. Pan Goljadkin mohl si už dobře prohlédnouti svého nového, opozdivšího se soudruha — prohlédl si ho a vzkřikl překvapením a hrůzou; nohy pod ním klesly. Byl to týž, jemu známý chodec, kterého před deseti minutami viděl kráčeti mimo sebe, a který se zcela neočekávaně nyní opět před ním objevil.

Ale nejen že tento div překvapil pana Goljadkina — a překvapen byl pan Goljadkin tak, že se zastavil, vzkřiknul a chtěl cosi promluvit; nýbrž pustil se dokonce i za neznámým a zavolal na něho, aby jej tím rychleji zastavil. Neznámý skutečně se zastavil — tak asi deset kroků od pana Goljadkina a sice tak, že světlo z blízké svítilny padalo na celou jeho postavu, zastavil se, obrátil se k panu Goljadkinu a s netrpělivě mrzutou tváří čekal, co mu řekne.

»Odpusťte, snad jsem se zmýlil,« vykoktal třesoucím se hlasem náš hrdina. Neznámý se mlčky a mrzutě obrátil a rychle šel dále svou cestou, jakoby chvátal, aby nahradil dvě sekundy, ztracené s panem Goljadkinem.

Co pak se týče pana Goljadkina, v tom se rozechvěly všechny žilky, kolena se mu podehnula, oslábla, tak že zasténal a přisedl na kamenný sloupek u chodníku. A bylo skutečně od čeho přijíti v takový úžas. Hlavní věc je ta, že onen neznámý zdál se mu nyní najednou jaksi známým. To by ostatně nebylo nic. Ale on poznal, skoro úplně poznal nyní tohoto člověka. Často ho vídal, tohoto člověka, kdysi ho

vídal, ba ještě nedávno, ale kde? Snad ne včera? Avšak ani to nebyla hlavní věc, že pan Goljadkin ho vídal často; vždyť zvláštního v tom člověku nebylo skoro pranic a na první pohled nebudil rozhodně v nikom zvláštní pozornosti tento člověk. Byl to člověk, jako všichni, slušný, rozumí se, jako všichni slušní lidé, a měl snad lecjaké, možná že i dosti význačné přednosti — slovem byl to člověk úplně svůj. Pan Goljadkin nechoval ani nenávisti, ani nepřátelství, ba ani sebe lehčí nepřátelství k tomuto člověku; spíše naopak, zdálo by se. Přece však (a v této okolnosti spočívala právě hlavní síla) přece však za všechny poklady světa nepřál by si setkati se s ním, a zejména setkati se tak, jako nyní na příklad.

Řekněme ještě více: pan Goljadkin znal úplně tohoto člověka; věděl dokonce, jak ho i zovou, jaké jest příjmění tohoto člověka, a přece by se za nic, za nijaké poklady světa neodhodlal nazvati ho, nepřiznal by se, že ví, že se jmenuje takto, tak že mu říkají po otci a takové že jest jeho příjmění.

. . . .

Souputník pana Goljadkina jakoby tu (v jeho domě) byl obeznalý, jako domácí; běžel po schodech lehce, bez obtíží s úplnou znalostí místností. Pan Goljadkin už mu byl v patách; podolek pláště neznámého člověka udeřil ho dokonce dvakrát nebo třikrát po nose. Srdce mu trnulo v prsou. Tajemný člověk postavil se zrovna naproti dveřím obydlí pana Goljadkina, klepnul do nich a (což by jinak pana Goljadkina naplnilo údivem) Petruška, zrovna jakoby byl čekal a aniž co řekl, ihned otevřel dvéře a kráčel za odcházejícím člověkem se svíčkou v ruce.

Celý bez sebe vběhl do svého obydlí hrdina naší povídky. Nesňav pláště a klobouku, přešel síňku a jako hromem omráčený, stanul na prahu svého pokoje. Všechny předtuchy pana Goljadkina splnily se úplně. Vše, čeho se obával a co předvídal, stalo se zjevným skutkem. Dech se mu zarazil, hlava se zakroužila. Neznámý seděl před ním také v plášti a v klobouce na jeho vlastní posteli trochu se usmívaje a přimhouřiv maličko oči, přátelsky mu kynul hlavou.

Pan Goljadkin chtěl vykřiknout, ale nemohl, chtěl protestovat nějakým způsobem, ale nedostávalo se mu sil. Vlasy mu vstaly na hlavě, a hrůzou zbaven smyslů sklesl na sedadlo.

Však bylo také proč. Pan Goljadkin poznal úplně svého nočního druha. Noční druh jeho nebyl nikdo jiný, než on sám — sám pan Goljadkin, druhý pan Goljadkin, ale dokonale takový, jako on sám: slovem jeho dvojník v plném slova smyslu . . .

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Ministerstvo pro sociální péči. — Z parlamentní debaty o potírání tuberkulosy a pohlavních nemocí. — Odpor proti státnímu socialismu v české sociální demokracii.

Nekonečná válka a její kruté účinky působí i na správní aparát státní. Zřizují se tři nová ministerstva: 1. Ministerstvo pro sociální péči, 2. ministerstvo pro lidové zdraví a 3. ministerstvo pro lidovou výživu. Lákavé názvy — všude samý lid a péče o lid, ve skutečnosti však nelze spatřovati v zřizování těchto správních ústředen nějakou zvláštní iniciativu pro pokrok a vzestup sociální péče po stránce správní a zákonodárné, nýbrž až dosud spíše jen důsledky a účinky války, jež rozšířením a reorganisací státní správy mají býti jakž takž korigovány a napravovány. Prozatím bylo již zřízeno ministerstvo pro sociální péči. O ministerstvu pro lidové zdraví se uvažuje a proti ministerstvu pro lidovou výživu, jako trvalé instituce, projevuje se silný odpor, především také i v lůně sněmovny panské. Ve skutečnosti však »ministerstvo« toto ve zvláštní své formě již eksistuje v čele s ministrem výživy generálem Höfrem, jemuž podřízen je celý komplikovaný aparát pro lidovou výživu, pracující ovšem s naprostým materiálním i morálním fiaskem. Proto také toto odvětví vojensko-státní správy nezískalo si naprosto žádné popularity a je spíše odstrašujícím příkladem státně-správní anarchie v tomto oboru.

Předloha zákona o zřízení ministerstva pro sociální péči byla přijata poslaneckou sněmovnou ve schůzi dne 20. listopadu 1917, brzy pak i sněmovnou panskou, a zákon sám byl již také sankcionován. Jaké má býti poslání tohoto ministerstva? Ve zprávě ústavního výboru se o tom praví mezi jiným: »Ministerstvo pro sociální péči nesmí býti zaměňováno s pojmem o nějakém ministerstvu pro sociální dobročinnost. Nejedná se o dobročinnost, o podporu ubohých a potřebných, nýbrž o ministerstvo, jímž vláda má plniti důležité sociální úkoly a povinnosti správní. Zajisté že v okruhu působnosti tohoto ministerstva nalézá se mnoho činnosti, prýštící z milosrdenství a lásky k bližnímu, avšak čeho rozrušená společnost ke svému reformování potřebuje, jest především spravedlnost, upravující smluvní poměr lidí, zvláště pak v oboru smlouvy pracovní. Spravedlnost v zákonodárství, jež by zamezovala nespravedlnost mezi lidmi a jež by rozdělovala stejně práva i povinnosti státních občanů. Ministerstvo toto má být výrazem moderního pojmu sociální péče spolu se sociálně-politickými záležitostmi.«

Obor působnosti rozdělen jest v těchto šest oddílů: 1. Péče o mládež, 2. péče o osoby válkou poškozené a osiřelé, 3. sociální pojištění, 4. právní stav v živnostenské práci a ochrana dělnictva, 5. sprostředkování práce, péče o nezaměstnané a vystěhovalce, 6. otázka bytová.

Na novém ministerstvu jsou tedy snad novými jeho úmysly a hlubší pojetí sociálních úkolů, jež má prováděti a pak speciální obor, vytvořený válkou — péče o osoby poškozené, osiřelé a pozůstalé. Jinak kompetence ministerstva pro sociální péči je sestavena z oborů, přináležejících již nyní několika ministerstvům jiným, takže, po této stránce, jeví se býti jen reorganisací ministerstev již eksistujících. Ministr dr. Mataja ve své sněmovní řeči ze dne 20. listopadu 1917 charakterisoval nové ministerstvo tak: »Pokrok, kterého tu má býti dosaženo, záleží nejprve v té okolnosti, že zřizuje se vlastní úřad, vlastní orgán pro uvedené zde úkoly. Tím bude především dosaženo, že osoby, pověřené tímto úřadem, mohou veškeré své síly soustředíti a úkolům těm věnovati.« Tedy určitá správní specialisace a naděje v pronikavější iniciativnost na poli sociální politiky.

Nebude zajisté bezvýznamno podotknouti zde, že většina českých poslanců (až na sociální demokraty) hlasovala proti zřízení tohoto ministerstva. Poněvadž běží zde přece jen o instituci všeobecného významu, sluší stanovisko většiny české delegace vysvětlovati politickou dobou. Mluvčím většiny české delegace byl posl. Kalina, který potíral zřízení tohoto ministerstva především z důvodů státoprávních, poukazuje k tomu, že nový centrální úřad zasáhne zase rušivě do veškerého českého života a bude rekvirovati pro sebe poslední zbytky české samosprávy v oboru sociální péče. Nejpovážlivějším jeví se posl. Kalinovi okolnosti, že otázka mateřských škol, útulků, jeslí, výchovy vychovatelů mládeže, organisace ochranné péče o mládež, péče o mládež živnostenskou a zemědělskou, sprostředkování práce, zřizování domovin pro válečníky a bytová politika — to vše že má přejíti z dosavadních autonomních sfér národních pod bezprostřední a sesílený vliv německo-státního centralismu, což zejména po stránce národní výchovy a národního ducha může znamenati velikou újmu. A tak setkáváme se tu opět se starým zlem: I prospěšná sociální zřízení narážejí na komplikovanou rakouskou otázku národnostní a kompetenci správní.

*

Poslanecká sněmovna jednala ve schůzích dne 13. a 16. listopadu 1917 o zprávě zdravotního výboru, týkající se potírání tuberkulosy a pohlavních nemocí. Příslušné návrhy podali poslanci-lékaři Dr. Bobrowski, Dr. Jankovič a Dr. Jerzabek, a poslanci-lékaři měli tu také hlavní slovo. A sněmovní debatou nesly se zase černé stíny války. Vliv války na zdravotní stav lidu byl tu demonstrován ciframi a příklady, jež vyvolávají cit největší stísněnosti.

Z nedostatku nějaké ještě statistiky celkové podávány jen výňatky a úryvky, týkající se některých měst, nemocnic, pokladen, tábořišť a pod., avšak úryvky tyto dávají tušiti, jaký je asi obraz celkový. V Rakousku umíralo před válkou 80.000—90.000 osob ročně na tuberkulosu, nyní úmrtnost tohoto druhu stoupla měrou nejpovážlivější. Zprávy z jednotlivých

nemocnic oznamovaly zvýšení tuberkulosy o 30—60 i více procent. Dle zpráv některých vojenských lékařů konstatováno, že ze 100 onemocnělých vojínů v poli připadá 40 případů na tuberkulosu, což týká se zvláště ročníků nejmladších. A náprava? Posl. Dr. Schacherl pravil: »Neoddávejme se, pánové, za dnešních poměrů žádným zvláštním ilusím. Pokud trvá válka, není tak lehké a jednoduché vésti účinný boj proti tuberkulose. Kde je podvýživa, přílišná námaha, špatné byty, nečistota a nevědomost, tam je živná půda tuberkulosy.« Svědomitý lékař zoufá, neboť za dnešních poměrů tuberkulosy téměř léčiti nemůže.

Posl. Dr. Schacherl rozváděl též temný obraz nemocí pohlavních, druhé zlo války v oboru zdravotnictví. Pravil mezi jiným: »Na německo-rakouském sjezdu pro veřejné blaho v březnu r. 1916 vykládal prof. Finger, že počet vojínů, stižených pohlavními nemocemi, dosáhl již číslice 800.000. Z těchto nemocných připadá jedna třetina na muže ženaté. Pohlavní nemoci rozšířily se také úžasnou měrou mezi mládeží: Z výpočtů prof. Fingera vychází na jevo, že pohlavní nemoci u 15letých hochů stouply z 1 procenta na 8 procent a u 18letých mladíků z 27 na 68 procent. Důsledky těchto nemocí jsou hrůzné: množí se počet dětí mrtvě narozených, slepých, hluchoněmých a idiotů. V ústavech pro choromyslné je dnes 50 procent osob, jichž nemoc dlužno přičísti následkům syfilidy. Ve Štýrském Hradci bylo v jednom válečném roce ošetřováno u jediného oddělení — dle údajů příslušného lékaře — 5625 mužů, stižených pohlavními nemocemi.« Týž poslanec uváděl dále: »Jest konstatováno, že nemoci tyto jsou v největší míře rozšířeny mezi muži tak zv. inteligentních povolání — mezi studentstvem a důstojníky. Šéf válečné školy plukovní lékař Dr. Hirt tvrdí, že vysoká číslice důstojníků, onemocnělých paralysou a vysycháním míchy, nalézá vysvětlení ve vysokém procentu syfilisticky infikovaných důstojníků. Profesor Neisser zjistil při jisté pokladně pro posluchače vysokých škol, že 32 procenta onemocnělých připadá na nemoci pohlavní. Nalézáme se před hrozným zjevem válečné doby. A jak bude po skončení války, po demobilisaci? Návrhy, vypracované zdravotním výborem, mohou aspoň vyburcovati svědomí vlády a sněmovny. Nebudou-li poskytnuty v dostatečné míře finanční prostředky, pak pohlavní nemoci hrozí dokončiti válečnou zkázu národů a místo civilisace, kterou jsme přece jen před válkou měli, zůstaví válka nám a našemu potomstvu syfilisaci jako smutné dědictví.«

*

Válečná doba vytvořila také v české sociální demokracii nové myšlenkové proudění. Po stránce politicko-národní jest to akceptování ideje českého státního práva a společné úsilí s ostatním národem o samostatný český stát, po stránce socialistických doktrin výrobních a hospodářských jest to pak kritičtější pojímání t. zv. státního socialismu, ba i přímé jeho zavrhování. Strana sice nepřijala ještě nové programové koncepce, avšak eksistuje tu již určitý proud, který formuli státní socialismu chce nahraditi formulí o socialismu družstevním, tak chápané, že dělník participoval by na podniku, v němž je zaměstnán, jako spoluúčastník na kontrole a zisku, čímž přestal by jeho čistě námezdní poměr a vývojem doby, více méně mechanicky, odumřelo by tak

soukromé velkovlastnictví výrobních prostředků a soukromý kapitalism sám sebou. Teorii tuto přináší posl. Modráček a směr representovaný »Socialistickými Listy«. Poněvadž však směr tento vyvstal v lůně sociálně-demokratické strany, a to především i z příčin politických — a zůstává i nadále její složkou, jest tudíž i otázka tato, její studování a vypracování v přesný systém, otevřena pro stranu celou. Ale tolik je jisto, že téměř již okřídlené heslo sestátňování, v sociální demokracii tolik propagované, jest dnes již hodně ztlumeno, ba nahražováno již heslem jiným: V debatě o úpravě poměrů horníků, v poslanecké sněmovně dne 29. listopadu 1917, vyslovil posl. Aust požadavek nikoli již postátnění, nýbrž p o z e m š t ě n í dolů, což znamená odchýlení se od starého, stereotypního postátňování všeho, co dle socialistických zásad má přejíti z vlastnictví soukromého do vlastnictví kolektivity. Samozřejmo, že korektivem v sestátňovací politice sociálně-demokratické je přijetí českého státního práva, neboť s takovýmito politickými snahami je dnešní forma postátňování v naprostém rozporu. Změněné nazírání na stát a na českou otázku vyvolává v sociální demokracii nutné změny i v nazírání na hospodářské útvary. Proti státnímu socialismu vůbec, jako všeobecnému principu, vyvolal pak nejživelnější odpor tento »socialism« sám, jak uplatnil se v odstrašujících svých formách a působení právě nyní na poli hospodářském, za militaristického a vládního vedení.

Jest to hospodářská tyranie a anarchie. A třeba že tento válečný »socialism« vojenský nelze směšovati s pojetím státního socialismu sociální demokracie, přece jen za tři válečné roky objevily se takové jeho slabiny a tolik odstrašujícího, že i sociální demokraté všude budou hodně revidovati a hledati nové sociální formy, především i správní. Že děje se tak již v sociální demokracii české, aspoň již úvahami a kritikou, svědčí o její vývojové čilosti a schopnosti. *H.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Státní drahotní výpomoc učitelstvu národních škol rakouských. — Praha svému učitelstvu. — Krise českého školství menšinového za války. — Školství Ústřední Matice školské. — Vliv nedostatečné výživy na váhu i vzrůst žactva. — Nedostatek paliva ohrožuje opět pravidelný chod školního vyučování. — **Křiklavý případ nespravedlivého obsazování.**

V těchto dnech prožívá učitelstvo rakouských zemí vzácné chvíle. Vláda, která v říšském školském zákonodárství má zaručenou nejvyšší moc a správu nad veškerým národním školstvím, která tuto moc a správu prostřednictvím ministerstva vyučování, zemských i okresních školních úřadů, v nichž má zajištěný silný a namnoze rozhodující vliv, provádí, otevírá po padesáti letech poprvé svůj měšec, aby z něho přispěla částkou 70 milionů korun pro veškeré učitelstvo národních škol ku zmírnění kruté bídy, kterou uprostřed čtvrtého válečného roku prožívá.

Půl století přijímalo učitelstvo z ústředí státního pouze výnosy, nařízení, rozkazy, přání. V současné válečné době naloženo bylo z Vídně na učitelská bedra mnoho mimořádných břemen válečných, pod nimiž učitelská bedra klesala, ale přes to je vlekla tiše dále.

V prvních válečných létech neplatila pro učitelské osoby žádná osvobození od válečných úkonů. I odvedení domobranci učitelští druhé výzvy ve věku od 42 do 50 let, jichž nepostrádatelnost ve školní službě školní úřady prohlásily, byli povoláváni k lékařským přehlídkám a byli-li uznáni k vojenské službě ve frontě, musili úřad školní opustiti a vojenskou službu nastoupiti. Opuštěné jimi třídy školní se někde spojily v jednu, někde i docela se zavřely, když již nezbylo z několikatisícového kontingentu absolventek pedagogií, které před válkou byly bez zaměstnání, ani jediné, která by šla zprvu za denní mzdu dvoukorunovou a později tříkorunovou vypomáhat, aby počátkem prázdnin byla na dobu dvouměsíční propuštěna.

Všem společenským stavům od nejprostšího nádeníka byly mzdy a služné s postupujícím zdražováním životních potřeb přiměřeně zvyšovány. Jen učitelstvo národních škol v Čechách protloukalo se bídně se služným, jež mu bylo upraveno v létech 1903—4. Nový zákon, vypracovaný školskou komisí zemského sněmu, byl pohřben uzavřením sněmu král. českého a ustavená vládní zemská komise prováděla ustanovení vypracované osnovy kus po kuse formou zatímních, zvláštních zatímních a bůh ví jakých přídavků. Teprve ve druhé polovině válečného roku 1917 dostalo se všemu učitelstvu národních škol aktivních přídavků ve výši stanovené v osnově pohřbeného zákona.

V roce 1917 dostalo učitelstvo v Čechách poprvé ve válce drahotní přídavek od zemské správní komise. Byl tak vysoký, že pro učitele s třicetiletou službou, ženatého, se dvěma nezaopatřenými dětmi činil ročně 300 K. Byl však vyplacen v této »výši« pouze za první polovinu těžkého válečného roku 1917, v druhé polovině tohoto roku byl však již snížen na polovinu, neboť v tomto období vešly v platnost pro všechno učitelstvo aktivní přídavky, přijaté školskou komisí v létech 1910—12.

A tak tedy počátkem občanského roku 1918 vyplácí se učitelstvu v Čechách současně s učitelstvem ostatních koruních zemí poprvé za padesát let od vydání říšského zákona školského vládní nákupní příspěvek. Na učitelstvo v Čechách připadá ze 70 vládou povolených milionů 20,710.068 K. Práce s rozpočítáváním této částky dle služebních let a poměrů rodinných budou trvati aspoň 2—3 měsíce. Vyplácí se proto z uvedené částky pouze záloha 300 K pro všechny učitelské osoby na místech zatímně nebo definitivně systematisovaných a 200 K pro substituty (výpomocné učitelské osoby) s roční odměnou 640, 720, 1200 K, pro učitelky ručních prací ustanovené za odměnu.

Již tato záloha na nákupní příspěvek vyčerpává téměř polovici uvedených 20 milionů K, připadajících na učitelstvo národních škol v Čechách. Protože však z uvedené částky má se poskytnouti také výpomoc učitelským pensistům, vdovám a sirotkům po učitelích, jichž osud je v nynějších dobách dvojnásobně krutý, pak možno říci, že průměr 600—700 K ročních na učitelskou osobu v Čechách je vzhledem k vládnoucí drahotě neuspokojující.

V poslanecké sněmovně byl podán návrh posl. Teufla a spol. na udělení drahotních přídavků učitelstvu národních škol v roce 1918. Dle tohoto návrhu měly by činit přídavky pro učitele obecných škol do 10 let celkové služby dle poměrů rodinných 972 až 3024 K, pro učitele s 23 až 40letou

službou 1752 až 4056 K, pro učitele škol měšťanských se službou do 10 let 1272 až 3336, se službou 27 až 40letou 1776 až 4932 K. Tu by již bylo možno mluviti o jakési dostatečně vyhovující výpomoci drahotní. Dosavadní výpomoc státní vzhledem na nesnesitelné drahotní poměry není ničím jiným, než pouhou almužnou.

Je s povděkem vzpomenouti, že ve zlých dobách, jež učitelstvo národních škol prožívá, přispěchaly v několika případech české obce, aby osud učitelstva alespoň poněkud zlepšily. Král. Vinohrady na př. poskytly svému učitelstvu v roce 1917 po dvakráte drahotní válečný přídavek, který dle poměrů rodinných činil 100 až 250 K na osobu. Některé obce zlepšovaly osud výpomocných učitelských osob, sloužících za 60—90 K měsíčně.

Drobné tyto podpory nejsou však ničím proti tomu, co ve válce učinila pro své učitelstvo národních škol pražská obec. Ať se již pronášejí jakékoliv oprávněné výtky proti této první české obci, resp. proti její nynější správě, to, co učinila pro své učitelstvo ve válce, zůstane jí povždy ke cti.

Obec pražská, jak je známo, má svůj vlastní status, vydržuje veškeré školství národní, české i německé svým nákladem. Je tím ve veliké nevýhodě po stránce finanční, na př. proti velkým svým předměstím, která, jako jiné obce v zemi, vedou pouze věcný náklad na školy národní, nestarajíce se o náklad osobní, mnohokráte tak veliký a při tom většinou svých zástupců v okresních školních radách při obsazování učitelských míst vykonávají vliv rozhodující.

Obec pražská tedy již před počátkem války po uzavření sněmu zemského nejen ihned do posledního písmene provedla osnovu zákona o učitelských platech, vypracovanou školskou komisí zemského sněmu, ona šla i výše a zvýšila základní služné učitelstva obecných škol, jež po více než dvacet let nebylo vůbec zvýšeno, o 200 K. Vyměřila pak učitelstvu národních škol přídavek válečný ve výši, v jaké je vyměřen od poloviny r. 1917 pro státní úřednictvo s rovnocenným vzděláním.

Pražští učitelé s ročním služným 1600 až 2200 K, tedy nejmladší, dostávají od obce dle svých rodinných poměrů 612, 912, 1272, 1620 K, nejstarší se služným 4800—6400 K 1020, 1776, 2232, 2676 K ročního drahotního přídavku. A nejen to. Pražští učitelé národních škol dostali od obce v roce 1917 ještě v červnu výpomoc ve výši 120 až 300 K a v únoru a v září zálohy na jarní a zimní nákupy ve výši šestiny válečného přídavku, který jim byl na konci občanského roku ještě o polovinu zvýšen.

Pražští učitelé jsou tak v českém království jediní, kteří mohou mluviti o vydatnější výpomoci v drahotních poměrech válečných. Celkové jejich roční příjmy převyšují příjmy učitelstva předměstského a učitelstva ostatních obcí v Čechách žijícího ve stejných drahotních poměrech o 1500 až o 3000 K ročně.

*

Těžkou krisi ve válce prožívá české školství menšinové. Za války nebyla zřízena v Čechách nejen ani jediná nová menšinová škola veřejná, ale nebyly ani otevřeny školy, které byly správním soudem již před válkou povoleny. Zastavena byla všechna jednání o zřízení veřejných menšinových škol českých.

Ústřední Matice školská mohla zříditi pouze dvě nové školy menšinové v Novém Jičíně na Moravě a v Hrušově ve Slezsku. V Čechách zůstalo přes dvacet žádostí za veřejné školy nevyřízeno. Mnoho otců dítek v uzavřeném území bylo na vojně, nemohli podávati, jako hlavy rodin, osobně prohlášení, jež vyžaduje těžkopádné řízení o školy.

Mnoho škol menšinových po povolání učitelů na vojnu musilo býti redukováno, nebo i na čas zavřeno. Knihovny žákovské byly z důvodů zdravotních jako na školách veřejných uzavřeny, nemohly vhodně doplňovati výchovu školskou nebo docela ji nahražovati. Řada školních budov menšinových musila býti vydána v době mobilisace k disposici správě vojenské. Budova školy »Komenského« ve III. okresu vídeňském pro účely školní podle mínění vídeňského magistrátu nevhodná a proto uzavřená, vyhověla potřebě vojenské velmi dobře a sloužila tak vydatně vojenské potřebě státní, jako řada jiných budov menšinových.

V menšinovém školství národním utrpěl národ za války velké ztráty nejen kulturní, ale i národnostní, ztráty, jež bude dlouho ještě po válce musit nahražovat.

Na 36. valné hromadě Ústřední Matice české předsedající dr. Přemysl Šámal vzpomenul roku 1914, kdy příjmy matiční dostoupily svého vrcholu, kdy Matice »po stránce školní i po stránce organisace národní se stala skutečnou velmocí našeho českého života veřejného«. Za války musilo býti matiční školství redukováno. Matice byla tísněna jak po stránce hospodářské — odpadly značné příjmy z bývalých národních slavností, sbírek a p. — i po stránce výchovně školské.

Je zjevem na výsost potěšitelným, že přes veškeré nesnáze, jež bylo našemu přednímu ústavu národnímu překonati, ústav se udržel a zajistil, tak že může s důvěrou hleděti vstříc své šťastnější budoucnosti. Zárukou jsou stále rostoucí odkazy štědrých českých srdcí, která nezapomínají ani v životě ani před smrtí předního ústavu národního.

Při řádných matičních příjmech v částce 925.755 K je schodek 3095 K jistě nepatrný. Náklad na matiční školstvi činil 554.381 K a vedle toho připsáno z příjmů na pensijní fond učitelský 180.000 K.

Obecných škol vydržuje Matice v Čechách 58, na Moravě 13, ve Slezsku 11 vedle gymnasia v Orlové a osmitřídní průmyslové školy dívčí v Prachaticích. Mateřských škol je ve správě Matice v Čechách 45, na Moravě 22, ve Slezsku 10. Obětavá přízeň české veřejnosti neopustí bohdá přední svůj ústav národní ani ve zbývajícím období válečném.

*

Váleční nadšenci chválili na počátku všechny vymoženosti, jež nám světová válka krok za krokem přinášela. Válka dle jejich přesvědčování působila prospěšně na tělesný rozvoj i zdraví, sílila vůli, učila vytrvalosti, statečnosti, vychovávala i mravně. Válečný chléb vymílaný na 90 procent a různé jiné náhražkové požívatiny předstihly svou jakostí, podle uvedených nadšenců, výživu předválečnou atd.

Suchá data statistická schlazují válečné nadšence znamenitě. Učitelé, kteří váží školní dítky na počátku i konci školních roků válečných, s úžasem pozorují, že velké většině našich školních dětí, zvláště v místech oby-

dlených ponejvíce vrstvami stavů středních a nižších, tělesné váhy nejen nepřibývá, ale že jí dokonce ubývá.

Štrasburský hygienik dr. Eug. Schlesinger vážil a měřil hochy ve druhém roce válečném ve věku od 6 do 17 let každého čtvrt roku. Výšku shledal sice normální, za to u dětí 6letých činil průměrný úbytek váhy ½ kg, u 17letých 2½ kg. Ve třetím roce válečném došel k výsledkům ještě smutnějším. Zjistil nejen nedostatečnou výživu, ale i dosti značný úbytek výšky. Výška hochů od 6 do 17 let zmenšila se roku 1917 průměrně o 3 cm. Dr. Schlesinger radil proto, aby se dětem zvýšily dávky potravin, aby se jim opatřilo dost mléka, a v létě aby byly poslány do kolonií.

*

Nedostatek paliva ohrožoval již loni pravidelný chod vyučování na školách národních. Mnoho škol musilo ztracený vyučovací čas nahražovati o prázdninách nebo o prázdných odpůldnech. Letos je nedostatek ten ještě citelnější. Koncem října nařídilo se školám, aby si hleděly zajistit potřebné palivo, zároveň pak, aby využily co nejvydatněji doby před velikými mrazy, t. j. aby probraly v té době co nejvíce učiva. Mnoho obcí o palivo pro školy se postaralo, ale v přemnohých jiných se po celé týdny, ba po celé měsíce již nevyučuje.

Úžasný zjev je na Žižkově, kde obec se nepostarala ani o cent uhlí pro děti svých národních škol českých, které jsou nepřetržitě od 1. listopadu uzavřeny. A tyto děti jsou po většině z rodin chudých a nejchudších, které nemají možnosti ohřáti se ani doma v rodinách.

Obec pražská, karlínská, smíchovská, vinohradská postaraly se o palivo pro své národní školy, na Žižkově od Všech svatých vytápěla se dle zpráv novin pouze jediná škola německá. Ovšem, od zástupců jedné z největších českých obcí, jejíž každá ulice nese jméno našich slavných a nejslavnějších, našich spravedlivých a nejspravedlivějších mužů minulosti, od zástupců, kteří před nedávnem schválili v místním a okresním školním úřadě akt úžasné křiklavé nespravedlnosti k vysoce vzdělanému učiteli v jeho 40. roce služebním, akt, o němž psala Škola měšťanská, od zástupců obce, která uvedeným činem urazila učitelstvo veškerého okresu, jež si postiženého učitele zvolilo svým zástupcem v okresní školní radě, těžko lze čekati kus spravedlnosti k dětem vlastní obce a postarati se jim zásobou uhlí o duševní a mravní potravu ve školách.

»Národ spravedlivý« je nejdůležitější požadavek národa, chystajícího se vstoupiti na prah samostatnosti. Co však nám pomůže státní samostatnost, nebude-li v ní vládnouti nejpřísnější spravedlnost jedněch ke druhým, budou-li se opakovati případy žižkovské. Na Moravě staly se před časem případy, že zemský úřad školský korigoval své podřízené úřady, když při obsazování si počínaly nespravedlivě. V Čechách to možno není?

LIDOVÁ VÝCHOVA.

(Osvětový dům v Praze a česká vysoká škola lidová.)

V novoročních číslech denních listů objevilo se provolání, vyzývající českou veřejnost, aby přispívala Osvětovému svazu na Husův lidovýchovný

základ, z něhož má býti zřízena, vybudována i vydržována česká lidová universita. Provolání počíná základním přesvědčením, že »budoucnost naše jest ve vzdělání nejširších vrstev«. Ve znamení osvěty a mravního povznesení pracovali všichni naši buditelé. Směrnice našeho národního vývoje ukazuje stále stejně k stejnému cíli: osvětou pro všechen lid, demokratisací vzdělání dojíti demokratisace života, svobody a sebeurčení.

Potřeba lidové výchovy a jejího vyvrcholení v lidové universitě jest u nás tak svrchovaná a nepochybná, že ji není jistě třeba ani odůvodňovati, ani připomínati u národa, který chce naplniti životem veliké ideály kulturní a demokratické. Provolání správně ukazuje, že, co konáme pro lidovou výchovu, konáme pro sebe, pro budoucnost svých dětí a vnuků. Lidovou výchovou dáváme lidu moc nepřemožitelnou a sílu nezlomnou. Otázka lidové výchovy stala se pro nás otázkou politické budoucnosti a provolání na prospěch lidové university stalo se — i nechtíc — velmi správnou politickou odpovědí na rozličné útoky (na př. ve věci odkazu Kohnova), namířené proti kulturnímu rozvoji našeho národa. Národ náš nemůže se zastaviti na poloviční cestě. Zejména chce-li dojíti opravdového demokratismu, nemůže umdlévati ve snaze, aby všem vrstvám lidovým byla dána možnost k největšímu vzdělání a zdokonalení, jakého jsou schopny, tedy aby otevřeny byly brány i nejvyšších vzdělavacích síní bez rozdílu všem, kdo touží po vzdělání v nich podávaném.

Přiblížiti nás tomuto cíli chce nyní Osvětový svaz, a nás tu dnes zajímá nejvíce věc sama i teoretické možnosti jejího řešení, jejichž rozboru, zejména otázkám osvětového domu pražského a lidové university české chceme tu věnovati úvahu zevrubnější.

Není pochyby, že oba cíle: osvětový dům i lidová universita souvisí úzce spolu myšlenkově i prakticky, ale není také pochyby o tom, že mohly by býti řešeny vedle sebe i na sobě nezávisle.

Osvětovým domem (na rozdíl od lidových domů vůbec s úkoly více sociálně lidumilnými) rozumíme dům, v němž soustředěny bývají všecky osvětové a lidovýchovné podniky: síně přednáškové, koncertní i divadelní, po případě i kinematografické, síně výstavní, lidové laboratoře a dílny, knihovny, čítárny, dětské čítárny, útulny a pracovny, učednické besídky a pod. Bohaté úkoly osvětového domu vylíčil Jan Emler článkem Jak si představuji lidovýchovný dům pražský ve dvojčísle České Osvěty právě vyšlém (čís. 9.—10., roč. XIII.), kde se přimlouvá, aby kromě těchto lidovýchovných částí byly pojaty do úkolů českého osvětového domu pražského i místnosti sloužící více jen osvěžení nejširších vrstev po celodenní práci, tedy i bezalkoholové stravovatelství i herny, zkrátka lidumilná osvěžiště v nejširším slova smysle.

Nelze ovšem nepřipomenouti, že v restauracích osvětových domů, jak zřejmě ukazují příklady z ciziny, skrývá se mnohé nebezpečí.

Krásnými slovy postihl úkol osvětových domů, zvláště venkovských prof. Drtina v článku Lidová výchova v demokracii (v Nár. L. 9. ledna 1918): »tam v lepší budoucnosti scházel by se národ a žil by vyšším duševním, kulturním, mravně vznešeným životem bez ponurého ovzduší kouře a alkoholu.«

Povinnost postarati se o tyto osvětové domy náležela by vlastně činitelům veřejným, kdyby bylo ovšem pochopení, že právě tyto prostředky vedou k obecnému blahobytu a tím k státní síle spíše než bludné cesty dosavadní. Na tuto veřejnou povinnost bylo vhodně poukázáno Dr. Kramářem v Národních Listech 6. ledna a také v 1. čísle nového ročníku Národ, který při tom vyslovil »přesvědčení, že vytvořením českého státu budou mnohé vzdělavací otázky přesunuty na nové pole, volnější, širší a také plodnější. A že tam budou zahojeny i mnohé bolesti, které jsou otevřeny nyní.« Ale správně se tam také ukazuje, že dnes veškerá činnost na tomto poli nejvíce závisí na pochopení a přízni našich samosprávných těles; je-li tam dobrá vůle, mají osvětové podniky cestu mnohem schůdnější... Péče o pražský osvětový dům příslušela by tedy především obci pražské, a rozřešení této otázky mohlo by býti velmi blízké a snadné, kdyby se obec pražská rozhodla spojiti stavbu této budovy, v Praze opravdu nezbytné, se stavbou pražské městské knihovny. Otázka této novostavby stává se již neodkladnou, a obec pražská zařadila pro ni do rozvrhu poslední (dosud neuskutečněné) veliké výpůjčky obecní příslušnou částku. Jest na snadě, že přiměřeným zvýšením této částky mohla by býti otázka velikého osvětového paláce pražského vyřešena bez velikých obtíží a hlavně brzy, kdyby — důležitost a význam tohoto domu byly pochopeny rozhodujícími činiteli na radnici tak, jak je vidí a ve svých veřejných projevech hlásají všichni naši kulturní vůdci a pracovníci. Nepochybuji, že demokratická vlna, rozlévající se čím dále, tím šíř, zasáhne i do hloubky, zabere i nános zastaralých, přežitých mínění a odplaví je, aby byla uvolněna cesta nové demokratické kultuře. Doufejme, že město Praha v této kulturní otázce, jedné z nejdůležitějších v době přítomné, dá všem českým městům vzor a příklad zářivý!

Jak by jiná města mohla si poříditi bez velikých obtíží osvětové domy, prof. Drtina naznačil ve vzpomenutém článku v Národních Listech: »Mnoho našich národních domů, besed, sokoloven mělo by v tomto smyslu (t. j. pro vyšší duševní, kulturní život, jak dříve řečeno) být změněno, upraveno, doplněno pro tyto krásné potřeby české kultury.« Někde bylo již při stavbách sokoloven, museí a národních domů pamatováno na tyto osvětové úkoly (uvádím namátkou účelnou budovu sokolovny v Poličce), jinde nebylo by asi nesnadno upraviti útulek všem důležitým kulturním podnikům v budovách již trvajících. Bude nyní na našich horlivých osvětových pracovnících na venkově, aby se chopili krásné myšlénky, nedali jí usnouti a zapadnouti, nýbrž vtělili ji ve skutek. Není pochyby, že by myšlenka tato mohla vésti — po soustřeďování místních knihoven — i k soustřeďování vzdělavacích i společenských místností a tím i k demokratickému sblížení všech vrstev, rozdělených nyní do rozličných těch Měšťanských, Řemeslnických, Dělnických a j. besed a vzdělavacích i zábavních spolků. Našim besedám, jež se v poslední době ujaly záslužné činnosti lidovýchovné pořádáním veřejných přednášek vzdělavacích, naskytá se nová příležitost uskutečňovati veliké dílo kulturního soustřeďování a zlidovění.

Ovšem i kdyby všecka samosprávná tělesa vykonala svou povinnost, kterou mají na poli lidové výchovy, výzva Osvětového svazu ke sbírkám na lidovýchovný základ nepozbývá platnosti. Byly by sice opatřeny místnosti, byla by tím odstraněna nejtěžší překážka, ale zbývá ještě i potom

mnoho práce, aby do lidové výchovy vnesena byla účelná a prozíravá soustava. Také v Praze vybudováním osvětového domu česká lidová universita by měla sice zajištěný útulek, ale není nikterak závisla pouze na něm. Může jistě začíti již po prázdninách i v místnostech prozatímních, bude-li míti do té doby pohromadě dostatečný a pevný základ finanční. Důležita je sice také dohoda o zásadách, podle kterých má býti zřízena, ale dohoda tato stane se jistě dříve, nežli peněžní sbírky umožní zřízení nového ústavu a zajistí jeho budoucnost. V Osvětovém svaze bude koncem ledna k úradě o směrnicích příštího ústavu svolána poradní schůze odborných znalců, ale chci již zde upozorniti na některé hlavní otázky.

První nadhodil prof. Čáda požaduje právem pro nový útvar názvu česká vysoká škola lidová, aby nenastalo nedorozumění, že v obor působnosti nové školy náleží nejen vědecké obory, zastoupené nyní na universitě, nýbrž i obory ostatních vysokých učilišť, zejména obory vysokých škol technických. Stejným právem poukazují některé projevy umělců, došlé do Osvětového svazu, že by v novém útvaru mělo nám vyrůsti i lidové vysoké učiliště uměleckovýchovné i hudební.

Námitka, že název lidová škola vysoká jest německý (ovšem i dánský), kdežto jiní národové mají lidové university, které mohou jako universita budoucnosti zahrnovati i obory technické a umělecké, mohla by míti platnost, kdyby více nevážila jiná okolnost. Název lidová škola vysoká má velikou přednost, že jasně ukazuje, oč běží, že o nový útvar vysoké školy, která chce a má podati svým posluchačům nejvyšší vyvrcholení a ucelení vzdělání všeobecného.

Jaký bude poměr této lidové školy vysoké k universitě a technice dosavadní? Určujíce tento vzájemný poměr, určíme tím již základní směrnice pro příští činnost české lidové školy vysoké. Obyčejně[1] se poukazuje na to, že dnešní universita i technika staly se příliš školami vzdělavajícími své posluchače odborně pro příští jejich povolání životní. Proto požadují od svých posluchačů určitý stupeň vzdělání přípravného, dospělost pro studium na vysoké škole, a osvědčují po přísných zkouškách, že posluchač jest způsobilý pro zvolené povolání životní. Studium na dnešních školách vysokých nebývá proto obyčejně vědecké studium pro vědu, nýbrž studium odborně připravující pro určité povolání, ba velmi zhusta jen studium pro chléb; důvody, které vedou mladé lidi na vysokou školu, nebývají proto většinou věcné, touha po vědě a po vzdělání, nýbrž pravidelně důvody osobního zaopatření a prospěchu. Výjimky potvrzují jen pravidlo.

Lidová škola vysoká, jejíž typus mám pro naše české poměry na mysli, nebude od svých posluchačů požadovati ani vysvědčení dospělosti, ani nebude zkoušeti a proto také nebude vydávati vysvědčení, opravňujících k nějakým výhodám v životě. Chce podávati jen vzdělání, chce tedy přivábiti pouze všecky ty, kdož touží doplniti a prohloubiti své vzdělání všeobecné a dovršiti je uceleným názorem světovým. Proto spokojuje se průpravou i nejnižší, ale vždy předpokládá co nejvyšší touhu po práci a vzdělání. Nevychovávajíc pro žádné určité povolání, jest určena všem, kteří již

---

[1] Der Plan einer deutschen Volkshochschule. Von Hermann Herrigel (Frankfurt.). Frankfurter Zeitung z 23. října 1917.

mají své povolání, pro rolníky, kupce, dělníky, úředníky i úřednice, jinými slovy pro každého. Jaké má býti toto všeobecné vzdělání, jaká jeho podstata i směr, o tom mohou rozhodovati pouze zkušenosti z ciziny, zejména z Dánska a ze zemí severských, kde se lidové školy vysoké zakládaly po vzoru dánském. Kdo někdy slyšel o tom, že kořeny blahobytu dánského jsou v jeho 70 či 100 vysokých školách lidových a myslil by, že se na těchto školách přednáší o mlékaření, o vývozu másla, odvodňování bařin, družstevnictví a jiných věcech, kterými právě Dánové založili svůj rozkvět národní, zmýlil by se. Na dánské höjskole (nikoliv universitě), jak nám je vylíčil prof. Kraus, neučí se ničemu praktickému. Naopak. Zdálo by se, že na př. výklady ze severské mythologie nemohou míti vlivu na praktický život, ale na příkladě Petra Lauridsena, o němž psal prof. Kraus v Prvním výletě českých rolníků do Dánska, jest patrno, že zmohly více, nežli bychom si mohli domýšleti. Petr Lauridsen převzal po otci statek tak zadlužený, že všichni sousedé byli přesvědčeni, že z něho uteče. Ale Petr nebyl nadarmo na höjskole, slyšel mnoho přednášek o vytrvalých hrdinech severských, mythy o bozích, bojujících s ledovými obry, s chutí si zazpíval písně — a proto neutekl, nýbrž hospodařil tak, že statek zvětšil a stal se jedním z nejbohatších statkářů v celém okolí.

Proto bych nesouhlasil s požadavkem[1], že látka přednášek musí býti časová. Může býti naopak velmi vzdálená, jen když přednášející dovede její lidské jádro, životní směrnici, v ní se jevící, přiblížiti zájmu a chápavosti svých posluchačů. Na čem — vedle názornosti — nejvíce záleží, vyslovil jeden z nejstarších zakladatelů lidového vzdělání v Dánsku Kristen Kold, který o učitelské metodě na své höjskole řekl, že pro to, aby věc svým žákům objasnil, nemá asi tolik schopnosti jako pro to, aby ji oživil. V tomto oživení, jak vím sám ze svých přednášek lidovýchovných, je tajemství úspěchů na lidové škole vysoké. Tímto oživením překonávají se obyčejně všecky nedostatky průpravy u jednotlivých posluchačů, u nichž bývá proto zhusta třeba probuditi dříve zájem, než mohou věc pochopiti. Toto oživení spojuje mrtvé poznatky vědní, oživuje je duchem osobnosti učitelovy a buduje z nich potom jednotný názor světový jako krásný konečný cíl, který si má každý posluchač z lidové školy vysoké odnésti, aby potom dovedl sám použíti jeho směrnic i při všedních případech denního života.

Proto na lidové škole vysoké záleží tolik na osobnosti učitelově, tolik na způsobu jeho podání, kterým osobnost jeho přechází i při nejvzdálenějších a nejabstraktnějších látkách v srdce posluchačů, tolik na duchu, kterým vysoká škola jest založena a řízena.

Nevím, jsou-li správné německé výtky dánským höjskolám, že prý sice dánští rolníci jimi odchovaní mají velikou duševní pohotovost postřehnouti jádro otázky, ale že nemají vnitřní síly a pevnosti. Ale i kdyby byla správná, bylo by právě na zakladatelích a učitelích našich lidových škol, aby tuto mravní výchovu vůle nikdy nespouštěli s paměti a dovedli ji na naší lidové škole vysoké vštěpovati. Všecky ostatní otázky, i když budou velmi důležité a jistě nebude lze je na ráz rozřešiti, jsou již podružné. Podružná

[1] Fronthochschulen als Volkshochschulen. Von Fritz Hoeber. Neue Jahrbücher XX. Jahrgang 1917 8. září, str. 408.

jest otázka, bude-li tato vysoká škola lidová jen v Praze či vyvine-li se z ní — což lze podle vývoje v zemích severských nejspíše očekávati také u nás — soustava několika škol vysokých i po venkově, odlišných podle potřeb posluchačů, zejména rolnických a dělnických, nebo — co bych raději viděl — podle osobností učitelů, kteří je založí a povedou.

Podružné jsou i otázky, budou-li kursy přednáškové denní či večerní, roční, pololetní, či jen několikaměsíční, budou-li — jako v Dánsku — spojeny s internáty či budou-li v letních a prázdninových kursech amerického systému Chautauqua, anglických summer-meetings a pod. Podružné jsou i zřetele praktické. Ty lze spojiti s vysokou školou lidovou v lidovýchovném domě, v lidových kursech, ale podstatnou složkou lidové školy vysoké nebudou, nýbrž pouze jejím samostatným, arciť velmi důležitým, ba nezbytným doplňkem. Bude velmi vděčným úkolem Svazu osvětového, aby vypracoval přehled všeho toho, co již z praktické výchovy lidové zásluhou a prací nejrozmanitějších činitelů, škol i spolků u nás bylo uvedeno v život a co nám dosud v lidovýchovných snahách chybí, co by tedy mělo býti postupně doháněno a doplňováno.

Podstatou lidové školy vysoké zůstane ovšem onen oživující duch, který vyrůstá v duši jako názor světový. V našich okolnostech jest přirozeno, že tento duch bude národní, aby spojil zpřetrhané nitky a roztroušené prvky naší staré tradice s novodobým naším snažením kulturním, že tento duch bude sociální, že bude učiti vzájemné lásce a sociální odpovědnosti za každý čin, bude učiti stavěti prospěch celku nad okamžitý prospěch a požitek osobní. Těmito směry vedena lidová škola vysoká vyplní své národní poslání a sbírkám Osv. svazu je přáti zdaru co největšího.

Doufejme pevně, že se i v dnešní tísni hospodářské najde dost lidí majetných, kteří osvědčí porozumění pro tento nový veliký náš úkol národní také prakticky štědrými dary a příspěvky, jež přijímají všecky české banky i kancelář Svazu osvětového v Praze, v Štěpánské ul. č. 1. n.

13. I. 1918. *Jiří V. Klíma.*

LITERATURA.

Krásná.

Frederi Mistral, Mirèio. Přel. S. Bouška. (Sborník světové poesie 125, 1916. J. Otto. 7 K 50 h.) — Jan Opolský, Demaskovaní. (Uměl. snahy. XLII. 1916. Kočí. 3 K 60 h.) — Karel Šelepa, Závoj. Básně prósou. (A. Novák. 1917. 3 K 90 h.) — Novákův Almanach 1918.

Po šedesáti létech od prvního vydání moderního provençalského eposu dostává se naší literatuře českého jeho převodu. Jsme za to vděčni, bylo to povinností naší literatury. Povinností tím spíše, že nová doba nerodí takových eposův. Jeť epos Mistralovo z rodu homérského, z rodu jako píseň o Rolandovi, velká epika italská, ruské byliny, či srbské zpěvy junácké. Napojena duchem otčiny, proniknuta jejím kouzlem do všech porův, dovede spojit silné pojetí osobní, subjektivní, s epickým klidem, pevným

úsudkem objektivním. Vše v ní roste v hrdinskost; drobné strasti a slasti venkovských lidiček na kamenité planince Crau při dolním Rhonu, a v nich jako ústřední vazivo děje, láska košíkáře Vincena ke krásné Marušce (Mirèio) statkářově, vítězství nad soky, ale zničení jich lásky o nezlomnou hradbu společenských předsudkův rodičů Mirèiiných, až k smrti obou mladých milencův, to stačí za rámec, v němž hledíš v celou šíři i hloubku obrazu toho koutu Provence, kde se zrodil Mistral. Pýcha jeho kronikářských dějin (trubadúrské zkazky), sláva jeho obchodu skotem, úroda jeho rolí, zvyk a mrav obyvatelův, jeho pověsti, báje a legendy, to vše dovedlo pravé nadšení básnické vplésti v osnovu básně, a třeba takové národopisné kusy jsou popisné, ba někdy i poučné, nejsou bez kouzla. Básník příliš dobře slyšel dech své země, poslouchal, jak bije srdce jeho kraje, byl opojen otčinou, že i tu mluví z jeho veršů vzlet, posvěcení básnické. A báseň celá jako vzedmutá vlna je nesena svěžím, neúnavným tempem. To se v celku překladateli podařilo zachytit. Žel, rušivě působí násilné verše, jindy verše kulhavé, an překladatel dovoluje si volnosti, které přestávají býti licencemi a jsou znásilňováním přirozeného rytmu českého. Vadí při tak jemné skladbě, z níž všude voní poetický pel, posunování významu, klade-li se na př. sloveso bezpředmětné za přechodné (řítiti něco), vůbec každá úchylka mluvnická; ubírá výraznosti a básnické síle zaměňování obrazů, přesunování jich, doplňování veršů, jež mají vlastní význam vět tak rázně vyvolávajících přírodu i lidi; nevhodně a bezúčelně se zavádí některá slova pro rytm (sedum) nebo konkrétnější snad představu (likér, proletáři) a posléze škodí užívání vulgarismů, které nejsou barvou snad originálem žádanou (brečeti, jseš, atp.). Že někde pak nevystižen originál přesně, jest litovati tím více. Etymologisuje-li překladatel ve svých poznámkách, má být správný a důsledný, tak na str. 376 (k VII. 63) nouvè z novellam mělo býti uvedeno ve vztah k franc. renoueler a k nadau připomenuta měla být etymologie společná s franc. noël (natalis). Na 366. (k III. 35) mělo být doloženo, že tyto rysy jakoby dějinné čerpal Mistral z Jana Nostradama, bratra proslulého proroka Michela, ale že tento jeho předchůdce v oslavě rodného kraje zašel v ryzí fantasii a celou věc o Fanetě z Gantelme si vymyslil, jak dnes prokázáno. Na str. 384. (k X. 35) mohla poznámka připomenouti, že stará cesta od severu k jihu, zvaná u středověkých kronikářů Via tolossana (na straně španělské Via francigena, nebo camino frances), stala se cestou sv. Jakuba až od stol. XII. a něco mohlo se říci o jejím obchodním i politickém významu. A ke zpěvu VI. slokám 90.—91. měl býti dodán výklad, neboť čtenář jich lehce nepochopí, že Mistral tu touží po stejné obrodě společnosti lidské křesťanstvím, jako Dante (Peklo I. 103), čekaje rovněž spásu od hlavy církve, však s jiné strany (na Rhonu). Překladatel nesprávně skloňuje cizí jména (města Limogesu!), zapomíná, jaký význam dáváme slovu blankvers, zbytečně uvádí nejisté a pro nás bezvýznamné etymologie (gout) nebo nesprávné (nanni). Stavíme se také proti směšování českých jmen křestních se západními (Sidoni = Zdeněk), ač od jisté části českého kněžstva je to kompromis, který je dobře míněn, ale naší samostatnosti národní neprospívá; nestojíme o cizí jména, jež nám ničeho nepraví, jsou pro nás významově hluchá, buďtež si kýmkoli posvěcena, v literatuře nehledáme pro ně obdob českých. Tak celkem, třebaže Bouškův převod a výklad

mají dosud daleko k dokonalosti, jsou záslužné a čestné, čím těžší byla věc podniknutá a čím živější oddanost, s níž dílo počato. Překladatel vděčně při tom vzpomíná převodce velkých děl literatur románských J. Vrchlického.

Dvě knížky básní prosou jsou projevy dvou naprosto různých osobností básnických. Báseň prosou mívá svůj smysl, kde idea spisovatelova více rozborem vzniklá utíká verši v jádře synthetičtějšímu; hlásí se jako vhodný výraz pro ideu pojatou více rozumově, intellektuálně, než z osobnosti trysklou v bohaté intuici. U Opolského obláčejí se však v toto roucho postřehy ryze intuitivní, jimiž by však autor rád dal zdůvodnění rozumové, opření v důkazu, jež jako by chtěl demonstrativně předložit. Proto uhnuly se verši; jsou osobním pojetím, básník však jako by si uvědomil jejich objektivní platnost, chce je prokazovat. Stanuly na rozhraní. Ať je to odboj osudem ušlápnutých, ať odvěká touha pomsty, jež klíčívá v duši trpících pro myšlenku, ať stesk z míjivosti tužeb, či hrůza prázdnoty v duši, které regule zakřikly plný život, ať šosácké dobrodružství, či psychologie sebevraždy a nová její motivace, nebo zase bezcitnost věznitelův, otrokářská manie silnějších, náboženská komedie politická, ať návrat srdce od vábné cesty, přímé cesty za pravdou, k formě a zdánlivé tvrdosti citu a nitra, či pablesky vztahů rodinných, tu vždy básník cítí se v úloze hledatele pravdy, který se nedá mást klamavým povrchem, demaskuje, odhaluje vlastní psychický základ jevů života i písemnictví. Zdá se na první pohled, jako by někdy užíval většího nákladu slov, než je třeba pro vyjádření myšlenky, avšak třebaže jeho výraz trpí něco retorismem, který se v naší literatuře zahnízdil, nicméně u Opolského je to tu více snahou přesněji, určitěji a makavěji vyjádřiti tak prchavé věci; uvědomění jich jako matná světýlka nad močály pableskuje nad ssedlinou zkušeností z bláta denního života. A že tak vznikají nad domácí půdou, rostou i výrazově z ní (ač tu znamenati několikerou naplaveninu slohovou), kdekoli je básník dobře zachytí a učiní symboly, jsou rázovitými českými básněmi v prose. Přáli bychom jim toliko více básnické soustředěnosti a praegnantnosti proti jich volnější stavbě essaistické. Byly by pochoutkou pro čtenáře nejškolenější, ač i tak, jak jsou, budí k hojnému zamyšlení.

Naproti tomu Šelepovy básně v prose bývají spíše v prosu rozvedený jedinký obraz básnický. Myšlenku či spíše boj s myšlením a o myšlení nahrazuje v nich allegorisování, začasto opřené o církevní ritus, jindy se tu přetavuje biblická legenda, v niž básník chce vložit smysl nový, lidštější. Škoda, že nemá pak prostého a silného vyjádření biblického. Nejsilnější bývají jeho presaické básně, kde se ztrácejí podstatě druhu a blíží essaiji, pak autor postihuje přesněji a výrazněji myšlenku, tak jádro staré báje tolikrát obměňované o nedotknutelnosti toho, co má zůstat tajemstvím (Závoj). Ale jindy ruku v ruce s podáním, jež vešlo v oblibu s dekadentstvím, i jeho cenění věcí lidských, je dnes nám sotva přijatelné (Hvězda Panny), strojené hodnocení v umělém, nepřirozeném rouše. Štěstí, když skladatel pointuje své postřehy, příslovnický útvar myšlének aspoň zakryje a nahradí marnou rozpředenost (Zlaté rouno) prázdnoty, ač dovede také zhustit v pevný a krásný symbol myšlenku, které propůjčil skoro epickou linii (Zlatý kolovrat), nebo nadnést v apostrofu, v níž plá cit. Celkem tyto drobné básně v prose o síle, radostnosti a odvěkém vítězství lásky, která

je tím silnější, čím méně se strojí v pěkné formy, působily by více, kdyby jich podání šlo cestami prostoty a bezprostřednosti; našly by lépe cestu k pochopení, neboť mají dobré a svěže pojaté postřehy.

Po odmlčevší se ročence Topičově, k živé ročence Bradáčově, přistupuje Novákův Almanach. Na rok 1918 má pěkný článek A. Procházky, v němž autor účtuje s literaturou vyrostlou za války i z doby válečné, a vyslovuje názor, že v podstatě své člověk se nemění; i soudí, že by bylo nesprávné a nezdravé chtíti mermomocí vyvolati nějaké dílo, odpovídající této době, že lépe nechati, aby si klidně, kdesi stranou, dozrávalo, naplněno jí a prosyceno jejím ovzduším, až dospějíc bude moci se podati jako plný a dokonalý plod. F. Žákavec zase tu sebral něco nových a svrchovaně zajímavých drobností po stopách Josefa Manesa (Pěšinkami mrtvých). V. V. Štech uložil sem něco poznámek o umění, K. Šelepa dvé básní, J. Deml jednu. A to vše umělci doprovodili náčrtky a dřevoryty, z nichž T. F. Šimonův a dva K. Vikovy mluví k době a s dobou velmi výrazně. Ale proč jen takový náhodný sklad bližších známých nakladatelových? Neměly by býti i takovéto almanachy vedeny nějakou jednou hlubší myšlenkou?

M. P.

Poučná.

Literatura česká devatenáctého století. Díl druhý. Druhé vydání, opravené a doplněné. Od Poláka k Langrovi. Napsali: *Josef Hanuš, Karel Hikl, Jan Jakubec, Lubor Niederle, Jaroslav Vlček, Miloš Weingart.* V Praze. Nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1917. 824 strany. S 25 vyobrazeními. Za 13 K (bez válečné přirážky).

Píši o tomto společném díle jako redaktor a hlavní spolupracovník jeho, tedy většinou autoreferát. Chci zde zejména podrobněji vytknouti změny druhého vydání proti prvnímu.

Svůj úkol jako redaktora díla vytkl jsem již zevrubněji v předmluvě k druhému vydání I. dílu. Byl dán povahou druhého vydání, kdy redaktor má veškeré práce hotovy před sebou a kdy se zmírněly všelijaké rozpory a překážky, vzniklé z většího počtu spolupracovníků: snažii jsem se dílo co možná doplniti a sjednotiti ideově i časově; jednotlivým zjevům vyměřiti místa co možná úměrně k jejich významu literárnímu. Leckde bylo třeba původní rozsah zkracovati, jinde rozšiřovati. Aby bylo lze podávati postavy literární co možná ucelené, byly spojeny stati dvou i tří spolupracovníků v jednu (tak u Jungmanna II., u Šafaříka II.). Postup časový při tak zevrubném díle vynutil si zase, že byly u některých nejvýznamnějších zástupců českého obrození stanoveny dva oddíly, které se zakládají na vývoji nejen časovém, nýbrž i myšlenkově podávají v práci buditelově nové směry (u Dobrovského, u Jungmanna [u obou I. oddíl již v I. díle], u Šafaříka, z Palackého zatím jen I. část). I jiný pořad kapitol nyní byl nutný. V době 10—15 let, jež prošla mezi prvním a druhým zpracováním jednotli-

vých statí, odborné badání přineslo leckde nový, závažný materiál i nové práce. K několika článkům, napsaným za dlouhého vydávání díla druhé vydání již nemohlo míti zření.

První sešit nového vydání (č. 27.) objevil se ještě r. 1911, sešit 45. (uprostřed stati o Čelakovském) na jaře 1914; v dokončení díla zasáhla již válka, tak že poslední několikanásobný sešit (46.—53.) byl dokončen na podzim 1917.

Hlava I. o »Milotě Zdiradu Polákovi« spisovateli jejímu, Jar. Vlčkovi, nepodávala příčiny k značnějším změnám. Auktor, zvyklý své literární portréty kresliti pevnými, výraznými, stilisticky pečlivě propracovanými rysy, ponechal v celku i původní znění jak při této kapitole, tak i při následujících. Některé menší podrobnosti (na př. o Hekovi, o Zieglerovi) byly vypuštěny, protože o těchto spisovatelích bylo promluveno již v I. díle. Co bylo význačného z básnické činnosti Polákovy objeveno v pozůstalosti básníkově a uveřejněno po vytištění stati Vlčkovy, pojal jsem do poslední kapitoly (desáté), kam pozdější básničky Polákovy, jakožto pabásnění v tónu písní lidových, patří. Polák se v stáru stává učelivým žákem mladého Čelakovského.

Z mé kapitoly II. (»Mladý Šafařík a Palacký. Boj o vyšší úroveň české literatury.«) bylo něco převzato do dílu I. (zejména o Palkovičovi jako učiteli; jeho »Týdenník« zařaděn mezi české časopisy prvního období probuzenského). Stať byla i jinde značněji zkrácena. Přibylo o některé charakteristické jednotlivosti, zejména z III. dílu Korrespondence Palackého, jehož vývěsné archy mně vydavatel, zesnulý V. Nováček, ochotně propůjčil k doplnění mé práce.

Hlava III. »Josef Dobrovský II.«, sepsaná mnou, byla do druhého vydání nově přidána. Společný je tu jen odstavec I. (»Dobrovského práce slavistické«), o nichž bylo v prvním vydání I. dílu pojednáváno dvakrát, od E. Smetánky a ode mne; nyní pak rozbor a kritika těchto epochálních prací byly doplněny hojným materiálem hlavně z bohaté korespondence Dobrovského. Časové jsou zejména odstavce IV.—VIII., vyličující usilovnou činnost patriarchovu v posledním desítiletí jeho života. Mohu je pokládati za svou odpověď k literárně historickému thematu, nedávno u nás zase oživlému: Dobrovský — Jungmann. Dobrovský tu zasahoval neohroženě v ožehavé otázky tehdejší naší literatury. Jeho boj proti straně Jungmannově podán tu v příčinné spojitosti: jako boj proti romantickému pojímání nejstarších dějin slovanských, jež čeští mladší spisovatelé nektricky přejímali hlavně od romantických historiků polských a přenášeli je na český dávnověk, plníce nejstarší období české i slovanské historie fantastickými výmysly a okrašlujíce temný starověk český vysokou kulturou, k čemuž i vyráběli známá novočeská falsa. Jak mohl zástupce historického kriticismu k takovému komolení přesné pravdy historické hleděti klidně, zejména když se k tomu přidružil záludný, bolestně nešetrný boj proti jeho osobě? Hluboké přesvědčení vědecké rozvádí jej i s upřímně oddaným žákem a ctitelem jeho, trochu potměšilým Slovincem — aspoň jak se v této době jevil Dobrovskému — Bart. Kopitarem. Jeho přesvědčení bránilo mu dáti za pravdu národně zaujatým theoriím Kopitarovým o slovinském původu církevně slovanské řeči. Ve všech těchto učených otázkách pozdější

i nejnovější badání dává Dobrovskému za pravdu. Probíral jsem Dobrovského činnost v posledních dvou desítiletích jeho života podrobněji, protože nejzevrubnější posavadní biografie o Dobrovském, Brandlova, právě toto období vypisuje se zřejmou povrchností — ukázal jsem (na str. 198 a j.), že se o některých významných studiích historických Brandl vůbec nezmínil — s jednostranností, ba se zjevným stranictvím. A podobné neporozumění Dobrovskému čítáme podnes.

Značný pokrok i proti tak svědomitému a důkladnému biografu, jako byl V. Zelený, jeví se v badání o Jos. Jungmannovi (v hlavě IV.), hlavně co se týče ideového a psychologického prohloubení a rozboru jeho děl. Ke dvěma odstavcům Jar. Vlčka, z prvního vydání s menšími změnami opakovaným (»Krok«, první vědecký časopis český, Jungmannova »Historie literatury české« z r. 1825), přináší ještě čtyři odstavce, napsané od K. Hikla (I. Jungmannova »Slovesnost« v prvním i druhém vydání. Ant. Marka »Logika«; IV. Drobné články Jungmannovy; V. Jungmannův Slovník Česko-německý; VI. Poslední léta Jungmannova a jeho smrt). Sčetlý, duchaplný kritik K. Hikl pojal mezi své úkoly životní nové probádání Jungmannovy činnosti a osobnosti. Ukázkou podal v Listech Filologických 1911 velmi důkladnou studii o »Slovesnosti«, o jejímž poměru k Jungmannovým pramenům jsme se celkem spokojovali údáními českého kompilátora samého. Hikl tento poměr zevrubně objasnil, vytkl přesně, v čem je Jungmann závislý na Pölitzovi a jiných svých předlohách (nejen látkou, koncepcí a metodou, nýbrž od Pölitze přejímá i mínění, že řeči spisovné je nezbytně třeba jazykového neoterisování [tvoření nových slov], u něho našel nadšení národní, horování pro ryzí neporušený jazyk národní — tedy buditelství, zejména u německé mládeže). Spisovatel našel vřelá slova, podle mého mínění zásluhy Jungmannovy až přeceňující, jimiž vytýká přednosti u českého kompilátora proti jeho německému vzoru (zdařilý pokus o zavedení odborné terminologie, zesílený patriotismus jazykový, jenž se stupňuje v jazykové nadšení, jemnější cit pro básnictví atd.). Zejména mocně na mladou generaci působil výbor z české literatury, hlavně novější. Jím byla podniknuta přísnější revise, jak se o ni vehementnějším, ale také nespravedlivějším způsobem pokusili »Počátkové českého básnictví« — bylo to uvedeno také již napřed při rozboru »Počátků«. Druhé vydání Slovesnosti, ač při něm Jungmann vycházel také ještě z nových spisů Pölitzových a z jiných předloh a je na nich závislý ideově a koncepcí, propracovává se k jednotnějšímu základu a k systematickému zpracování. Málo původní jest Jungmann i ve většině svých drobných článků; zpravidla v nich upravuje vhodně cizí myšlenku svému českému prostředí a přidává ze své české hlavy. Některé články překládá, aby obohatil českou odbornou terminologii, ač už v této době, brzy po smrti Dobrovského, upouští od přílišného novotaření slovního. Opravuji přehlédnutí p. spisovatelovo i své na str. 253.; slova: odstředivost, tečka, obdoba nebyla zavedena Jungmannem v článku »O povstání povětrných kamenů« z r. 1838, nýbrž obdoba vyskýtá se podle Jungmannova Slovníku již v Markově »Logice« 1820, ostatní dvě slova v Kroku I. c. (z r. 1822). Při Slovníku Jungmannově Hikl jako historik literární probírá podrobněji dějiny tohoto velikého díla nežli vnitřní obsah jeho, kteroužto práci jsou nám dlužni naši filologové.

Značněji, aby bylo vyhověno přijatým zásadám díla, bylo třeba pozměniti hlavu V., která již nadpisem (v prvním zpracování: Jan Kollár básník a buditel, ve druhém: Jan Kollár) hlásá monografické ucelení a sjednocení. V základě zůstalo prvních pět odstavců také v druhém vydání; přidal jsem doplňky, vzniklé novým materiálem — zejména z listů — a novými pracemi literárně historickými; proto bylo třeba značněji krátiti hlavně v širokém rozboru básní. Odstavec VI., vypisující podrobněji boj Kollárův za samostatnou církevní obec slovenskou v Pešti, jeho činnost publicistickou a kazatelskou, dále snahu zreformovati českou řeč spisovnou, byl přidán nově. V odstavci VII., vyličujícím vydávání slovenských písní, připojen zejména podrobnější rozbor »Národních zpievanek«. V uceleném obraze bylo nutno přidati zevrubnější odstavec o Kollárově filosofii dějin slovanských a program úkolů slovanské kultury, jak se básník vyslovil ve spise o vzájemnosti slovanské (odst. VIII.). Monografická úplnost žádala zevrubnějšího vypsání životních poměrů Kollárových v posledních dvou desítiletích jeho života, jeho cesty do Italie, jeho boj proti odtržení Slováků (odst. IX.); dále ocenění jeho pochybených prací etymólogicko-archaeologicko-mythologických (odst. X.); posléze vypsání vzrušených let revolučních, za nichž unikl z Pešti do Vídně, kde byl ustanoven profesorem slovanských starožitností na universitě (odst. XI.).

Pro hlavu VI. »Jan Hollý« od Jar. Vlčka literárně historické badání nepřineslo důležitějších objevů a proto mohla tato kapitola zůstati celkem bez větších změn. Z dřívějšího »Slovenska katolického« starší katoličtí osvícenští spisovatelé slovenští (Bernolák, Fándli a jejich škola) byli posunuti při druhém zpracování do I. dílu, kam patří časově. Za to sem zařaděni úvodem protestantští věršovci: Aug. Doležal, Jiří Palkovič a Boh. Tablic.

Hlava VII. »Pavel Josef Šafařík. Oddíl II. Myšlenka slovanská ve vědě« shrnula dřívější dvě samostatné kapitoly: od Jar. Vlčka »Šafařík na slovanském jihu« a od Lub. Niederla »Šafaříkovy Starožitnosti slovanské«, jejichž zpracování je celkem totéž, jako v prvním vydání. K nim byl do společné hlavy pojat další odstavec (V.), jednající o Šafaříkových pracích jazykozpytných. Vypsal je a výstižně ocenil mladý slovanský filolog překvapujícího rozhledu Miloš Weingart.

Nejrozsáhlejší kapitola (VIII.) »František Ladislav Čelakovský. Obrození české poesie lidovou písní« nabyla v novém zpracování zcela jiné podoby. Vábil k tomu přebohatý materiál, nově objevovaný v úplné, velmi rozsáhlé Korespondenci Čelakovského, kriticky vydávané od Fr. Bílého, jednak nové podrobnosti, objevené při mém kritickém vydání sebraných básnických prací Čelakovského, četné články literárně historické, věnované studiu našeho básníka. Větší rozsah této hlavy lze vysvětliti nejen významem osobnosti básníkovy ve vývoji české poesie, nýbrž i tím, že při duchu tak hybném a iniciativním byla nejvhodnější příležitost připojiti k němu výklady o politickém pozadí, o censuře, o prvním sbírání lidových písní, o prvních napodobitelích písně lidové před Čelakovském, přiřaditi k němu několik vedlejších postav, pokud měly vliv na život nebo duševní vývoj básníkův (Jana Vlastislava Plánka, Bern. Bolzana, Marie Antonie; v druhé části

o Bohuslavě Rajské a prvním hnutí za vyšší vzdělání a národní uvědomění českých žen, o Václ. Staňkovi, o Jos. Kačerovi a j.). Dřívější dvě samostatné mé kapitoly, týkající se našeho básníka, byly spojeny v jednu a ještě v ně vloženy nové výplně (hlavně odst. VIII. o životě a nebásnickém působení Čelakovského v letech 1830—1841; odst. XI., jednající o Čelakovském za jeho pobytu ve Vratislavi, a XII. o působení jeho na universitě v Praze a o jeho pracích v posledních letech života básníkova (Mudrosloví, práce ze slovanské filologie a jiné). V tom, co bylo již v prvním vydání, bylo mnoho význačných rysů doplňováno, naproti tomu, aby rozsah příliš nevzrostl, značně zkracováno, zejména při rozboru básní. Úplněji bylo tu probráno Čelakovského smýšlení náboženské (str. 593 n.), hlavně jeho názory politické (v prvním období 566 n.; ve zralém věku za pobytu básníkova ve Vratislavi, názory pro naši dobu tak význačné, že pro ně za prvních let válečných nemohlo býti ve vydávání díla pokračováno z obavy, že by je censura byla seškrtala; bylyť zabaveny i neviňoučké verše z básnického překladu Čelakovského »Prokop a Sašeňka«, které propustila metternichovská censura r. 1842. Výklad o politických názorech Čelakovského z jeho zralých let byl pojat do doplňků na str. 787 n.).

»Družina Čelakovského ‚Vlastenecká škola básnická' pod heslem lidové prostoty umělecké. Zpěvná píseň česká«, jež v prvním zpracování byla vsunuta do studie o Čelakovském, nyní byla značně doplněna a zcelena v samostatnou hlavu IX. Pojednáno tu podrobněji, nežli v prvním vydání, o K. Sudimíru Šnajdrovi, o Jos. Vlastimilu Kamarýtovi, o Frant. Jaroslavu Vackovi Kamenickém, Jos. Kras. Chmelenském, Vác. Jaromíru Pickovi a četných napodobitelích jejich mužských i ženských; jejich působnost charakterisována v odstavci »Šíře a mělkost básnického tvoření pod heslem lidové prostoty.«

Hlava X. »Josef Jaroslav Langer« od Jos. Hanuše byla jednak úměrněji k rozsahu celého díla zkrácena, jednak doplněna novými výzkumy literárně historickými.

Touto kapitolou bylo nutno v druhém vydání II. díl uzavříti. Stalo se tak z příčin vnějších: kniha nesměla převýšiti rozsah prvního vydání. Proto bylo třeba pět kapitol (o Václ. Klem. Klicperovi, Janu Jindř. Markovi, o Českém dramatě 1821—1848, Jos. Kaj. Tylovi a K. Jar. Erbenovi) a vedle nich nové dvě kapitoly (a to o Janu Sv. Preslovi a literatuře přírodovědecké, potom o časopisech let třicátých a čtyřicátých) odložiti do dílu následujícího.

Jeví se tedy, jak zřejmo z tohoto referátu, II. díl »Literatury české XIX. století« v novém vydání dílem velikou měrou novým.

Podrobný rejstřík, sestavený v duchu prvního vydání od Al. Jakubce, informuje stručnými hesly přesně, co je na kterém místě o jednotlivých spisovatelích psáno.

Lze se nadíti, že kniha i v druhém vydání najde tak četné čtenářstvo, jako ve vydání prvním. Odbyt její bude zajisté usnadněn nízkou cenou.

Jr.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Památka reformace mimo Německo, a stanovisko katolické.

Jak byla připomenuta čtyřstaletá památka Lutherovy reformace mimo Německo?

Zprávy o tom jsou velice chudé. Jednak pro nedostatek mezinárodních styků, tedy z **důvodů čistě zevnějších, ale jednak** jistě také proto, že oslav bylo poměrně málo, daleko méně, než se mohlo s určitostí čekati za normálních vztahů předválečných. Jsem jist, že jubileum německé reformace neprošlo nikde v cizině nepovšimnuto, ani v nepřátelské cizině ne. Ale my jsme ve svých vědomostech o cizině a o tom, co se v cizině děje, odkázáni na informace z německé říše, a ty z různých důvodů nejsou ani nestranné, ani úplné, v tomto bodu, jako v jiných. Tak většinu toho, co se psalo o Lutherovi a jeho reformaci a jeho nynějším národě, neznáme. Jsem naprosto jist, že jubilejní články v Anglii, Americe a Francii rozebíraly historicky, filosoficky, sociologicky na příklad otázku, jak z Lutherových podnětů, z jeho ducha, z jeho předností i vad vyrostl nynější německý národ nejen nábožensky a církevně, ale především také charakterově a politicky. A to je konečně přece nejdůležitější význam velkých událostí dějinných: jak účinkovaly na budoucnost, která jest dnes již přítomností a z části minulostí, jaké trvalé stopy zanechaly za sebou pro pozdější časy v životě lidu, jehož se týkaly, z něhož vzešly. O tom nám německé zpravodajství nereferuje podrobně. Co nám tu a tam úryvkovitě podá ukázkou, jsou obyčejně jen karikující úlomky, které mají tendenci uvésti v podezření celou metodu a práci v cizině konanou.

Jak Němci sami vzhlížejí ke svému Lutherovi, co v něm vidí, co všecko z něho dovozují, víme. Letošní jubileum to ještě prohloubilo i rozšířilo. Ale neméně zajímavo by bylo vidět obraz Lutherův a odraz lutherství v cizím zrcadle. Nebýt války a válečné psychosy i válečné censury, nedostatku papíru a ztížené korespondence i s Německem, chystal jsem se napsati po německu a v Německu vydati brožuru Luther a lutherství v úsudku mimoněmeckého nelutherána, jako posudek neutrálního pozorovatele, které cení přednosti a nezavírá očí před stíny, nemá nacionálních důvodů, aby přednosti zvětšoval a stíny přebarvoval, nemá ovšem také jiných předsudků, aby to dělal obráceně. Jsem skoro jist, že podobné posudky vyšly v jiných zemích. Budou mezi nimi některé zaujaté a tendenční, ale bude mezi nimi také dosti zdravého soudu.

Takového zdravého, nestranného soudu cizího jest svrchovaně potřebí. Němci sice řeknou, že jen Němec může pochopiti Luthera mocí vnitřní kmenové a duševní příbuznosti. Ale o národech platí totéž, co o jednotlivcích: nejnesnadnější jest poznati a je-li možno superlativ ještě stupňovati, tedy svrchovaně nejnesnadnější jest přiznati vlastní vady, nepoměrně těžší, než viděti chyby cizí.

Co se v tomto směru stalo pracemi mimo Německo, dovíme se bezpochyby až po válce. Zaznamenati sluší, že u nás byl učiněn takový pokus

o kritické ohodnocení Luthera a jeho díla v revui »Kalich«, jmenovitě článkem J. Hromádky, který sám je lutherán, článkem, který jest ve své stručnosti velmi hutný a obsažný. —

Obavy, že válka zarazí oslavy reformace v nepřátelské cizině vůbec, se nesplnily. Jest potěšitelno pro přítomnost a slibno pro budoucí vývoj mezinárodních styků, že vědomí hodnot nadnárodních, nadstátních, lidských přetrvalo všecky otřesy válečné. I ve Francii, kde napjetí protiněmecké jest asi nejostřejší, připomínali si reformaci wittenberskou dosti rozvětveně: »Comité protestant« se sídlem v Paříži uspořádal oslavy nejen v místě svého působení, ale všude, kde evangelické církve jsou četněji zastoupeny. Podrobné zprávy chybí, ale z nedostatku zpráv vůbec je patrno, že slavnosti měly nerušený průběh aspoň, když snad ne nějak okázalý a nadšený.

Z Anglie chybí zprávy vůbec jakékoli. Za to Amerika vykazuje dosti čilý ruch. Jsou to ovšem asi hlavně američtí Němci, kteří k těmto slavnostem jistě dali podnět a také je provedli. Ale tito američtí Němci jsou velkou většinou dobří Američané, z části větší Američané, než Němci, mnozí z nich již ani německy neumějí, neb aspoň nemluví. A kromě nich jistě mnoho čistě amerických sborů z různých církví oslavovalo přibití tésí ve Wittenberku, jako roku 1915 oslavovalo kostnickou hranici Husovu. »Iowská synoda«, církevní organisace německých Lutheránů ve Spojených Státech, otevřela nový bohoslovecký seminář »Wartburg«.

Když ani země vysloveně nepřátelské nemlčely, rozumí se samo, že neutrální národy nezůstaly pozadu, zvláště proto, že evropské neutrální státy jsou ve veliké většině protestantské a tři z nich dokonce vysloveně lutherské. Skandinavské státy měly 31. říjen svátkem zemským. V říjnu byl všeobecný sjezd bohosloveckých profesorů, farářů a kandidátů, který měl řadu přednášek o náboženském vlivu Lutherovu na Evropu: O přednášky byli požádáni nejlepší odborníci, pokud možno z měst Lutherova pobytu a působení. Již po celé léto zvláštní literární výbor obstarával články pro všecky dostupné časopisy nejen církevní, a péčí teologických profesorů bylo přichystáno velké, umělecky vypravené dílo o Lutherovi. — Dánsko postupovalo podobně a z části se přímo účastnilo podniků skandinavských.

Holandsko a Švýcary nejsou lutherské, ale oslava wittenberské reformace byla pro ně něčím samozřejmým: v Holandsku zasedal v posledním týdnu října národní kongres, uspořádaný předními evangelickými organisacemi: Nizozemskou biblickou společností, Evangelickou aliancí a Spolkem pro vnitřní a pohanskou misii, po několik dní v Haagu. Vedle temat čistě náboženských a církevních byl předmětem přednášek a diskusí také na příklad vliv Lutherovy reformace na národní život Německa a Evropy a vliv na hospodářský život. Není to nic nového, ale zvláště u nás je třeba připomenouti, že reformace nemá význam jen úzce církevní.

Ve Švýcarsku obvyklé slavnostní schůze, přednášky, spisy ve značné míře již se zřetelem na nastávající památku domácí reformace Zwingliovy, k tomu čestné promoce universit. I v západní, francouzské části Švýcar byly oslavy. Po celém Švýcarsku bez rozdílu jazyka se sbíral jubilejní dar pro církevní účely jmenovitě evangelisační a vnitromisijní, ale

jeden projev zvířil živou diskusi a dosti energický protest: asi sto farářů a profesorů všech směrů z východních, německých Švýcar poslalo »Protestantům Německa« k rukám Evang. církevního výboru projev sympatie. Ve francouzském Švýcarsku vzbudil tento projev bouři protestu, poněvadž prý se rovná porušení nestrannosti a ideové neutrality. Z projevu jen několik vět: »Podepsaní faráři a vysokoškolští učitelé reformovaných církví ve Švýcarsku cítí potřebu v pamětném roku reformace poslati protestantům Německa pozdrav a projev upřímně evangelického bratrského smýšlení ve vzpomínce na čtyřstaletý společný vývoj naší drahé evangelické církve v radosti i v žalu, u víře i v naději, v práci i v boji. Zdravíme Vás, hledíce s bolestí na zarmucující a otřásající události dneška. Ke zdrcující skutečnosti, že rodná země reformace jest zapletena ve hroznou válku zbraní s anglosaskými národy, nám rovněž drahými, jakožto praporečníky protestantismu, přistupuje neméně zhoubná duchovní válka, která na všech stranách kalí ducha pravdivosti a zdravé soudnosti a zplodila nenávistí zhyzděnou představu, ve které země reformace v odporu s veškerou historickou pravdou má být uvedena v pověst jako mocnost nesvobody, zotročení ducha a nesvědomitosti.... U víře v moc božího ducha doufáme v budoucí jednomyslnou spolupráci celého evangelického křesťanstva všech zemí a jazyků a důvěřujeme, že národ Lutherův při tom neméně než v minulosti bude státi v první řadě v boji za vědu a pravdu, za svobodu a spravedlnost.« — Pro celkovou náladu ve Švýcarsku německy mluvícím jest příznačno, že o podpisy na projev bylo požádáno asi 400 osob, a podepsalo asi 100.

Z kruhů katolických několik drobností, poněvadž velkého není co zaznamenati.

Linecký »Theologisch-praktische Quartalschrift« navrhuje oslavovati 31. říjen 1917 i pro katolíky německého jazyka a to týmž způsobem, jako radil před sto lety kolínský arcibiskup von Droste-Vischering: Co by bylo přirozenějšího, než že bychom my katolíci... slavili všeobecnou slavnost, že ještě věříme, več věřili ti, kteří roku 33. zůstávali v učení apoštolském... a prosili božského zakladatele církve..., aby přivedl bratry a sestry, oddělené od církve, zpět do lůna milující matky..

Holštýnský kněz P. Hansen uveřejnil ke 31. říjnu 93 tésí, z nichž některé pro zajímavost vybíráme: 2. Protestantism nemá příčin, aby slavil jubileum, nýbrž aby v žíni a popeli činil pokání. 3. Reformace roku 1517 sice dala podnět k lecčemu dobrému, ale stala se příčinou ke mnohému zhoršení: jednoho ďábla vypudila a sedm jiných vpustila. 4. Reformace by se právem měla nazývat deformace... 6. Protestantism jest jako marnotratný syn, římskokatolická církev rovná se synovi, který zůstal v domě otcovském... 12. Jediná ideová moc, která v Německu má vliv na národní život, jest katolická církev. 52. Průběhem staletí vloudily se do lutherství zlořády a zlozvyky, které jsou horší než ty, proti kterým Luther brojil...

Zdá se, že marně čekal Rade positivní hodnocení Luthera a jeho díla se strany katolické, v tom smyslu totiž: katolicism by mocí své vzdělanosti a zbožnosti prý mohl pochopiti, že Lutherovo dílo bylo dějinnou nutností, a uznati, že z něho vyproudil nový zdroj náboženského života. Z veškeré literatury katolické cituje se pouze jediný spis,

který se o takové pochopení aspoň pokouší: řezenský dómový děkan Kiefl napsal v »Hochlandu« článek »Martin Luther's religiöse Psyche«. Odmítá východisko i důsledky Lutherova počinu, ale jeví se mu jako »muž hluboké náboženské duše, která zrodila tak ušlechtilé perly ve svých písních a spisech, jako muž mohutné vůle, který svou věc uvedl v pohyb s nezměrnou energií, s jakou sotva kdy v dějinách byla prováděna nějaká idea, jako muž velkolepého genia jazykového, který náleží ke skutečným tvůrcům jazykovým německého národa«.

Z českých projevů pomijíme denníkové a týdenníkové články vesměs polemické. Z revui pro »Vlast« rok 1517 neeksistuje; v nejseriosnější z nich, Vychodilově »Hlídce« vybral Dr. Vrchovecký na čtyři stránky citátů z Paulsena, Scheela, Hanse, Taubeho, Holla, Wernleho, Hausratha vesměs kritických s pominutím i nejmenší zmínky positivně hodnotící — a takových je přece ve spisech těchto protestantů dost a dost — bez jediného pokusu o pochopení, bez jediného slova uznání, jen tendenčně, stranicky, polemicky. Na jaké čtenáře počítá vědecká revue, když myslí, že si nechají vsugerovati dojem, jakoby na celém Lutherovi a jeho díle nebylo ani jediného sebe menšího rysu sympatického?

HUDBA.

Čtyry symfonické koncerty. — Nutná reforma České filharmonie. — Janáčkovo »Šumařovo dítě«. — Ot. Jeremiáše druhá symfonie. — Dirigent Talich. — Jar. Křičky »Tři bajky«. — Ostrčilův »Cizí host«. — Kallinikovův »Cedr a palma«. — Széllovy variace. — Viléma Petrželky smyčcový kvartet.

V posledních měsících setkali jsme se několikráte s orchestrálními koncerty vynikající úrovně reprodukční, takové, jaké jsme při nedělních koncertech filharmonických pod drem. Zemánkem dávno již odvykli. Měli jsme také příležitost slyšeti několik vskutku pečlivě připravených českých novinek, při nichž jsme byli zbaveni obligátního nedělního dojmu improvisace a nehotovosti nebo alespoň nejistoty a nepřesnosti. Těmito výjimečnými událostmi byly čtyři symfonické koncerty s českým programem, dirigované pány Čelanským, Ostrčilem, Talichem a Křičkou a pořádané dámským dobročinným komitétem. Tyto koncerty jsou pokusem a ukazatelem k reformě našeho koncertního života v oboru orchestrálním, k reformě stále nutnější. Dnešní systém asi třiceti koncertů (20 řádných a mimořádné o Vánocích i v březnu) pod vedením Dra. Zemánka je snad vhodný z důvodů finačních, avšak umělecky špatný. Koncertů je příliš mnoho, při nejlepší vůli není možno novinky náležitě připraviti za týden, zvláště když v každém skoro týdnu bývá nutno nějakou zkoušku věnovati podnikům, k nimž orchestr byl s jiných stran angažován, k průvodu sólistů, oratorií, koncertům dobročinným atd. Druhou, stejně závažnou příčinou jsou umělecké nedostatky dirigentovy, nedostatky, jichž nemůžeme zakrývati

při všem respektu k vytrvalosti, píli, agilnosti, administračním vlohám a jiným schopnostem, jež p. Dr. Zemánek v čele Filharmonie osvědčil. Tvůrčí síly, jež by oživila zvukovou hmotu, v niž svědomitě přemění noty partitury, nemá; osobností, jež by nás nutila přijímati s úctou i tam, kde bychom snad nesouhlasili, není. Tím vším klesly symfonické nedělní koncerty tak, že jim věnujeme zájem, pokud ho zaslouží svým programem, kvitujeme vděčně delší pilování, jež na některém z nich je občas zřejmo, avšak podobné měřítko, jako na příklad na koncerty komorní hudby, na ně nepřikládáme ani z daleka. Spokojujeme se tu jaksi výchovným smyslem hudební informace. Již kdysi »Orchestrální jednota« chtěla ukázati, že tomu tak nemá býti, že máme míti vedle nezbytného průměru, na nějž by asi úroveň dnešních nedělních výkonů stačila, též orchestrální koncerty vybrané. Když jednota zanikla, nepřestaly se proto ozývati návrhy a protesty; k činu však došlo teprve letos. Je záslužný a jeho výsledek je krásný; aby však dosáhl svého plného významu, byl by musil vyjíti z nitra Filharmonie, tedy z »Družstva« a byl by musil míti v zápětí přeměnu celé koncertní organisace a uměleckého vedení ve Filharmonii. Obě příčiny dnešního úpadku daly by se odstraniti asi takto: jádrem činnosti orchestru by bylo asi šest až osm ročních koncertů, jichž program by soustřeďoval zajímavé a obtížné novinky, zejména ovšem všecky významné české, rekapituloval české cenné skladby, zřídka prováděné, vybíral z cizího repertoiru věci nejlepší a nám nejbližší, dával dirigentovi občas příležitost vysloviti své individuální pojetí na některé z nejvyšších skladeb klasických. K dirigování by buď byli zváni jednotliví hosté, nebo (což by se asi pro dosažení jisté stabilnosti ukázalo nutným) by se jádro koncertů svěřilo jedinému angažovanému umělci-dirigentu, a jen k jednomu, či dvěma by se zvali umělci jiní. K tomuto středu by se pak pojila řada koncertů populárních, o vstupném pokud možno ještě nižším, nežli je dnešní, jež by uváděly méně významné, ale pro orientaci přece vhodné novinky cizí, z domácích práce adeptů nebo skladatelů druhého a třetího řádu, jichž kmenový repertoir by tvořily zakořeněné již skladby autorů českých a tvorba klasická v nejširším slova smyslu; také opakování některých skladeb, provedených nedávno na koncertech symfonických by mohlo býti snadno posílením jich přítažlivosti. Na úroveň provedení a na výkon dirigentův by se tu pak ovšem nemohly činiti požadavky výjimečné, nýbrž spokojili bychom se podmínkami dobrého průměru. To jsou asi: naprostá sladěnost, zvuková urovnanost, dobré sehrání orchestru, zejména v nástupech akordů, ale ovšem též v úhrnném významu slova, svědomitá příprava dirigentova a hladké provedení, technicky přesné a vnitřně srozumitelné. K takovému úkolu by pak ovšem stačil dobrý kapelník, rutinér, třeba bez vysokých aspirací, ale ovládající opravdu dokonale repertoir a řemeslo. Letošní způsob, kdy oněm čtyřem koncertům dělá alespoň svými programy konkurenci na třicet jiných, ubírá jim i obecenstva i času ke studiu i konečně patřičné reliefnosti, jest ovšem ještě hodně vzdálen tohoto návrhu (jenž ostatně není ani novinkou, ani mým duševním majetkem, posledně ho formuloval Dr. Löwenbach v Hudební Revui), má však přece proti jiným letům alespoň již veliké plus v oněch čtyřech koncertech, jež spolu i ukázaly znovu neuměleckost a nemoudré uspořádání dosavadní činnosti Filharmonie.

Z programů zajímají nás především obě původní novinky, jež přinesl koncert Ostrčilův. Janáčkův symfonický obraz »Šumařovo dítě« dle básně Svatopluka Čecha, patří do té řady programní hudby, již je dnešní hudebně-estetické výzbroji přesnadno pádnými důvody odmítnouti. Nemá ucelené hudební formy, nechává si stavbu diktovati strukturou básně či ještě přesněji sledem představ, jež báseň v komponistovi vyvolala, neboť ani vnější děj básně není proporcionálně zhudebněn. Při svázání určité představy s příznačným motivem je zdůrazněna všeliká symbolika (šumař — sólové housle, chudá světnička — čtyři violy atd.) prostředek naivní a dávno právem zdiskreditovaný. K tomu přistupují ještě praktické důsledky Janáčkových teoretických názorů, jeho omítání polyfonie, jeho domněnka o nerozlučitelném spojení motivů s jeho jedinou barvou, trhaná, nápěvková melodika, vesměs věci, jež hudební výraz nesporně ochuzují, a máme celý arsenál zničujících kritických výtek. Avšak co jest to vše platno, musíme-li si při živém provedení a nepředpojatém poslechnutí přiznati, že dílo působí silným dojmem! Že z něho cítíme úžasnou intensitu a ohnivost citu, že nás co chvíli zaujme buď moc barev, jež Janáček dovede dáti tanečnímu veselí v krčmě, nebo urputnost, s jakou charakterisuje svět mocných, nebo tichý, nevtíravý soucit, jaký zní z hudby šumařovy, nebo zase jas nebeského vidění! Povolí-li přesvědčivost hudebního výrazu, hned se jistě v nás ozvou ony námitky, jež ovšem citová plnost nemůže anulovati; ale jakmile se opět Janáček pohrouží do svého proudu, strhne vás a odplaví všecky zatím nastavěné hráze. A tak při vnímání Janáčkovy čisté (ne dramatické) hudby kolísáte stále od jednoho k druhému, a jsem přesvědčen, že každé spravedlivé ocenění Janáčkovy hudby mimodivadelní bude více či méně popisem oné rozkolísanosti. Jeť tato dvojitost přímým odrazem Janáčkovy umělecké osobnosti. Janáček je geniální skladatel, a pravím to s plným vědomím výjimečného významu tohoto slova. Je však zbloudilým geniem, zbloudilým v labyrintu svého samotářství a svých podivínství, odříznutým v osamocenosti svého hrdého provincialismu. Bůh ví, kam by byl vyspěl, kdyby byl došel harmonického rozvoje, uprostřed práce všech našich i cizích, kdo tvořili umělecký zákonník i umění jeho generace; či je snad jeho genialita taková, že vykřeše nejzářivější jiskry jen právě z nejtvrdších křemenů svých omylů?

Další novinkou byla druhá symfonie Otakara Jeremiáše. Je to rozsáhlá jednovětá skladba, v níž jsou však zřejmě odděleny čtyři části, jež mají po sobě následovati dle vzoru normální formy symfonické. Chybou při tom je, že obě prvé nejdelší části jsou pomalého tempa a přibližně stejného celkového rytmu, takže souměrnost těchto dvou dílů, splývajících vlastně v jeden, a rychlé věty následující, po níž opět brzy přijde adagiové finale, je podstatně porušena. Stupňuje-li se tento dojem v prvé polovině místy až k pocitu zdlouhavosti, je to proto, že Jeremiáš nezpracovává svých mnohataktových temat v pravém smyslu slova, to jest nezískává z jich motivických prvků nových celků, jež by všemožně rozvíjel, nýbrž v jakési askési a snad úmyslném pohrdání dnešní kompoziční technikou svá temata jen neustále opakuje, měně při tom polohu, harmonisaci, poněkud snad občas velikost melodických kroků, náladu, barvu, avšak nechávaje beze změny hlavní znaky, celkový melodický spád,

metrickou organisaci, rytmus. Dokonce i ve třetí části, rychlé, spokojí se pouze znásobením tempa. Rozvoj každé jeho věty upomíná pak vždy stejně na passacagliu. To je ovšem věc techniky, a jsem přesvědčen, že se Jeremiášovi, jenž jinak v pevnosti stavby, v plynném rozvoji harmonickém, vyhýbajícím se přílišným složitostem, v přirozené nehledané polyfonii a zdravém zvuku ukazuje značný stupeň dovednosti, podaří snadno překonati i tuto obtíž. O něco závažnější je zřejmý eklekticism autorův, nevyhýbající se ani reminiscencím na Smetanu, pracující jinde alespoň v těsné blízkosti stylu Wagnerova či jindy Novákova. I zde může býti příčinou skladatelovo mládí, jež vždy potřebuje opor. Vím však, že Jeremiáš se dnes ve svém hudebním projevu vědomě přiklání k starším vzorům, že hledá pokračování v tradici české hudby a domnívá se ho nalézti v úplném navázání na Smetanův způsob hudebního projevu. Je-li zřejmě konservativní ráz symfonie již dokladem této snahy, nutno hned říci, že by v tom byl omyl, že českou tradici a pokračování ideálů smetanovských neuskutečníme. budeme-li se u Smetany učiti, jak tvořil a rozváděl svoji melodickou linii, s jakými harmoniemi pracoval, jak stavěl atd., tedy budeme-li vycházeti jaksi ze zvuku jeho slov. Jejich obsah musíme míti na mysli, a ten praví: plný individuální rozvoj každého vskutku uměleckého jedince, ať již ho jeho povaha vede kamkoliv, bude-li jen dbáti, aby svým cítěním vyrůstal z národní půdy, toť naše »unum necessarium«, jež povede k cíli. Chce-li mladý skladatel u nás dnes spolupracovati na vývoji naší hudby, musí dobýti ze sebe ryzí kov. Nová úprava oběhu mincí již ražených nám nepomůže; může býti svým způsobem také prospěšna, ale národního kapitálu nezvětší. A já se domnívám, že Jeremiáš by ho zvětšiti mohl; neboť přes všechnu oposici považuji jeho druhou symfonii za dílo v základu velmi sympatické. Jest to dílo upřímného, nikterak ne mělkého člověka, jenž si své citové i intelektuální konflikty prožívá opravdu poctivě, jenž stojí cele za svým dílem; jest to práce umělce, jemuž výraz, jak se zdá, nečiní potíží, hudebníka invenčně velmi šťastného, jenž by snad mohl v budoucnosti zaujmouti jedno z předních míst. To budiž vysvětlením, že jsem se jeho symfonií zabýval obšírněji.

Také v reprodukci přinesly koncerty jakousi »novinku«. Bylo jí vystoupení V. Talicha, bývalého dirigenta Orchestrálního sdružení, pak divadel v Lublani a Plzni. Kdežto v ostatních třech koncertech dirigovali umělci již známí, kteří potvrdili znovu plně pověst svého umění a zdůraznili více či méně již z dřívějška dobře známé rysy svých osobností, byl Talich pražskému obecenstvu skorem neznám. Osvědčil se ve velmi obtížném programu výborně a byl dle toho také s neobvyklým nadšením obecenstvem přijat; zejména po provedení Novákova »Tomana a lesní panny«, jímž toto dílo, z největších svého autora, bylo u mnohých asi rehabilitováno po nedávné reprodukci dra Zemánka. Talich tu ukázal, že jest dobrým žákem Nikischovým, že umí rozvlniti a zdůrazniti melos díla, že dovede učiniti orchestr agogicky stejně pružným, jako může býti solista, že dovede vycítiti a realisovati vnitřní spád díla, ukázal též, jak je blízký moderní české hudbě a last not least, uvážíme-li, že spolu s choulostivou, komorně jemnou suitou Ostrčilovou a d-moll symfonií Dvořákovou nastudoval celý program dokonale za šest zkoušek, dokázal též, jak dovede rychle praco-

vati. Nejbližším úkolem institucí, jež potřebují dirigenta, by mělo býti získati Talicha pro některé čelné místo v Praze.

Rozkošnou novinkou poslední doby byly Jaroslava Křičky »Tři bajky«, provedené poprvé velmi výrazně slečnou Letnianskou ve Spolku pro pěstování písně a vydané zároveň Uměleckou Besedou. Křička zhudebnil tři bajková vypravování v prose, B. Němcové »O neposlušných kozlatech« a »O kohoutkovi a slepičce«, a Afanasjevova »Jeřába a volavku«. Učinil to originální formou, písněmi, v nichž však vládne dramatický styl, charakterisující jednotlivé mluvčí; krátká vypravování mezi přímými řečmi jsou recitována tónem, jako se dětem vyprávějí pohádky, tedy vlastně též dramaticky myšlena. Při tom se musíme podivovati několika vlastnostem jeho díla. Předně jak živě umí cítiti s celou duší toho kterého zvířátka, jak v duchu zřejmě vidí jeho situaci, jeho vzezření, slyší jeho hlas, tuší bezpečným instinktem stav jeho nitra. Při tom jsou již samy hudební myšlenky u Křičky dostatečně tvárným materiálem, aby vystihly představu autorovu. Patří k nim však v těchto bajkách také nerozlučně slovní určení o způsobu přednesu, originální, přesná a sugestivní, z nichž teprve plně vysvitne síla dramatické představivosti skladatelovy. O. Fischer u nás kdysi zavedl nový obor literární historie statí o mimických poznámkách u Kleista; kdo by se chtěl v hudbě zabývati obdobnými otázkami, nalezl by v Křičkových bajkách materiál nad jiné bohatý. Druhou předností je prostý, srdečný a teplý tón, jaký z celé hudby zní. Zřejmě se tu Křička setkal s básnickým projevem takřka totožným s vlastní uměleckou povahou, a jak na tomto podkladu, opět shodně s hlavním sklonem svého umění, jednoduše, bez velikých nároků tvořil, chtěje napsati tři dětské písničky, napsal ve skutečnosti jedno z nejlepších svých děl. Přispívá k tomu jasná a přehledná forma, do níž se Křičkovi podařilo přelíti nekonečnou tříšť otázek, odpovědí, vyprávění, jež tvoří tekst. Je v tom třetí klad, při úkolu tak ztíženém a tak novém, jakým hudební řešení bajek v každém směru bylo, nikterak ne samozřejmý. Při tom je hudební řeč vzdálena nových, smělejších prostředků vyjadřovacích, jak to leží v povaze námětů i v individualitě skladatelově, takže bajky jsou snadno proveditelny i diletantům, jen když dovedou sledovati věrně autora na jeho klikaté pouti od jednoho srdce k druhému. Dojdou-li bajky takového úspěchu, jaký by jim patřil, budou brzy rozebrány, a bude o jeden dobře zasloužený úspěch české současné hudby více.

Filharmonie přinesla ve svých nedělních koncertech z českých novinek jen písně s průvodem orchestru, průměrnou a konvenční Srbovu, dvě diletantské hudební ilustrace k nepochopeným a nezmoženým básním od J. Seidla, a Ostrčilovu baladu na Erbenův tekst »Cizí host«. Má pravou baladickou náladu, nepodléhá snadným svodům po uplatnění efektu vesnické hudby svatební v prvé části, nýbrž zůstává i zde ve zvolené základní barvě, užívajíc jen prudkého, pravidelného rytmu. Dramatický spád je příkřejší v tomto prvém dílu, krise, vyjádřená vstupem »cizího hosta« a vše, co pak následuje, nevystupuje proti tomu dosti plasticky. Z cizích novinek byly vybrány dvě méně cenné: symfonický obraz ruského novoromantika Kalinnikova »Cedr a palma«, nepovznášející se mnoho nad úroveň pověstných, v Rusku vznikajících, ale ne ruských zpěvních »romancí«, sladkobolných, líbivých a bezobsažných, a Széllovy Va-

riace, sensační mládím autorovým, neobyčejnou dovedností v ovládání moderní a nejmodernější cizí komposiční techniky, obdivuhodně instrumentované, a při tom přece v jádře bezcenné, poněvadž nevyrostlé z duše, nýbrž z obratnosti.

V komorní hudbě uvedlo České kvarteto poprvé mladého brněnského skladatele Viléma Petrželku, žáka Kuncova a Novákova, smyčcovým kvartetem. Jako svérázná osobnost tu autor sice ještě nevystupuje, ale v jakémsi uzavřeném chladu, plném ušlechtilosti, do něhož jsou sevřena i místa vášnivých konfliktů, lze snad toto osobní charakteristikon tušiti. V technice Petrželka neoslňuje žádnými korrgoldovskými zázraky, ale dovede mluviti plynně a nikde neklopýtne; a to je nejenom sympatičtější, nýbrž též slibnější, poněvadž skladatelův hlavní zájem není upoután k prostředkům, nýbrž k cílům. V týchž koncertech provedena dále poprvé Štěpánova klavírní fantasie ve formě variací »Tesklivé sny«.

V. Št.

ZPRÁVY.

Český bibliografický ústav v Praze založen v listopadu 1917 péčí knihopisného odboru Osvětového svazu. Zřízen arciť pouze jeho zárodek, bibliografická kancelář řízená známým odborníkem Lad. J. Živným, které se dostalo pohostinného útulku v městské knihovně pražské (v Praze I. č. 98. ve Valentinské ulici). Kancelář bude vydávati především Český katalog bibliografický vydávaný dotud Spolkem československých knihkupeckých účetních. Katalog bude nyní vědecky upraven a lze se předplatiti na 10 archů po 32 záznamech 5 K. Bibliografický ústav bude zaznamenávati nejen vyšlé knihy, ale i rozpisovati záznamy o článcích v časopisech a žádá proto o zasílání všech tiskopisů, i katalogů všeho druhu a pod. Peněžité příspěvky přijímá pro bibliografický ústav Městská spořitelna pražská.

Lamprecht o německých universitách. Z pozůstalosti profesora lipské university, dvor. rady Karla Lamprechta vyšla ke konci m. r. publikace »Rektoratserinnerungen« (vydal ji A. Köhler v Gothě 1917), v níž podává se tato charakteristika vývoje německých universit za poslední doby: »Možnosti, aby na německých universitách zesílil rys mezinárodnosti a universálnosti, nejsou právě značně zastoupeny. Při tom nutno považiti, že tyto university na počátku 19. století pod vlivem idealismu německého jaly se mohutně a pateticky povznášeti k universálnosti a aspoň částečně směřovaly k cíli svobodných ústavů vzdělavacích, ale že za ono století v mnohé příčině od tohoto vysokého cíle se vzdálily. Národnostní hnutí sjednocovací, kterému se dostalo tak cenné a pronikavé podpory právě z universit a především z kruhu docentů jejich, zabočilo posléze, jak známo, v dráhy válečné a administrativní, a tím připravoval se onen byrokratism, který spočívá dnes na prsou národa jako jakýsi zjev astmatický. Z universit staly se především přípravky pro státní službu, a vloudila se do nich značně ona úzkoprsost, která charakterisuje mechanism každého státu, v němž platí jen ten talent, který jest potvrzen razítkem nějakého vysvědčení o oprávněnosti nebo o zkoušce. Stálo by to za studii ukázati, jak ona úzkoprsost došla výrazu v ustanoveních o připuštění k studiu universitnímu a ještě více v stálých změnách těchto ustanovení. Otevřely se skutečné vysoké školy ke sešněrování duchů, kteří jeví se povoláni k úsilí po vědeckých cílech a bohužel, přemnozí příliš snadno zaměnili vědeckou akribii s administrativní svědomitostí paragrafovou, aby přinesly vyšší své nadání v oběť byrokratickým nápadům.« Slova, již proto zasluhující pozornosti, že pocházejí od tak vynikajícího historika a učitele tak znamenitě působivšího na přední německé universitě! *Čá.*

Zprávy knižní a literární. Prof. K. Engliš, Teorie statistiky spotřebního hospodářství. V Brně 1917. Str. 316. V české literatuře je spis Englišův prvním svého druhu. Autor zpracoval vědeckou metodou a odborným způsobem hospodářské knižky, které vedlo 65 učitelských rodin na Moravě o svých skutečných příjmech a vydáních. Vedle teoretické části obsahuje spis řadu tabulek a diagramů, které budou jednou historikovi a sociologovi výmluvným obrazem sociálního postavení českého učitelstva v letech 1913—1914. — JUDr. Bedřich Bobek, O poměrném zastoupení Knih. jedn. právníků svazek I. V Mladé Boleslavi 1917. Str. 99. Jest všeobecně známo, že počet zvolených poslanců do zastupitelstev neodpovídá početné síle volících stran. Tento nedostatek voleb na základě principu většiny byl důvodem k reformním návrhům volebním. Předně tomu má odpomoci t. zv. ochrana menšin, mající na zřeteli, aby se v okrese volebním, kde kandidují dvě politické strany, dostalo zastoupení nejen většině, nýbrž i menšině. Druhým návrhem reformním je poměrné zastoupení, při němž se nehledí na zastoupení menšiny a většiny, nýbrž počet mandátů se rozdělí mezi strany podle poměru hlasů, které strany na sebe soustředily při volbě. Pro poměrné zastoupení vystoupil v Čechách již r. 1875 Karel Sladkovský a r. 1909 podal je jako návrh pro sněm král. českého posl. Dr. Ed. Koerner. Dr. B. Bobek vydal na základě svých zkušeností a studií v kantonech švýcarských uvedený spis, v němž podává přehledné tabulky o skrutiniu a výpočtech konaných podle principu poměrného zastoupení. — Prof. Kamil Krofta, Vznik a vývoj říše rakouské. V Praze 1917. Str. 38. —·60 K. Když se snaha Čechů o samostatnost státoprávní i národnostní projevila v slavnostním prohlášení květnovém, jakožto konečný cíl staletého úsilí a snažení politického, vydal prof. Krofta populárně psaný spisek o vzniku a politickém vývoji rakouské říše, jímž hledí informovati čtenáře o tom, za jakých politických událostí a převratů, ústav, správ a politických řádů dospělo se k nynější zevní i vnitřní úpravě říše rakousko-uherské. Zejména o osudech země koruny české dostane se tu čtenáři náležitého poučení — Prof. Jar. Bidlo, Kultura byzantská. V Praze 1917. Str. 44. K —·60. Z jednoho kmene antické kultury vyrostly za římského císařství dvě větve kulturních oblastí, kultura západořímská nebo románsko-germánská a východořímská nebo řecko-slovanská. Otázku vzniku, vývoje a zápasu tohoto kulturního dualismu obral si prof. Bidlo za tema k své knížce populárně psané. Nastíniv synkretistickou povahu antické kultury, vytvořené za římského císařství smíšením různorodých kultur národů podrobených s kulturou národa římského, líčí vzájemný zápas římské kultury s helenistickou ve všech složkách kulturních, v literatuře, vědě, filosofii, umění, politice a náboženství, potom úpadek římského západu, osamostatnění východu a konečně povahu a ráz kultury byzantské. — V. Lesný, Vývojový stupeň nářečí prākrtských v dramatech Bhāsových a určení Bhāsovy doby. Rozpr. Čes. Ak. tř. III. čís. 46. V Praze 1917. Str. 48. V r. 1910 byl nalezen v klášteře v jižním Travancore rukopis o 105 palmových listech, obsahující deset úplných dramat od básníka Bhāsa. O osobě básníkově mnoho se neví, i doba, kdy žil, je úplně nejista. Otázka časového umístění vedla prof. Lesného k uvedenému spisu. Nesouhlasí s názorem vy-

davatele Bhāsových dramat, nýbrž na základě zvláštních jazykových změn v poměru k dialektickým odstínům před Bhāsem a po něm dochází k závěru, že básník Bhās žil o několik století později, než se klade, tedy asi kolem r. 300 po Kr., v době, kdy studie byla politicky rozdrobena na mnoho říší, a život literární zcela umlkl. Za poměrů tak nepříznivých vyvstal básník veliké hodnoty. — P. M. Haškovec, Počátky novodobého románu francouzského. Rozpr. čes. ak. tř. III. čís. 44. V Praze 1917. Str. 126. Obsahuje: 1. Prameny prósy výpravné. 2. Romány století XV. 3. Quinze jeies de mariage. 4. Cent nouvelles nouvelles. 5. Antoine de la Sale. — Alfred Nossig, Die neue Türkei und ihre Führer. Halle 1916. 74 S. M 3·—. Nelze tomu ani uvěřiti, praví autor, co se stalo s tureckým národem a státem. Turecko jsouc na pokraji mravního rozkladu a hospodářsko politické zkázy, začíná teprve teď jako pacient po operaci žíti pravým životem moderního státu. Místo ponurých olejových lampiček zavedli Turci ve všech mešitách elektrická světla; autor v tom vidí symbolický význam. Reformy zasáhly všecky obory veřejného i soukromého života. Rozsáhlé pozemky, patřící mrtvé ruce, byly obráceny ku všeobecnému blahu, výnosnost půdy co nejvýše vystupňována, vnitřní správa a školství zreformováno, založeny průmyslové školy, národohospodářské a průmyslové museum, těžba v dolech zvýšena, hospodářská i celní politika zdokonalena. To všecko stalo se za tříletí válečného a ještě nelze ani dohlédnouti, k jakému až stupni obrození Turecko dospěje. Poněvadž pak se to děje pod vedením Německa, jsou zájmy i osudy obou říší nerozlučně do budoucna spojeny. — Ferd. Tönnies, Der englische Staat und der deutsche Staat. Berlin 1917. 211 S. M 3·50. Účelem tohoto spisu jest, ukázati na zvláštnost státu německého a anglického a provésti důkaz, že státní zřízení v Německu jest lepší než v Anglii. Pověst Anglie jako svobodného státu demokratického jest prý klamná. Úplné provedení demokratismu jest dle mínění autorova vůbec nemožné. Řízení státu nemůže obstarávati masa lidí, nýbrž musí býti vloženo do rukou několika málo lidí. Nyní pak záleží na tom, kdo je k tomu úřadu dosazuje a zdali opravdu vládnou v demokratickém smyslu ti, kdo byli k tomu demokraticky zvoleni. Demokratické vlády lze velmi snadno zneužíti k autokratické demagogii. Anglie se proto považuje za stát demokratický, že jsou tam ministři dosazováni parlamentem, ne jako v Německu císařem, ačkoli ve skutečnosti jest anglická vláda ve svých metodách demagogická. — Richard Ehrenberg, Die Familie in ihrer Bedeutung für das Volksleben. Jena 1916. 48 S. M 1·—. Spisek tento má býti varovným hlasem proti jednostrannému zdůrazňování významu státu, národu nebo jiné větší společenské jednotky. Rodina jest prvním útvarem společenským, proto zaujímá ve výchově hlavní místo, kdežto ostatní útvary společenské jsou člověku jen výpomocí tam, kde rodina sama nestačí. *J. H.*

Vlastní silou.

Události se nyní vyvíjejí rychleji a pohnutěji, tak že se nezasvěcenému oku zdá, jakoby vše spělo k rychlému konci. Zmatky v říši, v níž žijeme, zdánlivě nevyléčitelný rozvrat v Rusku, naše domácí, české bolesti a starosti, mírová jednání, projevy státníků této říše a jejích spojenců, na druhé straně hlasy vedoucích mužů dohodových, vše to se střídá rychle před námi, tříští naši pozornost, nedopřává nám klidu k jasným úvahám a nedopouští ani určitých a bezpečných soudů, neboť vše to jest kaleno vědomím, že zprávy denního tisku jsou neúplné a nad to prostředkovány tolika různými rukami, že původní jejich znění a smysl nedocházejí nás nesetřeny a nezměněny. Nelze si učiniti bezpečného obrazu. Jisto jest však po hospodářské stránce tolik, že nedostatek některých životních potřeb počíná se objevovati již i u nepřátel Německa, a potrvá-li válečný stav ještě dlouhou dobu, stane se tam hrozivým. Není tedy situace spojenců (čtyřspolku) ani po hospodářské stránce špatná. Touto úvahou jest také vysvětlitelno sebevědomí vůdčích činitelů Německa, projevené u příležitosti míru s Ukrajinou. »Nepřítel poražený našimi vojsky uznává, že není nic platno zápasiti.« Plní se zde ostatně vůle Boží, neboť po nezdařených pokusech s jinými národy, vyhlédl si Bůh německý národ, aby jeho vedením přivedl »celý svět na pravou cestu«, na cestu »míru, v němž svět usiluje, aby činil právo a dobro«. Jsou to slova císaře Německé říše.

Proti tomu neustávají dohodoví státníci mluviti o německém militarismu, o německé autokracii a tvrdí, že svět jen tak může býti spasen, budou-li zlomeny tyto překážky míru a klidného spolužití mezi národy. Wilson ve své poslední řeči dokonce zdůraznil, že mír musí býti »všemi společně zaručen a zachováván« a nesmí býti pouze »obchodem mezi vrchními hlavami států«. Pravil také, že jest jednou ze zásad nového světového řádu, jenž má z této války vyjíti, že »národům smí se pouze podle jejich souhlasu vládnouti a panovati«.

Jde tu, jak vidno, skutečně též o zápas dvou světových názorů, nejen o válku hospodářskou. Jako každá velká evropská válka, přinese i toto zápasení lidstvu nový svět. Velké myšlenky posvěcené prolitou drahocennou lidskou krví nezapadnou již nikdy. A šťastní ti národové, kteří svou minulostí i přítomností, celým svým dosavadním životním zápasem ztělesňují ideje, které budou základem nového světového pořádku.

Náš národ projevil za války jasně, že chce žíti svým vlastním životem. Stejně jako Poláci chce svou státní samostatnost. Setkal se však v této své snaze s pochopením daleko menším než jeho polští bratři, alespoň u rozhodujících činitelů v tomto státu. Příčina jest jasná. Haličské Poláky bylo nutno získati nebo alespoň neodvraceti, aby získáni byli i jejich soukmenovci z dosavadního ruského Polska, pro nás nebyly takovéto příznivé pohnutky. Proto jsme byli, alespoň pro veřejnost, rozhodně odmítnuti. Nikoli však zcela, abychom tak řekli, pro foro interno. Uznává se, že se něco státi musí.

Jsme tentokráte v situaci velmi příznivé. Prudké stranické boje předválečné minuly a s nimi i vzájemná nenávist. Založení »české státoprávní demokracie« a tím významné zmenšení počtu českých stran jest jen zpečetěním tohoto nového vývoje, zpečetěním vítaným pro zájem celku. A pokud někteří jednotlivci z bývalých stran městských viděli nebo vidí v tom příkaz svědomí a potřeb dneška i doby budoucí, aby se přiklonili ke směru nebo stranám ještě více lidovým, neučiní tak v nepřátelství k těm, kteří jednali jinak, poněvadž nás všechny dnes pojí a musí pojiti láska a hluboký zájem na naší národní věci, na budoucnosti národa, o jehož osudu bude snad rozhodnuto na dlouhé věky. Také nejširší vrstvy národa, které v letech válce předcházejících nebyly vždy vedeny v myšlence na národní samostatnost, postavily se dnes za společnou naši věc. Velká manifestace z 22. ledna t. r. poznatek tento jen znovu utvrdila. Jde jen o to, aby přesvědčení národa, že bez vlastního státu nelze nám již žíti, bylo prohloubeno, všestranně podloženo a upevněno tak, aby se stalo nerozborným základem národní vůle.

Ještě jednoho jest nám však zapotřebí. Většího sebevědomí a větší důvěry ve vlastní naši sílu.

Mohli bychom uvésti mnoho příkladů z našich dějin, kdy jen malomyslnost nebo rychlé vzdávání se nadějí při přechodném neúspěchu, zmařily nám mnoho nebo vše. Neztráceti nikdy hlavy a zůstati pevným u vědomí, že sjednocený národ může býti sice na čas

ke zdi přitlačen, že však musí konečně zvítěziti, zůstane-li nezlomně věren cestě jednou nastoupené!

Vzpomeňme si pouze na jedinou osudnou událost v naší minulosti, na pohromu bělohorskou. Krásně to vystihuje historik našeho státního života Arnošt Denis, když praví: »Tato půtka bělohorská stala se nenapravitelným neštěstím, protože přemožení přijali hned ortel osudu. Kdyby Praha byla vytrvala, Maximilián Bavorský, vůdce vítězného vojska, byl by se brzo ocitl v postavení velmi nebezpečném . . .«

Také dnes mohou nastati události, které zdánlivě budou svědčiti proti nám, proti našim cílům a nadějím. Zůstati i v takových chvílích neochvějně pevnými a věrnými myšlence, za kterou dnes jdeme všichni, jest požadavek, ke kterému se musíme zoceliti, a jest to jediná cesta, aby nás konečně neminulo to, čeho si všichni přejeme a co jest konec konců jediným možným uspořádáním světových řádů, mají-li býti již dnes odstraněny zárodky nových bojů a jiskry, z nichž každou chvíli vzplanouti mohou nové požáry. »Bude to, pánové, vždy práce marná, bojovati proti idei pravdivé a velké,« pravil náš Rieger na říšském sněmu Kroměřížském a pronesl tím myšlenku, která i nám všem musí dnes tanouti na mysli a vzbuzovati v nás vědomí, že i myšlenka našeho českého státu konečně zvítězí. A cíl náš jest veliký, a idea, jež k němu vede, pravdiva; naproti tomu velké myšlenky svobody a demokracie nejsou vyznáním a na straně těch, kteří nám cíle naše odpírají.

Anglický myslitel a politik Tomáš Paine již v roce 1790 v knize nazvané The rights of man (Práva člověka) mluvil pro spolek národů, jenž by učinil konec válkám: »The intrigue of Courts, by which the system of war is kept up, may provoke a confederation of Nations to abolish it« (Intriky dvorů, jimiž jest udržována soustava válek, dají popud k založení svazu národů, jenž je potlačí). To jest as směr, kterým půjde vývoj buď překotně, buď pouze povlovně, ale rozhodně a jasně. Půjde jen o to, abychom tu stáli zceleni a připraveni zúčastniti se této spolupráce k lidštější budoucnosti.

Ale nesmíme se lekati přechodných nezdarů, nesmíme se dáti odvésti s cesty jednou nastoupené ani zklamáním, které by nám způsobili ti, v něž věříme. Musíme všichni volati a žíti v myšlence, že pouze na nás v první řadě závisí budoucnost národa,

nebo jak to vyslovil a v to věřil náš Palacký: »Konečný los jeho (= českého národa) záviseti bude jen na něm samém.« Přesvědčení, jednotné přesvědčení celého národa, všech jeho vrstev, jest takovou mocí, že přes ni, zůstane-li neoblomnou a neuchýlí-li se sama s cesty jednou vytčené, nebude moci přejíti žádná moc světa a tím méně stát válkou vyčerpaný a na naši pomoc odkázaný. I míra, v jaké se nám splní náš státoprávní ideál, bude konec konců záviseti velmi mnoho na tom, **co si budeme přáti a jak důsledně a neodbytně dovedeme státi a jíti za svými požadavky.**

Naši národní buditelové kladli zvláštní důraz na toto sebevědomí národa, a Havlíček praví, že »národ . . . ze sebe vždy může utvořiti to, co utvořiti chce« a jde tu dokonce tak daleko, že odmítá jakoukoli pomoc: »Nemohl jsem se nikdy snížiti k tak bídnému ponětí o českém národu, abych jeho lepší budoucnost mohl očekávati od protekce některé vlády neb některého dvoru.« Kam tím mířil a co tím chtěl říci, jest známo.

Své vyznání v tomto směru nejlépe vyslovil Havlíček v posledním čísle »Slovana«: »Kdo jen poněkud zná historii a běh tohoto světa, ten jistě ví, že žádná politická strana, žádný národ nemůže jinak ke konečnému vítězství přijíti, nežli skrze svou **vlastní vnitřní sílu, skrze tu váhu, kterou si dříve sám dobyl**, pročež každý pracuje nejlépe k lepší svobodě národa, který pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu. Vnitřní síla národa ale záleží v jeho vzdělanosti, mohoucnosti, přičinlivosti, mravnosti a zachovalosti, a každý, který se o rozmnožení těchto vlastností u svého národa stará, přispívá nejlépe k budoucí svobodě. To tedy čiňme každý ve své domácnosti, ve svém okolí, a žádná moc nemůže nám toho zameziti.«

Toho buďme pamětlivi, neklesejme na mysli, ať se děje cokoli kolem nás, prohlubujme a šiřme myšlenku českého státu, každý dle svých sil a ve svém oboru, aby se tak pevně zakotvila ve všech českých myslích, ve vší české vůli, aby ji nebylo lze již odtud vyvrátiti. To nám přinese bezpečné vítězství.

—cr.

Lužickosrbská kandidatura do říšského sněmu.

Napsal Adolf Černý.

Před nedávnem prošla našimi novinami bez povšimnutí zpráva o výsledku užší doplňovací volby do německého říšského sněmu ve třetím volebním okresu saském. Jména obou kandidátů byla německá, i netušil nikdo z čtenářů ani patrně v redakcích našich listů, že jeden z obou zápasníků byl Lužický Srb. Byl, a Lužičtí Srbové měli tentokráte naději, že dostanou do říšského sněmu svého zástupce — a to v době nad jiné důležité a veliké.

Měli dosud jen jedinkrát poslance v Berlíně, a to ještě před dávnými lety. Byl jím Karel Arnošt Mosak-Kłosopólski (Mosig v. Aehrenfeld), známý vlastenec hornolužický z dob probuzenských, překladatel Šafaříkových »Starožitností« do němčiny. Zvolen byl za okres lubijský (druhý saský volební okres) r. 1867 do sněmu severoněmeckého a r. 1871 do nového říšského sněmu.[1] Pro Srby však činnost jeho poslanecká neměla zvláštního významu — však také nepřišel do sněmu jako zástupce Srbů (lubijský volební okres jest jen z nepatrné části srbský), nýbrž jako kandidát německé strany národně-svobodomyslné.

Od těch dob Lužičané na vlastního zástupce pro říšský sněm nepomyslili — v Sasku ani v Prusku. Není pochybnosti, že to byla chyba jejich politického vedení, které bylo sasko-pruskými hranicemi rozraženo ve dví: saští Srbové usilovali jen o zastoupení na sněmě král. Saského, kdežto při volbách do říšského sněmu pouze podporovali stranu konservativní, přijímajíce věc její za svou — a Srbové pruští konali tytéž služby zase konservativcům pruským pro sněm pruský i říšský. Vysvětlení této pasivnosti saských Lužičanů podává rozdělení volebních okresů, kteréž jsou v saské Lužici pro říšský sněm tři: 1. žitavský, 2. lubijský (Löbau) a 3. budyšín-

[1] Lužičané říkají »kejžorski« nebo »kejžorstwowy sejm«, t. j. sněm »císařský«, či sněm »císařství« (německého).

sko-kamenecký — žádný z nich však není srbský. První okres je zcela německý, druhý z valné většiny; třetí mohl býti z většiny srbský, kdyby se býval omezil na Budyšínsko, ale právě proto byl rozšířen o okres kamenecký, který jest jen z menší části srbský.[1] Jak patrno, jest lužickosrbské území v Sasku uměle rozděleno mezi tři volební okresy, aby Srbové nemohli míti v žádném většiny. Je to vysvětlení lužické pasivity, ale ne odůvodnění. Je to pouhá politika negativní, která nemůže býti dobrá, stává-li se pravidlem, poněvadž v tom případě jen ochromuje. I při své tradiční politice konservativní mohli Srbové prováděti kladnou politiku národní: mohli za své služby stranám konservativním žádati od nich, aby střídavě podporovaly ve 3. vol. okrese také jejich kandidáty národní. Německý konservativní poslanec v zápase s liberálem a později sociálním demokratem býval by skoro zpravidla podlehl, kdyby mu nebyly k vítězství dopomohly srbské hlasy.

Pohleďme. Při prvních volbách do říšského sněmu 3. března r. 1871 dostal v třetím volebním okrese konservativec (budyšínský okr. hejtman ze Salzy a Lichtenau) 4126 hlasů, národní liberál (budyšínský advokát Thiele) 4098 hlasů; roztříštěno bylo 969 hlasů. Při užší volbě zvítězil německý národní liberál 5294 hlasy.[2] Však víme již, že i ve druhém (lubijském) okrese tehdy zvítězil kandidát národně-liberální, lužický Srb Mosak-Kłosopólski. Při druhých volbách r. 1874 kandidoval saský ministr vnitra a také hned na poprvé zvítězil 11.534 hlasy; připojil se k »říšské« straně. Kromě něho dostal kandidát centra 2013 hlasů, radikální sociální demokrat 513 hlasů a mírnější soc. demokrat 471 hlas. R. 1877 byl zvolen konservativec (statkář Reich z Bělé na Kamenecku, na samé hranici srbského živlu, ale Němec) 8951 hlasy; vedle něho obdržel kandidát centra 1830 hlasů a sociální demokrat 1428 hlasů. Reich potom podržel mandát 16 let. R. 1878 (když byl říšský sněm rozpuštěn) dostal 6603 hlasy; vedle něho měl pokrokovec 2841 hlas, kandidát centra 1488, soc. demokrat 864 hlasy. R. 1881 volen Reich 9292 hlasy, pokrokovec dostal 5739 hlasů, soc. demokrat 266 hlasů. Podobný výsledek, ač za slabší účasti, byl r. 1884: konservativec Reich

[1] Ostatní Sasko má ještě 20 okresů pro říšské volby. Pruská Horní Lužice tvoří okres wojerecko-rózborský (Wojerecy-Rózbork, Hoyerswerda-Rothenburg), Dolní Lužice okres chotěbuzsko-grodecký (Cottbus-Spremberg).

[2] Malá účast voličů vysvětluje se tím, že mnoho jich bylo ještě v poli. Oprávněných voličů jest ve 3. vol. okrese asi 34.000, za doby válečné arci mnohem méně. Velký podíl na tomto počtu mají města Budyšín, Kamjenc, Biskopicy (Bischofswerda), Halštrow (Elstra), Kinspórk (Königsbrück) a Połčnica (Pulsnitz).

8162 hlasy, pokrokovec 4644, kandidát centra 73, soc. demokrat 371. R. 1887 získal Reich 15.497 hlasů, pokrokovec jen 435, centrovec 28, soc. demokrat 1558. R. 1890 zvolen nový konservativec (Hempel) 12.798 hlasy; soc. demokrat měl tehdy 3868 hl., pokrokovec 1341, jiní jen skrovně hlasů. R. 1893 zvítězil kandidát strany reformní (Gräfe), k němuž se přichýlili také lužičtí Srbové; konservativec dostal 5685 hl., soc. demokrat 3622, ostatní méně. H. Gräfe zůstal potom zástupcem 3. okresu až do své smrti. Volební výsledky při dalších volbách až do nejnovější doby jsou velmi zajímavé: r. 1898 Gräfe 10.026 hl., soc. demokrat 4806, centrovec 1070, konservativec 71; r. 1903 při první volbě Gräfe 10.637, soc. demokrat 9191, centr. 1742, pokrok. 1967, při užší volbě Gräfe 15.478, soc. demokrat 11.336 hl.; r. 1907 Gräfe 20.387, soc. dem. 8534, centr. 189; r. 1912 Gräfe 13.354, soc. dem. 11.412, pokrokovec (Pudor) 7889, při užší volbě Gräfe 17.431, soc. dem. 15.094.

Patrný jest neustálý a zvláště v posledním desítiletí silný vzrůst hlasů sociálně demokratických, vedle nichž býval i silný počet hlasů pokrokových, takže po dvakrát byly nutny užší volby. K vítězství kandidátům konservativním i kandidátu strany reformní dopomáhal srbský venkov. Konservativci a reformní se vždy ve svých úzkostech utíkali k Srbům. Na jedny takové volby (1881) vzpomíná Imiš ve své knize »Der Panslavismus« (str. 49). Tehdy hrozilo konservativcům nebezpečenství se strany pokrokovců, jejichž kandidát snažil se J. E. Smoleřa i penězi získati. Smoleř však s Imišem a Hórnikem rozhodli se působiti v srbském lidu pro kandidáta konservativního, jenž také byl zvolen.

Letos, po zkušenostech posledních let a za žhavé doby přítomné, kdy únava z útrap válečných přechýlila misku na stranu sociálně demokratickou, která zdvihla populární volání po míru, obávali se němečtí konservativci právem porážky — a proto se utekli k Lužickým Srbům o pomoc ještě důtklivěji než kdy jindy. Za dob dřívějších nikdy jim nenapadlo nabídnouti Srbům říšský mandát ve 3. okresu, v němž se jim Srbové tolik nasloužili — až letos. Hned v říjnu po smrti Gräfově psaly »Leipziger Neueste Nachrichten«, že asi budou konservativci kandidovati po Gräfovi dra Herrmanna.[1] Nedošlo k tomu hned, neboť vznikl v Německu úmysl voliti do říšského sněmu samého admirála Tirpitze. Teprve když kandidaturu odmítl, prohlášen (v polovici prosince) společ-

[1] Heinrich Gräfe totiž po splynutí německé reformní strany s německo-sociální ve stranu německo-lidovou stal se hospitantem strany konservativní.

ným kandidátem německých i srbských konservativců budyšínský justiční rada dr. Arnošt Herrmann, rodilý Srb (evangelík) z Wuric — i nastal zajímavý, žhavý zápas.[1] Pro dra Herrmanna mluvil na volebních schůzích po srbském venkově netoliko srbský zemský poslanec Bart, ale také němečtí zemští poslanci dr. Filip z Borny, Schmidt a Schreiber. Srbské »Wjesne wólbne towaŕstwo« rozvinulo arci po všem srbském venkově činnost přehorlivou. Ale také ostatní strany v boji o mandát agitovaly horlivě. Okresní spolek německé pokrokové lidové strany vydal dokonce srbské provolání ve prospěch svého kandidáta Rich. Pudora,[2] v němž čteme, že pokrokový kandidát vedle pravé státní politiky bude dbáti též osobitosti srbského lidu, jehož řeč, zvyky a obyčeje ctí a pro jehož národní zájmy má porozumění, na jaké mají Srbové odůvodněné právo. Že pokrokový kandidát jest muž, k němuž se mohou Srbové s důvěrou uchýliti, kdyby je někdo chtěl zkrátiti v jejich právech nebo chtěl dokonce jejich řeč násilím potlačiti. »Zvolte především muže, který po utrpeních a bědách války, jež sám na sobě poznal, vystoupí pro politiku rozumu a práva, pro politiku rovnoprávnosti a snášelivosti, jakouž jste vy ve všedním i církevním životě vzorným způsobem projevovali,« pokračuje provolání a obrací se k oběma vyznáním: »Vyšlete do říšského sněmu poslance, který po tolikeré nenávisti a nepřátelství bude vystupovati pro trvalý mír dorozuměním, jejž hlásá evangelicko-luterská církev jako základ všeho náboženství a jejž jeho svatost papež celému křesťanskému světu tak nevyrovnatelným způsobem klade na srdce.« Srbské vedoucí kruhy nestavěly se tentokrát pokrokovci ostře na odpor, ba »Serbske Nowiny« přinesly v části insertní (v č. 1.) i jeho provolání. Vedlo je k tomu patrně jejich stanovisko protisocialistické a úvaha, že pokrokovec Pudor, který dostal při posledních volbách na 8000 hlasů, mohl by přispěti k oslabení sociálních demokratů. Také asi byli srbští vůdcové bezpečni, že se srbské voličstvo nedá vyvábiti ze svého konservatismu. Že pevných nadějí ve vítězství svého kandi-

[1] Že bude zápas tuhý, vědělo se již od posledních voleb. Nyní byla na straně vládní tím větší obava, aby také na Budyšínsku neprošel sociální demokrat. Měla býti proto získána zvýšená srbská pomoc. Myslím, že drážďanský spolek »Volkswohl« nevzpomněl si jen náhodou uspořádati v hlavním městě saském srbský večer (s přednáškou o Srbech, zpěvy a tanci, 12. prosince). Pozoruhodno také jest, že srbský večer navštívila sama choť prince Jana Jiřího (bába korunního prince Jiřího), drážďanský starosta Dr. Blüher, generál ze Seydlitzů, asi 15 poslanců atd. Velký sál, který pojme 2000 posluchačů, byl přeplněn.

[2] Zajímavo, že vyšlo také v insertní části »Srbských Novin« (č. 1.).

dáta Srbové neměli, jest patrno z poznámky »Katolického Posla« (č. 2.), že »v nejlepším případě přijde dr. Herrmann do užší volby se sociálně demokratickým poslancem Uhligem«.

Také sociálně demokratický kandidát rozšířil srbské provolání, v němž uvedl, že »sociální demokracie hájí práv každého národa i obrací se proti každému potlačování a násilí«, připomněl slova Bebelova z r. 1907, že »kulturní život a rozvoj národa může se díti jen v mateřském jazyce na základě úplné svobody a nezávislosti« a končil se zřetelem na kandidaturu rodilého Srba: »Co vám je to platno, náleží-li k straně, která se — jako konservativní a německolidová — účastnila politiky protipolské a jest vždy ochotna spolupůsobiti při potlačování jiných národů? Chcete-li míti záruku, že bude dbáno práva všech národův, můžete dáti hlas jedině tomu, který již r. 1910... napsal na svůj prapor spravedlnost pro každý národ. Chcete-li, aby též při nastávajícím míru bylo této zásady dbáno, volte zemského posl. Ottu Uhliga.«

A co bylo podniknuto pro vítězství srbského kandidáta? A hlavně: jaký program Srbové při té příležitosti rozvinuli? Odpověď není právě utěšená. Dr. Herrmann nebyl jen kandidátem srbským, nýbrž společným kandidátem srbských i německých konservativců, a tu byla jistě hlavní překážka národní agitace. Přece však ani tím nelze vysvětliti a omluviti naprostý nedostatek positivního národního programu v srbských provoláních i článcích agitačních. První volební provolání »Wjesneho wólbneho towaŕstwa« (Serb. Now. č. 51.) řeklo pouze, že dr. Herrmann »je Srb (mluví dokonale srbsky), syn selských rodičů (z Wuric u Budyšína), tedy ze středního stavu: zná poměry našeho okresu, jest věrný poddaný králův i císařův, muž křesťanského smýšlení.« Ani druhé provolání (S. N. č. 52.) nepovědělo více: jen nesměle dodalo, že dr. Herrmann »má lásku k Srbstvu a pochopení pro jejich národní přání« — ale rozvinouti nějaký určitý národní program se neodvážilo. »Pochopení pro národní zájmy« Srbů přičítali i němečtí pokrokovci svému kandidátu, ale přidali nad to aspoň slib, že bude pro politiku rovnoprávnosti atd. — ať již rozuměli té rovnoprávnosti jakkoli. Ani třetí provolání před samou volbou (S. N. č. 1.) nepovědělo nic o národních požadavcích srbských, jako by Srbové žádných národních potřeb neměli. Stále jen: dr. Herrmann »je sám Srb. Po prvé máme možnost zvoliti Srba do říšského sněmu.«[1] Jedině v následujících slovech tušíme nevyslovený program národní:

[1] Rozuměj po prvé ve 3. volebním okrese.

»V něm zvolíme si poslance, na nějž můžeme i do budoucnosti spoléhati, jenž musí, může a také chce býti opravdu naším.« Je-li za nimi vskutku program národní, jejž v nich tušíme, znamenalo by to, že nyní se Srbové nemohou odvážiti jej vysloviti — anebo že nemají k tomu odvahy. Když mohl německý kandidát mluviti o potlačování srbské řeči a slibovati politiku rovnoprávnosti — proč by byli Srbové nemohli říci totéž a vysloviti positivně, oč má jejich kandidát k uspokojení národních potřeb srbských usilovati? Místo toho volební provolání i články důtklivě varovaly před volbou zástupce strany sociálně demokratické, která chce všechen dosavadní řád zvrátiti, vyvlastniti pole i lesy atd., rovněž jako strana liberální a pokroková chce odloučiti církev od státu, odejmouti škole křesťanský ráz atd. S konservativního stanoviska srbských vůdců, stále lidu vštěpovaného, je vše to pochopitelno, rovněž při zakořeněné zbožnosti lužického lidu, jíž se i německý pokrokovec hleděl ve svém provolání přizpůsobiti — ale je to zase jen program negativní. A zejména přítomná chvíle byla by žádala opravdového, věcného, kladného, cílevědomého programu národního.

Za takových okolností přiblížil se den volební, 11. leden. Účastenství bylo veliké,ováží-li se, že spousta voličů jest v poli. Volba zůstala nerozhodnuta, ale projevil se hned silný sklon k sociální demokracii. Srb dr. Herrmann dostal 6986 hlasů, soc. demokratický zemský poslanec Uhlig 6450 hlasů, svobodomyslný kandidát Pudor 3520 hlasů (76 hl. bylo neplatných, 2 roztříštěny).

Již tato celková čísla byla významná, avšak více ještě mluvila čísla podrobná. Z nich jest patrno, že množství hlasů sociálně demokratických nebylo jen z německých částí a míst 3. volebního okresu, nýbrž i ze srbského venkova. Značný počet hlasů pro soc. demokrata odevzdán byl na př. v Dalicích, Hněwsecích, Klukši, Łahově, Łuhu, Njeswačidle, Radwořu, v Slané Boršći, Ćemjericích, Ježově, Kukově, Njebjelčicích, Róžantě, skoro stejný počet pro soc. demokrata jako pro dra Herrmanna byl v Bělšecích, Kelně, Srbských Pazlicích, většina hlasů pro soc. demokrata dokonce padla v Hrubjelčicích, Łupoji, Rakecích. Někde lze tento zjev aspoň z části vysvětliti německými (dělnickými) menšinami, ale nikoli všude. Patrno je to i ze srbských listů, které po první volbě doznávaly, že někteří Srbové »zbloudili k sociálním demokratům«.[1] Je to úkaz, o němž by měli srbští vůdcové přemýšleti. V srbských listech

[1] Také Pudor dostal v řadě srbských vsí značnější počet hlasů, ale tu jest souvislost s německými menšinami již patrnější.

vysvětluje se, že tyto zbloudilce vedl »hněv a roznícená krev« (K. Pos.), nebo jasněji, že jim »zmátlo mozek a rozum heslo pro jednání o mír« (S. Now.). Není pochybnosti, že touha po míru tu především rozhodovala — ale pak nemohla oněch srbských voličů k návratu do řad konservativních přiměti slova, jaká jsme čtli v článcích a provoláních před užší volbou, na př.: »Také náš krajan chce mír, rozhodně, ale s podmínkou, že nás nebudou naše děti a naši vnukové zavrhovati a proklínati, že jsme se skučíce krčili před nepřítelem, třeba jsme byli vítězi.« (S. N. str. 22.) Nebo: »Žádný pravdymilovný člověk nemůže říci, že konservativci stejně vřele po míru netouží než sociální demokrati ... Ale každý ví, že naši západní nepřátelé ještě dnes vyhrožují, že naši vlast rozbijí — a že se s námi o rozumných mírových podmínkách nedohodnou, pokud jim Hindenburg a Ludendorff nevštípí náležitý respekt k nám. Zatím je bohužel nutno, aby naši skvělí vojevůdcové a vojáci dokonali dílo na západě, když na východě jest už hotovo.« (Prov. v S. N. str. 26.) To je řeč ryze všeněmecká bez nejmenšího prvku srbskosti; provolání to bylo asi Srbským Novinám dodáno z německého volebního výboru konservativní strany (neboť »Wjesne wólbne towařstwo« není podepsáno) a bylo sotva s to navrátiti »zbloudilé« a toužící po míru zpět do tohoto tábora. Byla to příliš silná řeč i na trpělivé Srby, vychované v respektu ke každé vrchnosti. Mohla vyvolati spíše opačný účinek, než jaký byl zamýšlen. Vůdčí hlavy srbské byly by jej snad mohly odvrátiti a zachrániti volbu dra Herrmanna, kdyby byly aspoň v této poslední hodině přizpůsobily svůj postup velikosti doby a vztyčily pro svého kandidáta široký program národní, když jim spojení s konservativní stranou nedovolovalo užiti populárního hesla mírového. Nestalo se tak.

Užší volba přinesla pak vítězství sociálním demokratům. Dr. Herrmann dostal 8763 hlasy, sociální demokrat Uhlig 9661 (neplatných bylo 129 hl.).

Účastenství bylo při užší volbě značně větší než při hlavní, ale přece nestačilo překloniti váhy na stranu konservativního Srba. Rozhodly patrně hlasy liberální, které byly teď odevzdávány hlavně pro sociálního demokrata, ale také nálada srbského voličstva, která se od první volby nezměnila. »Zbloudilci« se nevrátili, spíše jich přibylo: tak v Łuhu vzrostli ze 13 na 24, kdežto pokrokových hlasů bylo při první volbě jen 6, které na takový vzrůst nestačily; podobně v Bělšecích rozmnožili se z 11 na 15, ač při první volbě pokrokových hlasů vůbec nebylo; v Hněwsecích vzrostli z 15 na 21,

čehož by se nebylo docílilo pouhým přírůstkem 2 hlasů pokrokových od první volby. A podobně bylo i jinde. I v tak typicky katolicko-srbské vsi, jako jsou Khróšćicy, přibylo jich z 5 na 9, ač pokrokové hlasy při první volbě byly jen dva[1] — a v jiné typické vsi katolické Lužice, Radwořu, rozdělilo se 16 pokrokových hlasů z první volby tím způsobem, že sociálnímu demokratu jich připadlo 14, kdežto dru Herrmannovi jen 2. V samém rodišti Herrmannově, Wuricích, připadla mu jen polovička všech hlasů (24). Z celkového počtu odevzdaných platných hlasů připadá na srbské části III. volebního okresu, vypustíme-li město Budyšín s předměstím Židovem a ostatními ostrůvky s německými většinami uvnitř srbského území,[2] 4767. Ve skutečnosti více, poněvadž jednak v Srbských Novinách a Katolickém Poslu, odkud podrobná čísla čerpám, některé volební obce chybí, jednak nelze zjistiti značného počtu hlasů, odevzdaných srbskými menšinami v Budyšíně s předměstím, v poněmčených ostrůvcích a ve smíšeném, poněmčeném pruhu na pomezí srbského jazykového území. Z tohoto celkového počtu, jejž jsem mohl zjistiti, připadlo dru Herrmannovi 2944 hl., Uhligovi 1823 hl., tedy srbskému kandidátu 61% čili něco přes $^3/_5$, sociálnímu demokratu 39% čili skoro $^2/_5$. Hledíme-li k vyznání, volili katolíci značně konservativněji: pro Herrmanna bylo tam odevzdáno 755 hl. čili 82% (přes $^4/_5$), pro Uhliga 168 hl. čili 18% (skoro $^1/_5$). Ale i zde přibylo soc. demokratu více hlasů (+64) než srbskému kandidátu (+50). Evangelíci odevzdali pro dra Herrmanna 2189 hl. čili 57% (tedy ani ne $^3/_5$), pro soc. demokrata 1655 hl. čili 43% (přes $^2/_5$).

Nevejde tedy v této historické době srbský poslanec do německého sněmu. Škoda. Mohl tam representovati Lužici jako celek, mohl tam předložiti lužickosrbské národní požadavky již nyní i potom, až dojde k účtování po velikém zápase. Takto budou Srbové i nadále zastoupeni jen v saském sněmě, kdežto pruští zůstanou vůbec nezastoupeni. Lužickým vůdcům by mohla tato volba býti pramenem poučení pro budoucnost. Jasně z ní plyne, že nestačí pouhá negativní politika, pouhé setrvávání na heslech, která měla praktický politický význam snad v r. 1849. Kdo stojí, zůstává nutně pozadu, když celý ostatní svět žene se vpřed. Kdo se stále jen hájí, a to ještě ne zbraní, nýbrž pouhými prosbami nebo pouhým dovoláváním se své věrnosti a svých skrovničkých práv, nutně proti

[1] Arci hlasy Herrmannovy vzrostly zde z 39 na 54, což je však vysvětlitelno: Karóšćicy jsou ohniskem katolické Lužice a sídlem stařičkého zemského poslance Kokly.

[2] Jsou to: Hajnicy, Dobruša, Hnašecy, Hodźij, Mały Wjelkow.

ozbrojenému útočníku podléhá. Kdo slouží cizím, kdo zápasí za cizí hesla a zájmy, přichází nutně o své. Lužičtí vůdcové přišli s politickým programem r. 1848 — od té doby nic na něm nezměnili, zatím co svět nestál a trhal jim půdu pod nohama. Ba naopak, oni spokojili se drobty a nedomáhali se úsilně splnění také všeho ostatního, co bylo r. 1848 žádáno.[1] Ale ani to by jim dávno již nemohlo stačiti k plnému kulturnímu a národnímu rozvoji. Kulturní požadavky všeho lidstva za 70 let vzrostly obrovsky — Srbové se spokojili s ubohými zlomečky kulturních práv, které jim byly tehdy za velkou věrnost uštědřeny. Celé lidstvo ovládla zásada národního sebeurčení a chystá se změniti tvářnost světa — Lužičtí Srbové v této veliké době, největší v dějinách, neodvážili se při důležité volbě vůbec vystoupiti s programem národním, davše se ve služby zdánlivě beznárodního programu konservativního, za nímž však ve skutečnosti jest nyní imperialistický program německý. Ukazuje to velikost jejich nesvobody. Připadají nám na mysl bezděky naši Slováci, přinucení k mlčení v době, kdy se rozhoduje zároveň o jejich příští.

Zdá se mi, že srbské voličstvo, které se značnou částí příklonilo k sociálnímu demokratu, neprojevilo tím jen svoji touhu po míru, nýbrž že dalo na jevo — třeba neuvědoměle — i svoji nespokojenost s národním vedením. Národní vedení nedovedlo vystoupiti s programem národním, který by byl všecky voliče nadchl a strhl v jednom směru, aby zapomněli i na své současné útrapy, vyplynulé z dlouhé války, a obrátili svůj zrak s nadějí do budoucnosti.

Národní vůdcové mohou si jen říci: nostra culpa — a přemýšleti o nápravě ve prospěch národa, ne ve prospěch cizí. Prvním krokem k nápravě musí býti — revise národního programu, aby neoslábl národní cit vůbec, jako oslábl při volbách.[2] Arci pouhý ideální program by nestačil: musil by také býti prakticky hájen tam, kde Srbové jsou dosud zastoupeni, totiž v saském sněmu. Při bezpříkladné srbské věrnosti trůnu a vládě nemohli by jim Němci zazlívati, že se hlásí o své, když přinesli státu trpělivě tolik velikých obětí.[3]

---

[1] K tehdejším požadavkům vrátím se příště ve zvláštním článku.

[2] Zkušenost z této volby ukazuje také, že musí Srbové mimo jiné usilovati o vlastní, srbské volební okresy — což zase souvisí s utvořením vlastních, srbských okresů správních. V Sasku měly by k volebnímu okresu a správnímu hejtmanství (Amtshauptmannschaft) budyšínskému býti připojeny srbské vsi z Kamenecka i Lubijska a naproti tomu od něho býti odloučeny německé části Budyšínska (na jih od Biskupic a Wjelećina).

[3] Teď více než jindy měli by míti na paměti sonet J. Ćišinského »Kónc sćeŕpnosće«! (Wysk a stysk, 48).

Rakouská daň majetková z r. 1810.

Napsal Josef Bekera, vrchní finanční rada.

Od doby oficiální zmínky ve schůzi poslanecké sněmovny dne 14. června m. r. o dani majetkové dostala se tato veřejná dávka v popředí obecného zájmu.

Daň tato není v našem finančním právu novinkou, a nepostrádá zajisté zajímavosti a časovosti v době, kdy se zavedení dávky ze jmění u nás chystá, zabývati se poslední rakouskou daní majetkovou z r. 1810.

Co je a jaká jest daň majetková? Daň majetková jest veřejnou dávkou majetníků z jich jmění kmenového. Postihujíc jmění, souhrn to hospodářských statků, moci určité osoby fysické nebo právnické podrobených zpravidla beze zřetele k tomu, zdali slouží hospodáři k výdělku nebo pouze k užívání, zdali jest tedy výdělečným (produktivním) neb užitným, movitým neb nemovitým, účinkem svým znamená konfiskaci částic majetkových.

Od této pravé (reální) daně majetkové rozeznává se daň majetková nepravá (nominální), kde jmění slouží pouze za měřítko výnosu nebo způsobilosti berní.[1]

Dle zásad finanční vědy nemá daň ochuzovati poplatníka, jmění může býti sice pramenem, nikoli předmětem daně, ježto jinak by se stát sám olupoval o poplatné síly.

Z toho plyne:

1. že daň majetková může býti zavedena jen výjimečně v nejkrajnější nouzi státu, kdy jde o samu jeho eksistenci, a jiné prostředky k záchraně financí nestačí a

2. že daň tato nemůže tvořiti trvalé složky systému berního, nýbrž může býti v platnosti jen přechodně po dobu trvání státní nouze.

V situaci, která plně odůvodňovala zavedení daně majetkové, bylo Rakousko v r. 1810.

---

[1] Taková daň majetková bývá trvalou institucí a je zavedena na př. ve Spojených Státech amerických, ve Švýcarsku, Hesensku a Nizozemí. (Eheberg, Finanční věda.)

Války koaliční r. 1792—1797, 1799—1801, 1805 a válka rakouská s Napoleonem r. 1809 vyžádaly si ohromné náklady, na něž řádné příjmy státní i s mimořádně velkými subsidiemi anglickými[1] nestačily.

Od r. 1792 do r. 1810 stihá státní půjčka zahraniční, vnitřní, dobrovolná, nucená, loterní jedna druhou, daně, poplatky a cla se zvyšují, nové daně se závadějí, vysoké přirážky válečné na ně se uvalují, dokonce i ke zlehčeni mincí se sáhne, a vedle toho souběžně pracuje tiskařský lis, tisknou se k úhradě státních potřeb papírové peníze, pověstné bankocedule, kterým přiznává se v r. 1800 nucený oběh, aniž stát béře na se povinnost vyměniti je za mince kovové.

Vyvezení drahého kovu ze země za účelem nákupu válečných potřeb, pasivní stav platební bilance, převýdej papírových peněz nekrytých[2] způsobily neobyčejný pokles kursů bankocedulí a směnek; svrchovaně nepříznivý kurs zahraniční tlačil beztak nízký kurs tuzemský, takže disažio, které činilo v r. 1808 již 200, překročilo v červenci kurs 300[3] a stále se zhoršovalo.

Drahota všeho zboží jakožto přímý následek převýdaje oběžných prostředků nad potřebu obchodu dostoupila závratné výše, ježto prodavač přirozeně žádal za své zboží cenu dle poměru znehodnocení bankocedulí, ukládání pohotových prostředků do zboží a zadržování zboží za účelem spekulace seslabily nabídku, lichva pak dovršila vyhnání cen, aniž tu bezpočetné zákony o stanovení cen a výnosy proti vyhánění cen co spomáhaly, zákazy pak ažiotáže s kovovými zemskými mincemi, zákaz vývozu kovových peněz byly pramálo účinnými prostředky držeti kurs bankocedulí.

President dvorské komory (fin. ministr) hrabě O'Donell ve svém výkladu z 19. října 1808 vylíčiv císaři Františkovi neutěšený stav kursů papírových peněz, jichž hodnotu chtěl za každou cenu udržeti, neboť, jak praví, »jich úpadek by neklamně přivedl finance do insolvence«, končí prohlášením, »že považuje za svou povinnost ohraditi se, že není možno, aby finance nynější svrchovaně napiatý

---

[1] Anglie poskytovala, jak známo, na podporách Rakousku od r. 1792 až 1814 ročně 10 liber za 1 pěšáka a 15 liber za jednoho jezdce.

[2] Bankocedule, jichž původně vydáno bylo za 12 milionů zl., dostoupily v r. 1806 počtu za 250 milionů zl. a rok na to 500 milionů zl. při stavu státního dluhu přes 700 milionů. Rok 1809 (válka rakouská) přinesl další zvětšení jich oběhu na 729 mil. zl. V roce 1810 odhadoval se počet jejich přes 10 až 12 tisíc mil. zl. (Beer, Finanzen-Österreichs im XIX. Jahrhundert). Dle presidiálního výkladu fin. ministra hr. Wallise ze dne 4. ledna 1811 bylo jich koncem r. 1810 za 1.060,982.235 zl.

[3] Za 100 zlatých v minci kovové platilo se 300 zlatých v bankocedulích.

stav déle vydržely, a že, nezmenší-li se vojenské výdaje a nedostane-li se jim brzo podpory ať výpůjčkou u Holanďanů neb jinak novým přítokem v těžké měně, tento stav by netušené neštěstí přivodil«.[1]

Ještě silněji líčí situaci pamětní spis arcivévody Rainera ze dne 24. února 1809 k císaři, v němž se praví:

»Stav rakouské monarchie lze v nynější době právem považovati za svrchovaně zoufalý a prekérní. Mocný Napoleon ohrožuje ji z venčí, hroze jí zničením. Ona čelí mu samotna, isolovaná, bez spojenců; vše čeká na její porobení a dělení její. Finance jsou v největším rozvratu, úpadku blízky, nedůvěra v hodnotu bankocedulí a obligací se všeobecně rozšířila, každý hledí za jakoukoli cenu opatřiti si peníze měny konvenční, čímž klesají bankocedule tak rychle v hodnotě, a dostoupí-li nedůvěra té výše, že nebude lze obdržeti za žádnou cenu peněz konvenčních, pak je úpadek tu. Obyvatelstvo je jednak přílišnými daněmi tísněno, konáním povinnosti branné rolnictví a továrnám odňato, kdežto druhá část jeho se ze všech břemen vytahuje za ústavu se skrývajíc plna jsouc nedůvěry proti všem opatřením státní správy.«

Tento stav valuty a financí vůbec zhoršil se ještě po míru Vídeňském (14. října 1809), kterým Rakousko musilo zaplatit Napoleonu 85 milionů kontribuce a mimo to ztratilo Tyroly, Solnohradsko, Istrii, Terst, Gorici, Kraňsko, západní Korutany, Chorvatsko až po Sávu a Uherskou Dalmacii úhrnem území 10.000 km² s 3½ mil. obyv., čímž státní příjmy byly zkráceny as o 11 milionů zl., obchod jeho, kontinentální svírkou podvázaný stihla další rána odloučením od moře, průmysl ztratil polovici výnosných solných dolů věličských, postoupených Rusku, pak dolů rtuťových v Idrii a velkých železáren v kraji Běláckém, jež připadly Francii.

Aby mohla kontribuce Napoleonu býti aspoň z části zaplacena, byla nařízena rekvisice stříbra a zlatých předmětů během 4 měsíců, což stalo se patentem ze dne 19. prosince 1809 (Silberpatent).[2]

Z odstouplých zemí hrnuly se spousty papírových peněz zejména do Vídně, a valuta jejich poklesla ještě více. Průměrný kurs v září 1810 činil 490, v listopadu 1810 již 960 a v prosinci 1810 dokonce na několik dní překročil 1200.

---

[1] Citované tuto prameny z dvorního archivu, a sice referáty a exposé fin. ministrů O' Donella, hr. Wallise, pamětní spis arcivévody Rainera, otištěny jsou ve spise Dr. Stiassný »Der österr. Staatsbankerott von 1811«.

[2] Patenty, jakož i guberniální nařízení tuto citované jsou v místodržitelském archivu v Praze »Sbírka patentů 1804—1810«.

Patent z 26. února 1810 (český tekst) o tom se zmiňuje slovy: »Skrz rychlý shon bankocedul z odstouplých krajin do hlavního města našich zemí a tím způsobené rychlé zhoršení jich »bernosti« nebo-li běhu (kursu), vystoupila starost našich poddaných daleko přes její základ a příčinu, poněvadž to nemírné zhoršení běhu bankocedul konce vzíti musí, jak jen jich volné sbíhání přestane.«

Tu nadešla chvíle, kdy péče o ozdravění financí, jmenovitě nápravu měny stala se již neodkladnou. Všeobecně se mělo za to, že vše zavinil převýdej papírových peněz. K ozdravění přirozeným a zároveň nejúčinnějším prostředkem by byla bývala silně zvýšená výroba, vydatný eksport tovarů, jímž by připlynula hojnost zlata do země, čímž by vzkvétlo národní hospodářství, a s ním by se posílilo automaticky hospodářství státu; zaktivováním obchodní a platební bilance stoupl by zahraniční kurs bankocedulí a směnek a s ním kurs vnitrozemský. To bylo finančnímu ministru O'Donellovi známo, jak dokazuje jeho referát z 19. října 1808, ale nebylo vzhledem k poměrům výrobním a tržebním prakticky proveditelno, proto musilo býti přikročeno k prostředku jinému.

Vůči různým, četným návrhům a projektům byl císař pro pozvolné řešení krise prostředky nenásilnými.

Se zřetelem k tomuto stanovisku vypracoval O'Donell plán, jehož základem a cílem bylo pozvolné vyhlazení bankocedulí, na jichž místo měly nastoupiti pořádné peníze.

Bankocedule měly sice nadále obíhati, ale měly postupně býti konvertovány za směnné listy (Einlösungsscheine) v konvenční měně, jichž část rok co rok měla se stáhnouti a zničiti. Směnné listy měly pohltiti bankocedule a vykonavše svůj úkol, ustoupiti se scény, když zatím by se dostala do oběhu dobrá kovová mince, vedle níž by obíhaly peníze papírové jen v množství pro obchod potřebném v kursu paritním.

Úkol tento měl provésti zvláštní k tomu cíli nově zřízený, na státu nezávislý úřad »Sjednocená vejkupní a záhladní deputace« ve Vídni, které příslušelo:

1. vyhotovení směnných listů jen k výměně bankocedulí,
2. dozor na zničení bankocedulí při směňujících pokladnách,
3. výhradná správa výplatního důchodu (Tilgungsfond) »jak dalece se papírových peněz tejče«,
4. upotřebení od zemského vladařství (státní správy) odevzdaných hypotek k výpůjčkám v těžkých penězích,

5. výměna směnných listu za peníze konvenční měny (»dle obecného snesení bité«),

6. výměna bankocedulí.

Aby měla deputace potřebné hmotné prostředky, měly jí dány býti k disposici jednak hypotéky, zřízené z veškerého jmění církevního, jednak výplatní důchod (Tilgungsfond), který dotován býti měl výnosy daně majetkové.

Císař finanční systém O'Donellův přijal a jej, jak se dí, »v blahootcovské pečlivosti« poddaným »k jich ukonejšení« oznámil patentem ze dne 26. února 1810.

V příčině projektované daně majetkové utěšuje tento patent poddané, že daň nebude v žádném případě přesahovati 10% jmění, spíše že bude menší, že k zapravení její povoleny budou dlouholeté lhůty, a že se přizná poplatníkům každá, s účelem se srovnávající úleva.

Dosti příznivou kritiku jeho přinesla Allgemeine Zeitung v Tübinkách v informačních článcích »Über österr. Bancozettel« ze dne 24., 25. a 26. března 1810.

Daň majetková byla na to zavedena dvěma patenty stejného data, totiž z 8. září 1810, které byly prohlášeny v českých a německých provinciích, a které vzbudily nemalou sensaci. V Uhrách měl za účelem zavedení této daně býti svolán zemský sněm na 19. ledna 1811, k čemuž však nedošlo.

Skoro současně s vyhlášením berních patentů vydáno bylo císařské nařízení ze dne 14. září 1810, kterým byl dovolen prodej statků ještě trvajících ústavů a klášterů na tu- i cizozemce výlučně za peníze kovové.

Zajímavo je, že kdežto prohlášení patentu únorového aspoň přechodně zarazilo stoupání disažia bankocedulí, prohlášení zářijových berních patentů na bursu učinilo dojem pouze chvilkový: tak slabá byla důvěra ve zdar plánu O'Donellova.[1]

---

[1] Kurs bankocedulí těsně před vydáním berních patentů (dne 8. září 1810) pohyboval se mezi 470—474. Zmíněný denník »Allgemeine privilegierte Zeitung« v Tübinkách, který přinášel zprávy z Vídeňské bursy, otiskl dne 21. září 1810 (str. 1056) zprávu z Vídně z 15. září 1810, že uveřejnění obou patentů o dani majetkové na vídeňské burse, jak prý lze předvídati, způsobilo ode 3 dnů mimořádnou činnost a pohnutí, kterými mnoho peněz bylo získáno a ztraceno. V okamžiku prvního dojmu zlepšil se kurs tak dalece, že 13. září 1810 po jednu hodinu stanul na 420. Poněvadž však každý své papírové peníze na stříbro chtěl uvésti, počal opět hned kurs klesati a dnes (15. září) platí se za 100 zlatých mincí opět 460 zlatých v bankocedulích. Klidný pozorovatel nedá prý se však uvésti v omyl, nýbrž je přesvědčen, že zmenšením obíhajících papírových peněz též kurs jejich musí se trvale

Zářijový patent I. zaváděl daň majetkovou ze jmění nemovitého »Záhladní daň od nehnutedlného jmění hlavního«; zářijový patent II. uváděl v život daň ze jmění movitého, čili jak se tam zvala »Záhladní daň od hnutedlného hlavního jmění«.[1]

Vylíčivše pohnutky a důvod k zavedení daně majetkové v roce 1810 přistupujeme k vlastnímu předmětu tohoto pojednání.

Daň oběma citovanými patenty uzákoněná byla pravou (reální) daní majetkovou postihující přímo svůj pramen, totiž čisté jmění kmenové výdělečné.

Zvala se záhladní (Tilgungssteuer«), ježto účelem jejím bylo z výtěžku jejího především zahladiti bankocedule.

Byla jedinečnou, t. j. jednou pro vždy povinnou veřejnou dávkou s oddálenými lhůtami splatnosti.

Subjektem záhladní daně majetkové byli:

1. Vlastníci nemovitostí, a to osoby fysické i právnické (stát, obce), § 1, 17 pat. I.

2. Trvalí poživatelé nemovitostí (dědiční pachtéři, emfyteuti, jimž příslušelo jen tak řečené užitkové vlastnictví) a beneficiáti církevní (§ 11 pat. I.).

3. Držitelé statků svěřenských[2] majorátů, fideikomisů, seniorátů a substitucí), § 12 pat. I.

4. Všichni poddaní (tedy jen osoby fysické) v zemích dědičných, vládnoucí výdělečným jměním movitým bez rozdílu (§ 4 pat. II.).

Předmětem daně bylo:

I. Ryzí jmění nemovité, a to:

a) Kapitálová hodnota pozemků dominikálních i rustikálních.

b) Kapitálová hodnota domů města Vídně a jejích předměstí, pak domů ve hlavních městech království a zemí (§ 1 pat. I.).

---

zlepšiti. Předpoklad ten se nesplnil, a tatáž Allg. Zeitung uveřejňuje 3 dny na to, dne 24. září 1810, dopis z Vídně, datovaný 18. září, v němž zaznamenává další pokles kursu bankocedulí a sice dne 17. září na 484 a dne 18. září 492, podotýkajíc: »Mancher der nach Erscheinung der Septemberpatente Bancozettel zu 420 bis 450 eingewechselt hat, verliert dadurch grosse Summen.« Bankocedule klesaly pak nezadržitelně v kursu dále a spadly v listopadu na 960 a v prosinci dokonce po několik dnů přeskočil kurs 1200!

[1] Oba patenty uveřejnily v Praze české C. K. Pražské poštovské Noviny a také tuším Krameriovy Vlastenecké Noviny, německá K. K. Postzeitung, pak opětně zmíněná Allgemeine Zeitung v Tübinkách (je též v knihovně Musea král. Českého) a vídeňská Hofzeitung z 15. září 1810.

[2] Patent praví: »Držitelé jmění k věrné ruce svěřeného«. Tito byli oprávněni rozvrci daň na celý svěřenský statek, aniž měli povinnosti depurační.

II. Ryzí jmění movité jen výdělečné (které vlastníku výtěžek nebo zisk přináší), § 1 pat. II.

ad Ia) Kapitálová hodnota pozemků dle katastrální vložky vypočtená měla býti dvěma v konvenční měně násobena[1] a redukcí bankocedulí dle kursu 300 stanovena (§ 2 pat. I.).

Kapitálovou hodnotu domů, v místech uvedených bylo stanoviti dle průměrného výnosu tří let 1806-1807-1808 včetně hodnoty parifikované vlastního bytu, takže průměrný výnos byl kapitalisován 6%.[2]

Nemovitosti státu a fondů veřejných podléhaly sice jako jiné nemovitosti dani, ale jen ideální, jež se nevybírala. Ustanovovalť § 8 pat. I. v té příčině: »Na statky zemstva a důchodu (Staats- und Fondsgüter) má se sice záhladní daň též jako na jiné statky rozepsati, nicméně mají ty samé tak dlouho osvobozeny zůstati, jak dlouho v vlastním užívání zemstva (státu) se vynacházejí, poněvadž dotčení statkové bez toho již k potřebám zemstva určeni jsou.«

Taktéž reality v držbě kleru jsoucí nebyly daně sproštěny, leda v tom případě, že se stal statek duchovenský státní hypotékou, od kteréhož okamžiku měl býti daně majetkové prost. (§ 9 l. c.)

ad II. Ze jmění movitého dani podléhaly:

a) všechny pohledávky hypotekárně nezajištěné,[3] za soukromníky tuzemci i cizozemci váznoucí;

b) peníze, investované v průmyslu a obchodu (kapitál zakládací i provozovací);

c) hodnota zásob zboží všeho druhu, surových i zpracovaných přírodních výrobků, pokud vlastník z jich zpracování těží neb s nimi obchoduje. Tovární budovy podléhaly dani jako reality, ať nalézaly se kdekoli.

Poněvadž však byly v katastru s nízkou hodnotou uvedeny, ustanovil patent, že má daní postižena býti jich skutečná hodnota, bylo však, aby se vyhnulo dvojitému zdanění, dovoleno, aby továrníci směli si odraziti onu částku, která již postižena byla daní ze jmění nemovitého (§ 3 pat. I.).

(Dokončení.)

---

[1] Toto zdvojnásobení poukazuje k tomu, že hodnota kapitálová v katastru byla na tu dobu o polovičku nižší hodnoty skutečné.

[2] Takto vyšetřená kapitálová hodnota pozemků včetně domů měla v dědičných zemích v bankocedulích daleko převyšovati 5000 milionů zl. a daň z toho 500 milionů (§ 4. a 6. pat. I.).

[3] U pohledávek hypotekárních vybírala se daň srážkou u dlužníka.

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Napsal Jar. Werstadt.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

(Pokračování.)

(3. Psychologický a etický základ Kalouskova dějinného hodnocení.) Budeme míti dosti příležitosti sledovati, jak politické, kulturní a společenské ideje a sympatie Kalouskovy, podložené jeho mocným cítěním nacionálním a stále zjevnějším přesvědčením liberálního katolíka, určovaly jeho hodnocení českých dějin. Ale pouhá ideologie historikova nevysvětlí nám všeho. Je nutno pochopiti jej jako určitý psychologický a karakterový typ, který této ideologii přijaté z doby a sdílené s dobou, dává zvláštní, osobitý útvar a odstín, mravní smysl a přízvuk.[1] Než právě u této otázky — vždy nesnadné — cítíme, že se pohybujeme na půdě velmi nejisté, nemůžeme-li se opříti o zevrubnou a intimní biografii studované osobnosti.

Stavíme proti Palackému Kalouska s Tomkem jako psychologické a povahové bližence tím právem, jakým proti typu vzníceného zápasníka domníváme se klásti typ racionálního pracovníka a proti národní filosofii a morálce heroismu hledisko národního a mravního utilitarismu. Dramatický duch Palackého, hrdinný a zápasnický, chápal nejenom nutnost boje, ale i jeho mravní cenu a velikost, je-li posvěcen vysokým ideálem, ať národním, ať obecně lidským, je-li věcí cti a prospěchu rodné země nebo otázkou pokroku a povznesení všeho světa. S nutností a záslužností boje uznal i nut-

[1] Naopak zase psychologie a povahopis samy o sobě nestačí k pochopení a výkladu historikova hodnocení minulosti. O tom nás přesvědčí Urbánkova studie o Kalouskovi (v Přehledu 1908, u příležitosti 70 narozenin jeho), jinak z nejlepšího, co o něm bylo napsáno. Zde vyvozuje se Kalouskovo dějinné nazírání z jediného motivu psychologického a karakterového: z Kalouskova konservatismu jakožto rysu přijatého z horského kraje a zděděného po horském lidu, v němž byl doma — výklad svůdný, ale úzký a jednostranný, jak je negativně prokázáno příslušnými partiemi Urbánkovy práce a jak se to — doufáme — positivně jeví v celém obsahu této rozpravy.

nost a krásu oběti, bez níž není vítězství práva a pravdy, božstev, jimž chtěl jeho život býti jediným nepřetržitým obětováním. Takto statečně a dramaticky pojímá Palacký dějiny jako věčný zápas protikladných idejí a sil a nejvyšší klad a pýchu našich dějin vidí v jejich tragických zápasech za ideál náboženský a národní, třebas věděl, kolik obětí na statcích hmotné civilisace stály národ. On, idealista nejryzejšího zrna, oceňuje vždy a všude mravní sílu a schopnost heroismu ve službách ideje jako tvůrčího činitele dějin, působícího i přes staletí příkladně a výchovně, a nalézá v nich jisté absolutní kriterion, jímž měří doby a generace. Možno mluviti u Palackého o heroistickém pojetí českých dějin, o jeho »ctění hrdin a hrdinství« v nich.

Naproti tomu Kalousek stejně jako Tomek je pouhý pracovník, duch racionálně střízlivý a prakticky utilitární. Vlastenectví takového pracovníka je ovládáno především myšlenkou národního sebezachování, on cení nade vše positivní životní a kulturní hodnoty, dosažené — jak si toho vždy a často ovšem marně přeje — bezbolestným procesem pokojného a ústrojného vývoje a vyvíjené dále stejnou cestou práce a rozvahy. Kalousek na př. předpisuje (v přednášce »O státním právě českém« z r. 1900): »Jako život každého organismu, tak i život státu má se bráti v před nenáhlým vývojem, nikoli přetržkami a převraty.« Od těchto převratů, zápasů, odbojů, revolucí se odvrací, protože vždy se v nich něco riskuje a obětuje. Proto jeho kvietistickému sklonu zalíbí se Tomkova sentence, že »vzbouření násilné samo o sobě nikdy se nedá schvalovati . . .«, i radí nám, abychom si ji zapamatovali a následovali (v referátu o Tomkově Dějepisu města Prahy v Osvětě 1893). S tímto rysem Kalouskovy mravní bytosti je ve shodě úcta a váha, již přiznává psanému právu a zákonu, který »nemá býti měněn ani odstraňován než způsobem zákonitým, protože tak to »prospívá veškerenstvu, všem lidem dobré vůle bez rozdílu politických stran«.[1]

[1] »Pravdy tyto nejsou nové, nýbrž velmi staré« — rozvíjí dále svou myšlenku Kalousek. »A jest to veliké neštěstí, že v posledních třech stoletích bylo jich ve větším díle Evropy méně šetřeno, než v dobách starších. V sedmnáctém a osmnáctém století byl to rostoucí absolutismus, jenž s nebývalou lehkomyslností rušil smlouvy oboustranně uzavřené, ba i zákony od něho samého vydané. Nyní ode sta let také revoluce často užívá tohoto špatného prostředku k dosahování svých cílů, a časem i místem násilí zdola střídá se s násilím shora v záhubném počínání, kterým maří se víra v závaznost smluv a v posvátnost zákona.« (»O českém státním právě.«)

Svrchovaným kriteriem Krialouskovým je ovšem prospěch národní, ale prospěch chápaný hodně bezprostředně s hlediska přítomnosti, jejích potřeb a sklonů. Tento utilitarism je velmi krátkozraký, jednostranný, střízlivý a nespravedlivý v hodnocení minulosti: obětoval by snad — kdyby bylo lze — její slávu a velikost za normální rozvoj národního blahobytu a za spokojený život národa v přítomnosti, minulé boje jsou mu politováníhodné a marné, neprospěly-li, ba naopak uškodily-li — třebas vzdáleně a nepřímo— zájmům současnosti. Tak se stává středem dějin historik a jeho doba se svým rozumovým a užitkovým ideálem národního blaha a prospěchu.

Tímto duchem teprve — a nejenom faktem, že Palacký je na straně Wittenberka a Kalousek na straně Říma (byť v poměru vnitřně mnohem volnějším než Tomek) — vysvětlíme si Kalouskův od počátku rozpačitý, na konec pak téměř odmítavý poměr k revolučnímu husitství; z tohoto ducha pochopíme, že Kalousek by rád ulomil hrot celé naší slavné dějinné tradici protiřímské za cenu příměři mezi politicko-konfesijními tábory v jeho době atd. V tomto duchu tkví též základní odlišnost nacionalismu Kalouskova od nacionalismu Palackého, třebas svou absolutností a politickou domyšleností byl na svůj prospěch jemu daleko blíže než vlastenectví Tomkovu. Vlastenectví Palackého karakterisuje vysoký ideální vzlet a jakýsi hrdinský dech, Kalouskův patriotism je střízlivě občanský, opatrně uvážlivý, jaksi přízemní.

Mluvívá se a psává o Kalouskově konservatismu a na jeho vrub klade se většinou právě karakterisovaný duch Kalouskova hodnocení našich dějin. Ale chcete-li, také o Palackém, nejenom o Tomkovi a Kalouskovi můžete říci, že byl konservativec. Široký a neurčitý obsah tohoto pojmu, měnící se takřka od případu k případu, podle dob a situací, s lidmi i poměry, potřebuje vždy náležitého vymezení, aby nezůstal prázdnou etiketou. — Co je konservativního — v obvyklém smyslu slova — v Kalouskově světě myšlenkovém i mravním, v jeho idejích a v jeho temperamentu, bude čtenáři z našeho výkladu patrno. My bychom konservatismem v pregnantním významu slova rozuměli především Kalouskovu metodu pokroku. Věc je méně paradoksní než se zdá: Kalousek přeje pokroku, ale pokroku, který se bere výhradně cestou evoluční, ne revoluční, pokroku, jenž je stejně šetrný k stávajícímu jako nedůvěřivý k novému. Poznali jsme, jak mladý Kalousek postavil se s kritickou reservou k časovému tehdy liberálnímu proudu. Svůj výklad

o něm zakončil heslem: »Zkusme vše, a dobré podržme!« Starší Kalousek jistě byl již méně ochoten k takovému eksperimentování. Jedno z »Trojích naučení, která na pouti životem si utvořil« (v Almanachu býv. žáků čes. reálky pražské 1893) je také toto: »Nevěř slepě novotám nevyzkoušeným.« Jde jen o odstín v jeho dvojím vyznání kriticismu, ale snad není bezvýznamný: tam bylo formulováno positivně, zde negativně. Racionalistická skepse, Kalouskovi vlastní, sesílená ještě životní zkušeností, tlumí stále více rozlet důvěřivého optimismu, jehož není prosto žádné mládí. Vývojový optimism staršího, zralého Kalouska skládá svou víru a naději toliko v čas, vytrvalost a stálost, nikoli v převratnou odvahu, rozhodnou ránu, osvobozující čin.

Vnitřní distanci mezi Palackým a Kalouskem i Tomkem možno snad vyjádřiti také jinak jako protiklad radikalismu a oportunismu. I tu je opět nutno dáti mnohoznačným heslům jednoznačný obsah. Je radikalism v programu, požadavcích, cíli; je radikalism postupu, prostředků, cest; je radikalism jako etický, karakterový přívlastek člověka; slovem: je mnoho druhů radikalismu v dobrém i špatném smyslu. — Goll praví o Palackém (ve své jubilejní studii z r. 1898), že »přítelem radikalismu nebyl«, a určitěji, že »byl nepřítelem radikalismu, onoho prázdného radikalismu, jenž neplyne z programu, nýbrž program teprve hledá atd.« Týž Goll také praví, že »radikalism Táborův, jak jej líčí Palacký, byl jemu proto sympatický, že plynul ze zásad, že byl zásadami dán a že to byly zásady, které Palacký cenil sám«. Goll, jehož nic není více vzdáleno než právě radikalism ať jakýkoli, připouští tedy přece, že je také radikalism ideový, zásadový — nejenom »prázdný« — a pro ten že Palacký měl pochopení. Řekli bychom přímo, že Palacký byl eticky kvalifikován a disponován pro radikalism, pokud k jeho podmínkám a znakům počítáme: smysl pro velké cíle a jim odpovídající velké prostředky zápasu politického, důslednost a sílu přesvědčení, jež zavazuje k činu, mravní odvahu a statečnost, schopnost oběti a heroismu. V tomto vysokém mravním smyslu byl radikálem i hrdina brixenský, třebas on — stejně jako Palacký — vystupoval ve své době proti radikalismu určitého programního obsahu a taktického rázu. (Obdobný zjev bylo by možno uvésti z naší nejčerstvější minulosti.) Naproti tomu oportunism obejde se nejraději bez bojův a nebezpečí, spíše se přizpůsobuje a smiřuje, jde s cesty posledním konsekvencím myšlenky, má méně víry, vzletu, odvahy a přísnosti, je střízlivý a prak-

ticky opatrný. Názornou jeho ilustrací je T o m e k se svou drahou životní. U něho stává se oportunism tím, zač se často pokládá a čím zhusta bývá: povahovou slabostí. A některé s k l o n y o p o r t u n i s t i c k é m á i K a l o u s e k, jehož oportunism však nemá Tomkova mravního stínu, je čestný a mužný. Ostatek máme za potřebno varovati před směšováním praktického osobního a občanského karakteru obou historiků (— mluvili jsme zde až dosud zajisté o karakteru v niterném významu slova jako o disposici mysli a srdce —), kterým bychom se prohřešovali na čistém politickém štítu věrného bojovníka za ideál Palackého.

Jestliže jsme vůbec zpodobili Kalouska i Tomka jako jediný a týž — v podstatě — typ kulturní, nezapomínáme nikterak, že tu jde o d v a p ř í p a d y, o d v ě i n d i v i d u a s p o l e č n é h o d r u h u, při čemž u jednoho — a to je případ Tomkův — význačné záporné vlastnosti typu jsou naneseny silnější vrstvou a krystalisují v hrubších tvarech než u druhého.

Kdo chce a dovede s Buffonem ve s t y l u najíti člověka, tomu čtení Tomka a Kalouska poví dosti o odstínění těchto dvou duchův a povah. Kalousek je očividně vášnivější a bojovnější, pružnější a subjektivnější, přístupnější dojmu a náladě. Důkazem toho jsou i jeho někdy bezohledně příkré soudy, diktované okamžitým bolestným či hněvivým zaujetím, jichž by sotva opakoval jindy: o tom svědčí některé jeho doléhavé výkony polemické. V tom ohledu, myslím, chybně upřílišují ti, kdož na př. Kalouskovu případnou duševní karakteristiku Tomka[1] vystavují bez retuše za jeho psychický autoportrét.

*

(*4. Kalousek o husitství a české reformaci.*) Kalouskův poměr k naší náboženské minulosti, tak slavné a tak tragické, jeho soud o českém hnutí reformačním, myšlenky a city, které v něm půltisíciletou ozvěnou budí hrdinská doba našich dějin, epocha husitská, — to vše má u Kalouska od počátku d v o j í k o ř e n: jeden i d e o v ý v liberalistických názorech a přesvědčeních jeho, druhý v oné hlubší půdě jeho p o v a h y a jeho citové a mravní bytosti, jejíž složení jsme se pokusili zachytiti v odstavci předchozím. A rovněž tak vývoj, jejž vysledujeme v Kalouskově hodnocení husitství a náboženské reformace, v ý v o j — schematicky naznačeno: — o d p ř e v á ž n ě k l a d n é h o h o d n o c e n í s v o b o d o m y s l-

[1] Ve stati psané k 80. narozeninám Tomkovým v »Osvětě« 1898.

ného k převážně zápornému hodnocení konservativcovu, objeví se nám jednak důsledkem rostoucího historikova sblížení s katolicismem, jednak jako odraz stářím zesilovaných a stupňovaných sklonů k tomu, co jsme nazvali utilitarismem, konservatismem či oportunismem Kalouskova chápání dějin i života.

Osobitý a karakteristický postoj k náboženskému dramatu našich dějin zaujal mladý Kalousek již ve své dějepisné literární prvotině, která je ještě produktem pouhého ochotníka a horlivého čtenáře v historii, nikoliv odborného, třebas začátečnického, pracovníka. Jako sekstán-realista Josef Kalousek vyšel vítězem ze soukromého konkursu, vypsaného na nejlepší stylistickou práci o Jiřím Poděbradském, a jako 24letý adept historické vědy na pražské fakultě otiskl ji v Sabinově »Poslu z Prahy, kalendáři historickém a politickém na rok 1862«, patrně s některými úpravami. Pro nás má důležitost dokumentu ne spisovatelských kvalit a úsudkové zralosti mladého autora, nýbrž jeho historického nazírání a hodnocení.

Poznáváme rázem, jak v úvahách a soudech mladého Kalouska kříží se zajímavým způsobem myšlenkový svět Palackého s mravní sférou Tomkovou, jak Palackého svobodomyslná víra je tu paralysována karakterovými živly tomkovskými. Liberální přesvědčení o nesmrtelné zásluze českého kacířství o věc duchovní a mravní svobody lidstva vnuká mladému Kalouskovi slovo vysokého ocenění dějinného významu Husova a husitství: »U nás vznikly tehdáž — čteme v Kalouskově historickém débutu — myšlenky výhradně novověké, jejichžto vznešenost nás podivením a spravedlivou hrdostí na náš národ naplňuje.«[1] Ale zároveň mluví z Kalouska též utilitární odvažování škod, kterými jsme zaplatili svou slávu a zásadní nechuť k bouřlivým vírům v toku dějin, když konstatovav podobnost francouzské revoluce s revolucí husitskou, píše: »Žel bohu, že jako nejdůležitější převraty vůbec ve světě jak hmotném tak duševném, staly se i tyto oba násilně, přivedouc za sebou nekonečnou řadu nepořádkův a pohrom, které dobrý vý-

[1] O Husovi dovolává se Kalousek výroku »znamenitého církevního historika« Bonnechose-a: ...»Dovoleno-li porovnávati věci svaté k světským, učinil Hus v oboru náboženství a morálky to, co později učinil Kolumb ve světě vnějším a fysickém; objevil říši novou, či vlastně nalezl opět kraj, zapomenutý po mnoha století, říši svědomí v záležitostech víry.«

sledek na větším díle zmařily . . . Co krve tu prolito pro pouhé nerozumné fantasie, co na zmar uvedeno drahocenných památek umění a věd, na kterých věkové pracovati musily!« Slovem o »nerozumných fantasiích«, jimiž pisatel nepochybně míní programy a snahy radikálních stran reformních, prozrazuje se vedle jeho nechuti ke všem krajním směrům a naukám společenským vůbec opětně liberalism autorův, nechápavý a nevlídný k příliš opravdovým zjevům náboženského života. A stejně se projevuje též chválou krále Jiříka za to, že »duch jeho ve věcech náboženských nad všeliké vášně stranické a vůbec nad svůj věk byl povýšen«, i připomenutím, že Jiří, drže se přísně církevní jednoty a pronásleduje české bratry, přece »nepovýšil se ku vznešené idei tolerance u víře«. Náš chvalořečník velikého krále husitského lituje zřejmě, že se nezdařilo jeho »spravedlivé snaze o spojení s církví«, a že »nedorozumění mezi Čechy a dvorem římským trvalo neustále, učiníc ze stýrané vlasti naší — pravou mučennici!« Zdá-li se vám, že tato spisovatelova smířlivost k Římu nesnáší se dobře s jeho uznáváním osvoboditelského činu české proticírkevní oposice, vězte, že mladý Kalousek je přesvědčen, »že se zásada, dle které Hus snad nevědomky pokračoval, s katolickou církví srovnává«, jak o tom svědčí prý výroky jejích teologů, starých i nynějších.[1] — V celku jsme tedy zjistili, že od počátku Kalousek nepatří k bezvýhradným uctívačům husitské revoluce a že naopak jeho poměr k ní je komplikovaný a podstatně nejednotný.

(Pokračování.)

---

[1] Kalousek cituje francouzského biskupa Hueta ze XVII. stol.: »Duch nemůže ničím donucen býti, aby věřil věci neuvěřitelné, které by totiž nespočívaly na těchto základech: Rozum je soudcem důvodů víry, víra korunuje dílo rozumu.«

Socialism a imperialism.

Napsal Dr. Evžen Štern.

(Kapitola závěrečná.)

(Dokončení.)

V jedenácti slovenských župách jest:

chalupníků (do 5 jiter půdy)	50·7%	obyv.	a drží	6·2%	půdy
malorolníků (od 5—100 jiter)	48·4%	»	»	»	45·7%	»
statkářů (od 100—1000 jiter)	0·75%	»	»	»	15·4%	»
velkostatkářů (přes 1000 jiter)	0·15%	»	»	»	32·0%	»

Tedy chalupníků je přes polovinu obyvatelstva, ale připadá jim pouze 6·2% půdy.

Chalupníci a malorolníci dohromady tvoří 98% obyvatelstva, mají jen 53% půdy.

Statkáři a velkostatkáři činí jen 0·9% obyvatelstva, ale mají 47% půdy.

Přibližně lze říci: 1 velkostatkář má tolik jako 50 chalupníků a 49 malorolníků dohromady.

Správně píše Kálal:[1] »Pozemky slovenských chalupníků rovnají se polovině pozemků hraběte Esterházyho čili polovina slovenského národa má jen tolik půdy, kolik činí polovina půdy jediného hraběte.

Jak je ten svět zmotaný! zpívá si Slovák.

Kdo chce rozuměti věcem slovenským, musí začít otázkou zemanskou.«

Nyní několik čísel o důsledcích těchto poměrů:

Z Rakousko-Uherska vystěhovalo se dle úředních údajů, jež nemohou být — jak z povahy věci vyplývá — úplné, od roku 1909 do roku 1913 asi 1¼ mil. lidí, z nichž se pouze okrouhle 330.000 vrátilo. Okrouhle 912.000 obyvatelů, tedy téměř milion tvoří úbytek během čtyř let.

[1] Karel Kálal: Zemané v Uhrách (Českožidovský Kalendář 1916—17).

Že toto vystěhovalectví jest hlavně způsobeno a hlavně plyne z okresů zabraných velkostatky, ukáží nám následující čísla:

Jihočeské okresy politické, Táborsko, Písecko a Budějovicko jsou hospodářským knížectvím Schwarzenberků a soudruhů. V celých Čechách přibývá obyvatelstva, v těchto okresích (bez města Českých Budějovic, které vždy v našich údajích vyloučíme a vzpomenuté tři kraje budeme nazývat Českým Jihem) od roku 1880—1910 ubylo 25.346 obyvatelů, ačkoliv jsou to nejřídčeji obydlené české okresy.

		Království České	Český Jih
Průměrná	1880	113	73
hustota obyv.	1900	121	73
na 1 km²	1910	130	74

Přírůstek, resp. úbytek obyvatelstva v %:

	1880—1890		1901—1910	
	Přirozený	stěhováním	přirozený	stěhováním
Čechy	+8·60	— 3·44	+9·84	— 2·71
Český Jih	+8·82	—10·51	+9·52	—10·15

Přirozený přírůstek v Čechách a na Českém Jihu jest přibližně týž, rozdíl pohybuje se pouze mezi 2 až 3 desetinami procenta, kdežto vystěhovalectví z Českého Jihu — území latifundií — oproti celým Čechám jest o 7 až téměř 8% větší.

O tom, že větší závody zaměstnávají méně lidí než závody menší, podává nám i tento přehled důkaz sestavený dr. Auerhanem dle výsledku sčítání zemědělských závodů v Čechách.

Na 100 ha produktivní plochy připadá

při závodech majících méně než 0·5 ha	činných osob nejméně 320
0·5—1 ha	180—360
1—2	110—210
2—5	48—210
5—10	30—60
10—20	20—20
20—50	11—27
50—100	9—18
přes 100	1—31[1]

[1] Stejný důkaz o národní a hospodářské důležitosti malého a středního statku, důkaz o tom, že vyživí více lidí, než velkostatky, podává nám říšskoněmecká statistika. R. 1907 bylo zaměstnáno na 100 ha zemědělsky používané půdy u podniků 5—20 ha velikých 44 osob, u 20—22 ha velikých 22 osob a u velkostatků na 100 ha velikých pouze 17 osob včetně kancelářských sil.

Srovnejme pak některá z čísel uvedených prof. Kolouškem o produkci Dánska a Čech:

Na 1 milion v zemědělství činných r. 1900 připadalo tisíce kusů:

	koní	hovězího dobytka	vepřového dobytka	ovcí
Čechy	144	1411	430	143
Dánsko	913	3409	2731	1644

Čechy proti Dánsku vykazují méně než šestinu koní, jen 41% hovězího dobytka, méně než šestinu vepřového dobytka a méně než jedenáctinu ovcí. A v čem záleží dánský zázrak? V neobyčejně příznivém rozdělení půdy v Dánsku!

Již r. 1895 připadalo na parcelová hospodářství do 2½ ha pouze 1·74% půdy a pouze 15·59% na velkostatky, větší než 120 ha. Naproti tomu skoro ¾ veškeré půdy zabírají střední statky rodinné, spojené výrobními, nákupnými a prodejnými, svépomocnými družstvy. Správně píše Fiedler: »Přeneste jen dánské rozdělení zemědělské půdy k nám, odevzdejte ¾ půdy též u nás do rukou našeho rolnictva, a jsem přesvědčen, že nebude třeba klásti nám dánského rolníka za vzor.«

Uvědoměme si úspěch českého rolníka v Americe a Rusku, kde se mu dostalo půdy.

Jaké stupňování zemědělské produkce rozdělením půdy lze dosáhnouti, ukáže nám příklad, uvedený Damaschkem[1] z Východního Pruska:

	v obci Pötschendorf, v kraji Rastenburg				**v obci Popowken, v kraji Gerdauern**		
Měli	**před rozdělením**		**po rozdělení**		**před rozdělením**	**po rozdělení**	
	1906	1908	1909	1910	190[illegible]	1908	1910
Koní	39	91	103	116	56	90	98
Dobytka	59	124	245	272	51	99	232
Vepřů	85	202	312	531	64	115	355

A stejná čísla udává, pokud se týče produkce koz, drůbeže, ovoce, zeleniny[2] a tudíž i mléka, másla, sýra, vajec, koží, peří atd.

---

[1] Adolf Damaschke: Die Bodenreform, 11. vyd. 1916, str. 216.

[2] Na důkaz, že příklad tento není tendenční, budiž uvedeno ze zprávy osídlovací komise pro Poznaňsko a Východní Prusko následující:

»Až do r. 1914 bylo od této 453.174 půdy skoupeno a v nových, neb již založených obcích odevzdáno 22.480 osídlovacím rodinám jakožto rentový rodinný statek, neb v nájem a pacht. S řemeslníky a dělníky vzrostlo tu německé obyvatelstvo o 160.000 hlav. Počet koní se zdvojil, hovězího dobytka ztrojnásobil, počet vepřů zdesateronásobnil, pouze počet ovcí se umenšil. Zvláště silně stoupl chov drůbeže a sadařství. As 470.000 ovocných stromů bylo nově vysázeno.

Daň z příjmů vzrostla o 80%, přirážky (Ergänzungssteuer) o 43%, domovní daň o 154% a vydělková daň o 83%. Jest přirozeno, že tím

Uvedená fakta musí dostatečně každého přesvědčiti o nutnosti vnitřní kolonisace u nás. Věc jest snadno uskutečnitelná. Především zrušme fideikomisy, zrušme, aby dědičné statky šlechtické nebyly zadlužitelné stejně jako soukromé statky pozemšťanů bez erbů, zrušme jich nezcizitelnost. Dnešní demokratická společnost, v době ústavní rovnoprávnosti občanské nemá zájmu udržovat latifundie a kompleksy půdy junkerů pohromadě, nýbrž jest její povinností převésti tyto v držení lidu.

Sespolečněme statky církevní, živý majetek mrtvé ruky.

Zdaňme vzestupně velkostatky od 100 ha orné půdy do té míry, že pánům zajde chuť své velkostatky drobným zemědělcům neprodávat. Jest to systém australský. Kontingent australský trpěl nedostatkem obyvatelstva, ježto nezužité latifundie nebylo možno získati od jich vlastníků: I bylo proti nim sáhnuto k bernímu nátlaku a tím umožněna vnitřní kolonisace. Aby tito však nemusili platit spekulační ceny, posilme tuto daňovou politiku zákonem, obdobným anglickému »small holding«.

Bude-li se jednat o nějakého bezzemka, který v určitém kraji by nemohl získat dostatečné půdy k rodinnému statku (— to jest statku, který by mohl vyživit jej a jeho rodinu, aniž by potřeboval spolupráce najatých sil, tedy v okolí měst, kde je možno soustředit se na zelinářství, pozemek i menší nežli 5 ha — na příklad 2½ ha, v krajině méně úrodné pak pozemek mezi 5—15 ha —), nechť obrátí se na příslušný obvodní politický úřad, který by byl zákonem oprávněn a povinen za odhadní cenu vykoupit od největších vlastníků půdy potřebné území a bezzemkovi pronajat v dědičný pacht.

Pokud by se tato vnitřní kolonisace neuskutečnila cestou soukromoprávních směn, budiž půda zespolečněna a bezzemkům dána v dlouholetý pacht dědičný, ne v jeho vlastnictví s možnostmi spekulačními. Půda stejně jako vzduch nebyla lidmi vytvořena a proto patřiž všem: Vždyť hodnota půdy stoupá zásluhou hospodářsky se rozvíje-

---

bylo též hospodářsky posíleno okolní městské obyvatelstvo. 160.000 lidí, samostatných zemědělských rodin tvoří ovšem zcela jiné tržiště, než dřívějších několik velkostatkářů a nájemců dvorů a jejich koupěneschopných a bez potřeb jsoucích slovanských (!) nádenníků. Města opětně daleko lépe a levněji jsou zásobována drůbeží, zeleninou, vejci i máslem.«

jícího okolí a jedině zespolečnění půdy zaručí trvalý přístup k půdě všem.

Samozřejmě by těmto drobným vlastníkům musily být poskytnuty umořitelné, dlouholeté zápůjčky na vybudování potřebných staveb a zemědělského zařízení. Tito drobní vlastníci byli by stmeleni družstvy k nákupům společných strojů, mlátiček, parních pluhů atd., společenskými mlékárnami, nákupními družstvy osevu, umělých hnojiv a prodejními družstvy, kterými by byl vylučován obilní meziobchod atd. Tato různá zemědělská družstva by byla spojena s městskými svazy konsumních družstev. Bylo by též záhodno, aby k odstranění domáckého průmyslu byly zřizovány společenské zimní průmyslové dílny, které by pracovaly rovněž pro městská konsumní družstva.

Tím by bylo umožněno městským dělníkům — pomocí družstev v okolí měst — získat půdy k vystavění vlastních, rodinných domků na zdravém venkově s malými pozemky, k značnému krytí vlastních, zemědělských potřeb.

Tím by bylo zabráněno nejen vystěhovalectví, ale též útěku do měst. Tím by nejlépe byl vyřešen problém městské nezaměstnanosti, neboť rozdělení půdy jest nejúspěšnějším pojištěním proti ní. Jestliže by drobní bezzemkové měli přístup k půdě, přestali by tvořit nevyčerpatelnou reservní armádu městského proletariátu, nehrnuli by se již v davech, za cenu mzdové podnabídky do dolů, hutí, začouzených továren, za kočí, nádeníky a jiné nekvalifikované sluhy velkokapitálu do měst. Správně praví Oppenheimer, že rakovinu utrpení městského proletáře jest nutno léčit na venkově. Vnitřní kolonisace, toť návrat k půdě.

Nedostatek zemědělských dělníků námezdných by rovněž stoupl, bylo-li by umožněno zemědělskému robotníkovi pracovat ne »na panském«, ale »na svém«. Kdo by chtěl zemědělského dělníka, musil by mu dát slušnou mzdu, slušný byt, ohraničenou pracovní dobu a pojištění v nemoci a stáří, v případě invalidity rovnocenné zajištění průmyslového dělníka.

Posílili bychom tím vším domácí kupní sílu průmyslových tovarů, zajistili bychom našim městům dostatečný domácí kryt masa, zelenin, ovoce, mléka, másla, sýra atd., ježto by

vnitřní kolonisací chov dobytka, drůbežnictví, zelinářství a sadařství neobyčejně byly povzneseny.

Lesní kultura, vhodná jedině ve formě velkokultury, přešla by postupem na země, obce anebo na zemědělská družstva k tomu cíli zřízená.

Namítne se nám však, že jde hlavně o kulturu obilní, pro kterou je výhodná velkovýroba a obilnictví jest pro zabezpečení výživy nejdůležitější. Přes to že pomocí družstev drobné državy spojit a vyrovnat se velkostatkům (vybudování vlastních, liho-, pivo- a cukrovarů, používání parních strojů, výhodného použití úvěru, společných meliorací), uvádí se přece, že velkostatky mohou to vše snáze, jednotněji provést; snáze zavádět technické novoty, lépe využít hospodářských staveb, opatřit si odborné, akademické vedení.

Veškeré tyto výhody lze značně, jak již bylo uvedeno, nahradit družstevnickou organisací a v celku uvedené výhody vnitřní kolonisace nesrovnatelně převyšují nevýhody s tím spojené. Víme dále, že panské velkostatky, pokud jsou nepronajaty, končí zpravidla pasivem (Otázka úředníků a hlavně okolnost, že v zemědělství nelze velkovýrobu tak zkoncentrovat a přehlédnout, provést stejně dokonalou dělbu práce a použít v té míře strojů jako v průmyslu. Proto se stoupající velikostí zemědělského velkopodniku ubývá pružnosti, intensivnosti a výnosnosti jeho). Pronajímání pak panských dvorů končí neracionálním vykořisťováním půdy a zanedbáváním budov. Loučící se nájemce neobětuje již investic, které by se teprve v budoucnu mohly vyplatit.

Ale hlavní věc je, že naše plány směřují proti latifundiím a velkostatkům nad 100 ha obilní půdy, kdežto zdravé jádro středních a velkých statků do 100 ha orné půdy bylo by ponecháno velkovýrobě obilní a řepařské. Jde nám o vymizení trpasličích podniků, neschopných vyživit vlastníka, a zároveň o odstranění obrovitých protinožců — latifundií.

A pak vnitřní kolonisace nemusí se omezit pouze na drobné statečky, není nám třeba osidlovacích komisí pruského typu, kde se jednalo ne tak o účel hospodářský jako o účel národní politiky výbojné: V pohraničních a polských oblastech usídlit pokud možno nejvíce německých selských rodin.

Víme, že v Hanoversku byla kolonisace ponechána družstvům, která levněji a méně těžkopádně prováděla úkol jim svěřený, než

státní, byrokratické osidlovací komise. Na příklad velké družstvo Hannoversche Gemeinnützliche Ansiedlungs-Genossenschaften.

Stejně družstva v Italii, v Milánsku, Romagni, Sicilii obstarávají vnitřní kolonisaci, jíž se čelí nezaměstnanosti a udržuje se ve vlasti zemědělské dělnictvo, které dosud bylo donucováno k dočasné sezonní, neb trvalé emigraci.

Tato pachtovní sdružení (»Assistenza collectiva«) pachtují k zemědělskému podnikání větší neb menší území. Clenové těchto družstev jsou bývalí zemědělští nádeníci, deputátníci atd. Kapitál jest získán jednak vklady členů, investovanými úsporami členů v společenský podnik, splatnými neb zúrokovatelnými teprve v době zpeněžení zemědělských plodů, jednak úvěrem, poskytovaným peněžními ústavy. Tak Cooperativa agricola di Monte S. Giuliano měla r. 1906 1283 členů, 3292 ha najaté půdy a platila roční pacht 135 tisíc lir.

Dejte našemu zemědělskému dělnictvu v našich žirných krajích obilních a řepařských k disposici půdu šlechtických a církevních velkostatkářů, a vzniknou nespočetná nájemná družstva zemědělských dělníků, jako se rázem vytvořila bytová družstva ve městě, a národ se nasytí, aniž by měl na svědomí bídu zemědělského proletariátu.

Prof. Bráf ve své přednášce o národohospodářských českých potřebách označil za prvý český problém, aby se český člověk na domácí své půdě uživil. Proveďte dalekosáhlou vnitřní kolonisaci, a bude tomu tak, vytvoříte sebevědomý, zdravý, populačně silný, demokratický zemědělský národní kmen, který by byl s to s městským dělnictvem udržeti kvetoucí, pokrokový český stát. Vyúčtování s katolickou pobělohorskou protireformací lze docílit jedině vnitřní kolonisací.

Zároveň tím však vyřešíme náš poměr národa malého, vnitrozemního k světovému hospodářství. Nemůžeme se slepě zprůmyslňovat, nýbrž naším cílem musí být, pokud je možno, vnitřní hospodářská soběstačnost. Převyšovala-li by výrobnost našeho průmyslu nepoměrně naši vnitřní koupěschopnost, nepovzneseme-li zároveň naši zemědělskou produkci, aby nás obilinami a masem pokud možno úplně vyživila, a budeme-li odkázáni na nejistý vývoz a dovoz, nestačíme si ani politicky a budeme nuceni se připojit k některému imperialistickému velko-

státu, který by byl s to podniknout výbojné války za účelem získání kolonií.

Jedná se o v pravdě osudovou národní otázku. Buďto se rozhodneme pro průmyslovou výbojnou politiku a pak je jediné možné heslo německého imperialismu »Naše budoucnost jest na moři!«

Aneb zdemokratisujme naše národní hospodářství, budeme pracovat k pokud možno průmyslové a zemědělské soběstačnosti a pak bude naší směrnicí Kollárův verš: »Pracuj každý s chutí usilovnou na národa roli dědičné.«

*

Účelem mé úvahy bylo, ukázati na hospodářské příčiny války a možnost, jak příště válkám zabránit hospodářským postupem, jak učiniti zbytečným a nehospodárné válečné řešení. Jest mým přesvědčením, že pacifism pouze politický není s to zajistiti trvalý mír.

Naznačené reformy hospodářské jsou základní a zásadní, nežádají ničeho menšího než dalekosáhlou socialisaci společnosti. Vycházím z marksismu, ale nejsem již zdaleka pravým marksistou. Marksism jest mi příliš jednostranný, připouštím i do značné míry hospodářství čistě liberální a dosažení žádoucí socialisace neočekávám od hospodářské revoluce, nýbrž od sociální reformy, nespoléhám se výlučně na průmyslovou koncentraci, nýbrž stejně na zemědělskou decentralisaci a družstevnictví. Rovněž státní socialism přijímám pouze tam, kde stejného cíle nelze dosáhnout dobrovolným sdružováním, dobrovolnou solidaritou většiny bez státního donucení.

Socialisté se dosud přespříliš zaměstnávali otázkou dělby důchodů v úzkém kruhu domácího průmyslu a v otázkách mezinárodních přeceňovali přespříliš sjezdová nadšení mezinárodní solidarity. Je nutno jít hlouběji a povšimnout si regulace výroby celého národního hospodářství, neboť i zkolektisovaný průmysl bez dostatečného vlastního zemědělství by nutně vedl k mezinárodní hospodářské nevraživosti.

Socialism byl za války bezmezně kompromitován, zejména svými čistě politickými vůdci. A přece po válce přijde doba, éra socialistická. Budou vznikati nové hospodářské formy a poměry. Lidstvo mohlo válce zabrániti přeměnou naší hospodářsko-sociální

struktury, teorie byla již tak daleko. Ale válka dodá jejím poznatkům váhy a lidstvu touhy převést je ve skutečnost. Zejména velcí národové, prostí boje o holou eksistenci národní, budou se jistě těmito problémy zabývati. A opravdu, lidstvo, které by nečerpalo sílu k opravným činům z války, nebylo by hodno válku přežít. Proto kdo nechce nad lidstvem zoufat, musí doufat v socialism! Promyslíme-li problém socialismu a imperialismu, vidíme, že socialism není pouze třídní naukou, nýbrž cestou k všeobecnému dobru.

Tato práce jest doplněním a opravou mého spisku z dob studentských, napsaného v létě 1912, tedy před válkou: »Kolektivism, čili hospodářské tendence socialismu«,[1] v jehož závěru jsem poukázal na spojitost hospodářského vývoje k sociálnímu státu, s ideálem českého státu. Ježto toto stanovisko jest i dnes nejen správné, ale i časově oprávněné, končím i tuto práci příslušným závěrem:

České země se industrialisují nepoměrně rychleji, nežli ostatní země rakouské. A tak tu vznikají stále množící se veliké masy průmyslového dělnictva, chtějícího přeměnit stávající poměry. Toto dělnictvo se bude domáhati sociálních změn, pro které vývoj ostatního Rakouska nebude zralý. Proto dělnictvo obou národů — jsem přesvědčen, že mezi českým a německým dělnictvem v českých zemích dojde dříve nebo později k dohodě z důvodů společných zájmů — vynutí si dalekosáhlou samostatnost. Od vítězství těchto socialistických cílů je nutno očekávat zmírnění národnostních sporů v zemích českých a značné přiblížení se českým tužbám.

Vznikne tu autonomní celek zemí českých, i uvnitř decentralisovaný a federalisovaný a národnostně spravedlivý,

Idea socialistického státu zahrnuje mi ideu státu českého. A jedině socialistický stát je mi ideálem českého státu, výsledkem českého myšlení a sebepoznání, vyřešením problému malého národa.

---

[1] Nákl. Ústředního dělnického nakladatelství (A. Svěcený) v Praze.

Problém dvojníka v literatuře.

Napsal **Otokar Fischer.**

(Dokončení.)

Tolik trýzní prožívá Goljadkin, než si uvědomí, že stojí tváří v tvář samu sobě; tolika situací, tolika retardací používá a potřebuje Dostojevský, než vyrukuje s hlavním předmětem své povídky, jenž je vyjádřen v jejím titulu. Krok za krokem a neúprosně se rozvíjí zhoubný duševní život jedincův, a přece: není to jen ponenáhlý a logicky monotónní postup. V duši autorových lidí dřímají nástrahy, tají se nedohledné hloubky, z nichž »náhle« vynoří se nepřátelské poznání; psychologický děj Dostojevského je takovým »náhle« osvětlován jako podvědomým bleskem. Líčen ve vší bolesti svého poznávání a přece i lehce ironisován, tento pan Goljadkin« se zamotává do sítě, z níž není vyváznutí; jeho sluha Petruška má instinktivní hrůzu ze svého pána, tuší, že to nemůže být dobrý člověk, jenž se vyskytuje »ve dvou«, a chce ho opustit. Goljadkin sám se stydí za svůj neslušný přízrak a hledá útěchu u úředníka, který mu cituje pro uklidnění případ siamských dvojčat a fakt, že pověrčivá teta před smrtí sama sebe viděla dvojnásobně. Goljadkin rád by započal řádný život, ale »on« je mu stále v patách, a tento »on« stává se mu utkvělou představou stejně jako Jean Paulův bibliotekář se bál svého »der Ich«. Zvlášť příhoda, jak v krámě chce zaplatit jediný piroh, ačkoli, sám sobě nepovědom, snědl jich jedenáct, a jak vinu za svou bezmyšlenkovitost svaluje na tajné působení dvojníkovo, je příznačná pro Dostojevského poměr k záhadě duševního »automatismu« či »aïdeismu«. Velce koncipovaný závěr povídky uvádí již k polomystickému důsledku dvojníkovské iluse. Bezprostředně před tím, než nešťastníkovi připadá, že se do dveří sálu vtírá »celý řetěz úplně sobě podobných Goljadkinů«, a než se tedy vyplní někdejší jeho úzkostné vidění snové, ozve se zvučný, zrádný polibek: to pan Goljadkin mladší políbí pana Goljadkina staršího na ústa: to

dvojník, u něhož nešťastník hledá ochranu, přivine ho k sobě a vtiskne mu pocel, jímž ho označí za obět, za provinilce — tak jako Jidáš zradil kdysi svého pána! Je to tedy, jakoby Goljadkinův dvojník náhle se odděliv od svého těla, proměnil se v emanaci ryzího zla, aby potupil a podle vydal své druhé, lepší, ideálnější já, jakoby lidské vědomí ze sebe mohlo vyloučiti to, co v něm bylo zlého, a tomuto duševnímu zlu přibájiti tělesný substrát.

Tímto směrem, k etisování psychologické záhady, ukazuje celkový vývoj Dostojevského, který z odchylného, nenormálního svého organismu tělesného i duševního dedukoval nezvyklé a hloubkou svou i odvahou zarážející důsledky mravnostní, náboženské, nihilistické. Základní jeho problém, problém dvojníka, byl stejně jako povšechné jeho myšlení podrobován takovýmto pronikavým přeměnám, jimiž prošlehoval jedinečný, neusmiřitelný dualismus, nezbadatelný v míře svého utrpení, nedozírný ve svých myšlenkových a společenských koncích. Běsové nejsou symbolem jen pro neprocitlou Rus; takměř každá z Dostojevského význačných postav chová v sobě běsy, a démon dobra stejně jako démon zla přebýval především v něm samotném. Nebezpečná hranice dobra a zla, každým krokem překročitelná, táhne se jeho myšlením a jednáním jeho osob. Co u nás malíř Vl. Hofman, sugestivně vystihnuvší přízrak Dvojníka, napsal v doprovodu k svým kresbám: že u Dostojevského člověk má v sobě vždy toho druhého, je správně vytušeno a uvádí nás k nejvlastnějšímu užití dvojníkovského problému. Je to v podstatě bezútěšná filosofie, která stlačuje aktivnost lidské vůle a dává nad ní vítěziti příšerám podvědomí, magicky přitahujícímu zlu, neodpovědnosti vrozeného hříchu. Raskolnikov, puzený vražedným instinktem k zločinu, Stavrogin, jednající podle náhlého slepého vnuknutí, jakoby nosili ve svém nitru svého dvojníka, příšerného druha, jenž vede jejich ruku k ráně, jenž jedná za ně a nechává je za sebe pykati. V soustavu uvedl Dostojevskij tento etický pesimismus v předposlední své velké práci, v románu o výrostkovi či vlastně o jeho otci Versilovu (1875). Tento Versilov je, jako pravý ruský člověk, složen ze samých protikladů: jak se ke konci praví, je »šlechtic nejstaršího rodu a současně pařížský komunista; opravdový básník a miluje Rusko, ale za to je plně odmítá; nemá žádného náboženství, ale je ochoten téměř zemříti za něco neurčitého, čeho ani pojmenovati nedovede, ale več strašně věří«; a rozpolcená povaha jeho projevuje se i v tom, že stejně jako Stavrogin v Běsech, i on podniká věci, odporující jeho citu a předsevzetí, věci, za

něž nemá odpovědnosti a jež zdají se vyplývati z jakéhosi nepřátelského pudu, vrozeného jeho rozervané duši. »Alegoricky« je to vyjádřeno rozbitím ikony, drahé to památky po drahém zemřelém. Ale není to vlastně Versilov, kdo obraz zničí, nýbrž je to kdosi, je to cosi, čemu on sám dává jméno »dvojník«: »Víte, zdá se mi, že se všecek jakoby rozdvojuji. Opravdu, v mysli se rozdvojuji a úžasně se toho bojím. Jako by vedle vás stál váš dvojník; sami jste rozumni a rozvážní, ale ten by rozhodně rád vedle vás nějaký nesmysl a někdy tuze veselou věc. Bůh ví proč, to jest jaksi nechtíce chcete, protivíce se, ze všech sil chcete. Znal jsem jednou jednoho doktora, který na pohřbu svého otce, v kostele, z nenadání pískal.« Versilovův nemanželský syn, jenž polodětským ještě způsobem mudruje v zápiscích o svém otci, tolik ho udivivším svou dvojností, vykládá si po svém záhadu Versilovova »dvojníka«; odmítá domněnku šílenství, »ale ‚dvojníka' rozhodně připouštím. Co je to vlastně dvojník? Dvojník, aspoň podle jedné lékařské knihy jednoho odborníka, kterou jsem si později schválně přečetl, dvojník není nic jiného, než prvý stupeň jakési vážné už duševní poruchy, která může vésti ke konci dosti špatnému«.[1]

Lékařské výklady, kterými snad Dostojevskij sám dotvrzoval své pojetí, ať vrozené jeho duchu, ať odpovídající jeho dualismu, jemu samotnému ovšem nepostačovaly. V posledním a největším svém díle, v románové skladbě o bratřích Karamazových (1879/80) doplnil svou filosofii dvojníka způsobem, jímž ve zkratkách podal obraz všeho svého myšlenkového zápolení a jímž se tedy uzavřel kruh vývojový, opisovaný od mladistvé práce novelistické. Ale co tam bylo předmětem monografie takřka klinické, zde se rozšiřuje v koncepci nejširšího rozpětí ideového a vzrůstá jednak ve výklad tajemství všelidského, jednak v mohutný náboženský mytus. Neboť jest jakási spojitost mezi Dostojevského pojetím dvojníka a mezi přízrakem čerta, jenž mučí skeptika Ivana Karamazova do té míry, že ho uvádí až na kraj šílenství. Večer před vypuknutím nervového tyfu, ve stavu tedy, kdy jeho vznětlivá obrazivost je přístupna halucinacím, Ivan, myšlenkový původce vraždy, spáchané na starém Karamazovu, má podivné vidění: přijde k němu v podobě sešlého padesátiletého gentlemana ďábel; ne tedy v podobě jeho: není to dvojník, přesně řečeno. Ale přec je to část jeho vlastního já; výtvor jeho chorobného mozku; kdosi, kdo zná Ivanovy nejtajnější

[1] Výrostek, přel. St. Minařík (1916) 3. 225—288. Srv. též posudek J. Bartoše v Kmeni, č. 3; k problému též Bartošovu studii o Běsech (1914).

myšlenky, jeho vtipy, jeho sny, jeho nedohotovené básně jako fantasii o velkém inkvisitorovi. Ivan si uvědomuje: »To mluvím já sám a ne ty« a není s to, aby se probral ze svého deliria; opovrhuje čertem, jenž si stěžuje na revmatismus a jenž by se — i v tom podoben démonickému Ivanovi — nejraději převtělil v tlustou kupčichu, ale chtěj nechtěj musí věřiti v nechutný přelud své předrážděné fantasie. Na Ivanu Karamazovi, jakožto nejrozervanějším z lidí Dostojevského, vyplňuje se to, v čem vidíme tragický rozpor vinoucí se dílem a životem autora samého: rve se o něho jeho dobrá bytost (či jeho touha po dobru) se svým dvojníkem, ďáblem — a ďábel hrozí nabýti vrchu. Dostojevský protrpěl se k typu svatého starce Zosimy, sám však nebyl světcem a neměl okouzlující prostoty Alešovy, ani samozřejmého etického kouzla svého Myškina, nýbrž byl zasvěcen, ať poznáním, ať intuicí, do zla i do hříšnosti, prošel peklem negace, ba byl si vědom, že dovede popírati tak zločinně a radikálně jako sám nepřítel lidstva. Před jeho duševním zorem, jenž sahá do tajů a skrytů lidských neřestí a dívá se na hříšníky spíš ironicky a soucitně, než rozhorleně, odehrává se úžasné drama lidské historie, jež, analogicky k dramatům lidské duše, můžeme uvésti do schematu boje mezi lidstvem a jeho dvojníkem, mezi principem Kristovým a rodem pochybovačů ďáblovských. Ivanova chorobná vise měla úchvatnou předchůdkyni a teoretický svůj výklad v oné básni, již koncipoval o setkání Krista s velkým inkvisitorem. »Venio iterum crucifigi«, znělo heslo středověkých legend o spasiteli, jenž přichází po druhé vytrpěti mučednickou smrt pro blaho lidstva. U Dostojevského nepřichází na svět s tímto vysloveným účelem, ale je do té míry pasivní, že slovem neodporuje, když ho velký inkvisitor, v němž poznáváme jeho protichůdce, dlouhou řečí usvědčí, že zasluhuje být upálen. Ani slovem neodporuje odvážným, zdánlivě svatým a ve skutečnosti bezbožným, materialistickým vývodům, ale reaguje pohybem instinktivním: náhle se mlčky přiblíží k starci a tichounce ho políbí v devadesátiletá, bezkrevná ústa, to je celá jeho odpověď. Políbí tedy Kristus svého odpůrce a odpouští mu mlčky, políbí zástupce dobra svého popírače, svého opovědného nepřítele, svého — dvojníka, a v bezeslovém tom výrazu lásky je cosi jako zoufalý pokus o překonání rozporů, jež v tomto křehkém živobytí, na této zemi nedokonalé smířiti se nedají. Jiné jest to políbení, než ono, jímž kdysi zlý dvojník páně Goljadkinův jidášsky zradil nebohého blázna: ale stejné jest zoufalé vědomí rozeklanosti, stejná jest bolest dualismu, který v marné snaze o vzájem-

né splynutí na mizivý okamžik spojuje trpícího člověka s jeho záludným, ďábelským dvojníkem. Dvojník z mladistvé novely byl předchůdcem ďáblovým z Ivanova vidění, byl prvým náběhem k inkarnaci zla, ztělesněné ve fantasii o velkém inkvisitorovi.[1]

Setba Dostojevského myšlenek vydává bohaté plody v novějším ruském písemnictví. A také hluboká jeho filosofie dvojníka zanechala jisté stopy, snad v některých psychologických detailech Tolstého, určitěji v líčení patologických stavů u Garšina, a byla patrně se zvláštním zřením k Ivanově básni o velkém inkvisitorovi, vybudována ve filosoficko-náboženskou soustavu pokračovatelem i kritikem Dostojevského, Merežkovským. V románu o Alexandru I. je kromě jiných příspěvků k ruské demonologii nadhazována myšlenka o věčném dvojníkovství mezi ruským carismem a římským papežstvím, zřejměji proniká psychologický základ velkým románovým cyklem »Kristus a Antikristus«, který na třech momentech, a to z dějin starověku, renesance a Ruska, ukazuje, jak se ideový vývoj rozestupoval v protilehlé dva principy, aby v určitých osobnostech a ve výjimečných chvílích splýval v nerozeznatelnou změt. Nejzřejměji je takové splývání křesťansko-antikristovské, takové prolínání dvojníkovských živlů a představ vystiženo skladbou prostřední, o Lionardu da Vinci, která užívá nejednoho symbolu zděděného z mystické soustavy gnostiků a v jejím duchu tajuplně naznačuje spolupráci nebes a hloubky, boha a demiurga, dobra i zla, Krista a jeho protichůdce či dvojníka. Co je vypravováno o mistrových portretech Krista a Jana Křtitele, o dvojné, zdánlivě bezpohlavní jeho zálibě ve chlapeckých tvářích, přecházejících do dívčího půvabu, mluví zřejmě o úsilí po překonání polarity a o převedení dualistických protikladů ve vyšší jakous jednotu. Na ty však, kdo nemají učitelovy vyspělosti, působí to matoucím dojmem a tak se málem stává, že nejvěrnější žák odpadne od svého milovaného mistra, kterého měl za světce a který se mu náhle objevuje jako strůjce zla. V hlavě, datované lety 1498/99 a nesoucí příznačný název »Dvojníci«, podrobně se popisuje, kterak mladý nadšenec Beltraffio se vyznává ze své hrůzy, že nikoli Lionardo jest jeho pánem, nýbrž »on« — on, jeho dvojník, jeho zrcadlový obraz, zlý rub jeho duše, svůdce, démon, satanáš.

Tak působením zvlášť Dostojevského naplňuje se představa dvojníka hlubokým obsahem, spřízněným s pradávnými tuchami

---

[1] Ideovou tuto filiaci dokazuje též E. Lucka v jemném rozboru ďáblovského námětu u Dostojevského (D. lit. Echo 16, 1913, 369).

a obavami náboženského člověka, jenž zlým součástem své bytosti nastavuje výhrůžné a výstražné zrcadlo a vytváří si postavu ďábla. Cosi ďábelského je as od prvopočátku obsaženo i v nejprostší psychologii dvojníka, a není snad náhodné, že podle prostonárodního podání čert prý se ukáže dítěti, které se dívá přespříliš do zrcadla. To má být trest za nevčasnou marnivost, dojista; je jen otázka, zdali tento moralistický výklad není, jako tak často, teprve dodatečně vkládán do tradice, která sama sobě nepovědoma uchovává si metafysickou hrůzu a dává výraz lidskému vztahu k čemusi nadsmyslnému. Proč umělečtí zpracovatelé dvojníkovského problému tolikrát přivolávají ku pomoci legendy a anekdoty o ďáblech? Proč Jean Paul ztotožnil dvojníka státníkova s ďáblem? proč ilusím dvojníkovským podléhal E. T. A. Hoffmann, autor »Ďáblovských elixirů«, jenž vykládal si původ zla tím, že prý čert svým ohonem mrská po pozemských věcech? proč u Chamissa i v lidových podáních zrovna čert chce koupiti lidský obraz, jeho stín či duši, proč na počátku i na konci ruské románové tradice, u Dostojevského i u Merežkovského, idea dvojníka se prohlubuje koncepcí ďábla? Patrně přec proto, že ďábel ode dávna byl ne pojímán, ale temně pociťován za vyvracející doplnění, za protějšek a za dvojníka lidstva; nejen »simia dei«, ale věčný doprovazeč, neodbytný stín, zrcadlový obraz mravnostního snažení, odrážený do pitvorných forem zkreslených a zubožených, stihaný posměchem a vzbuzující hrůzu. Podívá-li se člověk do zrcadla, zašklebí se naň skrytý jeho obraz, vyskočí proti němu jeho dvojník, vstupuje v životní skutečnost zlé jeho vědomí, ďábelské jeho nitro, zděděný jeho hřích!

6.

Nejenom ruský román souvisí s bizarnostmi německé psychologie romantické. Také anglická a americká novelistika brala z onoho významného prostředkovatele světové literatury, jejž jsme poznali v E. T. A. Hoffmannovi, popudy k vytváření podivných a sužujících námětů. Znalec romantiky, čtenář Hoffmannův Edgar Allan Poe, jenž pro poznání zlých stránek lidské bytosti, pro vystižení stavů úzkosti a úděsu, pro vytušení tajemna, které nás obklopuje vně a vyplňuje vnitř, měl tolik jemnosti, sugestivnosti a vypočítavého umění, podložil rozborem problému dvojníkovského svou plodnou nauku o demonismu lidského nitra, prakticky provedenou povídkami zločineckými a detektivními, teoreticky doprovázenou hlubokomyslnými essaii. Duševně spřízněn s Dostojevským, jejž časově ostatně

předcházel, vyznával E. A. Poe (1809—1849) nepředvídatelnost za základní takřka znak duševního dění; takový Stavrogin, který činovníka kousne do ucha, takový doktor, který na pohřbu otcově znenadání počne pískati, mají své obdoby v tajemném počínání Poeových provinilců, kteří jsou jakoby nadpřirozenou nějakou silou nuceni k tomu, aby páchali zlo a tím jiným i sami sobě působili palčivou bolest. V povídce o černém kocourovi a v polofilosofické novele s příznačným názvem Duch zla je rozvedena tato poeovská filosofie perverse. Zvrácenost lidských chtíčů to jest, jež určuje jedincův život, zasahujíc rušivě do jeho rozhodování, uplatňujíc se bez jeho vědomí a proti jeho vůli. Zlo nabývá magického kouzla, neodvratně přitahuje, třeba že se lepší já proti němu vzpouzí, třeba že vědomí našeptává vášni, že člověk, jakmile podlehne svodu zla, bude zničen. Nedovolené, zákaz, hřích, zlo jsou nadány tak neodolatelnou mocí, že nebohou obět vtáhnou jak do víru — prastará moudrost »nitimur in vetitum« nabývá stového obsahu, prastaré legendy, o prarodičích v ráji, o nutnosti vyřknouti jediné zakázané slovo a p., modernisují se a stávají se konkrétními. Zlo přestává pro Poea být abstraktem; ztělesňuje se mu takřka; hypostasuje se. Výklad, jak dochází bezútěšných těch výhledů, je dlužno hledati, jako u Dostojevského, v dualistickém rysu jeho bytosti, jehož byl si velmi jasně vědom. Nejenom že svým duševním vývojem, spějícím čím dále tím zřejměji k spiritualisaci, snažil se oprostit vlivy duševní od tělesných; nejen že v krátké povídce o ovální podobizně nadhodil mystický vztah mezi obrazem a zobrazeným (z malované ženy prchá život do portretu a v okamžiku, kdy portret je dohotoven, žena umírá): nýbrž do své biograficky nejdůležitější práce, totiž do povídky »William Wilson«, vložil svou psychologickou soustavu dvojího já, jíž vykládá možnost a nutnost hříchu.

Tento »William Wilson« jest vedle Dostojevského Dvojníka nejtypičtějším vypsáním dvojníkovského stavu. Vnější události jsou většinou vzaty z Poeova vlastního života, zvlášť Williamovo mládí a zkušenosti ve škole mají věrnost autobiografickou, za předlohu pathologického námětu udává se americká novela jakéhosi Boadena, »The Man with two Lives« (Boston 1829), zde pohříchu nedostupná.[1] Poe vypravuje život mladého člověka, který má jméno velmi všední a na prvý pohled také všední dětství. Ale jedna událost

[1] Stejně nepřístupná byla mi americká úvaha Palmer Cobba o vlivu Hoffmannovu na Poea; z hojné literatury sem hledící jmenuji lipskou dissertaci P. Wächtlera (1911); biografické údaje podle J. H. Ingrama.

změní normální průběh v cosi kromobyčejného a posléze z průměrného požitkáře učiní zločince. William Wilson totiž má spolužáka, k němuž ho poutá zvláštní vztah; má totéž jméno jako on, je stejné postavy a narodil se v týž den a rok jako on; za to hlas jeho je jiný, tišší, zní takměř jako ozvěna jeho vlastního hlasu. Mezi oběma dvojníky rozvíjí se prapodivný poměr přátelství, poslušnosti a lásky, jež co chvíli hrozí přejíti ve svůj pravý opak. Postupem doby skutečně nepřátelství nabývá vrchu nad původními city Williama, jenž pozoruje, jak se mu jeho kamarád vymyká; zvlášť od chvíle, kdy ho přistihl spícího a přesvědčil se, že podobnost není jen úmyslná, není jen vyvolána vědomou imitací, ale založena hloub, od té chvíle svého jmenovce jme se nenáviděti ze vší duše. Pak, vychodiv školu, zbaví se na nějakou dobu jeho nepřátelské blízkosti a na universitě bez kontroly se oddává životu prostopášnému. Ale po té, kdykoli se dopustí nepravosti, v kritickém okamžiku, kde se vzal tu se vzal, zjevuje se druhý Wilson a zabrání mu vykonání zločinu. Tak po třech letech, po orgii zašeptá mu své jméno na výstrahu, tak dvě léta po té v herně ho demaskuje jako falešného hráče, všude je mu v patách, všude maří jeho plány, marně je se ptát: kdo je to? co chce? odkud přichází? Tím nepřátelství vzrůstá; na karnevalu v Římě propukne a vynutí si násilnický konec. Ve chvíli, kdy chce k sobě strhnout milovanou ženu, slyší William Wilson vedle sebe šept svého nenáviděného dvojníka; zatlačí ho do vedlejšího pokoje, potýká se s ním v souboji a skolí ho. Ale pohlížeje v obličej umírajícího, strne poznáním, že je mu podoben jak vlastní zrcadlový obraz. Zaslechne jeho hlas, ne tichý již, ale hlasitě zvučící: »Tys zvítězil a já podléhám. Ale od tohoto okamžiku i ty jsi mrtev, mrtev světu, mrtev nebi i naději! Ve mně jsi žil — a v mé smrti viz podle tohoto obrazu, jenž jest obrazem tvým, jak docela jsi zabil sám sebe!« Své druhé, lepší já tedy zahubil William Wilson; jeho dvojník, křížící mu cesty nepravosti, nebyl nikdo jiný, než ztělesněné jeho svědomí. S jeho smrtí nastává mravní smrt hrdinova.

Na předpokladu Poeovu, že radikální zlo, obsažené v lidské duši, lze si představiti ztělesněno a osamostatněno v odděleně žijící individualitě, zakládá se v angloamerické literatuře bohatá tradice, nabývající postupem doby rázu tu sensačního, tu experimentálního. Kruté experimenty to jsou, jež po příkladě vědychtivého a podnikavého kritika lidské bolesti a hříšnosti byly podnikány s úmysly vysloveně dobrodružnými. Výmluvně svědčí o snaze, rozložit dualistickou duši člověka ve dvě nezávisle na sobě žijící půlky, napínavá

novela skotského světoběžníka L. R. Stevensona, »Podivný případ dra Jekylla a pana Hyda« (1886; český překlad J. Bartoše): Dr. Jekyll, trpící ode dávna podezřením o dvojitosti člověka, vynajde způsob, jak z lidské bytosti osamostatniti princip zla; poživ jisté směsi, přemění se v člověka alegoricky nazvaného Hydem (to hide, skrývati se), obdařeného stejnou pamětí, leč zcela jinou povahou: Hyde je výlupek zla, bije, řádí, vraždí. Novým požitím tinktury vrátí se Jeckyllovi zas prvotní osobnost, v níž obé, dobro i zlo, je pomíšeno. Ale častým užíváním nápoj pozbývá moci; i bez něho se Jeckyll někdy vidí změněna v Hydea, kdežto ke zpětné metamorfose je třeba stupňované dávky léku. Na konec je sklon ke zlu tak mocný, že protijed, jehož prvotní sůl je vypotřebována, už vůbec nepůsobí, a Hydeovi nezbývá než spáchat sebevraždu. Sledujeme-li filiaci této dobře vypravované povídky do zadu, setkáváme se s podivným literárním poměrem. Vzpomínáme nejen Poeovy rafinovanosti, nejen typu pohádek, v nichž slovo, na které se zapomnělo (zde sůl, která došla), odnímá začarovanému schopnost zpětné přeměny: nýbrž zase znova tradice romantiky. Mám tu na mysli především Hoffmannovu povídku »Slečna ze Scudéry«, zařazenou do sbírky »Serapiontští bratři« a pojednávající o nešťastném, zločinném zlatníkovi Cardillacovi, který, od spoluobčanů pokládán za vzor mravopočestnosti, tajil ve svém nitru démonickou touhu po zlatu a špercích; je to, jako by onen Cardillac, k němuž se v mladistvé dramatické hře vrátil Hoffmannův přepracovatel, Otto Ludwig, v sobě skrýval dvojí život; a neodbytný sklon k loupeži a vraždě, jenž dramatickým zpracovatelem byl rozveden v psychologii »člověka ovládaného nocí«, záhadného a tudíž neodpovědného, přeměňuje ctnostného muže v ohavného zločince. Nazpět k oběma mistrům zločinecké psychologie, k Poeovi, tvůrci detektivních novel, a k Hoffmannovi, radovi komorního soudu, hledí bohatá novější literatura, která studuje zlou povahu lidskou, ukrytou pod povrchem zdánlivě zcela nezávadným, a která ukazuje — též pod vlivem Dostojevského ovšem —, jak v jedné lidské bytosti jsou utajeny dvě, jak za člověkem viditelným krčí se »ten druhý«: Do mluvy tésovité realistické hry převedl tajuplné téma P. Lindau dramatem »Der Andere« (1893), které ať v původním tekstu, ať v přepracování pro kinematograf poskytuje leda pro herce parádní úlohu. Svou předlohou jmenuje Lindauova hra, jednající o »alternujícím vědomí« přetíženého návladního, anglickou knihu, která vychází z francouzských, zvlášť Tainových výzkumů o dvojím já: totiž novelu Dick-Mayovu »Případ

Allardův«,[1] která jest novým dokladem pro eksperimentální onen, vědecky podložený směr, jenž od detektivních povídek Poeových vede k Wildeovu Obrazu Doriana Graye.[2]

Skvělý román Oscara Wildea (1891), s nevyrovnatelnou gracií a duchaplností vypracovaný ve svých partiích konversačně paradoksních, nepřináší pro historii motivu, naznačeného v titulu, mnoho nového, leda že s lehkou virtuosností pojednává o narcissovském poměru krásného mladíka k jeho zobrazenému dvojníkovi, k jeho portretu totiž. Dorian Gray, jsa mistrně portretován malířem, jejž okouzlil a inspiroval, vysloví hříšné přání, aby jemu samotnému bylo dáno věčné mládí, zatím co dílu uměleckému, jej zpodobujícímu, by bylo souzeno prožívati a znázorňovati změny, vyvolané jeho stárnutím a jeho hříšností. Modlitba se vyplní, a kdežto Dorian, zkažený svůdcovstvím přítelovým a rafinovaností francouzské knihy, při všech svých prostopášnostech uchovává si vzhled nejnevinnější a nejmladistvější, zrcadlí se hnusný jeho život ve vráskách, v záludných rysech, ba i v krvavé skvrně na jeho podobizně. V okamžiku, kdy Dorian, nemoha se dívati na zrcadlo svých zločinů, do obrazu vrazí nůž, padá sám mrtev k zemi a přejímá jeho výraz, kdežto podobizna zazáří v původní netknutosti a kráse. Nejenom zde se hlásí vliv Poeovy psychologie — z živoucího člověka duše byla zakleta do výtvoru umělého, jenž žije život ryzejší než originál: také jiné převraty Wildeova děje zachovávají si souvislost s duchem dřívější anglické novelistiky, a ona »rozkoš dvojího života«, jíž se oddává Dorian, zaměňující denní svou skvělost za špínu nočních brlohů, upomíná na dvojici Stevensonových typů; i Wildeův hrdina jest, jako literární vzor E. A. Poea, jakýmsi »man with two lives«! Zajímavě jest Dorian Gray (na počátku 11. kapitoly) konfrontován s jiným románovým hrdinou,[3] který měl hrůzu ze zrcadlového obrazu; Wildeův dandy naopak, jako moderní Narkiss, rád se shlíží ve své vlastní podobě, do níž je zamilován a jež se mu zdá být typem fysické dokonalosti.

Jinak utvářela se spolupráce psychologického odbornictví a beletristických modifikací v zemi, kde pro vyzkoumání dvojitého vědomí byly podnikány práce nejdůležitější, totiž ve Francii. Po krásných aplikacích dvojníkovského námětu u Musseta, po trudnomyslném romantismu Villiersa de l'Isle Adam a j. uplatňoval se tu

[1] Německý překlad pořídil (r. 1894) pro Engelhornovu Roman-Bibliothek P. Lindau sám.
[2] Též k vědeckým fantasiím Wellsovým (na př. »Ukradené tělo«).
[3] Des Esseintes z Huysmansova románu Na ruby.

směr k jakýmsi, smím-li tak říci, básnickým monografiím o abnormálním případu, k jakýmsi protějškům studií vysloveně klinických. Nejznámější ukázkou tohoto směru jest Maupassantova povídka »Le Horla«, která zvlášť ve své prvé versi[1] jeví se spíše zajímavou lékařskou studií, než básnickým dílem. Zdá se, že nějaká novinářská lokálka o epidemii duševních nemocí vzniklé v Jižní Americe dala Maupassantovi jeden z popudů, leč ignorovati nelze ani jeho zájem o studie hypnotické a p., současně dokumentované Flammarionem, ani Maupassantovy osobní chorobné sklony, dosvědčené jeho autobiografickými pracemi a mnoha detaily jeho života i tvorby. Znamenitě se mu podařilo, zvlášť ovšem v konečné úpravě povídky, která umělým prodlužováním a vsuvkami napíná čtenářovu zvědavost, vzbuditi dojem úděsu, jímž na něj samotného působilo tajemství skrytého života duševního. Chorý, o kterém vypravuje, zaznamenává do deníku ponenáhlé propukání své nezadržitelné nemoci, která se projevuje tím, že jedna část jeho bytosti, druhé nepovědoma, mechanicky vykonává pohyby a činy a nepřátelsky ohrožuje jeho mysl. Bez účasti své vůle, bez přítomnosti vědomí, v somnambulním omámení pozoruje, že kýmsi nebo čímsi bylo vypito mléko na stole, že jsou převraceny listy v knize, kterou čte; tajemná síla je proň zprvu bezejmenná, pak ji jmenuje neurčitě (»on« a »bu«), náhle mu vyvstane v mysli její hrozné jméno: »Il est venu, le . . . le . . . comment se nomme - t - il . . le . . il me semble qu'il me crie son nom, et je ne l'entends pas . . . le . . . oui . . . il le crie . . . J'écoute . . . je ne peux pas . . . répète . . . le . . . Horla . . . J'ai entendu . . . le Horla . . . c'est lui . . . le Horla . . . il est venu!« A tento Horla, toť prý asi předzvěst příštího, nadlidského pokolení, jež vystřídá vládu člověka na zemi. A jednou se chorému podaří, že i tělesné obrysy tajemného svého nepřítele zachytí: to v okamžiku, kdy, dívaje se do zrcadla, nevidí svého zrcadlového obrazu, protože patrně Horla se vsunul mezi něj a sklo. Tak i zde v detailu je zachyceno psychologické východisko — starost o vlastní obraz, hrůza z jeho osamostatnění se, tak i zde mystické spekulace jeví se logickým důsledkem duševního rozpolcování, které jest jednou ze základních zkušeností každého intensivního vnitrozření.[2]

* * *

[1] Vyšla 26. 10. 1886 v Gil-Blas, otištěna jako dodatek ke znění definitivnímu v Oeuvres complètes (1909).

[2] O zdvojení osob jedná J. H. Rosny v nedávno vydaném románu válečném (srv. D. lit. Echo 19, 950).

V současné novelistice, novoromanticky si libující v námětech hrůzy a eksotičnosti (Ewers, Meyrink a j.), nabývá motiv dvojníkovský, uváděný ve vztah s tajemnými učeními spiritismu, teosofie, nových a nových forem. Přestávám však na této dějinně psychologické črtě,[1] která, myslím, ukázala, že problém »dvojníka« stojí doopravdy v samém centru lidského myšlení. Rozdíl dobra a zla, vyznačený jmeny Ormuzda a Ahrimana; otázka o podstatě romantického básnictví; záhada, zda do našeho života zasahují mocnosti nadsmyslné: takové a podobné jsou zásadní otázky, k nimž vede rozbor literárních aplikací motivu dvojníkovského. Ba, snad doopravdy pravý problém začíná se teprve tam, kde se literární analysa končí. Leč literární psychologie, vědoma si bohatství své látky stejně jako omezenosti své pravomoci, spokojuje se tím, že vytkne směr, nadhodí problémy, hromadí údaje, naznačí výklad, přenechávajíc definitivní slovo dvěma mocnějším sousedům: metafysice a tvořivému umění.

---

[1] Dodávám k české literatuře: Klicperovo zpracování Plantových Menaechmů v Dvojčatech z r. 1825 (k filiaci látky: P. M. Haškovec v Čsp. mod. filol. r. 1911. 274—334); Zeyerova Sulamit podle pramenů židovské mystiky (zvl. 2. dějství); Zeyerův román o přátelství Amise a Amila; k motivu dvojníka u R. Weinera: rozbor M. Rutteho v letošním Národě, č. 2—3.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Církev a stát v Belgii a Italii.

Zvláštní poměr, v němž jest církev a stát v Belgii, nazývá se sice zhusta také rozlukou mezi státem a církví, není však právnicky ani fakticky rozlukou, nýbrž může býti nejspíše ještě nazván svobodnou církví ve svobodném státu. Ústavou jest v této zemi zaručena svoboda svědomí i svoboda vyznání. Tato svoboda vyznání obsahuje také právo spolčovati se k provozování určitého náboženství.

Přihlédněme nyní k tomu, jak se stát chová k náboženství a jaký jest jeho poměr k náboženským společnostem, to jest církvím. Z předpisů belgické ústavy se nedovíme ničeho o poměru státu k náboženství. Za to prakse nám ukazuje některé vztahy. Tak na př. přísaha v Belgii obvyklá dovolává se Boha a ve veřejných ústavech a zařízeních pečuje se o ukojení náboženských potřeb osob tam chovaných a ustanovených. Pro manželství provedena jest odluka, neboť k platnosti manželství před státem jest třeba občanského uzavření sňatku. Otázka školství jest v Belgii řešena nedosti šťastně. Není zde nucená návštěva školy! Školství jest svobodné v obojím směru, jak co do návštěvy školy, tak co do zařízení a zřizování škol. Stát poskytuje značné podpory soukromým školám a tedy i školám konfesijním, zejména pokud jsou školami základními. I řádové školy dostávají v Belgii státní subvence. Vyučovací plán na školách nemusí obsahovati vyučování náboženství. O tom rozhodují obce, které zřizují v Belgii základní školy, jichž provozování však mohou přenechati církevním řádům. Zda děti mají navštěvovati hodiny náboženského vyučování, o tom rozhodují rodičové. Školství jest v Belgii následkem vyučovací svobody a státní podpory soukromému školství většinou v rukách katolické církve. Správně vyjádřil se kterýsi spisovatel o belgických školských poměrech slovy: stát dává peníze, církev dává ducha.

Duchovní jsou v Belgii osvobozeni od služby vojenské a povinnosti porotčí. Pokud berou plat od státu, nemohou zastávati veřejné úřady a nemohou býti členy zákonodárných sborů.

Pokud jde o poměr státu k náboženským společnostem, tedy církvím, tu musíme míti právě na mysli, že stav, jenž podle zákonů platných v Belgii před válkou trval, nemůže býti pokládán za odloučení církve od státu. Vždyť takovéto odloučení předpokládá, že církve a jejich zřízení nemají

ve státu veřejnoprávní povahu, že nejsou veřejnými svazky povahy donucovací. Jak bylo již poznamenáno, nutno v Belgii činiti rozdíl mezi náboženstvími státně uznanými a náboženstvími pouze trpěnými. K prvním z nich náleží katolické, protestantské, anglikánské a židovské vyznání. Organisace všech těchto náboženství ve společnost, a to jejich organisace jako zemského celku, vyjma katolické, *jest stanovena státem*. Stát uznává pouze synod, zřízený podle stanov evangelických církví za jedinou hlavu těchto církví v Belgii, pro anglickou církev utvořil pak stát sám ústřední výbor a stejně i pro židovské vyznavače ústřední konsistoř. Zajímavo jest při tom, že kdežto jsou tyto církve organisovány *jako zemské celky*, katolická církev jako zemský celek nemá právní organisace pro stát platné, není právnickou osobou, nýbrž má dle státního práva *svazky pouze místní*. Těmito svazky jsou *církevní fabriky*, a to katedrální a farní. Jejich *správa jest předepsána právem státu*. Dle tohoto práva jest místní starosta sám sebou členem fabriční rady (conseil de fabrique). Souvisí tedy právně místní organisace státu a katolické církve. *Nemožno proto mluviti o rozluce*. Také otázka nákladu na vykonávání náboženství, vlastně otázka jeho úhrady, vyvracejí povahu rozluky. Náklad tento jest po většině *hražen z veřejných peněz*. Již ústava předpisuje, že platy a pense kněží hradí stát. Ustanovení toto platí o všech církvích státem uznaných. Pokud pak jde o ostatní náklad, tedy na rozdíl od tohoto osobního nákladu, *věcný náklad*, tu jest dle práva belgického opět *obec zavázána doplniti příjmy církevní fabriky*, pokud by nestačily k hražení bohoslužebních nákladů. Mimo to jsou obce zavázány poskytnouti byt faráři nebo hraditi náklad na jeho ubytování a konečně mají hraditi náklad větších oprav na budovách užívaných k účelům katolického náboženství. *Jest tedy organisace katolické církve úzce spjata se státní správou místní*. Vyplývá to z vědomí, že naprostá většina obyvatelstva jest katolického vyznání.

Obraz dosud podaný musíme doplniti ještě tím, že poplatky za náboženské úkony musí býti státně schváleny, mají-li býti státně vymáhatelny. *Katolické řády mají v Belgii plnou svobodu*. Pokud jde o policejní dohled, tu jest tento vykonáván obcí, a vlastně jen, pokud se náboženské úkony konají *mimo bohoslužebné budovy*. Trestní zákon stihá útoky, kterých se dopustil kněz při výkonu bohoslužby proti vládě, zákonu nebo vládnímu opatření.

Důležité jest pro poměr belgického státu ke katolické církvi, že papež jest uznáván *mezinárodně* a že jest s ním v důsledku toho udržován *státní styk diplomatický*.

*

Poměru, v jakém jest stát a církev v Belgii, přirovnává se zpravidla poměr církve a státu v Italii, ne však vždy právem. Zde ovšem musíme míti na mysli ještě zvláště poměr státu k hlavě katolické církve, t. j. *k papeži*. Poměr tento upraven jest t. zv. *garančním zákonem z roku* 1871. Dle tohoto *státního zákona* a nikoli snad nějaké smlouvy mezi státem a papežem, jest papež postaven na roveň panovníkovi. Jeho osoba jest »svatá a nedotknutelná« a má nárok na pocty, kterých požívá italský

král. Paláce vatikánský a lateránský a villa Castel Gandolfo jsou přenechány papeži k bezplatnému a naprosto volnému používání. V těchto místech nevykonává italský stát svou svrchovanost. Zejména jest vyloučeno prohlížení nebo zabavení spisů, knih atd. papežských úřadů a kongregací, jež slouží náboženským účelům a oborům, orgány státními. Neodvislost papežova zaručuje se v době uprázdnění tohoto úřadu kardinálskému konklave, t. j. sboru kardinálů volících papeže.

Pokud jde o vnitřní poměry státní k církvím mimo otázku papežskou, tu zakládá se poměr ten opět na dvou stěžejných zásadách, platných i v Belgii, t. j. zásadě svobody svědomí a svobody vyznání, neboli kultu.

Tedy především poměr k náboženství. Dle 1. článku ústavy jest katolické náboženství státním náboženstvím. Důsledky této zásady však nejsou vesměs provedeny, naopak jest veřejné právo v tomto směru namnoze zneutralisováno. Nejdůležitější ústupek katolické církvi záleží v tom, že liturgické knihy smějí býti tištěny pouze se svolením biskupů. Náboženství dětí, vlastně otázka náboženské výchovy jejich, není tu řešena zvláštními předpisy, nýbrž řídí se všeobecnými předpisy obecného práva o výchově dítek. Vyučování náboženství jest na nejnižších školách součástí vyučování. Jest však právem rodičů vyloučiti je pro své dítky. Náboženství vyučuje učitel pod dohledem církevních úřadů. Střední školy nemají náboženství vyučovacím jazykem, za to jest na učitelských ústavech povinné. Státní internáty mají duchovní ředitele, takže jsou nepřístupny nekatolíkům.

Budovy, věnované účelům bohoslužebným, jsou osvobozeny od daní, jsou nezcizitelny a nemohou býti vydrženy. Duchovní všech vyznání jsou osvobozeni od úřadu porotčího, nikoli však od služby vojenské. Nemohou býti voleni do samosprávných sborů, ani do sborů zákonodárných. Manželství platné pro státní právo musí býti uzavřeno před civilními úřady.

Svoboda vyznání obsahuje také právo organisovati se k výkonu určitého náboženství. Jak již bylo řečeno, má katolická církev povahu státního náboženství. To jest však namnoze pouze dle jména. Ve věci a v zásadě pak není téměř rozdílu mezi poměrem k organisaci katolické církve a k organisaci církví trpěných. Italské právo rozeznává tu jednak ryze náboženskou organisaci, do níž se nemísí, ponechávajíc církvím plnou svobodu, váže však svými předpisy veřejného práva organisaci, pokud slouží správě jmění. V prvním směru ustanovuje výslovně předpis garančního zákona i pro katolickou církev, že ve věcech duchovního rázu jest vyloučena žaloba nebo stížnost do rozhodnutí nebo opatření církevních úřadů a nemohou naopak dosíci ani státního vynucení. Jest to důsledkem autonomie v tom směru. Pouze taková opatření církevních úřadů jsou neplatná, která odporují státním zákonům, nebo veřejnému pořádku, nebo porušují soukromá práva.

Zajímavě řeší se v Italii presentační právo státu. Právo toto v příčině nižších duchovních úřadů papežská kurie uznává; naproti tomu popírá podobné právo pokud jde o úřad biskupský. Z rozporu tak vzniklého bylo

smluveno následující východisko. Biskupy jmenuje papež, avšak před vyhlášením tohoto jmenování požádá nově jmenovaný krále, aby mu prebenda byla udělena. Nemá-li vláda námitek, sdělí to papežskému dvoru a zároveň vyhlásí, že král jmenoval podle přísušejícího mu práva patronátního biskupa. Tímto způsobem dělí se vlastně celý akt jmenování duchovních hodnostářů na propůjčení úřadu a propůjčení prebendy, obročí.

Jak bylo poznamenáno, mají církve v duchovních věcech dalekosáhlou správu, nikoli však ve světských, tedy zejména majetkových věcech. Po té stránce jsou značně omezeny. Katolická církev jest po této stránce organisována jako obročí a nadační jmění. Toto jmění skládá se z kmenového jmění, pak z darů, sbírek, dobrovolných příspěvků veřejných, ze zákonných příspěvků státního náboženského fondu a konečně z příspěvků obcí. Náboženský státní fond vznikl zabavením jmění církevního a klášterního, k němuž došlo při sjednocování Italie v mnohých přivtělených územích, mimo to pak z 30%ní dávky ze jmění uvržené na jmění těmto církvím a řádům zanechané. Obce pak mají podpůrnou povinnost nésti náklad na stavbu kostelů a obydlí duchovních, jakož i vůbec doplňovati nedostávající se část nákladu na náboženské potřeby. Ze svého příspěvku na platy duchovních vyvozuje stát vliv na jmenování jejich, které se u biskupů vykonává, jak bylo již řečeno, u duchovních jmenovaných od biskupů pak státním »placet«, jež uděluje vrchní státní návladní.

Organisace církví trpěných jest provedena rovněž státem a sice podle správy obecní.

Pokud jde o výkon policejního dohledu nad církvemi, tu platí vzpomenutá již svoboda v duchovních věcech. Pouze jakékoli činy proti státu zákonům a úředním opatřením, třebas by šlo o pouhé zlehčování jejich, podléhá trestu, pokud se jich dopouští duchovní, jak zvláště ustanovuje trestní zákon. Také vykonávání vlivu na volby, pokud se k tomu zneužívá kázání, se tresce.

Poměr mezi italským státem a církví katolickou, jakož i ostatními církvemi nemůže býti pokládán za stav rozluky, jak někteří činí, nýbrž nejvýše za poměr svobodné církve ve svobodném státu, ač i tento poměr jest značně zkalen snahou státu vykonávati u katolické církve vliv na jmenování duchovních, při čemž jest karakteristickým rozdvojení úřadu a jeho požitků. *Dr. F.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Dodatečně opravený rozpočet státní s deficitem 21 miliard K. — Nesprávné odhadování příjmů i vydání; neupřímnost finanční správy do budoucna. — Tíha válečných dluhů. — Klesající kupní síla peněz a nemožnost vrátiti se k předválečné jejich hodnotě.

Seidlerova vláda, která říšské radě předložila první rozpočet za války vůbec — ovšem rozpočet nikoli podrobný, nýbrž jen v sumárních položkách, — pospíšila si po novém roce s dodatkem k němu, kterým žádá o zvět-

šený úvěr tří miliard K. Rozpočet na rok 1917—18 napřed předvídal asi 18timiliardový deficit; tedy s nově požadovaným úvěrem bude končiti s 21 miliardami K schodku.

Původně finanční ministr na r. 1917—18 počítal něco přes 22 miliard K vydání proti příjmům 4·1 miliard K. Tyto cifry se podstatně změnily; neboť přibylo do nového roku vydání asi 1650 mil. K a z nových nebo ze zvýšených daní doufá finanční ministr vyziskati téměř 680 mil. K. Tedy rozpočet takto doplněný bude míti přibližně příjmů 4·8 miliard K a vydání 23·8 miliard K, nebude se tedy dostávati 19 miliard K. K tomu nutno připočísti dodatečný schodek za rok 1916—17 asi 1 miliardu K a na větší vydání v r. 1918 další reserva 1 miliardy K, tak že z toho bude celkový roční schodek 21.000 mil. korun.

Jestliže tedy podle finančního ministra rakouské válečné dluhy činily v polovině roku 1917 41¼ miliard K, zvětší je schodek do polovice r. 1918 více než o polovici. Aby schodek uhražen byl válečnými půjčkami, bylo by nutno (při kursu asi 92%) 23 miliard K nového dluhu udělati. Tím by válečné dluhy koncem června 1918 dosáhly výše 64 miliard K a s předválečnými dluhy by rakouský státní dluh vystoupil na 77 miliard K. Tuto výšku přibližně udával také ministr orby Sylva Taroucca, když mluvil o nutnosti zjednati nové důchody dalekosáhlým plánem melioračním. Ovšem nebylo tenkrát řeči ještě o dodatečném úvěru 3 miliard K, ani nebral v úvahu kursové ztráty a náklady při vydávání nových půjček. Z těch důvodů byl jeho odhad o něco menší, nežli nyní po vládních dodatcích k rozpočtu.

Ve schodku letošního roku je dodatečný deficit 1 miliardy K z loňského rozpočtového období. Kdo však nám ručí za to, že neobjeví se konečně také letos podobný schodek, třebas i vláda má 1 miliardu K reservy na nepředvídané větší vydání? Vždyť státní výdaje rostou každým okamžikem, hlavně stále stoupající drahotou, čili klesající kupní silou peněz. A důvody pro toto klesání kupní síly peněz vzrůstají více jak úměrně s dobou. Co zdražilo se minulého půlletí o 5 K, zdraží se snad v příštím půlletí o 10 až 15 K!

Také zvýšená vydání pro dodatečné úvěry skoro vesměs byla zaviněna rostoucí drahotou. Na státní zřízence (po čtvrtletí!) žádá se více skoro o 280 mil. K, na dělníky železniční a ve státních dolech přídavek asi 96 mil. kor., na učitele 70 mil. K a zemské příděly 140 mil. K, na vyživovací příspěvky nezámožným asi 160 mil. K více atd. Pouze 184 mil. K přibylo na účet větších nákladů pro státní dluhy (93 mil. K na úroky více a 91 mil. K na provise za sedmou válečnou půjčku).

Pro úroky válečných dluhů není ani v opraveném rozpočtu více, než toliko 1795 mil. K. To znamená, že velká část těchto dluhů není dosud ani úrokována, nebo že se z nich platí úroky jen velmi nepatrné. Pro konec roku 1917 bylo válečných dluhů asi 53 miliard K; kdyby dluhy ty se úrokovaly všecky stejně jako válečné půjčky, bylo by na celý rok pro ně (při nominální míře 5½%) potřebí přes 2900 mil. K ročně. Tedy se uspořuje dosavadními způsoby nejméně na 1.100 mil. K ročních úroků. Je to však úspora, která je po většině výpomocí z nouze a má za následek zhoršování hodnoty peněžité, jak už o tom v těchto úvahách se zmínka stala.

Podle zpravodaje říšské rady o státních dluzích válečných posl. K r a f t a byly rakouské válečné dluhy ke konci r. 1917 takto umístěny: válečných půjček bylo 29·275 miliard K, na něž na samotné roční úrok by byl 1610 mil. K. (Ovšem sedmá válečná půjčka — 6 miliard K se neúrokuje po celý rok, a tedy by se vystačilo asi 1430 mil. K na rozpočtový rok 1917—18.) Dále dluh u rakouskouherské banky byl 13·103 miliard K; u bank rakouských 7·234 miliard K a u bank německých na zlepšení valuty 2·948 miliard K. T e d y m i m o v á l e č n é p ů j č k y b y l o a s i 23·3 m i l i a r d K j i n ý c h v á l e č n ý c h d l u h ů a d a l š í c h a s i 11 m i l i a r d K d o k o n c e č e r v n a 1918 p ř i b u d e. Pro všecky tyto dluhy (s konečnou sumou mnohem větší, nežli válečné půjčky) je v rozpočtu pouze 365 mil K úrokového ročního požadavku. To by tak stačilo něco přes 1% vydlužené sumy! Kdybychom vůbec ze záloh rakouskouherskou bankou poskytnutých nečítali nijakých úroků a kdyby se nečítaly ani žádné úroky ze všech 11 miliard K, které od nového roku již přirostly a ještě přibudou, zbývalo by na bankovní zálohy rakouské i německé v celkové sumě asi 10·2 miliard K jen 365 mil. K úroků, čili něco přes 3½% ročně. Dluhy ty se jistě úrokují vyšší sazbou a zálohy rakouskouherské banky jsou také nějak úrokovány (praví se, že průměrně od ½ až do 1%) a také nemohou býti bez úroků další dluhy po novém roce. Je tedy jisté, že se s rozpočtenou sumou 1795 mil. K na úroky válečných dluhů naprosto nevystačí, že snad ani 2000 mil. K nebude dosti. Tu by již byla velmi vydatná položka na dodatečný schodek rozpočtový 1917—18. Je divno, že finanční ministr mohl říšské radě podobně nespolehlivá data předkládati, kde každý prostou násobilkou se může přesvědčiti, jak jsou udávané položky málo spolehlivé.

Proto sluší míti rovnou nedůvěru také k jiným cifrám rozpočtovým, zvláště k těm, které odhadují výtěžky nově zaváděných nebo zvyšovaných daní.

Ministr financí tvrdí, že zvýšení železničních sazeb na zboží a osobní doprava vydá přes 300 mil. K ročně, větší dopravní daň a daň ze železničních jízdních lístků 30 mil. K, nová daň z vína 90 mil. K, nová daň z uhlí 180 mil. K, zvýšení daně v cukru 80 mil. K, zvýšení daně výdělkové 40 mil. K, zvýšení daně pozemkové 15 mil. K a kromě toho z jiných drobných daní tolik, že všemi vyššími dávkami těmito vzroste státní důchod o 820 mil. kor. Starší zvýšené daně vydají 720 mil. K. Tedy dohromady novými důchody daňovými za války přibylo by ročně na 1540 mil. K. Z válečných úroků tedy by zůstalo jen neukrytých 255 mil. K. Již bylo vytčeno, jak ten počet je neupřímný, kdyby se i všem těm vyšším výnosům věřilo. Na úroky bude potřebí o několik set mil. K více.

A dalších nadějí měl finanční ministr plno! Těch 1540 mil. K vyšších daní prý za míru vzroste přes 2000 mil. K a zbude prý ještě něco z nich pro ostatní vydání po zaplacení úroků z válečných dluhů. To jako by finanční ministr nemluvil ani k rozumným mužům, kterým jsou běžné čtyři základní úkony početní! Či opravdu by poslanci neuměli ani sčítati, ani násobiti? Tolik inteligence jim přece sluší přiznati! Dejme tomu, že by světová válka byla úplně zlikvidována již v červnu tohoto roku a že by rakouských válečných dluhů nebylo více než 64 miliard K. Přece nelze ty dluhy stále jen krýti zálohami rakouskouherské banky a jiných bank! Pro 64 miliardy K na 5½%

je však potřebí 3520 mil. K ročních úroků. Jak by tu mohlo něco přebýti po zaplacení úroků, kdyby i všecky výnosy zvýšených i nových berní vydaly opravdu přes 2000 mil. K, to ministr financí nevysvětlil.

Ale všecky ty čekané výtěžky jsou asi velmi silně nadsazeny; příliš je tu růžových nadějí. Počítejme, že daňové zatížení již před válkou bylo přes 2000 mil. K a že by z válečných daní a přirážek přibylo 2000 mil. K; to by dalo ročních důchodů přes 4000 mil. K, kdybychom všem těm odhadům věřili. Ale státní dluhy také při velmi brzkém zakončení války budou jistě přes 80 miliard K; pouze na státní dluhy bude potřebí na 4½ miliardy K úroků ročních. Tedy všechny daně předválečné i válečné nestačily by ani na ukrytí povinností ze státních dluhů! A kde jsou jiné nutné náklady na uhražení válečných škod a kde by se vzaly důchody na veřejnou správu státní, zemskou, obecní i jinou? A přece již zdanění 4½ miliardy K ročně znamenalo by pro pětičlennou rodinu přes 800 K průměrně ročně. Nad tím se měl finanční ministr i poslanci říšští zamysliti. A což když válka potrvá ještě déle, když jí nebude konec v červnu r. 1918? Kolik je tu důvodů, aby se už jednou přestalo válčiti, když se vidí, že je to nejbezpečnější cesta k všeobecnému ožebračení.

Upřímnější než rakouští finanční ministři jsou ministři němečtí. Tam správce říšských financí za projednávání o rozpočtu se zmínil, že nelze doufati na nijakou válečnou náhradu a že se musí následkem toho počítati s ročním zvýšeným říšským vydáním nejméně 10 miliard M. Při tom dosavadní říšské německé válečné dluhy nevyžadovaly by ani 5 miliard M ročních úroků. Tedy v Německu odhadují další nutná vydání následkem válečných ztrát a škod na 5 miliard M. ročně. Kdyby se týž počet vzal za základ pro Cislajtanii, kolik by tu bylo potřebí miliard K, když přece u nás se utrpělo mnohem více válečnými vpády nepřátelskými? Tu by se u nás nevystačilo snad ani se 7 nebo 8 miliardami korun ročně. (Ostatně by jen poměrný počet ukázal podobný výsledek: 10 miliard M. má nyní ceny asi 16 miliard K a vezmeme-li za základ počet obyvatel v Cislajtanii 28½ proti 65 mil. v Německu podle sčítání z 1910, dalo by to asi 7 miliard K při stejném vydání na jednoho obyvatele.)

Kdyby skutečně v Německu potřebovali na říšská vydání ročně o 10 miliard M. více, bylo by říšských vydání ročních asi 13½ miliard M. a znamenalo by to pro každého obyvatele (při počtu asi 67 mil.; spíše však je obyvatel následkem válečných ztrát méně) — asi 200 M. ročně, čili pro rodinu pětičlennou 1000 M. ročně. Podle daňové statistiky pruské z r. 1908 nemělo však 60% pruských rodin ročního důchodu ani 900 M! Je věru těžko si domysliti, kterak němečtí poplatníci budou moci na tato ohromná vydání říšská, státní, obecní a jiná veřejná dosti prostředků sehnati. Nyní ovšem říšská marka i naše koruna má nepatrnou kupní sílu; ale kdyby se chtělo tuto kupní sílu zvětšiti na tu výši jako před válkou, nelze si představiti, jak by mohli němečtí občané tak veliké břímě veřejné snésti. Nezbude, než se spřáteliti s tím, že německá říšská marka i naše koruna nebudou ani po válce míti touž cenu (ve zlatě), jakou měly před válkou, nýbrž že cena jejich se trvale zmenší na dosti nepatrný zlomek dřívější. Bude to jen ve shodě s tím stavem, jaký nyní po leta za války a ještě snad ostřeji po ní dlouho

potrvá. Lidé si pomalu již na tuto nepatrnou kupní sílu obíhajících peněz přivykli a ještě více přivyknou.

Ovšem budou tím poškozeni všichni, kteří mají nárok na určité peněžité sumy a na peněžité důchody pevné. Dluh splacený 10.000 markami a roční úrok z něho na př. 400 marek má nyní sotva tu kupní sílu, co před válkou kapitál snad 3000 marek a úrok z něho 120 marek. Tedy věřitelům se jejich pohledávky i důchody z nich silně znehodnotily. Ale nikoli všem věřitelům, nýbrž jen těm, kteří půjčili před válkou; ti, kteří mají své pohledávky z doby válečné, neztrácejí buď mnoho nebo vůbec nic, ti již uvěřovali dlužníkům marky znehodnocené. Také nemohli si věřitelé pomoci, když jim dlužníci opláceli za války ve znehodnocených penězích; neboť věřitelé nemohou žádati marky nebo koruny zlaté, nýbrž musí na své pohledávky přijímati peníze papírové, jichž kupní síla se naprosto ani neblíží penězům zlatým (kdežto před válkou byla stejná se zlatými). Kdyby někdy po válce papírové peníze zase nabyly plné kupní síly, jakou měly před válkou, nepomohlo by to nic těm věřitelům, kterým bylo zaplaceno znehodnocenými penězi (a kteří je zase musili vydávati), ale získali by velice ti věřitelé, kteří za války půjčili znehodnocené (papírové) peníze a kdyby se jim pak musilo opláceti penězi lepšími po válce. Je z toho zřejmo, že nelze nikdy již napraviti všecky křivdy, které se utrpěly znehodnocením (papírových) peněz. Podobně je to i s jinými peněžitými důchody, na př. s důchody pojištěnými, vyživovacími, nadačními, s dědickými podíly dlužnými, s kapitály sirotčími, s peněžitými výměnky atd.

Za to jiné důchody peněžité se dobře mohou přizpůsobiti změněné kupní síle peněz. Mzda, služné a jiné nově umlouvané důchody se dají zvýšiti, když kupní síla peněz klesla. Podobně je tomu s cenami všeho zboží. V tom směru sice není náprava vždy dosti rychlá, ale na konec se přece zjednává rovnováha, když se kupní síla znehodnocených peněz na jisté nižší hladině ustálila.

Po většině tedy pokleslou cenou peněz získávají dlužníci a všichni ti, kteří mají povinnosti pevných peněžitých platů. Zvyšováním hodnoty peněz (na př. kdyby se chtěl stát se znehodnocenou papírovou měnou vrátiti k vyšší hodnotě rovné penězům zlatým) — získávají věřitelé, ale trpí zle dlužníci. Nejhorší je však při stoupající hodnotě peněz, že všecky věci potřebované jsou pak mnohem lacinější a že podnikatelé ztrácejí, když musí prodávati levněji jak své zboží, tak i své výkony. Tím vznikají těžké krise a ochromení všeho podnikání je toho nezbytným důsledkem. Lze tedy všeobecně skoro tvrditi, že zvyšováním kupní síly peněz se více ubližuje hospodářsky slabým a ochromuje se veškeré podnikání, i že klesání kupní síly peněžité je menším zlem, nežli její stoupání.

Zvláště když náhle kupní síla peněz hluboce již poklesla a když následkem toho se státy i občané jejich těžce zadlužili, mohlo by navrácení k bývalé vyšší kupní síle peněžité býti pro zadlužené státy a jejich občanstvo těžkou pohromou, ba úplnou hospodářskou záhubou. Je to zřejmé z ohromného zadlužení států válčících. Když Cislajtanie po ukončení války bude míti 80 miliard K dluhu (a snad více, jestliže válka v několika málo měsících neskončí), — nebylo by možno dluhy ty splatiti, ani úroky z nich uhrazovati, kdyby koruna po válce měla zase touž hodnotu (= 0·305 gr ry-

zího zlata), jako před válkou. A nebylo by to ani spravedlivé, neboť stát za korunu ve válce vypůjčenou nemohl dostati 0·305 gr zlata, nýbrž nedostal často ani 0·1 gr zlata ryzího. Proto nebude možno se již vrátit k bývalé hodnotě koruny! *R.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Nový zkušební řád pro kandidáty učitelství středoškolského v Prusku.

Dnem 1. dubna 1918 nabývá platnosti v Prusku nový zkušební řád pro kandidáty učitelství středoškolského (Ordnung der Prüfung für das Lehramt an höheren Schulen in Preussen), jejž koncem července m. r. jako poslední svůj akt vyřídil ministr vyučování von Trost zu Solz, zatím odstouplý. Proti předešlému řádu platnému od r. 1898, jenž byl vzorem podobných osnov v četných menších státech německých, vykazuje nové nařízení mnohé podstatné změny. Až dosud musil se kandidát po obsolvování střední školy a aspoň třiletém studiu vysokoškolském podrobiti jednak obecné zkoušce z filosofie a pedagogiky, německé literatury a — náboženství, jednak speciální zkoušce písemné (domácí i klausurní) a ústní ze zvoleného odboru, jímž musil býti nejméně jeden učebný předmět pro všecky třídy a dva pouze pro nižší dle určitých kombinací a dle požadavků, vymezených přesně až do detailů, při čemž však dovolovalo se nedostatky zkoušky v některém oboru vyvážiti (kompensovati) dobrými výsledky v jiném.

Nový řád, jenž vznikl po delších úradách a za vydatné součinnosti profesorů škol vysokých i středních, omezil především rozsah obecné zkoušky, společné všem kandidátům, pouze ne filosofii t. j. na základy psychologie a ethiky (zvláště ty partie, které se vztahují na duševní život mládeže a jsou tedy pro učitele důležity), dále na základní problémy logiky a noetiky; vedle toho má kandidát dokázati, že se obeznámil s několika hlavními díly některého vynikajícího filosofa neb s důležitějším oborem otázek filosofických, jež souvisí s jeho zvoleným odborem speciálním, nebo s některým okruhem problémů filosofickovýchovných neb z dějin filosofie; konečně má dokázati, žt myšlenky své dovede podati ve formě jasné a souvislé —, jak patrno, úkol značně rozsáhlý a důkladný, který se nemnoho liší od naší odborné zkoušky filosofickopropedeutické. Místo starých skupin zkušebních nastupuje nyní dále volnost výběru dvou předmětů jako hlavních, jednoho vedlejšího a to z těchto disciplin: náboženství, němčiny, latiny, řečtiny, frančtiny, angličtiny, dějepisu, zeměpisu, matematiky, fysiky, chemie, botaniky, se zoologií (hebrejština se dovoluje jen jako předmět vedlejší): k tomu může si kandidát voliti ještě jako rozšíření své aprobace (Zusatzfach), pokud jsou v zkušební komisi příslušní odborníci, tyto předměty: filosofickou propedeutiku, pedagogiku, užitou matematiku, mineralogii s geologií, klasickou archeologii, dějiny umění ve středověku a novověku, srovnávací jazykozpyt, polštinu, dánštinu, ruštinu, španělštinu, italštinu, turečtinu (!), kreslení, zpěv, tělocvik; jak patrno, jsou to jednak discipliny, kterým se de fakto na střední škole neučí vůbec (ani propedeutika není v Prusku samo-

statným předmětem!), jednak živé jazyky národů sousedních a pro obchodní styky důležitých, jednak posléze t. řeč. dovednosti. Výslovně se při tom připomíná, že si může kandidát vybrat také třetí obor jako hlavní i vůbec větší počet předmětů, při čemž vedlejší může býti zvolen také z těchto oborů rozšiřujících. Všude se při tom má požadovati správné a obratné užívání slovného výrazu německého a znalost literárních pomůcek důležitých pro praktické vyučování i další studium odborné. Pro každý předmět jsou požadavky zkoušky vytčeny podrobně a přesně, při čemž, kde třeba, činí se rozdíl, má-li předmět ten býti hlavním či vedlejším: ve skutečnosti však těžko bude hranic těch zachovati, neboť má-li na př. kandidát z jazyka francouzského jen pro nižší třídy vykázati znalost základů fonetiky, kdežto pro celý ústav důkladnější znalost fonetiky, je otázka, kde vlastně přestává rozsah elementů a začíná ona »důkladnost«. Nelze také pominouti, že v praxi bude volnost výběru mezi jednotlivými předměty značně omezena tím, že se při některých předmětech požadují výslovně určité znalosti z jiných oborů: tak musí kandidát při němčině, frančtině, angličtině dokázati určitou znalost latiny, při latině znalost řečtiny a naopak, při dějepisu latiny a řečtiny neb angličtiny, při fysice znalost chemie a naopak. Lze předpokládati proto, že budou kandidáti ihned a přímo spojovati i na dále takové předměty, jež se navzájem vědomě podporují.

Doba předchozích studií rozšířena jest nyní na čtyři léta (osm semestrů) na universitě, z čehož nejméně šest semestrů musí kandidát ztráviti na některé universitě v německé říši, nejméně tři výslovně na universitě pruské. Jen výjimečně mohou se kandidáti připustit ke zkouškám již po šesti neb sedmi semestrech; při tom v oborech přírodních může čas až do čtyř semestrů ztrávený na technice býti započtěn do řečených osmi semestrů, v moderních jazycích podobně doba až dvou semestrů ztrávená na vysoké škole v cizině. Po přihlášce ke zkoušce dostane kandidát dvě temata k pracím domácím (jedno z předmětu hlavního, druhé dle volby buď z jiného hlavního neb z filosofie), při čemž se hlavní práce z klasické filologie píše latinsky, z řečí moderních příslušným jazykem živým, v němž pak, jak pochopitelno, koná se i část zkoušky ústní; náhradou za jednu domácí práci může býti uznána t i š t ě n á práce vědecká. Vedle domácích prací písemných mohou (v oborech jazykových m u s í) býti ukládány také písemné práce pod dozorem (klausury) v rozsahu nejvýš tří hodin. Výsledek celé zkoušky odhaduje se stupnicí o čtyřech známkách; nedostatky v témž oboru vědném mohou býti vyrovnány dobrými znalostmi jiných partií.

Přirovnáme-li nové ustanovení pruské k našim předpisům z r. 1911, shledáme dosti rozdílu nestejné váhy (mimo podružné detaily). V Prusku se komise zkušební ustanovuje jen na rok — u nás na tříletí; předsedou jejím je praktický pedagog (Schulmann) — u nás profesor vysoké školy; v Prusku může ministerstvo kandidáta, který se přihlásil ke zkoušce u určité komise, přikázati komisi jiné — u nás tuzemci mají zpravidla konati zkoušky jen u zkušební komise domácí v Prusku si může kandidát hned v přihlášce vytknouti, z kterého hlavního předmětu a z kterého jeho oboru si přeje domácí práci — u nás není podobné volby vůbec; v Prusku může si předseda vyžádati dobré zdání o domácí práci také od druhého člena komise — u nás posuzuje práci vždy jen jediný examinator, ale za to se místo práce uznávají

po případě i seminárky a disertace psané; počet i doba klausurních zkoušek u nás je vyšší než v Prusku; kompensace jest u nás dovolena jen s velikými výhradami; proti vůli examinatorově u nás nemůže býti nikdo aprobován, v Prusku rozhodne předseda mezi zkoušejícím a přísedícím, neshodují-li se v úsudcích; požadavky v jednotlivých předmětech jsou v Prusku daleko přesněji a důkladněji formulovány, než u nás; ke zkouškám se u nás lze hlásiti již po 7. semestru; místo oné obecné zkoušky z filosofie je u nás předběžná zkouška filosoficko-pedagogická již po 5. semestru a při hlavní zkoušce ode všech kandidátů se požaduje obratnost v správném užívání jazyka vyučovacího slovem i písmem (u Neněmců také jistá znalost němčiny). Konečně není bez významu okolnost, že ti, kdož již působí na škole střední a chtějí si aprobaci získanou rozšířiti, nemohou tak v Prusku učiniti bez svolení krajského školního úřadu, kdežto u nás nějakého omezení není vůbec.

Velmi podstatný je konečně rozdíl v tom, jak v Prusku a u nás je postaráno o theoretický i praktický výcvik v samém vyučování a práci školní u kandidátů, kteří vědecké zkoušky s úspěchem vykonali a chtějí se věnovati praksi. U nás, jak známo, mají zkoušení kandidáti profesury konati ještě zdarma t. řeč. zkušební rok, v němž přikázáni jsouce staršímu a osvědčenému profesoru, mají pod jeho návodem osvojiti si praktickou znalost didaktiky ve svých předmětech; ve skutečnosti v dobách, kdy je nedostatek suplentů, rok zkušební stává se planou formou, neboť se kandidátu ihned svěřuje také samostatné vyučování, ba byli časem u nás přibráni k vyučování i kandidáti docela nezkoušení a ovšem i nezkušení. Naproti tomu v Prusku (a státech je nepodobujících) byla již od r. 1890 tato doba zkušební rozšířena na leta dvě, z nichž prvé slulo seminární, druhé zkušebné. Nový řád pruský přináší i o těchto letech nová speciální ustanovení, jež zasluhují pozornosti.[1] Především se nařizuje, že se ke zkušební praksi mají připustiti jen kandidáti mravně bezúhonní a tělesně zdraví, zvláště prostí chronických neduhů a vad řeči, o čemž se mají vykázati lékařským vysvědčením; vedle toho mají podati osvědčení, že mohou se po obě leta z vlastních prostředků vyživovati. Po přijetí mají býti vzati do přísahy a přikázáni jednotlivým ústavům v maksimálním počtu osmi, načež týdně pod dozorem ředitele neb profesora, jemuž jsou jednotlivě přikázáni, mají se scházeti k pravidelným cvičením, probírati vývoj i dnešní organisaci školy, praktickou didaktiku (také těch předmětů, z nichž kandidát není zkoušen!), otázky psychologie a etiky (zvláště také pohlavní výchovy a jevů abnormálních), předpisy kázeňské a hygienické, problémy péče o mládež atd.; časem podávají i písemné práce z těchto oborů a střídavě vedou zápis o schůzích; mimo to jsou pravidelně přítomni vyučování svých vedoucích profesorů, jichž návodem sami občas v jednotlivých hodinách na zkoušku vyučují a obstarávají jmenovitě i předběžnou opravu (Vorkorrektur) písemných prací. V druhém roce prakse, který má býti zpravidla vykonán na jiném ústavě než rok prvý, převezmou již samostatné vyučování určitým předmětům, ale stále ještě pod dozorem a zodpovědností profesora vedoucího;

---

[1] Ordnung der praktischen Ausbildung für das Lehramt an höheren Schulen in Preussen.

mimo to — a to již od druhé poloviny prvého roku — každý měsíc mají před ředitelem, příslušným profesorem a ostaními kandidáty praktický výstup (Lehrprobe), jehož průběh se ihned probere a posoudí. Důležito jest, že mají kandidáti poslouchati občas také vyučování jiných profesorů, jimž o tom předem musí býti učiněno oznámení, a kde dovolí místní poměry, také vyučováni ve školách obecných, měšťanských, ústavech učitelských, školách pomocných atd. Rozumí se samo sebou, že se mají účastniti i konferencí učitelských i zkoušek her školních a výletů, správy sbírek atd., že mohou již v té době býti přibíráni k suplování nemocných učitelů, ba v omezeném počtu posíláni i k odborným studiím na čas do ciziny.

Kdo se v těchto přípravných letech prakse neosvědčil, může býti beze všeho ze služby propuštěn; jinak obdrží na konci druhého roku podrobné vysvědčení o průběhu svého praktického vzdělání, o svých didaktických schopnostech, zdraví a společenském chování(!). S tímto vysvědčením konečně se na ústavě, na kterém byl posléze zaměstnán, podrobí druhé (praktické) zkoušce státní z pedagogiky. Zkouška má tři části: 1. písemnou práci domácí z vyučovatelství a vychovatelství. Látku si volí kandidát sám za souhlasu ředitelova. V práci nemá tak podávati názorů cizích, jako spíše vykládati své mínění o určité otázce, opřené o vlastní zkušenost; 2. učebný pokus (Lehrprobe): kandidát dostane 2 úkoly 24 hodiny napřed, jež mají býti v souvislosti s tím, čemu právě ve škole vyučoval. Nástin postupu, jímž se chce říditi, podává potom ředitel. Pokus trvá asi 30 minut za přítomnosti členů zkušebního úřadu: 3. zkouška ústní, jež se koná v přítomnosti členů zkušebního úřadu a všech zkušebních kandidátů. Teprve po této zkoušce má kandidát právo býti ustanoven suplentem. Uznáme-li, že také v Prusku nejmladší věk abiturienta střední školy je 18 let (do devítitřídních škol středních přijímají se žáci již v 9 letech), že pravidelně bude moci kandidát po čtyřletém studiu universitním vykonati vědecké zkoušky v čase asi 3—4 semestrů a že konečně dvě leta ještě zabere příprava ke zkoušce pedagogické, snadno si vypočteme, že průměrem nebude takto těžce zkoušenému kandidátu profesury scházeti již mnoho do 30 let, než si začne vydělávati školou vlastní chléb.

A kolik let ještě potom bude nucen kandidát spokojiti se s ubohým postavením suplentským, těžko dnes říci. Před válkou (r. 1913) dle statistiky úřední bylo v pruských středních školách již na 3900 zkoušených kandidátů, z nichž průměrem ročně asi 650 stávalo se definitivními profesory (Oberlehrer), ale protože počet kandidátů není nikdy v různých oborech průměrně stejný, bylo tehdy vypočteno berlínským filosofickým spolkem, že nejmladší z kandidátů filosofie zkoušených r. 1912 dočká se definitivy — r. 1928!! Je pravda, že ve válce značný počet profesorů a kandidátů padl nebo se stal k službě školní neschopným, přes to nelze říci, že by povolání středoškolského profesora v Prusku vedlo k opatření rychlému a snadnému — stejně jako tomu jest u nás, kdy po několika letech překotného postupu dostavila se naprostá stagnace.

Kd.

LITERATURA.

Krásná.

Viktor Dyk: Noci chiméry. Nakl. F. Topič v Praze 1917. Sbírky Hovory básníků č. 1. — *Adolf Veselý:* Život v zákopech. Nakl. Fr. Švejda v Praze. — Almanahy Jaroslava Puchmajera. I. Znovu vydal *Jaroslav Vlček.* Novočeská knihovna č. II. V Praze. Nákladem České akademie 1917. — *Jaroslav Langer:* Srdce mého hlasy. K sedmdesátému výročí smrti básníkovy vydal Josef Pešek. Nakl. Emil Šolc v Karlíně. — *Al. Jirásek:* Písničky a jiná prosa. Obrázky a studie. V Praze 1916. Nakladatelství J. Otty. — *Jos. R. Hradecký:* Dary života. Studie a kresby. Nakladatel J. Svátek, České Budějovice. 1917.

Nakladatelství F. Topičovo rozhodlo se po příkladě Nerudových Poetických zábav slavné paměti vydávati knihovnu určenou v první řadě básnické produkci domácí. Jaromír Borecký, jenž knihovnu rediguje, učinil velmi šťastný začátek výborem z poesie Dykovy z let 1900—1916, kterou básník shrnul v nápis Noci chiméry. Jsou tu cykly básnických čísel z rozlehlé doby šestnácti let, všecky však básně mají Dykův osobitý tón, jak jej známe ze sbírek starších. Po úvodní básni, jež dala sbírce název, čteme skupiny: Děti, Písně z dramat, Kupec hrůzy. Formální lehkost, rytmická čistota nad pomyšlení zpěvná a pevné páteře, pádný, jadrný rým, jenž leckdy vyznívá jednoslabičným iktem v ironické echo, jindy se váže v podivuhodné páry různorodých prvků, jsou známé již přednosti úsečné, jednoslabičné, plaché a napovídavé muzy Dykovy. Jimi se mladý básník na ráz a osobitě vymanil již v prvních sbírkách básnických z nepiodného ovzduší českých epigonů Vrchlického a mělkých dekadentů. Mohli bychom konstatovati, že se vzrůstem básnické osobnosti Dykovy nabyly tyto výrazové prostředky našeho kulturního básníka jímavého kouzla a tragické příchuti. V této jadrné, snad až břitké dikci vyzpívány jsou nejněžnější, tklivé sny a touhy ducha vzpínajícího se k plné lidské důstojnosti a dokonalosti; za tímto ironickým rýmem čteš bolestně zvířenou vášeň, citlivý dotek se sférami nejvyššími, prostému jazyku nevyslovitelnými. Ať jsou to čísla, v nichž volný rytmus nese loďku čtenářova vnímání souhlasně s obsahem prožívaných partií, ať jsou to ztrnulé, řekl bych zmrazené verše skvostných Dykových ballad, jež cením nejvýše, vždycky vidíš a celým srdcem cítíš, že opravdu hovoříš s básníkem. Dyk, jeden z nejplodnějších našich autorů, neulpívá, neopakuje se, nemá manýry, vystříhá se obratu všednějšího. Je klasickým ekonomem slova. A tak to není jen jeho politické utrpení, které člověka i spisovatele nám učinilo dražším, ani jen jeho nezaleklá činnost publicistická, jíž burcuje chabé a zbabělé, je to v podstatě jeho celá básnická osobnost a jeho svěží tvůrčí schopnost, pro kterou si každé jeho řádky tak vážím. K budoucímu vývoji Dykovu hledím s velikými nadějemi, ač mluvím o básníku čtyřicetiletém. Věřím, že se srdce uklidní, že po nápovědech a miniaturách dojde na smířené dílo jednotné. Formy cyklické již k němu vedou.

Mladý moravský básník Adolf Veselý, který v starších svých třech sbírkách projevil se jako obratný a výmluvný žák našich dekadentů a zvláště

naturistického směru Karla St. Neumanna, neměl dosud vytříbené jednoty ve svých uhlazených číslech, která by mu dávala pečeť individuálnosti. Je tu eklekticism a jednotlivé složky jsou dobře patrny. Touž roztříštěnost přinesl si i do svých nejnovějších sbírek z válečného života napsaných (Život v zákopech a Letec). Je tu řada genrových obrázků zveršovaných: pradleny u studnice, upoutaný balon, chrlič plamenů, osvětlovač, kolona automobilistů (náš básník a důstojník zčešťuje podle německého: samochodů), polní kino atd. Všemi těmi drobnostmi, kreslenými měkce, ale bez výrazného postřehu, prochází vlna citového rozechvění: škoda ztraceného mládí, domů! V řadě sonetů uvažuje nad svým životem, zvláště když vlahé dni prvního jara dají zazelenati se sporé travičce na pokraji zákopů, nebo ozve-li se z háje pískání kosovo. Leží v zimě ve své chatě a hledě oknem na rozzářenou oblohu hvězdami kouzlí si fantastický vojenský průvod s pěchotou, dělostřelci, kolonami zásobovacími, vidí rakety meteorů. Starý klavír, jenž náhodou zabloudil mezi vyhoštěnce lidského tepla, společnosti a lásky, vzbuzuje nové vzpomínky a touhy. Ale všecko to je přechodné. Strašlivé drama válečné stává se řemeslem, i básník zvyká. Je tu zajímavý zjev české válečné sbírky z druhého a z třetího roku války. Tvrdý vzdor se mění v passivní elegii, etické domýšlení, které tak hluboce nás dojalo v podobné, cennější sbírce Petra Křičky, nahrazuje pomalu vojácká bezstarostnost a požívačnost. Na Křičkovu sbírku vzpomínáme i jindy, sám Veselý psal patrně pod jejím vlivem a její doplnění po svém. I Veselý má tu báseň o hořícím kři, z jehož plamenů slyší hlasy a žaloby k lidu svému, proč že tak trpí, snáší a nehýbe se. Ani závěrečné básně, patetické ódy na novou práci v dílnách, na poli a v studovnách nezapudí chabého dojmu z díla, zrobeného sic vkusně a hladce, ale vlažně a netragicky.

Z přetisků starších českých veršovaných prací leží přede mnou druhé číslo akademické Novočeské knihovny, první díl almanahů Jaroslava Puchmajera, vydaný Jaroslavem Vlčkem. O cílech a významu Novočeské knihovny psal jsem v tomto časopise při posudku prvního jejího čísla, o cílech a významu Antonína Jar. Puchmajera a jeho básnické družiny ví každý čtenář, z literární historie jen poněkud poučený, hlavně z prací vydavatele tohoto svazečku, prof. Vlčka, který zajímavému a sobě milému tomuto tématu věnoval nejednu bystrou a výstižnou kapitolu. Poněvadž pak první svazek almanahů nepodává zatím úvodu ani poznámek, postačí, upozorním-li čtenáře na tuto vzácnou publikaci první novočeské školy básnické, pořízenou vydavatelem jistě nad jiné povolaným. Jako kuriosita a bibliografická vzácnost tištěn jest první svazeček i švabachem, v typech a v úpravě původní. Tato nezvyklá forma přidává snad knize dobové zajímavosti, ale stěžuje, myslím, hbité čtení čtenářům nefilologům.

Josef Pešek přispěl již mnohými pečlivými monografickými studiemi a článečky k osvětlení buditelských snah družiny vlastenců Hradce Králové. K jeho pracím o Klicperovi, nakladateli Pospíšilovi, J. J. Langrovi řadí se i jeho výbor z poesie a prózy Jaroslava Langra, pro nějž si vydavatel nalezl dobově náladový nápis Srdce mého hlasy. Po pěkném vydání K. Riegra ve Světové knihovně je to druhý výbor z poesie bohdaneckého bohéma, nadaného, citlivého, ale málo energického a mužného spisovatele, jehož vybrané partie i dnešní čtenáři přečtou se zájmem a zalíbením. Úvo-

dem položil vydavatel vzpomínku Tylovu na Jos. Chmelu a J. J. Langra »Moje poslední procházka s dvěma umrlýma«, cestopisnou črtu, která právě pro Langra nalezla několik srdečných, jemně karakterisujících vět. Výbor Peškův sepsán jest s láskou a porozuměním. Nová obšírná studie Hanušova v druhém vydání Lit. č. 19. století jest bezpečným průvodcem k této knize. Pešek obrátil pozornost hlavně k poslední době Langrově po r. 1830, kdy mladý básník pozvolna chátral v Bohdanči; také starší vrstva Langrovy poesie, opožděná, ale ohlasy lidovými zajímavá pastorální poesie rokoková, zdá se mi tu býti zanedbána. Podány jsou verše Z prvotin, Bajek, Kopřiv (tu ne zcela chronologicky), Selanek, Bohdanecký rukopis, České lesy a Krakováčky. Stručný literární přehled zavírá tento sympatický výbor.

Nový svazek Sebraných spisů Al. Jiráska přinesl větší idylu autorovu Písničky a řadu drobnějších obrázků a studií shrnutých v celky: Z prvních prací, Z barokové Prahy, Lidopisné črty a Z literární historie. Práce posledních let, povídky z Jiráskových literárních začátků, studie lidopisné i kulturně-historické přípravy k velikým románovým celkům obsahuje tento svazek. V čele jest roztomilá novela Písničky s ústřední postavou sympatického Jeníka rytíře z Bratřic, vojáka a sběratele lidových písní. Jiráskovy idyly dýší nejrozkošnější vůní českých košatých lip, našich lánů a širokých lučin. Náš proslulý malíř obrazů bitevních, válečné hrůzy, nepokojného života ve vojenských táborech rád občas obrací se k tichému venkovskému životu a stvořil v Maryle, některých kapitolách románové kroniky U nás, v dramatických pohádkách perly české idyly, k nimž jeho Písničky budou se řaditi na prvním místě. Jiráskův jadrný, hutný stil, široké obezření, proniknutí českého života venkovského, usměvavá láska, s níž odkrývá a vyličuje typy národní v drobnostech, jež by ušly tisíci pozorovatelů, přispěly zase k této nové idyle. Poznáme mistra, klidně a důvěřivě píšícího svou selanku klasického rázu, k níž nechybí hřmotné pozadí světových válek z doby Napoleonovy. Svět zámecký a lidový v čeledníku — typická podvojnost české venkovské povídky od dob Němcové — jsou zde zastoupeny řadou zřetelných, bystře karakterisovaných figurek.

Velmi zajímavé jsou ukázky z prvních prací autorových v druhé polovici let sedmdesátých tištěných. Svádějí nás tyto barvité, leckdy romanticky výstřední obrázky, abychom je srovnali s původním zněním časopiseckým, hlavně ale abychom si vyšetřili, oč vyrostl Jirásek, umělec širokých epopejí, jadrné plnosti výrazové proti těmto počátkům, leckdy hrůzně romantickým s postavami zběžně, schematicky karakterisovanými. Ale nalezli bychom v Tankredovi, Turečcích i prvky, jichž později jen slabé ohlasy čteme v pozdějších pracích. Zejména veliké vypětí vůle a citu, jaké se jeví v počátečních pracích u některých osob, snaha o vylíčení lidí neobyčejných, scenerie stilově kreslená k divokým dějům připomíná nejednou groteskní obrazy novel Máchových. Z té vypjaté, zhuštěné dramatičnosti nezůstalo mnoho v pozdějších širokých epických skladbách. Látkově vidíme ovšem již v prvních pracích Jiráskových tytéž české motivy, které se tolikrát nově a nově opakují v pozdější tvorbě: život žoldnéřský, bitvy a vraždy, utrpení venkovského lidu, eksulanti, kteří se marně vracejí ve švédských vojích a bojují proti císařským. Do oddílu »Z barokové Prahy« pojal spisovatel pří-

pravné studie k románu Temno. Scény, které v obšírné fikci básnické vylíčeny jsou v mohutném posledním románu, mají tu zajímavé dokumentární podklady. A poznáváme interiéry měšťanských domů pražských z polovice osmnáctého věku, známy jsou nám táhlé vinice na svazích dnešního Karlína a Žižkova, rozumíme skrovným dokladům náboženského rozohnění za dob jezuitských. Fabule je v těchto archiválních kulturně historických studiích vedlejší, běží zřetelně o vyvážení kulturního dobového rámce, jejž spisovatel tak velkolepě a historicky pravdivě domyslil a dobudoval v slavném svém románu. Podobný ráz drobných studií mají črty lidopisné a drobné článečky z literární historie. Knížku zavírá cyklus tří náčrtků »Vojna«; z nich poslední »Pozdrav českým vojínům v poli r. 1915«, poprvé otištěný ve Streffleurových Vojenských listech, ač stručný, má význam historický. Bylo velmi mnoho těch, kteří v dobách krutých a nesvobodných čtli se slzami v očích tento první český, laskavý a srdečný projev. V něm promluvilo zase české srdce, ozval se národní rytmus krve, od toho článku Jiráskova byl pak krok k dalším významným projevům literárním v našem veřejném životě, s nimiž zůstane Jiráskovo jméno spiato způsobem nejčestnějším.

Velmi plodný feuiletonista a povídkář Jos. R. Hradecký podává již druhou knihu válečných obrázků. Jsou to črty ovšem ze »zázemí« a většina obrázků psána jest z dob počátků světové války. Komentáře drobných událostí, deníkové záznamy z Prahy i z venkova, krotké filosofické reflekse, dosti pozoruhodná přírodní líčení střídají se kaleidoskopicky, jak je rychlá potřeba novinářská vyvolala. Stil autorův je příjemný a lehký, osobnost celkem sympatická, jen s jakýmsi sklonem k šosáckému nazírání na svět, i v partiích, které právě rády vybírají si prostředí neměšťácké, bohému uměleckou, samotářskou pustinu a pod. Nejméně příjemně dotkne se čtenáře autorova naivní dobrodušnost a shovívavá resignace v článcích, jež jakýmkoli způsobem souvisejí s životem válečným. Ty stránky jsou pozoruhodnou ilustrací kompromisního, nemužného stanoviska uměleckého, jaké bylo patrno i v celém životě národním. Zaráží nás tento zjev tím více, že povídky Hradeckého jistě nejsou z nejhorších našich feuiletonů, jsouce psány svižnou, lehkou formou a rozvíjejíce zábavně nejrozmanitější náměty. Víc přísnosti ve výběru, méně širokého dobráctví k světu může přinésti v příštích souborech feuiletonů Hradeckého knížky platnější ceny literární.

Poučná.

Das böhmische Volk. Wohngebiete, körperliche Tüchtigkeit, geistige u. materielle Kultur. In Verbindung mit Dr. Ant. Boháč, Dr. B. Brauner, Dr. B. Bydžovský, Dr. K. Franzl, Dr. Jos. Hanuš, Dr. J. Horák, Dr. J. Jakubec, Dr. V. Joachim, Dr. F. Kadeřávek, Dr. O. Kádner, Dr. J. Krčmář, F. V. Krejčí, Dr. A. Matějček, Dr. J. Matiegka, Dr. B. Němec, Dr. J. V. Novák, Dr. V. Novotný, Dr. Jul. Stoklasa, Dr. A. Šilhan, Dr. E. Votoček, Dr. F. Záviška herausgegeben von Dr. *Zd. V. Tobolka.* K 50·—. Prag 1916. — *Dr. Ant. Beer:* K dějinám slov böhmisch a čechisch Nákladem Emila Šolce, společnosti s r. o., v Praze a v Karlíně. 1917. Str. 70.

Das böhmische Volk. Wohngebiete, körperliche Tüchtigkeit, geistige und materielle Kultur. In Verbindung mit Dr. Ant. Boháč, Dr. B.

Brauner, Dr. B. Bydžovský, Dr. K. Franzl, Dr. Jos. Hanuš, Dr. J. Horák, Dr. J. Jakubec, Dr. V. Joachim, Dr. F. Kadeřávek, Dr. O. Kádner, Dr. J. Krčmář, F. V. Krejčí, Dr. A. Matějček, Dr. J. Matiegka, Dr. B. Němec, Dr. J. V. Novák, Dr. V. Novotný, Dr. Jul. Stoklasa, Dr. A. Šilhan, Dr. E. Votoček, Dr. F. Záviška herausgegeben von Dr. *Zd. V. Tobolka.* K 50·—. Prag 1916.

Sborník o 245 str. kvartového formátu, s 32 vyobrazeními a 1 mapou, vydaný někdy v 2. polovici předminulého roku, má vedle předmluvy informovati »nečeskou veřejnost« (nichtböhmische Öffentlichkeit) »objektivním způsobem o českém národě a hlavních směrech jeho kultury a tak přispěti k porozumění a ke správnému ocenění našeho národa se strany oněch, kteří nejsou mocni českého jazyka«; předmluva končí ubezpečením, že »způsobí-li přítomná kniha, aby v kruzích naší řeči neznalých soudilo se o českém národě spravedlivě a tak, jak zaslouží díky svým výkonům na poli hmotné, duševní a mravní práce osvětové, pak svého účelu dosáhla«. Vskutku ovšem ona »nečeská veřejnost« via facti není ničím jiným, leč veřejností německou, a proto také zcela správně podle hesla »svůj k svému« kniha vydána byla po německu; závažnější jest, že i v obsahu, ba i v duchu samém měla míti zření především, či správněji řečeno jediné k německé veřejnosti, čemuž mnozí přispívatelé porozuměli tak, že vzájemný kulturní vztah českoněmecký předvedli v podobě hegemonie německé kultury, z níž čeští mužové pili nejen pouze dychtivě, nýbrž i s náležitou vděčností; jinou stránku tohoto duševního poddanství sborníku kvitoval německý referent »Deutsche Arbeit« (Fr. Jesser) výrokem, že »všichni přispívatelé se snaží býti objektivní a všeho se vyvarovati, co by mohlo uraziti německé čtenáře«. Aby konečně »nečeská veřejnost«, t. j. německá veřejnost byla všestranně upokojena, v předmluvě již předem se hlasitě vyvolává, že ze všech essayí, do sborníku pojatých, vychází jasně na jevo, že český národ patří k západoevropským národům; a ihned týž referent v »Deutsche Arbeit« spěchá a vytlouká z toho politický kapitál pro postavení Čechů ve slovanské otázce i pro poměr českoněmecký: Přispívatelé se sice prý nepřiznali k určitému variantu slovanské myšlénky, ale neučinili tak toliko jen ze zřetele na censuru, avšak přece odmítnutí politického panslavismu jest jednomyslné, a sotva se prý p. Jesser mýlí, jestliže přispívatele velikého sborníku charakterisuje jako vyznavače moderního austroslavismu se západoevropskou kulturní tendencí.

Jinak připouštíme, že německý čtenář sborníkem mohl býti o všech věcech našeho národa — až na některé veliké výminky — dobře poučen; některé články chtěly poučovati dokonce ještě více, nežli pouze dobře, čímž však spíše uškodily věci, nežli prospěly; cizince sotva bude zajímati spousta všelikých podrobností, a jistě sám se pozastaví nad tím, jestliže v takovém sborníku mluví se mu o vnitřních domácích sporech a je-li upozorňován na některé naše drobnější úkoly na př. na poli školském; vůbec platí právě pro takové publikace v plné váze latinské Multum, sed non multa; i k domácímu životu musí býti pisatel delikátní, ba právě proto, že předstupuje s ním před cizí forum, delikátnost ta nezná hranic.

Bylo by příliš obšírné, kdybychom se měli zastavovati u každého příspěvku sborníku, konstatovati u jedněch opravdové přednosti, u druhých

snad zase nedostatky, slovem shrnouti všecky své poznámky, sestaviti všecky postřehy a předložiti všecka upozornění; u jednoho článku přece však učiníme výminku, protože se nám zdá, že je spíše výsledkem základního pojetí celkového díla, nežli vědomým zaviněním autorovým. Myslíme partii o české právní vědě, jež připadla prof. Dru. Krčmářovi. Má dva vážné nedostatky; jeden ten, že, jak sám autor na konec jakoby na omluvu doznává, krátké vypsání dějin české právní vědy stalo se nástinem dějin české právnické fakulty, a druhý ten, že nástin ten podán tak, jako by celá naše fakulta právnická a všickni její profesoři nezabývali se ničím jiným, nežli rakouským právem, ten trestním, onen civilním, dále obchodním, směnečným, správním atd.; že existuje na naší fakultě také nějaké české právo, doví se čtenář, je-li moc a moc pozorný, jen jednou v nepatrné poznámce pod čarou u jména Jaromíra Čelakovského. Je pravda, že i zesnulý Dr. Bohuš Rieger zabýval se rakouskými říšskými dějinami, rakouskými všelikými ústavami, ale když jen na štěstí charakterisuje všecky tyto jeho práce o rakouských věcech teprve a pouze ono ryze české pojímání, onen ryze český duch a ono ryze české chtění, v čemž všem právě bylo kouzlo osobnosti předčasně zesnulého muže. A tak ze starých českých mužů práva skutečně českého zmizel ve článku Krčmářově pro »nečeskou veřejnost« nejen ovšem Viktor Kornel ze Všehrd, nejen ovšem Pavel Stránský, nýbrž i Jos. Kalousek. Či by byl býval uveden aspoň tento poslední, kdyby jen byl býval profesorem právnické fakulty a nikoli fakulty filosofické? A nebylo by mu pak bývalo opravdu na závadu, že napsal epochální spis o — českém státním právu? Kdyby ve článku o české právní vědě, určeném pro informování ciziny, chtělo se (či mám opravdu napsati: Smělo se —?) psáti právě po této stránce, již naznačuji, pak ovšem také Sborník věd právních a státních, tím méně jeho Knihovna neregistrovaly by se pouhými svými tituly.

Nahoře zmínil jsem se, že o některých českých věcech sborník »nečeskou veřejnost« neinformuje dobře. Jsou to české dějiny a česká politika. Zde se uplatnila vůdčí ruka vydavatelova úplně, vtiskla tím ráz celému sborníku a přitiskla — aspoň takový mám zdůvodněný dojem — i některé autory. (Na př. nechci věřiti, že by Dr. Novák v podobné publikaci, jinakého ovšem ducha a jinakých cílů, nebyl napsal o našem Komenském češtější a tím i jímavější studie; Komenský zajisté svým životem i svými snahami nad jiné se hodí k informování ciziny o osudu i určení českého národa.) Naleznete sice ve sborníku článek o literárním znovuzrození českého národa, nenaleznete však samostatného článku o pobělohorském úpadku; nenaleznete dále samostatného poučení o české politice XIX. stol. a o české politice dneška. Tak sborník o minulosti naší poučuje kuse, o našich politických cílech pro budoucnost pomlčuje úplně; pouze přítomnost — vyjma ovšem politickou její stránku — předvádí »nečeské veřejnosti« podrobně, s hojnými daty statistickými, s průvodem vyobrazení.

Za to za všecko odpovídá arciť jen sám pořadatel a vydavatel sborníku Dr. Tobolka; přispívatelé mohli po jeho vyjití nanejvýš jen pozdě litovati svou pohotovost, poskytnutou vydavateli s jistou lehkomyslností. Ale Dr. Tobolka prohřešil se ještě i speciálně, totiž svojí studií o Palackém, ve sborníku otištěnou. Podobného politického zfalšování našeho vůdce v mi-

nulosti mohl by se beztrestně dopustiti nanejvýš nejneostýchavější stranickopolitický agitátor, ale jakých slov máme použiti k charakterisování žonglérství, provedeného osobou, jež činí nárok na jméno vážného poslance, na jméno opravdového muže vědy historické? Dr. Tobolka slovem, aby »nečeské veřejnosti« nemusil ani nepřímo zmíniti se o českém státoprávním programu, nejen neumístil ve sborníku, jak jsme poznamenali, historického článku o české politice XIX. stol. i dneška, nýbrž přestal u Palackého jeho »Idei státu rakouského« z r. 1865; a »Ideu« tu ve sborníku podal a vyložil čistě rakousky, tak, že vlastně jen dotvrdila rakouský program Palackého roku čtyřicátého osmého a čtyřicátého devátého. O období Palackého po »Idei« (po roku 1865), o tomto jeho období neúprosně proticentralistickém, plamenně protidualistickém, pevně státoprávním, Dr. Tobolka pomlčel nadobro a úplně. Tak »nečeská veřejnost« ani neuslyševši v celém sborníku slov »české státní právo«, odkládá jej v přesvědčení, že rakouský program Palackého z let čtyřicátých byl jeho programem až do jeho smrti, že byl programem nejen jeho, nýbrž i celého národa, a že vlastně je programem toho národa doposud ...[1]

Sborník Tobolkův »Das böhmische Volk« byl politickým anachronismem ihned, jak vyšel; po prohlášení českého poselstva ze dne 30. května 1917 jest anachronismem stupňované. (O Slovácích na př. není v něm až na několik drobností nic; hned v prvním článku Boháčově se udělal politicky nad nimi kříž.) Dr. *Ant. Hajn.*

Dr. Ant. Beer: K dějinám slov böhmisch a čechisch. Nákladem Emila Šolce, společnosti s r. o., v Praze a v Karlíně. 1917. Str. 70.

Bylo by škoda, kdyby si čtenáři Naší Doby utvořili obraz o této knížce jen podle toho, co bylo o ní pověděno v předposledním sešitě; byl by to obraz nesprávný, protože nic se nedověděli o tom, co spisovatel studií touto chce, jakou cestou za cílem svým jde a zda cíle toho dosáhl.

Studie Beerova jest v podstatě kritickým, namnoze velmi důkladným komentářem Krausova článku »Böhmisch nebo Tschechisch?« z minulého ročníku Naší Doby, článku, který chtěl z pramenů přispěti k historii obou slov a na tomto vědeckém podkladě dovoditi oprávněnost výrazu ‚tschechisch'. Vývody tohoto článku ve všech jejich částech, v dokladech i v závěrech z nich vyvozovaných, kontroluje Beer krok za krokem: jde mu o to, zda slovo ‚böhmisch' mělo a má význam takový, že ohled na žádoucí zřetelnost přirozeným vývojem vyžádal si výrazu nového ‚tschechisch'. Své poznámky, jimiž doprovází vývody článku uvedeného, rozdělil v pět kapitol: kapitola první obírá se tím, co vykládá Kraus o významu a užívání slov, o něž jde v době starší, před 2. pol. 18. stol., v kapitole druhé zkoumá, jak si vedou v označování Čechů a české národnosti někteří spisovatelé s konce 18. a s počátku 19. stol. jako Opiz, Pelcl, Dobrovský a j., v kapitole třetí sledováni po této stránce vedle jiných J. Nejedlý, Tomsa, Schneller, Palacký, Goethe, Grimm; kapitola čtvrtá počíná se výkladem, jak nabýval výraz ‚čechisch' přízvuku nelibého, významu pejorativního, a pokra-

[1] Politicky jsem podrobně posoudil sborník Tobolkův v »Neodvislosti«.

čuje se ve výkladě o praksi některých časopisů a ročenek ze čtyřicátých a padesátých let minulého století, v kapitole páté pak vylíčeno sněmovní jednání o poměru slov böhmisch a čechisch a ukázáno, jak slov těch užívali Höfler a R. Andree.

Ve všech těchto kapitolách probírá Beer věc velmi důkladně, ba mohlo by se zdát, že někde je až příliš důkladný, vypočítává-li přečetné doklady slova böhmisch a Böhmen ve významu národopisném, když Kraus sám praví výslovně, že v dobách starších psalo se tak výhradně. Ale filolog — a studie Beerova je filologická — působí především doklady; výraz komentované rozpravy sám nutil leckdy k takovéto obšírnosti v citování dokladů: čteme-li, že Dobrovský »už r. 1779 užíval slova (čechisch) ve své Böhmische Literatur«, může komentator neoprávněnost tohoto tvrzení ukázat jen tím, ukáže-li, že pravidlem je i v tomto spise výraz ‚böhmisch' a jen dvakrát že se tam vyskytuje ‚čechisch'. Zbytečna tato důkladnost jistě není: čtenář vidí z líčení takového na první pohled, co je normale, a učiní si sám mnohem správnější představu o tom, co znamená několik výjimek mezi desítkami a stovkami dokladů vyjadřování pravidelného.

A o to jde v otázce této především, co odchylky od běžného vyjadřování znamenají. Jsou způsobeny tím, že výraz jinak běžný nepostačoval, vymáhá si tu snaha po zřetelnosti a přesnosti výraz nový? Beer tyto s počátku ojedinělé odchylky svědomitě shledává — rozmnožil jejich počet uvedený Krausem o nejeden doklad zajímavý — ale také pozorně ohledává a ukazuje, v jaké souvislosti se vyskytují. Snaží se z celého jejich okolí, tedy výkladem celého místa, vyčísti, proč užito těchto výrazů od obvyklého vyjadřování odchylných: užil-li Pelcl v těch částech svých dějin slova Čechen, kde mluví o Slovanech přišlých do Čech, ale jinak je zve Böhmen atd., nebo jmenuje-li je tak Dobrovský tam, kde ke svým účelům potřebuje slovanského znění jeich jména, neznamená to pro poměr slova böhmisch a čechisch nic. Jsou ovšem výrazy Čechen a čechisch také v kontekstu jiném; a tu snaží se Beer — a myslím, že ne bez výsledku, — ukázati, že pohnutky, jež vedly k užití slov těch, byly jiné než zeměpisný význam slova böhmisch, Böhmen. V tomto osvětlení leckteré faktum Krausem uvedené vypadá jinak; připojil-li na př. Dobrovský ve druhém svazku Böhmische und mährische Litteratur auf das Jahr 1780 ke slovu ‚böhmische' také ještě slovo ‚mährische', jsou toho příčiny jiné, než se domnívá Kraus; nebo sněmovní jednání o slovech böhmisch a čechisch vypadá v podrobnějším podání Beerově jinak atd.

Zevrubné toto ohledání dokladů sem patřících přineslo velmi podstatný korektiv jednotlivých závěrů, jež z dokladů takových činil Kraus (nehledě k tomu, že doplněny a opraveny některé jeho údaje): některé z nich se ukázaly nesprávnými, jiné aspoň nepřesnými nebo nedoloženými. A ovšem jiný je také výsledný obraz o dějinách slov böhmisch a čechisch: slovo böhmisch vlastně vnitřních dějin nemá, význam jeho se po staletí nezměnil — to ověřil si Beer v kapitole poslední doklady z doby nejnovější, z německy psaných prací prof. Krause samého a z jiných německých projevů poslední doby, tedy doby, kdy podle výkladů Krausových jazykový vývoj rozlišil si již význam slov böhmisch a čechisch. Z dokladů těch je viděti,

že Böhmen a böhmisch stále ještě mají starý svůj význam, že tedy v jazyce samém rozdílu onoho není (jak by ho Němci sami mohli nešetřiti, kdyby se byl přirozeným vývojem v jejich jazyce vyvinul?), že je rozdíl ten ve slova, o něž jde, uměle vkládán (proč musí býti říští Němci tak často o rozdílu tom poučováni od Němců pražských?). Za to má své dějiny slovo ‚čechisch': jiné je Čechen a čechisch, jež se objevovalo v I. pol. 18. století, a jiné je ono čechisch a Čechen z druhé polovice téhož století, jež dalo podnět k rozlišování böhmisch a čechisch a k umělému odůvodňování tohoto rozdílu.

Základní otázkou studie Krausovy, jež je vyjádřena již jejím nadpisem, se práce Beerova neobírá; nestará se o to, má-li se říkati böhmisch či čechisch, jsa si vědom toho, že není úkolem filologovým, ani v jeho moci předpisovati, jak se jazyk má vyjadřovati. Šlo mu jen o dějiny obou slov, a ty podal na podkladě dokladů hojných a náležitě interpretovaných tak, že po mém soudě sotva lze pochybovati o správnosti obrazu jím nakresleného; na tomto obraze sotva co změní ten či onen nový doklad, který se snad najde pro výraz ‚čechisch' v dobách, kdy výraz ‚böhmisch' vládne téměř úplně. Shledávání dokladů takových nebude zbytečno ovšem ani nyní, neboť počátkům slova ‚čechisch' bude třeba věnovat pozornost i dále, ale že k jeho užívání a pronikání nevedla změna ve významu slova ‚böhmisch', to mám po výkladech a dokladech Beerových za nepochybno.

Oldřich Hujer.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM

Válka a Židovstvo. — Jeruzalém a Palestina, sionism a asimilace.

Nálady a tužby národní, politické, demokratické a jiné vyvolané válkou v jejím nynějším posledním stadiu přenášejí se přirozenou cestou také na církve a náboženské společnosti vůbec. Jest to zjev ovšem přirozený, vždyť titíž lidé, kteří myslí a jednají ve veřejném životě, jsou z části aspoň organisováni v církvích, a pak církve přece nepozbyly naprosto kontaktu s ostatními složkami národního a lidského života, a i když již v celku nevedou, nekráčejí v čele myšlenkových proudů, tož alespoň se snaží vyrovnati krok s okolím, s úspěchem někdy patrným, jindy žalostným.

Souvislost mezi církevními snahami a mezi všeobecným kypěním a vřením ve světě duchů jest pozorovati všude na světě, pokud nám zprávy o jeho odloučených nyní částech jsou dostupny.

I židovská otázka přetvořuje se nyní vlivem války a politiky z problému spíše hospodářského a sociálního, jímž dosud byla, a to ještě více pro nežidy než pro Židy samy, zase v otázku nábožensko-národní: na obzoru politických možností na budoucí mapě nejen Evropy, jak se na začátku války tušilo, ale aspoň tří zemědílů, vynořuje se matný dosud, ale přece již trochu znatelný obrys samostatného státu národně-židovského v osvobozené neb odanektované Palestině.

Dobytí Jeruzaléma Angličany dalo těmto v části židovstva chovaným nadějím určitější a konkretnější podklad. Co bude dál, jest arci ještě v mlhách budoucnosti, která jest temná i na místech mnohem důležitějších, než jest existence židovského státu. Již na počátku výboje směrem do Palestiny, dříve ještě než Amerika vstoupila do války, se říkalo, že jest plánem presidenta Wilsona zříditi samostatný židovský stát v Palestině, a nyní zase problcskla, ale jen probleskla zpráva, že anglická vláda již prohlásila samostatnost Palestiny, tak že by židovský stát již virtuálně eksistoval. Stalo-li se jeho prohlášení a konstituování po způsobu vytvoření státu polského ještě za války před celkovým dobytím, mohlo by to býti chmurnou předzvěstí do budoucnosti, ale o tom právě jsou vážné pochybnosti. Zdá se, že tak na spěch nemají ani Angličané, ani Židé. Cituje se sice z anglického časopisu »New Europe« — »Nová Evropa« — patrně nějaký časopis válečné politiky budoucnosti; teď máme, mimochodem řečeno, všecko nové: »Das neue Oesterreich«, nejnověji také »Nové Čechy«, mají tedy Angličané »Novou Evropu«, a proč by nemohl vycházeti — německy ovšem — »Nový svět«? — cituje se tedy z »New Europe« názor, že zahraniční politika Anglie pracovala vždy k tomu, aby Egypt a Palestina ležící na prahu pozemní cesty do Indie nedostaly se do rukou velké evropské mocnosti. Turecko prý Palestinu podržeti nesmí, Francie nemá v Palestině ani politických ani vojenských zájmů, a její syrské zájmy nemohou býti lépe hájeny než sionistickou Palestinou pod britskou vlajkou. Naposled ještě vzplane boj o Palestinu mezi spojenci snad zase po způsobu polském! Je viděti, že otázka samostatnosti Palestiny a vytvoření národního státu židovského není věcí tak jednoduchou, jak by se na první pohled zdálo, — jen proto citujeme onen výrok.

Zdá se vůbec, že »osvobození« Jeruzaléma ze staleté poroby tureckého panství anglickým vojskem nebudí na žádné straně vzrušeného nadšení, naopak jest skoro jisto, že vybavuje city, do kterých k radosti jest přikapána silná dávka hořkosti. Zdá se, že upřímné radosti z toho nemá nikdo, anglických citů ovšem neznáme, ty snad jsou povznešené, ale je-li pravda, že by mohla nastati nejednota a křížení zájmů s Francií, pak asi není čisté radosti ani tam. Jak se změnilo smýšlení od dob křižáckých výprav! Vyjímajíc snad Rusko, dnes se do Palestiny k místům života Ježíšova »neputuje« ve středověkém smyslu, za to se tam cestuje turisticky, ale hlavní zájem budí možnosti obchodní, dráhy, eksport. Zájmy lidstva se zmaterialisovaly, ale za to soudím, že malé nadšení nad dobytím Jeruzaléma vyznačuje pokrok v odmaterialisovaném křesťanství: postoupilo a rozšířilo se poznání, že následování Ježíše Krista jest odhodlání čistě duchovní, a stopy Ježíšovy jsou jinde, než na skalách jeruzalémských.

Z osvobození »božího hrobu« a svatého města má jistě papež a západní katolická církev radost, ale projev této radosti byl velice nesmělý a dosti neurčitý. Papežské stolici přece jen kalí radost ta skutečnost, že do bran Jeruzaléma prvně vešli protestantští vojáci angličtí, a pak neutralita dobrovolná i vnucená radí k opatrnosti a zdrželivosti.

Mezi Němci i takoví, kteří dávno před válkou měli velice živý a upřímný ideový zájem o náboženské a církevní otázky v krajním orientě, na příklad o otázku arménskou, a kteří by tudíž měli míti radost věcnou z dobytí Jeru-

zaléma, dávají výraz zklamání a trpkosti, že toto místo musilo býti přenecháno »nepříteli«.

Co Židé? — Skoro připadá, jako by událost, která se přece dotýká národních, náboženských, politických citů, historických vzpomínek, vůbec citové, tedy nejvnímavější stránky lidské duše v židovstvu tak blízko a teple, jako žádná jiná, vyvolávala v nejbližších interesentech směsici duševních dějů takového složení, že složka radosti jest v ní v dávce velice zředěné. Skoro by mohl býti spor o tom, který z obou, zda kontinentální evropští křesťané či světoví Židé mají z dobytí Jeruzaléma radost — menší. Živá není — zdá se — na žádné straně. Mezi Židy speciálně vyhlídka na samostatný stát jest oporou pouze pro jeden proud dnešního židovstva, a to bezpochyby ani ne nejsilnější — pro Sionisty. Pro ostatní jest znovuzískání třeba celé Palestiny ziskem velice problematickým, abstraktním: pro ty, kteří se již ani za zvláštní národ nepokládají, kteří se snaží ztotožnit s národem, ve kterém právě žijí, jazykově, kulturně, ideově, pro ty ovšem nemá Palestina jako »vlast« pražádného významu, poněvadž jim jest na nejvýše vlastí ve smyslu duchovním o málo více, nežli křesťanům, jejichž náboženství také v ní má své kořeny. O málo víc, anebo snad dokonce o něco méně, mají-li pravdu ti, kteří tvrdí, že náboženstvím moderních Židů jest atheismus, světovým názorem materialismus. Cele pravdu jistě nemají v soudu o náboženství moderního Žida: židovstvo stojící plně na půdě moderní kultury západní Evropy třídí se nábožensky přibližně tak, jako křesťanstvo na proud orthodoksní, zprostředkující a radikální až k beznáboženskosti, a jen o tomto posledním by bylo lze říci, že z původního židovství nemá než jméno a snad raçový původ; u většiny však jest právě prvek náboženský hlavní odlišná známka nynějšího jinak již značně asimilovaného židovstva.

Dnes nelze ještě říci, zdali se plány samostatného židovského státu národního v původní domovině uskuteční v celém rozsahu. Vyloučeno to ovšem není. Jest arci těžko aplikovati program sebeurčení národů na etnografický nebo spíše sociologický zjev, jako jest židovstvo, jehož jedna a to nemalá část sama sebe nepokládá za odlišný národ. Jest zajímavo s hlediska filosofie dějin viděti,, jak podle dnešního a nejbližšího budoucího utváření situace nejpříznivější vyhlídky na realisaci svých cílů má proud nejkonservativnější, sionism. My podle svých teorií čekáme a tvrdíváme, že budoucnost náleží útvaru nejpokročilejšímu. Bylo by v tom něco frapantního, dá-li historie za pravdu těm, kteří se moderním názorům jevili jako zpátečníci, doktrináři, visionáři.

O tom všem dnes ještě definitivního soudu pronésti nemůžeme. Ale již dnes je nesporně patrno, že se vlivem války staly a dějí velké vnější změny se židovstvem a velké vnitřní převraty v židovstvu. Především jest zcela jisto, že židovstvo má ohromný podíl na válečném nahromadění bohatství místy až úžasného. Že ve stejném poměru stoupl vliv a moc, jest přirozeným důsledkem. Ve spojení se silou finančnictví a bankovnictví stal se tento vliv ve světě obchodním a výrobním činitelem skoro absolutně rozhodujícím.

Další zjev: skoro o všech vynikajících vůdcích nynějších držitelů vlády a moci v Rusku mezi bolševiky a mezi vyjednavači o mír v Brestu se tvrdí, že jsou rodem Židé. I kdyby jen o polovici to byla skutečná pravda, již to

by bylo zastoupení daleko převyšující číselný průměr židovské složky ruského obyvatelstva. Konečné výsledky bolševické vlády a celkové úspěchy mírového jednání jsou arci otázkou budoucnosti a to hodně problematickou, ale nechť konec jest jakýkoli, faktem zůstane tato hlučná a odvážná episoda dějin, ve které členové národa izraelského poutali pozornost celého světa. I když jednali jako Rusové, ne jako Židé, přece zůstane nespornou jistotou, že na jejich jednání měla silný vliv jejich raça a — konfese. Myslím, že nikdy v dějinách nedostoupil význam a vliv Židů takové výše, jako právě teď.

Již jako pouhá reakce proti tomu by byl vysvětlitelný vzrůst hnutí, kterému se říká antisemitism. Snad to ani není v podstatě a v pohnutkách týž směr, který před válkou byl znám pod tímto jménem: zdá se mi, že dnes vyvěrá z poznání, že Židé jsou přece jen zvláštní národ pro sebe, odlišný od prostředí, a že žádná asimilace jazyková a kulturní, zvyková a životní nepostoupí tak daleko nebo lépe tak hluboko, aby asimilovala ducha k duchu jiného národa; neboť národnost jest víc než jazyk a kultura, půda a zvyk — národ jest jednota raçy a povahy dějin a ideálů, vyrostlá z krve a půdy, práce a bojů, vítězství a utrpení. — O upřímnosti jednotlivců není třeba pochybovati, ale celek myslím teprve teď mimovolně našel anebo prozradil sebe. —

Poslouží tomuto poznání sebe ve směru národnostního ujasnění vyhlídka na možnost samostatného státu v Palestině? — Ideově snad ano, ale prakticky, politicky sotva, aspoň pro celek ne. Dávný božský slib daný Abrahamovi, že jeho símě bude rozmnoženo jako písek na břehu mořském a jako hvězdy na obloze, se vyplnil v takové míře, že zaslíbená země má místo a možnost obživy jen asi pro čtvrtinu nebo třetinu z jedenácti skoro milionů, v něž se rozptýlená pokolení izraelská rozrostla. A tak i kdyby se celá Palestina hustě zalidnila svým vlastním národem, přece zůstane Izrael dále problémem pro národy všecky a problémem sám pro sebe.

DIVADLO.

Činohra.

Národní divadlo za minulé dva měsíce mnoho činoherní práce nenadělalo. Trvalo od Dykovy »Revoluční trilogie« půldruhého měsíce, nežli došlo konečně aspoň na Tylova Slepého mládence tak dávno slibovaného. A to ještě uveden na jeviště v podobě podstatně porušené zpěvními, hudebními a tanečními vložkami, jakoby šlo o nějaký vaudeville. Tyl myslil si své drama r. 1836 jako drama velkého slohu, hluboké myšlenky, vzletného básnického vypracování a tím také »Slepý mládenec« jest. Byl psán dokonce na uvědomělou teorii tragiky a vyslovuje ji šedý Záruba na samém začátku: »V jisté míře běží noc i den a tak shodně celý svět se daří. Běda, srdce-li své meze zmaří; nechť je vede plazivost či pych, — kročej přes meze jest vina, hřích.« Vzpomeňme na Hebbelův výměr tragičnosti (předmluva

k »Marii Magdaleně«), jak »in der Masslosigkeit liegt die Schuld« a jak míru lze překročit v dobrém i zlém, a shledáme, že Tyl uměl skutečně vidět do hloubky věci. V jeho dramatě hřeší se velmi po česku: nemírností dobroty a měkké lásky, a je to dobrota a láska otcovská k synovi jako ve »Pražském flamendrovi«. Nic nemůže být pěknějšího, nežli jak starý Božepor Žďárský žádnou pobuřující zkušeností nedá se odvrátit od pevné víry, že jeho horoucí láska nemůže vést ke špatným výsledkům. On i pak ještě, když Vít přítelově dceři zabije ženicha, nepřestává ho zbožňovat a doufat v něho: »Ale já tě miluji, tys kořen mého života, můj dech a duše má.« Tyl je zcela na jeho straně a ve jménu lásky překonává tragiku viny vyšším dobrem, jež se z ní rodí. Toho nedovedl Hebbel a nedovedli toho jiní tragikové, ale dovedl to Dostojevskij, že z temna krvavého hříchu a bludu vzchází teprve pravé nejsvětlejší, nejčistší a nejtrvalejší poznání. Krásným třetím aktem Tylovým vane asi podobný duch jako Sofokleovým »Oidipem na Koloně«, přeneseme-li si jej do české idyličnosti a venkovské jímavé prostoty.

Krátce po »romantické činohře« došlo v Národním divadle na Ibsenova stará Strašidla, tak, jak se hrála už před lety, a jen Helenu Alvingovou převzala po Danzerové pí. Hübnerová. Zase tedy v tom ponurém dramatě vdova po zhýralém komořím Alvingovi žalovala na svou zbabělost, která se dává ovládat přežilými názory, a zase syn před očima matčinýma propadal nevyléčitelné chorobě mozkové, kterou zdědil po otci. Smutná samota statkářského sídla pod nebem věčně zataženým a mokvajícím a v ní zblblý ubožák marně opakuje zoufalý výkřik, jenž zněl tam už z tolikerých úst: slunce! slunce! Jenom nemoc mozková mohla vykonat úkol, jejž Ibsen jí přiřkl, protože žádná jiná nemohla dialogicky a mimicky tak přesvědčovat. Ale nesmíme ve »Strašidlech« pro Osvalda pomíjet příliš Reginy Engstrandové, ta má zrovna takovou váhu jako on a ještě větší. Je dcerou téhož otce, nosí v sobě touž touhu po sluneční radosti života a je zdravou krví matčinou pojištěna proti jakémukoli zhoubnému příměsku otcovského dědictví tělesného, oplývá bujností a silou. Když se doví ve třetím dějství pravdy o svém původu, praví paní Alvingové: »Milostpaní mě mohla také vychovat jako lepší dítě: bylo by mi to jinak slušelo.« Ano, bylo by jí to jinak slušelo a bylo by bývalo nejrozumněji jednáno, aby zdravému potomku Alvingovu dostalo se toho, co se na nemocného zbytečně vyplýtvalo; a je v tom krutá, ryze ibsenská ironie »Strašidel«, že paní Alvingová ani z osudu Osvaldova nepochopila svého poslání a své povinnosti k Regině. Sprostý a potouchlý truhlář Engstrand, který na vlas ví, čeho dcera jeho ženy má zapotřebí, je vlastně moudřejší a pokročilejší nežli vzdělaná statkářka, poučená z knih a brožur, — kdož ví, k jakému štěstí on Regině nepomůže! Rozhodně není zde osoby, aby byla »podružná«, všech pět se vespolek drží a osvětluje a teprve dohromady dávají úplný smysl.

Městské divadlo vinohradské, vždycky odvážnější, podnikavější a čilejší nežli Národní, nebálo se uvést na jeviště Hoře z rozumu, čtyřaktovou komedii Alexandra S. Gribojedova, klasicky veršovanou a rýmovanou. Je jí dnes málem sto let, a doba, v níž vznikla, hlásí se všemi možnými znaky: vedle molièrovštiny mnoho mussetovštiny, cítí se blízkost Puškinova, jeho Evžena Oněgina a Taťjany. Do Gogola ještě je daleko: Gribo-

jedov sice vidí tu ony postavy jako on, ale nemá pro ně děje, kterým by se ukázaly, jaké jsou. Jeho děj záleží v tom, že vznikne poplach pro Molčalinův pád s koně nebo že se společnost pobouří domnělým šílenstvím Čackého: vždy v pouhém chvilkovém rozruchu. Nikdy však nic nepřišlo najednou, a Gribojedov učinil dost, že vytvořil Rusům postavu mladého romantického odbojníka a smělce, který za každým krokem odkrývá nějaký vydatný exemplář mravní a národní bídy a který na potkání všude prudce napadá, co se mu zdá vadného a shnilého. Nedbá, je-li místo příhodné a okamžik příhodný, káže a káže. Gribojedov uspořádal pro něj po francouzsku domácí ples s průvodem hostí a když se společnost chce nejvíc bavit, mladý odbojník se rozřeční proti napodobení ciziny. Také tajné spolky politické módně pěstované (v letech oktabristů) dostanou svůj díl, a na to je zase čtvrté dějství, ještě francouzštější: parádní předsíň, kudy k ránu po domácím plese odchází hlouček za hloučkem v poznámkách a zlomcích hovoru, až zbude jen tma k choulostivým poslechům a dostavenìčkům, — něco podivuhodně napínavého, obestřeného kouzlem náhlých, rychlých a posledních pohledů. Přes odpor proti cizáctví u Gribojedova je hezké zrovna to, co má ze vlivů francouzských, a u Francouzů naučil se také rozehrávat své kypré, hbité verše: verše pro charakteristiku osob, verše pro pohyblivý dialog salonní, verše pro polemickou výmluvnost seřazených odstavců, verše pro ironické narážky a vtipné záślehy, — radost, jak se řinou, živé a nalehavé.

Mnoho obecné pozornosti Městské divadlo vinohradské vzbudilo původní novinkou F a u s t i n o u, jíž spisovatel »Vůdce« Stanislav Lom vstoupil na půdu moderního života. »Faustina« má sedmero obrazů, každý z nich se hraje na jiném místě a v jiném okolí, v ženské domácnosti, ve vinárně, v policejním vězení, v hotelové čitárně atd. a »Faustina« přiblížila se tím k dramatům filmovým, zejména když jednotlivé obrazy zdají se vyhledávat obyčejnou sensačnost. Ale z toho filmového rázu nesmí se činit hned snižující výtka, »Faust« Goethův jej má též. Kdo vidí, jak se obecenstvo hrne do biografů a jak napiatě stíhá sled měňavých vidin, přemýšlel jistě už mnohokrát o tom, že drama bude se musit filmu nějak přizpůsobit, dobýt si jeho pestrosti, bohatosti, hybnosti a širé rozlohy. »Die Masse könnt ihr nur durch Masse zwingen.« Lom docílil toho dívčí postavou, která opravdu vyjadřuje základní pud dnešní ženy, touhu po naprosté odpovědné samostatnosti: vrhnout se odvážně do pěnivého víru života, zkusit vše, co se v něm nabízí, nebát se žádného povolání, buď si jakékoli, a z různých poznaných cest vyvolit pak nejlepší. Lomova Faustina není ledajaká dobrodružka chtivá rozmanitých a zvláštních příhod, nýbrž duše toužící jasně a důkladně prohlednout svět, nežli si určí místo v něm. Neláká jí bohatství, přepych, požitek, rozkoš, není erotickou smyslnicí, jež hledá nejopojnější podobu lásky, její zraky se neodvratně upírají vzhůru ke hvězdám a nemůže-li se nikde uspokojit, je to jen z odporu k nízkosti a skutečné bezcennosti: »Chce se mi jíti pod hvězdami až na kraj světa a dál, až na jejich světlé stopy a výš, až k nim, až k nim!«

Žena toho druhu nemůže být pouhou milenkou a společnicí mužovou, Lom pojal ji jako stálé povzbuzení a povznášení vývoje mužova. Naznačil to trojí tvářností své hlavní postavy mužské. Jeho bledý host vinárenský není

nežli ironický skeptik, jenž podrývá blažící klamy a radí chytat a mlsat chvilkové dojmy. Policejní agent Veles, v nějž se po té bledý host promění, chce už s pomocí Faustininou sloužit svrchovaným ideálům sociálním aspoň jako anarchistický, podzemní strůjce a šiřitel rozvratu, v jehož troskách by zahynula měšťácká obmezenost. Když pak v posledních dvou obrazech postoupí na variétního artistu, na jehož čele Faustina objeví hvězdu, promluví z něho filozofický ušlechtilec, hlásající, aby člověk ze všeho nejdříve sám sebe vypěstil na skvostnou perlu: muž a žena mají si k tomu být podporou. Zjev Faustinin jakoby byl kouzlem, jehož dotekem mužství snaží se dosahovat vyšších a vyšších útvarů. Může být dramatický vznět lepší než ten? Krásně se vtělila myšlenka Lomova zvlášť v šestém obraze, kde Faustina, pohnuta nápovědmi Hvězdného a zasypána květinami, náhle se rozvlňuje v píseň tance, jejž on nadšeně doprovází na loutně: hluboké niterné spojení se rodí a z něho společná obroda celé bytosti, jež se zatím neumí vyslovit jinak nežli hudbou a tancem. Ovšem, u Loma se ještě pojetí neprodralo k plné a prosté uvědomělosti, je zatíženo ještě umělou pracností důmyslu, nedopřává si dost času, aby každou chvíli dle potřeby rozvinulo a vyčerpalo. Ale není možno nepozorovat, jak Lomovi od »Vůdce« přibylo dramatičnosti a divadelnosti, jak se jeho osoby i scény zlidštily, a neutrpěla-li při tom myšlenka ujmy, musí se to vždycky pokládat za příznivý slib do budoucnosti.

Z jiných původních novinek dlužno jmenovat L e k n í n y Pavly Moudré, jež spatřily světlo ramp v Žižkovské činohře ředitele Želenského. Příběhové jádro je celkem totéž jako v Dumasově »Dámě s kameliemi«: prostitutka Věra Lišná dá se výmluvným theosofem Janem Hryckou přimět, aby vybředla z bahna neřesti, ale nechodí dlouho po dráze kajícné ctnosti, poněvadž, nešťastně zamilována do svého zachránce, umře souchotinami. Její konec není právě lákavou pobídkou k následování, a je na pováženou, že každou napravenou hříšnici čeká předčasná smrt; jakoby se příliš nevěřilo v trvalost a účinnost jejího polepšení. Pavla Moudrá udělala zajímavý pokus, předvést na jevišti biblické schůzky dvou- i mnohačlenné, při nichž vykládány věty z evangelia, vypravovány příklady božského osvícení, zpívány nábožné písně a říkány dlouhé modlitby. Je to věc divadelně nejvýš choulostivá, a jen dramatikovi velké tvůrčí a myšlenkové síly by se mohlo podařit, aby vážnost se nezvrhla ve znesvěcující směšnost. Kazatel by nesměl být jen kazatelem, napraveni by nesměli být jenom napravenými, kteří neumějí o ničem jiném povídat, a psychologie by nesměla být ani tak ukvapená ani tak chudá. Rozhodně však »Lekníny« ční vysoko nad nějakou takovou veselohrou, jako je ze Švandova divadla K o m e t a H a n z e l í n o v a, vyrobená Josefem Skružným a Břet. Ludvíkem. Nejde o to, že těch mrzutých, nevlídných učenců, jež si půvabná, rázná slečinka ochočila svou hospodyňskou čiperností, užili jsme v divadle už až do přesycení. Ale »Kometa Hanzelínova« má právě jen ty dvě všední postavy, a všechen ostatek je pouhá výplň nuzně sehnaná a udržovaná nejchatrnějšími prostředky a nejuboženějším vtipem, který má často příchuť humpoláckou. Bohužel, našim venkovským divadlům to nevadí, a čím je veselohra trapnější, tím víc se jim hodí. Omluvou může jim být leda, že v Městském divadle vinohradském směla se po několik týdnů hrát pantomima bratří Wenigů

B r u n c v í k, která pod rouškou vlastenectví ukrývá touž invenční prázdnotu a malou mohoucnost.

Scénicky nedožili jsme se za oba měsíce ničeho, co by stálo za řeč. »Slepý mládenec« vypraven do historičnosti, jíž neznal a jež nebyla jeho úmyslem, a jeho verše všelijak hovořeny, místo aby se deklamovaly. »Strašidla« zůstala celkem tak, jak byla, a ublížilo se jim zejména poklesem hry, jenž nastal ve druhém dějství; v Ibsenovi mělo by se bojovat mocí proti každé ochablosti a těžké vleklosti, v něm více než jinde je třeba, aby dramatický tep ustavičně stoupal. »Hoře z rozumu« musilo se spokojit obyčejným rázem vinohradským, a velká část obsahu zanikla veverších příliš rychlých, zběžných a často špatně přízvukovaných. »Faustina« vypravena s realismem umírněným, a některé obrazy snažily se o jakousi takousi poetičnost: výjev ze zámecké zahrady, noční scéna před uměleckou hospůdkou. Z hereckých výkonů bylo by se lze zmínit jen o některých. Helena Alvingová pí. Hübnerové vystoupla z dramatu Ibsenova hutnou závažností svých volných vět a dramatickým vzryvem svého úděsu i zoufalství. V Osvaldovi p. Deyl (jenž krásně hrál pokoru, lítost a duševní uzrání Tylova osleplého Víta) dokonale vylíčil postup choroby od prvních nepatrných příznaků vzezření a řeči přes rostoucí umdlenost a cizotu až do úzkostného, rozechvělého zneklidnění. V Gribojedovu hrál Čackého p. Jičinský s protříbenou lepostí plynného přednesu, hamletovsky, s podrobným rozlišováním odstínů, s mnohými připravenými efekty, ale poněkud dospěle a místy divadelně; arci, i jeho divadelnost má své původní seřazování veršů. Lomova bledého hosta, Velesa a Hvězdného p. Vydra uchránil zcela svého obvyklého posunkování, obmezil se víc jen na tvář a tón, zatrpklý, přemítavý, nadletující, domlouvavý, ten, pro nějž má jeho hlas tak mocný tlak. Pí. Iblová s Faustinou je ve svém živlu všude, kde se může vztyčit, odbojně, hrdě nebo výsměšně vzepnout, toužně se vztahnout; ale jinak je na Faustinu ženou příliš hotovou a duševně utvrzenou. O dívky, jež teprve mladě sní, hledají a zkoušejí, je na našich jevištích zle. *jv.*

ZPRÁVY.

Konstantin Jireček zajistil sobě nehynoucí památku svou bohatou, na mnoze od základu budující činností vědeckou, která v rozvoji vědy historické znamenala otvírání a čím dále tím jasnější osvětlování obzorů dotud téměř neznámých nebo temných a tvoření nového vědeckého odvětví, přimykajícího se těsně k nově procitajícímu studiu světa byzantského, jež ve starší době, hlavně ve Francii, bylo pěstováno. Většina vědeckých prací Jirečkových jest psána sice jinými jazyky než českým, nejvíce ovšem německým (jako jest zejména poslední jeho veliké dílo »Geschichte der Serben«, jehož II. svazek, obsahující dějiny srbské až do té doby, kdy spisovatel jeho rukopis ukončil, jest z veliké části již vytištěn a vydání jeho zdržuje se asi jen válečnými poměry), ale to nikterakk nepřekáží, abychom Jirečka nepočítali mezi nejznamenitější současné dějepisce české. Věda jest dílo a majetek mezinárodní, a podle toho, jak který národ svými pracovníky přispívá k jeho tvoření, odhaduje se kulturní výše jeho. Jireček, který vydal řadu cenných prací i v jazyce českém, byl jedním z nejvýznačnějších představitelů českého badání vůči cizině, jmenovitě proto, že jeho vědecké snahy vyrostly z českého prostředí, t. z ovzduší slovanofilského romantismu, toužícího proniknouti do hlubin slavné minulosti slovanských národů a z ní čerpati posilu pro budoucnost, z ovzduší, v němž vznikly památné Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti« a jeho »Geschichte der slavischen Sprache und Literatur«. Kdyby tenkráte byla již eksistovala česká universita a Šafařík byl býval jejím profesorem, byla by snad vznikla celá škola badatelů, obírajících se soustavně dějinami Slovanů, neboť Šafařík i jako soukromý jen učenec nalezl následovníky a pokračovatele ve svém díle, kteří se snažili osvětliti pozdější doby dějin slovanských, vymykající se »Starožitnostem«. Jedním z těchto pokračovatelů byl Josef Perwolf, který se soustředil zvláště na stycích rusko-polských a na Slovanech polabských a baltických, druhým pak Šafaříkův vnuk — Konstantin Jireček, jenž obrátiv svou pozornost k dějinám Bulharů a vůbec Slovanů balkánských, navazoval přímo na Šafaříkovy práce, hledící k minulosti jihoslovanské. Perwolf i Jireček, ač vycházeli vstříc tehdejší potřebě české společnosti dosíci pravdivého obrazu slovanské minulosti, byli přece zároveň jakýmisi průkopníky vědy mezinárodní, která teprve po delším čase dospěla ku poznání, že pro pochopení celkového průběhu dějin jest nezbytno bádati o otázkách, ke kterým již dávno snažili se najíti odpověď badatelé čeští v zájmu české společnosti.

Pro Jirečka a ovzduší, z něhož vědecky vyrostl, jest karakteristické, že dovedl si najíti nejtemnější zákoutí dějin slovanských, dotud vědou téměř nedotčené, t. dějiny bulharské, že dovedl je osvětliti tak, že dnes po 42 letech

málo bychom změnili v jeho obraze. Příznačné je též, že Jirečkovy »Dějiny národa bulharského« těsně souvisely s osvobozovacím hnutím bulharským, a že tudíž přišly jako na zavolanou v době velikých politických událostí a převratů, dovršených kongresem berlínským z r. 1879, což ovšem přispělo k rychlému jejich přeložení do několika jazyků.

Do nového státu bulharského odcházelo mnoho českých inteligentů, aby mu pomáhali tvořiti novou kulturu a civilisaci — přicházeli větším dílem proto, že nadáli se tam snadnějšího a lepšího zaopatření, nežli ve vlasti, ale Jireček povolán byv vládou bulharskou, přicházel jakožto představitel vážných a vzletných snah, pěstovaných nejlepšími lidmi českých kruhů slovanofilských. A on to byl, jenž jakožto správce bulharského ministerstva osvěty řady mladých Bulharů posílal do českého ovzduší na vzdělání (zvláště na gymnasia). Politická situace tehdejší ovšem byla taková, že to nenaráželo na žádné překážky.

Jireček, ač záhy se stal politikem a státníkem a později vynikajícím universitním učitelem, zůstal přece vždycky hlavně tím, co bylo základem jeho kariery, t. vědeckým badatelem. Kromě dějin bulharských věnoval zvláštní pozornost zajímavým dějinám republiky dubrovnické, jejíž bohatý archiv jest vedle knihoven klášterů athoských takřka jediným skladištěm historického materiálu pro dějiny balkánské, a osvětlil zvláště to období dějin dubrovnických, v němž živel slovanský vítězí nad románským a kdy v Dubrovníku vyrůstá znamenitá chorvatská literatura básnická (v »Archivu f. slavische Philologie, sv. 19., 21., 25. a 26.). Celkové dějiny Dubrovníka najdeme v české jeho práci »Poselství republiky Dubrovnické k císařovně Kateřině II. v r. 1771 až 1775« (Rozpravy české akademie 1893), v Ottově Nauč. Slovníku a v práci cizinci velmi ceněné »Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters« (v Almanahu Vídeňské akademie věd r. 1893). Styk, vzájemné pronikání a mísení živlu slovanského a románského v západních končinách poloostrova Balkánského, které v Dubrovníku mělo hlavní své jeviště, dosáhlo klasického zpracování v Jirečkově spise »Die Romanen der Städte Dalmatiens während des Mittelalters« (v »Denkschriften vídeňské akademie věd 1901-1904). Vrchol dějepisného badání a dějepisné dovednosti Jirečkovy znamená jeho »Geschichte der Serben«, jehož první svazek vyšel r. 1911 a druhý před smrtí Jirečkovou již se začal tisknouti, takže, jak lze doufati, po zdolání překážek, jež klade doba válečná, dostane se nám do ruky díla celého, sledujícího dějiny srbské až do počátku nynější světové války. Jaké ceny toto dílo jest, o tom svědčí vydaný díl I., o němž stejně, jako o jiných větších pracích Jirečkových, možno krátce říci, že snad ještě po staletích budou jmenovány na čestném místě literatury historické jakožto díla významu epochálního. *J. Bidlo.*

Ke sporu o böhmisch a tschechisch. Redakce ND. přinesši v loňském ročníku studii prof. Krause, dala místo dvěma referátům o spise prof. Beera od p. -š (v č. prosincovém) a od prof. Hujera (v tomto čísle). Konstatuje v zájmu pravdy spolu, že studie prof. Beera byla v podstatě hotova již před válkou a měla býti uveřejněna německy, jakož i že prof. Beer nemá žádné souvislosti s reklamou nakladatelskou, jíž právem p. -š. pokáral. Prof. Beer oba doklady pro slovo »čechisch« u Dobrovského —

jak by se snad mohlo zdáti — nezatajuje, ba objevuje (na str. 32.) další doklad pro »čechisch« (alttschechische Sprache), ač prof. Kraus tvrdil, že Dobrovský tak nikde nepsal. Z referátu prof. Hujera je spolu patrno, že Beer nechtěl spisem svým »přesvědčiti Němce, že slovo »čechisch« není oprávněno«, jak p. -š. tvrdí. Účel spisu byl zcela jiný. Aby se křivda nestala, připojuje redakce tato upozornění. Co do politického významu sporu redakce posuzuje věc s hlediska, jež určitě a přesně vymezil prof. Pekař v právě vydaném 3.—4. sv. Českého Časopisu Historického na str. 471—2: »Rozeznáváme-li sami velmi pečlivě mezi »maďarský« a »uherský«, jednáme v duchu téže novoty, kterou zavádějí Němci svým odlišením »čechisch« od »böhmisch«. Máme právo tak okázale nedbati logiky? Německý tisk osvojil si »čechisch« snad bez výjimky, v dorůstající generaci německé ovládne ono i »jazykový cit«: není krátce v naší moci brániti se novému terminu. Máme tedy spokojiti se jen »c. k. böhmisch«, vládou dosud (většinou!) respektovaném? Je-li pravda (tu a tam to bylo pravda), že »čechisch« má význam peiorativní, tím hrději bych se hlásil k němu, vždyť je to původní jméno mého národa, n a š e jméno a zároveň jméno, pod nímž zná nás většina národů! Je pravda, že otázka má pozadí politické, ale právě tu soudím já, dobrý státoprávník, že ji pojímati musíme s vyššího stanoviska. Nejde o nic jiného než důsledek sebeurčení národního, jde o to národní příslušnost a povahu uplatniti proti příslušnosti státní, jde o to, co chceme sami horoucně a co tedy logicky a mravně nesmíme upírati jiným. Jména národů bojují o státní právo své jako národové — jen ve vyrovnání práva všech smiřujícím je možná budoucnost — vše ostatní je marné a pošetilé. Proto bych byl důslednější než prof. Kraus, jenž radí, abychom úředně se zvali »böhmisch« a jen mimoúředně užívali »čechisch«. Tedy zas to, co zvu »c. k. böhmisch«, a co se nám zdá tak nedržitelným v projevech maďarských, mluví-li o »uherské« řeči a t. d. Není ovšem třeba nařizovati, aby se psalo »čechisch«, ale nezbraňujme nikomu z nás a tím méně Němci užívati toho terminu.

Zprávy knižní a literární. J a k u b N o v i k o v, **P r o b l é m b í d y a p ř i r o z e n é j e v y h o s p o d á ř s k é.** Přeložil Dr. Jar. Novák. Otázky a názory sv. 37. V Praze 1914—17. Str. 526. K 6·—. Novikov hledá ve svém obsáhlém spise odpověď na otázku, co je příčinou vší lidské bídy na světě. Jeho odpověď vyzněla zcela ve smyslu francouzského liberalismu, kterým jest autor odchován a zcela proniknut. Příčina bídy není v nerovnoměrném rozdělení majetku, nýbrž v nesprávném pochopení bohatství. Až lidstvo pozná, že bohatství není nic jiného, než přizpůsobení prostředí v době co možná nejkratší, míra blaha na světě se zdesateronásobní. Bída povstala tak, že lidé, jsouce národním hospodářstvím mylně informováni, ode dávna špatně hospodaří. Jsouce špatně poučeni, domnívají se, že člověk se nejrychleji obohatí, když oloupí svého bližního, ať již jmenujeme to olupování bližních ochranným clem, trustem, národní výlučností nebo jinak; Novikov je jmenuje banditstvím. Ani socialismus zde ničeho nedokáže, bídu odstraní pouze internacionální organisace lidstva podle zásad liberalistických. — **M a r i e T r a c h t o v á, P o z n á m k y z n a u k y o v y c h o v á n í d í t e k.** V Praze 1917. Str. 64. Ředitelka hospodyňské školy v Chrudimi vydala pro chovanky příručku vychovatelství. Spis jest jako jiné učebnice rozvržen na

mnoho kapitol a obsahuje to, co má mladá žena o ošetření narozeného dítěte i o výchově odrostlého věděti. — Dr. Fr. Radouš, Vodní cesty střední Evropy a vodní stavby v Čechách. V Hradci Král. 1917. Str. 12. Radouš je přesvědčen, že hlavním stavebním úkolem poválečné doby bude výstavba vodních drah ve střední Evropě. Námořní plavba a železnice vyvinutému hospodářství již nestačí. Bude potřeba spojiti dvěma plavebními tratěmi moře Černé se Severním, aby se ušetřila dlouhá cesta úžinou Gibraltarskou. Pro Rakousko jedná se tu o spojení Dunaje s Přerovem, dále přes Hranice ku Odře a Visle, a do Čech k Labi, pro Čechy pak o kanál Labsko—Dunajsko—Oderský, potom o vodohospodářské stavby na Vltavě a přítocích. — Prof. Dr. Jos. Pazourek, Obchodní politika. Její minulý vývoj i proudy nové. V Praze 1916. Str. 276. Autor chce svým obsažným spisem vyplniti jednak mezeru v české literatuře národohospodářské, v níž nebylo až doposud žádného spisu o obchodní politice a jednak chce vyhověti potřebě a zájmu, které cele ovládnout myšlenkovou oblast všech národů i států v době poválečné. Všimnuv si nejprve hospodářského významu vnějšího obchodu, probírá spisovatel ideové směry různých národohospodářských škol a soustav v obchodní politice, načež historicky i kriticky hodnotí státní politiku o mezinárodních stycích platebních a úvěrových, jakož i v mezinárodních podnicích výrobních, tržebních a dopravních. Předmětem úvah jsou poměry všech národů i států světa, zejména však rakouské a české ve vztahu k Uhrám, Německu a Balkánu. — Jar. Kříženecký, Vliv války na porodnost a úmrtnost v Praze. V Praze 1917. Str. 9. Vliv války se jeví v Praze právě tak, jako v jiných velikých městech a zemích ústředních států. Porodů ubývá a úmrtí přibývá. Ještě žádná válka h věků neměla ani zdaleka přibližných následků na početnost lidské společnosti, jako tato válka světová. Každá analogie i jakékoli přirovnání je nemožno. Otázka populační stává se otázkou všech otázek. Na základě zpráv měst. fysikátu sestavil autor tabulky o počtu porodů a úmrtí v Praze a ukazuje na důsledky z toho plynoucí. — W. J. Ruttmann, Erblichkeitslehre u. Pädagogik. Leipzig 1917. 162 S. M. 3·60. Autor obírá se dědičností, problémem to rovněž válkou oživeným. Počítaje ne tak s kruhy odbornými, jako spíše laickými a učitelskými, jedná o významu dědičnosti pro život sociální, badání a působnost vychovatelskou, a o jejím vztahu k jiným oborům životním. Své vývody dokládá čísly statistickými, tabulkami, náčrtky a křivkami. Tímtéž předmětem se zabývá spis: Dr. G. Sommer, Geistige Veranlagung und Vererbung. Leipzig 1916. 118 S. M. 1·50. *J. H.*

Vídeňský duch.

Koncem minulého roku vyšla v Mnichově pod názvem »Germanentum, Slaventum, Orientvölker und die Balkanereignisse« politická studie rakouského autora, jenž vystupuje pod jménem Austriacus Observator a jenž činí nárok na to, aby jeho knížka nebyla pokládána za politickou a politisující brožurku, která jest určena k zapadnutí. Dle obsahu lze snadno uhodnouti, kdo je asi jejím autorem. Ač se snaží býti spravedlivým, jest jeho způsob myšlenek tak příznačný pro německého ducha. Připouští sice, že se prý s české strany staly za této války věci, které se státi neměly, ale obrací se také k Němcům a ukazuje, že ani oni nejsou bez viny: »Němcům z Čech není dobře možno farizejsky zahlížeti na Čechy. Nehledě k tomu, že jim nemohlo býti za těžko zachovati loyalitu ve válce, v níž po boku Německa bojují též za život a budoucnost Němectva, není tomu dávno, co německé kruhy v Čechách stály pod všeněmeckým vlivem, jenž sledoval velezrádné plány nejhoršího druhu, neboť usiloval o vydání německých korunních zemí rakouských německé říši a tím i o zničení Rakouska.« Po této úvaze by bylo možno čekati, že autor také pro budoucnost nedopustí, aby se činily mezi rakouskými národy rozdíly co do míry svobod a práv, jichž se jim dostane. Ale chyba lávky! Na str. 164. tohoto spisu čteme, že »přirozeně bude málo ochoty k tomu, aby se národu, jenž odstředivým snahám dosti neodporoval, vyšlo vstříc«, a na str. 189. pak se již dočteme zcela určitě, že této zásady bude nutno použíti pro řešení české otázky, ovšem že jen proti Čechům, ač se právě odstředivé snahy dle vlastních slov autorových objevily i u Němců, zejména u Němců z Čech.

Příklad ten jest příznačný a jest věrným obrazem německého myšlení vůbec. Premisa zní: zavržení hodné případy u Čechů i Němců. Výsledek: potrestáni musí býti Češi. Tedy právě ti, kteří nejen že nikdy nebyli hýčkáni, nýbrž naopak tlačeni ke zdi. Druzí, kteří požívali všech výhod státního národa, ač tvoří pouze rozhodnou

menšinu, a kteří tedy měli všechny důvody ukázati vděčnost a oddanost státní moci, která jim výsadní postavení zjednala a udržovala, ač se stejně provinili, nezasluhují trestu. A to jest jen jediná ukázka. Po celou dosavadní dobu války chrlily německé tiskárny u nás i v sousední říši literaturu, která by nám byla přímo brala život nebo odsuzovala za všechny ty oběti, jež stejně s jinými musili snášeti synové našeho národa, do budoucna náš národ k pouhému živoření.

Ten-to dojem musíme míti, čteme-li slova rakouského premiera, jimiž chce získati Jihoslovany. Jihoslovanská otázka náleží k problémům, »jež nelze již nyní dále přehlížeti«. Lze ji řešiti za podmínek věrnosti k říši, věrnosti k dynastii, ale »pouze v dohodě se všemi súčastněnými činiteli a za šetření oprávněných nároků rakouských národů, které

jsou touto otázkou dotčeny«. Vidíme hned jasně, co to znamená. Súčastněnými činiteli jsou Maďaři a peštská vláda, a o těch jest z předu jisto, že nepovolí, zejména dnes, kdy po shroucení se Ruska nejsou Uhry nikým ohroženy. Súčastněným národem pak, jehož nároky musí býti šetřeny, jsou rakouští Němci.

Budou nás lákati, abychom se dali do smlouvání. Příklad na počátku těchto řádků uvedený buď nám výstrahou, abychom nepojali důvěry. Dokud nebude německý lid v českých zemích odkázán sám na sebe, bez cizí pomoci, bez ochrany a podpory nejmocnějších, bude tak smýšleti jako Austriacus Observator. Spíše ještě příkřeji. Demokratický princip však zvítězí, zvítězí na konec určitě, a s ním přijde i naše vítězství, naše budoucnost.

Něco však mějme stále na paměti. Nečiňme ničeho, čím bychom odpudili široké vrstvy lidové od české budoucnosti. Stalo se nám již tolikrát v naší minulosti, že jsme se dali Vídní předstihnouti. Pokud naše síly stačí, dejme tomuto svému lidu vše, co mu přísluší, dejme to ochotně a dříve než Vídeň přiskočí, aby si jej předstíranou nebo skutečně věnovanou péčí získávala. Snad brzy budeme míti příležitost ukázati, jak rozumíme skutečné demokracii. V Praze dojde snad nejpozději na podzim k volbám do zastupitelstva obce. Ač volební řád příliš zastaralý bude ještě v platnosti, — nenastanou-li zatím mimořádné okolnosti, — bude možno dobrovolně lidovým stranám uvolniti tolik mandátů, kolik by jim asi připadlo za nejširšího volebního řádu. Byl by to čin velké mravní ceny a trvalého prospěchu pro národní celek, když by se přirozeně nutný přesun sil udál u nás bez bojů. Byl by to projev skutečné solidarity celého národa v těchto těžkých chvílích. *—er.*

Otázka polská.

Napsal Adolf Černý.

Otázka polská visí nad Evropou již od prvního dělení, ale nikdy snad nebyla tak zauzlena jako nyní, kdy se z ní v bolestech rodí nové Polsko. Když byl svět překvapen aktem z 5. listopadu 1916, jímž Německo s Rakousko-Uherskem prohlásily utvoření samostatného státu z obsazeného území polského v Rusku, nikdo se neklamal o tom, že čin tento není rozřešením otázky, která tolikrát již kalila mír staré, diplomatické Evropy. Ale jakým způsobem se uzel z 5. listopadu dále zadrhne, nikdo arci nemohl tušiti.

Není zcela jasno, s jakými záměry ve věci polské vstoupily do války obě spolčené velmoci; zdá se však nepochybno, že úmysly německé byly mnohem určitější než rakouské. A zcela určitě vystoupily, když se mocnostem ústředním podařilo zatlačiti ruskou armádu až za Bug. Tehdy Německo pospíšilo vyhlásiti utvoření samostatného polského státu, který mu měl býti hradbou proti Rusku. Rakousko-Uhersko bylo k onomu aktu přibráno v úloze patrně podružné. Další osudy nově proklamovaného státu zůstaly však zahaleny, neboť prohlášení prozrazovalo z úmyslů německých jen tolik, že nový »samostatný« stát má se opírati o své protektory. Dál bylo vše v mlhách, které poněkud rozptýlilo jen rozdělení nově proklamovaného samostatného státu pode dvě okupační správy. Vypadalo to jako sféry velmocenských zájmů na př. v Persii nebo v jiných rovněž samostatných, ač ne teprve nově zakládaných zemích.

Poláci přijali prohlášení z 5. listopadu s city smíšenými a ne všichni stejnými. Zásadní uznání polské samostatnosti uvítali arci svorně s radostí, ale způsob i objem řešení této otázky nemohl nikoho z nich uspokojiti. Na půdě domácí nebylo jim tehdy lze určitě se o věci vysloviti, ale všem bylo jasno, že konečný cíl polských

tužeb je zcela jiný, než jim nabízelo rozhodnutí ústředních mocností. O rozřešení své životní otázky dávno a mnoho přemýšleli i psali, o polské otázce vznikla celá rozsáhlá literatura. V politickém životě přizpůsobili se sice poměrům, které je rozdělily do tří záborů, německého, ruského a rakouského, usilovali reálně o zabezpečení svého národního bytu v každé z těchto částí — ale na obnovení bývalého samostatného Polska nikdy nepřestali pomýšleti. Ani po nešťastném posledním povstání nevzdali se této myšlenky, která je všecky pojila a tvořila pevný základ společného národního programu. V dotazníku, jejž na podzim r. 1899 rozeslala redakce krakovské »Kritiky« po západní Evropě, čteme otázky, zda by eksistence samostatného Polska prospěšně nepůsobila na rozvoj západní Evropy, a zda i jakou cestou může Polsko své samostatnosti dosíci.[1] Bylo to ještě kolik let před válkou rusko-japonskou, kdy carism byl ještě neotřesen — a přece ani tehdy nepřestali Poláci pomýšleti na svůj konečný národní cíl. Při vypuknutí války rusko-japonské správně soudili, že nevyvolá na evropské mapě změn, které by se mohly týkati Polska, a všepolská »Národní Liga« (Liga Narodowa«), třebas věděla, že Rusko začalo válku, »na kterou nebylo připraveno«, varovala před povstáním — ale za války (a ještě více za následující revoluce) dobře pocítili, že otřásla netoliko Ruskem, nýbrž i Evropou, a zvýšili od té doby svou bdělost. Zbystřený sluch jejich nepřeslechl, že na mírové konferenci v Hagu r. 1907 vystoupilo Německo jako hlavní bojovná mocnost, nepřeslechl podzemního dunění ve střední Evropě — a když r. 1912 vypukla válka na Balkáně, byli Poláci jistě z nejprvnějších, kdož v ní ucítili počátek velkého převratu dějinného. Vytušili, že snad udeřila jejich hodina — a haličtí Poláci, vedeni těmito perspektivami, hned se přidali k válečné straně rakouské. Haličsko-polské listy psaly až prudce pro válečné zakročení rakousko-uherské,[2] v Haliči zakopanský sjezd stoupenců osvobozenského hnutí přijal resoluci pro vybojování polské neodvislosti, polští sciální demokrati ústy posl. Liebermanna ve vídeňském parlamentě prohlásili, že dávají polskou neodvislost na denní pořádek civilisované Evropy, založena »prozatímní komise« k přípravným pracím pro případnou polskou revoluci, založen »skarb wojskowy«, totiž pokladna k obstarávání prostředků na vojenské účely, zakládány polské střelecké spolky,

---

[1] Sprawa polska w opinii Europy. Ankieta międzynarodowa zebrana staraniem »Krytyki«. Kraków 1900.

[2] Doklady uvedl jsem tehdy v Slovanském Přehledě roč. XV.

vydávány příručky vojenského výcviku, celé žilobití politického života, bedlivě střehoucího zachmuřený mezinárodní obzor, zrychlilo se tam až horečně. A jakmile rakousko-uherským ultimatem Srbsku zahájena obrovská válka evropská a světová, přihlásily se v Haliči polské legie, které byly vojenským výcvikem střeleckých spolků na válku zcela připraveny. A sotvaže první oddíly haličsko-polských střelců překročily ruskou hranici, předložil tehdejší předseda Kola polského hr. Berchtholdovi otázku, jaké jsou rakouské záměry ve věci polské.[1] Rakouského zahraničního ministra uvedl tím sice do rozpaků, ale sám jistě věděl určitě, co jest konečným národním cílem polským vůbec a co dočasným cílem v případě rakousko-německého vítězství nad Ruskem, neboť již tehdy byl v Haliči vyvinut směr t. zv. rakousko-polského řešení otázky polské.[2]

Aktem z 5. listopadu nemohli býti ani přívrženci tohoto směru uspokojeni, tím méně rozdělením obsazeného ruského Polska ve dvě sféry, německou a rakouskou. Ale smířili se s ním jako s časovou nutností, ba uvítali jej jako základ příštího uskutečnění polského ideálu. Učinili tak podle svých starých politických zkušeností a podle zásady, kterou vyslovil již poitierský manifest »Towarzystwa demokratycznego polskiego« z r. 1836 pamětihodnými slovy: »Kabinetní úmluvy nám Polska nevrátí,

Ale vlast je nám tak drahá, rány její tak silně nás bolí, že neopomineme využíti žádné události, žádné příznivé okolnosti.« Uvítali jej a hleděli jej uvésti na cestu řešení austrofilského. Proto také varšavská »Liga państwowości polskiej« (neboť směr austrofilský rozšířil se i do království) učinila konečně, když se již zdály okolnosti tomuto řešení příznivými, počátkem prosince 1917 prohlášení: »Stát polský v mezích kongresovky . . . není s to uspokojiti našich národních požadavků . . ., nebyl by se žádného hlediska uspokojivým, byť jen částečným rozřešením otázky polské. V této zmrzačené podobě bude státní organismus polský neustále stonati a podléhati otřesům, nebezpečným jemu i zemím sousedním. Jedině spojení Haliče s královstvím v jeden celek dá pevné základy mladému státu, harmonicky slučujíc politickou zkušenost a kulturní hotovost oné s rozmachem tohoto . . . Nenavrhujeme toto sloučení jako

---

[1] Nowa Reforma 1918 č. 79.

[2] Jehož základem ostatně byla již celá dosavadní politika rakouských Polákův od slovanského sjezdu v Praze r. 1848 a zejména od zrození dualismu.

vtělení království do souboru zemí rakouských, aniž na druhé straně pomýšlíme na odtržení Haliče od habsburské monarchie. Jako jediné východisko vnucuje se nezbytnost dynastické unie mezi Polskem a Rakousko-Uherskem. Kladouce důraz na sloučení zemí polských ruského záboru s Haličí, nechceme vzbuditi výtku resignace a lhostejnosti k ostatním zemím polským a litevsko-běloruským... Uznání politických a kulturních práv našich rodáků za hranicemi polského státu budeme považovati za podmínku přátelských vztahů se státy a národy sousedními.«

Nebylo to stanovisko všech Poláků, ale strany aktivistické je usilovně podporovaly. Činily tak i se zřetelem na patrný a stále rostoucí německý vliv na otázku polskou — a o německých, pruských myšlenkách na ruské Polsko nikdy nebyli Poláci v pochybnostech. Vzpomínky historické byly příliš výmluvné. Vždyť Prusko při třetím dělení zabralo severozápadní, větší část pozdějšího kongresového Polska i s Varšavou a Pragou.[1] Bismarck sice prohlašoval, že Prusko má dost svých Poláků a nestojí o to, aby jejich počet zvětšilo, ale Poláci od uzavření dvojspolku proti Rusku r. 1879, rozšířeného 1881 na trojspolek (pro zajištění Německa proti Francii) cítili, že Prusko nepřestává na kongresovku mysliti. Poučovalo je o tom také zrychlené tempo germanisačního úsilí v Poznaňsku i hlasy německého tisku, že Německo bojuje s celým národem polským, nejen s Poláky poznaňskými. A dokonce po ruské prohře ve válce s Japonskem bylo jim jasno, že věci polské nehrozí již nebezpečenství od Ruska, nýbrž od Německa. Vyslovil to určitě Roman Dmowski, tehdejší vůdce strany národně demokratické (všepolské): »Zdá se, že Rusko po své porážce na dalekém východě a za vnitřní krise, která asi potrvá dlouhá léta, nemůže tak hned doufati v návrat svého mohutného velmocenského postavení... Jediné Německo roste stále v moc, tím větší při oslabení sousedů.[2] Ono také bude s to vyvinovati a snad již dnes vyvinuje nejsilnější vliv na osudy polského národa i na další rozvoj polské otázky.

Proto přiklonili se Poláci v značné části k t. zv. rakouskému řešení polské otázky, proto také se polští aktivisté vynasnažovali

---

[1] Rozhraní tehdy tvořily řeky Pilice, Visla a Bug.

[2] Rakouska od r. 1866 a zvláště také od r. 1879, Ruska od pohromy v Asii.

[3] Roman Dmowski, »Niemcy, Rosya i kwestya polska« (Lwów 1908), 48; také str. 252, 254, 255 a j.

ze všech sil a užívali každé příležitosti, aby v okupovaném území obdrželi a upevnili polskou vládu. Úsilí to nabylo určitých tvarů zejména po svržení carismu v Rusku a bylo konečně také korunováno úspěchem. Ústřední mocnosti jmenovaly nejprve prozatímní státní radu, potom patentem ze dne 12. září 1917 stanovily zásadně formy polské vlády, načež povolána v život vladařská rada (Rada Regencyjna), zastupující vladaře (ať již panovníka nebo presidenta republiky), a konečně počátkem prosince sestaveno první polské ministerstvo.[1] To ujalo se hned organisace vládní a správní. Zřízen důležitý odbor pro věci politické (Departament spraw politycznych), jehož všeobecné sekci, řízené prof. Kamienieckým, přikázán referát mezinárodního práva, litevsko-běloruský, židovský atd., kdežto sekci zahraniční, vedené státním sekretářem hr. Wojciechem Rostworowským, připadlo především zřízení t. zv. »hlídek zahraničních« (placówki zagraniczne). Tyto »placówki« přejímají dosavadní stanoviště »Vrchního národního výboru« (Naczelny Komitet Narodowy) a stávají se ekspositurami vládními, jsouce přechodem k příštím konsulátům. Takovéto hlídky polské zřízeny dosud v Berlíně (správcem jest známý kritik a bývalý redaktor krakovské »Kritiky«, Wilhelm Feldman), v Budapešti (Tad. Stamirowski), v Sofii (Dr. Tadeusz Grabowski, známý mladý autor sbírky studií »Poprzez Słowiańszczyznę), v Cařihradě (inž. Zygm. Maciejowski), v Haagu (Dr. Jan Włodek), v Bernu ve Švýcarech (prof. Dr. Michał hr. Rostworowski, mezi jehož pomocníky se uvádí i mladý básník Tadeusz Nalepiński, známý nám z pobytu v Praze), a ve Štokholmě (Dr. Stan. Wędkiewicz). Ve Vídni oficiální polské ekspositury není.

Organisována arci také domácí správa (dekretem ze dne 23. ledna 1918). Svrchovaným orgánem vládním i správním jest vladařská rada (Rada Regencyjna), která vydává dekrety a reskripty, kdežto zákony do svolání sněmu bude vydávati příští státní rada (Rada Stanu). Jinak rada vladařská provádí vládu podřízeným sobě ministerstvem. Náčelníkem a representantem vlády jest ministerský předseda, který také spolupodpisuje dekrety a reskripty vladařské rady; jinak všecka činnost vládní roz-

[1] Předseda Jan Kucharzewski, min. vnitra Jan Stecki, min. spravedlnosti Stan. Bukowiecki, min. financí Jan K. Steczkowski, m. kultu a vyučování Ant. Ponikowski, m. orby Jos. Mikułowski-Pomorski, m. obchodu Jan Zagleniczny, m. veřejné péče a ochrany práce Stan. Staniszewski a min. výživy Stef. Przanowski.

hoduje se v ministerské radě. Po ruce ministerského předsedy pracuje uvedený již odbor pro věci politické, dále komise vojenská a úřednická. Pod dozorem ministerského předsedy vychází od 6. února vládní list »Monitor Polski« a od 4. února věstník zákonů a nařízení »Dziennik praw królestwa Polskiego«. Nejvyšší úředníky (ministry, státní podtajemníky, odborové náčelníky v ministerstvech, ředitele odboru pro věci politické, předsedy komise vojenské i úřednické, ředitele kanceláře ministerské rady, redaktory »Dziennika praw« a vládního listu, vrchní úředníky soudní, vrchního školního dozorce i ostatní inspektory a ředitele škol středních) jmenuje vladařská rada, která také potvrzuje volbu rektorů; ostatní úředníky jmenují jednotlivá ministerstva. Po ustálení těchto věcí konány přípravy k volbám do státní rady (Rada Stanu), která podle patentu ze dne 12. září má zatím zastupovati sněm; až ten vstoupí do života, státní rada se rozejde. Má býti složena ze 110 členů, z nichž 12 jest virilistů (6 římsko-katolických biskupů, generální superintendenti obou vyznání evangelických, nejstarší rabín varšavský, rektoři university a techniky a president nejvyššího soudu), 55 členů volených a 43 jmenovaných vladařskou radou po návrhu ministerského předsedy. Činné právo volební přísluší členům městské rady varšavské, łódźské a lubelské i členům okresních výborů, t. zv. sněmíků.[1] Volen může býti každý gramotný, aspoň 30letý občan polského státu. Státní radu svolává, zahajuje, odročuje, uzavírá neb rozpouští rada vladařská. Ona také jmenuje jejího předsedu, jenž bude míti titul maršálka. Mimo něj budou v presidiu dva jeho náměstkové a čtyři tajemníci, zvolení státní radou. Úkolem jejím jest zejména schváliti návrh ústavy nového Polska, má právo podávati návrhy zákonů a usnášeti se o nich, přijaté zákony pak potvrzuje vladařská rada; má dále právo schvalovati rozpočet, povolovati půjčky, na konci správního roku schvalovati státní účty, podávati interpelace. Volby do státní rady byly vypsány na 27. února, ale nedošlo k nim pro události, vyvolané mírem s Ukrajinou. Tím také odročena otázka svolání sněmu, jíž se měla státní rada především zabývati.

Méně se dařilo řešení otázky polského vojska. Německo by ji bylo rádo rozřešilo prostým vtělením dosavadních polských

---

[1] Město Varšava volí celkem 8 členů, Łódź 4 členy, Lublin 1 člena; okresní sněmíky (sejmiki powiatowe) utvoří v generálním gubernátorství varšavském (t. j. v okupačním území německém) 8 volebních okresův a zvolí 24 členy, v gen. gubernátorství lubelském (okupačním území rakouském) 6 volebních okresův a zvolí 18 členů státní rady.

legii do německé armády, ale narazilo na odpor. Legionisté odpírali přísahu a byli proto internováni. Odpor jejich dosud celkem trvá, ač podle poslední (lednové) německé zprávy 211 důstojníkův a 2500 vojínů požádalo za reaktivování v legiích. Zřízení polského vojska z dobrovolníků přes četné výzvy také nadobro zklamalo. Za pět čtvrtí roku od prohlášení polské samostatnosti místo celé dobrovolné armády získáno pouhých několik tisíc dobrovolníků. Zápal pro polské legie, který se projevil na počátku války v Haliči, nadobro pohasl. Je to dojista významný hlas lidu, jehož však nebude dbáno. Již koncem ledna rozhodnuto bylo v ministerské radě o návrhu vojenské komise, podle něhož má býti zavedena všeobecná branná povinnost. Strany aktivistické naléhaly, aby vladařská rada sama rychle schválila předlohu branného zákona, neodkládajíc ho do státní rady.[1]

Zatím utvořilo se polské vojsko v Rusku z desorganisované ruské armády. Poprvé jsme o něm zaslechli, když bělgorodský polský pluk odmítl postupovati proti ukrajinské radě a byl proto v noci na 30. prosince odzbrojen; důstojníci byli zatčeni a odvezeni do Moskvy. Zde potom 9. ledna byli zatčeni i členové vrchního velitelství polského vojska. Tyto činy, jakož i Krylenkův rozkaz k odzbrojení všeho polského vojska vůbec vyvolaly prudký odpor. Vojenská polní delegace polská hned ostře protestovala, a když protest zůstal bez účinku, vzbouřily se polské pluky v gubernii mohylevské na pokyn generála Latoura, vrchního velitele polských vojenských organisací v Rusku. Počátkem února začaly docházeti zprávy o postupu a síle polských vojsk: že od Rohačeva táhnou ke gubernii smolenské, že obsadily Mińsk, Mohylev a zajaly Krylenka s celým štábem, že dobyli Smolenska, Vitebska, že mají 30, 110, 170, ba až 250 tisíc mužů pod vrchním velením generála Dowbora-Muśnického, který jest ve styku s Kaledinem atd.[2] Ve Varšavě rozlétly se otisky »písně armády gen. Muśnického«:

---

[1] Také správce sofijské ekspositury polské, Dr. Tad. Grabowski, přispěchal podepříti tato úsilí zprávou, jak jest Bulharsko zklamáno nezdarem záležitosti polského vojska. Čekalo prý, že do roka od 5. listopadu bude míti Polsko stotisícovou armádu, a nezdarem této akce prý k Polsku velmi zchladlo.

[2] Józef Dowbór Muśnicki, vůdce I. vojenského sboru polského, byl generálem poručíkem v ruském generálním štábu. Pochází z kraje radomského v král. Polském. Jemu jsou podřízeni generál major Gustaw Ostapowicz z kraje grodenského (*1867) a generál major Józef Leśniewski z gub. vitebské (rovněž *1867). Kromě nich a gen. Latoura uváděn později ještě gen. Michelis, který sbíral polské vojsko v jižní Ukrajině.

Neseme volnost s bajonety,
ať všecek polský lid je živ!
kdo chce, ať chodí se »sověty« —
my s věrou v svatý polský div!

V tisíci bitev pro »ně« hlavu
jsme kladli, polskou lili krev —
»Za Poznaň, Krakov, za Varšavu«,
toť jediný dnes náš je zpěv!

Od zřídel Němnu po břeh moří,
až po břeh Odry, Tater štít
a do stepí až Záporoží
leť vítr zpěv ten rozšířit!

Leť ku batřím, již v alpském ledu,
francouzských polích cizí stráž
v řad nevolných dnes plní sledu —
leť s blahou zvěstí, orle náš!

Nes, orle, píseň vojínovu,
beznaděj z prsou vyžeň, zdus,
rci, Povstání že vstalo znovu,
že žije Polsko, Litva, Rus!

I v dálku za oceán siný,
kde Washington se bělá, spěj,
ze srdcí výkřik ve svět jiný
nes bratřím: »Bože, štěstí dej!«

Hoj, generále, pokyň rázem!
Děl září lesk i hrotů třpyt —
chcem čenstochovským před obrazem
přísahu slzou pokropit!

Neseme volnost s bajonety,
ať všecek polský lid je živ!
kdo chce, ať chodí se »sověty« —
my s věrou v svatý polský div!

(Nowa Reforma č. 71.)

Vše to budilo v Polsku nadšení a naděje, ale skutečnost byla mnohem skrovnější. V pravdě se polské vojsko shromáždilo hlavně v okolí Bobrujska, Rogačeva a Słucka, aby se postavilo rozpoutaným oddílům bolševickým, ničícím polské statky i panství polská na Volyni, Podolí i Ukrajině, ale síla jeho jest o mnoho menší, než se udávalo, a také postup jeho nebyl tak vítězný, jak se psalo. Podle samého »Monitoru« varšavské vlády byly to zprávy tendenčně přemrštěné, rozšiřované prý, aby vzbudily domnění, že Poláci touží vojenskou mocí ovládnouti cizí etnografická území. Že vojenské síly gen. Dowbor-Muśnického nejsou veliké, ukázaly zprávy o dalším násilném odzbrojování polských oddílů (na př. poblíž stanice Uši, kde Bolševici vyšinuli polský vojenský vlak z kolejí). Také provolání generála Dowbor-Muśnického vysvětlilo pravý stav věcí: že polské vojsko bylo soustředěno mezi Rohačevem a Bobrujskem, kde je chtěl Krylenko vyhladověti a přepadem odzbrojiti, že však oddíly bolševické byly z Rohačeva vypuzeny a polské vojsko opanovalo i Žlobin a Bobrujsk, odkud ohrožovalo i hlavní stan ruský. »Z Bobrujska, odkud vede nejkratší cesta do naší vlasti, neustoupíme, byť bychom všichni měli padnouti,« prohlásil gen. Muśnicki. Když po prohlášení Trockého a po vypršení příměří došlo k německému tažení do Pobaltí, vyjednalo německé velení vzájemný styk s vojskem gen. Muśnického. Ten počátkem března odeslal do Varšavy deputaci, aby zpravila radu vladařskou o hotové věci. To byl asi první krok, aby vojsko jeho bylo prohlášeno za základ polské armády. Němci jsou prý tomuto řešení nakloněni, čemuž rádi věříme.

(Dokončení.)

Cíle vědeckého vedení práce.[1]

Napsal ing. Jindřich Fleischner.

Během vývoje společenského, zdá se Spencerovi, bývají menší nebo větší části společnosti lidské obětovány celku. Na dřívějších stupních kulturních obět tu znamená úmrtnost z válek, na stupních pozdějších jest to obět, již vyžaduje sobě bezohledná soutěž boje hospodářského. Dnes přinášíme lidské oběti obou druhů, doufajíce, že tak činíme k užitku nás i potomstva, a pokud lidé budou se rozmnožovati více než životní prostředky jejich, zdá se jedněm se Spencerem samozřejmým, že proti tomuto pohanství není žádné pomoci, a druhým,

[1] Napsal jsem u příležitosti úmrtí amerického inženýra Frederika Winslowa Taylora v březnu 1915 článek »Taylorismus« do socialistické revue »Akademie«. Článek tvoří nyní podstatnou kapitolu mé programové knihy »Technická kultura«, která vyšla v listopadu 1916 u F. Borového v Praze.

Proti mému článku vyšly dvě delší polemické stati přítele ing. Stanislava Špačka: »Taylorismus se stanoviska pracovní a lidské ekonomie« (Obzor průmyslový 1916) a »F. W. Taylor a jeho nauka« (Obzor Technický 1916). Na tyto články upozorňuji zvláště ty, kteří se zajímají o technické podrobnosti vědecké organisace práce americké školy, označované názvem scientific management — vědecké vedení práce.

Chci se dnes pokusiti o přesnější formulaci názorů, které mne vedou ke kritice jmenovaných amerických systémů pracovní organisace a doložiti správnost této své kritiky některými cizími výv vody a výzkumy novějšími.

Snažím se býti více instruktivním než polemickým. Kniha o technické kultuře, zvláště její filosofický úvod, může stačiti těm, kteří se teoreticky zabývají otázkami sociálními té váhy, jako je vhodná organisace lidské práce. Dnes chci i prakticky přesvědčiti o správnosti a závažnosti svých námitek kritických. Vědomě stavím do popředí škody, způsobené vedením práce, které nedbá osobnosti pracujícího a jiných snah, označujících vývoj naší doby, snah o uplatnění individuality, ať již národů, tříd nebo jedinců. Podtrhuje tyto snahy, žádám, aby tvořily složku vědeckého vedení práce, jsa o velikém významu lepší organisace pracovní, stejně jako o jejích přednostech, tím více přesvědčen, čím více se obávám jejích škod a čím více na ni kladu vyšších, netechnických, neekonomických a přímo řečeno nepraktických požadavků, nepraktických ovšem jen zdánlivě a dnes.

mezi něž se počítám i já, že se musí vynaložiti veškeré v lidské moci ležící prostředky na vybavení lidstva z této sebevražedné, krvavé obrozovací lázně.

Vezmeme-li povahu lidskou, jak ji kolem sebe vidíme, poznáme sice, že požadovati cizí oběti pro vlastní prospěch leží hlouběji a pevněji v povaze té zakořeněno než obětovati svůj prospěch cizím požadavkům. V tom směru je Spencerovo mínění vysvětlitelné a správné. Tvary společenské organisace závisejí na podobných povahových vlastnostech lidských, ale tou měrou, jak se přirozenost tato zlepšuje, jak se pojem prospěchu, přesvědčení vzbuzené a změněné o jeho stupni přetváří, zdokonalují se také organisační formy společenské, celků menších i větších. Je úkolem jedinců i celků přivoditi podobné přetvoření »přirozeností« lidských. V »Základech sociologie« táže se Spencer, děje-li se toto zlepšení tak, že každý člověk se stane časem majetkem všech ostatních, podřídiv vlastní prospěch úplně prospěchu celku, či oním směrem, kde každý člověk zůstane výhradným pánem svých schopností. Je otázkou Spencerovou, pokud se člověku brání, aby svých schopností neobracel jen k vlastnímu prospěchu, a pokud jest nucen užívati jich na prospěch cizí. Zodpovídá ji v ten smysl, že očekává postupné zanikání života jedincova v životě celku, a zdá se mu, že této povlovné změně staví se jen velmi malý odpor v cestu. »Dlouhé studium posiluje ve mně přesvědčení, jež téměř před padesáti lety jsem vyslovil: konečný člověk bude toho druhu, že jeho soukromé potřeby budou za jedno s potřebami veřejnými. Bude to takový druh člověka, jenž samovolně žije podle vlastní přirozenosti a tím jedině plní úkon jednotky společnosti, a jemuž bude možno žíti proti vlastní přirozenosti jenom proto, že ostatní jednají podobně. (Spencer.)

Jde tedy o takovou formu společenské organisace, která upravuje prospěch celku v souhlase s prospěchem jedinců a činí nesnesitelné oběti jedněch stále zbytečnými a současně snesitelnějšími ty, které jsou nezbytné pro blaho celku.

Dosavadní formy společenské organisace ukazují zcela jistě stále rostoucí odpor jednotek proti nuceným obětem, přinášeným jiným jednotkám i celku, to jest rostoucí snahu o zvýšení

soukromého prospěchu z veřejných prostředků a o zvýšení veřejného prospěchu ze soukromých prostředku jen zvýšením vlastního prospěchu každého jedince z vlastních prostředků a schopností.. Chyby dosavadních organisačních systémů společenských i hospodářských pramení z toho, že mohou jedinci privilegovaných tříd zneužívati jich jako svých prostředků mocenských proti jedincům a třídám druhým a nikoliv jako prostředků dalšího rozvoje všech jedinců a tříd, celého lidstva i jeho kultury.

Proti zmechanisování života jako výsledku snahy organisace hospodářsko-technické opatřiti lidstvu, které se překvapující rychlostí množí, eksistenci, rostou stejně rychle se stoupající úrovní požadavků na eksistenci, samovolně a stále individualistické snahy uplatniti zvláštnosti své osobnosti a socialistické snahy demokratisovati hospodářskou soustavu umožněním pokud možná všem uplatniti obecné i zvláštní snahy i potřeby.

»V průmyslovém století,« volá autor »Střední Evropy«, jest národu pokrokovému přímo absolutní nutností, aby proti vzrůstu snah velkoprůmyslových nepřestal působiti sesíleným vlivem snah individualistických.«

A čím vyšší jest vývoj velkoprůmyslu, tím více jest třeba, aby tento protiúčinek přesně formulovali a si uvědomovali lidé, žijící za tohoto velkoprůmyslového století.

Volá-li se takto k Němcům, o nichž praví Spencer, že zvykli sobě náležeti jiným a nikoliv sami se spravovati, kterak nerozvážiti tento příkaz zvýšeného individualistického snažení v národě od věků demokratickém, v době nejvyššího vzplanutí jeho historického snažení o sebeurčení.

Vědouce, že socialismus jako demokratičtější forma hospodářské soustavy, kterou nazýváme ve dnešní, aristokratické formě kapitalismem, prosadí se sám sebou, věříme tím více, že individualismus musí býti všemožně pěstován, že vědomému chtění jednotlivců, které je konečně podstatou každého individualismu, musí býti věnována nejvyšší pozornost, zvláště při organisaci jich.

Chtíti může a chtíti musí jedinec, ať je sebe více tlačen se všech stran chtěním druhých jedinců, tvořících větší či menší celky. Záleží na tom, co chce, jak daleko chce jíti společně s jinými, pokud chce

býti vlastním pánem a pokud majetkem jiných, pokud sobě dá brániti, aby obracel své schopnosti jen k vlastnímu prospěchu a pokud se dá nutiti, aby je obracel ve prospěch cizí.

Podstatou kapitalismu, jak již jeho největší kritik Marx ukázal, je, že z něho vyrůstá jeho protiva. Výslovnou zvláštností čistě kapitalistické metody hospodářské jest považovati lidské výkony tělesné i duševní za zboží, z něhož možno těžiti zisk. Proto se snaží všichni jedinci, kteří nejsou zúčastněni na vedení kapitalistického podniku, aby nezůstali po celý život předmětem cizí spekulace. Tato snaha objektu státi se subjektem, jest dle Naumanna podstatou všeho socialismu a jest tedy čistě individualistickou jako každá snaha o zvýšení významu jedincova já, a jako taková musí býti v každé době všemožně podporována a sílena. Celé dějiny jsou obrazem neustálého boje uplatniti jednotlivé osobnosti, jsou úspěšným zápasem o práva osobností.

Průmyslový vývoj, ať je sebe dokonalejší, není pokrokem, pokud není provázen vývojem práv lidských osobností, a proto je boj o ně průvodním zjevem boje průmyslového.

Otázka, co není dovoleno průmyslovému rozvoji, stává se každým dnem významnější. Sociální otázka ve velkoprůmyslu jest otázkou lidských práv. Zachováme sobě lidská práva v industrialismu? Toť nejhlubší problém průmyslového rozvoje. Nenalezneme-li formu součinnosti úředníků a dělníků ve vedení průmyslových závodů, staneme se národem průmyslových kuliů. Jde o organisaci průmyslového závodu, kterou jest právo individua respektováno stejně jako nejvyšší příkaz bytí či nebytí závodu.

Síla národa dána jest zdravím, energií, nadějí, pružností a hybností jeho lidu, praví Wilson. Není důležitější otázky v národě nad vhodnou organisaci jeho nejpřednějšího pramene bohatství a síly, jeho pracovní síly, tělesné a duševní energie jeho zástupů. Mezi všemi prameny pomocnými rozvoje každého národa jest nejmohutnějším základem využití všech ostatních, lidská pracovní síla a její organisace v průmyslu, jenž má ji proměniti v bohatství světa, jest proto nejvyšší otázkou bytí a nebytí národního.

*

Již v písmu čteme, že sobota pro člověka učiněna jest a ne člověk pro sobotu, a proto člověk musí býti pánem i soboty, jako všech sebe světějších zřízení, která pro sebe vytvořil, a nesmí se nikdy dáti ovládati žádným z těchto zřízení, neřku-li poškozovati prostředky, které se v takových případech povýšily nad svůj účel a staly se mocnějšími svých tvůrců.

Práce lidská jest nekonečným, po staletí trvajícím zápasem, vedeným mezi člověkem a přírodou. Příroda chce člověka zahubiti, člověk po dlouhém boji ji konečně donutí udržeti ho na živu, ano sloužiti mu v mezích svých zákonů, které člověk postupem poznání jich ovládal podřízením se jim.

Když se stala organisace práce podstatnou částí práce, šlo zase jen o to, jak přizpůsobiti kvalitu a kvantitu práce a jak rozděliti výtěžek její potřebám většího okruhu společně pracujících na uhrazení svých potřeb, bez omezení a bez obětí přinesených jedněmi druhým, jak uhraditi potřeby všech účastníků té pracovní organisace bez ohrožení jejího, dle stupně účasti na uhrazení potřeb těch.

Tuto vlastnost nesmí ztratiti ani organisace práce v moderním průmyslovém hospodářství, i ta musí dbáti potřeb stejně prodavačů pracovních výkonů jako jejich kupců a zužitkovatelů a tím více oněch, čím více *pracovní výkony jsou jejich jediným majetkem* a rozvrat majetku druhých je zákony privilegovanou silou a převahou jejich.

Moderní je jen ta organisace průmyslové výroby, která je *sociální*, to jest, která hájí práva každého jedince na práci podle jeho schopností a *schopnosti a síly jeho staví nad každý jiný statek, hodný ochrany*. Proto také musí chrániti síly té od každého chybného využití, jak vinou majitele, tak vinou jí zneužívající organisace nebo jedince.

Nejpřednější vlastností pracovního motoru, opatřeného duší, *jsou potřeby této duše*, a všechna organisace, která upravuje spolupráci většího či menšího počtu podobných živých motorů, musí v prvé řadě dbáti těchto jejich potřeb tělesných stejně jako duševních, *má-li býti úspěšnou a účelnou*.

Chudý člen lidské společnosti, stejně jako bohatý, dává za sebe pracovati a pracuje na jiné. Sta, tisíce neznámých pracuje o potřebách každého jedince, aby mohl svým způsobem žíti, uhrazuje své potřeby. Sedláci orají, horníci sjíždějí do dolů, lodníci se plaví na moři, drvoštěpi porážejí kmeny, tkalci tkají vlákna živočišná a rostlinná, a veškeré tyto činnosti hospodařící společnosti i s jejich orga-

nisací jsou zde pro moje potřeby, a moje práce musí proto býti nejen prostředkem uhraditi potřeby mé uprostřed hospodařící společnosti, ale splátkou za všechnu tu práci pro mne lidstvem konanou. Čím více jich pracuje na mne, tím větší jest i moje závislost, ale tou závislostí platím část svého dluhu, nezaplacenou vlastní prací; závislost jest ústupkem části mých práv, mé vlastní osobnosti ve prospěch celku, ale zároveň ziskem mým v podobě hrdosti jedince, náležejícího a těžícího z práce tak velikého celku.

Disciplina, poslušnost, pořádek, podřízení vlastního zájmu vyšším cílům, cizím, toť požadavek, který v každé dobré organisaci v přítomnosti i budoucnosti je nevyhnutelný, za každého společenského řádu nezbytný. Ale při nejvyšší poslušnosti a závislosti nesmí nikdy býti zapomenuto, aby jedinec a jeho osobnost měla nejvyšší celkem přípustnou volnost za nejmenšího poškození jiných osobností, nejdokonalejší ochranu svých osobnostních práv zaručenu a chráněnu tou organisací.

Čím špatnější tato organisace, tím bezúspěšnější práce v ní konaná, ať chyba ta leží v převaze jedince nebo ve výsadách celku pracujících. Každá nová pracovní technika musí býti proto vítězstvím člověka nad jeho závislostí, zvýšením, rozšířením jeho svobody. To platí o každé, ať vědecké, ať jiné organisaci hospodařícího celku, většího či menšího. Nesmí jí býti možno nikým zneužíti za prostředek hospodářských či sociálních výsad a zisků jedince na úkor celku. Musí sama v sobě míti ochranu proti podobnému zneužití, ať v podobě technické nebo právnické.

Prvním úkolem každé pracovní organisace, jako části moderní techniky výrobní a hospodářské, musí býti tedy zmírniti vliv práce na pracujícího, mechanisující jeho život a stále zaměňovati tělesnou práci za činnost zvyšující duševní a tělesné zdraví všech pracujících. Musí jí býti práce použito výhradně jako prostředku kulturnější úpravy hospodářské soustavy lidstva, zdokonalení a zjemnění jeho kultury.

Pracovní síla, hmotná i duševní, jako nejdůležitější část národního jmění, musí býti organisována co nejlépe ve výrobním pochodu, a pracovní systém této organisace musí býti založen na všech vědeckých vymoženostech naší doby, ať věd duchových či přírodních, s fysiologií a psycho-

logií v čele a podporován správním a právním ochranným opatřením, stejně založeným a chránícím od zneužití pracovní systém a pomáhajícím zvyšovati a zjemňovati kulturu.

V poslední době mluví se mnoho o vědecké organisaci práce. Systémy podobné organisace vyznačují se většinou tím, že se omezují jen na ekonomické vedení práce, jsouce založeny na vědeckých požadavcích a výzkumech jediné vědy: technické ekonomie.

Není jistě neoprávněnou nedůvěra, se kterou sledují tuto vědeckou organisaci práce již pro pouhý její původ z Ameriky. Nevolám k ospravedlnění tohoto doznaného předsudku nikoho menšího než presidenta Spojených Států Amerických Woodrowa Wilsona. Nemůže vzejíti světlo v organisaci průmyslové práce ze země, o níž praví nejvyšší representant její, že zákony její nezabraňují silnému, aby drtil slabého (Nová Svoboda str. 11) a protože v této zemi se to silnému zdařilo, opanoval jak průmysl tak i hospodářský život. Jak chcete, byť i jen ekonomické organisaci přiučiti se v zemi, kde svazy zaměstnavatelů, vidouce, že ceny klesají, omezí výrobu, omezí pracovní hodiny, vyhodí lidi z práce jen proto, aby udrželi ceny přes nedostatek jich oprávněnosti (Wilson str. 55), svazy, které drží lidi při mzdě, při které nemohou žíti, ač jsou nuceni pracovati sedm dní v týdnu po dvanáct hodin denně ve mlýně, kde nevydělají za těch třistašedesát pracovních dní ani tolik, aby zaplatili své účty (Wilson, str. 38).

Z Ameriky nepřijde spasitelná organisace práce, tomu nemohu uvěřiti, neboť rozvoj průmyslu v této zemi není přirozeným pochodem, ale výsledkem vůle s rozmyslem postupujících lidí, kteří byli mocnějšími a silnějšími než jejich sousedé v obchodním a průmyslovém světě a kteří si přáli jedině zajistiti tuto moc proti soutěži celého světa.

Americký průmysl našich dní není výsledkem doby plné práce v nevyvinuté době, mladého národa, zápasícího a hledajícího sebe sama, snažícího se postaviti se na vlastní nohy uprostřed starších a zkušenějších soupeřů, ale je výsledkem vůle několika lidí, kteří věděli, co chtějí a věděli, jak toho docíliti pomocí přízně vlády (Wilson str. 61), neštítíce se žádných prostředků. Dělník český, jemuž nabízena by byla americká organisace práce, mohl by ji odmítnouti, používaje slov presidentových: »Já, pokud mne se týče, nestojím o to, aby se někdo o mne staral. Raději bych hladověl

jako svobodný muž, než bych se dal krmiti podle nálady těch, kdož organisují americký průmysl tak, jak se jim líbí jej organisovati (Wilson str. 69).

Wilson kritisuje s e s t a n o v i s k a d ě l n i c k é h o stanovisko podnikatelů k americkým pokusům o organisaci práce. Některé z těchto pokusů měly nátěr lidumilnosti a blahovůle, a bylo jich použito, pokud Wilson ví, v naprosto dobrém úmyslu, ale každé z těchto zařízení opatřilo dělníka nezákonými právy, pouhými výsadami, jimž se mohl těšiti jen tak dlouho, pokud zůstal v závodě, pro nějž pracoval a zachovával jeho pravidla. Odepřel-li dáti si vzíti svoji nezávislost, ztratil ona danajská dobrodiní. Promyslíte-li americkou organisaci práce s Wilsonem, vidíte, že je to hospodářské opanování životů a majetku těch, kdož konají den ze dne práci pro národ pod vrchní mocí a suverenitou kapitalistů vládou chráněných.

Tito páni nejsou ovládáni ohledem na všeobecný rozvoj, ale na vlastní výhody. Nejsou blahovolni k zaměstnancům, nemají srdce pro dělný lid, nedbají, aby ženy nebyly olupovány o životní sílu, nedělají si svědomí z toho, že se používá dětí v útlém věku k práci, nežádají sobě chrániti plic, zdraví a svobody svých zaměstnanců, nemyslí na své lidi ani tolik jako na své stroje.

Pravím s Wilsonem všem, kdož hledají v americkém průmyslu spásu pro organisaci lidské práce, p r o o r g a n i s a c i m o d e r n í a s o c i á l n í a p r o o r g a n i s a c i č e s k o u, t. j. d e m o k r a t i c k o u: Můžete-li mi ukázati jen nejmenší slib nesobeckosti na straně pánů nad našimi životy, pak pochopím, že máte nějaký paprsek naděje, ale pouze pod tímto předpokladem, pouze pod touto podmínkou, že historie světa má se obrátiti, a že muži, mající moc utlačiti nás, zachovají se k nám laskavě a budou podporovat naše zájmy, ať tyto odporují zájmům jejich nebo ne.« (Wilson, str. 77.)

(Pokračování.)

Z předmluv Bernarda Shawa.

Napsal Vilém Mathesius.

Bernard Shaw nespoléhá na to, že umělecké dílo mluví samo za sebe. Nespokojuje se dojmem, jejž si utvoří obecenstvo o jeho hrách z představení, nýbrž vkládá mu do rukou knižní jejich vydání doplněné scénickými poznámkami, jež jsou upravovány zvlášť k čtení, a opatřené obšírnými výklady v předmluvách (ty bývají měněny od vydání k vydání nebo pro překlady znova psány) a leckdy i v dodatcích a poznámkách. Z výkladů těch lze sestaviti podrobnou charakteristiku Shawova myšlení a jeho uměleckých snah, a proto jich nesmí pominouti nikdo, kdo chce dílu jeho porozuměti. Neboť osudy her Shawových ukazují názorně, že věta o soběstačnosti uměleckého díla selhává nejčastěji u protikonvenčních umělců-myslitelů.

Shaw vysvětluje povahu svou původem. »Jsem Ir z protestantské rodiny a protestantských předsudků,« praví v předmluvě k Druhému ostrovu Johna Bulla (Preface to the Home Rule Edition) a vysvětluje stručnou tu charakteristiku o něco dále (Preface for Politicians) podrobněji. »Pravím-li, že jsem Ir, myslím tím, že jsem se narodil v Irsku (Shaw se narodil r. 1856 v Dublíně), a že mateřský můj jazyk je angličtina Swiftova a ne žargon londýnské žurnalistiky z prostředku devatenáctého století, jímž se nedá mluvit. Moji předkové jsou téhož druhu jako předkové většiny Angličanů; to jest ... jsem pravý typický Ir pošlý z invase dánské, normanské, Cromwellovy a ovšem také skotské. Jsem z rodinné tradice prudký a vyzývavý protestant; ale ať proto žádná anglická vláda nespoléhá na mou oddanost; jsem dost Angličanem, abych byl zatvrzelý republikán a přívrženec Home Rule. Je pravda, že jeden z mých dědů byl Orangeman (irský protestantský legitimista); ale za to jeho sestra byla abatyší a jeho strýc — říkám to s hrdostí — byl oběšen jako rebel.«

Shawovo irství a protestantství jsou důležité složky jeho povahy. S irským svým původem — irství, jak již hořejší citát naznačuje, není mu dáno plemenem, nýbrž podnebím a sociálním ovzduším: »Není irského plemene stejně jako není plemene anglického a plemene Yankeeů. Za to však je irské podnebí, a to vtiskne přistěhovalci ráz hlouběji a trvaleji za dva roky, než podnebí anglické za dvě stě let. Je zesilováno umělým podnebím hospodářským, které vykonává trochu díla připisovaného přirozenému podnebí zeměpisnému; ale podnebí zeměpisné je věčné a neodolatelné, a vytváří muže a ženy, kterých Kent, Middlesex, Norfolk a Suffolk nerodí a nechtí ani napodobiti« — spojuje neúprosný svůj smysl pro skutečnost a pronikavost jasného svého rozumu. Po té stránce vidí veliký rozdíl mezi »Angličanem uctívajícím modly a Irem pohlížejícím v tvář faktům«. »Zhruba bych řekl,« praví v uvedené již Předmluvě pro politiky (Preface for Politicians), z níž vybrány jsou i drobné citáty hořejší, »že Angličan je zcela vydán na pospas své obrazotvornosti, nemaje smyslu pro skutečnost, který by jí čelil. Ir, jenž má obrazotvornost daleko jemnější a vyběravější, má jedno oko stále upřeno na věci, jak skutečně jsou.« Shaw tedy vidí věci v pravé jejich podobě, vidí je normálně. Ale nesmíme se určením tím mýlit. Normální zření nečiní Shawa člověkem, jako jsou jiní, nýbrž naopak odlišuje jej od valné většiny lidí ostatních. Porozuměl tomu, když kdysi navštívil očního lékaře, a ten prozkoumav mu zrak prohlásil jej za normální. »Já jsem ovšem myslil, že to znamená, že mám zrak jako každý jiný; ale on odmítl ten výklad jako paradoksní a rychle mi vysvětlil, že jsem zrakově člověk výjimečný a velice šťastný, protože normální zrak umožňuje zříti věci přesně a jest dopřán jen asi desíti procentům obyvatelstva, kdežto ostatních devadesát procent má zrak abnormální. Hned jsem pochopil, proč jsem neměl úspěchu se psaním románů. Můj duševní zrak je jako můj tělesný zrak normální; vidí věci jinak než zrak jiných lidí a vidí je lépe« (předmluva k Hrám neutěšeným).

Jestliže irství zbystřuje Shawovi zrak, aby na rozdíl od většiny lidí viděl věci, jak skutečně jsou, nedovoluje mu jeho protestantství — termín ten znamená tu mravní tendenci, ne určitou nějakou víru náboženskou —, aby přestal jen na pouhém poznání skutečnosti. To mu není koncem, nýbrž východištěm. Shaw je rozený opravce a preceptor. »Musíte mne vzít, jaký jsem, jako člověka rozumného, trpělivého, usedlého, omlou-

vavého, pracovitého, s temperamentem učitele a se starostmi církevního staršího. Není pochyby, že ty mé literární spády, které náhodou baví britské publikum, odvracejí pozornost od mého charakteru, ale charakter tu nicméně je, pevný jako cihla. Já mám svědomí a svědomí vždy úzkostlivě vysvětluje. Vy naproti tomu cítíte, že muž, který mluví o svém svědomí, se náramně podobá ženě, která mluví o ctnosti. Jediná duševní síla, kterou Vy za vhodné uznáváte se pochlubiti, je síla Vašeho vtipu; jediný požadavek, s nímž přicházíte na veřejnost, je ten, že umělecký Váš temperament požaduje souměrnost, eleganci, styl, gracii, jemnost a čistotu, která jde hned za bohabojností, ne-li před ní. Ale moje svědomí je pravé svědomí kazatelské. Mrzí mne, vidím-li, že je lidem volně, když by jim mělo být nevolně, a usiluji je přinutiti k přemýšlení, abych je přivedl k přesvědčení, že jsou hříšni. Nelíbí-li se Vám moje kázání, nechte tak. Nemohu si pomoci.« Tak se líčí sám v dedikaci Člověka a nadčlověka. Ale sebecharakteristika ta, trochu humoristicky zbarvená, málo zdůrazňuje jednu stránku Shawova úsilí o změnu dnešního života. Nezapomínejme, že protestantismus, v němž Shaw vyrostl, je původu anglického, a že domovem Shawovým, v němž myšlení jeho vyzrálo, je od r. 1876 Anglie, země positivních cílů. Shaw je kazatel nespokojený se skutečností, již bystře prohlédá. Ale nechce nás vést od skutečnosti té k absolutnu, které není s této země, nýbrž chce skutečnost, kterou poznal, ovládnout a podle možnosti změnit. Irství a anglické protestantství spojuje se tak v Shawovi v praktický realismus.

Praktický realismus Shawův má ovšem ostrou příchuť revoluční, neboť neprůměrnost jeho »normálního zření« se projevuje v úsudcích o životě. Od mládí je Shaw nepřítel vší konvence a socialista. Mluvě v předmluvě k Hrám neutěšeným o prvních dobách své literární činnosti, praví o sobě: »Neměl jsem žádného zalíbení v tom, čemu se říká populární umění, neměl jsem úcty pro populární morálku, neměl jsem víry v populární náboženství, neměl jsem podivu pro populární hrdinskou pósu. Jako Ir nemohl jsem si osobovati lásku ani k vlasti, kterou jsem opustil, ani k zemi, která ji zničila. Jako člověk humánní hnusil jsem si násilí a vraždění ať ve válce, v sportu nebo u řezníka. Byl jsem socialista, hnusící si náš bezuzdný shon po penězích a věřící v rovnost jako v jediný možný trvalý základ společenské organisace, disciplíny, subordinace, zdvořilosti a výběru schopných osob pro vysoké funkce.« Hlásání myšlenek směřujících proti konvenci či (jak

je nazývá) »nemravných a kacířských« považuje Shaw za povinnost — »Cokoli se příčí ustáleným mravům a zvykům, je nemravné. Nemravný čin nebo učení nejsou nutně hříšné. Naopak, každý pokrok v myšlení a jednání jest podle definice nemravný, dokud se k němu nepřikloní většina. Proto je nesmírně důležito, aby nemravnost byla žárlivě chráněna proti útokům těch, kdož nemají jiného měřítka než měřítko zvyku a kdo pohlížejí na každý útok proti zvyku, to jest proti mravnosti, jako na útok proti společnosti, proti náboženství a proti ctnosti« (předmluva k Odkrytí Blanca Posneta. The Rejected Statement.) — a socialism je základní tóninou jeho díla. Již roku 1882 připoutala přednáška Henry George definitivně mladého Ira k učení socialistickému, a když o dva roky později byla založena v Londýně Fabianská společnost, sdružení to socialistických myslitelů, stal se Shaw hned jejím členem. V popředí Společnosti setrval podnes, protože je mu blízek střízlivý její realismus, kterým se liší od marxistických hlasatelů třídního boje. Slova fabianského programu, že k dosažení cílů Společnosti je třeba, aby se její členové nejprve vzdělávali sami studiem sociálních problémů, plnil Shaw horlivě, vypracovávaje se v opravdového socialistického odborníka. V přednášce o raných dějinách Fabianské společnosti, kterou proslovil r. 1892 a která pak byla tištěna jako 41. číslo Fabianských traktátů, vypráví sám, jak sháněl poučení, kde jen mohl. Chodil do vědeckých klubů, kde se studovaly socialistické soustavy nebo teorie národohospodářské, navštěvoval debaty a veřejné schůze všeho druhu a každou neděli přednášel o nějakém tématu, které chtěl prostudovat. Tak se připravil k vlastnímu úkolu fabianskému, k propagaci výsledků, k nimž studiem dospěl. Jak soustavně dovede vykládat o sociálních problémech, poznáváme z četných jeho tištěných »traktátů‘, z nichž dva jsou obaženy i v knize Fabianská pojednání o socialismu, která vyšla jeho redakcí v Londýně r. 1889 a byla po sedmi letech přeložena do češtiny jako první spis označený u nás jménem Shawovým. Ale Shaw byl proti svému fabianskému druhu, opravdovému badateli Sidneyi Webbovi, přece spíše skvělým šiřitelem myšlenek socialistických než do hloubek se prodírajícím socialistickým myslitelem. V propagaci svých názorů šel po cestách různých. Vykládal je netoliko v klidných schůzích a v poučných pojednáních, nýbrž hlásal je i v lidových shromážděních pod širým nebem — v předmluvě k Třem hrám pro puritány odpovídá k výtce, že psaní předmluv k dramatům připomíná šarlatánství: »Dobrá, já jsem šarlatán. Poprvé jsem upoutal sluch an-

glického publika na vozíku v Hyde Parku při vřeštění hudebních kapel.« —, prosycoval jimi své úvahy jako výtvarný, hudební a divadelní kritik — hlásí se k tomu v dedikačním listu v Člověku a nadčlověku, pravě k příteli Walkleyovi, že zahájili spolu před patnácti lety jako blíženečtí průkopníci tehdejšího ‚nového žurnalismu‘ epochu v kritice divadelní a operní tím, že si ji vzali za záminku k propagaci vlastních názorů životních —, a vtěloval je posléze v postavy a děj svých her.

Právě v tom, že Bernard Shaw není jen čilý hlasatel odboje proti konvenčním hodnotám a přemýšlivý kazatel socialismu, nýbrž i básnický tvůrce, obdařený zejména nadáním dramatickým, zakládá se jeho literární význam. Pramen tvořivosti dramatické vyvěrá v Shawovi samovolně a vydatně. »Co se týče nadání dramatického,« praví v předmluvě k Hrám neutěšeným, »schopnost vyčarovávati smyšlené osoby na smyšlených místech a nalézati záminky k divadelním výjevům mezi nimi nenarazila ve mně na žádnou mez, leč na vlastní mou lenost.« A slova ta jsou potvrzována rozsahem dramatického tvoření Shawova, které za čtvrt století vydalo na třicet her. Ale i jako dramatik je Shaw především bojovníkem potírajícím hodnoty staré a bijícím se za hodnoty nové. Jako o umělecké své kritice mohl by říci i o umělecké své tvorbě, že je mu vlastně »záminkou k propagaci vlastních názorů životních«; alespoň upomíná Shawova formulace toho, co chce svými hrami, velmi důrazně na prohlášení fabianské, že se Fabiovci snaží »buditi sociální svědomí tím, že nutí společnost, aby si uvědomila eksistující neřády«. »Nejsem obyčejný dramatik zabývající se obecně psaním her,« praví Shaw v předmluvě k Odkrytí Blanca Posneta (The Rejected Statement). »Jsem specialista v hrách nemravných (víme již, že nemravným nazývá Shaw vše, co se příčí ustáleným mravům a zvykům) a kacířských. Získal jsem si pověst vytrvalým bojem o to, abych publikum přinutil, aby se zamyslilo nad svou morálkou. Zejména považuji za zhoubně špatné mnoho běžné morálky týkající se vztahů hospodářských a pohlavních, a na některé věty křesťanského náboženství, jak se jim dnes rozumí v Anglii, se dívám s odporem. Píšu hry s úmyslem obrátiti národ v těch věcech k svému přesvědčení. Nemám jiného dostatečného podnětu k psaní her, protože nezávisím na divadle eksistenčně. Kdyby se mi zamezilo, abych tvořil hry nemravné a kacířské, přestal bych psát pro divadlo a šířil bych své názory s řečniště a knihami.«

Není možno, aby umělec tak rozumově založený nebyl si vědom svého poměru k umění. Proto se vlastní tvůrčí metoda Shawova zřetelně obráží v jeho úsudcích o umění a umělcích.

Od umění žádá si Shaw více než hodnot ryze formálních. »Jistě musím uznat, jak uznal i Starý námořník, že jest mi vypráveti svůj příběh zajímavě, mám-li udržeti svatebního hosta přimražena přes vábivé zvuky hlučného fagotu«, tak vykládá s narážkou na známou báseň Coleridgeovu v dedikaci Člověka a nadčlověka. »Ale jen ‚pro umění' nepodjal bych se námahy napsati jedinou větu. Vím, že jsou lidé, kteří nemajíce nic, co by řekli, a nic, co by napsali, přece tak milují řečnění a literaturu, že jim působí rozkoš, opakují-li, kolik mohou pochopiti, z toho, co jiní řekli nebo napsali před nimi. Vím, že kousky, které nedostatek přesvědčení jim dovoluje pohodlně provozovati s rozředěným a špatně chápaným poselstvím, poskytují jim příjemnou salonní hru, kterou nazývají stylem. Mohu mít útrpnost s jejich pošetilostí a třeba i cítiti s jejich libůstkou. Ale pravý originální styl se nevytvoří jen pro styl. Platíme podle svých prostředků od šilinku do guinea za to, abychom viděli, slyšeli nebo četli geniální výkon někoho jiného. Ale nebudeme platit celým životem a duší, abychom se stali pouhými virtuosy v literatuře, ukazujíce dovednost, která nám ani peněz nevynese jako hra na housle. Alfa a omega stylu je úspěšnost tvrzení. Kdo nemá co tvrditi, nemá stylu a nemůže jej mít. Kdo má, co by tvrdil, bude mít styl tak mohutný, jak je jeho tvrzení důležito a on sám o něm přesvědčen. Vyvraťte si jeho tvrzení, když je už jednou vyjádřeno, a přece styl toho tvrzení trvá.« Je třeba nového nazírání, má-li povstati nové umění. »Co pomůže psát hry nebo malovat fresky, nemáte-li nic víc co říci nebo ukázati, než bylo řečeno a ukázáno Shakespearem, Michelangelem a Rafaelem?«, ptá se Shaw v předmluvě k Třem hrám pro puritány. »Kdyby ti nebyli viděli věci jinak, ať lépe nebo hůř, než dramatičtí básníci mysterií townleyských nebo Giotto, nebyli by vytvořili svých děl; nikoli, ani kdyby jejich dovednost pérem a rukou byla bývala dvojnásobná. Po nich nebylo nutnosti (a nutnost jedině dodává lidem sil, aby čelili pronásledování, jemuž na vzdory se rodívá nové umění), aby bylo přetvořeno to, co již bylo vytvořeno, až přišel čas, kdy se jejich filosofie vyžila a nové pokolení básníků a kritiků v devatenáctém století, od Byrona k Williamu Morrisovi, počalo nejprve chladně mluvit o Shakespearu a Rafaleovi a pak v středověkém umění, které

tito renesanční mistři zatlačili, znovu odkrývat některé zapomenuté prvky, které už klíčily zase k nové žni.«

Podle těchto měřítek hodnotí Shaw umělce. Mluví o pouhých umělcích a o umělcích-filosofech a jen tyto bere zcela vážně. »Bunyan, Blake, Hogarth a Turner — tito čtyři ze všech anglických klasiků a nad ně —, Goethe, Shelley, Schopenhauer, Wagner, Ibsen, Morris, Tolstoj a Nietzsche patří k spisovatelům, jichž zvláštní porozumění životu uznávám jako více méně příbuzné svému. Všimněte si slova ‚zvláštní'. Čítám Dickense a Shakespeara bez studu anebo omezování. Ale jejich ostrovtipná pozorování a zobrazování života nejsou seřazena v nějakou filosofii nebo náboženství; naopak, sentimentální domněnky Dickensovy jsou příkře vyvraceny jeho pozorováním, a Shakespearův pesimismus je jen jeho raněná lidskost« (dedikace Člověka a nadčlověka). Ba Shaw by se nerozpakoval i ničiti umělecká díla, kdyby uznal jejich působení za škodlivé. »Vždy jsem se, myslím, stavěl k umění jako puritán,« praví v předmluvě k Třem hrám pro puritány. »Mám zrovna tak rád krásnou hudbu a sličnou stavbu jako Milton nebo Cromwell nebo Bunyan. Kdybych však shledal, že se stávají nástroji soustavného modloslužebnictví smyslnosti, považoval bych za státnický čin roztrhati každou katedrálu na světě dynamitem na kusy s varhanami a se vším, nedbaje v nejmenším vřískotu uměleckých kritiků a kulturních rozkošníků. A vidím-li, že devatenácté století korunovalo umělecké modloslužebnictví zbožněním lásky, takže o každém básníku je domnění, že pronikl až do sanctissima, prohlásí-li, že láska je věc nejvyšší nebo věc dostatečná nebo všecko: tu cítím, že umění bylo zdravěji v rukou nejfanatičtějších Cromwellových generalmajorů než mu bude, dostane-li se kdy do mých rukou. S radostmi smyslů mohu cítiti a sdíleti je. Ale nahrazovati intelektuální čilost a poctivost smyslnou ekstasí je ďábelství samo.«

(Dokončení.)

Rakouská daň majetková z r. 1810.

Napsal Josef Bekera, vrchní finanční rada.

(Dokončení.)

Vyňaty z daně byly peníze státu půjčené za tím účelem, aby, jak se v patentu dí, »naším věrným státním věřitelům všemožné úlevy byly skytnuty«; pak hodnota zásob, které jednotlivé třídy živnostníků dle zákona byly povinny míti pohotově, to, co bylo nadto, ovšem dani podléhalo (§ 3 pat. II.) a konečně byly daně prosty zásoby zemědělcův, pokud byly výrobky vlastní půdy, poněvadž byly již zdaněny s realitou.

Jmění movité mělo býti zdaňováno dle stavu koncem r. 1809, vztažmo dle stavu podaného prohlášení.

Ode jmění, dle těchto ustanovení vyšetřeného, byla přípustna srážka pasiv, a to:

α) Při dani ze jmění nemovitého dluhů hypotekárních.

β) Při dani z jmění movitého dluhů nezajištěných.

Ad α) § 14 pat. I. dovoloval držitelům pozemků a domů, aby si srazili ze svých dluhů hypotekárních naproti věřiteli při výplatě úroků nebo splátce dotyčného kapitálu poměrnou kvotu daně majetkové.

Držitel realit měl dle toho zapraviti státní pokladně z hodnoty nemovitosti daň celou bez ohledu na její hypotekární zadlužení, avšak na svůj dluh vypadajících 10% daně věřiteli strhl, takže daň nesl věřitel, ale platil ji dlužník.

Při splacení celého dlužného kapitálu mohl si dlužník sraziti ovšem najednou celou daň z něho vypadající.

Se dluhy, knihovně na statcích veřejných a náboženských fondů, pak na statcích státních zajištěnými (vyjma půjčky zahraniční), mělo býti obdobně naloženo; daň na ně vypadající měla býti totiž sražena a náležitě pokladně kontribuční odvedena.

Úhrn poplatného jmění nemovitého každého jednotlivce měl býti zdaněn zvlášť, úhrn pak ryzího jmění movitého každého poplatníka také zvlášť.

Sazba (výměra) berní byla jednotná a stejná pro oba druhy majetku, pro osoby fysické i právnické a činila 10% ryzího jmění.

K osvětlení uvádíme praktické případy zjištění základů vyměřovacích, a též samo vyměření daně majetkové, jak následují:

A. Daň majetková

držitele pozemků Ješka Zábrodského, vlastníka statku »Slavěnka« v Kraji N.

Kapitálová hodnota statku dle katastrální vložky — 20.000 zl. kon. m. — 20.000 × 2 = 40.000 × 3 = 120.000 zl.

z toho 10% daň = 12.000 zl. v bankocedulích.

K zapravení v 15 letech ve stejných částkách zároveň s obyčejnou kontribucí dle § 16. pat. I.

Poznámka: Vázl-li na statku dluh 10.000 zl. knihovně vtělený, mohl si Ješek Zábrodský srážeti 10% daň celkem 1000 zl. při placení úroků úměrným dílem.

Dluhy osobní neb jiné neknihovní a břemena reální jinaká sraziti si nemohl.

B. Daň

majetková Antoše Nekolného, vlastníka domu číslo popisu N v Praze

Činžovní výnos toho domu včetně hodnoty užitkové vlastního bytu

r. 1806	1440 zl.
r. 1807	1420 zl.
r. 1808	1460 zl.
Úhrnem . . .	4320 zl. / 3 = 1440 zl.

Průměrný výnos — 1440 zl. k. m.
Kapitalisovaný na 6% — 24.000 zl.
Z toho daň 10% — 2400 zl.
K zapravení v 15 letech v pololetních stejných splátkách dle § 16. pat. I.

Vázl-li na domě knihovní dluh, mohl si Antoš Nekolný srážeti z něho u věřitele 10% daně.

C. Daň

Břenka Vejborného, továrníka a kupce v N.

1. Kapitál provozovací včetně továrního stavení dle účetní závěrky z r. 1809	30.000 zl.
2. Hodnota zásob dle inventury (suroviny, tovary hotové) .	20.000 zl.
3. Hodnota zařízení továrních (strojů, inventáře) . . .	10.000 zl.
4. Pohledávky nepojištěné (osobní, obchodní, směnečné) . .	10.000 zl.
Úhrnem . .	70.000 zl.

Od toho:

a) hodnota továrny již daní majetkovou jako reality zdaněná	300 zl.	
b) dluhy knihovně nepojištěné	5.000 zl.	5.300 zl.
Zbývá		64.700 zl.

Z toho 10% daň — 6470 zl.

K zapravení ve 2 letech v pololetních stejných splátkách dle § 24. pat. II.

D. Daň

Samuela Maysla, obchodníka vlnou v Praze.

Zásoba vlny dle ceny obecné v době prohlášení	6.000 zl.
Nepojištěné pohledávky	4.000 zl.
Úhrnem	10.000 zl.
Od toho nepojištěné dluhy	2.000 zl.
Zbývá	8.000 zl.

Z toho daň 10% — 800 zl., splatná ve 2 letech v pololetních stejných částkách dle § 24. pat. II.

E. Daň

Bartoše Kličky v Táboře čp. N.

Pohledávky nepojištěné	10.000 zl.
Od toho dluhy nepojištěné	4.000 zl.
Zbývá	6.000 zl.

Z toho daň 10% — 600 zl. k zapravení v 5 letech ve stejných částkách dle § 25. pat. II.

Řízení ukládací.

Toto spočívalo na písemných prohlášeních (přiznávkách), pro něž zavedeny byly úřední formuláře.

Přiznávky měli podávati písemně všichni k dani povinní, vyjma držitele pozemků, ježto jich držba pozemková byla úřadu dostatečně známa z katastrů berních, knih pozemkových a desk zemských. Jen lidé poddaní byli od podání písemných prohlášení osvobozeni, ti mohli totiž u svých vrchností přiznávati ústně per protocollum, kteroužto výhodu měli též židé, »pokud se v té zemi trpěli a psáti neuměli«.

Co a jak bylo přiznávati? (Předmět fase.)

Držitelé domu měli přiznati činžovní výnos domů z let fasijních 1806—1807—1808, a nebylo-li ho ve skutečnosti (následkem uprázdnění bytů, neb že činže byla slevena, neb stala se nedobytnou) pravděpodobný výnos; u nových domů, které v uvedeném tříletí ještě nebyly postaveny, onen výnos činže ideální, jakého by bylo v těchto letech bývalo dosaženo, kdyby byly ty domy stály a byly pronajaty. K tomu měli přičísti užitkovou hodnotu (parificat) vlastního neb příbuzným zadarmo přenechaného bytu.

Vlastníci poplatného jmění movitého mimo velkoobchodníky, továrníky a kupce, kteří vedli obchodní knihy, měli v písemných prohlášeních dle úředního vzorce podle různosti majetkových předmětů zvláště vykázati:

1. uložené kapitály reálně nezajištěné spolu s dluhy neknihovními, obé v celkové sumě dle stavu v době přiznání,

2. zásoby zboží, odhadnutého v penězích dle ceny obecné, jakou měly v době podaného prohlášení, a dluhy nezajištěné dle stavu v téže době.

3. Velkoobchodníci, továrníci a kupci měli vykázati poplatné jmění a dluhy dle účetní uzávěrky koncem r. 1809. Trval-li obchod neb provozování továrny teprve od r. 1809, bylo vykázati vložený kapitál.

Jmění movité, ať bylo kdekoli na různých místech, mělo býti v jedno přiznání pojato. Měl-li přiznavač rodinu a měli-li jeho příslušníci movité jmění, dani podrobené, měl toto jmění ve svém prohlášení zvlášť vykázati, neměli-li jmění, měl i to výslovně ve fasi udati.[1]

Kdo jmění dani podrobeného neměl, měl podati prohlášení negativní (§ 11 pat. II.).

Zákon apeloval na poctivost a ochotu věrných poddaných, aby dle veškerých sil k všeobecným břemenům přispívali, a vložil do přiznávky doložku dle stavu fatentova:

Šlechtic přiznával sub fide nobili (pod věrou urozenosti), kněz (řád duchovní), sub fide sacerdotali (pod věrou duchovní), ostatní plebs contribuens sub clausula iuratoria (na místo přísahy).

Cirkulární nařízení ze dne 25. září 1810 cís. král. české dvorní komisse v důležitosti neobyčejných daní strany dle nejvyššího patentu od 8. září 1810 podánu býti majících fasí na hnutedlné 10% dani podrobené hlavní jmění, vydané dle došlého praesidiálního dekrétu dvorní kanceláře od 9. září 1810, jakož i cirkulární nařízení té samé komisse ze dne 14. října 1810 z ohledu fasí, které dle nejvyššího patentu od 8. září t. r. vlastníkové domů hlav. města Prahy strany z jejích domů placenu býti mající 10percentní záhladní daně podati mají[2] obsahovala, jakož se i nyní při podobných příležitostech děje, mimo lhůtu k podání fasí do 15. ledna 1811, též poučení

[1] Formulář fase obsahoval připomenutí: »Když fatent familii má a jeho manželka aneb děti, aneb někdo z jeho lidí nějaké, záhladní dani podrobené hnutedlné hlavní jmění má, tedy má se to v prohlášení podle představených příkladů zvlášť vykázati, aneb kdyby žádného takového jmění neměli, i to od fatenta a otce familie vejslovně oznámiti.«

[2] Oba cirkuláře jsou v Místodržitelském archivu v Praze.

v příčině sestavování fasí, lhůt splatnosti daně, eksekučního její vymáhání též vzorce přiznávek i s návrhem platebního rozkazu (úložního listu«).

Pro zajímavost uvádíme tuto některé takové úřední vzorce.

1. Vzorec pro držitele domu.

Kr. hl. město Praha. Nr. popisu. Hlavní čtvrt.

Já níže podepsaný prohlašuji se tímto pod věrou urozenosti — pod duchovní věrou — na místě přísahy — že průřízný vejnos roku 1806—1807 až 1808 mého domu (aneb kdyby přiznávající byl žádné činže netáhl, že srovnalý důměnlivý průřízný vejnos roku 1806—1807—1808 z mého domu), přirazíc k tomu mé a mých přináležejících vlastní obydlí s . . 1.440 zl.
s 6 procenty na kapitál uveden . . . . 24.000 zl.
vynáší a já z něho 10 procentní záhladní daně

d v a t i s í c e č t y ř i s t a z l a t ý c h

v 15 letých stejných částkách a v pololetních lhůtách zapraviti mám.

Podpis.

2. Vzorec pro kapitalistu.

N. Kraj. Nr. popisu. Panství-statek N
Město N

Já níže podepsaný prohlašuji se tímto pod věrou urozenosti — duchovní věrou — na místě přísahy — že na kapitálech u privátních lidí bez určité reální hypothéky v císařských a cizích zemích . . . . . . 10.000 zl.
k pohledávání mám, naproti tomu ale že mě nepojištěné dluhy . 4.000 zl.
vynášejí, následovně já ze sumy . . . . 6.000 zl.
10 procentní záhladní daně š e s t s e t zlatých dle § 25. pat. od 8. září 1810 v pěti letech a to sice pololetně v stejných částkách zapraviti mám.

Podpis.

3. Vzorec pro obchodníka.

N Kraj. Nr. popisu. Panství N
Statek N
Město N

Já níže podepsaný prohlašuji se tímto na místě přísahy, že mé hnutedlné hlavní jmění a to sice na obchodním jmění v . . . . . . 9.000 zl.
a na nepojištěných kapitálech a hotových penězích, které k provozování obchodu vynakládám . . . . 5.000 zl.
dohromady . . . 14.000 zl.
pozůstává, že ale naproti tomu zálohy (zásoby), které já dle práva — nařízení policie — pohotově míti povinen jsem 2.000 zl.
a nepojištěné dluhy . . . . 1.000 zl.
dohromady . . . . 3.000 zl.
vynášejí, následovně já z ostatních . . . . 11.000 zl.
10 procentní záhladní daně j e d e n t i s í c j e d n o s t o zlatých dle § 25. pat. od 8. září 1810 v pěti letech a to sice pololetně v stejných částkách zapraviti mám.

Podpis.

4. Vzorec fase negativní.

N Kraj. Nr. popisu Panství-statek N
Město N

Já níže podepsaný prohlašuji se tímto pod věrou urozenosti — duchovní věrou — na místě přísahy — že žadného záhladní dani podrobeného hnutedlného jmění nemám.

Podpis.

Držitelé domů (páni domácí) v Praze odváděli fase v příčině jich majetku domovního vlastního u magistrátu bez rozdílu: fatenti majetku movitého odevzdávali svá prohlášení zapečetěně »svému pánu domácímu«, kterýž je dle cit. cirkulárního nařízení rozpečetit neměl, nýbrž je řádně očíslované se seznamem všech v domě jeho bydlících partají, do konce k tomu určené lhůty (15. ledna 1811) místní vrchnosti (v Praze u magistrátu) měl odvésti a, pokud nájemník některý přiznávky neodevzdal, důvod toho udati.

Osoby vojenské (i vojenské vdovy) podávaly fase prostřednictvím úřadů vojenských.

Lhůta ku podání fasí běžela nejdéle do 15. ledna 1811. Kdo v čas přiznávky nepodal ať zúmyslně, nebo z nedbalosti, toho měla stihnouti peněžitá pokuta pořádková, rovnající se 5% dani ze jmění, naň připadající (§ 3 pat. II.).

Místní vrchnosti a magistrátové měly došlé fase presentovati a »potomně pak bez meškání« ku královskému krajskému úřadu odeslati a při tom fase scházející vyznačiti, aby krajský úřad mohl je urgovati, případně pokutami vynucovati.

Krajskému úřadu příslušelo předběžné »zkoumání« fasí, pročež byl oprávněn vyslýchati představené gremií obchodních, cechy, vrchnostenské úředníky i osoby soukromé (důvěrníky, nájemníky, dlužníky).

Předběžně přezkoušené přiznávky předkládaly krajské úřady provinciální dvorní komisi (v Čechách v Praze), kteráž byla »cum derogatione omnium instantiarum«, jak patent praví, pro daň majetkovou úřadem ukládacím a která podléhala ústřední dvorské komisi ve Vídni, jíž příslušela nejvyšší správa a právo dozorčí nad celou agendou daně záhladní.

Provinciální dvorská komise zkoušela fase definitivně.

Shledala-li přiznávku správnou a úplnou, mělo se při ní zůstati, totiž měla býti vzata za základ vyměření daně (§ 19 pat. II.).

Vznikly-li při zkoušení pochybnosti v příčině správnosti a úplnosti přiznání dle všeho pouze z omylu poplatníkova vzniklé, měl býti týž nejprvé k podání vysvětlení slyšen, a teprve, nedal-li vysvětlení uspokojivého, aneb bylo-li tu podezření z nesprávnosti obmyslné, byl úřad oprávněn podle okolností nahlédnouti do knih obchodních (účetních závěrek), zkoumati zásoby zboží, obilí, vína, ano i prohlídku domovní předsevzíti (§ 21 pat. II.), případně též trestní řízení zavésti.

Po zjištění skutečnosti pro uložení daně nutných měla provinciální komise dvorská daň vyměřiti, platební rozkazy (»úložní listy«) vyhotoviti a je poplatníkům prostřednictvím jich vrchnosti dáti doručiti, z kterýchžto »úložních listů« — jak doslovně praví citované cirkulární nařízení prov. dv. komise, — »obnos daně, jakož i předepsání terminální platové k spatření budou«. Že by z nich také právní poučení poplatníkův o opravných prostředcích (rekursní doložka) zřejma býti měla, to ani z patentů ani cirkulářů nevysvítá.

Provinciální dvorská komise měla zahajovati a prováděti proti obmyslným přiznavačům trestní řízení pro berní přestupek zatajení daně dle § 33 pat. II.

Paragraf ten zněl: »Kdyby někoho napadlo nějaký díl svého záhladní dani podrobeného hnutedlného hlavního jmění schválně zatajiti, tedy má ten samý mimo na zatajené jmění připadající záhladní daň, ještě stejnou částku za trest složiti.«

Patent II. v příčině zatajení jmění nemovitého (kapitalisované výtěžkové hodnoty domů) obdobného trestního ustanovení neměl, patrně pro nemožnost zatajení tohoto druhu majetku.

Co se týče splatnosti daně majetkové, byla různá, jiná pro daň z majetku nemovitého, jiná z movitého, a i v příčině této zase bylo rozlišováno.

Nakolik dotýče se daně z nemovitosti, vyslovil patent zásadu, že je splatna hned celá. K ulehčení poddaným však dovolil, aby daň tuto splatiti mohli v 15 ročních stejných splátkách a to, šlo-li o daň z majetku pozemkového, ve lhůtách pro obecnou kontribuci určených, šlo-li o daň z majetku domovního, taktéž v pololetních stejných splátkách, jež se konati měly dle citovaného již oběžníku dvorské komise ze dne 25. září 1810 při konci měsíce dubna a měsíce října každého roku. (První splátka tedy koncem dubna 1811.)

Daň z majetku movitého byla splatna během 5 let v 10 stejných splátkách pololetních: jen velkoobchodníci, továrníci a kupci

a konečně ti, kteří nepatříce k určité obchodní skupině neb gremiu plodinami zemskými obchodovali, měli daň zaplatiti již ve 2 létech v pololetních stejných splátkách.

V případě úmrtí poplatníka měla býti jeho daň z majetku movitého zapravena pozůstalostí v celku nebo zbytku hned najednou.

Kdo byl s placením daně v prodlení, měl z dlužné částky měsíc co měsíc 1½% jako pokutu tak dlouho platiti, až byl nedoplatek vyrovnán, počínaje měsícem nejblíže následujícím na termín odvodní.

Daň měla se výslovně platiti jen v bankocedulích.

Odvod její díti se měl u pokladen kontribučních (v Praze u městské kasy).

Pokladny tyto vybranou daň súčtovavše pro výplatní důchod (»Tilgungsfond«), odváděly »hlavní záhladní kasse«, zřízené u »Spojené vyměňující a vyplacující deputace ve Vídni«, kteréž byly, pokud obstarávaly výběr, súčtování a odvod daně majetkové, přímo podřízeny.

Též měly tyto pokladny zřizovati výkazy nedoplatkův a předkládati je krajskému úřadu za příčinou uložení pokut liknavým poplatníkům a za účelem exekučního vymáhání daně, příslušelať dani z majetku, pokud se týče, jejímu vymáhání stejná práva všecka jako ostatním zeměpanským daním a dávkám.

Aby poplatníkům těžké břímě berní bylo ulehčeno, bylo třeba splatnost daně dosti daleko protáhnouti, ačkoli na druhé straně stát s výnosy berními potřeboval disponovati naléhavě.

To byla dvě odporující si stanoviska, která vyrovnati se snažil zákon (§ 16 pat. I.) zavedením premií za předčasné placení, kteréžto premie zvláštním nařízením pro každou zemi měly býti oznámeny.

V Čechách stalo se tak cirkulářem zemského gubernia z 10. října 1810,[1] kterýž ve známost uvedl výhody těm, »kteří od svého vlasteneckého smejšlení podníceni jsouce na ně vypadající daň z hlavního nehnutedlného jmění v prvních 18 měsících buď celou neb dílem napřed zapravějí«, jak následuje:

1. Kdo zaplatí najednou hned celou daň neb do prvních 6 měsíců po prohlášení patentu z 8. září 1810, obdržeti má premii 30% a může si tudíž 18 krejcarů z každého zapraveného zlatého[2] sraziti.

---

[1] Místodržitelský archiv.
[2] Jeden zlatý = 60 kr.

2. Když se týž odvod stane v druhé polovici roku, obdrží 25% a tudíž si srazí z každého zlatého 15 krejcarů.

3. Kdo zapraví před uplynutím roku 1 splátku (z těch 15) a ostatních 14 najednou aneb po částkách v času prvních 6 měsíců druhého roku, obdrží »obdarování« 20%, čili sraziti si bude moci 12 krejcarů z každého zlatého.

Cirkulářem gubernia ze stejného data byly premie rozšířeny i na daň z jmění movitého v základě dvorního listu ze dne 6. října 1810. Cirkulář ten ustanovoval:

»Kdo zaplatí daň dle § 24 pat. povinnou z hnutedlného jmění ve 2 letech zaplacenu býti mající, již v prvních 6 měsících, totiž do konce měsíce dubna 1811 celou napřed, obdrží »ulevení« 10% aneb 6 krejcarů z každého zlatého;« pro ty pak, kteří měli dle § 25 pat. zaplatiti v 5 letech a zaplatí během prvního roku, totiž až do konce října 1811 celou daň, povolovalo se »obdarování« 15% nebo 9 krejcarů z každého zlatého.

Účelem záhladní daně z majetku byla v první řadě náprava měny a v druhé řadě zúročení státního dluhu tak, že výnos daně ze jmění movitého výhradně byl určen k vyhlazení bankocedulí, výnos daně ze jmění nemovitého především k vyhlazení bankocedulí a pak vedle toho k zúročení a umoření státního dluhu tím způsobem, že platba z prvních 5 let výlučně měla sloužiti k umoření papírových peněz a teprve z plateb dalších následujících 10 let devíti díly k umoření papírových peněz a teprve desátý díl měl sloužiti účelu druhému.

Z té příčiny a k tomu cíli měly kontribuční pokladny daň zvlášť pro výplatní důchod účtovati a ji do záhladní kasy »Sjednocené výkupní a záhladní deputace ve Vídni« odváděti, kde sběhlé bankocedule měly býti ku konci každého pololetí veřejně zničeny až ovšem na onu část, jež měla býti svého času odevzdána státní správě finanční k zúročení a umoření státního dluhu.

Kritika. Se stanoviska dnešního stavu finanční vědy nemohou býti považovány oba daňové patenty za vzorné dílo zákonodárství. Daň, jimi v život uvedená, byla daní majetkovou pravou (reální) objektní, hrubé formy, jaké vesměs byly daně majetkové 18. století. Majíc namířeno jen na snadno postižitelný majetek a hledíc pouze k předmětu bez ohledu na subjekt a jeho berní způsobilost vykazuje četné mezery a nedostatky, z nichž podstatnější jsou:

Na úkor spravedlnosti berní (všeobecnosti) bylo postiženo pouze jmění výdělečné a ještě nikoli všechno, neboť na př. domy

mimo Vídeň a hlavní města království a zemí dani nepodléhaly, třebas po nájmu užitek nesly.

Hotové peníze (mimo u obchodníka) nebyly daní postiženy, ačkoli bylo přece snadno je kdykoli na výnos uložiti.

Jmění užitkové a jmění ladem ležící vůbec dani nepodléhalo, vyjma domy ve Vídni a zmíněných městech vlastníkem samým a jeho příslušníky užívané (nepronajaté), a přece některé druhy jmění užitného jako drahocenný nábytek, díla umělecká, předměty z drahého kovu, skvosty, drahé kožešiny, koberce, gobeliny, sbírky, knihovny a p. jsou vhodným předmětem daně, přes to, že jmění výdělečné ceteris paribus je k ní způsobilejším; ostatně peníze, do jmění užitného vložené mohou z něho snadno býti vybaveny a produktivně uloženy.

Ovšem, že se k dani nehodí všecko jmění užitkové, je třeba obezřetného výběru jednotlivých předmětů. Totéž platí o jmění ladem ležícím (stavební parcely, práva kutací).

Mezi vlastnictvím podmíněným, časově omezeným a vlastnictvím neomezeným rozeznáváno nebylo. Práva požitečná a práva užívací (pokud nejednalo se o trvalé poživatele), dani nepodléhala. Taktéž pronajaté koncese.

Pozůstalost neodevzdanou (odpočívající hereditas iacens) jako berní subjekt patenty neznají.

Další závažnou vadou bylo, že daň nebyla se zřetelem ke způsobilosti berní progresivně odstupňována. To vysvětliti lze tím, že i po době josefínské stále udržovala se daňová soustava, která měla spadeno na nejširší spodní vrstvy. Sociálně politické zřetele, uplatňované v právu finančním doby nynější byly jí neznámy, zrovna naopak hospodáři silnější byli chráněni, jak potvrzuje historie rakouských katastrů daně pozemkové.

Že nebylo od daně osvobozeno jmění nejmenší a jmění obecné dobročinnosti určené, bylo závažnou vadou, kterou nelze ničím ospravedlniti.

Tyto praktické příklady osvětlují »berní spravedlnost« záříjových patentů dokonale:

Kavalír, který by měl na venkově nádherný zámek, v něm obrazárnu, sbírku zbraní, stáj jízdeckých koní, ekypáže s drahými postroji, v pokojích drahý nábytek, koberce, gobeliny, bohatou garderobu a ve své pokladně miliony zlatých, neplatil by na dani majetkové z tohoto jmění ani krejcaru, kdežto jeho kočí z uložené

malé úročné pohledávky byl by býval k dani přitažen a dokonce podruh s hladovící ženou a dětmi, který lopotně obdělával své políčko a z něho již kontribuci a vysokou přirážku válečnou (50%) platil, měl platiti i daň majetkovou, takže s připočtením roboty nesl zajisté veřejných břemen nad míru.

Že daň z pohledávek vtělených vybírati se měla cestou srážky, bylo dosti praktické zařízení, ačkoli bylo způsobilé poškoditi dlužníka, byl-li příliš na svém věřiteli závislý, tím, že mohl býti dlužník okolnostmi donucen daň nésti ze svého (přesunutím).

Z pohledávky vtělené mohl si dlužník vypadající daň, kterou sám měl platiti, sraziti jen při výplatě úroků poměrnou kvotou aneb zcela při splátce kapitálu. Což když pohledávka ta byla bezúročná a nevypověditelná? V takovém případě dlužník jistě proti úmyslu zákonodárcovu nesl daň ze svého za věřitele, poněvadž neměl možnosti daň si sraziti.

Dalším nedostatkem bylo, že, ačkoli daň měla postihnouti jen jmění ryzí, při zdanění pozemků a domů nebyly ke srážce připuštěny dluhy neknihovní, nedoplacené úroky, zadržené daně a dávky, výměnky, opětující se dávky (železné krávy) a podobná břemena.

Nepřípustnost srážky dluhů nezajištěných ode jmění nemovitostního lze vysvětliti tím, že daň byla daní objektní, při níž subjektivní momenty jako výdělečná zdatnost poplatníkova, jeho jiné osobní poměry, jako osobní zadluženost, pak rodinné poměry zpravidla spadají mimo zřetel.

Při zdanění pohledávek neknihovních nepřihlíželo se k jich bonitě, podléhaly dani bez rozdílu též pohledávky pochybné (dubiosa), ano i nedobytné. Takový věřitel byl ubohý, nejen že oželel kapitál, ale ještě na víc musil nésti z něho 10% daň jako taksu z neopatrnosti.

Řízení trestní zákonem nebylo upraveno, formy jeho, jakož bylo téměř u všech zákonů daňových až do doby nejnovější, měla vytvořiti prakse.

O opravných prostředcích proti platebním rozkazům a trestním nálezům nebylo v patentech a nařízeních, k nim se vztahujících žádné zmínky, nemělo býti patrně prostému poddanskému rozumu zůstaveno na vůli, aby se nad rozhodnutím vrchnosti pozastavoval, aneb jeho nesprávnost dokonce odvoláním k vyšší instanci směl bráti v odpor.

Výměra berní 10% nebyla by bývala přemrštěnou, kdyby obyvatelstvo nebylo tak příliš daněmi a jinými platy vyssáto bývalo,

kterému stavu hověl zákonodárce, odsunuv dobu splatnosti značně do dálky, což ovšem účelu daně na prospěch býti nemohlo.

V příčině správného postižení předmětů daňových, jakož i bezvadného a včasného skoncování prací ukládacích bylo přehlédnuto, že není tu způsobilých orgánů, technických pomůcek k řádnému zjištění základů daně z majetku movitého, organisované úřední pomoci atd.

S orgány, jaké tu byly, tehdejší správa finanční rozhodně nemohla daň řádně a v čas uložiti.

Avšak nedostatečnost administrativního aparátu ani vylíčené nedostatky zákona nestaly se vlastním kamenem úrazu pro tuto daň, ona ztroskotala s celým systémem.

Finanční plán O'Donella sestával jak uvedeno, ze dvou dílů, ať tak díme duchovního a světského (hypotéky z církevních statků a daň majetková).

Provádění prvého naráželo na silný odpor duchovenstva a jeho mocných podpůrců státního ministra hraběte Klementa Metternicha a obzvláště tehdejšího nejvyššího kancléře Aloise hraběte Ugarte, zjišťování, odhadu, inventuře statků duchovních a jich konečnému odevzdání jako hypoték státní správě finanční byly v cestě téměř nepřekonatelné překážky; uskutečnění druhého dílu (daň majetková) odporoval velkoobchod vídeňský a stavěla se proti němu též šlechta. Dolnorakouský zemský maršál hrabě Dietrichstein[1] na příklad dovolil si dokonce nařízenou repartici daně z majetku nemovitého zadržeti;[2] s Maďary také vyjednávání za příčinou svolání sněmu uherského, který měl povoliti daň z majetku, se vleklo, vše šlo, jak se říká, na dlouhé lokte, a ježto právě dostoupila krise finanční vrcholného stadia, takže radikální vydatná pomoc musila k záchraně přijíti hned, padl celý finanční systém O'Donellův, aniž se jeho pádu původce, který zemřel náhle v květnu 1810, dočkal.

Energický nástupce jeho v ministerstvu financí hrabě Wallis, bývalý nejvyšší purkrabí český, pokračoval proti svému přesvědčení sice v provádění plánu svého předchůdce, při tom však vypracoval plán nový, situaci jedině přiměřený, kterýž císaři dne 24. prosince 1810 přednesl, který byl schválen, jímž nastolen byl finanční systém

---

[1] Byl zároveň předsedou dvorské komise k vyšetření duchovenského majetku a odpůrcem O' Donellovým.

[2] Nejvyšším kabinetním listem, datovaným ve Štýrském Hradci ze dne 7. října 1810 hrozí mu proto císař zodpovídáním a ztrátou milosti.

zákonné devalvace, což stalo se patentem z 20. února 1811 (pověstný patent úpadkový neboli finanční), prohlášeným v celé říši časně z rána dne 15. března 1811 za víření bubnů a všeobecného nářku . . . .

Patentem tímto bylo upuštěno od daně majetkové a nařízeno, aby předem již zaplacené peníze byly vráceny; § 22 v té příčině ustanovoval: »Majíc neustále Náš ohled na možné polehčení poddaných našich upouštíme nejmilostivěji od ony jak z hnutelného tak z nehnutelného jmění rozepsané desetpercentní daně a poroučíme, že one na tu daň zapravené sumy navrácené býti mají . . .«

Byly to peníze hlavně z Čech, neboť aspoň v Čechách se daň dle referátu hraběte Wallise ochotně nesla, byvši od mnohých celá najednou zaplacena.[1]

To snad v dějinách finančního práva je případ jediný, aby zákonná daň, právoplatně uložená bez žádosti poplatníků byla těmto v základě zákona zase vrácena.

Daň majetková dle zářijových patentů r. 1810 byla tedy pouhým pokusem.

---

[1] Viz presidiální výklad hr. Wallise z 28. října 1810, v němž se dále praví, že i k větším ještě obětem jsou Čechy ochotny. V Uhrách nebylo té obětavosti. Adolf Beer ve spisu Die Finanzen Österreichs im XIX. Jahrhundert doslovně v té příčině praví: »Der freiwillige Patriotismus der Ungarn erwies sich als Flunkerei. Die Herren jenseits der Leitha rieben sich die Hände, dass an sie nicht wie an ihre Brüder diesseits herbe Zumuthungen gestellt wurden«.

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

Napsal Jar. Werstadt.

(Pokračování.)

Přešlo plných 17 let než se Kalousek, nyní již akademický učitel a čtyřicátník, zase veřejně dotkl otázky všech otázek v českých dějinách: jaká je dějinná pravda o husitství? Referuje r. 1879 v »Osvětě« o »Dvojích dějinách Husitských«: Denisových (Huss et les guerres des Hussites«) a Tomkových (IV. díl »Dějepisu města Prahy«), ukázal Kalousek k nesnázím celkového, jednoznačného soudu o husitství, zjevu to příliš složitém,[1] a postavil proti sobě zásadní stanoviska obou vynikajících historiků-protichůdců,[2] aniž zjevně vystoupil z reservy referentovy. Toliko řada antites, zahajujících úvahu řečnickým způsobem, prozrazuje nám přímo dosti o stanovisku autorově, lépe: o stanoviscích jeho, spolu se svářících a potýkajících. Neboť husitská epopej budí prý různé pocity v srdci českého vlastence. Hle, jaké to jsou pocity: »Doba nejvyššího rozvoje válečné moci české — doba zkázy státu českého! . . . Národ český čině se předákem v duševním pokroku lidstva, sám octnul se

[1] »Husitství — píše Kalousek — hluboce zasáhlo do životných otázek člověčenstva, vždy se naskytajících a nikdy nerozřešených. Mysl člověka, stále vyrušována těmito otázkami, chtěj nechtěj musí utvořiti sobě jisté mínění o husitství, kteréž uzpůsobí se vždy dle jeho smýšlení o týchž věčných otázkách. Že pak to jsou otázky rozmanité, kterých dotklo se husitství — náboženská, národní, politická i společenská — vypadávají úsudky jednotlivce o různých stránkách husitismu rozdílně, dílem přisvědčivě, dílem odmítavě, málo kdy jednostejně. Konečný celkový úsudek závisí pak na tom, které stránce přičítá kdo větši důležitost před jinými, o nichž soudí opačně.«

[2] Je pozoruhodno, že spor stanovisek Denisova a Tomkova formuluje Kalousek již zde tak, jak později vyznačil nesouhlas svého vlastního hlediska s názorem Denisovým (srovnej níže). Jde o dilema: bylo potřebí revoluce nebo jen reformy k nápravě věcí církevních? Kalousek reprodukuje mínění Tomkovo, že by byla stačila reforma, a že ji také provedlo koncilium tridentské, poznamenává vhodně: »ovšem bohužel teprve po revolucích«. Tato výmluvná glosa je z téhož pera, z něhož potom čteme stejný argument proti revolučním sympatiím Denisovým a na obranu cesty reformní.

v bludišti, které jej dovedlo na Bílou Horu. Zjednávaje sobě nepomíjející zásluhu o budoucí život člověčenstva, páchal na sobě takořka vraždu. Doba cti a slávy věčné — doba zhouby!« — Jaké to disharmonické souznění hlasu Palackého a Tomkova! Jaký obraz rozpolceného myšlení a cítění historikova, v němž mísí se stíny Tomkovy do světel Palackého! Pozorujeme, že referent vyznával se z vlastní těžkosti, když zdůrazňoval dvojakost a trojakost soudcovského výroku historikova v případě husitství. A především: je nám — čteme-li tento projev Kalouskův po jeho první husitské meditaci —, jakobychom v podobizně muže poznávali všecky karakteristické tahy ze známé fysiognomie mladíkovy, jenom že vyhráněnější a definitivnější.

Kalousek vidí tedy v husitství s Palackým pramen naší světové velikosti a slávy i s Tomkem zřídlo našich neštěstí a běd. Že v něm vidí obojí současně, v tom je právě Kalouskova originalita a zvláštnost a zároveň i vnitřní trhlina jeho poměru k husitství. Tato trhlina — jak poznáme — později zmizí, když Kalousek se odvrátí od kladného hodnocení husitství pro kulturní pokrok lidstva, jehož se posud přidržoval, a jež bylo dědictvím Palackého ducha. Kalousek nyní — a to je významné — nehledí na husitství jinak, nežli v žalné a děsivé perspektivě bělohorské: Hus je na počátku, Bílá Hora na konci; a mezi nimi je jistá příčinná spojitost. V tom právě se zdá, že Kalousek následuje Tomka (tak věc chápal na př. Dr. Urbánek a chápe prof. Pekař), ale je to vskutku jen zdání. Tomkovi husitstvím počínal všestranně porušený vnitřní vývoj českého národa a státu, jenž skončil rozkladem a katastrofou. Tomek opakuje na př. při každé příležitosti, že národ degeneroval mravně v odštěpeneckých církvích, tak jako poklesal politicky otřesením silné vládní autority za válek husitských. Nic takového Kalousek netvrdí: on naopak vytýká ve »Stát. právu« s uspokojením konstitučního přívržence, že »rozšiřování působnosti sněmovní vzalo velký pochop válkou husitskou«. A tak souvislost husitství a Bílé Hory Kalousek chápe — tuším — jen v tomto povšechném a konec konců pravdivém smyslu: vítězná husitská pře je první a zdrcující bělohorská prohra poslední akt truchlohry, jež se odehrála ve jménu náboženství na jevišti českých dějin.[1]

---

[1] Právě tak třeba nepochybně rozuměti úvodu Kalouskovy úvahy »Mistr Jan Hus« z »Máje« r. 1903, kde čteme: »Ale po tomto nejvyšším

Také Kalouškovi totiž *náboženský konflikt* je *osnovou našeho dramatu bělohorského.* Také on po boku novějšího badání historického činí lépe zadost dějinné pravdě a spravedlnosti, uznávaje v protivě k Tomkovi, že ne především politické a různé pokoutní sobecké choutky stavů vedly k povstání r. 1618, nýbrž že to byly zájmy vniternější, nezištnější a tedy posvěcenější, zájmy víry: náboženský rozpor mezi dynastií a převážnou většinou národa byl nejmocnějším a nejosudnějším hybadlem pohnutých dějin předbělohorských. A právě toto přesvědčení Kalouska-historika je vhodným předpokladem závěrů, jež odvozuje Kalousek-vlastenec a liberál, a jež jsou jeho *pravým a konečným slovem v otázce husitství.*

Možno říci vše jednou větou: *Kalouskovi je český národ především tragickou obětí náboženských zápasů a vášní.* A Kalousek odvrací se s nepochopením a odporem od jejich vše strhujícího víru v minulosti právě tak jako od slábnoucí, ale přece jen rušivé jejich ozvěny v době přítomné. Není proto náhodou, že v dějepisném díle Kalouskově až na nepatrné výjimky není tematu z náboženských dějin českých;[1] za to však Kalousek ujal se nejednou veřejně slova proti rozdmychávání náboženských sporů v dnešním národě (na př. z podnětu vzpomínky na Husa) a adresoval vždy své veto na *obě* strany.

Kalousek tedy *lituje náboženských a církevních rozkolů v dějinách českých i evropských vůbec* a zodpovídá si svým způsobem otázku, proč k nim došlo a jak jich mohlo být lidstvo i s jeho národem ušetřeno. Na jeho odpověď ovšem nemohlo zůstati bez vlivu jeho vlastní zakotvení v církevním přístavu katolickém. Kalousek, jehož náboženské po-

---

napjetí sil (roz. v husitství) následovalo jich ochabnutí, a po dvou stoletích přišel pád národa českého, jenž byl jeho politickou smrtí. A *začínatel toho vývoje, Jan Hus,* jaké měl pohnutky a účely? Předvídal-li následky a konce?« Zřetelně se vyslovuje Kalousek v tom smyslu ve svém přehledu českých dějin do r. 1526 napsaném do Ottova Slovníku Naučného: »Plameny, které strávily 6. července 1415 tělo Husovo v Kostnici, roznítily spory náboženské v požár osudný národu českému i církvi katolické.«

[1] A je vskutku zajímavo, že i tyto výjimky děkují svůj vznik zájmu vlastenecko-politickému. Kalousek o tom praví (v přednášce »O potřebě prohloubiti vědomosti o Husovi a jeho době«): »...všeliká přízeň, která v Rusích tu a tam se projevuje k Čechům, bývá odůvodňována právě naukou, že husitství mělo prý v pravoslaví svůj počátek i svůj konečný cíl. *Z této příčiny* zajímala mne velmi souvislost husitismu s předcházejícím církevním vývojem v Čechách... Při badání přesvědčoval jsem se na každém kroku, že ta nauka jest venkoncem mylná. To poznání nebylo mi milé, ale... *politické ohledy* musily ustoupiti stranou...« Tedy historika inspirovalo jeho slovanství a rusofilství...

třebě na sklonku mužného věku vyhovuje katolictví, přál by si, aby na západě byla zůstala jediná církev katolická a aby nebylo bývalo protestantských revolucí, jimiž náboženská jednota západoevropského lidstva a s ním i českého národa byla rozervána. Ale jak jinou povahu a jiné zdůvodnění má u Kalouska toto desiderium také Tomkovo! »Lidé nepotřebovali se tolik pronásledovati pro víru,« žaluje po liberalisticku. A proti Denisovu ocenění služeb, jež protestantism prokázal »nezávislosti svědomí lidského«, namítá (v úvaze o »Konci samostatnosti české«, Osvěta 1891): »Nezávislost, nebo-li volnost svědomí i s nevěrou novověkou vypěstěny byly méně protestantismem, ale mnohem více humanismem, potom novými filosofickými soustavami a konečně přírodními vědami; a všem těmto třem směrům činnosti lidské dařilo se, jak vědomo, v katolických zemích neméně než v protestantských.[1] A tak potřebu nebo záslužnost roztržek církevních a revolucí protestantských možno neuznávati netoliko se stanoviska katolického, nýbrž i s rozmanitých jiných hledisk, zejména s hlediska národního prospěchu, s hlediska blahobytu lidského, ba možno o té potřebě pochybovati i s hlediska novověké svobody svědomí.« Porozuměme veškeré závažné výmluvnosti tohoto výkladu! Jeho tése i jeho argumentace jsou stejně zajímavé a významné. Zdaž zde není rozhodně popřen vysoký kulturně vývojový význam reformace, v nějž dříve Kalousek věřil s Palackým, a o nějž se opíralo jeho positivní ideologické hodnocení husitství? Na vývojové křivce jeho dějinného filosofování je to stěžejný bod obratu. A co se týče argumentace: jak daleko má k pouhému úzkému stranictví katolickému! Ona jakoby se snažila získati autorově pravdě i nás, novověké nevěrce. V ní vlastenec a muž venkoncem politický a světský činí měřítkem především zájmy národa a prospěchy lidstva. Takto svobodného a moderního tónu nikdy by nebyl Tomek schopen.

---

[1] Tímto kulturně vývojovým hodnocením protestantismu nemá Kalousek nikterak daleko k modernímu německému historikovi nábožensko-církevnímu a kulturně-filosofickému, protestantu Arnoštu Troeltschovi, jehož směrodatné práce a jehož základní hlediska těší se v posledních letech živé sympatii části naší oficiální universitní vědy historické. Srovnej na př. jeho studie »Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt« (knižně 1906) a »Renaissance und Reformation« (Historische Zeitschrift 1913), jakož i bohatě informující stať doc. Glücklicha »Nové názory o vývoji křesťanských církví a skupin«, seznamující blíže s hlavním dílem Troeltschovým. (Č. Č. H. 1914).

S takovými myšlenkami a pocity staví se Kalousek nyní před problém české reformace a ztroskotává na něm jako myslitel historický i prostě logický. Přesvědčil by rád sebe i nás, že k potřebné reformě církve nebylo třeba náboženských revolucí, a uvažuje asi takto (přidržíme se zde většinou jeho vlastní exprese): Hus se svými předchůdci směřoval jenom k nápravě mravův uvnitř církve katolické, a kdyby se byla provedla reforma kázně církevní, byl by býval celý jeho cíl dosažen. K tomu dlouho nedošlo, a husitství dospělo k odtržení od církve bez nápravy mravů. Že se tak stalo, nebyli vinni husité, nýbrž jejich mocnější protivníci. Účele husitismu naplnilo konečně po půldruhém století koncilium Tridentské odstraněním zlořádů, které v době Husově nejvíce pohoršovaly, a rozhodnutím v otázkách věroučných, po němž v Kostnici darmo volal Hus, a jemuž se chtěl podrobiti. Co církev učinila uprostřed 16. stol., mohla učiniti na počátku 15. stol., kdyby většina byla měla opravdovou vůli k tomu. »Vzdává-li Denis v »Konci samostatnosti české« — praví Kalousek doslovně v rozboru tohoto díla — »katolicismu nemalou čest za to, co provedl v Tridentě, já bych zároveň uvedl vždy koncilium Tridentské jako důkaz, že církev dovedla se reformovati způsobem zákonitým, že tedy k reformě nebylo potřebí revoluce, i vyslovil bych zároveň politování nad tím, že reforma církve neprovedla se o 150 let dříve.«

Jak patrno, pojímá Kalousek původní husitství snad ještě úžeji než Tomek jako hnutí jen mravně opravné a proto zcela nevinné. Jeho pravda v dilematu: reforma či revoluce padá ovšem pro mrzutý faux pas logický: reforma koncedovaná v polovici 16. stol. nemůže dokazovati zbytečnost revoluce s počátku stol. 15., nehledíc k tomu, že revoluce byla mnohem nestřídmější v žízni opravné než otcové tridentští. Liberální katolík Kalousek, který takto medituje na konci 19. stol., mohl by těch 150 let čekati, ale husitští katolíci toho nedovedli. A historik netroufá si odsouditi jejich nedočkavosti, bez níž by asi dějepis r. 1563 nevěděl ještě ničeho o velké reformě církevní. Zde ocitá se zjevně v kolisi Kalousek-historik s Kalouskem-katolíkem. Tomuto záleží — jak se zdá — na tom, aby na jisto postavil, že církev vůbec byla schopna reformy, historikovi však je rozhodujícím v daném případě jen to, že církev k této reformě nedospěla před revolucemi nábo-

ženskými.[1] Kalouskovi v jeho fatální situaci nezbývá vskutku než jeho lítost, která však nepohne necitelnou logikou dějin.

Kalousek selhává jako historik, i když později vykládá podle svého střízlivého rozumu a své katolické náklonnosti o dramatu husovském a husitském. V slavnostním čísle beletristického časopisu »Máj«, u příležitosti kladení základního kamene Husova pomníku na Staroměstském náměstí r. 1903, přihlásil se Kalousek o veřejnou pozornost »úvahou« o Husovi. Je nesena především úsilím, smířiti v sobě a v českém životě vůbec kult Husův s příslušenstvím k církvi, která ho vsadila na hranici, úsilím, jehož význačnou stopu nacházíme i ve spisku »O potřebě prohloubiti vědomosti o Husovi a jeho době«, o rok starším. Historik — jak řečeno — pochodil při tom nedobře. Málo a krátkozrace vidí, ale mnoho rekriminuje. »Kde byla pravda v té tragedii? kde omyl? kde vina?« ptá se Kalousek a odpovídá kompromisně: »Na obou stranách! Tu i tam přihodilo se mnoho omylů a chyb; vina na obou stranách pochopitelna z křehkosti lidské, a na obě strany přišel trest přílišný, nade všechnu slušnost veliký.« A Kalousek předvede nám tuto »tragedii plnou omylů« tak, že máte dojem, jakoby eliminování několika neblahých pochybení a poblouzení súčastněných osob mohlo zachrániti šťastný konec dramatu. Nesrážejí se tu velké mocnosti ducha a života středověkého, není tu hlubokého pozadí a tlaku dozrávajícího vývoje, celé doby a národní situace, — vše se redukuje na řadu osobních vin a fatálních klamů a sebeklamů, které vám rozumný historik vypočítá a odkryje.[2] Ze všeho je zřejmo, jak těžko je Kalouskovi pochopiti hlubší podstatu a — lze-li tak říci: — historickou nutnost

[1] Odtud pramení nesoulad v Kalouskových soudech, jehož dokladem je na př. také tento historicky správný úsudek (ze studie »O vůdčích myšlenkách v historickém díle Palackého«, Památník Palackého 1898), neharmonující však s projevem výše citovaným: »Rozumné důvody nejhorlivějších katolíků v 15. století nic neprospívaly, ani revoluce husitská nestačila otevříti oči vrchní správě církevní; až když revoluce lutheranská a kalvinská odvrátila od církve katolické severní polovici západní Evropy, tu teprv papež a koncilium svolili k nápravě, které předchůdci jejich nikdy odpírati neměli, ale vždy odpírali.« — K tomu viz pozn. 2. na str. 441.

[2] »Hus jda do Kostnice nacházel se v několikanásobném omylu atd. ... Několikanásobná vina Sigmundova v tom, co se stalo v Kostnici, jest zjevná ... Sigmund se mýlil, když povzbuzoval Husa k cestě do Kostnice v naději, že bezpečný list jeho bude chrániti Husa před mocí koncilia, a že pře Husova skončí se ospravedlněním; měl tolik věděti ze světských a církevních práv atd. ... Hus jako král Sigmund mýlil se, věře v účinnost glejtu, důvěřuje Sigmundovi; měl pamatovati na jeho chování k Václavovi a bratranci markrabí Prokopovi ... Sigmund jednal lehkomyslně i věrolomně v záležitostech glejtu atd.«

české reformace, jejíž náboženské vášně a rigorismy jsou mu tak cizí. Jeho výklad také nezřídka si odporuje. Jedna dvě ilustrace nahraďtež nám reprodukci celého sledu Kalouskových myšlenek a vývodů.

»Účel Husova vystoupení z obyčejných mezi katolického kněze a profesora vysokých škol — vykládá na př. Kalousek — byla náprava mravův u laikův i u duchovenstva, podle předpisů víry katolické co nejpřísněji pojímaných. Ale že z toho kynula ujma důchodů, moci a pohodlí správcův církve, hleděli se zbaviti nepohodlného reformátora a docílili toho odsouzením za kacíře. Rukověť k tomu podal jim Hus, osvojiv si některé teoretické věty náboženské filosofie Wiklefovy atd.« Vyrozumíváme opětně z tohoto líčení věcí, že Kalousek hlavní příčinu Husova konfliktu s církví spatřuje v jeho činnosti moralistní, nikoli v jeho heresi věroučné, které sice nepopírá, ale přece jen v jejím dosahu zeslabuje, když naznačuje, že byla spíše jen záminkou k jeho odsouzení. Za cenu tohoto, skutečnosti odporujícího, zmírnění Husova konfliktu s církví, který by se tedy nedotýkal hrubě její podstaty, nýbrž jen jejího přechodného stavu mravního, Kalousek s nespravedlivou paušálností nechává na Husových žalobcích a soudcích odium, že neměli k svému jednání pohnutek čestnějších a zásadnějších nežli nekalé zájmy osobní, mstivé choutky demaskované nepravosti. A Kalousek jde tak daleko ve svém zachraňování Husova katolictví, že (ve zmíněném spisku) pronáší myšlenku, jež potom sice zdomácněla v arsenále katolické polemiky husovské, ale jež povážlivě kompromituje historické myšlení svého původce: »Kdyby Hus žil nyní,« praví tam, »byl by nepochybně spokojen s nynější správou církve katolické, když se zreformovala podle jeho přání.« A pokračuje dále v témž duchu.[1] Vůči tomuto mhouření očí před historickým významem kacířství Husova a vůči této u historika předivně se vyjímající smiřovací akci mezi církví, kterou se nechal půltisíciletí vyvíjeti a mezi Husem a jeho snahou, jimž dal totéž půltisíciletí prostě přeskočiti, třeba jen po-

[1] »Nynější katolické duchovenstvo nemá příčiny, aby zároveň s preláty časů Husových horšilo se na Husa jakožto na škůdce důchodů a pohodlí, když toto duchovenstvo již obvyklo reformám od Husa žádaným. Po této (roz. tridentské) reformě jest nevčasné, vésti hádky a boje, v kterých zápasil Hus. Nesluší se, vytýkati nynější církvi to, co tehdejší církvi spravedlivě vytýkal Hus; ale nesluší se také s druhé strany tvrditi, že Hus neměl brojiti proti zlořádům v církvi, poněvadž prý jich nebylo. Byly, ale minuly! Koncilium Tridentské prakticky dalo za pravdu reformačním snahám Husovým. Tělo jeho jest zahubeno, ale lepší část ducha jeho po smrti zvítězila, nejvíce v té církvi, která jinou část nauky jeho odsoudila.«

staviti do plného světla jiné místo spisku Kalouskova: »Husitismus počal odbočovati od katolictví tím směrem, kterýž později v 16. století byl nazván protestantským. Hus byl skutečně předchůdcem německých a švýcarských reformátorů, on jim v nauce křesťanské připravoval půdu; nechť toto poznání nám se líbí nebo nelíbí, ono jest pravdivé a nedá se ničím vyvrátiti.« Tak je energicky potírán Kalousek Kalouskem.

Stejná snaha, prospěti vnitřní jednotě národní a klidu zbraní v otázkách nábožensko-kulturních, snaha, jež je v plném souhlase s jeho převládajícím zájmem národně politickým i s jeho nyní vysloveným, ač liberálním přijímáním katolicismu, ztrácejícího posice přičiněním výbojného proticírkevního hnutí, diktovala Kalouskovi ještě leckterá zajímavá slova v jeho úvaze o Husovi v »Máji«. Jeden motiv odtud je velmi starý a velmi karakteristický. Týká se nespravedlivého odsouzení a brutálního utracení českého arcikacíře. Kalousek vystoupil již r. 1869 v »Pokroku« s návrhem na revisi procesu Husova, odůvodňovaným právnicky. Praví, že chce uvésti právní důvody pro revisi, kdežto politické důvody v nejširším smyslu, že »zůstavuje prozatím k vyšetření a uvážení těm, kteří povinni jsou aneb cítí se povoláni, aby bděli nad prospěchy církevními . . .« Kalousek neměl tedy tenkráte ještě na věci osobního zájmu katolického příslušníka, ale ani jeho liberalism nebyl tehdy zřejmě bojovně protiklerikální. V článku však vytýká již také katolickou pravověrnost Husovu a cíl, jejž svým návrhem sleduje: »aby trpkost té upomínky se zmírnila.«[1]

(Pokračování.)

---

[1] Když potom vypravuje ve jmenované husovské brožurce o nepříznivém osudu svého návrhu, prozrazuje znovu a zřetelněji jeho účel: »že by nastalo aspoň sblížení mezi církví katolickou a jejími odpůrci v Čechách v jedné věci, která od roku 1415 jest pramenem tolika různic a tolikerého vzájemného nepřátelství.« A v »Máji« r. 1903 zakončil svůj formálně právnický rozbor pochybeného soudního řízení kostnického úvahou: »Upálenému Husovi nemůže sice život býti navrácen; chyba, která se v Kostnici stala, nemůže se odčiniti, ale působilo by smířlivě, kdyby zástupci církve uznávali a vyznávali, že upalování kacířů bylo ukrutným poblouzením, nehodným náboženství Kristova.«

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Dr. Karl Renner, Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich, erster Teil: Nation und Staat (vyd. Franz Deuticke, Lipsko a Vídeň, 1918).

Tato nejnovější kniha Rennerova jest úplně přepracované vydání jeho staršího spisu »Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat«. Jest to jediné německé dílo, které se zevrubněji a vážněji pokouší o řešení rakouského problému. Autor vystoupil za války již dříve trojsvazkovým spisem »Oesterreichs Erneuerung«, jenž byl nadšeným projevem pro stát národnostně složený jako stát budoucnosti. Říšskoněmecký soudruh Rennerův, jeden z vůdců sociální demokracie v Německu Karel Kautský, odbyl myšlenky Rennerovy výsměchem. Ukazoval k tomu — bylo to již v roce 1915, kdy nebylo možno ještě tušiti, že se Rusko rozloží ve své národní prvky — že skutečný vývoj, jak státní myšlenky, tak i státního života v poslední době se bral cestou právě opačnou tomu, co Renner hlásá, směrem k vytvoření se států národních a nikoli narodnostně složených, tedy směřoval a směřuje právě k rozkladu národnostně složených států. Nyní vystupuje Renner znovu a navazuje k podpoře své věci, zřejmě na myšlenku hlásanou dohodovými státníky, zejména Wilsonem a socialisty dohodových zemí, dle níž má býti mezinárodní právo vybudováno v pevnější a stálejší organisaci, patrně přes hlavy nynějších států jako svaz svobodných národů.

»Světová válka otřásá základy podunajské monarchie a žádá od ní se zbraní v ruce průkaz vlastní oprávněnosti (seiner Daseinsberechtigung). Národní otázka, kterou povrchní pozorovatel pokládal za zvláštnost vnitřní říšské politiky, za svévolný výplod strannických bojů nebo smutný výsledek neschopné vládní politiky, stala se k úžasu Rakušanů velkým evropským problémem«, praví Renner zcela tak, jak to tvrdí naši poslanci za zvučného odporu vlády. Má-li říše býti zachráněna, musí na mírovém kongresu prokázati, že se vypořádala se svými národy: »V této chvíli mne to nutí po třetí varovati: Jakmile tato válka skončí, a budeme státi na světovém kongresu, abychom dosáhli a zajistili si trvalý mír, bude svět od nás žádati, abychom odpovídali za přítomnost a budoucnost deseti národů. Štěstí pro nás, budeme-li moci světu dáti plné záruky — ale běda nám, bude-li zjevný národnostní boj ještě potom rušiti světový mír národů. Pak půjdeme z kongresu jako odsouzení a bude o to postaráno, aby toto odsouzení došlo rychlého provedení.«

Jak viděti z těchto slov zcela jasně, má Renner v první řadě na mysli a srdci osud dunajské monarchie. Jen aby tuto zachránil, pomýšlí na její národy. Můžeme tedy v tom již postřehnouti úchylky od myšlenky světového svazu národů a pak i od jedné ze základních myšlenek jeho, tedy sociálnědemokratické strany, to jest myšlenky mezinárodnosti. Proti této myšlence prohřešuje se i tím, že se při svých návrzích na přestavbu říše zastavuje u hranic této její poloviny, nechávaje prozatím dualismus Rakouska a Uher nedotčen. Ba, zdá se dokonce, že mu není ani lehkým rozloučiti se s nynějším německým nátěrem i duchem Cislajtanie. Vyplývá to z tohoto jeho povzdechu: »I kdyby německý jednolitý stát (Einheitstaat) zanikl, není možno, aby na podkladě národních státních útvarů povstal spolkový stát Rakousko, jenž by měl alespoň jako celek německý ráz?« (der wenigstens als Bund deutschen Charakter hat?).

A tu se nám vtírá otázka: má se tedy i podle sociálnědemokratického poslance Rennera dostati rakouským národům kusu spravedlnosti jedině proto, aby říše byla zachráněna? Tedy nikoli proto, že si to tito národové přejí, a že jest nezbytným důsledkem demokratického smýšlení i demokratického zřízení, aby národové sami si řídili své vlastní věci! Nepřekvapuje takovéto nedemokratické nazírání právě u poslance Rennera, který jest snad nejlepší hlavou německé sociální demokracie v Rakousku?

Řešení, jež Renner ve svém nejnovějším spisu k záchraně Rakouska navrhuje, jest dosti složité. Práce však, kterou vykonal, aby své stanovisko objasnil a hlouběji zdůvodnil, jest úctyhodná.

Nejprve si snaží ujasniti pojem národa. Politickou národní myšlenku, to jest nazírání, jež klade národ nad vše ostatní, zejména nad lidstvo a jež činí národ cílem sám sobě, Renner zavrhuje. Tato »nacionalistická ideologie«, jak tento směr nazývá, vede k nezkrocenému imperialismu národů, k jakési filosofii dravce. Toto učení jest důstojně doplňováno naukou, že stát jest nástrojem národa a co se pokládá za národní zájem, může tento stát vykonati, třebas by to bylo »násilí, vydírání, loupež a vražda«. A positivistům v právu jest právě právem jen to, co stát nařídil nebo uznal! Změniti to, možno jen tím, že mezinárodní právo bude vybudováno tak, že se mu každý stát bude musit podrobiti, a že se stane stát »z bezprávného násilného nástroje národa, spoluvládnoucím a spolusloužícím článkem organisovaného lidstva, nástrojem tohoto lidstva a tím i nástrojem k provedení mezinárodního právního řádu.«

Jenže při tom zapomíná Renner, že pro národy — které nechtějí znásilňovati druhé — není zapotřebí, aby je k mezinárodní organisaci přiváděly útvary mnohde tak nepřirozené, jakými nynější státy jsou. A jest tato nedůslednost tím větší, když autor v článku »Die Rechtsidee der Nation« ukazuje, že i socialistům jde o to, aby každý národ se stal osobností v právním slova smyslu, aby měl jako celek vlastní osobnost (Eigenpersönlichkeit) a když při tom praví, že vlastní osobnost v socialistickém smyslu znamená (t. j. pro národy) »členství v rodině národů« (patrně se zde myslí v mezinárodním společenství nebo svazku, který se má utvořiti), kteréžto členství znamená sice omezení vlastní libovůle v zájmu celku, ale také zaručení se celku (svazku národů, rodiny národů) za život a svobodu členů! Bylo by tedy rozhodně důslednější, kdyby Renner všude nahradil slovo stát slovem národ. Byl by to národ tvořící »Eigenpersönlichkeit«, to jest k svému

vlastnímu životu právně organisovaný celek. Bylo by to důsledným, neboť internacionála dle vlastních jeho slov učiní »národ členem právního řádu v jeho eksistenci zabezpečeným«, jinými slovy, že »uvede národy jako právní prvek do dějin«.

Bez ohledu na tyto úvahy vyslovuje se Renner dále pro státy národnostně složené, patrně jen proto, že též Rakousko, o jehož zachování mu jde, jest národnostně složeným státem. Rozpor, na nějž jsme upozornili, vyciťuje ovšem také a snaží se jej zakrýti tím odůvodněním, že myšlenku národa v právním slova smyslu neboli právní ideu národů (»die Rechtsidee der Nation«) bude lépe dříve uskutečniti v rámci národnostně složených států, aby tím byl dán vzor pro budoucí úpravu světovou. Při tom vytýká, že historismus a přísný positivismus nynější právní vědy omezil se na výklad a kritiku platného práva a nestal se pomocníkem při nynějším nutném obrození veřejných zřízení. Ukazuje tu však zároveň, že »právo znamená sice mnoho, ale daleko nikoli vše«, neboť jen tak jest prý vysvětlitelno, že národové, jež stát utiskoval a jejichž vývoj potlačoval, bez jeho pomoci a přímo proti němu zmohutněli.

Rakouskou národnostní otázku jest možno řešiti několikerým způsobem. Buď pouze atomicky, to jest tak, že by pouze jednotlivci docházeli ochrany a ukojení svých národních potřeb; pro stát vůbec by nebyly národy jako celky. Toto řešení pokládá sám Renner za nepostačitelné. Jest třeba právně pojímati národy jako celky, z nichž by pak stát sestával. A tu opět nabízí se dvě hlavní cesty. Buď vycházeti od území národy obývaných nebo od příslušenství k národnímu celku bez ohledu na bydliště. V prvém případě jde o zásadu územní, v druhém o zásadu osobní. Při zásadě územní jest možno opět vycházeti pouze od národů, které měly svůj vlastní stát, nebo bez ohledu na to utvořiti ze všech národů celky na podkladě území, na nichž souvisle obývají. Při zásadě osobního řešení jest možno opět přiznati národním celkům založeným na pouhé příslušnosti k určitému národu část státních úkonů, tedy je včleniti ve stát, takže by tvořily spolkové státy, nebo jim ponechati pouze povahu pouhých společností bez jakýchkoli veřejnoprávních úkonů, takže by měly pouze jakousi kulturní samosprávu.

Možno říci ihned, že Renner chce dopřáti rakouským národům více, než pouhou kulturní samosprávu, chce, aby utvořily svazky, které by přejaly i některé státní funkce. Prozatím uvádí pouze školství a slibuje podrobnější návrhy v druhém dílu svého spisu, který v létě vyjde. Za to nechce z nich činiti státy, zachovávaje přesně rozdíl mezi státem a jeho národy, jako svazky různé povahy a různých účelů. Zejména dovozuje, že státní úkoly a prostředky státu lpí na jeho území, a proto nelze si mysliti stát bez územní výsosti. Nelze však pro národy dožadovati se všech vrchnostních práv státu, poněvadž tyto dle svého pojmu nejsou územním svazkem, nejsou svazkem poutaným pouze na určité území. Proto si pomáhá Renner tímto řešením: rakouský problém znamená tři dimense, rozměry. Stát, národy, území. Stát musí býti zachován alespoň s jistými úkony a právy. Byl by to stát spolkový. Na otázku, zda tento stát ústřední by měl býti prostředním nebo bezprostředním pojítkem státních občanů, to jest měl-li by parlament sestávati ze zástupců jednotlivých spolkových států nebo býti obesílán přímo občan-

stvem celé říše bez ohledu na země a národy, odpovídá Renner, že se rozhoduje pro tento druhý bezprostřední, pro přímou jednotu, unii. Zde, kde jde o to, aby bylo silné nebo alespoň silnější ústředí, rozpomíná se pojednou Renner na demokratismus a odůvodňuje své rozhodnutí tak, že jest to v duchu skutečné demokracie, aby se občané v tomto ústředním státu spolkovém zastupovali sami a nebyli snad zastupováni svým státem (dílčím). Že jest stejně nedemokratické, aby národy ve světovém společenstvu nebo rodině národů zastupoval stát nad několika národy stojící, na to si autor nevzpomněl, nevzpomněla si na to jeho německá duše.

Národy chce Renner organisovati pokud možno bez ohledu na území dle krajů, v celky nadané jistou státní mocí, tak že by měly své národní rady (Nationalrat) se sídlem ve Vídni a národní vlády těmto národním radám odpovědné. Bylo by jich osm. Vedle tohoto osobního prvku chce Renner uplatniti i územní, teritoriální zájmy. Zachovati všech sedmnáct zemí a sněmů jest povážlivým a nemělo by smyslu. Jaksi nepříliš směle navrhuje tu autor rozdělení na čtyři zemské skupiny: alpské země, sudetské země, karpatské území a území přímořská. Uvádí sice hned různé námitky proti tomuto řešení, ale upozorňuje zároveň, že by mu musila předcházeti reforma správy a pak provedení národní samosprávy, jak bylo již naznačeno; a pak by odpadlo nebezpečí a obavy národních menšin v těchto územních skupinách, že budou moci býti znásilňovány.

Zajímavo jest, že Renner vyslovuje pochybnost o tom, bude-li tu »faktická možnost, aby řešení vycházelo od Rakouska«, a že se zmiňuje o řešení patrně odjinud zamýšleném, jež snad pokládá za dosti vážné. Při něm by Češi, Ukrajinci a Jihoslované byli hozeni přes palubu. Jest to trialismus německo-maďarsko-polský. Bývalé spolkové země Římsko-německé říše by se k ní vrátily (země alpské a české), Dalmacie by připadla k Uhrám, Halič a po případě i Bukovina ke státu polskému. Tím by se uskutečnila »Střední Evropa«. Ukrajinci prozatím snad z tohoto řešení vypadli, druzí si nemusí také zoufati. *Dr. F.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Čtvrt století odborové organisace českých dělníků obuvnických. — Jednotné ochranné zákonodárství dělnické mezinárodním mírovým činitelem. — Péče o dělnictvo v přechodném období z hospodářství válečného do hospodářství mírového.

Odborová organisace českých dělníků obuvnických měla dne 1. listopadu 1917 tiché jubileum své čtvrtstoleté činnosti. Ustavena byla dne 1. listopadu 1892, tedy skoro v samých počátcích sociálně-demokratického hnutí v Čechách, a je zajisté poučno sledovati její bilanci dělnické organisační svépomoce během dvacetipěti let. Podotknouti dlužno, že organisace obuvníků sdružuje poměrně neveliký počet dělnictva, a že zejména v počátcích, kdy v odboru tom panovaly ještě hodně patriarchální poměry, nebyla půda pro socialistickou organisaci valně pří-

zniva. Finanční obrat organisace za dvacetpět let jeví se v těchto číslicích: Celkový příjem 798.778 K, vydání 764.421 K. Počet členů před válkou byl 4300, v 82 skupinách a platebnách. Během války poklesl počet členstva úžasně: Ztratilať organisace více než tři čtvrtiny příslušníků, tak že dnes čítá jich sotva 1000. Uváží-li se dále, že také v prvých letech nebyl počet členstva valný, tu zajisté imponuje cifra téměř 800.000 K, kterou organisované dělnictvo obuvnické během čtvrt století sebralo na svých příspěvcích k materiálnímu i duševnímu povznesení sama sebe.

Z hlavních položek výdajů je zřejmo, jakými směry především pracují dělnické organisace. Zračí se v nich tyto tendence: 1. Finanční bojeschopnost, 2. svépomocné sociální pojištění, a to buď jako doplněk k pojištění státnímu (podpora v nemoci) nebo jako pojištění nové a samostatné, jako: podpora v nezaměstnání, podpora cestovní, podpora na přesídlení, podpora záložníkům, pohřebné, právní ochrana, sprostředkování práce a 3. práce organisační, vzdělavací a výchovná. Dle jednotlivých těchto kategorií organisační činnosti jeví se výdajové položky: Stávkovému fondu 179.497 K, na podporu v nemoci 123.938 K, na podporu v nezaměstnání 101.047 K a další menší podpory: cestovní 4.087 K, na přesídlení 3163 K, záložníkům a jiné 6629 K, pohřebné 3517 K, právní ochrana 1092 K, sprostředkování práce 2621 K. Práce organisační (a agitační), vzdělavací a výchovná vyžádala si tyto výdaje: Na schůze a sjezdy 27.965 K, odborný list členům 66.825 K, jiné časopisy 2388 K, knihovna 1285 K, odborové vyučování 1476 K. Vedle této činnosti ústředí zůstává však ještě činnost místních skupin, jimž připadla kvota z příspěvků v celkové částce 108.958 K.

Jaký je pak materiální a morální či celkově sociální výsledek čtvrtstoleté mravenčí práce, s počátku několika desítek, pak několika set a v nejvyšším rozvoji organisace 3—4 tisíc dělníků? V uvedených číslicích zračí se již částečně onen výsledek: Hrstka dělnictva snesla tu »do svého úlu« bez mála jeden milion korun, z kteréžto sumy částku asi čtvrt milionu věnovala různým oborům svého sociálního pojištění, asi 100.000 K na svou práci organisační, agitační a vzdělavací a kol 200.000 K na přímé své sociální boje. Sociální efekt této čtvrtstoleté práce a snažení zračí se dále ve zprávě organisace, v níž se praví: »Před 25 lety žilo dělnictvo obuvnické v poměrech špatných a neupravených. Pracovní doba byla dlouhá, mzdy nízké, zacházení s dělnictvem mnohdy otrocké a ani ochranné zákonodárství se nedodržovalo. Dnes dělnictvo požívá proti dobám dřívějším o několik hodin zkrácení pracovní doby a také honorování dělnictva upraveno přibližně tak, aby odpovídalo drahotním poměrům. A rovněž i po stránce výchovy docíleno krásných úspěchů: Dělnictvo je dnes na jiné úrovni života, nežli před 25 lety a i veřejnému životu odchováno množství vzdělaných mužů, kteří jsou činni v různých oborech práce.«

Tato drobná skiza čtvrtstoleté činnosti malé organisace dělníků obuvnických jest v podstatě miniaturou stejné nebo podobné činnosti celkového, odborového hnutí českého dělnictva, které během dvaceti pěti let dodělalo se velikolepých výsledků na poli svého sociálního povznesení.

Představenstvo Společnosti pro sociální reformy v Německu podalo v minulých dnech říšskému kancléři pamětní spis, v němž žádá, aby do mírových ujednání byla pojata též ustanovení o ochraně dělnictva a sociálním pojištění ve všech interesovaných zde státech. V odůvodnění tohoto požadavku čteme též následující významný pasus: »Mnohými zkušenostmi je sice potvrzena pravda, že ony státy, které mají nejvydatnější ochranu dělnictva a nejrozšířenější zákonodárství pojišťovací, jsou také nejváženějšími činiteli na světovém trhu, a to, dík svému ochrannému zákonodárství, následkem tělesné zdatnosti a duševní vyspělosti a svěžesti svého dělnictva. Přes to však není možno přezírati, že na druhé straně nedostatek nebo různost ochranných a pojišťovacích předpisů a jich provádění v různých státech přináší s sebou nevýhody a újmy, a může zase na mnoho let po válce znamenati potíž a překážky mírovému soutěžení mezi národy a vážné závady pro pěstování hospodářských a kulturních vztahů mezinárodních. Nelze přehlédati, že výroba i výměna zboží podléhá do jisté míry vlivům ochranných předpisů dělnických, jakož i pojišťovacích břemen. Proto je žádoucno, aby ochranné zákonodárství dělnické bylo ve všech zemích jednotně upraveno. Kromě toho měla by taková jednotnost značný význam i pro kulturní vývoj lidstva.« — Stejný požadavek byl také již dříve vysloven na posledním mezinárodním sjezdu odborových organisací v Bernu, a představenstvo společnosti pro sociální reformy v Německu, připojujíc se k požadavku tomu, zdůrazňuje tu ještě zvláště mezinárodní význam jednotného ochraného zákonodárství jak po stránce hospodářské, tak i etické a spatřuje v jednotnosti zákonodárství toho vlivného mírového činitele do budoucna. Společnost ona také doporučila, aby k mirovému vyjednávání v tomto směru byli pozváni odborníci z jednotlivých států, a to jak ze řad zaměstnavatelů, tak i dělnictva, jakož i sociální politikové mimo okruh zájmů obou.

*

Blížící se období přechodného hospodářství z doby válečné do doby mírové vzbuzuje starosti všech interesovaných kruhů. Návrat statisíců dělníků-vojáků, omezení nebo úplné zastavení různých odvětví válečného průmyslu a válečných dodávek a nedostatek, ba úplné vyčerpání surovin ve více průmyslových oborech — tak vyvstává tu časový problém, jehož zdárné řešení nebude úlohou zrovna nejsnadnější. Odborové organisace dělnictva v Německu zabývají se také již touto otázkou a volají k přípravným opatřením jak říši, tak i jednotlivé státy, velké obce a podniky. Berlínské odborové organisace podaly městské radě Velkého Berlína v této věci pamětní spis, v němž poukazují na nebezpečí, jež vzniklo by z nedostatku a neorganisovanosti práce a nahromadění se dělnictva po návratu z front, a žádají, aby berlínská veleobec již dnes činila v mezích své působnosti a možnosti přípravné práce k absorbování dělnických mas. Navrhuje se zvláště připravení všech podniků, aby práce v nich kdykoli mohla býti zahájena. To týká se zejména staveb, k nimž třeba již nyní připraviti plány a rozvrhy a starati se o včasné zaopatření materiálu. Sprostředkování práce nutno připraviti ve velkém slohu zvláštní městskou ústřednou, jež byla by ve spojení s odborovými organisacemi. Zaměstnavatelé nechť jsou povinni

oznamovati ohé ústředně jak počet dělníků hledaných, tak i propuštěných, aby tu byla stálá evidence o poptávce i nabídce práce, jakož i statistika zaměstnaných i nezaměstnaných. Poněvadž i při všech možných opatřeních nutno počítati v přechodné době přece jen s jistou nezaměstnaností, žádá se, aby dělníkům, kteří válkou a jejími následky pozbyli práce, vyplácena byla podpora v nezaměstnání. Nárok na takovouto podporu má míti dělník, který bude zapsán v některé uznané sprostředkovatelně a aspoň třikráte v týdnu dostaví se ke kontrole. Dotyčný dělník bude povinen přijmouti nabízenou mu práci za ujednanou cenikovou mzdu, jinak nárok na podporu ztrácí. Otázky tyto stanou se zajisté akutními i u nás. *H.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Vliv světové války na školství národů ve světle dat Výroční zprávy zemské školní rady za rok 1916. — Stagnace ve vnějším rozvoji školství národního. — Úbytek učitelských osob. — Vzrůst polodenního vyučování. — Omezování vyučovací doby. — Vzrůst normálních dětí vůbec nevyučovaných. — Vzrůst zanedbávání školy. — Přesun ve stavu učitelstva. — Vzrůst nekvalifikovaných učitelských osob. — Živnostenské školy pokračovací za války.

Rok 1916 byl z válečných let pro národní školství nejnepříznivější. Z učitelstva byli toho roku povoláni k válečné službě také učitelé ve věku 42—50 let, pokud byli ovšem při prohlídkách v předchozím roce uznáni za způsobilé a pokud byli po následujících na to tělesných přehlídkách kvalifikováni pro službu vojenskou ve frontách. Z mladších ročníků pak byli ponecháni ve vojenské službě učitelé, kteří byli tříděni ke službě beze zbraně. Možno tedy říci, že v roce 1916 bylo poměrně nejvíce učitelů národních škol na vojně.

V následujících létech se již poměry poněkud lepší. K žádostem školních úřadů propouštějí se z vojenské služby učitelé určeni po třídění ke službě beze zbraně a nejnovější rozhodnutí vojenských velitelství podává možnost, aby službu vojenskou opouštěli a učitelskou nastupovali také učitelé třídění značkou B, t. j. ke službě strážní a v etapách.

Výroční zpráva zemské školní rady o stavu národního školství v Čechách za rok 1916 jest již z důvodů výše uvedených velmi poučnou a zajímavou. Válečná léta nejsou příznivа vnějšímu rozvoji škol. Nových škol obecných přibylo v uvedeném roce pouze 9, takže počet všech veřejných škol obecných na konci roku 1916 dostoupil počtu 5716. Mládež obou národností v Čechách byla vychovávána a vyučována z převážné části koedukačně, t. j. hoši i dívky byli při vyučování ve třídách pohromadě. Pouze 393 obecné školy byly chlapecké a 363 dívčí.

Skutečnost, že v Čechách bylo ještě 13 obecných škol sedmitřídních a 6 osmitřídních je důkazem, že rozvoj škol měšťanských, t. j. škol vyššího stupně národní školy nepokročil tak daleko, aby uvedené typy škol naprosto vymizely. Také eksistence 211 školních expositur, t j. filiálek škol ze sousedních obcí, i eksistence 12 stanic excurendo zřízených pro dočasné vyučování v některém místě učitelem blízké školy v případech neschůdnosti cest, nejsou

zjevem o rozvoji škol svědčícím. O poměrně malý počet dětí pečovalo 196 obecných škol soukromých, z nichž 32 byly bez práva veřejnosti.

Naprostou stagnaci vykazuje školství měšťanské, jež ani o jediný ústav se v roce 1916 nerozšířilo. Ze 626 měšťanských škol bylo 360 chlapeckých a 266 dívčích. Z 27 soukromých měšťanek byly 3 dívčí bez práva veřejnosti.

Obecná škola v Čechách připadá v roce 1916 na 1184, měšťanka na 10.830 obyvatelů. Percentuální poměr Čechů k Němcům v Čechách dle sčítání z r. 1910 jest 63·19:36·78. Bylo-li z uvedeného počtu škol 3368 českých a 2343 německé, znamená to poměr 58·97:41·03. Opoždění za školstvím německým je velmi citelné, uvážíme-li, že každé procento znamená 57 škol a že tedy máme více než o 200 škol obecných méně, než bychom jich měli míti dle uvedeného klíče národnostního dle úředního sčítání. O něco příznivější je situace ve školství měšťanském, kde je poměr 61·34:38·36. Ale i tu jsme téměř o dvě procenta za rozvojem německých škol měšťanských. Česká škola obecná připadá na 1260, česká měšťanská na 11.047, německá obecná na 1053, německá měšťanská na 10.198. To musí býti vzpružinou v budoucnosti pro provádění lepší školské politiky.

Vlivem války vzrostl počet škol, na nichž se vyučovalo pouze polodenně. Bylo jich na konci r. 1916 na 900. Stejně mnoho škol mělo vyučování dílem polodenní, dílem celodenní. Počet škol s polodenním vyučováním býval nepatrný, během války se téměř zdesateronásobil.

Druhému zemskému jazyku učí se na českých školách v míře daleko větší, než na školách německých. U Němců bylo dlouho šířeno mínění o soběstačnosti němčiny, a teprve v posledních létech bývá propagováno heslo »Němci, učte se česky!« Na všech českých měšťankách učí se němčině, ale jenom na 60 německých češtině. Němčina je zavedena na 713 obecných školách českých, čeština pouze na 85 obecných školách německých. Přes hlásané heslo německé nepřibývá německých škol, na nichž se učí mládež češtině. Daleko rozšířenějším jazykem na něm. měšť. školách jest francouzština, jíž se učilo na 343 školách, angličině na 7. Praktický pro život těsnopis zdomácněl dosud na 23 školách, psaní na stroji na 12, vedení domácnosti na 10, vaření na 14. Školní práce zahradnické kvetly ve dvou třetinách všech škol. Ojediněle učilo se na některých školách národních v Čechách i houslím. Někde, na př. v Praze, po zakročení majitelů hudebních škol houslím se přestalo učiti.

Hlemýždím krokem rozvijí se v Čechách školství pomocné. Zpráva vykazuje pouze 17 tříd pro děti slabomyslné. Nedokonalá a polovičatá instituce školních lékařů je zavedena na 400 školách. Výminkami jsou školní lázně hlavně sprchové, které bývají však namnoze zřizovány v podzemních částech školních budov a proto se jich neužívá.

Rozvoj čtvrtých tříd měšťanských ve válce nejen uvízl, ale šel i zpět. Bylo jich pouze 53. Ojediněle zařízeny byly na obecných školách pokračovací kursy živnostenské, jichž bylo 11, hospodářské (48), pokračovací dívčí při měšťankách (8). Hospodářské kursy následkem mobilisace učitelů klesly pod třetinu svého předválečného počtu.

Ve 400 mateřských školách opatrováno bylo na 24 tisíc dětí, ve 200 opatrovnách 15 tisíc. Také tu znamenati možno nezdravou stagnaci. A právě v současné době válečné, kde tolik drobných dětí bývá po odchodu otců na

vojnu a opatřování potravin matkami bez dozoru a vychování, měly by mateřské školky a opatrovny růsti jako houby po dešti.

Na počet žactva ve školách současná válka světová dosud žádného vlivu neměla. Nápadnější úbytek školních dětí objeví se teprve po 3—4 létech.

Celkový počet mládeže ve věku školou povinném vzrostl dokonce o půl druhého tisíce proti roku předchozímu, takže zpráva vykazuje celkem 1,160.486 školních dítek. Děvčat vykazuje se o 6000 méně než chlapců, ačkoli Čechy vykazují statisticky dosud převahu žen. Do soukromých škol obecných chodilo na 18.000, do soukromých měšťanských na 2500 dětí. Téměř 20.000 dětí ve věku školou povinném chodí do škol středních a odborných. Většinou jsou to hoši. Dívek navštěvujících tyto školy jest přes 3000, proti stavu před 10 léty se počet jich více než zdvojnásobil. Doma bylo vyučováno pouze 800 dětí. Ze 3500 dětí, jež pro těžké tělesné vady do školy choditi nemohly, bylo nejvíce slepých, hluchoněmých, tělesně zmrzačelých (1600) a duševně zakrnělých (1300). Asi 150 normálních dětí nebylo vůbec vyučováno. Patřily dle všeho do kontingentu dětských tuláků, jichž počet válkou se hodně zvyšuje.

Českých dětí bylo na školách 701.703, německých 417.330. Přechodným zjevem bylo vedle toho 1749 dětí na zřízených školách polských a 21 dětí na škole italské. Byl tedy poměr českých dětí k německým jako 62·81:37·19. Na české straně se procento za deset let o ¾ zlepšilo, na německé o tolikéž zhoršilo. Přes to uvedený poměr žactva neodpovídá poměru 63·19:36·76 dle posledního sčítání z roku 1910.

Cesta dětí za vzděláním je dosud na mnoze nezákonitě dlouhá. 18 tisíc dětí v Čechách má do školy dále než 4 km. Na 285 školách byly zavedeny pro 6000 dětí posledních dvou let školní návštěvy úlevy. Mimo to dostalo se však 76.000 dětí školních úlev jednotlivých. Z toho je patrno, jak silným průlomem do osmileté povinné docházky školní je školní novella z r. 1883, která proti duchu základního říšského zákona školského úlevy ty uzákonila.

S pokračující válkou roste nedbalá docházka školní. V roce 1916 byla stíhána 10.000 trestními nálezy, z nichž většina zněla na vězení, malá část na peněžité pokuty. Trestních nálezů značně ubylo, ale je to vlivem výnosů školních úřadů ukládajících, aby se ve válce na nedbalou docházku pohlíželo okem nejshovívavějším.

Vliv války je patrný na počtu žactva, požívajícího vyučování polodenního. Proti stavu před 10 roky vzrostl počet žactva toho ze 7½ tisíce na čtvrt milionu. Po odchodu učitelů na vojnu vyučování se omezuje, učí se střídavě, na dvojí zápřež, hodiny se redukují, učebná látka omezuje namnoze nejen na polovinu půldnů, ale i na třetinu. Současnými válečnými poměry snižuje se tedy v nemalé míře všeobecné základní vzdělání lidové.

Stav učitelstva v Čechách zmenšuje se na konci roku 1916 o 3751 osobu. Na měšťanských školách ubývá 267, na obecných 3484 proti předválečnému roku 1913. Z vykázaného počtu 18.877 učitelských osob na konci r. 1916 působilo 3208 na školách měšťanských a 15.669 na školách obecných. Jedině celkový počet učitelů náboženství zůstal válkou v jádře nedotčen. Učitelé náboženství, pokud jsou příslušníky stavu duchovního, byli pouze v ojedinělých případech povoláni na vojnu. Zvláštních učitelů náboženství vykazuje zpráva 504 za služné, 127 za odměnu. Učitelů náboženství ustanovených církvemi

bylo 4384 (o 155 méně). Učitelek industriálních vykazuje zpráva 3270. Pokles učitelstva vůbec činí 13·12%. Literní učitelstvo kleslo počtem o 16·58, učitelstvo náboženství o 3·41, industriální učitelky o 2·97%.

Celkem vykazuje zpráva za rok 1916 v českých školních okresích 16.544 vyučující osoby proti 18.616 z roku 1913, tak že pokles za 2½ válečného roku činí 2072 osoby, t. j. 11·13%. V německých okresích ubyly za války 1934 osoby, tak že jich na konci r. 1916 působí 9987. Z celkového úbytku 4006 osob učitelských připadá na české okresy 51·72, na německé 48·28%.

Vlivem války poklesla i kvalifikace učitelských osob. Vzrostl totiž nepoměrně počet učitelek vykazujících pouze vysvědčení učitelské dospělosti, jež školní úřady povolávaly za učitele povolané na vojnu a které měly pouze vysvědčení učitelské způsobilosti.

Na měšťanských školách v Čechách, jak Věstník Zemsk. ústř. sp. učit. z 1. března ze zprávy vypočítává, bylo řádně kvalifikovaných učitelských osob na školách měšťanských 3059, v roce 1916 však již o 304 méně. Nekvalifikovaných učitelských osob na měšťanských školách v Čechách bylo 195, mezi těmito bylo i 20 nemajících ani plnou kvalifikaci pro školy obecné. Proti stavu před válkou se počet nekvalifikovaných učitelských osob na měšťanských školách ztrojnásobil.

Z 8021 učitelských osob na školách obecných bylo 5525 učitelů a 2496 učitelek. Před válkou bylo 8069 učitelů a pouze 1743 učitelky. V poměru, v jakém přibyly učitelky, ubyli učitelé.

Nejmladších učitelů, kteří se vykazovali pouze vysvědčením učitelské dospělosti bylo na konci r. 1916 pouze 278, učitelek však 1162, t. j. čtyřikráte tolik. Před válkou z 1526 učitelských osob se zkouškou dospělosti bylo 988 učitelů a pouze 538 učitelek. Z toho patrno, jaký úžasný přesun v poměru vyučujících osob učinila ve školství národním válka.

Nejpovážlivějším však zjevem ve válce je vzrůst učitelských osob, které formální kvalifikace vůbec neprokazují, nemajíce ani vysvědčení učitelské dospělosti. Zpráva vykazuje jich na konci roku 1916 celkem 312, z nichž pouze 37 mužů a 275 žen. Před válkou byly nekvalifikované učitelské osoby na školách zjevem velmi řídkým, ještě ve válečném roce 1915 vykázáno jich bylo pouze 109 a za rok se tedy počet jejich téměř ztrojnásobil a jistě se tak nestalo ku prospěchu vyučování. Nekvalifikovaných učitelských osob je v českých okresích značně více, než v německých. V prvních jest jich 264, ve druhých německých pouze 48. Zajímavým jest v tomto směru školní okres rokycanský, na němž ze 184 učitelských osob jest 32 beze vší kvalifikace.

Vliv války je patrný také na živnostenských školách pokračovacích. Prof. Alois Rublič podává v tomto směru »Hrst válečných číslic«, srovnávající stav škol pokračovacích z let 1913—14 a 1916—17. V prvém školním roce bylo činno 77 škol, školní návštěva byla průměrně 89·5%, prospělo 77%. Celkový náklad na školství to činil 253.898 K, v roce 1916—17 klesl na 197.479. Bylo totiž mnoho pokračovacích škol v Čechách zavřeno. Počet žactva v jednotlivých školách pokračovacích klesl o 28 až 55%. Značně zmenšený počet žactva vykazovali kamnáři (92%), tesaři (82·5%), zedníci (77), malíři pokojů (74), truhláři (66), pekaři (65), soustružníci dřeva (64) a po nich stupňovitě méně tkalci, klempíři, kováři, řezníci a uzenáři, hodináři atd.

Přibylo však na př. mlynářů o 288%, jirchářů a koželuhů (250), elektrotechniků (45), strojníků (3·3), soustružníků kovů (16%) a j. Počet učednic zvětšil se celkově o 4%, počet učňů se zmenšil o 39%, počet všeho žactva zmenšil se o 34·5%.

Dlouhá světová válka vrhá do všech oborů společenského života své temné stíny; do školství všech odvětví pak stíny nejtemnější a nejpovážlivější. —

LITERATURA.

Krásná.

Ant. Klášterský: Ze zápisníku mrtvého. (Hovory básníků. 2. F. Topič, Praha. 1917. K 3·20.) — *F. Pečínka:* Vlčí mák. 1895—1914. (Klasu sv. 4. Strojil. Přerov. 1917. K 1·60). — *J. E. Topol:* V zátiší i v bouři. Verše. (Strážnice. 1917. Vlastním n.) — *Karel Čapek:* Boží muka. Kniha novel. (Praha, J. Otto. K 4·80.) — *Ed. Štorch:* Bohatýr Vratislav. (Umělecké snahy. LXI. J. Kočí, Praha. 1917. K 0·60.) — *Karel Horký:* Má úcta! (Topičovy dobré knihy původní. 5. Praha. F. Topič. 1917. K 3·50.)

Probouzet k novému životu staré hrdiny byronovské, chtít znovu jít nezapomenutelnou stopou věčného nespokojence Puškinova Oněgina, navázat potom, když písemnictví prošlo realismem tam, kde se přetrhla nit Máchova Viléma či mlžných pessimistů Hálkových, také však Pflegra Moravského Pana Vyšínského, epicky uhníst v pevné a výrazné sloky, čím se zachvívala v prvním rozkvětu poesie Macharova, onen melancholický a světobolný skepticism, to, zdá se, je velmi odvážné... Ovšem také básní Klášterského nehledíte do hlubokých ni širokých obzorů byronovských, neluštíte jí puškinské záhady světa, ocitáte se v okruhu prostinké intimity, zájem váš je připoutáván výlučně na osobní bolest nešťastníka, který nedovedl najít si cestu životem, pokud muž v něm je spiat se ženou. Jeho rek znechucený životem (a rádi bychom jasněji věděli proč a čím vším), touže po čisté, velké, hřejivé a nikoli vášní mučivé lásce uzří její zjevení v dámě, která pozorně prohlíží galerii obrazův. A pozná ji v choti přítele, jehož přišel navštívit na zotavenou do jeho zámečku nad Sázavou. Miluje ji. Ale zapuzuje se od ní, chtěv ji strhnout v žhavé proudy vášně. Prchá do ciziny. Vrátiv se, zví o její čisté lásce k sobě a její smrti — i připraví si sám sebevražedný konec. Že zbaven je právě oněch perspektiv a uveden v denní život bouřný a zahořklý ten pessimism rekův, toť plod literárního realismu. A tím by málem pozbyl všeho kouzla poetického celý příběh, kdyby mu je nezachovávala něha výjevů, genrových obrázků života rodinného, dětských žertů i mezi oběma přáteli, celé to teplo intimity společenské a spřízněných duší, místy i kus básnického vyznání auktorova, jež vložil v ústa svého reka, a posléze i jistá obratnost veršová. Zaslechli bychom raději některé kusy výrazněji pověděny, ač-li by se tím pak neobětovala jistá harmoničnost, sladěnost, vyrovnanost formální; rádi bychom viděli činněji řešen problém hrdinův, neztratilo-li by pak celé vypravování ono kouzlo něhy, jaké nacházíváme v jistém stupni passivnosti. Ale jistě tento ohlas romantismu, do něhož duje dech

realistický, nevyhověl by nikdy úsilím mladších generací básnických. Myšlenkově se tu rozcházejí generace: dnešní nemá tolik slitování a shovívavosti pro hrdinu básníkova. Vyzula se z ryzího individualismu, cítí sociálněji, míní, že nepokoj takových mučedníků života uklidnilo by jen něco odhodlanosti zříci se více sebe, jak bývá v životě nutno, a pod tlakem nutnosti oddati se. Nevěří tolik v absolutnost duševních chimér citových, nemá obdiv pro idealism pessimistický, prošla opravdovou školou realismu i naturalismu, jde za jinými ideály — a ty žádají osobní bolesti vyrovnati v sobě bez obviňování nepřízně osudu, tíže rodu, prostředí atd., žádají kus osobního hrdinství v kázni a větší zodpovědnosti před sebou samým. Básník dneška nemohl by pojmout »hrdiny« těchto zápisků, jako jej mohl bráti romantik realistního zabarvení, probuzený obrodou poetického idealismu, který se však již dal cestou jiného nazírání světového.

Nikoli nepodobný typ se hlásí i v Pečinkovi, jehož náměty prozrazují chvílemi výtvarný talent v tom, jak se jich básník chápe. V těch třiceti čtyrech básních celkem pěkně rytmických, ohebných a plynulých veršů, často hutně nahozených obrazů stále volá utištěnost, nemohoucnost, udupanost, ba až zoufalé slabošství, které zpod tíže mravního úpadku nebo neschopnosti vzepnout se výš žalují, sténají a touží. Vše pochmurné málokdy je prozářeno jasnějšími paprsky. Mohlo by vyznívat krásnou revoltou (a máme v ní ohlasy Sovovy i Hlaváčkovy), chtělo by kouzlit sociální visi (a připomenou některé básně intonací ať Verhaerena ať Sovu), kdyby jen šly v tom hlouběji, nebyly skoro loci communes. To lépe a výrazněji mluví verše intimní, které, žel, nepoutají se cudností, ač nejsou ani směle výbojné, libujíce si toliko v krutých scénách, drásavé smyslnosti, která i protikladem se ohlašujíc jen někdy najde přesnější, úměrnějši a znamenitější výraz a nikdy, škoda, neusiluje o sílu v řádu a kázni. Tak v Námořníku, Zpovědi a Poznání tato nota našla silněji cítěné barvy vlčího máku. Kde tyto máky vášnivé chtěly se změnit v klidné, vonné růže lásky čisté pohody, tam básně upadly v mlžnou abstraktnost; nalomený stvol umělce sensitiva nemůže se vzpružit. A někdy obraz je i hledaný, působě komicky (kdosi ustřihl víčka mých očí), ba nedbá ani ryzosti jazykové (úzko musí tobě být).

Skoro opakem jsou verše Topolovy. V erotice utíkají vášni roztouženy po žáru zářivé, svítivé lásky; spojují melancholii této touhy žít jasně, čistě a silně s radostnými náladami tuláckými a stoickou odhodlaností, nedovedou však velkých věcí zhodnotit (jevy válečné), upadají v didaktisující alegorisování, nepostihnou plnost případu (Naši strýci), kde přišly na úrodnou vrstvu, i ohlas zeslabí (Lermontov) a v refleksi jsou úplně nepoetické. To zvláště se jeví v cyklu »Slovácké(!) písni«, kde emotivnost slovenské písně nepostižena, nedoceněna, kde tak vděčná látka zhola zkažena nepochopením a nečeským výrazem. Nad to nevhodné užívání tvarů dialektických (lavečka, hněst) jen pro rým, nebo slov nepoetických (legrace) škodí jim silně, odhalujíc malou schopnost básnicky tvořivou.

Třináct pros Čapkových jsou úhrnem skutečně boží muka. Jsou všechny i každá zvlášť rozcestím duševního života, u něhož stojí boží muka nitra myslícího na záhady, jejichž řešení lehko ubíhá rozumu, boží muka, jimiž jest projíti duši trýzněné nepoznatelnem. Spisovatel je seskupil ve dva cykly, z nichž první o pěti kusech má zajímavou stavbu; téma první novelky

se vrací v poslední, páté, téma druhé podobně uzavřeno až ve čtvrté a mezi nimi jako celek stojí třetí novelka, nikoli náhodně ta, v níž celá myšlenka záhada je dořešena. Všechny rozebírají určitý stav duševní, nikoli však tak sám pro sebe, v hybných silách, jako spíše se stanoviska a podle intelektu, který si hledí vyjasnit záhadného dění, uvažuje o něm, pitvá. Je příznačné pro autora, že jeho psychologické postřehy všude tam, kde běží o psychologii založenou na introspekci jsou odstíněné, jemné, bystré a pevně budované i že mají ráz bezpečného poznání, zkušenosti, ale kdekoli obracejí se k applikaci, stávají se toliko jistotou matematického počtu pravděpodobností, jsou tím logičtější, ač méně psychologické. A pevná logická linie v kritice paradoks lidských činů, soudů, nazírání, která jdou nejlépe tradičními cestami, to charakterisuje spisovatele. Ten, kdo s oblibou čítá jeho kritiku slov, lépe řečeno kritický rozbor hodnot, jež jsme zvrátili, tím raději přečte si tyto povídečky; jsou totiž i ony takovým kritickým přehledem po znetvořených, zapomínaných nebo nedoceňovaných hodnotách životních. A autor hledá touto kritikou vybudovat bezpečný podklad životního názoru, který by si neobliboval ani výstředností tápajících, ani nesprávností těch, kdo se pohroužili v podrobnost i utkvěli v jednostrannosti, nýbrž pevnou základnu pro úsudky »zdravého rozumu« (bon sens). To je směr jeho psychologické logiky. Ukazuje povahu toho všeho Šlepěj: jak z logiky dušeslovné přechází v čiře empirickou psychologii, ale jak hutnost a jasnost rozboru přechází v abstraktnost, v níž názornost obrazová zastřena, ba zmlžena. Je to patrno i na básnických obrazech, tvoření jich; Č rád vyvolává a tu neobyčejně silně obrazy zvláštní, mocně impresivní (shon lidiček zřených se srázné hory v údolí), neleká se obrazů málo básnických, ale logicky výstižných (vyprahl jsem jako trus na silnici), a v přesnosti postřehu dovede obrazy rázu spíš přírodovědeckého než malebného (člověk nehybně sedící u stolu je »uložen v tichu jako hmyz v průhledném jantaru«). Také v pozorování vnějšku, odrazů duše, je tu bohatství větší, než ve vlastním postižení psychologickém, mimo introspekci. Není tu mocné imaginace, spíš bystrá soudnost, analysa, která se nevyhýbá ani paradoksním formulím, ale která nabývá také lyrického tonu (v druhém cyklu), vyvolává náladu, ač spíše náladu poznávání, než cítění, náladu lyrické meditace. Zhodnocení všeho subjektivně pravdivého se stanoviska zdravého rozumu, přezkoušení toho staticky, ale pro dynamickou cenu těchto pravd, to je cílem autorovým. Byť nebylo vše odhalením nových obzorů, jsou všechny věci tu nově formulovány. Kniha celá je knihou odvahy myslit, samostatně cenit, kniha smělého hledání, která staví auktora mezi naše nejpřednější prosaiky.

Pokus Štorchův o českou bylinu, náčrt junáckého zpěvu českého, ukazuje pilné studium, jež zmohlo motivové látku, nedošlo však básnického posvěcení. Ty episody různo sebrané nemají vnitřnějšího pevného spojení, nejsou vzájemně vyrovnány, neboť motivy ryze pohádkové a témata pověstí i zkazek historických s rysy velké epiky jsou vedle sebe pokládány jakoby básnicky rovnomocné. A mimo to dech radostného idealisování, který látkou místy prožíhá, právě na závěr, kde by měl nejvýše vybuchnout, selhal a celek rozplynul se, dušen ještě mluvou žurnalistickou. Snad takový musil být osud prvního pokusu o motivovou budovu české epopeje hrdinské; ke chvále mu slouží, že se opřel o široké pole všech literatur slovanských.

Soubor dvanácti žurnalistických pros Horkého, sjednocených pod ironický titul není četbou příjemnou. Pod bezbarvou a hrubou češtinou, někdy až urážející, v kusech, které chtí bojovati za nějakou nápravu sociální nebo za vyjasnění ideové, číhá na tě co chvíli úraz tvému cítění. Příznačné, článečky, které mají být přímluvou nebo bojem za demokratism, v nitru svém, v cítění, které je prolíná, jevívají velmi málo pravého morku demokratického. A poněvadž nevíš, kdy tě autor nemístně překvapí dvojsmyslným vtipem, jsi uražen jakousi zálibou jeho v dráždivé smyslnosti, trpíš pod trivialitami, které se pokládají za vtip (oh! jak mohl kdo kdy se opovážiti vzpomínati jemného Nerudy!) a jelikož i dobré myšlenky jsou tu ničeny způsobem jich tlumočení a podání (jaká hrůza číst Úvěr, není-li v tom nějakého hlubšího pojetí života a jemnějšího cítění), posléze poněvadž je vše beztvaré, neurovnané, jak se dostaví ten který nápad (jaký vtip, vynalézt 31. únor!), odkládáš knihu nespokojen.

Raději si připomeňme, že v novém vydání začaly vycházeti ryzím idealismem nesené spisy L. Lošťáka a že teď každému souborně jsou přístupny, k radosti všech srdcí českých, Tři projevy národa českého (50 h).

M. P.

Poučná.

Jos. Šusta: Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. V Praze, nákladem české akademie cís. Frant. Josefa pro vědy atd. 1917. Str. VIII + 530. — *JUDr. Josef Macek:* **Mravní názory Adama Smitha, zakladatele vědy národohospodářské.** (V Praze 1915, nákladem vlastním.) — *Dr. J. S. Procházka:* Ochranné oblasti přírodní. Nákladem F. Topiče (Sbírky Duch a Svět, sv. 25.) — Věcné učení. V Praze, nákladem Ústřed. nakladatelství učitelstva československého 1917.

První kniha dvousvazkového spisu Šustova pojednává v hlavní své části o dějinách českých v letech 1300—1308, jejichž obsahem jest získání koruny polské a uherské Václavem II. pro sebe a pro svého syna Václava III., politické a válečné zápasy Václavovy pro korunu uherskou a boj o země české, osiřelé vymřením Přemyslovců, mezi nápadníky jejich dědictví až do smrti nejvýznačnějšího z nich krále Albrechta I. Habsburského. Spisovatel však tento vlastní předmět svého badání opatřil rozsáhlým úvodem, tvořícím první dvě kapitoly spisu (»Groše pražské« a »Král a panstvo«), v němž, aby vysvětlil základy toho, co se sběhlo v letech 1300—1308 a 1308—1320 (jež má vylíčiti svazek 2.), přehlíží hlavní rysy dosavadního sociálního, hospodářského a politického vývoje českého a zejména snaží se pochopiti a oceniti důležité změny, které ve vývoji tomto se staly v průběhu 13. století. Pohnutá doba, ve které stará národní dynastie mizí s jeviště dějin a po dvou nezdařených pokusech se usazuje a upevňuje nová dynastie cizího původu, zdála se mu vhodnou k tomu, aby přehlédl vývoj dějin českých nazpět i ku předu, ježto »vysoko vzduté vlny tehdejšího života v Čechách pozornému oku odkrývají nejednu dříve ztajenou spodinu vnitřního vývoje.« Získání polské a uherské koruny v zápětí takřka po pohromě Přemysla II. a sloučení da-

leko rozsáhlejšího panství, než byla říše Přemyslova v rukou Václava II. a po zhroucení velikých úspěchů Václavových nový vzrůst státu českého za Lucemburků nutí zajisté historika přemýšleti o příčinách této nezdolné síly a ekspansivní energie českého státu, neméně však i o příčinách dočasného nezdaru, kterým provázena byla vnější politika posledních Přemyslovců. Šusta za hlavní příčinu první věci pokládá příznivý hospodářský vývoj zemí českých, staré dědičné državy Přemyslovců, jehož kořeny spočívaly v hojném těžení drahých kovů, jež asi od počátku 13. století se provádělo (si parva licet componere magnis) podobným asi způsobem, jako v 19. století dolování v zlatonosné Kalifornii. »Skoro současně s Míšní stávají se Čechy tehdy soudobému světu po výtce zemí stříbra a z části i zlata a zejména od doby Václava I., když rudné bohatství Jihlavy a sousední vysočiny českomoravské bylo dokonale poznáno, vyrůstají země naše v klasický kraj středověkého hornictví vůbec.« Král český stávaje se hojnými příjmy, jež mu plynou z podílu na dolování a ražení mince, nejbohatším mezi panovníky středoevropskými, může si kupovati vliv na všech stranách a šířiti svou moc zvláště hojnými námezdníky, kteří se valem do jeho služeb přihlašují. Podobně jako srbští králové těžíce od konce asi století 13. z kovů dobývaných z nově otevřených starořímských dolů balkánských a vydržujíce sobě veliká vojska námezdná, stali se mocnějšími než císařové byzantští (kteří v polovici 14. století lesk drahých kovů ve vnějším vystupování nahražovali pozlátkem) a územím říše byzantské rozšiřovali svou državu, tak i současní čeští králové ohrožují rovnováhu říše německé a sáhají po koruně císařství západořímského (Karel IV.) jako srbští panovníci (Dušan) po koruně císařství východořímského. A něco podobného pozorujeme v Uhrách za Anjouovců, jejichž mocné vystupování také se opíralo o hojné těženi drahých kovů. Nebyl to však jen kov sám, co panovníku českému dodávalo moci politické, nýbrž i ostatní příznivé stránky hospodářského vývoje, které však samy byly jen důsledkem příčiny základní, t. j. hojného těžení stříbra a zlata. Šusta líčí, jak toto lákalo do Čech a na Moravu proudy cizích podnikatelů, a jak příliv cizinců vyvolal potřebu zakládati nové osady, a jak při tom spolupůsobili cizinci dolováním zbohatlí jakožto podnikatelé, kteří své kapitály ukládali v osadách na právě německém a se soustavou lánovou, neboť to jim zabezpečovalo hojnou a stálou rentu. Panovníci podporovali příliv cizinců a zakládání osad pro ně určených, měst královských, poněvadž mnohé různé roční platy z nich plynoucí zesilovaly pokladnu královskou a poněvadž noví osadníci byli při vší své samosprávě mnohem závislejší na koruně, než stávající vrstva svobodníků a bojovníků, o něž panovníkovi se bylo opírati. Osady městské staly se pak ohniskem další kolonisace venkovské, zakládání osad vesnických, jež rostly a množily se zvláště v královském hvozdu, takže také touto cestou rozmnožily se silně příjmy panovníkovy, ježto i osady vesnické byly zakládány na právě německém a se soustavou lánovou, což obojí přinášelo pevné roční platy majiteli půdy osazené. Těžení drahých kovů umožňovalo i osadníkům starších osad přeměniti svá dosavadní naturální břemena v peněžité platy. Šusta soudí, že český živel jsa dosti vyspělý se rychle přizpůsobil novému proudu hospodaření peněžního, takže prý menši část »hospodářského přerodu« »se odehrála na panenské půdě hvozdů« a »podstatnější částí byla proměna starších osad v systém lánový nebo města«. Městy a kolonisací

o ně se opírající bylo »přírodní bohatství veliké země nejen probuzeno, nýbrž zároveň i mobilisováno«, takže moc Přemyslovců nepůsobí již jen občasnými nárazy drsného lidu vojenského, nýbrž projevuje se vytrvaleji bohatstvím, které zvyšuje rychle převahu královu nad sousedy.

Již Přemysl II. dosáhl svých velikých a rychlých úspěchů hlavně pomocí svého bohatství, jež mu dovolovalo vydržovati si značný počet námezdného rytířského vojska a zjednávati si služby tehdejší publicistiky, zosobněné zvláště představiteli modní poesie minnesingrů. Václav II. pokračuje ve šlépějích svého otce a hlavně svým zdánlivě nevyčerpatelným bohatstvím, ztělesněným pražskými groši, zabezpečuje si panství v Polsku, zvláště když se mu podařilo přiměti svého nebezpečného soupeře tamějšího Vladislava Lokýtka, aby své nároky a práva si dal penězi zaplatiti. Peníze hlavně to byly, které králi českému otevřely cestu k opanování Uher. Ale poněvadž tam nebyla česká politická ekspanse podporována jinými okolnostmi, zejména pak staršími politickými vlivy Čech a tradičními styky jako v Polsku, ukázaly se peníze prostředkem nedostatečným, zvláště když bohatství krále českého brzy bylo nesmírnými nároky a požadavky jeho uherských přívrženců a válkou se zahraničními odpůrci jeho politiky (s králem Albrechtem) vyčerpáno. V této kritické chvíli, kdy samy české země octly se v nebezpečí útoku vnějšího nepřítele a jej i zakusily, král byl nucen obrátiti se ku pomoci panstva, s nímž po celou dobu své vlády žil v poměru napiatém.

V nepříznivém poměru panovníka českého k panské oligarchii spatřuje Šusta hlavní příčinu nezdaru, jímž končil veliký rozmach české politiky vnější, prováděné posledními Přemyslovci. Vnuk Přemysla II. Václav III. měl podle jeho mínění podobný osud jako jeho děd, ježto české panstvo bylo vlastním původcem jeho smrti. Značná pravděpodobnost toho vysvítá nejen z pramenů výslovně to tvrdících, nýbrž i z celého předcházejícího vývoje pozorovaného ve vzájemném poměru českého panstva k panovníkovi.

Poměr tento jest ve spise Šustově zajímavě vylíčen, jmenovitě kabinetní panování Václavovo, jenž maje před očima tragickou smrt svého otce, zaviněnou hlavně vzpourou panstva a vzpomínaje piklů Záviše z Falkenštejna a vzpouru jeho strany, kterou jen s pomocí svého tchána Rudolfa Habsburského potlačil, obklopil se (vyjma několik pánů českých) samými cizinci, duchovními v kanonickém právě zběhlými a mnichy cisterckými, opíral se o německé žoldnéře a nemoha prostě zbaviti panstvo jeho politické moci a vlivu v oboru zemské správy a práva, snažil se co nejvíce zesíliti svou moc v oboru svého vlastního, zvláštního panství, v němž zaujímal podobné postavení, jako každý pán nebo velmož ve svém dědičném majetku, tvořícím jakýsi stát ve státu. Panstvo jako jinde i v Čechách bylo značným nebezpečím pro monarchické ústrojí státu, a odtud plynulo napětí a konflikty mezi ním a panovníkem. Václav II. dovedl je držeti na uzdě, ale nezkušený Václav III. popudil je svými despotickými choutkami, vymaniv se ku pobádání německých měšťanů a opata zbraslavského z jeho objetí.

Jako v této, tak i v mnoha jiných věcech kniha Šustova přináší nové názory a vědomosti, z části významu zásadního. Z nejdůležitějších jest názor, že i u nás, jako v zemích západních, rostoucí význam a rozšíření hospodaření peněžního v důsledku hojnějšího těžení drahých kovů značně polepšilo postavení lidu poddaného, který ve starší době (ve 12. století a

dříve) žil ve stavu takřka nevolnickém, jak tomu m. j. nasvědčuje i hojný vývoz otroků z našich zemí. Tím liší se názory Šustovy značně od názorů Palackého a jeho následovníků, kteři změny za posledních Přemyslovců ve vnitřních poměrech českých nastalé posuzovali nepříznivě, vidouce hlavně neblahý příliv cizího živlu osadnického a vzrůst germanisace, které podlehla domácí dynastie a z veliké míry i panstvo, a soudili, že kolonisací a zaváděním německého práva dostalo se k nám feudální kastovnictví, které udusilo původní demokratické ústrojí české společnosti. Dále dlužno uvésti osvětlení, jak zakládání osad vesnických bylo závislé na osadách městských, jaký podíl měli měšťané při zakládání nových vesnic a proměňování starých na právo německé a při zavádění soustavy lánové. Cenné jsou některé odborné stati, jako o českém mincovnictví, o lánové soustavě, o tehdejším rytířském a námezdném válečnictví a j. Velmi pěkná jest povahopisná rehabilitace Václava II., pokládaného od Palackého za chorobného slabocha bez vší podnikavosti a ctižádosti, kterého jen přízeň poměrů vynesla mezi nejpřednější panovníky. Šusta probrav a oceniv náležitě příslušné zprávy i okolnosti, v nichž Václav II. žil, cení jej jakožto panovníka velmi nadaného, jdoucího za vysokými cíli a ovládajícího znamenitě politické prostředky diplomatické intriky a právního důkazu, jakožto panovníka, který po celou dobu své vlády obklopen byl situací velmi nesnadnou a dovedl i v nejkritičtější době zachovati nezdolnou houževnatost a vytrvalost. Šusta, aby pochopil pravý význam události z let 1300—1308, přehlíží nejen dlouhý vývoj předcházející, nýbrž uvádí jej v souvislost a srovnává s vývojem v západním sousedství Čech a uvádí zejména četné analogie z dějin francouzských i anglických, jak co do poměrů, tak co do jednotlivých osob. Tak staví na př. Václava II. vedle jeho současníka Filipa IV., krále francouzského a vedle něho pozdějšího Roberta neapolského, »panovníka filosofa« a »krále kazatele«. Srovnává vývoj pražského soudu zemského s vývojem francouzského parlamentu z doby Ludvíka IX. nebo způsob státní správy, jak vypadala ve Francii se správou českou, soustředěnou ve dvoře královském (»curia regis«). Z četných retrospektiv a srovnání českých poměrů se západními znalci poměrů východoevropských mohou nabýti podnětu, aby český vývoj sociální, právní a hospodářský uváděli v souvislost s vývojem jiných národů slovanských. Srovnání takové ukázalo by asi v mnoha případech, že české poměry shodovaly se nejen se západoevropskými, germánskými a románskými, nýbrž i se slovanskými. To platí zejména o vývoji panstva a jeho snah oligarchických, o družinném zřízení, které bylo nepochybně základem nitropoliticko-sociálního vývoje u Čechů, stejně jako u Poláků, Bulharů, Srbů Chorvatů, Rusů, Gotů a Germánů vůbec, o způsobě, jakým západní zřízení lenní skoro stejně bylo recipováno (?) a modifikováno (?) u Čechů jako u Rusů, nebo spíše snad jak se v zemích slovanských samostatně a rázovitě vyvíjelo na základě podobných poměrů hospodářských a komunikačních, jaké byly na západě. O polském králi Kazimírovi Velikém praví se, že zastal Polsko dřevěné a zanechal je po sobě zděné — Šusta konstatuje takovouto změnu v zemích českých již v 13. století, kdy »starší kultura dřevěná a takřka z lůna domácích hvozdů vyrostlá se rychle mění působivějšími záślehy vzdělanosti, postupujícími od teplého, bezlesého jihu do severních oblastí s novým evangeliem kamenného a zděného přepychu«. Názory Václava II. o rozdílu mezi

jeho panováním zvláštním, jemu samému vyhrazeným a panováním obecným, v němž i panstvo má podíl, bylo by zajímavo srovnati s »opričninou« a »zemščinou« Ivana Hrozného a český dvůr královský, jako ústředí státní správy s bojarskou dumou na Rusi. *J. Bidlo.*

JUDr. Josef Macek: Mravní názory Adama Smitha, zakladatele vědy národohospodářské. (V Praze 1915, nákladem vlastním.)

Autor vytkl si v tomto spisu velký úkol. Chce vylíčením názorů Adama Smitha obhájiti jeho památku »před pomluvami o nemravnosti a bezmezném sobectví jeho nauky«, a mimo to chce vzbudit zájem českých čtenářů »pro mravní stránku hospodaření«. Zdá se mu totiž, že i u naší inteligence jest velká neznalost toho, co jest vlastně národní hospodářství a sociálním duchem vedená národohospodářská politika. »V těch důležitých konfliktech, k jakým dochází ve společnosti vůbec a v naší zvlášť, při získávání prostředků k živobytí, při získávání politického vlivu v národě i státě, nás zpravidla (až na nepatrné výjimky) český spisovatel ponechává samým sobě anebo živnější manně světové literatury, kterou si však zpravidla i sám musí každý shledat. Naši osvětoví kritikové totiž se daleko víc starají o předměty estetické, nežli o temata mravní (s výjimkou pohlavní nemravnosti), politická anebo hospodářská — to jako by byl pouze vedlejší přívěsek, který nemůže a nemá celek tak zajímat jako reprisa nějaké staré opery.«

Poněvadž pak po válce pravděpodobně vzroste zájem o otázky národohospodářské, má autor za to, že právě Adam Smith nám může býti jedním z nejlepších učitelů.

Jeho nauku vykládá Dr. Macek na podkladě jeho děl »Theorie mravních citů« a »Zkoumání o povaze a příčinách blahobytu národů«, užívaje pokud možno i jeho vlastních slov. Část první obsahuje Smithovu psychologii mravů, část druhá pak jeho politické názory a zásady. Není ani potřebí připomínati, že myšlenky Smithovy jsou neobyčejně cenným pramenem a podnětem k poznání záhad lidské společnosti i jednotlivcova nitra a zejména též vztahu mezi tímto jednotlivcem a společností, jehož šťastné řešení bude při nové úpravě poměrů tak naléhavým. Jen se nám zdá, že pro čtenáře méně zasvěceného bylo by lépe poněkud soustavně naznačiti smýšlení a cítění doby, v níž Adam Smith žil, aby jasně vyniklo to, co nového přinesl společnému kulturnímu dílu společnosti lidské. Posudky několika mužů o jeho významu připojené ke konci spisku, totiž úkol tento úplně nenahrazují. Ceně spisku to však není na újmu. *F.*

Dr. J. S. Procházka. Ochranné oblasti přírodní. Nákladem F. Topiče. (Sbírky Duch a svět, sv. 25.)

V dobách, kdy hrůzy válečné převracejí půdu celých krajin a ničí poklady přírodní i umělecké, vychází u nás první soustavný výklad o pokusech, jež v cizině i u nás se dějí o to, aby určité kompleksy půdy se samorostlým uzavřením byly na věčné časy chráněny před jakýmkoliv užíváním lidským a tak na vždy zabezpečeny jako útulek světa živočišného a rostlinného, aby

se zkrátka staly národními parky či reservacemi. Nejdále v tom směru pokročila Amerika, kde péče o ochranu přírody je téměř cele v rukou státu, kdežto v Evropě nejsou snahy toho druhu řešeny ještě soustavně ani jednotně a speciálně u nás ponechávají se jen na starost spolkům a soukromníkům. Spisovatel probírá přehledně a přístupně dosavadní výsledky ochranné této péče především v Americe a některých částech Asie, načež hlavní pozornost věnuje reservacím evropským, které průměrem závisí na samé kultuře národní (čím vyšší vzdělání nejširších vrstev, tím větší zájem o zachování přírodních památek); poslední oddíl spisku vykládá o šlechtických reservacích v Čechách (zvláště o Švarcenberské pralesové reservaci na Boubíně a hohenzollernské u Eisensteinu), probírá působení některých korporací českých (zvláště Svazu pro okrašlování a ochranu domoviny), konečně i jediný dosud pokus, aby otázka řešena byla zákonem (návrh poslance Dra. Luboše Jeřábka na českém sněmu 1911). Seznam hlavní literatury a několik zdařilých vyobrazení reservací cizozemských uzavírá spisek, jemuž zůstane zásluha, že buditi chce smysl pro krásy přírodní a šířiti spolu zájem vědecký i kulturní: co dosud u nás ve věci té prakticky se stalo, jest věru jen nejprvnějším náběhem a nejnesmělejším počátkem. *L.*

Věcné učení. Vlastivěda. V Praze, nákladem Ústředního nakladatelství učitelstva československého 1917.

České učitelstvo má opět nové »moderní« heslo didaktické, k němuž vyšel podnět tentokráte docela s úřední strany. Při poslední úpravě učebných osnov pro školy obecné r. 1915 byly totiž t. řeč. reálie (zeměpis, dějepis a vědy přírodní) pro střední stupeň (3.—5. školní rok) sloučeny v jedno se společným názvem vlastivěda a nařízeno, aby nový ten předmět navazoval na věcné učení (prvouku) prvních dvou let školních; teprve v posledních třech měsících (6—8.) probírají se nyní nauky věcné samostatně. Není pochyby, že dle analogických případů předchozích také tady úřední a školské kruhy naše staly pod přímým vlivem pedagogiky německé, neboť právě z Německa vzešlo v posledním desítiletí heslo domovědy a vlastivědy, jakožto principu všeho učení (Heimatkunde als Unterrichtsprinzip). O tom, že snahy toho druhu u nás pocházejí již od Komenského a v didaktice obecné školy doporučeny byly jmenovitě již proslulou Knihou metodní z doby Marie Teresie a v praksi řešeny v přečetných spisech a článcích století XIX., pravidelně se o nás nestará nikdo, ale za to s tím větší energií se kde kdo vrhá na »nové« pole činnosti, úředně doporučené: o domovědě a vlastivědě horlivě se dnes přednáší v učitelských schůzích, o domovědě a vlastivědě píší se články do odborných časopisů, o domovědě a vlastivědě vydávají se dokonce i zvláštní příručky. Sotva se klameme, tvrdíme-li, že hnutí toto bude míti jiný osud, než hesla svého času podobně modní a podobně doporoučené (na př. estetická výchova, volný sloh a j.): objeví se nepřehledná řada příspěvků, z nichž valná část bude docela jalová a prázdná, myšlenka zdravá a správná se do nechutnosti rozvleče a rozšlape, a po čase, jak je pochopitelno, dostaví se omrzelost, vystřízlivění, a heslo se uloží zase k spánku do archivu.

Publikace, o níž píšeme, má také svůj původ v časovém proudu. Vznikla společnou prací učitelstva okresu rakovnického — ovšem za vedení c. k. okresního školního inspektora, jak hlásá titulní list — a podává tedy pří-

slušné učivo upravené pro průměrnou vesnickou obec okresu toho, učivo, jež pro každou školu nutno ještě přiměřeně lokalisovati. Může tedy učitelstvo rakovnické býti nyní již docela bez starosti a s plnou důvěrou čerpati z pokladů, jež pro ně obětavá komise shromáždila; nemůže se nikdo minouti úspěchu úředně zajištěného, kdo se věrně přidrží příručky, vydané pod ochranou tak významnou. A protože vedle nejužší domoviny máme vlast užší, širší a nejširší, knížka rakovnická končí se nadšeným líčením naší říše a ujištění, že »český národ bude se vždy snažiti, aby upřímným vlasteneckým smýšlením, poctivou prací, dětinnou oddaností a neochvějnou věrností těšil se otcovské lásce milovaného vladaře«. *K.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Samostatnost církve národní.

»Nezbytným přívlastkem samostatného národa jest samostatná církev« — hesla, požadavky a programy tohoto rázu se vynořovaly opětovně v dějinách různých národů a států. U nás na příklad za doby Havlíčkovy práce a boje za politickou a občanskou svobodu a dnes zase jako část národních a zároveň sociálních tužeb válkou vyvolaných nebo do pokročilejšího stadia zrání popohnaných v horkém ovzduší vzrušených myšlenek.

Co se míní samostatnou církví?

Program tento může míti dvojí cíl: samostatnost církve ve státě a pak samosprávu církve ve smyslu osamostatnění naproti vlivům mimonárodním, cizím, z venčí přicházejícím, tedy to, čemu říkáme církev národní, na rozdíl od církve mezinárodní.

V obojím směru se jeví patrné stopy válečných účinků.

Ze zmíněných dvou cílů osamostatňovacího programu má každý svou zvláštní tendenci: když se mluví o církvi samostatné ve státě, tu jde o větší nezávislost církví menšinových, kterým záleží na větší volnosti pohybu, na menší vázanosti od státu, který se nedovedl oprostit od vlivu církve většinové a ve skutečnosti není církevně rovnoprávný; vzhledem k církvi, která tvoří většinu obyvatelstva ve státě, u nás tedy vzhledem k církvi římskokatolické, jde o samostatnost státu naproti církvi. Taková je totiž zvláštnost těsného svazku mezi církví a státem, že stát sice některou privilegovanou církev uznává, chrání, protežuje, a za to ji užívá za svůj nástroj, svou oporu a pomůcku, ale na druhé straně církvi podléhá a jí slouží. Tu by rozvázání příliš těsného svazku mezi církví a státem znamenalo uvolnění obou kontrahentů, osamostatnění církve by šlo neméně, spíše více k duhu státu.

S našeho českého národního hlediska by takovéto uvolnění bylo velice žádoucí. Nevíme sic s určitostí, co pravdy je na zprávách houževnatě opakovaných, že někteří biskupové vydali rozkaz kněžstvu, aby přímo vystupovalo proti českému národnímu a politickému programu ze dne 31. května 1917.

Je dokonce možno, že takový rozkaz všeobecně a veřejně vydán nebyl, ale stačí věděti, že z šesti biskupů a arcibiskupů v zemích koruny české tři jsou Němci, jeden šlechtic s českým sice jménem, ale bez českého cítění, že nejčeštější ze všech v panské sněmovně se odlišil od ostatních velice vládních, silně rakouských českých pairů německým slibem, že právě z jeho diecéze prohlásil mladý kněz, kterak v jednom vikariátu vikář, biskupův zástupce zarazil projev souhlasu s deklarací českých spisovatelů slovy: Nechme toho: jeho milost biskupská by to těžce nesla!... to stačí, aby člověk pochopil, jak povolné nástroje má stát v panující církvi proti našim národním snahám. Dr. Herben dokazoval různými doklady ve svých článcích o podstatě češství v Národních Listech, že v duši kněze i nejčeštějšího jde napřed církev a potom teprve vlast. Mohla-li by tomuto autorovi býti vytknuta zaujatost, tedy nade všecku pochybnost jsou povzneseny projevy souhlasné z řad kněžstva samého, dovozující vlažnost kněžstva, zvláště vedoucího a rozhodujícího naproti českým národním a politickým ideálům samostatnosti a svobody, dokládající nenárodní výchovu dorostu v kněžských seminářích i tam, kde biskup je Čech — jak je tomu teprve, kde biskup není Čech!

V opačném směru zase: když v interpelaci českých poslanců bylo vytknuto, jak stát očisťoval české čítanky a zakazoval učebnice dějepisu na našich školách všech kategorií, tu kdosi upozornil veřejně na nápadnou shodu věcnou i časovou mezi touto konfiskací nebo censurou učebnic a mezi serií výtek a desiderií, které hned na začátku války otiskovaly klerikální noviny pražské, brněnské a olomoucké o historické látce v čítankových článcích a v příslušných partiích dějepisných knih. Shoda ta je opravdu frapantní. Chování censury, policie a politických úřadů k národním oslavám Husovým a Jeronýmovým roku 1915 a 1916 rovněž také není prosto odůvodněného podezření, že stálo pod přímým vlivem a ve službách církevní hierarchie. Tyto orgány jednaly v domnění, že hájí zájem státu — pro nestranného a rozumného člověka dosud není jasno, jaký zájem státu tím mohl býti dotčen anebo dokonce ohrožen — a zatím v pravdě sloužily církvi. Nás bolí nad to ještě pověstný dvojí loket vídeňský vládní i církevní: Lutherově oslavě byl propůjčen parlament, Husova památka nesměla býti připomenuta mimo evangelické kostely.

S našeho hlediska jest jasno, že by stát potřeboval osamostatnění ještě víc, než církev. Ale zdá se, že v tomto směru se málo děje s naší české strany. Před několika měsíci byl v parlamentě podán návrh poslanců, především agrárních, patrně iniciativou poslance Dra. Isidora Zahradníka, návrh na reformu církve, na novou úpravu její správy i na nové uspořádání jejích vztahů ke státu. Ale přes některé sympatické rysy hlavní myšlenka jest nepřijatelna. Někoho snad chytlo, že navrhovatel, sám katolický kněz, si přeje naprosté rovnoprávnosti všech církví. To je požadavek, který se u poslanců jeho strany, agrární, rozumí sám sebou již z praktických důvodů jejího složení, ale není tak zcela jisto, zdali poslanec Zahradník mluvil z duše a v duchu své užší organisace církevní. Již mezi kolegy poslanci ze strany katolické by souhlasu nedošel, a v širších kruzích církevních by jistě narazil přímo na odpor. Za to on arci nemůže. Ale jak si to zrovnoprávnění představuje prakticky, jest plán naprosto nepřijatelný. Žádá, aby duchovní všech

církví byli placeni přímo státem. To přece znamená úplnou závislost církve na státu, větší ještě, než dosud, kdy církev aspoň část svých potřeb kryla sama a jenom na doplnění nedostatečných příjmů svých kněží se dovolávala státní pomoci v tak řečené kongrui. (Tato kongrua pro církev římskokatolickou a zároveň státní příspěvky pro řecké katolíky a evangelíky byly právě v parlamentě zvýšeny z důvodů válečné drahoty.) Státní příspěvek, poskytovaný církvi pod jménem kongrua, měl aspoň jakési právní odůvodnění v tom historickém faktu, že to jest jistá forma úroků, jež stát splácí církvi ze zabraných církevních statků. Bylo by zajímavo zjistiti, jak bohaté byly ty církevní statky, a jaké jest procento, které z nich nyní stát platí, když pouze odhlasované zvýšení kongruy se udává cifrou 12 milionů korun. Nechť nikdo nemyslí, že nepřejeme duchovenstvu tohoto zvýšení. I když nastane, pořád ještě nebude odpovídati měřítku, jakým byly upraveny platy úředníkům, ani relativně, tím méně absolutně. Ale snad jsou tu jiné prameny k úhradě: snad mají církevní činitelé sami dostatečné možnosti přiměřeným vyrovnáním mezi příjmy statisícovými a stakorunovými dociliti spravedlivější úrovně u slabých. Co obsahuje návrh agrárních poslanců, směřuje k úplnému vydržování církve státem, tedy k naprosté závislosti církve. Tím směrem nejde vývoj právního poměru mezi státem a církví. Nad to: návrh v tomto bodu není přes všecko zdání spravedlivý; hoví církvi, která jest organisačně saturována, má dostatečný počet duchovenských sil a plně rozloženou síť práce, církve menšinové však, nedostatečně organisované, tak že musí svou pracovní síť stále doplňovati a rozšiřovati, jen aby neupadaly a neztrácely, omezuje na dosavadní rozsah, a jejich údy, kteří nejsou v dosahu dosavadní činnosti, prostě odsuzuje k zániku.

Ve směru uvolnění církve od státu a státu od církve návrh agrární jest zhoršením. Má však ještě i jiné slabiny. Jaký smysl má předkládati parlamentu návrh, aby v církvi byl zrušen celibát? Kdyby na návrhu nebyl na prvním místě podepsán poslanec Zahradník, kněz, kdyby agrární klub neměl ve svém středu i jiné kněze, mohlo by se to vysvětlit nedostatečnou informovaností. Ale duchovní členové agrárního klubu vědí, že otázka celibátu nespadá do kompetence říšské rady a jest oborem, do něhož církev nestrpí nejmenšího zasahování se strany světského práva ani světské moci. Není to arci dogma, nýbrž prakse církevního práva, a není to prakse naprosto nezměnitelná, jak dokazuje stanovisko kurie k církvím východním sjednoceným s Římem: v těch je nižšímu kněžstvu dovoleno uzavírati sňatky, a nejsou tím ani vyloučeni od vyšších úřadů, pro které jest jinak celibát pravidlem. Jest tedy jisto, že by církevní právo mohlo v tomto bodu býti změněno, ale říšská rada k tomu není kompetentní, a takový návrh v ní předložený jest ranou do vody. Neříkám, že by otázka kněžského manželství nezasluhovala opravdové úvahy a důkladného řešení. Myslím, že by kněžské manželství značně přispělo ke zlidovění církve katolické. Ale zdá se mi, že se tou otázkou nehne ku předu, dokud bude ponechána jen kněžím jednotlivým jako jejich osobní zájem, který se nedotýká nikoho jiného a proto také nikoho jiného nezajímá. Ve středověku si v některých zemích laikové vymohli na církevních vrchnostech pro své kněze uznání jakéhosi trpěného a regulovaného konkubinátu, když se jim nepodařilo vymoci zrušení celibátu. Učinili tak v osobním zájmu svém a v zájmu veřejné mravnosti. Soudím, že Řím nehne touto

otázkou, dokud se její řešení nestane nalehavostí, vynucenou veřejným hnutím lidovým. Kněz, jednotlivý kněz, zvláště nižší, prostý kněz jest snadno umlčen a odbyt prostou výtkou, že mu jde o osobní zájem víc, než o církev, o pohodlí víc, než o náboženství, o smyslnost víc, než o povinnost. Z obavy před touto výtkou snad ani většina kněží nikdy se v této věci neozve, a neozvou se právě ti, kteří nejbolestněji nesou toto jho, a s nimi všichni jemnější, v povinnosti své horliví. Té mlčelivé většiny se musí jednou zastati laikové a promluviti za ně, snad také v parlamentě, ale ne návrhem, který není na místě, nýbrž jako na veřejné tribuně, na které se ozývá smýšlení lidu.

Otázka samostatné církve má ještě druhou stránku. Rozbor této stránky zabere aspoň celou příští hlídku.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Manifestace českých žen. — Socialisování politiky. — Pokrok v ženském nazírání.

Konečně také české ženy manifestovaly v neděli dne 17. února 1918 své smýšlení na veřejné schůzi a plně dostály tomu, co od nich bylo očekáváno. Ukázaly se rovnocennými s muži a pohotovými, připravenými na všechny poměry a události, zocelenými. České ženy dozrály stejně rychle, ano i více, než muži v některém ohledu. Manifestace byla uspořádána s mnohými překážkami zevními i vnitřními. Zevní překážky byly dva zákazy policie. Již dne 27. ledna t. r. chtěly ženy konati schůzi, na níž mělo být projeveno národní a státoprávní nazírání českých žen. O úsvitu nové doby, o tom, co v nynější době má na srdci česká žena, co považuje za povinnost vůči svému národu a veřejnosti měla promluviti žena-poslanec, pí. Božena Viková-Kunětická a své stanovisko k tomu měly tlumočiti zástupkyně politických stran. Spolu mělo tím být odpověděno německým ženám v Praze, které učinily veřejný projev proti státoprávním snahám našim. Policejní ředitel dr. Kunz zakázal konání této schůze s odůvodněním, že »byl by ohrožen veřejný klid a porušena veřejná bezpečnost.«

To snad proto, že týden před tím, 20. ledna dostavily se ženy sociálně-demokratické do Smetanova sálu v Obecním domě do schůze, která se nekonala a s poslancem dr. Soukupem v čele neprávem porušily koncert České filharmonie a rozehnaly obecenstvo s odůvodněním, že nyní není času k zábavám. Zapomněly v tu chvíli, že Česká filharmonie je institucí vysoce kulturní, její koncerty naplňují duševní potřeby, nejsou povrchní zábavou a jsou pramenem obživy mnoha českých rodin umělců. Pro tuto výtržnost byla tedy snad schůze žen zakázána. Současně propukly v Praze demonstrace proti snížení dávky mouky. Byla tedy vůbec doba ke konání manifestace žen nevhodnou. Od té doby byla schůze znovu povolena, zakázána a po intervencích poslanců a svolavatelek u místodržitelství konečně přece došlo k jejímu konání. Vytýkám přímo ženám českým, že tak dlouho vyčkávaly. Projev žen měl

přijiti současně s muži, odpověď německým ženám měla být dána ráz na ráz, a nemohu věřit, že by české ženy toho nebyly dovedly, aby se k odpovědi rychleji vzchopily. Důvodem průtahů bylo dorozumívání žen různých stran, a to byly vnitřní překážky, pro něž došlo ke schůzi opozděně. Podnět ke konání společné schůze daly ženy národní strany svobodomyslné, požadavky své přinesly feministky, ženy sociálně-demokratické a ženy národně-sociální. Uznávám plně správnost a nutnost dohody, ale taková schůze, jako tato, měla vytýčit program, projev, k němuž měly přijíti všechny české ženy, který převyšuje všechna podružná hesla, měl to být výkřik české ženy.

Ženské hnutí prodělalo základní změnu. Přestaly boje o práva žen, nastala potřeba takového urovnání poměrů, aby ženy mohly zastat úkoly jim uložené. Dnes ženy nezápasí o právo na uplatnění, ale musí být podepřeny tam, kam jsou povolávány. Přestávají strany a programy, kde nastoupil život. Neprojevilo-li se toto stanovisko plně při schůzích přípravných, zdálo-li se, že uplatní se hesla předválečná, za nimiž by šla již jen hrstka žen, těch setrvačných, ukázala schůze sama, že v ženách českých jako v mužích českých žije týž národní duch, stejný názor mají na historii, na dnešní děje, na národní budoucnost a svou povinnost k národu a k lidstvu, a že je třeba jen to vyslovit, aby mezi všemi upevnil se cit solidarity; všechny prožily dobu celou svou bytostí, doba k nim promluvila, naučila je všemu, čeho je potřebí, a všechny půjdou společně. Vůdčí ženy, ty, které promluvily, vyspěly svým úkolem nad předválečnou jednostrannost. Bylo dobře vysloveno vše, co ženy cítí, čím žijí, byly všechny jednotny, celé to ohromné množství přítomných — ve dvou sálech měšťanské besedy, v nichž obou se mluvilo, i ty davy nepřítomných, které s lítostí musily odcházet pro nedostatek místa, ale jimž plál týž oheň v duších, v srdcích, v očích, který spojuje dnes národ. Resoluce, která jest výsledkem dohody delegátek stran, odůvodněna byla na schůzi historicky slč. F. Plamínkovou, věcně se stanoviska lidství a v duchu národa našeho pí. posl. B. Vikovou-Kunětickou, hospodářským stavem dnešního zuboženého rolnictví pí. Schneidrovou, a lidově, národně, sociálně, temperamentně a vřele slč. F. Zemínovou. A tu jedno mně bylo jasno: co muži vyslovují rozumově, tomu ženy dodávají bohatosti vnitřní, jimi promlouvá duše a srdce. A pak: ženy české pochopují situaci, řekly si, kterak vše je napjato, že stojíme všichni na sopce a musíme na ní všichni vytrvat pevně a konat svou povinnost s klidem a pohotovostí. Položit životy i za věc svou, jako jsme dovedli je klást za věci cizí. Nechť přijde cokoliv, v prvé řadě nade vším stojí nám věrnost k národu, který nám dává život. Ten národ musí být velký, aby život byl krásný.

*

V dobách těžkých, rozhodných a zodpovědných zápasů byli to vždy muži, kteří chopili se vedení a rozhodování, vzali na sebe zodpovědnost z činů i slova a jednali. Tak bývalo a jest i nyní u nás. A přece všechny projevy mužů jsou provázeny také účastí žen. Ženy přičiňují své hlasy, své podpisy, a český muž, který ve své spravedlivé rozvaze uznává v ženě družku rovnorodou, rád slyší a nechá uplatniti se svou ženu, ženy svého národa.

V památné poradě českých poslanců v Praze dne 6. ledna t. r., která byla nazvána obnoveným sněmem zemským, kdy usnesena byla tříkrálová deklarace česká, pozvána byla a účastnila se jednání žena-poslanec. Bylo tím dokumentováno nazírání poslanců našich na ženu ve veřejném postavení a uznán plnoprávně ženský mandát v král. Českém. Všechny strany, které nyní splynuly v jednotné státoprávní demokracii, uznávaly právo ženy na politické uplatnění a nyní již povolávají ji k účasti, která bude v nejbližší době provedena. Ženy vždy spolutvoří politické poměry, byť i neměly přiznaných práv a to děje se nyní v míře nikdy nebývalé. Proto účast žen ve veřejném politickém životě přichází nyní samozřejmou. Žena však nemůže připojit se jen trpně k politickému nazírání mužů, ona, má-li býti účastna na základě spoluúčasti na životě, vnese svá stanoviska, a ta budou v prvé řadě ochranná a obranná, rázu sociálního a mravnostní.

Neuznávám správným onen socialism našemu duchu a povaze cizí, mezinárodní socialism, který vyvyšuje práci rukou nad práci ducha, který bojuje za hmotné zájmy lidu a při tom lid nevychovává ani v národním uvědomění, ani k vnitřní mravnosti, který chce dosíci zevní a hmotnou rovnost všech při nerovnosti vnitřní, duševní. Uznávám však právo všech na volný rozvoj, vzrůst, projev, život, pokud není na škodu a neomezuje druhého. Ale není správným přehlížeti lid a stavěti před zájmy lidu zájem politický. Dosáhneme-li svého českého samostatného státu, nic nám nebude platným, bude-li lid, obyvatelstvo toho státu, nevychovaným, zbídačelým mravně i hospodářsky, hladovým, nemocným neb i vyhynulým. Jen zdravý, zdatný národ a to jest i lid dělnický, může vybudovati zdravý stát i Český a proto nelze sociální a hospodářské otázky oddalovať a stavět v druhou řadu, ale musí být řešeny s politickou otázkou rovnoměrně, vedle sebe, ana jedna jest základem druhé. V tom bude také dobrá a poctivá politika česká.

To jsou další důvody, pro něž i česká politika musí být lidová a uplatňovat již nyní sociální program. A sociální program přináší spolu účast ženy, bez níž není řešení sociálních otázek, jako naopak žena vždy vnese do politického života především sociální a pak mravní věci. Světová válka nám ukázala, co je to sociální péče a ukázala, že bez žen nelze ji vykonávat. Veřejnost povolala ženy ke všemu, cokoli se v životě koná a ženy účastní se všude. Tato účast ženy, toť zesocialisování společnosti. A proto, řekne-li se, že sociální věci zatím mohou počkat, říká se ženě, aby počkala, a naopak odmítá-li se žena, oddaluje se sociální program. Tím nechci říci, že by žena neměla jiných zájmů, jiného významu, jiné práce a že by snad ze všech ostatních složek měla být vyloučena, ale uvažuji o ženě jako celku, o ženě v množství a o ženě v dnešním postavení a poměrech. Slova tato plně dosvědčuje resoluce, přijatá na manifestační schůzi českých žen, a ještě více řeči, které ji odůvodnily.

*

První číslo nového XXII. roč. Ženského Světa přináší některé články, jichž autorky projevují pro ženské hnutí pozoruhodné názory. Dnešní mladší ženy nechtějí už mluvit o ženské otázce, chtějí vidět výsledky, positivní činy. Ženy, které dosáhly volnosti rozvoje, sebevědomí, které prošly školou života neb i jen studiem, jež naučilo je disciplině mozku, uplatňují se přímo svými osobnostmi, aniž by se přely s muži o právo na ně, na svobodný rozvoj. Jsou prostě zde, ať se to komu líbí neb ne. Pro ně není už ženské otázky, ony dosáhly jejího cíle. Nechtějí být srovnávány s muži, chtějí být posuzovány věcně, samostatně. Nežehrají na muže a jejich nepřízeň, jsou svými, osobitými bytostmi. Ženská otázka přehodnocuje se v kulturní činy. U některých žen dochází k tomu, co bylo vždy jasno: až ženská otázka bude rozřešena, svoboda rozvoje, práva politická, účast ženy ve všem životě, rovnocennost doznána — nebude ženské otázky v té formě, jako byla a někdy je dosud. Bude otázka kulturní, sociální, hospodářská, politická, národní, mravní, ale nebude vyhraněné otázky ženské. U mnohých dosažen byl tento stav vývojem, vlastním myšlením, poznáním, jiné, ty mladší, učinily skok do života, vešly do nových poměrů, protože to tak doba přinesla. Tak zdá se, že ženské hnutí ve starém smyslu se přežilo, pozvolna stává se minulým obdobím ve vývoji lidstva. Nemůžeme ještě přesně vidět, jak vyvine se poměr muže a ženy v budoucnu, ale v současné době se mění, produševňuje. V článku »Od otázky k odpovědi« praví o tom Zdenka Háskova: Čtouc její bystré poznámky (George Sandové v »Histoire de mavie«) o rovnosti pohlaví a rozpomínajíc se na množství slabých článků, jež bylo od té doby napsáno o této věci, řekla jsem si opět, jak zcela zbytečno jest zabývati se tím, a jak naprosto nezbytno jest plniti ženské listy nikoliv otázkou, ale odpovědí, to jest kladnou prací. Kdežto George Sandová klade otázky palčivé, protesty vášnivé a doprošuje se téměř, aby je muž vyslechl a změnil své nazírání na ženu, tak jiný článek dnešní, Marie Štechové ve »Kmeni«, zabývající se touže věcí, není přetřásáním otázky, ale je odpovědí stručnou a jadrnou, jest to chycení věcí za pravý konec, kus positivní práce, výsledek přesného myšlení, jímž převyšuje žena dnešní doby, prošlá vědeckou disciplinou na tolik ženu před sto lety. Kdežto stará žena opakuje vášnivě, bolestně své »proč«, muž neodpovídá. Mlče zarytě a vytrvale, nutí ženu k tomu, aby si sama odpověděla, aby si sama razila svoji cestu, třeba krvácejíc z mnoha ran, tak jako si razí svoji cestu on v tisíciletém bloudění. Dnešní žena, jíž předchozí generace vydobyly nikoli ještě pevné půdy pod nohama, ale aspoň bod, o který se lze opříti, není již tak chorobně nedůtklivá. Nevykřikuje již svého vášnivého proč, ale říká klidně svá proto. Má nevyrovnatelnou přednost před ženou minula: nezavléká cit, kam patří poctivý meč myšlenky, a proto jest její řeč soustředěná a jasná. Uchopuje se myšlenky pevně a nepřipouští ji, ať jakkoli mění svůj tvar. Pravím-li dnešní žena, myslím tím především ženu, prošedší vědeckou disciplinou, neboť do myšlenkové oblasti je nutno býti vyzbrojen zbraněmi, jichž tam se používá. Cením tedy velmi stručnou úvahu Marie Štechové, nazvanou »Vynalezení ženy«. Také ona protestuje. Ale protestuje spíše ve smyslu vědeckém, a bezprostředně za protest klade myšlenku.

»Měkké ženy nemohou býti ideálem našeho lidství. Jest třeba vztýčiti nový ideál, nemužský. Ne pouze ideál ženy statečné — ten žije — ale ideál

ženy, jež klade svůj zrak nebojácně na všechny jevy života — nejen klade, ale soudí svým životem. Ideál ženy, směřující všemi silami své bytosti k osvobození ducha. Muži vynalezli ženu. Jest těžko, podle ní žíti. Proto jest třeba, aby nyní — ženy vynalezly sebe.« Lépe by bylo říci, aby nalezly sebe. Že jsou na cestě k tomu, o tom svědčí jak článek Zd. Háskové, tak úvaha Marie Štechové a mnohé jiné práce, uložené v Ženském Světě i jiných současných časopisech.

HUDBA.

Janáčkova »Její pastorkyňa« ve Vídni. — K. B. Jiráka Symfonie c-moll. — J. Weinbergera »Don Quijote«. — O. Jeremiáše Romance o Karlu IV.

Z hudebních událostí poslední doby značný význam měla jedna, jež se neudála na české půdě: provedení Janáčkovy »Její pastorkyně« na dvorní opeře vídeňské. Toto provedení mělo pro nás dvojí smysl: ryze umělecký, jako nové reprodukční uskutečnění Janáčkova krásného díla, a umělecky sociální, jako zkouška působivosti na cizí, zhýčkané obecenstvo a jako pokus o průchod do vzdálenější ciziny. V tomto druhém směru mohla premiéra uspokojiti úplně. Zájem byl veliký, přijetí výborné, kritika až na malé výjimky příznivá, někde nadšená, několik cizích divadelních ředitelů zahájilo vyjednávání, nakladatel se připravoval na všemožné tiskové rozšíření opery.

Co do umělecké povahy vídeňského provedení nemůžeme však projeviti spokojenost tak naprostou. Ne že by dílu byla bývala věnována malá péče, nebo že by kvalita kterékoliv reprodukční složky byla nevyhovovala. Právě naopak — 63 zkoušek je jistě dostatečným důkazem o svědomitosti hudebního nastudování; zájezdy vůdců režie na moravské Slovácko dosvědčují péči, věnovanou výpravě; a obsazení hlavních rolí předními sólisty zaručovalo skvělé vypracování herecké i pěvecké. Tedy ne úroveň reprodukce, nýbrž její duch to byl, co v nás vzbudilo námitky. Když jsme si po pražském provedení analysovali svůj krásný a mocný dojem z »Její pastorkyně«, poznali jsme, že hlavní jeho příčina je ve vroucí citovosti díla; jí byla v základech proniknuta každá osoba i každý vztah, z ní vyvěralo každé vášnivé vzkypění, jí rozkvétala hudba nejsvěžeji, ona povznášela divoké scény, jež se svým námětem ocitaly v blízkosti operního verismu, na úroveň čistého a mravného umění. Tato širá, měkká, živá i krutá citovost byla řečištěm, jímž bezpečně plynulo u nás v souhlase tvůrčí i reprodukční pojetí, v ní jsme cítili břeh, oporu pro svoji důvěru v poctivou hodnotu díla. To vše bylo nyní ve Vídni zvráceno. Nitro osob není již plno citu, nýbrž je nabito nějakou divadelně jednosměrnou vášní, zločin nevzchází tragicky z lásky, nýbrž ze závisti, z chtiče, z pýchy. V hudbě mizí zpověď srdce nebo se alespoň zkresluje neupřímným odstínem, za to rafinované uplatnění všeho divadelně napínavého je provedeno všemi prostředky. Scény, v nichž je možno rozechvěti divákovy

nervy, stávají se účelem a vrcholem, vše ostatní má za úkol buď ony vrcholy spojovati nebo jim dodávati sentimentálně náladového pozadí, aby tím více vystoupily.

Nejzřetelněji se tento rozdíl jeví u Kostelničky (pí. Weidtová). U nás hlavně milující pěstounka, aristokratka, vědomá si své niterné převahy nad ostatními a proto hrdá, chvílemi snad až barbarsky pyšná, ale celkem přece bližší pokoře z lásky, nežli hříchu z pýchy. Ve Vídni hrubá vesničanka, posedlá manií své povýšenosti až k necitelnosti, tvrdá žena, již neschýlí strach o Jenufku, nýbrž jen obava před »hanbou«, egoistka, jež se umí postaviti zpříma, i když odchází jako vražednice — ne pro Jenufčino odpuštění, nýbrž pro vědomí, že umí nésti trest; dramatická postava vzácně jednotná, neobyčejně výrazně a bohatě propracovaná, před svým obecenstvem snad též působivější, nežli jaká jiná, avšak kostelnička naprosto nesympatická. A jakmile v »Její pastorkyni« ztratí divák možnost vcítiti se sympaticky i do takových hnutí, jež vedou kostelničku ke zločinu, je porušena etická rovnováha díla a chorovod vřelých srdcí se mění v křepčení brutálních vášní. V tomto celkovém pojetí, zdůrazňovaném jak kapelníkem Reichenbergerem, tak režií, prosvítajícím co chvíli v nějakém detailu, byla jediným úplně světlým středem Jenufa pí. Jeřicové, jíž snad národnostní soucítění dalo uhodnouti pravý styl postavy a uvarovati se všeho, co do upřímného, neobmyslného díla vnášela až příliš zkušená ruka divadelního vůdce. Dovedla dáti své Jenufce v plné intensitě všechen rozsah jejího cítění, od smyslového vznícení přes mateřskou něhu až k bolestné resignaci a ke vzkříšení nové, »pravé« lásky, »jak ji Bůh má rád«. Nejenom že ničeho nezůstala dlužna, nýbrž ze své neobyčejné dramatické potence přidávala mnohým místům odstínů netušeně krásných. V jejím výkonu bylo také největší umělecké plus, jež Vídeň proti Praze Janáčkovu dílu dovedla poskytnouti. Neboť v nádhernějším, ilusivnějším, snad i etnograficky věrnějším scenování takového plus nevidím.

V Praze byly v posledních měsících provedeny tři orchestrální novinky mladých autorů. Na prvé místo mezi nimi patří rozpjetím i významem symfonie c-moll, K. B. Jiráka opus 10. Na Jirákově talentu je nápadna předně jeho ryzí, bohatá hudebnost. Opírá se sice ještě o vzory, ba někde propadá i jejich zajetí (mahlerovské scherzo), avšak tyto vlivy celkem jsou dobře protaveny, takže nelze mluviti u Jiráka o hudbě z druhé ruky. Jeho temata jsou přirozeně melodická a pěkná, v jich zpracování, plynném a umělém Jirák zvláště vyniká. Kontrapunkt je mu nezbytnou součástí, obsaženou patrně hned v prvé invenci, ne dodatečnou komplikací výrazu; proto všude zní sytě, dodává větě hutnosti, ale nezatěžuje ji, ani v brilantní fuze ne, jíž končí a vrcholí prvá, nejlepší věta. Technické nedostatky hlásí se v poslední větě architektonickou roztříštěností, znatelně ale bez úspěchu zakrývanou. Blízko hranic svého nadání se Jirák ocitá, chce-li se, jako v pomalé větě, rozezpívati širokou melodií; jeho koncepce nestačí na onu šíři, melodie se sestavuje z menších, stejně opakovaných rytmických schemat, a rozlet, o nějž hudba usiluje, je tak hned v počátku sražen. Jirák vůbec není z těch, v jichž hudbě slyšitelně bije jejich srdce; životní élan, radostná energie, pronikající každým pocitem, silná vůle a ukázněný intelekt jsou spíše zdroje jeho umělecké osobnosti. Toto individuální založení značí pro něho

v poslední době jisté nebezpečí; německé prostředí, v němž se ocitl, působí na něho tím snáze, že právě nejlepší německé umění má celkem stejné základy, jako jsou ony, na nichž Jirák staví. Taková podzemní blízkost by ještě nevadila, neboť z ní lze budovati zcela odchylnými směry; Jiráka však alespoň v symfonii skutečně svedla, takže v ní najdeme mnoho německého ducha. V tom je pro další rozvoj Jirákův mocná překážka; věřím však, že Jirákovo typicky zdravé umění ji překoná, a že pak na ní, jako na každém přemoženém nebezpečí, skokem vyroste.

Weinbergerova symfonická báseň »Don Quijote« není proti tomu ani nejmenším ziskem pro českou hudbu. Je to zběžně sestavená, ne vytvořená práce, složená z otřelých frazí, zřejmých reminiscencí a zvukových efektů, vypočítaných na udivování laického obecenstva. Nejtišší záchvěv nitra nestojí za touto dlouhou hudební básní, vše je jen obratně dekorovaná prázdnota, nejhorší nemravnost, již umění zná. Weinberger začal svoji dráhu slibně, ovládal skvěle komposiční techniku a měl vtip. Tím se ovšem pro celý život nevystačí, a proto jsme čekali, jak a kdy se Weinbergerovo umění uchytí skutečnými kořeny v zemi, a jaká to bude země. Z toho, co dosud známe a z »Dona Quijota« nejjasněji by se zdálo, že buď nehledá vůbec takové živné půdy, nebo, hledal-li ji, že ji v sobě nenalezl. V obou případech by jeho umění bylo odsouzeno zůstati prázdnou slupkou, tím zbytečnější, čím krásněji nabarvenou. Při této premiéře zasluhuje však poznámky též obecenstvo. Tleskalo nadšeně, dalo se úplně oblouditi průhlednými triky; totéž obecenstvo nedlouho před tím zůstalo mrazivě chladné po díle tak výsostném, jako je Novákův »Pan«. Je to smutné svědectví pro zakotvení smetanovské tradice v publiku, když je hlučně aklamováno dílo jako Weinbergerovo, jež uráží prvou svátost, již Smetana české hudbě odevzdal: poctivost. Či snad se takto jeví rostoucí vliv nových, málo vzdělaných, hospodářsky ve válce posílených vrstev, jež hrozí snížiti kulturní úroveň posluchačstva?

Bezprostředně po »Don Quijotovi« dirigoval O. Jeremiáš svůj melodram na Nerudovu »Romanci o Karlu IV.«. Toto dílo, proniknuté cele vnějšími znaky smetanovského výrazu, utkvívající na vývojovém stupni, jenž patří minulosti, patří k úrokům, jež česká hudba nese, nezvětšuje jejího kapitálu; není snad ani z nejvyšších svého autora. Ale přece — jaké osvěžení, jaká radost to byla, poslouchati je po předcházející novince! Této hudbě se dalo věřiti, šli-li jste za ní, byli jste ve styku s přímým, srdečným člověkem, jenž nejprve něco cítí, nežli něco napíše, a jenž chce psáti jen to a jen tak, jak cítí. Snad by jindy Jeremiášovo úmyslné lpění na smetanovských obratech bylo vyvolalo náš větší odpor — tentokrát jsme se mohli jen radovati z umělce, jenž nekoketuje, ale zpovídá se.

V. St.

ZPRÁVY.

Prof. B. Hrozný o řeči Hethitů. Práce vídeňského profesora semitských jazyků Bedřicha Hrozného, o které byla již zmínka v N. D. 1916, str. 315, vyšla ve dvou dílech: Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm. Ein Entzifferungsversuch. Lipsko, I. díl 1916, II. díl 1917. Pokus přičleniti jazyk starých Hattiů (Hethitů), kteří kolem polovice druhého tisíciletí před Kr. založili v Malé Asii mocnou říši, rodině indoevropské není nový. Již r. 1902 se o to pokusil norský učenec J. A. Knudtzon (Die zwei Arzawa-Briefe. Die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache. Mit Bemerkungen von S. Bugge und A. Torp. Lipsko 1902). Ale Knudtzonovi se právem vytýká, že jeho jazykový materiál jest nedostatečný (srovn. H. Hirt »Die Indogermanen« Strassburg 1907, II. díl str. 585). Pramenem Knudtzonovým byly totiž jen dvě tabulky nalezené r. 1888 v Tell-el-Amarně. V knize Hrozného jest však zpracován obsáhlý materiál, jeho rukama totiž prošlo za jeho pobytu v Cařihradě tisíce destiček, vykopaných u Bogházköi (pět dní cesty na východ od Angory) v místech, kde před 3300 lety stávalo hlavní město starých Hattiů. Ovoce své bystré a zajisté i namáhavé práce podává Hrozný v dvou dílech. Řešení jeho podobá se postupem i důležitostí v mnohém luštění egyptského písma prvními egyptology před sto lety. Hrozný probírá hlavně fleksi, jmennou i slovesnou, hláskosloví rýsuje úmyslně jen velmi stručně. A skutečně deklinace i konjugace podobá se velice fleksi indoevropské. Tak skloňuje se slovo *lugaluš* = král (*u*-kmen): nom. sing. *lugaluš*, gen. *lugalwaš* nebo *lugaluš*, dat. *lugali*, akk. *lugalun* (díl I. str. 8.), nebo *i*- kmen *ḫalkiš* = obilí: nom. sing. *ḫalkiš*, gen. *ḫalkiaš*, akk. *ḫalkin*, abl. instr. *ḫalkit*, akk. pl. *ḫalkiuš*. Rovněž podobnost flekse slovesné překvapuje: 1. sing. *jami* (= dělám), 2. *jaši*, 3. *jazi* (*jezzi*, *jizzi*), 1. pl. *jaweni*, 2. *jatteni*, 3. *janzi*, (*jenzi*); srovn. řecké τίθημι, τίθης, τίθησι (dor. τίθητι), τίθεμεν, τίθετε, τιθέασι (dor. τίθεντι). Jazykově velmi zajímavé jsou i jednotlivé zjevy tvaroslovné na př. nom. sing. *wādar* = voda, ale gen. *wedenaš* (indoevr. *u̯édōr*, gen. *udnés*), srovn. stind. *ūdhar* n. *ūdhas* = výmě, gen. *ūdhnas*. Takové a podobné tvary jsou jistě indoevropské, to Hrozný přesvědčivě dokázal. Hrozný určuje také blíže místo, které hattštině náleží mezi jazyky indoevropskými. Ukazuje, že jest blízce příbuzná s jazyky italskými a také s tocharštinou (jazykem to, jehož památky byly r. 1908 nalezeny v Turfanu v Asii), ale upozorňuje dále na leckterou podobnost její s jazyky slovanskými a jazykem staroindickým (*a* stojí často i za indoevr. *e*, *o*). Tu ovšem bude třeba přesnějšího vymezení. Také dokladů pro tvrzení, že hattština jest jazykem kentumovým, není mnoho a nelze je již dnes pokládati za zcela nepochybné, dokud neznáme dobře hláskoslovných zákonů

hattských; ani slov, která se dají vyložiti z indoevropštiny, není poměrně mnoho. Není ostatně vyloučena možnost, že tu nastalo jazykové míšení. Než další badání práci Hrozného již doplní i opraví, ale zásluhou Hrozného, našeho krajana, zůstane, že hattský problém nejen důmyslně řešil, nýbrž — a to se zdá býti nepochybným — i rozřešil.

K otázce pohlavní výchovy mládeže. Jak čtenářům N. D. známo, podala před krátkou dobou spolková rada »Pedagogického musea Komenského« c. k. zem. školní radě memorandum o pohlavní výchově mládeže a rozšířila je též tiskem (v Praze, nákl. Ped. Musea 1917). K literatuře tam dotčené snad není nevhodno dodati upozornění na zajímavou publikaci, která vyšla na počátku nynější války: Otto *Emomann: Gesundes Sexualleben.* Ein Wort an unsere Jungmännerwelt und ihre Freunde. (Berl. 1914, Maaß u. Planck.) Berlínský lékař *Otto Emomann* měl r. 1914 přednášky seksuálně výchovné před obecenstvem, které se skládalo z mladých mužů 18—26letých nejrozmanitějších stavů a povolání a způsobem vskutku procítěným a vážným probral otázky seksuálně pedagogické. Vyšed z myšlenky »zdráv býti jest člověka *povinnost«*, ukazuje k velikému významu pohlavní stránky člověka a pohlavního života pro veškeré jeho zdraví tělesné i duševní. Čistota pohlavní není ani popření ani potlačování pohlavního pudu, jenž i — je-li silný, není sám sebou ani dobrý ani špatný, proto jest faktem zdravého, normálního života lidského. Čistota pohlavní značí vědomé a úmyslné *podřízení* žití pohlavního životu vyššímu tak, jak onoho *vniterního člověka* žádal již Platon. Pohlavní neporušenosti a čistoty až do manželství nutno žádati jak od ženy, tak od muže: právě v létech dospívání pohlavního nutno šetřiti silami tělesnými a nenarušiti si ideálních tužeb a tendencí, nýbrž uchovati si srdce, síly a vůli do věku dospělosti a za pubertního období je co možná stupňovati.

Proto ukazuje k nebezpečenstvím onanie, milkování rozmanitých, a zejména ovšem pohlavních nemocí, ukazuje, jak výstřednosti podrývají mladíku nejen síly tělesné, ale ubíjejí v něm i nejlepší kvality duševní.

Manželství jest vskutku cíl pravého »zdraví rodového« (Wesendgesundheit), ale i v něm potřebí — čistoty.

Facit všeho: potřeba včasného, *vážného* poučení o věcech pohlavních a nutnost, aby i náboženský život uplatnil se zejména ve službách čistoty pohlavního života.

Karakteristické jest, že Emomann nechtěl by, aby kniha jeho se dala mládeži před dosažením 18. roku do rukou. Do té doby jest lepší *individualisovaně a ústně s chlapci i dívkami o těchto věcech jednati.* Konečný cíl své knihy označuje Emomann:

»Zu helfen ist mein Wunsch,
zum Gesundbleiben,
zum Gesundwerden und
zum Gesundmachen.«

Čd.

Lidovou školu vysokou v Lodži zřizuje »Polský spolek učitelstva« a zamýšlel ji již v prosinci m. r. otevříti. Přednáškami na této vysoké škole mají zakladatelé na mysli především vrstvy dělnické a proto hodlají začíti přednáškami z oboru dějin, věd sociálních a věd přírodních. *Čd.*

»Rakouská společnost pro populační politiku« ustavila se loni (v červnu) ve Vídni a zamýšlí vědeckou činností, pořádáním přednášek, publikacemi, sjezdy atd. fedrovati opatření populačně politická a čeliti nebezpečenstvím, kterými by ohrožen byl stav obyvatelstva, přiměřený žádoucím jeho potřebám hospodářskosociálním. Předsedou společnosti jest Eks. Dr. *Viktor Mataja.* *Čd.*

Zprávy knižní a literární. Arnošt Kraus, Husitství v literatuře zejména německé. Část I. Rozpr. Čes. Akademie tř. III. čís. 45. V Praze 1917. Str. 271. Prof. Kraus vydal již před čtrnácti lety spis Stará historie česká v německé literatuře, který rozšiřuje nyní v této knize zejména v tom smyslu, že vedle beletrie přihlíží i k literatuře historické. První část nyní vydaná obsahuje dobu prvních dvou století od Husova mládí až do Rudolfova Majestátu. Všecky popěvky, letáky, básně, narážky, písně, historické spisy, statě a pojednání, prostě všecko, co se v světové literatuře beletristické a historické odnáší k jménu Husovu, prof. Kraus sebral, literárně, kriticky a historicky posoudil a zhodnotil a vřadil do historického rámce. Knihu rozvrhl na osm kapitol a připojil rejstřík všech jmen. — W. Wilson, Nová svoboda. Výzva k vymanění ušlechtilých sil národa. Přel. Ivan Schulz. V Praze 1917. Str. 104. M. 3·—. — Wilson chce svou knihou »naznačiti v hlavních bodech, co musí Amerika podniknouti, má-li přivésti svou politiku k její plné duševní síle a svůj národní život, ať již jde o obchod, průmysl nebo o rodiny nebo jednotlivce, k čistotě, sebeúctě a bývalé síle a svobodě.« Její obsah tvoří řeči proslovené Wilsonem při amerických volbách. Za předmět mají otázku sociální poměr dělníka k zaměstnavateli, obchod, průmysl, trusty, monopoly, otázku demokracie, parlamentu, spravedlnosti, svobody, úkoly pravé vlády, cíle a budoucnost Ameriky atd. Wilson chce odstraniti všechnu nespravedlnost, příkoří, nepoctivost ze všeho lidského života soukromého i veřejného a nahraditi silou, spravedlností a svobodou. — Sněmy české od l. 1526 až po naši dobu. Díl XV. Sněmy roku 1611. Sv. I. Vyd. Jan B. Novák. V Praze 1917. Str. 886. Nový svazek velikého díla, vydávaného zemským archivem království českého, obsahuje události a jednání od 12. prosince 1610 až do 10. dubna 1611, tedy dobu pouhých čtyř měsíců. Předmětem pak jest vpád pasovského vojska do Čech a události s tím související: Jednání sjezdu stavovského na hradě pražském a revolučního sněmu staroměstského, vyjednávání stran a všechna činnost stavů doma i na venek. — Jar. Bidlo, Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty bratrské v době od r. 1587—1609. V Brně 1917. Str. 80. Prof. Bidlo líčí na základě vývodních zápisů bratrských vzájemný poměr české Jednoty k polské po stránce organisační a věroučné. Polská větev Jednoty vyrůstala odchylně od mateřské větve v Čechách a na Moravě, ale v stálém styku praktickém a ideovém. *J. H.*

Z redakce. Referát p. prof. Hujera o Beerově spise v min. čísle uveřejněný vyžádala si redakce sama, aby jím byla opravena zpráva p. —š v čísle prosincovém. — V čísle 5. str. 394 na ř. 12. čti místo „oktabristů“ „*de*kabristů“.

Státnická psychologie.

Naše tušení jakési vnitřní, ovšem že jen duchovní, nezamýšlené spojitosti mezi listem svobodomyslných Němců z Čech »Bohemií« a mezi c. k. censurou se velmi brzy potvrdilo. Úvodní řádky našeho únorového čísla, nadepsané slovy »Vlastní silou«, vzbudily velké rozhořčení jmenovaného německého listu, ač neobsahovaly nic jiného než myšlenku, že duch doby, demokratický duch, jest pro nás, pro naši budoucnost a že bude-li jen naše vůle pevná, nemůže nás minouti náš cíl, poněvadž v demokratické době bude přesvědčení a tedy i přání a zájem národa, lidu, na určité úpravě veřejných řádů a tedy i státního zřízení, tvořiti v míře tak značně silnou složku pro tvorbu práva, pro vývoj práva, že nebude možno této národní vůle nedbati.

A důsledek tohoto rozhořčení a upozornění německé »Bohemie« dostavil se hned v našem březnovém sešitu, neboť z jeho úvodních slov vypadly ze čtyř stránek téměř celé dvě. Vypadlo z nich upozornění na říšskoněmecké i zdejší německé brožurky i letáky, jež se zabývají řešením rakouské otázky a jež si může každý bez jakýchkoli překážek censury zakoupiti v kterémkoli velkém knihkupectví; zabavena byla dále doslovně citovaná slova hraběte Czernína, jimiž každého, kdo by čekal rozpory v jeho jednání nebo řečech, prohlašuje za špatného psychologa. Není nám dost jasno, koho chtěl pan censor na tomto druhém místě chrániti před útokem nebo zlehčováním. Stát? Ten snad nebyl ohrožen. Tedy hraběte Czernína nebo čtenáře? Nebo snad sebe? Že hrabě Czernín není špatným psychologem, dokázal i bez censury jasně svým nejnovějším činem. Prohlásil před celým světem, že uvnitř hranic říše, ba v samém parlamentu jest hnutí nesrovnatelné s oficiální myšlenkou státní a že jen toto hnutí prodlužuje válku. Zatím pracuje tisíce hlav a rukou na tom, aby z každého lístku nebo dopisu adresovaného do ciziny bylo vy-

myceno vše, co by jen zdaleka mohlo vzbuditi zdání, že zde není vše v pořádku, a že zde není všeho hojnost. Mimo to není z jeho řeči úplně jasno, co vlastně prodlužuje válku: toto vnitřní hnutí (obáváme se je z censurních důvodů blíže označiti), nebo neústupnost v otázce Elsaska a Lotrinska? Ovšem, prohlašujeme ihned, aby nebylo opět nedorozumění mezi námi a úředním čtenářem těchto řádků, že tu máme na mysli výhradně francouzskou neústupnost v této otázce. Jsou tedy, pustíme-li již se zřetele mravní hodnoty posledního projevu našeho zahraničního ministra, v jeho řeči některé podstatné rozpory. Musíme se však spokojiti s myšlenkou, že naše psychologie není bezvadná, že jsme my špatnými psychology a tímto vysvětlením skončiti své úvahy o projevech hraběte Czernína, potomka české šlechty, neboť jeho psychologie jest pod c. k. a c. a k. ochranou. Napadá nám jen tak mimochodem, že snad není dobře prozrazovati cizině jisté zjevy, když se současně má za to, že tyto zjevy povzbuzují nepřátele říše k novým nadějím. Než, to asi není správný soud, a ostatně byl by to jen soud lidí bezvýznamných, neschopných vžíti se v psychologii rakouského státníka.

Nyní teprve chápeme také zcela jasně, proč byl všemi rozhodujícími činiteli ve státu umlčen návrh českých poslanců, aby mírových jednání účastnil se lid, rakouští národové sami svými volenými zástupci. I hrabě Czernín byl proti uskutečnění tohoto návrhu. Buď proto, že rakouský parlament jest nejdemokratičtějším parlamentem vůbec, jak pan zahraniční ministr několikráte již prohlásil, a není tedy logicky možno jeho nejdemokratičtější práva ještě stupňovati, nebo se obával, že by poslanci prodlužovali válku. Vždyť jen také jedině pro tuto druhou obavu nebyl asi parlament po první tři roky války svoláván. Teprve, když se uznalo, že nebude moci již nic zkaziti, byl k činnosti povolán. A proto také bude asi parlament zpraven o mírových jednáních a připuštěno, aby činil usnesení, až nebude již co zkaziti. Prosíme však čtenáře, aby si tato slova nevykládali nesprávně a vůbec v pochybnostech volili vždy výklad nejmírnější a nejpřijatelnější i pro úřady.

A ještě jiná otázka nám tane na mysli. Již loňského roku uplynula doba, na kterou byl zvolen tento parlament a tedy i ti poslanci, i ti »zástupcové lidu«, kteří »vykonávají podvratnou práci proti německému spolku, který se tak skvěle osvědčil« atd. atd.

. . . .

a kteří »hanebně prodlužují válku a její utrpení«. Hrabě Czernín jest toho názoru, že jest rozpor mezi těmito vůdci a národem, že »český národ, česká matka nesmýšlejí jako tito mužové«. To měl hrabě Czernín jako státník tušiti již před rokem a mohl nám prokázati velkou službu. Mohl se přičiniti o to, aby prošlé již mandáty poslanců nebyly prodlouženy. Celý národ by mu byl za to vděčen! Všechen český lid čekal dychtivě na okamžik, kdy se bude moci zbaviti mužů, kteří nesmýšleli jako český národ, jako česká matka. Celý náš národ čekal na okamžik, kdy provedením nových voleb ve velké době bude moci vymýtiti ze svého zastupitelstva vše, co nesmýšlelo jako český národ a česká matka, kdy bude moci odmítnouti muže, kterými jest národ sváděn a šálen, jak správně řekl zahraniční ministr. Byli bychom si oddychli, byli bychom dnes zbaveni tisícerých obav a starostí, jež nás napadají, vzpomeneme-li, že někteří vůdcové lidu nedbají toho, že »národové sami, které zastupují tito pánové, nesmýšlejí jako oni«, jak krásně pravil náš zahraniční ministr. A ostatně ještě dnes jest čas! Ať pan hrabě Czernín v důsledku své výtečné státnické řeči všechen svůj vliv uplatní k tomu, aby byl parlament rozpuštěn a aby byla novými volbami dána národům příležitost vyslati do parlamentu jen takové muže, o kterých jsou jisti, že smýšlejí jako lid, jejž mají zastupovati a kteří tento svůj lid nebudou ani sváděti ani šáliti. I po své demisi může využíti svých styků v tomto směru.

Labutí řeč rakouského zahraničního ministra vzbudila však přece jen v mnohých jakýsi zmatek. Přicházeli a tázali se, zda skutečně má parlament nějaký ústavní vliv na válku a mír, když jeho členy zahraniční ministr činí odpovědnými za délku války. Poněvadž každý nemá po ruce základní státní zákony této říše, uvedeme zde ustanovení, která se vztahují k válce a míru a která určují, který státní činitel a za jakých podmínek má tu rozhodující slovo. V Rakousku upravuje tuto otázku čl. 5. zákl. stát. zákona o moci vládní a výkonné z 21. prosince 1867 č. 145 ř. z., jenž praví: »Císař má vrchní velení nad ozbrojenou mocí, vypovídá válku a uzavírá mír.« A úplně ve shodě s tímto ustanovením rakouské ústavy prohlásil dne 27. června 1917 předseda ministerstva sv. p. Seidler v rakouském parlamentu: »C. a k. vláda trvá na základě čl. V. zákl. stát. zákona z 21. prosince 1867 č. 145 ř. z., dle

něhož jest vyhrazeno jedině Jeho Veličenstvu uzavírati mír a tím jest zároveň Jeho Veličenstvu svěřeno obhájiti zájmy a potřeby rakouských národů v tomto rozhodném okamžiku. Pouze *za naprosté výhrady těchto výsostných práv Koruny* jest c. a k. vláda kdykoli ochotna ve shodě se svými spojenci vyjednávati s nepřáteli o čestný mír, *odmítá však se vší rozhodností každý jiný základ pro mírová jednání.*« Prohlášení toto čelilo proti požadavku českých poslanců, aby k mírovému jednání byli přizváni zástupci jednotlivých rakouských národů, čelilo tedy proti návrhu na zdemokratisování rakouské ústavy v tom směru. Citované ustanovení základních státních zákonů možno doplniti ještě článkem 2. téhož ústavního zákona, jenž praví, že »císař vykonává vládní moc *skrze zodpovědné ministry* a úředníky a zřízence jim podřízené«. *Koruna a zodpovědní ministři jsou tedy v Rakousku jedinými činiteli, jimž přísluší dle ústavy vliv na válku a mír.* Poněvadž pak jsou dle 9. článku téhož ústavního předpisu »ministři za to odpovědni, aby úkony vládní do oboru jich úřední působnosti spadající byly dle ústavy a zákona«, vyčerpává se tu jejich odpovědnost tím, *že neopouštějí hranice zákonů*; uvnitř těchto hranic mohou dle ústavy činiti, co chtějí. Zahraniční ministr a pak ministr války, kteří jsou oběma polovinám říše společni, jsou rovněž odpovědni a to dle ustanovení § 16. zákona »o věcech společných všem zemím rakouského mocnářství a o způsobu jejich vyřizování« delegacím a to rovněž *pouze pro »porušení ústavního zákona«*. Pro činy, kterými neporuší ústavní zákon, nemohou býti dle ústavy odsouzeni. To vše uvádíme však pouze pro poučení čtenářů snad neznalých věci.

Pan hrabě Czernín si také — jak to ostatně činili a činí i jiní ministři a předsedové ministerstev v Rakousku — zakoketoval silně demagogicky. Vystihneme-li jeho nedostupnou psychologii, měl snad také trochu na mysli odvésti pozornost širokých a nejvíce trpících vrstev národů od vlastních původců zla na jiné místo. Neškodilo by, — tak si asi myslil —, kdyby se hladový lid trochu pustil do svých poslanců a poručil jim: nechte vládě volné ruce, ať nám opatří mír; mír a chléb chceme, nikoli národní samostatnost a občanská práva; podaří-li se vládě jakkoli zjednati mír a opatřiti nám chleba, jest nám vláda bližší než naši poslanci. Vůbec se zdá, že vlády podniknou ještě leccos, jen aby se udržely.

Nový návrh vládní na úpravu učitelského vzdělání.

Napsal Dr. Otakar Kádner.

V době, kdy na bojištích francouzských a belgických hynou denně tisíce lidí, v době, kdy nedostatek nejnutnějších potřeb tělesných dolehl na nejširší kruhy lidové, v době, kdy neblahou politikou vnější i vnitřní chvěje se říše do nejhlubších základů, nemá naše vyučovací správa pilnější práce než podávati návrh nové úpravy učitelského vzdělání, po níž volalo naše učitelstvo marně mnohá a mnohá leta. Sotva totiž základní zákon říšský o školách obecných z r. 1869 postavil také učitelské ústavy na pevný základ, již v letech sedmdesátých a ještě více osmdesátých pozvolna, ale důsledně osekává se původní osnova, která stavěla pedagogia vskutku na úroveň vyšších škol středních, a ústavy klesají na odborné školy nižšího řádu, přeplněné učivem a přece kusé, domněle praktické a přece právě pro praksi naprosto nedostatečné. Marně učitelstvo české i německé burcovalo svědomí veřejnosti a v manifestačních schůzích i na foru parlamentním nepřestávalo dokazovati, že špatným vzděláním učitelstva trpí přece všecko žactvo škol elementárních, které dodnes skýtají jediného vzdělání více než devíti desetinám obyvatelstva: vláda i po té stránce podléhala vlivům nepřátel lidové osvěty a nepřála si míti učitelstva vzdělaného a proto i sebevědomého a nepoddajného.

Když v druhém roce války světové na veškeru říši dolehl tlak krajního absolutismu, když nadobro umlčena činnost parlamentu, stlačena svoboda občanstva a zamezeny všecky projevy vlastní vůle, vyučovací správa pojednou přišla na myšlenku, že nadešla vhodná doba, aby řešena byla také palčivá otázka učitelského vzdělání ve smyslu »časovém«. Jako obecné školství mělo býti vší mocí posta-

veno jen do služeb státní myšlenky a zbaveno všeho národního významu, tak i z učitelských ústavů měly býti vytvořeny školy pro šíření jazyka státního, t. j. německého a pravověrného ducha katolického. Širší veřejnost, ba ani sami učitelé nikdy nezvěděli, že tehdy ve vší tajnosti a za účasti několika málo úředníků ministerských pracovalo se o úpravě docela nepokrytě klerikální a germanisující, o úpravě, jejíž působením by pedagogia klesla ještě snad pod niveau škol konkordátních.

Pád absolutismu a oživení parlamentu zapudily sice tento prvotní projekt, ale nedovedly přece utlumiti docela úmyslů reakčních. Ježto na samém konci roku 1917 německé učitelstvo pedagogií rakouských podalo návrh nové úpravy ústy poslance Kemettra a soudruhů, návrh rozhodně kompromisní a přes některé výhody s českého stanoviska nepřijatelný, vyučovací správa na kvap přepracovala prvotní reakční osnovu a podala ji sněmovně poslanecké dne 28. února t. r. Třebas v některých detailech obsahuje zlepšení dosavadního stavu, jenž volal již do nebes o smilování a nápravu, důkladnější rozbor její ukazuje, že i v této své podobě jest výtvorem naprosto vadným a života sotva schopným.

Kdežto zajisté cizina nejen zkouší a navrhuje, nýbrž sem tam již po leta v praksi provádí zásadu, aby také učitelům dostávalo se vzdělání rovnocenného s ostatními učenými stavy, tedy vzdělání na úrovni škol vysokých a to tak, že se pro učitele zřizují zvláštní vysoké ústavy odborné (školské fakulty neb akademie) aneb se aspoň výběru učitelů dovoluje přímo studium na universitě, u nás pořád a pořád vláda stojí na stanovisku docela konservativním a nechce podstatně zvýšit ani změnit úroveň předběžného i odborného vzdělání učitelského. Je pravda, že návrhy, aby také učitelé škol elementárních se vzdělávali na universitách, jsou příliš radikální a nehledí k závadě velmi závažné, že v dnešní své podobě university či určitějšími slovy fakulty filosofické neobstarávají dostatečně ani odborného vzdělání učitelů středoškolských; ale nebylo by přece ani u nás nemožno, aby se problém řešil cestou střední či kompromisní potud, že po vydatném zvýšení předchozího vzdělání obecného na úroveň úplné školy střední zřizovaly by se pro odborné studium a výcvik ve vychovatelství vysoké školy zvláštní, ať samostatné ať k jiným vysokým školám přiřaděné (ve formě nových fakult). Může-li Severní Amerika vedle učitelských kursů při školách vysokých (na př. na universitě michiganské nebo ve státech Ohio, Nebrasce i Coloradu)

vydržovati s plným úspěchem již od r. 1890 samostatnou fakultu školskou v New Yorku (University school of pedagogy), kde jsou katedry pro nejrůznější obory pedagogické (na př. i pro pedagogickou kriminologii a pro pohlavní výchovu!) a kde svorně vedle sebe studují učitelé a učitelky nejrůznějších kategorií, od pěstounky škol mateřských až po příští profesory pedagogiky na školách vysokých, nelze přece pochopiti, proč se s takovou urputností a houževnatostí brání vláda podobnému řešení palčivé této otázky u nás.

Vskutku si české učitelstvo, jež již od let devadesátých min. století nepřestává uvažovati o nápravě, vypracovalo již v r. 1908 zásady vysokoškolského studia učitelského a to v zasedáních ankety při Jednotě Komenského (dnes již zaniklém spolku pro reformu školství), jejíž snesení byla pak opět a opět schválena všemi organisacemi učitelskými. Bylo tehdy prohlášeno, že obecného vzdělání má se také učitelům škol obecných dostávati na úplných školách středních, a že teprv po maturitě středoškolské měli by vstupovati do dvouletých vysokých škol pedagogických, náležitě vypravených po stránce teoretické i praktické. A je zajímavo, že podobného řešení domáhají se dnes i něměčtí učitelé u nás i v Německu, ba že pronikly snahy toho druhu i do četných jiných států evropských, kde všude tato střední linie úpravy setkává se s porozuměním a pochopením.

Jen naše vyučovací správa se domnívá, že bude lze útvar školní, nad nějž v celé soustavě školské není zastaralejšího a neživotnějšího, zachrániti a probuditi k novému rozkvětu několika záplatami a sliby. Vše to, co učitelstvo české (i německé!) od let vytýkalo našim pedagogiím, zůstává v novém návrhu beze změny neb dokonce se ještě zhoršuje. Bylo především základní vadou učitelských ústavů, že do nich mohli vstupovati žáci příliš mladí, ve věku, kdy ještě o nikom nelze s určitostí říci, že se bude hoditi k těžkému a zodpovědnému povolání, které vyžaduje obzvláštních schopností a vlastností: hoch neb děvče patnáctileté nemůže přece ještě samo o sobě posoudit, že dovede jednou s úspěchem vésti jiné. A přece nová osnova ještě snížila stáří při vstupu do učitelských ústavů o rok, ba v případech pozoruhodných dokonce pak o 1½ roku! Naproti tomu náš český návrh odkládá volbu učitelského povolání až po 18. roce, kdy se, jak známo, absolvent střední školy vůbec rozhoduje o své budoucnosti. A protože nová osnova projektuje pro

hochy patnáctileté vzdělání aspoň v pěti ročnících a náš návrh chce žáka osmnáctiletého odkázati k dvouletému studiu na vysoké škole, nebylo by řešení naše o nic delší, ba u absolventů reálek dosud sedmitřídních bylo by dokonce o rok kratší. Bylo by však výhodnější i z jiné příčiny: dnes — a dle nové osnovy by se tu nic nezměnilo — nebylo lze kandidátu, aby přesvědče se o nevhodnosti své volby po čase odešel z ústavu k jinému povolání, neboť rozdíly mezi osnovou učitelských ústavů a jiných škol středních byly zásadní a hluboké.

S tím souvisí i jiná podstatná závada. Protože ústavy učitelské chtějí podávati vzdělání obecné i odborné, byly počtem předmětů přeplněny a nepodávaly přece vzdělání důkladného, protože mnoho času musilo býti věnováno teoretickému a praktickému výcviku pedagogickému. Nová osnova, místo aby závadu tuto zmenšila, ještě ji posiluje, zavádějíc dokonce ještě nové předměty, resp. činíc obligatorními ty, jimž se dosud učilo jen fakultativně! Kdyby naproti tomu vzdělání obecného mohl kandidát docházeti na obyčejné škole střední, studium na vysokých školách pedagogických mohlo by se plně věnovati jen disciplinám pedagogickým, po případě by přece mohlo zařízeno býti tak, aby kandidát mohl poslouchati dle své vůle i přednášky na jiných fakultách. Tu je zase viděti, jak vyučovací správě nejde o hloubku vzdělání, o to, aby učitelské ústavy se vskutku vyrovnaly úplné střední škole, nýbrž jen o to, aby učitel věděl ze všeho trochu, ale nic důkladně.

Při tom všecky důležitější podrobnosti osnovy nepodávají se hned v návrhu, nýbrž vyhrazují se až dodatečné cestě nařizovací: teprv cestou nařízení, tedy docela byrokraticky má se na př. stanoviti počet předmětů a rozsah učiva, ba dokonce i vyučovací jazyk ústavu a to prý způsobem, jenž by náležitě přihlížel k potřebám státu a přece nebyl v odporu s posavadními základními zákony školními (kdo čteš, rozuměj!). Kdo si vzpomene, že ministerstvo dovede potrefnými prováděcími nařízeními zkazit celý zákon, jako se stalo v pověstném moravském zákoně Perkově, nemůže míti vůbec důvěry, že by touto cestou nebyla na konec ještě pokažena trocha dobrého, jež je v novém návrhu.

O jiných detailech lze již dnes říci, že jsou a zůstanou jen plané sliby. Osnova mluví na př. o různých vzdělavacích kursech, o stipendiích vědeckých pro profesory pedagogií, ba docela i o opatřeních pro vědecké badání odborné, jakobychom všickni nevěděli,

že právě ve školství nebylo nikdy nazbyt peněz ani ve věcech nejnutnějších! Zase v jiných podrobnostech se k nám mají přenášeti zařízení z německé říše, jejíž školství beztoho jsme vždy napodobili přílišně: po vzoru německém se docela zavádí ještě zas nová zkouška pro ty, kdož by se chtěli státi řídícími učiteli, jakoby se schopnost k tomuto úřadu nedala zjistit již v předchozí službě! Nejvíce se podařilo v nové osnově ustanovení o tom, že příští učitelé pedagogii mají studovati a účastniti se cvičení v semináři pedagogickém na universitě: vyučovací správa tu neví, že cvičení ta jsou dosud jen teoretická a že se týkají jen školství středního, t. j. gymnasií a reálek, takže by užitek z nich pro příštího vychovatele učitelů škol obecných byl značně ilusorní. Nepřekvapuje, že nová osnova nedovede se rozloučiti ani s eksistencí učitelských ústavů soukromých: jako dosud i na dále mají ústavy takové ovládané namnoze docela zpátečnickými vlivy, ještě více snižovati nízkou úroveň učitelského vzdělání a násilím šněrovati volný vývoj kandidátovy duše.

Největší výtku ponechali jsme úmyslně naposled: to je centralistická tendence vládního návrhu. Je známo, co řečí právě s naší strany bylo namluveno o sebeurčení národů, zvláště v dobách, kdy jsme chtěli uzavřít mír s ruskými bolševiky; je známo také, že centralismus ve školství rakouském ztroskotal již před válkou nadobro; a přece vyučovací správa chce zase tuto důležitou otázku řešit pro celou říši jedinou šablonou a dovoliti snad jen menší úchylky od předepsané uniformy. Čechům, kteří dle úředního sčítání z r. 1910 měli jen něco přes 2%, a Němcům, kteří měli přes 3% analfabetů mezi lidmi staršími 10 let, má se hodit úprava táž jako Rumunům se 60, Rusínům s 61 a Srbocharvatům dokonce se 63% lidí neznalých číst a psát! A přece, mají-li se řeči o sebeurčení národů vůbec bráti vážně, právě v kulturním světě musí býti každému národu zaručena svoboda co největší, aby si mohl upraviti školství vskutku dle svých národních potřeb. I když tedy připustíme, že se na říšské radě podaří prosaditi předlohu, jež otázky tak palčivé neřeší dokonale, nemožno si myslit, že bychom i v té věci nereklamovali svým časem svého práva, jež nikdy se nepromlčí! Z jedné věci lze přímo vyvoditi, že vláda ani nechtěla v čas zpraviti šťastné národy Rakouska o osudu, jež je čeká: v čele vysvětlujících poznámek, jimiž doprovodila svůj návrh, neváhá se pochlubiti, že prý před touto osnovou vešla ve styk se všemi interesovanými kruhy, ale ve skutečnosti nejen že se netázala našich učitelů vůbec, nýbrž, jak se dovídáme z pramene naprosto věrohodného, nepředložila nové osnovy

ani české zemské školní radě! Patrně tedy ony interesované kruhy byly jen jediné vyvolené národnosti.

Shledáváme proto docela přirozeným a důsledným, že učitelstvo české ústy svých zástupců také tento návrh nové úpravy učitelského vzdělání zamítlo rozhodně a znovu proklamovalo, že setrvává na starých svých návrzích vlastních. Ale ježto škola není snad majetkem učitelstva, nýbrž věcí celého národa, musí i veškerá naše veřejnost postaviti se tu po bok učitelstva a se vším důrazem se ohraditi proti tomu, aby se v tak důležité věci rozhodovalo o nás — proti nám. Mohlo-li učitelstvo české čekat na novou úpravu svého vzdělání tolik let, počká ještě rok nebo dva, jsouc přesvědčeno, že pak to bude vskutku úprava naše, úprava česká.

Otázka polská.

Napsal Adolf Černý.

(Dokončení.)

Vývoj věcí v novém Polsku nedál se za souhlasu všech politických stran a všeho obyvatelstva. Levice (polská strana socialistická, polská strana lidová, strana nezávislosti národní a sjednocení stran demokratických) prohlásila hned v lednu,[1] že se voleb do státní rady ani její činnosti nezúčastní a že žádá neodkladné svolání sněmu. Na společném sjezdě s levicí haličskou v Krakově 2.—4. února[2] bylo prohlášeno, že vláda král. polského, vytvořená za podmínek, diktovaných ústředními mocnostmi, nepožívá obecné důvěry; sjezd vyhlašuje jí boj a žádá svolání ústavodárného sněmu, složeného jen z jedné sněmovny poslanců, zvolených za úplné volnosti politické hlasováním všeobecným (bez rozdílu pohlaví), rovným, tajným, přímým a poměrným; usnesení jeho budou podléhati schválení všeho obyvatelstva obojího pohlaví od 20 let; strany se zasadí o to, aby ústavodárný sněm i všeobecné hlasování daly Polsku zřízení republikánsko-demokratické. Sjezd vyslovil se nepřímo také proti austro-polskému řešení otázky polské, žádaje podle sebeurčovacího práva národního nezávislý stát, složený ze všech zemí polských. Co se týče Litvy, úplně uznal snahy litevského národa o nezávislý stát připojiv mínění, že v zájmu Polska i Litvy bude dobrovolná unie, při čemž otázka hraniční vyřídila by se plebiscitem ve sporných okresech. Také již předchozí sjezd strany lidové v král. Polském (koncem ledna) podobně se vyslovil ve všech těch věcech[3] a o vojsku polském prohlásil, že se může utvořiti teprve na základě ústavy, kterou vypracuje ústavodárný sněm.

---

1 »Komunikat Informacyjny.«

2 Z haličských stran (podle »Naprzodu«) účastnily se sjezdu: liga nezávislosti Polska, polská strana sociálně demokratická Haliče i Slezska, polská strana lidová a polská strana pokroková. Poslední dvě strany neúčastnily se (podle »Nové Reformy« č. 63.) celé, nýbrž z lidovců jen skupina posl. Stapińského a z pokrokovců jedině posl. H. Śliwiński.

3 Zejména také vzkázal »bratrský pozdrav všem národům, obývajícím v zemích bývalého velkoknížectví Litevského« a projevil naději, že dojde k unii. (N. Ref. 57.)

Naproti tomu, jak řečeno, podporovaly vládu strany aktivistické (Liga Państwowości polskiej, blok národní, klub národní práce, národní svazek dělnický, centrum národní), k nimž nyní vskutku náležejí také t. zv. nestranní (Koło Międzypartyjne). Z těch vyslovilo se o sporných věcech zejména »Centrum Narodowe« prohlášením v městské radě,[1] že za podklad polského státu považuje neodkladné spojení celé Haliče s neokrojeným královstvím polským, že bez Vilna a beze Lvova nebylo by Polsko vpravdě nezávislým státem, že jest nutno, aby bez odkladu bylo vytvořeno polské vojsko, aby se státní rada sestoupila a byl svolán sněm, jakož i aby vláda vyhlásila program sociálních reforem, hledících k potřebám lidu rolnického a dělnického. Podobně vyslovil se před tím i »Klub Pracy Narodowej«, žádaje výslovně personální unii s Rakousko-Uherskem.

Tak v král. polském. Na Litvě, pokud byla okupována, Poláci všech stran již v květnu 1917 prohlásili tehdejšímu německému kancléři zvláštním memorandem, že jedině možným řešením otázky litevské byla by federace s Polskem, a počátkem ledna 1918 zaslali kancléři Hertlingovi protest proti postupu t. zv. litevské zemské rady (»taryby«), uznané německou okupací.[2] Proti litevské zemské radě ozvaly se potom také ještě zvláštním projevem, zaslaným kancléři, klub centra na Litvě, klub národní a klub nestranných. Prohlásily, že nezvratným přáním litevských Poláků jest spojení se státem polským a že zejména Vilno, město neméně polské než Varšava, nemůže se státi hlavním městem národně litevského státu a bude vždy gravitovati k Polsku.[3] Také socialistické a demokratické organisace (všeobecné, polské, běloruské, ruské a židovské)[4] prohlásily v lednu projevy zemské litevské rady za falšování veřejného mínění a za akty nezávazné; jediným výrazem vůle všeho obyvatelstva musí býti ústavodárný sněm, zvolený na základě všeobec-

[1] Když se bylo na nárožích varšavských objevilo provolání řady institucí (mezi nimiž byl bez oprávnění i podpis městské rady), žádající utvoření polského státu v hranicích národopisných. (N. Ref. č. 69.)

[2] Protest ze dne 2. ledna podepsali hr. Marjan Brool-Plater, Konrad Niedziałkowski, Witold Abramowicz, Dr. Tad. Dembowski, Lud. Chomiński, Kaz. Świątecki a Dr. Witold Węsławski.

[3] N. Ref. 69. — Poláci ostatních, neobsazených částí vilenské gubernie k hájení svých práv sestoupili se také v »polskou radu země vilenské«.

[4] Litevská sociálně demokratická strana; polská skupina socialistická, polská strana demokratická; běloruská sociálně demokr. skupina, běloruská socialistická hromada; ruská strana sociálně demokratická, strana socialistů revolucionářů; Bund, židovská dělnická strana socialistická »Poalej-Sion«, židovský svazek demokratický.

ného, rovného, přímého, tajného a poměrného práva volebního (bez rozdílu pohlaví) po ustoupení moci okupační. Litva s Bělorusí budiž potom demokratickou republikou, v níž by menšinám byla zaručena kulturní samospráva. — Tato zemská rada litevská, proti níž zdvihly se polské protesty, po vůli Němcův přijala 11. prosince 1917 deklaraci (jíž se později gen. Hoffmann dovolával v Brestu Litevském), že na základě usnesení litevské konference ve Vilně z 23. září 1917 prohlašuje se obnovení nezávislého státu litevského s hlavním městem Vilnem — a že se rada vyslovuje pro věčný svazek litevského státu s císařstvím německým, uskutečněný vojenskou i komunikační konvencí a celní unií. Projev ten byl chován v tajnosti i před Litvíny. Když Němci v době mírového jednání v Brestu Litevském žádali, aby byla veřejně vyhlášena první část deklarace, odepřela to rada litevská, pokud se jí nedostane osvědčení, kdy bude vláda odevzdána Litvínům, odvoláno vojsko německé a utvořena milice, vůbec kdy a v jaké formě bude utvořen litevský stát.[1] Po naléhání gen. Hoffmanna však se přece rozhodla první část deklarace uveřejniti, když bude ve druhé části projev pro spojení s Německem učiněn závislým na rozhodnutí ústavodárného sněmu. Tak byla konečně usnesením »taryby« ze 16. února prohlášena samostatnost litevského státu s dodatkem, že základy jeho i »poměr k jiným státům« budou určeny ústavodárným sněmem.

Z haličských stran[2] kromě sociálně demokratické všecky stály do míru s Ukrajinou na stanovisku řešení rakouského, ač všenárodní projev krakovský ze dne 28. května 1917 vyslovil se pro spojení všech území polských s přístupem k moři. Zejména od sestavení prvního polského ministerstva směr austrofilský nabyl v Haliči vrchu. Příznačný v té příčině byl projev sjezdu »Kroužku národní práce« (ve Lvově 2. února), který se vyslovil »co nejvřeleji pro připojení celé Haliče k tvořícímu se samostatnému státu polskému s císařem Karlem I. a jeho dynastií na prastarém trůně polském.« Před tím již v zahraniční komisi rakouské delegace (25. ledna) učinil Biliński podobný projev, jemuž však posl. Witos (lidovec) v Kole Polském prudce odporoval, nazvav jej zřeknutím se úplné státní samostatnosti polské a porušením národní solidárnosti.

---

[1] Nowa Reforma č. 71.

[2] Strana demokraticko-měšťanská, demokraticko-národní, demokratická, konservativní, polská strana sociálně-demokratická, polská strana lidová, strana sociálně-národní, sjednocení národní, liga nezávislosti Polska; k nim se druží organisace: Stráž polská (pro otázku hranic polských) a kroužky národní práce (Koła Pracy Narodowej).

Tak se jevil ve všech polských zemích politický ruch, projevující vůli polského národa po samostatném státu — jen Poznaňsko a celé polské území v Německu mlčelo. Bylo to mlčení, které mnoho povídalo o postavení německého národa pod vládou, která přinášela polskému národu v království — svobodu. Stejně mluvily i německé »ústupky« poznaňským Polákům vedle starostí německé okupační správy o práva polská v bývalém ruském Polsku. Zde hned svěřeno Polákům všecko školství od elementární třídy po universitu — v Prusku teprve v létě 1917 ministr osvěty nařídil, aby v těch nejnižších třídách obecných škol provincie poznaňské, v nichž se dosud i náboženství (jako všemu jinému) učilo po německu, byly nyní polské děti tomuto předmětu vyučovány polsky. To byl totiž od dřívějška jediný ústupek polskému jazyku v poznaňských obecných školách — ale nebyl ve všech proveden: z 1756 škol jen v 1400. Avšak poznaňským Polákům mělo se dostati ještě další odměny za ohromné krvavé oběti, které přinesli v této válce německé říši: pruské ministerstvo v lednu t. r. znova úřadům poznaňským připomenulo své lonské nařízení, aby od velkonoc pokud možná i ostatním dětem, které vstoupily neb vstupují do školy bez dostatečné znalosti jazyka německého, dostalo se náboženského vyučování jazykem polským ... A »němečtí poddaní polského jazyka« přece nebyli spokojeni! Ozvali se konečně a přihlásili se — o rovné právo s Němci! Poslanec Korfanty v komisi pro volební reformu do pruského sněmu v zápětí na to promluvil: »Lidstvo vysvobodilo se již z barbarské zásady: cuius regio, eius religio — dnes ozývají se v celém světě hesla o sebeurčovacím právu národním a ochraně národních menšin ... Tento stát není ryze německý, neboť v něm Poláci tvoří 10% všeho obyvatelstva. My jsme se do tohoto státu násilně nevtlačili, nýbrž byli jsme k němu přivtěleni násilím, jakého neznají dějiny člověčenstva ... Žádáme proto také úplné rovnoprávnosti. Chce-li p. Osten[1] ... dáti této sněmovně ráz ryze německo-národní, musí ... buď polská území z tohoto státu vyloučiti, nebo jim dáti tak rozsáhlou samosprávu, aby nepotřebovala zastoupení v této sněmovně.« Poslanec Trąpczyński pak v plné sněmovně žádal, aby byly z rozpočtu odstraněny položky protipolské (na německou kolonisaci v Poznaňsku). Na to dostalo se Polákům tvrdé odpovědi pruského ministra vnitra Dra Drewsa, nejen že Poláci nedostanou samosprávy, ale že i pouhé upuštění od represalií proti nim namířených záleží na tom, »projeví-li převážná většina

[1] Pruský poslanec, jemuž Korfanty odpovídal.

polského obyvatelstva svým chováním, že jest pohřbena jakákoliv myšlenka na oddělení od Pruska, ať přímé nebo cestou samosprávy.«

Toto vše vedle projevených německých úmyslů, podle nichž na opravu hranic německo-polských z důvodů strategických mělo býti anektováno území přes 52.000 km², upozornilo Poláky velmi citelně na nebezpečí, které jim hrozí z rostoucí moci německé, posílené rozvratem Ruska po převratu bolševickém. Otázka hranic polských[1] stala se palčivou. Dosud odporovali Poláci jen ukrajinským požadavkům v Haliči, ale projevení požadavku německého, třeba neúřední, ukázalo jim v celé nahotě, že by polský stát, založený aktem listopadovým, mohl býti nemilosrdně okrojen se všech stran až na bezvýznamný, bezmocný a samostatného života státního neschopný zbyteček. Proto vyslovovali čím dál hlasitěji požadavek, aby k mírovému jednání v Brestu Litevském byli přibráni také zástupci polského státu. A když volání toto jevilo se býti marným, vydala polská vláda koncem ledna deklaraci, v níž slavnostně objasnila polské stanovisko: »Všeliké úmluvy, rozhodující o osudech Polska, nebudou národem polským uznány právně závaznými, budou-li uzavřeny s pominutím zastupitelstva polského státu... Část Polska, která byla pod názvem království Polského na kongrese vídeňském spojena s Ruskem unií dynastickou..., musí integrálně vejíti v složení samostatného polského státu... Co se týče ostatních zemí, jež ústřední mocnosti v Rusku okupovaly a které tvořily součást bývalého státu polsko-litevského,... národ polský s radostí jim podá bratrskou ruku, aby s nimi byla obnovena unie na základě vzájemné, dobrovolné dohody a úplné rovnoprávnosti... Kdyby na těch územích měly býti utvořeny státy... nebo kdyby kterákoli část jich měla býti připojena k některému státu sousednímu, žádá polská vláda, ...aby obyvatelstvu těch území, která svým národnostním složením a rázem civilisace gravitují k Polsku, poskytnuta byla možnost, by svobodně se vyslovilo a rozhodlo o svém připojení k polskému státu...« (N. Ref. 53.)

Zároveň zasazovala se vláda polská i haličtí politikové o rakouské rozřešení, od něhož očekávali spojení neokrojeného král. Polského s celou Haličí a přechod vlády do rukou polských, aby mohl býti stát uvnitř rychle vybudován. V dnech 23. a 24. února na podnět vladařské rady měl se konati sjezd polských delegátů, na němž měl býti císař Karel provolán králem polským.

---

[1] Srov. můj článek »Otázka hranic polských« v II. roč. »Národa« č. 5., 6. a 8. (str. 62, 77, 106).

Zatím uzavření míru s Ukrajinou v Brestu Litevském 9. února vše zvrátilo a způsobilo ohromný převrat v myslích veškerého národa polského. Článek II. traktátu mírového stanovil hranici od jihu k severu: Tarnogrod, Biłgoraj, Szczebrzeszyn - Krasnostaw - Puchaczów - Radzyń - Międzyrzecze - Sarnki - Melnik - Wysokie Litewskie - Kamieniec Litewski - Pružany - jez. Wygonowské. To znamená, že bylo odtrženo Chełmsko (Cholmsko) s částí Podlesí, čili z gubernie lubelské celé okresy tomaszovský a hrubieszovský, skoro celý okr. zamojský se Zamościem, skoro celý okres chełmský, půl biłgorajského a část krasnostawského, z gubernie siedlecké celé okresy włodawský i bialský a skoro celé okresy konstantynowský a radzyńský. Celkem asi 15.000 km², více než odtrhla ruská vláda pro gubernii cholmskou.[1] Je to hranice pro Poláky nepřijatelná z mnohých důvodů. Není ani přirozená, ani historická, ani přesně národopisná. Přirozená hranice řeky Bugu splývá zde s hranicí historickou, i jest již z té příčiny pochopitelno, že si jí Poláci hájí. Hranice národopisná nešla by zcela podle hranice mírové, ale za ní zůstávají i podle ruské statistiky veliké menšiny — ostatně je zde mnoho nejasného, poněvadž z dosavadních statistik žádná není spolehlivá. Ale i statistiky Polákům nepříznivé — vládní statistiky ruské — mluví mnoho v jejich prospěch. V celém území sporném bylo lze na základě ruských pramenů vypočísti 45·73% Poláků, 36·25% Ukrajinců s Rusy, 14·19% Židů, 3·83% jiných národností, měli v něm tedy Poláci většinu relativní. V jednotlivých okresích byl poměr Poláků a Ukrajinců, jakož i katolíkův a pravoslavných takovýto (podle pramenů ruských a v posl. rubrice okupačních):

Okres	1897 Po-láků	1897 Ukra-jinců	1903 kato-líků	1903 pravo-slavných	1903 % kat.	1903 % prav.	1917 % Pol.	1917 % Ukr.
Gub. lubelská:								
Biłgoraj	60.363	20.071	74.886	37.311	60·01	29·89	66·2	20·8
Hrubieszów	23.387	60.413	40.414	77.775	28·19	54·25	23·0	59·6
Zamość	88.486	9.221	113.186	17.517	75·33	11·66	73·8	7·9
Krasnostaw	80.796	5.576	102.233	8.505	81·43	6·77	80·4	5·7
Tomaszów	36.043	48.940	51.915	50.866	44·39	43·49	36·0	49·6
Chełm	47.163	46.003	63.551	74.226	33·59	39·23	34·5	33·5
Gub. siedlecká:								
Biała	25.978	29.202	34.246	35.392	38·15	39·42	33·9	38·1
Włodawa	21.017	54.653	27.256	53.204	32·47	46·36	21·5	55·8
Konstantynów	32.776	18.733	57.135	10.061	71·93	12·67	53·4	30·6
Radzyń	63.866	3.904	80.159	4.773	77·38	4·61	72·8	4·5

[1] Tehdy (r. 1912) odtržen z gub. lubelské jen celý okr. hrubieszowský, z ostatních jen část (a k tomu část nepatrná lubartovského); z gub. siedlecké jen celý okres bialský, z ostatních jen část. Srv. můj článek »Otázka cholmská« v roč. XIV. Slovan. Přehledu, str. 153, 213.

Jak patrno ze všech těch čísel různých, nepolských statistik, mají Ukrajinci ze všech desíti okresův absolutní, ač toliko nepatrnou většinu jen v okr. hrubieszowském a włodawském.[1] Pouze poměrnou většinu mají rovněž jen ve 2 okresích: tomašovském a bělském (v tomto pouze nepatrnou) — v ostatních jsou v menšině, ve třech dokonce mizivé (Zamość, Krasnostaw, Radzyń).[2] Nebylo tedy ani s ukrajinského stanoviska věcí tak naléhavou, aby toto území bylo od Polska odtrženo, zejména uváží-li se ohromný prostor ostatní Ukrajiny. Poláci kromě důvodů národopisných, náboženských a teritoriálních (přirozené celistvosti) mají také závažné důvody historické a kulturní, které je nutí, aby se bránili odtržení těchto krajů. Mučednictví unitů v letech sedmdesátých, bývalá slavná akademie (škola) v Zámostí (Zamość) atd., toť vzpomínky Polákům předrahé.

Proto bezohledné okleštění král. Polského mírem brestským, uzavřeným bez účasti zástupců státu polského, tedy bez účasti hlavního interesenta, vyvolalo ve všech částech Polska ohromné rozhořčení a bouřlivý, živelný odpor, který zasáhl všecky vrstvy národa a spojil všecky strany politické bez rozdílu. Žurnalistika ozvala se hned prudkými, při známém polském sebeovládání v politice neobyčejně ráznými a bezohlednými slovy. Nowa Reforma na př. psala: »Skrytě a licoměrně byli jsme zasaženi do srdce. Národu polskému vzali jeho slznici, jeho zemi nejdražší... Ale národy jsou trvalejší než státy... Přestáli jsme otroctví — přestojíme také ‚osvobození'... Nebojíme se!... Neopomineme ani jednoho obranného prostředku proti tomuto divému násilí, zasazenému cizí, lehkomyslnou a zlou rukou... Nebolí nás, že povstala nová Ukrajina, že četný a nadaný národ dnes tone v jitřní záři své volnosti. Známe ten cit a dovedeme jej ctíti. Nás bolí naše křivda, křivda nepotřebná, zbytečná a nesmyslná...« (Č. 71.)

Ale promluvili a protestovali rázně také politikové a státníci. Protestovalo Kolo Polské i polští členové panské sněmovny a přešli

[1] Podle výpočtů Poláka prof. E. Romera r. 1913 bylo v těchto okresích podle vyznání (při čemž přibližně se kryjí katolíci s Poláky, pravoslavní s Ukrajinci a Rusy) v procentech:

	katol.	pravosl.	žid.		katol.	pravosl.	žid.
Biłgoraj	62	28	10	Chełm	37	34	13
Hrubieszów	32	51	17	Biała	43	32	25
Zamość	77	10	13	Włodawa	32	42	21
Krasnostaw	81	7	11	Konstantynów	73	12	14
Tomaszów	47	41	12	Radzyń	75	4	18

[2] Ve všech okresích jest značné procento Židů, což by také padalo na váhu, poněvadž tento živel se zde většinou hlásí k Polákům.

do oposice, v jaké dosud nebyli. Polští ministři ve Vídni podali (18. února) demisi, která však nebyla přijata. Předseda Kola bar. Goetz v říšské radě (20. února) pravil, že brestská mírová smlouva, »zrozená z ducha německého militarismu a bezmocného pokrytectví staré diplomacie rakouské«, zamýšlenou »loupeží polské země« má za úkol »vytvořiti mezi Poláky a Ukrajinci neustálé zřídlo bratrovražedného boje«, Polsko že »se má státi poslušným nástrojem říše německé« — a prohlásil, že Poláci »nikdy přenikdy se neodřeknou polské země a práva k utvoření nezávislého státu, obsahujícího všecky části Polska.« Ještě ostřejší bylo poslání Kola Polského národu ke dni 18. února. Biliński v panské sněmovně (27. února) promluvil zcela jinak než v delegacích. Ve Varšavě, sotva 11. února došly podrobnosti o mírových podmínkách, celé ministerstvo odstoupilo, a vladařská rada, přijavši jeho demisi, vydala 13. února slavnostní manifest, důstojný vrchol politických protestů polských, v němž prohlásila: »Zdvíháme svůj hlas před Bohem i před světem, před obličejem lidí i před soudem dějin . . . protestujíce proti novému dělení Polska, odpírajíce mu svého uznání a vpalujíce mu znamení činu násilného.« Poněvadž čin míru brestského odnímá panovnickým aktům (z 5. listopadu) a přátelským slibům jich vlastní význam, »budeme čerpati právo ku správě vrchní vlády státní opírajíce se o vůli národa, věříce, že národ touží míti symbol své samostatnosti a chce při něm státi. O tuto vůli národa opřeme své poslání a úsilí . . .« Také v německém parlamentě (19. února) protestovali Poláci ústy posl. Seydy velmi rozhodně, kdežto pruský sněm (29. února) nedopustil, aby byla protestní deklarace polská přečtena. Konečně i výkonný výbor petrohradské polské rady podal zástupcům neutrálních a dohodových států protest proti brestskému ujednání a zdůraznil, že Poláci žádají úplnou samostatnost a sjednocení celého Polska s přístupem k moři.

Politické strany svorně připravily všenárodní projev protestní v Haliči na den 18. února, kdežto království Polské manifestovalo již 14. února. V těch dnech zastavila se veškerá práce v Krakově i ve Lvově, ve Varšavě i Łodži, zastavil se projezd tramvajový, v Haliči dokonce i železniční, uzavřeny veškeré školy, všecky úřady, obchody atd. a vše spěchalo do chrámů, do zasedacích síní čelných institucí i na hlavní náměstí. Protestovaly městské rady, vysoké školy, Akademie věd. V chrámích rozléhala se hymna »Boże, coś Polskę«, po náměstích mluvili na různých místech četní řečníci, lid přísahal jako za dob Kościuszkových, zpíval »Přísahu« Marie Ko-

nopnické... Byly to dni národního smutku, ale i hněvu a projevu pevné vůle po dosažení největšího a společného cíle i samostatného a sjednoceného Polska.

K protestu hlavních měst připojoval se různými projevy i venkov. Zejména významné byly protestní manifestace v kraji, který má býti podle brestského míru odtržen. Tak v Krasnostavu shromáždilo se několik tisíc venkovanů a přísahalo na náměstí, že budou brániti polské země a nikomu jí nedají.[1]

I Poznaň se odvážila (17. února) veřejného projevu u pomníku Mickiewiczova, ač jinak při své německé správě a pod pruskou rukou nemohla protestovati všeobecnou stávkou a velkolepými manifestacemi jako Varšava i Łódź a zvláště Krakov a Lvov. Za to uveřejnily společný protest veškeré politické organisace (Národní Rada, Polská Kola sněmovní a parlamentní, volební výbory říšský, poznaňský, slezský, prusko-mazursko-pomořanský a jiné spolky politické), strany (katolicko-polská strana lidová, národní strana dělnická, strana demokraticko-národní, lidová, strana národní práce, svaz národní) a redakce politických listů (celkem 47).

Protesty byly provázeny hned také činy. Krakovská městská rada věnováním 10.000 K dala podnět k založení národního fondu ve prospěch polských škol v Cholmsku a Podlesí. Samy tyto ohrožené kraje založily si obrannou jednotu »Pohraniční stráž« (Straż Kresowa) s »pohraničním fondem« — a když se k nim podobnou akcí připojila jiná místa, vznikla jednota toho jména na obranu polského pomezí vůbec. (N. Ref. 84.) Dřívější »Macierz szkolna na kresach« (Matice školská na pomezí) rychle nyní vzrostla místními odbory; jen v okrese zamojském (zámostském) vzniklo jich 19. »Svaz rolnických kroužků okresu biłgorajského«, jehož hlavním účelem jest zachování půdy v rukou polských, zakoupil 630 jiter půdy k rozparcelování malorolníkům a bezzemkům.

Jiné činy byly rázu negativního, ale velmi výmluvné a následků positivních. Tak »hledíc k nepřátelskému jednání rakouského státu proti národu polskému« rozešla se (13. února) lubelská »zemská hospodářská rada«, která pečovala o výživu lidu spolu s rakouskou vojenskou správou, a místo ní vznikl podobný úřad samosprávný.

[1] Příznačné jest, že protestů v království i v Haliči účastnili se také Židé. Ve Varšavě k protestu městské rady a magistrátu připojily se i lidová strana židovská, Bund (vlastně blok socialistický, k němuž náleží levice polské strany socialistické a Bund) i sionisté. Také krakovských a lvovských manifestací Židé se účastnili — a sionisté (Poale-Sion) vydali provolání k národu polskému, které končí: »Ať žije zásada sebeurčení národů: Ať žije svobodná, sjednocená republika polská!...«

(Ib. 76.) K takovému kroku se odhodlali dosavadní přívrženci rakouského řešení polské otázky. Ještě hlasitější byl projev lvovského (hlavního) Kroužku národní práce, přední aktivistické austrofilské organisace v Haliči, která se usnesla předložiti valné hromadě návrh, aby se rozešlo »Kolo« lvovské i všecka »Koła pracy narodowej« po venkově. (Ib. 78.) A nejhlasitěji promluvilo upuštění od chystaného provolání císaře rakouského králem polským, jak prozradil sám Biliński v panské sněmovně. Tak bylo rakousko-polské řešení problému pohřbeno — přičiněním rakouského mírového jednatele hr. Czernina, který měl pro Poláky stále krásné sliby a za jejich zády smluvil okleštění král. Polského.

Oposice polská v Rakousku šla tentokráte tak daleko, že došlo i ke sblížení s Čechy, od nichž se Poláci na politické půdě rakouské vždy a zejména za svého úsilí o polský stát drželi opodál. Obrat v tom směru nastal již v lednu za doby všeněmeckých projevů pro aneksi severozápadních částí král. Polského. Tehdy po ústupu Seidlerově na př. napsala krakovská »Nowa Reforma« o památné tříkrálové deklaraci českých poslanců: »Ke hromadným projevům vůle takových skupin, jako jsou národy, každý rozumný a řádný člověk chová se s úctou. Proto také nemyslíme, že kdokoliv z Poláků měl by se odvažovati meritorní oceny vět, tvořících deklaraci českých poslancův ze dne 6. ledna. Pohlíží-li se na ni s hlediska obtíží, na jaké i částečné její uskutečnění nutně narazí, jeví se deklarace nástrojem reálné politiky nevelké síly. Ale za to má nepopíratelnou velikou sílu mravní jako výraz ideální vůle a snah velkého, kulturního národa slovanského. Spojení zásadních bodů této deklarace znamením rovnosti se skutečností a s obsaženou v ní směsí nemněně oprávněných tužeb a snah jiných národů, toť úkol praktické politiky Čechů, jehož nerozřeší nikdo jiný než oni sami.« (Č. 51.) Byla to při vší opatrnosti a reservě zcela jiná slova, než napsal týž list v listopadu v pamětihodném úvodníku »Uhři a my« (č. 542 r. 1917) o naší květnové státoprávní deklaraci a zejména o našem požadavku česko-slovenského státu. Tehdáž napsal za Poláky, že nepojímají státoprávní české deklarace doslovně, poněvadž nevidí na straně české síly, která by mohla toto přání uskutečniti. »Deklarace, o nichž jest notoricky známo, že nejsou výrazem síly, potřebné k jich uskutečnění, náležejí do literatury a ne do politiky. Jen tu, kdyby zároveň s deklarací český král se chystal vypověděti válku králi uherskému, mohli bychom my Poláci, uváživše všecka pro i proti, ujmouti se v té věci slova.«

Po 9. únoru nastal takový obrat, že posl. Daszyński na schůzi všech stran 11. února na krakovské radnici pronesl: »Nevíme, co odpoví král. Polské na tento útok. Co se týče nás, víme, že nás čeká boj, jehož vzor máme u Čechů.« Polské listy konstatovaly, že největšího pochopení v nastalé situaci docházejí Poláci u Čechů. Čechové to také projevili, když při řeči předsedy poslanecké sněmovny o míru brestském opustili s Poláky sněmovnu. Po sblížení s Čechy došlo i ke sblížení s Jihoslovany. Souručenství to bylo manifestováno účastí českých a jihoslovanských poslanců na pohřbu krakovského starosty dra Lea. A tlakem okolností octli se Poláci na říšské radě v oposičním bloku slovanském — arci bez Ukrajinců, kteří se docela vrhli v náručí vládní a německé. Vyjednávání polských národních demokratů a lidovců s Čechy a Jihoslovany dokonce vedlo ke krisi v Kole, když se proto posl. Goetz vzdal předsednictví.

Prudký odpor Poláků proti ujednání brestskému nepřišel vhod mocnostem ústředním. Činily také proti němu hned opatření. V Rakousku způsobem rakouským: chlácholením Poláků, sliby a zákulisním vyjednáváním, do něhož zatažena i koruna. Výsledek: Kolo Polské se většinou hlasů usneslo, že mají členové jeho při hlasování o rozpočtu vyjíti ze sněmovny. Osm sociálních demokratů s Daszyńským v čele vystoupilo proto hned z Kola. Z ostatních členů Kola jen dva měli odvahu opříti se usnesení a hlasovati proti rozpočtu (Kubik a Myjak). Tak napolo zlomen odpor Kola — zda také haličsko-polské veřejnosti, která 18. února tak svorně zaujala hrozivé postavení proti vládě, ukáže budoucnost. Ale i když haličtí Poláci se proti Kolu nepostaví, a když se Kolo zase vrátí do proudu vládního, nebude přece možno smýti nedávných událostí i se sblížením polsko-česko-jihoslovanským, třeba zůstalo jen episodou v politických zápasech těchto národů v Rakousku.[1]

Němci zakročili v království po prusku: pokutami, zatýkáním a vězněním. Uložena veliká pokuta hlavnímu městu Varšavě (250.000 marek). Obchodníci trestáni vysokými pokutami za to, že v den národního smutku uzavřeli obchody, noviny za uveřejnění protestu vladařské rady, jednotlivci zatýkáni a odsuzováni na řadu let za proslovené řeči neb jinou účast v manifestacích (na př. zatčen sta-

[1] Než mohl býti tento článek dotištěn, vyvinuly se věci dále. Z Kola Polského vystoupili také národní demokrati (rozhodnutím sjezdu důvěrníků), kdežto lidovci v něm setrvali a zdá se, že se přikloní k aktivistům. Z národa ozvala se proti politice Kola lidová schůze jaroslavská, jejíž resoluce však nedošla širokého ohlasu.

rosta města Łodźi, odsouzen sosnovecký radní Jankowski na 4 roky atd.) — a král. Polské pojmenováno najednou zemí nepřátelskou (v oficiálním listě »Deutsche Lodzer Zeitung«). Německý kancléř ve své řeči koncem února, když se zmínil o znepokojení Poláků, sice vyslovil naději, že při loválním zřetelu na poměry národopisné podaří se dospěti k dorozumění, ale hned připojil, že Německo při úpravě otázek hraničných bude se domáhati věcí, nezbytných z příčin strategických. Poláci místo uklidnění byli tím znova znepokojeni hrozivým nebezpečím. Ukázalo se jim jako memento na Litvě, kde Německo v okupační litevské území »Ober-Ost« zahrnulo také gubernii suwalskou i s jižními zcela polskými okresy, i kraj … stocký, který sice nepatří ke král. Polskému, ale jehož část etnograficky k souvislému polskému území. Věc ta nebyla by považenou, kdyby Německo neprojevovalo pro Litvu z… anekční, třebaže zatím jen zastřené. Proskočila dokonce zprá… saský princ (prý Friedrich Christian) má se státi knížetem »samostatné« Litvy. Zpráva byla sice popřena, ale jen jako »zatím předčasná«. Nuže, při podobných zámyslech mohla by hranice okupace »Ober-Ost« státi se hranicí litevskou (i proti vůli »taryby«, která polských okresů suvalských a kraje białostockého nepožaduje) — a tím dále přikrojiti král. Polské odnětím celé gubernie suwalské, aniž by mu za to byla poskytnuta náhrada připojením aspoň ryze polské části Białostocka. Tím také bylo by po snech polských o unii s Litvou. Leda by se s ní chtěli spojiti také — pod panovníkem z rodu saského či dokonce hohenzollernského. Však také již o této poslední možnosti proskočila koncem února pověst.[1] Potom by Poláci místo habsburského řešení polské otázky měli — řešení hohenzollernské.

V království, kde na ten čas volby do státní rady odloženy,[2] zatím sestaveno druhé, tentokrát výslovně jen prozatímní ministerstvo s Ant. Ponikowským v čele[3] — a vládní »Monitor

[1] Přinesl ji »Dziennik Narodowy« v dopise z Varšavy.

[2] Znova vypsány až v druhé polovině března a položeny na den 9. dubna. Zvoleni přívrženci »nestranných« (Koło Międzypartyjne) podle návrhu ústředního volebního výboru, hlavně velkostatkáři (22), několik rolníků (7), kněží (3), inteligentů různých povolání 18 a jeden dělník. Oposiční strany se voleb neúčastnily.

[3] Byl dosud ministrem osvěty, kterýž obor také nyní podrží. Správci ostatních ministerstev budou dosavadní odborní přednostové: správu min. vnitra přejímá Stefan Dziewulski (autor »Statystyki projektu rządowego o wyodrębnieniu Chełmszczyzny w świetle krytyki«, 1910), min. financí Ant. Wieniawski, m. spravedlnosti Wacław Makowski, m. orby Stan. Senicki. Správcem min. obchodu a průmyslu měl se státi Ant. Kaczorowski, ale

Polski« ozval se koncem února na konejšivé prohlášení dra Seidlera, že otázku příslušnosti Cholmska a Podlesí lze uspokojivě rozřešiti zřetelem na poměry etnografické a na přání obyvatelstva. »Monitor« odpovídá, že s polské strany byla myšlenka takového plebiscitu přijata bez zásadních námitek, neboť o to, jak by vyznělo přání obyvatelstva, mohou býti Poláci bez starosti. Ale takové referendum jest myslitelno jedině za poměrů normálních, po ustoupení okupace.

Taková byla situace do první polovice března, kdy najednou přišla zpráva, že do Berlína přibyli delegáti národního centra (hr. A. Ronikier, kníže Maciej Radziwiłł a Wł. Studnicki), aby vyjednávali s parlamentní většinou o dorozumění polsko-německém. Akci tu patrně vyvolali Němci, kteří obratně užili okamžité protirakouské nálady v Polsku ve svůj prospěch. Za austropolské řešení má nastoupiti německé řešení otázky polské. Delegáti přinesli do Varšavy německé podmínky: politický a hospodářský svaz polského státu s ústředními mocnostmi v míru i válce — začež byly by zajištěny dosavadní západní hranice polské (kromě severní části gubernie suwalské, která by připadla Litvě, kdežto Polsko by dostalo zase náhradu na východě), uspíšena organisace polského vojska a postupně odevzdána správa země do rukou polských. Původně měly býti podmínky všemi stranami polskými podepsány do 19. března, ale nestalo se tak dosud. Také sestavení nového ministerstva se dru Steczkowskému dlouho nedařilo. Není divu, když politickým jeho posláním má býti dohoda polsko-německá na základě podmínek, jichž Poláci nemohou přijmouti. Němci totiž dodatečně při rozpočtové debatě v říšském sněmu žádali od Poláků »zajištění východní německé hranice«, čili aby se Poláci v Německu vzdali svých národních tužeb, »aby přestali býti pruskými Poláky a stali se Prušáky, mluvícími polsky«. Poláci na to správně odpovídají, že takových záruk Poláci dáti nemohou a nedají. —

Tak jeví se současná otázka polská, pokud ji lze přehlédnouti se stanoviska nám dostupného, totiž po této straně válečného je-

---

zemřel, než se úřadu ujal. — Definitivní kabinet sestavil počátkem dubna Jan K. Steczkowski (člen prvního ministerstva) po velkých obtížích a dlouhém vyjednávání. Jsou v něm: Jan Stecki (vnitro), Ant. Ponikowski (osvěta), Josef Higesberger (spravedlnost), Witold Chodźko (veřejné zdravotnictví), Stanisl. Dzierzbicki (orba), Janusz kníže Radziwiłł (ředitel oddělení záležitostí politických). Finance podržel min. předseda, ministerstvo obchodu neobsazeno. Kabinet sestaven vysloveně ve znamení »dorozumění německo-polského«. Vždyť jest členem jeho i syn kníž. Radziwiłła, člena pruské panské sněmovny.

viště. Co se děje po druhé straně, není zatím zcela jasno. Ze všeho dosud vyplývá vůle národa polského po dosažení celonárodního státu s přístupem k moři. Zatím však není ani král. Polské v dosavadním rozsahu zajištěno. Němci chystají se opravovati hranice západní a severní, východní hranici již s Rakouskem opravili — aspoň prozatímně — ve prospěch Ukrajinců. Poláci dobře označili tento tah jako vržení kosti mezi oba národy, aby mezi nimi byl vyvolán spor. Sluší konstatovati, že Poláci nedali se tím strhnouti k projevům nenávistným a že v bolestné té otázce zachovali se k Ukrajincům s největším taktem. O haličských Ukrajincích to říci nelze. Ale přes jejich vášnivé projevy a »novou orientaci« německou nedali se Poláci strhnouti k podobnému postupu, »jsouce přesvědčeni, že spory mezi oběma národy budou vyrovnány vzájemným dorozuměním bez účasti činitele třetího«. Že »dříve či později musí ukrajinskou státní politiku ozářiti vědomí, že zájem ukrajinského státu nutně vyžaduje dorozumění, ba spolku, ne-li přímo unie se státem polským«. (N. Ref. 86.) To stanovisko, dále zásadní uznání referenda v Cholmsku a na Podlesí, jakož i stanovisko přirozené hranice, které se rovněž v té otázce projevilo, dává tušiti, že lze najíti také příznivé řešení otázky hranice haličsko-ukrajinské. Ale arci čas toho řešení ještě nenadešel. Věříme však, že nadejde, až nadejde čas konečného řešení celé otázky polské po přání a spravedlivém právu polského národa — tak jako věříme, že nadejde čas konečného rozřešení naší otázky československé a ostatních bolestných otázek slovanských, starých i těch, jež vyneslo a vytvořilo poslední období světové války po rozvratu Ruska.

Cíle vědeckého vedení práce.

Napsal ing. Jindřich Fleischner.

(Pokračování.)

Chcete-li organisaci práce, která má na zřeteli sociální povznesení, musíte ji založiti na právu lidu dýchati čerstvý vzduch a žíti svůj život, na právu žen roditi děti a neklesati pod břemenem, takže nemoci a předčasný tělesný úpadek je zachvacuje, na právu dětí prospívati a růsti a síliti; na všech těchto základních věcech, jež volají ovšem k našim srdcím, jež však naše mysl považuje za složky základní spravedlnosti života (Wilson, str. 78). Toho všeho nehledejte však v Americe a nechtějte prosperitu organisačního systému v poměrech, takto z povolaných nejpovolanějším vylíčených, pokládati za důvod k nezbytnosti přenésti ji též do našich poměrů. Čtěte dějiny amerického velkého jmění, jak je Myers podává, a uvidíte hrůzný obraz amerikanismu a uzříte plody dvanáctihodinné ztaylorisované práce po sedm dní v týdnu, která tvoří základní pilíř těch Astorů, Wanderbildtů, Fieldů, Morganů a Gouldů. Jako zběsilá sensační fraška působí na nás obrazy, které nám předvádí Myers, pustý vír, v němž drzost, chamtivost, faleš, záludnost, lakota, ziskulačnost a necitelnost jsou nejúčinnější hybné vzpruhy jednání lidského, podplatnost a prodejnost úředníků i celých sborů samozřejmou vlastností, zatím co v pozadí se matně rýsuje temný obraz tvrdě pracujících a nejvyšší hodnoty tvořících lidí, okrádaných o svoji mzdu a hynoucích v nepopsatelné bídě a strasti.

*

Americký inženýr F. W. Taylor jest prvním apoštolem nové nauky, jejíž světlo nese s sebou zcela zřetelně ráz svého pramene: amerikanismus.

Taylor vychází z jednostranného faktu, známého každému, kdo někdy vzal do ruky nějaký nástroj, že začátečník, jenž se učí nějakému řemeslu, zoufá si zprvu pro svoji neobratnost při práci,

která vyžaduje na něm strašné námahy a rozvahy, zatím co zkušenější a učenější hravě ji vykonávají. Teprve cvikem, že používá zdánlivě bezvýznamných hmatů, přeučí se, dosáhne každý této dovednosti a pracuje pak s nepatrnou námahou několikráte více než na začátku svého učení. Vzpomeňme nejistého tápání začátečníka, píšícího na stroji, sazečského učně ve skřínkách s písmenkami a chvatného letu ruky zručného písaře na stroji, vyučeného sazeče, a pochopíme samozřejmost základní myšlenky, ze které vychází Taylor. Taylor zkoumal výkony dělníků v různých oborech a shledal, že pohyby, při práci konané, neodpovídají ani u nejzručnějšího dělníka nikterak principům ekonomickým. Shledal, že se při práci provádí mnoho zbytečných pohybů, a že nástroje nejsou ani po mnohaletém užívání přizpůsobeny účelu, práci. Provedl četné opravy a tak dosáhl toho, že třicet dělníků bez valně zvětšené námahy provedlo za tutéž pracovní dobu práci, kterou za starých poměrů provedlo sto dělníků. Výlohy práce se tím snížily, i za zvýšených dělnických platů, o polovinu. Tak na př. 140 dělníků vykonalo nakladačskou práci lopatami, kterou dříve konalo 500 dělníků, průměrný dělník, který dříve naložil 16 tun, naložil nyní 59 tun bez zvýšení své únavy, a mzda stoupla s 5 K 80 h na 9 K 50 h, kdežto výlohy za jednu tunu klesly s 35 haléřů na 17 haléřů i se zvýšenými výlohami za opravené nástroje (lopaty) a s platy vědecky vyškolených učitelů a dílovedoucích.

Americká líčení výsledků tohoto systému jsou reklamně zbarvená do růžova. Vážní fysiologové a lékaři vyslovili své obavy a pochybnosti o pravdivosti údajů tayloristických a upozornili zvláště na to, že při nejdalekosáhlejších redukcích odstraněním zbytečných pohybů, nepravidelností a plýtvaných sil se při zvýšení výkonů těch jedná o skutečné plus mechanického výkonu pracovního, vyjadřitelného v metrkilogramech a tudíž o značné plus duševní a nervové práce, mechanicky vyjadřitelné. U Taylora pracující dělník vykoná více, aniž tomuto více odpovídá zvýšený plat. Zmíněný dělník nakladač vykoná čtyřnásobnou práci a obdrží za ni $1^2/_3$kráte vyšší plat. Z této mzdy musí dělník uhraditi zvýšený požadavek svého těla na živinách, poměrný zvýšenému výkonu a neúměrný zvýšené mzdě.

Německý lékař Rosenfeld vypočetl, že zvýšený výkon nakladače litiny v Taylorově závodě odpovídá denně 300.000 mkg a k jeho vykonávání třeba zvýšené potravy v hodnotě 2470 kalorií.

Tím jsou požadavky kladené na zažívací ústrojí neobyčejně zvýšeny, a zvýšená činnost srdeční nezůstává taktéž pod nebezpečnou mezí. Trvale nelze ze živého stroje více výkonnosti získati než bez poškození zdraví svého člověk snese. Tu však mluví dosud jen lékař, a nebylo ani přihlédnuto k duši toho živého motoru, k důsledkům přetížení a uštvání pracovního na život nervový a duševní. Leč o tom jsem obšírně promluvil na uvedeném místě. Metody pokusné fysiologie a psychologie, správně uplatněné při studiu pracovních pohybů, při měření únavy ergografickými přístroji mohou přivoditi značné zvýšení pracovního výkonu dělníkova bez ohrožení jeho zdraví, mohou učiniti jeho práci lehčí, její nebezpečí menší, mohou i pomoci zachovati dělníkovo zdraví, ba zvýšiti je. Pracovní a průmyslová hygiena jest ukázkou takto užité fysiologie práce. Ale vedení práce jedině na základech technické ekonomie nemůže býti nazváno vědeckým v pravém slova smyslu.

Se stoupajícím kulturním rozvojem ustupuje pracovní výkon člověka jako čistě mechanického pracovního motoru stále více do pozadí a rostou požadavky, kladené na jeho rozumové a citové schopnosti, na pozornost, dovednost, svědomitost, vytrvalost. Práce stále více závisí na správné činnosti smyslů, chápavosti a vůle, a nestačí tudíž ani fysiologická base, nedoplní-li se i psychologickou vědeckou metodou. Myšlenka, na níž založil Taylor svůj systém, je správná a musí býti převzata vědeckou psychotechnikou, ale psychotechnika dále vyjde z podstaty a účelu práce v lidském životě, která jest sice dnes ještě částí zájmu hospodářského či kapitalistického a nejdůležitější částí hospodářského a kulturního jmění národa, ale v prvé řadě je a čím dále více bude významnou funkcí individuálního života a základem jeho rozvoje.

Základní princip systému amerického jest pro moderní vývoj technický a hospodářský nezbytný a potud může zůstati jméno Taylorovo »symbolem velikého pokroku techniky«, a princip ten může býti přijat i dělníky do všech důsledků jeho, ale bude dobrovolně a účinně přijat, zavedeme-li současně s ním další zásady vědecké do systému vedení práce, když postavíme principy individuálního lidského a kulturního rozvoje vedle principů přírodních věd s fysiologií a psychologií v čele.

Tímto přijatelným a jediným principem, který má odstraniti empirickou rutinu a nepřátelskou trpnost všech účastníků výrobního pochodu a zavésti harmonickou součinnost a individualismus všech na místo poručnictví jednoho jest dle formulace tayloristů: maksimum práce v minimální době s minimální námahou, tedy krátce minimy dosáhnouti maksim. Hospodářské výhody čistě hospodářských systémů organisačních, měří-li se bezprostředně a výhradně zase jen měřítky technicko-hospodářského vývoje, jsou nepopíratelny a nepotřebují důkazů. Plýtvání lidskou prací jest beze sporu taylorismem a podobnými systémy vyloučeno, stejně jako využívá se zde času pracovního co nejdokonaleji, vždyť měří Taylor na př. čas na setiny vteřiny při svých časových studiích. Tyto systémy jsou do jisté míry ideálem vědeckých systémů, což vysvětluje mnoho z nadšení, jakým byly přijaty některými kruhy. Ale tato ideálnost je stejně na povrchu jako jest příkaz lásky k bližnímu jenom nejvyšším principem křesťanství, jeho ideálem. Jako vedly k inkvisici španělské důsledky vedlejších principů, uskutečňováním ideálu vzniklé, na př. katolicismus, tak taylorismus poškozuje lidskou kulturu tímto čistě ekonomickým ideálem svým a jeho důsledným prosazováním přese všechny ostatní požadavky vědy a lidské kultury a stavěje pracovní systém výhradně na jediném ideálu, pracovním chvatu, odpovídá plně modernímu rozvoji technickému, ale je zločinem proti vývoji sociálnímu a kulturnímu.

Přívrženci vědeckého vedení práce uznávají, že nepoctivý kapitalismus může taylorismem ohromně zpustošiti lidský materiál, a vidí v tom, že potírají takový kapitalismus, zásluhu o lidstvo. Ale nevidí, že i poctivému kapitalismu jeho nejvlastnější podstata přikazuje viděti svůj úspěch v maksimu výkonnosti dělníkovy. Neboť výkon dělníkův jest jeho vlastním úspěchem teprve tehdy, vede-li ho k němu hlavní účel každé práce, je-li mu zaručeno zaň uznání jeho vlastních životních hodnot, jichž rozvoj za stávající společenské organisace nutí ho získávati mzdu, jako jeden z prostředků toho rozvoje nejnezbytnější, dávati do prodeje své pracovní schopnosti. Zisk podnikatelů a jeho zvětšení má pro dělníka význam druhořadý, rozvoj životních hodnot dělníkových pro zaměstnavatele dnes namnoze neeksistuje, stěží, že podobného něco přizná úředníkovi ve vedoucím postavení.

Naši propagátoři vědeckého systému pracovní organisace dle

amerického vzoru shledávají zcela přirozeným, že úspěch výkonů dělníkových jeví se v prvé řadě na ziscích podnikatelových, zapomínajíce na družstevní podniky, které již dnes značně opravily názory o prvořadém významu kapitalisty pro výrobní pochod a ukázaly na zisk podniku, který je výsledkem předcházejícího mu zisku pracujících ve formě radosti z práce a spokojenosti životní. V době, která měří správný postup dle úspěchu a ten opět výší zisku, vyjadřitelného v rakouské měně, nelze očekávati podnikatele, který by nezneužíval vědeckého vedení práce, nežádal sobě obětí celé společenské vrstvy — majitelů pracovních schopností — pro blaho celku. Je zcela krásnou logickou stavbou systém korunovaný energetickým imperativem, činí z každého jedince střádavku sil a schopností. Ale za nynějšího hospodářského systému jest to střádavost, jíž právem může býti dána včela za vzor, vyšší výkon dělníkův jde jinému k duhu a není zárukou pokroku. Neboť větší výkon, zaplacený stejným platem dává větší zisk, a to je prvořadý úspěch: zvětšená radost podnikatelova ze života. Ale je-li rozsah výroby dán odbytem, jest v každém případě nový systém buď příčinou propustiti dělníky přebytečné nebo zlevniti výrobky přebytečné, aby zvýšil se odbyt a mohli býti zaměstnáni všichni dělníci za nižší plat. V obou případech je zavedení taylorismu za nejlepších okolností příčinou nutnosti zachovati staré platy za vyšší výkon slabší z obou stran, zorganisovaných taylorismem k součinnosti. Závod sebe moderněji zorganisovaný neučiní ústupků sociálnímu pokroku, nezvýší mzdy, pokud bude veden při svém snažení jen zásadami technicko-hospodářskými rázu Taylorova, a pokud nebude spolu založen na vyšších zásadách, k nimž by musil býti donucen, protože jsou v odporu s jeho aristokratickou podstatou. Není o to spor, že rozkvět a eksistence podniku jest taylorismem zaručena, alespoň na první čas, ale stejně beze sporu jest, že není těchto záruk ani v sebe nepatrnější míře pro celek a dokonce ne pro druhého podstatného účastníka podnikání, dělníka.

Zbývají tedy jedině zbytečné pracovní pohyby, odstraněné taylorismem, jako jediný zisk jeho dosud mnou nedotčený. Opět se nutno tázati: kdo získá odstraněním této »mrtvé práce«, jak ji nazývají žáci Taylorovi? A to jest kámen úrazu základního principu Taylorova a hlavní rozpor mezi tayloristy a kulturními požadavky doby.

Taylor odstraňuje všechny pohyby zbytečné pro bezprostřední výsledek práce, pro dílo, bezúčelné výkony a zkracuje tím značně čas potřebný vykonati práci, dávaje všem dělníkům stejné pracovní předpisy, založené jedině na jakosti a ceně produktů té práce jako jediném účelu jejím. Toto dokonalé normalisování nejmenších pracovních složek bez ohledu na individualitu dělníkovu, za cenu úplného jeho zapomenutí jako jedince, za opomenutí jeho osobní životosprávy, bez sebe menší možnosti ponechané mu ku zdokonalení vlastní práce, k jejímu přizpůsobení psychické své náladě, svému individuálnímu temperamentu — toť taylorismus ve svém celém nekulturním rázu, jeho pravá podstata vyrostlá z amerikanismu.

Taylor zjistil zbytečné pohyby s ohledem na jich účelnost pro výrobek a jeho kvality, ale nikoli pro výrobce, výrobu a její vlastní účel, který je vyšší než mzda a zisk, účel práce pro životní ekonomii jedincovu, jichž součtem je dána kulturní úroveň celku. Zisk a mzda měly svůj význam, mají jej a budou míti. Nikdo nezadrží hospodářského, peněžního hodnocení práce a jejích výsledků, jakož i jeho rozšíření na všechny obory lidského konání a myšlení, ale toto hodnocení není nikterak obsahem a cílem lidského života. Práce má vyšší hodnotu, než je hodnota v raženém kovu čili cena, má svůj význam ideální, kulturní, životní.

Opakuji tuto pravdu proto tak často, poněvadž vím, že opakovati ji jest významnějším než formulovati ji po prvé. Práce jest, byla a bude jen prostředkem a není tudíž ziskem, podaří-li se redukce tohoto prostředku pouze s ohledem na čas a bez ohledu na účel. A tu jsme u konečného výsledku celé kritiky taylorismu:

Ztaylorisovaná práce nezůstane bez účinku na konečný účel každé práce, na její podstatu, vyplývající z jejích dějin. Vytýkají Taylorovi, že pro hospodářský užitek práce zapomněl na nebezpečí zvýšeného zmechanisování, vzrůstající jednotvárnost a nechut ku práci i nudy při práci. To všechno překonává výtka moje: zvýšené únavy z práce. Weber vkládá za Taylorem odstraněnou »mrtvou práci« jakési pomocné pohyby. Albrecht studuje podrobně zjevy únavy přichází k poznání, že »mrtvá práce« nebyla jen tak docela zbytečnou, a že »pomocné pohyby«, zaměstnávajíce jen určité skupiny svalů, paralysují vznikající únavu z účelných, hlavních pohybů, zaměstnávajících celé tělo. Vkládajíce podobné

»pomocné pohyby« za vymícené zbytečné »mrtvé pohyby« nebo i za méně účelné a bezúčelné, docházejí k fysiologickému důkazu mého starého požadavku: doplnění psychotechnickými studiemi časová studia.

Neznaje při psaní Taylorova nekrologu úplné literatury o únavě, nemohl jsem než upozorniti na nutnost předcházejících pokusů druhů Lahyových o fysiologii únavy.

Vyplývá z dějin lidské práce, jejíž filosofii podávám ve své knize o technické kultuře, že každá práce původně je výsledkem neuvědomělé zručnosti, která vyplynula z odvážného pocitu jedincova, daleko více než z nezbytné potřeby toho výkonu, z náhodného zdaru podobných odvážných pokusů nejsilnějších osobností. Kdyby náhoda byla nejhloupějšímu dala do ruky nástroj, kam bychom byli ve vývoji techniky došli? Jen vnitřní nutkání tvůrčího ducha silné osobnosti vrhlo z nesčetných možností náhodného seskupení kostek, skupinu činu využitkujícího náhody. Nejvšednější výkon pracovní měl tuto kosmickou zákonitost v sobě, měl ji i tenkráte, když mu předcházel cvik řemeslného konání a školního vzdělání. Důležitějším než zděděné talenty, vykonané práce, výchova a příklad staletých dějin techniky jest pro každý jednotlivý výkon tvůrčí síla celé osobnosti, bolestně tvořící s nasazením celého životního obsahu. Proto každý takový výkon i opakován tisíci následovníky »vynálezcovými« zdokonaluje se a zkrášluje, přijímaje na sebe vlivem psychického rozpoložení každého napodobujícího jedince kus jeho osobnosti. Naproti tomu zůstává naň téměř bez vlivu bezprostřední potřeba té práce. Upozorňuji jen na počátky umění, provázející nejvšednější práci, ať již umění výtvarného, zdobícího a tím oduševňujícího produkt práce, zvyšujíc i jeho trvalost a cenu, nebo umění hudebního, provázejícího zpěvem a hudbou práci a tvořící z jejího rytmu podmínku zdaru technického. Vzpomínám na nezbytnost přítomnosti kočky v americké ztaylorisované továrně na kuličková ložiska: z továrny utíkaly dělnice pro jednotvárnost práce a to se dělo tak dlouho, dokud jim nebylo dovoleno hráti si při práci s kočkou, krmiti a ošetřovati ji.

(Dokončení.)

Z předmluv Bernarda Shawa.

Napsal Vilém Mathesius.

(Dokončení.)

Z toho, co tu bylo uvedeno, vyplývá již téměř samo sebou, jaký je Shawův dramatický ideál. Požaduje hry, které mají co říci. Poselství, jež mají nésti lidstvu, je poselství časů, které se rodí ze vzpour přítomnosti. Budou to ovšem jen zlomkovité a klopýtavé pokusy o vyjádření toho, čím je doba těhotna. »Neboť« — jak praví v předmluvě k Hrám utěšeným —« k souvislému výkladu takové vzpoury, obracejícímu se srozumitelně a prosaicky k rozumu, může dojíti teprve tehdy, když dílo je vykonáno, ba, když už vůbec pozbylo aktuálnosti; to jest, když vývoj, dokonaný, přiznaný a asimilovaný, je pouze povídkou ze včerejška. Dlouho však před tím, než se může dojíti takového poznání, zraky lidské se počínají obraceti k vzdálenému světlu nové doby. Rozeznatelno jsouc zprvu jen zrakem geniovým, musí být světlo to sebráno v ohnisko na zrcadle uměleckého díla a s toho zas odrazem vrženo do očí člověka prostého. Ba, umělec sám nemá jiné cesty, aby si paprsek ten uvědomil. Jen ze slepého instinktu navršuje svá díla tak dlouho, až vrcholky jejich zachytnou záblesk slunce ještě nevzešlého.« Muž, jenž napsal tato krásná slova o tajemství budoucna a o prorockém poslání geniově, není jistě pouhý racionalistický doktrinář, nýbrž básník-myslitel. Čtouce je vzpomínáme toho, že i v jiných výkladech jeho — na př. v Příručce revolucionářově, přidané k Člověku a nadčlověku — shledáváme se s přiznáním, že prameny života jednotlivcova i hnutí společenských prýští se z neznámých vod nevědoma. Ale pro tyto záblesky úcty před tajemnem nebylo by radno zapomínati, že Shaw je též intelektualista pyšný na pronikavost svého rozumu, že jeho realismus tkví kořeny svými pevně v půdě skutečnosti, a že energie jeho ztvrdla ve větrech puritánské přísnosti, které ošlehávaly jeho vzrůst. Připomíná nám to ostatně každou

chvíli. »Nemám více možnosti,« praví na příklad v předmluvě k Odkrytí Blanca Posneta, »abych konal své dílo jako dramatik poctivě a nepůsobil bolest, než má možnosti té zubní lékař. S mravností národa je to stejné jako s jeho zuby: čím zkaženější, tím víc bolí každý dotyk. Ale zabraňte zubním lékařům a dramatikům, aby působili bolest, a pak se netoliko naše mravnost pokazí stejně jako náš chrup, nýbrž bolest zubů a útrapy, které má v zápětí zanedbaná mravnost, způsobí co nevidět větší muka, než všichni zubní lékaři a všichni dramatici způsobili v nejhorším případě od samého začátku světa.«

Tím, čeho požaduje od tvoření dramatického, dostává se Shaw do příkrého rozporu s konvenčním divadlem anglickým. Shaw je pevně přesvědčen o velikém kulturním významu divadla v moderní době — »Divadlo nabývá větší a větší důležitosti jako orgán sociální« praví v předmluvě k Hrám utěšeným. »Špatná divadla působí tolik zlého jako špatné školy nebo špatné kostely; neboť moderní civilisace rychle rozmnožuje třídu, které je divadlo školou i kostelem.« — a proto usilovně bojuje o lepší budoucnost divadla anglického, o jehož přítomnosti soudí velmi nepříznivě. Odtud jeho boj proti anglické divadelní censuře (vykládá o něm předmluva k Odkrytí Blanca Posneta), která potlačuje hry poctivě bojující o nové hodnoty a nezávadnými shledává frivolní frašky. Odtud jeho snahy — posud marné — o národní divadlo anglické, které by (jak praví v předmluvě k Hrám utěšeným) bylo dramatu tím, čím je londýnská Národní galerie malířství a Britské museum literatuře. Odtud posléze ostrá jeho kritika populárního dramatu anglického. V Anglii, kde není divadla podporovaného z peněz veřejných, rozhoduje v divadelním životě zájem soukromých podnikatelů, kteří se z důvodů obchodních řídí vkusem obecenstva neschopného ocenit vážnou hru. Proto vládne na anglickém jevišti vedle frašek zejména sensační romantika her nazývaných melodramaty, a proti ní bojuje Shaw s tvrdošíjností nepodplatného realisty, jemuž je všecka romantika »velikým kacířstvím, které musí být vymeteno z umění a života, potravou moderního pesimismu a vrahem moderní sebeúcty« (předmluva k Hrám utěšeným).

Shawova protiromantičnost je, jako každá reakce, určována tím, proti čemu se obrací. Ptáme-li se, co znamená Shawovi mnohoznačné jméno romantika, shledáváme, že rozumí jím opřádání života falešnými představami o pohnutkách a povinnostech

lidských. Lichotivě se někdy romantika nazývá idealismem, ale realistická kritika ukazuje její pravou podstatu i pod tímto názvem. V životě moderního Londýna »hlavní starostí průměrného muže je sehnati prostředky, aby si udržel posici a návyky gentlemana, a starostí průměrné ženy je se vdát. V 9999 případech z 10.000 můžete počítat s tím, že neučiní nic, ať ušlechtilého nebo nízkého, co by bylo v rozporu s těmi cíli. A ta jistota je to, na co spoléháte jako na jejich náboženství, jejich mravnost, jejich zásady, jejich vlastenectví, jejich dobrou pověst, jejich čest, atd.« (dedikace k Člověku a nadčlověku). Zvláště je ovšem život zkreslován tím způsobem na divadle. »Na jevišti,« praví Shaw v předmluvě k Třem hrám pro puritány, »lidé jednají z motivů. Mimo jeviště toho nečiní. Proto vaši hrdinové, kteří fungují jako krejcarové automaty jen tehdy, když do nich vhodíte motiv, jsou tak tísnivě mechaničtí a nezajímaví. Zachrániti někomu život s nasazením života vlastního není obyčejná věc; ale obyvatelstvo v moderní době je tak četné, že i věci nejneobyčejnější se zaznamenávají jednou nebo dvakrát týdně. Není jediného mezi mými kritiky, aby nebyl četl stokrát ve svých novinách, jak policejnímu strážníku nebo hasičovi nebo ošetřovatelce se dostalo pamětního peníze nebo úřední pochvaly nebo i pohřbu na veřejné útraty za to, že nasadili život, aby zachránili někoho jiného. Zda četl někdy připojeno, že zachráněný byl manžel ženy, kterou zachránce miloval, nebo že to byla ta žena sama, nebo že zachráněný byl znám záchranci třeba jen od vidění? Nikdy. Chceme-li číst někdy o činech konaných pro lásku, kam se obracíme? Do rubriky o vraždách. A tam zřídka kdy jsme zklamáni.«

Romantická hrdinskost a romantické ctění lásky se Shawovi zejména protiví. Mimo otázku bohatství a chudoby je pravá hrdinskost a poměr obou pohlaví snad nejčastějším tematem jeho her. Své pojetí hrdiny ukázal názorně zvlášť v Caesaru a Kleopatře a dostatečně je vyložil v poznámkách k této hře i v předmluvě k Třem hrám pro puritány, do nichž ji zařadil. »Když Shakespeare dospěl k tomu, aby zpracoval Jindřicha V. a Julia Caesara,« čteme tam, »učinil to podle vlastního svého v podstatě rytířského pojetí velikého státníka-vojevůdce. Ale v XIX. století přijde německý historik Mommsen, který si také vezme Caesara za hrdinu, a ten vyloží nesmírný rozdíl v rozhledu mezi dokonalým rytířem Vercingetorigem a velkým vítězem nad ním Juliem Caesarem. V této zemi Carlyle, obdařený inspirací venkovana, vystihl ten druh velikosti, který staví pravého historického hrdinu tak vysoko nad pouhého

preux chevalier, jehož fanatická osobní čest, odvaha a sebeobětování se zakládají na vášnivé touze po smrti, zrozené z neschopnosti nésti břímě života, neposkytujícího ideálních podmínek tomu, kdo jej žije. Tento jediný paprsek poznání stal se veškerým Carlylovým obchodním základem, a stačil učiniti z něho mistra v literatuře. V náležitý čas, když Mommsen je kmet a Carlyle mrtev, přijdu já a zdramatisuji ten rozdíl, dobou tou již zdomácnělý, v hře Zbraně a muž s veseloherním jejím konfliktem mezi rytířským Bulharem a Mommsenovským švýcarským kapitánem. Načež přemnozí diváci, kteří ještě nečtli Shakespeara a mnohem méně Mommsena a Carlyla, spustí pokřik v zájmu svého rytířského ideálu, jako kdyby nikdy od středověku nikdo nebyl pochyboval o jeho dostačitelnosti.« Shaw prý ztělesňuje Mommsenovo pojetí Caesara, jako Shakespeare ztělesnil ne tak pojetí Plutarchovo, jako spíše pojetí vyrostlé jednak z tradice divadelních vítězů, kterou založil Marlowův Tamburlain, jednak z rytířské představy o hrdinství, zdramatisované v Jindřichu V. Blíže vysvětluje Shaw své pojetí Caesara v poznámkách ke hře. »Nemohu citovati všecka vyprávění o Caesaru, která, jak se mi zdá, ukazují jeho opravdovou originálnost. Dovolte však, abych alespoň vytkl, že jsem se bedlivě snažil nepřipisovat mu nic než originálnost. Originálnost dodává člověku vzezření přímého, ušlechtilého a velkodušného tím, že ho činí schopným, aby ocenil hodnotu pravdy, peněz nebo úspěchu v každém jednotlivém případu zcela nezávisle na konvenci a mravním zevšeobecňování. Neřekne tudíž po ministerském způsobu lež, o níž každý ví, že je to lež (a o níž se proto očekává, že ji řekne už z taktu). Jeho lži se nepostřehují; platí za upřímnost. Rozumí paradoksu peněz a vydává je tehdy, když může za ně dostati nejvíce: jinými slovy, když jejich hodnota je nejmenší, což je tenkrát, když průměrný člověk se nejhouževnatěji namáhá, aby je dostal. Ví, že pravá chvíle úspěchu není chvíle zjevná davu. Proto mu stačí jednati s úplnou sobeckostí, aby vzbudil dojem úplné nezaujatosti a velkomyslnosti; a to je snad jediný smysl, v němž se může o někom říci, že je přirozeně veliký. V tomto smyslu jsem vypodobnil Caesara jako velikého. Protože je zdatný, nepotřebuje být dobrý. Není ani smířlivý, ani otevřený, ani velkomyslný, protože muž, který je příliš veliký, aby měl něco za zlé, nemá co odpouštěti; muž, jenž říká věci, které jiní lidé se bojí říci, nepotřebuje být otevřenější než byl Bismarck; a není velkomyslnosti v rozdávání věcí, kterých nepotřebujete, lidem, kterých zamýšlíte použít. Tomuto rozdílu mezi zdatností a dobrotou se v Anglii nerozumí; proto je naše

drama tak chudé hrdiny. Naše jevištní pokusy o ně jsou jen pouhé pytle dobroty. Dobrota v populárním britském smyslu jako sebepopírání sama sebou znamená, že je člověk od přirozenosti zlý a že nejvyšší dobrota je nejvyšší mučednictví. Nesdíleje tohoto zbožného mínění nepodporoval jsem je v žádné ze svých her. V tom se řídím příkladem starých mytů, které představují hrdinu jako vítězícího nad nepřáteli ne v poctivém boji, nýbrž čarovným mečem, nadkoňským koněm a kouzelnou nezranitelností, která s vulgárního hlediště mravního zbavuje jeho činy jakékoli zásluhy.« Je patrno, že se v Shawově ideálu hrdiny protínají všecky nejdůležitější linie jeho myšlení. Jeví se v něm jeho úcta k bezpečnému úsudku jasného a jen se skutečností počítajícího intelektu. Individualistický odpor proti svírajícím a negujícím konvencím sdružen je v něm s láskou ke všemu positivnímu tvoření. Patos veliké linie ustupuje úspěšné prostotě. Ale v hloubi duše tiše se nám ozývá pochyba, zda střízlivě realistické zdůrazňování úspěšnosti až příliš nezaplašilo básnické tušení toho, že i vítěznost moderního hrdiny podle srdce Shawova stejně se pramenívá z tajemných zdrojů síly jako nepřemožitelnost reků pohádkových.

O Shawově odporu proti romantickému zbožňování lásky slyšeli jsme již shora v citátu o jeho puritánském poměru k umění. Ale bylo by nesprávno považovat Shawa v té věci za puritána obvyklého rázu. Odpor jeho se neprýští z farisejského studu před věcmi pohlavními, nýbrž z ošklivosti urputného realisty před lživým přemalováváním skutečnosti.

»Jsa muž,« čteme v předmluvě k Třem hrám pro puritány, »mám, pokud se týče pohlaví, svůj díl mužské pošetilosti a vulgárnosti, která tak udivuje ženy, jimž je pohlaví věc vážná. Nejsem arcibiskup a nepředstírám, že žiju stále v stejné úrovni nebo v stejné náladě a to v nejvyšší. Naopak, ujišťuji, jsem tak přístupen humoru Ničemovy komedie nebo Života zhýralcova jako zbožné cudnosti Znamení kříže. Tak Falstaff, hrubší než kterýkoli z mužů v našich nejnevázanějších hrách, mě nenudí; Dorka Drchotková, zpustlejší než kterákoli z žen, mě neuráží. Myslím, že by hra o Romeovi a Julii byla chudší, kdyby byla oloupena o osamocený zlomek, který nám zachovala z hovoru manžela Juliiny chůvy. Ne; můj hnus nebyla pouze citlivůstkářská pruderie. Když se můj mravní cit bouřil, a bouřil se často do posledních nitek, bylo to vždy při odporné povolnosti divadla konvenční ctnosti.« Neboť způsob, jímž se o lásce pojednává na anglickém divadle, je výsledkem konvenčních

ohledů. Povaha diváctva vyžaduje námětů erotických a snaha divadelního ředitele o společenskou úroveň jeho podniku vymítá z divadla vše, co by konvenční společnost neuznala za slušné. »Může být rozporu úplnějšího? O lásce se myslí, že je to jediné téma, které jde k srdci všemu našemu obecenstvu, mladému i starému, bohatému i chudému. A přece je láska jediný námět, jejž salonní drama se neodváží předvésti. Z tohoto rozporu, který je velmi starý, vznikla romantická hra, to jest hra, v níž je lásce pečlivě zamezen přístup na jeviště, zatím co se tvrdí, že je to motiv všech dějů, které se divákům předvádějí. Výsledek toho jest (alespoň pro mne) nesnesitelné překrucování lidského jednání. Dva druhy příběhů se mi zdají být nejen od základů falešné, nýbrž i hanebně podlé. Jeden druh je lžinábožensky příběh, v němž hrdina nebo hrdinka konají dobro z důvodů přesně obchodních, s neochotou jsouce trochu ctnostni, protože počítají, že dostanou za to v nebesích přemrštěně zaplaceno; zcela asi tak jako kdyby odaliska za pár milionů ve zlatě dovolila kadimu, aby ji zbičoval. Druhý druh je romantický příběh, v němž hrdina, také tvrdě obchodnický, nechce nic učiniti leč k vůli hrdince. To je opravdu tak sklíčující jako neskutečné. Srovnejte s tím traktování lásky v orientálních vyprávěních, podle našeho ponětí zjevně neslušné. V Tisíci a jedné noci máme řadu povídek (některé z nich velmi dobré), v nichž se nezachovává žádné dekorum. Výsledek je, že jsou neskonale poučnější a zábavnější než naše romantické příběhy, protože se o lásce v nich jedná tak přirozeně jako o každé jiné vášni. Není tam žádné železné konvence o jejích výsledcích; žádného falešného sdružování obecné povahové zkaženosti s jejími tělesnostmi ani obecného povznesení s jejími sentimentalitami; žádného předstírání, že muž nebo žena nemohou být odvážní a laskaví a vlídní, leda když někoho zaslepeně milují (není básníka dosti mužného, aby zapěl Staré panny anglické . . .?). Spíše naopak se tam zdůrazňuje, že zamilování má obluzující a ohlupující moc činiti knížecí hrdiny nešťastnými a bídnými« (tamže).

Poznáme, co názory takové znamenají, srovnáme-li způsob, jímž se ke Kleopatře chovají Shawův Caesar a Shakespearův Antonius. Ale nejpodrobněji vyložil Shaw své míněni o lásce v donjuanovské hře Člověk a nadčlověk a v předmluvě a dodatcích k ní. Téma hry vykládá autor sám v dedikaci příteli Walkleyovi. »A tak Váš Don Juan se zrodil jako jevištní promítnutí tragikomického milostného pronásledování muže ženou, a můj Don Juan je kořistí místo aby byl lovcem. Je to však přece pravý Don Juan, opatřený smyslem pro

skutečnost, který ruší konvenci, a proto se vzpírá až do posledka osudu, který ho posléze stihne. Žena ho potřebuje, aby jí umožnil pokračovati v nejnaléhavějším díle přírody, ale on nutnosti té nepodlehne, dokud jeho odpor nesoustředí energii ženinu do výše, na níž se odváží odvrhnout své obvyklé využívání pós plných citu a pokory a vznésti naň nárok přirozeným právem pro účel, který daleko přesahuje jejich smrtelné účely osobní.« Ženou — jak vykládá Don Juan v intermezu vloženém do třetího jednání hry — působí tu sám život, který bojuje proti smrti a degeneraci, aby se udržel a aby postupným vývojem dospíval k vyšší a vyšší organisaci a úplnějšímu sebevědomí. A síla života působí neodolatelně, vrhajíc muže přes protesty jasného jeho rozumu v náruč ženě tak, jako námořník hází mořskému ptáku do zobáku kousek ryby. V poměru pohlaví všecky osobní úvahy jsou káceny obecnou tvořivostí, jejíž vůli obě strany bezradně vykonávají. Skutečnost je tak na míle vzdalována romantických pohádek, ale proto neubývá jí velikosti. Neboť je-li poměr muže a ženy zbaven realistickou kritikou příkras lživé sentimentality, vystupuje jasněji nadosobní jeho význam v boji o vývoj, který postupně vede až k bytosti všemohoucí, vševědoucí, neomylné a zejména naprosto a bez ilusí vědomé sebe samé — k bohu. Tak i zde jako všude jinde v základních názorech Shawových shledáváme, že pod paradoxně zaostřenými útoky proti názorům nerealisticky konvenčním skrývá se vedle kořisti přemýšlivého pozorovatele také zákmit vytušení básnicko-filosofického.

To vše jsou však jen direktivy pro myšlenkovou stránku Shawových her. Co naproti tomu napovídá Shaw v předmluvách o dramatické své technice?

Ideálem Shawovým není krása — krásu odkazuje v intermezzu Člověka a nadčlověka do pekelné říše nereálnosti —, nýbrž pravda. Jeho hry budou realistické. Budou psány prósou — Shawova prósa je podivuhodně přirozená, ač se Shaw netají tím, že psát prósou není umění lehké; v předmluvě k Podivuhodnému Bashvillovi, humoristickému zpracování Cashela Byrona ve verších, praví: »Může být dána otázka, proč jsem napsal Podivuhodného Bashvilla v blankversu. Moje odpověď je ta, že jsem měl jen týden k jeho napsání. Blankvers je tak dětinsky snadný a jde tak rychle od ruky (odtud, mimochodem, hojná Shakespearova žeň), že užívaje ho, mohl jsem vykonati v týdnu, co by mi bylo stálo měsíc v próse« — a budou mít i všecky ostatní technické známky moderního dramatického realismu. Látkově necítí se Shaw vázán na současnost a na

britské ostrovy. Tomu, kdo by soudil, že skutečný realista nemůže opustit dobu, kterou zná z vlastní zkušenosti, odpovídá Shaw v poznámkách k Caesaru a Kleopatře tvrzením, že není znatelného rozdílu mezi lidmi různých věků. »Můj důvod tedy pro to,« praví posléze, »že jsem nedbal v Caesaru a Kleopatře populární představy o pokroku, je ten, že není důvodu, aby se mělo za to, že od jejich doby se nějaký pokrok stal. Ale i kdybych sdílel obecný ten omyl, nevidím, že bych byl mohl udělat ve hře něco podstatně jinak. Mohu napodobit lidstvo pouze tak, jak je znám. Nikdo neví, myslil-li Shakespeare, že staří athénští truhláři, tkalci nebo spravovači měchů byli v něčem jiní než řemeslníci alžbětinští. Ale je zcela jisto, že by je byl nemohl udělati jinými, leda by si byl snad zahrál na literáta a dal Kdouličkovi říkati ne ,Je celá naše kumpanie pohromadě?', nýbrž ,Klubko, nebyl to Sokrates, který nás v Piraeu přešel s Glaukonem a Polemarchem jda do domu Kefalova?' — A tak dále.«

Exotičnost časová nebo místní se Shawovi dobře hodí svou zajímavostí. Také dějem snaží se být Shaw napínavý nebo zábavný, jako bývaly oblíbené hry dřívější. »Technicky neshledávám se schopným,« čteme v předmluvě k Třem hrám pro puritány, »abych postupoval jinak, než postupovali dřívější dramatikové. Je pravda, mé hry mají nejnovější mechanická zdokonalení: děj není posunován nemožnými monology a poznámkami promlouvanými stranou, a moji lidé se dostávají na jeviště a s jeviště, aniž potřebují čtyř dveří do pokoje, který by měl v skutečném životě jen jedny. Ale moje příběhy jsou staré příběhy, moje postavy jsou známý harlekýn a colombina, clown a pantalon (všimněte si skoku harlekýnova v třetím jednání Caesara a Kleopatry); mé jevištní fortele a napínavosti a hrůzy a šprýmy byly oblíbeny, když jsem byl hoch, a tehdy mého dědečka již omrzely.« A v předmluvě k Hrám utěšeným Shaw praví: »Vždycky jsem psal své hry v obvyklé formě účinných veseloher, které se užívá na všech divadlech; a dalek jsa toho, abych nepříznivě posuzoval zálibu širokého publika v žertu, módních oblecích, trošce hudby, ba i v tom, aby jedli a pili na jevišti lidé s utrácivým vzezřením a aby jim přisluhoval sklepník pokud možno komický, byl jsem více než ochoten ukázati, že drama může zlidštiti tyto věci tak snadno, jako ony, dostanou-li se do rukou nedramatických, mohou odlidštiti drama.« Shawovi jde o to, aby jeho hry zajímaly. Vždyť je životním zájmem dramatikovým, aby dovedl diváka upoutat. — »Divadlo« čteme v předmluvě k Třem hrám pro

puritány, »je místo, které lidé dovedou snést jen tehdy, když zapomenou sami na sebe, to jest, když jejich pozornost je zcela zajata, jejich sympatie vznícena k nejhorlivější pohotovosti a jejich sobeckost zcela udolána.« —, a také způsob divadelního podnikání vyžaduje her zajímavých. Shaw posuzuje danou situaci střízlivě jako reálni národohospodář. »Autoři« praví v předmluvě k Hrám utěšeným, »nesmějí očekávati, že divadelní ředitelové budou investovati mnoho tisíc liber do her, nechť jsou jakkoli výborné (nebo naopak), které zjevně nebudou vábit lidi naprosto všední. Psaní her a řízení divadel na dnešním obchodním základě je obchod jako jiný obchod a závisí na přízni velikého počtu zcela obyčejných zákazníků. Studují-li ředitelové a autoři potřeby těchto zákazníků, mají úspěch; nestudují-li jich, ztroskotají se. Ředitel se smyslem pro zájem celku nebo autor s citlivým svědomím uměleckým mohou se rozhodnouti, že budou provozovati obchod s minimem zisku a s maksimem sociální užitečnosti, držíce se pokud možno blízko u nejvyšší meze jakosti, která ještě zajišťuje odbyt, a neustále zkoumajíce, jak by se mez ta dala posunouti pokrokem obecného vzdělání. Nesvědomitý ředitel nebo autor mohou prostě směřovat k maksimu zisku s minimem risika.« Je patrno, že divadlo obchodně vedené poskytuje »volnou dráhu, ne obtížněji přístupnou než jakákoli příbuzná dráha, všem kvalifikovaným dramatikům, kteří přinášejí řediteli, čeho si jeho zákazníci žádají a čemu rozumějí, nebo i jen tolik toho, kolik je stačí přiměti, aby spolu spolkli značnou dávku něčeho, čeho si nežádají a čemu nerozumějí«.

Víme již, co dává Shaw ve svých hrách divákům »polykat«. Je to jeho protikonvenční pojetí života a jeho socialismus. Hlásá myšlenky své postavami, které vytváří, a dějem, v nějž je zaplétá — vzpomeňme na příklad, že Caesar Shawův ztělesňuje jeho pojetí pravého hrdiny, a že pronásledování Tannera Annou v Člověku a nadčlověku zobrazuje Shawovo nazírání na skutečný poměr pohlaví —, ale zejména dává jim filosofii svou prodiskutovávat v hovorech, jiskřících se proslulými paradoksy, v nichž konstatuje výsledky svého »normálního zření«. (»Vše, co mi bylo činiti, bylo otevříti své normální oči a s největší svou literární obratností vylíčiti případ zcela tak, jak mě udeřil v zrak, nebo popsati věc zcela tak, jak jsem ji viděl, a hned mi bylo tleskáno jako nejhumoričtěji výstřednímu paradoksistovi v Londýně,« čteme v předmluvě k Hrám neutěšeným, a v dedikaci Člověka a nadčlověka chválí Shaw přítele Walkleye, že je příliš chytrý, aby spustil bláznovský pokřik o para-

doksu, »kdykoli chytnu hůl za pravý konec místo za konec nepravý.«) Vznikají tak hry, v nichž se diskutuje (drama of discussion) a Shaw se dovolává toho, že takové tvořili i Euripides, Aristophanes, Molière, Shakespeare, Goethe, Ibsen a Tolstoj. Neboť vnitřní konflikty, které jedině mohou zajímat vážného diváka, — jaké konflikty myslí, vysvítá z předmluvy k Hrám utěšeným, v níž praví: »Pro mne leží tragedie a komedie života v strašlivých někdy a jindy zase směšných následcích toho, že se houževnatě snažíme zakládat své instituce na ideálech, které naší obrazotvornosti vnukají naše zpola ukojené vášně, místo abychom je založili na pravé vědecké přírodovědě.« — musí být na jevišti prodiskutovávány, »leda by (jak by si asi přáli kritici, kteří mají tak silné námitky proti ‚mluvení' ve hře) herec byl tak obratný, že by dovedl vyjádřit rozpor ve své duši ušklebováním na diváky.« Shaw je dosti dramatikem, aby věděl, že i diskuse musí být na jevišti podána dramatický. Mluvě v předmluvě k Člověku a nadčlověku o Don-Juanu-Tannerovi praví: »Ne že bych se zříkal nejplnější zodpovědnosti za jeho mínění a za mínění všech svých postav, utěšených i neutěšených. Všechny mají pravdu s různých svých hledišť, a pro tu chvíli v dramatu jest jejich hlediště také mým. To snad zaráží lidi, kteří věří, že jest něco takového, jako absolutní hlediště, které stotožňují obyčejně se svým vlastním. Snad se jim zdá, že nikdo nemůže být spasen, kdo o tom pochybuje. Nechť je tomu jakkoli, je jistě pravda, že nikdo, kdo s nimi souhlasí, nemůže být dramatikem ani ničím jiným, co závisí na znalosti lidí. Proto bylo vytčeno, že Shakespeare nemá svědomí. V tom smyslu nemám ho ani já.« Nejdále šel Shaw v diskusní formě dramatu v hře Manželství, která — ač se v tisku rozsahem blíží Shawovým hrám o pěti jednáních — je jediným dlouhým rokováním. Cítě ojedinělost pokusu předeslal autor hře poznámku, v níž se dovolává starého řeckého dramatu: »Shledávám v praksi, že řecká forma je nezbytná, když drama dosáhne jistého bodu v básnickém a intelektuálním vývoji. Nepoužil jsem ji z úmyslu, abych ukázal formální virtuosnost, nýbrž proto, že hra myšlenková sama bere na sebe formu, která je pro ni nejvhodnější a která se ukázala být formou klasickou.« Pokud se Shawovi metodou tou opravdu podařilo vytvořit účinnou hru, je ovšem jiná otázka. To se však již vymyká z rámce úvahy, která se podle autorových předmluv snažila jen ukázati, co dramatik Shaw chce, a tím připraviti základ pro spravedlivý úsudek o tom, co skutečně vytvořil.

Úloha naše se skončila. Shawovi dopřáno bylo dosti místa, aby sám mohl vyložiti své snahy. Nepředbíhejme konečného soudu, který bude pronesen ne podle jeho předmluv, nýbrž podle samotných jeho her. O jedné věci však, doufám, dovedly nás přesvědčiti již pouhé jeho předmluvy: o vážnosti jeho dramatického úsilí. Shaw není šašek, který chce baviti myšlenkovými kozelci, nýbrž myslitel, který chce poutavě sdělit své názory. Jistě nejsou daleka jeho vlastního přesvědčení slova, která pronáší Don Juan v intermezu Člověka a nadčlověka: »Neopěvám zbraně a hrdinu, nýbrž člověka filosofa, toho, jenž přemítáním snaží se vypátrati vnitřní vůli světa, vymýšlením odkrýti prostředky, jimiž by vůle ta mohla být splněna, a činem užíti prostředků tak vymyšlených k vykonání té vůle.«

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

Napsal Jar. Werstadt.

(Pokračování.)

Nás zajímá hlavně historický názor, který je podkladem tohoto marného a nežádoucího usmiřování Husovy oběti na kostnické hranici. Je to názor, že bez smrti Husovy nebylo by husitství: »Smrt v plamenech založila jeho slávu,« — praví o Husovi Kalousek, — »ona a válka tudy zaviněná z mravokárného kazatele a spisovatele učinila muže ohromných účinků, jakých se za živa nikdy nenadál a které bez kostnické hranice byly by nenastaly.« Ba Kalousek dovede vysloviti bizarní myšlenku, že »Čechové ze soustrasti nad osudem svého krajana osvojili sobě jeho přesvědčení náboženské.« Je to stále totéž neporozumění situaci Husově i Čech Husových. Kalousek, zdá se, že vidí jen pasivní součást Husova dějinného činu: jeho oběť života, která byla přece jen důsledkem jeho aktivní stránky: odporu proti nejvyšší církevní autoritě ve věci víry a svědomí. A Kalousek jakoby neviděl velikého kvasu v českých duších před červencem 1415, který sice smrtí Husovou takořka rázem vyrostl v napětí vzpoury, ale který i bez této smrti nebyl by se zajisté ztrávil sám v sobě, nevydav ovoce.[1]

Sledujíce — snad příliš vytrvale — Kalouskovo myšlení po těchto cestách, nebo lépe: scestích — a vešli jsme na ně pro plné pochopení Kalouska-historika! —, pohybovali jsme se již na

[1] Po těchto dokladech Kalouskova chápání a posuzování naší náboženské minulosti budeme viděti spíše horlivý než kritický projev žákovského obdivu v takovémto tvrzení oslavného článku Volfova (v »Osvětě« 1898): »Ve svém světovém názoru jest Kalousek prodchnut zásadami liberálního konservatismu, který netouží po náboženských hádkách, ačkoli je jako historik plně chápe.« Rovněž zdůrazňování »vysoce vyvinutého historického smyslu« Kalouskova a »velikého pojetí dějin, jak se u Kalouska v pravdě jeví« a které prý vytušili posluchači z jeho přednášek, neodpovídá našim zkušenostem.

samé periferii historické vědy, neboť je jisto, že Kalouskovo líčení a nazírání minulosti je zde více ovládáno aktuální tendencí než historickým hlediskem. Tato tendence je upřímně a poctivě vlastenecká, a i když nám je nepřijatelná v té podobě, kterou jí dal Kalouskův pokatoličený konservatism, neznеuznáme její ušlechtilosti. Nejlépe se z ní Kalousek vyzpovídal v závěru svého spisku (»O potřebě prohloubiti atd.«).[1] Zde poznáváme, jak politicky živě cítícímu vlastenci, jenž prošel působivou výchovou liberalismu, je náboženská otázka posunuta zcela na vedlejší kolej, že je mu pouhým privatissimem. I nepřekvapí nás nikterak, že takové vývody Kalouskovy vydráždily k ostře odmítavé polemice filosofa »České otázky« ve spisku »Jan Hus, naše obrození a naše reformace«. Se svým nejosobnějším »bojem o náboženství«, se svým přesvědčením, že »česká otázka je otázkou náboženskou« a že dědictví naší reformační minulosti je jakýmsi regeneračním principem a nejdražším životním statkem probuzeného národa, byl zajisté naprostým Kalouskovým protinožcem. Slabiny historikovy usnadnily polemický úspěch filosofovi, jehož výklady jsou jediným tažením proti liberalismu. Šlo mu o potření Kalouskovy pravdy pravdou vlastní. Vysvětliti je a pochopiti obě, náleží nám, nesúčastněným osobně v jich sporu.[2]

*

[1] »To vše jsou události dávno dokonané, boje dávno vybojované, a není potřebí, abychom v nich pokračovali a dále o nich zápasili. Není žádná potřeba, aby národ český dělil se v přátele a nepřátele Husovy, a aby ty strany navzájem se potíraly. Jest v přítomnosti dostatek různých prospěchů, které se hlásí k platnosti: prospěchy hospodářské, společenské, stavovské, o které se dělíme v přirozené strany; a jest tu veliká potřeba národní, která nás všecky bez rozdílu volá ke svornosti, ke společné obraně proti útokům, jež směřují nejprve k našemu odstrkování v každém ohledu hmotném i duševném, a v posledním konci k našemu národnímu zahubení.«

[2] Podobný podklad a smysl má též střetnutí Jindřicha Vančury (viz jeho stať »K našemu vývoji církevnímu a náboženskému« uveřejněnou pod pseudonymem J. V. Řehnický v Naší Době 1897—98) se Zikmundem Wintrem pro jeho stanovisko k náboženským zápasům a stranám českým v díle »Život církevní v Čechách«. Winter stojí zde po boku Kalouskově, jemuž — mimochodem — je z lidí též osobně nejbližších, nikoli Tomkově. A jistě právem ujal se ho Dr. Arne Novák (v nekrologu pojatém do knihy »Myšlenky a spisovatelé«), když vytknuv, »jak dalek jest Winter onoho ústředního reformačního zájmu Palackého, pro nějž naše reformace vyvrcholuje české dějiny a dává jim teprve smysl«, dodal: »Myslím však, že rovněž by bylo nesprávno viděti v něm čistého zástupce směru Tomkova, který v mírném kvietismu a katolickém autoritářství pokládá reformaci za zlo a protireformaci za nutný protijed. U Wintra převládá i v hodnocení náboženských dějů hledisko národnostní: všecky směry, které podvracely autonomii českého myšlení a českého bytu, tedy především lutherství nenáviděl ze srdce.« Obdoba Kalouskova případu je zřejma.

(5. Kalousek a protireformace.) Kalousek — opakujeme — přál by si s Tomkem, aby náboženská jednota národa ve víře katolické byla bývala zachována. Avšak: si duo volunt idem, non est idem. Případ Tomkův a Kalouskův poučuje nás pádně o nezbytnosti zkoumání východisk a motivů a nejenom resultátů historikova myšlení a hodnocení. Zkušebným kamenem je zde poměr obou historiků ke katolické protireformaci.

Dějiny Čech neutvářily se nikterak podle Kalouskova ideálu: národ byl roztržen v náboženské strany a ve své zdrcující většině stanul na půdě nekatolické, v táboře protiřímském. Tomkovi představa definitivnosti tohoto stavu byla — soudě z jeho projevů — nesnesitelná, a on přijímá s uspokojením a zadostiučiněním vítězství protireformace v Čechách, třebas mu později jeho ovoce, národ nábožensky a mravně prý občerstvující, hořklo na ssutinách vlasti. Kalousek by nepochybně také neviděl rád svého národa v církvi nesympatické, ale on by uznal fait accompli a sklonil se před ním. Takový je aspoň jeho poměr k naší náboženské a církevní skutečnosti předbělohorské a k dílu, jímž proti ní reagoval bojovný katolicism.

V pobouřené polemice proti Gindelyovým úsudkům o převratech pobělohorských, vysloveným ve IV. díle »Dějin českého povstání«, úsudkům, které hluboce ranily jeho cit spravedlnosti a jeho rozvážné, ale i vášnivé vlastenectví, Kalousek, odmítaje historikovo ospravedlňování odvety vítězovy, píše mezi jiným: »... byly by se našly mírnější prostředky k pokatoličení země, ač musilo-li již se provésti. Avšak té změny nebylo potřeba, aspoň ne z politických ohledů, kterými Gindely ji odůvodňuje.« A v »Českém státním právu«, 2. vydání z r. 1892, označuje Rudolfův majestát na svobodu evangelického náboženství za »jeden z nejdůležitějších základních zákonů království Českého« a u příležitosti prvních Ferdinandových kroků proti nekatolíkům praví, že »když tak důležitý a do nejhlubšího nitra národu sahající zákon směl se libovolně rušiti, musila jak protestantům tak katolíkům na mysli tanouti obava a předtucha, že vítězné násilí odváží se sáhnouti také na politické svobody země«. Oba tyto projevy Kalouskovy, které se čtou již vedle odsudků českého povstání, k nimž Kalousek v pozdější době dospěl od někdejších apologií jeho, ukazují k jeho vyššímu hledisku národnímu a politickému. Kdybychom rozdíl Tomkova a Kalouskova postavení

v této otázce chtěli zobraziti v rámci předbělohorské doby, hledali bychom Tomkovo místo v umírněné menšině katolické strany v Čechách, která si přála navrácení národa do lůna pravé církve cestou — jak možná — bezbolestnou, kdežto analogii stanoviště Kalouskova nalezli bychom v t. zv. »straně politiků«, seskupivší se v tehdejší Francii kolem velikého krále Jindřicha IV. a podřizující stranictví konfesijní společným politickým zájmům státu a národa.[1]

*

(6. Kalouskovo pojetí bělohorského konfliktu po stránce politické.)[2] Ve velkém souboji stavovsko-královském před Bílou Horou vedle náboženství a spolu s ním byla v sázce nejdůležitější politická otázka té doby: otázka poměru panovnické a stavovské moci, otázka politické budoucnosti státu, v němž jako jinde přiostřovaly se poměry v přímou srážku novověkých tendencí absolutistických se starými stavovskými živly moci veřejné. V Čechách konkrétně šlo o to, ovládne-li tu se svými zájmy cizí panovník, odchovaný a naplněný ideálem španělského absolutismu, nebo stane-li se rozhodujícím činitelem života státního domácí stavovská representace země a národa, usilující proti panovníku o upevnění a rozšíření své moci. Tyto politické zápasy byly jen druhou tváří konfliktu, jehož propuknutí a rozvinutí do nejostřejších forem nesmiřitelného nepřátelství padá na účet boje o náboženství. Náboženství bylo »politicum«, a jeho volné vyznávání bylo otázkou politické moci, asi jako je to dnes s výchovou v rodném jazyku a svobodným uplatněním národnosti. Cuius potestas, eius religio — touto parafrazí známého hesla, vyjadřujícího tehdejší náboženskou závislost poddaného na pánovi, možno naznačiti i poměr šlechty k panovníku v této věci, a proto úsilí o náboženskou svobodu provází vždy

---

[1] O Kalouskově poměru k jednotlivým stranám a směrům náboženským budiž zde již jen krátce vytčeno, že se ovšem neřídí zřeteli dogmaticko-teologickými, nýbrž prakticky etickými, politickými a národními. Tyto padají silně na váhu v Kalouskově nepřízni k protestantismu, ony jsou důvodem nechuti k příliš rigorosním nábožensko-mravním naukám a směrům, ať je to wikleifismus nebo českobratrství. K českobratrství má respekt, ne však obdiv, ani sympatie; spíše je kritisuje a odmítá — hlavně zase z příčin národně-politických. Soudí s Denisem, že bratří byli příliš dobrými křesťany a příliš špatnými občany a politiky. Nemůže jim odpustiti obě prohrané revoluce z let 1547 a 1618, v nichž jim přiznává vůdcovství a tedy i hlavní vinu.

[2] Interesovanější čtenář srovnej k této kapitole starší stať pisatelovu o Kalouskově řešení problému bělohorského: »Bílá Hora v české historiografii. Příspěvek k tematu« v Pokrokové Revui 1913—14 (s doplňující důležitou poznámkou tamže na str. 250).

také snaha o politickou moc, která by ji garantovala — v přítomnosti i pro budoucnost.

Tohoto poměru a této souvislosti náboženství a politiky v českém povstání Tomek neviděl a svými skly zakalenými ostrým předsudkem a zaujetím ani nemohl viděti. Nebyl by přece měl odvahu, stavěti se na stranu panovníka, kdyby uznával, že causa movens českých událostí byla jeho snaha o rekatolisaci národa třebas násilím. Proto panovník je mu zachovatelem státního a společenského řádu proti destruktivním šlechtickým choutkám. Tak se Tomek vyhnul jasnému stanovisku k útoku protireformace před Bílou Horou, jehož by se ostýchal schvalovati a jehož by mu jeho horlivé katolictví nedovolovalo odsouditi. Jemu se hodilo líčiti stavy jako útočníky a tudíž původce povstání z příčin politických. V zdůrazňování politického pozadí bělohorské tragedie souhlasí s Tomkem Rezek, jeho žák a v ideovém směru rovněž ctitel silné autority státní, ač ovšem temperamentnější a modernější než staromodní legitimista Tomek. U něho není sice té osobní disposice a osobního zájmu, přehlížeti náboženský defensivního postavení stavů, ale důvodem shody je, že Rezek jako Tomek zásadně dává přednost novověkému panovnickému absolutismu před středověkou monarchií se silnou mocí feudální, usilující o převahu, a že stejně odsuzuje stavovskou oposici protikrálovskou v době habsburské.[1]

Nuže, oběma těmto historikům Kalousek oponuje zásadně. I když si přímo neformuluje úlohy a spojitosti náboženských a politických snah tak, jak jsme to učinili svrchu, snažíce se vystihnouti názor naší mladší historiografie, jeho pojetí událostí v hlavní věci se nese tímto směrem, jak již vzpomenuto: Kalousek viděl casus belli v protireformační politice předbělohorské a neváhal ji odsouditi. Rozhodující je však Kalouskův zásadně odmítavý

---

[1] Rezek vedle ryze tomkovského podezírání stavů z pokrytecké hry, kterou prý provozovali, maskujíce náboženstvím zájmy politické a zištně stavovské i osobní, dovede však viděti skutečnost též správněji a spravedlivěji. Prvním způsobem uvažoval v předmluvě ke svým »Dějinám Čech a Moravy nové doby«, o druhém svědčí tento pasus z Dějin samých: »Tehdáž nižádnou politickou otázku nebylo možno odlišiti od otázky náboženské; tudíž velikému obecenstvu, kteréž do politických otázek nemohlo být zasvěcováno, říkalo se vždy jen to, čemu dobře rozumělo a co chápalo. Jako v naší době nelze si představiti jakékoliv důležité a větší hnutí bez idee národnostní, kteráž také stavívá se k vůli veřejnému mínění do popředí, rovněž tak nelze si mysliti v sedmnáctém věku žádnou politickou činnost bez přímětků náboženských.« — Ovšem obrat o »velikém obecenstvu« atd. a přirovnání k machinacím současné politiky skřípe příliš anachronismem.

poměr k absolutismu. Tu stává se historik *mluvčím soudobého politického liberalismu* s jeho úsilím *konstitučním*, tak jako z jeho názoru na *vývoj náboženský* ozývá se *kulturně filosofický duch liberalismu.* Jako tento by rád z dějin škrtl staletí bouří a zápasů náboženských, z jejichž krve a slz se zrodila moderní myšlenka tolerance, tak by onen nejraději vymazal z dějin skvrnu absolutismu, který mu není než nepotřebnou, ba nešťastnou oklikou v přirozeném a organickém vývoji středověkého státu stavovského se spoluvládou privilegované části národa v moderní stát konstituční a demokratický, v němž prostředkem zastupitelské soustavy účastní se vlády celý národ. Při tom bylo by lidstvo bývalo ušetřeno hrůz revolučních, mstících hříchy absolutismu. Jestliže Kalousek zavrhoval takto každý absolutism vůbec, *vítězný absolutism pobělohorský a jeho dílo v Čechách prudce nenáviděl a zatracoval.* Na tuto frontu zůstal Kalousek důsledným a nesmiřitelným nepřítelem. Méně stálý a důsledný byl však jeho *poměr k druhé straně*, která naproti vládnímu podílu panovníkovu zastupovala podíl národa, vůči zájmům autority uplatňovala zájmy svobody.

Kalousek proti Tomkovi a Rezkovi nevidí v politicky silném a vlivném stavovském živlu permanentní nebezpečí státního zájmu a pořádku, nýbrž naopak *nutnou a zdravou protiváhu* moci panovnické, a ve vzájemné součinnosti a vázanosti obou mocí, v jejich dokonalé *rovnováze* spatřuje nejlepší opatření a záruku prospěchu obecného.[1] Druhé, v čem vidí pokrok zásadně, jest zvyšování politické váhy stavů nižších a zvláště snaha, rozšířiti politická práva na širší vrstvy národa. Vše, co přispělo k vývoji veřejných řádů země v tomto dvojím směru: směru *konstitučního a demokratického programu* historikova, Kalousek chválí, kdežto vše, co bylo brzdou a překážkou vývoje toho, odsuzuje.

---

[1] »*Smíšená forma vlády* — vykládá Kalousek v duchu teorií konstitučních v tištěné přednášce o čes. stát. právu (Přednášková knihovna 9. sv. 1900) — přináší s sebou tu *velkou výhodu*, že jedna strana má pozor na druhou, strana stranu kontroluje. Kontroly jest potřebí. Nikdo nedovede užívati nejvyšší moci a nenadužívati jí, není-li vůle jeho ničím omezena. Že z obapolné kontroly vznikají zápasy, jest přirozeno, a může býti i s užitkem. Vůbec *zápasů ústavních netřeba odsuzovati*, pokud strany při snahách svých zůstávají *ve slušných mezích.* Tuto obranu nelze, bohužel, vztáhnouti na všechny zápasy, jež stavové čeští vedli se svými králi. Atd.« O vývoji českých věcí v tomto směru poznáme Kalouskovy názory a soudy o něco dále.

V době vydání »Českého státního práva« (r. 1871), v němž — jak již řečeno — Kalousek soudí náboženské strany s hlediska politického a národního, prohlašuje se pro evangelíky jako obhájce politické samostatnosti země a náboženské svobody národa, a proti katolíkům jako pomocníkům katanů jejich, — v době té Kalousek zdá se býti jednak příliš osobně interesován na věci stavovské, v níž poznává věc přítomné chvíle, politicky vzrušené zápasem o restituci starých ústavních práv země, jednak příliš rozhodně zaujat proti nepříteli Čech stavovských, v němž tuší i politického utlačitele Čech moderních. Proto v jeho líčení ústavního a politického vývoje předbělohorského převažuje miska významu a zásluh stavů, kdežto konto panovníků je zatíženo jen pasivy. Tehdy Kalousek hledí na české povstání jako na oprávněnou a nutnou sebeobranu evangelické většiny národa naproti útisku katolického absolutismu vládního. Avšak již nyní postřehujeme, že Kalouskovy sympatie platí vlastně jen stavovské věci, v níž spatřuje věc národa, nikoliv jejím zástupcům, stavům samým. Tu se již ozývá demokratická nota, na niž je od počátku naladěno Kalouskovo politické cítění, která později přehluší v něm chvílemi i státoprávně politické vědomí o významu a dosahu stavovského zápasu a odcizí jej dokonale šlechtické representaci národa před Bílou Horou.

Kalousek soudí stále nepřízněji o předbělohorské šlechtě české, soustřeďující čím dále tím více ve svých rukou moc veřejnou a přejímající tak hlavní odpovědnost za opatření zájmů národních. Vidí u ní nedostatek vlastenectví, jež myslí na celek, a mnoho stavovského sobectví, jak se jeví v jejím poměru k měšťanstvu a selskému lidu. To obojí žene ji v politických žádostech dále než snese zdravý rozvoj státu, takže odtud hrozí mu nebezpečí nemenší než se strany rozpínavé moci panovnické. Proto Kalousek později vytýkal se souhlasem a uznáním některé kroky energického Ferdinanda I. směřující ku zjednání mocenské rovnováhy mezi králem a stavy, se strany těchto ohrožované.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Kancelář pro trvalý mír v Haagu.

Teprve oklikou přes německé časopisy a spisy dozvídáme se o mírových hnutích za hranicemi a o jejich obsahu. Jde tu o snahy o trvalý mír. Jednou z organisací zabývajících se touto otázkou jest »Centrale pour une paix durable« (Ústředna pro trvalý mír) v Haagu, založená již v roce 1915. O jejích cílech a jednáních možno se dočísti ve spisku profesora vídeňské university *Rudolfa Launa* »Das Nationalitätenrecht als internationales Problem.« (Národnostní otázka mezinárodním problémem), jenž byl jako zvláštní otisk pojednání z Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht (Rakouský časopis pro veřejné právo) vydán v roce 1917 Manzovým knihkupectvím ve Vídni. Ústřední kancelář (užijeme raději tohoto slova, poněvadž ústředny mají u nás zvuk úplně zkažený) má členy ze všech téměř kulturních zemí. Mnohý čtenář pokrčí asi rameny při slovech »trvalý mír«, vyznačujících její účel, není však naprosto správno činnost takovýchto podniků podceňovati, poněvadž se jimi šíří jisté názory přece jen do celého vzdělaného světa. To správně vystihla rakouská vláda a na rozdíl od vlád jiných válčících států pustila profesora Launa za hranice, aby na př. na sjezdu této společnosti, jenž byl konán v červenci minulého roku v Kristianii, představil Rakousko jako stát se vzorným národnostním právem. A profesor Laun tvrdí, že se mu podařilo u přítomných tam účastníků z neutrálních států vyvrátiti mnohé předsudky. Podobně si počínala i uherská vláda, která se snažila svým mluvčím přesvědčiti svět, že řešení národnostní otázky v Uhrách na základě územním, tedy tak, že by jistá území uherského státu na př. obydlená Slováky dostala autonomii, jest nemožné, poněvadž prý souvislého nemaďarského území v Uhrách není.

Prvním základem prací a činnosti jmenované Ústřední kanceláře v Haagu jsou dvě otázky, pro něž byly také zřízeny dvě komise. První komisi předsedá baron Adelswärd ze Stockholmu a jest jejím úkolem propracování této otázky: »Il n'y aura ni annexion ni transfert de territoire contraire aux intérêts et aux voeux de la population; le consentement de celle-ci sera obtenu, si possible, par plébiscite ou autrement« (Nebudiž prováděno ani zabrání ani převedení území proti zájmům a přání obyvatelstva; souhlas takový budiž pokud možno opatřen plebiscitem nebo jinakým způ-

sobem). Druhá studijní komise má předsedou univ. profesora Kohta z Kristianie a zabývá se národnostním problémem uvnitř hranic jednotlivých států, jejž vyslovuje takto: »Les états garantiront aux nationalités comprises dans leur territoire l'égalité civile, la liberté religieuse et le libre usage de leur langue« (Státy ať zaručí národnostem v jejich území občanskou rovnost, náboženskou svobodu a svobodné užívání jejich jazyka). Společnost postupuje tak, že se otázky rozešlou všem členům a došlé odpovědi se v Haagu rozmnoží a rovněž zašlou všem členům, aby se mohli o nich vysloviti. O všem tom vydávají se pak zprávy Recueil des rapports sur les différents points du Programme-Minimum (Souhrn zpráv o rozličných bodech minimálního programu). Minimálním programem společnosti pak jest uskutečnění citovaných dvou zásad. Prací těch súčastňují se písemním stykem také Francouzi a Angličané. Ve zprávách ústřední kanceláře najdeme pojednání Francouze *Gabryse* »Le probléme des nationalités (Národnostní problém) a Angličana *Buxtona* »Nationality« (Národnost). O otázce národnostní v souvislosti s aneksemi pojednal Američan *Starr Jordan* v práci Annexation and Conquest (Anekse a dobývání). O národnostním problému rakouském pojednali pouze dva Němci: prof. Laun a Ehrlich, jejichž práce vyšli též francouzsky a anglicky. Rakouskému národnostnímu právu dostalo se uznání ve zprávě předsedy *Kohta* »Avant-projet d'un traité général relatif aux droits des minorités nationales« (Předběžný návrh všeobecného pojednání o právu národnostních menšin), neboť se jeho návrhy opírají o čl. 19. zákl. stát. zákona o všeobecných právech státních občanů. Mezi návrhy tu činěnými jest také návrh, aby státy byly mezinárodně zavázány pojati do svých ústav ustanovení o zavedení národních katastrů dle svobodného prohlášení státního občana, a dále ustanovení, že národnostní menšiny musí býti spravovány úředníky, kteří ovládají jazyk těchto menšin, a že všechny zákony a vyhlášky úřadů musí býti do jejich jazyka překládány.

Zajímavo a příznačno jest, že narazily na odpor rakouského účastníka kongresu kristianského články 8. a 9. národnostního návrhu. Dle těchto návrhů měly míti totiž národní menšiny právo v případě příkoří činěných jim vlastním státem dovolati se pomoci nejprve kontrolních komisí mezinárodních a potom i mezinárodního soudního dvoru. Tím mělo býti vlastně stvořeno cosi vyššího než jsou jednotlivé státy, jakási vyšší myšlenka, vyšší jednota, která by teprve v sobě ztělesňovala všelidství a mohla zakročiti tam, kde dnešní stát, namnoze přežitek starších dob a útvar ne právě přirozený, neplnil by svou povinnost stejně se chovati ke všem svým státním občanům, ať náležejí národnosti kterékoli, nebo kde by takový stát jednotlivé národní menšiny dokonce potlačoval. Proti těmto návrhům německá duše pacifisty profesora Launa zvítězila nad jeho mírovými ideály. Postavil se totiž na pohodlné stanovisko státní svrchovanosti a prohlásil, že návrhy tuto svrchovanost dosavadních států ztenčující nemají naděje na úspěch a mají býti tedy prozatím vymýceny. Shromáždění přistoupilo na jeho návrh! Proto tedy tekly proudy drahocenné lidské krve, aby byly upevněny hranice uzavírající jeden stát proti druhému a proti vyšším útvarům, posilením myšlenky nedotknutelnosti a svrchovanosti dnešních států!

V tomto duchu pokračoval profesor Laun i v dalších bodech a docílil toho, že národnosti nemají býti pojímány jako celky, tedy jako jakési státy ve státu, nýbrž chráněni pouze jednotlivci, čili že národnostní právo nemá dopadnouti nijak jinak než to činí náš známý článek 19., jehož ovoce neněmecké národnosti rakouské zakoušejí na vlastním těle, a za jehož platnosti jest možno zavírati školy téměř půl milionové české menšiny v Dolních Rakousích. »Pouze proti právům individuí — zajištěných státoprávně, nikoli mezinárodněprávně — nelze činiti námitek«, prohlásil rakouský zástupce. Proto zcela důsledně se prof. Laun dále ohradil proti tomu, aby v mírové smlouvě byla proklamována práva národů. Nikoli právo národů, nýbrž pouze povinnost států. I čtenář laik tuším pozná veliký rozdíl mezi oběma formulacemi. Kdyby se totiž řeklo, že to a to jest právem národů nebo národností, bylo by to popudem a základem k budoucí organisaci národů přes hlavy, přes těla dnešních států. Tomu chce Laun předejíti a zabrániti a proto dává přednost »povinnosti států«, kde pak se uznává stát za něco svrchovaného, nad národem stojícího, proti čemuž národy a národnosti netvoří celky (a to jest důležito), nýbrž jsou pouze neorganisovaným souhrnem jednotlivců, a také jen jednotlivci, nikoli nějaké národní celky požívají jazykové a vůbec národnostní ochrany. Při tom jest prof. Laun ještě přesvědčen, že jednal v zájmu velké věci a že vlastně zachránil celý podnik tím, že odloučil nesplnitelné a nedosažitelné od dosažitelného. Zda takové rozřešení může uspokojiti neněmecké národy, o tom německý učenec nepřemýšlí. Také o tom nepřemýšlí, že neněmecké národy jsou již dnes něčím jiným, než pouhým souhrnem jednotlivců a že jejich představy o tom, co jest stát a čím musí býti stát a jeho základy, se již rozešly s pojímáním a představami úřední německé vědy o státu. Zajímavo jest, že u nás a snad v celém světě kde kdo cítí, že touto strašnou válkou byly položeny základy nového světového názoru, že starý svět zapadá a nový se ponenáhlu rýsuje na jeho troskách, jen německý učenec stojí hluchý a slepý v tomto velkém přerodu a stále jen opakuje své staré poučky, svá stará dogmata. Jest při tom přesvědčen o své neomylnosti. Při tom jej ani nenapadne jíti mezi národy a poznati jejich duši. Musil by se přesvědčiti, že on, který se sám nazývá demokratem, není jím naprosto. Není jím a nebude jím, dokud se nenaučí vycházeti od toho, co vyvěrá z duší národů, lidu a co jest větším a bezpečnějším základem budoucího světového řádu než otřelé knižní formulky o neporušitelnosti státní suverenity. Ruskou revoluci jakoby byl pan profesor Laun zaspal. Zdá se, že ačkoli byl až v Kristianii, nevidí jasně ani za hranice vídeňského Gürtlu. Tak jen lze chápati jeho překvapení nad tím, že švýcarský profesor *Nippold* ve své knize »Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg« (vyšlo v roce 1917 ve Švýcarech) může shledávati něco nesprávného v jednání a vnitřních poměrech Rakouska a Německa a přikláněti se spíše k názorům Anglie na nový světový řád, ačkoli jest »Gelehrter deutscher Muttersprache« (učenec německého mateřského jazyka).

Jen tolik nahlíží i profesor Laun, že mnoho bylo zaviněno v Německu i Rakousku stálým odmítáním pacifistických snah již před válkou.

čímž se utvořilo v celém světě přesvědčení, jakoby si obě tyto mocnosti nevážily mezinárodního práva a měly sklony k politice moci (Hinneigung zur Machtpolitik). A zatím jsou cíle, »za něž bojují d e m o k r a t i c k é a m í r u m i l o v n é m a s y s t ř e d n í E v r o p y tak jasné a blízké«, volá prof. Laun s opravdovým přesvědčením a upřímným povzdechem ... *Dr. E.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Všeobecná drahota a platy učitelstva i jiných veřejných zřízenců; úplné zproletarisování inteligence. — »Národní jmění«, daň ze jmění, státní dluhy a hodnota koruny.

Všeobecná drahota zaviněná především nepatrnou kupní mocí peněz nejhůře ovšem dolehla na veřejné zřízence, kteří mají vyměřeny důchody pevnými peněžitými sumami. Posoudíme to nejlépe, kdybychom roční plat staršího některého učitele, na př. 3000 K, srovnali s cenami potravin nebo s cenami oděvních látek i jiných nezbytných věcí k živobytí. Pod 500 K se nelze obléci, a boty pro dospělého člověka nelze dostati ani za 120 K, a v které domácnosti by potřebovali trochu nového prádla, nepořídili by ho ani za několik stovek korun. Tedy n e p ř í l i š č e t n á r o d i n a u č i t e l o v a b y s e z o n o h o s v é h o p l a t u a n i n e o š a t i l a! A odkud by pak chtěla vyřizovati a hraditi ostatní své potřeby? Vždyť na př. 1 kg tuku stojí nejméně 40 až 50 K; za 1 kg masa, pokud se nedostane z nedostatečné aprovisace, musí se platit až 15 i více korun. Ano přes všechny maksimální ceny prodává se 1 kg brambor přes korunu (až za 1·20 K) zcela veřejně, i nejchudší lidé při nedostatečném zásobení jsou nuceni je za tu cenu kupovati. Dejme tomu, že by rodina byla trochu četnější (na př. osm osob) a že by do týdne na každého se čítalo jen $^1/_8$ kg tuků — (to by denně bylo sotva 18 g) — dělalo by to do roka 52 kg tuků, čili 2080 K nejméně. P o u z e n a d o s t i s k r o v n é o m a š t ě n í s p o t ř e b o v a l a b y r o d i n a o s m i č l e n n á v í c n e ž d v ě t ř e t i n y s v é h o s l u ž n é h o. A kde by byly pak potraviny, které by se mohly omastiti? Jest viděti, že taková rodina nemůže na tuky tolik k udržení pouhého živobytí potřebné ani pomysliti. Kdyby se chtěla snad jen trochu dostatečně šatiti, nezbylo by jí ani na suchý brambor nikoli k nasycení, nýbrž ke skrovnému zaplnění žaludku. Jak mohou takové rodiny vůbec žíti, jest věru nepochopitelno.

Když pak považíme, že zemská hospodářství váhají také tyto hladové platy učitelům povolovati, že hledí jejich vyplácení protahovati, když je už povolily, není lze pro to najíti omluvy ani v chatrných financích zemských. Vždyť by stát na takový účel musil zemským financím pomoci. Podle letošního rozpočtu vydává stát na účely s válkou související k a ž d é h o d n e 60 m i l. K! Na značné již polepšení platů učitelských stačil by roční státní náklad, který válečné potřeby stráví asi za tři nebo čtyři dni!

Drahotou postiženy jsou také třídy dělnické, a je pochopitelno, že ji trpí zvláště v těch oborech, které nedodávají válečných potřeb státu. Ale po-

stavení dělníků, ač velmi trudné, přece je potud lepší, že si mohou vymoci od zaměstnavatelů poněkud vyšších mzdových důchodů. Pro to dobrým dokladem jsou na př. minimální požadavky truhlářských dělníků — tedy v odvětví nyní nepříliš pro dělnické zaměstnání příznivém — jak nedávno byly (dle »Práva Lidu« z 19./3.) uveřejněny. Žádalo se na př. pro vyučence (asi 17letého hocha) za pracovní hodinu 1·20 K. Kdyby takový učeň pracoval 10 hodin denně, dostal by do roka za 300 pracovních dní asi 3600 K. [Bylo však proti tomu namítáno, že prý je týdenní práce pouze 52 hodiny pravidelně; to by za 52 neděle dělalo asi 3250 K ročně.] Zajisté není ani tato mzda přílišná. ale příšerná je ta skutečnost, že takovéto nepatrné mzdy neplatí ani země, ani stát svým vysoce kvalifikovaným zřízencům. Lidé poměrně staří s dlouholetými universitními nebo technickými studiemi zdaleka nemají toho platu, který není dostatečným ani pro 17letého vyučence v řemesle velmi špatně zaměstnaném.

Suplenti na středních školách mají platu ročního 2100 K a jsou-li už dvě leta ve službě, dostanou o 210 K více, tedy mají ročně 2310 K. I s drahotními přídavky takový suplent skoro již se čtyřletou službou má nejvýše 2700 K, tedy o 550 K méně nežli co se považuje za nejmenší požadavek 17letého vyučence (truhlářského), když pracuje 52 hodiny týdně. Jak to srovná stát se svými přísnými požadavky na vědeckou kvalifikaci a s nutnými representačními povinnostmi takového středoškolského mladého »profesora«? Ale podobně vědecky kvalifikovaní asistenti a konstruktéři vysokých škol mají platy ještě mnohem nižší nežli suplenti! A jak znamenitě jsou placeni různí konceptní praktikanti ve státních úřadech! —

Mimořádní profesoři na vysokých školách mají vyměřeného platu svého necelých 4900 K, s drahotním přídavkem není jejich roční plat o mnoho vyšší nežli hubený plat, jak se ho právem domáhají truhlářští dělníci dvě léta po vyučení (tedy ani ne dvacetiletí), pro které minimální mzda požadovaná je 1·70 K za pracovní hodinu. (Při pracovní době 10 hodin denně po 300 dní do roka by to bylo 5100 K, při týdenní pracovní době 52 hodin by to bylo asi 4600 K ročně.) A tyto mimořádné profesory ponechává stát při tom platu po léta, aniž je jmenuje řádnými. Mnozí z nich umřeli jako mimořádní ve věku již pokročilém (přes padesát let!) a nedočkali se vůbec lepších platů, ačkoli vynikali svými vědeckými prácemi a odchovali posluchače, kteří nabyli pak důchodů mnohonásob větších než oni sami.

Není tomu ovšem lépe ani v jiných povoláních veřejných. Většina rodin státních a jiných veřejných úředníků přímo umírá hlady a musí při tom ještě úzkostlivě dbáti, aby svou bídou nevzbuzovala pohoršení. Také inteligence odkázaná na svou literní a uměleckou práci nemůže se uživiti svými skrovnými výdělky. Vždyť za všeobecného nedostatku zbývá širokému obecenstvu velmi málo na potřeby kulturní, a těch několik lidí, kteří nabyli zámožnosti nebo bohatství za dob válečných, jednak by nestačilo, jednak nemá ani mnoho kulturních potřeb. Inteligence válkou jistě hůře zproletarisována nežli kterékoli jiné třídy společenské.

*

Vůči stále vzrůstajícímu státnímu zadlužování, znepokojují se mnozí a ptají se, zdali již jmění občanstva by stačilo na všecky závazky, které tíží

veškerá naše veřejná hospodářství. Otázky ty mají značný praktický dosah vůči zamýšlené dani ze jmění, aby se jí aspoň část veřejných dluhů uhradila.

Jest vůbec těžko vysloviti se o těchto zámyslech na daň ze jmění, pokud se nedohlédáme konce války, pokud nebudeme znáti výši konečného státního zadlužení, ani jakým poměrem se ustálí naše měna na trhu mezinárodním. Že naši měnu nebude lze uvésti na její dřívější hodnotu předválečnou, je nyní již každému plně zřejmo. Ale rozhodně také nelze nic spolehlivého říci, jak se kupní síla její ustálí v míru. — Na platnosti měny však závisí tíha státních dluhů, jakož i peněžitý výraz našeho jmění společenského (t. zv. »národního«) i budoucích důchodů občanstva. Potom teprve bylo by lze přehlédnouti, zdali by daň ze jmění byla účelná, a jak dalece by se touto daní daly zmírniti těžké finanční následky válečné.

Vystihnouti stav jmění pro všechno obyvatelstvo našeho mocnářství pokoušeli se mnozí národohospodářští odborníci. Tyto pokusy nelze ani bráti mnoho vážně. Jest totiž pojem »národního jmění« velmi neurčitý, zvláště když se pokoušíme vystihnouti je peněžními veličinami. O pochybnostech takového oceňování se šířiti není zde místa. Snad k tomu bude příležitost ve zvláštní úvaze tomu věnované.

Často se uvádí odhad rakouskouherského celkového jmění, jak je podal budapeštský prof. Fellner, okrouhle asi 135 miliard K před válkou. Pro Cislajtanii byl ten odhad nepoměrně vyšší 90 miliard K. Nelze sice na ten odhad mnoho dáti, ale zdá se tolik jisto, že nyní po vyčerpání válečném, nemůžeme výšku tohoto celkového cislajtanského jmění ceniti ani zdaleka na 90 miliard K té hodnoty, jaká byla před válkou, totiž asi $18^1/_4$ miliardy dolarů. [Dolary tu béřeme za základ, jelikož měna americká nejméně byla dotčena válkou.]

Sluší jen povážiti, jak se vyčerpaly veškery naše zásoby jak kapitálů, tak spotřebních věcí, tak i jiné trvalejší základy jmění. Jak snížil se stav domácího dobytka, jak zhoršily se pozemky nedostatečným obděláváním a chatrným hnojením, jak trpí zařízení tovární jednak zastavením provozu, jednak předěláváním jich k výrobě válečné, jak sešly dopravní prostředky atd. Kolik vyplýtváno bylo materiálu a kolik ho v okamžité nouzi bylo nutno také vyvézti za hranice, ačkoli se ho doma nedostávalo! Nepřihlížíme ani k tomu, kolik bylo zmařeno lidských životů, kolik invalidů bude pak na obtíž ostatním, kteří dosud si své síly uchovali atd.

Ale kdybychom všech těch ztrát nedbali, jak se jeví naše státní zadlužení proti tomu? Dluhů státních ke konci dubna letošního roku válečných i předválečných je asi 72 miliard K. Kdybychom chtěli se vrátiti k předválečné hodnotě koruny, byly by tyto státní dluhy již 80% celkového cislajtanského jmění, jak se odhadovalo zmíněnými znalci před válkou. Ale při značném patrném zmenšení toho jmění bylo by již dosavadními dluhy skoro celé jmění všeho občanstva úplně zatíženo ve prospěch věřitelů. Při tom se nehledí ani na dluhy budoucí, ani na nevykázané dosud nedoplatky a náhrady škod.

Z toho je jasně zřetelno, že není lze vrátiti se k dřívější předválečné hodnotě koruny, která již dávno pominula, ani že proti státním dluhům se nevystačí s jakkoli vysokou daní ze jmění. *R.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Veliké hospodářsko-politické stávky v Rakousku a Německu. — Svaz českých kovodělníků ve třech válečných letech. — Zákon o osmihodinné pracovní době ve Finsku.

V týdnu od 13. do 20. ledna došlo ve Vídni téměř ke generální stávce veškerého dělnictva, zejména též dělnictva zmilitarisovaného, pracujícího ve válečném průmyslu. Stávka tato měla charakter hospodářsko-politický: Ve Vídni byla snížena dávka mouky na ½ kg na osobu a týden a v Brestu Litevském po pověstném projevu německého generála Hofmanna počalo váznouti mírové vyjednávání. Tyto zevní okolnosti provázely stávku jako bezprostřední důvody, nicméně však vznik stávky zůstal přece zahalen jistou tajemností. Vůdcové německé sociální demokracie oddalovali se od stávky té, a jejich působení od prvého okamžiku byla role tišitelů a vyjednávačů mezi dělníky a vládou v tom smyslu, aby stávkující co nejdříve nastoupili zase práci. Se strany vládních orgánů ponechán pak stávce po několik dní volný průběh, pokud ovšem stávka měla ráz pouhého zastavení práce, a pokud nedocházelo k menším výtržnostem a rušení veřejného pokoje na ulicích a v závodech. Připomeneme-li, jak postupovalo se loňského roku vůči stávkujícímu dělnictvu kovodělných továren v Praze, kde řada stávkujících odsouzena i k několikaletému žaláři pro porušení subordinace a pro vzpouru, pak jistě až nápadně vynikne změna smýšlení státních orgánů vůči těmto analogickým stávkám, a to tím více ještě, že ve Vídni měla stávka ráz daleko větší spontánosti, ucelenosti a jednotnosti.

Pokud do veřejnosti byly propuštěny zprávy, činili stávkující tyto požadavky:

1. Zlepšení poměrů vyživovacích a ponechání moučné dávky aspoň v dosavadní výši.

2. Co nejrychlejší uzavření míru a vyslání volených zástupců národů k mírovému vyjednávání.

3. Okamžité zrušení zmilitarisování dělnictva, jakož i odstranění zákona o válečných úkonech, spolu s obnovením koaličního práva a politických svobod pro dělnictvo.

4. Zavedení osmihodinné doby pracovní.

5. Propuštění dra Bedřicha Adlera z vazby a udělení amnestie všem tak zv. politickým provinilcům občanským i vojenským.

V sobotu večer, dne 19. ledna, byla stávka oficiálně skončena. Poslanci dr. Adler, dr. Renner a Seitz měli dlouhou poradu s předsedou ministerstva drem Seidlerem a několika odbornými ministry, i došlo zde k ujednání, jež po schválení důvěrníky stávkujícího dělnictva, bylo v neděli dne 20. ledna publikováno ve stávkovém oznamovateli »Mitteilungen«, který jediný byl vydán tiskárnou »Arbeiter-Zeitungu« za dvoudenní stávky všeho personálu tiskárenského.

Úmluva neznamenala nic více než několik vládních slibů, částečně té doby neproveditelných vůbec, částečně vsunutých zbytečně do takové

formy, aby ihned nemohly býti uskutečněny. Úmluva byla v podstatě následující:

1. V poměrech aprovisačních slíbena pouze jakási neurčitá reforma správního aparátu a omezení mletí na zakázku pro samozásobitele.

2. Zmilitarisování dělnictva, pokud poměry dovolí, bude zrušeno, a vláda podá v tom směru příslušnou předlohu parlamentu.

3. Vláda uznává nutnost dalšího vývoje demokracie a slibuje fedrovati otázku volební reformy do obcí, zvláště také pro Vídeň, a považuje za svůj úkol přivésti reformu takovou k platnosti prostřednictvím zemských sněmů.

4. V otázce mírové trvá vláda na své formuli míru bez aneksí a náhrad, a se strany mírových vyjednavačů Rakouska nebude podniknuto nic, co by mírové jednání v Brestu Litevském stěžovalo nebo oddalovalo.

5. Pro stávku nebude nikdo trestán, nastoupí-li po této úmluvě práci.

Od stávky uplynuly již tři měsíce — a co stalo se s touto úmluvou vůdců německé sociální demokracie a vlády? Nic. Úmluva ta zapadla a dosud byla oživena jen zmínkou českého soc. dem. poslance Stejskala ve schůzi sněmovny ze dne 6. t. m., který připomenul ony sliby a tázal se, kam se poděly. Připomínka ta měla ovšem více na zřeteli nepřímé konstatování, že tyto sliby byly nejlacinější, jaké kdy vláda komu dala. Zlepšení aprovisačních poměrů ztroskotává o naše naprosté hospodářské vyčerpání, a i slíbená reforma správního aparátu — která ovšem také nenastala — nemohla by již zde ničeho spraviti. A i ona fiktivní reforma s omezením zakázkového meliva pro samozásobitele byla několik dnů na to, po rozčilení a intervenci agrárníků, opravena v ten smysl, že nejedná se ani tak o omezení jako více jen o přísnější kontrolu, kteroužto opravou byli samozásobitelé upokojeni.

Ke zrušení zmilitarisování dělnictva není potřebí žádné předlohy zákona a žádného vyřizování této věci parlamentem. Zmilitarisování dělnictva bylo provedeno pouze nařízením, a stačí tudíž odvolání jeho cestou správní. A kdyby bylo potřebí zákona, za dva měsíce mohla býti zajisté příslušná předloha sněmovně aspoň podána. Nestalo se tak dosud, a nestane se tak, »pokud poměry to nedovolí«, a poměry patrně to nedovolí, pokud bude válka.

Reforma volebních řádů do obcí, v nějaké své všeobecnosti, není dnes také proveditelna, jelikož zemské sněmy nezasedají, a vláda jich nesvolává, a poněvadž některé zemské sněmy také ani neeksistují, a bylo by třeba dříve je obnoviti, než by se mohlo uvažovati o nějaké reformě volebních řádů do obcí. Největší ještě naději na uskutečnění mohla by míti volební reforma pro Vídeň, o níž speciálně byla učiněna zvláštní zmínka v úmluvě, proto zajisté, že jednalo se v prvé řadě o upokojení vídeňského stávkujícího dělnictva. Avšak i zde sotva se něco stane v dohledné době, co by znamenalo splnění stávkového slibu.

Bod čtvrtý byl splněn. V Brestu Litevském uzavřen byl »mír bez aneksí a náhrad«, který vytvořil z Východu nový Balkán, který udržuje další mezinárodní nejistotu i pokud se týče poměru mezi smluvními mocnostmi a který nedovoluje naši demobilisaci ani na těchto frontách.

Také bod pátý byl splněn, pokud vojenská správa nepotrestala celou řadu stávkujících odstraněním z Vídně a přeložením jinam — také i na frontu, jak dověděl se parlament, dělnictvo i veřejnost z interpelace polského poslance Breitera. Na úmluvě je také pozoruhodna okolnost, že vsunuty tam věci, jež stávkující nežádali, a vypuštěny ony, jež žádali.

Po oznámení úmluvy a výzvě představenstva německé sociální demokracie i důvěrníků, aby dělnictvo nastoupilo zase práci, došlo k prudkým vnitřním bojům ve straně i mezi stávkujícími. Část dělnictva stávkovala dále, ale stávka sama byla již zlomena a rozdrobena. Během druhého týdne vrátili se zase všichni dělníci do práce. Tak skončila podivná tato stávka.

Také v Čechách, na Moravě, ve Štyrsku i jinde došlo k velikým stávkovým projevům, zvláště v Praze, na Kladně, v Plzni, Ml. Boleslavi, v Brně a Mor. Ostravě. Toto hnutí navazovalo na stávku vídeňskou a bylo vedeno duchem dělnické solidarity. Náhlým skončením stávky vídeňské pominul také smysl pokračovati ve stávce u dělníků českých, tak že hnutí toto omezilo se zcela rozumně a prozíravě jen na demonstrační projevy solidárnosti.

Koncem ledna propuklo podobné stávkové hnutí v Německu, s charakterem též převážně politickým. Zdálo se, jakoby i toto hnutí mělo jistou souvislost s předcházejícími projevy dělnictva v Rakousku, ale již v zárodku bylo viděti, že dělnictvo v Německu je neseno dvěma odchylnými proudy myšlenkovými, a že na této křižovatce úskalí ztroskotá. Při nejednotnosti dělnictva a při odchylném nazírání nejčelnějších vůdců i dělnictva na válku, její příčiny, smysl a cíle, bylo pak tím snadnější pro vládu a vojenské úřady potlačiti drakonickými opatřeními celé stávkové hnutí v několika dnech. Jak německá státní moc postupovala proti stávkovému hnutí, svědčí odsouzení poslance neodvislé socialistické strany Dittmana na pět let do káznice. Všechny tyto stávky německého dělnictva, největší snad, jaké kdy německé dělnictvo provedlo, projevily jen, že německý socialism prožívá těžkou vnitřní krisi, že vyhraňují se tam stále více a více dva veřice odchylné proudy, a že směr patriotický, součinný se všemi ostatními činiteli pro německé vítězství uchoval si dosud roli vůdčí a rozhodující.

*

Válka těžce rozrušila odborové organisace dělnictva, jak vidno téměř ze všech zpráv, jež organisace ty nyní vydávají. Možno říci, že počet členstva u většiny organisací klesl na čtvrtinu, a to jak u organisací malých, tak i u organisací největších. Příčiny jsou dvě: narukování vojínů a znemožnění organisační činnosti. Organisace českých kovodělníků byla z organisací českého dělnictva nejsilnější a nejvzornější a proto je u ní nejvíce patrno, jak neblaze působila válka na dělnické hnutí. Dle zprávy za válečné období tří let jeví se následující pohyb členstva:

Rok	Členů
1913	17.497
1914	7.555
1915	4.957
1916	4.295
1917 do konce září . .	12.661

Po mobilisaci ztratila organisace na 10.000 členů a v dalších dvou letech válečných, kdy nejtužším absolutismem bylo i dělnické hnutí spoutáno v každém ohledu, klesl zbytek členstva ještě téměř na polovinu. Rok 1917 vykazuje pak zase zápisní vzestup, což v neposlední řadě dlužno přičísti uvolnění organisačního života od pout absolutismu.

Dle poklesu členstva jevil se samozřejmě i pokles příjmů. Svazové hospodářství ve válečných letech zobrazeno je těmito číslicemi:

Rok	Příjem K	Vydání K
1913	446.519	399.501
1914	356.911	381.238
1915	174.046	126.429
1916	145.789	112.485
1917	177.067	97.626

Celkový příjem činil 1,300.333 K, vydání 1,117.280 K, přebytek za toto správní období 183.052 K. Hotovost svazu činí nyní kol 400.000 K. Hlavní výdaje svazu činí podpory, častečně též způsobené válkou.

Svaz v tomto období vyplatil:

nezaměstnaným	322.337 K
pozůstalým	16.278 »
mimořádné podpory	94.728 »
vdovám a sirotkům	11.346 »
podpora nemocenská	28.341 »
cestovné	13.015 »
přesídlení	11.515 »

Vzestup členstva i příjmů ukazuje, že i dělnické organisace zvolna překonávají osudnou svou krisi a počínají svůj život vpravovati zase na dřívější kolej. To však týká se jen organisací některých. Jiné, především organisace dělnictva stavebního, leží ještě pod údery války v úplných troskách.

*

Revoluční události v Rusku změnily od základu celou sociální podstatu státu i společnosti, avšak ve změnách těch nelze dosud spatřovati nic ustáleného a trvalého. Brannou mocí a dekrety okamžitých vlád sotva lze budovati sociální zákonodárství. V tomto sociálním chaosu usnesen byl však přece v neustálené republice finské zákon o 8hodinné době pracovní, v širokých a všeobecných svých rozměrech prvý snad toho druhu v celé Evropě. Zákon přijat byl finským sněmem dne 27. listopadu 1917 a obsahuje tato hlavní ustanovení:

Zákon vztahuje se na všechny továrny, průmyslové podniky a řemeslnické dílny, stavby, čistění a úpravu ulic ve městech, obchody, skládání a nakládání zboží, doly, kanceláře a skladiště, hostince, hotely a kavárny, železnice a pouliční dráhy, pošty a telefon, nemocnice, trestnice a jiné. Naproti tomu neplatí zákon ten pro zemědělství a vedlejší podniky se zemědělstvím souvisící, jakož i pro domácnosti. V dolech započítává se vjezd a výjezd do pracovní doby, v jiných podnicích zase cesta od východiště, ustanoveného zaměstnavatelem, jakož i návrat k němu. Práce přes čas smí trvati v týdnu nejvýše 10 hodin, v celém roce nesmí přesahovati 150 hodin.

Náhrada za práci přes čas zvyšuje se za první dvě hodiny o 50, za další hodiny o 100 procent. Nedělní klid stanoven nejméně na 30 hodin. Zaměstnavatelé jsou povinni vésti přesné záznamy, jež na požádání mají býti předloženy inspekčním úřadům, jakož i delegátům dělnictva. Tekst zákona, jakož i ustanovení o rozvrhu práce musí býti vyvěšen v každé dílně. Zákon vykazuje též zaměstnavatelům umělé prodlužování pracovní doby zadáváním práce domů a stanoví přísné tresty za nedodržování zákona. Zákon měl nabýti platnosti za 3 měsíce po jeho vyhlášení, pouze ve zvláštních případech mohl povoliti senát jednotlivým podnikům přechodní dobu šestiměsíční. Zatím však Finsko prožívá též těžkou krisi politickou a zápasí o svou formu státní i o vnitřní sociální řád, tak že asi i zákon tento má prozatím jen cenu akademickou. Zůstane však přece dokumentem doby: Zákon vyšel z iniciativy sociální demokracie, která měla ve finském sněmu malou většinu. *H.*

LIDOVÁ VÝCHOVA.

(Husova škola pro vyšší vzdělání a národní výchovu — česká lidová škola vysoká. — Otázky národní eugeniky a otázky populační. — Anketa o zpustlosti mládeže. — Statistiky návštěvy lidových přednášek pražských.)

Přítomný přehled lze začíti radostným sdělením, že popud Osvětového svazu zahájený v novoroční den na prospěch Husova lidovýchovného základu s heslem lidové university české, o němž byla podána zevrubná zpráva v předchozích rozhledech v čísle lednovém, nalezla v nejširších vrstvách české veřejnosti hojně porozumění a ohlasu a počíná míti i úspěch finanční. Je jistě dojemným zjevem našeho národního života, že mezi prvními dárci byla prostá česká služka, a brzy po ní, jak uvádí dvojčíslo 3.—4. České Osvěty, podali si v seznamu darů svorně ruce: vojín z pole, dělník, živnostník i obchodník a úředník s průmyslníkem a finančníkem, aby podepřely nový náš podnik osvětový. Řečené dvojčíslo, právě vydané a věnované převážnou většinou myšlence české vysoké školy lidové otiskuje 30 projevů našich nejlepších pracovníků veřejných, většinou výňatky z delších statí v denních listech i revuálních časopisech, v nichž se vesměs počin Osvětového svazu vítá a rozhodnutí přikročiti v době nejbližší ke zřízení české vysoké školy lidové v Praze oceňuje s nejrozmanitějších hledisek našich veřejných potřeb kulturních jako podnik nejvýš žádoucí a potřebný. Veliké naše svazy českých bank, českých měst a okresů i jiné ústřední spolky ochotně propůjčily peněžním sbírkám na lidovou universitu svou mravní pomoc i osvědčenou síť organisační a zajistily tím první úspěch finanční. Sbírka překročila již prvních 100.000 K, a po prázdninách počne se již první ročník **Husovy školy pro vyšší vzdělání a národní výchovu**, jak se česká lidová škola bude jmenovati, s prvními soustavnými přednáškami a praktickými, jazykovými i odbornými kursy technickými. Že sbírky na lidovou universitu měly hned v prvních třech měsících tento nečekaný výsledek, lze vysvětliti jediné tím, že v nejširších vrstvách se chápe, před jaké veliké a

těžké úkoly postaví národ náš doba snad již nejbližší, a že z tohoto těžkého zápasu vyjdou vítězně jenom ty národy, které budou míti pevnou oporu ve svých vzdělaných a uvědomělých vrstvách lidových. A tato opora bude tím pevnější a bezpečnější, čím hlubší a všestrannější bude vzdělání těchto vrstev. Čím více proniká toto přesvědčení v našem životě veřejném, tím roste porozumění pro význam lidové výchovy u našeho malého národa, ale tím také rostou úkoly lidovýchovné, ježto přibývá těch, kdo se hlásí o hlubší vzdělání, a s rostoucím jejich vzděláním bude třeba zasahovati vlivy lidovýchovnými do šířky i do hloubky. Již dnes je patrno, že bude třeba zřizovati nové školy lidové, zvláště po venkově (i vysoké) a na trvajících školách lidových rozšiřovati obory vědní směry praktickými a při tom všude a stále prohlubovati vzdělavací činnost, aby nezůstala omezena jenom na rozšiřování nových poznatků, ale zabírala svými vlivy a účinky i činorodé city posluchačstva a zocelovala a upevňovala jeho vůli i povahy. Ale k těmto velikým úkolům nestačí základ ani 200.000 K, i když se neochabujícím úsilím podaří zvětšiti sbírky až na takovou částku. Ba jest oprávněna obava, že základ takový nestačí ani na řádné vybudování jedné vysoké lidové školy v Praze. Stačí na její začátky, ale bude třeba neumdlévající horlivosti správců tohoto nového našeho ústavu kulturního, aby jej nejen udrželi, ale dovedli k takovému rozkvětu, jakého dostoupilo již lidové školství vysoké v cizině, o němž nás stručným, ale vyčerpávajícím přehledem poučuje časový článek dra Karla Velemínského v č. 3. a 4. letošní Osvěty. Prof. Velemínský právem zdůrazňuje, že naše Husova škola nebude jen prostým napodobením cizích universit lidových, nýbrž že v ní chystáme vytvořiti vlastní útvar české lidové školy vysoké, mezi světovými typy lidových universit tedy útvar nový a svérázný. Za tuto možnost svérázného vývoje děkujeme práci, kterou vykonala u nás vedle našich universitních ekstensí zejména v posledních ročnících soustavnými cykly každodenních přednášek lidová škola Svazu osvětového. První ročník Husovy školy bude vlastně vyvrcholením naší pražské lidové školy, kde od soustavných cyklů přednášek bude snadný přechod k cyklům několikaletým obsáhajícím již všecku látku některého oboru, a kde tím tyto obory budou svěřeny určitým odborníkům, v přednáškách populárních se osvědčivším. Rozšíření vědních oborů nastane jednak školami jazykovými, jednak teoretickými i praktickými obory technickými, k nimž se — jako krásný příklad a vzor — spontánně přihlásil profesorský sbor české vysoké školy technické a pro něž získána i součinnost škol průmyslových.

Významným přípisem přihlásil se také ku spolupráci v Husově škole Spolek architektův a inženýrů v království českém, poukazuje, že právě těmito praktickými směry je třeba výchovy nejširších vrstev ku práci, která by — zlepšujíc životní podmínky — budila tímto zdokonalením a pokrokem nejen trvalou lásku ku práci a další chuť ku podnikání, ale přinášela tím s povznesením duchovní úrovně také povznesení hospodářské.

Všecky tyto projevy zájmu o příští útvar a činnost Husovy školy nasvědčují jasně, že myšlenka české vysoké školy lidové byla opravdu časová a naléhavá, a že bylo třeba ji jenom vysloviti, aby vzbudila radostný ohlas a souhlas na všech stranách. Doufejme, že zájem tento neutuchne po prvém nadšení a získá zejména finančnímu základu ještě nové štědré příznivce,

aby alespoň postupně česká vysoká škola lidová mohla býti ve svých mnohostranných úkolech vybudována a doplňována. Z nejtěžších, ale také při velikém významu zemědělského jádra našeho národa z nejdůležitějších úkolů bude u nás vysoká škola venkovská. Obtíž její nebude v tom, že by pro ni nebylo dost zájmu, přízně, podpor nebo žáků, spíše v tom, že nebude snadno u nás při poměrném rozkvětu zemědělského školství nalézti pravý ideový směr a základ, aby se venkovskou lidovou školou vysokou nejen prohloubilo vzdělání našeho zemědělského dorostu, ale doplnilo právě vším tím, čeho se našemu venkovu nedostává. Ale doufejme, že i tento úkol si dovedeme vyřešiti vlastní prací po svém podle svých osobitých potřeb a národních ideálů.

Ale hlásí se české lidové výchově jiné, nové a ohromné pole činnosti a počíná naléhavě žádati svého řešení: otázky národní eugeniky a s ní úzce související otázky populační. V otázkách prvních, v otázkách národní eugeniky Česká eugenická společnost spolu s Osvětovým svazem hodlá v Českém ústředí pro záležitosti poválečné v pražské obchodní komoře uspořádati v řadě veřejných rozhovorů anketu, v níž by byly probrány otázky úzce se dotýkající základů našeho příštího národního života, při čemž má býti uvažováno o celém kmeni československém jako národní jednotce. Jaký obrovský rozsah zabírají otázky, které mají býti při tom rozbírány, naznačují chystaná hesla a náměty:

»Antropologické poměry národa československého v poměru k ostatním arijským rasám, zvláště sousedním; promíšení sousedních národů. Československý typ. Rozlišení jeho podle krajin: rozmanité odchylky. Výrazy typu rasového a jeho odchylek v řeči a sférách duševních. Jeho původ a vlivy dějinné. Proudy v populaci: města a venkov a jejich vliv, míšení s cizími a mezi sebou různých odchylek. Celkový stav a rozvrstvení populace. Vývoj populačních poměrů: přibývání — ubývání, otázka porodnosti a plodnosti; vývoj populační v městech, na venkově a v oblastech průmyslových; vliv vzdělání. Jsou v populačním vývoji československého národa jiné poměry proti poměrům v jiných národech? Vyhlídky populačního rozvoje do budoucna. Teritorium obývané československým národem. Jeho vliv. Ostrovy v cizině. Vídeň, české kolonie v Americe, na Rusi a jinde. Kvalita národa. Duševní vyspělost: československá kultura. Geniální české rodiny. Vliv historie, náboženských vyznání a jejich faktorů na národní charakter (vůbec a v různých oblastech). Může národu prospěti křížení s jinými — kterými? Otázka asimilace Židů. Celková biologická kvalita národa, zdraví, úmrtnost, nemoci. Rozšíření pohlavních a epidemických nemocí. Rozšíření méně cenných elementů v národě. Kriminalita. Psychosy. Vrozené choroby tělesné. Změny zdravotních poměrů a kvality národa. Vliv poměrů válečných. Přibývá či ubývá méně cenných elementů? Sociální činitelé na vývoj kvality národní působící; vliv průmyslu, alkoholismus v zemích československých — direktivy pro budoucnost. Péče o mládež a ochrana mládeže vůbec. Péče o kojence a matky. Péče o nemocné a československé ústavnictví. Otázky chudinství a problém bídy v zemích československých. Jest rasa a kvalita národní ohrožena: čím a kde nejvíce? Eugenický význam stěhování z venkova do měst. Vyhlídky v budoucno. Organisace eugenické práce a péče v zemích československých: Teoretická práce vědecká a výzkumné ústavy: vědecké ústředí, zřízení eugenické statistiky — sbírání materiálu; soustavný

výzkum národa. Praktická činnost: organisace péče o mládež, kojence a matky; otázky sociální, péče o chudinství; zvyšování životní míry vůbec; boj proti alkoholismu, proti pohlavním chorobám a tuberkulose; vylučování méně cenných z účasti na plození (zákazy sňatkové, lékařská vysvědčení). Výchova k vědomí zodpovědnosti a její organisace atd.

Účelem této akce má býti nejen osvětliti otázky, o něž v národní eugenice jde a tím poznati úkoly, které nám bude řešiti, i snésti aspoň počáteční materiál k tomuto řešení a vytknouti nejpodstatnější zásady, nýbrž předvésti veřejnosti před oči celý kompleks otázek, které se úzce týkají celého národního života a vzbuditi v nejširších vrstvách lidu zájem a porozumění pro cit vědomí povinnosti a zodpovědnosti.«

Potud původní plán ankety. Jest na první pohled patrno, že se tu mísí dvojí veliký úkol: První úkol jest ryze vědecký, k němuž snésti látku, roztříditi ji a vytěžiti z ní poznatky důležité pro základní kořeny podstaty naší národní bytosti, jest velikým životním úkolem pro sebe. Úkol druhý má již cíle prakticky lidumilné i lidovýchovné, a tu se stýká Česká eugenická společnost s činností Osvětového svazu, který chtěje spolupracovati o výchově tohoto citu národní odpovědnosti pořádal v lidové škole již cyklus přednášek s Českou eugenickou společností a přislíbil ochotně účast i na anketě, aby myšlenky národní eugeniky pronikaly do vrstev nejširších a pomáhaly buditi vědomí odpovědnosti národní. Není ovšem pochyby, že se asi nepodaří zdolati všecku látku anketě určenou najednou, a že si také praktické postupné řešení jednotlivých otázek vyžádá mnoho času, mnoho příprav, práce a úsilí.

Že však otázky tyto volají po řešení bezodkladném, ukazuje zpráva denních listů o poradní schůzi o českých otázkách populačních, která se konala dne 4. t. m. na podnět presidia Národohospodářského ústavu při České Akademii (dra Mattuše a prof. dra Grubra) v Národní radě české. Na tento návrh byl po výstižném odborném referátě o populační otázce zejména s hlediska národních zájmů českých předneseném prof. drem A. Boháčem zvolen přípravný výbor, který se má starati o zřízení České společnosti pro populační otázku v Praze, a požádán zároveň Svaz Osvětový jako lidovýchovné ústředí, aby se dohodl s povolanými činiteli, hlavně vychovatelskými i s korporacemi odbornými a ujal se bezodkladně organisace všestranné akce proti povážlivě rostoucí zdivočelosti a mravnímu pustnutí mládeže školní i učednické v dnešních poměrech válečných.

Úkol, který bude míti chystaná Česká společnost pro populační otázku, jest jedním z těch, které byly naznačeny v uvedeném souboru otázek národní eugeniky. Výzva Svazu Osvětovému opětuje pak vlastně úkol, jejž si stanovil na své loňské valné hromadě 17. června 1917 Svaz sám. Již tehdy zvolena komise z odborníků pedagogických, právnických, lékařských, sokolských i dělnických, která se měla raditi o tom, jak čeliti hrozící zpustlosti mládeže. Když mezitím ujalo se věci prakticky České srdce a neukazovala se naděje, že by teoretickým řešením mohl býti nalezen prostředek a lék uspokojivý, anketa chystaná odložena. Až nyní po výzvě Národní rady české bude svolána, aby přece jen hledala cest a prostředků, jak alespoň zmírniti zlo čím dále tím více vzrůstající a bolestně přímo na kořenech národního života našeho hlodající.

*

Na konec několik statistických dat, která vykazují ukončené ročníky našich lidovýchovných organisací. Lidové přednášky c. k. českých vysokých škol pražských konaly v studijním roce 1916—17 11 kursů (10 šestipřednáškových i 1 třípřednáškový v Praze) a 10 jednotlivých přednášek mimo Prahu (7 přednášek z vlastivědy Čech v Plzni a 3 přednášky z válečného lékařství v Brně). V Praze pořádány jednak kurs z válečného lékařství (s 372 posluchači), který opakován v Karlíně (s 87 posluchači), kurs o zdravotnictví a výživě dětí (30 p.) a 8 kursů t. ř. balkánských, které byly navštíveny slaběji (průměrem 46 posluchači), jednak že byly opravdu populárně vědeckými kursy školskými a navábily široké vrstvy lidu, zvláště žen, jednak že při nich neblaze působily nepříznivé poměry v loňské zimě za kalamity uhelné. Návštěva přednášek v Plzni a Brně byla veliká. Celkem navštívilo 11 kursů (63 přednášky) v Praze 855 osob (průměrem 81 p.), v Plzni 7 přednášek 1480 osob (průměrem 211 p.), v Brně 3 přednášky 1087 osob (průměrem 362 p.), celkem mimo Prahu 10 přednášek 2567 osob (průměrem 257 p.). Lidová škola Svazu Osvětového 1917—18 není sice ještě úplně skončena (v dubnu má ještě mimořádné období), ale řádné období do konce března vykazuje již nyní 381 přednášku se 65.393 posluchači (průměrně 171 posluchač), 25 hudebních večerů s 12.606 posluchači a 4 symfonické koncerty s 5200 posluchači, celkem *410* podniků s *83.199* osobami (loni za celý rok do konce dubna 272 podniky s 68.343 účastníky). Přednášky vykazují sice průměrnou návštěvu poněkud menší, což lze vysvětliti tím, že přednášky konají se nyní již také současně v pobočních kursech na odlehlých místech, kam dosud obecenstvo choditi nenavyklo. Jinak jest však zřejmo, že lidová škola Osvětového Svazu i její obliba stále rostou.

J. V. Klíma.

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

»Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v království Českém.« — Hradecká výchovna.

V úvodě ke II. dílu »Přehledu činnosti České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v království Českém v r. 1916« čteme připomínku, že »Česká zemská komise« zakročuje teprve tam, kde činnost korporací a institucí veřejných nepostačuje. Poněvadž tato činnost nepostačuje u nás přečasto, neboť veřejná péče o mládež vykazuje až přespříliš oněch citelných mezer, jež staly se příslovečnými, jest obor působnosti »České zemské komise« (= ČZK.) velmi široký vůbec. Ale zvláště se rozšířil v posledních letech válečných. Citovaná zpráva poučuje nás, že ČZK pracovala v péči o válečné sirotky a příslušníky vojínů v součinnosti s válečnými pomocnými organisacemi, zejména s c. k. rakouským válečným fondem vdovským a sirotčím. Před prázdninami r. 1916 podnikla ČZK akci proti hrozící zpustlosti mládeže, která vyvrcholila v hromadném zakládání prázdninových útulků a prázdninových družin. Útulky a družiny zakládané z popudu a podle rady ČZK a vydržované za finančního přispění jejího,

byly hromadně zřizovány okresními komisemi pro mládež, po případě okresními škol. radami, v některých místech správami jednotlivých škol. Vhodnou příručku k organisaci prázdninových družin vydal za spolupůsobení redakčního výboru c. k. okr. škol. inspektor Fr. Švadlenka v Praze (Prázdninové družiny pražské školní mládeže v r. 1915). ČZK věnovala též zvýšenou pozornost organisaci péče o kojence, zřídivši zvláštní odbor pro řešení této otázky a přispěvši k založení spolku »Ochrana matek a kojenců v království Českém«. Spolek tento získal budovu na Štvanici, kde zřídil útulek pro rodičky.

K poučení, jak pečovati o kojence, podjala se ČZK na vlastní náklad instalovati v listopadu a prosinci 1915 kočovnou výstavu říšského ústavu pro péči o matky a kojence ve Vídni a uspořádala řadu přednášek z oboru péče o kojence. Také se ČZK obrátila již v prosinci r. 1915 na místodržitelství král. Českého, aby učinilo příslušná opatření k zabránění nedostatku krupice a mléka pro malé dítky. V dubnu 1916 žádala c. k. policejní ředitelství v Praze, aby učinilo vhodné opatření proti tomu, aby děti školní netísnily se často celé hodiny v dlouhých řadách před krámy mlékáren, před obecními prodejnami atd., že děti tyto, zastupující matky, jež nemohou od nemluvňat a menších dětí na dlouho odejíti, zanedbávají pak ovšem školu, zůstávajíce celé hodiny při nákupu právě v době školní, a domáhala se pro tyto děti zvláštních legitimací, aby mohly hned nákup provésti před ostatními kupujícími. S jakým výsledkem se obojí podání setkalo, je viděti každodenně před prodejnami v Praze i v přilehlých obcích, a jeví se velmi citelně v rodinách, kde jsou kojenci a malé dítky.

Přičiněním ČZK vydalo c. k. místodržitelství výnos proti pouličnímu prodeji mládeží školní zejména po hostincích v noci a nařízení o zákazu prodeje lihovin, tabáku, návštěvy hostinců, kaváren, tanečních místností atd. mládeži pod 16 let věku. Také podnikla ČZK akci ku zřízení státního ústavu pro ochrannou výchovu mládeže mravně ohrožené podáním ministerstvu spravedlnosti 5. září 1916, ve kterém nabídla své služby k uskutečnění návrhu na zřízení takového ústavu v království Českém.

Již r. 1916 jednala ČZK s c. k. místodržitelstvím opětně o použití budovy Giselina sirotčince král. hl. města Prahy na Hradčanech za nemocniční oddělení pro prostitutky, ale »nemohla se stavěti proti použití zmíněné budovy k naznačenému účelu, zejména po vysvětlení, jehož se jí dostalo šéfem zdravotního oddělení c. k. místodržitelství« (v. Přehled činnosti 1916, str. 66). Škoda, že toto vysvětlení není uvedeno. Zajisté však jednou přece vejde ve známost naší veřejnosti a bude jako význačný dokument zachováno dějinám skutečné péče o mládež osiřelou a opuštěnou v době, kdy tolik úředních výnosů nařizuje a nabádá o mládež pečovati.

V r. 1916, za který poslední přehled činnosti zatím byl vydán, pečovala ČZK o 2365 dětí. Z těch poskytovala podpory počátkem t. r. 428 dětem, koncem t. r. 1934 dětem, ve svých výchovných koloniích zaopatřila do konce r. 1916 celkem 137 dětí, ve svých ústavech 246 dětí, v cizích ústavech 56 dětí.

Svých ústavů měla ČZK do konce r. 1916 celkem 7: výchovnu pro lehce abnormální hochy v Hradci Králové, učňovský útulek v Praze, ozdravovnu v Toušeni, ústřední dětský chorobinec v Praze, výchovnu pro děti mravně vadné v Jilemnici, denní útulek v Chudeříně u Hor. Litvínova, »pozorovnu« v Praze.

Počátkem r. 1917 zakoupila ČZK ve Šternberku u Slaného budovu pro osmý svůj ústav, vojenský sirotčinec.

Do svých ústavů ČZK přijala ode dne otevření jejich 477 dítek. Náklad na všechny ústavy činil v r. 1916 celkem 151.875 K, celková úhrada ošetřovného 65.987 K.

Nejstarším ústavem ČZK jest výchovna pro lehce abnormální hochy v Hradci Králové. O té zatím jen chci uvésti obšírnější zprávu. O ostatních časem později. Jest to ústav v každém ohledu pozoruhodný, jediný toho druhu v Rakousku. Výchovna byla zřízena po návrhu univ. prof. MUDra Lad. Haškovce. Umístěna jest v budově bývalého kláštera propůjčené obci královéhradeckou, která uhradila při zřizování poloviční náklad adaptační, později propůjčila ústavu též pozemek za městem ke zřízení zahrady a stále spolu s okresním výborem a j. korporacemi místními štědře podporuje tuto blahodějnou instituci. Ke zřízení ústavu přispěl zemský výbor poskytnuv bezúročnou půjčku 15.000 K; ministerstvo kultu a vyučování povolilo jednou pro vždy podporu 800 K. Výchovnu od počátku jejího trvání (r. 1910) řídí Josef Pelikán, učitel obětavý a svému dílu oddaný, který ze skrovných počátků, překonávaje s obdivuhodným sebezapřením nesnáze a překážky, které stavějí se v cestu každé nové věci, dovedl v krátké době přivésti ústav ke skutečnému rozkvětu. Od založení ústavu byl přijat 101 chovanec; r. 1916 bylo v ústavě 55 chovanců. Celkový náklad byl okrouhle 40.000 K, náklad na jednoho chovance dostoupil 800 K (za míru 420—460 K). Na 13 chovanců bylo placeno zemským sirotčím fondem po 1 K denně, na některé platily korporace — zejména okresní komise — různě veliké příspěvky, a část jest částečně nebo zcela vydržována rodiči. Zbytek nákladu, t. j. 45%, doplácí ČZK z vlastních prostředků (před válkou doplácela 37%).

Chovanci vyučují se pravidelně v ústavní dvojtřídní škole. Vyučování jest hromadné, individualisované, dle potřeby ve skupinách; provádí se výměna žáků při jednotlivých předmětech z jedné třídy do druhé, jak povaha a schopnosti jednotlivců vyžadují. Mimo předměty školy obecné vyučuje se hojně ručním pracím, jimiž se vyučování doplňuje, prohlubuje, činí názornějším a kterými se též dává všeobecný podklad pozdější práci dílenské. Chovanci učí se hře na housle, pečují o domácí zvířata, za nedělních odpůldnů vycházejí s pěstouny na vycházky do širého okolí, v zimě na led, v létě do řeky. Příležitostně chodívají na loutková představení dětem věnovaná, učňové na ušlechtilé kusy do divadla. Domácí loutkové divadlo těší se stále značnému zájmu. V létě všechno zaměstnání se soustřeďuje na zahradu, kamž jsou na práci za pěkného počasí vyváděni všichni žáci, pokud nejsou zaměstnáni v dílnách, za nepříznivého počasí jen otužilejší. V době pilné, naléhavé práce chodí do zahrady i chovanci z dílen. V době zimní jsou chovanci tělesně schopní přidržováni ku pravidelné práci v dílnách. Malým chovancům vůbec a starším ve volných chvílích jest popříváno dosti volného času na hry a tělocvik. Pokračovací škola též koná platné služby. S méně

pokročilými učni se opakuje učivo z obecné školy, pokročilejší rýsují, počítají, sestavují písemnosti, seznamují se s důležitými občanskými a živnostenskými předpisy a s hlavními partiemi technologie.

Výchovna má dílnu krejčovskou, obuvnickou a truhlářskou, poskytující živnostenskou výuku chovancům, kteří pro to které řemeslo jeví schopnosti a zálibu. R. 1916 dílny zveřejněny, mistři přihlášeni ke společenstvu a rovněž i učedníci, pokud jejich tělesné i duševní vlastnosti zaručují, že se mohou řemeslu řádně vyučiti. Opatření toto jest pro vývoj ústavu neobyčejně důležito. Dílny jsou důležitou složkou ústavního ústrojí. Zaměstnávaly na 24 učně a zaopatřovaly ústav důležitými potřebami. Majíce dosti materiálu ke zhotovení nových i k opravě starších předmětů, mohly vyhověti plně potřebě ústavu. Krejčovská dílna zhotovila a opravila v r. 1915 za 2023 K šatstva a prádla, v r. 1916 za 2281 K, obuvnická vykázala za r. 1915 výnos 1728 K, v r. 1916 1780 K, truhlářská 700 K a 780 K. Trpěly však ústavní dílny zvláště v r. 1916 velice stálým střídáním pěstounů-mistrů.

Ústav má rozsáhlou zahradu, která jest stálým zdrojem zdravého zaměstnání pro většinu chovanců. Po celý rok věnuje se obdělávání zahrady 10 učňů. Vedle nejdůležitějšího svého úkolu výchovného a zdravotního nabyla v nynější době zvláštního významu pro aprovisaci ústavu. Hrubý výnos oceňuje správa ústavu na 4000 K. Zahrada poskytla ústavu brambor a zeleniny pro vlastní spotřebu. V zahradě jest také včelín o 8 včelstvech.

Používá se všech prostředků, jimiž by bylo možno rozvinouti tělesné i duševní schopnosti chovanců. Hoši navykáni jsou samostatnosti, aby nebyli v žádném směru na obtíž ani rodině, ani společnosti. Úsudek o působnosti výchovny, úsudek dozorčích orgánů, odborníků, kteří ústav navštívili, širší veřejnosti místní, která má častou příležitost nahlížeti ve vnitřní život výchovny i rodičů, kteří měli nebo mají v ústavě své dítky, jest vesměs příznivý. Ale nejlepší »vysvědčení« o své působnosti zjednala si výchovna sama, zjistivši, že ze 73 chovanců v péči ústavu se nacházejících a řádně propuštěných jsou 52, t. j. 72% dobře způsobilí samostatné výživy, 18, t. j. 24% jest částečně způsobilých; ze 26 řádně propuštěných chovanců jest 17 při řemesle, 9 v domácím nebo polním hospodářství. To jsou výsledky zajisté potěšitelné a výmluvnější než jakékoli úvahy a rozklady o prospěšnosti ústavu tohoto. Jenom jest zapotřebí, aby ústavů takových bylo více. Jediný ústav pro celé Čechy rozhodně nestačí. *J. Mauer.*

LITERATURA.

Krásná.

R. Bojko: Zbytečný. Přerov 1917. Sbírky Klas svazek pátý. *Jan Vrba:* Dolina. Román. Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze 1917. — *Růžena Jesenská:* Ivana Javanová. Román. Nakl. J. Otto v Praze 1917. — *Jaromír John:* Dojmy a povídky. — *Týž autor:* Humoresky. Lidové knihovny svazek 105 a 107. — *K. Šípek:* Mumraj a popelec. Nakladatelství Hejda a Tuček v Praze. — *Jindra Imlauf:* Dopisy. Vydal vlastním nákladem autor v Novém Městě nad Metují 1918.

V pátém svazku přerovské básnické knižnice Klas, jejíž svazky vkusně bývají vypraveny a vyzdobeny dřevoryty nadaného Jaroslava Votruby, dokon-

čuje R. Bojko svou historii »zbytečného« člověka. Není to puškinovský boháč a světák, nýbrž chudý český venkovský člověk, zklamaný v životní důvěře a rodinné lásce, jenž v návalu zoufalství vztáhne ruku na vlastní ženu, ji zraní, po činu bloudí v černých myšlenkách lesy, sám se udává soudu a pokorně na konec čeká rozsudku a odsouzení od vyšší spravedlnosti světské. Jak tato úřední spravedlnost vypadá, líčí nám tento druhý svazek veršovaného románku. Nevelký pochmurný sál v špinavé soudní budově na zakouřeném Cejlu v macešském Brně, unavené tváře soudců, porotců, vyježděný pathos státního nadvládního, otrlé a nízce zvědavé obecenstvo — a mezi nimi shroucený, zlomený hrdina-odsouzenec. Větší část skladby zaujímají zde dvě řeči, hřímavá, lžiliberální povodeň státního žalobce a řeč stařičkého obhájce, ne prohnaného, vydělávačného advokáta, nýbrž zšedivělého, taktéž životem odstaveného obhájce, nejcennější z celé básníkovy skladby. Křivé vývody žalobcovy, jeho obdivná psychologie velikých zločinců mírně, ale se stupňovaným důrazem vyvráceny jsou řečí obhájcovou, zprvu volnou a nesmělou, později hřejivou a výmluvnou. V ní jest jádro básně Bojkovy, do ní vložil básník své názory o povaze našeho lidu, její odlišnosti od tvrdých, bezohledných povah našich sousedů, o utkvělé touze po lásce a štěstí, potřebě pokání a hluboké víry v konečnou spravedlnost. Postava odsouzence Říhy jest příliš trpná, líčení soudní a zvláště závěrné vystoupení, odsouzení a odpykání trestu podány jen skizovitě a matně. Pětistopé přízvučné daktyly, často nepřesné, rýmovány jsou dosti neuměle, z celé této soudní aféry nemáme dojmu tak osvobozujícího, ani otřásajícího, jak by styl práce žádal. Starší hymnické skladby básníkovy, jeho veršované modlitby ve smyslu panteistickém. jeho písně o sladké kráse země, nejsou dosaženy tímto novým realistickým námětem.

K básnickým svěžím obrázkům, kypivým šumným povídkám a psychologickým románovým studiím Jana Vrby přistupuje jeho poslední román Dolina. Zase poznáváme autorovu oblíbenou scenerii: výsek venkovské přírody, sedláky žijící na své hroudě, jejich svět a duševní prostředí utkvělé v nejbližších vztazích okolních. Proti jiným skladbám ustupuje les do pozadí. Zato hornatý chudý kraj s pruhy chudých políček, na nichž se celé generace žárlivě a v potu tváři lopotí, podán jest životně a s výrazností, která jest nejkladnějším znakem mladého sympatického spisovatele. Zvláště úvodní kapitola popisná má tolik oživujících, skrytě dramatických momentů, tolik líbezného kouzla, tolik laskavých, milých postřehů, jaké čteme zřídka u našich venkovských povídkářů. Od přírody obrací se však náš autor hned v druhé kapitole k lidu v horském tom zákoutí do úmoru pracujícímu na zděděné líše otců a celý svůj zájem soustřeďuje na vylíčení jeho houževnaté, tvrdé, umíněné povahy. Tím přechází román na pole psychologické a děj odehrává se kolem doliny, jediné úrodnější, pšenicové půdy, pýchy a věčné touhy sedláků horského kraje. Ve vývojovém stupni naší realistické povídky z venkovského prostředí zaujímá román Vrbův místo charakteristicky ojedinělé. Sice již starší naši beletristi nalezli proti naivnímu idealisování prvních povídkářů stinné stránky v životě našich venkovanů, ale s tak přísnou důsledností, takovým tuhým zkoncentrováním děje v oblast selského myšlení, cítění a snažení, s takovým rázným pominutím všech lyrických prvků, všeho nepodstatného neprovedl snad nikdo venkovského ro-

mánu do příkrých důsledků. Osou děje jest spor dvou nejbohatších rodů — Krutinů a Maretíků — o dolinu, jíž se střídavě zmocňují, kterou hned ti, hned oni pyšně osévají a žnou, s níž rod roste a upadá. Spisovatel nalézá primérní složky povahové našeho horáckého sedláka: lpění na půdě, rodovou pýchu, osobní ctižádost spojenou s neúmornou prací, bystrý vtip nejjadrnější v zlomyslných poznámkách a splácení výsměšku dravějším slovem, nesmiřitelné nenávisti třeba léta vyčkávající napiatě k připravené ráně. Všecko ostatní, náboženství, pokrok světa a hospodaření, láska k rodině, poměr k ženě je vedlejší, pouhým prostředkem k naplnění úkolu, dosažení zákeřného cíle. Také příroda, celá obec ostatní, širý svět jsou pouhou kulisou, mrtvou folií tohoto elementárního, jednoduchého boje. V takové střízlivé koncentraci s pominutím nebo letmým nahozením vedlejších průvodných motivů zdárně by pracoval dramatik, ačkoli i u něho by musily episodní figury býti životnější a prohloubenější. V epickém celku, románu, vypadne taková střízlivá hospodárnost příliš suše, jednobarevně; rádi bychom se v toku téhož děje zastavili, odpočinuli si, rozhlédli se. Také chybuje tato důsledná a ve své tvrdosti imponující komposice tím, že týž motiv, spor o dolinu, rozvádí do tří generací. Nevyhne se opakování situací a tvárná zdatnost spisovatelova nestačí ještě, aby vždy novým stylem, odlišnými prostředky vyznačil mladý a nejmladší svět v odvěkém tomto selském boji, aby přibíral nové individuální prvky mladších generací, aby pojal změněný svět, mladé proudy světové, které i na zapadlou horskou ves doléhají; docílil by tím rozmanitější tvárnosti a bohatější motivace.

Již z techniky románové jest patrno, že se děj nese prudce, dramaticky k cíli. A v mnohých dramatických momentech, tak v scéně, když se Maretíkovi narodí třetí dcera, konfliktu mezi Michalem Grubrem a vnukem Petrem, jest ukryto tolik mladistvého uměleckého ohně, silného citu a dobrého, ekonomického podání, že můžeme s povděkem a nadějí přijmouti tento nový plod pilného a schopného autora. Z kazů komposičních vytýkám jen manýrovité naznačování obsahu na konci předcházející kapitoly, z nevkusů jazykových časté věty typu: byl příliš Maretíkem, než aby podlehl svodům Krutinovým.

Pravým opakem hutného a střízlivého románu Vrbova jest epická skladba Růženy Jesenské. Zde svět umělecký a problém nové ženy, oddaně, přese vše milující. Tento román je skrz na skrz romantický a má rozličné přednosti, ale i mnohé vady zastaralé techniky romantické. Je tu historie tajemné viny otcovy, kterou dcera jede smiřovati; úcta k rodovému šlechtictví, tak příčící se našemu demokratickému smyslu, zvláště v dnešních dnech; technika náhodných, ve skutečnosti zhola nemožných setkávání; lesk a blahobytná nádhera, jíž jsou tyto křehké lidské květiny obklopeny, bohatství, získané, jako u hraběte Emila, třeba za cenu nečestných kompromisů a zbabělé bázně před uskrovněním; šlechetní lupiči kavkazští, kteří klekají před svou milenkou — Madonnou a v pravý čas se zjevují a odcházejí; rozhledy po pražských zahradách, skvělé interiéry ztichlých aristokratických paláců, pařížské ateliéry, salonní parníky a jachty plující po Volze a Chvalinském moři, poutnické podzemní kobky novgorodské, prastaré opuštěné kláštery v pralesích krymských na břehu mořském. A v tomto prostředí sní bledí lidé, kteří po každém vzrušení blednou ještě více, figurky jdoucí

za svým srdcem a hlasem rozmaru, bez práce a starosti. Nejbližší a poměrně nejpravdivější jest hrdinka románu sama, Ivana Javanová, trochu afektovaná, ovšem veliká umělkyně, jejíž kouzelná osobnost vzbuzuje vášně i oddanou lásku, inspiruje umělce, tiší bolesti, poutá nejprostší venkovany. V jejím důstojném klidu, převaze intelektu, resignovaném čekání je rys staropanenský. Psychologie ostatních osob je nadmíru vratká a podivná. Mně aspoň jest hrabě Emil zcela sobeckým zbabělcem a cynickým požitkářem, nechápu, jak možno po všem, co se stalo, takového muže vroucně a oddaně milovat. Vůbec nedostatek poněkud životného souzení, cenění podle vnitra a ne povrchu, náladová skladba, dobrodružné scény a děje, fantastická nádhera, snadné řešení konfliktů přibližuje spíše spisovatelčin »román« k pohádce; ovšem k pohádce bez naivní prostoty, jímavého kouzla lidové duše, bez vnitřní rovnováhy a spravedlnosti. A stačí, abychom se po přečtení lyrických pasáží, opravdu básnických líčení Novgorodu a Krymu, zamyslili nad osudem a povahami činných hrdinů, a pohádka zhroutí se pod naším domyšlením v žalostnou tříšť vypiatého, nepravdivého bájení. Kniha vyšla ve čtvrtém roce světové války. Jak jinak jde náš život, naše sympatie, bolesti a snahy, jak jiných lidí, pracovitých a celých, potřebujeme!

Jaromír John pokračuje v nových dvou svazečcích ve vzpomínkách a dojmech vojenského života. Na tomto místě s uznáním a sympatií zmínili jsme se o prvním svazečku autorově U táborového ohně. Tytéž znaky mile provázejí obě nové knížky. Zase nečteme líčení bitevních scén, nýbrž historky z etap černohorských a albánských, vzpomínky z ruských zákopů, z nemocnic a polních blázinců, humoresky z vojenského života válečného, z posádkových měst středočeských i z Vídně. Zase zralá mužná rovnováha inteligentního člověka Čecha,

Styl Johnův jest jadrný, nehledaný, ale tam, kde jde o vystižení náladových situací (vzpomínky na domov v »polním kinu«, trh v albánském městečku, scéna u ohně) výmluvný a plastický. Náš voják neláme bezradně rukama, nedusí se v zbytečných protestech

nechlubí se okázale nebezpečnými situacemi, v nichž měl příležitost osvědčiti srdnatost a sílu duševní. Se samozřejmou prostotou, nejlepším znakem zoceleně povahy a utvrzeného ducha, kreslí své obrázky bez plačtivé sentimentality a bázlivé ironie. Rozumíme jeho nápovědem, dožíváme intensitu citů,

tužeb a veliké lásky k domovu, rodině a národu, kulturní práci lidstva. Jeho humoresky mají nahořklou příchuť bolestného ovzduší, z něhož vyšly. Autor neoperuje krkolomnou duchaplností, ani groteskními scénami, k humoresce stačí, nebyla-li nehoda tragická, dopadlo-li dobrodružství na konec dobře. Vkus a vysoká moudrost životní prosvítají těmito náčrtky, [illegible]

Několik

skvostných figurek (domobranec Vejlupek) podá na dlouhé časy dokumenty k naší válečné literatuře.

Zato humoresky Karla Šípka čerpají plnýma rukama z dob blahého míru, pohodlí a měkké blahobytnosti a k polechtání čtenáře pracují strojenou duchaplností, pikantními spodničkovými výstupy, dobrodušnými vtipy otřelého rázu, přehnanou karikaturou, k níž se hodí dobře nevkusné průvodní ilustrace Stroffovy, historkami z pražské výstavy blahé paměti, příhodami Pražáků na cestách (nejdále ovšem v Mnichově a v údolích alpských), maloměstskými satirami. Nechci upírati Šípkovu stylu břitkosti, obhroublé jadrnosti, s níž bych srovnal groteskní nápady K. M. Čapka, příjemný svěží tok, vtipné úvody a závěry. Ale banalita prostředí v delší řadě novinářských článků, takto shrnutých v knihu, uráží na konec a znechucuje. Mezi tuctovými čtenáři, jejichž požitkářským názorům a lacinému výsměchu se lichotí, naleznou snad dosti čtenářů. Pro českou novelu humoristickou jsou bez ceny literární. Tato — již sedmá — kniha »veselého čtení« zkušeného novináře nepřidá kladných stránek k jeho literárnímu dílu.

Rozcitlivělý autor »Tesknic« Jindra Imlauf přichází s novou knihou psychologie tělesného utrpení a bezpomocného soužení. Proti starším nedokrevným novelám vidím pokrok v odvaze, s níž se autor dívá na zmítané bolestí a marnou touhou tělo umírajícího churavce. V dopisech vylíčena bizarní láska chudičké poštovní úřednice a zoufajícího, bolestmi týraného, v šílenství morfiovém se omamujícího churavce, jenž posledními silami mučeného těla touží po smyslné lásce, svěžím ženském těle, a nachází u oddané družky na smrtelném svém loži ukojení. Historie středověkého mystického rázu, forma výmluvná, ač málo pravděpodobná, neboť za dlouhých nocí šílených bolestí nelze čmárati po papírcích věty tak vzrušeného a souvislého obsahu. Šlejharovský pesimismus provívá celé dílko, cítíme s trpícím Jarou, litujeme ho, ale pouhá bolest nestačí na umění, které nutně a organicky potřebuje zdravého podkladu, plného toku životního. Spíše se přikloníme k Lidce, jíž přece poněkud rozumíme, a vážíme si dobré matky churavcovy, tak obětavě poskytující nemocnému synovi poslední služby. Vzpomeňme na Filokteta, na Ibsenovy Přízraky, abychom viděli, že tělo zdrásané a nemocí potlačené nemůže býti nositelem hrdinského děje. Osud krutý, ale umění jde ze života a pro život. *K. H.*

Poučná.

Gamma: Brázda. Dvě knížky českého novináře. (Knížka první: Uměním. Knížka druhá: Životem. Nakladatel Štencův grafický kabinet.) — *Dr. Emanuel Rádl:* F. X. Šaldova filosofie. (Knihovny Nového Věku č. 3. Nákladem časopisu »Nový Věk«.) — *Jan Mauer:* Jak poznati duševně úchylné děti a kterak je učiti v pomocné škole. S předmluvou univ. prof. dra F. Čády. (Praktická výchova sv. II.). Nakl. K. Stieglmaier v Praze 1917.

Gamma: Brázda. Dvě knížky českého novináře. (Knížka první: Uměním. Knížka druhá: Životem. Nakladatel: Štencův grafický kabinet.)

Počínám přáním, aby tyto dvě knížky Gammovy vyryly v našem českém světě opravdovou brázdu. Bylo by také smutné, aby ne! Vyšly v době, kdy

víc než jindy pociťujeme, že život je příliš vážná věc, a že z té velké krise, kterou teď lidstvo prodělává, se zrodí cosi vyššího, že nakupenými mraky proderenie se zase o stupínek blíž k slunci. Všechna lidská činnost má vlastně směřovat za tímto cílem. Tím více umění. A zatím na jaké hračkářství zvrhalo se často umění, zvláště i literární umění. Mimoděk si vzpomínám na doznání, jež F. V. Krejčí učinil ve své knize »Doba«, vydané za války. Tam v kapitole »Konec estéta« praví: »A měli jsme ovšem své dekadenty, své sataniky a milovníky perversit, literáty spadlé na českou půdu jako s jiné planety, kteří koketovali s démonickou mystikou a všemi pekly chorob, splenů, zrůdností a šílenství, měli jsme své aristokraty v umění, ale bez aristokratického podkladu životního, měli jsme své ctitele katolické mystiky, ale bez upřímné víry, měli jsme své kubisty, kteří se honosili, že Čechy jsou po Paříži a Španělsku hlavním semeništěm tohoto druhu umění — zkrátka ode všeho jsme měli, co spadá pod onen široký pojem estétství, jak byl shora načrtán... Všichni, kdož jsme milovali umění, bývali jsme vábeni sladkými hlasy do tohoto světa krásných forem, citových křehkostí, náladového a nervového lahůdkářství a vyblouzněných heroismů; všichni jsme, někdo víc a někdo méně, odvykali v této škole plnému mužnému pohledu do života a bývali v nebezpečí bloudit v prostřed jeho ruchu a práce jako nedůtkliví osamělci, kteří s domýšlivostí hyperkulturních lidí domnívají se být povzneseni nad sociální povinnosti a pohrdají svým okolím.«

Nuže Gamma (Gustav Jaroš) nikdy nenáležel k těmto estétům, nýbrž k několika málo lidem, kteří hlásali spojitost umění se životem. Jeho obě knihy Brázdy stavějí nám to s takovou důtklivostí, s takovým zanícením na oči, jsou prodchnuty takovou vnitřní opravdovostí a hlubokým přesvědčením, že neznám u nás knihy v tom směru jim rovnocenné. Je cosi Emersonovského v těchto essayích Gammových, které opět a opět nám připomínají, že život není jen z tohoto světa, a že umělec, který pracuje pro život, je nástrojem vyšších mocností. Gamma mluví tu u umělců o p o s e d l o s t i D u c h e m a hlásá, že umělec, jemuž se dostalo milosti Ducha vidět hloub, lépe a pronikavěji cestu k vyššímu, obsažnějšímu lidství, má i velkou, slavnou, odpovědnou povinnost, povinnost všech ukazovatelů cest vzhůru. Proto dle Gammy nelze umění vystihovat jen estetickými formulkami, dle něho umění, jež se děje ve službách Ducha, řine se z jednoho střediště, a to středisko je etické. »Vztah Rembrandtův, Milletův, Schwaigerův k životu,« dí Gamma, »není pouze estetický, nýbrž v první řadě etický.« I ukazuje, že nelze umělce odpreparovat, osamotnit od celé jeho bytosti lidské a že nelze ho ani odtrhnout od velké pospolitosti práce lidské a národní. Umělec dle Gammy nestojí se svým dílem mimo velké pracování národa a všeho ostatního lidstva, jak nám prý chtějí namluvit l'art pour l'artističtí estetikové. »Je zlým, otravným evangeliem hlásat, že umění je věcí pro sebe a život věcí pro sebe; že umění nemá co činit se životem, leč jen jako s látkou pro své krásné čisté hry; že nemá umění usilovat, aby jinak než esteticky se projevovalo, nemá tak klesat, aby chtělo mravně povznášet srdce lidská, budit svědomí, slovem aby se snižovalo k etickým službám bytí. Nelze dost často a dost důrazně odmítat toto travičské evangelium.«

Takové je stanovisko Gammovo k umění. Demonstruje nám je názorně na Alšovi, Smetanovi, Meúnierovi, Schwaigerovi, Rembrandtovi atd., ukazuje

nám na př., že Alšova »Vlast«, »Patero smyslů«, »Život starých Slovanů« jsou věřícími zpěvy svobody, horoucími zpověďmi o divotvorné moci svobody, výzvami národa, aby všecky své věci stavěl na svobodu, tvrz i základ nepřemožitelnosti. Gamma vidí v Alši víc než jen malíře a kreslíře: spatřuje v něm učitele a probuzovatele národa. Podobně i ve Smetanovi, v jehož Vlasti prý nelze slyšet pouhou hudbu, nýbrž veliké vyznání víry v národ a lásky k národu. To, co Aleš a Smetana rozdávají, jsou Gammovi pravé statky života: síla, radost, čistota, krása, víra v život a v člověka — — a v budoucnost národa. Podobně když píše o Meunierovi, opět a opět zdůrazňuje souvislost tohoto umělce se životem, jak mu běželo o věčný úkon: hlásat spravedlnost pro hrdinu tělesné práce, pro dělníka, právě tak jako Schwaigerovi šlo o to, aby odhaloval i v odrancích a proletářích lidi stejné podstaty a hodnoty, jako jsou všude jinde.

A poměr Gammův k životu?

V druhém svazku Brázdy v celé řadě statí horlí pro život vyšší a krásnější, než jakým žijeme, ukazuje, že se olupujeme o veliký dar života a spokojujeme se s bídnou jeho karikaturou, bičuje sociální nespravedlnosti, vykořisťování lidí lidmi, otročení dětí a žen (sem náleží i prostituce!), ukazuje na zběsilou honbu za penězi a požitky a hlásá, že dávat přítomnému okamžiku obsah co možno veliký, krásný, nezapomenutelný — toť umění života. Ale nejen to, nýbrž pomáhat k takovému životu i jiným, to jest těm, kdo dosud žijí ve tmě, bídě, mrazu, nevědomosti — bez viny své. Na to Gamma nikdy nezapomíná, sociální cit je u něho bouřlivě silný, vždy a všude probleskuje jeho, řekl bych, přímo bratrský poměr k nízkým a nejnižším.

Vyžadovalo by mnoho místa, abych se alespoň zběžně dotkl všech článků Gammových, jimiž se nám snaží osvětlit zvrácenost dnešního našeho fysického, sociálního i mravního života a v nichž nás nabádá k životu novému, zdravějšímu a lepšímu. A všechny ty články mluví tak důrazně a působivě k duši, poněvadž cítíš, že za nimi je člověk, který to vše v sobě a na sobě prožil a vtělil ve vlastní svůj život.

I Gamma měl své rozcestí do Damašku, o němž několikráte mluví ve svých knihách, zvláště když píše o Meunierovi. Z článku »Novinář« je nejlépe vidět to jeho rozcestí (mluví o vlivu Ruskinově) a stěžejní otázku, jak žít, aby život měl smysl. A když píše svou stať »Ovoce a strom«, tu již je za svým rozcestím, tu již ví, jak sám žít, ale chtěl by, abychom všichni žili jeho náboženstvím a jeho zbožností. Neboť konec konců nemohu jinak nazvati to, co nám hlásá jeho stať »Ovoce a strom«, než projevem zbožnosti a zbožného života. Mohlo by se říci, že se v této stati ozývá Tolstoj tam, kde Gamma mluví proti diskultuře technických vymožeností (i náš Šlejhar horlíval proti »lžicivilisaci«), nebo Thoreau tam, kde hlásá oprostění v životosprávě, ale z knihy Gammovy je vidět, že třeba dospěl tu a tam k příbuzným názorům, dospěl k nim vlastní cestou, a že ten život, jak se nám jeví ve světle jeho Brázdy, je opravdu jeho vlastním a nejvlastnějším životem. A pak neběží v poslední řadě o osobu, nýbrž o dílo, které dávám životu a jímž pracuji na pokroku života, a o to vlastně Gammovi jde a do důsledků. Odtud — z odosobnění — vysvětluji si u něho i užívání pseudonymu.

Z této stati »Ovoce a strom« měly by naše čítanky a všechny výchovné knihy pro mládež přejati alespoň několik stran kapitoly 10. A to, co tam Gamma praví o zušlechtění pláněte, měli by si všichni naši vychovatele (matky i otcové) a učitelé přepodobnit pro zušlechtění duší dětských. Věřím, že téměř každý člověk se v životě ještě znovuzrozuje a má své převraty, ale není nad to, roste-li rovně a krásně vzhůru již od dětství, a když již tam se mu dostane toho zušlechťujícího roubu, po němž pláně je ochotno roditi dobré ovoce.

Mohl bych se nyní i kriticky zadívat na jednotlivosti Gammových dvou knížek a říci, s čím nesouhlasím. Byly by tu takové některé jednotlivosti, na př. Gammův soud o Beethovenovi, jeho názor o vlivu poměrů na uměleckou tvořivost atd. Mohla by se snad také zdáti upřílišenou ta závislost duše na těle a výživě, jak nám ji zdůrazňuje Gamma, když soudí, že návrat běsův alkoholismu, pohlavního nevolnictví, prostituce, otroctví pracovního, mamonismu, útisku, válečnictví může býti zamezen jedině radikální změnou výživy ve výživu racionální, prostou, co nejlacinější, eticky čistou, a když všecku lidskou činnost a tedy i uměleckou uvádí v těsnou závislost na těle a potravě. Ale rozumím Gammovi: Je to asi taková upřílišenost, jakou shledáváme v Trineovi, jenž opět asi tak upřílišeně zdůrazňuje vliv ducha na tělo. Ale oba konec konců se shodují v tom, že chtějí život v jednotě s »Duchem života nekonečného«, jak dí Trine. I Gammovi posledním cílem je duch, a co vlastně je to jiného než působení ducha na duši, když v dílech uměleckých hledá vzpruhu pro život vyšší a krásnější, když na př. taková Smetanova Vlast volá dle něho k národu: »Nebojte se!« Ale chápu v podstatě Gammu a vím, že za dnešních dob otrav alkoholových a jiných nelze ani dost zdůrazňovat tuto regeneraci tělesnou ve prospěch regenerace duševní.

Závažnější byl by rozpor v názoru na budoucí vývoj lidstva, jak nám jej Gamma kreslí ve své závěrečné básni »Ovoce a strom«. Neváhám tuto stať nazvati básní, neboť je vždycky tak trochu básnickým podobné řešení vzdálené, konečné struktury lidského života. Bezpečnější je řešení problémů přítomnosti a nejbližší budoucnosti, jak to sám Gamma v různých statích činí. Nemyslím totiž, že nastane takové odpoutání od »lžikultury«, jak se líčí v závěrečném článku, a že zejména stroj pozbude v budoucnosti významu. Ale v tom konečném řešení vlastně nespočívá význam této stati, nýbrž v té vnitřní silné touze autorově po uvolnění všech duší lidských, po oprostění a zharmonisování tělesného vývoje s duchovním a po opravdově krásném životě na zemi.

A pak tyto Gammovy knihy náleží ke knihám, jež je zbytečno kritisovat. Raději dát se ozářit jejich světlem a dát se prohřát jejich teplem. A pokud možno obsah jejich vtělit i v obsah vlastního života. *Z.*

Dr. Emanuel Rádl: F. X. Šaldova filosofie. (Knihovny Nového Věku č. 3. Nákladem Časopisu »Nový Věk«.)

Po Tučném, jenž napsal brožuru o Šaldovi, objevuje se druhá knížka o F. X. Šaldovi. Již z toho zjevno, že běží o nevšední zjev literární. Je jisto, že Šalda má a bude mít v českém životě své význačné místo Ale přes to, že napsal své »Boje o zítřek«, nebude jeho místo v našem vývoji

místem českého zítřku, neboť Šalda není z kostí a ducha našich nejlepších lidí, není pokračovatelem v jejich duchu, nýbrž zhusta zjevem spíše jim protichůdným. Rádl o něm říká, že Šalda je zajímavým myslitelem. Ale připouštěje zajímavost a možnost názorů Šaldových, nepřipouští, že jsou správny, ba má je za škodné, protože za reakcionářské. Stačí upozornit pouze na 8. kapitolu brožury »Romantism«, aby vysvitlo, v čem Rádl postihuje reakčnost Šaldovu. Zde autor označuje Šaldu jako romantika ve smyslu německých epigonů Goethových a Herderových, zmiňuje se o jeho zálibě v upřílišených slovech, o jeho romantickém kultu nadšení, kultu vojáků, kněží (katolických) a jesuitů, o jeho respektu k mystice, o jeho strojeném aristokratismu, upozorňuje na jeho romantické pojetí lásky a pak na jeho romantickou chválu »činu«, kteréž slovo má prý u Šaldy význam čehosi nadobyčejného, co se naráz dostaví a oči zaslepí jako zázrak, kdežto práce je mu něčím nižším. Ale i ostatní kapitoly spisku Rádlova bystře a pronikavě vystihují literární a životní charakter Šaldův, na př. hned I. kap., v níž se zdůrazňuje, jak Šalda rád objasňuje své názory protesty, ačkoli protest nevede do hloubky otázek. Na př. když protestuje proti bezduchému pokrokářství, nikde není prý u něho místa, kde by se i jen pokusil vystihnouti idey českého pokrokářství. V kapitole »Konkrétnost« vytýká se Šaldovi abstraktní myšlení, nedostatek konkrétních představ. Odtud prý Šaldův slovní materialism, stálé hledání nových a nových slov, hromadění slov a mnohoslovnost, poněvadž při abstraktnosti uniká smysl. Rádl ukazuje, jak Šalda v poesii křiklavými slovy, jejich neobyčejností a hledaností chce docíliti uměleckého účinu, ale jak tento aristokratism zúžuje básnictví vlastně na řečnění. Zvláště dobrá je kapitola »Hlásání pravdy«. O velikých básnících prý neplatí slova Šaldova: »Historie umění jest epická báseň, která nedává žádného mravního naučení, než že jest krásné bít se a umřít.« Šalda prý by rád měl poesii jedině poetickou, t. j. zbavenou zodpovědnosti.

Ta jistá nezodpovědnost má u nás již tradici. Proto tím více v čas zasahuje Gammova Brázda, která nás proti těmto názorům Šaldovým zcela jinak poučuje o etických úkolech umění a o povinnostech umělců. *Z.*

Jan Mauer: Jak poznati duševně úchylné děti a kterak je učiti v pomocné škole. S předmluvou univ. prof. dra F. Čády. (Praktická výchova sv. II.) Nakl. K. Stieglmaier v Praze 1917.

Poslední léta před válkou konečně i u nás obrátila se veřejná pozornost na výchovu dětí slabomyslných. Ježto zvláštní ústavy bývají nákladné a máme jich málo, větší města zřizovala při školách obecných t. zv. pomocné třídy. Mauer poznal na svých cestách pomocné školství ve Švýcarsku, Německu a Belgii, prostudoval světovou literaturu o tomto předmětu a nabyl vlastních zkušeností praktických. Napsal obsažnou příručku, určenou především učitelům, ale také inteligentním rodičům, pokud se zajímají o výchovu mládeže duševně úchylné. Má na mysli děti lehce slabomyslné, jež netřeba internovati ve zvláštních ústavech. Právem obrací se proti mylnému názoru, jako by škola dítěti slabomyslnému jen pomáhala vývojem dohoniti dítě zdravé; pomocná škola jest kvalitativně rozdílna od školy obyčejné, volí také zvláštní prostředky výchovné. Nejednou Mauer upozorňuje, jak nedostatečné jsou dosavadní předpisy úřední, ukládajíce pomocné škole pevnou

osnovu, nutíce ji, aby mnoho času věnovala division liternímu učení často beznadějnému. Za to zdůrazňuje mimořádný význam ručních prací, kterým vyhrazuje v pomocné škole přední místo již také proto, že škola mnohé děti abnormální připravuje, aby se udržely v praktickém životě. Stejně bystře osvětluje zastaralé předpisy o přijímání do pomocných tříd: zpravidla může býti dítě slabomyslné posláno do zvláštní třídy teprve, když propadlo ve škole obecné, ač u leckterého vada je předem patrna. Mauer postrádá v naší soustavě přípravky, přičleněné buď k mateřské škole neb upravené při pomocné třídě; mnohé dítě trpící tělesným nedostatkem nutno teprve uzpůsobovati pro jakékoli vyučování. Kniha orientuje čtenáře po dějinách pomocného školství, po útvarech cizích, metodách vědeckých zjišťovati úchylky dítěte a j. Těžiště spisu tkví však v bohatých zprávách praktického rázu, pokynech pro učitele o pomůckách vychovatelských. Mauer i tu osvědčuje kritického ducha, doporučuje často prostředky jednoduché, hovící hravé zálibě žáků a snadno přístupné v omezených poměrech našich. Tekst jest doplněn hojnými ukázkami písma a kreseb žáků Mauerových. Praksi našich škol pomocných dílo přináší tolik moderních podnětů, učitelům otvírá takové obzory, že lze je prohlásiti činem průkopnickým. *K. V.*

ZPRÁVY.

Slovinský překlad Komenského »Orbis pictus«. »Popotnik«, slovinská pedagogická revue, přinášela v poslední době slovinský překlad Komenského »Orbis pictus«. Překlad jest z let 1700. Zůstal v rukopise. Překladatelem byl kapucín páter Hipolit. O Hipolitovi nemáme téměř žádných jiných dat, než že se narodil v Krajině kol r. 1670, stal se kapucínem, žil v Novém Městě a zemřel tam r. 1711. Nemáme o něm ani obšírnějšího pojednání, ačkoliv byl jedna z největších postav v slovinské literatuře doby protireformační. Od r. 1600, kdy páleny byly slovinské protestantské knihy, až po r. 1750 máme jenom několik knih kázání (Janez Svetokrizki, otec Rogerij, Paglavec) a pár sbírek církevních písní. Ostatní věci se tiskly latinsky neb německy. Pomyslíme-li, že od r. 1550, v němž vyšla první slovinská kniha, Katekismus Trubarův (Primus Trubar, slov. reformátor 1508—1587) až do r. 1594., v němž počala násilná protireformace — měli Slovinci již celý překlad bible (Dalmatinova bible vyšla v r. 1584), svou mluvnici od Adama Bohoriče, slovinského pedagoga, žáka Melanchthonova, ředitele lublaňské stavovské školy (1563—1593), jež vyšla r. 1585, a spoustu jiných knih (většinou náboženských, překlady evangelia, postily atd.) — vidíme teprve, jaký úpadek způsobila protireformace. R. 1593 byla zavřena stavovská škola v Lublani, slovinské knihy konfiskovány a páleny. R. 1600 zvítězila protireformace úplně. Predikanti a učitelé musili se vystěhovati z vlasti, kde zavládli jezuité. Národní školství, o které pečovali reformátoři (Trubar, Krek, Bohorić), upadlo úplně — místo stavovské školy dostala Lublaň jezuitské kolegium: jezuité byli Němci ze Štyrského Hradce. Slovinští kněži viděli, že národ potřebuje knih — proto tiskli knihy náboženské a kázání. Drželi se pravopisu, jak jej založili protestanté (Trubar), ale ne všichni stejně. Obyčejně každý spisovatel v předmluvě podal krátké naučení, jak se má čísti, zvláště co se týče ć, ś, ž. Cizích slov bylo čím dále tím více v těchto knihách. Tomu chtěl odpomoci páter Hipolit, sestavoval slovník řeči a napsal slovinskou mluvnici. Leč když mluvnici chtěl dáti do tisku, přinesl mu knihtiskař již tištěnou slovinskou mluvnici, o které páter Hipolit nevěděl; byla to mluvnice Bohoričova. Můžeme si představiti, jak zuřila protireformace, jestliže slovinské protestantské knihy tak vymizely, že ani páter Hipolit, který zajisté se o to zajímal, nevěděl o Bohoričově mluvnici. Pak se dal páter Hipolit do práce a začal opravovati svůj »Dictionarium trilingue (Latinsko-německo-slovinský), který mezi tím měl téměř hotový. Při této práci stihla ho smrt. Neměl společníků. Byl asi sám mezi svými řeholními bratry, jenž se zajímal o knihy. Titulní list »Dictionaria« byl již vytištěn; má pod svým názvem r. 1711. Celý rukopis i s titulním listem dali kapucíni vázati — jest to velký foliant — a tak zůstal Hipolitův slovník

uchován až po naše dny. Když řád kapucínů za Josefa II. byl rozpuštěn, přenesli knihovnu do Lublaně, a tak se dostal foliant do lublaňské lycejní knihovny, kde se nyní nachází. V latinské předmluvě píše páter Hipolit, že chtěl sestaviti slovník pro kazatele, již nejsou úplně mocni slovinské řeči, aby jim takto umožnil kázati v čisté národní řeči, aby neupotřebovali sprostých a směšných výrazů. V tomto foliantu, ihned za slovníkem nachází se překlad Komenského »Orbis pictus« latinsko-německo-slovinský. Nemá žádné předmluvy, žádné zmínky o Komenském, zkrátka ničeho; začne ihned s 1. obrazem. Ani v předmluvě k »Dictionariu« není žádné zmínky o »orbis pictusu«. Proč? Snad se páter Hipolit bál censury? Snad by neměl naději viděti tištěno své dílo, kdyby prozradil, že jest to dílo — překlad Komenského? Chtěl vydat páter Hipolit »Orbis pictus« zvláště, anebo měl býti jen částí »Dictionaria«, aby se v něm učili kazatelé neúplně mocní slovinské řeči? Nevíme. Za »Orbisem« přidáno jest »herbarium«, také latinsko-něm.-slovinsky, též práce Hipolitova. Tak jsou »Dictionarium«, »Orbis pictus« a »Herbarium« svázány pohromadě, v jednom foliantu — ale v předmluvě jest řeč jenom o »Dictionariu«. Snad měl býti »Orbis pictus« vydán zvláště a měl býti cvičební knihou k »Dictionariu«? Nevíme. Víme jen, že jest ohromná škoda, že páter Hipolit zemřel, než mohl vydati své dílo, a že by bylo velkého významu pro slovinskou knihu, kdyby byl zároveň s »Dictionariem« vydán také »Orbis pictus«. Překlad jest úplný, psán v čisté slovinštině, jež nám připomíná řeč našich protestantů. Páter Hipolit asi znal protestantskou bibli (z r. 1584), neboť doba katolická dovolovala kněžím slovinským překlad protestantské bible (katolický překlad bible vyšel u nás teprv kolem roku 1800). V dějinách literatury počítá se páter Hipolit mezi nejlepší znalce slovinské řeči té doby. Obyčejně se citovalo několik obrazů z jeho překladu »Orbis pictusu« (Kopitar, Marn, Glaser etc.). A tak zůstal překlad ležeti v knihovně po 200 let a teprve nyní byl uveřejněn v »Popotniku«. »Orbis pictus« v Slovinsku nebyl kniha neznámá. V lycejní knihovně chová se několik starších vydání (jedno je z knihovny V. Vodnika, jenž byl profesorem a za času Ilyrie (1809—13) ředitelem škol v Lublani). V našich školách upotřebovalo se asi vydání latinsko-řecko-německého). Jaký význam by byl měl »Orbis« pro nás, kdyby byl vyšel tak, jak jej přeložil páter Hipolit! Za celou dobu protireformační jest tento překlad jediná kniha, jež mohla sloužiti ve škole k naučení se národnímu jazyku a nevyšla tiskem. Hipolitův překlad jest nám důkazem, že přes nejčernější protireformaci kniha Komenského se šířila i po našem jihu. Bylo to v době, kdy i myšlenka jihoslovanská (chorv.-slovinská), jež v reformačním hnutí našla tolik spolupracovníků, úplně zmizela. Byli jsme zavřeni před celým světem a čekali jsme na almužnu ze Št. Hradce. A přece kniha velikého pedagoga se dostala i k nám, i nalezl se muž, jenž ji dovedl oceniti. Nevíme, zdali páter Hipolit znal také jiné knihy Komenského, nevíme, zdali vůbec věděl, kdo jest tento muž, jehož dílo překládal — víme jen, že poznal význam takového díla a že »Orbis pictus« přeložil doslovně, aby dal Slovincům dobrou učební knihu. Jest to jediný pokus v této době u nás: vydati knihu pro školu. Kromě škol jezuitských (latinských) tato doba u nás nezná škol. Jaké úmysly měl tedy páter Hipolit? Slyšel snad někde něco o národních školách? Chtěl snad jíti cestou velikého učitele

evropského? Nevíme. Ale jeho překlad ospravedlňuje nás, abychom jeho jména vděčně vzpomínali v dějinách slovinského školství, neboť mezi protestantem Bohoričem a osvícencem Blažem Kumerdejem, tedy v době 200 let, byl on jediný, jenž myslil na národní školu. *Dr. Ivan Lah.*

Zprávy knižní a literární. Prof. Vlad. Růžička, Dědičnost u člověka ve zdraví a nemoci. V Praze 1917. Str. 138. K 3·60. Snahám eugenickým chce sloužiti spis tento. Vznikl z přednášek na české universitě, určených netoliko pro posluchače mediciny, nýbrž pro studující všech fakult. Postaviv za cíl eugeniky omezení nemocí účelnou úpravou manželství, pojednává autor o dědičnosti nemocí po stránce biologické a o jejich vlivu na trvání plemene lidského a vývoj organismů, o výběru a jiných způsobech ozdravění lidské společnosti. — V knihovně (Lidové rozpravy lékařské) vyšel též spis MUDr. Tlustého, okresního lékaře v Třeboni: Tělocvik a sport s hlediska lékařova. V Praze 1917. Str. 63. K 1·40 a spis prof. V. Rubešky: O významu pohlavních nemocí pro ženu, rodinu a společnost. V Praze 1917. Str. 20. K —·50. Význam a vliv tělocviku se dnes již všeobecně uznává. Tělocvikem a sportem se síly a schopnosti tělesné u dítěte i dospělého vyvíjejí, udržují a zdokonalují. Avšak nejenom tělesná zdatnost záleží na tělesném cviku, nýbrž i činnost mozková a duševní je úplně podmíněna schopností a výkonností tělesnou. Tedy i nedostatky lidské vůle jest možno pravidelným tělocvikem nebo sportem odstraniti. A záleží-li osud národa na zdatnosti jednotlivých členů, pak je národ tím šťastnější, čím jsou tělesně i mravně dokonalejší jeho příslušníci. To jsou hlavní myšlenky spisu dra Tlustého. Prof. Rubeška pojednav o vzniku a následcích nemocí pohlavních, jimiž je tělesná i duševní zdatnost naší společnosti v této válce ohrožena měrou nebývalou, hledá cesty, jak jim účelně čeliti. Pro kleslé ženy nechť jsou zařízeny léčebné domy, kde by byly netoliko zaměstnávány, nýbrž i vychovávány, zejména pak nechť jest školní i dorůstající mužská mládež upřímně a opravdově poučována o pohlavním životě, jeho účincích v zdraví a v nemoci. Lidé pohlavně nemocní nechť neuzavírají sňatků manželských. Zákonně stanovenými tresty jest brániti každé možnosti další nákazy. — Dr. Čeněk Zíbrt, Titulář aneb jak se titulovali u nás jindy a jak se tituluje nyní. V Praze 1917. Str. 20. Prof. Zíbrt sebral všechny tituly, které se přikládaly u nás v Čechách za starých dob vrchnostem světským a církevním, stavům, měšťanům, úřadům, městům a t. d. a ke konci připojil pokyny, jak koho máme titulovati dnes. *J. H.*

Vítězství v demokracii.

Když před rokem nastal odklon od tříletého absolutismu a svoláno zastupitelstvo rakouských národů, aby za války, jaká nemá příkladu v dějinách, mohlo se vysloviti o politice rakouských vlád, dostalo se občanstvu této poloviny dunajské monarchie slibů velmi závažných: Bude se vládnouti ústavně a v duchu opravdové demokracie. U jedněch vzbudila slova prohlašující tyto zásady velké naděje, že konečně nastanou lepší doby, doby lidštějšího života, u velmi mnohých nepodařilo se ani zdánlivě tak slibnými výhledy do budoucnosti prolomiti koru ledové lhostejnosti ke všemu, co k rakouským národům zaznívalo z rozsáhlého města na Dunaji, ostatní pak byli zachváceni obavami nikoli nepatrnými. Byli to asi ti mužové, kteří znali, promyslili a konečně, — co snad jest nejvíce, — i procítili vývoj, dějiny politických poměrů v této říši za doby konstituční. Proč obavy, a jaké obavy? Nejlépe bylo by snad možno odpověděti obrazem ze světa živočišného. Nemocný trpící ranou, již odstraniti může pouze dovedná ruka odvážného chirurga, má býti léčen pouhou náplastí. Pod jejím zahalením rána hnisá dále a prodlužuje jen muka trpícího. A při tom se ještě tak mnozí s nechutí nebo s neporozuměním odvracejí od něho. Tito lidé vidí pouze, že bylo použito léku na pohled ránu kryjícího a nezkoumajíce dále jeho obsah a jeho účinky, nechápou, jak nemocný může býti ještě nespokojen.

Máme nejdemokratičtější parlament světa (tak se nám alespoň hlásá) — a nejsme s ním a jeho vlivem a působením spokojeni; máme vzorný národnostní zákon v čl. 19. základního státního zákona o všeobecných právech státních občanů — a opět reptáme, protestujeme, ba dopouštíme se i odporu. Kde tedy vězí chyba? V čem to spočívá, že ani ta nejlepší ústavní práva nedovedla uspokojiti zejména neněmecké rakouské národy? Či jest snad vina v nich?

Každému cizinci, jenž pouze ze suchých nebo i vřelejších slov vídeňských ústav snaží si utvořiti úsudek o vnitřních rakouských poměrech, zůstává mnohdy nespokojenost jeho národů

základou. Není snad opravdu možno na př. dáti více občanských svobod, než jich propůjčuje vzpomenutý již ústavní zákon o všeobecných právech státních občanů! A přece my, kteří žijeme zde v zápasech denního života, vidíme a cítíme, jak vše to se stává méněcenným nebo i úplně bezcenným, než projde rukami různých úřadů a dozírajících orgánů. Jakýsi polyp ovine zde svá nesčetná chapadla kolem nejkrášnějších hesel, svobod a práv, a jakmile jest toho potřebí, dusí každé hnutí a vztah mezi nimi a skutečným životem. Jen maně si vzpomínáme, jak před několika měsíci seděla řada učených hlav v kterémsi městě jednoho z neutrálních států a vyslovila obdiv nad národnostním právem známého článku 19. rakouské ústavy. A skutečně, musíme to přiznati, poskytuje tento článek velmi mnoho. Lépe by snad bylo možno říci: poskytoval by jinde mnoho. A tím jsme právě u jádra věci. Nejde pouze o krásná slova, jde o skutečný výkon, o skutečnou, živou praksi. V Rakousku lze vše, a skutečně vše, provésti, aniž by se porušil zákon a tedy i ústava. Tam, kde jinde v pochybnosti je rozhodný duch zákona, duch ústavy, duch celého právního řádu, tam ve Vídni vždy se najde někde ve zbrojnici celé nekonečné řady jednotlivých právních ustanovení, třebas více nebo méně zastaralých a odporujících si navzájem, nějaký neznámý, zapadlý paragraf, který rázem rozbourá i nejkrásnější myšlenky ústavy a konec konců dovoluje vládě, aby bez ohledu na parlament, na vůli některého z národů nebo všech jich dohromady, dělala si naprosto a úplně, co jen sama chce, a co se jí zlíbí.

Tak jen můžeme vysvětliti, že se v říši, jejímž jediným základem dle její vlastní ústavy jsou »království a země«, může bez jakékoli změny ústavy a dokonce i bez cesty zákona, bez slyšení zastupitelstva lidu, na podkladě neurčitého paragrafu zákona o organisaci úřadů, o kterém veřejnost již vůbec neví, porušiti celistvost jednoho, a to nejlepšího, z těchto »království a zemí«, a tedy základů říše!

A nyní věc sledujme dále a ptejme se, jaké asi city může a musí takovéto jednání vzbuditi v občanstvu, zejména občanstvu národního kmene, jenž opatřeními vlády jest těžce postižen. Jedním ze základů státu, každého státu, jest, pevný právní řád a víra občanstva v tento právní řád. Otřese-li se víra v právní řád, v jeho cenu, víra v ochranu jím poskytovanou, pod-

lamuje se také víra ve stát, jehož odleskem a výronem, a jehož voditkem právě tento právní řád jest. Není se možno ani tížeji prohřešiti na organisované společnosti lidské, než když v ní rozvracíme důvěru a úctu k společenskému řádu, pořádku. Ani nejplamenější řeči agitátorů pak nevykonají tolik v tomto směru, jako když lid vidí, že zákon ho chránící, právní řád, jenž má připraviti příznivé podmínky jeho životu, stává se bezcenným, činí se bezcenným, nikoli snad činy zřejmé libovůle nebo přímým a nezakrývaným násilím, nýbrž ještě dovoláváním se tohoto právního řádu, s odvoláním se na jeho ustanovení. Úmyslně by nebylo možno vyvolati lépe rozklad a vtisknouti občanu přesvědčení, že jediným východiskem, jedinou ochranou a záchranou jest tu nikoli právo, nýbrž svépomoc. Správně praví velký myslitel Benjamin Constant, že »vůle celého národa nemůže učiniti spravedlivým, co je nespravedlivé«, jak by to mohlo učiniti dokonce několik vládnoucích jednotlivců, kteří jsou nad to národu cizími! Jest to velká zaslepenost mocných tohoto světa, myslí-li, že národ, že lid, který musil tolik obětovati a tolik vytrpěti, dá si i v budoucnosti stále jen vnucovati vůli několika jednotlivců, i když bude míti za to, i když bude viděti, že tito jednotlivci trvale činí to, co není ve shodě s jeho nejsvětějším přesvědčením a co mu znemožňuje plně lidsky a svobodně se vyžíti.

To vše nevidí, necítí a nechápou mocní této říše a osnují dál bez národů své plány o světové moci, o Střední Evropě, v níž by malí národové utonuli v moři germánského světa. Myšlenka imperialistické Střední Evropy vynořila se již na počátku této války, když ruská vojska byla tlačena od Gorlice zpět do vlasti. Zapadla potom opět a zapadne i nyní, jak zvítězí duch demokracie. Émile de Laveleye již před lety pronesl tato věštecká slova: »Doufejme, že se blíží čas, kdy v Evropě budou pouze svobodní a neodvislí národové, a ale tolik jest jisto, že kdokoli se postaví do služby nového principu, vítězí, a kdo jej potírá, podlehne. — Jako všechna velká hnutí, jež čerpají svoji sílu z toho, že davy si jich přejí, pomáhá princip ten (t. j. národnostní) všem, kdož ho podporují; povznáší je a zajišťuje jim vítězství.« Neznamená to nic jiného, než že vítězství demokracie přinese svobodu a vítězství i nám. —*er*.

Mestá a mestečká na Slovensku.

Zemepisné úryvky.

Napsal Fedor Houdek.

Kto sa zaoberá základnejšie pomerami našimi, tomu nevdojak[1] predíde otázka: prečo nevzniklo dosiaľ veľké slovenské mesto? Nedostatok významného slovenského kultúrneho a hospodárskeho strediska, ktoré prirodzene stalo by sa i centrom politických snáh, cítime čím diaľ tým väčšmi, zvlášte, pri uvedomení si postupu politiky, kapitálu a kultúry nam neprajnej v mestečkách našich. Veď už Grünwald hlásal heslo, že najprv treba pomaďarčiť mestá a mestečká, ich okolia potom už podľahnú nátlaku.

Obyvateľstvo Uhorska v pomere k celkovému priestoru krajiny najhustejšie obýva kraje západné a stred, najredšie kraje východné. Riedko obydlené je Sedmohradsko, málo obyvateľstva vykazuje severná časť. Keď však porovnáme počet obyvateľov k územim rolí, lúk a zahrád,[2] vysvitne, že maďarské kraje sú slabšie obývané ako Slovensko a Sedmohradsko. V pomere tomto pripadá na km² úrodnej pôdy na ľavom brehu Dunaja (stolice Hont, Liptov, Nitra, Novohrad, Orava, Ostrihom, Prešporok, Tekov, Trenčín, Turiec, Zvolen) *139* obyvateľov, na pravom brehu Dunaja *115* obyvateľov, medzi Dunajom a Tisou *128* obyv., na pravom brehu Tisy (stolice Abauj, Bereg, Boršod, Gemer, Spiš, Šariš, Ung, Zemplín) *132* obyv., na ľavom brehu Tisy *157* obyv., v uhle medzi Tisou a Marušou *107* obyv., v Sedmohradsku *198* obyv. (R. 1900.)

---

[1] mimovolně.

[2] R. 1900 bolo v Uhrách: poľa 11·8 mil. hektárov = 41·1%, zahrád 0·353 mil. hekt. = 1·3%, lúk 2.974 mil. hekt. = 11·2%, pašienok 3.058 mil. hekt. = 13·6%, šašin 0·083 mil. hekt. = 0·31%, viníc 0·277 mil. hekt. = 1·0%, lesov 7.581 mil. hekt. = 28·3%.

V pomere k celkovému priestoru najhustejšie obývané sú zo slovenských stolíc: Nitrianska (77·7 obyv. na 1 km²), Prešporská (70·2), Trenčianska (64·7), Tekovská (60·6), najredšie Liptov (36·6), Oravská (42·1), Hontianska (44·9), Turčianska (46·3). Krajinský priemer od 59·5. (R. 1900.)

Nasledujúci prehľad poučí nás o počte obyvateľstva v jednotlivých stoliciach v posledných časoch:[1]

V stolici	r. 1787	1890	1900	1910
Abauj	140.728	151.066	156.360	158.077
Košice	—	32.165	40.102	44.211
Gemer	134.608	175.375	183.784	188.098
Hont	103.944	107.783	114.359	117.256
Baň. Štiavnica a Belá	—	15.280	16.375	15.185
Liptov	57.932	77.000	82.159	86.906
Nitra	295.725	396.920	428.296	457.455
Novohrad	148.867	215.405	239.097	261.517
Orava	74.975	84.852	85.009	78.745
Prešporok	232.060	280.478	301.635	311.527
Prešporok mesto	—	56.048	65.867	78.223
Šariš	143.112	169.033	174.470	174.620
Spiš	151.934	165.052	172.091	172.867
Tekov	107.353	153.054	165.122	178.500
Trenčín	221.035	259.964	287.665	310.437
Turiec	37.805	49.997	51.956	55.703
Ung	58.137	137.333	153.266	162.089
Zemplín	209.862	300.095	327.993	343.194
Zvolen	68.576	112.929	124.420	133.653

Od r. 1900—1910 pribudlo najviac obyvateľstva v Novohradskej (9·4%), v Tekovskej (8·1%), v Trenčianskej (7·9%) a vo Zvolenskej (7·4%), najmenej pribudlo v Šarišskej (0·1%), v Spišskej (0·5%), v Hontianskej (2·5%) a v Prešporskej (3·3%). Ubudlo v Oravskej o 7·4%! — Priemerný prirast krajinský bol 8·5%. Číslice obyvateľstva dľa stolíc uvádzam preto, lebo veď % prírastu a úbytku obyvateľstva na okolí miest prirodzene vplýva na ich

[1] O Slovensku podrobnejšie dáta nájdeš v „Naší Době" r. 1917—18 č. 2—4. Pomer je v celku podobný, len lesov je asi o 7% viac.

rozvoj. Mestá v prvom rade vzrastajú prílivom obyvateľstva z bližšieho a ďalšieho svojho okolia.

Príčinu malého vzrastu obyvateľstva nemôžeme pripisovať snáď nepriaznivým pomerom pôrodov a úmrtí, ale výhradne vysťahovalectvu, čiastečne vnútornému do veľkých priemyslových stredisk mimo Slovenska, ale hlavne zahraničnému, a to v prvom rade do Ameriky. Posledné sčítanie ľudu v Spoj. Štátoch Amerických vykazuje *700.000* Slovákov, krem toho sú i v Kanade, Brazílii, v Rakúsku, Slavonii, Nemecku, Rusku.

Mnoho obyvateľstva slovenského odišlo zo Slovenska už v XVIII. storočí za Karla VI. a potom za panovania Marie Terezie. Z Liptova odišlo asi 1000 rodín, z Oravy asi tretina, zo Spiša asi pätina obyvateľstva, tiež hodne zo Šariša a Zemplína, na Dolniaky a dačo aj do Poľska. Dolniaky po spustošení Turkami boly veľmi slabo obývané na pr. v Békésskej stolici na 1 km^2 pripadli 2 obyvatelia. Do týchto opustených krajov Slováci vysielali celé roje roľníkov a remeselníkov, kterí sa tam osadili, čiastečně hromadne utvoriac slovenské obce, čiastečne ale roztratene, zapadnúc v cudzote. Asi 300.000 Slovákov žije teraz v Uhrách mimo stolic, v ktorých bývajú kompaktne. Do Ameriky počali sa Slováci sťahovať v šesťdesiatich rokov min. storočia, od vtedy vysťahovalectvo stále trvá. Len zmenené politické, kultúrne a hospodárske pomery môžu zamedziť tento odtok krve slovenskej a zabrániť vykrvácaniu. Terajšia vojna prirodzene zapríčiní tiež značný úbytok obyvateľstva.

Asi dve tretiny obyvateľstva Uhorska osadené je v obciach na rovinách a dolinách po 200 metr. výšku. Asi štvrtina obcí vznikla vo výške medzi 200—500 mtr. Z krajinských stredných miest Košice ležia tiež vo výške 200 mtr.

Staršie mestá povstaly väčšinou vo vyšších regiách. Mestá tieto vznik svoj ďakujú zväčša dolovaniu kovov, a následkem hornatého kraja bez výminky zostaly drobnými alebo malými mestami. Prirodzene vyčerpaním ložísk kovových na okolí vývin týchto miest zasekol, menovite ak ležia v dolinách vzdialených od hlavných dopravných čiar. Pri hornom toku Hronu je viacej takých zaspatých baníckych miest.

Na Slovensku osady a obyvateľstvo počnúc 500—600 mtr. výškou už rapídne klesá, inde v Sedmohradsku a na Krasu je obyvateľstvo dosť husto až po 100 mtr., lebo vrchy tamejšie umožnujú

chov dobytka. U nás svahy vrchov a často zamieňajúce za strmé stráne predchádzajú zhusta, preto sa ľudia osádzajú niže 500 mtr. Väčšina obyvateľstva Oravy, Liptova a Spiša žije sice po túto výšku, ale skoro výhradne v dolinách. Snáď len 2000—3000 obyvateľov osadilo sa povyše 1000 mtr.

Jedny osady zkvetajú, rastú, iné zaostávajú. Pritom rozhoduje priaznivá zemepisná poloha, zvlášte taká, ktorá zabezpečuje vzrast premávky.[1] Často nové čiary premávkové vplývajú neprajne na vývin miest predtým dôležitých, hociby[2] ony dotiaľ boly bývaly strediskami.

V Tekove železnica hore Hronom mala značný vplyv na Novú Baňu a Levice. Bane novobaňské zaliala voda práve tak, ako kremnické. Baníci takto chleba pozbavení chytili sa priemyslu a roľníctva. Baňská Štiavnica a Belá tiež zaostaly vo vývine po úpadku dolovania, ležia od ruchu zastrčené. V Liptove dakedy významné obce Nemecká L'upča a Hrádok — posledný dakedy zvlášť významný výrobou a spracovaním železa, nestačily sa vyvinúť ani len na malé mestá, kým po vystavení železnice Lipt. Sv. Mikuláš a menovite Ružomberok svoj vzrast majú čo ďakovať továrnemu priemyslu. V Novohradskej prirodzeným podkladom rozkvetu viacerých osád slúžia bohaté ložiská hnedého uhlia a kamenné lomy na př. v Šalgotarjanoch a Zaďvaľalve. Na železničnej čiare Vrútky—Budapešť leží Lučenec s vyvinutým priemyslom. V dolinách Váhu a Nitry, v Prešporskej a Nitranskej, tiež železnica podoprela rozkvet niektorých osád: Frašták, Sereď, Nové Zámky, Nitra, kým obďaleč ležiaca Skalica nateraz drieme. Stredisko primoravskej roviny Malacky začínajú Skalicu predháňať. Piešťany vzmáhajú sa premávkou cudzincov. Prešporok stále rastie následkom svojej šťastnej polohy zemepisnej. Ale už v jeho súsedstve, Modra, Pezinok, Sv. Jur zaostávajú pre príťažlivosť Prešporka. V Trenčianskej vzmáhajú sa tri železničné centra: Žilina, Trenč. Teplá a Trenčín. Dedina Teplá odďaluje čiastočne rychlejší vzrast mesta Trenčína preto, že je ona východiskom železnice vedúcej cez priesmyk vlársky na Moravu. Zemepisná poloha Žiliny je veľmi prajná. V Turčianskej dakedy úplne bez významu bývalé Vrútky, odkedy staly sa miesto Martina železničným strediskom, vzmáhajú sa skokom, kdežto Turč. Sv. Martin napreduje len pomaly. Vo Zvolenskej zase Zvolen doháňa Baňskú

---

[1] komunikace.
[2] i když.

Bystricu, ležiacu mimo hlavnej dopravnej čiary. Obce doliny hronskej tiež rastú, kdežto staré baňské mestá Brezno a L'ubietová zaostávajú. Baňské mestá súsedného Gemera tiež len živoria, a len v tých osadách, v ktorých baníctvo obnovily primerane novým pomerom, vzrastá obyvateľstvo. V doline Šajavy Banriev, Putnok a Plešivec, na železnici ležiace, v budúcnosti zmôžu sa významnejšie. Obyvateľstvo Spiša vo všeobecností redne a chudobnie. Niekdy významné mestá spišské stagnujú odkedy prestaly sprostredkovať ruch medzi Uhorskom a Poľskom, po úpadku Poľska. Za to dolovanie železa, priemysel železiarsky, dráha košicko-bohumínska a turistika tatranská zabezpečujú vzrast obyvateľstva v niektorých osadách. Nová Ves, Krompachy, Poprad sa vzmáhajú. Podobné sú podmienky aj v Šariši, kde i Prešov, stoličné mesto, hoci má prajnú polohu zemepisnú, vzmáha sa len slabo. V Abaujskej pribývva obyvateľstva v obciach doliny Hornádu, za to v hornatých stranách citelné je vysťahovalectvo. Košice, ačpráve s nimi konkurujú mestá Nová Ves, Prešov a Miškovec, vyvíňajú sa postupne. Miškovec má prajnešiu polohu zemepisnú ako Košice a bohatší kraj, preto i rýchlejšie pribúda mu obyvateľstva. V Zemplínskej najchytrejšie rastú Serenč a Ujhel. V Ungskej Ungvár rastie po vystavení železnice vedúcej cez užocký priesmyk do Haliče. Vacov v Peštianskej stolici patrí už do krážov Budapešti, preto neláka tak obyvateľstvo ako keby ďalej ležal od sídelného mesta.

Prirodzené podmienky vzniku a vyvinu miest sú rozmanité. Mestá vôbec vznikajú na dôľožitejších strediskách komunikačných, z roľníckych osád, kde sa udomácnily trhy, pri významnejších prievozoch a pristavišťoch. Obyvateľstvo zaoberajúce sa orbou osádza sa po dedinách, a z týchto osád povstávajú mestá tam, kde sa zahradníctvom lepšie využije pôda.

Slováci už v dávnych časoch zakladajú hrady, obyčajne na neprístupnejšich vrchoch a bralách, pri východoch z pánvi a dolin medzi horami. Hrady skoro vždy opanúvajú dajakú suchú alebo mokrú komunikačnú čiaru. Hrady tie obyčajne bývaly i mestami, bo tam prebývali aj remeselníci a kupci. V hradoch, nakoľko to bolo možné, hľadalo v páde potreby ochranu i ostatné obyvateľstvo. Nezkoršie pravda hrady slúžily skoro výhradne vojenským účelom ich majiteľov. Často bývaly lupičskými hniezdami. Otvorených miest, v dávnom veku, Slováci iste nemali, pre ustavičné nájezdy lúpežných Nemcov. Neskoršie povstávajú baňské mestá a ich sláva

trvá, kým ložiská nie sú vyčerpané, alebo zdokonalené komunikačné prostriedky a zmenené dopravné čiary nezapričinily ich stagnáciu. Na prekážke ich vývinu bol i nedostatek kamenného uhlia, ktoré na našich stranách kopať sa začalo len nedávno, a dovážať ovšem len po vystavení železnic. Predtým upotrebovalo sa k taveniu rúd uhlia dreveného. Úbytkom lesov a zdražením tohoto spôsobu výroby ztratily skoro všetky tieto mestá svoj bývalý význam.

Obranné miesta, hrady a zámky, opevnené mestá, zapadly a zapadávajú.[1] Valy rozpadávajú, obce ťažia práve z otvorenosti svojich chotárov a nastáva styk s ďalším okolím, so vzdialenejšími krajami. Osídlenia roľnícke intenzívnejším využitím zeme, obľahčenou a urychlenou dopravou a zpeňažením zemedelských výrobkov, vzrastajú. Zdokonalovaný priemysel, zvlášť tovarnícky, menovite ak ku tomu druží sa i priazniva zemepisná poloha, blízko novej komunikačnej sieti, prispieva v nemalej miere k ich rozkvetu.

Podľa zemepisnej polohy možno mestá roztriediť nasledovne: 1. mestá pri kolenách riek, 2. mestá pri priechodoch riek, 3. mestá pri ústiach priesmykov, 4. mestá na koncoch plavebných čiar, 5. mestá na okraji rovín, 6. mestá na hraniciach, 7. roľnícke mestá roztrúsené, 8. mestá banícke, 9. mestá v dolinách, 10. mestá prístavné atď.

Čím viac menovaných zemepisných činiteľov vykazuje niektoré mesto, tým viac má možností k zdarnému vývinu. Na našich stranách nimi najviac obdarený je Prešporok: leží pri bráne priesmyku medzi Malými Karpátami a Litavskými vrchami, rozkladá sa na okraji rovinky pri moste, a je zároveň pohraničným mestom. Všetku premávku Malých Karpatov a Moravskej doliny sprostredkuje on, a celé severné Uhorsko cezeň je spojené s kotlinou viedeňskou.

Ungvár je založený pri bráne priesmyku užockého. Priesmyk tento je však menej dôležitý ako verecký, ktorého ústie je u Mukačeva, preto posledné mesto i rychlejšie rastie. Popri poslednom vedie dvojkolajná trať, kdežto užockým priesmykom na Šianky len jednokolajná. Pri železnici v doline Laborci, pri bráne priesmyku lupkovského, leží Humenné, pohraničné mestečko, dosiaľ bez zvláštného významu.

Orlovským priesmykom v Šariši vedie dôležitá cesta do Haliče, vedľa rieky Popradu, ktorý spolu s Dunajcom tečie na sever do

---

[1] obvod obci.

Visly. Tam kde Poprad pretína pás Karpátov, cez nízke reťaze vrchov, vedú viaceré cesty k severu. Cesty tieto sa potom v Spiši a Šariši spojujú a tu už dávno povstalo viacej miest. Teraz z nich najvýznamnejší je P r e š o v, ktorý v úzkej doline torysskej sjednocuje sedem ciest vedúcich cez[1] prielazy.[2] Na výhodných bodoch týchto sedem ciest vznikal B a r d y j o v a S a b i n o v. I poloha spišských miest je prajná, lebo k priesmyku popradskému smerujú cesty vedúce od Hornádu i Váhu. Pomerne blízko seba rozložené sú mestá P o p r a d, L e v o č a, N o v á V e s, S p i š. P o d h r a d i e, K e ž m a r o k na hustej sieti čiar cestovných. Cesty idúce od popradskej doliny spojuje S p i š s k á B e l á, a zase rozdeluje Kežmarok.

Oravské cesty vedúce cez prielazy schádzajú sa v úzkej doline rieky Oravy, a tejto okolnosti má čo ďakovať svoj význam P o d z á m o k, kým ešte Oravský zámok zachoval si svoj obranný charakter. Pohraničná osada J a b l o n k a však vzmáhala sa lepšie pri ústi prielazovej cesty, ba i dnes, hoci leží obďaleč železnice vedúcej Oravou, má najviac obyvateľov zpomedzi mestečiek oravských.

Jablunkovským priesmykom v Trenčianskej sprostredkovala sa už od dávna premávka medzi Pruskom a Uhorskom, a tento prúd je prirodzeným podkladom pekného vzrastu mesta Ž i l i n y, ležiacej pri jeho bráne. Poneváč priesmyk vlársky je menej dôležitý, neďaleko jeho vchodu založený T r e n č í n pomaly zaostáva za ňou. Medzi Malými Karpatami a Západnými Bezkydami četné priesmyky spojujú doliny Váhu a Moravy a na takto povstalej sieti ciest vzniklo tiež dakoľko mestečiek, z ktorých významnejšie sú N o v é M e s t o n a d V á h o m, M y j a v a a S k a l i c a. Ale pre prajnejšie železničné spojenie H o l i č pomaly doháňa Skalicu.

Kde cestovná čiara prenikala dlhší kraj nespôsobilý k väčším osádzaniam, tam pri východe priesmyku, doliny, vznikly značnejšie mestá. A to zvlášte na cestách, ktoré maly význam medzinárodný, alebo spojovaly súsedné krajiny. Také sú P r e š p o r o k (78.000 obyv.) a K o š i c e (44.000 obyv.). Menej doležité cesty, i pri podobnej polohe umožnily len menšie mestá. Takéto sú pri bránach priesmykov jablunkovského, popradského, orlovského, užockého. Mestá tu ležiace majú menej obyvateľstva. Osady pri ústiach priesmykov ešte menej dôležitých, prirodzene vyvinuly sa ešte slabšie.

---

[1] přes.
[2] prochody.

Pravými branovými mestami sú Šahy, Baláž-Ďarmoty a Vacov. Prvé dve spájajú skoro všetky cesty Horného Uhorska a sdružené prepúšťajú ďalej ku kolenu dunajskému. Na okraji Veľkej uhorskej roviny (Dolniaky) sú viaceré prielazy, ale nad iné vynikajú pri Jágri a Hatvane. Pritom všetkom významnejši je prielaz vacovský ako hatvanský, následkom príťažlivosti kolena dunajského. Jágerský je zase blízko doliny Šajavy, prirodzenému východisku premávky celého kraja, gemerských vrchov. Pri jeho bráne stojí Miškovec, ktorý dvihá k nemu vedúca doležitá cesta popradská.

Niektoré mestá ležia na okraji roviny, medzi rovinou a vrchami, a zároveň pri ústi významnejšieho priesmyku. Poloha taká má iste vplyv na vzrast miest. Také sú Nove Mesto pod Šiatrom, Trnava, Nitra, Levice.

Dôležitú úlohu hrajú pri vzniku miest rieky: ako vodné cesty, ako priechody, ako prekážky premávky. Raz teda priťahuje rieka, raz odpúdza. Takto sa vysvetluje, že od Prešporku po Budapešť nachádzame na Dunaji viacej miest, kdežto niže Budapešti mestá rednú. Cez Dunaj sú vhodné priechody pri Prešporku, Komárne, Piske, od Ostrihoma po Čepelský ostrov, od vtoku Drávy po Nový Sad. Na spomenutých miestach nájdeme hojnosť obcí aj blízko samej rieky, inde však len od nej oddialené až za územím záplavov. Prešporok a Komárno majú moc čo ďakovať podpore dunajského riečišťa. Komárno je typické mostové mesto.

Banícke mestá v Uhrách vznikly skoro výhradne na Slovensku, vďaka bohatosti vrchov na kovy. Ľudnatejšie sú Baňská Štiavnica a Belá, Baňská Bystrica. Odkedy zásoby kovov ztenkly, zastal i vývin týchto miest, a tie z nich, ktoré obyvateľstvu svojmu nevedely zabezpečiť výživu a zásobky iným spôsobom, odsúdené sú k úpadku. V sev. Uhrách nateraz najčulejšou osadou baníckou sú Šalgotarjany. Na Slovensku banícke mestá sú zväčša zároveň dolinovými mestami. Lučenec je medzi poslednými najtypickejším. Prirodzene mestá dolinové len vtedy vyniknú značnejšie nad druhé, jestli ešte aj druhý činiteľ pritom pomáha. Ponajviacej dotýkajú sa ich premavkové čiary zväčša z dvoch strán, a týmto slúžia ony len za priechod, ale netvoria ich stredisko. A podľa toho majú len význam ohraničený, miestny, s čím súvisí aj počet ich obyvateľstva.

Nasledovný výkaz poučí nás o počte obyvateľstva jednotlivých miest v rozličných obdobiach.

	Mesto	Stolica	r. 1789	1850	1869	1890	1900	1910
Mestá právomocné	1. Prešporok	preš.	26.898	42.064	46.540	56.048	65.867	78.223
	2. Miškovec	borš.	—	—	21.535	32.288	43.096	51.459
	3. Košice	abauj.	4.170	13.034	21.742	32.165	40.102	44.211
	4. Komárno	kom.	—	—	13.595	18.233	19.996	22.517
	5. Baň. Štiavnica a Belá	hont.	—	14.098	14.029	15.280	16.375	15.185
Mestá so sriadeným magistratom	6. Jáger (Eger)	heveš.	—	—	19.150	23.638	25.893	28.052
	7. Ujhel	zemp.	—	—	9.946	13.017	16.886	19.940
	8. Vacov (Vácz)	pešť.	—	—	12.894	14.665	16.808	18.952
	9. Dindeš (Gyöngyös)	heveš.	—	—	15.830	16.416	16.442	18.314
	10. Mukačev	berež.	—	—	8.602	11.142	14.416	17.275
	11. Ungvár	ung.	—	6.677	11.017	13.444	14.723	16.919
	12. Nitra	nit.	—	6.448	10.683	13.784	15.169	16.419
	13. Prešov	šar.	6.000	6.311	10.772	10.330	14.447	16.323
	14. Nové Zámky	nit.	—	6.604	9.483	11.304	13.385	16.228
	15. Trnava	preš.	7.102	7.717	9.737	12.342	13.181	15.163
	16. Lučenec	nov.	—	3.128	5.178	8.221	9.530	12.939
	17. Ružomberok	lip.	—	—	6.142	7.000	9.004	12.249
	18. Baňská Bystrica	zvol.	5.041	4.055	5.950	7.958	9.264	10.776
	19. Sp. Nová Ves	spiš.	—	6.171	6.691	7.733	9.301	10.525
	20. Levice	tek.	—	4.567	5.914	7.514	8.488	9.675
	21. Žilina	tren.	—	—	2.870	4.124	5.633	9.179
	22. Zvolen	zvol.	1.695	1.800	2.047	5.129	7.173	8.799
	23. Trenčín	tren.	3.033	2.602	3.449	6.075	7.011	7.805
	24. Levoča	spiš.	4.984	5.270	6.887	7.164	7.866	7.528
	25. Rim. Sobota	gem.	—	3.887	4.664	5.952	5.849	6.912
	26. Bardyjov	šar.	3.760	4.010	5.303	5.073	6.102	6.578
	27. Rožňava	gem.	—	4.993	4.855	4.816	5.198	6.565
	28. Kežmarok	spiš.	4.170	3.375	3.938	5.283	5.606	6.317
	29. Dobšina	gem.	—	4.762	5.505	4.646	5.115	5.029
	30. Uh. Skalica	nit.	5.707	5.866	5.278	4.926	4.932	5.018
	31. Modra	preš.	4.801	4.705	5.066	5.053	5.279	5.009
	32. Nová Baňa	tek.	3.020	4.457	4.269	4.289	4.603	4.813
	33. Pezinok	preš.	4.359	4.787	4.338	4.598	4.899	4.809
	34. Kremnica	tek.	5.244	4.565	?	4.239	4.306	4.515
	35. Brezno	zvol.	2.949	3.744	3.853	3.786	3.942	4.179
	36. Krupina	hont.	2.903	2.001	3.742	3.662	3.963	4.016
	37. Gelnica	spiš.	—	5.193	5.205	3.917	4.093	3.833
	38. Sv. Jur	preš.	2.399	3.538	3.026	3.251	3.456	3.458
	39. Sabinov	šar.	2.255	2.463	3.078	2.822	3.257	3.288
	40. Spiš. Podhradie	spiš.	—	3.288	3.360	3.220	3.024	3.129
	41. Spiš. Belá	spiš.	—	—	2.425	2.225	2.623	2.894
	42. Jelšava	gem.	—	3.251	3.076	2.532	2.790	2.846
	43. L'ubica[1]	spiš.	—	—	2.507	3.025	2.803	2.782
	44. Špiš. Vlachy	spiš.	—	2.664	2.934	2.334	2.666	2.413
	45. Poprad	spiš.	—	1.170	1.061	1.161	1.530	2.283
	46. Veľká Revúca	gem.	—	1.342	2.058	1.821	1.812	1.925
Obce s vyše 10.000 obyvat.	47. Diósgyör	borš.	—	—	—	—	11.526	17.221
	48. Šalgotarjany	nov.	—	—	—	—	13.552	13.746
	49. Hatvan	heveš.	—	—	4.018	—	9.707	12.097
	50. Baláž Ďarmoty	nov.	—	—	—	—	8.580	10.887
	51. Myjava	nit.	—	—	—	—	10.639	10.063

[1] Do r. 1900 spolu s obcou Majerkou.

(Dokončení.)

Národní ruch lužickosrbský v l. 1848—49.

Napsal Adolf Černý.

V prvních letech nynější světové války, když byly hledány její obdoby v dějinách, vracely se mysli k době válek napoleonských. Vedla je k tomu vnější stránka ohromného zápasu, velikost jeho, strhující do víru válečného stát za státem, a přítomné následky jeho, drahota, útrapy a nejistota všeho života. Ale čím více se počaly jeviti hlubší a hlubší vlivy na ducha současného člověčenstva, na současné politické myšlení, čím určitěji počaly se vyhraňovati nové zásady, jejichž vliv obracel se do budoucnosti a počínal věstiti hluboký převrat všeho politického zřízení a života, čím více — zejména od ruské revoluce — počala se nynější světová válka jeviti vlastně obrovskou, světovou revolucí, tím patrnější bylo, že vnitřní obdoba v dějinách jest jinde než v době válek napoleonských. Vnitřní její vlivy na život národů a na myšlení lidstva přivádějí nám nyní na pamět spíše dobu evropského vření revolučního r. 1848 a následujícího. Arci vlny se nyní zdvíhají mnohem výše a také zasahují více do hlubin a dále do šíře: zachvátily a rozbouřily celý svět a jdou již nyní mnohde až na dno dosavadních zřízení a dosavadního života. Ale vnitřní obdoba jest přece víc než patrná. Vliv r. 1848 na vnitřní život národů byl mnohem větší než celého období válek napoleonských.

Tak i u nás. Hledáme-li obdobu nynějšího vzepětí národního ducha, vzrůstu národních tužeb a nadějí, nenajdeme ji v době válek napoleonských, ale zajisté v r. 1848. Co rostlo u nás na počátku minulého století, mělo vznik již v osvícenském hnutí s konce století 18., náraz válečných dob napoleonských neměl na to vlivu. Zato dech r. 1848 rozvlnil u nás duši národní podobně jako v celé západní a střední Evropě. A tak, jenže arci poměrně k velikosti událostí mocněji, rozvlnil ji dech nynější doby, vanoucí nejen Evropou, nýbrž celým světem.

Přemýšlím-li o světodějných událostech, jichž svědky jsme, a o jejich vlivu na život a budoucnost různých národů, nemohu

v duši své pominouti nejmenší národ slovanský, k němuž jsem nejdříve a nejvíce přilnul. S počátku arci — jako se dělo nám všem — byl jsem uchvácen vnější, truchlivou stránkou věci. S bolestí jsem čítal seznamy padlých, hluboce mne dojímala ztráta lidí tak nadějných, jako byl Fr. Kral, a s úzkostí pomýšlel jsem na spousty, jaké hrozná doba přítomná zanechá v malém tom nárůdku. Později, když delší trvání války nutilo povznášeti se nad přítomnost a pohlížeti do minulosti i budoucnosti, poustoupila úzkost klidnějšímu a nadějnějšímu rozvažování. Naskytla se okolnost, která ve mně vyvolala vzpomínku na obdobu sto let starou. Měla vyjíti ukázka z překladu celé Iliady i byl jsem požádán, abych k ní napsal předmluvu. Vzrušila mne ta věc, neboť mně připomněla čin evang. faráře Jiřího Mjeńe, který se koncem 18. století odvážil překladu úryvku Klopstockovy Messiady, považované tehdáž za báseň přímo homérskou, aby ukázal, seč jest opovrhovaná a za chudou a neschopnou vyhlašovaná řeč lužickosrbská. Vykonav tu práci, napsal heksametrem zpěv ku chvále srbské řeči — a obé vydal po jeho smrti jeho syn r. 1806, v bouřlivé době válek napoleonských.[1] Otec a syn tu promluvili za mlčelivý národ, jenž se jejich knížkou přihlásil k životu: Hle, toho jsem schopen — žiji! ... Podobnou řečí zdálo se mi mluviti za nynější bouřlivé doby vydání prvního zpěvu Iliady v překladu evang. faráře M. Urbana. Za hřmění děl, kdy tisíce synů malého nárůdku mlčky krvácejí na vzdálených bojištích, zdá se z těch srbských heksametrů mluviti mlčelivý národ: Hle, toho jsem schopen — žiji dosud, mám právo a chci býti živ ...

Za dob válek napoleonských ohlásil se národ lužickosrbský ještě svým prvním časopisem; byl to »Serbski powědar a Kurěr« (Sserſki Powedar a Kurier), jejž vydával tesařský mistr budyšínský Jan Dejka v letech 1809—12, »aby také Srbové jako jiní národové dostali více osvícení«.[2] Ale to bylo vše. Jinak bylo tehdy na Lužici mrtvo.

Nyní arci je v Lužici také ticho, ale z toho nelze souditi o obdobě se stavem za dob válečných před sto lety. Život lužicko-srbský jest nyní zcela jiný než před stoletím; jest pouze tíhou současné doby přitlumen, jako byl přitlumen život mnohem větších národů. Jakým způsobem se projeví, až nastane doba úlevy, nechci předpovídati; to ukáže budoucnost. Lužičtí Srbové přinášejí těžké nynější

[1] Viz o tom v mé práci »Sto let lužickosrbské poesie« v III. roč. Slovanského Přehledu. Též v letošní Osvětě č. 6.

[2] Srv. mé články »První lužický časopis a jeho redaktor« (Zl. Praha 1888, 771) a »Sto let lužického časopisectva« (Květy 1899, I. 211).

době daň krve a všecky ostatní mnohé a velké oběti jako jiní, ba poměrně ke své malé početné síle oběti mnohem větší a citelnější než jiní, i budou míti jako ostatní plné právo na podíl ze zisku, jejž od světového převratu, který se bolestně rodí, očekávají všichni národové bez rozdílu. Kterak ukáže se tam dech současnosti a jeho zmohutnělá obdoba s rokem čtyřicátým osmým, nutno vyčkati — ale jistě pro posouzení té věci bude dobře si připomenouti, jak působil na Lužici závan volnosti r. 1848.

Nejdříve projevil se v Zejleřově »Týdenní Novině« (Tydźeńska Nowina), která dosud nesměla přinášeti politických zpráv a článků, poněvadž to bylo privilegium německých budyšínských novin.[1] Ale když po vypuknutí únorové revoluce ve Francii nastalo i v Německu mocné demokratické hnutí, padlo privilegium, a od března 1848 počíná se »Tydźeńska Nowina« přeměňovati v list politický.[2] V čísle 10. ze dne 4. března čteme tu první nesmělý článeček o útěku Ludvíka Filipa a bouřích ve Francii. Následující číslo již pluje v plném proudu událostí, neboť zatím již vlny německého hnutí tak se vzedmuly i rozšířily, že i do Saska zasáhly. Královská vláda vydala 6. března provolání, napomínající ke klidu a slibující na květen svolání sněmu, jemuž by mimo jiné byl podán návrh nového zákona tiskového, »když také spojené vlády v jednotlivých zemích dovolily odstranění censury« — a s tímto provoláním v čele vyšlo 11. číslo »Týdenní Noviny«, vyplněné jinak téměř docela podrobnějšími zprávami o dokonaném státním převratu ve Francii a o vojenských přípravách v Sasku, Prusku a jiných německých zemích. Události však šly rychlejším pohybem, než si vláda představovala — a tak již 9. března, dříve než mohlo vyjíti číslo »Týdenní Noviny« s prvním manifestem, objevila se na rozích nová vládní vyhláška, svolávající sněm již na den 20. března a udělující svobodu tisku zatím do 16. dubna, než sněm o ní sám rozhodne. Ale k tomuto mimořádnému zasedání ani nedošlo, poněvadž zatím 16. března bylo

[1] K. A. Jenč, »Přěnje pjeć a dwaceći lět Serbskich Nowinow«, Časop. Maćicy Serbskeje XX. 592. — Bogusławski a Hórnik, Historija serbskeho naroda (Budyšin 1884), str. 131. — Proto také měla vedlejší titul »srbské zprávy pro horní Lužičany«.

[2] Patrně k té změně došlo přímým působením německého hnutí, které všude především žádalo svobody tisku. Smoleř ve své autobiografii, kterou připojil H. J. Imiš ku své knize »Der Panslawismus« (1884), pouze uvádí: »Smoleř odebral se o letnicích 1848 do Budyšína. Zde byla mu odevzdána redakce lužickosrbského týdenníku, který vycházel nákladem německého knihkupce Schlüssela (firma: Wellerovo knihkupectví). Převzal ji tím raději, že krátce před tím bylo jmenovanému listu konečně také uděleno dovolení, aby směl přinášeti politické zprávy a přetřásati podobné otázky.« (Imiš, Der Pansl., str. 143.)

vynuceno jmenování liberálního ministerstva, které splnilo základní požadavky lidu. »Týdenní Novina« od té doby (od č. 13) zdvojnásobila svůj objem a uvnitř změnila nadobro svoji tvářnost: místo nevinných písní, povídek, článečků a zpráv z tichého života domácího plna je zpráv o překotných politických událostech v Sasku, ve Vídni, v Praze, v Krakově, v Berlíně a v ostatní Evropě.

Záhy počali si vlastenci lužičtí všímati nadějí polských a čerpati z nich poměrně skrovničké, ale v drobných poměrech lužických přec veliké naděje vlastní. Vidouce, že Poláci poznaňští počínají z nového hnutí v Německu odvozovati důsledky pro svůj národní život, shledali, že také snad Lužickým Srbům udeřila hodina, aby se hlásili o svá práva. Již v čísle 14. ze dne 1. dubna »Tydźeńska Nowina« píše: »Nová naděje oživuje celý polský národ, že zase dostane svoji svobodu .... Bylo vysláno poselstvo ke králi do Berlína a po krátké rozmluvě obdrželo dovolení, »... aby se polské řeči užívalo před úřady, ve školách atd.«. V následujícím čísle čteme obšírnější článek »Polsko a Poláci«, v němž se pisatel odvážil těchto slov: »Kdysi byli Poláci mocný a silný kmen, ale nyní jsou po celém světě rozptýleni, a jejich moc je úskočnou lstí a hříšným bezprávím zlomena.«[1] Odvahy k takovýmto myšlenkám Lužickému Srbu arci dodal sám přípravný výbor ústavodárného sněmu ve Frankfurtě, který mimo jiné prohlásil, že »rozdělení polského království bylo hanebné bezpráví, jehož nápravu má německý lid za svoji svatou povinnost«.[2] Tak události památné vesny otvíraly zaraženým a znesmělenym Lužickým Srbům oči, učily je volněji dýchati a poznávati, že »v lidstvu počal jiný život: národové se osvobozují od břemene zastaralých řádů, spravedlnost přemohla bezpráví, svoboda zvítězila nad potlačováním. Ano ustanovilo se svatým zákonem, že spravedlnost má vládnouti jak na královských trůnech, tak i v srdcích svobodných poddaných.[3] Tak se stalo, že byly v lužickosrbském listě vysloveny zásady, jichž v té určitosti by se byl ještě před nedávnem nikdo neodvážil: »Míru, pevného míru na světě nebude, pokud všichni národové nebudou míti svobodu, aby se podle svého přirozeného způsobu chovali, učili a zdokonalovali. Slovan a Němec, byť

---

[1] Tydź. Now. 1848, 67. Podepsán M ... č, patrně Michalovič, totiž K. A. Jenč. Pseudonym jeho jest jasný z rozloučení na str. 311, podepsaného: Michalovič Jenč.

[2] Polské otázce věnovala od té doby »Tydź. Nowina« stálou pozornost. Zejména zajímavý jest článek »Pólska« od M. D. (patrně M. Domašky) v č. 23., v němž se pisatel staví proti pruskému vojenskému zakročení v Poznani. Ale další sledování této věci by nás tu odvádělo od hlavního předmětu.

[3] Tydźeńska Nowina 1848, str. 123.

byli sousedy a obyvateli téže země, nemohou se ve všem shodovati, a kdyby chtěl Slovan Němci anebo Němec Slovanu svoji řeč a své obyčeje vnucovati, byl by z toho jen a jen nesvár. Proto nejnovější doba přišla k poznání, že se budou moci národové jen tenkrát milovati, nebude-li druh druha potlačovati, nýbrž dovolí-li mu, aby svou národnost, totiž práva svého lidu a svého jazyka všemi způsoby hájil a od cizáctví se osvobodil.«[1]

Od těchto zásad, které věru nejsou daleko od obecné moderní zásady sebeurčovacího práva národů, byl k uvědomění národní důstojnosti jen krok. A tak dopisovatel z venkova otevřeně vytýkal srbskému lidu falešnou skromnost a poníženost, »která má kořen v dobách, když jsme byli robotníky Němců, musili jsme se před nimi skláněti a v každém Němci jsme spatřovali člověka, který stojí velmi nad námi. Roboty pominuly, ale zbyl nám otrocký duch vůči Němcům . . .«[2]

Nejen k takovému sebezpytování vedl nový proud, nýbrž i k revisi národních a zemských práv a potřeb. Polské naděje na spojení roztržených částí vlasti vzbudily i v nepatrné Lužici vzpomínky na doby, kdy byla ne sice samostatna, ale aspoň nerozdělena. I v srdci pokorného a vždy loyálního Lužického Srba vznikla myšlenka, od níž bylo i k pouhé naději daleko, jakým prospěchem by pro národ byl návrat k bývalému stavu. Spisovatel článečku »Kak je so našimaj Łužicomaj šło«[3] uzavíral svůj výlet do minulosti těmito slovy: »Co pak se týče toho, že jest nyní Dolní a dílem i Horní Lužice pruskou čili braniborskou, je známo, že tyto krajiny připadly Braniborsku teprve r. 1815, a to — jak se lidé domnívají a říkají — neprávem. Že snad jest na těchto lidových řečech něco pravdy, nechceme docela popříti, i bylo by dobře, kdyby se tato část starého bezpráví v nynější době zase napravila. Ale kdož ví, co čas přinese. A kdo by se odvážil to předpovídati? Žádoucí by bylo, aby naše milá srbská země náležela zase pod jedno panství. Ale budeme se vším spokojeni. jen když se nám dobře povede a když nám budou lépe udílena naše práva.« (Strana 119.)

Zaražená duše lužická neodvážila se ani tak zřejmou úvahu o spojení země pod jedním (a to německým) panstvím zůstaviti bez závěrečného oslabení. A to ještě odhodlal se vysloviti jen Srb ze

[1] Tydźeńska Nowina 1848, str. 126.
[2] Tydź. Nowina 1848, 120.
[3] Podepsán jest H. W . . a, patrně Hermann Wela (Wehla), novým pravopisem Wjela, který zemřel r. 1877 v Budyšíně jako soudní asesor na odpočinku. Nekrolog od K. A. Jenče v Časop. Mać. Serb. XXX., str. 68.

saské Lužice — v Prusku se pro srbskou věc nikdo ani myšlenkou nepohnul. Tam jen, jak zaznamenal Smoleř, členové dolnolužického »kralowěrného towarišstwa« na zprávu o berlínských bouřích se rozhodli táhnouti do Berlína královské rodině na pomoc, od čehož je sám landrat von Werdeck odvrátil.[1]

Nějaký hlučnější ohlas bouřlivého hnutí německého byl v srbské Lužici nemyslitelný. Tam při povaze lužickosrbského lidu i vzdělanstva z lidu toho vzešlého bylo možno jen hnutí naprosto zákonné a loyální, k němuž »Tydźeńska Nowina« nabádala hned od počátku. »Máme-li také stesky na ten i onen těžký los, jejž němečtí páni na srbský lid naložili,« psala na str. 88., »nehledejme pomoci u hrubého násilí a vzpurnosti, nýbrž čekejme s pevnou nadějí na to, co naše nová vláda také pro náš srbský lid učiní a jaká ulehčení mu poskytne; neboť jen to, co se stane a uskuteční od vrchnosti a náležitou cestou právní, může míti a zachovati trvání a pevnost.... Otevřená a poctivá řeč budiž jediným prostředkem mezi srbským sedlákem a jeho pánem ve všech požadavcích a činech... Ukažme, že si dovedeme svobody vážiti a že jsme jí hodni.«[2]

Významné a potěšitelné jest, že se tehdy saští Srbové k takové přímé a poctivé řeči vskutku odhodlali. Jak již řečeno, přímý podnět jim k tomu daly německé požadavky, zdvižené hned na počátku hnutí, a zásady a sliby frankfurtského přípravného výboru a později ústavodárného sněmu. Po valné hromadě mladé ještě Matice Srbské ve středu po velikonocích dne 26. dubna 1848 došlo k první poradě o akci, která zůstane pro dějiny lužického národního probuzení navždy památnou. Vlastní vznik její však, jak se zdá, hledati sluší v lidu samém, což jest při tom nejpotěšitelnější. Ve společnosti, která zůstala po matičním shromáždění »na vinici«, kdosi prohodil, že mají někteří zástupci venkovských obcí v úmyslu podati ministerstvu petici. To vzbudilo takové nadšení, že se za předsednictví Pfulova rozproudil o věci živý rozhovor. Evang. duchovní Bróska, Smoleř a Imiš dovozovali, že Srbové nemohou jinak než hlásiti se o svá práva, když tak nyní všichni národové činí. Hned také počalo se uvažovati o tom, co žádati: učitel Melda mínil, že by měli býti Srbové zastoupeni ve všech, i nejvyšších úřadech, Smoleř žádal srbského ministerského radu, mluvilo se o zavedení srbštiny pro srbské chovance učitelského ústavu, o srbštině u soudů atd. Na-

---

[1] Imiš: Der Panslavismus, 142, 143.

[2] V článku »Hněw a wrótne khrobłosća njech so wot nas zdaluja«, patrně od H. Wjele.

šla se sice skrovná oposice, která shledávala petici nepotřebnou a nevhodnou, obávala se, aby nebyla sepsána v nepřátelském smyslu proti Němcům, napomínala, aby se nežádaly věci nesplnitelné, poněvadž Srbů jest jen malá hrstka, i přemlouvala, aby se s peticí aspoň počkalo — ale myšlenka petice byla obhájena a skoro jednohlasně (proti 3 hlasům) přijata. Zvolen hned sedmičlenný výbor (kand. ev. duchovenství Hendrich Jaroměr Imiš, ev. farář Handrij Bróska, kand. ev. duchovenství Michał Domaška, katol. kaplan Jakub Kućank, právník Michał Cyž a učitelé Jan Melda a Jan Bartko), jemuž uloženo sepsati petici.[1] Do polovice května byla petice sepsána (hlavně prací Imišovou), výborem schválena a do konce května vytištěna. Je to památná »Prostwa saksonskich Serbow na wusoke kralowske saksonske zromadne ministerstwo«.

Sestavena jest v duchu oddanosti a důvěry ke králi a jeho nové vládě. Vykládá vznik svůj z ducha doby, kdy »národové svým vládám požalovali, co je tíží«, a praví: »Také my Srbové jsme dobře již dříve cítili, co nám chybí; ale při vrozené lásce k míru nechtěli jsme k vaší obtíži a našemu prospěchu užíti nepokoje předešlých měsíců, jenž se v dalekém i blízkém sousedství zdvíhal a všemi zeměmi táhl. Poněvadž tento hlučný vichr nyní utichl a poněvadž jste všemu lidu dovolili, aby se k vám s důvěrnými prosbami blížil, přicházíme také my Srbové, abychom vám srdce otevřeli... Máme pevnou důvěru ve vás, kteří tak příznivě dbáte proseb našich německých bratří a podle možnosti vyhovujete všem jejich rozumným žádostem, že našich srdečných proseb nezamítnete, ale vyslyšíte, a to tím spíše, že nejsme v nynějším Sasku cizinci, nýbrž máme v tomto kraji od lidské paměti domovské právo...«

Požadavky národa, který měl »od lidské paměti domovské právo« v Sasku, to jest který kdysi obýval celé Sasko a s příbuznými kmeny zaujímal celé nynější severní Německo až k Sále, Labi a Baltickému moři, požadavky zbytku tohoto národa byly praskrovničké. Žádal sice všeobecně, »aby srbská řeč v srbské Lužici měla totéž právo jako německá v Němcích, a to zejména ve školách, kostelích, před vrchnostmi a u soudu«, ale podrobné požadavky jeho byly mnohem skrovnější.

Ve školských věcech petice žádala: »1. aby srbská řeč v našich školách nebyla již potlačena, nýbrž aby měla jako naše ma-

---

[1] Srv. zprávu o památné té schůzi od M. Domašky v »Tydž. Nowině« 1848, 99.

teřština plné právo i aby jí bylo užíváno při vyučování; kromě toho aby také německá řeč byla mezi důležitými věcmi, jimž má učitel zvlášť vyučovati. 2. aby byl na gymnasiu a učitelském ústavě v Budyšíně jmenován stálým učitelem učený Srb, který by učil srbštině a připravoval srbské jinochy k jejich povolání mezi Srby; jakož i aby se srbským chovancům učitelství poskytla příležitost cvičiti se v srbském vyučování na některé srbské škole.«

Jak patrno, žádali saští Srbové pouze obecné školy srbské, seslabujíce ještě svůj požadavek důrazem, položeným na vyučování němčině. Seslabení to ještě více vyniká v širokém odůvodnění, v němž se na dvou místech uznává, že jest vyučování němčině Lužickým Srbům potřebné a prospěšné a že proto žádají, aby se jí v srbských školách také dále vyučovalo. Žádati o srbské gymnasium[1] nebo aspoň o srbský učitelský ústav jim ani nenapadlo, sami jen žádali o učitele srbštiny pro srbské studující. O stolici lužické srbštiny na universitě ani zdání.

V církevních věcech požadovali: »1. aby se ve všech srbských osadách každou neděli a ve svátek srbsky kázalo, aby se pro Srby, když si toho žádají, užívalo srbského jazyka při večeři Páně i při ostatních církevních úkonech. 2. aby měli evangeličtí i katoličtí Srbové v Drážďanech aspoň dvanáctkrát do roka srbské bohoslužby, i aby jim aspoň čtyřikrát do roka srbský duchovní udílel večeři Páně, 3. aby noví duchovní při uvádění do osady, v níž jest více Srbů než Němců, přísahali srbsky.«

Tedy věci samozřejmé, přihlížející jen ke službě chrámové a nedotýkající se nijak vnitřních záležitostí církevní správy (kromě srbské přísahy nastupujících duchovních). Pomýšleti na nějaké osamostatnění a důsledné posrbštění evangelické (luterské) církevní správy v srbském území nebo na srbskou katolickou diecési nikoho jistě nenapadlo.

(Dokončení.)

---

[1] Na budyšínském gymnasiu bylo tehdáž ze 144 žáků 33 Srbů, tedy skoro čtvrtina.

Účinky světové války.

Napsal Bohuš Lepař.

I.

Sotva že světová válka vypukla, drasticky ukázal se nesmírný rozdíl mezi snahami lidstva po vzdělanosti a společenské úpravě životního řádu na jedné a mezi křiklavou protivou války se všemi ji provázejícími zjevy na druhé straně. Čím vyššího vzdělanostního stupně dodělal se stát na dráze pokrokové, vedoucí ke zdokonalení snah mravnostních, čím patrnější byly zdatné výsledky neúmorné, sebevýchovné práce, k nimž dospělo se po přebrodu prohnilých bažin a trosek minulosti, tím trpčeji poznávalo se, že válka lidstvo bezohledně vrhla daleko nazpět na dráhu zpětilosti. Rázem octli se národové v ovzduší, jež nebylo pro etické pojímání kulturních snah, a přebolestně vyciťujeme, kterak pud sebezachování vnutil národům mravní zásady, které jsou v nebetyčné protivě s kulturou a humanitou. Velice poskrovnu jest těch, kteří libují si v sebeklamu, že po uzavření míru, po návratu k normálnímu životu, pokročí lidstvo zase s místa, na němž prý bylo na dráze pokroku zastaveno. Nezastavilo se lidstvo, ale bylo vrženo daleko nazpět v doby zpátečnické.

Napřed musí se odkliditi trosky již nahromaděných zřícenin. Jinými slovy: nežli budou moci národové propracovati se k normální práci kulturní, musí se napřed odstraniti bariéry, zdržující pokrok, vytvořené válkou a nejhrůznějšími jejími děsy a běsy.

V oboru trestního práva musí se počíti s prací zvláště plánovitou. Kdežto i nejdelší a nejkrutější války mají konce, rány zasazené se zajizvují a na rovech padlých vzrůstají vavříny vzpomínek, jeden zápas nekončí, houževnatě dále trvaje. Boj lidstva proti nejhroznějšímu jeho nepříteli neustává. Nepřítel ten, jenž se stále omlazuje

a proto se stává nepřemožitelným, jsou náruživosti a vášně vtělující se v čin. Trestní právo očekává dvojí úkol: válkou vzbuzené a vychované zločinné náklonnosti a vášně musí se potlačiti, »věčně se omlazující« a vždy v nových podobách se naskytující a uplatňující zlé pudy musí těsně býti drženy na uzdě.

Přehled dosavade získaných smutných zkušeností a zjevů, válkou přímo či nepřímo vyvolaných, není dnes, ve čtvrtém roce zmaru, předčasným, byť i plné neb pravé ocenění mohlo teprv státi se až po válce světové. Neznáme dnes sice vše, co však dnes již jest zjevno, tvoří hojný dějinný materiál, který klidně dnes již tříditi není nevhodno.

Pro trestní právo jsou trojího druhu zjevy válečné závažny a dají se v těchto bodech shrnouti:

1. působení války světové na zločince;
2. účinek světové války na zločiny a
3. důsledky světové války na trestání.

II.

O působení války na zločince poučuje nás názorně statistika kriminality velikých měst, předvádějíc nám účast různých společenských vrstev na činech trestních. Nemáme v úmyslu čtenáře trýzniti ciframi, těmi pobaví se odborníci; stačí konstatovati, že různé ty které výkazy bohužel zjišťují, kterak trestní udání druhého roku války naproti r. 1914 počtem vzrostla. Poněvadž pak zpětilost v témž roce bývá vzácností, nelze leč usouditi, že vzrostl i počet jednotlivců, s trestním zákonem se srazivších. Smutného tohoto fakta nelze již z toho důvodu podceňovati, poněvadž během tohoto roku převážná část mužského obyvatelstva 18—50letého již byla ve zbrani a tedy — nepatříc k soudnictví civilnímu, k němuž přizíráme, — stála pod právomocí soudů vojenských.

Z jakých živlů rekrutovala se četná skupina zločinců roku 1915? Roztřiďme si je napřed dle pohlaví. Budiž při tom zde však již vytčeno, že mužští, kteří zpravidla bývají v kriminalitě četnější než ženské, v roce válečném o něco se uskrovnili. Četná skupina mužských delikventů sestává z různých složek.

Předně musíme míti na zřeteli dospělé tuzemce pro tělesnou nedostatečnost k vojenské službě neschopné. Že lidé tělesně normálně nevyvinutí i ve směru duševním a mravním bývají méně cennými, dá se snad pochopiti. Tací živlové snadněji dávají se svésti k jednáním, v dobách velikého rozvratu zakázaným. Jest věru skoro

samozřejmo, že toho druhu lidé dopouštějí se zpravidla výhradně zločinů ziskových, tedy zlodějové venkoncem.

Naproti těmto, po nedovoleném obohacování se toužících nevojáků, stojí skupina zločinců, vrátivší se od vojska do občanského života — tedy vojenští propuštěnci. Nedá se zajisté popříti, že příklady táhnou. Kdo má před očima živý příklad obětavé nezištnosti, účastně se sám tělem i duší úchvatných, rozrušujících, velikých zápasů, maně potlačuje v sobě mnohý nízký a nemravný pud. Vlastnosti pokojnému občanu za tím účelem vštípené a vypěstěné, aby se z něho stal dobrý voják, bývají bez odporu v protivě k mravům a zvykům obecného života. Odvaha, vybočující i z mezí strachu před smrtí, klidné přihlížení ku zmaru milionových cenných statků, ničení cizího majetku při válečných operacích obvyklé — vše to způsobuje v mravech a obyčejích zaostalého lidu v poměrně krátké době převrat, který se po návratu do občanského života nedá jen tak zhola zase přizpůsobiti občanským poměrům. Přečasto zajisté bylo pozorováno, kterak od vojska do občanského života se vrátivší nemohl upustiti od navyklostí s pole. Nelibost či rozmrzelost nad skutečnými či domnělými útoky dává podnět k nezkrotným výbuchům a výtržnostem, na místo pak co by se v právech svých dotčený bránil dovolenými prostředky zákona, snaží se raději různost náhledů vyrovnati po svém způsobu. Takž označují výbuchy lidské surovosti zpravidla zločiny propuštěných vojáků.

Jinou prapodivnou skupinu zločinů tvoří t. zv. »uprchlíci«, osoby válečnými operacemi ze svých trvalých sídel vypuzené a ve velkých městech ponejvíce zatímně usazené. Venkoncem různorodá společnost, jichž členové jsou si mezi sebou právě tak cizí jako vůči obyvatelstvu, k němuž se dostali, a kteří s majetkem, za hřmění děl ztraceným, ztratili i poslední špetku cti. Že lidé, vše ztrativší, nezkrotnou touhou jsou hnáni, aby se zase nějak odškodnili, netěžko ovšem pochopiti. V cizině domnívají se býti prosti všech závazků slušnosti a — jsouce bez přátelství i příbuzenských svazků — netouží také po podobných stycích. Vše, co kol sebe vidí, považují pouze za předmět svého zaopatření. Při tom nerozsuzují, zda dovolenými či nedovolenými prostředky si pomohou, a proto i při svých nejjednodušších právních podnicích kladou zárodky nejspletitějším zločinům proti majetku.

Všeobecným zjevem jest vzrůst kriminality mladistvých. K příčinám úkazu toho ukázal jsem již jednou na jiném

místě,[1] zde budiž jen vytčeno, že dle znaleckých úsudků vzrůst ten nepodmiňují ani tak účinky války na osobní poměry mladistvých (vyšší mzdy, místa důvěrnická, postavení se širší působností atd.) a změny životní bezprostředně vyvolané, jako spíše okolnosti prostředečně účinkující. Kde otec musil do služby vojenské a matka místo domácnosti hleděti si musí práce výživné mimo dům, není divu, když nezletilá děcka, jsouce si celý den sama přenechána, místo slušné práce vyhledávají nezbedná alotria a, ne-li pravidelně, tedy aspoň jako vedlejší zaměstnání, neřestí krátí si čas. Nekázeň, rozpoutaná nedostatečným dohledem, zvláště ve velkých městech, zneužívá měrou nevídanou rozháraných válečných poměrů, a brzo je patrno, kterak účinky dobré rodinné výchovy jsou překonávány nevázaností, a kterak zlé náklonnosti mládeži zvláště hovící zhoubně se rozpoutávají. Většina případů, projednaných proti mladistvým, má původní příčinu v nepřítomnosti otce v rodině, a nuceným pobytem jeho u vojska bývají podmíněny.

Konečně chci ukázati k ženám propadlým během války kriminalitě. Nepřeháním nikterak, tvrdím-li, že největší změny válkou v životě vyvolané jeví se u žen nižších vrstev společenských. Třída lidu, dílem vůbec nevzdělaná, dílem silně zanedbaná, bez přechodu byla vytržena ze svého obvyklého ovzduší. Do nových poměrů se dostavši, neměla času přizpůsobiti se nezvyklým okolnostem a zvláštnostem. Ženští členové rodiny muže do boje vyslaného octli se náhle v postavení, které feministi sice označují ideálním, vskutku však jest velice trapné. Účinky nedaly se okrášliti. Zastupování otce v rodině matkou a převzetí zaměstnání a práce mužovy ženou nešlo jen tak zhola. Známo, že kriminalita žen jest zvláště rázovitá, vykazujíc takřka universální značky, jichž původ hledati sluší v povaze ženské. Tato kriteria ženskosti objevují se i při ženách, které osud válečný vehnal do převrácených životních poměrů, které ke všemu tomu ještě něco přičinily. Převzetí postavení mužova bylo spojeno s nebezpečími, pokušeními a obtížemi, jež přečasto vedla na cestu kriminality — nezřídka nejlepšími předsevzetími vydlážděnou. Jednotlivci, jenž hladce chce se provléci nesrovnalostmi spojenými se zodpovědným místem při podnicích ať státních či soukromých, třeba bývá jisté ukázněnosti, i když jde jen o lehčí mužské zaměstnání. Bez odporu nutno nevšedního sebezapření, nechce-li muž nouzi a bídu rodiny hojiti cizími penězi, a není věru maličkostí, když člo-

[1] Srv. „Národní Listy“ a články mé „Válka a kriminalita mládeže“ v čís. 123 a 125 večerního vydání 1917.

věk má v denních stycích s cizími snášeti klidně zlehčování a nespravedlnosti. Ne každý vyučí se tou měrou osvědčenosti, aby dovedl vlastní tužby a přání podříditi vždy povinnostem svého povolání. Tyto těžkosti snáší většina sociálně nezvrhlých mužů bez podstatných poklesků, žena však, majíc je přemoci hned na počátku nového nezvyklého povolání, nemá tu úlohy lehké. Žena jako ochránce a hlava rodiny, žena jako vydělavatelka vezdejšího chleba, přečasto přicházela do nesrovnatelného odporu s nařízeními trestního zákoníka. Při tom nesmíme zapomínati, že válečné poměry vzrůst speciálně ženské kriminality tolikéž valnou měrou usnadňovaly. Stará zajisté zkušenost, že v místech posádek i v dobách míru smilstvo, nemanželské porody a pod. bývaly hojnější jiných, a v nerozlučitelném spojení s nimi bývá kuplířství, vyhánění plodů a j. zločinné zjevy. Zkušenost ta utvrzována i za dob válečných — ale měrou stupňovanou, což přičísti lze časté sídelní změně velikých hromad lidí, nedostatku spořádaného rodinného života, nepřítomnosti manželově a stupňované dráždivosti pudu pohlavního.

III.

Dat a výsledků statistiky nesmíme ve významu jejich nikdy přeceňovati. Jest rozdíl valný mezi zločiny statisticky přístupnými a ve skutečnosti se jevícími. Roční výkazy říšské jsou v příčině zločinů venkoncem závislé na okolnostech náhodných, vzdálenějších, a jakkoliv nám statistika podává cenné pomůcky k dalšímu badání, přece nesmíme přehlížeti, že, chceme-li prozkoumati speciální kriminalitu v kratších obdobích, nesmíme hledati především statistických resultátů. Zkušenost, čerpaná z výzkumů kratších či delších období, v nichž více či méně krádeží, podvodů a urážek na cti soudy bylo stiháno, není ještě dostatečným průkazem k posouzení všeobecné právní jistoty prozkoumané kratší periody. Dedukcí přicházíme tu spíše k výsledku nežli teorií induktivní. Jednotlivé typické trestní případy musí se prozkoumati, aniž bychom se spokojili konstatováním, že přiházely se trestní skutky různých druhů. Mnohem poučnější jest, zjistíme-li i při menším počtu případů poměrně, kým byly zaviněny, za jakých okolností a ze které příčiny či motivu. Výsledek práce naší brzo nám objeví zvláštní poznatky kriminalitu toho kterého období charakterisující. V následujícím chceme označiti zkušenost čerpanou pomocí zmíněných právě zásad v příčině kriminality občanského obyvatelstva za čas války.

Přizíráme-li ku četné třídě trestních skutků proti majetku če-

lících, musíme rozeznávati mezi lehčími a těžšími delikty. Lehčí, byť i zákonem na základě jistých kvalifikačních okolností za zločiny prohlašované delikty, mívají zpravidla rázovité činitele. Nespolehliví, práce se štítící jednotlivci, zřízenci slabé vůle, kteří sami vyhledávají příležitosti k delinkvování, anebo tací, kteří naskytající se příležitosti nedovedou se vystříci, zůstávají si i v době válečné stejní. Pozoruhodni jsou ti, kteří dříve žili ve spořádaných poměrech, resp. které válkou rozrušená duševní nálada k nezákonitostem svedla. Společnou značkou lehčích poklesků proti majetku bývá, že vyplývají z touhy po osvojení si nepatrných, okamžité potřebě hovících výhod. Naproti tomu povstávají přečasto bez skutečného důvodu z bažení po požitku, ziskuchtivosti lakotné, hlouposti, prýštíce z generální mravní zchátralosti. Podvodník, opatřující si několik grošů k záchraně své cti a budoucnosti, právě tak jako zloděj osvojující si chléb pro hladovící, nemocnou matku, patřívají dnes do vyhasínající obrazotvornosti snílka. Náklonnost a tužba po lehkomyslném zaopatřování si předmětů pranepatrné ceny během války však valně vzrostly. Všeobecně zavládlá drahota nutí většinu širokých mas k omezení svých potřeb a uskrovnění se. Poživatiny, šperky a levné okázalosti, jindy i nemajetným snadno přístupné, staly se pro svou drahotu dnes nedostižitelnými. Odříkání se však dřívějších požitků bývá nevzdělanci nejtěžším. Lid jest odkázán jedině na tělesné požitky, přijde-li o ně, snadno ztratí rozvahu, nehledě k tomu, že v dobách rušných, v poměrech neustálených touha po požitku se nezmenšuje, ale stupňuje až chorobně. Radostná zvěst z bojiště, vzbuzená naděje na mír snadno svádí k rozkvašené pitce a besedě; domobranec povolaný nepřipravuje se na příští své úkoly pouze resignačním zanedbáváním dosavadní své živnosti, ale melancholická úvaha, zda se vůbec ještě kdy vrátí, svádí ho často k požitkům, jež si může opatřiti pouze poklesky. Pozorujme jen přehojné zpronevěry obchodníků neb jednatelů komisionářských, kteří, byvše k vojsku povoláni, raději snaží se využitkovati příjemně zbývající jim ještě volnosti občanské, než aby dbali o urovnání převzatých povinností. Vše to přičinilo, že slabí podobní živlové již na počátku války dopustili se přehmatů a nezákonitostí rozmanitých, byť i lehčích, s nimiž se dříve úřady nikdy nezabývaly. Mnoho konečně i zavinil chybný zavládlý názor, že se po uzavření míru všem účastníkům války dostane všeobecné amnestie. Tato nejistá naděje stala se mnohému pohnutkou ke zločinu.

(Dokončení.)

Otázka pohlavní a poučování o ní.

Napsal Dr. Jakub Všetečka.

Mám před sebou několik čísel Naši Doby ročníků XXIII. a XXIV., číslo 6. Věstníku českých profesorů roč. XXIV. a Vychovatelských Listů, orgánu pedagogické akademie z ledna roč. XVII. č. 1. Všechny dotýkají se pohlavní otázky buď stručně, některé z nich rozvádějíce ji obšírněji. Lze z toho souditi, že pokládají ji za důležitou dosti, aby se o ní jednalo. A nemožno zajisté o tom pochybovati, čteme-li, že otázka ta u zvýšenější míře než všechna léta předválečná počíná zajímati veškeré kruhy k řešení jí přímo nebo nepřímo povolané: učitele všech stupňů, lékaře, konečně i státy samé, ba i kruhy vojenské.

Otázka pohlavní vynořila se na povrch teprve v dobách novějších, ač nelze tvrditi, že by se jí člověk nebyl zabýval také dříve. Ale druhá polovice 19. století a naše časy ujímají se jí tím usilovněji, čím hřmotněji buší na dvéře lidské společnosti neblahé následky nemírného užívání života pohlavního, následky tělesné, duševní i mravní.[1] A zvláště nynější doba válečná vyzdvihla otázku tím výše a učinila ji proto i patrnější, poněvadž až hrozivě se šíří pohlavní nemoci nakažlivé, a s nimi stejnou měrou klesá veřejná mravnost. Poněvadž pak nemoci pohlavní hubí lidské tělo, čímž ohrožováno je lidstvo ve své eksistenci, ježto nemoci ony dokázaně jsou dědičnými, a nemoc rodičů přechází tedy na děti i vnuky; jest přirozeno, že všímají si jich kruhy nejpovolanější, kterým o záchranu člověka zdravého, o zdravé potomstvo běží v první řadě a běžeti musí; jsou to lékaři, hygienikové, ale jsou to i psychologové a psychiatrové; a je to konečně národ i sám stát.. Tito hlavně v době naší válečné, která decimuje lidstvo válkou samou, aby pokud možno nahradil ztráty utrpěné, vybízí činitele-odborníky, aby pátrali

[1] Srv. i dřívější ročníky Naší Doby, v nichž pojednání kratší i delší samostatná, dílem referáty o poučování jinde, najmě na universitách. Srv. Besedy Času, kdež přímo podán návod pro poučování, konečně pokus Dra Růžičky v universitních ekstensích atd.

po prostředcích, jimiž by hráz pevná postavena byla proti přívalu nákazy, avšak i sám činí opatření k zmírnění a možno-li k jejímu potlačení úplnému: nařízeními a zákony, poučováním i tresty.

K činitelům jmenovaným řadí se se strany druhé hlavně vychovatelé a učitelé, hledíce vedle otázky zdraví k stránce mravní, jakožto základu nejpevnějšímu a nejpotřebnějšímu společnosti lidské vůbec. Otázka pohlavní chápána jsouc jako otázka mravní víže se zcela úzce se stránkou medicinsko-hygienickou prostřednictvím stránky duševní. Oslabení ústrojství člověckého, podkladu veškeré a každé činnosti duševní, nutně ruší, podlamuje, ba i zničiti může nadobro činnost duševní; a rodokmeny rodin nemocemi pohlavními zatížených jasně ukazují, jak potomstvo jejich i duševně chátrá, až vyhynuje zcela. Poněvadž pak mravnost je nejen zjevem duševním, nýbrž abych tak řekl výkvětem a zároveň plodem nejkrásnějším harmonické souhry všech energií člověcké i lidské bytosti a bytnosti dohromady, není se čemu diviti, jestliže pohroma mravnosti tak nebezpečná potírá se se strany těch, jimž prvním a hlavním úkolem jest vychovávati bytost člověckou v bytost mravní, tedy ve vlastního člověka, ji teprve přímo vytvářeti, což má býti úkolem učitelů-vychovatelův.

Jestliže správno jest, že nákaza pohlavní ohrožuje svým jedem nejen tělo každého jednotlivce, síly jeho duševní a tím i mravnost, nýbrž hubí tytéž stránky lidstva veškerého, tedy hrozí podlomiti i skáceti lidstvo celé; pak musíme se poněkud diviti, proč otázka pohlavní svými úvahami obrací se zvláště k mládeži a k ženě, pomíjejíc skoro veskrze muže. Že přistupuje k mládeži, jest arci přirozeno: vyrůstáť mládež v ženu i muže; ale není dosti jasno, proč skoro úplně pomíjí muže. Ovšem kdo pozorně sleduje vývoj pospolitosti lidské asi v průběhu půl druha století, tomu zajisté neuchází jeden důležitý v něm směr, tak zvaná otázka ženská. Tato otázka prodělala a dosud prodělává fáze rozmanité, šla a chodí ještě cestami ne zrovna vždy správnými, což však nemá jí ani nesmí býti na újmu — jest to vůbec postup a vývoj každé otázky člověka ať jednotlivce ať druhu se týkající; je to krátce řečeno, vývoj a rozvoj i prohlubování poznávání našeho a poznání vůbec —; ale právem možno říci, že v celku kráčí pořád ku předu, tříbí se a že konečně vynese plod takový, který nemalou měrou k zlepšení a zdokonalení celé společnosti lidské přispěje. A jeden ne nepatrný stupeň vývoje jejího vidím v tom, že mluvíce dnes o otázce ženské, tvrdíme, a přidávám že právem, že otázka ta stejným právem je stejně otázkou

muže. A bylo-li kdy k potvrzení té správnosti důkazu třeba, pak nejpádnější a nejnevyvratitelnější podává nám dnešní doba válečná.

Že otázka pohlavní slučuje se zvláště s otázkou ženskou, toho příčinu hledati dlužno v celé historii vývoje poměru muže a ženy. Není zde ovšem místa podati celého toho vývoje obraz, ale stačí poukázati pouze na fakt, že žena tu více, onde méně, ale přece vždy podrobena a porobena byla muži — a není podnes toho poměru hájitelů dosti i mezi ženami? — Žena je majetkem muže, muži slouží ve všem všudy, muže má poslušna býti dle zákonů lidských i božských, vdávajíc se, ztrácí své jméno rodinné. I z toho poměru, byť ne jen z něho, vyvinulo se také zařízení sociální známé pod jménem prostituce. Poněvadž pak žena moderní, probouzejíc se k poznání své člověckosti muži rovné, pochopila, že instituce prostituce, ať veřejné ať soukromé, ať jakékoliv, je na úkor hodnoty její ženské vůbec, tím více hodnoty mravní; proto otázka prostituce stala se jednou ze stěžejních otázek jejích, a tím zároveň otázka ženská spiata přirozeně s otázkou pohlavní. Ovšem dnes, kdy právem říkáme, že otázka ženská je stejně otázkou mužskou, musíme důsledně otázku pohlavní řešiti soudobně jak u ženy, tak u muže. A je snad třeba toho důkazu? Což styk pohlavní — a o ten přece běží — je možný bez muže?

Řešení otázky pohlavní pokládá se sice všeobecně za těžké, ale zřídka se v pokusech o ně setkáme s metodou vedoucí až ke kořenu věci samé. Obyčejně a jednoduše bere se fakt nákazy pohlavní a jeho škodlivost za východisko, nebo řeší se ta neb ona stránka zjevu toho bez ohledu na spiatost její se všemi ostatními. Abych konkretněji to znázornil, uvádím prostituci, kde se jednoduše mluví buď o tak zv. reglementaci anebo o naprostém vykořenění jejím a pod. A běží-li o poučování mládeže, zase jedni horují o zavedení jeho do školy, jiní soudí zase jinak, ale všichni stojí na stanovisku příliš úzkém, než aby přehlédli celou věc i do její hloubky. Po mém soudu je třeba na prvním místě ujasniti si, co vlastně předmětem otázky pohlavní jest, neboť odpověď na ni určí, myslím, soudobně do jisté aspoň míry cestu, po které bychom se zodpovědění otázky samé dobrali.

Otázka pohlavní založena je na pohlavním pudu. Pudem vůbec zovu projev hmoty živé, a životnost hmoty zase prozrazuje se součinností hmoty s hmotou, součinností toho druhu, že hmota, kterou živou zoveme, nejen trpně přejímá působení jiné na sebe a v sebe, nýbrž zároveň ze sebe, vlastní energií svou zpětně působí v onu

A v této působnosti zpětné zakládá se právě pudivost jako činnost a pud, řekneme, jako její zpředmětění. Každý pud má dvě stránky, negativní a positivní. Zápornost jeví se v tom, že hmotě živé nedostává se z té či z oné příčiny ani hmoty potřebné, ani tudíž energie její, a klad v tom, že z toho nedostatku nastane v ní samé činnost určitých vlastností a sil, aby nedostatek byl odčiněn; stane-li se tak, nastupuje klid ovšem jen zdánlivý. Jestliže jsem užil výrazu »určitých« vlastností, nesmí se tomu rozuměti tak, že by hned při prvních projevech pudivých vlastnosti i síly oné činnosti byly kvantitativně i kvalitativně naprosto určité, nýbrž určitost má zde pouze význam povšechný naproti činnostem jiným.

Zjev, že hmota živá se své strany zpět v své prostředí působí a působiti musí, aby uchovala si životnost a život, znám je pod jménem pudu sebezáchovy, který posledním a proto nejspodnějším pudem se nazývá, a v užším smyslu je to pud sebeživení, pud hladu a žízně. Negativní stránka pudu má ráz nepříjemnosti, positivní příjemnosti. Sebezáchova zahrnuje v sobě vedle sebeživení také sebeobranu a j., a k sebezáchově počítá se také pud pohlavní, ač nejsou to pudy veskrze stejné. Ještě jen mimochodem připomínám, že uznává člověk mimo pudy jmenované i celou řadu další, ba množí se ona stupněm kultury, zdali právem či nikoliv, není řešiti zde, jako že se činí rozdíly mezi různými pudy a hodnotí se různě. Nač však nutno a s důrazem poukázati, jest, že ani to, co pudem ve vlastním významu se zove, u člověka nezůstává nehnutě na témže stupni, nýbrž projevuje vývoj a řeknu hned vývoj nahoru k lepšímu, ale i dolů k horšímu; tedy rovněž pud sebezáchovy a tudíž i sebeživení i pohlavní pud.

Rozdíl mezi pudem sebezáchovy a pudem pohlavním není jen ten, že tento dostavuje se u vyšších ustrojenců a tedy najmě u člověka časově mnohem později, nýbrž že jednak onen zůstává omezen na jedince, neb aspoň svou podstatou zůstati může, nezasahuje v osobu druhou, kdežto při ukájení pudu pohlavního třeba lidí dvou různého pohlaví, jednak že hlad a žízeň i tlak pohlavní po své stránce negativní jsou sice nepříjemné a po kladné příjemné, ale účinky a následky jich obou různě se jeví. U hladu, žízně i obrany účin a výsledek je nejsubjektivnější naprosto na osobu omezený, kdežto při pohlavnosti dostavuje se sice také příjemnost u každé z osob, ale následek dostavuje se jen u ženy a teprve po značně drahné době, takže dlužno souditi, že člověk nebyl si hned souvislosti mezi stykem pohlavním a narozením nového člověka vědom.

Ještě jednoho momentu opomenouti nesmíme. Kdežto sebezáchova může, ale nemusí proti člověku druhému směřovati bez rozdílu arci pohlaví, týká se pohlavní pud jen osob dvou, ale pohlaví různého, z nichž sice obě pohlavně jsou založeny, avšak přece v celku různě tak, že muž bývá útočný, žena poddajná, který úkaz pro vývoj i účinnost pudu pohlavního v životě společenském je veledůležitý. Již z poznámek těch je patrný rozdíl mezi oběma druhy pudů; avšak je třeba ukázati ještě na jiný, neméně důležitý.

Pud sebezáchovy, jak zřejmo, dotýká se jedince a na něm také zůstává. Hodnotíme-li ho, nemá vlastně hodnoty žádné, poněvadž podstata hodnocení a hodnoty předpokládá aspoň člověků dvou. Potrava, obrana a p. mají sice cenu také, avšak toliko pro mou osobu, a cena jejich má vlastně význam nutnosti: nejméně živiti se musím, chci-li žíti. Tento rozdíl vychází také z okolnosti, že pud sebevýživy je vlastně činným bez ustání a činným vůbec všude a vždy, kde život; proto je naprosto všední, samozřejmý, člověk mu nevěnuje pozornosti, ani si ho tak neuvědomí. Naproti tomu pud pohlavní, vyvíjející se později a dostavující se jen v určitých dobách, a dodám, projevující se největším vzrušením energie životní, jest jen přirozeno, jestliže upoutal pozornost člověka měrou větší a důtklivější a byl způsobilým upoutati ho tím více a spíše, ježto se dotýkal osob dvou odlišných konstrukcí tělesných a brzo potom měrou zvýšenou i svým účinným následkem, dítětem. Takovým způsobem pud pohlavní jeví se nám v obraze jiném, jest on zakladatelem společnosti lidské a tím stejnodobě také prvkem society i mravnosti. má tedy hodnotu, a musíme naň s měřítkem hodnoty přistupovati.

Pudy mají povahu nutnosti, ovšem není vše pudem, co člověk často z nepochopení, často i pro omluvu pudem nazývá. Ani vzhledem k nutnosti samé nemají se věci tak, jak si tak mnohý pro svůj prospěch osobní namlouvá a se omlouvá. Jísti, píti i brániti se musí člověk každý bez výjimky. Avšak již obrana, jakož i ochrana, ač nutné obě, přece jsou povahy ne naprosto stejné s potravou. Z toho patrno, že pojem nutnosti není v případech všech totožného významu, a proto třeba sebe stručněji k němu přihlédnouti.

Co vlastně je nutností rozuměti? Myslím, že nejsprávnější odpovědí bude, vymezíme-li ji přirozeným děním, tedy děním, jehož jsme svědky v přírodě kolem sebe, sebe pak v přírodu počítajíce. Podle toho by arci bylo skoro vše nutností, a bylo by pak s podivením, jak se člověk představy nutnosti dodělal vůbec, ježto jest i psychologicky i logicky pojem nutnosti nemožný bez představy a

pojmu ne-nutnosti, a vyslovím ho kladně, bez volnosti. Nebudu zde rozbírati pojmy ty dopodrobna, docela snad i metafysicky; ale celkem má se za to, že nutnost charakterisuje se příčinností, bezděčností, tedy i do jisté míry nevědomím, ale dodává se někdy také účelnost — podotýkám výslovně, že nevidím sporu mezi teleologií a kausalitou — kdežto volnost, svoboda předpokládá jakés aspoň vědomí a účelnost, ale zároveň také uvažování o účelu. Jestliže na protikladné ty pojmy pohlížíme s tohoto stanoviska, pak vnutí se nám jiný na ně názor, že totiž netvoří protiklad přirozený, nýbrž spíše nejkrajnější póly celé stupnice vývojové, předem ovšem člověka, který sám v řadě veškerých přírodnin, ale i v samé řadě člověcké od prvního na světě člověka až do dnešního člověka-vzdělance stojí na protilehlém místě naproti prvním prvkům zemi naši skládajícím a vytvářejícím. Jestliže takto na nutnost a volnost pohlížíme, seznáme, že v myšlení zdají se sice pojmy protikladnými, ale ve skutečnosti, v dění a tedy také v životě člověckém jsou sousedy snášelivými; konkrétně doloženo z oboru, o němž jednáme: nutností absolutní pro člověka jest, aby jedl a pil, toť první života projev, ale největší užívá svobody ve výběru a přípravě jídel a nápojův. A když člověku při této docela naprosté nutnosti užívati lze svobody, nebude jí možná užiti stejnou měrou při ostatních základních nutnostech sebezáchovy člověcké i lidské, tudíž i při pudu pohlavním? A co to znamená pro otázku naši, trvám, vysvítá již každému, a není naprosto třeba pojem svobody zvláště vymezovati, že není dle svrchu udané poznámky on nikterak totožný s nevázaností, nezákonností, nýbrž že je jeho význam povýšeně etický.

Ostatně rozdíl mezi nutností pudu sebeživení a nutností pudu pohlavního jest i anatomicko-fysiologický v tom smyslu, že do ústroje sebeživení dá se operativně zasahovati, ano i sám žaludek jako hlavní zažívací orgán celý vyjmouti, a živení člověka jde svou cestou dále tím způsobem, že ústroje zbývající upraví se samočinně tak, že zastanou i funkci žaludku; kdežto pud pohlavní potuchne skoro úplně tak zvaným vykleštěním bez pohromy pro život vykleštěnců; ústroj vyňatý nahrazen býti nemůže, vskutku se nenahradí, a tím účinnost pudu je převážnou měrou podťata, ale člověk žije dále.

A ještě na jednu ukazuji stránku otázky pohlavní. Pohlavně dospívá člověk arci různě, ale přece tolik pozorujeme, že se tak děje, když již tělo ostatní vyspělo tou měrou, aby bylo schopno prací aspoň ne příliš těžkých; moment pro zařízení společenské, pro man-

želství velmi důležitý, ač snad by bylo si přáti, kdyby puberta dostavovala se až ve věku, kdy tělo skutečně je na vrcholku svého rozvoje; leč to marné je přání, naproti němuž byla by věcně prospěšnější úvaha, jak by se dalo sociálně eticky nejvhodněji využiti skutečnosti přírodní.

Pokusme se nyní o řešení — nechci říci o rozřešení — otázky naši. Pud pohlavní je stejně nutností jako pud sebeživení; tento je první podmínkou bytí individuálního, onen základní podmínkou bytí sociálního. Že mezi těmito dvěma nutnostmi je přece jen rozdíl, je již praveno. Člověk puzen jsa těmto nutnostem naprosto hověti, musil jim hověti a hověl jim, ale nikoliv vždy, všude a za všech okolností stejně, poněvadž jednoduše bytost i bytnost jeho má povahu vývojovou zdola nahoru, z nutnosti a bezděčnosti k vědomí, vědomé účelnosti, rozumování o účelnosti až na vrchol rozumné mravnosti — k svobodě. Leč vývoj ten přímočáře nejde, a proto člověk na pouti té odbočuje, dopouštěl se chyb a pořád se dopouští, ale chybami se učí. Naznačený vývoj je právě kultura. A tu narážíme na jinou spornou otázku, zdali totiž vše, čeho člověk se dodělal, zváti je kulturou, ježto se často i o pakultuře mluvívá. Nemůže o tom býti sporu, zdali je přirozeno, že člověk dopouští se chyb, a proto i tyto chyby patří do kultury; ale zajisté bude třeba vymoženosti celku kultury hodnotiti různě, a stanoviskem hodnocení toho musí býti jednak přihled i k jedinci i k celku, avšak nikoli k celku jako nějakému abstraktu, nýbrž k celku z jedinců složenému, a jednak k prospěchu mravnímu, jenž se opírá i o prospěch hmotný. A pak dospějeme dvou směrů vymožeností kulturních, kladných těch, z nichž lze budovati s prospěchem dále, a záporných, které třeba jest jako chyby odstraňovati i násilím, jako chirurg nožem odstraňuje z chorého těla nádor, rakovinu. A dějiny kultury ukazují nám takové fáse, kdy člověk si uvědomoval chyby nakupené a snažil se je odčiniti. Heslo »Návrat k přírodě« nebylo jen heslem Rousseauovým, ani nepronesl ho on první; ovšem chápáno bylo různě a zcela přirozeně podle stupně všeobecné vzdělanosti. Jestliže pak člověk vyvíjeje se chyb vůbec se dopouštěl, jak by jich nebyl hromadil tam, kde spojeny jsou nejúže s příjemností a libostí nejvyšší, kde okamžik skutku prováděného vzrušuje člověka měrou svrchovanou? Že to jsou rozkoše tělesné a rozkoše, které v budoucno škoditi mohou, o tom uvažovati dovede jen člověk opravdu vzdělaný, vzdělaný, opakuji, nikoliv jen učený! (Pokračování.)

Cíle vědeckého vedení práce.

Napsal ing. Jindřich Fleischner.

(Dokončení.)

Nejnovější pokusy prof. Arnošta Webera o práci a únavě, o nichž pojednává dr. Gerhard Albrecht a které provedeny na ústavě pro pracovní fysiologii císaře Viléma v Berlíně, Lichterfeldě, Boruttauovo uvedení do pracovní fysiologie a j. knihy potvrzují moji předpověď, že organisace práce dle Taylora potřebuje dalšího organického vývoje a podstatného doplnění vědami přírodními i duchovými. Význam pracovních přestávek jako náhražků za odstraněnou »mrtvou práci« zbytečnou pro hospodářské účele, ale nezbytnou pro účel práce v životě, mluví zřetelně v tomtéž smyslu pro moje tvrzení.

V otázce únavy, která u Taylora a jeho stoupenců dochází velmi skromného povšimnutí, pracováno v ústavu dahlenském a v jeho laboratořích fysiologických, fysikálných a chemických zcela soustavně na živých pracujících lidech, a výsledky laboratorních pokusů těchto zpracovány oddělením národohospodářským téhož ústavu.

Pokud jsou již dnes známy výsledky tohoto badání širší veřejnosti, jsou pádným důkazem nesprávného postupu amerických vědeckých systémů pracovních. Únava, přivoděná tělesnou nebo duševní prací, není důsledkem seslabené vůle pracujícího, nýbrž zcela určitých změn v krevním oběhu: krevní cévy, jimiž proudila krev, se za práce stále více stahují, orgány zbavují se krve a to nejen v údech prací zaměstnaných, ale v celém těle. Pohybujeme-li však v únavě údy, které nepracovaly, konáme-li tedy mrtvé pohyby, neužitečné, proudí krev záhy zcela normálně všemi cévami a strhuje s sebou usazené jedy, působící pocit únavy a nemožnost práce. Na základě tohoto fysiologického a chemického poznání o únavě dovedeme únavě zabrániti, ale zároveň z nich vyjímáme poučení vědeckosti soudů, zakládajících systémy vedení práce s ohledem na účel práce pro zaměstnavatele, na výrobek, vidíme význam všech pohybů

i oněch pro výrobek neužitečných, pro Taylora »mrtvých« a jím vyloučených z pracovního výkonu. Taylor vyškrtává na př. při kladení cihel na stavbě domovních zdí veškeré pohyby, které snižují počet uložených cihel, shýbání pro ně, kroky za nimi vykonané po lešení a přenáší výkony ty na mechanické přístroje nebo podavače. Tím v neznalosti fysiologie únavy stupňuje únavnost práce zvýšením ekonomie a rychlosti výkonu toho.

Nikdo nepochybuje o tom, že mnoho z empirické, náhodně získané, odkoukané rutiny dělníkovy možno vymítiti vědeckou metodou pracovní, že je taková lepší organisace práce nezbytná, počínaje lepším výběrem vhodných lidí pro každý hospodářský či technický výkon. Ale nejpřesnějším měřením výkonů, volí-li se měřítka jen s ohledem na technicko-ekonomické výsledky práce, aby bylo dosaženo nejvyšší výkonnosti člověka, byť i s ústupkem nejmožnějšího zmenšení únavy — a ten není podstatou scientific managementu Taylorova zaručen jako výsledkem praktických amerických pokusů na teoreticích nezávislých, nedosáhneme žádoucí organisace lidské práce. Ta musí vycházeti z principů životní potřebnosti práce a jejího účelu, vyvozeného z dějin.

Toto poznání, zdá se, poslední dobou již počíná ovládati i přesvědčené stoupence a proselyty Taylorovy.

M. L. Cooke, nejvýznačnější žák Taylorův, formuluje učení svého mistra značně sympatičtějšími slovy, než na jaké jsme si uvykli u tayloristů a s nimiž můžeme souhlasiti:

»Na našich vysokých školách přednášíme posluchačům inženýrství o pevnosti hmot, o mechanice hmot, o ekonomii hmot, ale začínáme teprve přednášeti o pevnosti lidí, o mechanice lidí, o myšlení lidí, jedním slovem o ekonomii lidské. a tu právě počínáme si uvědomovati, co to jest filosofie, umění a věda lidské práce, se zákony rovněž tak vymezenými jako jest u věd ostatních. Této vědě dali jsme název »management«, abychom ji však odlišili ode všeho ostatního, co v průmyslovém světě jest tak jmenováno, nazvali jsme tuto vědu o práci »scientific management«.« Hlavní podmínkou tohoto vědeckého řízení čili této správy vědecké dle Cooka je maksimum prosperity všech na práci súčastněných, ale dosažení maksima toho, které je ještě Taylorovi totožné s vysokou mzdou a nízkou výrobní cenou, jest u Cooka podmíněno dalšími požadavky ve směru našich ideálů.

Taylorova filosofie, věda i umění o lidské práci byly vyčerpány, když »scientific management« rozdělil práci na pracovní prvky, přesně změřil časovými studiemi každý ten prvek přesným chronometrem, vyloučil chyby a zbytečné pohyby a rekonstruoval správný výkon z nezbytných a pomocných pohybů a tím dosáhl nejrychlejším způsobem výsledku práce, totožného již s jejím účelem a základu všeho vedení a organisace práce. Cooke žádá již používání chronometrů a všech podobných přístrojů, aby bylo dosaženo většího výkonu dělníkova, jen s podmínkou, že použije se jich s vědomím a s úmyslem dělníkova nejvyššího prospěchu a se hlavním zřetelem na zlepšení dělníkovy eksistence. Nebezpečným lidské společnosti je dle Cooka ten, kdo má při organisaci práce cokoli jiného na zřeteli než zlepšení dělníkovy eksistence.

Rudolf Seubert, německý žák Taylorův, v podobném smyslu doznává, že časové studie, prováděné dílovedoucími, kteří nemají vážné blahovůle a citu pro spravedlnost vůči dělnictvu, mohou se státi nebezpečným nástrojem, zvláště, hledí-li na dělníka jinak než na spolupracovníka.

Profesor Wallichs, překladatel Taylorových spisů, doporučuje hlubší studium tělesných a duševních vlastností člověka a vytýká inženýrům, že přespříliš pozornosti věnovali mechanickým pochodům, zanedbávajíce lidský život v jeho celé pestrosti tolik se lišící od jednotvárného stroje a nepřipouštějíce kolektivního přehlížení individuality jedincovy a jeho duše.

Taylorismus těchto jeho žáků hledí dosíci zvýšené pracovní radosti všech na práci zúčastněných tím, že zmenšuje námahu svalů, vylučuje duševní pochody myšlenkové práce, zařazuje oddechy, zkracuje pracovní dobu, žádá spolupráce zaměstnavatelů a zaměstnanců, zvyšuje mzdy, zvětšuje dělbu práce, účelně mění práci inteligentnějších dělníků jich povýšením na mistry a dozorce. Při nedostatku zákonných opatření, odporujících starému americkému pojmu svobody, bude zneužito i těchto správných celkem zásad, a tím se může omluviti mnohé z toho, co dnes pod taylorismem prakticky se zavádí. Cooke poukazuje na zneužívání křesťanství, háje učení svého mistra, zapomíná, že technik jako odpovědný původce organisačního systému má povinnost opatřiti jej i proti zneužívání buď technickými nebo právními prostředky. Závod, jehož hospodářská správa snaží se docíliti největší možné prosperity zaměstnavatele i zaměst-

nanců a smířiti jejich různé zájmy, nemůže býti veden prostředky organisačními, připouštějícími zneužívání, neboť podobné počínání zaručuje úspěch pouze zdánlivý a krátký, nikoliv trvalý. Taylorismus je zneužívání schopný právě pro svoji ekonomickou jednostrannost hledisek, pro nedostatek vyšších principů. Každý pracovník musí míti možnost, ano právo u p l a t n i t i ve správně vedeném závodě v e š k e r é s v é p ř i r o z e n é v l o h y a i n d i v i d u á l n í n a d á n í i s c h o p n o s t i ve vhodné, jedině tomu nadání odpovídající práci, a k tomu nestačí pouhá starost, zda plýtvá časem čili nic a zda v minimální době provede maksimum práce za maksimum odměny, ale zda za nejvhodnějšího využití svých schopností dosáhne nejvyššího uplatnění své osobnosti, svých vloh i energií, jakož i ukojení svých nejvlastnějších potřeb těla i duše.

Nejvyšší hospodářská výkonnost, která je podmínkou prosperity zaměstnavatelovy, není u stroje a člověka podmíněna týmiž zákony. Člověk dosáhne nejvyšší hospodářské výkonnosti za mnohem složitějších a různějších podmínek nežli stroj, a jsou-li založeny na hospodářské výkonnosti zaměstnanců nejen soutěž podniků, ale i celých zemí a národů, je studium všech podmínek této výkonnosti v celé jejich osobní složitosti a různosti předpokladem každé skutečně vědecké správy závodu.

Žáci Taylorovi při všech praktických aplikacích svých teoretických ústupků jsou věrnými učni svého mistra. F r a n k G i l b r e t h upozorňuje správně na škody vzniklé ztrátou lidské energie při nedokonalé práci a zbytečných pohybech, ale nepodává jiného měřítka zbytečnosti pohybů než ono staré podle účelu nejblíže ležícího: výrobku, a nevidí oněch pravých škod, daleko větších než ztráty a škody, způsobené povodněmi a dešti, způsobených n e s p r á v n o u o r g a n i s a c í a f a l e š n ý m i h l e d i s k y. Pohybové studie Gilbrethovy vedly k příslovečnému zrychlení práce, zvláště zednické, při které snížil počet hmatů z 18 na 4. Zmínil jsem se již o těchto zednických dostizích ve svém nekrologu Taylora. Zde chci jen poukázati na chybu, stále se opakující, převzatou žáky od mistra, chybu proti doznanému účelu práce a jejím pravým principům, které nejsou pouze ekonomickými, ale i sociálními, kulturními, lidskými.

Gilbreth staví časová studia za základ svých studií pohybových, rozdělí práci na jednotlivé výkony a měří chronometrem vícekráte každý ten zvláštní výkon za účelem jeho možného zjednodušení. Správně řečeno, není to práce, kterou zde dělí, ale lidi. Rozkouskuje

ji v bezcenné zlomky a kousky života, takže nezůstává člověku ani tolik duševní síly, kolik potřebuje, aby byl a zůstal člověkem. »Bílíme vlnu, tvrdíme ocel, rafinujeme cukr, vyrábíme hrnce, ale jedinou živoucí duši vybíliti, utvrditi, vyčistiti, utvořiti, to nepřináší dostatečného prospěchu a je z průmyslového podniku vyloučeno.« (Ruskin.) Výsledkem studie je Gilbrethovi vypozorovati a klasifikovati jeden výkon jako nejlepší, odvoditi zákon toho normálního výkonu a na jeho základě ustaviti pracovní výkon, proveditelný v nejkratší době pracovní, za jednotných, předem určených podmínek, pro všechny dělníky stejných.

Gilbreth analysuje sice pohybové výkony jako součásti výkonu pracovního, ví o důležitosti studia všech hodnot dělníkových pohybů, zná jich proměnlivost a přes to vše vyjímá ustálený, nejlepší pracovní výkon z dokonale normalisovaných pracovních složek, jehož největší předností jest rychlost jeho provedení.

Zná přece veškeré vlivy, které mění u jednotlivce podmínky pro podobný normalisovaný výkon, ví o vlivech okolí, výstroje, nářadí i o vlivech čistě osobního rozpoložení a uzpůsobení jako nervová síla, spokojenost, přesvědčení, výdělečná schopnost, zkušenost, únava, zvyklosti, zdraví, způsob výživy i života, tvar těla, obratnost, ráz povahy, vyškolení a cviku. Zná význam topení, větrání, chlazení, osvětlení pracovních místností, vliv materiálu, odměn i trestů na výkonnost. Podmínky tyto vyžadují co nejpodrobnějšího studia zvláštními ústavy, a přes to vše Gilbreth přeceňuje rychlost výkonu, bere ji za měřítko pro ocenění výkonů tolika podmínkami se řídícího. Nejméně lze říci, že přeceňuje tento čistě kvantitativní faktor a význam jeho pro hospodářství celku a jeho vedení vědecké. Ale zdá se mi též, že se podceňují i důsledky tohoto pracovního chvatu pro kulturnější úpravu hospodářského života. Úspora času využitá pro odpočinek po ztaylorisované práci nevyváží ztrát způsobených mechanisujícím vlivem provádění takto znormalisovaných výkonů. Váha kladená na odnaučení se vžitých a neekonomických pohybů a na význam jeho pro zlacinění pohybů vede ke kalkulacím nákladu, o jejichž přesnosti není tolik pochybností jako o jich správnosti principiální. Vylučuje-li Gilbreth škody mechanisací práce způsobené, nedbá-li jediného omezení, které je přípustno: omezení práce na činnost zaručující tělesné a duševní zdraví individua, potlačuje-li veškeré ostatní, méně důležité principy, dosti četné při každé práci, nemůže býti jeho pracovní systém ve shodě s předpoklady filosofie,

vědy a umění lidské práce, které náležejí mezi jeho požadavky, alespoň v teorii, naopak je v úplném rozporu s kulturnější úpravou hospodářského systému naší doby, jak byly mnou této kritice předeslány.

Roku 1912 byl sestaven americkou poslaneckou sněmovnou zvláštní výbor ku zkoumání otázky vědeckého vedení práce, vzhledem k zavedení jeho do státních dílen. Výbor vypracoval dobrozdání, vyznívající v ten smysl, že Taylor ani kdo jiný nepředložil výboru systém tak dokonalý, aby mohl býti zaveden do státních dílen. Tenor vývodů amerického výboru úplně se kryje s vývody mého nekrologu, věnovaného Taylorovi, ač jsem je poznal teprve loňského roku z článku inženýra Špačka v Časopise dílovedoucích. Pan inženýr Špaček již svým překladem článku z Myersovy knihy »Americký kapitalismus a proletariát«, odsuzující taylorismus jako systém vyděračný, ukázal, že nejde s Taylorem do všech důsledků. Odhodlav se po dlouholetém studiu a pokusech praktických napsati konečně svůj úsudek o taylorismu, liší přesně přijatelné od nepřijatelného, sociální od nesociálního, ale nedovedl se dosud jako praktický technik zbaviti jistého, ničím nezdůvodněného předsudku, že veliký a vysoce významný úkol organisace práce možno spravedlivě a eticky se stanoviska sociálního a kulturního rozřešiti jedině po americkém způsobu převážně ekonomicko-technickém. Nelišim se od jeho názorů podceňováním úkolu, který tu řešíme, ale hlediskem, s něhož pohlížím na účel lidské práce ve společenském životě kulturního lidstva.

Schvaluje-li americký výbor po důkladném studiu taylorismu nevoli dělníka proti tomuto systému, jenž jedná s dělníkem jako se soumarem nebo strojem, praví-li, že by dělník nebyl ani člověkem, kdyby neprojevil této nevůle vůči taylorismu, máme u nás v uvážení tuhosti amerického svědomí sociálního, jak jsme je poznali z výroků Wilsonových, málo příčin k zaujatosti pro taylorismus, jako jediný, doporučení hodný systém vědeckého vedení práce.

Nejlepším způsobem pro povzbuzení k intensivnější práci jest dle výboru americké poslanecké sněmovny udržení a pěstování smyslu pro součinnost správy závodu s dělníky. Na francouzské pokusy toho druhu upozornil jsem podrobně ve své knize.

Není většího ohrožení národní energie jako v nesprávné organisaci práce v závodech průmyslových a jí vyvolané jednotvárnosti, spolu se sociálními třenicemi a zdravotními poměry v závodech a bytech dělnických.

Pracovní energie každého národa je přirozeně nejpřednějším pomocným pramenem jeho bohatství hmotného a rozvoje duchovního, a musí její přeměna průmyslem a organisace průmyslového podniku tvořiti nejvýš důležitou otázku národního bytí.

Schopnosti a snahy lidí, kteří se denně plahočí těžkou prací a tvoří tělo každého národa, nesmí se státi nástrojem majetných tříd, ale naopak majetek, kapitál musí se státi spolu s pracovní energií lidu nástrojem k dosažení nejvyššího možného užitku toho národa a tím celého lidstva.

Pod koly průmyslu nesmíme ztratiti ani jediného života, ani jediné pracovní jednotky. Nesmí býti dovoleno mysliti dříve na stroje než na lidi, ať je stroj sebe dražší a člověk sebe lacinější.

»Mnohý ředitel byl propuštěn proto, že uštval slabý stroj, nebyl však dosud propuštěn žádný, kdo uštval přetíženého člověka. Člověka můžete propustiti a nahraditi ho jiným, je dosti jiných, ochotných nastoupiti na místo jeho, nemůžete však bez velkého nákladu odložiti svůj stroj a dáti nový na jeho místo. Proto jste méně nakloněni tomu, hleděti na člověka, jakožto na podstatný, životní základ celého svého podniku. Jest již na čase, aby majetek u srovnání s lidstvem zaujal místo druhé a ne první. Musíme dbáti toho, aby lidé byli udržováni a chráněni dle svých individuálních potřeb a ne pouze podle programu průmyslu. K čemu provozovati průmysl, hyneme-li, provozujíce jej? Zmíráme-li, dobývajíce potravy, proč jísti?« (Wilson, Nová svoboda str. 38.)

Nutno si na to zvykati viděti v dělníkovi stejně osobnost jako v úředníkovi a podnikateli a zacházeti s ním individuálně lidsky. Porada při volbě zaměstnání musí nastoupiti na místo instinktu a nedostatečné zkušenosti mladíka, vstupujícího do života, musí poukázati každého na pole odpovídající obzvláště jeho povaze a schopnostem. Později je třeba znovu vybírati pro speciální výkony zvláště vhodné lidi, až do nejmenších zvláštních zálib a nadání, a jedině tím dosáhneme zvýšených výkonů. Vědecky postupující fysiologové práce musí prostudovati pracovní výkon se všemi průvodními zjevy a vlivy, najmě únavu, a tyto nejpřesnější výzkumy musí sloužiti za základ určení spravedlivé odměny za práci. Jednotvárnou

práci nutno přenésti dle možnosti na stroje, aby se zabránilo otupení dělníka. Výbory dělnické nechť se usnášejí a provádějí opatření k zavedení a udržení nejlepšího poměru mezi podnikatelem a dělníky. Zvláštní odměny a dovolené slouží též zvýšení radosti z práce. Zlepšení hygieny pracovních místností, bytů i jiných zařízení musí doplňovati toto nejbezpečnější zvýšení pracovního efektu. Přeložení továren a bytů dělnických na venek zvýší značně zdraví národa a přispěje k jeho zvelebení.

Poslední dobou učinil německý chemik Dr. Eduard Besemfelder pokus o nový systém pracovní organisace, spočívající na zavedení měsíční premie vedle denního platu, dle množství dělníkem zpracované suroviny. Detaily zde nepadají na váhu. Význačným rysem nového systému jest, že na rozdíl od amerických vědeckých systémů nutí dělníka uvažovati o celém výrobním pochodu a využívá tak značné části duševních schopností, v dělnících dřímajících, ku zdokonalení výrobního pochodu. Činí z dělníka spolupracovníka podnikatelova a z pracovního systému nástroj životního účelu práce.

* * *

Shrnuje podstatný obsah svých vývodů, podtrhuji formulku tayloristů, dle níž přijatelný a jediný princip vědecké organisace práce jest maksimum práce v minimální době s minimální námahou, čili krátce minimálním úsilím dosáhnouti maksima prosperity pracujících.

Viděl bych maksimum prosperity dosažené prací v maksimu uplatnění a rozvoje vlastních schopností k vlastnímu prospěchu, a minimum ceny za to zaplacené chtěl bych formulovati jako minimum donuceného užívání částí svých schopností ve prospěch cizí.

Závislost jedince na celku, jeho dobrovolný ústupek částí svých práv, své vlastní osobnosti ve prospěch celku jest ziskem a nespadá v toto minimum, které shrnuje jen vynucené nedobrovolné a neuznané oběti ve prospěch celků, jichž potřebnosti a oprávněnosti nelze mu rozumně dokázati. Nespadá tedy v ně ani disciplina státním a hospodařícím celkem vyžadovaná, poslušnost, která je základem pořádku, podřízení nižšího zájmu vyššímu, které jest základem každé organisace v přítomnosti i budoucnosti. O detailech minim a maksim této organisace musí rozhodnouti postupem doby všechny známé vědecké metody

všech lidských věd, a to nejen fysiologie, fysiky, chemie, psychologie a sociologie, technické ekonomie, ale i národního hospodářství, ale zvláště sociální filosofie a kulturní politiky. Zavedení a uznání na vědeckých principech založených požadavků vedení práce musí sobě vynutiti vhodná a cíle vědomá sociální politika pracujících vrstev, účastněných v hospodářském životě. Jen takto získaná organisace pracovní energie národa odpovídá významu a účelu té energie v životě národa a je v nejvyšším stupni vědeckou.

Literatura:

Karel Bücher: Arbeit u. Rhytmus.

Rudolf Seubert: Aus der Praxis des Taylorsystems.

Hugo Münsterberg: Psychologie u. Wirtschaftsleben.

H. Boruttau: Die Arbeitsleistungen d. Menschen.

Dr. Gerhard Albrecht: Arbeit und Ermüdung nach den neuen Untersuchungen von Prof. Ernst Weber.

Frederick Winslow Taylor: The Principles of Scientific Management.

Roesler: Die Grundsätze der wissenschaftlichen Betriebsführung nach Taylor.

Morris L. Cooke: The spirit and social significance of Scientific Monagement.

Frank B. Gilbreth: Motion Study.

Frank Gilbreth: Bricklaying System.

Woodrow **Wilson: Nová Svoboda.**

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

Napsal Jar. Werstadt.

(Pokračování.)

O českém povstání soudí starší Kalousek docela opačně než mladý autor »Čes. stát. práva«. Odsuzuje je s hlediska jeho výsledků a následků, ale také s hlediska jeho podnětův a cílů. Je mu špatné a zavrženíhodné již proto a nejvíce proto, že prohrálo a v odvetě vítězově přivolalo nejstrašlivější neštěstí, jaké kdy postihlo národ. Pro Kalouska je karakteristický důraz, spočívající u něho na tomto soudu ex eventu, který bývá v historii zhusta nehistorický nebo aspoň historicky ne dosti spravedlivý. Vina strůjců povstání je předně v tom, že je dělali a za druhé, jak je dělali: podle Kalouska povstání nebylo nutné, protože stavové mohli obhájiti svých zájmů náboženských a politických i bez něho, a bylo nepolitické a nesvědomité, ježto původci jeho špatně oceňovali čas, poměry a síly a bídně hospodařili s hřivnou obranných prostředků a možností národních. Ale Kalousek jde ještě dále ve svém obratu. V posudku Gindelyových »Dějin českého povstání« (II. a III. dílu) z r. 1879 (v Osvětě), kde vystupňoval své odsouzení povstání i povstalých v stejně příkré a zavilé jako nespravedlivé anatéma vlastenecké a morální,[1] Kalousek dovedl do-

---

[1] »V této srdcervoucí tragédii nadarmo ohlížíme se po tragickém hrdinovi, jenž by vzbuzoval naši neskalenou soustrast. Na straně českých protestantů kromě Budovce není takořka člověka, který by obstál před soudem veřejné mravopočestnosti, a před soudem politiky odsoudili se všickni. Přední utıpenci jsou většími vinníky, než jak se srovnává s pojmem tragického hrdiny, neboť zavinili netoliko pád svůj a své věci, ale i národu českého. Šlechetný Žerotín jest moudrý věštec a varovatel, ale žádný hrdina.« »Jen kdyby s nimi bylo nezahynulo nic víc a nic lepšího, nežli oni byli!« Tak zdrcující ortel vynesl náš historik r. 1879 nad těmi, kdo byli již hrdlem ortelováni na soudu vítěze bělohorského. Před soudcem, jejž okamžitá vášeň domnělé pravdy činí tak krutě nespravedlivým, nebudeme advokáty nešťastných mrtvých. Kalousek sám byl k nim jindy milosrdnější a citelnější. Ovšem o katolících tehdy nesoudil lépe: »Na straně katolické

konce dáti výraz, ne-li odmítnutí, tedy aspoň znehodnocení motivů a ideálů, které české odbojníky vedly: »Na prapor svůj napsali — praví — víru protestantskou a výsady stavovské, v celém průběhu povstání českého nejeví se žádné pohnutky národní, a nenárodní tento boj skončil se odsouzením národnosti české na smrt!« — Pochopíme-li konečně, že Kalousek nevidí ve víře protestantské, při nejmenším vnitřně mu lhostejné, dosti velkou cenu, za niž bylo třeba obětovati tolik, zarazíme se nad nedůsledností historika »Českého státního práva«, který mluví o »výsadách stavovských« jako o čemsi, co nemá s národním zájmem nic společného. Je ze všeho zřejmo, že u Kalouska nad historickým soudem zvítězil demokratický předsudek, který dlouho a snad ještě dnes je odchovancům naší demokratické doby překážkou správného a spravedlivého posuzování politických zjevů doby feudální, že selský demokratism Kalouskův ukázal se silnějším než politický tradicionalism státoprávní. Zdá se, že náš soudce-historik je hotov operovati v 17. století oním širokým, všecky rovnoprávné občany objímajícím pojmem národa, jak jej stvořil moderní demokratický liberalism, a který době té je ovšem dokonale cizí.

A nepřekvapí nás u Kalouska ani toto odvážné tvrzení výše zmíněné polemiky proti Gindelymu z r. 1880: »Někdy sice interesy jedné země a jejího obyvatelstva mohou býti v rozporu s interesy státu a jeho dynastie; zde však nevidíme pravého rozporu mezi nimi, rozpor smyslily si toliko vášně tehdejších stran, kterýmžto vášním historik hověti nemá.« — Dáme-li zásadně cele za pravdu hlasu národního svědomí i utrpení, který se ozývá Kalouskovou polemikou proti šalebné objektivitě Gindelyho, jenž stojí mimo strany, i když jednou z nich je jeho národ (— v této zkoušce právě se objevuje problematičnost jeho češství —), přesvědčí-li nás Kalousek o tom, že tvrdá logika Gindelyova pojímání situace nebyla v situaci samé (jde o Gindelyův úsudek, že pobělohorská persekuce

---

— napsal — vidíme týž žalostný nedostatek vlastenectví i moudrosti a totéž ošklivé sobectví, jako na straně povstalců.« A smysl všech těchto zlých slov? Historik-moralista a pedagog volá: »Kéž by etická ošklivost, již působí obraz tak černý, měla ten blahodárný účinek, aby mezi námi vznikali karaktery lepší, a aby národ český nikdy již nesvěřil vedení svého vůdcům tak nehodným, jaké měl před 260 lety!« — Zdá se, že tento praktický závěr a všecka roztrpčenost Kalouskova soudu nejsou beze vztahu a podnětu velmi časového. V té době vyvrcholil neblahý boj Staročechů a Mladočechů o vzdání se pasivní politiky a obeslání vídeňského parlamentu, v němž Kalousek stál rozhodně na straně Riegrově a utvořil si asi velmi špatné mínění o hlásících se — vůdcích mladočeských.

poražených ve své ohromnosti a brutalitě byla nutna s hlediska zájmu vítězova), přece je nepochybno, že vůči citovanému mínění Kalouskovu jako historik je ve výhodě Gindely právě proto, že vidí historičtěji. Ostatně s ním Kalousek dříve souhlasil v mínění o nevyhnutelnosti konfliktu a povstání v Čechách. Nyní však pozorujeme, že zde, v tragedii bělohorské jako dříve v epopeji husitské Kalousek-historik marně zavírá oči před historickými skutečnostmi a — chcete-li — nutnostmi a marně se odvrací od nich. V takovém případě názory Kalouskovy jsou nehistorické a tudíž pro pokrok historického pojetí neplodné. Neboť historik nemůže své zbožné přání pokládati beze všeho za historickou možnost. On zajisté může hodnotiti skutečný vývoj historický srovnáním jeho s možným vývojem myšleným, ale tento vývoj musí býti právě možný, musí býti konstruován s ustavičným zřetelem k předpokladům a podmínkám dané doby a dané situace. Fakt, že náboženství bylo velikou »vášní« středověku jako je na př. nacionalism takovou vášní dneška, a že rozpor odtud vyplynuvší byl »pravý« a ne »smyšlený«, nelze historikovi oddisputovati. A na Bílé Hoře nesrážely se dva světy toliko nábožensky cizí.

Určitý nedostatek historického smyslu projevuje se u Kalouska nejenom demonstrovaným nedostatečným chápáním a respektováním vývojového a dobového, nýbrž i jistým dogmatickým způsobem pojímání a řešení dějinných konfliktů, založeným snad také v jeho nadání spíše rozumovém a logickém než uměleckém a psychologickém, způsobem, který jednání a snahy na př. politické posuzuje ne z dané situace, nýbrž podle toho, jak se srovnávají s jeho představou a požadavkem jakéhosi dokonalého, ideálního stavu. Snad na tento moment možno do velké míry svésti Kalouskovo bezvýchodné postavení mezi stranami, které se střetly v českém povstání, jaké na konec zaujal ve 2. vydání »Českého státního práva«. Kalousek má na mysli stále žádoucí formu mocenské rovnováhy mezi králem a stavy, v níž by šťastný vnitřní vývoj českého státu byl možný. A tu vidí s bolestí i odporem, jak daleko k ní mají stavovské požadavky, ústavy a projekty vystupující v kritických desítiletích zápasu před Bílou Horou. Důsledek je, že neočekává ani od vítězství šlechty v osudném boji s císařem ničeho dobrého pro celek národní a státní. Loď českého státu zmítá se v bouřích odboje mezi Skyllou neomezeného absolutismu a Charybdou šlech-

tické anarchie; na jedné z nich jistě ztroskotá. Kalousek soudí tak poprvé r. 1879, kdy napsal o eventualitě stavovského vítězství: »... do říše české měly se uvésti poměry polské, které by i zde byly musily způsobiti záhubu státu, dříve nebo později, ale vždy jistě.« A v tom smyslu politicky a národně zatratil obě strany, utkavší se na Bílé Hoře, v těžkém odsudku, jejž čteme v 2. vyd. jeho Stát. práva (1892): »O blaho obyvatelstva, o moc a budoucnost státu, o zdar národnosti nikdo se nestará: ty vezmou jistou pohromu vždy, nechť v boji zvítězí jedna nebo druhá strana.«[1]

Jinak nepochybně však bude souditi historik, který, jsa více práv skutečným poměrům a jejich vývoji, vezme spravedlivě v úvahu, nač zapomíná Kalousek: že politické snahy a postuláty stavů před Bílou Horou zrodily se v rozvířeném ovzduší zápasu a z určité situace, která k nim přímo vybízela a je téměř veskrze sankcionovala (rozvrat v panovnickém domě a nespolehlivost vlády ústřední); že byly reakcí proti přitaženému šroubu panovnické moci, získané ideálům protireformace a absolutismu a důsledkem čerstvých zkušeností v tom směru; že konečně, co v nich bylo snad nebezpečného a hrozivého pro budoucnost — ač nepřišlo k tomu, by se to prokázalo — mohlo dojíti prospěšného korektivu v poměrech normálnějších. Analogie pravděpodobné prý české a skutečné polské budoucnosti po vítězství stavovském, jež slouží u nás tak často ke zpečetění ortelu nad českou šlechtou předbělohorskou, pozbývá dnes vší přesvědčivosti, nemajíc podle svorného mínění novějšího dostatečné věcné opory ani v zahraničním postavení ani ve vnitropolitických poměrech obou států.[2]

---

[1] V témže smyslu se vyjadřuje ve své přednášce »O státním právě českém« (1900), mluvě o stavovsko-královských zápasech předbělohorských: »Nesnadno jest říci, který směr byl záhubnější. V zápase konečně zvítězil směr k absolutismu.« — Dále za toto jaksi »rovnoprávné« odsouzení obou stran Kalousek nešel. V úvaze o »Konci samostatnosti české« uvádí sice Denisovo mínění, že porážka bělohorská byla též k dobrému, představujíc menší zlo než vítězství české šlechty, jež by bylo prý ohrozilo samo zachování národa našeho, ale neprojevuje nikde souhlasu s ním, — spíše jeho smysl súžuje a omezuje, jeho váhu oslabuje.

[2] Bylo by poučno, sledovati osudy tohoto »polského argumentu« v naší historiografii. Pokud vím, uvedl jej do ní sám Palacký v jednom málo šťastném svém projevu historicko-politickém, Denis učinil jej populárním a nejsvědomitější pokus o jeho vyvrácení podnikl (v úvaze o Kybalově knize »A. Denis a Bílá Hora«, »Čas« 1913) — Denisův překladatel, prof. Vančura, týž, který druhdy přísahal na slova mistrova. Jeho konverse v otázce bělohorské je nejmarkantnější doklad obratu, jenž nastal v posledních letech v neprospěch bělohorských tésí starší historiografie, zvláště t. zv. teorie úpadkové (viz kap. 7.).

Hodně později (r. 1905) v referátu o Kameníčkově díle »Zemské sněmy a sjezdy moravské« (v Osvětě) užil Kalousek ještě příležitosti, by se vyslovil o pravděpodobném vývoji Čech, kdyby se nebyly staly jevištěm nešťastného povstání. Pozastavuje se nad některými formulacemi závěrečné úvahy Kameníčkovy (— stylisované nedosti opatrně a přesně a co závažnějšího: myšlené s povážlivou přímočarostí dnešního lidovce, zapomínajícího na státoprávně politický význam stavovské porážky —), Kalousek je nyní nespokojen jednak s Kameníčkovou — a druhdy i svojí — obhajobou českého povstání zdůrazňováním jeho obranného rázu, v čemž zdá se mu »býti něco přidáno ku prospěchu stavovství a protestantství«, jednak — a jistě právem — s Kameníčkovou formulí, že »české povstání pouze urychlilo proces, který by se byl vykonal neúprosně, ač povlovně i bez povstání, a to proces omezení moci stavovské na prospěch absolutismu panovnického, zničení nekatolictví ve prospěch Říma a uplatnění německého jazyka v úřadech a společnosti«. Zde Kalousek vidí »zase přívažek na druhé straně, na straně absolutismu, katolictví a němčiny«. Podle Kalouska přirozený vývoj tak daleko nesměřoval. V otázce jazykové spěl k tomu, aby němčina »dostala místo v zemi vedle češtiny«. Ale absolutism zavinil, že »němčina, která do té doby byla vespod, dostala se přemetem na vrch«. »A tak podobně — pokračuje Kalousek doslova — také v otázce moci panovnické a stavovské, i ve věcech víry, povlovný vývoj, puzený převahou moci, přál ovšem absolutismu a Římu, ale bez českého povstání nebyly by se domohly vítězství tak úplného a tak hrozného v době krátké ani v dlouhé.« Z tohoto přesvědčení vyplývá pak zajisté Kalouskovo zavržení povstání, jež podle něho právě přivodilo tak radikální změnu, či — jak praví — »přemet« ke zlu a neštěstí.

Z Kalouskovy korektury Kameníčkových úsudků zasluhuje zvláštní pozornosti ještě námitka, že autor »Sněmů a sjezdů« »přidává ku prospěchu protestantství«, když tvrdí, že povstání mělo původ »v neobyčejné výbojnosti hlavních činitelů víry katolické«. To bylo druhdy též — jak víme — přesvědčením Kalouskovým, který mluvíval tvrdě o jezuitech. Avšak ve stati »O panu Karlovi z Žerotína« z téhož roku jako úvaha o díle Kameníčkově (v Osvětě 1905) klade na vrub oběma táborům rozpoutání osudného náboženského fanatismu a proti jezuitům, kteří vedou a řídí bojovné šiky katolické, a jejichž snahy nyní respektuje, staví, jako vůdcovský pendant na druhé straně — české bratry. Také tato

pozdní quasi-nestrannost[1] je svědectvím historikova rostoucího sblížení se stranou katolickou a jeho malé náklonnosti k českým bratřím.

Je konečně významné přihlédnouti nyní znovu k vzájemnému poměru Tomkových a Rezkových názorů o politických motivech v dramatu bělohorském na jedné straně a názorů Kalouskových na straně druhé. Pozorujeme tu nejprve dotčený již rozpor jejich zásadových východisk v poměru k absolutismu a stavovství, potom sblížení na cestách protišlechtických antipatií — diktovaných tam více zaujetím pro vládní autoritu, zde starostí o dobro lidu a harmonický vývoj dualistické stavovské monarchie — a konečně důležitou shodu v závěrech, podávajících zhodnocení pobělohorského absolutismu u nás. Tato shoda je hlubší a úplnější mezi oběma vyznavači protilehlých teorií o dějinné hodnotě absolutismu: Kalouskem a Rezkem než mezi těmito a jejich společným učitelem Tomkem, což je jistě do veliké míry důsledkem podstatně rozdílného poměru jejich k dílu protireformace.

O Kalouskovi víme, že pro absolutism v českých dějinách má jen naprosté odsouzení, s nímž šlo ruku v ruce odmítnutí samotného principu: bylť Kalousek přesvědčen, »že i jiné státy, nejen Anglie, dobře mohly se obejíti bez absolutismu«, a »že absolutismus byl neštěstím také jiným zemím, netoliko Čechám«. Rezek, který naopak tvrdí, že »skoro bezvýminečně státu na venek i uvnitř vedlo se lépe«, když moc panovnická nabyla převahy nad stavy, a že v převratu od státu stavovského k státu absolutnímu »vítán pokrok, protože vláda jednoho, a byť i tyrana, pokládána za lepší, nežli vláda několika set tyránků malých«, — nuže tento Rezek odsoudil a musil odsouditi absolutism u nás rovněž. »Převrat, — tak prohlašuje Rezek v proslulé předmluvě svých »Dějin Čech a Moravy nové doby« — jaký v Čechách a na Moravě nastal, když nadvláda stavovská byla r. 1620 zlomena, jest svého druhu jediný. Proto také absolutismus, který všude jinde proti oligarchii se jevil býti pokrokem, u nás zanechal stopy neblahé.« — Tento případ je svrchovaně poučný s hlediska metody historického myšlení a hodnocení. Poskytuje nám pamětihodné podívané na teoretické a ideologické protinožce, kteří se sešli na konkretní půdě našich dějin. Ukazuje nám, jak pochybené je, přikládati apriorně na

[1] Je to nestrannost kohosi, jenž přihlížeje zápasu napadeného s útočníkem, odsoudí indignovaně oba jako výtržníky a rváče.

dějinný život měřítko určité politické neb ústavní doktriny a upomíná nás důrazně na nutnost individuálně a empiricky dějinného hodnocení. A to platí — myslím — na adresu Kalouskovu ještě více než na Rezkovu: jeho tése protiabsolutistická sice dochází náhodou v Čechách potvrzení, ale byla by nepochybně historicky neudržitelnou ve své všeobecné a absolutní platnosti. — A Tomek? Také on soudí od let šedesátých pobělohorský absolutism přísně — mluví jednou přímo o »tupém« absolutismu na rozdíl od absolutismu osvíceného, o více než století mladšího — a i když zachovává si, zdá se, svou reservatio mentalis o menším zlu absolutismu proti většímu zlu anarchické šlechtovlády, přece nepochybně přiblížil se velice soudu Kalouskovu. Rozvratné a záhubné dílo toho absolutismu, který měl spasiti Čechy před rozvratem a záhubou šlechtovlády, vede zajisté Tomka i Rezka k tomu, že vytýkají žádoucnost kompromisu absolutistického a stavovského principu v českém státě a litují, že k němu nedošlo v příhodný čas.[1] Rezek zvláště se svého politického stanoviska rakouského federalisty zdůrazňuje nebezpečí centralismu, provázející příliš jednostranné ovládnutí panovnické moci společné třem státním skupinám. V tom lze právě spatřovati významnou koncesi, kterou činí se své zásadní sympatie zvláštní skutečnosti našeho českého případu.

Naše mladší historiografie jeví tendenci, vycházeti též při řešení politické složky bělohorského problému z konkretní historické reality a nikoliv z apriorně vyznávaných ústavně politických soustav. A jestliže její — možno tak říci — historický realism přivedl nás v otázce bělohorské blíže k dějinné skutečnosti a pravdě

[1] Po tom všem, co pověděno v této i předchozí kapitole, bude snad čtenáři zjevna převrácenost tvrzení prof. Pekaře, že Kalousek přiklonil se k Tomkovu mínění o příčinách a »zejména následcích« Bílé Hory. Tato pravda na ruby neplatí ani o příčinách a neplatí zejména o následcích. Právě v úsudku o nich přiklonil se spíše Tomek k mínění Kalouskovu. Po našem výkladu je také, tuším, jasno, že jest oprávněna a pokud jest oprávněna tato věta nekrologu Šimákova: »Značná část toho, čemu se říká modernější názor na české dějiny XVI.—XVII. věku pryštila také již z přednášek Kalouskových.« Zde bych ještě vzpomněl toho, jak v jubilejním Husově čísle evangelických »Kostnických jisker« z roku 1915 v seriosním jinak, odmítavém posudku 2. vydání Kalouskovy nám již dobře známé brožurky »O potřebě prohloubiti atd.« bylo také oddekretováno, že »Kalousek je zkrátka stoupenec Tomkovy (a vlastně Balbínovy) filosofie českých dějin, blahořečící Bílé Hoře a chtějící míti již pokoj od kacířské minulosti.« — Vůči tomu třeba podtrhnouti, co poznamenal prof. Šimák, že v případě Kalouskově je »výtka reakce nerozváženou holou křivdou«. Dodáme ještě, že našim pokrokovým lidem nesmí dostačiti nekrolog klerikálního orgánu na úvodním místě, aby Kalouska pokládalo vskutku za patrona klerikalismu.

tím, že vrhl ostré světlo na náboženské motivy českého povstání, přibližuje nás k ní také zde svým postavením otázky. Ta nezní již: zda absolutism či nikoliv, nýbrž čí a jaký absolutism. Naše mladší historiografie utvrzuje se v poznání, že v Čechách nešlo jen o spor dvou politických principů a mocí, které by bývaly vyrostly a spočívaly na jediné společné půdě národně politických zájmův a snah, jako tomu bylo třebas v zápase mezi králi a generálními stavy ve Francii, nýbrž že zde šlo o osudnější spor životních zájmů dvou stran sobě cizích, cizích náboženstvím i jazykem, tradicemi i touhami, bez důvěry a náklonnosti vzájemné. Tak pochopíme, že vítězství jednoho vládního principu znamenalo životní katastrofu národního a státního celku. U Tomka a Rezka v jasných chvilkách kmitne se tu a tam světlo tohoto poznání a vědomí, ale u žádného ze starších českých historiků — autora »Českého státního práva« nevyjímaje — nepronikio a nestalo se základem pojetí a hodnocení bělohorského konfliktu.[1] A proto na tento moment právě bude nutno českému historikovi napříště upnouti hlavní pozornost; z nejpodstatnějších kusů českého problému dějinného je problém »národ a dynastie«.

Kalouskovo liché postavení v dějinném konfliktu bělohorském, postavení, jímž si tarasí cestu k té i oné straně v osudovém zápase, Kalouskův odpor k jednomu táboru, neutralisovaný jaksi beznáklonností k táboru druhému, zajisté potom těžko chápeme, ale lehko a rozhodně zamítáme. Ať jacíkoli, jsou tam na jedné straně bělohorského bojiště naši předkové, a my, jejich potomstvo, ať jakékoli (zda lepší či horší, zodpověz si čtenář na své svědomí!), poznáváme v jejich věci svou věc, v jejich osudu svůj osud. Můžeme a smíme je sice souditi, ale nemůžeme a nesmíme se jich zříci. V tom přesvědčení snoubí se dnes pro nás pravda dějin s pravdou života.

(Pokračování.)

*

[1] Za to — a to je karakteristické — zdůrazněno náležitě cizincem, francouzským dějepiscem Čech pohusovských, který však teprve později, mimo své dílo historické, v němž uvažoval příliš složitě a kompromisoval příliš povýšeně, domyslil otázku do posledních důsledků a to — což je opět příznačné — nikoli na cestě pouhého vědeckého poznání, nýbrž pod vlivem nejmohutnějších zkušeností životních.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Vyčerpání válečné; finanční úpadek ruský. — Válečný rozpočet Velké Britanie a jeho úhrada. — Německé dluhy válečné a říšský rozpočet s novými daněmi. — Zadlužení Uher, Rakouska a drahota; nekrytí úroků z válečných dluhů zvýšenými příjmy. — Ohrožení živobytí nouzí. — Rozmnožování bankovek.

Válka, která již téměř čtyři leta zuří světem, napjala všecky síly kulturních národů do vyčerpání. Z válčících států k úplnému úpadku veřejně se přiznalo Rusko, zrušivši všechny zahraniční dluhy a většinu dluhů domácích. Arci Rusko se mírem shroutilo; nejrozsáhlejší světová souvislá říše rozpadla se takřka přes noc; tedy není divu, že nemohla ohromná břemena válečná převzíti za všecky odloučené části, když ani ve zbývajících územích, přirozeně chudších, není vůbec pořádku ani ustálené státní moci.

*

Pro ostatní válčící moci nelze ještě ani zdaleka přehlédnouti, jaké důsledky bude míti válka na jejich veřejné hospodářství. Jediná Velká Britanie ukazuje, že si je vědoma ohromných obětí budoucích, ale že jim také odhodlaně bude čeliti. Válečné i neválečné náklady Velké Britanie dostupují nyní 7 mil. £ denně, čili asi 2½ miliardy £ ročně, z čehož však třetina (přes 800 mil. £) uhražuje se řádnými příjmy státními. Pravidelné důchody roční, které stát měl před válkou, vzrostly na výši čtyřnásobnou. Důchody ty z největší části se hradí z daní přímých, mezi nimiž na prvém místě je osobní daň důchodová (income tax), na druhém daň z válečných zisků a na třetím daň dědická. Income tax již pro rok 1916/17 vynesla přes 200 mil. £, tedy sama tolik, kolik veškery hrubé důchody státní před válkou. Nutno uvážiti, že tento roční výnos v předválečné hodnotě by v našich penězích byl skoro roven 5000 mil. K. Kdyby se vzala za základ mírová úroková sazba 3% pro státní dluhy anglické, stačila by sama osobní daň důchodová na zúrokování téměř 7000 mil. £. Té výše však válečné dluhy anglické zdaleka ještě nedostoupily (snad ani nedostoupí, nebude-li válka již dlouho trvati). Ovšem že se nyní britské dluhy úrokují vyšším procentem, ale v míru jistě zase úroková míra se sníží.

*

Podobně pro finanční budoucnost po válce se nepřipravovali již nikde. Nejlepší finance dříve mělo Německo a jeho státy, zvláště Prusko. Ale za války finance ty nebyly zdaleka tak síleny, jak by toho vzrůstající dluhy říšské vyžadovaly. Nyní po osmé válečné půjčce je potřebí skoro 6000 mil. M na roční úroky říšských německých dluhů (bez úroků z dluhů státních), a zadlužení říšské se odhaduje již na 120 miliard M. A přece dosud nebylo ani postaráno, aby se kryly aspoň částečně běžné úroky z válečných dluhů.

Teprve ke konci čtvrtého roku válečného odhodlala se říšská finanční správa německá k předloze nových daní, které však za války po většině budou bez účinků a které teprve v době mírové slibují dáti asi 3 miliardy M ročně, tedy jen asi polovici toho, co už brzy se bude platiti na úroky z válečných dluhů.

Zavede se kořaleční monopol, který se odhaduje ročním výnosem až 850 mil. M v míru; za války ovšem kořalky není. Podobně daň z piva nemá nyní významu při úplném ochabnutí výroby, v míru se počítá na roční výtěžek přes 500 mil. M, z vína a z minerálních vod na 180 mil. M ročně. Proti dřívějším výtěžkům předválečným doufá finanční správa, že za mírové doby docílí z těchto spotřebních dávek asi o 700 až 800 mil. M ročně více.

K tomu pojí se zvýšení sazeb poštovních (s očekávaným zvýšením přes 120 mil. M.), ale hlavně daň z jakýchkoli obratů zboží i výkonů osobních, která má vynésti ročně o plnou miliardu M více. Silné zvýšení také se chystá pro daň z válečných zisků, proti jejímu uniknutí vystěhováním stanoví se velmi přísné tresty. Vedle zvýšených cel na koloniální zboží, které nyní také jsou bez účinků finančních, zvyšují se daně bursovní a z bankovních obchodů, ale všecky tyto daně dají již jen neveliký výtěžek říšským financím.

Postrádají se v tomto novém seznamu říšských daní vůbec jakékoli daně přímé, protože v Německu na přímé daně mají nárok spolkové státy. Tím jsou finanční zdroje říšské silně podvázány, a nutno bylo se vrhnouti na spotřebu hlavně nejchudšího lidu; neboť i daně z obratů přesunou se zcela jistě na spotřebitele, především v drobném obchodě, v kterém se nejčastěji zboží (i výkony) obracejí. A přece všecky tyto daně nyní v době válečné jsou po většině bez účinku, kdežto v době mírové, i kdyby daly čekaný a slibovaný výtěžek, stačily by asi jen na poloviční úrok z válečných dluhů, kdežto na jiná zvýšená vydání (na př. na invalidní důchody, na hrazení válečných poškození a opotřebení atd.) není vůbec viditelné úhrady.

Pomoc čekají politikové němečtí jednak od vysoké daně dědické a hlavně od daně ze jmění, kterou by se značná část válečných říšských dluhů dala splatit. Ale daním těm vzpírají se vším úsilím rozhodující i vládnoucí vrstvy v Německu, jak veliký kapitál, tak i konservativní junkéři. A ti dovedli dosud zmařiti jakékoli útoky na své nedotknutelné kapsy. K nim se připojí i vládnoucí knížata, jimž z bývalé svrchovanosti zbyla aspoň dřívější daňová osvobození od všelikých obtížných povinností, kterým podléhá »bídný poplatný lid« (»misera contribuens plebs«). Snad spoléhají v Německu dosud na značnou válečnou náhradu po vítězném míru. Ale čím válka by se více prodlužovala, tím stávala by se i možná válečná náhrada bezúčinnou, jelikož by

ji pohltily nové, stále rostoucí válečné náklady. Tedy pro choré finance říše německé je opravdu těžko nalézti léku.

*

Není tomu nijak lépe, ba spiše hůře v Rakousku. V Uhrách je ovšem o něco lépe; neboť Uhři dovedli břemena války naložiti na bedra rakouská, kdežto ze zisků válečných dovedli si vybrati nejtučnější podíl. Uhry se svými přebytky potravin dovedly za nynějšího hladu znamenitě hospodařiti.

Rakousko ze všech svých zásob vyčerpané bude brzy tak zadluženo, že by mu při delším trvání války nepomohla žádná daň ze jmění ani částečně. Kdyby cena koruny byla táž jako před válkou, brzy by všecko jmění občanstva bylo pohlceno státními dluhy. Štěstí, že cena koruny se tak úplně proměnila, a že není ani naděje, aby kdy vrátila se k tomu stavu jako před válkou. Způsobilo to sice úžasnou drahotu, ale k té by se v čas míru daly už aspoň nějak snesitelně důchody upraviti, jako se to stalo ke konci napoleonských válek (1811). Tím by se aspoň břímě všech dluhů znamenitě ulehčilo.

*

Také u nás nedovedla finanční správa nic jiného na úhradu trvale vzrostlých vydání následkem války navrhnouti nežli nové daně na spotřebu a zvyšování starých daní, které postihují nejubožejší chudinu především. Stačí mezi jinými poukázati na daň z uhlí (chystané zavedení monopolu), na zvyšování daně cukerní, petrolejové, ze soli a z jiných nezbytných požitků. Ale všecko to jsou jen ubohé záplaty, které zdaleka nepostačují ani krýti běžné pravidelné potřeby státní. Proti státním vydáním na rok 1917/18 25·8 miliard K jsou rozpočteny hrubé příjmy státní pouze 4·8 miliard K (i s dodatečnými úvěry). Státní dluh za půl roku od (1. ledna do 30. června 1917) vzrostl o 11 miliard K téměř (o 10.900 milionů korun), tedy již před rokem ho přibývalo každého dne o 60 mil. K. Lze skoro s bezpečností souditi, že do dnešního dne jest tento přírůstek jistě o mnoho větší, ačkoli nám finanční ministr při svém rozpočtovém výkladu na podzim tvrdil, že nyní se již válečné náklady na určité výšce ustálily.

Ale jak u nás jsou vyčerpávány nejdražší statky naše, životy lidské! Čtyři měsíce přede žněmi nebylo už vůbec potravin: ani chleba, ani mouky, ani brambor, ani masa, ani mléka a naprosto nijakého omastku. Na dospělého člověka vyměřovalo se 200 g mouky (i s chlebem) denně, ale od zásobovacích míst nedostává se ani polovice toho množství. Masa se určuje osobě 200 g na týden, tedy denně 28 g, ale sotva třetinu lze z toho skutečně sehnati. Mléka není ani pro nemocné, ani pro děti, brambory se často pouze slibují. Zeleniny je málo, a pokud ji lze koupiti, stojí tolik peněz, že je dostupná pouze zámožným. Tuků nikdo, kdo není boháčem, nevidí: neboť prodává se zcela veřejně 1 kg sádla již za 80 K. Vejce stojí téměř 1 K. — Za slušný oblek nutno platit 800 až 900 K, za boty 150 K atd.!

Již tu bylo poukázáno k tomu, jak jsou tyto zoufalé poměry trpěny od našich veřejných hospodářství, která od svých zřízenců čekají snad přece nějakou práci, ale k udržování tělesných sil pro tuto práci nedávají pražádných prostředků. Kterak bude možno ještě dále toto hospodaření lidskými životy vydržeti?

*

Při vzrůstu válečných dluhů jest nejpovážlivější stálé rozmnožování papírových peněz — bankovek. Komise pro kontrolu státního dluhu podává tento přehled oběhu bankovek:

Při vypuknutí války byl pouze 2·1 miliardy K; na to ve válečných letech vzrůstal

koncem roku	1914	5·1	miliard	K,
» »	1915	7·2	»	»
» »	1916	10·9	»	»
» »	1917	18·4	»	»
dne 5./4.	1918	20·3	»	»

a nyní přesáhl už silně přes 21 miliard korun.

Hlavně jsou to rakouské finance, které takto oběh bankovek rozmnožily; uherská vláda nepotřebovala by tolik úvěru a také ho v téže míře nevyužila. — Rakouská vláda na konci roku 1914 měla od rakouskouherské banky výpůjčku 2·6 miliard K, a jen málo k tomu přibylo v roce 1915, že koncem roku 1915 záloha rakouskouherské banky byla teprve 4 miliardy K, kdežto do konce roku 1916 stoupla na 8·2 miliard K a do nynějška už přes 15 miliard K. Kdyby si byly Uhry vzaly přiměřenou zálohu podle kvoty, činil by jejich dluh u banky přes 8½ miliardy K; skutečně Uhrám byla dána jen záloha 6 miliard K. Také z této výše záloh od cedulové banky je patrno, jak mnohem výhodnější za války jsou finance uherské než rakouské. Uherský ministr financí odhadoval uherské válečné dluhy pro duben letošního roku na 27 miliard K a denní vydání jen asi na 27 mil. K, kdežto by podle rakouského mělo býti nejméně asi 35 mil. K. Ovšem že i tak pro květen letošního roku dluhy celé monarchie, válečné i předválečné, přesáhly už 110 miliard K! *R.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Vládní návrh na reformu učitelských ústavů nesetkává se nikde se souhlasem. — Neschopnost rakouských školských správ vésti školství ve směru, odpovídajícím duchu doby. — Potřeba většího zodbornění školských úřadů vůbec a ministerstva vyučování zvlášť. — Připravovaná Národní čítanka k paralysování neblahého vlivu náhražkových čítanek školních. — Ústrky a útisky menšinového školství v době válečné. — Nedostatek spravedlnosti ve školství jednotlivých národů vážnou nemocí říše. — Připravované krajské vlády v Čechách útokem na české děti, na české menšiny.

Vládní návrh na reformu učitelských ústavů byl zvláštním článkem univ. prof. dra Ot. Kádnera v minulém čísle Naší Doby bystře posouzen a po zásluze — odsouzen. Po odsouzení anketou svolanou Zemským ústředním spolkem jednot učitelských v Čechách dne 24. března za účasti zástupců politických stran českých, jednal o něm také dne 5. května krajský pražský odbor Spolku českých profesorů. I zde nedopadlo to s návrhem o nic lépe.

Univ. prof. dr. Fr. Drtina tu ukázal, že vláda Seidlerova nezmohla se podáním návrhu na nic nového, ale že obnovila v jádře starý návrh Hirnův, proti němuž již před 20 lety byl zvednut z řad učitelských mocný odpor.

Učitelské ústavy rakouské trpí od počátku základní vadou. Mají podávati vzdělání všeobecné, vzdělání odborně pedagogické a — last not least — vzdělání odborně varhanické. Nikdo však nemůže, podle slov Písma, dvěma pánům sloužiti, natož třem. Každá reforma, která tuto základní vadu neodstraní, bude nedostatečná. Ukazuje to již sám vývoj rakouských pedagogií. V roce 1886 byl vydán organisační statut učitelských ústavů. Snížil podstatně všeobecné vzdělavací látku pedagogií pod úroveň středních škol, odborné vzdělání pedagogické v jádře neprohloubil, ale za to zavedením povinné hry na housle, klavír a varhany rozšířil látku odborně varhanickou, aby v budoucích učitelích měly náboženské církve zvláště v obcích venkovských laciné náhražky varhanické.

Československé učitelstvo a s ním také pokrokové učitelstvo ostatních rakouských národností je proto zcela shodno v základním názoru na reformu učitelského vzdělání. Učitel národní školy musí nabývati všeobecného vzdělání na úplné škole střední jako všechny ostatní společenské stavy inteligentní. Odborného filosoficko-pedagogického vzdělání musí se mu dostávati ve zvláštních institucích odborných povahy vysokoškolské. Odborné vzdělání varhanické přepustí se zcela posluchačům varhanických škol, v nichž najdou církve náboženské nejspolehlivější odborníky pro úřad venkovských ředitelů kůrů, jimž ze svých bohatých prostředků zajistí takové postavení, aby se mohli plně svému úkolu, t. j. zvelebení církevního zpěvu a hudby oddati.

Takové jsou pokrokové vyhlídky do budoucích reforem učitelského vzdělání. Každé jiné učitelstvo národních škol svorně odmítne, a k odmítnutí přidruží se svorně i profesorstvo, a pokrokové občanstvo s politickými svými zástupci ve sněmech zákonodárných v čele.

*

Vládní návrh na reformu učitelského vzdělání ukazuje však ještě na jednu bolavou stránku rakouské správy veškerého školství a vyučování. Správa ta není dost způsobilou školství to pevně a v duchu času vést ku prospěchu jednotlivých národů, zemí a tím i celé říše. Od dob Hasnerových, kdy vydán byl — napřesrok tomu bude padesát let — základní říšský zákon školský, který přes své některé polovičatosti a vady byl pro rakouské země velikým pokrokem a který dal základ kulturnímu rozkvětu zemí a národů, kteří ho náležitě dovedli využitkovat, nevyšlo z ústředí vyučovací říšské správy školské v podstatě nic významnějšího. Spousta více méně podřadných ministerských a jiných výnosů a nařízení byla roku 1905 upravena a vydána jako definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské. Je v něm málo drobností, které je možno přičísti na vrub pokroku v národním školství.

Cesta školského vývoje od dob Hasnerových nejde vzhůru, neudržuje ve mnohém směru ani na svém průměru, ale klesá zřetelně dolů. Správcové školství jsou spíše služebníky kultu než osvěty. Jeví zřejmý sklon ke zpátečnickým proudům říše, které od nich žádají krok za krokem větších ústupků. Od dob vydání školské novely z roku 1883, která osmiletou povinnou školní docházku zavedenými úlevami a jinými ještě známými ustanoveními činí v jádře ilusorní, přes organisační statut učitelských ústavů z roku 1886, který všeobecné a odborné předpravné učitelské vzdělání snižuje ve prospěch

odborného vzdělání varhanického až po nejnovější osnovu zákona na reformu učitelského vzdělání možno tento sestup v národním školství sledovati a zjišťovati.

V čelo nejvyšší vyučovací správy nejsou vybíráni lidé svobodomyslného a pokrokového smýšlení, a také na místa podřízenější v tomto úřadě nelze znamenati náležitý výběr opravdovějších úředníků.

Ústřední vyučovací správa trpí nedostatkem zodbornění, čili odborníci z kruhů školských jsou v ní v nepatrné menšině. Nedostatek tohoto zodbornění je patrný při všech významnějších činech ministerských. Mimo to v ministerstvu vyučování není dost znalců národních potřeb kulturních a školských. Neněmečtí národové mají v ministerstvu vyučování zastoupení nepatrné, a výsledkem toho je, že školství není spravováno se zřetelem k jednotlivým národnostním individualitám, ale že je uniformováno dle potřeb národa v říši vládnoucího.

Nejnovější toho doklad podávají vedle jiných zjevů nové čítanky pro mládež národních škol českých, které byly v intencích vyučovací správy říšské před rokem vydány. Náš národ má vrchol a střed svých dějin v době husitské, v době české náboženské reformace, kdy svým duchem promyslil učení Ježíšovo a řekl světu své »nové slovo«. A o této vrcholné epoše svých dějin malí čtenáři národních škol českých nedočítají se v nových čítankách ani slovíčka. Dvě stě let se pokoušely rakouské vládní a církevní kruhy nám tento vrchol českých dějin zakalit, zatemnit, ale marně. A dnes po třech stech letech přichází se s tímto úmyslem na nás opět. Marně.

Výstižně, karakterisuje tyto nepřátelské snahy Gamma v České Stráži. »Víme všichni, jak si stojíme v tomto státě, a jak tento stát stojí naproti nám. Tento stát činí bez ustání pokusy zmást naše vědomí své národní úlohy zastříti nám dráhu, oslabit naše síly.

Posledním pokusem o to je, co se dálo v dobách právě uplynulých se školními čítankami pro české děti; je to pokus zvlášť promyšlený, jeden z nejpozoruhodnějších článků celé soustavy, která tíhne za cílem: seslabit sebeznalost českého národa, zkalit jeho chápání vlastního díla národního, otřást jeho jistotou dráhy, zmenšit jeho sebevíru a odvahu. Pro tento účel byly z dětských čítanek tak horlivě vymazávány (a dosud jsou vymazávány) všecky články, které poučovaly české dítě o pravé dráze českého národa, o jeho poslání, o jeho minulosti, o hlasech jeho nejlepších, pravých vůdců, aby mu zmaten byl pohled do přítomnosti i do budoucnosti. Takový útok snesl by ovšem jen národ slaboch, zbabělec a ničema. Ale naprosto jej nesnese národ statečný, čestný a své síly vědomý. Odpověď mohla být jen takováto: nejen spravit, co bylo pokaženo, nýbrž povědět mládeži (a nejen mládeži), desetkrát důrazněji a mnohem více nutných věcí pro sebepoznání, než dávaly dosud čítanky školní. To je účel chystané Č í t a n k y n á r o d n í, jejímž vlastním, bezděčným původcem je tedy tento stát. Volávalo se po ní dávno, už dvacet let, a dále nazad lze se potkati s návrhy na vydávání knihy, v níž na několika stech stran by bylo shrnuto srozumitelnou mluvou, co každému Čechu nutno vědět od dětství do kmetství. Zajisté už b y l a tu taková čítanka národní — jenže roztroušena po stech a tisících knih i časopisů, leckdy težce přístupna i jinak. Šlo tedy o to, učinit z toho úhrn v podobě jediné, ne drahé srozumitelné knihy, do každé ruky české. — Dochází nyní na uskutečnění

staré myšlenky. Na půldruha sta českých spisovatelů spojilo se k dílu, jež začne za krátko vycházet: kulturní čin, toť pravá odpověď osvíceného národa neosvícenému státu.

Čeští spisovatelé právě v tyto důležité doby dokázali, že vědí, čím jsou povinni svému národu; dokáží to jistě i touto Národní čítankou. Čítanka tato vyjde již počátkem září, aby v našich rodinných krbech českých paralysovala neblahý vliv nynějších náhražkových čítanek školních.

*

České školství menšinové snášelo ústrky a útisky v normální době předválečné. Jsou známy ty trnité cesty menšinového českého občanstva při domáhání se potřebných škol, při jich zveřejňování, jsou známy chikany českých rodičů se strany jinojazyčných obecních úřadů, místních i okresních školních rad atd.

Každá postupná třída a pobočka na českých veřejných školách v uzavíraném území byla předmětem tuhého, několikaletého boje v zemské školní radě, a když boj se ukončil příznivě, pohřbívaly vydobytou třídu soustavně organisované stížnosti německých obecních zastupitelstev, podávané ministerstvu vyučování, které je nechávalo klidně nevyřízené beze zřetele k příkazu zemského zákona, ukládajícího, aby se v tomto směru bez zbytečných odkladů postupovalo.

V době válečné se ústrky v menšinovém školství českém vystupňovaly do míry nejpovážlivější. A tak zvláště v prvních letech války

kdy veškeré zprávy o příkořích českého občanstva v uzavíraném území byly v tisku censurou potlačovány, vypíjely české školy menšinové i soukromé (matiční) kalich hořkosti až do dna.

V posledních schůzích českého odboru zemské školní rady v Čechách uvedl dr. Metelka případ matiční školy v Těchoníně na Žamberecku jako typický příklad po leta prováděných nezákonitostí.

V okresu žambereckém jsou dvě okresní školní rady, česká i německá, dva okresní školní inspektoři, kteří se mají starati o školství příslušných národností. Řídící učitel německé školy těchonínské s německou místní, okresní, ano i zemskou školní radou vměšovali se neustále do záležitostí české matiční školy tamější a porušovali tak řadu zákonitých ustanovení, podle kterých přísluší rozhodování o české škole pouze školním úřadům českým. Čeští občané těchoninští přestáli pravý očistec útisků, a bude jim povždy sloužiti ke cti, že ani pokutami, ani čím jiným nedali se odvrátiti od toho, aby svoje české děti neposílali do českých škol, jak to od nich žádali jejich němečtí sousedé. Jinou nezákonitostí, na kterou dr. Metelka v zemské školní radě poukázal, je fakt, že konkurs na místo hlavního učitele při českém učitelském ústavě v Soběslavi byl vypsán proti zákonnému předpisu o úředním jazyku v pražském úředním listě česky i německy. Na hlemýždí zdlouhavost při zřizování českých škol ukazuje případ v Zásmukách, kde dosud není povoleno otevříti měšťanskou školu přes to, že výstavná budova je pro tuto školu již přes deset let vystavěna. Mohla-li zemská správní komise povoliti za války otevření měšťanské školy německé ve Fleissen u Chebu, kde budova pro ni byla připravena mnohem později, mohla spravedlivým loktem naměřiti také vzpomenuté obci české.

Spravedlivého lokte však v naší říši nebylo a není. A to je vnitřní choroba, kterou říše staletí stůně. Neněmečtí národové rakouští a zvláště náš národ československý proto plným právem volají po své státní samostatnosti, při níž by si o svém národním školství od zdola až nahoru sami rozhodovali.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Porady o reformě střední školy české.

Jak jsme již oznámili, od října minulého roku konají se týdně porady o reformě střední školy české. Byly zahájeny spolky ředitelů a profesorů středoškolských původně asi proto, aby sešel se úřední materiál pro opravy, ohlašované z Vídně. Později však stanoven jiný cíl: nezávisle na stávajících poměrech raditi se, jaký útvar po válce dáti (ideální) střední škole české. Tím povznesl se zájem o porady, úzký kroužek vzrostl ve sbor 50—60 osob, v němž zasedají také delegáti mnohých spolků odborných. Rokování pilně účastňují se profesoři university i techniky, zemští inspektoři, ředitelé a profesoři středních škol, inženýři a jiní praktikové. Jednání za předsednictví řed. F. V. Vykoukala má pěknou úroveň a rozšířilo se na všechny důležité otázky středoškolské; hlavní referáty otiskuje Věstník českých profesorů. Pro reformu vyučování jednotlivých předmětů vytvořily se zvláštní sekce, které rovněž pilně pracují a občas svými projevy zasahují do jednání plena. Až dosud sešlo se mnoho přípravného materiálu, definitivní rozhodnutí nebo resoluce odsunují se na dobu další. Avšak z rokování možno již vytušiti náladu sboru a také ráz projednávaných reforem. Je přirozeno, že doba vyznačená tolika nadějemi, ani ve školství nespokojuje se drobnými opravami, nýbrž vymáhá si řešení od základu.

Bylo žádáno, aby se změnil m. j. kázeňský řád, aby školy měly žákovské čítárny, sportovní, hudební, abstinentní kroužky, rozřešily otázku hygienického vedení a seksuálního poučování, tělesných cvičení, ručních prací a všelikého zaměstnání praktického, jakož i způsoby umělecké výchovy (vl. r. Šafránek). Poradní sbor rokoval zejména o tělesné výchově na základě referátu prof. dra K. Weignera. Referent žádal, aby tělocvičná hodina nebyla nahodile vsouvána mezi ostatní hodiny programu vyučovacího, neboť únava po ní oslabuje normální vnímání. Chceme-li čeliti nepříznivému účinku školy na dítě, je třeba denně aspoň jedné hodiny tělocvičné. Hygiena práce mozkové nutně vyžaduje, aby v každé hodině vyučovací bylo provedeno několik prostých cviků, a aby do přestávek mezi hodinami vyučovacími byly vsu-

nuty hry. Na všech učilištích budiž dále zavedeno nejméně jedno volné odpůldne v týdnu pro hry, jichž se závazně zúčastní všichni žáci a v každé roční době. Práci školní a domácí vůbec nutno regulovati tak, aby nevadila vzrůstu žákovu. Má-li se zvýšiti síla a zdraví jednotlivcovo, moderní hygiena školní otvírá dvéře dokořán koupání, veslování, plování, výletům, zimním sportům.

Sekce pro tělesnou výchovu žádá, aby školní lékaři při všech školách pečovali o zdraví mládeže ve škole i mimo ni, aby zavedeny byly zdravotní výkazy o tělesné zdatnosti a výkonnosti žákově, jejichž opis vydá se při odchodu žákovi spolu s vysvědčením jeho. Soustavnému tělocviku mají býti přiděleny 3 hodiny týdenní v každé třídě, ostatním tělesným cvičením dvě odpůldne, z nichž jedno budiž povinné, druhé dobrovolné. Jeden celý den v měsíci všichni žáci pobudou ve volné přírodě. Tento praktický program doplní se učivem ze somatologie, fysiologie, hygieny a poučením o první pomoci.

Živou pozornost vzbudila také debata o pohlavním poučování, při níž vl. r. F. Bayer radil postupovati individuálně, dr. J. Voženílek hájil mínění ankety Pedagogického musea, aby souvislý výklad přidružil se k tělovědě ve vyšších třídách středoškolských, v nižších pak aby se zvenáhla vštěpovalo vyšší nazírání na život pohlavní. Význam výchovných ručních prací chlapeckých vyložil dr. K. Velemínský jménem Sdružení pro praktickou výchovu; žádal školní dílny na práce lepenkářské, truhlářské, jakož i na úpravu jednoduchých přístrojů fysikálních a ohýbání skla v nižších třídách. Ku kreslení družilo by se modelování a na vyšším stupni také práce tepané. Rukodělné vyučování má obnoviti rovnováhu mezi zaměstnáním duševním a tělesným, upevňovati představivost, povznášeti zručnost, především pak posilovati praktický ráz vyučování školního. Mnoho zdravých podnětů umělecké výchově přinesl dr. F. Žákavec. Místo uniformované »boudy« školní očekává individuální řešení staveb podle rázu místa, kraje i ústavu, při čemž mohla by umělecké rady poskytovati školní centrála v Praze neb jiný sbor znalců. Je třeba revidovati výzdobu chodeb, znešvařených dosavadními pomůckami školními, po případě může každý sbor učitelský zvoliti na tyto úkoly estetického referenta svého. Zařízení školní má zjemňovati vkus žákův i býti mu příkladem pro jeho vlastní domácnost. Vlastní uměleckou výchovu mají podporovati uvolněné knihovny žákovské a školní čítárny, opatřené příručkami, slovníky naučnými i cizojazyčnými, sbírky podobizen, obrazů, také světelných, divadelní představení a koncerty pro studentstvo, recitace dobrých přednašečů, proslovy hostí spisovatelů ve škole. Pěvecký výcvik má hlouběji zasahovati do života školního — každý ústav může míti vlastní píseň, profesor zpěvu dá žákům výletní program, aby se potíraly kuplety a j. Žákavec žádá jménem profesorů zpěvu, aby vyučování zpěvu aspoň v I. a II. třídě stalo se povinným, aby učitel měl akademické vzdělání, a ustanoven byl odborný inspektor zpěvu a hudby. Na každé střední škole utvoří se smyčcový orkestr žákovský a bude se cvičiti v zimních měsících, kdy hry jsou omezeny. — Kulturu pohybu může pěstovati tělocvik, přibere-li tanec a nauku o slušných způsobech vedle her a skautování. Škola seznámí studující s výtvarným uměním, uměleckým řemeslem, krásnou fotografií, naučí je radosti z uměleckého díla, zvláště českého. Reprodukce na chodbách tvoří galerii ústavu,

střídajíce se do roka mohou zhruba probrati dějiny umění. Krásné knihy, zejména ladné učebnice, umělecké dary neb aspoň půjčky mládeži, návštěva obrazáren, musei, výstav (i kočovných), atelierů a dílen, organisace umělecké práce prázdninové prohloubí zájem studujících. Škola věnuje náležitou pozornost kultu památek a přírody, zakládej starožitnické museum školní, organisuj výlety a zájezdy na místa památná, upozorňuj na činnost okrašlovací, pěstuj táboření lesní, sadařství a zahradničení. Hlavní směry estetiky náleží do filosofické propedeutiky středoškolské. —

Reforma střední školy není myslitelna bez lepší přípravy kandidátů profesorství. O této otázce zevrubně pojednal prof. dr. F. Drtina, vycházeje z úředního podání prof. sboru filosofické fakulty české. Jedná se o to, aby po skončených studiích teoretických kandidáti, kteří vykonali státní zkoušku, prohloubili své znalosti pedagogické. Zkušební rok by byl vyplněn metodickým výcvikem, jehož by kandidáti nabyli v pedagogickém semináři při filosofické fakultě, a hospitacemi na určitých školách středních. Pravděpodobně řídili by seminární cvičení metodická vynikající praktikové středoškolští za vrchního vedení profesora pedagogiky. Poněvadž poměry budoucí sotva dopustí, aby studia nebo bezplatná služba se prodlužovala, třeba povznášeti úroveň vzdělání učitelského také jiným způsobem. Tak dr. J. Hruška navrhuje, aby budoucí profesor specialisoval se pro jediný předmět a tím nabyl času všestranně jej postihnouti za čtyři roky trávené na vysoké škole.

Nejvíce času zaujaly rozpravy o vlastní organisaci střední školy. Všeobecně se uznalo, že jednotná škola střední pro všechny za nynějšího stavu není myslitelna, avšak že lze rozličné typy sloučiti na společném podkladě. Ve vyšších třídách pak by se studium rozrůzňovalo, po případě specialisovalo připravujíc na vysoké školy nebo povolání praktická. Spolehlivou základnu diskusi dal prof. Drtina přehledem organisace středních škol v cizích státech. Ukázalo se, že vedle tradičních typů našich, v Německu a ještě více na západě vyvinula se střední škola sjednocená na společném základu. V Německu na př. stal se společnou základnou t. zv. »lateinloser Unterbau« (reforma frankfurtská); latina se posunuje až do vyšších tříd, připojujíc se na francouzštinu dříve probíranou. Čím více usiluje se o znárodnění střední školy, tím důrazněji se také žádá, aby jazyk mateřský stal se vůdčím předmětem vyučovacím, nositelem humanistické výchovy, a nahrazoval ustupující jazyky klasické. I v pražských poradách jde především o to, jaké místo ponechati klasickým jazykům. Doc. dr. B. Bydžovský jménem Jednoty matematiků a fysiků, doc. dr. V. Rosický jménem spolků přírodovědeckých navrhují, aby vytvořil se čtyřletý podklad společný bez latiny; ve vyšších třídách řečtina by se omezila na míru nejmenší do oddělení gymnasijního, oddělení reálně gymnasijní bylo by bez řečtiny, reálné bez latiny a řečtiny. Řed. dr. A. Kudrnovský žádá rovněž společný podklad čtyřtřídní, aby se žákům umožnilo definitivně voliti směr studií až pátou třídou. Cizí jazyky seskupuje takto: od I. třídy začíná se němčina, ve III. tř. možno voliti mezi latinou a francouzštinou. Po dalších dvou letech, tedy od V. tř., učí se vedle latiny řečtině na oddělení gymnasijním nebo francouzštině na oddělení reálně gymnasijním; kdo si zvolili ve III. tř. francouzštinu místo latiny, vyberou si v V. tř. buď latinu (reformní reál. gymn.) nebo třetí cizí jazyk (slovanský

nebo angličtinu, oddělení reální). Také prof. Drtina doporučuje posunouti latinu do třídy třetí, řečtinu do páté gymnasijní.

V tomto bodu přirozeně vynikly rozdíly názorů nejostřeji. Ojedinělí zastánci klasické filologie trvají na tom, aby si latina i řečtina uchovaly posice dosavadní, umírnění uznávají, že jiné předměty potřebují více prostoru, a proto odhodlávají se staré jazyky omeziti: vl. r. Šafránek začal by vyučovati latině až druhým pololetím I. třídy, řečtině ve IV. třídě, prof. K. Fuxová latině ve tř. II., řečtině v V. třídě, prof. Drtina latině ve III. tř., řečtině v V. tř. Zajímavo, že profesor matematiky na vysoké škole technické M. N. Vaněček navrhuje zavésti latinu od druhé třídy společného základu, tedy i do tří nižších tříd reálných, s 3—5 hodinami týdenními, kdežto ředitel reálky J. Pithardt připustil by latinu jediné jako nepovinný předmět doplňovací pro realisty. Klasické jazyky nalézají zastánce v starší generaci.

Odchylný názor na úpravu českého školství hájil prof. F. Mašek, jehož projev časopisecký zaznamenali jsme minule. Reformuje školství tím, že z důvodů demokratických chce zavésti jednotnou osmiletou školu národní, k níž by se pojila střední škola pětitřídní. Slibuje si, že se povznese vzdělání lidové vůbec, když do posledních tříd školy národní přijdou učitelé s vyšším vzděláním, že mládež bude se do 14. roku společně připravovat pro život, kdežto nynější střední škola, i nižší, jednostranně připravuje na studium vysokoškolské. Debata vyzněla proti návrhu Maškovu, ježto historický vývoj školský šel dosud jinými cestami, a této pronikavé reformě není připravena půda; mimo to vysloveny pochybnosti, zda by se objevily účinky očekávané navrhovatelem.

Zdá se, že poradní sbor dohodne se o jednotném podkladě střední školy — s latinou nebo bez ní — a že bude usilovati dále o to, aby teprve V. třídou počínalo vlastní rozlišení oddělení gymnasijního, reálně gymnasijního a reálního. Města naše mohla by dostati, po čem dávno se volá, ústav jednotný, na němž by po případě všechna tři oddělení byla zastoupena. Pozornost budí dále myšlenka útvaru šestitřídního, t. j. střední školy, jejíž všeobecný úkol by byl ukončen šestou třídou: absolventi její odcházeli by do prakse, do nižších úřadů, odborných škol a nabývali by, jako v Prusku, práva jednoročnického. Vybraní studující, kteří by se chtěli připravovati dále na studia vysokoškolská, v VII. a VIII. třídě specialisovali by se již pro své povolání životní, a to bez maturitní zkoušky. V poradním sboru převládá názor, že i reální studium má býti osmileté. O ceně přijímacích zkoušek mnozí pochybují stejně jako o ceně zkoušek dospělosti. Bude projednána dále otázka, nutno-li udržeti t. zv. dvojstupňovitost ve všech předmětech vyučovacích, která byla zvláštností středních škol rakouských.

Poradnímu sboru bylo podáno již několik podrobných návrhů, rozdělujících vyučovací hodiny jednotlivým předmětům ve čtyřech nižších třídách. Tyto návrhy rozcházejí se hlavně nazíráním na cenu klasických jazyků a náboženství, místo něhož někteří navrhují etiku. Celkem projevuje se snaha posíliti češtinu (v I. třídě 6 hodin týdenních, v dalších 3—6), přírodovědecké předměty tím, že do III. neb i IV. třídy zavádí se přírodopis, rozšířená chemie i pro gymnasisty a že se vůbec rozmnožuje těmto předmětům počet

hodin vyučovacích. V návrzích vyskytují se nové předměty povinné, zejména ruční práce a zpěv, aspoň v prvních dvou třídách, psaní na stroji a těsnopis.

Všechny tyto příznaky ukazují, že profesorstvo české snaží se promysliti a připraviti reformu vskutku pronikavou, pokrokovou. Budou-li otázky organisační šťastně rozřešeny, nutno plnou pozornost věnovati tématu dosud hříšně zanedbávanému: v ý c h o v ě. Našemu školství dáti nového ducha, aby především upevňovalo karakter mládeže, budoucích občanů, aby posilovalo záhy jejich vůli, tvůrčí schopnosti, zvykalo je samostatnosti — toť naléhavý úkol, který nemůže poradní sbor jen zběžně vyříditi. *qu.*

LITERATURA.

Krásná.

Marie Gebauerová: R o d J u r i j a K l e m e n č i č e (Laichterova sbírka krásného písemnictví. XXIII. Praha. 1918. K 5·20). — *Marie Hennerová:* P o d k ř í d l y (F. Borový. Praha. 1917). — *Anna Ziegloserová:* V r o z k v ě t u l é t a (Zeměděl. knih. A. Neubert. Praha. 1918. K 5·—). — *Lothar Suchý:* P r o r o d a p ů d u. Patnáct kapitol z kroniky jihočeského člověka (Praha. Stýblo. 1917. K 2·50). — *Molière:* D o n J u a n (Umělecké snahy. 114. J. Kočí. Praha. 1918. K 3·—). — *V. Říha:* B o ž e n a N ě m c o v á m a l i č k ý m (tamže 71. 1917. K 1·—).

Román M a r i e G e b a u e r o v é, první její práce většího slohu, ukazuje rozvity všechny ty pěkné vlastnosti, které zdobily dřívější její náčrtky a povídky. Není to román pevně soustředěné stavby. Rušnosti a pohybu, však i vnitřnějšího pouta mu dodává myšlenka rozporu generací, v němž jako by se hlásilo oblíbené téma románové »rodiče a děti«, pak idea rozdílu lidí kultivovaných a těch, kdož přese vše zůstávají blízcí přírodě, po jejím zákonu žijíce dni života, nově to pojaté téma, z něhož vyrůstaly kdysi první romány rousseauovskoromantické, a posléze záblesky bojů kmenových, národních, ba raçových, uvědomělá to složka dění a konání sociálního.

Má vlastně sílu svoji v tom, že všechno pozorování je ztajeno v děj, který není rozpřádán a odstiňován, aby se pyšnil; ale román tím spíše působí, že za dějem tušíš a cítíš skutečnost osudův i postav, kde dvojí svět třídní i národní bijí na sebe svojí morálkou, zvyky a tradicemi.

Je jakous knihou životní poctivosti; nehledá sice nových výbojů, jichž ve skutečnosti beztoho bývá velmi málo, ale ty, o nichž sníme a kterým se už lidé tolik přiblížili, upevňuje jemně se dotýkaje nejvnitřnějšími doteky duše, kde autorka měkce, rozhodně však obhajuje přirozených práv a ukazuje na krásné cesty. Místa mění se tak v knize zvláště v bezděčnou apologii lásky živelné, a vůbec přirozenější morálky proti konvencím. Zdá se, jako by celý ten příběh o osudech rodiny Jurija Klemenčiče, hlavně tří jeho synů, z nichž nejstarší, jenž se zdál nejnesmělejším, stane se blízkostí energické ženy dokonalým hospodářem, druhý těžce nese své kněžství poznav, co krásy a něhy má láska, přirozená láska k ženě, a třetí, medik, pak lékař, pod tíhou osudů

rodinných věnuje se rodovým výhonkům a pod tlakem národního ústupu v kotlině, někde daleko u pat Grintovce, službě fysického i mravního zdraví národního, zdá se, jako by ten příběh byl toliko vypravením skutečnosti. Ale není to pro tento realism kniha snad pesimistická, ač jsou tu rody vymírající, svými posledními, hrdými představiteli, neboť vedle nich jiné rostou a vzmáhají se — jako v životě, kde vedle byliny zžehnuté nebo ušlápnuté rozkvete jiná téhož rodu jen tím bohatěji a zdravěji! Naopak knihou celou probíhá jakýsi optimism, životní optimism lidový, lidové energie zdravé, vždy rašící síly.

A takové je i podání tohoto prostředí slovinských rodů selských z jihoalpských údolí. Na první pohled ani se nezdá, že by život těch lidí byl odlišný od života selského jinde. Přirozeně, vždyť i oni žijí životem člověka-zemědělce, a spisovatelka nedbá a nehledá, aby uměle nastrojovala kresbu prostředí, aby usilně kladla místní barvu, která přece tolik zklamala (jen vzpomeňme, jak nešpanělské jsou ve skutečnosti oslňující španělské kresby Hugovy!), popisuje raději a vykládá věci dlouho zřené i podpírá ideovou jednotou, co viděla. Cítiš, že patrně dobře postřehla hnutí osob, pohnutky jich jednání i řečí, že však podává hlavně výslednice všech složek, a tím budí jasné představy. Škoda jen, že nedodržela charakteristiku věcmi, fakty, že sama někdy nad vesnicí slovinskou uvažuje; filosofická abstrakce není jejím údělem, a div že takové úvahy nepodlamují silnou působnost románu.

Nicméně z věrného obražení reality, která nechce sněnou malebností prostředí chytati čtenáře, čemuž se po své povaze spisovatelka právem vyhnula, spíše zdůrazňujíc rysy všelidské, poznáváš rozdíl života těchto horalů, jimž se otevírají bohaté zdroje životní, proti sedlákům našich hor i nížin, rozdíl jich tradic i zvykův. Nedivno, v některých pěkných podrobnostech psychologický postřeh je zřejmější v malbě postav ženských a vůbec nejhloub jde román v kresbě života citového. Kdekoli člověk jaksi mluví sám se sebou, kde nitro žije samo sebou, tu je účinně promítnuto v knihu, méně zdařile, kde nitro na nitro reaguje, ač v určitých oblastech myšlenkových nebo citových, v některých naladách i tu dosaženo pěkné síly nebo přirozeného zapointování. V takových případech dialog nosívá v sobě pravou dramatičnost.

Realistickou kresbu a pojetí doprovází prosté, střízlivé podání, jež si vyžádá místy až strohý výraz slovní, za nímž však druhdy pociťuješ toliko jistou cudnost vnitřní. Spisovatelka nemiluje rozpředeného výrazu, nerada, zdá se, prodlévá u věcí, takže málokdy je co barvitěji rozpředeno. Ale přes tu střízlivost kresby v jejích liniích, malby v jejích barvách není kniha bez poesie. Není to arci poesie tvarů, barev, zvuků nebo představ, básnickou částí knihy je široké a hluboké soucítění s věcmi i lidmi, v neustálém zření k jich vztahům s ostatní společností i s přírodou, soucítění, jež se střízlivým, až suchým slohem rozlévá po knize, aby co chvíli svojí silou oživilo jevy přírodní nebo zase sblížilo tě s utrpením nebo radostí lidí podivuhodným poutem lidství.

Pěkná a milá četba pro ty, kdo nemají rádi krmě duševní dětinsky upravené nebo labužnicky nastrojené, nýbrž raději za věcmi dobře urovnanými po čestném zúčtování, jež učinil v sobě básník, dobírají se sami poznávání, povznesení a očištění.

Z jiného a skoro protikladného pólu je »Kniha domova« Marie Hennerové. Nikoli proto, že neklade důrazu na dějovou stránku svého vyprávění, které je spíše oslavením domova v podobě studie psychologie duše dětské, dokud žije pod ochrannými křídly rodičův. Proto však, že sleduje zcela rozdílnou stavbu vnitřní a má jiné podání.

Domov, který hřeje a povzbuzuje, domov, který může laskavou péčí nevhodně zavazovat srdce samostatné, domov, který budí k odboji duši hrdou, když z nepochopení podle tradičních cest bez ohledu k výrazné induvidualitě se jí dotkne hrubou rukou, domov, který dusí láskou i povznáší a přitahuje nade vše, domov, který je nejvlastnější a nejúrodnější půdou, z níž člověk roste a se vytváří, toť téma knihy.

Je v ní mnoho velmi bystrých postřehů, je plna dobré a zvážené psychologie, třebaže nikoli objevitelské, jsou zvláště výrazně vyznačeny vztahy dětí k starším osobám rodiny, vztahy, jichž málo kdo tušívá, a do jichž refleksivních a bezděčných pohybů jsme, později jich vzpomínajíce, vždy nakloněni vkládati více, než snad dětská mysl a duše v nich a jimi vskutku žily.

V heroickém zhodnocování a chápání důvěrných a milých věcí i události, chápání, které se nejen nevyhýbá, nýbrž jež i vyhledává dobře míněné nadsázky, jež dovede tlumočiti, skrývá se rozhodný talent epický, který obrátě se k věcem větším a širokého dosahu, snadno by dostihl hrdinské linie epické.

Ale v té by arci rušilo vše, co má ráz příliš esaistický, jako hned první kapitola knihy. A, žel, není vlastní silné epice ani sloh, který na štěstí čím dále ke konci knihy tím se více očisťuje a vytřibuje. Ale s počátku zvláště trpí přeplňováním nesčetnými přívlastky, jichž obraz mnohdy příliš volá svojí hledaností, ba i násilností, což jsou snad nedorozumění první knihy. Neboť čteš tu i velmi zajímavé obraty sytě kreslící a rázem postřehnutou věc. »Holčičky, potrhávajíce rameny, kolébajíce se, sklánějíce k hrudi bradičky, ostýchaly se do smíchu a byly nejukrytější, neřekly, zalézaly, jako hlemýžď do skořápky, do své horké utěšenosti; chlapci, čepice na očích, mlčeli jako mraky. Po mužsku se tvářili jako by pohrdali vším a po ničem že jim nic není. Jen rezavý hošík židovský se nevyrušil ze své rasové jistoty a prstem si poručil trubku a bič«, tak dovede pak kreslit děti o pouti.

Výrazná, odlišná dikce, po níž se spisovatelka pachtí, svádí ji, a vedle správné češtiny, místy pěkně ryzí a obnovující stará rčení, zrnité obraty lidové, podává chyby (podle podoby na maminku; zpravená ostražitost; Othello byl omýlený; pověděla světlo; chlapské nadšení; to nebylo k snešení; záviděná dívka) nebo nemístně přesunuje významy (kam se přičinit m. podět atp.).

Je hloubka v scholastickém subtilisování a nekonečném třídění? Ale přes to je tato první kniha velkým slibem.

Nespravedlivě »zdobí« ohavná obálka knihu Anny Ziegloserové. Pravda, prvních pět jejích prós, které kreslí příběhy »z rozkvětu léta«, příběhy, jichž náměty ti připomínají, že v nejvyšším rozpuku hřejivého léta nastává slunovrat, který nás odvrací zvolna od slunce štěstí, že za rozkvetlým polednem číhá soumrak a noc, nemá ničeho zvláštního, je žurnalistickou prósou sice nikoli bez postřehu, ale jistě také úplně bez hlubšího proniknutí věcí, bez širšího rozhlédnutí a bez uměleckého zmocnění látek. Druhý cyklus

deseti »písní srdcí« je ještě slabší, neboť se rozběhl za jakýmisi lyrickými vteřinami duší, ale nezhodnotil jich. Ač zase dovedla spisovatelka najíti zajímavé problémy (Bláhové srdce), otázky života ženského srdce, jenomže sotva k nim přistoupila, ale aby v ně pozřela a chtěla proniknout k jádru jich, k tomu nedospěla, stejně jako téma zajímavé (Až..), ale jehož zpracování jedině hutným slohem se dá držeti, zabila úplně.

Lothara Suchého veršovaných »patnáct kapitol z kroniky jihočeského člověka« dobře zachytlo řadu rysů jihočeské povahy, našlo různé typy její, prodchlo některá místa svého kronikářského vyprávění kouzlem poesie plné lásky k jihu. Chtělo však hlavně oslaviti úsilí jihočeského člověka držet půdu a udržet ji po věky v rukou rodu. Tak učinil Karel Procházka opustiv Vídeň, usadiv se na rodném statku, jejž by byl bratr málem promrhal, a pevnou prací a vytrvalou důsledností jej zachrániv synovci, kterému jej odevzdá v chvíli, kdy ten si našel důstojnou družku života.

Že tento příběh opřel básník o psychologii lidí jihočeských a té dal základnou i pohled v historii, tím se jen milovníkům jihu a znalcům jeho přiblížil.

Molièrův Don Juan, který podstatně rozšířil a psychologicky silně prohloubil tento typ, vyšel v překladě Hanuše Jelínka. Škoda, že překladatel v předmluvě nedotekl se i hry starší, než je hra Tirsova, totiž El Infamador od Juana dela Cueva ze stol. XVI., v níž Leucino má už všechny rysy Juana Molinova. Neradno skloňovati »livrů«, když slovo je vlastně libra, což je každému i v počítání peněz pochopitelné.

Vhod jistě dětem přijde oživení vybraných (a dobře vybraných) pohádek B. Němcové obratným kresličem, A. Scheinerem; nejedna scéna pohádek, nejeden obraz v nich pevněji, jasněji jim utkví a plastičtěji vystoupí. Ani nelze dosti doporučiti.

Avšak tentokrát naše zpráva by se těžce prohřešila, kdyby nevzpomněla knihy sice dosud nevydané, avšak připravované. Je to Národní čítanka, jejíž program ukazuje, že bude vlastivědnou příručkou, základním věděním, jež nutně musí si osvojiti každý, kdo se chce zváti Čechem. *M. P.*

Poučná.

Archiv Český čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Nákladem domestikálního fondu království Českého, vydává komise k tomu zřízená při Král. čes. spol. Nauk. Redaktor *Gustav Friedrich.* Díl XXXII. Registra soudu komorního z let 1519—1524, vydal Jaromír Čelakovský. (V Praze 1915, stran VI + 730 4°. — Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu. Vydává zemský archiv království Českého. XV. Sněmy r. 1611. I. Vydal dr. *Jan Bed. Novák.* (V Praze, nákladem zemského výboru 1917). Stran XCII + 791 4°. — *Sil Vara:* Angličtí státníci. Přeložil dr. Alois Rašín. (Český Čtenář, svaz. 9—10.) — *Leon Wasilewski:* Dzieje męczeńnego biura wydawnictwo N. K. N.) Str. 49. — *M. Świeckowski:* Żywiołskie Podlasia i Chełmszczyzny. Kraków 1916. Nakładem centralpolski na ziemiach Litewskich ze szczególnem uwzględnieniem obszarów okupowanych przez mocarstwa cen-

tralne. 1917. Skład główny Księgarnia Podhalańska, Zakopane.) Str. 48. — Dr. *Tomáš Trnka:* Filosofický problém války. Praha, Laichter, Otázky a názory XXXIX, 1917, str. 200. — *Kammerer Paul:* Allgemeine Biologie. Stuttgart u. Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt. 1915. (M 6·— brož.)

Z potěšitelných (ovšem jen relativně) zjevů dnešní doby, tak nepříznivé veškeré kulturní činnosti, jest jistě to, že při všech kulturních pasivech, jež zaznamenává, může přece také poukázati na položky aktivní, jejichž význam roste tím, čím větší by byla jejich ztráta, že vedle podniků, jejichž další trvání nynější válka zarazila nebo ohrozila, lze uvésti i některé, v nichž tradice lepší doby se udržela a uhájila. V plné míře platí to zejména o dvou publikacích, jejichž jména položena v záhlaví tohoto oznámení, a které patří k nejstarším našim podnikům vědeckým. Archiv Český svými začátky souvisí se jménem velikého Palackého a byl po svém znovuvzkříšení v letech osmdesátých svěřen péči zvláštní komise při král. české společnosti nauk, jež stanoví redaktora. Jest jím nyní, jak již svého času v tomto časopise zmíněno, po Kalouskovi G. Friedrich, jehož jméno samo je zárukou a dosud vydané svazky dokladem, že kritická úroveň ediční spíše bude zvýšena než snížena. A nelze ještě jednou s povděkem nevzpomenouti toho, že další vydávání sbírky i v nynější době jest zabezpečeno, dík opatření, jehož se nemůže dotknouti neohrabaná ruka nynějšího finančního referenta, postrádajícího všecek smysl pro naše vědecké potřeby, a proto tak bezohledného. Svazek XXXII. přináší další část Register komorního soudu, která v Archivě začal vydávati Jaromír Čelakovský. On sám také mohl ještě před svojí smrtí obstarati tisk tohoto dílu a učiniti přípravy k dílu následujícímu, jímž vydání Register do r. 1526 bude ukončeno, myslím však, že i zde nejednou již jest patrna pečlivá ruka nynějšího redaktora, od něhož také pochází stručný, ale instruktivní úvod. Doby, kdy každá kniha česká, ať se týkala kteréhokoli oboru, byla zároveň četbou všech svých odběratelů, dnes již ovšem minuly, a sám ráz publikace nečiní tento svazek lekturou i neodborných vrstev, třeba Palacký, zakládaje svůj Archiv, i takový účel měl na mysli. A tak »Registra« zůstanou jen četbou odborníků, jimž, nehledě k vysokému významu pro poznání kompetence komorního soudu, poskytnou nejednoho vítaného poučení co do studií místopisných, kulturních i obecně důležitých. Ale myslím, že by ani širší kruhy, kdyby se odhodlaly knihu prolistovati, neodkládaly ji se zklamáním. Nehledě ani k jadrné češtině všech zápisů, najdou se mezi nimi i detaily ze soukromého i veřejného života, které svým významem i líčením dovedly by snad i průměrného čtenáře upoutati, a jejichž četba poskytla by mu náhradu za probírání řady suchých nebo pro něho bezvýznamných zpráv.

Jiného rázu a ovšem po stránce politické nepoměrně důležitější jest publikace sněmů českých. Také ona souvisí do jisté míry se jménem Palackého a jest jedním z nejvýmluvnějších dokladů jeho péče o opatření v pokračování jeho dějin pro dobu novou, jest to bez odporu nejdůležitější pramen pro politické dějiny české v době panství Habsburského. Zprvu autoritou a rozhledem Gindelyho určitým programem opatřena, publikace získala, když jednotlivé partie velikého podniku, vydávaného jako doklad vědecké činnosti Zemského archivu, svěřeny k zpracování určitým kva-

lifikovaným jeho úředníkům, při čemž také program ediční náležitě rozšířen, jak toho žádala důležitost doby, k níž zatím edice dostoupila. Ale ukázalo se také, že práce tu jest nesnadnější, než bylo lze očekávati. Kdežto svazku XI, věnovaného sněmům z r. 1605, vyšel první díl (snad poněkud ukvapeně) již r. 1910 a pokračování dosud nepřipojeno, aniž bylo možno zpracovati již také leta následující, vydaný nyní první svazek dílu XV uvádí nás až k bouřlivému r. 1611 a jest výsledkem namáhavé činnosti nynějšího ředitele zemského archivu J. B. Nováka. Chtěl-li co nejdříve podati důkaz své úřední činnosti, podařilo se mu to měrou vrchovatou a všeho uznání hodnou tím spíše, že obtíže, i když usnadňovány spoluprací jiných úředníků, zejména v cizích archivech, byly velmi značné. Vydaný svazek obsahuje sněmovní a s ním souvisící jednání z první části r. 1611 (od prosince 1610 do dubna 1611), bude tedy pro vyčerpání látky r. 1611 potřebí ještě dalších dvou. A musíme za to vydavateli býti vděčni, běžíť o nejdůležitější dobu našich novějších dějin, kdy vedle zasahování světových sfér na jejich vývoj (a ne vždy v jejich prospěch) začíná působiti revoluce ve vlastním rodě panovnickém. Jest to zejména prehistorie a historie pasovského vpádu, jež vyplňuje obsah tohoto svazku, a materiál snešen tu měrou imponující. Byť i vydavateli, jak řečeno, sbírání jeho usnadněno bylo prací jiných, již jeho ovládnutí samo znamená práci ohromnou. Dokumenty česky, německy, latinsky, vlašsky, španělsky, francouzsky psané podávají se tu dílem v úplném znění, dílem ve výtazích, provázeny hojnými poznámkami, jež samy vedle literatury opírají se namnoze o netištěný materiál archivní, zejména o vědeckou kořist z archivu v Simankách, jíž zde pro ‚Sněmy' užito poprvé. Není možno ani přibližně oceniti na tomto místě bohatství a význam materiálu zde shrnutého i jeho zpracování. S pěkným zdarem pokouší se o to úvod vydavatelův, jenž shrnuje stručně, co třeba, aniž by arci mohl učiniti studium vlastních dokumentů zbytečným. V názorech, i co se tkne edice, jest snad leckde možno býti jiného mínění; ač vydavatel vedl si úsporně, tu a tam bylo snad možno krátiti více, o té oné věci snad by bylo stačilo upozornění v poznámce místo celého otisku, ale to v tak ohromném počtu cenných a namnoze nových zpráv nepadá na váhu a nemůže býti na újmu ceně práce Novákovy, o níž jen lze si přáti, aby v době co možná nejkratší přinesla nám dokončení sněmovních akt r. 1611 a přispěla tak k lepšímu poznání tohoto památného léta. Jest si toho přáti tím spíše, poněvadž teprve poslední svazek přinese rejstřík, bez něhož užívání knihy jest velmi znesnadněno. *V. N.*

*

Sil Vara: Angličtí státníci. Přeložil Dr. Alois Rašín. (Český Čtenář, svaz. 9—10.)

Ve vhodném datu a pro vhodnou dobu přeložil Dr. Rašín tuto knihu, která nás stručně seznamuje s nejvýznačnějšími postavami dnešního anglického politického světa. Jsou zde zastoupena jména všech anglických politiků a státníků, kteří za světové války hráli vynikající roli a o nichž dnes tak často čítáme v novinách. Německý autor předvádí nám portréty Eduarda Greye, Asquitha, Balfoura, Chamberlaina, Lloyda George, Churchilla, Kitchenera, Fishera, Curzona, Burnse, Roseberryho, Bonara Lawa atd. a nutno

přiznati, že kreslí své postavy se zájmem a bez zaujatosti, neboť nechce prý svou knihou dělat politiku, kterou provedly v hojnosti a se značným účinkem knihy, napsané k válečným účelům. »Nenávisti nebylo při míchání barev potřebí«, dí v úvodě; »zakaluje jen zrak pro poznání.« Z knihy vidíme, jak obrovský význam má v Anglii politika a státnické umění a jak ve vyšších, aristokratických kruzích se již od mládí uplatňuje výchova a sebevýchova k politické kariéře. Zdá se mně, že autor až příliš velikou váhu klade na tuto kariéru a pak zvláště i na ctižádost, neboť u velkých lidí je nutno přece také počítat s vnitřním hlasem a s vnitřním povoláním, na př. u Lloyda George, jenž ze synka vesnického učitele octl se na nejpřednějším místě v zemi, nebo u Burnse, jenž sám bývalý proletář po celý život pracoval na zlepšení osudu tříd dělnických, nejen v době, když byl dělníkem, nýbrž i když byl poslancem a ministrem. Dobře o tomto Burnsovi praví spisovatel: »Podléhal jen svému svědomí, ničemu jinému na světě.« Z té pestré galerie postav, v níž tak významnou roli hrají Irové Parnell a John Redmond, vidíme, jak se tvoří osudy veliké země. *r.*

Leon Wasilewski: Dzieje męczeńskie Podlasia i Chełmszczyzny. Kraków 1916. Nakładem centralnego binra wydawnictwo N. K. N.) Str. 49.

Dvě brožurky na výsost časové, osvětlující s hlediska polského otázky chełmskou a litevskou. Leon Wasilewski — autor prací »Ukraina i sprawa ukraińská« (1911), »Litwa i Białoruś (1912), »Sovremennaja Galicija« (1900), »Sovremennaja Po'ša i jeja političeskija stremlenja« (1906) a j. — oživuje vzpomínky na utrpení unitů na Podlesí a v Chełmsku. Úvod k němu byl učiněn již za Petra Velikého, za války o trůn mezi Augustem II. a Stanislavem Leszczyńským. Po prvním rozdělení Polska počalo pronásledování unitinských kněží, po třetím rozdělení zrušena unitská biskupství. Za cara Pavla pronásledování ustalo, za Alexandra I. dostalo se unitům i některých úlev, ale Mikuláš I. vystoupil proti nim krutě. Nejkrutější doba jim nastala po nezdařeném polském povstání r. 1863. Vláda rozhodla se poruštiti školu i kostel, avšak lid postavil se tomu na odpor vášnivě — polský i ukrajinský bez rozdílu, neboť ruština byla mu totožnou s pravoslavím. Školy a kostely zůstaly prázdné. Konečně r. 1873 dána lhůta k »dobrovolnému« návratu na pravoslaví do nového roku. Po novém roce užito k obracení unitů vojska, v lednu 1874 padly v Drelově a Pratulině první střely do lidu. Co následovalo, připomíná živě obracení Čechů na víru katolickou za protireformace — jenže na Chełmsku a Podlesí trvalo nejkrutější krvavé pronásledování rok, a dozvuky jeho 30 let, až do tolerančního nařízení r. 1905, kdežto u nás po celou válku třicetiletou a potom přes sto let až do tolerančního patentu. Nelidské mrskání, týrání mrazem, loupení dětí, hrozby zneuctíváním žen atd. — vše jako u nás; tajné školy a bohoslužby, prchání za hranice (do Haliče) — zase jako u nás, jenže tam vše to vyvolávala církev pravoslavná proti unitům a katolíkům, u nás katolická proti bratřím a evangelíkům. A když porážka Ruska v Asii a revoluce domácí vyvolaly obrat, když vydáno nařízení o svobodě vyznání, přestoupilo hned r. 1905 z pravoslaví na víru římsko-katolickou 146.000 bývalých unitů z gub. siedlecké, lubelské a suwalské — zase jako u nás po vydání tolerančního patentu. Jenže u nás po

staleté době pronásledování zbylo arci doma věrných méně. Na konci autor podává stručný přehled ruského usilování o samostatnou gub. Chełmskou, odtrženou od Polska. Ze všeho vyplývá dvojí poučení: že násilí nebylo s to zlomiti svědomí potlačených — a ve směru národnostním mělo přímo opačný účinek, než byl zamýšlen. Duchovenstvo unitské bylo dávno popolštěno, rovněž šlechta a značná část měšťanstva — a pronásledováním v letech sedmdesátých příklonil se i lid více k Polákům.

M. Świechowski: Żywioł polski na ziemiach Litewskich ze szczególnem uwzględnieniem obszarów okupowanych przez mocarstwa centralne. 1917. Skład głowny Księgarnia Podhalańska, Zakopane.) Str. 48.

Brožurka M. Świechowského je studie statistická o Litvě, která se pokouší korigovati výsledky dosavadních ruských statistik, o nichž není pochybnosti, že stranily živlu ruskému a pravoslavnému proti polskému a katolickému. O takovou korekturu pokusil se již E. Maliszewski v práci »Polacy i polskość na Litwie i Rusi« tím, že připočetl k Polákům (podle poměrů místních zcela neb z části) obyvatelstvo, mluvící přechodním nářečím polsko-běloruským. Świechowski jde ještě dále. Rozhodl se započísti do rubriky polské katolické Bělorusy vůbec, ať mluví polsko-bělorusky nebo běloruskо-polsky; praví, že katolické Bělorusy bylo by lze nazvati také »Bělopoláky«. Krok svůj odůvodňuje tím, že katoličtí Bělorusové užívají v kostele polštiny a že vůbec podléhají kultuře polské. Jinými slovy, že nejsou národně uvědomělí a že »polskou« (katolickou) víru ztotožňují s národností. V tom učinil jen další krok od Maliszewského. Kromě toho použil širokou měrou jiného kriteria, totiž statistiky malorolnických volitelů při volbách do zemstev r. 1910 — podobně jako učinil prof. E. Romer v práci »Wojenno-polityczna mapa Polski« a v loňské brožuře »Ilu nas jest«. Tuto statistiku pořizovala ruská vláda jaksi pro vlastní informaci, ba spíše jí záleželo na tom, aby ukázala »polské nebezpečí« na Litvě, pročež nesnižovala již uměle počet Poláků. Poněvadž Świechowski vedle počtu »skupiny polské« (Poláků s katolickými Bělorusy) uvádí aspoň na území okupačním i zvlášť počet obou jejích součástí, dává nahlédnouti do poměrů litevských i se stanoviska nepolského (ale nikterak protipolského). Rozeznává na Litvě trojí území: na severozápadě území litevské, obsahující gub. kovenskou a 4 sev. okresy gub. suwalské (z království Polského), v němž jest 76·5% Litvínů v poměru k všemu křesťanskému obyvatelstvu — uprostřed (po rozvodí Dněpru a Bereziny) území převážně polské či polsko-běloruské, v němž jest Poláků v území okupačním 40·8%, s katolickými Bělorusy 57·8%; mimo území okupační jest ve čtyřech okresích (dzisienském, wilejském, minském a słuckém) Poláků s katolickými Bělorusy 53·3% — na východě a na jihu území běloruské, jež dělí na část západní s 60·4% pravoslavných Bělorusů, a východní s 81%. Konečně na Litvu zasahuje i území lotyšské severně od Dvinska (t. zv. polské Inflanty). V západní části Litvy, totiž na západ od rozvodí Dněpru a Bereziny (i s polskými okresy gub. suwalské), počítá Świechowski 3 miliony živlu polského (totiž Poláků s katolickými Bělorusy) na 237.000 km². V části střední s většinou polskou a katolicko-běloruskou jest nejpolštější okres vilenský, v němž jest podle Maliszewského

63·6% Poláků, podle Świechowského Poláků s katolickými Bělorusy 79·1% křesťanského obyvatelstva. Ve Vilně samém r. 1909 bylo 53·5% Poláků vedle 40·2% Židův a 4·9% Rusů. Jak patrno, polská ekspanse postupovala od Varšavy přes Bělostok na Vilno a ke Dvinsku, při čemž se mezi Kovnem a Minskem rozlila nejšíře. Zajímavá je také statistika pozemkové držby. Ve střední části Litvy jest v rukou polských a katolicko-běloruských 68·4% veškeré půdy — na celé Litvě (bez gub. suwalské) celkem 140.000 km², totiž ne o mnoho méně, než jest půdy v rukou polských na celém ostatním území etnografického Polska. Se zřetelem na to vše autor na konci prohlašuje: »Jsme ve velkoknížectví litevském činitelem aspoň rovnocenným, a té rovnocennosti se domáháme.« *A. Černý.*

Dr. Tomáš Trnka: Filosofický problém války. Praha, Laichter, Otázky a názory XXXIX., 1917, str. 200.

Neúnavně a neomrzele opakuje autor v celém spisu, své prvotině knižní, původně pouhém úlomku většího díla, jak udává, základní tési, že válka je produkt a zároveň problém, záhada lidské kultury a sociální organisace. Ze vzájemného doplňování různých typů žen a mužů (matka, prostitutka, talent, degenerovaný typ, geniova matka: otec, zhýralec, talent, degenerovaný typ, genius), jež dohromady skládají ostatně také vývojovou čáru mužství a ženství, vzniká nejprve rodina a pak další organisace sociální, kmenová a posléze národní. Ježto křížení mezi kmeny děje se válkou, měla by více býti zdůrazněna souběžnost války a kultury, jak se to aspoň někde děje (191).

Autor zavrhuje pojímání války jako kolektivního boje o život, neboť boj o život mohou vésti pouze jedinci a ostatně život je prý také touha po smrti (110), ale nesdílí ani stanoviska zásadních odpůrců války a rozbírá mírové teorie. První z nich, asketická teorie míru (altruistická, křesťanská, teorie lásky), jejíž nesprávnost dokazuje rozvláčně na Tolstého učení — ovšem ukazuje i na jeho odklon k pojímání lásky jako egoismu nebo posléze jako »egoistického rozumového solipsistického desinteresu«, který znamená obětovati sebe sobě samému —, obrací se pouze do nitra člověkova a vede k sociálnímu rozpojení. Teorie absolutní jednoty, absolutního imperialismu, vybudovaná vlastně sv. Augustinem, vede k míru válkou a není tedy teorií mírovou. Posléze teorie politického sjednocení, vystupující v moderní době také jako pacifism, jest vlastně problémem filosofie práva a ve skutečnosti tíhne k omezení válek a zmírnění jejich hrůz průvodních, tíhne tudíž k relativismu.

Relativní oprávněnost války uznává i autor a rozlišuje tyto druhy válek: 1. válku jako zločin (k vůli koloniím, obchodu), ale neodstranitelnou jako důsledek sociálního žití národů, 2. válku mezi národními kmeny, čili válku rození národa křížením z chaosu různých kmenů a 5. odlišnou od této válku jako křížení národů, 3. válku národního růstu (na př. na útraty národa stárnoucího) a posléze 4. válku — revoluci. Nemůže však býti války mezi rasami, neboť nemají sociální organisace. Spočívá tudíž dle autora oprávněnost války především v její funkci národotvorné, ale přeceňuje dle našeho mínění autor sílu tohoto principu pro národy

s osobitým životem kulturním, na př. čeká-li od něho skřížení národů germánských a slovanských (str. 169 n.) v národy nové.

Dodáme-li ještě, že autor nastiňuje také následky války, jak neblahé, tak životodárné, z nichž některé vyjadřuje příliš jednostranně a v zřejmém rozporu s přítomnou skutečností (na př. ptá-li se, »čím by bylo umění bez válek«, 26, a tvrzení (28), že válka rozvíjí cit a smysl pro zájmy spoluobčanů a že odstraňuje obchodnický egoism v míru), uvedli jsme snad bez většího nedopatření hlavní otázky a myšlenková pásma knihy.

Na konec ještě několik slov o cíli a metodě knihy. Kniha chce býti filosofickou, nikoli pouze vědeckou, chce vniknouti do jádra věcí a událostí, nikoli tyto pouze popsati (6/7). Nehledě k tomu, že úkol vědy je zde vyměřen příliš úzce, úže zajisté, než autor sám ve skutečnosti míní, neznamená autorovo filosofické zpracování problému vyšší pojetí spojující příslušná zpracování jednotlivými vědami odbornými, hledisko tedy ještě nadřazené sociologickému, nýbrž autor chce dobrati se jádra problému prožitím, jakýmsi snad pochodem dojmovým neb nějakou intuicí, jak to sám líčí (»Tu chci napsati si vzpomínku, jak šel jsem životem a náhle potkal jsem záhadu války a s úžasem uzřel jsem její obličej: popatřil jsem do jejích očí naplněných slzami soucitu; popatřil jsem do její tváře rozervané tahy divé zuřivosti i vráskami bolestného zklamání«, 7) — ale toto setkání vztahuje se ku podivu málo na současnou válku, neboť dojmy z ní se obrážejí v knize málo výrazně. Také hlavní myšlenky spisu byly vypracovány již před nynější válkou, takže jejich původní podklad jsou přece jen dojmy knižní. Jednotlivá tvrzení neopírají se o hojná, utříděná fakta, nýbrž o doklady vybrané porůznu z nesourodých stupňů vývoje národů, a leckdy analogie a obrazy (na př. řeka, studánka, sémě, elektřina, magnet), jichž souvislost věcná nebo vztahová jest často otázkou, stojí místo vysvětlení a důkazu. Tak spis jeví se spíše jako esay volně spojující zmíněný problém v sociologickém zabarvení s náměty literárními a záhadami filosofickými. *—jkl—*

Kammerer Paul: Allgemeine Biologie. Stuttgart u. Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt. 1915. (M 6·— brož.)

Upozorňuji-li na tomto místě — více není možno pro skrovnost místa — na Kammererovu Všeobecnou biologii, jest to proto, že tato kniha jest podle vlastních slov autorových určena nejen biologům samým, nýbrž každému. Ne, že by byla populární (jest založena více vědecky, než by se snad mnohý domníval), nýbrž proto, že autor vykládá v ní o základních dějích životních pod zorným úhlem výhledů na člověka a společnost lidskou. Vykládá o životě tak, jak by jej měl znáti každý, — aby dovedl oceniti život lidský v jeho biologických základech, a aby poznal, »že člověk a jeho stát jsou dílo přírodní a proto podléhají technicky ovladatelným zákonům přírodním«. Kammerer jest jedním z oněch nových biologů, kteří věří na vývoj; ne tak, jako v něj věřil darvinismus, nýbrž věří v něj jako v projev aktivní síly, spějící k vzestupu, k vyššímu vývoji (»Höherentwickelung«). Toto přesvědčení, či lépe tato víra táhne se celou knihou Kammererovou a vrcholí pak v konečných slovech, přímo apostrofujících život jako tvůrčí sílu. Autor mluví zde po celkovém úvodě v jedenácti kapitolách o všech základních dějích životních, platících jak pro živočichy, tak i pro rostliny: praplození,

život a smrt, dráždivost, pohyblivost, výměna látková, vzrůst, vývoj, plození a rozmnožování, dědičnost, fylogenese. Vedle aktivní vývojové síly zdůrazňuje zvláště vzájemnost v živé přírodě, symbiosu, jako činitele úplně rovnocenného s darwinismem, inaugurovaného boje o život se selekcí. Kammererovu knihu mohu doporučiti každému, kdo chce překonati onen chmurný výhled na život, který stále ještě vládne pod vlivem selekcionismu. A přál bych si, aby byla čtena, neboť učí dívati se na život vůbec nově, nadějně a vrhá jasné světlo v před; a učí také důvěře v možnost aktivní práce a positivního ovládání života. *Křiženecký.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Samostatná církev národní.

Problém samostatné církve má vedle vztahu církve ke státu ještě druhou stránku: osamostatnění, které bych nazval vnitřní, ve smyslu znárodnění, tedy osamostatnění naproti všem silám účinkujícím zvenčí, tudíž i od rozhodujícího vlivu z Říma, a dále zlidovění, demokratisaci, zlaičtění, smím-li utvořiti takové ne dosti pěkné slovo.

Přání, podnětů a návrhů v tomto směru bylo ode dávna dosti. Rozumí se, že rok 1848 ve svých plánech a tužbách svobody se zamyslil též nad problémem svobodné církve. Na sněmu kroměřížském promluvil za Čechy Rieger programovou řeč, ze které vyjímáme: »Biskupové vyrozumívají svobodou církve neomezenost své moci. My chceme svobodu, ale nechceme svobodu, jaká bývala ve starých Benátkách, svobodu patriciů a k tomu olověné střechy, ponte dei sospiri a bocca di leone. My chceme svobodu církve, ale nechceme svobodu církve s duchovními nobily, s tajnými konsistořemi, s rotou romanou a se žaláři kněžskými, jako jsou u sv. Jiří v Praze a v Mírově na Moravě. Ptám se vás, pánové, ptám se jmenovitě těch mezi vámi, kteří četli biskupská memoranda, kteří znají absolutistického ducha středověkého, jakýž z nich vane, můžeme-li s uspokojením vložiti svobodu církve do rukou biskupů? Ptám se vás, můžeme-li s úplnou potěchou očekávati, že oni dají církvi ty instituce, jaké se zakládají v čistém, pravém duchu prvotního křesťanství, a jaké jsou též přiměřeny svobodomyslným ústavám naší doby? Ptám se vás, pánové, jsou-li tito mužové, kteří pod starým absolutismem dospěli ke svým úřadům — nechci pátrati, jakou cestou — jsou-li tito mužové skutečně důvěrníky celé církve? Jsou-li důvěrníky věřících, jsou-li alespoň důvěrníky celého duchovenstva? Málo čestných výjimek odčítaje, pravím: Nejsou! — Se všech stran požaduje se svoboda církve, — dejtež ji, tu svobodu církve, dejtež ji však v pravém smyslu slova: svoboda, dejtež ji v plném smyslu slova: církev. Dejte svobodu nejen některým, ale svobodu všem, a rozhodnutí vaše bude spravedlivo.«

Rieger nevyslovuje slova kurie, papež, Řím, ale co praví o biskupech jakožto důvěrnících duchovenstva a věřících, trefuje samo jádro věci: jak

mohou býti biskupové důvěrníky věřících, když na jejich jmenování nemá lid nejmenšího vlivu? Vždyť jsou ustanovováni přes hlavy lidu a bez jeho vědomí po dohodě se státem přímo z Říma!

Něco v tomto směru máme na mysli, když mluvíme o vnitřním osamostatnění církve ode všech mimonárodních mocností.

Z téže doby pocházejí reformní návrhy Havlíčkovy, hlásané v Národních Novinách: »Reformy katolické církve, které za potřebné považujeme a o které vždy bojovati budeme, jsou: zrušení celibátu, aby kněz byl občanem skutečným a neprotivil se přírodě; zřízení více biskupství, aby biskupové zase byli jen starší kněží, ne pak magnátové světští; uvedení národního jazyka do církve místo latiny, synody církevní, zrušení patronátu, postupování podle zásluh, zrušení štoly, desátku atd. a uvedení slušných platů, spojení učitelského a kněžského stavu v jedno.«

Havlíčkovy návrhy jsou staré sedmdesát let. Co změn se stalo všude za těchto sedm desetiletí ve všech směrech našeho národního života! Ale v církvi se nezměnilo nic než odpadnutí desátku, a to ještě zařídil stát, ne církev.

Uvádíme tyto staré české požadavky znovu na pamět proto, že se většina z nich stále vrací i v návrzích nejnovějších, na důkaz, jak mnoho práce stojí každý sebe menší pokrok, a jak dlouho trvá, než se uzná jeho nutnost.

V časopisu »Národ« číslo 23. předkládá katolický kněz své myšlenky o »Demokratisaci a znárodnění církve« se zřetelem na budoucí český stát. I v nich se vyskytují desideria roku 1848. Uvedeme některé náměty. V čele stojí požadavek vzájemné nezávislosti mezi státem a církví, ale hned v zápětí se mluví o funkcích, které kněz má konati pro stát a jako zřízenec státu: duchovním »jako státním funkcionářům« budiž přikázáno vedení matrik, statistické práce o evidenci a pohybu obyvatelstva a chudinství v místech, kde není zvláštního chudinského úřadu, a pak povinné poručnictví a ochrana mládeže. V těchto věcech by ovšem duchovní musil býti podřízen právomoci státních úřadů. K těmto funkcím má se míti zvláštní zřetel již při vzdělání duchovenstva.

Není tím prakticky prolomen princip vzájemné nezávislosti? Je pravda, že vedení matrik církví by bylo jistým ulehčením státu, poněvadž církev povede patrně jakýsi druh matrik pro své vlastní účele vždycky. Ale co se zápisy lidí bezkonfesijních? A jak se zápisy civilních sňatků, jejichž rozšířená možnost přece jistě jest požadavkem budoucnosti? Budou tyto zápisy také v matrikách církevních povinně? Nebo bude stát pro ně mít ještě své zvláštní matriky? Obě možnosti narážejí na značné obtíže.

To však ještě není všecko. Duchovní mají býti placeni z náboženských fondů, v jejichž prospěch budou zabaveny církevní statky: majetek biskupství, kapitul a klášterů. Že se platy mají říditi normami platnými pro služné státních konceptních úředníků, nebylo by ještě nebezpečno, poněvadž tím má býti jen naznačeno jakési vůdčí měřítko. Ale správu náboženských fondů povede země nebo stát. Proč stát? Není církev sama s to, aby spravedlivě a správně vedla svůj majetek? Nepůsobí tu vědomě nebo podvědomě pořád ještě představa z josefinského názoru o státní svrchovanosti a myšlenka, že konec konců stát bude a musí doplňovati deficity církevní? —

Nejsme si ještě jasně vědomi, že samostatnost církve znamená především také to, čemu v angloamerickém světě říkají self-support, to jest vydržování sama sebe, finanční soběstačnost, spolehání na vlastní síly a prostředky. Dosavadní systém státních vydržování, příspěvků a podpor jakéhokoli druhu byl správně přirovnáván k berlám, které sic ulehčují chůzi, ale mají ten zhoubný účinek, že si člověk na ně navykne tak, až se stane neschopným choditi bez nich. Běžná, nejběžnější námitka, že není správno užívati veřejných prostředků získaných z daní všech občanů ve prospěch zařízení, jichž užívají a potřebují pouze někteří, není sice zcela správna, poněvadž totéž by se mohlo namítati stejně oprávněně také při jiných státních potřebách a podnicích, při jiných stránkách veřejného života: divadla na příklad, dvorního, zemského divadla užívá také jen mizivá menšina občanstva, a to ještě k tomu většinou zrovna ty vrstvy, které by si je mohly vydržovati samy; z umění vůbec mají požitek také jen zlomky poplatníků, poněvadž jen zlomky mají skutečné umělecké potřeby, ale vzhledem k náboženství jakožto věci svědomí jeví se tento problém přece jen ve světle poněkud jiném, tak že nezbude konec konců nic jiného než odkázati církve na vlastní síly a prostředky. Zastancové veřejného, státního církevnictví budou ovšem vždycky míti pro své požadavky ten pádný důvod, že náboženství jest složkou lidského duševního života při nejmenším tak mocnou a důležitou jako na příklad umění, a budou na základě toho požadovati, aby stát jejich potřebě věnoval alespoň tak velikou péči, jako věnuje jiným potřebám, zvláště když dokonce náboženství jest duševním chlebem pro řady lidí daleko početnější než jím jest zrovna na příklad umění. Ale na konec přece myslím rozhodne úvaha, že není důstojno náboženství, aby si dalo sloužit za cenu vlastní vzájemné služby požadované nejednou s lichvářskými úroky, a tato úvaha povede k požadavku samostatnosti církve.

Hlavní otázkou arci při dnešním rozmachu národnostního momentu a sebeurčovacího národního pudu zůstane otázka vnitřního osvobození a splynutí církve s národem, tedy vytvoření národní církve s lidovým, demokratickým zřízením, s národním jazykem, s národní samosprávou, bez hierarchie ve vlastním smyslu a snad i bez celibátu. To jest ovšem veliký a dalekosáhlý problém. Jsou si ti, kteří v tomto směru činí návrhy a takovou demokratisaci slibují, jmenovitě kněží, plně vědomi, že to znamená odpor a odboj proti celkové církvi katolické? Vždyť jest to vědomá a značná odchylka od velkého principu katolicity a katolické uniformity, jednotnosti. Stane se něco? Mají kněží tolik zmužilosti a mají nekněží tolik zájmu o náboženství, o církev, o svobodu, aby podstoupili tento odboj? Je v Čechách tolik lásky ke katolické církvi, aby národ vyvolal takové hnutí? Mžikem se před námi situace objeví asi v takových obrysech: ti, kteří v českém národě lnou opravdově k církvi katolické buď z náboženství, poněvadž jim v něm vyhovuje, nebo z tradice nebo z pohodlí a ze zvyku, takoví nezvednou tento boj, neboť těm církev vyhovuje taková, jaká je, těm je svatá, jediná, neomylná, nedotknutelná. Mimo to jsou to vrstvy sice četné, ale ne dost vlivné a ne dost uvědomělé, myslím dokonce, že ani národnostně necítí tak palčivě a žhavě potřebu osamostatnění církve. Druzí, národnostně probudilí, jsou ti, kteří již dávno varovali před obnovou náboženských bojů, poněvadž sami náboženských potřeb a zájmů nemají a církev katolickou posuzují kriticky na

základě české historie. Pochybuji velice a pochybuji ovšem odůvodněně, že české strany národní, liberální, pokrokové, demokratické se odhodlají k tomuto činu. Byl moment v dějinách církevních, který se mohl státi aspoň z části mezníkem v církevním vývoji českého národa v tomto směru znárodnění: to byl Vatikánský koncil roku 1869/70, na kterém pražský arcibiskup byl jedním z vůdců menšiny a oposice proti dogmatu o neomylnosti a opíral své stanovisko poukazem na demokratické a proticírkevnické stanovisko českých dávných a latentních husitských vzpomínek a tradic. Český kardinál se mýlil. To byl skutečně moment, kdy — jako kdysi v mateřské zemi svobody vznikl galikanismus, jako ve vlasti demokratismu vyrostl amerikanismus — v českém národě mohl povstati jakýsi církevní bohemismus. Ale starokatolické, křesťanskokatolické, národněkatolické hnutí Švýcar a Německa se Čechů vůbec nedotklo tehdy, a dnes nic nenasvědčuje tomu, že by byla u nás připravena půda pro obdobný novotvar. Tak český národ asi zůstane katolickým, jako je, anebo by musil přestati býti katolickým. Sint ut sunt, aut non sint! Je dosti tragické nebo tragikomické, že tato kdys o jezuitech pronesená zásada se osvědčí ve své první části na českém národě, který má takové smutné zkušenosti s jezuity, ale vše nasvědčuje tomu, že asi při tom zůstane. Druhá část by ovšem byla pro národní život zdravější.

HUDBA.

Převrat v České Filharmonii. — Vycpálkův »Sirotek«. — Vomáčkova houslová sonata.

Není tomu dlouho, co jsem se na tomto místě obíral krisí České Filharmonie, zaviněnou uměleckou nedostatečností jejího dirigenta, dra Zemánka. Rozvíjel jsem také reformní plán, jeden z několika, jež tehdy vznikaly a zponenáhla přesvědčovaly i ty, v jichž rukou byl osud Filharmonie: bylo pravděpodobno, že dříve či později bylo by se strany Družstva nutně došlo k nějakým změnám. Zatím však k dosavadním známým faktorům, jež otřásaly postavením dra Zemánka, přibyl nový, širší veřejnosti neznámý, totiž nespokojenost orchestru, vyvolaná příčinami hospodářskými, lidskými i uměleckými. Tato nová složka přivedla krisi k rozhodnému stadiu dříve, nežli se kdo nadál. Orchestr uprostřed jarního turné dra Zemánka po několika neshodách opustil, zvolil si za dirigenta L. V. Čelanského, vrátil se do Prahy, obrátil se s vysvětlením k celé veřejnosti a zahájil činnost koncertní i správní, prvou celou řadou skvěle navštívených podniků, druhou úspěšně počatým vyjednáváním s Filharmonickým Družstvem. Období působnosti dra Zemánka stalo se definitivně minulostí; jeho ocenění v hlavních rysech podali jsme tu již dříve. Umělecky je charakterisováno asi průměrným rutinérstvím. Pod tuto úroveň klesaly produkce Filharmonie zejména v posledních letech častěji nežli dříve. Přílišné množství koncertů, překotné studium, nedostatečná příprava diri-

genta i orchestru, při tom úplná neschopnost maskovati nějak nepevné studium inspirací okamžiku, to byly hlavní příčiny oněch ubohých provedení, při nichž díla odehrávána nepřesně, nesladěným orchestrem, nevyrovnaně ve zvuku, nevytříbeně v plastice, nerytmicky a bezduše. Nad průměrnou úroveň povznášely se filharmonické koncerty buď tehdy, kdy jejich dirigent měl před očima nedávné provedení téže skladby jiným umělcem, nebo šlo-li dva- až třikráte za sezónu o výjimečnou novinku, jež studována více týdnů, často pod dohledem autora. Rozsahu dirigentské činnosti dra Zemánka nebude moci nikdo ničeho vytýkati. Přehrál ve svých nedělních koncertech pravou spoustu věcí a seznámil nás mimo leckteré zbytečnosti také s celým množstvím novinek opravdu cenných, takže by bylo křivdou stěžovati si na konservativní nehybnost repertoiru, jak je příznačná na příklad pro čelné orchestry vídeňské. Je pochopitelno a odpustitelno, je-li předválečná bilance v tomto směru příznivější. Dle zásady »každému něco« obsahoval generální program vedle každoročního koncertu z útržků Wagnerových oper a vedle neustálého obehrávání všech Beethovenových symfonií i jiných příliš často opakovaných skladeb vždy též dosti kladných položek. Avšak píle není rozhodným měřítkem pro posuzování uměleckého plus a minus, a tak nám období činnosti dra Zemánka u České Filharmonie zůstane pro vždy v paměti jako perioda sice instruktivní, ale reprodukčně bezvýznamná.

Budoucnost Filharmonie je nyní po rozhodnutí orchestru spojena se jménem L. V. Čelanského. Jeho dirigentské umění je dobře známo z minulosti a osvědčilo se výborně při zahajovacích koncertech nynějších. Čelanský má schopnost vskutku uměleckého proniknutí díla, hudební myšlenky jsou mu živým organismem, s nímž v stejném rytmu plyne jeho vlastní krev, tepe jeho vlastního srdce. To značí přemnoho, neboť hybnou silou orchestru je tu stává tvůrčí moc, ne jako posud spolehlivost. Čelanský si podmaňuje orchestr svým krajně sugestivním chováním, podmaňuje si obecenstvo vášnivostí svého poměru k dílu, skvělou zdánlivou improvisovaností výkonu i kulturou gesta, a podmaňuje si konečně i díla a autory svojí vždy a ve všem svrchovanou osobitostí. Ovšem, jak máme v paměti z dřívějška, tady jeho magická moc někdy selhává. Jsou díla a obory, zejména v hudbě moderní, jež nepatří k jeho okruhu; těm se vyhýbá, a nemůže-li, nedostupuje v nich z daleka té výše, jako při reprodukci svého oblíbeného repertoiru. Je možno, že v dlouhé přestávce, kdy Čelanský nebyl v Praze soustavně činným, se změnil. Zatím však nemůžeme při vší radosti, jakou nám jest dirigentství Čelanského po dru Zemánkovi, potlačiti zcela obavy o osud moderní hudby, zejména české, na níž nám nejvíce záleží, a jejíž hojné pěstování musí patřiti k předním povinnostem každého vůdce Filharmonie. Nejsou-li tyto obavy oprávněny, bude v příští sezóně snadno je vyvrátiti, neboť málokdy nový dirigent předstupoval před obecenstvo tak vděčně připravené, před jaké po prázdninách předstoupí Čelanský.

Konec koncertního období bývá chudý na novinky: také letos tomu tak bylo. Podrobnější zmínky zasluhuje především Vycpálkovo sborové zpracování lidové balady Sirotek, provedené s láskou a zdarem Pražským Hlaholem pod sbormistrem Kříčkou. Dílo, jež bylo poctěno prvou cenou v konkursu na sborovou harmonisaci lidové písně, jde daleko za meze, v nichž se podobné úpravy dosud pohybovaly. Je to spíše jakási strofická variační

fantasie, jakási chacona na lidovou melodii. Při značné rozsáhlosti, podmíněné délkou tekstu, a při snaze o charakterisaci výrazu je pochopitelno značné využití sborových prostředků, zejména onoho, jenž především je sboru vlastní, polyfonie. Přes veliké obtíže, jež provedení skýtá, je Sirotek sborem v nejlepším slova smyslu vděčným, neboť jeho zvukový i výrazový účin je úměrný oněm nesnadnostem. Je tomu tak zvláště proto, poněvadž Vycpálkova stylisace je od počátku jeho činnosti typicky sborová, neztížená, jako tomu bývá u jiných moderních skladatelů, předpoklady, vzatými z instrumentálního slohu. Hudební prostředky Vycpálkovy jsou složité a umělé; obsah jeho hudby je však v podstatě týž, z jakého asi v lidu samém balada vznikla. Je to předně hluboká, upřímná bolest: není provázena umělými přídavky, ani kresbou přírodní nálady, ani chromatickými nářky, je holá a samozřejmá, srdečná a prostá; a je to dále stejně veliká láska, oddaná i něžná, avšak nezměkčující, povznášející ve chvílích, kdy ústy zemřelé matky nejčistěji promluví. Vycpálkovi je pro tvrdost jeho hudby nejtíže z mladých autorů najíti plného porozumění u obecenstva; a přece by toho právě on nejvíce zasluhoval, dnes více než kdy dříve, neboť tomu, kdo pronikne ke kořenům jeho výrazu, otevře se radostné poznání, jak hlubokou a životnou platnost má pro Vycpálka heslo, jemuž dnes všichni dychtivě nasloucháme, pod nímž před třemi lety »Sirotka« zadával k soutěži, heslo: »S lidem«.

Jedinou další českou novinku posledních měsíců, Vomáčkovu houslovou sonatu, hranou K. Hoffmannem v Komorním spolku, mohu jen zaznamenati, s upřímnou lítostí, že mi účast na reprodukci brání rozepsati se šíře o tomto vynikajícím díle. *V. St.*

ZPRÁVY.

Akademie věd technických. Ve Švédsku dán byl podnět, aby zřízena byla zvláštní akademie věd technických, která by podporovala pěstování věd technických a švédskému průmyslu »činila přístupnými přirozené prameny pomocné země švédské«. Technické badání vědecké ve Švédsku doufá, že touto institucí dostane se mu značného soustředění a potřebného nejednoho impulsu, zejména však nezbytné podpory v rozličných pracích a zkoumáních vědeckých. *Ča.*

Ústav pro badání sociální zakládán jest v Kolíně nad Rýnem; není dosud zřetelněji zříti jeho osnovy a cílů, dovídáme se pouze, že má míti trojí oddělení: sociologické, sociálně politické a sociálně právní a že pomýšlí se nepřestávati na teoretických pracích, ale i prakticky výsledků jejich zužitkovávati; ale zvědavosti naší, jak a na jakých podkladech, se zatím nedostává ještě odpovědi. *Ča.*

Studium ciziny se právem začíná v Německu víc a více oceňovati a po válce má se pěstovati nejen úsilněji, ale i rozsáhleji a vědecky. V »Naší Době« č. 3. roč. XXV. již jsem se zmínil o ústavě štutgartském, Ausland-Museum, projektovaném mnohostranně a pečlivě. Nyní dochází zpráva, že poznání, kterak veliká část úkolu studia ciziny nejvíce se přimyká k technickému studiu vysokoškolskému, vedla rozhodující kruhy k tomu, aby na technické škole vysoké v Drážďanech založili zvláštní seminář pro studium ciziny (Auslands-Seminar), a již v tomto letním běhu má začíti svou činnost. Nebylo by na čase také u nás na vysoké škole technické nebo při Národohospodářském ústavě České Akademie na něco podobného pomýšleti? *Ča.*

Populační otázka ve Francii a jinde před válkou. »Arbeiter-zeitung« přinesla nedávno z péra Karla Leuthnera pozoruhodný článek Ubývání obyvatelstva v Německu, v němž zmíněný autor dokládá číslicemi, jak neblaze působí nynější válka na populační poměry v Německu. Článek vzbudil velikou pozornost, a všechny čelnější listy německé otiskly jej ne-li v celku, tedy aspoň ve výtahu, navazujíce k němu své úvahy.

Není nezajímavo povšimnouti si, jaké poměry panovaly v té příčině před válkou, a vezmeme-li za základ svého statistického srovnávání Francii, uvidíme, jak příznivá byla populační otázka Německa oproti této zemi, která se stala svou depopulací smutně pověstnou.

Po sčítání lidu, provedeném ve Francii v březnu 1911, povzdychl si známý francouzský publicista Achille Guillard: »Výsledek je nade vše očekávání horší! Všichni národové vzrůstají rychle, a to, vzrůstají čím dále tím více co do obyvatelstva, bohatství i moci, jedině

Francie zůstává na témže místě! Německo, jehož rozloha vyrovná se takřka naší — ale v úrodnosti je za námi pozadu — vzrostlo za posledních pěti let o čtyři miliony obyvatelů!«

A nahlédneme-li do publikace dra Jacques Bertillona Depopulace Francie, dáme Guillardovi za pravdu.

Po válce r. 1871 čítalo Německo jenom 41 milion obyvatelů (přesně vzato 41,058.792). V té době přibývalo tam každoročně průměrně 417.000 obyvatel. Přírůstek tento byl stále větší a větši, až dosáhl v posledních letech před válkou světovou dvojnásobné své výše, jak nás poučí následující číslice:

Populace říše německé r. 1900 56.367.178, r. 1905 60,641.489, r. 1910 64,925.993.

Přírůstek činil v pěti letech přes čtyři miliony obyvatel (přesně 4,284.504), to jest 856.900 ročně.

Ale nejenom v Německu, i v jiných zemích možno pozorovati přibývání obyvatelstva, jak nám ukáží následující číslice:

Počet obyvatelů

	1900	1910	přírůstek
Rakousko-Uhersko (s Bosnou-Hercegovinou)	46,995.305	51,304.249	4,308.944
Velká Britanie	41,458.721	45,216.665	3,757.944
Španělsko	18,607.674	19,503.068	895.394
Švýcarsko	3,325.023	3,375.123	440.100
Spojené Státy severoamerické	77,256.630	93,402.151	16,145.521

Pozoruhodna je vysoká číslice Spojených Států, k níž přispěli přistěhovalci jen částí (asi 5,700.000). Přírůstek ostatních deseti milionů je výsledkem převahy porodů nad úmrtími.

Ve Francii bylo r. 1901 38,961.945 obyvatel, r. 1906 39,252.267 obyvatel a r. 1911 39,601.509 obyvatel, od kteréžto číslice dlužno však odečísti 1,132.696 cizinců ve Francii usedlých.

Dr. Jacques Bertillon uvádí statistický počet porodů a úmrtí, a tím vysvětluje kořen zla. Tak na př. během r. 1911 bylo ve Francii o 34.869 úmrtí více, než porodů, čili, jinak řečeno, toho roku bylo ve Francii zaznamenáno toliko 742.114 porodů. Tato číslice byla nejmenší za posledních pět desetiletí, jak uvidíme z následujícího:

Počet porodů ve Francii. Roku 1865 1,006.600, r. 1875 950.075, r. 1885 924.558, r. 1905 807.291, r. 1910 774.390.

Před válkou s Německem (r. 1871) převyšoval počet porodů ve Francii 1 milion. Potom se číslice snížila na 900.000. Od r. 1887 snížila se na 800.000 a pak postupně více a více. Vizme číslice z posledních let:

Počet porodů ve Francii. Roku 1903 826.712, r. 1904 818.229, r. 1905 807.291, r. 1906 806.847, r. 1907 773.645, r. 1908 791.712, r. 1909 769.505, r. 1910 774.390, r. 1911 742.114.

Úbytek je téměř nepřetržitý; jedině léta 1908 a 1910 vykazují odchylku, kterou přičítá Bertillon zákonu Lemire-ovu, jímž se zvýšil poněkud počet sňatků r. 1907 a následujících. Od r. 1902—1911, tedy za devět let, pozbyla Francie ročně 100.000 porodů.

A zatím co Francie ztrácela v této době 34.869 obyv. ročně, Německo mělo r. 1900 téměř 2 miliony porodů (1,978.278). A protože počet úmrtí činil 1,094.217 jedinců, činil přírůstek toho roku 884.661 duší.

Ale nejenom v Německu, i v jiných zemích bylo znamenati přírůstek obyvatelstva, jak nás poučí následující číslice:

Počet porodů:

Německo r. 1875 1,724.412, r. 1909 1,978.278, přírůstek 253.866.

Rakousko-Uhersko (bez Bosny) r. 1875 1,450.743, r. 1909 1 milion 697.263, přírůstek 246.520.

Velká Britanie r. 1875 1,112.505, r. 1909 1,145.813, přírůstek 33.308.

Italie r. 1875 1,035.377, r. 1909 1,115.831, přírůstek 80.454.

Rusko evropské r. 1875 3,661.534, r. 1905 4,819.155, přírůstek 1,157.621.

Jak vidno, počet porodů vzrůstá v těchto letech ve všech zemích, vyjma Francii, kde se zmenšuje. To jest v posledních letech před nynější světovou válkou, která poměry úplně změnila. A do jaké míry na populaci jednotlivých států měla vliv, poučí nás statistika doby budoucí. Že nebude růžová, je na bíledni! *PhC. Vladislav Štverák.*

Zprávy knižní a literární. Vladimír Solovjev, Russland u. Europa. Jena 1917. — Solovjev vyvrací názor Danilevského a Strachova, jakoby Rusko vynikalo nad západní Evropou a považuje vysloveně slovanský směr ve filosofii ruské za neštěstí a brzdu vývoje Ruska. Solovjev nenalézá v ruské filosofii nic specificky ruského. Svým nadáním jsou Rusové více receptivní než produktivní, všecko cizí lehce pochopí, sami však těžko tvoří. Tři periody rozeznává v ruském světě myšlenkovém: První byla vyvolána německým filosofickým idealismem (Stankěvič, Kirejevsky, Belinsky, Herzen), v druhé zavládl materialismus a francouzský positivismus, a ve třetí převládá boj proti materialistické a positivistické filosofii, rozumu se nedůvěřuje a propadá se skepsi a mysticismu. Filosofická skepse a mysticismus v Rusku mají tutéž snahu jako starověká sofistika: O všem pochybovat, nikomu nevěřit, ani svému vlastnímu rozumu a každé individuum považovat jen za část absolutního principu, tvořícího základ všeho jsoucna ve světě. Z toho pochází neochvějná lhostejnost a nečinný kvietismus ruského člověka. — Aug. Fournier, Oesterreich-Ungarns Neubau unter Franz Josef I. Berlin 1917. Jest málo panovníků toho druhu, praví Fournier, jako byl Frant. Josef I. Byl obdařen všemi vlastnostmi moderního vladaře. Dva balvany však stály neustále jeho činnosti v cestě: Oligarchická vláda tří až čtyř uherských magnátů a národnostní otázka v Čechách. Vykliditi maďarský chlév Augiášův k tomu prý bylo potřebí státního obra. Zlo české vyrostlo nepozorovaně: Vláda dovolovala zakládati na českém venkově nesčíslná gymnasia, českou universitu, z nichž vyrostlo na sta uchazečů o místa učitelů, úředníků, advokátů s vědomou výchovou národní, jimž české území nestačilo, takže zabírali místa Němcům. Odtud jest si vysvětliti vpád Čechů do německého území Čech, Moravy a Slezska a konečně dnes i Slovenska. Dle mínění autorova však Slováci se nebudou hoditi do české oblasti, jsouce do polovičky protestanty. *J. H.*

Poslední vládní oktroje.

Uvažujme zcela klidně a střízlivě!

Císařským rozhodnutím byla tři roky před válkou svolána císařská komise, které bylo uloženo, aby se zabývala otázkou reformy veřejné správy v této polovině Rakousko-uherské monarchie. Že se tato komise svým složením neshodovala s většinou obyvatel říše, to nemusíme ani připomínati při podniku, k němuž vyšel popud z Vídně. Neměli tedy v této císařské komisi pro reformu veřejné správy rozhodně většinu Slované, nýbrž Němci, jak tomu zde ani jinak býti nemůže. Také nemožno říci, že by zřízení této komise bylo zvlášť demokratické. O to ostatně jejím původcům ani nešlo. Jinak však byly do komise vyslány nejlepší hlavy, jež s jistými ohledy na jejich smýšlení jako znalci veřejné správy mohly býti v říši nalezeny. A tato komise zabývala se mimo jiné také otázkou zavedení krajského zřízení, zejména v rozlehlejších zemích, pokud tvoří část neurčitého celku království a zemí na říšské radě zastoupených, celku, nyní za války neústavním způsobem nazvaného Rakouskem. O otázce této radili se mužové, které sama koruna povolala k tomuto úkolu, a u nichž možno konec konců předpokládat věcnost názoru. Po připravných pracích došlo k hlasování o naší otázce dne 5. března roku 1914 a to v poradě I. a IV. výboru komise pro reformu správy. Přítomno bylo mimo předsedu čtrnáct pánů, z toho šest Neněmců, počítáme-li k nim i hraběte Schönborna, jinak pouze pět (prof. Dr. Fiedler, prof. Dr. Gruber, Dr. Žáček, ryt. Jaworski a Kędzior). Pro návrh, aby bylo krajské zřízení zavedeno ve větších zemích, zvedlo se pouze pět ruk. Zůstal tedy návrh v rozhodné menšině. Také v plné, plenární schůzi komise, jež se konala dne 28. března 1914, byl návrh na zřízení krajských úřadů zamítnut deseti proti sedmi hlasům, návrh pak na zřízení krajských zastupitelstev dokonce jedenácti proti sedmi hla-

sům. Schůzi této předsedal sv. p. Schwartzenau, a mezi dvaceti členy komise, tehdy přítomnými, vidíme osm Neněmců se stejným omezením, jak již uvedeno, jinak pouze sedm.

Zajímavé jsou důvody, jimiž se snaží zvrátiti myšlenku krajských vlád jednotliví řečníci — panovníkem povolaní znalci veřejné správy. Uvedeme zde pouze některé a právě ty, jež vyslovili němečtí členové komise. Tak vystupuje sv. p. Schwartzenau proti krajským vládám, »poněvadž jest zásadním nepřítelem každého rozmnožování úřadů a úředníků, které není naprosto nutné«. »Vznikne nám vlastně nakonec čtvrtá stolice (instance) i s novým tisícem úředníků,« praví tento zkušený znalec rakouské správy dále. Mimo to jest sv. p. Schwartzenau »zásadním přítelem instituce zemských šéfů« (nynějších místodržitelů) a má za to, že »politický zemský šéf jest v rámci dnešní politické správy naší nutný«, a není mu proto lhostejno, když by krajským zřízením »zemský šéf klesl znenáhla na pouhého figuranta, při čemž by byla ochrana důležitých státních zájmů svěřena úřadům přece jen převážně podřízeným«. Také hrabě Kielmansegg podobně pohlíží na nebezpečí, jež by hrozilo z roztrhání zemí na kraje více méně volně navzájem spojené, a praví výslovně: »Byl jsem 22 léta místodržitelem a jsem plně přesvědčen, že instituce místodržitelů se vší jejich pravomocí musí býti zachována. Vyžaduje toho přímo dějinný vývoj rakouského státu. Jednotlivé rakouské země musí zůstati, místodržiteli musí zůstati také jeho titul, neboť tímto titulem, který byl již několikráte odstraněn, jasně se vyjadřuje monarchická myšlenka a autorita státu.«

Aby nevzniklo nedorozumění! Nechceme citováním těchto slov obhajovati myšlenky monarchické nebo vystupovati pro státní autoritu v Rakousku. To není naprosto naším úkolem. Jde nám pouze o to, aby bylo jasno, co rakousky smýšlející Němec, — a takovými jsou oba právě jmenovaní muži —, vidí v dosavadním politickém zřízení, a co jím rozvracejí ti, kteří toto zřízení ruší. Proto by nás tedy nemusila boleti hlava z krajského zřízení. Ale jde ještě o jiné. Ostatně nemusíme jíti ani tak daleko do minulosti. Tři, čtyři léta jsou v Rakousku dobou, za kterou se zapomíná vše. Ještě za války a dokonce nynější pan ministerský předseda prohlásil nejednou, že země a jejich neporušitelné hranice musí zůstati nerozborným základem státu. Abychom jen jediný příklad uvedli, pak to byla na př. řeč sv. p. Seidlera ze 23. listopadu minulého roku,

v níž bylo slavnostně prohlašováno, že »nynější korunní země jsou útvary posvěcené historií a žijící v pevném vědomí lidu, a že tedy nesmí žádný organický vývoj naší ústavy přehlížeti tyto základní prvky státní stavby«.

A nyní najednou vláda téhož sv. p. Seidlera vydává a provádí ministerské nařízení, kterým se »tyto základní prvky státní budovy« nejen přehlížejí, nýbrž i ruší. Skoro se nám zdá, že není jiné říše, kde by tak lehce byla vládou činěna slavnostní prohlášení, která by neméně lehce a rychle, obratem ruky opět byla zapomenuta nebo zvrácena v opak! Opět nepokládáme tu za svůj úkol nějak podepírati tuto státní budovu, ale chceme jen ukázati, jak jest zde vše nejisté, nepevné, zmatené a nespolehlivé.

Jak jest všeobecně známo, bylo nařízením ministra vnitra hraběte Toggenburga o letnicích letošního roku zavedeno krajské zřízení ve spojení s národnostním ohraničením. Prozatím sice mají býti zřízeny pouze kraj litoměřický a pražský, kterýžto posléze uvedený zaujímá území města Prahy a politických okresů Král. Vinohrady, Karlín, Žižkov a Smíchov, a jest podřízen přímo místodržiteli, ale i další kraje mají povstati jednotlivými ministerskými nařízeními. Není úkolem těchto řádků podati právnický rozbor celého tohoto činu rakouské vlády. Jen tolik povíme, že dosti široký okruh veřejných věcí odnímá se dosavadní pravomoci místodržitelství a přenáší se na »krajské vlády«, jež mají býti v krajích zřízeny, a že se zároveň tyto krajské vlády činí druhou stolicí, od níž jde odvolání přímo k ministerstvům. Nastane tedy v těchto věcech přímý styk mezi krajskými vládami a ministerstvy, jak to ostatně 2. odst. § 6. činí pravidlem, čili země bude roztrhána po této stránce na více územků podřízených přímo Vídni. Co to znamená politicky, co to znamená dále v otázce národnostní, zejména pro ochranu našich menšin, lze si snadno domysliti. Nebylo nám tu příznivo pražské místodržitelství, jak teprve se bude díti v německé Vídni, nám tak cizí a nepřátelsky naladěné! Bylo vyhověno prostě německému diktátu, a není jistě náhodou, že právě o letnicích bylo toto dělení našeho království zahájeno zcela ve smyslu t. zv. svatodušního německého programu.

Z úvodních slov bylo patrno, jak vláda i odborné kruhy jí blízké lpí na zemích jako základu říše, státu. A přece jen čin, kterým se rozrušuje, rozkládá jednota, celistvost té nej-

vzácnější a nejbohatší země říše se provádí pouhým ministerským nařízením, tedy pouhým jednostranným opatřením vlády, bez jakéhokoli spolupůsobení národu, zákonodárných sborů, vůbec zástupců lidu.

A že rozdělení celé země v kraje znamenalo i v našem historickém krajském zřízení jisté uvolnění zemské jednoty, o tom podává svědectví ve svém »věku poděbradském« český historik Urbánek, jenž se takto vyslovuje: »Spolek Ptáčkův stal se prvním rozhodným krokem ke konsolidaci království a účinnou opravou partikularistického rázu krajského zřízení. Toto dospívá tím na vyšší stupeň rozvoje, kde větším soustředěním moci se alespoň z části přemáhají nevýhody plynoucí z rozdrobení země na 12 až 14 menších území, jež nedostatkem živlu sjednocujícího žila celkem nevšímavě vedle sebe, většinou se omezujíce na své vlastní, lokální starosti, zvláště když sněmy zemské okolnostmi, o nichž častěji bude řeč, stávaly se bezmocným a neplodným sborem . . .«[1] A že nynější kraje s podporou vlády budou znamenati ještě větší rozdrobení země, jest více než jisto. A dále: Stát tento není státem konstitučním, neboť žádný opravdu konstituční stát netroufal by si bez parlamentu jíti tak daleko. Stát tento není však ani státem demokratickým, přes opačná prohlášení a lesklá slova vlád a jiných činitelů, poněvadž by nemohl takový dalekosáhlý krok podniknouti bez účasti lidu a jeho zástupců a bez ohledu na potřeby a zájmy tohoto lidu. A tyto zájmy byly zde nejen zanedbány, nýbrž i přímo porušeny, poněvadž byly utvořeny násilným rozlučováním a spojováním okresy a kraje, které nebudou vyhovovati potřebám obyvatelstva, jemuž mají v první řadě sloužiti, poněvadž jsou celky nepřirozenými a mnohde se středisky jen těžko přístupnými.

Pokud se na vývoj věcí díváme očima starého, dosavadního světa a jeho řádů i do budoucnosti — a politik musí počítati i s tím nejhorším —, nelze oktroje krajských vlád podceňovati. Jsou jen důsledným dalším krokem na cestě nastoupené bezmála hned v roce 1526, na cestě směřující k zahlazení všech zvláštností a známek, jež svědčily dříve o tom a i nyní ještě by mohly připomínati, že česká země byla kmenem samostatného kdysi českého státu. K tomuto starému protistátoprávnímu momentu přistupuje nyní ještě moment národnostní, protičeský. Zna-

[1] České dějiny, dílu III. část 1., str. 494—5 (vyd. Jan Laichter).

menají tedy rozhodně, že jsme ve snaze znovu dobýti českého státu v rámci Rakouska byli vrženi zpět, že jsme byli zhola odmítnuti, poněvadž jsou nyní jednotlivé kusy země ještě úžeji připoutávány k Vídni.

Jsme-li však té silné víry, že z této války na troskách starého světa a starých řádů povstane nový lepší svět, který s sebou přinese i jiný, nový názor na stát a nepřejme již ničeho, co jest k pádu zralé, zůstáváme klidnými i při tomto běsnění z Vídně. V poměru k tomu, co pro svůj národ čekáme, v poměru k velikosti toho, jest nám tento nový způsob útisku jen ubohým provisoriem. Naše zraky se nesou jinam. Před nimi rýsuje se nová Střední Evropa. Jiná než ta, kterou nám chtějí vnutiti z Vídně a z Berlína. Radujeme se z budoucnosti polské i jihoslovanské... A zlo, jako jest absolutismus, oktroje, rakouské krajské vlády v Čechách, zapadnou se starým, vyžilým světem. Proto snad, proto že máme tuto víru a naději, nedovedeme se dosti rozhorliti, když nás Vídeň ještě nějaký čas bude drážditi.

-er.

O kritikách a polemikách.

Napsal Dr. František Weyr.

Máme zde na mysli literární (vědecké) kritiky a polemiky, a chceme zodpověděti otázku po účelech, předpokladech a formách kritické a polemické činnosti literární.

Kritická a polemická činnost literární jest zvláštním článkem v organisaci literární činnosti vůbec, pokud literatura produkuje nejen samostatné spisy, články a pojednání, nýbrž i samostatné kritiky a polemiky o těchto pracích. Nemluvíme zde tudíž o kritické a polemické činnosti vůbec, kterou nacházíme ovšem i v samostatných spisech a pojednáních, když tyto kriticky nebo polemicky zabývají se názory a úsudky jiných spisovatelů, nýbrž jen o té, která se objevuje v samostatné formě tak zvané literární kritiky (čili posudku) nebo polemiky. Že tato forma v soudobé literatuře zdomácněla, o tom můžeme se přesvědčiti nahlédnutím do kteréhokoli vědeckého (literárního) časopisu; tyto časopisy jsou téměř bezvýjimečně organisovány tak, že přinášejí vedle vlastních pojednání a článků i kritiky (posudky) jiných spisů nebo pojednání. Než toliko o tom, že tato forma literární činnosti ve vědecké produkci zdomácněla, informuje nás ono nahlédnutí, nikoli též o vlastním účelu těchto kritik, ježto jsou mnohdy, ba zpravidla jak autory, tak redaktory tak různě chápány, že z obsahu a formy jejich nelze si o onom účelu učiniti spolehlivý obraz.

Jasno jest, že literární kritika a polemika má sloužiti věci, t. j. vědeckému poznání a pravdě. Tomuto účelu má však sloužiti každá kritika a polemika, tedy na př. i ústní nebo soukromá (písemná, na př. v dopise). Jde-li o kritiku nebo polemiku tiskem vydanou, pak ke zmíněnému společnému účelu kritiky musí přistoupiti ještě jiný, zvláštní, který právě vyžaduje, aby kritický posudek byl uveřejněn. Tento zvláštní účel spatřovati možno toliko v zájmu čtenářstva nebo veřejnosti vůbec, pro které se

časopisy tiskem vydávají. Teprve ve třetí řadě možno připustiti jako účel kritických a polemických úvah zájmy osobní, t. j. zájmy kritisujících a kritisovaných, které však, ježto jsou vůči oběma hlavním účelům podružné, nesmí se jim nikdy přímo příčiti. Posouditi to jest věcí redaktorů. O zmíněných účelech budeme ještě jednati — nyní naskytuje se však otázka, čím se liší kritika od polemiky? Jisto jest, že každá kritika, je-li skutečně kritikou (t. j. posudkem), může v sobě chovati též polemický živel. Kritisující »polemisuje« totiž s vývody a úsudky kritisovaného. Jen v případě t. zv. příznivé kritiky, t. j. kdy kritisující schvaluje postup a výsledky práce kritisovaného — pojem příznivé kritiky je vždy relativní, ježto naznačuje pouze jistou relaci (a to shodnou) mezi názory kritisujícího a kritisovaného —, rozchází se pojem kritiky a polemiky úplně. Stalo se však zvykem spojovati se slovem »polemika« ještě užší pojem, který liší se i od pojmu kritiky nepříznivé (odsuzující) tím, že vyžaduje ještě další prvek: aby se totiž kritisovaný proti nepříznivé kritice zvláštním literárním projevem (replikou) proti kritikovi ozval. Takto kryje se pak pojem polemiky s pojmem literárního zápasu či souboje dvou nebo více autorů. Z toho plyne již, že tato forma literární činnosti bude míti ve zvýšené míře osobní ráz. Proto jest důležito uvědomiti si, že i pro tuto formu platí, co bylo již povšechně řečeno o účelech literární kritiky a polemiky.

Mohli bychom snad všeobecně říci, že účelem tiskem vydaných kritik a polemik jest, aby čtenáře informovaly. To bylo by však příliš všeobecné vymezení. Informaci slouží totiž i jiné literární formy, jako jsou na př. povšechné literární přehledy nebo jednotlivé referáty (oznámení) o literární činnosti v tom onom oboru. »Literárním referátem« rozumíme výstižné podání obsahu nějakého spisu nebo pojednání. Referátem — pokud chce býti jen referátem — není kritikou v užším smyslu, a proto může jej podati po případě i autor spisu sám (tato forma nazývá se autoreferát, v německé literatuře »Selbstanzeige«), což při kritice pojmově je vyloučeno. Z řečeného je již vidno, že pouhá informace čtenáře o obsahu nějakého spisu, podaná samostatným literárním projevem, nemůže býti jediným účelem kritiky, ačkoliv ovšem i kritika (kritický posudek) může býti sestavena tak, že vyhovuje i tomuto informačnímu účelu; pak jest zároveň literárním referátem ve smyslu uvedeném. Naproti tomu nemusí ani v každém směru dokonalá kritika vyhovovati plně informačnímu účelu, kterému slouží pouhý referát,

t. j. podati čtenáři soustavný a pokud možná vyčerpávající obraz obsahu spisu, jehož se referát týče. Má-li tedy kritika dostáti svému úkolu, musí její poměr ku kritisované práci býti takový, že předmět, o který jde, kritikou je nově, podrobněji a lépe osvětlen než stalo se kritisovaným autorem. Úsilí kritikovo musí býti tudíž analogické úsilí autorovu: jde mu o objektivní obohacení poznatku vědeckých (nikoliv jen — jako při referátu — o pouhou informaci čtenářů, kterou se poznatky sice rozšiřují mezi publikem, ale objektivně nerozmnožují). Účelu svého dosáhne kritik ovšem popřípadě i cestou pouze negativní, totiž vyvrácením nesprávných názorů autorových. S hlediska rozmnožování vědecké pravdy možno tudíž všeobecně říci: literární referát má účel osobní, kritika účel věcný.

Tím, co bylo řečeno, naznačili jsme již různost předpokladů a účelů obou forem literárních: kritiky a referátu. V soudobé literatuře nacházíme však téměř zpravidla splynutí obou těchto forem — a to nikoli ku prospěchu čtenářstva.

Jak možno blíže vyhraniti informační účel literárního referátu? Má čtenáře pouze upozorniti na dotčený spis nebo snad četbu jeho vůbec nahraditi? Čteme-li běžné »referáty« ve vědeckých časopisech, shledáváme velmi často, že jsou pro první účel příliš obsažné, pro druhý pak naprosto nedostatečné. Je tudíž věcí referujícího, aby si jasně uvědomil, který z obou účelů svým referátem chce sledovati, neboť přípustny jsou zajisté oba. Rozumí se, že i redakce by toho měly dbáti. Má-li býti účelu referátu dosaženo, musí míti referující schopnost vybrati ze spisu to, co jest nejdůležitějším obsahem, aby tak po případě umožnil i čtenáři samotnému úsudek, stojí-li za to, aby si spis sám přečetl, nebo stačí-li mu obsah referátu. Tedy jisté kritické schopnosti úsudkové zajisté musí míti i referent, což předpokládá, že si sám učinil jakýsi úsudek o hodnotě spisu; jinak jest referát bezcenný pro čtenáře. Úsudková schopnost referentova nemusí se však nijak rovnati schopnostem autora, o němž referuje, nad to snad jej převyšovati. Mimo výběr a disposici látky zůstává referent vůči oznamovanému spisu v podstatě pasivní. Z toho plyne již, že pro podobnou referentskou činnost budou se hoditi především pasivní (v tomto smyslu) povahy vědecké. Ten, kdo jest povahy aktivnější a kritičtější, ztěží asi svede podobný naprosto pasivní referát, jelikož by se mu asi přes veškeré předsevzetí změnil aspoň částečně v kritiku (ať již odsuzující nebo pochvalnou).[1]

---

[1] Jiný smysl a účel mají ovšem referáty »o výkonech«, které nelze reprodukovati tak jako literární. Tak hlavně referáty o výkonech umění

Zcela jiných kvalit a předpokladu vyžaduje ovšem kritika, má-li svému účelu dostáti. I ona arci slouží informaci čtenářstva, avšak touto pouhou informací není její úkol (jak jsme viděli), vyčerpán. Především jest nutno, aby se kritik aspoň přibližně vyrovnával svými intelektuálními schopnostmi kritisovanému autorovi. Není zajisté třeba, aby v každém směru dosahoval vědomostí autorových, což platí hlavně pro případy, ve kterých kritika netýká se celého spisu, nýbrž jen určitých partií a odstavců díla. Velmi často dovolávají se kritisovaní autoři v polemikách s kritikem této nerovnosti vědomostí, zapomínajíce (úmyslně nebo bezděčně), že osvojení si stejné míry speciálních vědomostí a poznatků, o nichž kritisovaný spis jedná, vyžadovalo by pro kritika tutéž předběžnou práci (tedy po př. několikaletou), kterou vynaložil na sepsání spisu autor sám. Podobný postulát znemožnil by prostě v mnohých případech kritiku vůbec, a to zajisté ne ve prospěch literatury a čtenářstva.

O mnohých spisech jest pro kritika velmi obtížno podati výstižnou kritiku. Příčinou toho není vždy obtížnost problémů a myšlenek autorových, nýbrž velmi často nejasnost autorova o nich, popřípadě naprostý nedostatek jejich. Nemá-li autor sám jasných představ a myšlenek o svém tematě, je ostatně stejně obtížno podati výstižný referát. Takové obtíže pocítil zajisté velice často každý referent, chtěje podati výtah z vývodů autorových. Výtah takový může býti totiž v zásadě dvojího druhu: buď materiální (obsahový) nebo pouze formální. Formálním referátem míním výtah z toho, o čem autor jedná, materiálním pak takový, který sděluje se čtenářem, jakým způsobem a s jakým výsledkem o tom autor pojednává. Podati pouhý formální referát jest velice snadnou věcí; neboť on kryje se v podstatě vlastně s reprodukcí disposice nebo obsahu (nadpisy jednotlivých kapitol a pod.) dotčeného spisu a není vlastně k tomu zpravidla ani třeba pročísti celou práci. Formální referát v tomto smyslu o nějakém spisu, který na př. jedná o ústavě určitého státu, má z pravidla tuto formu: »Autor pojednává o právech a povinnostech panovníkových, o kompetenci a složení zákonodárných sborů, o zodpovědnosti ministerské, o voleb-

reprodukčního, o koncertech a pod., kde splývá kritika a referát zřejmě v jedno, ježto má obojí pro čtenáře jiný účel, než kritika literárního díla resp. referát o něm. Ovšem dlužno i zde rozlišovat čtenáře, kteří výkonu byli přítomni, a takové, kteří nesúčastnivše se, chtějí o nich dodatečně z referátu či kritiky něco zvěděti. Pro obě skupiny jest účel referátu a kritiky v podstatě jiný. Pouhý »referát« ve smyslu hořejším neměl by zde zřejmě smyslu.

ním právu do parlamentu, o základní organisaci veřejných úřadu, všímaje si při tom historického vývoje...« atd. K tomu přidá se pravidelně několik všeobecných pochvalných frází — formální referáty bývají totiž obyčejně pochvalné — a referát je hotov. Čtenář nedozví se ovšem takovýmto způsobem z referátu mnohem více, než by se dozvěděl z »obsahu« spisu. Tento druh referátů jest u referentu velice oblíben pro svou poměrně snadnou proveditelnost. Ale mnohdy bývá téměř nemožno podati o spisu jiný než formální referát. Máte na př. před sebou práci úctyhodného rozsahu, a přes nejpoctivější úsilí nepodaří se vám sestrojiti o ní referát materiální. Tu zajisté není vina v neschopnosti referentově, nýbrž v podstatě spisu autorova. Když vyloučil totiž to, co se do referátu nehodí, totiž všeobecně známé věci, pak vlastní referáty autorovy o cizích názorech a myšlenkách atd., nezbývá mu začasto pranic, co by z obsahu knihy, o níž chce referovati, mohl uvésti. Nachází-li se referent v takovéto situaci, je to nejjistějším ukazatelem, že autor neměl žádných vlastních myšlenek, a že tudíž není v ní též samostatných (originálních) výtěžků. Bez těchto možno sice po případě napsati knihu, avšak zcela vyloučeno jest podati o ní obsahový referát, který spočívá právě v tom, že referent vyloučí vše vedlejší a méně důležité a vyloupne z knihy vlastní její jádro, v němž spočívá vlastní obohacení literatury. Je-li referent zároveň kritikem, pak nezbývá mu v takovém případě, než konstatovati tuto věc, a kritika jest v podstatě negativní, t. j. vrcholí v úsudku, že v práci není nic, co by se dalo kritisovati.

Předpokládáme-li však práci, v níž skutečně nové poznatky jsou,[1] pak vyžaduje její kritické posouzení od kritika nejen pouhých vědomosti, nýbrž i úsudkové schopnosti, což, jak známo, není nikterak totéž. Posouditi hledisko autorovo — a to ať příznivě nebo nepříznivě — vyžaduje totiž nezbytně, aby i kritik měl své vlastní hledisko a dovedl je odůvodnit. Jelikož pak nedostatek vlastního kritického hlediska u kritika vysvitne mnohem jas-

[1] Nebude ovšem snad ani jediné, jen poněkud delší práce, ve které by nebylo zhola žádných »nových« poznatků. Nejde však jen o »novost« nějakého poznatku, nýbrž též o jeho závažnost. Mnohdy bývají »nové« poznatky tak nepatrné a jich objevení tak snadné a bezpracné, že referent či kritik ostýchá se uvésti je výslovně ve svém referátě. Příklady spisů s takovýmto druhem nových poznatků poskytují zajisté literatury všech oborů; pro svůj vlastní obor může však spisovatel prohlásiti, že je jich velmi mnoho. — Rozumí se, že dotčený autor nikdy neuzná nepatrnost svých nových poznatků a bude se zlobiti na referenta (kritika), ba vytýkati mu snad dokonce nedostatečné odbornictví, které zavinilo, že si oněch nových cenných objevů vůbec ani řádně neuvědomil.

něji, když odváží se k nepříznivé kritice spisu, jsou u kritiků povšechně mnohem oblíbenější kritiky příznivé. I když totiž ani v tomto případě neoklame kritik soudného čtenáře tím, že okázale ztotožňuje se s hlediskem autorovým, přece může doufati, že najdou se čtenáři, jimž ujde nedostatek vlastního hlediska a úsudku u kritika. A nad to ovšem vyhne se svou příznivou kritikou nebezpečí případné polemiky s autorem. Je tedy příznivá kritika v každém případě pohodlnější pro kritisujícího než odmítavá. Naopak arciť právě kritikové s nedostatkem vlastního hlediska a úsudku neradi ve všem všudy s kritisovaným autorem souhlasí, jelikož mají obavu, aby právě proto nebyla jim upírána soudnost. Jelikož však pro zmíněný nedostatek vlastního úsudku ničeho konkretního vytknouti nemohou a z pochopitelných důvodů se bojí tak učiniti, mají pohotovu jistou frázi, kterou velmi často v podobných kritikách nacházíme, a která arciť na soudného čtenáře (v první řadě též na kritisovaného autora) působí svrchovaně trapně a nesympaticky. Jsou to věty jako: »Celkem možno tudíž prohlásiti spis za dobrý« nebo »v celku lze s vývody autorovými souhlasiti« a pod. Marně ptá se však čtenář (a autor), proč kritik neuvedl jednotlivosti, s nimiž mu nelze souhlasiti, a důvody, proč s nimi souhlasiti nemůže. Kritikovi jde v takových případech patrně o to, aby vzbudil u čtenáře dojem, že by mohl, kdyby chtěl, mnohé jednotlivosti autorovi vytknouti, ale že tak nečiní — snad z dobrého srdce nebo pro nedostatek místa.

Můžeme tudíž dle řečeného rozeznávati tyto čtyři hlavní případy: 1. buď má kritisovaný autor samostatné hledisko a původnost, kritik však nikoliv, nebo 2. má je kritik a autor ne, 3. oba mají samostatná hlediska anebo konečně 4. nemá je autor ani kritik. Nejtrapněji působí na čtenáře bez odporu případ první. V případě druhém a třetím může vzniknouti správná a pro čtenáře cenná kritika. V posledním může podati kritik o spise alespoň slušný referát (ve smyslu formálním). Je-li v prvním případě aspoň referát o spise výstižný, pozná soudný čtenář velmi brzy, kolik uhodilo, byť i kritik všemožně se namáhal, aby svůj nedostatek zakryl. Prostředků má na snadě několik: buď úmyslné bagatelisování vlastního, jeho kritické schopnosti nedostupného jádra spisu, nebo nepřímým odváděním pozornosti čtenářstva na vedlejší věci. Takovým způsobem vznikají ony svrchovaně nesympatické posudky, které z nedostatku jiných prostředků činí autoru rozličné výtky, jež u srovnání s hlavním jádrem spisu jeví se malichernými. Jako velmi oblíbený způsob takové kritiky nacházíme na př. výtku nedostatečného literárního apa-

rátu: kritik uvádí zde spisy, které podle jeho soudu měl autor ve spise uvésti, ale neuvedl, patrně, jelikož je neznal. Při tom zpravidla neudává se blíže (mimo snad všeobecné titulatury opomenutého spisu jakožto »důležitého«, »významného« atd.), které konkretní poznatky měly býti z knihy té vyčerpány, a v jaké míře opomenutí autorovo mělo vliv na vlastní jeho vývody, a to patrně proto, že by asi ani sám kritik na tuto otázku nemohl přesně odpověděti. Další výtky toho druhu týkají se na př. slohu, interpunkce, pravopisu, různých nedopatření (třeba i tiskových chyb) atd. Vše to jsou zajisté nedostatky spisu, pro které autor beze sporu zasluhuje pokárání, ale směšno jest, když vytýká je kritik spisu, který skutečně přináší nová hlediska a nové myšlenky (ať již správné či nesprávné), aniž by se o těchto určitě ve své kritice vyjádřil. Leč snad ještě nesympatičtější než tento způsob nepříznivé kritiky jest obdobná kritika příznivá, o níž jsme se již svrchu zmínili.

Bylo již shora řečeno, že v každé kritice vězí polemický živel. V užším smyslu počíná však polemika teprve replikou kritisovaného spisovatele na nepříznivou kritiku a případnou další odpovědí (duplikou) kritika atd. Ačkoliv takto má polemika mnohem osobitější ráz, než pouhá kritika, přece není z ní nebo aspoň nemá býti vyloučen zřetel na třetího činitele, t. j. čtenáře. Bez tohoto zřetele nemělo by totiž smyslu publikovati polemiky tiskem, a oba činitele ostatní — napadený autor a kritik — měli by si svůj spor vyříditi soukromě, t. j. bez asistence veřejnosti. Nutno tedy zkoumati předpoklady a účely polemiky s hlediska onoho třetího činitele, t. j. čtenáře. Jen tak možno totiž získati úsudek o tom, je-li v tom onom případě polemika účelná, t. j. prospěšná se stanoviska čtenářova. Jako všeobecnou formu literární — nehledě tedy prozatím k oněm předpokladům — nelze polemiku zavrhovati: vždyť jeví se nám vlastně odrůdou dialogu, literární to formy, která bohužel z naší vědecké literatury vymizela. Takový fingovaný dialog (na př. Platonův) není nic jiného než předstíraná polemika, kterou má býti čtenáři předmět zvlášť názorně a živě předveden.

(Dokončení.)

Mestá a mestečká na Slovensku.

Zemepisné úryvky.

Napsal Fedor Houdek.

(Dokončení.)

Vo výkaze nemenovane menšie mestečká (veľké obce a niekoľko malých obcí) maly obyvateľov v r. 1908 a 1910:

v *prešporskej* stolici: Serdaheľ 4762, Malacky 5053—5136, Sereď 5095—5371, Búr. Sv. Mikuláš 2874—3030, Búr Sv. Peter 1842—1949, Sekule 1428—1518, Stupava 3327—3399, Kuklov 1350—1285, Sv. Jány 2034—1917, Senec 3915, Galanta 3274, Závody 1896—1840, Šamorýn 2930, Sered 3401, Gajare 1085—3847, Zohor 2590—2829, Hochštetno 2603—2472;

v *trenčianskej* stol.: Bánovce 3030—3069, Bytča 3080—3122, Čadca 4629—5207, Turzovka 7967—8434, Iľava 2299—2389, Trenč. Teplá 1783—2294, Oščadnica 3275—3090, Kolarovice 1907—2141, Makov 2584—2301, Vysoká 3364—3769, Púchov 1529—1540, Kysucké Nové Mesto 1824—2014, Rajec 2610—2736, Považská Bystrica 2390—2746, Horná Suča 2614—2920;

v *nitrianskej* stol.: Šurany 4762—5225, Frašták 8833—7749, Brezová 5293—4867, Topolčany 4952—6399, Piešťany 5661—7379, Prievidza 3152—3349, Brocké 2145—2043, Gbely 3053—3158, Holič 5817—5522, Kúty 2958—2785, Šaštín 2373—2433, Senica 3064—2849, Sobotiště 2496—2341, Vrbovce 3691—3326, Stará Tura 6104—6192, Nové Mesto n. Váhom 5294—5879, Dobrá Voda 1360—1433, Chtelnica 1925—1950, Kopčany 2230—2167, Farkašd 5391, Neded 4479, Žabokreky 1084—1091, Nemec. Právno 2366, Šintava 1882—2140, Močonok 3208—3878, Šaly 3581—3812, Komjatice 3670—4104, Bankesy 1653—1833, Slov. Meder 3202—3603, Chynorany 1864—2147, Drahovce 2073, Štepanov 1516—1588, Čáry 1242—1252, Tarkošked 5353, Naďkýr 1952;

v *tekovskej* stol.: Zlaté Moravce 2786—3227, Sv. Kříž 1390—1507, Žarnovica 1862—1998, Oslany 1581—1789, Vráble 2484—2845, Veľké Pole 3266, Šarluhy 2588, Preserany 1697—1623:

v *hontianskej* stol.: Pukanec 3318—3141, Šahy 4206;

v *turčianskej* stol.: Turč. Sv. Martin 3357—4113, Mošovce 1951—1856, Slov. Pravno 1073—968, Kláštor p. Zniovom 1143—1117, Sučany 2079—2304, Turany 1964—1974, Necpaly 1202—1085;

v *oravskej* stol.: Dolný Kubín 1674—1821, Námestovo 1791—1577, Jablonka 3005—2713, Trstená 2364—2314, Kraľovany 507—550, Podzámok 392—359, Tvrdošín 1760—1599, Zázriva 2922—3024;

v *liptovskej* stol.: Lipt. Sv. Mikuláš 2993—3251, Nemecká Ľupča 2218—2176, Hybe 2069—2126, Trnovec 761—729, Pribylina 1630—1554, Vrbica 2386—2600;

vo *zvolenskej* stol.: Ľubietova 1799—1813, Sloven. Ľupča 1591—1754, Slatina 2501—2492, Hriňova 6826—7418, Donovaly 942—996, H. Lehota 1311—1438, Detva 6495—7339, Očová 3117—3378, Dobronivá 1984—1819, Pliešovce 3484—3455, Babiná 850—793, Poniky 1754—1654, Valaská 1418—2378;

v *novohradskej* stol.: Málinec 5315—6342, Sečany 4245, Turiepole 1205—1096, Lešť 934—862, Fiľakov 2665, Karančkesy 1305;

v *gemerskej* stol.: Klenovec 4654—4700, Kokava 4355—4045, Tisovec 3959—3860, Štitník 1535—1474, Ratková 810—797, Siač 1653, Polomka 3182—3119, Pohorelá 2736—2807, Šumjác 2569—2558, Pliešovec 2393, Tornalja 2033, Putnok 3863;

v *abaujskej* stol.: Vyšný Medzev 1411—1575, Medzev 2658, Nadida 2047, Štos 1032, Genc 2819, Moldava 2197, Telkibaňa 1285, Torna 1697, Abaujsánto 4698, Siksó 4678;

v *zemplínskej* stol.: Humenné 3995—4508, Michalovce 4906—6120, Sečovce 3173—2384, Medzi Laborce 1561, Vranov 1041—2145, Serenč 6101, Tokaj 5105, Stropkov 2585, Svinia 2945, Taľa 3650, Meďasó 3039, Mád 3750, Šárošpatak 9427:

v *šarišskej* stol.: Lipjany 1413—1422, Veľký Šariš 2520—2476, Zborov 2251—2205, Giraltovce 996—1002;

v *spišskej* stol.: Stráža 580—599, Matejovce 980—1609, Spiš. Sobota 853—977, Podolinec 1760—1503, Stará Ľubovňa 1077—

1841. Krompachy 4731—6378, Smolník 2345, Veľká 1120—1358, Mníšek 1795, Vondrišel 2289, Spišská Stará Ves 1244;

v *ungskej* stol.: Sobrance 1143—1216;

v *komárňanskej* stol.: Guta 8912, Šimö 2818, Udvard 4387, Oďala 2585, Perbete 3438, Naďmeder 3591, Kürt 2772;

v *ostrihomskej* stol.: Farnad 2082, Nováďala 881, Bíň 1557, Parkan 073, Ulvad 1801, Mužla 2942.[1]

Najväčšie a zároveň najslovenskejšie mestečko je Myjava (9363 Slov., 353 Maď., 233 Nem., 114 iných, z toho Židov 280), nepočitajúc Dolniaky, kde Čaba v Békésskej mala až 28.682 Slovákov (vedľa 13.271 Maď., 280 Nem. a 281 Rumunov, z toho 1970 Žid.).

Už spomenul som, aký význam majú rieky pri vzniku a vyvinu miest. Stručne opíšem najhlavnejšie rieky Slovenska.

Dunaj pri Devíne preryva sa úpatím Malých Karpátov. Charakteristické je, že stále podmýva svoj pravý breh, ktorý je následkom toho príkry, kdežto ľavý ostáva plodným. Je to ostatne všeobecným príznakem na severnej časti zemegule. Najviac vody máva v lete. Pri bráne devínskej donáša ročne 50 km³ vody do Uhorska, z čeho 55% pripadá na letné, a 45% na zimný polrok. Denné množstvo vody kolíše medzi 400—9000 mtr.³ za sekundu. V mesiacoch dec.-febr. pre ľad loďová doprava býva zastavená.

Kde Dunaj pri Prešporku dostane sa na rovinu, nanáša veliký námel štrku. To nasvedčuje, že premývanie za rieky v bráne devínskej nepostupuje rovnou mierou s klesaním Malej roviny uhorskej, tvoriacej pánev. Na tomto námele tečie Dunaj sem tam oklikami a nevie si vymyť stále koryto. Takto povstaly tam ostrovy Váh, Litava, i Rába pre tento námeľ musia pred vtokom tiecť východným smerom. Poniže Komárna Dunaj zamerí rovno do vrchu Hrča a prediera sa juhozápadnými výbežkami Čerhátu, priesmykom višehradským. Problem tohoto priemelu je ešte nevysvetlený. Brehy sú tu vysoké a rieka si ešte vždy hlbšie vymýva koryto.

Premávka po Dunaji je dosiaľ nie značná, ba posledné roky skoro upadá! Hlavná príčina toho je, že vývoz obilín z Uhorska

---

1 Kde je udaté len jedno číslo, vzťahuje sa na r. 1910.

smeruje k západu, teda proti prúdu a za druhé, že v dobe, keď sa vývoz obilný počína, v sept. okt. býva stav vody na Dunaji najmenší. I doprava osôb je nie veliká.

Spád Dunaja od Prešporku po Vacov je 34 mtr. Rýchlosť prúdu medzi Devínom a Prešporkom 2·24 mtr. za sekundu, pri Komárne 1·23 mtr. Šírka jeho je pri vtoku Moravy 340 mtr., pri Prešporku 298 mtr., pri Ostrihome 576 mtr. Hĺbka pri Prešporku 6 mtr., pri Budapešti 12 mtr.

Do Dunaja vlieva sa rieka M o r a v a, ktorá má slúžiť za spojenie Dunaja s Odrou. Asi 30 km jej spodního toku dá sa ľahko splavným urobiť.

V á h tečie z Tatier, kde vo výške 600 mtr. spojuje sa Biely Váh s Čiernym. Tečie zväčša skalnatými dolinami. Dĺžka jeho je asi 400 km. Väčšie bočné riečky sú: Orava, Kysuca, Turiec; veľký spád a hodne vody má Belá v Liptove, ktorá dakedy bude iste velikým zdrojom síly. Váh sbiera vodu asi z priestoru 11.000 km². Spád má približne 1·5 mtr. na 1 km, stav vody je rôzny. Na dolnom toku sa hodne točí sem tam. Za malej vody 18 m³, za veľkej 1500 až 1600 m³ vody ženie sa ním do Dunaja. Od Guty po Komárno, na dĺžke asi 30 km je splavný pro parníky (po Tornok už aj chodievaly), po Sereď, ba až po Frašták ľahko by ho bolo spraviť splavným. Z územia toho bolo by čo voziť, bo poľné hospodárstvo tam je už dosť intenzívné a priemysel je tiež dosť vyvinutý. Niže Sereďu je spád neveľký, nános jeho jemný. Vyše Sereďu nosí ešte štrk a následkom značného spádu splavnosť dala by sa previesť len stavami. Na hornom toku nájdeme dakoľko významných tovární, zvlášť v Liptove. Pltníctvo Váhu je najčulejšie zo všetkých riek. Drevo liptovských, oravských, turčianských a trenčianských hôr splavuje sa plťami dolu Váhom do Dunaja a po tomto do Srbska i ďalej.

Váh má význam v budúcnosti preto, že pri Žiline môže sa spojiť s Odrou a Vistulou vodnou cestou.

Váh pre plte splavný je od Hrádku asi na 350 km, O r a v a od Tvrdošína po vtok asi 53 km, K y s u c a od Makova po vtok asi 52 km, T u r i e c od Priekopy na 2 km.

N i t r a, H r o n a I p e ľ môžu slúžiť viacej za zdroj hybnej síly, menej na plavbu. Poľné hospodárstvo a továrný priemysel zkvital najmä na dolnom toku Nitry. Na hornom toku Hroma a Ipľu najdeme početné podniky banícke a továrne.

Nitra vyviera z pánvi prievidzskej, vcelku tečie paralelne s Váhom až po vrch Zobor pri meste Nitre, kde vstupuje na rovinu. Dĺžka rieky je 180 km, vody sbiera z priestoru asi 5000 km² a pri nízkom stave prináša 10 mtr.³, pri veľkom 1000 mtr.³ vody do Dunaja. Má značný spád. Splavná je asi na 16 km. od vtoku do Dunaja po Nasvád. Do Nitry vteká Žitva.

Hron vyviera v súsedstve Váhu pod Kráľovou. Tečie oblúkom práve tak ako Váh. Je 260 km dlhý. Má málo bočných riek, z nich zasluhuje spomienku Slatina. Vodu sbiera z priestoru asi 5500 km². Koľkosť vody je taká, ako Nitry. Pre jeho prudký spád plavia se plte po ňom len asi na dlžke 178 km od Baňskej Bystrice.

Ipeľ vyviera z vrchov Vepru a Ostrožského. Z prítokov jeho spomeniem len Krupinku. Dĺžka Ipľu je 210 km. Vodu sbiera s územia 500 km². Za malého stavu prináša 1·7 mtr.³, za veľkého 700 mtr.³ vody. Má o mnoho menší spád ako Hron. Po Baľaš-Ďarmoty môhol by sa spraviť splavným stavami.

Váh, Nitra, Hron, Ipeľ vlievajú sa do Dunaja; Bodrog s Topľou, Laborcou, Ungom, Latorcou, Šajava s Rimavou a Boldvou, Hornád s Torysou, Jágerka a Zaďva do Tisy.

Latorca je splavná, ovšem len pre plte, po Mukačev, Ung po Ungvár, Laborca po Michalovce. Bodrog má dlžku 150 km. Všetky tieto rieky majú dosť stálu vodu a nerozvodňujú sa chytro. Naproti tomu Hornád a Šajava sa veľmi rozvodnievajú. Za malej vody dávajú spolu 16 mtr.³ vody, asi ako Bodrog, za to pri veľkej vode každá o sebe toľko ako tento, 1000 mtr.³. Šajava i Hornád zanášaujú Tisu štrkom, tvoriac v nej melčiny. Teraz sa pracuje na splavnosti Šajavy v dlžke 115 km.

Na Slovensku jesto ešte hodne menších riečok so silným spádom, ktoré poskytly by lacnej hybnej sily k výrobe elektriny. Teraz beztak nesie sa svetom heslo »elektrisovania krajín«, aby sa umenšila spotreba uhlia.

Hlavné cesty na Slovensku stavané sú dobre. V šestnástich stoliciach úplne alebo čiastočne obývaných Slovákmi je 2347·5 km štátnych, 6294 km stoličných a 7286·1 km obecných ciest. Cesty, kým nebolo železníc, maly o mnoho väčší význam ako dnes. Veď krem nestálych a jedným smerom tečúcich riek, ony boly jedinými dopravnými čiarami. Najvýznamnejšie cesty u nás boly nasledovné.

Do Viedne vedúca cez Trnavu, Nitru a Prešporok. Poľsko bolo spojené dvoma prirodzenými cestami. Dvojitá krakovská cesta, ktorej jedno rameno šlo cez Oravský zámok, Ružomberok, Baňsko Bystricu a Baňskú Štiavnicu na Vacov, druhé rameno cez Prešov, Košice, Rožňavu, Rimavskú Sobotu, Lučenec, vedlo ku kolenu Dunají. Toto bola baňská cesta, lebo spojovala svojími výbežkami okršky banicke. Po založení železníc ztratila svoj bývalý význam úplne. Druhá cesta riadi sa dolinou Hornádu, viedla od Košíc k Miškovcu, pred prvou mala tú prednosť, že práve tak ako Považská cesta, málo sa dvihá. Hornádska cesta mala zvlášte obchodný význam.

Uhorské železnice poja sa ku trom strediskám: Budapesť, Viedeň, Terst. Prvá železnica v Uhrách vystavená bola r. 1846 medzi Pešťou a Vacovom. Pri stavbe železníc vlády uhorské pečovaly predovšetkým o to, aby napomohly chytrý vzrast hlavného mesta. V Budapešti centralisovali všetku premávku, aby sa sem dovážali suroviny krajiny, a aby sa ztadiaľto zaplavovala krajina »výrobkami kultúry«. Dialo se tak úplne oproti záujmom celku. Zemepisnodopravové podmienky zostaly nepovšimnuté. I vojenské účele rozhodovaly, veď štyri ciary vedú k hraniciam ruským. Siet železničná vyvinula sa proti prirodzeným potrebám. Nedostatok železničných mostov bola veľká prekážka železničných spojení, až sa vystavily mosty pri Budapešti r. 1876, pri Novom Sade 1884, pri Prešporku r. 1890 a ešte neskoršie pri Komárne. Prekážky reliefne tiež, zvlášť na Slovensku, hatia vývin siete železničnej. Na etnografickej mape napadne, že na okrajoch maďarských oblastí je sieť železničná najhustejšia.

Všeobecne vyžaduje sa viac stredísk.

Doteraz na Slovensku najdôležitejšie trate sú: 1. Prešporok (z Viedne)—Galanta—Parkan—Vacov—Budapešť, 2. Galanta (z Pešte (i z Viedne)—Leopoldov—Trenč. Teplá (na Moravu)—Žilina, 3. Čadca (z Bohumína, z Pruska, Haliče a Moravy)—Žilina—Vrútky—Ružomberok—Poprad—Obyšovce—Košice, 4. Vrútky—Hronská Breznica—Zvolen—Lučenec—Fiľakovo—Hatvan—Budapešť, 5. Košice—Miškovec—Hatvan—Budapešť, 6. Miškovec—Serenč—Ujhel—Čap—Mukačev a L'vov.

Zdokonáliť sieť železničnú vystavením potrebných ešte hlavných čiar je nezbytnosť súrna.

Dĺžka[1] verejných železnic dľa stolic r. 1912:

Stolice	Stavební dĺžka železnic spolu	z toho uh. kráľ. štát. železníc	z toho privátne železníce v správe štátnej	Pripadlo pomerne na 100 km²	Pripadlo pomerne na 10.000 obyv.
	k i l o m e t r o v				
Abaujská	222·4	104·4	111·2	6·9	140·4
Košice	11·9	11·1	0·8	12·8	26·4
Gemerská	291·9	175·4	116·5	6·8	154·2
Hontianská	124·6	76·4	48·2	4·9	106·0
Baňská Štiavnica	11·6	11·6	—	13·2	78·0
Liptovská	114·6	—	—	5·1	130·2
Nitranská	392·9	216·5	173·0	7·1	84·8
Novohradská	297·5	104·6	192·9	7·2	111·6
Oravská	73·8	—	—	3·7	95·9
Prešporská	361·7	205·8	155·9	8·4	115·4
Prešporok	32·2	25·6	6·6	42·9	39·9
Spišská	217·4	—	—	5·9	125·9
Šarišská	156·8	—	—	4·3	90·0
Tekovská	199·2	76·2	123·0	7·3	110·0
Trenčianská	276·3	134·4	68·2	6·2	87·9
Turčianská	69·6	48·9	—	6·2	123·5
Ungská	161·8	93·2	68·2	5·0	99·0
Zemplínská	343·2	270·5	72·7	5·5	99·2
Zvolenská	147·4	102·6	44·8	5·6	109·0

V celej krajine pripadlo pomerne na 100 km² plochy 6·8 km a na 100.000 obyvateľov 103·3 km.

Vykážem i osobnú premávku na hlavnejších staniciach šťátnej železnice (dáta nevzťahujú sa na stanice železníc privátnych, teda na pr. na košicko-bohumínskú nie!).

R. 1912 cestovalo zo stanic cestovateľov osobnými vlakmi a rychlíkami): Balaš-Ďarmoty 212.704, Baňská Bystrica 205.638—3044. Čap 227.211—7502, Jáger 201.728—10.164, Nové Zámky 330.661—31.287, Ostrihom 186.013, Hatvan 285.848—27.553. Trenčianska Teplá 189.122—13.539, Košice 342.234—24.911. Komárno 308.846—42.136, Leopoldov 133.775—20.085, Lučenec 333.418—29.834, Miškovec 801.063—43.133. Mukačev 163.312—

[1] délka.

11.710, Trnava 327.575—22.504, Topolčany 237.086—692, Nitra 722.255—2527, Parkan 210.199—20.055, Prešporok 1,118.785—116.141, Piešťany 142.133—22.619, Rimavská Sobota 184.660—1725, Ujhel 413.377—15.060, Serenč 199.321—14.079, Trebišovo 162.580—436, Trenčín 243.038—20.929, Vacov 617.000—31.443, Zvol. Brezová 222.723—1166.

Prvé číslo vzťahuje sa na osobné vlaky, druhé na rýchlík, kde je len jedno, týka sa osob. vlakov. Na ktorých staniciach je štátna i privátna pokladnica železničná, len dáta prvej sú v týchto číslach zahrnuté.

Sieť vodná a útvar pôdy boly rozhodujúcimi činiteľmi pri osádzaní sa obyvateľstva a pri zakladaní väčších obcí, miest, a na základe toho aj na vznik hospodárskych obvodov. Na ich vývin vplývaly potom dopravné spojenia.

Prirodzené hospodárske oblaste sú nasledovné:

1. *Malá rovina a kraj prímoravský.* Najdôležitějšie obce sú: Prešporok, Komárno, Trnava, Sereď.

2. *Doliny Váhu a Nitry.* Najdôležitejšie obce sú: Žilina, Čadca, Ružomberok, Lipt. Sv. Mikuláš, Turčianský Sv. Martin, Trstená, Nitra, Prievidza, Nové Zámky, Skalica, Holič. Posledné dve ležia už na Moravskej rovine.

3. *Kraje na Žitve, Hrone a Ipli.* Najdôležitejšie obce sú: Baňská Bystrica, Lopej, Hronec, Brezno, Zvolen, Kremnica, Veľké Uherce, Levice, Zlaté Moravce, České Brezovo, Lučenec, Fiľakovo, Baláž-Ďarmoty, Šalgotarjany.

4. *Kraje na Poprade, Torysi, Hornáde, Šajave a Rimave.* Najdôležitejšie obce sú: Košice, Kežmarok, Spiš. Belá, Poprad, Sp. Nová Ves, Krompachy, Levoča, Gelnica, Vondrišel, Smolník, Prešov, Sabinov, Bardyjov, oba Medzevy, Štôs, Telkibaňa, Pohordá, Dobšina, Rožňava, Štitník, Veľ. Revúca, Jelšava, Tisovec, Rim. Sobota, Miškovec, Ozd.

5. *Kraje riek Bodrogu.* Dôležitejšie obce sú: Medzi-Laborce, Humenné, Ujhel, Serenč, Tokaj, Ungvár, Poľana.

6. *Kraje na Jágerke a Zaďve.* Dôležitejšie obce sú: Ďindeš, Hatvan, Jáger.

P r i e m y s l o m živilo sa 13·5% všetkého obyvateľstva v krajine Okrem Budapešte najviac ľudí zamestnávalo sa priemyslom na Slovensku, kdežto na Dolniakach málo. Z miest najviac remeselníkov

(krem Budapešte) vykazuje Prešporok 37·5%, Košice 36·5%. Priemyselných podnikov je v týchto dvoch mestách tiež najviac po Rjeke a hlavnom meste. Ako v ostatnej Europe i u nás pozorovať, že isté odvetvia veľkopriemyslu sústřeďňujú sa v istých krajoch. Baníctvo, tavenie rudy, priemysel železiarsky a kovový rozšírený je v Spiši, Gemeri, Novohrade, Zvolene: priemysel papeirnický, celulózový a drevo spracujúci v Liptove, v Turci, Trenčíne; priemysel koželužnícky v Liptove. Odhliadnuc od väčších miest najviac remeselníkov je vo Zvolene, Spiši, Turci, Gemeri, Liptove, Ostrihome, Novohrade, Prešporku a Nitre. Najviac baníkov vykazujú stolice Spiš, Novohrad, Gemer. V Baňskej Štiavnici a Belej vyše tretiny obyvateľstva sú baníci.

Obchodom zaoberá sa v Uhrách 2·9% obyvateľstva. Mnoho obchodníkov nájdeme v Prešporku 10·2%, Košiciach 9%, Komárne 8·2%. V Rjeke a v Budapešti ich je vyše 14%. Ďla stolíc obchodom sa zaoberá najviac ľudí vo Zvolene, Zempline, Nitre a Prešporku.

Roľnictvom zaoberá sa na Slovensku asi ²/₃ všetkého obyvateľstva. V niektorých stoliciach však i navyše toho, na pr. Nitra 70%, Šariš 72%, Trenčín 75%, Orava 82%. Pôda Slovenska nepatrí medzi najhoršie, ako sa často predpokladá. Výnos nie je vo všetkých stoliciach rovnaký. Výnos ornej pôdy na Slovensku počíta sa na 1 kat. jutro poľa K 106·—, na maďarskej rovine K 92·4, výnos lúk na Slovensku K 76·5, medzi Maďarmi K 71·2. Pravda, v Orave, Turci, Liptove, Zvolene, Spiši a v sev. Trenčíne je zem nie taká výnosná, ba miestami sa sotva čo urodí. Skoro polovička obrábanej pôdy pripadá na majetky stredné a veľké, druhá polovička na malé a drobné. Táto druhá polovička je veľmi rozdrobená a často i menej úrodná ako prvá.[1]

Použité pramene:

Dr. Czirbusz: Magyarország a XX. szárad elején. — Prinz: Magyarország földrajza. — Schak: A magyar kereskedö könyve I. — Dr. Stodola: Štatistika Slovenska. — Statisztikai Évkönyv 1912. XX. sv. — Statisztikai Évkönyv 1903. XI. sv. — Magy. Stat. Közlemények 1910. I. — Botto: Slováci I. — Hrušovský: Úryvky z národohospodárskych pomerov na Slovensku. »Hlas« 1900.

---

[1] Podrobnějšie dáta o pomeroch poľnohospodárskych viď v článku »Zemědělské poměry Slovenska« od Kompiša a Reicha, a dáta o pomerech národnostných v článku »Co je to Slovensko?« od Klímy v »Naší Době«, roč. 1917/8.

Národní ruch lužickosrbský v l. 1848—49.

Napsal Adolf Černý.

(Dokončení.)

V soudnictví a v administrativě petice žádala: »1. aby nám byl dán srbský soud, i aby se pro budoucí veřejné soudnictví v srbské Lužici ustanovil srbský soudní úřad, v němž bychom měli výslech, obhajobu, soudní zapisování i rozsudek v srbské řeči, 2. abychom měli při našich nadřízených úřadech muže, kteří jsou znalí srbské řeči, 3. aby všecky zákony a jiná důležitá nařízení a oznámení překládal přísežný překladatel do srbštiny, i aby nám tak byly oznamovány.«

Tedy srbské soudní řízení a při ostatních úřadech[1] jen patrně jednotliví znalci srbštiny — dále srbské požadavky nešly. Petice neodvážila se jasně žádati, aby všichni úředníci při všech úřadech v lužickosrbském území byli znalí srbštiny — o zastoupení v nejvyšších úřadech zemských ani nemluvě. Zcela byl opomenut lužický sněm, na němž mohlo býti žádáno uznání lužické srbštiny za řeč jednací, jakož i zemský sněm saský, pro nějž mohli Srbové žádati spravedlivého zastoupení, jež by se pojistilo utvořením ryze srbských volebních okresů.

Ale i při této veliké zdrželivosti a skromnosti jest petice nejvýznamnějším politickým projevem lužickosrbským za celé minulé století. Rozvířila také národní život měrou nebývalou — arci ve spojení s ostatními událostmi doby, z nichž nejvíce rozruchu v celé saské Lužici vyvolávalo jednání frankfurtského parlamentu.[2]

---

[1] Totiž (jak Smoleř na str. 138. Tydź. Nowiny vykládal) při krajském ředitelství (Kreisdirection), hejtmanství (Amtshauptmannschaft) a zemské radě (Landratsamt), dále při církevní radě, královské superintendatuře i při nižších úřadech. Ale v petici nebyly tyto úřady vyjmenovány.

[2] Svolání slovanského sjezdu do Prahy také bylo v »Týdenní Novině« (str. 126.) radostně pozdraveno, ale jinak širokého ohlasu nevzbudilo, ač bylo vydáno i »Přeprošenje Serbow k słowjanskemu kongressej w Prazy« (hornolužicky od Dra. J. P. Jórdana; vytištěno u Pospíšila v Praze).

Svolání ústavodárného sněmu do Frankfurtu pohnulo Smoleřa, aby upozornil Roberta Bluma, jejž byl poznal ve schůzích lipského »Redeübungsvereinu«, na potřeby Lužických Srbů v Sasku a Prusku. Žádal jej zejména, aby svého vlivu užil také k tomu, »by do základních zákonů, o nichž se nyní parlament radí, a které po přijetí nabudou v Německu platnosti, přidáno bylo ustanovení, podle něhož bylo by možno slovanské obyvatele Německa vysvoboditi z duševní bídy, vzniklé zkracováním jejich národní řeči v kostele, ve škole a před soudem«. Blum za krátko mu odpověděl, že německé národní shromáždění »tomuto přání pravdopodobně již v nejbližší době vyhoví«.[1]

A také skutečně vydalo německé ústavodárné shromáždění již 31. května 1848 provolání, že »se neněmeckým národům na území německého svazu přiznává plné právo, aby nerušeně kráčeli cestou svého národního rozvoje a těšili se rovnoprávnosti své řeči v církvi, vyučování, literatuře, vnitřní správě a soudnictví, pokud jejich jazykové hranice sahají«. Smoleř v Srbských Novinách (str. 136) radostně uvítal toto frankfurtské poselství, připojil výklad, co vše mají nyní Srbové právo žádati, a zprávu, že vskutku vše to požadovati budou a že v nejbližších dnech bude po srbské Lužici rozeslána příslušná petice, aby byla podpisována.

Do druhé poloviny července byla opatřena 5000 podpisy a 26. téhož měsíce odevzdala ji v Drážďanech ministerstvu šestnáctičlenná deputace, v níž byli z redakčního výboru Imiš, Bróska, Kućank a Melda, dále učitel Mikławš Hicka, rolníci Jan Hejna, Jan Jakub Jězorka, Jan Kokula, Pful, Somer, Wićaz, Pětr Wowčeřk, Pětr Cyž a poslanci drážďanského sněmu Kubaš, Bohuvěr Pětr Herman (z Wuric) a Jan Herman (ze Spytec). Po odevzdání petice odebrala se deputace do Pilnic a byla přijata králem.[2] Vrátila se do Lužice s nejlepšími nadějemi a šířila je do nejposlednějších dědin.

---

[1] Oba dopisy otiskl Smoleř — bez data — v čl. »Tempi passati« v XIX. roč. »Łužičana«, str. 34. Viz také »Vlastní životopis Jana Arn. Smoleřa«, Slov. Přehled XII., str. 68. Patrně jsou oba asi s počátku května, kdy se již připravovala srbská petice. — Zajímavo jest, že jediná podobizna, připojená k ročníku 1848 Týdenní Noviny, byla podobizna R. Bluma, popraveného 9. list. 1848 v Brigittenau u Vídně.

[2] Obšírná zpráva »Serbske poselstwo w Draždźanach« vyšla v Tydź. Nowinĕ str. 195 a také ve zvláštním otisku. Srv. také zprávu »Serbska peticyja wot 26. julija 1848« v Časop. Mać. Serb. roč. I. 236. — Zaznamenání zasluhuje příznačný zjev, že z tehdejších srbských poslanců ani jediný nebyl členem Matice Srbské; kromě nich nebyli matičními členy ještě tři účastníci deputace, jejichž křestních jmen jsem proto nemohl zjistiti.

Zdálo se, že nadchází zcela nová doba národního života. »Doba starého potlačování a staré nespravedlnosti minula, počíná svítati jitro krásnější, správnější budoucnosti,« jásá Michalovič[1] v Tydź. Nowině (str. 244). »Všichni dosud potlačení národové žádají o svá práva, aby si jich (mnohdy i násilně) dobyli. Měli bychom býti my Srbové jediným národem, jenž by tento vhodný čas pro dobytí práv prospal a setrval v nečinnosti? Nikoli, cítíme se zase národem, jenž má sám svou svobodu — a ochrániti si tuto svobodu od potlačení a zničení jest naše svatá povinnost. Osm set let stáli Srbové pod Němci, byli od nich zjevně utlačeni aneb aspoň neměli s nimi rovného práva... Časy se změnily; frankfurtský parlament se veřejně usnesl, že všichni Slované spojení s Německem, tedy i my Srbové, mají míti rovná práva s Němci... Čeho se nám Srbům po osm set let nedostávalo, totiž rovné právo s Němci, jest nám letos veřejně dovoleno...«

Radost, vzbuzená zdvižením srbských národních požadavků a vlídným přijetím srbské deputace, ruch, vyvolaný usneseními frankfurtského sněmu, svěží, vpravdě jarní závan, který ze všeho toho do Lužice zadýchl, dal vznik bujnému, nadějnému hnutí spolkovému. Co práce dalo před tím, než získáno povolení k založení Matice Srbské! Nyní, když vyslovena zásada svobody spolčovací, kterou také nová vláda v Sasku chtěj nechtěj přijala, počaly v srbské Lužici růsti spolky jako houby po dešti. A nejvýznamnější jest, že hnutí to mělo původně vznik v lidu samém. Bylo původně hnutím sociálním, stavovským, které pak záhy dostalo ráz hnutí národního. Již v dubnu počal selský lid předkládati svým vrchnostem žádosti za různé úlevy,[2] potom začal se raditi o selské petici,[3] která vzbudila mnoho zájmu, souhlasu i odporu v lidu i v lužickosrbské inteligenci — a ze schůzí těch záhy vznikaly t. zv. selské spolky. První (v Nadźanecích, založený záhy po velikonocích, a v Khwaćicích) nebyly ještě ryze národně srbské, nýbrž spíše stavovské — ale velmi záhy, takřka zároveň počaly vznikati spolky rázu uvědoměle národního. Řadu jich zahájilo »Nawědźeńske towaŕstwo za serbskich młodźencow«, založené koncem dubna ve Velkém Dažině,[4] načež

[1] Pseudonym K. A. Jenče.

[2] Nejprve tuším v Smilnje, Njezdašecích a Smječkecích. Srv. »Tydź. Now.« 1848, 90.

[3] Podnět vyšel z lidové schůze v Nových Boranecích 10. května. »Tydź. Now.« 1848, 112.

[4] Jemu podobné vzdělavací spolky vznikly později ještě dva (v Hućině a Njeswačidle); ale všecky tři se později proměnily v srbské selské spolky.

vznikem t. zv. »srbského selského spolku« (serbske burske towaŕstwo) v Radwoŕu (v červnu) jako by bylo dáno heslo k zakládání takových spolků po všem saskolužickém venkově. Nazývány byly později prostě »srbskými spolky« (serbske towaŕstwo) a vzniklo jich[1] do konce r. 1848 16, po novém roce 1849 pak ještě 6, celkem tedy 22.[2] V říjnu 1848 zrodila se myšlenka svazu srbských selských spolků, která ponenáhlu také plně uskutečněna, takže 21. dubna 1849 již konána valná hromada 21 srbských spolků saské Lužice s »řečnickým« spolkem v čele.[3] Zdar německo-srbské politické schůze v Husce, kterou tam v říjnu 1848 pořádal budyšínský německý »Redeübungsverein«, dal totiž podnět k založení »srbského řečnického spolku« (po vzoru podobných spolků německých). Ten se jaksi ujal duševního vedení politického ruchu lužickosrbského, obrav si za úkol pěstování řečnictví a tím usilovati o »politické vzdělání srbského lidu po způsobu německých vlasteneckých spolků, jež se snaží o zdokonalení konstituční monarchie po lidové vůli«.[4] Proto se také postavil v čelo venkovských srbských spolků, jež spojil ve svaz.

Tak se v saské Lužici rozproudil živý politický ruch, který popohnal národní probuzení o kolik honů. Co se jen ponenáhlu dařilo dlouholeté práci literární, zdařilo se nyní naráz dechu doby. Zájem o věci národní rostl tak rychle, že počet odběratelů »Týdenní Noviny« — která se od počátku r. 1849 nazývá »Týdenními Novinami« — hned za první měsíc Smoleřovy redakce[5] se skoro ztrojnásobil a do května 1849 zčtveronásobil.[6] Kromě toho vznikl ještě druhý politický list »Serbski Nowinkaŕ«, který však — ač jest zajímavým projevem doby — poměrně málo si všímal domácích srb-

[1] Hlavně přičiněním Smoleřovým, který po svém návratu do Lužice (po letnicích 1848) ujal se iniciativy v té věci.

[2] Byly to (chronologicky) spolky v Radwoŕu, Budestecích, Bukecích, Ralbicích, Khróšćicích, Njebjelčicích, Minakale, Vel. Dažině, Njeswačidle, t. zv. »třihwězdowske towaŕstwo«, v Bórku, Malešecích, Hnašecích, Hučině, Bartu, Haslově, Rakecích, Hoř. Stróži, Njezdašově, Bóšicích, Pomorcích a Wóslinku.

[3] Všech těch 21 spolků s »řečnickým spolkem« dohromady mělo 1093 členů. Nebyl mezi nimi ještě spolek Wóslinský, který byl založen teprve po této valné hromadě. »Tydź. Nowiny« 1849, 155.

[4] Stanovy spolku byly zpracovány přímo podle stanov německého budyšínského »Redeübungsvereinu«. Tydź. Now. 1848, 230.

[5] K. A. Jenč (»Přenje pjeć a dwaceći lět našich Serbskich Nowinow«, Časop. Mać. Serb. XX., 503.) praví, že Smoleř převzal redakci hned po letnicích 25. číslem »Týdenní Noviny«. Ale ještě v č. 26. redakce žádá, aby články byly odevzdávány H. Zeileřovi. Zdá se tedy, že redakce nepřešla do rukou Smoleřových před číslem 27. z 1. července.

[6] Smoleř, Vlast. životopis. Slov. Přehl. XII. 205. — Tydźeńske Nowiny 1849, 188.

ských záležitostí, měl snad proto, snad i pro trochu radikálnější způsob psaní málo odběratelů a záhy zanikl.[1]

V četných spolkových schůzích i v novinách přetřásaly se různé palčivé otázky tehdejší doby. Mnoho úvah, řečí a článků, ba i veršovaných výlevů vyvolala otázka: republika či konstituční monarchie, která tehdáž i německým národem hýbala. Ze všeho vysvitá konservativní smýšlení, lekající se velkých převratu.[2] Výsledkem všech úvah bylo: chceme království a konstituci. Mnoho polemik, debat i vášnivých sporů vzbudilo heslo osamostatnění školy od církve. Lid, nechápaje podstaty věci a obávaje se »nevěrecké« školy, stavěl se na odpor proti učitelům, kteří arci vítali snahy po zesvětštění školské správy. Největší rozruch v lidu a odpor v inteligenci způsobila připomenutá již »selská petice« (burska próstwa) tím, že sahala na sám kořen zemského zřízení lužického. Ve svých 28 požadavcích žádala nejen odstranění první komory saského sněmu, tedy zlidovění jeho, zrušení krajských direkcí a hejtmanství (politických úřadů), různé úlevy daní, svobodnou správu obecní bez privilegií zemanských, větší vliv obcí na správu církevní i školní a konečně i práva srbského jazyka ve škole, církvi a úřadech (souhlasně s všeobecnou srbskou peticí) — ale především zrušení prastarého krajinského (provinciálního) zřízení hornolužického i s hornolužickým sněmem.[3] Požadavek ten vyplynul jednak z odporu proti zemanským privilejím, pročež petice prozatím žádala rozmnožení zástupců selského stavu v hornolužickém sněmu, jednak z touhy po odstranění některých krajinských dávek a po rozdělení hornolužického jmění obcím. Proti tomuto požadavku správně se hned vyslovila »Tydźeńska Nowina«,[4] mluvili proti němu srbští inteligenti v srbských venkovských spolcích a vystoupilo proti němu »serbske rěčeńske towařstwo«, uloživši zvláštní komisi, aby otázku probádala. Výsledkem byla samostatná brožurka Imišova, která měla lidu otázku jasně vyložiti, aby od svého požadavku upustil.[5] Věc protáhla se až do dubna 1849, kdy o ní bylo rozhodnuto

---

[1] Redigoval jej s počátku J. Wjela, od 11. čísla J. Bartko. Počal vycházeti 25. března 1848, zanikl 21. číslem.

[2] Michalovič (Jenč) napsal, že by pro Lužické Srby republika byla jistě hrobem, což se i rovněž konservativnímu Smoleřovi zdálo výrokem upřílišeným, pročež připojil poznámku: »To snad není tak jisté.« Tydź. Now. 1848, 244.

[3] Tydź. Nowina 1848, 127.

[4] Článkem »Serbskim bratram we Łužicy« 1848, 140 (patrně od K. E. Mróza a H. F. Wjele, kteří tehdy studovali v Lipsku, prvý ev. bohosloví, druhý práva).

[5] B. H. Imiš (později se psal Hendrich Jaroměr Imiš), »Łužiska wustawa ha zjenoćene zamoženje łužiskeho wesneho wokresa«. (Budyšín 1849.) —

na valné hromadě srbských sjednocených spolků. Imiš vykládal, že státoprávně není ani možno zemské zřízení hornolužické zrušiti, souhlasil arci, aby počet zástupců selského stavu v hornolužickém sněmu byl rozmnožen, a navrhoval, aby se úroky ze společného jmění hornolužického, pokud připadá kurii venkovské, rozdělily obcím na splácení krajinských dávek atd. Ale valná hromada 22 selských spolků mimo nadání rozhodla jinak: aby samostatné krajinské zřízení hornolužické bylo zrušeno a celé jmění venkovské kurie aby se rozdělilo obcím a připadlo obecnímu jmění. Skutkem se arci toto přání srbské selské petice a valné hromady srbských selských spolků nestalo, ale zajímavo jest, že vzniklo a do posledka bylo hájeno. Příčinou jeho arci, jak již řečeno, byla především nedůvěra k německé šlechtě, která dosud v hornolužickém sněmě hlavně rozhodovala.

Kromě těchto věcí hýbaly na podzim r. 1848 srbskými spolky hlavně záležitosti volební, vzbuzené novým saským volebním zákonem. Volební ruch zachvátil celou saskou Lužici měrou nebývalou. Zvláštní volební výbor navrhl pro 6 volebních okresů (6.—11.) kandidáty, mezi nimiž byli 3 srbští inteligenti (dva z nich evang. duchovní), ale lid zvolil si poslance jen ze svého středu. Tak vyšli z voleb 3 selští poslanci srbští: Pětr Cyž (v 7. okr.), Jan Hejna (v 8. okr.) a Jan Jězorka (v 11. okr.) — jeden z nich (Hejna) dokonce proti kandidátní listině ústředního volebního výboru. Bylo to pro lužickosrbské vůdce poučením do budoucnosti.

Vzbuzený ruch spolkový neomezil se pouze na spolky politické: vznikl v té době nový spolek studentský,[1] a obě vyznání zakládala spolky náboženské.[2] Založen také (v listopadu) časopis pro srbské katolíky (Kućankova »Jutnička«).

Vše to však dálo se uvnitř hranic saských — pruské meze jako by byly hradbou, přes niž duch národního probuzení jen s obtíží pronikal do pruské Horní Lužice. Ale pronikl tam přec. Vnikly tam Týdenní Noviny, s nimi zprávy o srbském spolkovém ruchu v saské Lužici a — konečně i ruch sám. V září 1848 vzniklo tam první »serbske burske towaŕstwo« v Mikově, poblíž východního rozhraní jazykového, a do ledna bylo v pruské Horní Lužici takových spolků 5,[3] všecky poblíž hranic saských. Rozvíjely podobnou

[1] Spolek chovanců ev. učitelského ústavu v Budyšíně (po vzoru spolku gymnastů z let třicátých); účel: pěstování mateřštiny.

[2] R. 1848 vznikl takový spolek katolický v Budyšíně a r. 1849 několik (4) evangelických na venkově.

[3] Po mikovském, jehož zakladatelem byl hóznický ev. farář Jan Mjeŕwa, založen v listopadu srbský spolek v Łazu, působišti Zejleŕově, potom ve Wu-

činnost jako spolky sasko-lužické. Nejčilejší bylo »towařstwo« mikovské, které podalo lehnické politické správě (Regierung) a ministerstvu petici, aby byly utvořeny srbské volební okresy. Kromě toho po vzoru sasko-srbském schválilo petici o rovné právo srbštiny ve škole, církvi a u soudu; také spolek v Łazu radil se o takové akci a usnesl se postupovati společně s mikovským »towařstwem« — ale ke skutečnému podání petice nedošlo.

Oživný dech z Horní Lužice zalétl aspoň slabě i do tiché, nehybné Lužice Dolní. V Chotěbuzi počal 5. července 1848 vycházeti »Bramborski Serski Casnik«, jejž založil a redigoval módlejský evang. farář Mato Nowka. Srbského ducha bylo v něm však málo, i neměl hlubšího vlivu na probuzení Dolní Lužice. Na zajištění práv srbského jazyka podobnou peticí, jako byla »Próstwa saksonskich Serbow« neb o jaké se aspoň radili pruští Hornolužičané, nepomyslil redaktor »Casnika« aniž kdo jiný v Dolní Lužici, na probuzení Dolní Lužice srbskými spolky po vzoru hornolužickém rovněž.[1] —

Za čilého ruchu v saské Horní Lužici nadešel rok 1849. Srbové stále ještě čekali na vyřízení své petice — ale různá znamení už jim naznačovala, jak bude vyřízena a jaký duch v poměru německo-srbském zavládne. Na podzim 1848 přidělena k dosavadnímu ryze srbskému michalskému chrámu v Budyšíně také část německých evangelíků, pro něž ustanoveno 12 německých kázání ročně.[2] Srbové protestovali a žádali, aby aspoň navzájem bylo také několik srbských kázání v hlavním chrámě svatopetrském — ale marně. Hořkou tu pilulku mělo Srbům osladiti jmenování Smoleŕa učitelem luž. srbštiny na ev. učit. ústavě budyšínském (v září) a povolení prvních srbských bohoslužeb v Drážďanech pro tamější srbské evangelíky (v prosinci).[3] Upokojiti jich však tato věc nemohla, neboť zároveň (od října) jim působil osud jejich petice vážné starosti. Objevilo se, že vláda vyžádala si mínění o školských požadavcích srbské petice od lidí nepovolaných, ba i od vyslovených nepřátel srbského národa. Srbské vlastence tato okolnost arci zarazila, vyvolala v nich obavy

krančicích, Mochołcu (odbočka mikovského spolku) a Dolním Újezdě (Delni Wujezd).

[1] Teprve na podzim 1849 založili si srbští gymnasisté v Chotěbuzi podobný spolek, jako měli již dávno v Budyšíně.

[2] Tydź. Nowina 1848, 289.

[3] Tydź. Nowina 1848, 258; 349. Zároveň s povolením hodin srbského jazyka pro lužickosrbské chovance dotázán ředitel, bylo-li by záhodno, aby se chovanci na některé srbské obecné škole cvičili v srbském vyučování, k čemuž ředitel přisvědčil. (Str. 266.)

o zdar podniku, od něhož si tolik slibovali, ale vzbudila také jejich odpor. »Serbske rěčeńske towarstwo« vzmužilo se k protestu, jejž podalo krajskému direktoru budyšínskému.[1] Ten sice deputaci upokojil, ale neomezená víra v úplný zdar akce lužickosrbským předákům sotva již zbyla. Nebyla s to jim ji vrátiti ani krůpěj sladkosti, které se jim zároveň dostalo tím, že byl Smoler ustanoven překladatelem nových zákonů do lužické srbštiny a advokát Rychtař právnickým kontrolorem překladů.[2]

Také lednová ministerská krise (po zahájení nového saského sněmu) je zarazila — obávali se, aby neodešlo ministerstvo, které jim slíbilo, že srbskou petici spravedlivě vyřídí. Proto radostně uvítali zprávu, že ministerstvo setrvá — a uspokojení to vyslovili také zvláštní deputací.[3] Ale příčina tohoto uspokojení byla velmi nejistá a neměla míti dlouhého trvání. Již 24. února ministerstvo odstoupilo a nové (s Beustem) nemohlo buditi velkých nadějí. Vůbec politika saské vlády klonila se po vzoru pruském k reakci, která se určitě projevila rozpuštěním sněmu 30. dubna. Odpor pruského krále proti frankfurtské ústavě, vyslovený téhož dne, jasně ukázal pozadí toho činu. Po rozpuštění sněmu také saský král se postavil proti ústavě, což dalo podnět k drážďanské revoluci, která vypukla 3. května. Následujícího dne již král opustil Drážďany a uchýlil se na pevnost Königstein, chráněn srbskými vojáky Albertova pluku, v Drážďanech pak ustavila se prozatímní vláda s budyšínským advokátem Tschirnerem v čele.[4] Povstání, jehož se činně účastnil ruský revolucionář Bakunin, bylo však záhy pruskou vojenskou pomocí potlačeno. Již 9. května prozatímní vláda prchla, a město se vzdalo. Pod ochranou válečného stavu oktrojována potom 30. května nová ústava, jako se stalo zároveň v Prusku a Hanoversku.

Vůdcové hornolužičtí se Smoleřem v čele, vidouce příznaky obratu, utvrdili se jen ještě více ve svém přesvědčení konservativním. Do té doby spadá zajímavá a příznačná episoda. Kteréhosi dne[5] navštívil Smoleřa Bakunin, vyslán patrně Tschirnerem, a přemlouval

[1] Tydź. Nowina 1848, 324.
[2] Tydź. Nowina 1848, 325.
[3] »Serbske póselstwo do Draždźan«. Tydź. Nowiny 1849, 49. Také ve zvl. otisku.
[4] Také druhý člen prozatímní vlády byl z Budyšína: krajský hejtman Heubner. Třetí byl drážďanský státní rada Todt.
[5] Tak neurčitě vzpomíná Smoleř (Slov. Přehled XII. 206, Der Panslawismus 143). Bylo to patrně v prvních dnech drážďanské revoluce, neboť v posledních dnech byl v Drážďanech za bojů na barikádách duší vzpoury, když prozatímní vláda již kolísala. V polovici května byl již v saské Kamenici zatčen. (Tydž. Now. 1849, 180, 253.)

jej, aby srbský venkov pozdvihl k revoluci proti německým statkářům. Smoleř odpověděl zpříma, že srbští rolníci na statkáře nepotáhnou, poněvadž od r. 1835 nejsou již statkáři jejich vrchnostmi. V dalším rozhovoru stanula příkře proti sobě obě protichůdná stanoviska: anarchistické i bořivé Bakuninovo a konservativní i tvořivé Smoleřovo. Bakunin odjel s nepořízenou.

Petice stále nebyla vyřizována, a když padlo staré ministerstvo, umínili si srbští vlastenci, že podají novému ministerstvu petici novou. »Serbske rěčeńske towaŕstwo« zvolilo k tomu komisi (v níž byli E. Rychtař, J. E. Smoleř a Imiš), která vyzvala srbskou veřejnost, aby do 14. dubna vyslovila přání a návrhy, podle nichž by loňská petice byla doplněna a opravena.[1] Po rozpuštění sněmu a po událostech, které následovaly, bylo však od toho upuštěno.

V té době potuchl vůbec národní život lužickosrbský, zpráv o srbském spolkovém životě pojednou skoro není. Srbové uložili si patrně sami mlčení, že jim to až J. Mjeřwa v dopise z Hóznice vytkl.[2]

V polovině září konečně mohly Tydźeńske Nowiny přinésti o d p o v ě ď n a s r b s k o u p e t i c i, která jim byla dána vyřízením král. krajské direkce budyšínské ze dne 28. srpna. Odpověď dopadla podle předzvěstí, z nichž bylo patrno, v jak skrovném rozměru asi bude Srbům vyhověno. Srbská obecná škola byla jim odepřena, poněvadž prý do škol srbské Lužice chodí také německé děti, a poněvadž se Srbové nemohou bez němčiny obejíti, když mají sídla uprostřed mnohem početnějšího německého obyvatelstva a když úřady jsou německé. Zůstalo zkrátka při ustanovení § 28. školského zákona ze 6. června 1835, jejž odpověď také citovala a který zněl: »Ve všech lidových školách udílí se vyučování v jazyce německém, ale děti srbského původu mají se učiti německému i srbskému čtení, a pokud jsou v osadě bohoslužby zcela srbské, má býti d o v o l e n o, aby se (děti) netoliko učily nazpamět srbskému katechismu, biblickým průpovědem a písním i veršům, nýbrž aby se také při náboženském vyučování užívalo srbské řeči buď k jasnějšímu výkladu učebných tekstů, buď k opakování vyloženého učiva.[3] Celým ústupkem Lužickým Srbům bylo zavedení p o v i n n é h o srbského vyučování náboženství pro srbské děti místo posavadního dovoleného. Arci není míněno p o u z e srbské vyučování náboženství, nýbrž vy-

[1] Tydź. Nowiny 1849, 131.
[2] Otázal se přímo, zda se srbské spolky lekly vojáků? Tydź. Nowiny 1849, 278.
[3] Časop. Mać. Serb. VI—VII. str. 96., pozn. 2.

učování na základě srbštiny; zároveň musí býti děti s to odpovídati i německy. Na ostatní školské požadavky dány Srbům sliby: že budou učiněny přípravy, aby se na učitelském ústavě vyučovalo srbské mluvnici nejen každý druhý rok po 2 hodinách v témdni, nýbrž každoročně aspoň po 2 týdenních hodinách, jakož i aby měli srbští chovanci příležitost prakticky se cvičiti v srbském vyučování (zejména ve vyučování náboženství) v některé obecné škole; dále slíbeno, že bude krajská direkce jednati s gymnasijní komisí, aby měli také gymnasisté příležitost zdokonalovati se v mateřštině.

V církevních věcech odepřela vláda vydati nařízení o užívání srbštiny při bohoslužbách a církevních úkonech, poněvadž prý beztoho, pokud místní poměry dovolují, se tak děje. Žádosti o srbské evang. bohoslužby v Drážďanech bylo prý již vyhověno povolením 4 takvých bohoslužeb do roku (místo žádaných 12). Povlení k srbské přísaze nových duchovních odepřeno.

Na požadavky o rovné právo srbštiny v soudnictví a v úřadech vláda neodpověděla, ač kromě hlavní srbské petice byla jí v té věci podána ještě petice »srbského řečnického spolku« ze dne 25. října 1848, žádající, aby pro saské Srby byly zřízeny dva soudy s úředníky, kteři by byli znalí srbského jazyka buď všichni, buď z větší části. Když vláda tyto srbské požadavky ve své odpovědi na srbskou petici pominula mlčením, podali srbští členové lužického sněmu v září 1849 novou petici, aby při budyšínském krajském soudě byli ustanoveni dva neb aspoň jeden vyšší úředník, znalý srbštiny, a kromě toho vědecky vzdělaný překladatel. A když ani to nepomohlo, podal poslanec Cyž 3. ledna 1850 v první komoře saského sněmu návrh, jímž se opakoval požadavek aspoň dvou soudců dokonale srbštiny znalých a rozšiřoval také na všechny ostatní úřady, kterým jsou nebo budou Srbové podřízeni (aby v nich bylo aspoň po jednom úředníku, znalém srbského jazyka).[1] Jak patrno, Srbové v následujících peticích postupně uskrovňovali své požadavky, ale i tato jistě nepolitická skromnost nepomáhala. Teprve návrh Cyžův ve sněmovně hnul věcí. Referát výboru, jemuž byl návrh Cyžův přikázán, shledal, že nejdále sahající požadavek původní petice byl vysloven v době, »kdy ve spojení s politickým a zejména panslavistickým ruchem s novou silou vystupovala touha hornolužických Srbů po zachování národnosti«. Z referátu se dále dovídáme, že budyšínský soud na dotaz ministerstva odpo-

---

[1] Tydźeńske Nowiny 1850, 9. — Petici srbských členů hornolužického sněmu podepsali také 2 Němci, zvolení ve smíšených okresích (jiní 3 němečtí poslanci za ostatní smíšené okresy odepřeli podepsati).

věděl, že by pro Srby stačil u soudu tlumočník. To se zdálo i ministerstvu příliš málo; mínilo, že by měl býti u budyšínského soudu (i u jiných, jimž jsou Srbové podřízeni) právník, srbštiny dokonale znalý (také tam byl tehdy jmenován H. Wjela akcesistou). Sněmovní výbor navrhoval, aby se na srbské potřeby vzal podle možnosti zřetel při budoucím soudním řádu. K tomu připojil tuto příznačnou úvahu, která měla patrně účel brzdy: »Kdyby vláda uznala za dobré a uskutečnitelné dovoliti Srbům určitá samostatná zřízení ve škole, církvi a soudnictví, a tím je vzdáliti od Němců, bylo by to proti vlastnímu blahu srbského národa. Spíše však jest si přáti, aby stále nyní rostoucí nechut a vrozená nedůvěra Srbů ke všemu německému přestala. Samostatná srbská zřízení by tomu překážela.« Proti těmto útokům vzal Srby v ochranu sám místopředseda sněmovny Schenk,[1] a rázně svůj národ obhájil posl. P. Cyž: »Měli jsme dosud nevinnou víru,« pravil, »že snahy Srbů o zachování národnosti jsou spravedlivé a slušné; že vyplývají z přesvědčení, jehož srbskému lidu nebyla s to vzíti ani staletá bezpráví a potlačování. Nevěděli jsme, že tisíce selského lidu, podepsavší srbskou petici, jsou vesměs panslavisti, kteří snad žádostivě pohlížejí do sousedních Čech... Nepřichylnost Srbů k Němcům byla vždy stejná, poněvadž Srbové měli vždy stejnou příčinu, aby v Němectvu spatřovali svého utiskovatele... Jediná cesta ke smíru bude, dají-li se Srbům všecka práva, která jim podle Boha a spravedlnosti přísluší.« Sněmovna se pak usnesla, aby vláda podle možnosti co možná rychle, jistě však při novém soudním řádu měla zřetel na potřeby Lužických Srbů ustanovením právníků srbské řeči znalých v těch soudních okresích, kde jest mnoho srbských příslušníků neznajících němčiny.[2] Konec konců ze všeho zbyli jen srbští přísežní tlumočníci.[3]

Tak velice se scvrklo rovné právo srbštiny, o němž Lužičtí Srbové na jaře 1848 snili na základě toho, co ústavodárné shromáždění frankfurtské neněmeckým národům slibovalo. V Lužici bylo velké zklamání, patrné z mlčení »Týdenních Novin«, které sice odpověď na srbskou petici v plném znění vytiskly, ale samy jí věnovaly

[1] Pravil, že o panslavistickém ruchu u Srbů nic neví, ač mezi nimi žije — a o nedůvěře Srbů k Němcům řekl, že se jí nelze diviti, poněvadž Srbové jsou národ podmaněný. Nedůvěru tu však lze odstraniti: u soudů na př. budou buditi důvěru právníci, jimž hledající práva rozumí. Proto doporučuje návrh posl. Cyže a vyslovuje mínění, že tento počátek nebude zároveň koncem úpravy této záležeti.

[2] Tydźeńske Nowiny 1850, 73. O jednání v druhé sněmovně 92, 102.

[3] Historija serb. nar. 133.

jen několik uznalých řádek.[1] Také srbské zklamání vytrysklo jen několika slovy: »Stojíme takřka zase na starém místě...«[2] Děkovná deputace do Drážďan arci vyslána nebyla.

Uznání Srbům za jejich věrnost projeveno jiným způsobem. Král. princ Albert, který byl na podzim 1849 přeložen k vojenské posádce budyšínské, rozhodl se, že se bude učiti lužické srbštině a zvolil si za učitele J. E. Smoleŕa.[3] —

Jestliže naděje saských Srbů došly v tak malé míře splnění, oč huře bylo v Prusku. Žádost mikowského spolku za vymezení srbských volebních okresů byla zamítnuta, poněvadž prý je na věc pozdě, a že odjinud podobná žádost nepřišla. Ujal se tedy spolek volební agitace, která byla při volbách volitelů odměněna dobrým výsledkem, ale na konečné zvolení srbského poslance pro berlínský sněm nestačila. Neprobudilost srbského lidu byla přílišná.[4] Spolek byl za svoji volební agitaci dán pod policejní dozor i zastavil raději dobrovolně svou činnost. Později sice zase obnoven, ale jako spolek srbskoněmecký, když byla spolkovým schůzím v Prusku vůbec předepsána četnická asistence.[5] Ve věcech školských vyslovil se sice vojenecký superintendent na žádost lazovského srbského spolku pro vyučování náboženství jazykem srbským a také pro počátečné vyučování srbskému čtení[6] — ale zásadního rozhodnutí té záležitosti zákonem Srbové nedocílili.

Jak patrno, základní chybou lužickosrbského národního hnutí oné doby byla jeho částečnost: omezilo se vlastně pouze na saskou Lužici, kdežto do pruské Horní vniklo jen nepatrně, do Dolní skoro vůbec nepronikło. Vůdcové jeho měli pojmouti srbskou Lužici jako celek, měli vypracovati program pro celou Lužici hned od počátku a probuditi současně i v pruské Lužici všeobecné hnutí pro podobnou petici, jako byla saská. Petice sama pak neměla se v požadavcích tak příliš uskrovňovati, nýbrž měla žádati vše, čeho bylo Srbům třeba k pravidelnému národnímu rozvoji a nač jim usnesení ústavodárného sněmu frankfurtského dávalo právo. Tedy měla žádati zcela srbskou

[1] Tydź. Nowiny 1849, 326.
[2] Jan Melda: »Što mamy wot přichodneho krajneho sejma žadać a so nadźiječ«. Tydź. Now. 1849, 346. Mluví sice o zklamání po krásných snech o svobodě v Německu vůbec, ale dobře cítíme, že má především na mysli zklamání srbské. Na konci píše přímo o srbských potřebách v soudnictví.
[3] Tydź. Nowiny 1849, 376.
[4] Tydź. Nowiny 1849, 41, 65. »Jak jim Němci hrají, tak Srbové tančí.« stýskal si dopisovatel.
[5] Tydź. Nowiny 1849, 261, 278, 348.
[6] Tydź. Nowiny 1849, 363.

obecnou školu v území většinou srbském (a při tom pamatovati i na menšiny), srbský učitelský ústav, střední školu srbskou, stolici srbského jazyka na universitě, srbskou církevní správu, srbské soudy, srbské jednání se stranami při všech ostatních úřadech (tedy povinnou znalost srbštiny všech úředníků a zřízenců při všech úřadech uvnitř srbského území, v Sasku i zastoupení Srbů v nejvyšších úřadech zemských) a vymezení samostatných srbských okresů správních i volebních. A vymezivše tyto požadavky neměli Srbové sami od nich ustupovati a z nich slevovati, jako skutečně učinili obnovovanými peticemi v záležitosti práv srbštiny při soudech.

Ale i tím, co skutečně učinili, posloužili tehdejší vlastenci národní věci srbské znamenitě. Pokud tehdejší hnutí zasáhlo, vykonalo velké dílo buditelské. Následující na to politická reakce sice mnoho z něho zničila (zvláště venkovský život spolkový skoro nadobro potuchl), ale kvas nevymizel a působil i do pozdní budoucnosti. Jestliže jednotlivci ani za nejtěžších dob a největší národní mrtvoty kolem r. 1800 nepozbývali naděje v životnost lužickosrbského národa, mohli od doby národního vzpružení r. 1848 lužičtí vlastenci pohlížeti do budoucnosti s nadějí tím podstatnější.

Nynější doba zasahuje do lidu ještě mnohem hlouběji než rok 1848, proniká i k nejposlednějšímu jednotlivci. Jak toto pohnutí celým světem bude působiti na Lužici, ukáže čas. Vše arci bude záležeti na tom, jak se utváří vnitřní poměry v Německu. Nastane-li tam obrat ve směru svobodnějším, nezůstane bez prospěšného vlivu ani na život lužickosrbský. R. 1848 dovedl se oživiti dechem svobody národ takřka neprobuzený, dovede se jím jistě oživiti i národ probuzený, třeba maličký.

—

Účinky světové války.

Napsal Bohuš Lepař.

(Dokončení.)

Povšechně bude tedy asi správno, že při menších přestupcích majetkových — čímž míníme ony, při nichž způsobená škoda nebyla valná — náhodě a příležitosti spíše, než, jako při těžkých plánovitě zosnovaných a delší dobu promyšlených, zločinech majetkových čin přičísti lze na vrub úmyslu. Bylo však i brzo po vypuknutí války patrno, kterak změna okolností přivodila příležitost, a nepředvídaná konstelace dala podnět ke zločinům proti majetku nejtěžším. Drzá odvaha, vychytralost vypočítavá a zvláštní přizpůsobování se nastalému ovzduší usnadnily prohlédnouti poměry v době prakrátké a umožnily rychle vykořistiti všeobecnou válečnou tíseň tak, že by ve spořádaných mírových dobách provedení zosnovaných těžkých zločinů teprve po dlouhé, zralé přípravě bylo bývalo možno. Hned počátek války stal se hrobem rovnováhy mezi výrobou a spotřebou, a všeobecný vzrůst cen kořistně pomohl všem kapitálem vládnoucím. Přemnohý takto zmnohonásobil v kratinké době své jmění, a tu směle smíme tvrditi, že tyto příklady náhlého zbohatnutí prazhoubně působily na mravní názory méně vzdělaných občanů. Povstaly pravé dostihy o vášnivé urvání výdělku bez poctivé práce, pouhou spekulací. Nehorázné úspěchy válečných spekulantů zkazily dobré mravy, a výsledkem bylo přesvědčení, že příležitost ku snadnému zbohatnutí nesmí se nechati nepoužitou. I nejnemožnější kombinace se tu uplatnily. Tu viděti maloživnostníka s nejnepatrnějším druhdy ročním obratem, kterak v málo dnech zboží kupuje a prodává za statisíce, onde maloobchodníka se šaty, zavázavšího se k tisícovým dodávkám koní, ano nechybělo ani právníků a advokátů, převzavších po čas válečný dodávky sena. Přirozeným následkem toho byl v krátké době všeobecný zmatek. Kupec i prodávající tápali o svých právech a povinnostech ve tmách. Taký útvar věcí umožnil celým společno-

stem problematických eksistencí počátek zhoubných jejich operací. Ukvapené tempo, s nímž od počátku války nejdůležitější smlouvy se uzavíraly, znemožnilo přesvědčiti se o věrohodnosti a majetkových poměrech stran protivných. Bezstarostně došlo k smlouvám, které by byly bývaly před krátkou ještě dobou vůbec nemožny. Brzy však dostavila se reakce; při splňování smluv objevily se zlé následky nedbalosti měrou nejcitelnější. Tu zmizel prodávající i se závdavkem, onde dodalo se zase místo vymíněného zboží nepotřebné, nezřídka pak vylákal kupec i zboží, zmizev na to bez záplaty. Smluvní strana poškozená, v nejčetnějších případech v úzkých, hleděla škodu svaliti na jiné. Dovolené i nedovolené prostředky smísily se v neprůzračnou směs, a maně byla tak nastoupena cesta kriminality. Není nadsázkou, pokládají-li se ztráty v poli za rovné se zhoubnými účinky mimořádných poměrů v ohledě mravním. Jenom zvláště nebezpečnými následky při vojenských dodávkách spáchaných zlořádů liší se tyto od ostatních právě označených těžkých zločinů majetkových tak, že bylo třeba zvláštního zákona pro trestnost jejich. Původci zlořádů dodávkových počítali s tím, že při spoustě dodávek bude úřadům každá účinná kontrola správnosti dodávky nemožna, a proto také bezmeznému sobectví nejvyšší zájmy státní padaly za obět. Tento nedostatek dohledové kontroly jeví se citelně i při úřadech dopravních. Jen tak dají se vysvětliti hromadné krádeže na drahách (ze skladišť i mezi dopravou) a touha po zničení stop zločinu. Snaha po odstranění možnosti zjišťovací zaviňuje dokonce i požáry celých vagonů, jako se stalo na trati Cheb—Vídeň), potraviny obsahujících.

I delikty proti bezpečnosti tělesné v dobách války nesmějí se podceňovati v dějinách kriminalistiky. Již v dřívějších stoletích, zvláště však za války německo-francouzské bylo pozorováno, kterak vojenská služba v nižších vrstvách lidových měla za následek všeobecné sesurovění mravů, a zkušenost ta i dnes jest patrna. Disciplině vojenské podaří se ještě jakž takž přísnými a drastickými opatřeními represními udržeti masy v mezích jakýchsi, jakmile však dovolenci či propuštěnci z ovzduší této discipliny vrátili se do života občanského, propuká při nich bezuzdná změna povah. Nepatrné odchylné názory, dříve nadávkami vyrovnávané, jsou příčinou krvavých výtržností. Předrážděnost nervů i při všedních úkazech se uplatňuje ekscesivně. Kdo uvykl klidně dívati se na krveprolévání a vlastní život stále nebezpečně dávati v šanc, snadno podceňuje zdraví a život bližního. Urážky a nespravedlnosti se vyskytující nejraději na

místě samovolně bývají vyrovnávány. Takž uplatňuje se zastaralá právní zásada »ius talionis« znovu, a to měrou stupňovanou tak, že zub za zub a oko za oko bývá požadován i při dosti nepatrných jizlivostech či pro poměrně bezcenný objekt. I zde požitky alkoholu jeví zhoubný účinek. Vrátivši se voják, nucený dlouho odříkati se řečených požitků, tím náruživěji oddává se po nabyté volnosti vášni. Vůle, abstinencí dlouhou a mnohdy i tělesnými nedostatky sesláblá, nezkrotně je strhávána k násilí. Nemírné požívání alkoholu a zvýšená rozrušenost duševní — okolnosti úzce spolu související — při nedostatečném drahotou podmíněném vyživování — účinkují podpůrně a značně na páchání zločinů. Prázdný žaludek nebýval jen charakteristickou pohnutkou při deliktech majetkových, ale i při přehmatech proti cti. Není úkazem náhodnosti, že soudové zabývají se v čase válečném srovnáváním titěrných sporů při ztenčeném počtu obyvatelstva právě tak často jako v čase míru. Případy stíhací jsou závislý přece na soukromých žalobách, a mohlo by se souditi, že citlivost širokých vrstev v čas války byla odvrácena od osobních zájmů k osudu národa. I nejkrašší výzvy ku svářícím se stranám zůstávají tu bezúčinnými: Neklid, rozháranost doby a poměrů, převraty rodinného života, povoláním živitele k vojsku podmíněné, trvalé stoupání cen potravních a nejprimitivnějších potřeb — jsou stálými a různými příležitostmi rozhořčených svárů. Toho nelze přehlížeti. Pozorný sledovatel těchto úkazů pochopí, proč lidé v prvních válečných již dobách častěji než jindy dovolávají se soudů pro věci malicherné. Jen pozorný sledovatel těchto zjevů vidí, že rvačky, urážky, pomluvy v nejčastějších případech jsou důsledky horších poměrů životních, tedy následky válečné, a pozná též pohnutky, zavinivší vzrůst soukromých žalob.

Samozřejmo, že tyto účinky války jeví se i při jiných, zde nevytčených deliktech, nerozebírám-li pak méně markantních, ale tolikéž rázovitých úkazů, mám zřetel pouze ke stručnosti a nutné omezenosti úvahy.

IV.

Novější vědecké badání soustavně vyvrací teorii po stanovení absolutních pravd se honící. Svěží vánek moderního nazírání na svět, dogmatiku šedých teorií ignorující, a o »tout comprendre« se opírající, přináší jasné poznání o hojnosti, různosti i měnivosti účinků vnějšího života. Každá z hojných teorií o účelu trestu kotvila v pře-

svědčení, že řeší obtížný problém s absolutní přesností. Stanovila se dogmata — netykavky — dokud nepřišel jiný, jenž předchůdce svého vyvrátil, dospěv k výsledkům novým. Tyto byly však zase poznány jako soubor právních nauk, zrcadlících se právě v té které době, a byly dalšími zkušenostmi zase předhoněny. Jest vůbec možno účel trestu spjati v jedinou šněrovačku soustavnou?

Bedlivému pozorovateli výsledků novějšího trestního zákonodárství nezůstalo tajno, kterak zákon, byť by i sebe houževnatějšími duvody směřoval k přesnému cíli, přece jen jest měnivý. Nehledě k velkým trestním zákoníkům, nebude asi zákona, jenž by ve své praktické potřebě mohl sloužiti několika účelům. Ovládající myšlenka všeho zákonodárství nabývá zpravidla převahy a stává se směrnicí pro soudnictví; jiné proudy podle sebe jen potud trpí, pokud — ženou vodu na vlastní mlýn. Takž zákony na ochranu cti mají především na zřeteli bezpečnost uraženého a podřadně teprv sledují polepšení a odstrašení. Trestní právo v příčině mladistvých opírá se o vůdčí myšlenku výchovnou atd.; při trestání práce se štítících, tuláků, nebezpečných zpětilců jest kardinálním cílem zabezpečení se před nimi a přivodění neškodnosti, zajištěním se. Novější pak konečně zkušenosti učí, že nová trestní ustanovení, vyrostlá z pařenišť válkou pohnojených, sledují praktický cíl odstrašení. Při výměře trestů pro činy během války spáchané rozeznávají se dvě vůdčí myšlenky. Trestání sloužiti má tu zvláštní generální prevenci. Každému jednotlivci vštěpuje se přesvědčení, že v dobách tísně státní jest jeho přední povinností, seč jest a vší bytostí svou podporovati obecné blaho — celek. Předpokládá se tu, že obecná nouze cit pro povinnost stupňuje, a kdo hříšně tuto zvýšenou povinnost porušuje, že páše zločin naproti zájmům státním; účinná pak ochrana těchto zájmů žádá nezbytně přísného potrestání. Tato druhá účelnost má kořeny své v základní myšlence, že také světová válka nemůže zvrátiti osvědčených vůdčích zásad vědeckých. I dnes nesmí se ustoupiti z východiště, že rozhoduje při výměře trestu individuální vina pachatelova. Všeobecná hlediska i sebe význačnější nesmí zásady té zvrátiti. Účinný zřetel musí tu býti na okolnosti denně eksistenci ohrožující, válkou vyvolané poměry, které nesčetné ženy a děti zbavily opory i podpory. Nesmí se pustiti se zřetele, že okolnosti příležitost ku pokleskům značně rozmnožily a usnadnily; jen tak správně lze posouditi, proč pachatel zločinné náklonnosti neodolal, že za války účinek generální i speciální prevence jest slabší než za míru. Tak stává se válka se

svými průvodčími úkazy původkyní dvou protivných si odporujících názorů, které se mnohdy při témž případě současně uplatňují.

Není bez zajímavosti poznání, kterak hlediska, s nichž posuzovati se má trestání (výměra) až *po* zjištěné vině již *při* zjišťování trestnosti — ať vědomě či maně — spolurozhodují. Zákonodárce sám předchází tu dobrým příkladem, vytvořiv privilegované případy, v nichž přese všechna kriteria skutkové povahy činu a usvědčenost vyloučil vinu či výrok o vině, nepovažuje zřetelem ke zvláštním okolnostem potrestání za účelné. (Beztrestnost při podpoře se strany příbuzenstva, účinná lítost a mn. j.). V případech, při nichž by potrestání narazilo na odpor se všeobecně platnými názory, ohlížívají se soudcové — nemohouce stanoviti zákonitých výminek — po východišti umožňujícím pachateli uniknutí. Současně s touto praksí uplatňuje se však naopak zase též tendence, vyžadující výjimečně přísné potrestání pachatele jako nejúčelnější. Staré výrazy a pojmy nabývají nového obsahu a výkladu. Rozšíření pojmů dolus a culpa (dolus eventualis — culpa levissima atd.) sleduje tu bezvýjimečně přísnější, protože zasloužený plně, trest pachatele. Příkladem jsou zlořády při vojenských dodávkách.[1] V překrátké době stvořeny nové skupiny jistých základních pojmů trestního práva, umožňující v soudnictví výrok o vině v širších dosud neznámých oblastích. Naproti tomu mírněji a shovívavěji posuzovány nezaviněné trestní činy, vyplývající z nepříznivých životních poměrů válkou stvořených. Restriktivně ad hoc vykládá se na př. podvodný úmysl, kde jde o potrestání neoprávněného uplatňování nároku na vyživovací podporu. Kde však přes to nelze sprostiti pachatele viny, posuzují se právě zmíněné okolnosti jako závažné polehčující okolnosti. Takž účinky války ve dvou sobě protilehlých směrech se uplatňovaly.

Budiž nám dovoleno ještě ukázati k důležité okolnosti, ač jest rázu více procesního. Jak známo, přisuzuje soudce přísnější trest jen tehdy, je-li o vině obžalovaného nezvratně přesvědčen. Tohoto přesvědčení může a má nabýti soudce toliko na základě zákonitých důkazů. Shledá-li v souboru jejich mezery, byť i nepatrné, logický skok či vadu v dedukcích žaloby, odhodlává se pro mírnější trest, byť byl i obhájce s pravdou křiklavě na štíru. Válečné okolnosti zaviňují však často, že žalobce nemůže soudu podati všech důkazů viny. Svědci byli během řízení povoláni k vojsku, členové rodiny vojákovy se přestěhovali, a trestní činy, jež ještě během vyšetřování

---

[1] Srov. článek můj v Nár. Listech ze dne 11. června 1916 č. 161 o zdanění zločinů pod záhlavím: »N o v ý p ř í j e m s t á t u«.

mnoho svědku dokazovalo, při hlavním líčení (na základě zásad ústního řízení) pouze za jistých předpokladů lze považovati za dokázané. Mimo to často svědci, vrátivši se s pole nepamatují se již na okolnosti, které před svým povoláním k vojsku přesně znali. Na základě toho a podobného zustalo vedení důkazu neúplným, což ani po odročení líčení až do výslechu svědků nebylo napraveno. Také v takových případech dá se vysvětliti mírnost trestání z objektivních okolností průvodních nevysvětlitelná.

Ze všeho tohoto věcí pojímání, jež bylo tlumočeno přese všechen lomoz válečný učenci i odborníky, je patrno, že věda právnická čím dál tím více přizpůsobuje se zásadám hlásaným »Mezinárodní Jednotou pro trestní právo«, která stala se průkopnicí nezvratné humanitní pravdy, že nemá se trestati na základě mrtvé litery zákona pouze spáchaný čin, ale kvalifikovaný živý člověk, pod různými okolnostmi a za různých pohnutek delinkvující. Přesvědčení to razí si cestu k všeobecnému uznání i za kruté světové války a dojde bohdá v době míru vítězství i přes zákroky, jež lidstvo bylo donuceno činiti na dráze svého vzdělanostního pokrokového vývoje.

Otázka pohlavní a poučování o ní.

Napsal Dr. Jakub Všetečka.

(Pokračování.)

A proto shledáváme se v kultuře lidské s největšími pokleseky právě v těch tak zvaných nutnostech životních, v otázce jídla, pití a v ukájení pudu pohlavního. U zvířat toho není, a mohli bychom i toto minus člověka pokládati za základní skoro rozdíl mezi ním a zvířetem. Člověk jí a pije nad potřebu, jí a pije takové přípravky, které nejvydatněji vydražďují i ukájejí jeho chuť okamžitou, účinky v čase příštím jsou mu vedlejší věcí. A s ukájením pudu pohlavního se věc má stejnou měrou. Jísti i píti musíme, abychom žili, ovšem nežijeme, jen abychom jedli a pili; a jísti i píti musíme denně, ba několikráte denně, a jísti i píti musíme tím vydatněji, čím usilovněji pracujeme. Jiná jest ovšem otázka, co a kolik denně třeba jísti, aby životní energie nejen se udržovala na stejné výši mohoucnosti, nýbrž i se stupňovala. Není neznámo, že nová doba ukázala na dvě v té příčině škodliviny, že se před válkou jedlo i pilo mnoho a jedly se i pily škodliviny vědecky dokázané, takže se šířily i množily nemoci celé rodiny, ba generace ve zdraví podkopávající. Medicina nedostačovala; vznikala hygiena, ukazujíc v abstinenci na prostředek nejúčinnější, jenž jedině čeliti dovede onomu zhoubnému směru, oné chybě kulturní: k abstinenci v nejširším významu, ne toliko v kouření a pití nápojů lihových, skutečných to otrav ústrojství člověckého.

Jestliže z toho patrno, že již při této naprosté nutnosti přírodní, tedy bezpodmínečné, vývojem čím vzestupnějším, tím usilovněji uplatňování si vymáhá protiva nutnosti volnost, tím více platí to při ukájení pudu pohlavního, jehož jak příčina počáteční, tak konečná, tedy účel, jakož i podmínky skoro všechny jiného jsou rázu než při nutnosti sebeživení. Tedy chceme-li o pudu pohlavním, o pohlavní otázce uvažovati, musíme obě její základní stránky míti na očích: nutnost i volnost. A připojím hned zde, že o každé z nich

právo má uvažovati a i poslední říci slovo odborník jiný; o nutnosti slovo má lékař, o svobodě vychovatel.

Pravím tedy, že o nutnosti pudu pohlavního poslední slovo má lékař. Avšak jestliže vývoj člověka vykazuje při ukájení toho pudu chyby, jako že skutečně ukazuje, jsouť to známé nemoci pohlavní stejně lidstvo hubící jako nemoci z obžerství a pijáctví, pak nastává lékaři povinnost ne toliko zkoumati podstatu a povahu každé té nemoci, nýbrž pátrati po příčinách a zárodcích jejich, aby je hleděl odstraniti a vyhubiti; to jest úkolem mediciny patologicko-terapeutické. A člověk nachází vskutku čím dále tím více cest, jimiž brání se předem před útoky oněch ničitelů jeho zdraví. Tento nový směr lékařství je právě hygiena = zdravotnictví. Ovidiovo »principiis obsta« — chraň se začátků nabývá nad léčbou vrchu a oprávněného. Úkolem tedy lékařů jest hojiti nemoci pohlavní, ale chtějí-li býti lékaři dobrými a svědomitými, potlačovati a odstraňovati vše to, čím ony nemoci vznikají. Činností tou pak přecházejí v povahu i úkol zdravotnictví, stávají se hygieniky.

V příčině první jest jim v první řadě a s naprostou opravdovostí zodpověděti otázku nutnosti pudu pohlavního. A v té příčině musím s politováním konstatovati, že nejsou lékaři ani za jedno, i narážíme na lékaře, kteří ukájení pudu toho na absolutní rovnost stavějí se sebeživením, což, jak již shora ukázáno, jest nesprávné. Avšak k tomu dále nutno dodati i to, že ukojení pudu pohlavního nemá jen účelem okamžitou rozkoš, nýbrž účel dalekosáhlejší, plození nového člověka, po němž po devátém až měsíci nastupuje jeho zrození. A tento čas padá na váhu! Ten i pro lékaře musí býti prvním zřetelem při rozhodování o časovosti pudu pohlavního ukájení. A co v příčině té vidíme? Lékař jako muž strani muži, jenž zplodiv nebo vlastně ukojiv pud, nepadá při dalším procesu již na váhu, a proto může pud svůj ukájeti kdy chce; jinak žena-rodička. A v okolnosti té vězí také jedna příčina zjevu sociálního, že při ukájení pudu toho jinak hodnotí se muž a jinak žena, a že zrovna také ona stala se částečnou aspoň pohnutkou k prostituci.

Lékař rozhoduje o našem pudu, musí si předložiti otázku ještě další. Že nutnost sebeživení a nutnost pohlavní nejsou vlastností stejných, bylo již naznačeno; ale lékař má zodpověděti také to, zdali nutnost ukájení pudu pohlavního je síly a nutkavosti naprosto neodolatelné a absolutně nutné. Na tu otázku odpověděl již člověk nelékař různými svými zařízeními sociálními aspoň negativně, že vznikly různé kasty různých směrů, hlavně náboženských, hlásající

tak zvanou čistotu naprostou, stavějíce takto styk pohlavní naproti ní jako hodnoty mravní nižší, ba někdy docela jako znečištění. O té stránce sociální tu rozhodovati nebudu, maje za to, že nazírání na ukájení pudu pohlavního, na zařízení přírodou stanovené pro udržení člověka-tvora jako na něco čistého nebo nečistého, je již odčiněno. Ale tázati se musíme a lékaře povinností jest, odpověděti nám, zdali zdrželivost ta je zdraví prospěšná čili škodlivá, při kteréž odpovědi ovšem nesmí měřítkem býti rozkoš okamžitá. Věda lékařsko-hygienická musí se tu postaviti na stanovisko čistě objektivně-přírodní a jen s toho snažiti se o správnou odpověď na otázku. A jestliže s jistotou pokud možná na dosavadních základech všech věd přírodních nejdosažitelnější odpoví kladně, že je naprosto třeba pud pohlavní ukájeti, že potřeba ta je požadavkem lidského zdraví, že ukájení má nastati aspoň přibližně v té a té době věku mužova a ženina, že zdraví jednoho i druhého toho žádá, aby ukájení se dělo v těch a těch dobách časových; pak vykonal sice lékař úkol svůj, ale věc není rozřešena do konce. Na základech takto vědou lékařsko-hygienickou položených, poněvadž pud pohlavní týká se společnosti, společnost musí stavěti dále, to jest, musí pečovati, aby ukájení pudu nestalo se věcí jen soukromou a osobní, nýbrž aby styk pohlavní na zdravých a zdravotních základech urovnán byl v první a význačné řadě ve prospěch její. Problém ten, myslí se, rozřešen byl tak zvaným manželstvím. Avšak dějiny tohoto zařízení sociálního nejlépe ukazují, kolik krásné formy ono vykazuje a bohužel až podnes skoro většinou nehoví požadavkům naň kladeným a kladeným právem. Že pak instituce manželství otázky naší skutečně nerozřešila, nejpádnějším je důkazem eksistence prostituce, kterou společnost afsi té af oné formy při nejmenším trpí mlčky. Jestliže proto dnešní dobou je snahou řešiti otázku prostituce, neznamená neb aspoň nemá to znamenati nic jiného než řešiti zároveň otázku manželství a tudíž otázku ne toliko ženy, ale stejně muže, ba dlužno jíti dále a tvrditi: otázku lidského bytí.

Ještě na jeden moment zde upozorňuji. Jest zajisté dosti všeobecně známo, že značný počet lékařův, ač na jedné straně na zhoubnost nemocí pohlavních ukazují, přece na druhé straně dosti zřejmě tvrdí, že je potřebou pudu pohlavního ukájení vůbec, tedy rozumí se i mimo sňatek. A přece naproti tvrzení tomu lze stavěti dva fakty přírodní nepopiratelné: jedním faktem je čmýra ženy a u muže občasný výron chámu zvláště v spaní. Jest arci mezi přirozenými těmi zjevy rozdíl veliký, ale v základě zírám na oba jako na svépomoc

přírody. A druhým faktem je proces přírodní v našem těle, že nové tvary i šťávy v něm se vyvíjející ústrojství zase samo je schopno, střebávajíc je, přepracovati v jiné.

Namítne mnohý, že mé řešení otázky pohlavní dosavadní je příliš teoretické, přehlížejíc úplně skutečnost životní, jakým mocným činitelem právě v životě jak individuálním tak pospolitém pud pohlavní se jeví. Výtka ta byla by jednostranná; neboť již z hořejšího je patrno, že veliký účin jeho i uznávám i že právě ten vedl mne, abych aspoň poněkud k řešení otázky přispěl. Ovšem přihlížel jsem dosavad pouze k jedné jeho stránce, totiž k nutnosti, a přehlédl prozatím stránku onu, z které zrovna vyvinulo se ono zvláštní naň nazírání, z kterého pak nazírání vyrostl on v silného a lze říci do jisté míry i kulturního činitele. Míním stránku jeho citovou v nejširším slova smyslu; to jest pud pohlavní působením příjemnosti a libosti stal se spolutvůrcem i citů vyšších, ano stal se pomahačem při vzniku a vývoji samého umění. Avšak i tu kultura jeví se v přemnohých stránkách a zjevech jako pakultura podobnou měrou, jako jsme to zpozorovali při jeho nutnosti. Do zevrubného rozboru ani této stránky pohlaví se nepustím, jednak není to úkolem toho, co vlastně mám na mysli, jednak je to pak obor tak rozsáhlý a řeknu přímo hluboký, že by vyžadoval knihy objemné, aby jen z části vniklo se do jeho tak zvaných tajů. Než naprosto ji přehlédnouti také nemůžeme; znamenaloť by to v našem náčrtku kusost až příliš povážlivou, která by však zároveň stín vrhala i na stránky poněkud aspoň projednané.

Snadno pochopí každý, že rozkoš pudu pohlavního přesouvá týž z nutnosti na stranu volnosti, stojí na obou rozhraní. Z této jeho stránky vykvetlo nesporně pro člověka jedince i druha kvítko nejkrásnější i nejsilnější, které však vlastností svou oběma může přinášeti a přináší i největší blaho, avšak i největší záhubu.

Říká se, že člověk čím kultury je nižší, tím intensivněji žije citem, ba narážíme i na dilema, zdali vůbec člověk nežije převážnou měrou citem či rozumem. Neuznávám správnosti dilematu, poněvadž rozbírajíce život i plně citový nenarazíme v něm toliko na pouhé okamžiky chladného rozumu, nýbrž v pozadí na začátku i na konci skutku jen citově provedeného působí vždy úvaha byť by nebyla vždy na obou koncích stejně jasná a určitá, plně vědomá. A pak přirozenost člověcká právě na tom se zakládá, že vývoj její nejen jde, nýbrž stoupá od citu přes konání citové k uvažování až k jednání rozumnému netoliko teoretickému, nýbrž zároveň praktickému, v na-

sem významu mravnímu. Tvrdím, člověka jen a toliko citově jednajícího není vůbec, poněvadž býti nemůže.

Uvažujíce pak o citové stránce pudu našeho, nesmíme jedné stránky si nevšímati. Již shora vytkl jsem, že člověk neuvědomil si hned souvislosti mezi pohlavním stykem a plozením i rozením člověka. Z toho důvodu lze souditi, že narození člověka bylo proň záhadou ne-li větší, aspoň jistě takovou jako se díval na vznikání rozmanitých zjevu živých i neživých kolem sebe. A záhadnost ta nezmizela ani tenkráte, když souvislost onu poznal. A tím právě vývojem pud pohlavní stal se mu dvojpramenem, ale velmi různých kvalit: na jedné straně byla to svrchovaná rozkoš, které každý sám nejosobněji prožíval, tedy rozkoš nejsubjektivnější a nejindividuálnější, a na straně druhé pusobilo naň zajisté mohutně tajemství rození nového tvora. A stopujeme-li dějiny kultury, setkáváme se s oběma těmi směry, ba vidíme, že staly se nejen hybnými silami všech skoro odvětví kulturních, nýbrž vnikly do samého náboženství, kde se setkáváme jak s uctíváním stránky jeho čistě rozkošné — Venuše —, tak s mysteriem rození — Demeter a Dionysos —, ale i s vynášením čistoty pohlavní naprosté.

Než příjemnost, libost, rozkoš a láska byly stejně zroditelkami tak zvaného umění. Ač se i mezi lidmi setkáváme s povahami, kterým pro styk pohlavní zcela stačí jen a toliko pohlaví, jako se vyjadřuje otec bratří Karamasových: přece jsou to výjimky ojedinělé; kdežto naopak podniká každé pohlaví pro styk výběr, na jaký i u samých zvířat narážíme. A právě tato snaha výběrová dala původ ku zdobení sebe i vzájemnému a ku tvoření předmětův i k tvorbám vůbec, jež výběru onomu sloužiti měly. Tak vzniklo umění zdobení se, tak vznikal zpěv milostný i hudba opěvavá, sochařství, malířství a umění jiná. Neříkám tím arci, že ku vzniku jejich jen pud pohlavní přispěl, ale přispíval zajisté měrou zvýšenou, jak ještě dnes a denně vidíme. Avšak jako jsme při nutnosti hovořili o zjevech kulturních a pakulturních, u větší ještě míře nalézáme tytéž zjevy také zde. Nehovoříme-li o básních, sochách, obrazech oplzlých, o četbě kluzké a pod.? Podotýkám výslovně, že výrazův oplzlý, kluzký naprosto neužívám ve smyslu snad studu falešného, neupřímného: ale již eksistence těch slov samých dokazuje, že člověk vyciťuje rozdíl mezi neoplzlostí a oplzlostí atd. Známý obraz Tizianův »Láska pozemská a láska nebeská« — tak aspoň někteří ho vykládají — je pro rozdíl byť zrovna ne oplzlosti a neoplzlosti, ale jistě vznešenosti a všednosti. A jiným dokladem pro štěpení to přímo zásadní jsou

právě dva hlavní směry kultury, jež ve všech stránkách našeho života probíhají bez výjimky, idealism a naturalism se všemi svými odrudami a odstíny i přechody rozmanitými. Abych i konkretněji pověděl něco, tedy známo je na př. heslo Horaciovo »carpe diem« = užij dne a moderní heslo »život vyžíti«, a poukazuji ještě na eroticky prý založené ženy, které jen ve styku pohlavním vidí svůj úkol životní; s podivením se s druhé strany o takových mužích buď vůbec nebo jen prazřídka mluvívá.

Jak zvláštními šel tu cestami vývoj, nejpatrněji viděti z toho, že jak krajní idealism tak krajní materialism v směru našem úplně přehlížejí úkol pudu pohlavního, zachování člověka, funkci tedy, kterou jedinec popřípadě dvojice jednak jakoby v potomstvu zachovávala sebe, jednak i mohutněla číselně, množíc se z dvojice v pokolení přečetná, zvěčňujíc se takto i tvoříc society, tudíž funkci sociální. Idealism krajní hlásá naprostou čistotu pohlavní, materialism ukájení pudu bezohledné. A kde tak ocitá se hlavní jeho úkol? jak dopadne pak potomstvo lidské? Instituce manželství — rodiny musí upadati a zkušenost dnešní je toho úpadku dokladem živým, jako dokladem je tak zv. dvojdětství a zjevy podobné. Zjevy podobné jasným jsou nám poučením o zápasu mezi individualismem a societou.

Pudu pohlavnímu podléhají sice pohlaví obě — nechci vyšetřovati, zdali měrou různou, poněvadž nepadá to tak příliš na váhu —, ale pohlavní styk vyžaduje pohlaví obou soudobně a společně. A tu opět narážíme na jinou zvrhlost kultury, která vynesla na světlo tak zv. prznění sebe.

Vše to dokazuje, jak člověk naprosto nechápaje úkolu pudu toho, jde i při něm nejhlavněji za rozkoší okamžitou, za krajním sobectvím, za ukojením a uspokojením puzení přírodního, ničeho jiného nedbaje v té chvilce, ani sebe ani osoby druhé; sebe rozumím i vzhledem k budoucnosti, a druhým je tu obyčejně žena, kterou muž často ničí bezohledně. A v tomto právě směru a z příčin těch hýří najmě nemoci svrchu dotčené, zhoubné nemoci pohlavní. Příroda se tu neuznává, nechápe a proto také nehodnotí správně. Zde stýkají se jasně nutnost s volností, která volnost, často až nevázanost omlouvá, ba dokazuje a opírá se o nutnost. Jen správné pochopení podstaty obou podá měřítko, pokud platí jedna a pokud druhá, kde jsou hranice obou, kde jedna končí a druhá nastupuje na svou platnost.

Jakmile se však již mluví o hodnocení, přechází se tím z nutnosti, kterou právě jsme nazvali přirozeností, do volnosti a svobody, v níž uplatňování dochází zjev sociální, mravnost a mravní zásady. Pohlavní pud sám o sobě jsa přirozenou nutností pro zachování člověka-druha není ani mravní ani nemravní. Hodnocení mravnosti při něm nastupuje teprve příhledem jednak k účelu jeho, jednak k osobě druhé a jednak k způsobu vlastního jeho ukájení, zdali děje se cestou přirozenou, čili cestami pakulturními, jak se o nich stručná stala zmínka. A pravil-li jsem, že vzhledem k nutnosti pudu našeho slovo má lékař, padají na váhu co do svobody mravnosti činitelé oni, kterým společnost ukládá péči o této mravnosti vývoj, zkrátka ukládá péči o výchovu člověka, o vedení mládeže, vyvíjejícího se člověka nejen individuálního, nýbrž stejně o člověka jako tvora sociálního. Chtíti snad dokazovati, zdali člověk skutečně je tvor sociální, jak s podivením se o to přece mnozí pokoušeli a pokoušejí, znamená nositi sovy do Athen nebo přilívati vody do moře a do Sahary písku; vždyť vše, co dějinami jest a co nám povídají, jsou toho důkazem nevývratným a žádné teoretisování ani spekulace ani rozbory a sklady nevyvrátí té skutečnosti.

Snad by bylo na místě položiti si zde otázku — a činívá se — zdali je člověk vůbec s to, aby způsobem jakým a kterýmkoli zasahoval a zasahovati mohl ve vývoj člověka druhého a hlavně dovedl se postaviti proti pudu přirozenému. Popříti ovšem nelze, že pud povšechně vyznačuje se silou právě neodolatelnou — krádež z hladu není trestná —; ale i při samém nejnutkavějším sebeživení nejsou případy tak ojedinělé, že lidé umírají hladem. Vzpomeneme-li si pak na shora uvedené rozdíly mezi pudem sebeživení a pohlavním, pak rozhodně odmítneme tvrzení, že by pud pohlavní účinkoval naprosto neodolatelně, vyjímajíce arci zjevy chorobné, z nichž však mnohé dají se někdy i snadno odstraniti. Není všechno seksuální perversitou, co za ni se vykládá a často i omlouvá; je mnoho v tom zvrhlosti mravní nikoli v přirozenosti založené, nýbrž výchovou, či vlastně nevýchovou získané.

Co pak se týče samé možnosti či nemožnosti působení člověka na člověka, tedy i výchovy v širokém významu, i o té platí totéž, co jsem řekl o pospolitém životě člověka. I tu skutečnost sama a denní, ba skoro každé chvilky zkušenost dokazuje netoliko možnost, nýbrž samu skutečnost, ano i nutnost působení vzájemného, tedy výchovy a ovšem proto také pavýchovy.

Tím myslím dospěli jsme bodu, kde a kdy můžeme odpovídati k otázkám, které při pudu pohlavním, tudíž při otázce pohlavní na nás narážejí, a člověk dnešní rád by si zodpověděl, aby si uvědomil stanovisko, na které má se naproti pudu tak mohutnému a tak životnému postaviti.

Že odmítneme na základě předchozího různé otázky, jako na př. má-li lékař, či rodiče, či učitel mládež o ní poučovati, nebo má-li to činiti rodina, či škola, má-li se to díti soukromě, či veřejně a společně, má-li poučování svěřeno býti učiteli-odborníku, či učiteli vůbec, zdali se s poučováním má započíti až v době, kdy dítě pohlavně dospělo, v tak zv. pubertě, či již před tím atd. atd.; rozumí se samo sebou, ač-li rozhodneme o otázce, je-li vůbec třeba člověka o pudu pohlavním poučovati. A odpověď na tuto otázku není ani tak nesnadná, jak by se zdálo: ovšem na jednu věc při tom zapomínati nesmíme, a je to věc duležitá. Kultura a řeknu hned pakultura obetkala pud tento takovým způsobem z příčin nejrozmanitějších, že i ukájení jeho a hlavně úkol jeho zastřen byl a jest látkou skoro neproniknutelnou, jako obraz saiský, že se stal tajností, ba tajemstvím skutečným, ne však tajemstvím toho druhu, jakým působení a život celé přírody vskutku jest, nýbrž tajemstvím, nebo vlastně tajnůstkou člověka stále dráždící a dráždivou. A tato okolnost, tato vymoženost pakultury, tato rouška s něho musí spadnouti, a s povděkem konstatuji, že opravdu již aspoň padá. A bude-li tento předsudek jednou odstraněn úplně, pak otázka pohlavní bude svému rozřešení mnohem bližší.

Otázka, má-li se vůbec mládež o pohlaví poučovati, není dnes ještě rozřešena jednomyslně. Důvody toho leží právě v tom, co dosud bylo řečeno. Zvláště poučování tomu stavějí se překážky veliké v cestu s té strany, kde pud i styk pohlavní staly se tajnůstkou, a dodám, nečistou, kde vidí se v něm jen stránka požitková, tedy vášeň a popřípadě i náruživost a nikoliv pravý jeho úkol, záchova lidstva. Kde však tento již nabyl vrchu, tam setkáváme se s plným souhlasem s poučováním o něm. Ostatně nelze se zmíněnému odporu proti pohlavnímu poučování ani příliš diviti, vidíme-li, přehlížejíce učební osnovy rozmanitých škol, jak mezi předměty vyučovacími scházejí pořád ještě zhusta i takové, které za dnešní doby dobyly si v životě jak individuálním, tak zvláště společenském váhy veliké a uznávané — o reformě školství se stále sice horuje, ale při horování jen zůstává. Nelze se tudíž diviti, že není odvahy sáhnouti až k pudu pohlavnímu. Že pak přece si také on dobývá půdy aspoň poněkud.

příčinou toho jsou strašně se šířící pohlavní nákazy, zvláště za této války, a tím odůvodněný strach o potomstvo vůbec a z potomstva degenerovaného.

Než jedné ještě okolnosti nelze si tu nevšímati. Stala se již shora zmínka důrazná o tom, že pud pohlavní svou stránkou líbivou často se vyšine až ve vášeň, ano může se ukájení jeho státi i náruživosti. A tato skutečnost i zkušenost vzbuzuje obavy a lze říci do jisté míry odůvodněné, zdali je záhodno upozorňováním k vývoji těchto škodlivin přispívati. Obavy takové jsou rozhodně oprávněny; ale jest otázkou, zdali obava taková je jednak platnosti všeobecné a jednak zdali proti ní vývažně nestojí prospěch větší z poučování vyplývající. Jedno nesmíme přehlížeti, že totiž hoch i děvče, jakmile určitého dosáhnou věku, své pohlaví si uvědomí cestou přirozenou bez ohledu na to, že se o věcech pohlavních dovídají z řečí jiných a stykem společenským, nemluvíc ani o tom, že jednak kolem sebe vidí pohlavní styky zvířat a jednak ve školách samých učí se o podobném při rostlinách zjevě. Ovšem s druhé strany pravdou je zajisté stejnou, že mnoho z těchto věcí uvedených přejde očima i ušima mládeže bez pozoru, bez povšimnutí i bez pochopení; ale právě zase tato okolnost skytá a staví můstek jakýsi přirozený, který sám je s to, aby člověka šťastně převedl na druhou stranu a tak páskou byl pro poučování, o které tu běží.

Zkoumáme-li proto otázku o poučování pohlavním, je třeba vše až dosud uvedené dobře uvážiti; avšak mimo to jiné ještě stránky. Hlavně myslím míti zřetel ku dvěma těmto: zdali máme poučovati o pudu pohlavním samém o sobě jako o zjevu životním a proto nutném a nutném pro zachování člověka, či za druhé pro zhoubnost pohlavní nákazy, jež se šíří a lidstvo v jeho bytí ohrožuje. Myslím, že odpověď k tomu dána jest již shora hlavně tam, kde hovořeno bylo o lékařství a hygieně. Jestliže totiž nemoci pohlavní jsou tu, spadají ony v obor lékařský, a jsou-li opravdu tak zhoubnými, jak lékaři sami tvrdí, pak je povinností, a svatou, mládež s nimi poučně seznamovati, aby je poznala a jich se varovala. Avšak tento směr patologicko-terapeutický byl by jednostranným, jako samo lékařství jest. Lékař nastupuje v svůj úkol, když již porucha se stala, ale vývoj káže porušee se vyhnouti aspoň pokud lze, a to jest úkolem hygieny, lékař stojí na konci, hygienik na začátku zdraví člověka.

(Dokončení.)

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

Napsal Jar. Werstadt.

(Pokračování.)

(7. Kalousek a teorie o úpadku Čech předbělohorských.) Podstatným kusem ideové tradice našeho moderního dějepisectví po Palackém je názor, že Čechy pohusitské a předbělohorské spěly nenáhle, ale soustavně a neodvratně k úpadku, jehož jakýmsi úředně dějinným prohlášením, čímsi jako je likvidace upadlého podniku, vynuceným ovšem též tlakem cizích činitelů, životaschopnějších to konkurentů, je katastrofa bělohorská. Ve světle této představy český stát objevuje se nám jako věkovitý, ztrouchnivělý a v kořenech podrytý strom, který je jenom už k tomu, aby byl vichřicí vyvrácen.

Bylo by možno vyplniti dlouhou kapitolu vypsáním celé genealogie a historie tohoto názoru, společného téměř všem našim historikům starší generace, počínajíc Palackého slovem o »zpronevěření národa samému sobě« jako příčině jeho pádu na Bílé Hoře až po klasické dílo Denisovo »Konec samostatnosti české«, které je dramatickým představením jakési křížové cesty, po níž se bral český národ na svou bělohorskou Kalvárii, aby tam trpěl nejen jako Kristus za svou tragickou vinu, že příliš vysokým svým ideálem vyzval nízkou dobu k nerovnému boji, ale i jako jeden z lotrů za své skutečné nedostatky a neřesti. Při tom by se ukázalo, jak o této historické představě stejně, ne-li více než vlastní poznání vědecké, pracovaly tendence a nálady jednotlivých dob a generací, směrů a stran i osobností v našem veřejném životě, tak jako odpor proti této »teorii úpadkové«, zdvižený mladší generací českých historikův a opřený o nové a lepší poznání věcné, má také svůj karakteristický, nerceme-li důvod, tedy přízvuk citový a mravní. Je to velmi přirozeno a pochopitelno u nás, kde národní

dějiny staly se na dlouho zvláště významnou složkou národní výchovy, takže duch jejich výkladu a pojetí má mnohou souvislost s duchem té výchovy.[1] Platí to zejména, jde-li o historické fakty, jejichž tíhu a aktuálnost cítíme ještě po staletích a snad čím dál tím živěji, takže se zdá: pokud tíživé dědictví bělohorské nebude sňato s našich beder, nebude ani Bílá Hora pro nás minulostí. A vzpomeňme si, abychom pochopili závažnou aktualitu a životní důsažnost názoru o příčinách Bílé Hory, jaká se časem cítila u nás, že byl »problém« formulován takto: prohráli jsme svou samostatnost svými chybami a hříchy; z toho závěr, že důležitější a přednější než samostatnost jsou národní vlastnosti a ctnosti, které ji udržují; z toho vzdálenější dedukce, stejně nelogická jako neblahá: netřeba nám samostatnosti, ale mravnosti atd. — Také v krásné literatuře a v umění ono pojetí docházelo ochotné ozvěny a bylo na př. dokonale vystiženo šťastným obrazem, jímž Julius Zeyer časově lokalisoval děj své »Griseldy«, alegorické básnické povídky z doby pobělohorské:

»když Bílou Horu rozhněvaný Bůh
byl přivalil co kámen náhrobní
na propast, v kterou klesli živoucí!«

Takové pojímání věcí bylo ovšem oblíbeno zvláště v dobách a prostředích, v nichž se projevoval silný sklon k analysi národního svědomí, k sebeobžalobné kritice a reformátorskému moralisování. S tímto pojetím však nevystačovaly a proti němu rády brojily generace činné, odvrácené od sebepozorování k životu a světu ekstensivnímu, které cítily nedostatek zevních, zvláště politických podmínek národního rozvoje a pouštěly se za ně v boj.[2] Vlastimil Kybal

---

[1] Jest litovati, že žádný z našich historiků nás neseznámil se životně důsažným vědecko-politickým zápasem v lůně polské historiografie o otázku pádu Polsky a neukázal nám zajímavé a poučné obdoby s českými poměry. Goll provázel před dvaceti lety Bidlův překlad známé knihy Bobrzynského o dějinách polských karakteristickou poznámkou: »Někdy čtouce knihu jeho a zvláště ohlas polemiky, kterou vzbudila, můžeme si říci: »mutato nomine de nobis fabula narratur.« — Také za této války, jež plně rozvinula a bohdá i plně rozřeší polskou otázku, historikové polští cítili potřebu zabývati se žhavým a bolestným problémem národních dějin i národní přítomnosti a působiti svými odpověďmi na duše a srdce sourodáků. Tak došel u nás povšimnutí — pokud víme — spis toho rázu z péra předního ústavního a právního historika polského prof. Osvalda Balzera »Z problémů ústavních dějin Polsky«.

[2] Dokumentární v tom směru je spor pokrokářů a realistů, konkretněji: »Radikálních Listů« a »Času« v letech devadesátých o otázku »Kdo je vinen?« — totiž katastrofou bělohorskou. (Čti k tomu takto nadepsaný článek Hajnův v II. díle Výboru jeho prací.) Tu se vyjadřuje zřetelně

obrací se ve své bystré a statečné (ač někdy i scestné) úvaze »Arnošt Denis a Bílá Hora« proti Denisovu obrazu českého úpadku a pádu, provedenému »klasicky všestranně, hluboce a názorně« námitkou, zda Denis provedl jej i »věrně, kriticky a osvobodivě«. A jinde touží po řešení bělohorského problému »vědecky přesném a mravně očistném«. Osvobodivý a mravně očistný účin není zajisté kriterion a postulát historické vědy, nýbrž národní etiky, a dr. Kybal — tuším — neodhalil zde mravní podstaty a potřeby jenom své vlastní, nýbrž většiny mladé české generace, hledající všude aspoň rovnováhu — tak dlouho u nás porušovanou — mezi kladem sebevíry a záporem sebekritiky jakožto podmínku vitální síly, aktivity a agresivnosti národní.

Než vznik dekadenční teorie je dobře vysvětlitelný i na vlastním poli historicko-vědeckém: představa dvoustoletého národního upadání od husitství k »bělohorství« podávala se takořka sama každému českému historikovi, který jednou historickým pohledem změřil výši husitské slávy i hloubku bělohorského ponížení. Nebylo možno ubrániti se přirovnávání, a vzpíral-li se historický smysl uznati pouhou náhodnost vnější katastrofy, byl tím spíše národně etickým zájmem puzen k hledání jejích kořenů v předchozím vnitřním vývoji národním, kam ukazoval i silně deterministický sklon moderního dějepisu, zdůrazňujícího mnohonásobnou podmíněnost a zapříčiněnost historických zjevů, — zvláště tak dalekosáhlých. Tak u každého skorem českého historika najdeme tu stručné, tu obšírnější jakési »considérations sur la grandeur et la décadence des Bohêmes«.

Kalousek uvažuje o této národní dekadenci hned v 1. vydání Stát. práva z r. 1871, kde v pozoruhodném résumé ústavního vývoje předbělohorského připomíná, že »při nadějném sic rozkvětu ústavy nahoře i zevně, zároveň zmáhal se úpadek mnohých činitelů, bez kterých zdárný život státní se neobejde«, a vyslovuje přesvědčení, že »pohroma, kteráž vývoj ústavy české násilně pře-

rozpor směrů, jejž případně osvětlil F. V. Krejčí (v článku »K dnešnímu stavu mladého hnutí«, Rozhledy 1897), napsav, že »základní rozdíl mezi směrem pokrokovým a realistickým, různost jejich, abych tak řekl, psychologických typů je, že kdežto pokrokářství svalovalo největší část viny za naše poměry na vládu a naši nerozhodnost vůči ní a hledalo pomoci proto v radikalismu, byla nakloněna škola realistická sváděti všechnu vinu jen na nás samy (a pouštěti nepřátelské nám činitele snad až příliš se zřetele), spatřovati hlavní zlo v povrchnosti, neopravdovosti a za hlavní lék považovati sebepoznání a střízlivou analysu.«

trhla, nebyla možnou učiněna porážkou na Bílé Hoře, nýbrž mnohem staršími nehodami, které vnesly nákazu do zřízení státního a společenského v těchto zemích, a vlastně celou nahoře pěkně výstavnou budovu ve skrytých základech jejích podkopaly«. Kalousek potom ukazuje stinné stránky politického a společenského vývoje Čech předbělohorských, jež lze shrnouti v politické i sociální potlačení demokratických živlů v národě na prospěch jediné privilegované vrstvy: vyšší šlechty, které — a to je symptom úpadku mravního — nedostávalo se účinného vlastenectví. A proto — uzavírá Kalousek — »toliko předcházejícím nešťastným vývojem v těchto stránkách lze sobě vysvětliti, že jediná bitva mohla zvrátiti celou budovu ústavy a rozhodnouti o osudu veškerého národa«.

Obraz úpadku Čech před Bílou Horou šíří se a prohlubuje v Kalouskově nazírání stále více, takže posléze Kalousek cele akceptuje po té stránce dílo Denisovo, který vypracoval jaksi v úplnou a rozvětvenou soustavu myšlenku, jež od počátku — jak jsme právě poznali — nebyla Kalouskovi cizí. Kalousek odporuje toliko Denisovu nepříznivému líčení vývoje české ústavy, kdežto jinak v celku vytýká Denisovo pojetí bez námitky. Praví o tom v úvaze věnované »Konci samostatnosti české« (Osvěta 1891): »Že by pohroma Bělohorská byla přišla na národ český jenom vinou zevnějších okolností, ztracenou bitvou nebo chybami vůdců, před takovým jednostranným úsudkem spisovatel varuje a shledává příčiny pohromy již v nešťastném vývoji dějin českých v předcházejícím půldruhém století; valná část viny připadá potom na Čechy, přesněji řečeno, na rozhodující třídy v národě českém, a to nejen na pokolení souvěké bitvě Bělohorské, ale i na několik pokolení předcházejících.« Rok na to dovolává se Kalousek přímo líčení Denisova v 2. vyd. Čes. stát. práva a opět z roku příštího máme výmluvné svědectví Kalouskovy víry v hluboký rozklad českého organismu národního a státního, vedoucí ke katastrofě, v jeho referátu o Tomkově »Dějepisu města Prahy« (Osvěta 1893). Zde Kalousek karakterisuje dobu jagellonskou jako »dobu nenáhlého úpadku, vývoje ke zkáze, nikoli ještě hotové zkázy«, kdy »proti vznikajícímu zlému vždy ještě bojují síly dobré«. A dokládá: »ale děsivé bývá pomyšlení, kam až v budoucnosti úpadek dostoupí, co z něho později pojde! Úpadek tento šel stejným krokem před se jak v životě celého národa a státu českého, tak i v životě měst Pražských a obyvatelstva jejich.« A nelze se prý

diviti, — míní Kalousek dále —, že po takovém úpadku ve všech řídících vrstvách společnosti národní, když odjinud jí nepřicházela náprava, konečně po stu letech přikvačil dokonalý pád«, jehož prý »předtucha a zaviněnost tak daleko nazpět stopovaná jímá bolestně vlastence«. — Jak zničujícím soudem stihal Kalousek domnělou mravní špatnost vůdců českého povstání, ale i jejich domácích protivníků ze šlechty katolické, četli jsme již výše v jiné souvislosti. —

Jako nemůžeme tento názor, hledající podstatné příčiny národní pohromy bělohorské ve vnitřním úpadku domácím, prohlásiti za cosi jenom a zvláště Kalouskovi vlastního, právě tak nelze tvrditi, že zde šla Kalouskova myšlenka ve šlépějích myšlení Tomkova. Byl to názor t é m ě ř o b e c n ý. Ale tento názor byl také dosti š i r o k ý, aby se v jeho rámci uplatnily z v l á š t n í i n d i v i d u á l n í a k c e n t y a o d s t í n y jednotlivých historiků.[1] A právě u Tomka a Kalouska postřehneme snadno odlišné akcentování. Jestliže pravověrný katolický horlivec Tomek neustává zdůrazňovati mravní hynutí národa, pocházející z toho, že protestantská většina jeho spustila se pravé víry a žila nábožensky bez kázně a řádu církevního, staví naproti tomu Kalousek do popředí sociálně politické choroby národního a státního života českého před Bílou Horou. A konečně nesmí být zapomenuto m o t i v ů a o k o l n o s t í, provázejících Tomkovy a Kalouskovy projevy tohoto smyslu: Tomek odsoudil nejnemilosrdněji předbělohorský národ ve službách reakce 50. let, aby mohl tím šetrněji pardonovati a krýti bělohorské triumfátory; Kalouskova nejtvrdší slova byla výrazem nejprudčího bolu a hněvu vlastencova nad porážkou a jeho národně pedagogického snažení, kterému podřizoval i svou vědu o minulém životě vlasti.

(Dokončení.)

---

[1] Podobně je tomu v p o l s k é m d ě j e p i s e c t v í, jak dovozuje B o b r z y n s k i ve svém »Přehledu dějin polských«: »Jedni kladli hlavní váhu na úpadek osvěty v XVII. a XVIII. věku, druzí stavěli do popředí úpadek veřejné mravnosti, prodajnost a osobní ohledy, jiní obrátili pozornost hlavně na ponížení měst a útisk lidu selského. Atd.« Bobrzynski sám spatřuje kořen zla v nešťastném ústavně politickém vývoji Polsky.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

Lodgman von Auen: Die Autonomie und ihre Bedeutung für Oesterreich-Ungarn (Praha 1918, vlastní náklad).

Říšský poslanec rytíř Dr. Lodgman von Auen, jeden z rozumnějších Němců, vykládá ve spisku svrchu uvedeného názvu své názory o budoucnosti Rakouska. Poněvadž jde právě o Němce, jehož názory se poněkud liší od názorů obvyklých u vůdců tohoto kmene, podáme zde jejich podstatný obsah. Čtenář zároveň hned uvidí, do jaké míry se rozcházejí názory i tak zvaných umírněných Němců s naším nahlížením.

Zajímavo jest, jak si především Lodgman vykládá, že celý svět mohl býti přiveden k boji proti německému národu. Lze si to dle něho vysvětliti jedině **různým nazíráním na stát a státní život**, jak se jeví u Němců na jedné a u druhých národů na druhé straně. Toto odlišné nazírání na stát a jeho život musilo, praví Lodgman, *vzbuditi ihned odpor* ve světě, jakmile se Německo pokusilo o ovládnutí světového trhu, a jakmile tím bylo donuceno provozovati světovou politiku. Nynější světový stav pak nazývá autor **vítězný pochod demokratické myšlenky**. Chce, aby při tom bylo i Rakousko. Dosud to nebylo možno, poněvadž se rakouští národové vyčerpávali vzájemným bojem a bojem proti vlastnímu státu, jako domnělému utiskovateli. Mnoho tu zavinila také politika Němců, plná odporů. Vláda pak jest bezradná, bezradně prý kolísá mezi Němci, Slovany a Romány, *pokládá stát za zděděný fideikomis*, který ovládá jedině dle zásady »divide et impera«. *Každý státní útvar musí však míti svou státní myšlenku*, která před dějinami zdůvodňuje jeho trvání. Myšlenka tato se postupem doby může měniti. Jakmile však vůbec odpadne, nastává rozklad státu. Dříve byla rakouskou státní myšlenkou obrana proti východu, nyní spočívá tato myšlenka ve *spojování obou polovin Evropy*, kterou právě Rakousko se svou směsicí různých národů představuje. Tomuto úkolu říše by měla také odpovídati státní ústava, která by neměla strpěti ani slovanskou ani německou nadvládu, nýbrž která by měla v jednotlivých národech, v říši obývajících *vzbuditi hospodářský a politický zájem o rakouský stát*, tak aby *bez nucení*, zcela z dobré vůle uznaly Rakousko za základ svého bytí.

Lodgman vykládá dále vývoj poměrů v Rakousku a doznává, že Němci dostali volebním řádem z roku 1907 na říšskou radu *takový počet mandátů, jenž přesahoval jejich početní sílu*. Stalo se

tak prý pro jejich hospodářský a kulturní význam. Za války, když bylo vládnuto podle § 14, tedy absolutisticky, němečtí poslanci většinou k tomu nejen mlčeli, nýbrž ještě k tomu povzbuzovali. Lodgman to pokládá za chybu a táže se, zda mají nésti i nadále za tento stát zodpovědnost.

Na to probírá autor jednotlivé rakouské národy a jejich snahy a uvádí o Češích, že dosud přísahali na historické státní právo, nyní však že prohlášení z 30. května 1917 vyhloubilo do tohoto historického státního práva velkou mezeru (»eine arge Bresche geschossen«), poněvadž se opírá o přirozené právo národů na sebeurčení. Němci v Čechách na to odpověděli prohlášením z 22. ledna 1918, kterým se stavějí za sebe proti jakémukoli českému státu, ať v rámci Rakouska nebo mimo tento rámec a žádají úplné územní oddělení severních Čech. Také šumavští Němci žádají připojení k Horním Rakousům. Slezští Němci nechtějí dělení území, poněvadž, ačkoli jsou v menšině, tuto zemi dosud ovládají. Politiku Němců v Rakousku vůbec pokládá Lodgman za pochybenou, poněvadž se nemohli dosud odhodlati k tomu, aby z vývoje posledního půlstoletí učinili ten jedině možný závěr, že stát sestává z osmi národních kmenů, že tyto národní kmeny jsou jeho základem, a že proto nemůže ani uvnitř ani na venek vystupovati jako německý stát. Mimo to kalí zrak rakouských Němců politika Německé říše, která to od dob Bismarkových přivedla tak daleko, že téměř celý svět stojí proti Německu. Němci sice nahlíželi, že tento stát není ve své většině německý, že tedy může vycházeti německý směr pouze od koruny a vojenských kruhů (»so kann eine solche deutsche Richtung nur von der Krone und den Armeekreisen ausgehen«), ale přes to se rozhodli právě pomocí těchto činitelů prováděti nadvládu.

Lodgman má za to, že v budoucnosti jest vedle demokratického a federalistického Ruska absolutické a centralistické Rakousko-Uhersko nemožné. Rakousko se svou směsicí národů jest prý Evropa v malém. Správně vidí Lodgman do budoucnosti, když praví: »Napříště budou musiti býti státy založeny na vůli svých národů nebo nebudou vůbec míti trvání, neboť dějiny dospěly k okamžiku sebeurčení národů.« Ukáže-li Rakousko, že má základ ve vědomí a vůli svých národů, získá velmi mnoho na východě. Při tom se nevzdá svých styků se západem a stane se tak pojítkem Evropy, mostem mezi východem a západem. Němci však musí jíti tomuto vývoji v čele: »Dějinami a významem jsou povoláni míti vůdcovství v radě národů!« Zajímavo jest pro německé myšlení, že autor jinak sympatický nevidí, že spojovati se mohou jen živly příbuzné, a že duch národů slovanských a románských se tak liší od německého ducha, že jest sotva myslitelno, že by dobrovolně zvolily a uznaly za své vůdce právě Němce.

O myšlence sebeurčení národů myslí Lodgman, že nabude takové síly, že na konec jí podlehnou i dohodové státy, zejména Anglie, a že i tu dojde v jejím smyslu k rozkladu. A proto Němci učiní nejlépe, když se v čas této myšlence podřídí. Dosud se obětovali (!) pro stát, není však taková politika pro ně nejlepší, neboť musili při tom krok za krokem couvati před tlakem neněmeckých národností. Při tom se ovšem musejí Němci vzdáti, jak dále vykládá autor, svých choutek poněmčiti cizí území, a musí se také vzdáti svých soukmenovců, pokud žijí rozptýleně mezi druhými národy.

Lodgman není pro rozdělení Rakouska v národnostní státy, pouze patrně pro jakousi správní a soudní autonomii národností na podkladě územním (souvislých území každé národnosti). Doznává však, že v Rakousku došly již věci dále. »Zřízení samostatných států závisí na celé řadě příznivých okolností, podstatným požadavkem jsou duchovní předpoklady v území, o které jde. A že tyto zde dnes již jsou, nemůže býti popřeno a to v neposlední řadě dík rakouské a uherské agrární a národnostní politice.« Správně také rozpoznal poslanec Lodgman, že »Evropě nadchází doba nového uspořádání, která opustí mnohé z toho, co dosud tu bylo, jako překonané a zbytečné.« Že s tím zapadnou také některé myšlenky a předsudky Lodgmanovy, jež mu kalí zrak a zdržují jej od toho, aby některé své dobré náměty a náběhy domyslil, a že zejména autonomisování říše nebude již dostatečným lékem, možno také očekávati. *Dr. F.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Ozdravovny.

Válka posunula do popředí zájmu veřejného mnoho otázek péče o mládež druhdy málo povšimnutých. Z těch zajisté z nejaktuálnějších nyní i v letech poválečných bude otázka, je-li možno a kterak vyrvati zkáze dítky, oslabené krušnými poměry, kterak ozdraviti dítky, kterým nouze, strádání, útlak válečných let zasadily již zárodky chorob, čím navrátiti životu dítky již dotčené křivicí, tuberkulosou, nervovými chorobami, nemocemi srdce atd. To jest otázka, kterou řešiti rychle a pronikavě nyní jest v nejvlastnějším zájmu sebezáchovy národa. Odpověď jest stručná, řešení slovem jest prosté: jest zapotřebí zřízení, které by takovým dětem poskytlo pobyt v okolí utěšeném, klidném, v místě, kde by již samy podnebné a přírodní poměry měly vliv ozdravující, opatřiti jim bydlení ve všem vyhovující požadavkům zdravovědným, živiti je prostě, ale vydatně, zajistiti přesnou životosprávu a všestranný, ale povaze (konstituci) jednotlivců přizpůsobený výcvik tělesný; souběžně musí působiti řádná výchova, která ve mnohých případech bude nutně míti ráz psychické terapie, a ovšem musí se dětem dostati výuky přiměřené, t. j. takové, která šetříc jich všemožně jako rekonvalescentů, hospodárně využije psychofysické energie jednotlivců a hledíc bedlivě k rozdílům možné výkonosti, rozvijeti bude schopnosti duševní, nespouštějíc nikdy se zřetele individuality u dětí takových obyčejně značně rozdílné, poskytne pro život potřebných praktických vědomostí a dovedností jednotlivcům míru dosažitelnou.

Tedy program v podstatě prostý. A je to program dávno už ne nový. Ale nového, nebývalého úsilí bude třeba, aby byl uskutečněn. Provedení jeho bude vyžadovati mnoho obětí a hodně nákladu. Neprovésti jej však, znamená-

nalo by škod a obětí (v jiné podobě) mnohem více. Nepřiložiti tuto k dílu ruky, znamenalo by zůstaviti degeneraci statisíce.

Otázka takovýchto zřízení, dětských sanatorií, ozdravoven, škol v lese, letních útulků atd., jako mnoho podobných, není teprve otázkou krutého dneška. V naší pedagogické literatuře i také již v denním tisku bylo dávno před válkou nejednou poukázáno na její vážnost. Také bylo dosti podrobně naznačeno, jak ji řešiti. I řešiti se počala. Arcit pokusy u nás v tomto směru, jako vždy ve skrovných poměrech našich, provedeny jen po některých stránkách, částečně a v míře hodně omezené.

Od r. 1882 působí v Praze spolek »České feriální osady« založený Drem Václavem Medalem (* 1849, † 1900): v r. 1912 vypravil na venek 1430 dětí nákladem 60.000 K. V l. 1907—1908 po informačních a propagačních úvahách od J. Zemana, Jos. Čermáka, Dra Ot. Kádnera začíná se se zájmem sledovati, jak se v cizině (hlavně v Německu) ujímá myšlenka škol v lese. Přičiněním Čermákovým počalo se již i jednati o zřízení školy takové v Kostelci n. O. Mnoho zajímavých zpráv o anglických školách pod širým nebem přinesl ze své studijní cesty r. 1909 Václav Rohlena, r. 1912 referoval jsem o feriální kolonii města Antverp na Heyde, kde byly děti od počátku března do konce listopadu (měly tam ovšem školu), a r. 1913 někteří z našinců viděli aspoň něco z nadmuté slávy vídeňských letních škol. Od myšlenky školy v lese přirozeně dochází se k myšlence ozdravovny, internátu, ústavu v příznivé krajině, na venku, v lese, po případě u moře. Čermák již ve své brožuře (1907) propaguje ne pouze školu, ale ústav pro slabé a opuštěné děti (myslí na zřízení pro půltřetího sta dětí s vlastním hospodářstvím a dílnami atd.). Z podnětu Kádnerovy úvahy »Škola v lese« (1908) začalo se o věci této uvažovati v Praze, a r. 1911 navrhl městský fysik Dr. Procházka presidiu městské rady zřízení celoroční feriální kolonie v »purkrabském háji« nad Divokou Šárkou, školy s internátem. Dr. Procházka radí postaviti lehké dřevěné pavilony v lese, vyučovati za příznivé pohody pod širým nebem, za deště v otevřené verandě; ložnice, jídelny, kuchyně umístiti v přístavbách. Stavební úřad vyhotovil již technický projekt (zatím pro 30 dětí), s úřady školními mělo býti projednáno exponování školy do kolonie. Návrh prodělal obvyklou cestu instanční, všude byl přijat sympaticky, ale k uskutečnění nedošlo, ježto náklad byl finanční komisí obce pražské zamítnut. Znovu ventiloval věc tuto v Nár. Listech 25. července 1915 (příloha k č. 204., str. 9) MUDr. Jos. Mazánek a obnovil důrazně požadavek školy-ozdravovny. Také »Ústředním spolkem českých žen« zahájena byla akce, aby získáno bylo hmotných prostředků ke zřízení »letního domova pražských dětí«, ale krásný plán zůstal neuskutečněn. I plán lesní školy v Kostelci n. O. ztroskotal. Za to se »České zemské komisi pro ochranu dítek a péči o mládež v království Českém« podařilo zříditi r. 1912 za pomoci zemského sirotčího fondu ozdravovnu v Teušeni. Ústavu vytčeno za účel »poskytovati dětem ve vývoji tělesně slabým nebo po přestálé chorobě zesláblým, potřebujícím mimořádné péče a ošetření, vedle zvláště výživné stravy a léčení lázeňského (železitou vodou, rašelinou), vhodným zaměstnáním na volném vzduchu, vycházkami, tělocvikem, hrami tělocvičnými, sportem s koupáním v místních lázních říčních, takového celkového opatření, kterého se jim nemůže dostati ani v rodinách ani v koloniích«. Chovanci ozdra-

vovny docházeli do místní čtyřtřídní školy obecné a do měšťanské školy v Brandýse n. L.: vzdělání školní doplňováno a prohlubováno v ústavě za vedení učitelky-správkyně. Když vypukla válka, rozhodla se ČZK umístiti v ozdravovně toušenské osiřelé a opuštěné děti vojínů, pokud se pro ně nenajde vhodných pěstounů. Do počátku pátého roku svého trvání (16./X. 1916) měla ozdravovna 91 chovance, 57 vlastních, 34 děti vojínů.

Pokus karlínského odboru »Spolku pro potírání plicních chorob«, zříditi ozdravovnu v Otradovicích zanikl v samém slibném počátku: o prázdninách 1913 opatřeno bylo 22 dětí v najatém domku se zahrádkou, bylo s úspěchem jednáno o zakoupení vhodného objektu a projektována celoroční osada, ale než došlo k druhé prázdninové výpravě, vypukla válka.. Válka ochromila rozvoj toušeňské ozdravovny a potlačila všecky plány. Nedotčeny ve svém zřízení, ač zajisté také citelně omezeny ve své působnosti zůstaly jen ozdravovny pro děti tuberkulosní (Albertinum) v Žamberce a pro skrofulosní (zemský ústav) v Luži. I činnost feriálních osad značně byla omezena a znesnadněna. Obtíže aprovisační rostly a zřejmě ubývalo ochoty, porozumění pro účel spolku, ubylo dobré vůle. Od počátku války zápasily feriální kolonie s nesnázemi, které loni vyvrcholily. Ještě o prázdninách r. 1916 bylo sice vypraveno na venek 320 dětí do osad v Chutnovce, v Černovicích, v Újezdě na Turnovsku a v Luži. Ale loňského roku bezprostředně před prázdninami přinesly denní listy smutně památný projev spolku »Českých feriálních osad« z výborové schůze 4./VII. 1917, »nejpohnutější a nejsmutnější schůze za 35 let činnosti spolku«, ve kterém oznámeno české veřejnosti, že »výbor spolku feriálních osad byl důtklivě vyzván městskými radami z míst, kde spolek po léta má osady, aby upuštěno bylo pro nesmírně těžké vyživovací poměry a pro naprostý nedostatek mléka, másla, vajec, brambor a j. nezbytných potřeb k výživě. Mezi těmito bylo i město Luže, kde má spolek vlastní budovu, ve které lze umístiti 400 dětí, a varovné upozornění městské rady lužské zdůvodněno bylo i c. k. okres. hejtmanstvím ve Vys. Mýtě. Výbor hledal potom náhrady na 16 jiných místech v krajích zemědělských, ale ani tu nenašlo se přístřeší pro děti-osadníky.« Potom ujalo se podniku vypraviti děti pražské (ale nikoli předměstské) na venek zvláštní komité, mající zabezpečenu aprovisaci z městské subvence pražské (36.000 K), vyžádalo si od spolku feriálních osad propůjčení osad v Černovicích a v Chutnovce a potřebného inventáře pro osadu ve Zběšičkách a vypravilo 600 dětí pražských. Původně počítáno s výpravou 1000 dětí pražských a 200 předměstských. Zpráva za r. 1917 uvádí, že by spolek pro předměstské děti vydatné aprovisace nebyl mohl opatřiti. Na místo zmařené výpravy dětí do společných osad vyslal spolek do ochranné péče venkovských dobročinných rodin 254 válkou strádajících dětí a sirotků po padlých vojínech. —

I za války se ušlechtilé heslo »vše pro dítě« přečasto opakovalo, ale dětem se postupně všecko bralo. A nyní jest bída dětí největší: zástupy dětí chřadnou a hynou, nedoživenost, nedokrevnost, slabost, nervosita jest mezi dětmi nyní zjevem hromadným a hrozivým ve svých následcích. A toto poznání strašných účinků válečných let musí vésti k oživení ozdravného hnutí, jež před válkou počalo a válkou dočasně potuchlo, musí vésti k úsilné, rozsáhlé a hluboce založené a vytrvalé práci záchranné, musí se vybudovati

vhodná zřízení, rozrůzněná dle hlavních skupin chorob dětských strádáním tělesným i duševním za těchto let vznikajících nebo již zakořeněných.

Účinně uchopil se této práce již dětský odbor »Českého srdce«, vysílaje děti — »národní hosti« — na venek do rodin, právě zřídil v Chuchli na pozemcích obce pražské útulek pro děti nemocí zesláblé, kde umístěno jest již 30 chovanců, a v Břevnově ve známé usedlosti »Větrníku«, kterou obec pražská zakoupila, umístí 40 svých chráněnců ohrožených tuberkulosou.

J. Mauer.

Literatura: Zeman, Péče o abnormální, 1907, str. 9. sl.; Jos. Čermák, Škola v lese, 1907, Kádner Škola v lese, 1908; Mazánek, Škola v lese, Nár. Listy 25./VII. 1915; Přehled činnosti České zemské komise pro ochranu dítek atd. za r. 1915, str. 49., za r. 1916., str. 99., Výroční zprávy Čes. feriálních osad 1916, 1917.

LITERATURA.

Krásná.

John Galsworthy, Bratrství. Román z londýnského života. Přeložil Zdeněk Franta. (Laichterova sbírka krásného písemnictví XXII.) Praha 1917. — *Jan Havlasa,* Šílené lásky. Tropická romanetta. Praha, J. Otto, 1917. — *F. V. Krejčí,* Vlákna ve vichru. Román. (Knihy Topičova Sborníku 9.) Praha, 1917. — *Karel Rožek,* Lásky, vášně a zrady. (Topičovy dobré knihy původní 4.) — *Karel Mašek* (Fa Presto), Pestrý záhon lásky, hněvu a smíchu. (Ottova laciná knihovna národní 256.) Praha, 1917.

Název románu Galsworthyho »Bratrství« má ironický přídech. Londýnská inteligence je zasažena sociálními snahami, snaží se bratrsky pomáhati chudým, avšak vytvoří se tím vzájemné vztahy křivé; zdánlivě drobnými příčinami nastane neúspěch, ba i rozklad rodinného života. Určitě se spisovatel nevyslovuje, kam míří, nutno záměry jeho odhadovati ze skrytých narážek. Kdyby Galsworthy vystupoval jako malíř, jeho plátna by se vyznačovala jemnými, bledými barvami. Všechno křiklavé, hlučné je cizí tomuto vytříbenému duchu — ve své vlasti patrně pluje nejraději proti proudu veřejného mínění. Jeho lidé, i nejaktivnější, jsou ku podivu trpní: miluje povahy pohroužené v sebe, jednající z vnitřního vnuknutí, lidi, kteří rostou klidem a jež jakoby nerady reagují na vnější podněty. Galsworthyho oblíbené osoby bývají málomluvné, nebojovné, mimo proud denního života. O hlavní postavě přítomného románu, spisovateli Hilariovi, praví vlastní bratr, že jest »negativní«, že neumí jednati. Máme před sebou historii kultivovaného, korektního Oblomova evropského západu, historii bez činů. Hilarius chtěl prospěti opuštěnému děvčeti, modelce své ženy malířky, děvče ve své samotě k němu přilnulo, a to stačilo, aby se zhroutilo vratké manželství jeho. Všichni lidé románu mluví o bratrství: chce je uskutečniti pološílený tchán rozsáhlým spisem filosofickým, synovec s neteří přímou službou mezi chudinou, kde kdo jest ochoten ujmouti se trpící švadleny, zestárlého pro-

davače novin. A přece na konec román vyznívá zostřenou dissonancí, neboť modelka vydána patrně hanbě, švadlena žije ještě tíže vedle zatvrdlého muže, malířka rozchází se s opuštěným Hilariem. V tom směru Galsworthy jakoby úmyslně připravoval čtenáři zklamání za zklamáním, jako by ani nevěřil v positivní řešení sociálních neduhů. Autoru jeho druhu vnější děj je toliko prostředkem k účelu; především zajímají ho duševní stavy, které se skrývají za mlčením lidí. Tu Galsworthy jest uznaným mistrem psychologické drobnokresby. Z pološera vystupuje na př. postava modelčina: nedovídáme se o její minulosti, s Hilariem sotva slova promluví, leda několik suchých a prosaických vět — chová se téměř flegmaticky. A přece z narážek odhadujeme, že skutečně jen chudoba vnucuje jí povolání málo čestné a že beznadějná osamocenost rozněcuje city pro muže, který jediný ve velkoměstě lidsky se jí ujal. Ještě záhadnější povahou jest manželka Hilariova, duch oposiční, odmítavý, ale dychtící skrytě po lásce. Rázný muž by ji k sobě strhl, Hilariovi nedovede vyjíti vstříc, raději obětuje poslední zbytky svazku manželského. Až na podivínského starce a jeho vnuka lékaře, sociálního pracovníka, tito distinguovaní lidé vyhýbají se plným zvukům: o podezření, že Hilarius má nedovolené vztahy k modelce, mluví se tak delikátně, ve vzdálených narážkách, že něco obdobného marně hledáme v naší literatuře. Galsworthy může býti tedy vzorem opravdové zjemnělosti, vypěstované dlouhými tradicemi kulturními. Jest kulturní mluvčí moderní Anglie, anglické inteligence, která slávy své nehledá ve vnějších úspěších a nemiluje energie jednostranně užité. Zvučný překlad Frantův uvádí k nám dílo zajímavé tím, že zřejmě odporuje ustálenému vkusu a přece vnitřní hodnotou i vytříbenou formou svou zajišťuje si úspěch.

Jan Havlasa mohl by býti protichůdcem anglického autora. V Americe přiučil se rušným efektům, širokým liniím, plnému proudu vypravování. Romantické záliby jeho byly posíleny pobytem v dalekých krajích, kde zjevy skoro nepravděpodobné zdají se býti přijatelnější. Čtyři tropická romanetta, sloučená v knihu Šílené lásky, novými prostředky vyvolávají onu napínavost, kterou k nám uvedl Arbes. Scenerie z Tahiti a Paumotu dává eksotický rámec záhadným příběhům bílých osadníků a hostů tamějších. Havlasa má nesporné nadání objeviti zajímavou fabuli a výmluvně ji podati svému obecenstvu. Jemnější čtenář přál by si, aby látka byla umělecky protříbena, prohloubena a upravena. Havlasova romanetta podobají se prvním skicám, přípravě na výtvor, který nutno teprve vypilovati, hospodárně vybudovati, zestručniti: je v nich mnoho vervy, málo formy. Nehotovost lze doložiti zejména na první povídce Bludný pirog, kde se celkem nicotná příhoda povznáší divadelním zakončením, jakoby úmyslně nejasným. V tropickém podnebí všecko dráždivě útočí na nervy, dráždivé jsou krásy přírody, dráždivé také vztahy pohlaví, jichž Havlasa nezastírá. Domorodci málo zasahují do děje, hrají pouze foliové úlohy ve službách vůdčích osob bílých. Proto je na snadě myšlenka, že většina příhod mohla se odehráti také jinde, třeba v Evropě, že nevyrůstá nutně z půdy mateřské. Novoromantismus stále více nyní oživující vyniká jemnými prostředky svými, zdokonalenými předchozím obdobím realistickým. Jeho vidiny, sny a tušení, sebe oddálenější realitě, z níž ve skutečnosti vyrůstají, nepotřebují spoléhati v důvěřivou ochotu čtenářovu. Havlasa překvapuje průměrné čtenáře (a ještě spíše čte-

nářky) nezvyklou látkou, literárnímu obecenstvu předkládá z Tahiti vzpomínku ze soukromí Gauguinova, vzbuzuje představy velikých, mohutných osudů lidských. Tři krásné sestry léta mlčící, nositelku vnitřního hlasu Gauguinova, znetvořenou malomocenstvím, moderní umělec jemnými prostředky z divadelní oddálenosti lidsky přiblíží našemu cítění. Zlidštění a zjemnění potřebuje romantismus Havlasův na úspěch umělecký.

F. V. Krejčí napsal nový svazek belletrie, za válečné doby málem idylu, jejíž klid se stěží kryje s názvem Vlákna v bouři. Postavil vedle sebe tři dvojice různých milenců, charakterisované ženami: oddanou, emancipovanou a vzdělanou. Válka zasahuje do jejich osudů jako temné pozadí, někdy jako deus ex machina — autor spokojil se v tom směru narážkami, které jsou vysvětlitelny poměry roku, kdy román vznikal, dnes však již neuspokojují. K mužům práce druží se jemný estét; chystá se jeho přerod, aby místo uměleckým požitkům vlastním žil společnosti. Co román tu naznačuje, nestačí, bohužel, získati Budilovi plných sympatií. Zvláště episodu služčinu autor socialistický mohl zcela jinak zahrotiti, aby žena z lidu nevystupovala pouze jako předmět rozkoše městského pána. Charakteristika jednotlivých osob není bez zajímavosti, mladí lidé daří se Krejčímu nejlépe; budiž na příklad uvedena episoda ošetřovatelčina. Celek však není oživen a sjednocen silnou myšlenkou vůdčí. pročež kniha zdá se proti úmyslům spisovatelovým býti pouhým zábavným románkem milostným a tedy přechodným zjevem v činnosti Krejčího.

Posmrtné vydání povídek Rožkových Lásky, vášně a zrady znovu ukazuje ustálenou literární fysiognomii skromného autora. Rožek, poctivý idealista, přinesl si do hlavního města znalost venkovské inteligence, zejména lékařů a profesorů, rovněž společenské názory statkářů. Z těchto vrstev vybíral si také idealisované postavy pro svazek přítomný: tu sirota po lékaři ztrácí bosenskou výpravou ženicha, aby nalezla v jeho příteli náhradu, lékař odcizí se mladé manželce, že vzpírala se přijmouti ve svatební noci sirotka-novorozeně, jiný lékař ve vlaku zaslechne chlubnou řeč záletníkovu o své manželce, profesor odborník pozdě poznává, jak zapomněl žíti rodině i sobě; statkář stržen byv rozmařilou ženou, hledá zapomenutí jako neznámý čeledín, statkář brání dceři sňatek z lásky a změní ji v planý květ, nebo výstřelem vyřídí dva statkáři dávný spor rodinný. Rožek vyhlédl si účinné látky, navazuje na dobré tradice společenských povídek našich, plynně vyprávěl příběh, dal mu teplý tón svůj, zůstával však prostým a průhledným. Dramatické, umělé stavby strojiti nebylo mu dáno — v přítomné knize zdá se, jakoby síly jeho již umdlévaly, někdy stěží dovedly vyprávění do konce a zejména nestačily již na zahrocení, uměleckou pointu (viz úvodní povídku Světice).

Pestrý záhon lásky, hněvu a smíchu shrnuje humoresky a feuilletonní črty Karla Maška. Fa Prestovi nejlépe svědčí literární persifláž, groteska, kterou uzavírá také svou knihu (Podivuhodný případ) — tu dovede býti vynalézavý, vtipný a hybný. Epigon prósy Sv. Čecha jinde postrádá bezprostřednosti a přirozené volnosti, papírové prostředí vrhá na jeho příběhy umělé osvětlení. Črty jako »Nádherná paní« se v našich listech tak často opakovaly, že dnes již antikvita jejich jest nesporna. *K. V.*

Poučná.

K. Kadlec, Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. Nákladem Čes. Akademie 1916. Str. IV. + 468 tekst. — 469 514 listinné přílohy; za K 8·40. — *J. Peisker,* Die Abkunft der Rumänen wirtschaftsgeschichtlich untersucht. Berichtigter Sonderabdruck aus der Festgabe für Hofrat Loserth. Ztft. d. Hist. Ver. für Steiermark XV. 1917. S. 48. — *R. E. Hughes,* Demokratický ideál u výchově. Přeložil Lad. J. Živný. Ústř. nakladatelství učitelské (J. Rašín), Praha 1918. — Prof. dr. *Ladislav Fahoun*: Spánek a sen. Sv. 99. sbírky »Za vzděláním«; nákladem J. R. Vilímka, za účasti Osvětového Svazu, v Praze, bez letopočtu, stojí 60 h, stran 46. — *Jan Pastejřík*: Bakterie, jejich význam v zdravotnictví, potravinářství a v polním hospodářství. Průvodce vědou a uměním, sv. 10. V Praze 1917, nákladem Ústředního nakladatelství učitelského, Jos. Rašín, za 2·50 K.

K. Kadlec: Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. Nákladem Čes. Akademie 1916. Str. IV. + 468 tekst — 469-514 listinné přílohy; za K 8·40. — *J. Peisler:* Die Abkunft der Rumänen wirtschaftsgeschichtlich untersucht. Berichtigter Sonderabdruck aus der Festgabe für Hofrat Loserth. Ztft. d Hist. Ver. für Steiermark XV. 1917. S. 48.

Nedávno zemřelý prof. Jireček prokázal Srbům a Bulharům tytéž služby, jež Řekům prokazal Krumbacher a Rumunům dříve historikové německo-maďarští a dnes jeden z nejdůkladnějších znalců slovanského práva — prof. Kadlec. Jeho kniha o Rumunech je dílo jistě práce několikaleté. což je jasno každému, kdo se poněkud hlouběji chtěl dostati na kloub těm mnohým problémům, na něž balkanologové narážejí a naráželi a o něž klopýtati budou ještě dlouho. Prof. Kadlec svou práci rozdělil — tak se mi zdá — příliš geograficky, tedy schematicky, a tato přílišná schematičnost je práci na újmu. Část uvodní vypravuje 1. o smyslu slov Vlaši a Valaši u různých národů v odlehlých dobách; název ten značil dříve vesničana, pozdější specialisace jej ponechala pastýři, jehož stav však byl jen přechodnou hospodářskou formou a v tom je zárodek netrvalosti, lze říci krátkodechosti t. zv. valašského práva, jehož nestálost zvyšovala i jeho jen tradičnost; nebylo něčím pevným, ale měnným dle kraje, sousedů a doby. Na str. 11—82 podává přehled o literatuře, jež se obírala původem národa valašského. To je otázka, jež ve vědě i mezi lidmi nadělala dosti zlé krve. První rumunští, nazveme je kronikáři, byli to však spíše buditelé, tvrdili a dokazovali, že Rumuni jsou potomky starých Římanů nebo aspoň římských legionářů, kteří se smíchali s domorodci a vytvořili nový jazykový i tělesný typ lidový. Tuto teorii kontinuity hlásali Jiří Sincai, Petr Maior a lipský profesor J. Thunmann. Proti této příliš chabé tesi se postavili Švýcar Fr. J. Sulzer, jemuž uvěřil prvý snad západoevropský historik Balkánu Engel, Miklosich a hlavní tvůrce teorie nové, polyglot a důkladný historik R. Roesler, † 1874, ze Št. Hradce, jenž přišel s knihou »Romanische Studien«, ve které tvrdí a dokazuje, že domov Rumunů nelze hledati na severu, nýbrž na jih od Dunaje, že nejsou jím tedy Sedmihrady, jež pode jménem Dacie tvořily v l. 106—271 římskou provincii; císař Aurelian vida, že nelze jí hájiti, odvedl římské osadníky.

domorodce přenechal Gotům, a Dunaj byl zase mezníkem imperia římského. Gotové nečetní brzy odtáhli, ale leckde v horách se přece mohli udržeti staří domorodci. Jest nám těžko představiti si, že by bylo možno úplně vylidniti zemi, jež skytala tolik úkrytů ve svých zákoutích. Nějaký ten zbytek vždy se mohl udržeti, ale byl asi umlčen, což zavinila nesmělost a nerozpínavost, kterýchžto vlastností zase snad až přebytečně měli novousedlíci. Na dalších stránkách zaznamenává autor nové a nové historiky a jich díla, jimiž měl býti osvětlen temný a spletitý původ Rumunů. Práci nekoná pouze zapisovačsky, nýbrž připojuje své poznámky přitakující nebo odporující. Na str. 83—122 je naznačen vznik obou rumunských států: jižního a staršího Valašska a mladšího, severnějšího Moldavska, dle stejnojmenné říčky, přítoku Seretu, které my však chybně jmenujeme Multansko, což je vlastně jméno Valašska. I to je otázka sporná, ač vývoj spadá do 13. a 14. století a děl se pod patronancí Maďarů, kteří v nových státech chtěli míti ochranné marky proti Kumánům. To jest práce historická, věcná, ale nedosti jasná právě svou příliš jednoduchou osnovou. Ještě pracnější jest rozsáhlejší oddíl druhý, jenž vypravuje o Valaších na poloostr. Balkánském, o jichž téměř dosavádním kočování čteme věcné doklady v Jirečkových Cestách po Bulharsku, ze kterých Kadlec celé odstavce do své práce vložil 130 sl. Pastýři, ne všichni původu rumunského, byli mezi nimi i ostatní Balkánci, putovali ve větších i menších družinách se svými stády na letiště, zde stavěli lehko pohyblivé salaše, jichž skupina zvána katuna. Hlavou vůči domácím a zástupcem proti vrchnosti a pevně a trvale usedlým sousedům byl katunas, čelník, na církevních statcích také premikj nazvaný, někdy kněz. On vybíral vrchnostenské dávky a řídil roboty, jež Valaši konali pasením vrchnostenského dobytka a dávkou zase dobytkem placenou. Na půdě srbské Valaši byli tlačeni dál a dále, poněvadž bylo domorodců dosti; vítanějšími byli v Uhrách, kde hlavně tatarský vpád v pol. 13. stol. proředil domácí obyvatelstvo, takže uherští králové Valachy zvali, ač zase sedmihradští Sasové jen tehdy je přijali, vzali-li si příchozí od nich svolení. V Sedmihradech v Marmarošsku vedle pastýřství vzali na sebe i úlohu zemských strážců proti Rusům a Tatarům, tato úloha svěřena i Rumunům fogarašským; z obou mnozí nobilitováni, tím však ztratili souvislost a společné zájmy se svými méně zámožnými krajany a propadávali maďarisaci. Na území sedmihradském tvořili Rumuni sice většinu, ale přece se nestali politickým činitelem, a příčina — byli stádo bez vůdců.

Tam však jejich tradiční právo bylo pozměněno právem německým, právem polským a ruským na území Červené Rusi—Haliče, kamž se první pastýři dostali počátkem 15. stol. Tam přejímání práva valašského usnadnily nejen podobné přírodní poměry, nýbrž i stejná pravoslavná víra, k níž se hlásil jak rusinský sedlák, tak rumunský pastevec (439), jenž založil na novém území snad až několik set osad (315); jejich kňazi, jako z práva německého vzrostli šoltysové, pozbývali práv a konečně lišili se od ostatních chlopů a valachů jen tím, že nerobotovali, byli prvými mezi rovnými (319). Jak jsem již pověděl v předu, valašení bylo jen zaměstnáním přechodným, trpěným jen v době řídkého zasídlení. S houstnoucím obyvatelstvem menšil se průměrný podíl na rodiny, jenž byl u kočujícího valacha mnohem větší, než u trvale usedlého sedláka. Valaši se obrátili pak na západ, prošli hřbet karpatský a

v 16. století došli na Těšinsko a Moravu; o těch Valaších se vedl dosti dlouhý spor, kdo to jsou. Dnes je jisto, že jich bylo pouze několik set, ale jest pochybno, zda to byli Valaši rodem i povoláním, snad spíše Valaši jen povoláním, kteří od svých vzorů přejali pouze pastýřskou a salašnickou terminologii. Jméno Valach ustavičně cosi ztrácelo, konečně ztratilo úplně svůj význam národopisný a značí jen člověka pastevce, nebo u nás pobudu, tuláka, čili jak lid ostřeji říká smrdirobotu.

Jest jen otázka, odkud tedy se ti Valaši rozšířili. Kadlec s jinými se rozhoduje pro kraj pod řeckým Pindem v okolí města Larissy, odkudž část jich koncem 10. století odvádí bulharský car Samuel dovnitř Bulharska, zařazuje přestěhovalce do oněch vojenských oddílů, jež bojují proti Řekům. Zde jsme u tematu a tese Peiskerovy, jenž pravlast rumunskou i jich původ hledá svým často kacířským způsobem, který, třebas nenalezl souhlasu, rozvlní mnohdy až příliš klidné hladiny vědeckého moře, ale z bouře, z kontroversy často nejasné, změtené krajně odchylnými názory, vykrystaluje se mínění pravdě bližší.

První takové kacířství ve jmenované práci Peiskerově je, že Černohorce čítá jen jazykově mezi Slovany, typově jsou prý to Rumuni a Albánci; jiná nezvyklost je, že rumunština je pouze řeč adoptovaná a není prý to řeč prvá, již Rumuni přijali (15). Dochází k závěru, jejž přijímají i druzí badatelé, že podstatou Valachovou není řeč, ale zaměstnání (17) — kočovnictví. Pak vycházeje z faktů, že všichni kočovníci, kteří navštívili Evropu, přišli ze střední Asie, prakolébky kočovnictví, klade tam i pravlast Valachů. Pak upozorňuje, že pravý kočovník si nehledí skotu, jenž brzy žízní, ale bravu, jenž vydrží; v tom se mohl odvolat na kočovníky arabské, o nichž to pěkně vysvětlil ve své přednášce »Arabien u. Araben in der Weltgeschichte« str. 5. prof. Al. Musil; mistrně připomíná i ekstremní možnosti majetkové, následkem toho i kočovníkovu přizpůsobivost blahobytu i nejtvrdší nouzi (21). Stepní národové se vzájemně nutí ku stálé záměně sídel; což způsobuje snadnou přeměnu, záměnu i nová pojmenování. Peisker také upozorňuje na rychlou změnu typu i povahy, způsobenou ženitbou nomada s usedlicí, k čemuž donucen strachem, že by vymřel rod, když on sám přepadem, únosem ztratil ženu; smíšené sňatky pak byly příčinou dvojjazyčnosti. Na základě Jirečkových studií o jadranských Romanech vztyčuje hranici grekoromanismu, jehož nosiči byli tělesně chabí a dosti řídcí, takže neodolali jaré síle vetřelců, ve kterých však vyhasl pud kočovný, a oni stali se také usedlíky na balkánském poloostrově. Jméno Rumun je pouze vzpomínkou na doby, kdy také byli poddanými cařihradského imperia (39); jeden z nejznakovějších důkazů pro svou tesi hledá Peisker ve slově chottun, správněji kotun, jež dle ústního sdělení Vámberyho utvořeno ze staroturecké kot = díra, jáma. Časté spory a vysoké pokuty, jež musil kočovník za škodu učiněnou na polích platiti, způsobily, že nerad se stýkal s usedlíky, nejvolnějším se cítil jen na svých horských pastvinách, kde mohl i svým myšlenkám a obrazotvornosti popustit za klidu uzdu, i svou touhu po činech v boji se šelmami vybít.

Jest otázka, co na tesi Peiskerovu řeknou střízliví vědci. Jest kořením na poprvé hodně ostrým, leč nezbývá než přijíti s fakty buď odůvodňujícími nebo oddůvodňujícími, aby ta nová tese, nový balvan na stavbě rumun-

ských dějin byl buď použit mezi kameny úhelné nebo aby byl jako věc rozhledu bránící odstraněn. Jisto však již dnes je, že Rumuni mnoho ne prvky ve slovní poklad, ale i v práci usedlické přejímali od slovanských sousedů, hlavně Bulharů a ne tolik od Srbů, jak v době balkánské války, v době, kdy mysli byly zakaleny nepřátelstvím rumunsko-balkánským, chtěl namluviti Barbulescu a tím zapříti skutečnost a jistotu vlivů bulharských, již dokázal mnohem dříve Jireček.

Prof. Kadlecovi zůstane nemalá zásluha, že ve své knize dle rozšířené, ale i rozptýlené a svou mnohojazyčností těžko ovladnutelné literatury naznačil hraniční mínění, jež označují původ a okolnosti, za jakých vznikla. Litovati jest jen, že své vlastní mínění podal jen v podobě glos, jež jsou tak rozptýleny, že jeho vlastního mínění jakoby vůbec nebylo. Jiná věc, jež této pracné knize škodí, jest, že ne ani tak při prvé četbě, ale spíše při studiu vycítíte a máte dojem, že poroučel materiál, a autor nedovedl nebo neuměl mu poroučet. Tekst jest na různých místech pramennými vsuvkami až napěchován, ač zase jinde najdete místa slohově tak výrazná a plynná, že je radost se při nich zastavit a zrovna je novou a novou četbou chutnat. Dosti závažnou chybou ve zpracování knihy je právě příliš jednoduché, jen teritoriální dělení látky, čímž zaviněna nepřehlednost, a to, že jednotlivé třídy národní i složky života pastýřského, jak se na různých místech a dobách měnily, nevynikají dostatečně. Indeksy bych si přál důkladnější, dále mohl býti podán výčet použité literatury hromadně. Na str. 125 pozn. 2. se praví, že Cvijić ve své práci Anthopogeogr. problémy balk. poloostrova naznačuje na str. 132 literaturu o Cincarech, mohlo se však dodat, že o nich sám mluví na str. 144 své práce; chybou tiskařskou je asi zaviněn nesprávný rozpočet o Rumunech na panství Sekešském (str. 177); tyto i jiné ještě dosti četné chybičky však nijak nezmenší velikost a záslužnost práce Kadlecovy, jež poctěna 2000 K; cenou dra J. Katze; autor se však odměny vzdal ve prospěch Akademie.

Gai.

R. E. Hughes, Demokratický ideál u výchově. Přeložil Lad. J. Živný. Ústř. nakladatelství učitelské (J. Rašín) Praha, 1918.

Anglo-americký pedagog napsal pozoruhodný spisek, v němž vedle sebe postavil dva typy školství: německo-francouzský a anglo-americký. Míní, že v Německu a částečně i ve Francii školní výchova připravuje mládež pro zvláštní místa její ve státním ústrojí, kdežto ve vlasti spisovatelově uplatňuje se právo jednotlivcovo na plný rozvoj jeho. Péče o individuální růst vede k tomu, že výchova svobodného karakteru stojí ve škole na prvém místě, kdežto v Německu přílišný intelektualismus má v zápětí uniformitu, individuálním odstínům nepřeje. Německo prý jest na cestě, aby se jednou stalo velikou a hroznou pouští intelektuální prostřednosti, ač nekonečně cennější jest stálý přírůstek individualit, které soustava německá drtí. Anglie — praví autor — mnohem více potřebuje karakteru pro svůj intelekt, než intelektu pro svůj karakter. V individualistickém pojetí výchovy Hughes vidí hybnou sílu demokratického školství. První kapitola spisku nás nejvíce zajímá kritickým zahrocením svým; škoda, že Hughes nevyslovil se blíže o rázu školství anglického. Ale i stručnými črtami zkušený znalec poučí čtenáře, kde hledati příčiny slabosti naší soustavy školní a kterým směrem

půjde každá demokratická reforma její. Pro svou časovou zajímavost dobrý překlad zasluhuje hojného rozšíření. *Kv.*

Prof. dr. *Ladislav Fahoun:* Spánek a sen. Sv. 99. sbírky »Za vzděláním«; nákladem J. R. Vilímka, za účasti Osvětového Svazu, v Praze, bez letopočtu, stojí 60 h, stran 46.

Malá tato knížka podává zhuštěně, podle metodicky vhodného rozvrhu, povšechnou tresť tradičních poznatků o spánku a snu. Svým jasným a přístupným slohem dobře plní své určení o populárně vědecké sbírce Osvětového Svazu. Vznikla dle všeho z přednášek ve škole. Řada konkrétních příkladů a zajímavých postřehů oživuje obecné úvahy. Autor chce odstraniti pověry o snu a ukázati, »že sen jest jen pokračováním duševního života, jímž žijeme za bdění, a že všechny záhadné zjevy jej provázející, lze vysvětliti ze zákonů představování a myšlení«. Sen jest dru Fahounovi druhem mechanického myšlení, ve kterém se představy, nabývající živosti skutečných vněmů, vybavují a spojují jen podle vnějších zákonů asociačních. Jednotlivé tyto pojmy, kterými sen vykládá, vysvětluje v úvodních kapitolkách z obecné psychologie.

Knížka tvoří výrazný jednotný celek v duchu starší psychologie asocionistické. Na půdě jejího intelektualismu není ovšem kde oceniti vztahu snů k životu citovému. Afektivní stránky snů všímá si teprve novější psychologie, jak je patrno na př. z posledního souborného referátu o literatuře o snech od E. P. Frosta (Dreams, v The Psychological Bulletin XII., 1915, str. 22 a n.). Podle tohoto referátu také novější literatura o snech obírá se mnoho Freudovou teorií snů, o které se dr. Fahoun nezmiňuje, — buď se přijímá, nebo se ostře vystupuje proti jejímu jednostrannému přeceňování seksuálních momentů snění, vypracovaných Freudovou školou psychoanalytickou v celou soustavu seksuální symboliky. — Autor, asi se zřetelem k populárnímu účelu knížky a jejímu omezenému rozsahu, nevšímá si rozsáhlé literatury o snech. Cituje jen francouzskou knihu: »Les Rêves« od Tissié. Ani literatury české, poměrně již bohaté si nevšímá. U nás psali o snu: Josef Durdík, Oldřich Kramář, Kuffner, G. Tichý. Freudovu teorii odmítá dr. Čeněk Šimerka v přednášce o snech na valné hromadě plzeňské župy čes. lékařů 9. června 1912. *V. K. Š.*

Jan Pastejřík: Bakterie, jejich význam v zdravotnictví, potravinářství a v polním hospodářství. Průvodce vědou a uměním, sv. 10. V Praze 1917, nákladem Ústředního nakladatelství učitelského, Jos. Rašín, za 2·50 K.

Nauka o bakteriích jest pro život tak významná, že rozšířiti znalost její do vrstev nejširších jest vážným úkolem popularisace přírodovědné, ale ovšem také úkolem značně nesnadným, který splniti předpokládá nejen odborníka, ale i pedagoga a znalce průměrné úrovně, kterou lze předpokládati u čtenářů ze širších kruhů. Pastejřík úkol tento provedl zdařile. Opatřen bohatou zkušeností vyučovatelskou a na základě dobré znalosti odborné vyložil nauku o bakteriích jasně a s hlediska v naší literatuře dosud opomíjeného, s vedoucím zřetelem k praktickým oborům. Spis jest psán prostě, přístupně,

nezachází do podrobností, a stručné výklady provází 58 obrazů, z nichž 38 vlastních mikrofotografií, v pěkné reprodukci. Spis má kapitoly: příklady činnosti bakterií, co jsou bakterie — prostředky smrtící bakterie, význam bakterií ve zdravotnictví a v upravování i přechovávání potravin (tam i případné návody ku konservování). Dílko Pastejříkovo bude zajisté vítáno učitelstvu jako podklad k výkladům školním a ještě více k přednáškám a hodí se zcela i do lidových knihoven. *jm.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Církev jako nositelka poválečného dorozumění mezinárodního.

Při všeobecné, přirozené, fysicky i logicky nutné touze po míru kdo by nemyslil již dnes ve válce na budoucí možnosti mezinárodního dorozumění? Jest samozřejmo, že touha po míru znamená na místě ne posledním potřebu obnoviti a prohloubiti všecky vskutku světové, mezistátní a mezinárodní vztahy. Mír v budoucnosti nemůže znamenati jen zastavení branného nepřátelství; to může býti jen začátkem míru: mír sám musí obsahovati znovuzřízení a pevnější vybudování vzájemnosti mezi jednotlivými skupinami a celky lidstva. Právě ve válce jsme si daleko určitěji a jasněji než v míru uvědomili rozsah a význam souvislosti, která nedbá umělých i přirozených, státních a národních hranic, pocitujeme tíhu a hrůzu isolace, a proto tím vášnivěji toužíme po době, kdy nejen fysicky budeme moci zase volně přejížděti hranice zemí dnes skoro hermeticky naproti sobě uzavřených, ale hlavně ideově svobodně se stýkati s cizinou bez censury a zápovědí.

Isolaci pocitujeme hlavně hmotně — ve výživě a v obchodě —, poněvadž to je místo nejcitlivější, ale ideové ztráty a újmy jsou neméně zhoubné. Ve skupinách semknutých zbraněmi děje se sice teď ve válce z části skoro víc pro vzájemné poznání, než se dálo v míru. Německá literatura na příklad vykazuje v poslední době až překvapující řadu spisů o Turecku i o slovanských národech a zemích balkánských, i Rusko se stalo předmětem soustavnějšího studia. Ale při všem tom se člověk neubrání dojmu, že zde rozhodují zájmy vlastní, a to zájmy hodně praktické, hmotné a téměř jen přímo sobecké. Takovýto interes pak budí málo důvěry. Mezinárodní styk však jest v podstatě věcí důvěry. Proč se hrozí se strany jedněch hospodářským boykotem straně druhé i po válce? Důvody toho nejsou v poslední příčině jen hospodářské. Obchodní prospěch by mluvil pro nejširší obnovení obchodních styků právě se zeměmi vypotřebovanými. Pomýšlí-li se na další boykot, jsou příčiny toho především politické a konec konců mravní: nedůvěra.

U mnohých lidí vzniká tudíž myšlenka, že poválečné navázání přerušených styků se musí začít a podložit ne hmotně, nýbrž ideově a mravně, ano že se dokonce na dlouhou dobu bude musit omezit na styk ideový, aby vzrostla důvěra jako podklad jiných praktických vztahů.

Kdo má začít a sprostředkovat tyto etické vztahy?

Není nic nepřirozeného, když se zraky obracejí na církev.

Již ve válce pokoušela se církev, snažily se různé církve konati takovéto prostředrické služby. Již toho, co víme, jest dost, a zdá se, že se dálo víc ještě, než víme. Papežovy mírové noty a návrhy, švýcarské mezinárodní — ve skutečnosti arci jen trojspolkové — konference katolických organisací politických, cesty, podněty a akce centrového poslance bavorského Erzbergera — to jsou pokusy s jedné církevní strany. Na straně protestantské, která arci nemá stejného jednotného organisačního centra, se dály analogické pokusy: švédský luteránský biskup Söderblom svolával do Kristianie světovou mírovou konferenci církevní, o které však ani nevíme, zdali se konala: německé listy o ní nereferovaly. Holandští protestanti vydali mírovou výzvu k souvěrcům v ostatních zemích, a před krátkou dobou ozvali se podobným způsobem Švýcaři. V tomto švýcarském provolání se žádá, aby budoucí mírový kongres vytvořil sjednocení národů, které by se opíralo o spravedlnost a právo národů určovati své vlastní osudy, a jehož orgány by byly světový parlament míru a rozhodčí soudy, a které by směřovalo ke všeobecnému odzbrojení, při čemž hned po válce se musí začíti zrušením nynějších armád, a vyslovuje se přání, aby brzy byl zaveden mezinárodní řád, který by nenutil křesťanů do rozporů svědomí — (naráží se na časté ve Švýcarsku zjevy odpírání vojenské služby vůbec a zvláště se zbraní).

To jsou hlasy ze zemí neutrálních, kde v tomto směru jest více volnosti, než ve státech válčících. Ale ani v těch nevládne naprosté mlčení. Brzy po začátku války ozvala se Generální Aliance reformovaných církví presbyterního zřízení, sdružení to angloamerické, po ní několikrát organisace misijní, které přirozeně jsou nositelkami mezinárodnosti v církevní práci. A z nedávné doby jest zaznamenati projev několika liberálních farářů berlínských, který jest proto významný, že pochází z Německa a že mohl a musil býti připraven na prudký odpor se strany vlastních krajanů, který se ovšem také neklamně dostavil.

Veškeré tyto zjevy — a nejsou jistě všecky — nasvědčují tomu, že se v církevních kruzích cítí morální závazek přičiňovati se o zjednání trvalého a skutečného míru, založeného na ideálních a ideových hodnotách.

Jest ovšem otázka, zdali se církev hodí k takovému úkolu smiřovacímu a sprostředkovacímu. Jsou a budou arci lidé, kteří odůvodněně pochybují o její schopnosti v tomto směru. Nebylo by správno odmítati její součinnost z toho důvodu, že prý církev zklamala na začátku války, a vlastně již před válkou, když nedovedla zameziti její propuknutí. Tato výtka by zasluhovala zvláštního rozboru, který by zvážil veškeré možnosti i nemožnosti, všecky obžaloby a omluvy. Pro náš účel a na podložení našeho názoru stačí poukaz na to, že v tomto bodu zklamaly všecky mezinárodní vztahy, instituce a organisace: dělnická internacionála a mezinárodní smírčí soudy, myšlenková vzájemnost vědecká, umělecká a literární, jmenovitě literatura, která je přece tak mocným světovým činitelem sbližovacím a dorozumívacím. To vše nedovedlo zabrániti zkreslování a zkrucování, zášti a nespravedlnosti. Žádný národ nežil jen z vlastních hodnot, každý byl zavázán druhému za celou řadu hmotných a duševních půjček a výpomocí. Národy se znaly, těžily ze světových pokladů jinými dobytých. Jeden byl druhému i dlužníkem i vě-

řitelem. A přece jakmile vypukla válka, nebylo hany, pomluvy, špíny tak hnusné, aby se ostýchal metnouti ji po nepříteli. Měla-li internacionála »zlata« a její hybné síly přímý nebo nepřímý vliv na vznik války, ukázaly se všecky ostatní internacionály proti ní bezmocnými. Kdo by z tohoto důvodu odmítal počiny církve, musil by důsledně vylučovati mezinárodní organisace všecky, poněvadž »zklamaly« stejně.

Dvě vlastnosti činí podle mého zdání církev nad jiné činitele způsobilou k funkci sprostředkovatelské a dorozumívací: především ten fakt, že jest to organisace, která nemá hmotných, obchodních a politických zájmů, a pak ta skutečnost, že v ní, ve všech jejích formách jest opravdové pojítko, něco společného přes hranice řeči a přes všecky jiné rozdíly.

Mezinárodnost církví jest ideová a ideální, a tento druh mezinárodnosti se mi zdá jedině vhodným průkopníkem budoucích přátelských vztahů. Proto myslím, že nebude mít úspěchu církev, pokud jest a chce býti sama mocí politickou. Zde bych hledal vysvětlení, proč dosavadní mírové a sprostředkovací pokusy papežské kurie neměly zdaru. Má-li církev buditi důvěru, nesmí míti v pozadí úmyslů, aby byla zastoupena na příštím mírovém kongresu, nýbrž musí pracovati nezištně ne pro sebe, nýbrž jen a jen pro dorozumění, pro věc, pro mír, pro spravedlnost, pro bratrství, pro lidskost a všelidství. Nesmí jít o konfesi, ale o křesťanství, to jest o křesťanského ducha, o zásady lásky, spravedlnosti, bratrství. Tyto ideální zájmy jsou společny všem církvím, a zájmů tak ideálních nemá žádná mezinárodní instituce jiná. Obsahově tedy jsou církve povolány k tomu, aby byly průkopnicemi světového dorozumění.

Formálně pak neb organisačně mají církve již dávno hotovou práci, kterou by jiné sdružení teprve musilo pracně začínat. Katolická církev jest jednotně vedena ve všech národech. Protestantské církve nemají sice takové jednotné soustavy ve správě, ale jejich souvislost a vzájemnost není o nic méně hotová a pohotová: jejich práce misijní, vnitromisijní, studentská, mezi mládeží mužskou i ženskou, charitativní atd. jest dávno již skutečně mezinárodní. Na tato již eksistující sdružení možno navázati, a z nich se dá vybudovati celý obsáhlý systém dorozumívací práce.

Ze švédských církevních kruhů vyšel nedávno návrh na podobnou iniciativu mezinárodního sblížení a smíření se strany církve, nebo lépe řečeno církví. Mluví se v něm jen o církvi římské a protestantské, ale není pochyby, že by církve pravoslavné v této práci byly stejně platně na místě. Dovozuje se v tom návrhu, že podmínkou trvalého míru jest: překonati vzájemnou nedůvěru mezi národy. Poněvadž pak hlavní příčinou nedůvěry jest neznalost toho, co jest ve kterém národě dobrého, cenného, společného a pro společnost a národní společenství potřebného, bylo by prvním úkolem sprostředkovati lepší, hlubší, jasnější a nestrannější vzájemné poznání dobrých stránek. Na celý rozsah této obrovské práce by ovšem církve nestačily, ale mohly by se státi krystalisačními centry rozvětvené organisace, jakési nové instituce rázu kulturně etického. Dosud mají státy v cizích zemích politické zastoupení ve vyslanectvích, obchodní zastoupení v konsulátech. V budoucnosti bude nutností vytvořiti jakási kulturní vyslanectva, jejichž úkolem bude poznati cizí národ a jeho znalost prostředkovati národu vlastnímu,

jako zase naopak cizímu národu býti nástrojem znalosti toho, co je na vlastním národu cenného. Styk s kulturním světem obou příslušných národů, s jeho vědou, uměním, literaturou, tiskem, přímé informace, opravy, přednášky soustavné, cesty k obapolnému poznání, jakási kulturní výměna — to by byly nástroje práce pro věčný mír budoucnosti.

Kulturní zastupitelstva v cizině — to zní jako hudba budoucnosti, ale jistě ne nic víc než idea věčného míru sama. K jednotlivostem se snad ještě někdy vrátíme. Myšlenka sama jistě zasluhuje úvahy.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Jednotnost Češek s muži — Čechy. — Sdružení žen při České státoprávní demokracii. — Účast žen na politických projevech národních. — Prostituce a nucené mateřství. — Ochrana mateřství.

Opravdové pohnutí mezi Češkami vyvolaly výroky hr. Czernina, bývalého zahraničního ministra o českých matkách, jako by Češky, matky a národ byly odlišné vrstvy. Jednohlasně prohlásily ženy svými řečnicemi a souhlasnými projevy naprostou jednotnost s celým národem i s vůdci, prohlásily své cítění a myšlení. Češka je docela probudilá, politicky vyspělá, jako Čech-muž, a chybělo-li jí před válkou pochopení, zájem pro politické věci, byla válkou, jednáním vlády a úřadů naprosto poučena o tom, že jest rovnocennou složkou národa a každého státu a v důsledku toho i plnoprávná. Ženy všech politických stran vydaly 7. února všeobecný manifestační projev, v němž prohlásily se za jedno s poselstvem českého národa a s tříkrálovou deklarací generálního sněmu poslanců s požadavkem samostatného státu československého. Po nepředloženém projevu hr. Czernina znovu prohlásily 6. dubna, že ženy a matky nepřejí si jiného míru než takový, který přinese svobodu a samostatnost všem národům, a že jsou ochotny jakékoliv ještě oběti přinésti, dokud nebude takového míru dosaženo. Ženy nabídly tolik podpisů, kolik jest milionů českých matek.

Ženy nesetrvaly pouze při tomto projevu. Všude, kde se naskytla příležitost, v novinách, ve svých působištích i na ulici prohlašovaly své smýšlení a odsuzovaly učiněné výroky jako nepravdivé, nesprávné. Litujeme, že nebyly přímo slyšeny tam, kam směřovaly, zejména, že hr. Czernin nevyslechl to, co řekla mu přímou řečí pí. Bož. Viková-Kunětická na veřejné schůzi na Žofíně 13. dubna. Tehdy jistě by byl nabyl jiného pojmu o českém národě a české ženě-matce a byl by musil doznati — kdyby toho byl schopen — že vůbec nerozumí duši národů slovanských.

*

Politická účast ženy projevila se veřejně i jinými směry. Ženy sdružené v České státoprávní demokracii, v níž jsou plnoprávnými členy jako muži, semkly se k hájení svých zvláštních ženských zájmů, které stále mají, ve Sdružení žen při České státoprávní demokracii. Ne jako

zvláštní organisace, pouze jako poradní sbor a jako nejvyšší a závažný tribunál v otázkách ženských pro organisační práci a pro středisko žen. Jest to odkaz České strany pokrokové, v níž tříštilo se utvoření takového poradního sdružení o nevypracované, neujasněné pojmy o ženské otázce, a jest to naplnění programu Národní strany svobodomyslné, která měla sice Ústředí ženských odborů, ale jako organisaci přičleněnou, zvláštní. Dnes není pochybnosti o rovnocennosti a rovnoprávnosti ženy, a je jasno, že přece mají ženy svoje požadavky a zájmy, o jichž splnění se musí přičiňovati. To nepřekáží, aby se všeho ostatního života účastnily rovně jako muži v oborech, pro něž mají zájem, schopnosti a znalosti.

Provolání žen praví, že program České státoprávní demokracie jest programem jejich. Zápas o zpětné dobytí starých, nikdy nezadaných práv národa českého na státní svrchovanost, boj o sebeurčení v plném rozsahu a zdemokratisování veškerého našeho vnitřního života kulturního, hospodářského i sociálního, jest také zápasem a povinností žen.

Ve smyslu ženského programu, prohlášeného veřejně dne 17. února, chtějí státi na stráži nejen všech práv a pokroku národního, ale také všech práv lidskosti a spravedlnosti za cílem velké budoucnosti národa, v jehož svobodě bude obsažena svoboda všech: »Dnes více než jindy jest povinností každého Čecha a Češky zúčastniti se politické práce a nestáti stranou. Také my musíme se jí zúčastniti, aby život národní byl úplný, aby byl doplněn složkou našeho ženství, abychom národu přinesly své porozumění a svou práci, abychom samy rozšířily svůj obzor, chápaly lépe své zájmy a vychovávaly děti s vědomím povinnosti k věci národní. Za války se ukázalo, jaký význam pro českou věc má osvícená matka, mající porozumění a celé srdce pro potřeby národa, jakou hodnotu má manželka, podporující a zastupující svého muže, a jakou cenu má vůbec každá žena, která jest si vědoma povinnosti vnitřní i mravní k národu, rodině a svému ženství. Po válce bude tím naléhavější účast žen na věcech veřejných.« Tím končí provolání podepsané ženami, které byly členy Národní strany svobodomyslné, České strany pokrokové, Státoprávně pokrokové a které stály mimo strany. — Vedle těchto žen rovně postavily se do veřejného života, jako stály před tím, ženy v České straně socialistické (dříve Národně sociální a část České strany pokrokové), kde byla do předsednictva zvolena vedle pí. Štychové, F. Zemínové také sl. F. Plamínková, do té doby mimo strany stojící a chránící svoje stanovisko feministické a nestranné.

*

Pro úplnost zpravodajství zaznamenávám v této rubrice velkou účast žen na velkých manifestacích národních i sociálních. Ženy ve velkém počtu, snad převážném účastnily se nadšeně slavnostní přísahy 13. dubna v Obecním domě, takže, ač nebylo to v programu, uznání a dík ženám tlumočil poslanec Klofáč. Ženy vyplňovaly hojně veškeré schůze v tom období konané na Žofíně, na Vinohradech, Smíchově, Žižkově a j., vyslechly řeči pronesené a ukázaly plné porozumění pro naše poměry. Ženy uplatnily správné stanovisko na schůzích, pořádaných pro myšlenku míru, ale míru všeobecného, pro nás příznivého, spravedlivého pro všechny národy, míru českého, v duchu našich předků, českobratrském, Komenského, Jiřího z Po-

děbrad. Konečně zaznamenávám, že ani krajní tíží v aprovisačních poměrech nedaly se dosud Češky strhnouti k takovým násilnostem, aby porušen byl veřejný pořádek u vědomí, že děje se tak v důsledku politických rejdů, řívlu národu našemu nepřátelských, usilujících získati zemi, ale nenávidějících vše, což je českého, protože duchem odchylného našim nejzarytějším nepřátelům. To vše jsou takové úkazy, že poslanec Kalina mohl jménem Českého Svazu v projevu ve schůzi branného výboru prohlásiti mezi jiným, že navíc jest »ohražením českých žen proti pokusům bývalého ministra zahraničních záležitostí zneužíti jich proti politice zástupců celého českého národa; že náš národ a v prvé řadě naše ženy touží po všeobecném, ke všem spravedlivém míru, který jedině může všem národům přinésti svobodu, samostatnost a všemu lidstvu spravedlnost.

*

Pokládáme za největší zločin takové počínání si vyživovacích úřadů, kterým je národ český, zejména ženy a děti soustavně vyhladovovány, vydávány na pospas bídě a nemocem. Ale nenávist vůči národu našemu jde ještě dále. Našich dívek a žen se svévolně používá k zalidňování státu, v němž sídlí dnes nejurputnější nepřítel náš. Prostituce a nucené mateřství jest nejkrutějším výmyslem na zkázu mravní našich důvěřivých žen a dívek a převyšuje svou rafinovaností vpády nepřátelských hord do zemí porobených, kdy sveřepý nepřítel odváděl sobě do otroctví ženy a děvy pro svou radost, pro ukájení svého pudu, pro svou službu. Horší toho je vypočítané jednání, kterým národ hromadně je ničen zdravotně i duševně tělesnou i mravní zkázou dívek a mladších žen. Ověřené informace o nezákonném přibírání žen k vojenským úkonům a nucení jich k úkolům, které se vymykají pojmu válečných úkonů a práce, zjevují nám nejlépe, v jakém postavení se nalezáme, jak jsme nenáviděni, protože obáváni, kde nutno nasadit všechny síly k záchraně žen a k nápravě. A přece nejsme národem velkým, početným. Jsme prostě silní duchem, který nese v sobě vítězství nad hmotným a hrubým egoismem národů. Ten duch byl válkou oživen, posílen, vzrůstá a nezanikne ani s námi, naopak veškeré oběti ponesou ho vítězně světem dále.

*

Ochrana mateřství byl problém, který jen pozvolna razil si u nás cestu. Nezdál se být naléhavým, matka byla v národě našem dosti uvědomělá, dosti ctěna. Aspoň literatura, veřejnost, tradice neprohřešovaly se proti tomu zřejmě. Bylo tu mnoho bolestí, mnoho nedostatků, mnoho žalů, nevědomosti a nepochopení, ale to zůstávalo skryto širší veřejnosti, matky ztajily své žaly a nesly je těžce, jako osobní osudy. Nebylo jasno, že utrpení matek je zaviněno celým názorem světovým, zařízením společenským, zvyky, tradicí, hlavně nepochopením podstaty a zjevu mateřství, že je hromadným. Utrpení matek spočívá v nemoci dětí, tělesné i duševní a mravní. Nezdravé, nezdatné dítě nese znaky viny či jen chyby svých rodičů, je jim výčitkou, trestem, a kde se zjev ten stává hromadným, je hrozným nebezpečím pro příští generace, pro celý národ a musí se hledati odpomoc. Válka zvýšila toto nebezpečí až do krajnosti, a proto otázka ochrany matek vstoupila do popředí zájmů našich národních a sociálních. Matky trpí podvýživou, kojenci

bynem, a nejprve bylo třeba zde pomáhati. Bylo sice konstatováno, že matky do krajnosti jsou obětavé a konají svou povinnost, podávajíce kojencům přirozenou výživu mlékem mateřským, leč nemohou konati více, než čeho jim příroda a vyživovací, dnes nepřiměřené, poměry dovolují. Zachraňujeme tedy tělesně dorost nejmladší, opatřujíce matkám zvýšenou dávku potravin, pokud lze, kojencům mléka. Opatřujeme rodičky a těhotné v ústavech, v poradnách pro matky udělujeme jim rady lékařské i právní. Ale to není vše, musíme matky poučovati, ukázati jim jejich postavení bezprávné, sociálně podřízené a ohrožené, poučiti je o jejich povinnostech a potřebných znalostech. To je druhá stránka péče o matky a je i v našem programu ochrany, jíž ujal se spolek »Ochrana matek a kojenců v král. Českém«.

Ale čeho se nám vůbec nedostává, to jsou lepší, vyšší pojmy o hodnotě a vnitřní ceně mateřství, o významu celého světového názoru na život, na manželství, mateřství, na ženu a pochopování rodičovství vůbec. Prohloubiti pojmy tyto musíme až k nejhlubší duši ženy, a nalezneme tu velké poklady ceny nedozírné. Uskutečněme vše, co by bylo štěstím ženy-matky, co zůstává jí snem, co ani skoro netroufá si vyjádřiti, upravme poměry, aby děti rodily se zdravé, krásné, dobré, a máme zajištěno blaho rodiny, ozdravění generaci. A budeme-li věděti, čeho je zapotřebí ku štěstí matky a dětí, budeme se snažiti o dosažení toho. Po tom ptejme se žen. Ženy napověděly nám mnohé. Paní B. Viková-Kunětická promluvila o mateřství, paní Pavla Moudrá o vznešenosti a duchovnosti mateřství a přišly v otázce až do hloubky bytosti ženiny, k vnitřnímu životu matky a tím k vlastnímu problému mateřství. Přednášky tyto, jakož i šest ostatních, které pořádány byly v cyklu »O mateřství«, otisknuty budou v »Knihovničce ochrany matek a kojenců«, aby v nejširší veřejnosti naplnily svoje poslání.

ZPRÁVY.

Český živel v »Deutschböhmen« je název nejvýš časové publikace, již vydal prof. K a p r a s nákladem Sokolova týdenníku »Neodvislosti«. V době, kdy české menšiny ohrožuje vláda Seidlerova svým krajským zřízením, jest potřebí uvědomiti si, že »Deutschböhmen« je pouhou vidinou a báchorkou. Toho doklady přináší tato knížka, v níž prof. Kapras sleduje především zajímavě historii národnostních proměn v t. zv. uzavřeném území. Od dob husitských až do války třicetileté území toto bylo velmi malé, tvořilo vlastně »pouhý pohraniční pruh, který úzce držel se hor pohraničných a jen na západě se poněkud šířil do země«. Za protireformace německý pás byl ovšem silně posunut do nitra Čech. Od polovice 18. stol. však postup poněmčovací zase ustává, naopak český lid dělný znovu silně vniká do poněmčeného území, hlavně v pánvi hnědouhelné a místech průmyslových. Území celé bylo vždy i od Němců považováno za integrující částku celého království, a teprve když nadvláda Němců v Čechách ustávala, počali se domáhati zvláštního t. zv. uzavřeného území. Idea sama nemá podkladu věcného, jak dovozují stati T i t ě r o v a pro jih a Š k á b o v a pro sever, doložené statistikou úřední i výsledky soukromého sčítání obyvatelstva z roku 1910. Osudy češtiny u úřadů v území tomto líčí J a n D v o ř á k, vývoj a stav školství českého, veřejného i soukromého řed. F r. B ě l e h r á d e k. Německá politika sleduje dnes zřetelně cíl: vytvořiti z okresů smíšených území ryze německé, území české však ponechati dočasně dvojjazyčným, aby bylo dále soustavně — poněmčováno. Ovšem, zapomíná se na tvrdou realitu, že »německé Čechy« nejsou schopny samy sebe vyživiti, a že území jich netvoří žádného souvislého celku. Časovou knihu zakončují stati Dr. A n t. H a j n a o krajském soudu v Trutnově a Dra V. V o j t í š k a o Chebsku a českém státě. Kniha přichází v čas, je třeba býti na stráži a trhacím plánům čeliti odhodlaně a věcně. *d.*

Z psychologie a sociologie války. O známém berlínském psychologovi M a x u D e s s o i r o v i četlo se již v prvém roce vojny, že si vyjel na východní frontu, aby sbíral psychologický materiál, týkající se války. Nelze mít mnoho důvěry k takovému pohostinskému vystupování na frontách, vidí se příliš oficiálně, se zřetelem k těm, kdo návštěvu povolili a podporovali. V brožurce: K r i e g s p s y c h o l o g i s c h e B e t r a c h t u n g e n (vyšlé v květnu 1916 ve sbírce německých válečných brožur Zwischen Krieg und Frieden jako č. 37., nákladem S. Herzela v Lipsku) podává Dessoir prvou povšechnou zprávu o svých zkušenostech v řadě feuiletonistických úvah, určených nejširším vrstvám. Výtěžky odborné slibuje uveřejniti v některém časopise vědeckém. Válka je mu zjevem sociálním, souhrnem jevů,

s nimiž jsou jevy psychické smíšeny jako příčiny, následky a průvodní zjevy a v nichž jsou důležitým faktorem. Po úvaze o psychologické výstavbě války zabývá se v knížce určením psychologického stavu války hlavně jen se zřením k psychologii bojujícího vojska. Dočteme se tu řady bystrých postřehů, vsazených do mřížoví obecnějších pojmů psychologických. Populární knížka Dessoirova nevymaňuje se úplně ze sféry německých válečných hesel a sebeklamů a je v tom smyslu stejně pro nás dokumentem jako příspěvkem k vědecké psychologii vojny. — Knížka má 48 stran a stojí 1 M.

Diletantského rázu je brožurka lékaře dra M. Hirschfelda: Kriegspsychologische (20. číslo jiné válečné sbírky německé: Deutsche Kriegsschriften; Marcus und Webers, Bonn 1916, 80 Pf., 32 stran). Psychologických postřehů je tu méně, za to více slovních hříček a pathosu, někde odůvodněného, na př. když líčí nesmírné oběti, jež přináší lidstvo válce, jinde slovního a abstraktního. Autor se dotýká i otázek své dřívější brožurky: Warum hassen uns die Völker?, kterou byla sbírka Deutsche Kriegsschriften zahájena, t. j. příčin vzniku války. Jinak probírá hlavně psychologické momenty, které vedly k vnitřní účasti ve válce, jež byla dána jako vnější nutnost. Dojem z knížky je rozmazaný.

S druhého břehu se k nám dostala kniha proslulého sociopsychologa francouzského, Gustava Le Bona: Enseignements psychologiques de la guerre européenne (Paris, 1916, E. Flammarion, Bibliothèque de philosophie scientifique, 364 strany). Le Bon aplikuje v ní své sociopsychologické zákony, stanovené v dřívějších povšechných knihách i u nás v překladu známých: Duše davu a Psychologické zákony vývoje národů, na dnešní válku, zabývaje se hlavně psychologickou stránkou jejího vzniku a vývoje, ale i psychologickými silami působícími v bitvách, psychologickými elementy metod válčení a řadou jiných konkrétních problémů, které psychologii a sociologii dnešní vojna přináší. Afektivní, kolektivní a mystické síly jsou mu hlavními faktory sociálního života. Ukazuje jejich působnost na mentalitě německého národa; psychologie Němců je ústřední otázkou knihy. Ukazuje genesi německého ideálu hegemonie, který prostoupil celý národ ve formě kolektivní nákazy mystické, analysuje německou koncepci státu a německou interpretaci historie. Hlavní rys německé mentality vidí Le Bon v její kolektivnosti. V kapitolách o vzdálených a bezprostředních příčinách války zabírá u Le Bona rozbor německé psychologie význačné místo. — I kniha Le Bonova je více aktuální než klidně vědecká, podává spíše eksposici problémů, než jejich vyřešení a domyšlení. Celkem je psána velmi přístupně a dá se lehce a rychle přečíst, jako byla rychle napsána. Materiálu utřiďuje Le Bon v knize velmi mnoho.

Pedagogy upozorňujeme na sbírku materiálu: Jugendliches Seelenleben und Krieg (Materialien und Berichte. Herausgegeben von Prof. Dr. L. William Stern. Beiheft 12 zur Zeitschrift für angewandte Psychologie. VII+181 stran, 1915, M 5·—). Kniha vznikla spoluprací řady psychologů zpracováním materiálu, který nasbíral ve Vratislavi Spolek pro školní reformu. *V. K. S.*

Zprávy knižní a literární. Vlad. ryt. Schilling-Singalevič, Zur Frage der Sonderstellung Galiziens. Wien 1917. Autor, říšský poslanec, nazývá zcela nepokrtě Poláky úhlavními nepřáteli Ukrajinců a dovozuje co příkoří, ústrků a křivd musili vytrpět se strany polské vlády v Haliči. Poláci mají 51 gymnasium a 14 reálek, kdežto Ukrajinci 5 gymnasií a žádnou reálku. Pěti a šestitřídní školy obecné jsou v rukou polských, ukrajinské školy jsou jenom dvojtřídní. Všechny podniky průmyslové, silnice, regulace jsou stavěny na poském území, kdežto ukrajinskému jsou odpírány. Když tak byla Ukrajina systematicky ochuzena, a vystěhovalectví se rozmohlo měrou netušenou, přiváděli Poláci polské kolonisty a umisťovali je na opuštěných statcích. Statisíce řeckokatolických Ukrajinců bylo přinuceno přistoupiti k církvi římsko-katolické. Poláky podporuje v této činnosti vídeňská vláda od r. 1867. Autor volá po oddělení východní Haliče a utvoření rakouské provincie s německou řečí úřední. — Walther Rathenau, Von kommenden Dingen. Berlin 1917. 345 S. Rathenau jest presidentem největších a nejmocnějších velkoprůmyslových podniků v Německu a náleží v této době mezi významné sociálně politické spisovatele. Jeho dřívější spis Zur Kritik der Zeit vyšel letos v 7. vyd. a Zur Mechanik des Geistes ve 4. vyd. Kořen všeho sociálního zla vidí v rozdělení práce, ve státním dělení moci a v třídním rozdílu. Záchrana spočívá ve vnitřním pokroku duše, v zdůraznění lidské výchovy a sebeurčení, všeobecná vlastní zodpovědnost musí zvítěziti! Spotřeba produktů lidské práce není záležitostí jednotlivce, nýbrž společnosti. Proto jest ukojiti jenom opravdovou potřebu jednotlivce a každý luksus znemožniti. Vyrovnání majetkové je příkazem mravnosti. Nerovné rozdělení moci a požitku jest zameziti. Monopol, spekulace a veliká dědictví budou v budoucím hospodářském uspořádání nemožny. Na místo sil intelektuálních musí nastoupiti síly intuitivní. Člověk nechť se zřekne všeho zbytečného luksusu, prospěchu svého a své rodiny, a věnuje se solidárně celku. Člověk nynější říká: chci míti a se zdát; budoucí musí říkat: chci tvořit a být. Pryč s feudalismem, kapitalismem a byrokratismem. Přes všechny obtíže dnešní společnosti pomůže nám národní stát s opravdovým parlamentarismem. — Eduard Spranger, Begabung und Studium. Leipzig 1917. 99 S. Profesor filosofie a pedagogiky na lipské universitě projednává v uvedeném spise starou otázku o uplatnění se nadaných jedinců. Ptá se se stanoviska státu a společnosti po prostředcích a cestách, jak jednotlivci se uplatní ve prospěch národa. A rozeznává tři základní politická hlediska vzájemně od sebe odlišná: Konservativní pojetí státu i životní, jež skytá nejmenší blahovolnost intelektuálně nadaným jedincům. Mohli by prý přerůsti přes okruh, v němž jsou zrozeni, a mohli by se státi tak celku — státu — revolučně nebezpečnými. Pravé nadání pokládá se jenom za dědictví aristokratické třídy. Naproti tomu liberalismus nevěří jiné dědičné nerovnosti, než majetkové, proto skytá každému zdatnému talentu volnou dráhu. Výběr povolání a vyšší školství jsou každému volny. Avšak nějaká podpora vynikajících talentů není ani při něm. Laisser faire, laisser aller. Každý nechť se sám propracuje. A konečně třetí stanovisko je sociální. Proti volné soutěži jest požadováno, aby celek sloužil jednotlivci a jednotlivec celku. Nadaný jedinec se neponechá eksistenčnímu zápasu, nýbrž na místo přirozeného výběru na-

stoupí výběr umělý. University dnešní jsou podle mínění autorova v stadiu liberalismu. Dnešní doba jest však ve znamení přerodu ve směru k státnímu socialismu. Autor jest pro to, aby se vyhledávali a podporovali jednotlivci vědecky a prakticky nadaní. — Dr. Alfred Vierkandt, Staat und Gesellschaft in der Gegenwart. Leipzig 1916. 161 S. V sedmi kapitolách projednává berlínský sociolog podstatu a formu moderního národního státu v poměru ke společnosti a reformní snahy a boje ve společnosti a státu. Odmítá idealistické heslo »my to chceme« a nahražuje je snahou po podmínkách, jimiž může idealismus své »chtění« teprve uskutečnit, totiž po reální moci. Úsilí dosíci nejprve moci, jest podle mínění autorova první podmínkou pro uskutečnění dobra ve státu i v jakémkoli jiném svazku společenském. — Otto Hoetzsch, Russland. 2. Aufl. Berin 1917. 439 S. M. 12·—. První vydání vyšlo r. 1914, ke druhému byl spis zcela přepracován. Autor si vytkl cíl, poskytnouti úplný obraz, jaký poskytovalo Rusko při začátku světové války, časově pak omezil svoji úlohu na dobu od ruské revoluce 1904—1914, periodu to do jisté míry uzavřenou ve vývoji ruských dějin. Ve svém obšírném spise pojednává o vnějších i vnitřních složkách politického, kulturního a hospodářského života ruské říše: O zeměpisném, národopisném a historickém stavu před revolucí, o vládách Alexandra II., III. a Mikuláše II., o vnitřním životě politickém, o stranách i státních, o národohospodářství, peněžnictví, obchodu, ústavě, církvi, škole, tisku, mocenském postavení, koloniální politice, národnostní otázce. V uplynulém desitiletí od 1904—1914 byla ruská říše jevištěm intensivního hnutí obrodného. Když stát i církev selhaly, chopil se lid ze svých vlastních sil a schopností tohoto díla, ale světová válka učinila jedním okamžikem tomuto úsilí konec. Hoetzsch jest toho mínění — a cituje na doklad hlasy některých ruských spisovatelů — že ruský stát sám ani ruský lid nebudou po této válce schopny přivésti začatý proces ke konci. Bez cizího kapitálu, cizí techniky a síly organisační je to nemožno. Rusko prý musí otevříti brány západoevropské kultuře. Na konci knihy jest uvedena obsáhlá literatura knižní i časopisecká. — Prof. Albert Hauck, Deutschland und England in ihren kirchlichen Beziehungen. Leipzig 1917. 134 S. M. 2·60. Professor Hauck, redaktor známé teologické a církevní encyklopedie a obsáhlých církevních dějin německých, postavil se spisem zde uvedeným do válečných služeb své vlasti. Probrav historicky anglickou a německou reformaci ve vzájemných stycích, jež byly pěstovány ode dávna k prospěchu obou, [illegible] s malou nadějí, že by i v budoucnosti mohly být tyto styky na církevním poli dále udrženy. Protestantská církev německá stala se prý během [illegible] pravou církví evangelickou, kdežto anglikánská církev upadá zase do [illegible]ského katolicismu, takže se stane co nevidět třetí církví katolickou. Zvláštní kapitolu věnoval autor poměru Wiklifa k Husovi, hledaje vlivy Wiklefovy na německou reformaci. Jen náhodou prý došlo k proniknutí Wiklefismu do Čech. Dnes je prý historicky dokázáno, že Hus byl jen ž[illegible] Wiklifovým, jeho odrazem, nikoli samostatným reformátorem. Český národ byl uchvácen jen národnostními myšlenkami, které Hus hlásal, nikoli náboženskými. Skrze Husa měl Wiklif podíl na vzniku německé reformace ač pražská universita mohla míti v německém světě daleko větší význam, kdyby bylo na ní nedošlo k protiněmeckému vystoupení Husovu, vy[illegible]

lemu ze zásadního Husova nepřátelství vůči Němcům. — Fr. W. Foerster, Erziehung und Selbsterziehung. Zürich 1917. 393 S. Fr. 5·—. Knihu tuto napsal známý pedagog a profesor na mnichovské universitě pro rodiče a učitele, duchovní správce a vychovatele. Je to průpravná práce k politické etice a politické pedagogice, kterou hodlá Foerster, napsati po válce. Při výchovných úkolech mluví zejména o výchově lidské vůle, o seksuální otázce, o výchově k pravdivosti a mužnosti, o sociální a politické výchově a o péči o mládež. Všechno jest zarámováno do jednotného názoru světového. — H. Boruttan, Die Arbeitsleistungen des Menschen. Leipzig 1916. 88 S. M. 1·—. Spisovatel probírá nejprve základní pojmy práce, energie, síly svalu, jeho pružnosti, únavy a zotavení se. Ukazuje na pokusy, měřiti práci chůze, běhu a skoku cestou mechanickou a na běžný dnes způsob výpočtu pracovní schopnosti lidské podle výsledků proměny látek při dechu a kožním výparu. Při chůzi činí pracovní výkon 19.870 jednotek v hodině, kdežto při běhu 76.440. V poměru ke stavu v klidu vyloučí se kyseliny uhličité při práci ženy vyšívající o 13% více, při práci písaře o 17%, krejčího o 22%, obuvníka o 47%. Vzestup tělesné i duševní výkonnosti lidské během kulturního vývoje jest odvoditi od cviku tělesného a duševního, jehož jest člověk v dnešní době účasten. Proto jest výkonnost lidská v době nynější nepoměrně větší, než byla kdy jindy. — — Rudolf Kjellén, Der Staat als Lebensform. Leipzig 1917. 235 S. M. 4·—. Svou novou knihou dal švédský prof. Kjellén teoretickou základnu k svým dřívějším spisům konkrétního rázu (Velmoci v přítomné době a Politic. problémy svět. války), jimiž se cele postavil do služeb německých myšlenek a válečných ideálů. Státy jsou v Kjellénově biologickém pojetí velicí živoucí tvorové, individuální osobnosti, ovládané a hnané v dobrém i ve zlém životními pudy. Všechny životní projevy státu jsou elementy jedné a téže síly. Stát jako životní forma podléhá životním zásadám: život státu jako skutečné osobnosti s vlastním životem spočívá v ruce jednotlivců: a jednotlivci spatřují účel státu v blahu národa a v zdokonalování duševního nadání lidu. — Jiný švédský spisovatel — Sven Hedin — stal se během války spisovatelem německým. Vedle jeho posledních spisů válečných ohlašuje se nová kniha pro německé vojáky: Bagdad, Babylon, Ninive. Str. 165. Za 1 M. vyjde v Lipsku. — E. Haeckel, Fünfzig Jahre Stammesgeschichte historisch-kritische Studien über die Resultate der Phylogenie. Jena 1916. 70 S. M. 2·—. V šedesátých letech minulého století zvedl Haeckel prudký boj proti platným tehdy názorům o vzniku člověka a jeho okolního světa. Vývojová teorie Darwinova má jemu co děkovati za rychlé rozšíření. V uvedeném spise dívá se Haeckel zpět na padesátiletou práci svoji ve službě veliké hypotesy, shrnuje teorii o původu člověka, živočichů a rostlin od nejjednodušších jedinců a předvádí nám řadu předků člověka. O správnosti svých myšlenek je Haeckel dnes právě tak přesvědčen, jako před padesáti lety a nemluví již o teorii nebo hypotese, nýbrž o jisté skutečnosti. — Wilh. Ostwald, Monistische Sonntagspredigten. Leipzig 1916. 589 S. M. 1·—. Ve svých válečných kázáních (5. řada čís. 10.—38.) řeší Ostwald různé problémy světové války se svého monisticko-materialistického stanoviska. Pomíjeje mravně náboženské pojetí války, hodnotí všecky zjevy pod zorným

ůblem energetického imperativu a vidí kořen úspěchů německých zbraní ve vědě a organisaci. Období individualismu jest prý co nejrychleji překonati a jest přikročiti vědomě a usilovně k organisaci světové říše etické, v jejíž čelo se postaví podle teorie přirozeného výběru nejschopnější jednotlivci. Svými kázáními stojí Ostwald zcela ve službách velkoněmeckých ideálů. — Ot. Nippold, Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg. Zürich 1917. 291 S. Fr. 8·—. Nippold chce svoji knihou přispěti k stavbě nového práva mezinárodního, k němuž musí po válce nutně dojíti. Hlavním požadavkem bude, sjednati záruky smírného vyřizování všech sporů mezinárodních. K tomu účelu nechť se spojí všechny státy dobré vůle k mírové lize. Vzniklé spory se budou urovnávati donucovacími prostředky hospodářskými a teprve v druhé řadě zakročením vojenským. Válka jest nynější válkou světovou pro budoucnost vůbec překonána. Základní a nejčelnější cíl práva mezinárodního musí býti zásada: Právo jest vyšší, než moc a úsilovná snaha, znemožniti militarismus. — W. Hartnacke, Das Problem der Auslese der Tüchtigen. Leipzig 1916. 31 S. M. —·80. — Der Aufstieg der Begabten. Leipzig 1916. 216 S. M. 2·70. V obou spisech jedná se o tom, zdali škola zaručuje výběr a výchovu zvláště zdatných a nadaných jednotlivců. Autor to pokládá za pochybeno, chtíti zameziti některému jednotlivci vyšší vzdělání ve škole pro jeho slabší kvalifikaci. Státu musí jíti více o celek, než o jednotlivce. Výběru a podpory nadaných jednotlivců bez souhlasu rodičovského nelze doporučovati. Jen opravdu nenadaným jest znemožniti přístup na universitu, čímž omezí se nával na university. Hlavní úkol výchovy je v tom, aby bylo u dítěte co možná nejdříve zjištěno, pro jaké povolání jest nejvíce nadáno, zda pro hospodáře, řemeslníka, technika, učitele, právníka atd. — Max Dessoir, Vom Jenseits der Seele. Stuttgart 1917. 352 S. M. 11·—. Dvojí účel sleduje Dessoir svým dílem: Chce jednak postaviti všechny zjevy spiritismu, okultismu, jasnovidství atd. do kritického světla a jednak využíti z těchto tajemných zkušeností pro vědu všeho, co obstojí před vědeckou analysí. Nebylo by správné, jak se namnoze dosud děje, zaujímati zcela odmítavé stanovisko k těmto duševním zjevům, nebo jim zase nekriticky věřiti, nýbrž povinností každého jest, jednotlivé úkazy nepředpojatě zkoumati a zaručené od smyšleného odděliti. Dessoir činil s většinou známých medií sám zkoušky a v uvedeném spise podává výsledky svého rozsáhlého studia. Konečný resultát jeho jest pro spiritismus naprosto odmítavý. Dessoir ukazuje, že ve všech těchto úkazech je v základě skryt druh jakéhosi zaostalého a nevyvinutého idealismu. Pro psychology a filosofy skýtá rozsáhlý materiál. — Jul. Stoklasa, Das Brot der Zukunft. Jena 1917. 198 S. M. 6·—. Prof. Stoklasa věděl již před 10 lety, že se věnuje výrobě chleba co do ztravitelnosti a výživnosti příliš malá pozornost. Musila teprve přijíti světová válka, aby nám ukázala, jak jsme chybovali se svými pěknými moukami. Věda nám dokazuje, že čím se zrno více vymele, tím má mouka větší výživnost; pročež chléb budoucnosti jest chléb připravený z mouky vymleté na nejvyšší stupeň. —

J. H.

Buďme pamětlivi svých dějin.

Dne 26. července t. r. byl věnec projevů rakouských vlád, pletený za této světové války, obohacen novým květem, květem umělým, nepravým, jakých jest v tomto věnci právě většina. »Spravedlnost ke všem, ke každému národnímu kmenu a každé sociální vrstvě musí však býti a zůstati nejvyšší vůdčí zásadou,« prohlásil nový předseda vídeňského ministerstva sv. p. Dr. Hussarek. Na toto prohlášení odpověděli němečtí radikálové voláním: »kde jest německý kurs?« Nemusili se ani mnoho namáhati. Německý kurs tkvěl pevně v předsevzetí nového šéfa vlády. Již 29. července učinil nad to v parlamentu nový projev, v jehož části, věnované otázkám vnitřní politiky, prohlásil mimo jiné, že »Rakousko splní své poslání pouze tenkráte, bude-li pro všechny kmeny své rodiny národů opravdu společnou vlastí,« dodal však hned, že »k tomu cíli dospěje jen tenkrát, zůstane-li si stále vědomo, že v hodnotě německého národa jest prazdroj (Urquelle) jeho kulturní moci«. Jest jasno, že první část tohoto posledního výronu státnické řeči Hussarkovy jest v příkrém rozporu s druhou částí a naopak, jest však zároveň zřejmo, že právě na tuto druhou část nutno dle úmyslu řečníkova klásti hlavní a rozhodný důraz. Přeloženo do prosté, nezaobalené mluvy znamená to tolik, že Rakousko musí míti německý nátěr, má-li splniti poslání uložené mu bohem a dějinami. Jest to zajímavé! Kde kdo již prohlíží a poznává, že nastává jiný, nový světový řád, nový pořádek, že již není možno vládám z lidu nevyšlým mluviti jmenem tohoto lidu, jmenem národů, ale ve Vídni jsou hluší a slepí k tomu všemu, zde si odehrávají jen své staré písně a myslí stále, že se jim podaří ovládaným národům nasypati písku do očí.

»Arbeiter-Zeitung« v nezabaveném článku doznává, že národové, bojující na druhé straně jsou přesvědčeni, že bojují »křižovou válku«, že bojují proti »středověku«, a praví zcela případně: »Chla-

pecké psychologii našeho měšťáctva (t. j. německého u nás i v říši) zdá se, že tato myšlenka jest pouhým pokrytectvím; poněvadž jest samo vzdáleno na míle všech demokratických myšlenek, nechápe, že by mohli býti vně našich zákopů lidé, kteří jsou odhodláni opravdově bojovati a mříti za konečné vítězství demokracie v oblasti bílé rasy.« Místo tohoto poznání rakouská vláda hude svou píseň dál a má za to, že úplně stačí k vyřízení otázek, jež již překročily pouhý zájem této říše, prohlásí-li, že národ československý »eksistuje jenom ve fantasii dohody«. Rozhodnou jest tu vůle a přesvědčení vlád a nikoli smýšlení, city a vůle národů! Tak se soudí u nás.

Na přímý dotaz předsednictva Českého svazu, popřel ministerský předseda Hussarek, že by byl Němcům dal nějaké závazné sliby, že provede jejich národní požadavky. Němečtí poslanci vydali prohlášení, že takový slib dostali. Komu věřiti? Skutečnost dává za pravdu německým zástupcům. Trutnovský krajský soud s ryze německým nátěrem i obsahem zřízen ministerským nařízením z 3. září, a nyní ohlášeno již rozdělení zemské správní komise v Čechách po přání Němců. Zemská správní komise v království Českém není sice institucí, která by nám byla tak drahou, že bychom musili lámati kopí za její neporušitelnost, naopak její odstranění jest naším přáním, ale rozdělení její na dvě národní sekce, a to opět jen absolutistickým činem vlády, jakým bylo její zřízení, jest jen dokladem, že rakouské vlády patří skutečně jen do středověku. Kde jest láskyplný zřetel »k dějinným zvláštnostem«, kde jest vláda »v duchu opravdově konstitučním«, o nichž jsme slyšeli v trůnní řeči z 31. května minulého roku?

Jednou rukou zvedá vláda vídeňských státníků prapor míru. Bývalý zahraniční ministr hrabě Černín hlásá do světa, že »vlastní Německo právě tak jako my chce čestnému míru, nechce světového panství, nechce potlačování cizích národů«. (Proto tedy potlačuje Rakousko své vlastní národy!) Na jedné straně hlásá hrabě Černín myšlenku nového světového řádu, světového míru, převzatou z programu, jehož vlastí nejsou ústřední mocnosti (u nás by to byla ovšem vláda), na druhé pak klidně mlčí k tomu, když uvnitř říše se vyhlašuje válka na život a na smrt vlastnímu národu a právě tomu, jehož bohaté země zabezpečily říši velmocenské postavení a umožnily mu vésti tak dlouhou a nákladnou válku nynější. Jednou rukou také předseda vídeňské vlády sv. p. Hussarek chápe se mírového praporu, aby zároveň druhou rukou

podepisoval opatření, o němž musí věděti, že není ústavní, že není spravedlivé, že vyvolá v českých duších vzdor ještě větší.

Svými oktroji vrhne statisíce malých českých lidí v tak zvaném zněmčeném území v šanc nejkrutějšímu pronásledování, aby se vzdali své národnosti, — a současně ve chvíli, kdy se všichni chvějeme o osud těchto svých bratří, až budou vydáni zvůli německých úřadů, prohlašuje, že jest to fráse, mluví-li se v Rakousku o utiskovaných národech, a že »není jiný stát, který by byl tak pronikavě pojal do své ústavy myšlenku rovnoprávnosti všech svých kmenů, jako to učinil náš článek 19. základního státního zákona«. »Ve skutečnosti mohli se rakouští národové co nejsvobodněji, a mohu říci co nejskvěleji vyvíjeti pod ochranou tohoto základního státního zákona.« Zní to takto velmi sebevědomě a čte se to také pěkně, čte-li to někdo, kdo rakouským poměrům za mák nerozumí. Pan ministerský předseda Hussarek při tom zapomněl na maličkost: zapomněl totiž, že jeho předchůdce v úřadě tvrdil právě tak určitě a sebevědomě opak toho, co dnes slyšíme o chvále článku 19. Tento státník učinil totiž pokus dokázati, že sebeurčení národů lze provésti již v rámci dnešní rakouské ústavy, pouze tím, že článek 19. bude skutečně proveden. Rakouská ústava totiž trpěla, jak sv. p. Seidler otevřeně doznal, tou »k o n s t r u k t i v n í v a d o u«, že článek 19. o rovnoprávnosti národů n e b y l d o s u d p r o v e d e n (»dass es zur abschliessenden Durchbildung dieses Programmpunktes unserer Verfassung n i e m a l s gekommen ist«)! Jak lze vysvětliti rozpor mezi oběma vládními projevy? Má pravdu Hussarek nebo Seidler? Nejblíže budeme pravdě, řekneme-li, že nemá pravdu ani jeden ani druhý. První tvrdí vědomě něco, čemu sám nemůže věřiti, druhý z neznalosti poměrů se snad domýšlí, že jest možno neněmecké národy v Rakousku uspokojiti pouhou rovnoprávností. S novým rodícím se světovým řádem vznikají také nové základy nových států. Běda národu, který by dnes nechtěl sám říditi své osudy. Nebyl by hoden slouti národem, článkem osvobozeného lidstva a lidství. To ovšem nepochopí sv. p. Hussarek, v jehož hlavě jest místa pouze pro myšlenky a měřítka starého světa. Rakousko-Uhersko dle něho se může vyvíjeti ve směru nejednoho konstitučního prvku, ale za dvojího omezení: n e d o t k n u t e l n o s t U h e r a j e d n o t n o s t s t á t u (»Gedanke des Einheitsstaates«). Jak chce v rámci tohoto programu uskutečniti to, co dnes jest neseno nezadržitelným proudem a co vy-

stupuje již v přesnějších obrysech jako obraz budoucího života, to jest otázkou a záhadou jeho státnického umění.

Pro nás jest věc již jasná, vývoj světového řádu, politický a sociální vývoj moderního světa ukazuje nám, kudy a kam se máme a musíme ubírati, máme-li si zachovati lidskou důstojnost. Našim jižním spojencům jest také již zřejmo, v čem jest jejich budoucnost. Také u Poláků již svítá. Rýsují se obrysy nové federace. Od moře k moři. »Die slavische Front von Meer zu Meer« (slovanská fronta od moře k moři), jak píše orgán psaný pro členy rakouské panské sněmovny »Politischer Salon« (politický salon) ve 14. a 15. sešitu. Češi, Jihoslované, Poláci.

Jest však nutno připomenouti sv. p. Hussarkovi ještě něco jiného. Ve svém posledním projevu velebí kulturní rozvoj českého národa, zejména jeho školství tak, jako by to bylo zásluhou Rakouska, nebo dokonce jen svobody a práv, plynoucích z 19. článku zákl. stát. zákona o všeobecných právech státních občanů. Kdyby státník, jenž tento názor pronesl, nebyl býval rakouským ministrem vyučování, bylo by možno vysvětliti jeho nesprávnost neznalostí věci a typickou již u rakouských vlád uzavřeností obzoru a rozhledu. Sv. p. Hussarek však byl ministrem vyučování a musí tedy věděti, jaké boje musíme my Češi a ostatní Slované v Rakousku — dosud mimo Poláky — sváděti o každou školu, o každou školní budovu, o každý sebe nepatrnější náklad na naše kulturní potřeby, který nota bene nemá býti hražen na účet jiných, nýbrž jen z toho, co z bohatých našich zemí plyne do hlavního města říše a jest tam z větší části používáno na podniky a účely nám cizí nebo dokonce nám i nepřátelské. Neví pan ministrpresident, co vše bylo podniknuto ve Vídni, aby bylo zmařeno to nejzákladnější, co zde naše půlmilionová menšina nezbytně potřebuje, to jest národní obecné školství? A pak se odvažuje tvrditi, že jest zásluhou státu, že jsme tak vyrostli? Naopak! Bylo učiněno mnohdy vše, co bylo za určitých poměrů možno učiniti, aby náš rozvoj byl potlačen. A přes to jsme rostli! Rostli jsme přes překážky, jež nám stát, jež tento stát nám jako svým vlastním státním občanům stavil v cestu. Spíše jest možno tázati se: kde bychom byli dnes, kdybychom byli měli cestu volnější, netarasenou tolika balvany, jež bylo nutno pracně a zdlouhavě odklízeti. Nesmí se také zapomínati, že poměr jest namnoze obrácený, než jak si vídeňské panstvo myslí. Profesor Pekař ve svém díle o českých katastrech tak znamenitě objasnil,

co znamenaly české země, česká půda a píle českého lidu pro tento stát v době osmnáctého století. Berně z českých zemí byly jeho hlavní oporou. Jedině ty umožnily dynastii zdolati zevní nebezpečí a vybudovati silný ústřední stát, který se pak — a v tom jest pro nás mnoho tragiky — postavil proti nám! Naší pomocí byla vybudována moc, které se pak užívalo k našemu potlačování. Můžeme tedy míti důvěru k Vídni a všemu tomu, co s ní souvisí?

Povaha filosofie Františka Krejčího.

Dr. Gustav Tichý.

Úkolem filosofie dle Krejčího je vypracovati celkový názor na svět, dáti »souhrn toho, co bychom si přáli věděti (abychom nemusili věřiti)«, a liší se pak od vědy tím, že tato nemůže dáti celkový, naprosto bezpečný názor o světě, nýbrž dle jednotlivých věd takřka jen jeho úseky, — od náboženství tím, že se nespokojuje věrou. S vědou má společný princip poznání: základním problémem, který je směrodatný pro celé stanovisko jednotlivých systémů k celému souboru otázek filosofických, je pak problém poznání transcendentna, takže »celkový problém filosofie lze vyjádřit alternativou: jest transcendentno poznatelno nebo není poznatelno?«, a v tomto případě: »jest transcendentna nezbytně třeba k celkovému názoru na svět?«[1]

Jak patrno, Krejčí v posledním svém spise zahrotil filosofický problém velmi ostře v problém v podstatě noetický, z důvodů věcných i historických, ježto v něm vidí ústřední problém filosofického myšlení od počátku, za druhé, ježto dle stanoviska k němu a jeho řešení lze systémy nejlépe tříditi — a především, ježto řešení jeho je rozhodující pro utváření ostatních problémů filosofických vůbec, dále mravních i náboženských, což v míře nejplnější platí pro filosofické myšlení Krejčího samo. Je s tím spojeno zároveň vědomí, že na noetickém podkladě nutno stavěti, má-li další myšlení býti pevně opřeno, a že základní pojmy filosofického myšlení nutno bráti z noetiky. Tím je tato nepřímo povýšena na disciplinu filosofickou par excellence, kdežto psychologie i etika jsou stejně jako logika vědami samostatnými, především svým obsahem, ač jinak stojí v úzké souvislosti s filosofií. Že na noetický podklad je nutno postaviti každé vědecké myšlení, je viděti z pojmů poznání, pravdy, vnějšího světa, zákonů a p., jichž noetický význam a dosah teprve nutno

---

[1]) Filosofie posledních let před válkou (str. 7.—8.).

úplně očistiti od elementů naivního myšlení, aby byly schopnými nástroji myšlení filosofického i vědeckého — polemiky a diskuse vědecké i filosofické co nejjasněji stále dokazují nutnost pojmy ty vyjasniti, a je tedy akcentování základního problému noetického postavením požadavku jasného myšlení vůbec.

Dle stanoviska k poznatelnosti transcendentna a jeho nutnosti označuje Krejčí svoji filosofii jako positivism, to jest v základě stojí na řešení: transcendentno není poznatelno a není ho třeba pro názor na svět. Tímto druhem positivismu, jenž v teoretické stránce je agnosticism, v praktické imanentism, stojí Krejčí v protivě proti mnohým myslitelům, i chceme zkoumati složky tohoto názoru i jeho důsledky v jiných oborech, pokud jsou Krejčím samým naznačeny.

Teorie poznání není jím samým plně vypracována, je však výrazně nastíněna v hlavních rysech: Dle původu poznání je to čistý empirism, který uznává každou skutečně danou zkušenost, vnější jakožto přináležející objektivnímu světu i vnitřní jakožto naše duševní stavy, ale spolu kritický empirism, který daný materiál zkušenostní analysuje, eliminuje důsledky naivního názoru a souzení a zdržuje je před neoprávněnými konklusemi. Uznává tedy platnost a jedinou platnost kritického poznání ve věcech týkajících se všech našich soudů o jakékoli skutečnosti. V tom smyslu nutno považovati rozum jakožto »myšlení, jehož pravdivost zaručena jest zkušeností«, za jedinou cestu k objektivnímu poznání. Poněvadž rozumová činnost dostává obsah jen ze zkušenosti vnější nebo vnitřní, je v nich jediný pramen pravdivého poznání, v nich je jediné kriterium jeho, a naopak: poznání může jíti jen až tam, kam svými prameny zkušenostními dosáhnouti můžeme, tedy jen až k věcem a dějům vnějšího světa neb vnitřního dění. Kde myšlení jde za zkušenost, vstupuje ve sféru domněnek. »Co jsme nevnímali, neeksistuje v nás, o tom nevíme.« Svět poznáváme tedy jen tak, jak je nám v naší zkušenosti dán, jak se jeví našemu poznávání, a zkušenost naše je tedy omezena na jevy, nepoznáváme věcí o sobě. »skutečnost sama o sobě, ta pravá skutečnost na poznávacích prostředcích lidských nezávislá je nám nepřístupna«;[1] v tom vězí rozdíl skutečnosti smyslové a nadsmyslné, smyslna a transcendentna, skutečnosti relativní a absolutní, tím je dána i pravdivost relativní proti absolutní, poznání relativní proti absolutnímu.

Tedy: se stanoviskem empirismu a positivismu je dána relativnost poznání, relativnost pravdy a to pro vždy, neboť i kdybychom

[1]) Psychologie IV. str. 131.

své prostředky poznávací sebe déle a svědomitěji kontrolovali a zdokonalovali, nikdy nemůžeme se přenésti přes tuto závislost, jež je mezi sprostředkováním poznání našimi poznávacími schopnostmi nižšími či vyššími. Uznání relativnosti pravdy i poznání z toho plynoucí je jak přímá konkluse, tak požadavek vědecké upřímnosti.

V tom je precisováno noetické stanovisko nade vše jasně a důsledně, spolu shodně s analysou psychologickou. Neboť tato, sledujíc vývoj rozumový z jeho jednoduchých forem a závislost na předmětech, dochází také k závěru, že obsah mysli je dán zkušeností a na ní závislý, vlastní myšlení tou zkušeností se vyvíjející že může jej rovnati a tříditi, ne však rozmnožit o objektivní hodnoty. Právě však ta relativnost všeho poznávání zdála se prvním důvodem k odsouzení tohoto stanoviska těm, kteří spíše postulovali než zjistili možnost a nutnost pravdy a poznání absolutního. V positivismu se prostě konstatuje, že nemůžeme nic říci o ničem, než jak se to nám jeví, že na subjektu a jeho poznání je vše závislo i v ohledu poznání, a ať je toto sebe jistší a správnější domněle, vždy že z toho důvodu je relativní a v zásadě podrobeno změně.

Vmyslíme-li se plně v toto stanovisko, jež nechce tvrditi nic více a nic méně než je skutečně dáno — je daleko od vlastní skepse jako od vědecké ješitnosti — zdá se nepochopitelno, že přec se hledala cesta, kudy by se obešla ta relativnost a dospělo přec k pravdě absolutní, k absolutnímu poznání a přímo k podstatě věcí. Podivným způsobem vzata byla na pomoc intuice, pojem v historii filosofie i psychologie velmi nejasný, měnlivý a především špatně chápaný. Ani Bergson sám nedovedl říci jasně, co si tím představuje, tím méně přesvědčiti, že by to byla skutečně nějaká schopnost poznávati přímo, bezprostředně a nezávisle na ostatním poznání věci o sobě, s obejitím obyčejné schopnosti poznávací. Jiní idealisté noetičtí mají té jasnosti ještě méně. Rádl na př. spokojuje se tak bergsonovsky neurčitým rčením jako: »Intuice jest tolik jako instinkt vstupující do vědomí; kdekoliv se celou bytostí odevzdáváme poznatku, tam jej nazíráme intuitivně: nenazíráme ho pak, kde se mu blížíme jen od povrchu,«[1] a dává za příklad, že matka milující své dítě, cítící s ním, vědoucí co mu schází a umějící mu pomoci, poznává intuicí, čeho mu jest třeba — příklad dokazující zrovna opak, neboť hlavní je právě: vědět, co dítěti schází, předpokládá normální zkušenost, schopnost pomoci předpokládá ono prvé — žádnou intuicí bez předchozích zkušeností matka nepozná ani nemoc ani co

[1]) Česká Mysl XVI. str. 46.

třeba činiti. To jsou rozpaky, které dosti charakterisují nepřesnosti i nejasnosti pojmu i jeho užití. Ale i kdybychom připustili, že je nějaká zvláštní taková schopnost nad neb mimo poznání obyčejné, jak je možno tvrditi, že sprostředkuje poznání přímé a ukazuje podstatu věcí samu, tedy dává jistotu absolutní? I v tom případě je to zase jen jiný případ a jiná forma poznání, ale to poznávání samo, to jest vnesení obsahu cizího do vědomí subjektu není a nemůže býti v podstatě o nic přímější než v poznávání na př. smyslovém, kde přec dle nejpůvodnější formy vědomí máme dány věci samy, jak jsou. Jestliže již o vlastním obsahu duševním, tedy na př. cítění, byla pochybnost, je-li dán přímo sám sebou jako vědomý či teprve zase nějakým zvláštním aktem poznávacím či uvědomovacím (otázka není a priori prostě v tom či onom smyslu řešitelna), pak tím spíše nelze o bezprostřednosti mluvit při té formě poznání, kterou zovou intuicí, pokud má sprostředkovati poznání objektivní.

Kdyby ovšem to měla být jen schopnost, jasně si uvědomovat své vlastní stavy, bylo by snad možno tu přímost připustit — ale pak by také nebylo nic získáno. A jakmile chceme intuicí v kterékoliv formě postihnouti pravdu o věcech objektivních, přicházíme k vědomí, že t. zv. intuice naše se řídí dle množství a jasnosti našeho poznání získaného již před tím obvyklou cestou poznávací od zkušenosti smyslové až k myšlení soudovému, skoncentrovaného jen za příznivých podmínek v mysli se zvláštní jasností. Ostatně již kratší úvaha mohla by snad vésti i intuitivisty k poznání, že intuice jich je závislá objektivně na stupni proniknutí subjektu dotyčným obsahem, jež je zase subjektivně rozdílné, a že by tedy při povýšení intuice za nejvyšší stupeň poznání to znamenalo odstranění možnosti pravdy objektivné — leč bychom na konec přece zase při kontrole poznání intuitivního rekurovali k poznání normálnímu a zřekli se tím vlastně prvotního stanoviska k poznávání intuitivnímu. Neboť požadavek odevzdati se celou bytostí poznatku je měřítko tak nejasné a subjektivní, že my teprve dle výsledku takovým odevzdáním dosaženého poznání posuzujeme jeho hloubku, zase jen dle poznání objektivního, kdežto by dle pojmu intuice tato neměla vyšší kontroly, a každý, kdo myslí, že se cele odevzdal poznávání a že tedy poznává intuitivně dle hořejší definice, měl by právo mysliti, že je u poznání absolutního. Poznání intuitivní v tomto smyslu odstraňuje tedy poznání objektivní, aby učinilo místo poznání subjektivnímu, jež povyšuje za absolutní.

I přes dosavadní nejasnost všech intuitivistických teorií je patrno, že nemohou na dlouho svojí slabostí státi proti noetickému stanovisku positivistickému, jehož nikterak neotřásají. Krejčí věnoval sám intuitivismu důkladnou kritiku v posledním svém díle a ukázal na neudržitelnost toho noetického stanoviska, jež je vlastně popřením vší noetiky. Celkem lze říci, že třeba že zdánlivě usiluje zjednati absolutní pravdu, přejíti hranici poznání a proniknouti do nadsmyslna, bere poznání všecka objektivní kriteria a činí vědu nemožnou. Krejčí od počátku důsledně přiznává, že i nejobjektivnější a nejvědečtější poznání nemůže jíti než k relativnosti a k jevům, a jako z podstaty poznání vyplývá, že nadsmyslno je transcendentno a tedy nepřístupno, dovozuje, že metafysika jako systém poznatků o věcech o sobě je z podstaty poznání nemožna. Věda pak stává se skutečným věčným úkolem člověka: poznání může postupovati od velmi nedokonalého a neuceleného tvaru k formám stále adekvatnějším a bezespornějším, stále lépe vyhovujícím naší potřebě na základě zkušeností ovládati rozmanitost životní — nikdy nebudeme moci říci, že známe něco s absolutní jistotou a skutečně jak jest to o sobě — věda jakožto stále úplnější a adekvátnější systém objektivních poznatků je úkolem všech dalších generací, ježto zkušenosti další rozšiřují, doplňují a korigují předchozí.

Je pravda, že s tímto v podstatě resignujícím závěrem nespokojí se duch každý, zvláště ten, který za každou cenu chce hned jistotu úplnou a nejen odkazování rozumu do jeho mezí. Pro tuto vlastnost poznání bude náboženské myšlení dlouho míti dosti zastanců — neboť ve skutečnosti vyžaduje noetický názor positivismu velikou vyspělost a trpělivost ducha. Leč ve vývoji vědeckém a filosofickém znamená tolik: nesmí se přeceňovat ani ve vědě cena poznání, nesmí se chtíti najednou vynutit řešení všech záhad, na hledání pravdy nutno dlouho a trpělivě pracovati, spokojiti se relativností objektivní a neobětovat jí domněle absolutní jistotě koncepcí nevědeckých. Positivní filosofie je filosofií vědy a jako taková ne vždy plná nadějí a rychlých úspěchů, nýbrž vyžadující práce, leckdy i přes neúspěchy vedoucí, a vždy zvolna postupující — neboť musí jíti souběžně s vědou, jíž takřka předem ukazuje cestu, sama za to přijímajíc výtěžky badání vědeckého. Jestliže nekriticky přepiaté naděje kladené do positivních věd byly zklamány zvolným jich postupem, positivism má učiti, aby se nepředbíhalo poznání a nechtělo proniknouti ku pravdě po cestách nepřístupných. Recidivy od přehnané vědeckosti k náboženství a umění, důkaz nesprávného pojetí

úkolu a cílů poznání vědeckého, znemožní vžitý názor positivistický právě tím, že přesně označuje, co od vědy doufati lze.

Vědecko-positivní princip je proveden v oboru, který Krejčí spracoval v hotový systém, v psychologii, jež ostatně stala se skutečně samostatnou vědou vůči filosofii a s filosofií má jen málo přímo styčných bodů. Všecky filosofické hypotésy, které v dřívějších psychologiích byly rozváděny o povaze jevů duševních a jich podstatě, jsou nyní opuštěny, jen to je předmětem psychologické analysy, co skutečnosti ve vnitřní zkušenosti nalézáme. Také zde narazil Krejčí na starý způsob myšlení, který nebyl přístupný celkovým důsledkům jeho positivistického stanoviska i v tomto oboru. Je to především základní problém duše. Praví-li se jasně: »Pravda jest jen, že rozeznáváme jisté pochody, jež zoveme duševními, od jiných, které zoveme hmotnými, kdežto o duši nevíme, ani že eksistuje, ani jaká jest. D u š e není ve zkušenosti dána, i nemožno tohoto pojmu užíti k definici oboru psychického,«[1] zdálo by se, že se tím předešlo všem nedorozuměním a že je tvrzeno skutečně jen tolik, kolik se smí. Stanovisko to zůstane již ve psychologii stěžejním kamenem, neboť jen s něho lze duševní dění bezesporně chápat. A přece právě v tomto bodě byl učiněn pokus zviklati celý systém poukazem, že nutno podložiti dějům duševním jistého samostatného činitele, jejž možno zváti duše. Toto stanovisko vitalismu ovšem vychází z předpokladu, že vědecká psychologie chce býti čistě mechanistickou a holým naturalismem, jenž všecko duševní z účasti na životě odmítá. Nic není ovšem chybnějšího než podobné mínění: celý názor světový Krejčího svědčí o tom, jak uznává moc idee, duševní tvořivosti a vůbec duševních činitelů, a omyl idealistů je v tom, že ztotožňují výklad příčinný s teleologickým, resp. že imputují vědecké psychologii tvrzení, že psychické nemůže samostatně se projevovati a působiti, má-li eksistenci svoji jen na fysiologickém. Leč jsou to zajisté dva problémy, které musí býti řešeny o sobě, a také skutečně u Krejčího směšovány nejsou; stejně jako nevymítá ze života teleologie vůbec, jestliže pro výklad přírodních jevů požaduje jen a všude příčiny, ježto účelu nelze uznati tam, kde není zjištěna inteligence.

Pro nesprávnost základního stanoviska psychologického o vyloučení duše uvádělo se prostě,[2] že jsme si přímo vědomi, že duši máme, že o ní bezprostředně víme a ji v sobě cítíme, že jest jako

[1]) Základy psychologie I. str. 8.
[2]) Článek Rádlův v České Mysli XVI. str. 49.

jest elektřina, magnetism . . .,« že »je možno ji popsati«. Je ovšem více než sporno, zda v introspekci vlastní nalézáme již nějaká data o jakési duši samé; naopak odpovídá skutečnosti, že máme vědomí o jednotlivých svých stavech citových, volních i myslivých, a že každé přimyšlení duše, jež cítí atd., v nás je stejně jen přimyšlením jako tam, kde k obsahu svých smyslových dojmů přimyšlíme pojem hmoty, na níž jsou. Jestliže právě očištění zkušenosti od těchto prvků bylo velikou zásluhou sensualismu, je a zůstane omezení psychologie na zkoumání stavů duševních trvalým výtěžkem psychologie vědecké proti spekulativní, která právě tím filosofickým založením byla neschopna vlastní plynulost a složenost duševního dění správně analysovati.

Že s problémem duše zmizel i problém osobní nesmrtelnosti, je ovšem přímá konsekvence, a je to také důvod, proč idealisté a moralisté náboženští vidí v tomto positivismu materialism a mechanism bez možnosti mravnosti a ideálnosti vůbec — ježto se tím prý jednotlivci bere možnost motivace vyššího mravního ideálu. Tolik je však základním názorem o významu etiky i etických motivů jasno: mravnost měla v náboženském svém dřívějším podkladě základ vlastně egoistický, idealism náboženský byl stejně čistě egoistický, a význam i smysl mravnosti nutno postaviti na docela jiný základ. Je to ovšem zcela jiný světový názor, ostře v rozporu stojící s názorem dřívějším, ale neurážející ani rozumu ani cítění, smiřující individuum s vlastním zánikem při povšechném jeho ocenění v dění světovém.

Padl také přirozeně i jiný problém, dříve velmi důležitý a posvátný, svoboda vůle. Dnes všecky psychologické, filosofické i náboženské způsoby řešiti tento problém překvapují spíše svou mnohostí než významem; problém byl filosoficky i nábožensky vždy jen zmaten, řešení hledáno v nejnemožnějších sofismatech, jen aby se svoboda zachránila, neboť zdálo se nutným zachrániti svobodu vůle, aby člověk mohl mravně a zodpovědně jednati — zase jen důkaz, jak historicky chybně daný a v chybné spojení s jinými otázkami uvedený problém svede na dlouho myšlení na scestí. Krejčí ukázal, že subjektivní pocit svobodného a volního rozhodování není důkazem, že by akt volní sám byl svobodný o sobě, a že pro mravnost toho není třeba. Poněvadž pak otázka volního rozhodování je problém po výtce psychologický, musí se také psychologicky řešiti bez ohledu na to, které důsledky kdo z toho pro pojetí mravnosti učiní.

Ostré kritice byl podroben druhý základní pojem psychologický, psychofysický paralelism, ač má jen vyjadřovat zkušenostní fakt, že psychické dáno nám je vždy ve spojení s fysiologickým (ne naopak). Je to bod, ve kterém dle mého soudu nešel Krejčí přece jen dosti daleko ve své pronikavé a vždy poctivé důslednosti — ovšem definitivní formulování a řešení právě této otázky není ještě hotovo, pro správné označení vztahu snad přec ještě chybí vhodný pojem. Neboť zkušenost ukazuje nám, že i fysiologické naše stavy jsou závislé na duševních stejně jako naopak, že ten poměr tedy je přec ve skutečnosti mnohem těsnější než prostá souběžnost, a že paralelismem se dá sotva úplně vystihnout, ježto ten stálý zázrak mezi oběma odpírá dnešnímu způsobu myšlení. I když se nechce o vztahu tom užíti slova kausalita — a zdá se při správném výkladu pojmu toho, že kategorie té mohlo by se docela dobře užíti, aniž by se fenomenální samostatnosti jevů duševních ubralo — přece jsou pokusy vystihnout to jakožto funkce a p. důslednější. Nejde při kausálním vztahu vždy o kvantitativní poměr, neznáme také vždy všecky změny nutně předcházející, má-li nastati jistý účinek, ale prostý předpoklad, že za okolností jinak úplně stejných při téže změně jako příčině následuje nutně jiná změna jako účinek, je již uznáním spojení kausálního. Zda by to znamenalo, že psychické je i vznikem závislé na fysickém a tedy metafysický materialism, je přec positivismu i psychologickému lhostejno. Duševní se jeví jistě jako něco sui generis, se svými zákony a principy, se svou přímou mocí zasahovati do ostatního souhrnu života jednotlivcova i celku, na moci myšlenky se nic nemění, ať se o vzniku duševního soudí jakkoliv. Krejčí nešel ke kausalitě, vyhnul se tomuto důsledku, lépe řečeno, nenašel tohoto spojení, ne že by se mu vyhýbal, ale že při formulaci zákona kausality stanul na poměru kvantitativním, jehož ovšem při poměru fysického a psychického nelze sledovati. Je pak vlastně podivno, že do své psychologie bere celou fysiologii nervové soustavy, když přec fysiologické nemůže nic vysvětliti, jestliže vysvětlením rozumí se nalezení kausálního nexu, že dále tolik důležitosti přikládá stopě po podráždění v nerstvu, pojmu to v každém smyslu velmi materialistickém, jež má vysvětliti asociaci a reprodukci, ba celou mysl, jenž však sotva jinak myslitelný než při uznání spojení příčinného, ať již pak toto vede k metafysickému monismu či dualismu v kterékoliv podobě. Vliv tělesné únavy, toksických prostředků, sen, duševní nemoci i jich léčení sotva předpokládají a dají se vysvětliti jinak než z těsného spojení obou

a následkem toho vzájemným vlivem jich na sebe. Není nic chybnějšího než námitka idealismu, že tím se všecka duševní tvůrčí síla, geniálnost a p. stávají nevysvětlitelnými a nemožnými; jevy ty jsou fakt, jehož tedy ani kausalita psychofysická by nepopírala, jenže ovšem o výklad jich bude usilovati jiným způsobem. Již to, že paralelism u Krejčího je jednostranný, budí nedůvěru, nehledě k tomu, že nepochopíme, proč by ta souběžnost byla tak provedena, není-li trvalejšího pojítka — přímo ostatně také jednotlivé ty souběžné řady nevidíme, nýbrž jen vysuzujeme, a to způsobem, kterým obyčejně přicházíme k stanovení spojení kausálního. Vědomě fysiologická teorie je možná jen na základě teorie této, třebaže nikdy nezapomene, že nebudeme moci stanoviti fysiologické podmínky všech duševních stavů, zvláště složitějších a vyšších, na př. myšlení, souzení, tvoření básnického a p. Ale to, že se ukáže, na př. které poruchy jistých partií funkcí fysiologických mají v zápětí pro vyšší funkce duševní jisté poruchy, zajisté ospravedlní její základní předpoklad. — Chci říci zde jen tolik, že nezdá se právě stanovisko paralelismu dosti nezbytně vyplývati ze základního empirického principu, nebo že Krejčí nešel dosti daleko, jak by odpovídalo jeho pojetí o dění kausálním při dění vůbec, jež musí býti bráno za základ i pro jevy fysiologickopsychické. Především ovšem sám problém kausality není ve všech svých formách definitivně řešen, aby bylo a priori jasno, kde ho lze užíti a kde ne.

Leč to je jen jedinečný odborný problém, pro ostatní filosofii bez zvláštního dosahu; neboť Krejčí nezaměstnává se metafysickým problémem o poměru látky a formy, hmoty a ducha nic více než pokud se přímo týká psychologie. Nelze tedy říci, že je monista a speciálně materialista, ježto materii dává prioritu; jeho psychofysický paralelism mluví o tom, že obě řady jsou současně, čímž chce právě konstatovati jich nezávislost; za dualistu také by bylo těžko prohlásiti filosofa, který zná sice duševní stavy, ale žádné zvláštní duševní substance eksistující samostatně. Zůstal tedy celkem Krejčí dlužen odpověď na tuto otázku, prostě proto, že ji pokládá za metafysickou a jako takovou za nepřístupnou poznání vědeckému i nerozřešitelnou způsobem objektivním. Že stanoviska vitalistů nesdílí, je jisto, křivdí se mu však, označuje-li se jako zástupce čistě mechanického názoru a činí-li se z něho materialista. Pro jeho filosofické stanovisko nesmí býti rozhodujícím poměr k problému metafysickému, protože řešení u něho není, jeho filosofická metoda, blízká vědecké, musí stačiti ku charakteristice jeho, a to je posi-

tivism, jenž však zase není dostatečně označen slovem racionalism, neboť Krejčího princip, že zkušenost, poznání, rozum je jediný pramen poznání a kriterium všeho souzení a poznání skutečnosti, pravdy a p., platí právě jen pro poznání; jinak přirozeně uznává, že motiv poznávání, podnět k činnosti atd. je stejně ne-li více v motivech pudových, citových, volních, a není to v žádném smyslu také intelektualism.

Nejlépe je to viděti na dvou problémech, které jsou skutečně jakési kriterium důslednosti v promyšlení základního stanoviska u každého filosofa. Masaryk je ve vědě čistý positivista, v ideálech mravních i představách náboženských však nechává tolik působiti na své myšlení představy nevědecké, že celkem není možno jej označiti za myslitele positivního — speciálně náboženské představy hrají úlohu v leckterých vědeckých problémech: zasahování Prozřetelnosti do života národů! Ne tak u Krejčího.

Definuje sice jednou »c i t y n á b o ž e n s k é jako takové, které jsou spojeny s představou boha«, a myslí na témže místě, že »představu boha nelze od náboženství odloučiti«;[1] tím však se svého noetického stanoviska je nucen vzíti náboženství všecku možnost býti než poznáním subjektivním a omezuje je na víru. Náboženské řešení stává se tak ilusí, která dávala sice mravní oporu, pokud byla spolu věděním, která však nesmí býti považována za pravdu. Moderní člověk nespokojuje se věrou, protože chce věděti, a je si vědom, že věří jen z nutnosti neb slabosti poznání — a nepotřebuje takovéhoto náboženství, jestliže si uvědomí, že pro život ani mravní nemůže již míti ten význam.

Toto poznání noetické i mravní slabosti náboženských představ je zase podstatným pro posouzení ceny náboženství, i historické. Středověk zkoušel jistotu náboženských pravd dokazovati logicky, a teologické důkazy jsou jen jedinou ukázkou toho úsilí. Nahlédnutí, že není možným prostým soudem vyvoditi jistotu o eksistenci boží a p., vedlo k mystickému a intuitivnímu nazírání boha přímo, ke kterémužto způsobu ještě dnes třeba ve trochu změněné formě se uchylují mnozí, kteří chtějí zachovati aspoň slovo. Noeticky se pojem zachrániti nedá bez znásilňování vší zkušenosti, i když se to zkouší pomocí teleologie, přenesením v přírodu neb subjekt — všecky pokusy s této strany jsou činěny jen z neporozumění situace, za které představa vznikla, i fakta, že se změnou celkového názoru odpadají nutně takové provisorní představy.

---

[1]) Psychologie V. str. 378.

Stejně zbytečnou se stává představa ta, jestliže se jí vezme base pro mravní jednání, tím že se mravnost zcela jinak chápe a na jiný základ staví; celé kriterium se tím mění a pojítko k představám náboženským ve starém smyslu se úplně uvolňuje, zcela přirozeně, protože jsou to dva jevy, jež jen v historii spolu souvisely, ale časem a vývojem se osamostatnily. Odložením náboženství není tedy nic ztraceno; ne náboženství, ale mravní život je hlavní požadavek. — Tím však není řečeno, že by člověk měl svůj život zaříditi pouze dle zkrácené perspektivy svého jednotlivého života. Teprve pod úhlem věčnosti, to jest přimyslí-li se život veškerenstva s celou přítomností a budoucností, to teprve dává myšlení i cítění člověka ráz nové náboženskosti a mravnosti, zcela ve shodě s rozumovým poznáním, jež ovšem otvírá jednotlivci nekonečnost jiného rázu než představou boha a vlastní nesmrtelnosti. Jestliže tedy má z náboženství historického něco zůstati, je to jen cit závislosti neb lépe sounáležitosti jednotlivce k celku všeho pro všechen čas, beze všech konkrétních představ nadsmyslných. Náboženství by tak bylo vyňato ze sféry kritiky rozumové a předáno čistě psychologii, jež by citu tomu učila rozumět; po stránce noetické by byl odstraněn rozpor, který zůstane, pokud víře se bude dávati jakákoliv noetická cena, po stránce mravní prohloubí se cit altruistický; pro náboženství samo následovalo by pak, že není náboženských pravd, jež by potřebovaly církví, nýbrž že s omezením náboženství na cit připuštěna je jeho subjektivnost, a požaduje se tedy naprostá tolerantnost, jež vlastně vyplývá již sama sebou, ježto odpadl předmět sporu.

Není pochyby, že tímto směrem myšlení a cítění náboženské postupuje stále rozhodněji. Poněvadž je to popření objektivního elementu v náboženství, vypuštění všeho transcendentna a ovšem spolu nadsmyslných bytostí, odpadá všechen kult a tím smysl církví, nalezne tento názor své přední odpůrce v jejich řadách — což ovšem nevadí, aby pro další vývoj řešení otázky poměru víry a rozumu v tomto smyslu nebylo rozhodující.

Vysvitne to ještě lépe, jestliže aspoň v hlavních rysech shrneme si Krejčího n á z o r y m r a v n í. Je to výslednice ostatních názorů, k nimž myslitel směřuje ve všech částech svého myšlení, jinými slovy: Krejčí ze života vychází, chce naznačiti správnou cestu k pochopení stránky duševní a pak celého kompleksu jevů ostatních, směřuje druhou stranou ku hledání cesty, jak život co nejlépe umožnit, sesílit, rozvinout. Výtka mechanistického nebo dokonce materiali-

stického myšlení nemůže býti lépe vyvrácena než poukazem, že filosofie Krejčího je v nejvlastnějším smyslu filosofií života pro život.

Idealistickým teoriím mravnosti zdá se ovšem stanoviskem příliš nízkým, vysvětlí-li se mravnost v podstatě jako uvědomování a ovšem i uskutečňování podmínek života blaženého, již proto, že cílem je zde imanentní život a ne transcendentní představa. Není to nic méně než nějaký hedonism, za což by leckdo tuto teorii považovati chtěl — je to prosté konstatování dvou fakt: předně, že život je poslední skutečnost, kterou musíme uznati a k níž všecko naše poznání i chtění aspoň v základech se vztahuje, jak se jeví tak patrně všeobecnou snahou po životě blaženém, což je druhé z oněch fakt. Ten citový fakt touhy po blaženosti není sám sebou ještě mravní, neboť je to fakt již pudový — teprve s uvědoměním povinnosti pracovati na uskutečnění a umožnění blaženosti se stává citem mravním. Jako to tedy není hedonism, nemůže to býti ani egoism, neboť nemluví se o životě jednotlivcově, nýbrž o životě vůbec, a povinností mravní je, dle možnosti uskutečniti život blažený pro všechny, prakticky aspoň pro množství co největší, odstraniti bolesti, utrpení, zasazovati se o všecko, co k rozšíření blaženosti vede, a naopak, tedy zahrnuje to všecky ony snahy, které jsou spojeny jedním slovem h u m a n i s m. Stačí naznačit krátce praktické důsledky: jestliže s rostoucím poznáním roste i vědomí vlastní hodnoty při sounáležitosti k celku, rozšiřuje se nutnost všeobecné rovnosti, s rostoucím individualismem roste i sociální vědomí z poznání, že naše blaho je spojeno s blahem celkovým, a tak roste přirozeně altruism, což by morální důvody a priori neměly moci dokázati. Krejčí dospívá postupně k důsledkům pro život národní, politický, kulturní, mezinárodní, a v provedení demokracie vidí nejlepší důkaz uplatnění mravních poznatků i ideálů. — Důslednost a ušlechtilá pokrokovost názorů Krejčího jeví se v oboru etickém nejjasněji, zbývalo by jen ještě lépe to dokázati systematickým jich propracováním.

Především však: m r a v n o s t K r e j č í m u j e t a k ř k a p r a v ý v ý z n a m ž i v o t a, a tím původní positivistické stanovisko provedeno až k důsledkům posledním. Nehledá se čistě abstraktní a formální princip mravní, tajný i vědomý cíl našeho jednání stává se obsahem a principem mravnosti, postavené do samého středu života. Je to zcela jiný názor životní, s nímž všecky jevy životní sledujeme, imanentní a přec ideální, vědecky střízlivý a přec dávající umění i náboženství, co jim patří, učící života užívati a spolu dávající povinnosti pro život pracovati, skutečná filosofie

aktivismu, která při vší zákonnosti dění staví člověka do prostřed života, aby vlastní osobou vnesl nový tvůrčí prvek a byl osobně činný na směru vývoje — v mravním oboru se životní základ filosofie Krejčího projevuje nejlépe.

Bojím se, že ta těsná souvislost celého filosofického nazírání Krejčího nebude ještě dlouho právě v celé té své životnosti doceněna. Slovesná forma jeho je sice tak striktní, že často více se nutno domysliti než je řečeno, i ve spisech populárních, proto leckdo nepochopí myšlenek leckdy jen naznačených. A pak: přes to, že myšlení filosofa je v dosavadních dílech vlastně uzavřeno a obsahuje více méně řešený poměr ke všem aspoň základním problémům myšlení, není to uspořádáno v systém tak, jak logicky a důsledně je to promyšleno. Krejčí je systematický myslitel, jakého česká mysl ještě neměla, neboť názory jeho tvoří systém, ať již úplně samostatný neb částečně přejatý, a to ucelený a jednotný — bylo by třeba jen jednotlivé obory také skutečně systematicky vypracovat. Snad najdeme konečně filosofa takového, který by vybudoval celou soustavu myšlení filosofického, abychom se i v tom ohledu mohli postaviti vedle ostatních národů a stali se i v tomto oboru na vlastní půdě svým vlastním způsobem myšlení samostatnějšími. V Krejčím je důstojný počátek učiněn.

O kritikách a polemikách.

Napsal Dr. František Weyr.

(Dokončení.)

Podobně jako u kritiky je i u polemiky povšechným předpokladem její účelnosti jistý minimální stupeň soudnosti (úsudkové schopnosti) čtenářovy. Bez tohoto předpokladu nemá pro čtenáře smyslu a ostatně ani pro polemika. Předpokládá-li totiž polemik sice u svého protivníka dostatečnou soudnost, ale nikoliv u čtenáře, pak nemá smyslu, když se svou polemikou jde na veřejnost (do tisku) a lépe by učinil, kdyby si svůj spor vyřídil soukromě, na př. dopisem, což ostatně často se stává. Polemik, který přes toto své přesvědčení přece jde do veřejnosti, dokazuje tím, že účel jeho polemiky není přípustný, že mu nejde o věc samu, o spornou otázku, pro kterou spor vznikl, nýbrž o účel v podstatě zcela jiný (o tom ještě níže).

Máme-li býti zcela upřímní, musíme ovšem bohužel doznati, že onen nezbytný předpoklad pro každou vědeckou polemiku, t. j. soudnost čtenářstva, velmi často bývá iracionální hypotesou. Je však napadený autor, pokud se týče kritik již pro tuto iracionalitu onoho předpokladu oprávněn odmítnouti veškerou polemiku? Myslím, že ne, a to proto, že by pak důsledně byl musil autor upustiti i od sepsání své knihy a stejně kritik zanechati své kritiky, poněvadž iracionalita předpokladu čelí stejně proti ní, jako proti pozdější polemice. Dále musí jak autor, tak kritik uvážit, že nepíše pouze pro soudobé čtenářstvo, a že nelze z případného nedostatku soudnosti nynějšího čtenářstva bezpečně usuzovati o podobném nedostatku u čtenářstva budoucího. Měl-li tedy autor dostatečný důvod pro sepsání své knihy, má též stejný důvod pro obranu vůči její nepříznivé a dle jeho názoru nespravedlivé a nepřípadné kritice. Uvidíme ještě, že autoři mohou míti v jistých případech spravedlivé důvody nepouštěti se do polemik, ale důvěřivé čtenářstvo dlužno varovati, aby si zásadní mlčení toho onoho autora na nepříznivé kritiky nevykládalo nesprávně. Jsou totiž skutečně autoři, kteří přímo ze zásady nereagují

na žádnou kritiku, ať pochází od kohokoliv, ať jest sepsána formou jakoukoliv. Bylo by velmi naivní, kdybychom si ono mlčení chtěli ve všech případech vykládati jako nějakou zvláštní a upřímně cítěnou povýšenost kritisovaného autora. Nezřídka se skrývá za mlčením spíše pocit chabosti a neschopnosti jeho (polemika vyžaduje totiž speciálních vlastností polemisujícího, má-li býti účinnou), pak nechuť k literárním půtkám, obava před veřejným skandálem atd. Všechny tyto právě uvedené důvody neomlouvají ovšem zásadní mlčení autorovo. Literární polemiky nejsou zajisté pro žádného autora příjemnou věcí (výjimky platí jen pro zvlášť bojovné povahy literární, kterým boj o sobě způsobuje již rozkoš), ale ten, kdo vystupuje na literární kolbiště, musí s touto nepříjemnou stránkou svého povolání počítati, jinak bylo by lépe, kdyby se byl obrátil k jinému, tiššímu povolání. Obranu proti slušnému útoku na své dílo je autor dlužen nejen sobě, nýbrž i čtenářstvu (veřejnosti). Neboť čtenářstvo — a s ním věc sama — může slušně a věcně vedenými polemikami podstatně získati. Je však mnoho případů, ve kterých nelze mluviti o mravní povinnosti autorů, aby se pustili do polemik anebo v nich pokračovali. Omluvných důvodů může býti celá řada. Takové důvody dlužno spatřovati v rozličných okolnostech, které souvisí zároveň se tříděním polemik dle jich podstaty, na př. 1. obsah polemiky, 2. místo, které zvolil kritik k uveřejnění své polemiky, 3. podstatný rozdíl mezi literární posicí kritisovaného a kritisujícího.

Pokud jde o obsah polemiky, možno polemiky lišiti s mnoha hledisek. Obsah (v užším smyslu, t. j. v protivě k formě) může býti věcný nebo osobní. Čtenář obeznámený s literaturou a jejími zvyky, velmi lehce rozpozná, je-li polemika věcná či ne. Věcnou nazýváme především takovou polemiku, v níž kritikovi jde o věc a nikoliv o osobní záležitost, tedy hlavně o osobu kritisovaného. Nejlepší zárukou věcnosti kritiky bude tudíž, když kritik a kritisovaný nejsou v žádném osobním poměru k sobě, neznají se osobně, jinými slovy, když je vyloučeno, aby měl ten či onen jakýkoliv osobní zájem na porážce protivníkově. V takových případech jest vyloučeno podezření, že polemika vznikla z osobních pohnutek. Jako hlavní druhy osobních pohnutek sluší uvésti ješitnost (žárlivost), konkurenci a pomstychtivost autorů. Uvedené pohnutky osobních polemik vyskytují se bohužel velmi často, a to tím častěji, čím menší jest literatura, t. j. čím menší jsou literární poměry, v nichž polemiky se odehrávají. Z tohoto důvodu právě v takových

poměrech nacházíme poměrně největší počet osobních a proto nechutných polemik: jsou to polemiky mezi konkurenty či kolegy (v širším smyslu): profesor proti profesoru, aspirant profesury proti aspirantu profesury atd. Poškozením kolegovým doufá druhý kolega zlepšiti si své postavení buď hmotně nebo mravně. Ve velkých literaturách a tudíž ve větších poměrech střetnou se sice často též kolegové (příslušníci téhož oboru literárního), ale jelikož nejsou konkurenty, odpadá všeliký osobní motiv, a polemika dopadne věcně. Jim jde o věc, kterou zastávají a nikoliv o účel jiný, kterému ona věc v nejlepším případě slouží jako prostředek nebo záminka. Konkurenční závist či záští polemikovo projeví se nejen v obsahu, nýbrž i ve formě polemiky.

Vzhledem k tomu, co bylo právě řečeno o malých poměrech literárních a všeobecném sklonu k osobním polemikám v těchto poměrech, je užitečno, aby si čtenářstvo, jež nachází se v této situaci, pokud možná, jasně uvědomilo, z jakých znaků lze bezpečně souditi o věcném nebo osobním rázu polemik. Vedle způsobu polemiky, o němž se ještě zmíníme, je to především následující okolnost, která bezpečně poslouží k rozpoznání druhu polemiky: konkurent literární má totiž vedle zjevné polemiky ještě jinou zbraň, které může proti nenáviděnému protivníku užíti: jest to zásadní jeho ignorování. Tato zbraň je nepoměrně jednodušším a lehčím prostředkem než polemika, neboť prostě ignorovat dovede každý, sebe nepatrnější člověk. Vystoupí-li proto konkurent, který po dlouhou dobu a promyšleně užíval důsledně zbraně ignorování vůči svému kolegovi, pojednou s kritikou či polemikou proti němu, je velmi pravděpodobno, že změnu zbraní provedl z důvodů osobních, že chopil se příležitosti, která se mu zdála být zvlášť vhodnou, aby svého protivníka poškodil vydatněji, než je možno dosáhnouti prostým ignorováním. Vše to je ovšem jen příznak osobní polemiky. Není tím řečeno, že by polemika (kritika), vzniklá z takovýchto osobních důvodů, nemohla býti zároveň obsahově věcnou. Vše záleží na schopnostech kritikových. I kritik osobně zaujatý a malicherný může popřípadě podati věcnou kritiku svého protivníka, ač případ ten bude asi výjimečný. Neboť ten, komu jde o věc a kdo cítí v sobě schopnost, vystoupiti proti autorovi a vyvrátiti jej věcnými důvody, nezvolí zajisté předem ignorování jako zbraň vůči němu, nýbrž bude kritisovati hned při první příležitosti. Zpravidla budou tedy osobně ješitní a malicherní polemikové též neschopní, což projeví zvlášť jasně, když se pustí neopatrně do polemiky se svými konkurenty. Každá

jejich věta téměř prozrazuje pravý účel jejich polemiky. Nechceme se zde podrobněji ani zmiňovati o nejnejapnějším způsobu takovýchto osobních polemik, když totiž kritisovaný autor nepokouší se ve své replice ani vyvrátiti důvody svého protivníka proti spisu, jemuž kritika je věnována, nýbrž zcela otevřeně vybere si jaksi na oplátku ten či onen spis kritikův, aby jej se své strany podrobil kritice, která pak ovšem přirozeně s matematickou jistotou dopadne nepříznivě. (Toto počínání připomíná zloděje, který by se před soudcem hájil tím, že by dokazoval, že i soudce je zlodějem). Krátkou zmínku zasluhoval tento způsob polemik, poněvadž se skutečně někdy vyskytuje, a mohli by se tudíž nalézti prostoduší čtenáři, kteří by se snad dali i tímto nejapným způsobem oklamati.

Obsahový znak, dle něhož lze spolehlivě usouditi o osobním rázu polemiky a účelu kritikově, jest dále jistá vlastnost polemiky, kterou lze nejvšeobecněji nazvati »odbočováním od věci«. Polemik totiž, jemuž skutečně záleží na věci, bude se jí ve všem držeti a vyvaruje se přirozeně a nenuceně každé odbočky: poněvadž mu právě záleží jedině nebo aspoň v první řadě na tom, aby ten či onen správný názor zvítězil a nikoliv na tom, aby pomocí důkazů o nesprávnosti a chybnosti jiného názoru uškodil určitému protivníku. Osobní polemik naproti tomu prozradí se především tím, že mu nejde jen o vyvrácení určitých chybných vývodů, nýbrž o osobu určitého protivníka. Proto bude vyhledávati a uváděti (někdy i bezděčně) vše, co by odpůrci u čtenáře dle jeho mínění mohlo uškoditi, bez ohledu na to, jsou-li uvedené věci v souvislosti s vlastní spornou otázkou. Takové počínání je velmi spolehlivým ukazovatelem pro osobní ráz polemiky. Chytrý polemik, kterému jde sice snad také o osobu protivníkovu a nikoliv jen o věc, vyhne se ovšem opatrně podobným odbočkám, které vlastní účel jeho polemiky soudnému čtenáři snadně mohou prozraditi. Brániti se proti takovému osobnímu polemiku nebo snad použíti téže metody proti němu, nemá smyslu. Neboť vzájemná osobní polemika toho druhu není záležitostí, která by literární veřejnost, pokud jí jde o věc a ne o osoby, mohla zajímati — leč by ji bavila jako každý jiný podobný turnaj. V zásadě zůstává však soukromou záležitostí obou stran, kterou si mohou, mají-li k tomu chuti, po případě vyříditi soukromým dopisem nebo rozhovorem. Redaktor časopisu, který takové osobní turnaje připouští, nerozlišuje osobní a věcné polemiky a prohřešuje se tím na svém čtenářstvu.

K obsahu polemiky v širším smyslu patří též její forma. Rozumí se, že svou formou neslušné polemiky jest pokládati za nepřípustný, a že napadený autor nemá zpravidla mravní povinnosti pouštěti se do boje s neslušným polemikem. Vždyť tolik soudnosti smí předpokládati u čtenářstva, že již ze samé neslušné formy polemiky dovede si učiniti úsudek o jejím autoru. Kdo jest silný ve věci, nemusí býti arciť neslušný ve formě. Tato věta neznamená však naprosto, že kdo jest silný ve věci, neměl by býti též silným ve formě (výrazu). Silnost a neslušnost není totéž. Jistí tichošlápkové mají vůči každému silnějšímu výrazu pohotově mravní naučení: »suaviter in modo, fortiter in re«, zapomínajíce, nebo nechtějíce vidět, že zde nejde o mravní nějaké pořekadlo, nýbrž o prostou zásadu účelnosti či politiky, dle níž je snad v jistých záležitostech šikovnější, zachovávati jemnější formy, kterými doufáme svého účelu dosáhnouti pohodlněji a bezpečněji. V kritikách a polemikách vědeckých, kde jde o pravdu či nepravdu, správnost či nesprávnost, nemá tato diplomatika žádného oprávnění. Zde platí spíše věta, že silná věc zasluhuje silného výrazu, a to bez ohledu na to, jde-li o věc dobrou nebo špatnou. Mnoho vědeckých omylů a očividných nesprávností udržuje se jen proto, že autoři mají patrně za to, že vědecké forum literární jest něco podobného jako parkety salonu, na nichž se slušnému člověku patří, aby každému řekl »má úcta« bez ohledu na to, má-li ji k němu skutečně čili nic. Ve vědecké kritice jsou takové způsoby a formality velice zhoubné. Je-li na př. kritik poctivě přesvědčen, že názor toho onoho autora je holým nesmyslem, jak jinak má dáti toto své přesvědčení na jevo, než užitím právě onoho výrazu nebo aspoň výrazu synonymního? Užíti ale tam, kde jde dle našeho přesvědčení skutečně o nesmysl, na př. fráze: »ne zcela správným, ba přímo nesprávným zdá se nám býti . . .« a pod., znamená prostě užíti slov věcně nepřípadných. To nedá se nijak omluviti formulí: suaviter in modo, fortiter in re. Užívání silných či méně silných výrazů v kritikách a polemikách je ostatně také věcí literárního temperamentu jednotlivých autorů, a nelze beze všeho říci, že by mírnější temperamenty byly snad zásadně sympatičtější než prudké. Vždyť ona prudkost temperamentu, jevící se mimo jiné i ve volbě silnějších výrazů, nasvědčuje tomu, že dotčený autor béře věc, o kterou mu jde, a kterou zastává, skutečně vážně, že se ho její vítězství skutečně blízko dotýká atd. — tedy vlastnosti zajisté nikterak nesympatické. Vědecký názor nelze nikdy na-

prosto odloučiti od jeho původce, pokud se týče, zastánce, a tím bude vždy souviseti věcná stránka vědeckých kritik s osobní. Zavržitelným stává se však vědecký spor jen tehdy, když ona osobní stránka rozhodně převládá nad věcnou.

Právě tato nerozlučnost věcné stránky s osobní jest důvodem, proč anonymní kritiky nebo dokonce polemiky dotýkají se každého spravedlivého čtenáře tak svrchovaně trapně. Proti anonymním recensentům napsal kdysi Schopenhauer skvostnou a naprosto přiléhající filipiku (Parerga u. Paralipomena, II. Kap. XXIII, §§ 281, 282); budiž zde na ni prostě odkázáno. Pro nás stačí zde dodati, že žádný autor, který sám vystoupil se svým názorem poctivě a otevřeně, není mravně povinen pustiti se do polemiky se zbabělým anonymem, který jej svou kritikou zákeřně přepadl. Pro čtenáře pak jest anonymní útok na autora, jenž svou práci poctivě podepsal, spolehlivou známkou, že anonymní pisatel vystoupil se svou kritikou z důvodů osobních a nikoli věcných; aspoň zakrývání osobnosti stalo se nepochybně z příčin ryze osobních a je tedy více než pravděpodobno, že i útok vznikl z týchž důvodů.

Mluvil-li jsem výše o »odbočování od věci« jakožto o zvláštním typu vědeckých polemik, musím zde ještě zmíniti se o jiném způsobu polemisování, který onomu aspoň zevně jest podobný: nejde tu sice o zřejmé odbočení od věci (t. j. od předmětu sporu mezi polemiky), nýbrž o odbočení od přípustných a jedině vhodných prostředků všeliké vědecké polemiky. Polemisovat dá se totiž, jak každému na první pohled jest jasno, toliko logickými důvody či argumenty, jimiž jedině možno protivníka přesvědčit nebo porazit. Polemik vystupuje přece proti názorům, míněním, teoriím a tvrzením svého odpůrce! Jakkoli zdá se tudíž právě pronesená věta naprosto samozřejmou, a to i pro prostý laický rozum, přece setkáváme se v literatuře napořád s polemikami, které se prohřešují proti této samozřejmé pravdě. Velmi často vidíme polemika oháněti se ne logickými argumenty, nýbrž autoritami. To znamená tedy, že kritisovaný autor, jemuž vytýká se nesprávnost některé jeho tése, nepokouší se ji logicky odůvodniti, t. j. námitky svého odpůrce logickými důvody vyvrátiti, nýbrž snaží se poraziti ho tím, že uvádí ve své polemice mínění všeobecně uznávaných autorit, které tvrdí totéž nebo něco podobného jako on. Polemiky tohoto druhu činí povždy dojem nadmíru žalostný. Jimi totiž prohlašují vlastně polemikové zcela zřejmě ban-

krot svého samostatného a vlastního úsudku. Polemik, užívající této metody, jako by ji pravil svému protivníku: »Jsme všichni hloupí, já, ty a čtenáři. Právě proto nebudou nás přesvědčovati a nám imponovati argumenty čerpané z logiky, které beztoho nejsme schopni samostatně a kriticky posouditi, ale za to názory uznávaných autorit o sporné věci.« Proti němu namířena jsou pravdivá slova Schopenhauerova, která zde uvádím v originále: »Die Leute, welche so eifrig und eilig sind, strittige Fragen durch Anführung von Auktoritäten zu entscheiden, sind eigentlich froh, wann sie, statt eigenen Verstandes und Einsicht, daran es fehlt, fremde ins Feld stellen können. Ihre Zahl ist Legio. Denn, wie Seneka sagt: unus quisque mavult credere, quam iudicare. Bei ihren Kontroversen ist danach die gemeinsam erwählte Waffe Auktoritäten: damit schlagen sie aufeinander los, und wer etwa hineingeraten ist, tut nicht wohl, sich dagegen mit Gründen und Argumenten wehren zu wollen: denn gegen diese Waffe sind sie gehörnte Siegfriede, eingetaucht in die Flut der Unfähigkeit zu denken und zu urteilen: sie werden ihm daher ihre Auktoritäten als ein argumentum ad verecundiam entgegenhalten und dann victoria schreien.« (Parerga, Kap. XXII, § 266.)

I místo, které zvolil kritik k publikaci svého útoku, může býti popřípadě rozhodné pro povinnost napadeného k veřejné obraně. Kritika, jejíž pochopení předpokládá u čtenářů zvláštní znalecké vědomosti, patří zajisté do publikace odborné. Kritik, který, ačkoliv má příležitost uveřejniti svou kritiku v takové publikaci, neučiní tak, již tím uvalí na sebe podezření, že mu nejde o věc (jíž může býti poslouženo jen před forem znalců), nýbrž o osobní momenty, na př. o to, aby o odsuzující kritice jeho dozvědělo se pokud možná veliké forum čtenářské, bez ohledu na to, je-li schopno vývody jeho kriticky posouditi. Takovému kritiku jde často o to, co nazývá se obecně »veřejným skandálem«. Napadený autor je velmi bláhový, jde-li svému kritikovi na lep a pustí-li se s ním do veřejné polemiky před obecenstvem, jehož zdrcující většina není vůbec schopna, aby kriticky posoudila celý spor. Jsou ovšem případy, kde kritikovi nezbývá než utéci se se svou kritikou do podobné publikace, jelikož tu odborné vůbec není nebo jeho kritika v této přijata by nebyla, a rovněž tak případy, kde napadený autor z různých příčin je nucen brániti se polemicky i v takové nepříznivé situaci. Než těchto výjimečných případů je jistě méně než polemik uveřejněných takto na nepatřičném místě. Jsou a byly dokonce časopisecké podniky, jichž

přímý účel jest uveřejňovati rozličné kritiky a polemiky, při čemž se nijak neomezují na některý speciální vědecký obor. Rozumí se, že takový časopis zřízen jest obyčejně tak, aby se dostal do rukou co možná velkému počtu čtenářstva. O podobných žurnálech možno tvrditi, že žijí z naivností napadených autorů. Nebo rozumí se, že zde nejen není soudného čtenářstva, které by z polemik nějaký prospěch mělo, jelikož jim vůbec nerozumí, nýbrž že chybí rovněž jakákoli soudnost redakce. Takový redaktor, který přináší dnes polemiky dvou geodetů, za týden spor dvou filologů, v dalším čísle opět polemiku, týkající se problému vyšší matematiky atd., přirozeně rozumí věci asi tolik, jako průměrný čtenář jeho žurnálu, t. j. zhola nic (neboť doby polyhistorů již minuly). Za to hoví svými polemikami čtenářstvu, lačnému po veřejných skandálech všeho druhu, a dělá při tom dobré obchody. Zápasníci totiž, kteří z jeho podnětu takto k všeobecnému obveselení publika vystupují veřejně v jeho sloupcích, musí mu býti velice vděčni za ochotu, že polemikám jejím »poskytl místa«, a o honoráři nebývá v takových případech dále vůbec řeči. Ale právě tím liší se náš redaktor od podnikatelů obdobných zápasů, kteří sice taktéž od svého publika vybírají vstupné (jako on předplatné), ale zároveň své zápasníky poctivě za každé vystoupení honorují.

Vážní spisovatelé mají tudíž několik důvodů, aby podobné podniky nepodporovali svou naivností. Ne poslední z nich je nebezpečí literárních koterií a klik, které se zpravidla tvoří okolo podobného všestranného literárně-kritického podniku. Za dnešní svobody tiskové, která dovoluje komukoliv, aby podnik takový uvedl v život, je proti jemu jedinou zbraní zásadní mlčení všech vážných spisovatelů, jsou-li podnikem napadáni. Neboť organisaci lze čeliti toliko opět organisací. Poslední instance, která o jednotlivých případech rozhodne s konečnou platností, jest i zde soudnost veřejnosti. Není-li té, pak ovšem je vlastně zcela lhostejno, jak napadený autor se zachová. Avšak i v tomto případě je mlčení nejlepším a nejdůslednějším způsobem reakce na útoky.

Jako poslední důvod, který osvobozuje napadeného autora od povinnosti repliky, uvedli jsme značný rozdíl mezi jeho literárním postavením a literárním postavením kritikovým. Není možno žádati od autora, jenž zaujímá již svými pracemi význačné místo v literatuře, aby bránil se proti každému útoku, ať pochází od kohokoli. Vždyť právě jeho význačná literární posice zjednává mu zpravidla velký počet závistivých nepřátel, kteří čekají jen na příležitost, aby

mu svými kritikami uškodili; nad to slibuje odkrývání slabin u mužů literárně pevně akreditovaných zvlášť význačný veřejný skandál, a proto právě na něj mají různí kritikové spadeno. Má-li takový muž ve zvyku odpovídati na každou, sebe nejapnější kritiku kteréhokoli pokoutního kritika, může se státi, že velká část jeho času bude vyplněna podobnými zbytečnými polemikami. — Vším tím ovšem nechceme tvrditi, že by literárně vynikající mužové nemohli chybiti, a že by jejich méně význační kritikové nemohli míti tu a tam ve svých kritikách pravdu. Nám jde zde toliko o otázku, má-li napadený autor v podobných případech mravní povinnost hájiti se, a to právě popíráme. Vždyť i zde rozhoduje v poslední instanci soudnost veřejnosti, a pouhé mlčení na kritický útok není ještě nijak důkazem, že napadený není v právu. —

Nezdravé zjevy ve vědeckých kritikách a polemikách vyskytují se zajisté v každé vědecké literatuře, ale zvlášť velké nebezpečí hrozí v tomto směru v malých literárních poměrech, t. j. v případech, ve kterých věda nepěstuje se některým z jazyků světových. Poměrně nepatrný počet vědeckých pracovníků, jejich osobní styky a konkurence, nedostatek kontroly se strany cizích živlů, jenž zaviněn bývá jazykovou nepřístupností literárních prací širšímu foru vědeckému, užší okruh kritického čtenářstva, to vše jsou složky, z nichž vzniká nebezpečí koterií, klik a související s tím sesurovění kritik a polemik mnohem větší než v literaturách světových. Bez nadsázky možno tvrditi, že patří dobrý žaludek k tomu, chce-li kdo snésti trpělivě všecky tyto nepříznivé následky neutěšených poměrů v malých literárních kulturách vědeckých. Je možno tomu odpomoci? Ne jinak než tím, že isolace malé vědecké kultury neprovede se do krajnosti, nýbrž naopak co možná se zmírní. Toho nelze jinak provésti, než přikloněním se k některé světové literatuře vědecké; rozumí se, že jazykovým přikloněním. Otázka, zdali a jakým způsobem má býti přiklonění provedeno, jest pro každou malou literaturu otázkou přímo životní. Proto jest s podivem, že se v české literatuře vědecké, která bohužel (ale přirozeně) má všecky stinné stránky plynoucí z její malosti, především pak z ohledu, o němž zde podrobněji bylo pojednáno, o tomto životním problému v poslední době velmi málo uvažuje. Zdá se dokonce, že otázka naše je již definitivně rozhodnuta ve prospěch naprosté isolace. Pochybuji velice, že náš vědecký život tím získá, a lituji zároveň, že na obranu oné isolace uvádí se často, ba zpravidla národnostní důvody, které vskutku s otázkou tou nemají nic co činit. Neboť jasno jest,

že ten, kdo žádá z věcných důvodů užší styk domácí (národní) literatury vědecké s některou literaturou světovou, nepraví tím ještě, že by tato světová literatura musila býti nutně literaturou německou (jak tomu vskutku bylo před provedením isolace). Obohacovati cizí literaturu jazykově, neznamená ještě zkracovati vlastní, když uvážíme, že autor může publikovati svou práci ve dvou a třeba i více jazycích. Neboť jen tímto způsobem dostane autor svou práci před forum světové a tím poslouží domácí (národní) literatuře nepoměrně více než dobrovolným omezením se na nepatrné forum, na němž nenajde po případě ani způsobilých kritiků ani schopného čtenářstva, ale za to snad řadu závistivých kolegů a konkurentů. Nejsem také dosti naivní, abych každému autoru, který takto omezuje se na nepatrné forum, věřil, že tak činí dobrovolně a z národnostních důvodů. Mohou totiž rozhodovati i jiné důvody, ku kterým se autoři zpravidla nepřiznávají, zastírajíce je trpělivým pláštíkem vlastenecké obětavosti: takovými důvody jsou jednak nedostatečná znalost jazyková, jednak a hlavně zcela odůvodněná obava před širším forem vědeckým. Jakkoli totiž skytá světová literatura zpravidla mnohem větší možnosti publikační (je více odborných časopisů, nakladatelů atd.), přece někdy ani tato možnost neprospívá literární práci, která sice doma vyjde bez větších nesnází, ale ztěží by našla místo jinde.

Nechtěl jsem těmito stručnými poznámkami vyčerpati důležitý problém isolace a konsolidace vědeckých literatur. Poukázal jsem k němu jen proto, aby vysvitla a odůvodněna byla časovost mých poznámek o vědeckých kritikách a polemikách pro malé poměry literární, a tedy zvláště pro naše české poměry.

Otázka pohlavní a poučování o ní.

Napsal Dr. Jakub Všetečka.

(Dokončení.)

Jestliže tedy se rozhodneme pro poučování mládeže o pohlaví a nechceme-li zustati na cestě poloviční, nezbývá než postupovati hygienicky, poučovati ji o pudu onom vůbec a zvláště důrazně vytýkati jeho jediný a správný úkol sociální, lidstvo nenechati vymříti. Lékař-hygienik je tudíž uznaným odborníkem-učitelem poučování tohoto. Ten však poučuje mládež, nesmí na jednu zapomínati okolnost velikého dosahu a váhy. Styk pohlavní je pramenem rozkoše nejvyšší, je nejvyšším vypětím energie životní, po níž přirozeně nastane ochabnutí, to jest vyčerpání a nedostatek energie, která ponenáhlu teprve zase se shromažďuje. Tělo mládeže však není ještě vyspělé dokonale, a proto styk pohlavní pro ni musí býti jen škodlivý. Avšak i dospělým vyčerpává síly a ubírá jich práci a povinnostem individuálně-sociálním zrovna tak, ba měrou zvýšenou jako přepínání každé jiné energie. Že vzrušení při styku pohlavním je tak veliké, je zcela přirozeno; vždyť tvoří se tu sám život a život nový a život bytosti pozemské nejdokonalejší, a tudíž plod aktuality energie té je plodem nejvyšším, jehož bytost-člověk je vůbec schopen. Tak třeba na tak zvanou rozkoš styku pohlavního pohlížeti.

Myslím nyní, že najdu souhlas aspoň u většiny lidí rozvážných, i že jest nutno mládež a vůbec člověka o pohlaví poučovati, i že neznalost těch věcí více natropí škod než odhalení roušky dosud pud ten zahalující.

Máme tudíž předmět poučování a učitele dva, ale často v osobě jedné. Tím řešení otázky u konce není. Každé poučování vedle obsahu má svou cestu, kterou postupuje, svou metodu. Ale vedle metody nutno za třetí vytknouti formu metody. Neníť cesta jako cesta; jedna jest upravena tak, že člověk kráčeje po ní dojde ani nevěda cíle, na jiné třebas k témuž vedoucí cíli klopýtá při každém kroku. V obou případech předmět i metoda jsou stejné, ale forma metody se různí.

Při některém předmětě nepadá snad forma metody ani tak na váhu, na př. při počtářství vůbec, kde každý krok ku předu, každá poučka, každý zákon jsou vždy a všude stejné. Zato při vědách tak zv. duchových i při stejných metodách nedojde se ani tak rychle ani tak snadno cíle, ba někdy vůbec nikdy, jestliže při nich nešetří se formy nejpřiměřenější. Jakého na příklad dodělá se výsledku morálka špatnou formou metody vykládaná? Nebo nauka právní? Výsledek teoretický může býti ovšem výborný, ale pro skutečný život, pro uplatňování maksim mravních nebo zákonů právních nemá taková teorie ceny žádné, ano lze skoro říci, že má cenu opačnou, škodu. Že při poučování pohlavním nebude jen záležeti na metodě, nýbrž skoro ještě více na její formě, není proto snad třeba zvláště podotýkati. Běží tedy nejprve o metodu a pak o její formu.

Na jednu stránku metody klade se nyní váha hlavní; je to metoda odstrašovací a zakazovací. Vytýká se s důrazem zhouba nákazy pohlavní pro lidstvo a na tom základě staví se také požadavek zaváděti poučování o ní; ale týmiž důvody opírá se také celý systém zakazovací, který zabíhá i v krajnosti ty, že zakazuje se zcela nevinný styk mladíka i hocha s dívkou a děvčátkem a přehlíží se docela, jak v rodinách vedle sebe a spolu žijí bratři i sestry u věku dětském i dospělém. Obě tyto metody jsou snadné, a proto člověk často z pouhého pohodlí se k nim utíká, třebas si i uvědomuje jejich slabost, někdy i nicotnost. Netvrdím, že by metody ty nebyly naprosto užitečnými, že by se vždy a jen setkávaly s neúspěchy, ale říkám, že lze účinně jich užíti jen v jistých mezích jako pomůcek při metodě kladné. Zakazovati, odstrašovati potká se s výsledkem jen tenkráte, spojeno-li je s porozuměním důvodů pro zákaz a strach aspoň částečným; tedy odstrašování účinné bude jen poučováním. A rovněž tak zákaz. Ostatně právě při postupu tomto nejlépe je zřejmo, jaké důležitosti metodické je forma metody. Kdo by nevycítoval velkého rozdílu mezi zákazem a zákazem, odstrašováním a odstrašováním! Jeden a týž zákaz formálně různě provedený vyvolá odpor, ba vzdor, druhý dosebejití, stud a vůli se mu podříditi.

Jestliže však při metodě odstrašovací vyjde se s hlediska kladného, to jest poučením o základní důležitosti pudu pohlavního pro trvání člověka-druha, a to-li se doloží doklady z celé přírody, z rostlinstva i zvířeny, jak každého z nás nejhojněji obklopují: pak i způsob odstrašovací i zakazovací s jiným se setká výsledkem, nežli pouhé: nečiň! nesmíš! Kdo jen trochu psychologicky člověka vůbec pozoruje a mládež zvláště, musí si přece jasně uvědomiti jejich

přirozený odpor proti každé negaci její vlastní osobnosti, tedy i proti zákazu; doklady poskytuje každičké dítě, každý mladý člověk každé chvilky ve všech poměrech a vysvětlení toho je jen přirozené. Jestliže tedy dnešní metoda odstrašovací a zakazovací, to jest poučování jen o nákaze pohlavní a její zhoubě pro jedince, aby účinnou byla, musí se nutně připínati k poučování o pudu pohlavním vůbec: pak zajisté podle hlavní zásady metodiky nejen platné pro obsah, nýbrž i pro samu metodu vyvine se cestička nejlepší, ba i nejušlapanější s míst pevných a jasných i určitých, v našem případě ze zjevů téměř všedních, všudy nás obklopujících. Zahradnictví podává nám dokladů dosti, sadařství, dále zvířata domácí, malá i velká, drůbež, ptactvo i čtvernohá atd. A konečně sám člověk nikoliv? Nevidí dítě v rodině, že tvar matčin se mění, že narodí se mu bratříček nebo sestřička nová? Tu jsou cesty vyšlapané, příroda nám je přímo ukazuje; jen je třeba směle na ně nastoupiti, a byť i pomalu, přece se po nich bezpečně dostaneme k cíli, k uvědomění a pochopení pudu pohlavního i u mládeže ve směru dobrém. Tu pak ovšem uplatňuje se nejvíce forma metody. Hrubá ruka jen hrubé vytváří formy, jemná dovede i nejjemnější vytvořiti.

Užiji zde malého srovnání ze zkušenosti vlastní, třebas jinorodé. Navštívil jsem kdysi Tatry, vzal si průvodčího a chtěl jsem vystoupiti na Rysy. Když jsme přišli až k Žabímu jezírku, a průvodčí ukazoval mi strmý naprosto vrch, po kterém že půjdeme nahoru, nevěřil jsem tomu, nevida nikde ani zdání cestičky. Po malém odpočinku nastoupili jsme pochod vzhůru; a hle! stoupali jsme po cestičce třebas nepatrné a i místy choulostivé, ale přece rozvíjela se ona stále jako by sama před námi vzhůru, až jsme po ní došli cíle žádaného. A tak, mám za to, je s metodou každou. Pomalé a opatrné pátrání po půdě, po níž kráčíme, i po okolí, v němž se pohybujeme, cíl majíce stále před očima i o prostředcích každé chvilky uvažujíce, dle potřeby je pozměňujíce, nikdy však náhle neb ukvapeně, nýbrž s klidem a rozvahou vše uplatňujíce, metodu tvoříme i tvoříme formu její. Jestliže pak a pokud má při poučování a výchově platnost individualita mládeže, pak nutno jí i při předmětě našem šetřiti měrou náležitou, zvláště však proto, že právě pud pohlavní často se přesmykuje ve vášeň i náruživost, což je právě často kamenem úrazu nebezpečným. Avšak jestliže nutnost jídla a pití přechází v nestřídmost, až v obžerství a opilství, a proto se stavějí proti tomu hráze účinné, tak lze zajisté brániti i smilstvu účinlivě poučováním věcným a metodou správnou i formálně jímavou.

Že dále metoda nesmí býti jedna v každém věku, je snadno pochopitelno, jakož zajisté také netřeba zvláště vytýkati, že nevhodno by bylo hned u věku dětském zabíhati do podrobnosti. Avšak s druhé strany nesmíme zase se zřetele spouštěti, že někdy hned skoro u dětí shledáváme se s chorobnými zjevy pudu pohlavního, najmě se sebeprzněním.

Otázka metody při našem předmětě zdá se býti nejchoulostivější; a z velké části je tomu tak. Příčina toho nevězí však jen v choulostivosti předmětu samého, jako v těch překážkách, které pakultura naválela na jeho cestu. Proto první práce metody musí býti negativní, balvany ty odváleti, a pak teprve získavše místa, cestičku raziti a upravovati k cíli. A tu zase narážíme na první nutný bod otázky pohlavní, na věcné poučení o ní a na vytčení jediného jeho úkolu; což ovšem neznamená, že by bylo nutno plnými vraty vraziti v cíl. A na ten úkol jeho kladu váhu největší nejen pro základní důležitost jeho o sobě, nýbrž z příčiny právě negativní, že za dnešních poměrů sama instituce sociální, manželství, nepokládá se za zařízení pro záchovu lidstva; vždyť ani církevní formule oddávací se o tom nezmiňuje, nýbrž slyšíme jen »není radno býti člověku samotnému« a podobné fráse. Zkrátka na manželství hledí se většinou jen jako na požitek, a přirozeně na sám styk pohlavní tím více. A že tomu tak, dosvědčují jeho společníci, kterými jsou: hojnost vybraných jídel, nadbytek pití, zahalování se v dým tabákový a závěrem přijde na pohlaví: obžerství, alkoholism, nikotism a ukájení uměle vzníceného pudu pohlavního.

Tak našli jsme zároveň účinné prostředky metody negativní: chceme-li úspěšně pracovati proti nákaze pohlavní a upravovati cestu pro správné pochopení pudu pohlavního, musíme nejprve negativně si počínati a pracovati pro správnost a hlavně střídmost v sebeživení, pro odstraňování nemírného jídla, pro abstinenci od nápojů lihových a proti nikotinismu. A s čím po té stránce se shledáváme? s pravým opakem. I ti, kteří chtějí pracovati v otázce pohlavní, nedovedou se ukázniti ve věcech naznačených, o zdrželivosti mluví se s úsměškem pohrdavým, a nikotin zvláště za našich dní přímo hýří nejen u velkých, ale již u samých dětí. Že pak pravdou, co tu řečeno, důkazem toho nejpádnějším jsou nedávná nařízení vládní proti zpustlosti mládeže; ale podotýkám opět, že to je metoda jednostranná a proto neúčinná; proč, uslyšíme ještě.

Další úvaha při poučování o otázce pohlavní týká se věku, kdy se s ním má počnouti. Při té otázce nemá se zapomínati dvou aspoň

jejich stránek. Jednu poskytuje příroda sama: je to tělesné uzrání pohlaví, prozrazující se u dívky tak zv. čištěním, u hocha výronem chámu. Oba tyto zjevy jsou provázeny i jinými, zvláště jakýmsi neklidem, bujností, až nevázaností a nezkrotností, ale i jinými vlastnostmi, někdy také opačnými; vždy však uzrání zevně se prozrazuje i v tváři. Není to přímo ukazováčkem přirozeným, že to právě je doba nejvhodnější pro poučení o pohlaví? A druhého příhledu hledati nutno ze samého výrazu poučování. Každé poučování, nevšímáme-li si metody a její formy, vykazuje jednak obsah, čemu učíme, to je stránka teoretická, a jednak účel k čemu, proč učíme, příhled praktický. V naší příčině by bylo rozhodnouti, kterému z oboru dáti je přednost, či mají-li se spojiti oba dohromady. Z našeho však rozboru samého je již vidno, že samo poučování dává na ruku jakési členění a proto i postup článkovaný a tím i povlovný. Jen je třeba ujasniti si první začátky, kořínky jakési, které by se zachytily a našly živné půdy, aby z nich stavěti se mohlo dále. Takových základů poskytuje, jak již shora bylo naznačeno, celé prostředí každého člověka i malého dítěte: každá květinka v zahrádce, každý v sadě strom a každé domácí zvíře. Vezmu-li šípek, mohu i sebe menší dítě poučiti o pestíku a tyčinkách a o plodu, zralém červeném šípku. A což na př. přenášení pele hmyzem, a což silné větry za dobu květu obilí? Dále vidí děti na dvoře drůbež, vidí snášeti slepici, husu vejce a sedati na nich, z nichž pak vyklubávají se kuřátka atd. A stejně se to má se zvířaty čtvernohými. V těchto věcech lze dosti záhy nasaditi páky a navázati na různost pohlaví i u rostlin i u zvířat, ba i u člověka, ukázati na nutnost styku, na př. pele s pestíkem, na souvislost pojímání se drůbeže se snášením vajec, co vlastně vejce jest atd. Uzná-li se vážnost pudu pohlavního a vážně-li se bude při poučování postupovati, není obavy, aby se výsledek žádaný nedostavil, aby i mládež pohlavně dosud nevyspělá nepohlížela na věc stejně vážně a opravdově.

Namítne se, přikročíme-li k řešení této otázky pouze rozumem, co zbude z citu, z onoho citu lásky a z lásky samé, kterou tak mnozí i vynikající myslitelé učinili hlavní, ba jedinou pákou veškeré a nejvyšší činnosti člověcké i lidské. Soudím, že námitka taková je neoprávněna, poněvadž jest jednostranná, neboť ani žádná láska ať s malým ať s velkým L, ať pojata psychologicky, ať logicky, ať i metafysicky není vždy a všude ani za všech podmínek jedinou tvůrkyní činů člověckých ani malých ani největších ani nejvyšších. Ostatně i o tom bude ještě zmínka třebas jen stručná.

Je tedy zjevno, že s otázkou pohlavní možno započíti dosti záhy a vzrůstáním věku postupovati v poučování jak do šířky, tak i do hloubky; a jestliže mládež dovede chápati i jiné tak zvané záhady přírody i našeho těla, ba i ducha, proč by jen pud pohlavní měl býti vyňat z kategorie vět pochopitelných? toť věru nepochopitelno.

Jestliže takto budeme pohlížeti na věk, kdy s otázkou pohlavní má se začíti a jak pokračovati, pak další otázka, dotýkající se místa a prostředí, kde poučování má se díti, zdali v rodině čili ve škole, je zodpověděna zároveň. Jen je třeba zaujmouti řádné stanovisko ke škole, poněvadž právě ono podá vysvětlení nejlepší. Je nesporno, že dítě než přijde do školy, tráví a má tráviti život svůj v rodině — ať si pohlížíme na rodinu jak chceme. Jakmile uvedeno je do školy, život jeho nabývá pohříchu tvářnosti dvojaké, tvářnosti života rodinného a tvářnosti života školního. Toto si musíme uvědomiti, že tomu dnes z největšího pravidla tak jest, a nedá se to jednoduše frasemi ani nejhezčími oddiskutovati. Dnešní škola naše je kus jiného než rodinného života, a tato okolnost neprospívá zajisté výchově dítěte a jeho povaze valně. Poněvadž pak dítě ve škole tráví značnou část života svého, tvoří škola jednu část jeho života vlastního, je částí druhou života v rodině tráveného. Proto uznáme-li potřebu poučování o pohlaví pro mládež vůbec za nutnou, nesmíme jí odkazovati ani jen do rodiny ani jen do školy, nýbrž do obou zároveň. Což pak v jiných oborech výuky i výchovy panuje mezi školou a rodinou soulad a souhra bezvýjimečná? to snad netvrdí nikdo. A ani to není proti rodině v otázce naší důvodem dostatečným, jestliže četní rodiče sami nejsou o pudu pohlavním a jeho úkolech poučeni dostatečně. Což mají se věci s jinými předměty jinak? Jediné správné stanovisko v tomto ohledu jest, že dnešní systém školství vůbec neodpovídá již pokroku života vlastního, a proto je příkazem naléhavým, aby se již jednou s reformou školy začalo radikálně a nikoliv toliko záplatovalo; a jestliže k tomu dojde, a škola postavena bude, pokud možno, na stanoviště života skutečného, pak bude spolu rozřešena i otázka místa o otázce pohlavní, a rodiče i učitelé půjdou jako v ostatním i v tomto případě ruku v ruce.

A tím jsme u otázky další. Kdo poučovati má? Až dosud přiznali jsme oprávněnost tu jen lékařům-hygienikům; avšak právě z předchozího vysvítá již, jakobychom z poučování toho nevyjímali ani rodičův ani učitelův. A právem tak neučiníme. Jestliže nutnost poučování toho jest uznána, pak nelze nikomu upříti práva poučování toho se uchopiti, ovšem s výhradou jeho pochopení. A dále

plyne z téže nutnosti poučování, nutně potřeba druhá, aby totiž, jimž výuka i výchova mládeže jako odborníkům se svěřuje, aby oni sami v první řadě o tom poučeni byli, o čem a jak mládež mají vésti. Tedy učitel sám musí býti poučen o otázce pohlavní nikoli snad do podrobností anatomicko-fysiologických a patologicko-terapeutických, ale aspoň na tolik, aby s dobrým prospěchem o povšechnostech mohl vykládati, raditi a poučovati. Tím činnost lékařů-hygieniků není vyloučena, nýbrž jen podporována vydatně, poněvadž výuka a pokyny nikdy nemají se nésti jen a pouze úzkým směrem svým, ale jako ani příroda ani život lidský není uškatulkován, nýbrž jeví se nám jako největší spleť zjevův a dějů nejrůznějších, tak mají obě vždy aspoň poukazovati na nejbližší spřežky a přechody k jiným předmětům příbuzným, aby způsobem takovým příroda sama i sám život prozrazoval a podával obraz jednoty a harmonie. Lékař-hygienik a učitel jsou tedy povoláni k poučování o otázce pohlavní. A což rodiče?

Kdo jsou vlastně rodiče, kdo rodina? Není ona právě seskupením a spojením pohlaví samých? Muž a žena spojí se manželstvím, proč? Ano, proč? V tomto proč vězí rozhodně háček, na nějž jsem narazil již dříve. Na to proč dostáváme odpovědí více a různých; ba máme rozbory toho proč i vědecké i umění ve velikých románech i dramatech, řešících problémy života. Avšak ař si se v té příčině mají věci jak mají, přece na jedné straně vidíme nepoměrně větší část mužův a žen sňatky uzavírajících než tak zv. starých mládencův a panen, a na druhé straně zase nepoměrně větší počet rodin s dětmi než rodin bezdětných. Nechci však ani toho zjevu pominouti, že i mnohá rodina narození dítěte nevítá zrovna s nadšením. Avšak z řečeného je patrno přece tolik, že rodiny jsou zařízeními, vzniklými z pudu pohlavního, v nichž stykem pohlavním zachováván je člověk-druh, čehož důkazem negativním jest i okolnost, jak až na naše dny veřejnost i zákony pohlížejí na děti nemanželské. Jestliže tudíž lékař-hygienik a učitel představují pudu a styku pohlavního stránku teoretickou, pak rodina je téhož stránkou praktickou, a dále, jestliže teorie a prakse jest líc a rub jedné a téže věci a proto mají činiti a ve skutečnosti také činí jednotu nerozbornou, pak není ani rodinu vyloučiti z poučování našeho a zvláště vytýkám matku. Vždyť ani rodiče nejsou jen rodiči potomstva, ani učitelé jen učiteli, nýbrž od obou činitelů žádá společnost i potomstvo výchovy a má žádati, aby obou činnost a působení souladně v sebe zasahovala a jedna druhou vzájemně doplňovala.

A vyzdvihl jsem zvláště matku; tím ovšem nevylučuji z úkolu toho otce. Vždyť žena při vznikání potomstva nepoměrně větší měrou je zabavena než muži. V ženě již tkví zárodek jeho, v útrobách jejích zraje plod žijící z krve její vlastní, který dozravši posléze bolestmi porodí. Ale i pak ssaje dítě na prsech jejich a téměř doslovně na ní visí po mnohá léta, kdežto otec za chlebem jejich chodí. A dále. Byť byli i oba člověci a jako takoví v podstatě stejní a sobě rovní, přece s druhé strany od sebe se různí, sebe navzájem u vyšší jednotku doplňujíce, muž povšechně stránkou rozumovou, žena citovou k jednotě té přispívajíce, a tak právě slučují v sobě ony dva prvky, jichž při poučování našem stejně je zapotřebí, rozvahu rozumu pro teorii a hloubku citu pro metodu a zvláště její formu; ba dotčeno bylo a i obecně uznáváno, že tohoto pro naši otázku potřeba je větší. Myslím, že ze slov těch nikomu nenapadne vyvozovati méněcennost ženy nebo docela nerovnost a nerovnoprávnost obou jako člověkův. Působení však rodičů v otázce naší má před školou výhody ještě jiné.

Mluví se mnoho o vedení individuálním. Zdali pak jest ono při dnešním zařízení školství vůbec možno? Popírám to z důvodů četných — mám o tom pojednání o »Výchově individuální«, které vydám tiskem. Rodina však i při největším počtu dětí tak postupovati může. A druhá věc, již přehlížeti nelze, jest, že rodina majíc dítě více na očích a za okolností nejrozmanitějších, může na ně působiti právě proto jak každé chvíle, tak dle zběhlých okolností prostředky mnohem různějšími. Namítá se v této příčině neschopnost rodičů k úkolu tomu. Nahlížím oprávněnost důvodu toho, ale neuznávám větší váhy jeho naproti dnešní kvalifikaci lékařův i učitelů po této naší stránce — naprosto se tím nedotýkám odborného vzdělání obou těch činitelů. Jak pak je postaráno o předběžné vzdělání učitelstva v otázce naší? A což lékaři? Léčí sice nemoce pohlavní, ale na druhé straně mnozí z nich hlásají nutnost ukájení pudu pohlavního v době pohlavního uzrání, nic nedbajíce druhé jeho stránky shora zmíněné, volnosti a svobody. Vidno z toho, že ani rodiči nejsou na tom význačně hůře než činitelé jmenovaní. A konečně tam, kde rodiči jednak jsou toho trochu schopni, jednak mají k tomu pokdy a konečně, chovají-li opravdovou k dítěti lásku a péči, zdali nevěnují mu každého okamžiku, aby byť i jen pokynem nebo slovem naň působili v jeho prospěch? A v otázce naší tak důležité by neměli? Opakuji ještě jednou a s důrazem, rodiče doplňují stránkou praktickou teorii lékařův a učitelův.

Jakmile překročili jsme prah lékaře a přešli od něho k hygienikovi, tím arci více obrátivše se k učiteli-vychovateli a k rodině, hned prvním oním krokem překročili jsme zároveň hranici nutnosti pudu a octli se na poli jeho svobody. Stránky této nesmíme se ještě spustiti.

Pud jednomyslně uznáván je za přirozenost, tedy za nutnost. Ale ukázali jsme, že člověk i při jídle a pití z nutnosti udělal ctnost, po případě nectnost, až i metlu sám na sebe.

Má-li se věc tak se sebeživením, není tomu jinak s pudem pohlavním. Pudu pohlavního ukájení vyznačují dva mezníky. Předně přehnané a přečasté jeho ukájení ničí rychle člověka na těle i na duchu; je to biologicky zdůvodněno; neboť ukájení jeho je nejvyšším vznícením a proto vyčerpáním životních energií, po němž dostavuje se přirozeně plné ochabnutí sil, jichž náhrada vyžaduje určité doby. Nedopřejeme-li tělu té doby, pracuje ono nad své síly a vyčerpává je, čímž se zničí.

Za druhé však stejně je vědecky založeno, že neukájení pohlaví tělu neškodí. Pud pohlavní ukájen býti nemusí. A obou těch krajností člověk si uvědomil a kultura i pakultura se jich uchopila stejně, jakož i onoho nejvyššího vzrušení citového. Tohoto vzrušení však tím více, že mu předchází jakési tajuplné puzení, s počátku nepatrné, ale stále se stupňující a neurčité i nejasné, pak jakási tajemná touha a vždy nutkavější, byť nevysvětlitelná, často až k vášni vyspívajíc, kteréžto zjevy v základě jsou city a známy pod jmenem lásky ve významu nejširším. Srovnáme-li puzení, touhu a lásku vespolek, již pouhá ta slova nezaprou svého stupňového rozdílu a ukazují sama, že nutnost není jedinou podstatou pudu pohlavního. Zvláště pak výraz lásky je dnes tak mnohoznačný oběma směry vzhůru i dolů, znamenáť při dosažení předmětu milovaného rozkoš nejvyšší, při nedosažení bol největší, až smrt —, že se nemůžeme ubrániti nekonečné jeho řadě od stupně nejnižšího až na vrchol, kde se mluví o lásce nejčistší, o lásce sebezapření, ba sebeobětování, sebezničení a mizení milujícího v člověku milovaném nebo až v celé pospolitosti lidské, nebo stejně v leckterém zjevě výkonů člověckých, najmě v umění.

A jest se proto diviti, jestliže pud pohlavní stal se skoro nejbohatším zřídlem tvorby i kultury i oné pakultury, která způsobila onen dnešní chaos v nazírání naň, a to motání a kolotání v něm a hledání cest a cestiček, aby člověk vybředl z něho a spatřil vlastní jeho cíl a úkol, aby za ním se bral? Člověk pro pud pohlavní založil

si manželství, zvláštní tedy instituci; ale jak mnohotvárným se nám ono v lidské společnosti jeví! Ono samo stalo se zrovna tak problémem jako původce jeho a pokoušejí se ho řešiti vědci i umělci cestami nejrozmanitějšími. Než vedle manželství vidíme působení jeho provázené plněním jeho úkolu v dětech nemanželských, ale vidíme i prostituci. A v této příčině narážíme na jeden sociální zjev přímo prazvláštní. Společnost lidská trpí, ba přímo zákonně chrání prostituci, ale rovněž zákony stavějí se proti dětem nemanželským. Jaká to důslednost! Ovšem poměry dnešní se mění, a světová válka působí tu nápravně, ale působí nikoli z důvodův eticko-rozumových, nýbrž pod tlakem vnějším.

Z pudu pohlavního vytryskl vývojem dále kult ženy, kult matky, ale také kult panny. Avšak ani pojmy ženy a matky nebyly a nejsou vždy a všude obsahu jednoho. Kultura i tu tvoří stupně, na jichž krajích mluví čirý naturalism o ženě-samici, realism buduje matku nejen jako rodičku dětí, nýbrž i jejich vychovatelku, ale spolu i jako věrnou a rovnou družku mužovu, a čirý idealism klaní se před panenstvím ženiným a zbožňuje je. A věda i umění zabývají se opravdově a vážně těmi otázkami všemi, ba lze říci, že z nich a jejich základů vzaly přemnohé jiné svůj původ a čerpají stále nové a nové mízy. Než jedna věc zaráží tu přece důkladně. Pozorujeme totiž v snahách těch dva aspoň druhy sporův. Jeden je mezi vědou a uměním a druhý mezi teorií a praksí. Vyložím to několika slovy.

Věda tvrdí o sobě, že hledá a získává nám pravdy, to jest poznání věcí a dějů, je prý věcná. Umění naproti tomu tvoří a tvoří krásu. Poněvadž však člověk pátraje po pravdě naráží na pevné meze, přes něž aspoň dnes ještě dále nemůže, řeklo si umění, že ono je svou tvorbou pravdě bližší a chce nahrazovati vědu. Než na jednu věc nesmíme zapomínati. Žádná totiž pravda není bez vzrušení citového, líbí se nám, ale libost pramení z věci samé překonání a proniknutí. Krása naproti tomu je výtvor můj, ze mne, z mé celé bytosti vytryskl a ode mne vzal svůj původ; proto také já jsem v něm tak jako on původně byl ve mně. A byť by i prvky jeho vzaty byly z prostředí — a nemůže býti ani jinak — a celek ani obsahem ani formou nesměl se příčiti nadobro zase témuž prostředí, přece jen výtvor umělecký předvádí věc nebo děj nikoliv jak skutečnost a zkušenost nám je jeví, nýbrž jak my sami svým citem vlastním je proniknuvše, citově jsme je provedli; umělecké dílo je překonání a proniknutí sebe. I v umění je tedy pravda jako ve vědě libost, ale i obě ty pravdy i oba ty city se různí, a proto nemůže věda zastoupiti

umění ani toto vědu. Avšak při umění padá ještě jedna věc na váhu. Poněvadž umění tvoří umělec, tedy člověk-jedinec, je i z toho důvodu přirozeno, že plody umělecké zůstávají nepoměrně značnější měrou subjektivno-individuálními, což podpory vydatné nachází dále v citové stránce samé, která se právě subjektivností vyznačuje.

Druhý spor týká se teorie a prakse. Těchto názvů neužívám zde ve smyslu řekněme vědeckém, nýbrž praksí rozumím skutečný život, skutečné života prožívání, tedy jednoduše samo žití, a teorií pak stránku opačnou. Ať příkladem drastickým to vysvětlím. Věda najde, že alkohol škodí, ale týž badatel a výzkumce té pravdy zkoumá při džbánku alkoholu; lékař ví, ba snad docela i poučuje, že nevčasné a nemírné ukájení pudu pohlavního škodí, ale pravda ta mu nebrání nikterak, aby sám proti ní nehřešil. A stejně i mnohý umělec ať malíř ať básník vytvoří nádherné dílo, ale věnujme pozornost jeho životu, tu shledáme, že je pravým opakem díla svého.

A jestliže zase věda, nyní logika káže, že sporu se máme varovati v svém myšlení, tak tvrdím zase já, že se ho varovati máme všude, tedy i v celém životě. A světová válka podala důkazů toho celé kopy, že právě nejvíce jsme trpěli a trpíme pod nátlakem sporu po výtce. A byly to právě jen spory shora vyznačené, které v našem případě zavinily a dosud zaviňují mnoho a mnoho chyb, tak že otázka pohlavní se obestřela tajemnou rouškou, kterou člověk dnes roztrhnouti se snaží, ale naráží na překážky zdánlivě nepřekročitelné.

Pravím »zdánlivě« nepřekročitelné. Důvod zdánlivosti vidím v jeho buď neschopnosti nebo v neochotnosti rozebrati současný názor na pud pohlavní, do všech konců názor na jeho úkol, na jeho vývoj, jedním slovem na jeho kulturu celou i na jeho kult, avšak zároveň se tázati, jestliže uznává, že kultura v jiných bodech zvrhla se v pakulturu, zdali se i tady něco podobného nestalo, a přijde-li na stopu, pak po ní jíti až na konec, aby našel a rozpoznal pšenici od koukole a mohl je odděliti.

A není nikterak s podivením, jestliže kultura a kult pudu pohlavního vybočily z dráhy přímočárého vývoje vzestupného, uvědomíme-li si, že právě on je zdrojem libosti a rozkoše nejvyšší, tedy že cit je jedním ze základních jeho rysův. Vždyť víme, že člověk žíti počíná citem a citem že žije po dobu dlouhou, ba že není ani málo lidí vůbec ani učenců tvrdících, že žijeme citem vůbec. S tím ovšem nesouhlasím, poněvadž je to teorie příliš jednostranná i úzkoprsá; ale nepopírám, že cit je a zůstává u každého člověka pákou životní velmi účinnou, ale zase tvrdím, že nesmí nikdy zůstati je-

dinou, naopak musí se podrobovati vůli rozumem řízené. Poněvadž pak cit, tedy povšechně řečeno libost i líbivost platí v životě velmi mnoho, nepodivíme se, jestliže ta stránka svedla a svádí kulturu pohlavní na bezcestí, hovíc toliko citovosti a vrhá se bez rozvahy jen na vynalézavost, vystrojování a stupňování všeho toho, co pud pohlavní, jeho vydražďování a ukájení by podporovalo, vyvolávalo, by stupňovalo až k závrati. A tomuto počínání napomáhá, jak již uvedeno bylo, kuchařství, úprava nápojů, příprava dráždidel jiných, ale tomutéž cíli přisluhují i mnohá umění a dodám, že úmyslně, ač se své stránky umění takové vlastně uměním není. Umění, které na ten klesne stupeň, zbavuje se hlavního úkolu uměleckého, tvořiti krásno, a naprosto není pravdou, tvrdí-li umělec takový, že přimyká se nejúže vlastnímu životu, přírodě a přirozenosti; život člověkův není jen a pouze sevřen v ukájení pudu pohlavního. Takové umění je paumění, a je povinností proti němu vážně pracovati. Užívá se tu výrazu nudita, ale tvrdím nudita není vždy nuditou, že pak nuditou se stane, to vdechne v ni tvůrce sám i sebe sama, on sám je tou nuditou. Pohříchu jdou touto cestou umění skoro všechna: malířství, sochařství, básnictví, hudba a řeknu i architektura, smyslnými mohou býti všechna. Avšak jeden směr vynalézavosti a tvořivosti člověcké zvláště měrou zvýšenou přisluhuje pudu pohlavnímu a přímo se k tomu bez rozpaku přiznává; přes to však přese všechno osobuje si rovněž hodnotu umění: je to móda, zvláště ve smyslu úpravy oděvu. Říší módy prý je vkus, ale o vkus opírá se i každé pravé umění, které však vystupňovati se musí v krásu, tedy ve vkus pokud lze nejobjektivnější, přes to že v něm subjekt-umělec utonouti nesmí. Než vkus módy není vkusem pražádným, je přímo nevkusem, poněvadž vkus znamená stupňovaný vzestup od libosti nejsmyslnější až k idei krásy, ale neznamená cesty nejen křivolaké, nýbrž téměř obden se měnící, jako by poutník, chtěje aspoň někam dojíti, tu šel vpravo, tu zase vlevo, tu vpřed a zase jednou vzad, zkrátka potácel by se z místa na místo, nevěda kam, ani proč ani vůbec co jiného. A takový obraz poskytuje nám dnes »móda«; ba stává se čím dále ve svém počínání a tvoření divočejší, ani »svérázu« nevyjímajíc.

Tak vidíme, že pud pohlavní a proto také otázka pohlavní zasahuje do všech skoro složek našeho života, a proto chceme-li se pokoušeti o její řešení a rozřešení, nesmíme se spokojiti se stanoviskem nějakým nízkým nebo příliš úzkým. Než však k závěrečnému slovu dojdu, chci vrátiti se ještě k jedné okolnosti.

Rozhlídáme-li se po kultuře a kultu pohlaví a jejich vývoji, nemůžeme neviděti, že si počínaly a dosud vedou až nápadně jednostranně, obírajíce se hlavně a skoro výlučně ženou, nevšímajíce si téměř pohlaví druhého. A obrátíme-li zase zřetel k jiným složkám životním, zabírá opět naproti ženě muž místo první, ba někdy až příliš samojediný, tak že žen naprosto ani se nedotýkají, jako by jich ani nebylo. Dějinné tyto zjevy daly by se vysvětliti jednoduchým vývojem poměru obou těch pohlaví k sobě, ale právem zajisté zaráží, že ještě dnes z valné části, ač vzájemné postavení muže a ženy k sobě jak v životě soukromém, tak i veřejném nabylo ujasnění i upevnění nemalého a stále ještě nabývá, běží-li o řešení naší otázky, více se přihlíží k ženě, jako by muže se netýkala, a přece, jak praveno, není styku pohlavního bez muže. Každý tedy pokus o rozřešení té otázky, tedy i každé o ní poučování musí směřovati stejnou měrou i rovnou váhou k pohlavím oběma. Toť první musí býti zásadou.

A nyní uzavírejme. Pud pohlavní je nutností, poněvadž je přirozeností. Styk však pohlavní přestává býti nutností, nýbrž nejen sám o sobě dožaduje se svobody, ale právě vymykaje se z područí nutnosti na poli svobody nastupuje na cestu vývojovou tak rozšířenou a mnohostrannou, že zasahuje brzo více brzo méně do všech stránek životních, dávaje jim svůj ráz i šina je svémocně dílem ku předu, dílem však často sváděje je také na bezcestí. Hříchy těmi bezcestími páchané ohrožují dnes v podobě pohlavních nemocí a nemravnosti život jedincův a ještě více celé společnosti. Toto si člověk nyní uvědomuje a hledá prostředkův obranných a myslí, že našel je v poučování mládeže i rovněž dospělého. Avšak zapleten jsa ve všechny ty vynalezené a sestrojené léčky onoho pudu a obetkán onou jeho rouškou, plnou prý tajův a nejasností, neví si rady, jak, kde a kdy od koho a u koho má s poučováním započíti, aby — n e n a r a z i l! Nejsou tyto rozpaky větším tajemstvím, než sama působnost pudu pohlavního? Zdá se, že ano.

Jmenoval jsem a zdá se mi, že i odůvodnil, byť jen stručně, učitele-lékaře, hygieniky, učitele-vychovatele i rodiče. Jmenoval jsem a odůvodnil i místa, nevyňav z povinnosti té ani rodiny, ani školy žádné. Položil jsem důraz na odborníky v teorii i praksi. Ukázal jsem, že lze s poučováním počíti dosti záhy a pokračovati v šířce a hloubce jeho vzestupně věkem. Dal jsem i některé pokyny metodické pro metodu samu, upozorňuje na její stránku negativní i positivní, i pokyny pro její formu, na niž jsem položil důraz. Ale

ku konci a s důrazem pravím, že všechny tyto způsoby, byť i správně i svědomitě prováděné, nepotkají se s výsledkem, jestliže nepostaráme se o současnou nápravu ve všech jiných směrech těch, kdež otázka pohlavní buď více nebo méně zaujala místo a se uplatnila. A které to jsou? Sociálně jsou to manželství, prostituce i panenství. Jsou to veškerá umění, nebo řeknu raději paumění, a s nimi společně »Móda«. Je to životospráva celá, zvláště živení, tedy jídla, nápoje a různá dráždidla nervů, jako nikotin. Žena nesmí na sebe pohlížeti jako jen na tvora eroticky založeného a muž nesmí na ženu pohlížeti jen jako na nástroj pro ukájení svého pudu. Lékař nesmí raditi k ukájení pudu toho jako k přirozené jeho nutnosti, nýbrž kde pud zvláštní vystupuje silou, má povinnost vyzpovídati život radu beroucího právě tak, jako tak zv. perversity seksuální, a jsou-li vskutku založeny organicky, pak mají býti ošetřovány ve zvláštních ústavech, mají-li však svůj základ ve výchově nemravní, tím opět směrem musejí býti léčeny. A jen jestliže otázka pohlavní tak řešena bude, bude naděje na zlepšení člověka-jedince i člověka-druha fysicky, fysiologicky, psychicky, sociálně i eticky.

Josef Kalousek jako soudce našich dějin.

Kapitolka z ideového vývoje českého dějepisectví.

Napsal Jar. Werstadt.

(Dokončení.)

(8. Vědecké kredo Kalouska historika.) Historikův postoj k dějinám závisí nejprve na tom, jak pojímá úkol a poslání vědy dějepisné: je-li mu historie vědou pro vědu, vědou pro pouhé poznání o sobě, bez ohledu na to, komu a čemu prospívá, zdali má i jaký má dosah a účin životní, — anebo je-li vyznavačem vědy pro život, vědy životu sloužící a svým způsobem spolupracující o jeho vzestupu a pokroku směrem určitých, námi vyznávaných ideálů, vědy jako učitelky a vychovatelky, přetvořitelky a obroditelky života. Na tuto zásadní otázku odpověděl si Kalousek zcela jasně a nedvojsmyslně.

V úvaze o »Historii a materialismu« (v Musejníku 1883), která je obranou idealistického nazírání historikova, zdůrazňujícího rozhodující účast svobodné mravní a volní osobnosti lidské v dramatu dějin, vyslovil Kalousek své historické kredo takto: »... tak zdá se mně úkolem historie, aby vyhledávala a ukazovala, že lidstvo během věkův — odpočítaje ovšem dočasné fluktuace a přetržky — skutečně pokračovalo a pokračuje k lepšímu v obojím oboru, jak intelektuálném, tak i mravném. Poznání to dozajista pak přispěje k tomu žádoucímu cíli, aby historie netoliko šířila vědomosti o tom, co bylo, nýbrž aby také na příkladech ukazovala, co býti má, — aby byla učitelkou života.« S tímto svým přesvědčením o úloze historie vůbec Kalousek ovšem mohl dokonale srovnati a proto též radostně přijmouti Palackého názor o úkolu dějepisu národního, jak jej vyjádřil autor »Dějin národu českého«, když přál svému velikému dílu, »aby hojně sloužilo národu našemu k poznání sebe samého a k uvědomění se v tom, čím jest a čím býti má«. Tato poslední slova Kalousek podtrhl, cituje je v krásné své

studii »O vůdčích myšlénkách v historickém díle Palackého«, a doložil: »Z dějepisu svého měli tedy Čechové se učiti, netoliko čím někdy byli, ale také čím nyní a příště býti mají.[1] Kalousek tedy zřejmě ukládá historické vědě životně důsažné poslání výchovné a historikovi vznešenou i zodpovědnou úlohu soudce, jehož zákoníkem bude jeho přesvědčení a vyznání o nejvyšších věcech života, budou požadavky, touhy a ideály, v jichž naplnění shledává cíl a smysl dějinného vývoje lidstva. Schillerovu okřídlenému slovu, že »Weltgeschichte ist ein Weltgericht« přitakal proto Kalousek významně v polemické stati na obranu Karla IV. proti německým historikům:[2] »Výrok velikého německého básníka i přes obyčejnou špatnou aplikaci svou, obsahuje však přece hlubokou pravdu, totiž v tom smyslu, že dějepis *má býti* nejvyšší soudnou stolicí na zemi.«

Jak se má tento soudcovský úřad a hodnotitelský úkol historiků k požadavku historické objektivity a nestrannosti, pravdivosti a věrnosti? Náš historik, jemuž objektivita neznamená nikterak lhostejnou povýšenost nad stranami a zapření svého stanoviska a soudu a jenž naopak káže dějepisci zaujetí či odpor, lásku nebo nenávist, je-li to jen zaujetí pro dobré a odpor k zlému, řeší si problém takto: »Historik chce-li povzbuzovati, a ne odpuzovati od sebe i od předmětu svého, nesmí se jeviti netečným a lhostejným k dobrému nebo ke zlému, ale musí chváliti dobré a tupiti zlé. Ku pravdě tato stránka dějepisectví nemusí míti žádného nepříznivého vztahu; obraz minulosti musí býti věrný, má-li

[1]) Karakterisuje a vykládaje zde Palackého teorii i praksi dějepiseckou, jeho chápání i provádění úkolů historikových, Kalousek v Palackém patrně shledává zosobněn žádoucí ideál historického umění velkého slohu. Píše o něm: »On nepokládal úkol historikův za pouhé zpravodajství, při kterémž dostačí, když vypravěč věrně a pořádně poví, co a jak se stalo; aniž zabíhal v krajnost opačnou, ve kteréž si libují někteří dějepisci, jejichž vypravování vypadá tak, jako by se domnívali, že čtenářům jsou známy všechny skutky a příběhy, a že se jim jedná jenom ještě o to, aby se dověděli, co spisovatel o nich soudí. Palacký, jako jiní nejlepší dějepisci, nebyl v tom jednostranný, nýbrž všestranný: on netoliko vyprávěl, co a kterak se stalo, ale zároveň všude ukazoval na prameny k dosvědčení toho, že se stalo tak a ne jinak; a on netoliko způsobem a tónem vypravování dával na jevo, kterak o kterém skutku smýšlí, má-li jej za chvalitebný či za špatný. nýbrž on na příhodných místech kladl také zvláštní kratší i delší úvahy o osobách a dějích i o celých dějinách, kdež historickou správnost svých úsudků dokazoval doklady z pramenů váženými, a zároveň etickou oprávněnost jich odvozoval z názoru, jejž si utvořil o světě a o pořádku v něm, o Bohu a lidech. Palacký netoliko vypravoval dějiny, ale on o nich také filosofoval.« (Památník Palackého 1898.)

[2]) »K oslavě památky Karla IV.« v Osvětě 1879.

zač státi; pravdomluvnost jest u historika požadavkem, který se rozumí sám sebou. Tendenčnost připustná i žádoucí, drží-li se ve slušných mezích, leží v úvahách o skutcích věrně vypravovaných.«[1] Je mu sympatický autor »Konce samostatnosti české«, neboť (tak píše v úvaze o jeho díle v Osvětě 1891): »Mluviti bez příchylnosti o tom, co jest zjevně dobré nebo krásné, a mluviti bez hněvu o tom, co dle jednosvorného soudu jest špatné a ošklivé, to dovede zřídka kdo, a ještě řidčeji takové vypravování nestudené a neteplé dochází obliby. Pan Denis netouží po tom, aby v tomto směru dosáhl slávy nesnadné a pochybné. A opět při tom všem je si Kalousek plně vědom příkazův oné nestrannosti, která je totožná s lidským a vědeckým svědomím, s duševní i mravní poctivostí historikovou, která jde vždy za pravdou založenou a kriticky zjištěnou v dokumentech. Mluví o tom pěkně ve spisku »O potřebě prohloubiti vědomosti o Husovi a jeho době«: »Kam ... badatel dospěje, toho nemůže věděti nikdo, ani on sám před ukončením svého bádání, poněvadž výsledek, má-li býti důvodný a spolehlivý, musí spočívati na pramenech a nikoli na předsevzetí dějepiscově; musí záviseti na tom, co se v pramenech skutečně našlo a nikoliv na tom, co by badatel v nich rád našel ...«; »... neboť povinností historika jest hlásati to, co poznal za pravdu, nikoli však to, čeho si přeje ta nebo ona strana; výroky jeho mají se zakládati na svědectví původních pramenů, nikoli však na ideálech srdce«. — Toť ovšem také právě jen ideál a krásná teorie: skutečnost a prakse historického bádání bývá jiná. Nejenom pojetí fakt, nýbrž i fakta sama jeví se jinak historikovi, hledícímu očima roznícenýma sympatií a souhlasem vnitřním, a jinak tomu, jehož zrak je zakalen neporozuměním či odporem. Vše prochází mediem jeho subjektivity, od níž se nikdy nemůže docela osvoboditi. V tom ohledu je snaha po nalezení historicky objektivních fakt ustavičným historikovým zápasem s vlastní lidskou přirozeností: Kalousek v něm nejednou podlehl a podléhal snad častěji než jiní. Nedovedl na konec nebýti stranou súčastněnou bytostně na výsledku zápasu, a »ideál srdce« často vedl jeho zrak i myšlenku, jeho vidění i posuzování faktův. —

Jsou to životní ideály dějepiscovy, jeho doby, jeho národa nebo jeho třídy, které staví se mezi historika a dějinné zjevy jím studované a oživované, které v jeho představě a pojetí svazuje mi-

[1]) »O vůdčích myšlenkách v historickém díle Palackého.«

nulost s přítomností, dějiny dokonané s dějinami, jež se tvoří ve víru současných zápasův, a které činí jej nejenom divákem a vykladačem, nýbrž i zaujatým soudcem a v posledním aktu spoluhercem v dějinném dramatu celkovém, pokračujícím a rozvinujícím se od věků do věků. Podle toho, jakou účast má dějepisec na tomto živoucím a životném dramatu dějin, jak se k němu staví, můžeme rozlišovati zhruba dvojí typ historika, s nímž se vždy znovu potkáváme v celém vývoji historiografie, často tak, že v určitém období jeden z nich převládá, aniž však druhý zcela vymizel.

Jedni historikové — dovoleno-li si pomoci tímto obrazem — sedí v hledišti, druzí stojí na jevišti dějinného divadla. Oni — osobně nesúčastnění ve hře — kriticky sledují děj i osoby, ideu dramatu i jeho hrdiny. Jejich vůdčí snahou je pochopit a vysvětlit minulost, kterou vidí a líčí. Ano někteří jdou ještě dále: filosofové relativity, k níž je svedlo nestálé, věčně měnlivé divadlo historie, resignují na každý závazný soud a píší si na štít heslo svůdné, ale slabošské, heslo intelektuálního i mravního diletantismu: tout comprendre c'est tout pardonner — všecko pochopiti, toť odpustiti vše. Obyčejně však vidí svůj cíl uskutečněn, dovedou-li pověděti podle proslulého požadavku positivní historické vědy moderní, jak jej formuloval Leopold Ranke, největší z německých historiků, »jak to vlastně bylo«, zůstavujíce ostatní svému obecenstvu. Druzí však cítí se na jevišti dějin, zapleteni do hry, jejíž vývoj, obraty a krise je znepokojují osobně, do nichž chtějí zasahovati ve smyslu svých snah, protože tu všude běží o věci jejich životního zájmu, o drahé záležitosti jejich přesvědčení a srdce. Majíce na očích žádoucí výsledek a cíl vývojových procesův a dramatických konfliktů dějinných, posuzují s jeho hlediska pochod děje a úlohu herců v něm. Jim jde především o hodnocení a souzení poznané minulosti, minulosti, která připravovala přítomnost, o níž spolupracují, aby sami byli opět připravovateli budoucnosti. — V prvním případě jakoby historik stál mimo dějinný proud a s pevného jakéhos břehu pozoroval jej buď pro ukojení žízně poznání nebo hladu uměleckého požitku, jejž tato velkolepá podívaná nabízí, — v druhém případě dává se nésti proudem, aby svým dílem spoluurčoval jeho běh a směr, docházeje tak uspokojení své mravní a akční potřeby.

Víme již, kterému z obou historických rodů patří Kalousek. Ale tak jako on v podstatě pracovala a soudila o historii a v historii velká řada dějepisců současné i nejblíže minulé generace, a Kalousek může nám proto býti představitelem celého směru a

proudu, celé školy v moderním evropském dějepisectví století devatenáctého.

*

(9. Kalousek typickým představitelem liberalistického a národně politického dějepisectví na naší půdě.) Veliký politický přerod, který prodělává Evropa devatenáctého století negativním i positivním, rozkladným i skladným účinkem převratných idejí velké revoluce francouzské, činí si služebnou i historickou vědu. Je to skoro přirozené a překvapovalo by, kdyby tomu tak nebylo. Dvojí základní proces mění politickou skladbu a politické řády evropského kontinentu: jeden směřuje k provedení revolučních zásad občanské svobody a rovnosti ve státech, druhý k přetvoření, obnovení nebo zbudování států na podkladě principu národnostního, na základě revolučního učení o sjednocení a svrchovanosti národů. Proti »starému režimu« absolutistickému a feudálnímu staví se moderní režim konstituční a demokratický, spočívající na všeobecné a svobodné vůli lidové. Proti státečkovému separatismu nebo neorganickému státnímu slepenci středověkých monarchií — tam drobných, tu velkých — vztyčuje se ideál jednotného státu národního. Hnutí liberalistické a demokratické tam, hnutí nacionální zde, obojí často sloučeno v jediný oposiční proud, sráží se v ustavičných veřejných zápasech s konservativními držiteli starého pořádku, a tyto zápasy vystupňované občas na jedné straně výbuchy revoluce a na druhé válkami národními vyplňují z největší části nejnovější dějiny evropské. Dějepisné dílo je při tom účinnou zbraní, a historikové jsou nejednou bojovníky první řady. Můžeme proto dobrým právem mluviti o liberalistickém a národně politickém dějepisectví jako o určitém směru, škole, typu ve vývoji historiografie novodobé.

Jde tu o jakési politisování v dějinách: historické dílo je propagačním nebo polemickým spisem ve službě politického snažení, a dějiny jsou důkazovým materiálem pro nebo proti určité myšlence a straně politické. Katechismus, doktrina, program liberalismu nebo jistý cíl národně politický stává se východiskem, měřítkem, kanonem historikova hodnocení minulosti, hodnocení jaksi apriorního a dogmatického. Tito liberalističtí a političtí historikové bývají velmi často zároveň aktivními politiky, státníky, diplomaty, ministry. Ve Francii přední historikové tohoto směru jsou i předními politickými representanty své země: Guizot

vyslancem a ministrem v době »občanského království«, Thiers v téže době ministerským předsedou a později prvním presidentem třetí republiky. Nejznamenitější anglický dějepisec liberálního ražení Macaulay byl whigistickým stranníkem, poslancem a vysokým úředníkem státním. V Německu nejvlivnější politický historik Treitschke hrál úlohu vůdčího parlamentárníka v říšském sněmu sjednoceného císařství. Nejinak je tomu u nás. Zustavíme-li stranou Palackého, zároveň tvůrce národního dějepisu i vůdce národní politiky, jehož dílo, byť nesené duchem liberalismu, řadíme však raději k osobitým výtvorům dějepisectví romantického a jeho autora k velkým historikům-romantikům, vidíme, že všichni jeho žáci, následovníci a pokračovatelé více nebo méně náležejí liberalistickému a národně-politickému směru v historiografii a ve shodě s tím působí aspoň na čas i v praktické politice. Skromné poměry politicky posud nesvobodného a nehotového národa nenabízejí jim ovšem tak skvělých příležitostí a rozhodujících postavení jako v uvedených případech cizích, ale přece aspoň Tomka a Kalouska vynesou k hodnosti poslanecké, Rezek stane se rakouským ministrem, a o Gindelym víme, že byl v jedné době na skoku do politiky, která jej silně přitahovala. Jejich současníkům zdála se veřejně politická činnost a zkušenost pro dějepisce zvláště potřebnou a žádoucí. Český překladatel klasických »Anglických dějin« Macaulayových, známý životopisec Jungmannův, Václav Zelený, ve stati, v níž seznamuje své čtenářstvo s anglickým historikem, píše na příklad: »Avšak nejenom pilnými a důkladnými studiemi všeho druhu, nýbrž i bedlivým pozorováním života veřejného, a což jest dějepisci nade vše jiné důležitější a plodnější, činným účastenstvím života veřejného na sněmu, na rozličných úřadech, jakožto úd ministerstva v Londýně a úd vrchní vlády v Kalkutě, nabýval (Macaulay) onoho bystrého zraku, kterým historik proniká všeliké události dob minulých, vida jasně před sebou skryté oku obyčejnému pohnutky osob jednajících, příčiny a účinky příhod nejrozmanitějších. Nebo jenom ten, kdo sám v život skutečný pohříživ se, účasten bývá všelikého působení lidského, kdo sám musí jednak mírně vyjednávati, jednak z tuha zápasiti s různými snahami a náruživostmi pokolením lidským hýbajícími, může z kusých a větším dílem jenom povrchu osob i událostí dotýkajících se zpráv a svědectví věků minulých ho došlých, vyvésti pravdivý

obraz, na němžto by osoby jednající byly lidé skuteční se všelikými ctnostmi i křehkostmi svými.« A autor této úvahy dokládá se celou řadou nejlepších jmen státníkův a vojevůdců, od starověku počínaje, která se proslavila i v dějepisectví.

Hlavní ideje a cíle, které tito historikové v politice a politikové v historii činili kriteriem minulého a postulátem budoucího historického vývoje vyplývaly ovšem z daných politických poměrů národa a země, jimž patřili. Jsou tedy různé podle okolností. Ve Francii, starém homogenním státě národním, jsou v popředí problémy vnitřní: ústavní řády a poměr společenských tříd. Zde — jak vytýká vhodně Lanson ve svých »Dějinách novodobé literatury francouzské« — »zápas stran po Restauraci byl na prospěch studií historických: liberálové vynasnažovali se založiti své požadavky a nová práva na předchozím rozvoji národa; šli hledat až do časů feudálních a do nájezdů barbarských zárodky současného státu, nebo záruky lidové svrchovanosti a měšťanské nadvlády«. V Německu, které naopak teprve spěje ke své národní a státní jednotě, tato kardinální otázka především zaujímá mysli historiků. Národně jednotný a mocensky silný německý stát je ideálem, pod jehož zorným úhlem historikové soudí minulost. V Čechách jednak revindikace politické a státoprávní samostatnosti národa, jednak obecné politicky a společensky reformní snahy liberalismu určují hlediska a měřítka našich dějepisců. Spojitost české otázky se spletitým národnostním a státním problémem rakouským činí důležitým poměr českého historika k současným politickým zápasům v habsburské monarchii.

Se vším tím shledáváme se v díle Kalouskově. Jeho chef d'oeuvre »České státní právo« je produktem své doby a slouží své době; je nasyceno duchem současných politických zápasův a podává takřka vzor publicistického a tendenčního dějepisectví. »Pohnutkou k sepsání tohoto spisu — vyznává v předmluvě autor — byla mi především praktická potřeba, vzniklá zápasem národa našeho za státní svéprávnost zemí koruny České.« »Spokojen budu — praví dále —, když prací touto utuží se v národě českém vědomí těch posvátných práv, za něž podniknutý jednosvorný zápas jeho vedl již k zásadnému jich uznání královským posláním z dne 12. t. m. (předmluva psána »ve čtvrtek den památky sv. Václava 1871«). Proto také dílo připsáno »obnovitelům obapolné

smlouvy mezi králem a národem Českým«. Bojovnou protiněmeckou frontu českého dějepisectví stejně jako české politiky Kalousek zde pěkně naznačil takto: »Oč předkové bojovali v poli mečem, o to mezi potomky historikové zápasí pérem.« Historik netají tedy nikterak politicky aktuálního a výchovného poslání své práce.

S národně politickým karakterem svého historického díla Kalousek spojuje také typické rysy společné ve větší neb menší míře všemu liberalistickému dějepisectví a to ve věcech politických a státních jako náboženských a církevních. Nejnovější historik novodobé historiografie evropské (Eduard Fueter v »Geschichte der neueren Historiographie« 1911) spatřuje v liberálním dějepisectví »přímé pokračování dějepisectví osvícenského, modifikovaného zkušenostmi francouzské revoluce a tendencemi ústavních zápasů doby restaurační«. Zastupuje stejně aspirace vzdělané a zámožné buržoasie, »třetího stavu«; odlišuje se však hlavně tím, že zachovává užší vztahy k denní politice. Problém konstitucionalismu je na prvním místě. »Otázka, sluší-li dáti přednost absolutnímu království se šlechtickými a vojenskými privilejemi nebo ryze parlamentnímu způsobu vlády, zaměstnávala téměř výlučně liberální historiky zvláště v Evropě.« Hledali v dějinách podněty a naučení pro ústavní boje v přítomnosti. V otázkách náboženských a církevních liberálové jsou zcela duševními dětmi osvícenců. Nemají však již jejich agresivnosti, přejavše jako hotové dědictví, co osvícenci teprve musili vybojovávati: zásada náboženské tolerance je jim prostým článkem víry.

U Kalouska, českého představitele tohoto historického směru, viděli jsme, jak jeho náboženský liberalism projevoval se v poměru k náboženským zápasům v českých dějinách a v historickém jejich hodnocení. Při tom je patrno, jak liberál Kalousek stojí blízko osvícenci Jungmannovi, i není náhodou, že Masaryk ve svém »Janu Husovi« útočí se svého náboženského stanoviska stejně proti jednomu jako proti druhému. Politický liberalism našeho dějepisce došel klasického výrazu v jeho pojetí bělohorského problému po stránce politické. Ideálem, na němž měří minulé politické snahy a zápasy, je mu moderní konstituční řád, a jeho sympatie jsou na straně těch živlů, které podporovaly vývoj v tomto směru. Kalouskovi jako ostatním liberálním historikům je jakousi zaslíbenou zemí politických a ústavních svobod Anglie, a jako

tam mohl a měl se podle nich organicky rozvíjeti systém parlamentní vlády ve všech státech evropských. »Jsem přesvědčen, že i jiné státy, nejen Anglie, dobře mohly se obejíti bez absolutismu, též že absolutismus byl neštěstím také jiným zemím, netoliko Čechám, i že jmenovitě Francie, která co do libovule panovnické bývala vzorem jiným státům, bez ekscesuv absolutismu nebyla by trestána hrůzami velké revoluce a škodou staletých převratu« (— tak napsal Kalousek v úvaze o Denisově »Konci samostatnosti české«). Zásadní, apriorní, dogmatický odpor k absolutismu nedovoluje liberálnímu dějepisci spravedlivého vývojového zhodnocení tohoto dějinného zjevu v jednotlivých, konkretních případech. Fueter ukazuje na zmíněný vliv anglického konstitucionalismu a co kriticky namítá proti anglofilské historicko-politické teorii liberálů, platí i na adresu Kalouskovu: »Neprokázané předpoklady liberálního dějepisectví mohly se v podstatě opírati tolik o jediný příklad z dějin — o dobré fungování anglické ústavnosti. Je pak také známo, že anglický konstitucionalismus byl vystaven za vzor liberály všech zemí. Francouzští historikové doby restaurace pojednávali o novějších anglických dějinách právě tak často jako o dějinách jejich vlastního státu, a v jiných zemích nacházela alespoň anglická dějepisná díla právě tolik čtenářů, ne-li ještě více, jako dějiny domácí.« Při tom však na škodu historického poznání »nevěnovali pozornosti jedinečným geografickým a historickým poměrům, které jedině mohly vysvětliti eksistenci ústavy jako je anglická od století 18.«.

Také u nás uvědomělý zájem o dějiny anglické založený v politicky liberálním duchu doby projevil se zmíněným již překladem »Dějin anglických« Tomáše Babingtona Macaulaye (vyšlém v letech 1863—65 jako první dílo »Bibliotéky historické, sbírky nejvýtečnějších dějepisců všech národů«). Redaktor sbírky a překladatel anglického díla významně a karakteristicky odůvodňuje svou volbu: »V době této, když národu našemu začíná svítati naděje zřízení ústavního, jest mu větší než kdy jindy potřeba spisu, z něhož by vyrozuměti mohl, v čem záleží podstata tohoto zřízení a které jsou toho výminky, má-li se zdárně rozvinouti.« Takovým spisem jsou mu Macaulayovy »Dějiny anglické«: »... nebude díla, v kterém by se tuhý zápas svobodného národu s mocí libovolnou tak mistrovsky vypisoval... Kniha tato může se právem pokládati za evangelium života ústavního, konstitučního.

Krom toho má tento obraz krutého boje mezi svobodami národními a zpupností panovnickou a konečného vítězství zákona nad libovůlí neocenitelnou přednost, že předmět jeho jest úplně ukončen, ježto dějiny národů ostatních, zejména pak předního na pevnině národu Francouzského kolísají se posud mezi vládou meče a zuřením slepých náruživostí.« Takovou dějepisnou četbou vychovávala se mladá tehdy historická generace Kalouskova. Že nikoli bez výsledku, svědčí právě duch a pojetí v Kalouskově »Českém státním právu«, vyjádřené výmluvně hned francouzským mottem, vydluženým od vynikajícího politického teoretika a orátora francouzského, Royer-Collarda.[1] Karakterisuje-li Fueter Macaulayovo nazírání větou: »Ne v revoluci nebo despotismu, nýbrž v liberální vládě parlamentu spočívá spása Anglie«, můžeme říci, že přesně takové je i stanovisko Kalouskovo v ústavních zápasech českých a evropských vůbec. V duchu náboženského liberalismu působilo na Kalouskovo pokolení jiné populární dílo liberalistického dějepisectví — tentokráte amerického: Prescottovy »Dějiny panování Filipa II., krále španělského« (přeložené Tejřovským a vydané jako druhé dílo v téže »Bibliotéce historické« v letech 1866 a 67). Zde je historik žalobcem i soudcem státní církve, systému náboženského pronásledování a inkvisice, jejichž vlastí bylo Španělsko Filipovo. — O Kalouskově zálibě speciálně v anglických dílech dějepisných zdá se svědčiti jeho přirovnání Gindelyho (v posudku I. dílu jeho »Dějin českého povstání« z r. 1869) k anglickému osvícenskému historiku Gibbonovi: »život a napínavost vypravování, bystrost a střídmost posuzování, které nespouštějíc se věci, nikdy nezachází do jalových frásí jako u leckterého ženiálným býti chtějícího historika, kterým Němci nebo Francouzi se chlubí, i konečně jemná ironie, vhodně oživující mnohou podrobnost, staví domácího našeho dějepisce v paralelu s proslulým historikem anglickým«. U osvícených a liberálních dějepisců anglických Kalousek, jak se zdá, učil se nejvíce a nejraději. Napsal-li Václav Zelený, klada dokončený překlad Macaulaye do rukou českého čtenáře a ohlašuje mu díla další, že tu běží o »spisy novější, líčící minulost se

[1]) »Toto veřejné právo spočívalo veskrze na zásadě smlouvy a vzájemnosti; přetrvalo dlouhé věky monarchie feudální a přes některé pokroky, které v posledních časech učinila moc královská, nebylo nikdy zničeno docela. Kdyby bylo vzalo za své v zákonech, bylo by se zachovalo v duších, nedobytné útočiště lidské důstojnosti před násilím autority.«

stanoviska doby naší«, karakterisoval bezděky nejlépe celý historiografický směr, do něhož jsme zařadili i Kalouska, a vyjádřil jeho sílu i slabost, jeho líc i rub, jeho životní ctnosti a zásluhy i jeho historické hříchy a vady.

*

(10. Závěr: Kalousek a mladší historická generace.) Mezi Kalouskem a dnešní mladší generací českých historiku stojí osobnost Jaroslava Golla, považovaného za zakladatele nové školy historické. Co tvoří školu? Michal Bobrzyński ve svém instruktivním nástinu vývoje polského dějepisectví (v dodatku k známému »Přehledu dějin polských«) odpovídá dobře k otázce: »Ani větší kritičnost, ani rozmnožený materiál, ani vůbec čilejší hnutí dějepisecké by nepostačily, aby se pokládaly za novou školu a činily si právo k tomuto jménu. K tomu je potřebí zásadní změny směru a ducha historické práce, vytvoření nových společných základů soudu historického, jednotného nazírání na význam, **úkol a postavení dějepisectví.**«

Vskutku Goll a jeho škola liší se v tom všem podstatně od dějepiseckého směru, jejž jsme výše karakterisovali, a jehož representantem je u nás Kalousek. Goll a Kalousek jsou přímo protichůdci v základních otázkách historické metody a ideologie, a jejich vědecké profily vyniknou s plnou ostrostí teprve, postavíme-li je vedle sebe, neboť osvětlují se navzájem silou protikladu. To však by mohlo býti úkolem toliko samostatné studie Gollovi zvláště věnované. Zde stačí říci, že s Gollovým jménem spojeno je daleko větší, ne-li naprosté a výlučné, zvědečtění, zodborněni naší historiografie, její odpolitičtění a odaktualisování, její emancipace z vlivův a služeb veřejného života a denního zájmu. Historik je pouze historikem a pěstuje historii, která je také jen vědou, k vůli ní samé. Věda pro vědu je Gollův ideál. Reakce proti krajnostem Gollovy historické teorie i prakse ovšem později přijde a je zdravá a plodná. Pro správnější, hlubší a ryzejší historické nazírání a pojetí znamená však příklad Gollův a práce jeho následovníků velmi mnoho. Jejich historický realism klade váhu především a hlavně, ne-li jedině, na poznání, pochopení a vysvětlení dějinné skutečnosti, ne na její hodnocení a souzení. A hodnotí-li a

soudí-li přece, je to zhodnocení a soud nikoli ve jménu nějakého apriorně a dogmaticky pojatého programu, nýbrž vyvážené z pronikavého chápání vývojové, relativní hodnoty historických zjevů.

Hodnotit a soudit! — to je odkaz Kalouskův. Vysvětlovat a pochopovat! — takový je příkaz Gollův. Obojího je našemu novému dějepisectví potřebí. Kalouskovi s jeho schillerovským přesvědčením, že dějiny světové jsou soudem světa, vytýkáme, že jeho soud nebyl dosti osvícený, povýšený, založený na hlubokém vnoření, vmyšlení a vcítění se v minulost, že to byl nehistorický soud podle zákoníka jeho politického, společenského a náboženského vyznání. Gollovi s jeho rankovským požadavkem, aby historie pověděla jenom, jak se věci sběhly, zazlíváme nedostatek historického hodnocení a soudu, vyplývající z nedosti silného filosofického, ideového i mravního zaujetí.

Problém dějinného hodnocení je tedy zároveň vědecký i mravní. Arnošt Troeltsch v znamenité úvaze o kriteriích historického hodnocení (»Über die Maßstäbe zur Beurteilung historischer Dinge« v »Historische Zeitschrift« 1915) napsal v obojím směru pozoruhodná slova. Na adresu Kalouskovu a jemu podobných dějinných soudců třeba zdůrazňovati s Troeltschen, že tvoření hodnotných měřítek je »dílem intuitivního myšlení, vědecky vyškoleného, znalého tisíce souvislostí a vzájemných vlivů v historickém životě a stopujícího zvláštní, individuální vývojové souvislosti pohledem v přirovnávání vycvičeným«. A na Golla a jeho příbuzné duchy pomyslíme, čteme-li mužné napomenutí filosofovo: »Bez odvahy, bez omylu, bez utrpení nelze uchopiti pravdy a hodnoty. Tak tomu bylo vždy a od toho nemohl osvoboditi lidi nižádný pokrok vědy a myšlení . . .«

Mutatis mutandis platí i pro nás, co tak pěkně pověděl Troeltsch, — o němž, mimochodem řečeno, možno z jeho projevů za války souditi, že je z Němců nejméně zaslepených — v závěrku citované studie: »Musíme se ještě hlouběji než dosud pohříziti do našich dějin a plodněji, s větší věrou v budoucnost než dosavad raziti cestu, na níž vytváří se nový německý stát též jako živoucí a v budoucnosti silná jednota duchovní. Mnoho tisíc jich dnes myslí a hloubá o podstatě němectví. Historie musí nás učit poznávati je a rozuměti mu, ale ona sama nikdy zde nedospívá k jednotě a k budoucnosti. Pokud zůstává pouhou historií, může viděti toliko skutečnost velmi pestrou a plnou odporů. Veškerá jednota je pouze

ideál a práce, tvořivá síla a jí uchopený směr k cíli, to jest: hodnotící idea, která se podává intuici, ideál vytvářející, z ponoření se do plnosti našeho dějinného života a našeho přítomného stavu a která jen vůlí může býti tvrzena. Právě v této myšlence němectví, která se před námi dnes přímí mocněji než kdy před tím, setkávají se oba základní směry kulturně filosofického myšlení, historicko-empirické vhroužení se a suverenní tvoření ideálu, pocházející z jistoty o souzvuku s tvůrčí vůlí světovou.« Přistoupí-li takto příští český historik k naší národní minulosti, opraví podstatně Kalouskovo hodnocení českých dějin, opraví je v samotném jeho duchu. Od jistého krátkodechého positivismu a střízlivého utilitarismu jeho povede nás opět k velkoduchému idealismu a heroické etice Palackého filosofie českých dějin. Kalousek, duch menší odvahy a víry, jakoby tragickou velkost našich dějin cítil jako tíhu, jako přítěž, jako závaží, tlačící nás stále dolů, kdežto nám je mravně nejúrodnější, požehnanou půdou, která dává vždy znovu růsti, vysoko a zpříma, národu »božích bojovníků«, vojákům ideálu, hotovým k oběti. V tom smysle položili jsme v čelo svých výkladův o Kalouskovi, soudci našich dějin, motto z francouzského filosofa a českého básníka, obou apoštolů národního heroismu a uctívačů dějinné velikosti, byť tragicky vykoupené, jako polemiku a kritiku, jako protiklad, jako odmítnutí ducha Kalouskovy české filosofie dějinné.[1]

---

[1]) Dvě poznámky závěrečné, věcná a osobní: Na formulaci a stylisaci nejedné myšlenky a nejednoho odstavce této stati měl vliv ohled na rakouskou censuru českého myšlení, vliv tím větší, že práce z největší části byla uchystána k tisku v čase utěšeného rozkvětu stürgkhovského válečného režimu. To platí zejména o závěrečné části úvahy o Kalouskově pojetí bělohorského konfliktu po stránce politické, kde je hlavní myšlenka spíše napověděna než vyslovena a rozvedena. — Necelé dva roky před svým odchodem k věčnému odpočinutí reagoval starý pán soukromým dopisem na pisatelův článek, jednající o Kalouskově nazírání na problém bělohorský. Tato pozornost a slovo uznání, jichž se dostalo vykladači a komentátoru od ctihodného autora díla vykládaného a komentovaného, byla povzbuzením tehdy — v době tísně a pochyb. I jest tato stať též jakýmsi aktem pisatelovy vděčnosti, piety a vážnosti k mrtvému historikovi, osobně nikdy nepoznanému. Pieta snaží se pochopiti a vyložiti správně myšlenku dějepiscovu, vážnost k němu manifestuje se úsilím kriticky se s touto myšlenkou vypořádati. A tak je tato práce na jedné straně apologií Kalouskovou naproti křivdícímu neporozumění a na druhé otevřeným, vnitřní potřebou diktovaným odmítnutím hlavních jeho soudcovských výrokův o dějinách našich.

ROZHLEDY.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Přesuny v důchodech. — Svépomoc proti hladu neorganisovaná a organisovaná. — České konsumní spolky za války. — Zemská hospodářská rada.

Sociální poměry našeho národa na počátku pátého roku světové války vzbuzují hlubokou lítost i těžké obavy z budoucnosti. V důchodech poctivě se živícího obyvatelstva nastaly takové přesuny, že budoucnost si stěží představí, jak se v tomto stavu žilo. Nominální důchody peněžité sice z valné většiny stouply (výjimku tvoří důchod z úroků a některé pense), ale za to reálné důchody (t. j. kupní síla důchodů nominálních) hluboce klesly. Snad nechybíme mnoho, řekneme-li, že dnešní cenová úroveň je desetkrát vyšší nežli byla mírová. Při tom ovšem některé věci (nitě, látky na šaty, koloniální zboží) stouply až 300násobně i výše.

Vedle tohoto znehodnocení peněžitých důchodů pozorujeme dnes velký přesun ve výši důchodů a tím způsobený přesun životní míry. Byla-li životní míra městského, zejm. velkoměstského obyvatelstva v míru všeobecně vyšší než u obyvatelstva venkovského, je tomu dnes naopak. Obyvatelstvo venkovské, pokud konsumuje vlastní výrobky, celkem neutrpělo v tomto ohledu podstatné újmy. Pokud pak potřebuje výrobků cizích, ulehčuje mu v nouzi o ně — směnný obchod, tato metla obyvatelstva městského, zejm. lidí s pevným platem.

Tyto věci nelze statisticky zachytit, a každý o nich mluví jen ze své a svých známých skrovné zkušenosti. Člověk tu filtruje cizí vypravování vlastním úsudkem, a dospívá k jistému celkovému názoru anebo lépe dojmu. A ten jest, že obyvatelstvu městskému se daří mnohem hůře nežli venkovskému. Staří lidé, zejména pensisté, a ti, kdo žijí z pracovních úspor, a chudí bezzemci jsou na tom nejhůře. Při tom v zemích koruny české, a zejména v Čechách je celkový stav mnohem horší než v »chudých« krajinách alpských a krasových. (Tak líčí věci posl. Dr. Soukup v otevřeném listě českému místodržiteli v Právu Lidu počátkem září). — »Je to zvláštní náhoda,« napsala Bohemia z jara t. r., »že v nejúrodnější zemi rakouského státu nejdřív nastal nedostatek chleba«. A takové náhody se vyskytují zde napořád, ať běží o máslo a sádlo, maso i mléko, chleboviny, brambory, zeleninu atd.

V krajní nouzi a hladu vypomáhá si lid, jak dovede. V minulých letech překročovaly se úřední předpisy většinou jen nákupy (»pod rukou«), letos se

hrozivě rozmohly horší cesty svépomoci: polní pych a krádeže. K čemu dojde příštího roku, půjdou-li věci tak dále? Letos už mnohokrát denní tisk zaznamenal používání střelné zbraně se strany okrádaných a hlídačů. Vyskytly se však už případy, že i zloději přišli ozbrojeni!

Vládní úprava výživy lidu selhala letos z jara úplně. Že nenastala všeobecná katastrofa, za to dlužno děkovati včasné svépomoci skoro celého obyvatelstva, které tento konec — očekávalo. Nejnovějším nařízením ministra výživy Paula, publikovaným 1. září t. r. zakazuje se svépomocné zásobování, a nařizuje se obyvatelstvu, aby se spolehlo na státní úřady.

[illegible] ty těm, kdo se pokusí i sebe menší množství nějaké důležité potraviny si opatřiti a na zádech odnésti. Není snad v Rakousku člověka, který by se domníval, že tento předpis se může provésti v celé jeho přísnosti. Naprosto nelze zabrániti svépomocnému zásobování lidu na venkově. Čemu lze s jistým »úspěchem« čeliti, jest doprava zboží do větších měst po dráze. Tam, kde o potraviny je přirozeně největší nouze, protože se tam nepěstují — tam lze nouzi znamenitě zvětšiti přísnými prohlídkami na nádražích. — Je to stejně spravedlivý postup jako vybírání potravní daně ve velkoměstech — tam, kde potraviny jsou nejdražší.

Svépomoc »tlumokovým zásobováním« je ovšem dnes sama o sobě hrozná: drahá a nedostatečná doprava, přemrštěné ceny u prodavačů, ztráta času a energie, risiko zabavení a pokut — to jsou věci, jež sužují jednotlivce. Sociální politik vedle těchto momentů musí povážiti, jak nerovnoměrně se tímto způsobem zásobují lidé chudí a bohatí, lidé s volným časem a celodenně zaměstnaní, lidé se známými na venkově a bez nich... Jak nehospodárný je tento způsob dopravy oproti dopravě nákladními vagony, o tom škoda slov. Co však naplat, lepšího způsobu svépomoci postižení dosud neměli.

Ona forma organisované svépomoci, na kterou sociální politik myslil od počátku války, nemohla se dosud plně uplatnit — myslíme na konsumní spolky. Při počínající lichvě překupnické osvědčily konsumní spolky r. 1914 svoji zdatnost. Byly ovšem nuceny záhy kontingentovati odběr hledaného zboží dle členů nebo dle počtu jejich příslušníků. Ale zásobovaly dlouho své členstvo laciněji nežli to dovedly obecní aprovisace. Výroční zprávy velkých konsumních spolků, Velkonákupní společnosti (V. D. P.) i Ústředního svazu českých družstev konsumních atd. v Praze jsou toho dokladem.

Bohužel, blahodárná činnost těchto svépomocných organisací nemohla se plně rozvinout a nahradit zdegenerovaný obchod soukromopodnikatelský. Mnohé »konsumy« vstoupily do války se značnými zásobami zboží, jež skokem se zdražovalo. A tu nastala věc přirozená: konsumy se »uzavíraly« (proti přijímání nových členů). Staří členové nechtěli se děliti o nerozmnožitelné levné zásoby svého spolku s těmi, kdo dosud se na konsumní spolek dívali s patra, ale nyní by byli rádi přisedli k stolu, ještě jakž takž zásobenému. K této dobrovolné závoře starých konsumů přibyla nová — úřední. Když se v Rakousku počalo prováděti »přednostní zásobování« některých kategorií dělnických*), použilo se dosavadních dělnických konsumů jako

článků nové organisace, ale s podmínkou, že nebudou přijímati nové členy. — Tato dvojí závora podstatně zarazila rozvoj konsumních družstev co do počtu členů. Při dnešních vysokých cenách roste ovšem jejich obrat i zisk, avšak hnutí konsumní je tím zdrženo. Možno namítnouti: »Ať se zakládají spolky nové!« — Také se opravdu zakládají. Není většího závodu průmyslového, bankovního, obchodního, který by si za války nebyl zavedl konsumní spolek anebo organisaci jemu podobnou. Organisují se i úřednické konsumy při větších úřadech státních i samosprávných, jsou učitelské konsumy atd. Členům těchto nových organisací připadá, že jejich spolek trpí jedině »nedostatkem zboží«. Družstevníci však řeknou, že trpí většími vadami: nedostatkem družstevního ducha v správě i v členstvu. O těch »válečných« konsumech napořád slyšet, že v nich řádí protekce, že funkcionáři ať z nouze o zboží ať z touhy po zisku pouštějí se do nedovolených obchodů, a že neznamenají pro členstvo úlevu v tísni o živobytí. — Nesmíme přehlížeti, že konsumní hnutí k svému rozmachu potřebuje vedle vnitřních podmínek (solidarita a poctivost členstva i správy, odborné vedení, kapitálová síla, placení hotovými, rozdílení zisku dle odběru) ještě podmínek vnějších: možnost najíti a vybrati levný nákup, nakoupiti včas, dopraviti zboží, zaříditi a udržeti obchodní zařízení atd. Při dnešní korupci obchodní má větší chuť do obchodu jednotlivec-lichvář nežli správa družstva. Co jednotlivec provede, toho příznivé i nepříznivé následky nese sám. Správa družstva v případě nezákonitého postupu nebezpečí trestu nese sama, o zisk však se musí dělit se všemi členy.

Pozorujeme-li tedy kriticky situaci konsumních družstev za války, musíme si říci, že nelze z jejich nedostatků usuzovati, že družstevní forma není způsobilá nahraditi jednou neuspokojivou organisaci soukromopodnikatelskou.

Rozvoj konsumních družstev organisovaných v »Ústředním svazu československých družstev konsumních, výrobních, hospodářských, bytových a peněžních v Praze« za posledních 10 let:

Rok	Počet družstev konsumních, jež podala statistiku	Počet členů	Roční tržba v korunách	Průměrný počet členů v 1 družstvu	Průměrná tržba na 1 člena v kor.
1908	86	14.867	7,180.941	170	483
1909	78	18.575	5,676.646	238	306
1910	111	25.351	7,261.216	228	286
1911	137	36.217	10,778.556	264	298
1912	167	49.025	15,833.795	293	322
1913	172	55.192	17,224.423	320	312
1914	180	60.145	19,753.372	334	328
1915	177	60.664	19,853.422	343	327
1916	175	62.264	21,180.091	355	340
1917	183	72.072	24,653.799	393	342

Ve válečných letech 1914—17 byl:

Rok	Hrubý zisk absolutně	v % závodního kapitálu	Správní výlohy absolutně	v %	Čistý zisk absolutně	v %
1914	2,392.784	12·28	1,853.033	9·50	544.853	2·78
1915	2,202.588	11·09	1,708.782	8·59	519.759	2·62
1916	2,329.893	11·—	1,821.218	8·59	516.388	2·51
1917	2,668.218	10·82	2,031.902	8·24	639.519	2·59

Jak z uvedených číslic patrno, opouští v posledním roce četná družstva zásadu nepřijímati nových členů. Je to jistě zjevem potěšitelným, neboť ukazuje to trošku altruismu v té oblasti, kde čím dál tím hůř řádí hrubý egoismus. A ještě jeden potěšitelný zjev družstevní solidarity projevuje statistika Ústředního svazu, totiž stoupající příděly reservnímu fondu z čistého zisku. Kdežto procento čistého zisku se mění nepatrně, stoupá dotace reservního fondu značně. R. 1914 byla průměrně 15·40%, r. 1915: 14·37%, r. 1916: 17·76 a r. 1917: 22·45%. Při tom dividendy členům silně klesly. R. 1914 činily 72·51% čistého zisku, 1915: 72·45%, 1916: 65·40, 1917: 52·40! Vidět z toho, že družstevníci se zříkají stále větší části čistého zisku ve prospěch reservního fondu svého družstva.[1])

Pro srovnání družstevního rozmachu v cizině uvedeme několik číslic o Ústředním svazu německých spolků konsumních v Hamburku (vyňato z »Konsumgenossenschaftliche Rundschau« 1918 č. 15). V tomto svazu r. 1914 podaly zprávu 1094 družstva s 1.717.519 členy, r. 1917: 1072 družstva s 2,189.630 členy. Družstevníci tohoto svazu zastupují asi 10 milionů obyvatel, čili sedminu všeho německého lidu. Roční obrat r. 1917 činí 591 mil. *M* (předcházejícího r. 577 mil. *M*). Průměrná tržba na člena r. 1914 byla 287 marek, r. 1917: 270 *M*. Počet prodejen v těchto letech vzrostl z 5167 na 5318. Průměrný roční obrat jednoho družstva byl 1917 551.264 *M*. (Některá z těchto dat přinesl časopis Družstevník v č. 5. str. 58., vydávaný nákladem Ústředního svazu československých družstev v Karlíně, Palackého tř. 63).

Dne 1. září t. r. byl v českých dennících uveřejněn statut Zemské hospodářské rady, jež znamená pokus o svépomocnou národní organisaci zásobovací služby. Konečně! Po čtyřech letech stále stupňovaného utrpení našeho lidu došli jeho političtí předáci k poznání, že nemohou, ba nesmějí ponechati déle své spoluobčany v zoufalém zápase všech proti všem, a že se musí vyvolat v život organisace národní sebezáchrany. Budoucnost jednou posoudí, kdo nejvíce mohl přispěti k tomu, aby věci u nás nedošly až tam, kde jsou dnes a kam ještě dojdou. Neboť že náš lid tak trpí, jak jsme toho svědky a účastníky, toho není vinna pouze státní správa, ale z velkého dílu my sami. Co týrání lidu znamenají na př. fronty na potraviny — a jak snadné jest jejich odstranění rayonováním prodeje, jež přece jest v moci naší samosprávy obecní. Co mohou naše obce vykonati nákupem a prodejem zboží ještě dosažitelného, na př. ovoce, ostrou kontrolou pekařů a obchodníků, jimž se dává zboží do rozprodeje atd. Tyto věci zřejmě spadají do kompetence Zemské hospodářské rady, když už se o ně nestaral **Národní výbor.**

---

[1]) Číslice tyto vyňaty jsou z připravované ročenky Ústředního svazu a byly pisateli učiněny přístupnými ochotou p. rev. Em. Strnada.

Cítíme všichni, že je třeba nové organisace hospodářské stránky společenského života, organisace, jaké tu dosud nebylo a není.

Vzpomínáme na ostré sociální boje v bývalém míru a pozorujeme dnešní napjetí mezi společenskými skupinami i občasné výboje tohoto napjetí. Nemůžeme si zapříti, že na odpověď k otázce, jak zavésti společenskou harmonii, dosud čeká veliká sfinx budoucnosti lidstva. S jakými duševními předpoklady se blížíme konečnému vypořádání válečných poměrů, jež nejsou nic jiného nežli nutný následek bývalých poměrů mravních, politických, hospodářských, a jak se všechny ty stránky sociálního života vytýkají. Jestli kdy a kde, tedy dnes a u nás poznáváme váhu politické rady: men not measures! Nedělat zákony, nýbrž lidi! Usilujeme o novou organisaci, ale nestvoříme ji ze starých lidí. Ti musí zemřít mezi námi i v nás, máme-li vejíti v zem zaslíbení. Dnes chápeme bloudění lidu israelského v poušti, jež trvalo tak dlouho, dokud nevymřeli všichni, kdo vyrostli v otroctví egyptském. *J. M.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Nové vysoké školy. — Otázka technologických fakult. — Porady o reformě technických studií. — Hranice stáří pro aktivní službu německých profesorů vysokoškolských. — Opatření pro akademiky-vojíny. — Hlasy o novém zkušebním řádě středoškolském. — Ještě prof. Förster.

V době světové války dočkaly se konečně svého doplnění medicinskou fakultou dvě university jihoslovanské, záhřebská a sofijská. Prvá z nich otevřena sice byla již 1874 a to přičleněním fakult bohoslovecké a filosofické k tamější právnické akademii, vzniklé již za Marie Terezie proměnou jesuitské akademie; byla dále doplněna sice již r. 1882 kursem farmaceutickým a 1898 učilištěm lesnickým, pomýšlelo se konečně již před válkou i na zvláštní oddělení technické, pro něž poslanec farář Žerjavić věnoval dům v Záhřebě v ceně 200.000 K, ale fakulty lékařské stále Charvaté neměli. Teprv v zimě 1917-18 dočkali se po dlouhých jednáních a jako odměny za dobré chování této fakulty, jež otevřena byla slavnostně 12. ledna řečí rektora a nově jmenovaného profesora anatomie Perovića; není pochyby, že tu spolupůsobil moment, aby zjednána byla protiváha fakultě bělehradské, na niž mnoho rakouských Jihoslovanů odcházelo. — Universita sofijská je rovněž původu nedávného (vznikla r. 1888 rozšířením pedagogických kursů dosavadních na tři fakulty: historicko-filologickou, fysikálně-matematickou a právnickou, k čemuž — ale jen na papíře — připojeny později fakulta technická a agronomická); otevření medicinské fakulty, jejíž potřeba právě ve válce objevila se nejvýš nezbytnou, ohlašovala již trůnní řeč v říjnu 1917, ale vlastní zahájení činnosti se stalo až 1. ledna 1918 (dle zpráv časopiseckých) a to docela po vzoru německém, takže i učebnice mají býti přeloženy především z němčiny a ovšem také profesoři sháněni rovněž hlavně v Německu a Rakousku s podmínkou, že ovládají některý slovanský jazyk. Mimoděk vynořují se právě Čechům na mysl

leckteré bolestné vzpomínky, jak se zachovala vláda bulharská právě k těm našim krajanům, kteří kdys v úřadech školních přicházeli tvořit nové Bulharsko — tenkrát ovšem ještě nebylo přední balkánskou stráží Německa — a jak za všecky služby byli tito »cizinci« ihned odstraňováni, jakmile se našla jen poněkud rovnocenná »náhrada« domácí.

Také u nás v Rakousku byl rozmnožen počet vysokých škol, a to soukromou právnickou akademii ženskou ve Vídni koncem října 1917 především pro ženy již zaměstnané v úřadech, jež chtějí zlepšiti své nedostatečné vzdělání, protože v poslední době úžasně stoupá počet žen zaměstnaných v ústavech peněžních, písárnách, advokátských a notářských kancelářích, ba i v úřadech státních a autonomních, kde vesměs vedle znalosti psaní na stroji a stenografie vítány by byly také vědomosti právní, národohospodářské, finanční atd. Ježto dnes není naděje, že by se ženám dostalo konečně přístupu na fakultu právnickou — všecky dosavadní kroky v té věci podnikané rozbíjejí se o odpor vlády, jež se odvolává i na důvody docela malicherné (deputaci Spolku akademicky vzdělaných žen vymlouval se ministr vyučování, že prý není dosud sebráno dost materiálu o praksi žen u soudů a ve správní službě!) — nezbývá než otázku tuto řešit svépomocí. Výhodou při tom jest, že přednášky akademie, projektované zatím na čtyři semestry v kursech nejvýš pro 40—50 účastnic, budou moci být zařízeny vskutku prakticky bez onoho učeného a historického balastu, který tolik zatěžuje dnešní studium právní, takže po krátkém výkladu o právu římském bude moci být hned vyloženo naše právo trestní, k čemuž se dále připojí výklady národohospodářské, občanské, obchodní i směnečné právo, jakož i vědy finanční atd. — vesměs doplněné konversacemi a cvičeními.

*

Otázka teologických fakult jakožto součástek university opět a opět se probírá i v Německu, kde se zdála být dávno již řešena opatřením zvláštních ústavů té kategorie pro protestanty i katolíky. Posléze se dotkl palčivého tohoto problému opět Aug. Messer, profesor filosofie a pedagogiky v Gieszenu v článku o svobodě vědy jakožto základu vysoké školy (Akad. Rundschau 1917 361) a to způsobem bez odporu podivným. Jeho úsudek zní: »Pokud tedy na našich universitách existují katolické teologické fakulty a jednotlivé stolice filosofické a historické, jejichž majitelé (Inhaber) cítí se ve svém svědomí zavázány, aby se podřizovali nárokům církevního úřadu, není idea svobody vědy v našich vysokých školách provedena. Bylo proto — pouze se stanoviska této ideje — požadováno, aby katolické fakulty a konfesijní profesury byly odstraněny, ale to není otázka ryze vědecká, nýbrž v přední řadě politická, kterou nelze rozhodovati jen dle ideje vědy... Jen na jednu věc budiž tu upozorněno: kdyby byly fakulty katolicko-teologické odstraněny, připadlo by teologické vzdělání katolických duchovních docela biskupským konviktům a seminářům, a zdali by to bylo žádoucno v zájmu našeho kulturního vývoje a vnitřní jednoty našeho národa i konfesijního míru, to lze označiti na nejméně aspoň za sporné!« Jinými slovy: i Messer je přesvědčen, že teologické fakulty a stolice konfesijní — v Německu totiž sem tam jsou podvojné stolice filosofie a historie, jedna vždy jen pro profesora katolického, druhá pro

protestantského — nesnášejí se se svobodou vědy, ale z politických důvodů chce je přece jen držeti, protože by stát nemohl stejně důrazně kontrolovati ústavy takové, kdyby stály docela mimo universitu. Že by někdy mělo dojíti také v té věci k odluce státu od církve, a že by potom stát vůbec o ústavy teologické se nemusil starat, s touto eventualitou patrně ani Messer nepočítá, což je právě svrchovaně charakteristické pro názory německých universitních profesorů — filosofie.

*

Jest jen potěšitelno, že v poslední době se tak intensivně u nás počíná rokovati i psáti o reformě technického studia. V debatách Spolku inženýrů bylo jmenovitě vytčeno, že abiturienti techniky nejsou dost připraveni pro život, že neznají obchodní kalkulaci, nemají vědomostí právních ani správních, neovládají jazyky živé atd.; prof. Klír (v článku O reformě technického studia v Mladé Generaci I. 9. sl.) vytýká zase jmenovitě, že počet povinných přednášek je příliš značný (až 72 hod. týdně), takže není času na přednášky vedlejší a jazyky, že dále vzdělání techniků není dost praktické, že je nutno omezit a zjednodušit cvičení grafická, ale za to ještě více specialisovat výklady a cvičení, posílit ekskurse a laboratoře, zavést více vzdělání právního a technicko-hospodářského atd. Je příznačno pro naše poměry, že mnohé ze stesků těch se opakují již od r. 1889 nepřetržitě a že se tu hledá u nás náprava nyní nejen na technikách samých, ale již i ve studiu středoškolském, do něhož prý mají býti přesunuty některé discipliny teoretické, což by ovšem nebylo lze provést bez rozšíření reálek o třídu osmou; konečně je zajímavo, že právě technikové naši namnoze se domáhají toho, aby také realisté studovali — latinu, cítí patrně ve studiích techniků mezeru ve vzdělání humanitním.

*

Kdežto u nás je zákonem stanoveno, že v 70 letech profesor vysoké školy musí odejíti na odpočinek (a smí pak působit nanejvýš jako profesor čestný), v Německu není hranice stáří vůbec. Má to své výhody i své nevýhody; proti paušálnímu určení hranice svědčí zajisté okolnost, že také tu jsou značné rozdíly individuální (někdo je ještě v 70 letech tělesně i duševně zdatný, jiného výkonost klesla pod normál dávno před tím, takže zbytečně jen zabírá místo lidem mladším), ale protože v celku přece stářím přibývá konservativnosti, stěžuje se pokrok idejí a nutí se posluchači, aby studovali ke zkouškám i výklady překonané, kielský profesor Mulert dobře navrhl (Akad. Rundschau VI. 150), aby nebyla sice stanovena hranice učitelské činnosti, ale členství zkušební komise, takže by profesor mohl i po 70 letech čísti, ale zbaven by byl úmorné a vysilující práce zkušební, jež by pak připadla lidem mladším; rozumí se samo sebou, že by tito nástupci v komisích zkušebních sami musili míti své výklady pro zkoušky místo profesorů vystouplých, což by ovšem jen na větších universitách bylo lze provésti hned.

*

Čím déle válka trvá, tím trapnější jest postavení akademiků vázaných službou vojenskou, kterým je znemožněno další studium a konání zkoušek. Konečně uznaly vojenské i školní úřady u nás

i v Německu, že i pro tyto oběti války musí se něco státi, a tak letos poprvé také u nás dostávají takoví vojíni za určitých podmínek dovolené a to nejvýš čtyřnedělní k přípravě a skládání vysokoškolských zkoušek a nejvýš dvanáctinedělní k zápisu a absolvování jednoho semestru. Aby se pak těmto studujícím plně umožnilo využití doby dovolené, pořadají se nyní také u nás pro ně zvláštní přednášky a výklady, při čemž ministerstvo kultu a vyučování spoléhá prý na patriotickou obětavost, často již osvědčenou, akademických učitelů a vyslovuje zásadní ochotu povoliti příslušnou remuneraci těm, kdož by o to zvláště žádali (rozumělo by se přece samo sebou, že se mimořádné přednášení má beze všeho také honorovat, ale u nás i v takových případech nutno uctivě žádat o odměnu zaslouženou!). Tím je aspoň první krok učiněn k tomu, aby konečně vyhověno bylo oprávněným žádostem, tlumočeným u nás zvláště na členské schůzi Svazu československého studentstva dne 18. listop. 1917 (viz zprávu v časop. Mladá Generace I. 55 sl.) a vídeňským prof. Reischem v jeho rektorské řeči (Aufgaben unserer Universitäten nach dem Kriege 1916), jenž dožadoval se také toho, aby posluchačům takto zdrženým ve svém postupu byl reservován určitý počet míst ve státní službě a vydatnou podporou hmotnou vůbec umožněno dokončiti studia co nejrychleji. Upozorňuje na to, že se v Německu včas počíná uvažovati i o tom, jak doplnit vzdělání válečných maturantů na míru potřebnou; tak H. Schöffler (Akad. Rundschau VI. 18 sl.) navrhuje tu kursy mimo universitu, ale za to již se zřetelem k příštímu zvolenému povolání. Není pochyby, že také u nás bude nutno řešit tuto otázku, neboť není myslitelno, aby žáci odvedeni třeba již v VI. a VII. tř. mohli stejně dobře a snadno studovati na vysokých školách jako ti, kteří vybyli střední školu úplně normálně. Bude nutno dále také u nás se postarati o posluchače osleplé, pro něž v Německu se vydávají dnes již přednášky filosofické a právnické (studium mediciny a teologie je u slepců přirozeně vyloučeno) tiskem slepeckým péčí firmy: »Deutsche Zentralbücherei für Blinde«. Jak hrozného zvýšení dosáhl počet válečných invalidů i mezi akademiky, lze nepřímo vyvozovati i odtud, že se dnes v Německu vydávají již i doktorské disertace o těchto nešťastnících, zvl. o léčení mozkových ran, o užívání protes a umělých údů vůbec, o chorobách nervových, léčení tetanu atd.

*

Svého času (viz letošního ročníku ND. str. 377 sl.) jsme referovali o novém pruském zkušebním řádě pro profesory středních škol. Rozumí se, že i o něm zatím objevily se hlasy sobě odporující: tak o pedagogické jeho složce psal zmíněný profesor Messer (Akad. Rundschau VI. 73) »Die neu eingeführte pädagogische Sonderprüfung ist überflüssig und schädlich. Man lasse es also bei dem bisherigen Zustand, dass nur eine Prüfung stattfindet — am Schlusse der Studienzeit — und dass darin jeder Kandidat wie in Philosophie so auch in Pädagogik geprüft werde«; naproti tomu v Zeitschrift für pädagogische Psychologie 1908, 45 praví neméně kategoricky Joh. Kretzschmar: Was nun die Trennung der beiden Prüfungen anbelangt, so ist diese zweifellos gut und richtig und insbesonders für die bisher sehr stiefmütterlich behandelte Pädagogik von grossem Vorteil.« Nepochybujeme, že zkušenost, které nutno přece vyčkati, dá za pravdu tomuto druhému úsudku.

*

Prof. Förster, který po krátkém působení ve Vídni přijal novou profesuru pedagogiky na universitě mnichovské, ale pro své pacifistické smýšlení a odpor proti všeněmectví měl delší dovolenou, počal konečně v zimním semestru 1917—18 čísti, ale ne bez nesnází. Aspoň v prosincovém sešitě časopisu Akademische Rundschau str. 99 uveřejnilo 135 posluchačů university v Heidelberku ostrý protest proti demonstracím, které při zahájení přednášek Förstrových byly provedeny, neboť nemá se prý nikdy zneužívati půdy akademické k hlomození a sensacím politickým, zvláště když Förster vůbec svých stranicko-politických názorů na katedře neuplatňuje. V protestu se čte také tato výmluvná věta: Hiebe sind keine wissenschaftliche Argumente! — Divná úcta k cizímu přesvědčení, třeba nesympatickému, a ještě divnější způsob projevu! *Kd.*

LITERATURA.

Krásná.

E. Sokol: Příval. Románové drama. Pátá kniha »Žatvy«. Nakladatel Fr. Borový v Praze.

Rozsáhlý nový román moravského nadaného spisovatele a výrazného literárního kritika a filosofa E. Sokola je z největších autorových prací. Obšírný svazek, přes šest set stran počítající, rozdělen jest na tři knihy vypravování, orámované úvodním prologem a závěrečným doslovem. Spisovatel nazvav svou knihu »románovým dramatem« snažil se ve třech knihách vypravování shrnouti, ovládnouti, dynamicky rozvinouti prudký dějový spád, v němž i podle osvědčených dramatických pravidel zachovává jednotu místa i děje i času. Úvodní části v kapitolách »dějiště« a »osoby« mají přivésti čtenáře do středu vypravování. Moravské selské město Žitava vylíčeno jest s plastickou výrazností, přesnými a oživenými postřehy ve své rodové pýše, tvrdosti, požitkářství a přesném kastovnictví, v jakém shlížejí bohatí sedláci žitavští na předměstské řemeslníčky ve Lhotě nebo na proletáře bídného Cigánova. Své úvodní líčení provází spisovatel vytrvalou parallelou s rybníčkem, líným a soběstačným, s mrtvými zátokami, hnijící vodou, pohodlnými kapry. Ale stává se, že se i rybníček rozbouří, divoký vítr se opře o hladinu, vlny vysoko se vzdýmají, přelévají přes břehy, a do shnilého idylismu stojaté vody vedrou se žraví dravci, kteří na dlouho zničí a přemění usedlý klid tichého života.

Tyto nebezpečné příčiny, které zbičují tichou hladinu a rozčeří pěnivé vlny a hluboké víry, tkvějí v silných dravých osobnostech, jakož i v neurovnaných poměrech, zvláště sociálních. A tu nám autor v druhé úvodní kapitole předvádí vynikající osoby dramatu, s historickou tradiční retrospektivou, staví je hotové na jeviště, splétá motivy děje, jenž pak se má v nejobšírnější hlavní části knihy prudce a dramaticky rozvíjeti.

Budiž hned řečeno, že tyto dvě úvodní kapitoly, které obsáhly právě desetinu knihy, jsou z celého románu nejsvěžejší, nejjednotnější a nejcen-

nější. E. Sokol má mnoho kladných stránek svého přímého vzoru Viléma Mrštika: jeho jasný a smyslný postřeh, barvitost vidění, vytušení a naznačení dramatického konfliktu, jarou svěží charakteristiku. Ale tyto dobré stránky románopiscovy docházejí platnosti v stručných, novelistických, přihrocených obrázcích. Právě v prvních kapitolách, kde náš autor zkracoval, kreslil zjednodušenými liniemi, charakterisoval v náčrtkových konturách, napsal nejlepší část svého románu. To jsou stránky živé, které pročteme se stejným napětím, jako s uměleckým uspokojením.

Po tomto slibném vzrušeném úvodě jsme tím trpčeji zklamáni dlouhým vlastním vypravováním. Děj je zde ovšem velmi složitý a pohnutý. Do středu staví se mladý ideální učitel Pavel Dvořák, který s několika druhy dobře smýšlejícími o pokroku v obci, o nápravě neutěšených majetkových poměrů, o vymanění obce z moci tvrdého a bezohledného lichváře, starosty Marchana a jeho nohsledů a příživníků, zasazuje se vší silou o nový lepší a mravnější život v obci. Intimní příhody erotické, bludné cesty lásky a smyslů, promíšeny jsou humáním úsilím filantropickým, líčením nejbědnější chudiny a jejích zoufalých bojů o kus chleba, kapitolkami vypravujícími o životě zámeckém, až celý děj, přeplněný roznícenými vášněmi pudovými, hladem i láskou, vystupňována jest v závěrečných dramatických scénách velikých bouří lidových, požáru, nervového napětí, kdy zničena jest moc a sláva Marchanova. Dva světy stojí nepřátelsky proti sobě: svět Marchanů, lstivých a krutých sobců, s jejich družinou lačných a pohodlných příživníků. Tento svět nakreslen jest perem jistým, zvláště postava starostova jest celá, nic nechybí tomuto živému smyslnému a dravému nepříteli. Rod Marchanů případně jest doplněn postavou plavovlasé Heřmy, jejímuž zbabělému záletnictví uvěříme spíše než její rafinované ukrutnosti marchanovské. Ještě postava starého hraběte, který v Žitavě dokonává své dny nespokojen demokratickou novou dobou, dobromyslného despoty, aristokratického podivína, jest tak živá a pravdivá. Naproti tomu mladý svět ideálnější, skupina mladých učitelů, a jejich střed Pavel Dvořák zvláště, není s to, aby nás docela zaujala a své věci získala. V jejich činech a nekonečných únavných rozhovorech je příliš mnoho prostřednosti a naivnosti, nevyspělého mládí, nikdo z nich není silnější, jadrnější osobností, která by se mohla postaviti silou vůle a jednotnosti tvrdé povahy po bok Marchanovi. Tito mladíci jsou příliš rozptýleni, příliš debatují, uvažují o nejvyšších otázkách — tak čistě po ruském a slovanském způsobu — nezbylo času na soustředěné plánovité činy.

O mladé generaci v našich moravských románech, jak se jeví od románů Mrštíkových a Merhautových až k této poslední práci Sokolově, byla by zajímavá hlubší analysa. Bylo svědectvím nedomyšlenosti Mrštíkových názorů, nedostatku kladných prvků v této generaci negativní, která s velikým hlukem a divoce bořila staré předsudky, že nedovedla ani načrtnouti nárysy jasného zralejšího světa budoucího. Byly to právě romány studentské, romány pohlavní puberty, zmatených cílů a nejasných nadějí, které vedly Mrštíka až k neblahým Zumrům. Zdá se, že Sokol, který pokročil daleko nad Mrštíkovu karakterisační schopnost tím, že dovede vylíčiti silné dobrodruhy, veliké dravce v plných rysech jejich imponujících osobností, nevyšel ze začarovaného kruhu mrštíkovského blouznivého mládí

bez rysů mužnosti, zocelené určitosti. Pohledme na ostatní druhy Dvořákovy! Je tu učitel Karel Rechner, potácející se mezi láskou k prostitutce sklepnici a alkoholovým roznícením, je tu byronovský rozervanec učitel Sehnal, jakýsi nešťastný Don Juan, v němž marně hledáme osvobozujících čistějších rysů, abychom uvěřili většímu jeho významu a poslání, jaké mu autor v románu přidělil. Ani starý a churavý Teodor Marek, vyzrálý, ale životem odstavený, trpný a slabý filosof, nemůže se státi oporou mladým. Co pozoruhodného, sympatického, uchvacujícího jest na těchto lidech kromě jejich mládí? Dnes právě, v těchto dnech bolestí a přípravy, toužíme a voláme po románu práce, po psychologii lidí zdatných, zdravých a pracovitých, kteří sami dovedou rozbouřiti naše české rybníčky, kteří se neobírají tak předlouze svými osobními příhodami, kteří své osobní strasti, zklamání a hoře překonávají v zúrodňující práci a vykoupení.

Takové postavy na šesti stech stránkách románu Sokolova marně hledáme, a to je největší minus jeho opravdové, s velikým fondem výtvarným, s hlubokým rozhledem napsané skladby. Není, oč bychom se opřeli, kam bychom naklonili celé srdce; nemůžeme býti dostatečně pohnuti osudy lidí, kteří nedorostli našeho uznání a plného zájmu. Z těch mladých, kteří jsou sekupeni okolo Dvořáka nebo Marka, nejpříjemnější postavou jest ještě studentka Emča; nefilosofuje tolik, spíše se rozhodne k činu, jest milá ve své filantropické horlivosti, něžná v přátelském poměru, svobodná ve svých vztazích. Spisovatel v doslovu naznačuje, že snad v novém románu vypíše hlavní osudy svých osob po bouři marchanovské, a hlavně i životní osudy Emčiny. Kéž by se tato dívka v novém díle Sokolově vyprostila ze skličujícího prostředí a neplodných vlivů svého žitavského okolí!

Jestliže po přečtení pozoruhodného a zajímavého románu Sokolova nemáme hlavně pro uvedené příčiny plného uspokojení a estetického potěšení, nemůžeme neuznati vedle spisovatelovy opravdovosti mnohých jeho tvárných schopností. Sokol dovede bystře vykresliti postavu před našima očima, oživiti ji gesty, řečí, předběžnou historií, obklopiti osobitým ruchem, zasaditi včas a výhodně do dějového pásma. Celkové románové drama se mu nepodařilo napsati; není tu dosti celých, dramaticky vyspělých osob, které by unesly a řídily tíhu osudů, děje jsou paralelní a tříští se, konečná dynamická jednota není přirozeně zkomponována, hlavně pak vadí a odpuzují čtenáře dlouhé, dlouhé stránky debat, nedopověděných, aforistických a nejasných duchaplností, které z největší části zdržují postup dějový. Ale za to je i v románě samotném, jako jsme již s uznáním potvrdili o úvodních částech, mnoho jednotlivých obrázků a scén, z nichž kypí život, v nichž je reliefně, přiléhavě zachycena atmosféra vzduchu a napětí. Nemyslím ani tak na poslední velké scény pouličních bojů, požáru, noční čekané na Marchana, nýbrž drobnější episodické scény (hostina myslivců v nádražní hospodě, zastřelení hraběcího psa, poslední večer starého hraběte, scéna mezi ekspedientkou Tončou a Marchanem), které ukazují spisovatele-umělce. Bylo by potřebí hospodařiti s fondem dramatického napětí, přísně odvážiti účiny scén, vybrati silné osoby, jež unesou tvrdý chod událostí, rozměřiti a nikoli volně improvisovati; pak můžeme očekávati od druhého dílu epopeje Sokolovy silný román moravský, jakého jsme dosud nečetli.

Poučná.

Władysław Łoziński: Życie polskie w dawnych wiekach. S. VIII. 259 a 114 listových obrazových příloh za 40 K. Lwów 1912. Nákladem H. Altenberga.

Nedávno zemřelý polský kulturní historik Vlad. Loziński začal jako beletrista nevelikou rozsahem, ale hlubokou svým pochopením prosté venkovské ženy, novelou Madona Busowiska z prvé polovice 19. století. Vystoupení Sienkiewiczovo jej odvrátilo od krásné prosy a převedlo jej ke kulturní historii, o níž měl psáti do polské encyklopedie, vydávané krakovskou akademií. Kniha nevyhověla redakci encyklopedie a tak obětavostí známé nakladatelské firmy Altenbergovy vyšla samostatně napřed v úpravě nepatrné knihy, ve vydání 3. přehlédnutém a doplněném vychází v monumentální úpravě, jejíž ozdobou jest reprodukce uměleckých i kulturních předmětů, obrazů z dob dřívějších i novějších, které zachycují tekst doprovázející výjevy z polského života soukromého i veřejného. Veliká řada těchto reprodukcí zdražila silně tuto pěknou publikaci, do níž chybí jen stejně kulturní vazba à la náš Kampanus.

Je to snad příznačné, že kdežto my Čechové máme řadu pramenů a speciálních prací ku svým dějinám kulturním a téměř žádného spisu celkového, mají Poláci takové práce syntetické, ale vydaných pramenů a vůbec prací průpravných velice pořídku. Hned práce Lozińského, jenž desítiletí sbíral prameny, čítal paměti, korespondenci, řadu drobnějších i větších památek literárních — milostných, popisných i satirických, relace poslů — a jako plod této dlouhé pracné studijní doby vyrostla Polákům kniha, již jim sice přejeme, ale s jistým závistivým pocitem, že my dosud nemáme díla takového. Jistou část toho, co ve své knize podává Lozyński, najde český čtenář ve stejně pietně vypravené, ale ne tak hutné Pekařově knize o Kosti I. dílu. Lozyński o starodávném polském žití vypravuje ve čtyřech kapitolách nestejných rozsahem i zajímavostí. Kapitola prvá vypravuje o zámcích a palácích —45; ve druhé čteme o dvorech a dvorcích —88; třetí vypravuje o šatstvu a jeho okrasách (splendory) —138 a čtvrtá nejdelší a nejzajímavější, s níž se čtenář těžko loučí, zachycuje dům i svět, v němž žil polský šlechtic ve svých poživačných choutkách. Co v knize postrádáme, jest, že národem míní jen šlechtu a úplně z něho vyloučila tu širokou masu, která svou prací, potem a mozoly nahromadila ony požitky, které její páni lehkomyslně rozhazovali. Leč všimněme si podrobněji jednotlivých období polského života a jeho různých stránek. Tedy polské zámky a paláce, pro jejichž stylovost je charakteristikou materiál a stavitelé. Oním bylo dřevo, z něhož ty mnohdy pohádkové budovy rostly napřed v hlavách, pak na zemi dle plánů stavitelů italských, čímž je dána větší uměleckost a lehkost těchto pěkně uložených kup paliva, z nichž žádná téměř nepřetrvává 3 desítiletí. Ačkoliv oheň téměř systematicky hubil tyto stavby, přece dřevo zůstávalo v oblibě i v 18. věku ještě a není tedy úplně pravdivým přísloví, že Kazimír Vel. (1447—92) našedší Polsku dřevěnou zanechával zděnou: teprve ve věku 16. zhoustla síť staveb zděných a byly jimi nejčastěji ve městech veřejné budovy, šlechtické paláce a kostely. Zámky teprve později

budovány z materiálu tvrdšího, ohnivzdorného, ať už to byly zámky ryze obrané v krajích pohraničních (kresové) nebo panské residence, které vedle toho, že byly tvrzemi, zároveň ve svých zdech měly řadu komnat a místností representačních; nádvoří, kde konány pánské hry, ku kterým z arkad a loží přihlížely dámy. O rozsahu těch zámků svědčí, že na př. v Niešviezu bylo jen 12 sálů, z nichž některé byly 40×60 kroků; nebo zámek janovriecký měl 102 pokoje; a vssolińských Krzyžtoporz prý měl tolik oken, kolik dnů v roce, pokojů co týdnů, sálů jako měsíců, 4 bašty, a na stavbu vynaloženo 5 mil. zlatých. Rozsahu odpovídalo vnitřní zařízení jak nábytkové tak výzdoba stěn různými potahy místo dnešních tapet, malbami, řezbami ve stropě a umělými svícny, jimiž byla nejčastěji podoba meluziny držící několik panen. Duševním požitkům holdováno střídmě. Tak ve slavné residenci hetmana branickiego v Bialymstoku stálo ve stájích na 200 koňů, leč v knihovně bylo jen 170 svazků; stejně to dopadalo s pracemi výtvarnickými. Je příznačno, že papežský nuncius Marrescotti jdoucí do Polsky beře na radu znalců tamějších zvyků jako dárky pro domorodce rukavičky, voňavky, mýdla, růžence a agnusky a pro své italské krajany v Polsce usedlé a vlivné díla umělecká. Na tom nejlépe vidíme, jak pomalu šla kulturní vlna od místa vzniku a jakou spodinu v těch dalších krajích vyplňovala. Ovšem, že poměry se lepší; tak na př. kancléř Dominik Radzivill vydává 60.000 červených zlatých na pořízení knihovny a přírodovědeckého kabinetu. Leč dlouhá je porodní doba, jež dá život mecenášům Dzialińským a Ossolińským. K zámkům družily se zahrady a parky francouzské přistřižené dle Versailles i anglické Kentovy, uplatňující různým dopadem světla barevné dojmy. Leč i v zahradách k větší platnosti přicházely rostliny obohacující kuchyň než oko. Že v těch residencích byla četná čeleď vyšší a nižší a že na sta hlav čítající obyvatelstvo, jež rozmnožováno až příliš často docházejícími putujícími šlechtici-pány braty, potřebovalo bohatých jídelních zásob, jest pochopitelno.

Důležitým znakem šlechty byla její selskost; pán byl voják a sedlák, byl vesničanem, jeho rodová vesnice mu dávala jméno, jež podržel i tehdy, když o ves jakýmkoliv způsobem přišel. Dědicem býval ne jako u nás nejstarší, leč nejmladší syn, a celý život rodiny byl co nejúžeji spiat s vesským dvorkem také dřevěným a hrazeným i příkopem a kolovím obehnaným. Čím byl v zámku dvůr, tím ve dvorci síň, v níž se konaly zápasy, sněmíky, hostiny a po nich se četným hostům na podlahu ustlalo slámy a zbraně se rozvěsily na hřeby, jichž byly na stěnách řady. Jako zámkům tak i dvorkům sloh diktoval materiál stavební, jímž zase bylo dřevo; nejznámější z nich jsou barokové dvorky lámaných střech věžičkovité, jejichž vzory jsou dnes už zmizelé paláce varšavské. Znakem těchto dvorků jest, že jejich rozvoj jde odstředivě; na původní budově se nic nemění, za to mění se celek obvodovými přístavbami, k nimž patří i později nadstavované patro, jež někdy je nad větší částí frontální strany, jindy pouze nad podjezdem. Jako zámky i dvorky mají své zahrady a sady, v nichž zase užitkovost stojí v popředí. Vnitřní zařízení je rovněž obdobné se zámky, jen že není oné stejnoměrnosti mezi vnějškem a vnitřkem; dvorek mnohdy zvenčí dosti oprchalý, je uvnitř bohatě vyzdoben. Jako se velmožové chtěli udržeti ve stejném kroku s dvorem, tak zase šlechta drobnější ráda napodobovala magnáty, ovšem

nejvíce se napodobila vnějškovost, často dosti pozlátkové, což zavdávalo satirikům popud k výpadům často hodně kousavým. A jako zámek i dvůr, ba ten ještě více než onen, byl organismem pro sebe, svým světem ještě k vnějšku upiatějším než zámky, kam přece změny společenské rychleji zaléhaly než do příliš konservativních dvorků, kamž připuštěn jen cestující kupec přivážející z Gdanska zboží západní a odvážející část úrody, nebo Armen, přivážející orientální látky a zbraně, tyto více ozdobné než potřebné. Tento východní vliv v Polsce, která přece ustavičně musila se více zabývati svými sousedy východními, se uplatnil teprve po výpravách Jana III. Sobéského, tedy koncem 17. a poč. 18. století, a jemu uhýbá moda vlašská, zdomácnělá v Polsce od stol. 16. Je zajímavo, že na mnohých slavných dílech středověkého malířství (i u Velasqueza), zachyceni v různých osobnostech i národnostech Poláci, a příčinou toho — jednak polská choutka cestovat a rychlá přizpůsobivost novému prostředí a odložení šatů i zvyků domácích, jednak dlouhé vojny, v nichž Poláci poznali své současníky bližší i vzdálenější. Je to jakýsi protimluvný následek vojen, že ony národy sbližují a výměnu ruchů vnějších i vnitřních urychlují. Zdobení až nadbytečné šatů kožešinami — hlavně drahou sobolinou a drahými těžkými látkami, jakož i drahými kovy a kameny jest už znakem plně východním. Tyto různé řetězy, sponky, agrafy, pásy, korunky zdobící ženské účesy, šňůry perel, k nim se družící pásy látkové mužské jsou často miliony; ale co na jedné straně je přebytečné, na druhé chybí — a co chybí, je prádlo. Jako dámy tak i páni polští se třpytili různými skvosty, což u mravokárců vyvolávalo trpké poznámky. U mužů byla to hlavně — jak už zmíněno — dle orientálních vzorů hotovená zbraň, jež byla ne zbraní, ale skvostem, o kterém pravil sandoměřský vojvoda Petr Firley svému kaplanu když před výpravou švédskou hostil řadu důstojníků: »Viz, otče, ty pány nákladně a pyšně oděné spíše k oltáři než do boje. Odkud asi mají prostředky na to? Věz, že leckterý nemá ani bídné vísky, a žádnému nenadbývá. Ze slzí a krve ubohého sedláka se tak vystrojili, a stiskl-li bys ty šperky a soboliny, hedvábí a purpur, struhou by z nich tekly krev a slzy oloupených.« Nebylo opravdu nic divného, že takový vyšňořený pán si mohl říci: Omnia mea mecum porto, čili že to byla v pravdě bohatá bída, což platilo hlavně o šlechtě menší, jež často měla šišáky ze stromové kůry zdobené husími pery, ale šišák byl přece.

Došli jsme ku kapitole poslední, jež pojednává o rodině a vážnosti, které se v ní těší žena, již mnozí nazývají přítelem, a vymáháno, aby měla nejen srdce, ale i rozum. A poněvadž byl zde rozum, hleděl se uplatnit nejen v záležitostech osobních, ale i veřejných, do nichž polské paní zasahovaly takovou měrou, že i zahraniční poslové se o jejich přízeň ucházeli a ne pouze malými dary. Byly mezi nimi ženy, jež dovedly si na nepovolném sousedu vymoci své právo. Tak šlechtična Kunická se 25 let soudí s mocným vévodou sieradzkým Filipem Potockým o 2 sedláky, a když jí po vyhrané při nechce protivník vyplatit náhradu, jde za ním do sněmovní síně a upomíná jej. Kníže podkancléř Radzivill jí hrozí, že ji dá vyvésti ze síně, kde ruší jednání o válečné výpravě. Na to se statečná žena obrací ke králi se slovy: »Co mi do obrany vlasti před Tatary. To jsi nám, královská milosti ubohým sirotám neslíboval v přísaze korunovační, ale právo a spravedlnost.« Chybou těchto žen bylo příliš nepatrné vzdělání literní, poněvadž dívenka 12letá

byla dána ke dvoru, aby tam si osvojila veřejný mrav, dvornost a konversaci, k jejímuž plnému a odduševnělému rozvití chybí salon, o němž před r. 1750 nemůže býti řeči. Při svých besedách se společnost bavívala hrou, tancem a rozhovorem. Je zajímavo, že kavalíři polští, o jichž dvornosti se mluvilo v Evropě, velmi rychle upadali do nejostřejších protiv společenských. Z největší dvornosti do surové urážlivosti, v níž málo kavalírské nadávky se ozývaly. Byla to dvornost jen povrchní, jíž hodně chybělo, aby přešla do masa a krve. Přílišná společenskost vyvolala nákladnou pohostinnost a s ní spojená vyražení, hlavně tance — z nichž vážný polones si dobyl půdy i při dvorech ostatních. Muži ovšem holdovali hrám mnohdy až příliš hazardním, jimž se oddávali na svých cestách zahraničních s takovou náruživostí, že mnohý takový urozený polský pán se léčil ze své vášně ve vězeních, když nemohl vyplatiti prohrané sumy. Hostina byla při každé příležitosti, účastníků na sta i tisíce a výlohy statisícové. Tak na pohřebě kněžny Zamojské bylo jen 6 biskupů a na několikadenní hostinu bito denně jen 100 volů; nebo čtyřdenní pohřeb hetmana Jos. Potockého konán 1751 ve Stanislavově za účasti 324 kněží latinských a 150 sjednocených. Ovšem při těch různých obřadech zacházely formality do pošetilosti, a k vůli slavnosti přibírány i starořímské zvyky, tak za truhlou šel člověk nebožtíku podobný tváří, postavou i strojem. Nebo po přípitku roztloukl piják pohár o vlastní hlavu na výraz úcty, že nikoho neuzná za hodna z téhož poháru připíjeti. Jakýmsi vrcholem rytířskosti jsou zahraničné cesty osobní pro zábavu, nebo v záležitosti státní. Co je však pro polskou nestálost, neukázněnost charakteristické, že téměř nikdo o svých cestách nezanechal záznamů konaných ať už jako na památku pro sebe nebo pro své příbuzné a známé. Takové záznamy jsou obrazem nejen pozorovaných ale i pozorovatelovým. Srovnáme-li s těmito polskými požitkáři naše poutníky bratrské i katolické, kteří cestují buď aby našli vyznavače pravé víry Kristovy, nebo aby spatřili místa, kde zakladatel jejich církve žil, nebo dokonce pozorujme naše diplomaty, kteří buď sami zapisují své zkušenosti nebo je diktují k tomu účelu přibraným studovaným průvodčím, vidíme onu zodpovědnost, ono množení darované hřivny.

Mnoho pro polskou povahu obsahuje tato kniha přímo a mnoho, ba ještě více mezi řádky. Chybou je jen, že autor nepřipojil aspoň jako dodatek seznam nejhlavnějších pramenů a literatury jednak pro kontrolu, jednak, aby čtenář mohl, jda po jeho stopách, jíti do hloubky i do šířky. Jak jsem už řekl, zavíráte knihu s povzdechem: Škoda, že už je konec, a škoda, že se mluví jen o šlechtě. Vždyť města a venkov také měly svůj život. *Gai.*

ZPRÁVY.

Pokrok školství v Bulharsku. Ze všech zemí Balkánských bez odporu největší pokrok ve školství jeví Bulharsko. Nemá sice university tak pyšné jako je Athénská, vědecká práce není tak soustavná jako v Rumunsku, Bulhaři sice nemohou postaviti nikoho, kdo by vynikl věhlasem Cvijičovým, ale pracuje se tam jistě systematičtěji a účelněji, z dola, od základů, od škol lidových.

Počátkem r. 1901 připadala 1 obecná škola v Srbsku na 2400 obyvatel, v Rumunsku na 1320 obyvatel, v Řecku na 1275 obyvatel, v Bulharsku na 400 obyvatel.

Daleko lépe ještě vynikne pokrok Bulharska, pozorujeme-li vývoj jeho školství za posledních 30 let. Odděluji ale úmyslně školy městské od vesnických, aby čísla získala větší průhlednosti. Bylo škol obecných:

	v městech:	vesnicích:	celkem:
1878	73	1585	1658
1908	414	4246	4660
přírůstek	341	2661	3002
v procentech	567	269	281

Je tedy patrno, že v Bulharsku je snaha po vzdělání taková, jako v žádném jiném státě na Balkáně. Že ale stará se Bulharsko nejen o to, aby co možno všichni obyvatelé byli účastni vzdělání elementárního, nýbrž že se snaží vzdělání lidu zvýšiti i školami vyššími na způsob našich měšťanských škol, o tom svědčí rozvoj t. zv. progymnasií. Jsou zřízeny dle způsobu reálných škol v Německu, tedy nižší střední školy. Svým cílem ale jsou analogií naší měšťanské školy. R. 1898 bylo jich 84, v r. 1911 ale již 296. Většina jich má koedukaci, a zvláštní výhodou jejich je malý počet žactva. Statistika udává průměr pro jednu školu na 150.

Gymnasií mělo Bulharsko r. 1911 celkem 18 pro chlapce s průměrným počtem 265 žáků na jedno, a 12 pro dívky průměrně s 355 žákyněmi. Požívalo tedy vyššího vzdělání, než poskytuje obecná škola v r. 1911 celkem 57.020, nepočítaje školy odborné. Je to číslo značně vysoké v poměru k počtu obyvatelstva.

Za války pracuje se i o organisaci university v Sofii. Její rozdělení na fakulty — t. j. právnickou, historicko-filologickou a fysikálně-matematickou — ukazuje na vzor francouzský. Skutečně také byl zde vliv francouzský stále rozhodující. Nyní přibyla fakulta medicinská, a co nejdříve má býti přičleněna i fakulta zemědělská. Od přičlenění fakult technických bylo upuštěno a bude zřízena technika. Universita nynější byla zařízena r. 1904; před tím nazýval se ústav ten, založený r. 1888 vysokou školou. Trpí ale podnes stísněností a bude potřebovati ještě valně času, než se rozvine k plné vědecké výši. Proto také absolventi její chodívají ještě na university cizí, před válkou hlavně ruské.

Kněžský seminář nepočítá se ke školám vysokým. Umělecká škola v Sofii má oddělení pro malířství, sochařství, řezbářství, ciselování, kera-

miku, umělecké ruční práce. V Sofii je též státní škola hudební. Odborné školství v posledních letech rovněž značně se rozmohlo. Jsou dnes školy ovocnářské, vinařské, rolnické, hospodyňské, obchodní, košikářské, technické (t. j. asi naše mistrovské školy při průmyslových školách). Dnes má tedy Bulharsko postaráno o školy všech odborů; ale nejsou posud zařízeny tak, aby činily postrádatelným pobyt v cizině těm, kdo chtějí v oboru svém vyniknouti. Především schází učitelstvo pro školy odborné. Část viny toho nese i vláda sama tím, že dává přednost domácím silám méně kvalifikovaným před osvědčenými silami cizími.

V posledních dvaceti létech vznikla i řada vzdělávacích ústavu mimoškolních. Tak ze soukromých sbírek krále Ferdinanda vzniklo 1892 zoologické museum se zoologickou zahradou. Téhož roku zařízen meteorologický ústav v Sofii, jediný dosud na Balkáně. Uveřejňuje ročně velmi cenné zprávy. Státní museum v Sofii obsahuje četný a dobrý material, nové národopisné museum má i budovu velmi pěknou. O vážnosti, s jakou se řeší školské otázky, svědčí školské museum v Sofii. Národní (t. j. státní) knihovny jsou v Sofii a Plovdivě. Vláda podporuje i zřizování knihoven lidových, jichž počet udává na 400.

Stoupající péče o vzdělání jeví se i v rozpočtu státním. Kdežto r. 1887 činil rozpočet ministerstva vyučování $2^{1}/_{8}$ mil. lvů, bylo již v r. 1915 preliminováno 29 mil.

Od r. 1911 má Bulharsko také svou akademii věd. Vznikla z »Bulharské literární společnosti«, založené r. 1869. I zde je viděti snahu, třeba scházejí posud tvůrčí schopnosti. Národní divadlo v Sofii uvedl na uměleckou dráhu náš Šmaha; právě utvořená společnost, jež má nákladem 3 mil. zbudovati nové divadlo (Svoboden Teatr) v městě tak velikém jako Plzeň, kde stěží se udržuje jediné divadlo, svědčí o tom, že Bulhaři mají veliké naděje v rozkvět svého hlavního města a umění dramatického. Kulturního ruchu je tedy v Bulharsku dosti. *Dr. Fr. A. Soukup.*

Zprávy knižní a literární. Maxim Gorkij, Meine Kindheit. Berlin 1917. 441 S. M. 4·—. (Přeloženo z ruštiny.) Gorkij počíná svoji autobiografii od smrti svého otce a vypravuje o svém životě jako chlapce docela malého v rodině svého děda a nevlastního otce a končí smrtí své matky, kdy musil ve věku ještě mladistvém opustiti domov. Čtenář se tu dočte o neobyčejné zpustlosti a zločinnosti všech, kdo Gorkého v mládí vychovávali; ani své matky neušetřil spisovatel obvinění z nejhorších poklesků. A pozná též ze spisů Gorkého, že málokterý národ umí se modliti s vírou tak neochvějnou, jako národ ruský, a sotva který umí tak jako on vypravovati pohádky a životní zkušenosti a recitovati básně. — Dr. Weiss-Bartenstein, Bulgariens Volkswirtschaft und ihre Entwickelungsmöglichkeiten. Berlin 1918. 495 S. M. 14·—. Ministerský předseda Dr. Radoslavov napsal ke spisu tomuto úvod. Autor prochází všemi odvětvími národohospodářství a finančnictví (rolnictvím, lesnictvím, hornictvím, průmyslem, obchodem, komunikačními prostředky, peněžnictvím, sociální politikou, dělnickou otázkou) a ukazuje zejména na možnosti navázati nové smlouvy a styky obchodní a na vhodné umístění kapitálu na Balkáně. Ve svých vývodech opírá se o čtyřletou finanční zkušenost v Bulharsku a o dvě dřívější své publikace o Bulharsku. *J. H.*